

Hüccetü'l - İslâm
İMAM GAZÂLÎ
İHYÂU
ULÛMİ'D - DÎN

Tercüme
Ahmet SERDAROĞLU

BEDİR YAYINEVİ

İhyâu ‘Ulûmi’d-Dîn
RUB‘U’L-MÜHLİKÂT

Ihyâu 'Ulûmi'd-Dîn (Cilt: 3)

Rub'u'l-Mühlikât

BİRİNCİ KİTÂB :

KİTÂBÜ ŞERH-İ ACAİBİ'L-KALB

(KALBİN ACÂİB HÂLLERİ)

(MUKADDİME VE ONBEŞ BEYÂN'DAN MÜTEŞEKKİLDİR.)

- 1 inci BEYÂN : KALB, RÛH, NEFİS VE AKIL KELİMELERİNİN
MA'NÂSİ VE BUNLARDAN MURÂD OLUNAN
MA'NÂLAR. 8-13
- 2 nci BEYÂN : KALBİN ASKERLERİ. 13-16
- 3 üncü BEYÂN : KALBİN BÂTİNİ ASKERLERİ İLE MİSÂLİ. 16-18
- 4 üncü BEYÂN : İNSAN KALBİNİN HUSÛSİYETİ. 18-24
- 5 inci BEYÂN : KALBİN VASIFLARININ TOPLANDIĞI 24-29
YERLERİN BEYÂNI VE MİSÂLİ.
- 6 nci BEYÂN : İLME NİSBETLE KALBİN HÂLİ. 29-36
- 7 nci BEYÂN : AKLÎ VE DİNÎ, DÜNYEVÎ VE UHREVÎ İLİMLERİN
KISIMLARINA NİSBETEN KALBİN HÂLİ. 36-40
- 8 inci BEYÂN : İLHÂM İLE TAHSİLİN, SOFULARIN KEŞİF YOLU
İLE NAZARİyecİLERİN YOLU ARASINDAKİ
FARKIN BEYÂNI. 41-44
- 9 uncu BEYÂN : İKİ MAKAM ARASINDAKİ FARKIN BİR MİSÂL
İLE İZÂHI. 44-50
- 10 uncu BEYÂN : MUAYYEN YOLLARDAN OKUYUP ÖĞRENMEDEN
TASAVVUF ERBÂBININ İDDİÂ ETTİĞİ ŞEKİLDE
MA'RİFET SÂHİBİ OLMANIN MÜMKÜN OLDUĞU-
NU İFÂDE EDEN ŞER'İ DELİLLER. 50-59
- 11 inci BEYÂN : VESVESE YOLU İLE ŞEYTANIN KALBE TASALLU-
TU, VESVESENİN MA'NÂSİ VE GAALİB GELMESİ-
NİN SEBEBİ. 59-71
- 12 nci BEYÂN : ŞEYTANIN KALBE MÜDAHALE YOLLARININ
İZÂHI. 71-92
- 13 üncü BEYÂN : KALBE GELEN VESVESE, HEMM, HÂTİR VE
KASİD GİBİ ŞEYLERDEN KULUN HANGİLERİ İLE
MUÂHEZE EDİLİP HANGİLERİNDEN
BAĞIŞLANACAĞI. 92-99
- 14 üncü BEYÂN : ZİKİR ÂNINDA VESVESELERİN TAMÂMEN
KESİLİP 'KESİLMİYECEĞİ. 100-103
- 15 inci BEYÂN : KALBİN SÛR'ATLE DEĞİŞMESİ, DEĞİŞİKLİK VE
SEBAT YÖNÜNDEN KALBİN TAKSİMİ. 103-110

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd Allah'a mahsûstur. O Allah ki, O'nun azametinin künhünü idrâkte gönül ve hâtıralar hayrete düşmüştür. O'nun nûrlarının daha ilk pırıltılarında gözler ve bakışlar şaşırıp kalmıştır. O Allah ki, akla geçen hâtıraları ve gönüllerde gizli tutulan her şey'i bilir. Mülkünü sevk u idârede yardımcı ve müşâvire ihtiyâcı olmaz. O Allah ki, gönülleri istediği tarafa çevirir, gündâhları bağışlar, ayıb ve kusurları örter, darlıkları giderir, darda bulunanlara genişlik gösterir. Ona sonsuz hamd ederim.

Salât u selâm, Resûllerin efendisi, dînden ayrılanları bir araya toplayan ve dîne karşı gelenlerin kökünü kesen, Hz. M u h a m m e d ' e ve içi ve dışı temiz olan onun âl ve ashâbı üzerine olsun.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; insânın diğer yaratıklardan üstün olmasını sağlayan, şeref ve fazileti ve Allahu Teâlâ'yı mârifete isti'dâdıdır. Dûnyâdaki zînet, kemâl ve şerefi bu mârifet sâyesinde olduğu gibi, Âhiret için hâzırlayacağı azığı da bu mârifete bağlıdır. En üstün mertebe olan bu mârifete, diğer a'zâları ile değil, ancak kalbi ile sâhib olabilir. Allah'ı bilen, Allah'a yaklaşan, Allah için amel eden, Allah'a doğru sa'yeden ve nihâyet Allah katında olanları keşfeden yine bu kalbdır. Diğer uzuvlar kalbe tâbi ve onun hizmetçileridir. Onlar, kalbin çalıştırdığı âlet ve vâsıtalardır. Efendinin hizmetçisini, ustanın âletini çalıştırdığı ve kullandığı gibi, kalb de diğer a'zâları öyle çalıştırır ve kullanır. Mâsivâdan tecessür eden kalb, Allah katında en makbûl bir uzuv olduğu gibi, başka şeylere dalan kalb de o nisbette Allah'dan uzak olur. Aranan, muhâtab ve mes'ûl tutulan yine kalbdır. Mâsivâdan temizlendiği zamân, Allah'a yaklaşıp saâdete eren ve felâh bulan bu kalb olduğu gibi, mâsivâyı içine alıp gizlediği zamân da şekaavete yönelip husranda kalan yine bu kalbdır. Gerçekde Allah'a itâat eden, kalbdır. Uzuvlara dağılan ibâdetler onun nûrlarıdır. Gerçekde Allah'a isyân eden de odur. Uzuvlara sirâyet eden kötülükler ise, onun eseridir. Onun zulmette veyâ nûrda kalmasını dışardaki iyilik veya kötülüğü gösterir. Çünkü her bardak içinde ne varsa dışında o gözükür. Kalb öyle bir varlıktır ki, insân onu bildiği zamân nefisini; nefisini bildiği zamân da Rabbini bilmiş olur. İnsân onu unuttuğu ve bilmediği zamân kendini de bilmez; kendini bilmeyen ise, Rabbini hiç bilemez. Çünkü kendisini bilemeyen başkasını nasıl bilebilir? İnsân-

1-NİHAİYETİNİ	7-BELA VE ZİLLETTE OLAN
2-GAYRET SÂRFETME	8-ÇOK BÜYÜK ZİYAN
3-ALLAHDAN GAYRI HERŞEY	9-YAYILMA
4-YÜZ GEVİRİB ALLAHA DÖNEN	
5-İKİNCİ ŞAHİS, SOYLENENİ DİNLEYEN	

ların çoğu ise, nefis ve kalblerinin câhilidirler. Kendileri ile nefisleri arasına hâil girmiştir. Zira Allahu Teâlâ kişi ile kalbi arasına girer. Allahu Teâlânın hülûlü demek, kalbini müşâhede ve murâkabeden, sıfatlarını ve kabza-i kudrette ne şekil döndürüldüğünü görmekten onu men'eder. Kiminin şeytan ufuklarına doğru nasıl eğildiğini ve kiminin en yüksek mer-tebeye nasıl yükseldiğini ve mukarreb melekleri de ileri geçtiğini göremez olur.

< Kalbini murâkabe edip düzeltemiyen ve melekût hazinelerinden oraya dökülen nûrları görüp murâkabe edemeyenler, Allahu Teâlâ'nın:

نَسُوا اللَّهَ فَاَتَاهُمْ أَنْفُسُهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ۝

«Allah'ı unuttular, Allah da onlara kendilerini unutturdu. İşte fâsıklar bunlardır.» (59 - Haşr: 19) buyurduğu kimselerdir. Kalbi, kalbin hakikat ve vasıflarını bilmek dinin aslı ve sâlikler yolunun esâsıdır.

İhyâ kitâbının birinci yarısı olup, beden üzerinde cereyân eden ibâdet ve âdetleri içine alan ilm-i zâhir'i bitirdikten sonra, ikinci yarısında kalb üzerinde cereyân eden m ü h l i k â t ve m ü n c i y â t tı - ki bu da ilm-i bâtındır - ele alacağımızı vâ'd etmiştik. Şimdi ilm-i zâhir kısmını bitirmiş bulunuyoruz. İlm-i bâtının daha iyi anlaşılabilmesi için, bu kısma girmeden önce, iki kitâbı ele almamız uygun görüldü. Bunlardan biri kalbin ahlâkını ve acâyib hâllerini açıklayan, diğeri de riyâzet-i kalb ve ahlâkı güzelleştirme yollarını gösteren kitâblardır. Bundan sonra da, m ü n c i y â t ve m ü h l i k â t'ın tafsiline gireceğiz. Şimdi anlamağı kolaylaştıran bâzı misâllerle kalbin acâyib hâllerini açıklamaya çalışalım. Misâl vermek sûretiyle anlatmaya çalışalım dedim. Çünkü; melekût âlemine dâhil olan kalbin sırlarını ve acâib hâllerini açık bir şekilde ifâde etmeğe kalkışırsak bunları çokları anlayamaz.

1 inci BEYÂN: KALB, RŪH, NEFİS VE AKIL KELİMELERİNİN MA'NÂSİ VE BUNLARDAN MURÂD OLUNAN MA'NÂLAR

Bilmiş ol ki: Bu bâblarda şu dört isim kullanılır. Bununla berâber ileri gelen âlimlerin pek azı bunları hakkıyla anlayabilir. Bunların mânâlarının ayrıldığı yerleri, her birinin ayrı ayrı haddini ve bu isimlerin müsemmâlarını çok az kimseler bilebilir. Çok kere bunları birbirine, karıştırmamanın menşe'i, bu isimlerin mânâlarını ve muhtelif müsemmâlar arasında müşterek olarak kullanıldıklarını bilmemektendir. Biz burada gayemizle alâkalı olarak bu isimlerin mânâlarını açıklamaya çalışalım.

1-BİLGİSİZ 2-PERDE 3-GİRİŞ, NÜFUZ 4-KONTROL 5-EL
6-YAKINLAŞMIŞ 7-SÖZ VERME 8-FASIL 9-ISIMLENDİRİLMİŞ
10-KÖK 11-MAKSAD

KALB KELİMESİNİN MÂNÂSİ

Kalbin Birinci Mânâsı :

Birinci söz, kalb kelimesidir. Bu söz iki mânada kullanılır. Birincisi, insânın sol tarafında sol memenin altına doğru yerleştirilen çam koza-lağı şeklinde bir et parçası demektir. Bunun içinde karıncık ve kulakcık diye anılan boşlukları vardır. İçi siyah kan doludur. Rûhun mâdeni ve kaynağı orasıdır. Cismânî olan bu kalb, tabâbeti alâkadar ettiği ve bizim mevzûumuzla alâkası olmadığı için, ondan bahsedecek değiliz. Bu kalb, insânlarda bulunduğu gibi, hayvânlarda da ve hattâ ölülerde de vardır. Biz bu kitâbda kalbden bahsettiğimiz ve «kalb» dediğimiz zamân, maksadımız bu kalb değildir. Zîra bir çeşit et parçası olan bu kalb, bizim için mühim sayılmaz. Bu kalb, değil insân, hayvânın bile görebileceği maddi bir varlıktır.

Kalbin İkinci Mânâsı :

Bir lâtife-i Rabbâniye-i rûhâniye olmasıdır. Yâni gözle görülmeyen rûhânî bir varlık olmasıdır ki, o kalb-i rûhânînin kalb-i cismânî ile bir alâkası vardır. İşte insânın hakikati bu kalb-i rûhânîdir. İnsânda anlayan, âlim ve ârif bu kalbdır. Hitâb edilen, ikâb ve itâb edilen ve aranan yine bu kalbdır. Bunun cismânî olan kalb ile alâkası vardır. Rûhânî olan kalbin, cismânî kalb ile alâkasını anlamakta çoklarının aklı hayretlere düşmüştür. Bu alâka, arzın cisim ile veyâ vasfın mevsûf ile veyâ âleti kullanan kimsenin âlet ile veyâ bir yerde oturan kimsenin o mekân ile olan alâkası gibi midir? Yoksa bir yolcunun gemi ile veyâ kaptanın gemi ile olan alâkası gibi midir? Bunda şaşırmışlardır. Bu husûsların izâhını iki sebebe binâen mahzurlu görüyor ve bu yüzden izâhından sarf-ı nazar ediyoruz.

Birincisi, bu ciheti açıklamanın mükâşefe ilmi ile alâkalı olmasıdır. Hâlbuki biz bu kitâbda mükâşefeden değil, muâmeleden bahsediyoruz.

İkincisi de, bunun hakikatini ortaya çıkarmak, rûhun esrârını açıklamayı gerektirir. Halbuki Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) konuşmadığı rûh hakkında başkasının lâf etmeye hakkı yoktur.

-11 Bu kitâbda «kalb» dediğimiz zamân, maksadımız bu rûhânî kalbdır. Gâyemiz de onun haddi zâtında hakikatini bildirmek değil, belki vasıf ve hâllerini anlatmaktır. Zâten muâmele ilmi, onun hakikatini anlamağa değil; belki sıfat ve hâllerini anlamağa muhtâftır.

- 1- ŞAM
- 2- HEKİMLİK
- 3- EZİYET
- 4- AZARLAMA
- 5- VASIFLANAN

6- GİZLİN ŞEYLERİ AÇIĞA ÇIKARMA

RŪH KELİMESİNİN MÂNÂSİ

Rûhun Mânâsı: İkinci söz «ruh» dur. Rûh kelimesi de bizim garazımızla alâkalı olarak iki mânâda kullanılır.

Birinci mânâsı: Kaynağı, cismânî kalbin boşluğunda bulunan bir lâ-tîf cisimdir. Damarlar vâsıtasıyla beden her tarafına yayılır. Görmek, duymak, koku almak ve benzeri hâsselerle hayât nûrunun buradan a'zâ-lara akması, odanın köşelerinde dolaştırılan lâmbadaki ışığın o köşeleri aydınlatmasına benzer. Zîra lâmbayı hangi köşeye getirirsen orayı aydınlatır. Hayât, o köşede meydâna gelen aydınlık gibidir. Rûh ise lâmba gibidir. Rûhun sereyânî [yayılma] ve bâtinî hareketi, o lâmbanın köşelerde dolaşması gibidir. Lâmbayı elde köşelere dolaştırdıkları gibi, rûhu da damarlar vâsıtasıyla bedende dolaştırırlar. Tabibler «ruh» dedikleri zamân bu mânâyı kasederler ki, kalb hararetinin yaktığı lâtif bir buhar demektir. Bunu açıklamak, gâyetimizdir. Bununla alâkadar olanlar, beden tedâvisi ile uğraşan tabiblerdir. Allah'a yaklaştırmak için kalbin tedâvisi ile uğraşan dîn tabiblerinin, bu rûhu açıklamakla bir alâkalı yoktur.

İkinci mânâsı: O, insânın, görülmeyen, müdrik ve âlim olan bir parçasıdır. Nitekim kalbi târif ederken bir mânâ olarak bunu anlatmıştık. Allahu Teâlâ'nın:

وَلَيْسَ لَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلُوبٌ مِّنْ أَمْرِ رَبِّ •

«Sana rûhdan sorarlar, de ki: Rûh, Rabbimün emrindendir.» (17 - İsrâ : 85) buyurduğundan murâdı da, bu rûhdur. Bu, acâib bir emr-i Rabbânîdir ki, bunun hakikatini akıl ve fehîmlerin çoğu anlamaktan âcizdir.

NEFİS KELİMESİNİN MÂNÂSİ

Nefis kelimesinin mânâsı: Üçüncü söz nefis sözüdür. Bu da iki mânâda kullanılır. Bizim garazımız her iki mânâ ile de alâkalıdır.

Birinci mânâ: İnsânda gazab ve şehvet kuvvetini toplayan bir mânâda kullanılmasıdır. Nitekim bunu ilerde açıklayacağız. Tasavvuf erbâbı ekseriya bu kelimeyi bu mânâda kullanır. Zîra onlar nefis demekle insânda kötü vasıfları toplayan bir aslı kasederler ve nefis ile mücâhede edip onu kırmak lâzımdır, derler. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A. V.):

أَعْدَىٰ عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِي بَيْنَ يَدَيْكَ

1- MAKSAD

2- HEKİM

3- SICAKLIK

4- YUMUŞAK, NAZIK, GİZLİ

5- ANLAYIŞ

6- SAHİBLER

«Senin en büyük düşmânım, iki koltuğun arasında seni kuşatan nef-sindir.» (1) buyurmakla bunu kasdetmiştir.

İkinci mânâ: Kalb ve rûh kelimelerinde anlattığımız ikinci mânâdır ki, insânın hakikati ve kendisi demektir. Fakat bu, nefis hâllerinin ihtilâfı sebebiyle muhtelif niteliklerle vasıflanır. Meselâ, emir ve irâde altına girip şehvetlere karşı koyabilmesi sâyesinde sükûna kavuştuğu zamân ona «nefs-i mutmainne» denir. Nitekim bu gibi nefisler hakkında Allahu Teâlâ:

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ۝

«Ey huzûr içinde olan nefis, hoşnûd etmiş ve edilmiş olan Rabbine dön.» (89 - Fecr: 27-28) buyurmuştur. Şübhesiz birinci mânâdaki nefsin, Allah'a dönmesi düşünülemez. Zira o nefis, dâimâ Allah'tan uzaklaştırıcıdır ve aynı zamânda şeytân'ın avânesidir. Ne zamân tam mânasıyle sükûna kavuşmaz ve fakat şehvetlere karşı nefsi müdâfaa eder ve ona karşı direnmeğe çalışırsa, buna da «nefs-i levvâme» denir. Zira sâhibinin mevlâsına karşı ibâdetindeki kusûrundan dolayı sâhibini yerer. Allahu Teâlâ'nın:

وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ۝

«Ve nedâmet çeken nefse yemin ederim ki,» (75 - Kiyâme: 2) buyurması ile, bu nefis beyân buyurulmuştur. Şâyet şehvî nefis ile muâraza etmez, şehvetlerin arzûlarına ve şeytanat yollarına uyar giderse, buna da «nefs-i emmâre» denir. Nitekim Allahu Teâlâ Yûsuf Aleyhis-selâm'dan veyâ Aziz'in hanımından hikâye yolu ile:

وَمَا أَرَىٰ نَفْسِي إِلَّا النَّفْسَ لَامَرَةً بِالسُّوءِ ۝

«Ben nefsimi tezkiye etnem. Zira nefis kötülükle emreder.» (12 - Yûsuf: 53) buyurmuştur. Bununla berâber kötülüğü emreden nefsin, birinci mânâda anlatılan nefis olduğunu söylemek de câizdir. Şu hâlde birinci mânâdaki nefis, son derece mezmûm; ikinci mânâdaki nefis ise makbûldür. Çünkü Allahu Teâlâ'yı ve diğer mâlûmâtı bilen insânın zâtı ve hakikati demektir.

(1) Beyhaki «Zühâ» kitabında İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

1-EMİN

2-ZAMANLAR

3-PİŞMANLIK DUYUP GERİ DÖNEN

4-SÖZLÜ MÜCADELE

5-TEMMİZ BİLMEK SANMAK

6-KÖTÜ

7-KÖTÜLER

AKIL KELİMESİNİN MÂNÂSİ

Akl'ın mânâsı: Dördüncü söz «akıl» dır. Akıl da bunlar gibi, muhtelif mânâlarda müstereken kullanılır. Nitekim bunu ilim bahsinde anlatmıştık. Gâyemizle alâkah olan, aklın yalnız iki mânâsıdır.

Birincisi: Eşyânın hakikatini bilmekten ibâret olan akıldır ki, kalbde bulunan ilim sıfatından ibârettir.

İkincisi ise, «akıl» denmekle, ilimleri anlayan mânâsı murâd olunur ki, o zamân da, kalbin kendisi olur. Halbuki biz biliriz ki, her âlimin, bizâtihi kendisi ile kâaim olduğu bir varlığı vardır. İlim, o varlığa giren bir vasıftır. Sıfat ise mevsûfun aynı değildir. Bâzan akıl denir ve bununla bilen kimsenin vasfı murâd edilir. Bâzan da akıl denilir ve idrâkin mâhalli yâni idrâk edenin kendisi kastedilir. İşte, Resûl-i Ekrem'in:

أَوَّلُ مَا خَلَقَهُ الْعَقْلُ.

«Allahu Teâlâ'nın ilk yarattığı akıldır.» (2) buyurduğu akıl budur. Zîra ilim mânâsında olan akıl, arâz'dır. Arâz'ın bir mahâlle ihtiyâcı olduğu için, ilk yaratılmasına ihtimâl verilemez. Mahâllinin daha önce ve hiç olmazsa kendisi ile birlikte yaratılması iktizâ eder. Aynı zamânda cevher⁶ sız arâz'a hitâb da mümkün değildir. Bu hadisin devâmı ilim bahsinde geçmiştir.

Verdiğimiz bu izâhattan şu isimlerin mânâlarının mevcûd olduğu anlaşılmıştır. Onlar da kalb-i cismânî, rûh-ı cismânî, nefis-i şehvânî ilimleridir. Şu dört mânâya da bu dört kelimeyi itlak etmek câizdir. Bir de beşinci mânâ var ki, o da insânın müdrîk ve âlim olan beşinci bir cüz'ü demektir. Şu dört lâfız bütün mevcûdiyetleri ile bu esâs üzerine devreder. Demek ki, lâfızlar dört olmakla berâber mânâlar beş oluyor. Aynı zamânda her lâfız iki mânâda kullanılıyor. Âlimlerin çoğunu şu lâfızların ihtilâfı ve bu mânâlarda kullanılması şaşırtmıştır. Bakarsın ki, onlar hâtıralardan söz ederken, bu, akıl hâtırası, bu, rûh hâtırası, bu kalb hâtırası ve bu da nefis hâtırasıdır, derler. Fakat bunları gören bu isimlerin mânâlarının farklarını bilemez. İşte bunların yüzünden perdeyi kaldırmak maksadıyla bu isimlerin açıklanmasını öne aldık. Kur'ân ve hadîste kalbden bahsedildiği zamân, murâd olunan mânâ, eşyânın hakikatini insânın anlayıp bildiği mânâdır. Bâzan göğüsde bulunan kalb zikredilir ve kinâye yolu ile bu mânâ murâd edilir. Çünkü o rûhânî kalb ile bu cismânî kalb arasında kendine mahsûs bir irtibat vardır. Her ne

(2) Dâvud b. el-Mecd «Kitâbu'l-Akl» de mürsel olarak rivâyet etmiştir.

1-MAKSAD 2-YALNIZCA 3-MEVJUD 4-VASIFLANAN
5-MEKAN 6-SIFAT 7-UAXİMĞELME 8-SALIVERME 9-KELİME
10-KAPALI

kadar rûhânî kalbin bütün beden ile râbitası varsa da bu râbita, cismânî kalbin vâsıtasıyledir. İlk râbita cismânî kalb ile dir. Sanki cismânî kalb onun yeri ve memleketidir, onun âlemi ve binitidir. Bunun için Sehl-i Tüsterî, kalbi Arş'a, göğsü de Kürsî'ye benzetmiş ve: «Kalb Arş, göğüs ise Kürsîdir» demiştir. Bu sözünden, kalbin meşhûr mânâsıyla onun Arş'ı ve Kürsisi olduğunu murâd ettiği sanılmamalıdır. Zira böyle anlamak muhâldir. Belki onun murâdı, buraların, Allahu Teâlâ'nın dilediği gibi tasarruf edeceği memleketi olmasında, tedbir ve tasarrufu için ilk uğrak olmalarındandır. Allahu Teâlâ'ya nisbetle Arş ve Kürsî ne ise, ilk mecrâyâ nisbetle kalb ve göğüs de odur. Bu teşbih de, ancak bâzı husûslarda doğru olabilir ki, onunla uğraşmak mevzûumuza muvâfık düşmez, bunun için ondan sarf-ı nazar ediyoruz. (3)

2 nci BEYÂN : KALBİN ASKERLERİ

Allahu Teâlâ:

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ

«Rabbinin askerlerini O'ndan başkası bilmez, ancak O bilir.» (74 - Müddessir: 31) buyurmuştur. Allahu Teâlâ'nın kalblerde, rûhlarda ve diğer âlemlerde hakikatlerini ve sayılarını kendisinden başka kimsenin bilemediği pek çok askerleri vardır. Biz burada kalbin bâzı askerlerine işaret edelim. Zâten garazımızla alâkalı olan da budur. Kalbin iki askeri vardır. Bunlardan biri göz ile görülür, diğeri göz ile görülmez. Kalb bir hükümdâr, askerleri ise hizmetçi ve yardımcı hükmündedir. İşte asker denmenin mânâsı da budur.

Göz ile görülen askerler ise; el, ayak, göz, kulak, dil ve diğer a'zâlardır. Bunların hepsi kalbin emrinde ve hizmetindedirler. Bu a'zâlarda kalb dilediği gibi tasarruf eder ve onları istediği istikaamete teveccüh ettirir. Bu a'zâlar fıtraten kalbe itâate mecbûrdur. Ona aslâ muhâlefet ve ona karşı isyân edemezler. Meselâ, göz'e, açılmakla, ayağa adımı atmakla, dile konuşmakla emrettiği zamân, bunlar, asla karşı gelemes ve hemen kalbin emrini yerine getirirler. Diğer a'zâlar da böyledir. A'zâ ve havâs'ın kalbe mûsahhar olmaları, bir yönden meleklerin Allahu Te-

(3) Bâzıları kalb ile rûhdan başka bir de «sır» diye bir varlıktan bahsediler. Kur'an-ı Kerim'de buna qâir bir işaret bulunmadığı gibi, ahl ve esâsı olmayan uydurma bir hadisten başkasında da bir yeri yoktur. Bu sır, kalb ile rûhun daha olgunlaşma hâlidir. Sırr'ı rûhdan evvel kabûl edenler, kalbin bu cilâlanmasını ayrı bir şey sanarak buna sır demişler. Rûhdan sonra kabûl edenler de rûhun cilâlanmasını ayrı bir şey sanmışlardır.

1- İMKANSIZ	6- YÖNELME
2- KANAL	7- DUYGULAR
3- BENZETME	8- TABİ BOYUN EYME
5- PARLATMA	9- BİNİK

-8
âlâ'ya musahhar olmalarına benzer. Zira melekler Allahu Teâlâ'ya ibâdetle bağlı olup Ona muhâlefete ¹⁰muktedir değildirler. Belki, onlar, Allahu Teâlâ'ya aslâ isyân etmez ve Allahu Teâlâ'nın bütün emirlerini yerine getirirler. İşte bu bakımdan a'zâların kalbe itâati, meleklerin Allah'a itâatine benzer. Ancak bir noktada ayrılırlar; o da meleklerin itâati bilerek ve şuûr ile olmakta; a'zâların kalbe itâati ise şuûrsuz ve bilmeyerek yapılmaktadır.

-9
Kalbin bu askerlere ihtiyâcı, yolculuk için lüzumlu olan binit ve azı-
ğı olmaları bakımındandır. Bu yolculuğu, Allah'adır. Mesâfeleri aşarak
O'na ulaşması içindir. Kalb, Allah'a ulaşmak için yaratılmıştır. Nitekim
Kur'an-ı Kerim'de :

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ۝

«Ben ¹ins ve ²cinni, ancak beni bilmeleri ve bana kulluk etmeleri için yarattım.» (51 - Zâriyât: 56) buyurulmuştur. Kalbin binit ³bedeni, azığı ise ilimdir. Kalbi azığa ⁴ulaştıracak ve ondan istifâdeyi mümkün kılacak olan sebebler de iyi amellerdir. Kişi, beden memleketinde kalıp dünyâdan geçmedikten sonra Allahu Teâlâ'ya ulaşamaz. Enginlerden geçmeden ⁵yükseklere çıkılamaz. Dünyâ ise, Âhiretin ekenegi, tarlası ve zirâatgâhıdır, hidâyet menzillerinden bir konaklama yeridir. Buna dünyâ denmesinin bir sebebi, iki konaklama yerinin yakını olması yüzündendir. İnsân, buradan azığını ⁶almak mecbûriyetindedir. Bedeni ise, onu bu âleme ulaştıran bir binitidir. Bedenini korumak ve bakmak zorundadır. Bedenin korunması, besin vesâire gibi muhtâç olduğu maddeleri ona ulaştırmak ve kendisine zarar veren şeyleri bedeninden uzaklaştırmakla mümkündür. Bedenin muhtâç olduğu gıdayı te'mîn için de, iki askere (kuvvete) muhtâçtır. Birisi bâtınidir ⁷ki, bu şehvettir. Diğer de zâhiridir ki, o da el ve ayak gibi gıdayı celbeden a'zâlardır. Bunun için kalbin muhtâç olduğu şehvetler kalbde yaratıldığı gibi, şehvet âletleri olan a'zâlar da vücûdda yaratılmıştır. Tehlikeli şeyleri def' için de, iki kuvvete muhtâç oldu. Bunların birisi bâtınidir ki, buna gazab ve hiddet denir. Bu sâyede tehlikeli şeylerden korunmuş olur ve düşmânlarına karşı korunarak onlardan intikaamını alır. Zâhirî kuvvet de yine el ve ayak gibi vâsıtalar ⁸dır. Gazabının muktezâsını bunlar vâsıtasıyle yerine getirir. Bütün bunlar hâricî kuvvetlerdir. Bedene nisbetle a'zâlar, silâh gibi kuvvetlerdir. Halbuki gıdaya ⁹muhtâç olan, gıdayı bilmedikten sonra, gıdaya şehvet ve onunla ülfet, kendisine fayda vermez. Bu bilgiyi sağlamak için kalb, iki kuvvete daha muhtâç oldu. Bunlardan birisi bâtınidir ki, bu da görmek, duymak, temâs etmek, koku ve tad almak gibi beş hâs-

1-İNSANLAR 2-CİNLER 3-AZUQQ 4-GENİŞ 5-EKİN YERİ
6-EKİNCİ YERİ 7-CEZB 8-İCAB EDEN 9-ÜNSİYET
10-BECERİKLİ

senin idrâkleri, anlamalarıdır. Diğeri de zâhîridir. Bu da göz, kulak ve burun gibi a'zâların kendileridir. Bu kuvvetlere ihtiyâcın sebebini ve hikmetlerini açıklamak lâfı fazla uzatır, cildlerle yazılar yazmak gerekir. Şükür kitâbında bundan bir nebze bahsetmiştik, bu kadarla iktifâ edelim.

Buna göre, kalbin asker ve kuvvetlerini üç sınıfa hasredebiliriz. ³ Birinci sınıfı muharrik ve teşvikçidir. Ya faydalı şeyleri elde etmeğe teşvik ve tahrik eder «⁴ şehvet» gibi veyâ zararlı şeyleri def'e teşvik eder «⁵ gâzab» gibi. Bu kuvvetlere irâde de denir. İkincisi de, bu arzûları yerine getirmek için a'zâları doğrudan harekete geçiren kuvvettir. Buna kudret de denir. Bu kuvvetler, vücûdün bütün uzuvlarına dağılmıştır. Bilhâssa adalelere ve onlardan da diğer damarlara geçer. Üçüncüsü de eşyâyı târif edip anlayan ve idrâk eden kuvvettir - casuslar gibi -. Bunlar da bildiğimiz görmek, duymak, koku ve tad almak, dokunmak dediğimiz beş hâssa kuvvetidir. Bu kuvvetler de belli a'zâlara yayılmıştır. Bunlara ilim ve idrâk da denir. Bu bâtinî askerlerin herbiriyle zâhîrî asker ve kuvvetler de vardır. Bunlar; et, sinir, kan, kemik ve yağ gibi maddelerden meydana gelen uzuvlardır ki, bunlar o bâtinî kuvvetlerin âletleridir. Meselâ tutmak kuvveti parmaklarla, görme kuvveti göz ile, diğer kuvvetler de, diğer a'zâlarla olur. Biz zâhîrî kuvvet olan a'zâlardan bahsedecek değiliz. Bunlar görülen varlıklardır. Biz kalbin görülmeyen kuvvetlerinden bahsedeceğiz.

Müdrîk olan bu üçüncü kısım ikiye ayrılır. Bir kısmı zâhîrî menzillerde konaklar - yukarda anlattığımız görmek, işitmek ve benzerleri olan beş hâsse gibi. - bir kısmı da bâtinî menzillerde iskân eder ki, bu da di-⁹ mağ boşluklarıdır ve bunlar da beşdir. İnsân bir şey'i gördükten sonra gözlerini yumar ve gördüğü sûreti içinde canlandırır da, aynı sûreti içinden görür. İşte buna «¹⁰ hayâl» denir. Sonra o sûret kafasında kahr. Bunu kafada muhâfaza eden kuvvet «¹¹ Kuvve-i hâfıza» dır. Sonra bu kafasında muhâfaza ettiğini düşünür ve onu birbirine katar, yâni parçalar, böler ve birleştirir, üzerinde düşünür. Buna da «¹² Kuvve-i müfekkire» denir. Sonra unuttuğunu yeniden hâtırlar, buna da «¹³ Kuvve-i müzekkire» denir. Sonra bütün duyduklarını bir araya toplar. Buna da «¹⁴ Hiss-i müşterek» denir. Bâtında da ¹⁵ hiss-i müşterek, hayâl, tefekkür, tezekkür ve hıfz kuvvetleri vardır. Allahu Teâlâ bu kuvvetleri yaratmasa, el, ayak bu kuvvetlerden hâli kaldıkları gibi, beyin de boş kalırdı. Bunlar da bâtinî kuvvetler olup merkezleri bâtinîdir.

İşte şu anlattıklarımız, kalbin askerlerinin kısımlarıdır. Herkesin anlayabileceği şekilde bunları misâlleri ile açıklamak sözü çok uzatır. Bu gibi kısımlardan maksad, münevver tabakayı ve ileri gelen âlimleri fay-

- 1-CÜZ'İ 2-KİFAYETLENME 3-AYIRA BİLİRİZ. 8-YERLEŞTİRME 14-YADDA SAXLAMA 4-MÜHARRİK 9-ZİHİN 15-NURLANMIŞ 5-CESAKET VERME 10-DÜŞÜNME 16-BOŞ 6-KİMİLDATMA 11-HATIRA GETİREN 12-ORTAK KULLANILAN

dalandırmaktır. Fakat yine herkesin anlayabilmesi için, mümkün olan bâzı misâller ile bunları açıklayalım.

3 üncü BEYÂN : KALBİN BÂTİNİ ASKERLERİ İLE MİSÂLİ

Bilmiş ol ki; gazab ve şehvet kuvvetleri bâzan tam mânâsıyla kalbe bağlanırlar da, bu sâyede kalbe, çıktığı yolculukta yardımcı olur ve kendisine güzel arkadaşlık ederler. Bâzan da aksine ve aşırı şekilde kalbe isyân ederler. Hattâ kalbi baskı altına alarak kendi arzûlarına hizmet ettirirler. İşte burada kalb helâke uğrar ve ebedî saâdete kendisini ulaştıracak olan bu yolculuğundan geri kahr. Aşağıda açıklayacağımız gibi, bu saydığımız kuvvetlerden başka kalbin ilim, hikmet ve tefekkür gibi daha başka kuvvetleri de vardır. Bu kuvvetlerden faydalanmak sâlikin başta gelen vazifelerindendir. Zîra ilim, hikmet ve tefekkür kuvvetleri, gazab ve şehvet kuvvetine karşı ilâhî birer kuvvettirler. Gazab ile şehvet bâzan şeytan tarafına geçerler. Şâyet sâlik; ilim, hikmet ve tefekkür gibi kuvvetlerden yardım almaz da, kendini gazab ve şehvetin kuvvetine kaptırırsa, kat'i olarak helâk olur ve açık bir husrana uğrar. Ekserisinin hâli budur. Zîra bunların akılları şehvetlerini tatmîn husûsunda onların elinde oyuncak hâline gelmiştir. Lâayık olan aklın şehvete muhtâc olduğu hâllerde şehvetin, aklın irâdesine alınmasıdır. Bunu sana üç misâl ile anlatayım:

3 Birinci Misâl : Deriz ki; insân bedeninde yukarıda anlattığımız «nefs-i lâtife», bir şehir ve memleketin hükümdârı gibidir. Beden âlemi nefsin vatani, memleketi ve şehri gibidir. Uzuvarı ve diğer kuvvetleri, san'atçıları ve işçileri gibidir. Akıl ve fikir kuvvetleri yol gösteren müsteşarları ve vezirleri gibidir. Şehvet, yiyecek ve içecek gibi maddeleri te'mîn eden sahtekâr hizmetçi gibidir. Gazab ve gayret, hükümdârların muhafızları gibidir. Şehvet, erzak taşıyan hizmetçi, hilekâr, yalancı ve aldatıcı gibidir. Görünüşde doğru ve samimi konuşan bir kimse olmakla beraber, gerçekte korkunç bir hilekâr ve öldürücü bir zehirdir. Onun âdeti, dâimâ doğru yol gösteren müsteşarlara itirazda bulunmak ve onlarla münâzaa etmektir. O, muârazasından bir ân bile ayrılmaz. Hükümdâr, akıllı müsteşar ve vezirlerinin istişâreleri ile iktifâ edip, bu hilekâr hizmetçinin öne sürdüğü fikirlerin bozuk olduğunu anlayarak ona boyun eğmediği ve muhafızlarını bunun terbiyesine me'mûr edip onu ve yardımcılarını hükümdârların emrine boyun eğdirip tam mânâsıyla hükümdârların emri altına aldığı zamân, hükümdârın mülk ve milleti huzûr bulduğu gibi, nefis, akıldan yardım ister, gazabın gayreti ile terbiyelenir, gazabı şehvete musallat eder ve şehvet ile gazabdan karşılıklı yardım görürse, yâni bâzan şehveti gazabın karşısına çıkarır ve şehvetin karşı koymasıyla ga-

1-ÇOK BÜYÜK ZİYAN 2-RAHATLANDIRMA 3-YUMUŞAK
4-MEMUR 5-MÜCAHEDE 6-YARISMAK 7-KİFAFATLAMA
8-SATAŞAN, RAHATSIZ EDEN

zabın azgınlığını kırmağa ve bâzan da gazabı şehvetin karşısına dikerek şehvetin davranışını takbîh edip onu kırmağa çalışırsa, o zamân nefsin ahlâkı güzelleşir ve kişinin kuvvetleri itidâle ulaşır. Bu yolu tâkib etmeyenler, Allahu Teâlâ'nın :

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمِهِ ۖ

«Ey Muhammed, hevâ ve hevesini ilâh edinen, ilmi olduğu hâlde Allah'ın şaşırttığı...» (45 - Câsiye : 23),

وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَلَاهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَرَكَ يَلْهَثْ ۖ

«O hevesine uydu. Hâli, üstüne varsan da, kendi hâline bıraksan da, dilini sarkıtıp soluyan köpeğin hâli gibidir.» (7 - A'râf: 176) buyurduklarından olur. Nefsini hevâsından nehyedenler hakkında da:

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ۖ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ

«Ama kim Rabbinin azametinden korkup da, kendini kötülükten alıkoymuşsa, varacağı yer şübhesiz Cennet'tir.» (79 - Nâziât: 40,41) buyurulmuştur.

-3 Bu kuvvetler ile ne şekil mücâdele edileceği ve birini diğerine nasıl muşallat edileceği inşaallah «Riyâzet-i Nefis Kitâbı»nda anlatılacaktır.

İkinci Misâl : İnsân bedeni bir şehir, müdrîk olan bir akıl da, onu idâre eden bir hükümdâr gibidir. Onun «K u v v e - i m ü d r i k e» leri, yâni iç ve dış hâsseleri de askerleri ve yardımcısı gibidirler. A'zâları ise muhâfızları gibidir. Öte yandan şehvet ve gazabdan ibâret olan «N e f s - i e m m â r e» [kötülüğü emreden nefis] hükümdârın memleketine saldıran ve muhâfızlarını helâke çalışan düşmân gibidir. Bu adamın bedeni sanki bir hudûd şehri, nefsi ise bu şehrin muhâfızı gibidir. Şâyet bu muhâfız düşmâna karşı şehri korur, düşmânları ile çarpışır ve onları mağlûb ederse, hükümdârın huzûruna döndüğü zamân, iltifât görür. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۖ

«Allah, mâl ve cânları ile cihâd edenleri, mertebeye, oturanlardan üstün kılmıştır.» (4 - Nisâ: 95) buyurmuştur.

İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Cilt: 3 - F. : 2

1-BEĞENMEME

2-İSTEK

3-YASAK EDENLER

4-CEMAATLER

Şâyet nefis bu serhad şehri kaybeder, vazifesini ihmâl ederse, yerilir¹⁴ ve cezâlandırılır. Allahu Teâlâ ondan intikaam alır. Kıyâmet gününde kendisine: «Ey kötü muhafız, eti yedin, sütü içtin, kaybettiğine aldırış etmedin, kırılanı sarmadın. Bugün senden intikaamımı alırım.» der. İşte bu mücâhedeye işâret etmek üzere, zayıf sened ile rivâyet edilen bir hadis-i şerifte Resûl-i Ekrem:

رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْفَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ •

«Küçük cihâddan büyük cihâda döndük.» buyurmuştur.

Üçüncü Misâl: Akıl, bir avcı gibidir. Şehveti biniti, gazabı ise av köpeği gibidir. Avcı erbâb, atı emrine mutî uşta, köpek terbiyeli olursa, avcı avını yakalar; fakat avcı acemi, atı serkeş ve terbiyesiz, köpeği de avdan habersiz olursa helâke hak kazanır. Avcının beceriksizliği, kişinin cehâleti ve dirâyetsizliği gibidir. Atın serkeşliği de şehvetin galeyâna gelmesi gibidir. Kelbin sağa sola lüzûmsuz saldırışları, gazabın taşkınlığı ve insânı kaplaması gibidir.

Lütûf ve keremiyle Allahu Teâlâ'dan güzel yardımlar dileriz.

4 üncü BEYÂN: İNSAN KALBİNİN HUSÛSİYETİ

Kalb ile alâkalı olarak buraya kadar anlattıklarımızın hepsi insânlar-
da olduğu gibi hayvanlarda da vardır. Yâni bütün bunlar canlılar arasın-
da müşterek vasıflardır. Çünkü insânda olduğu gibi, hayvânda da gazab,
şehvet ve benzeri zâhiri ve bâtinî hâsseler vardır. Hattâ koyun, kurdu
gözü ile görür, düşmânı olduğunu kalbi ile bilir ve ondan kaçır. İşte
bu da, onda bâtinî bir idrâktir. Şimdi biz insân kalbinin husûsiyetinden
bahsedelim. Çünkü insânın şerefi bu sâyede yükselir ve Allahu Teâlâ'ya
yaklaşmağa liyâkat kesbeder. Bu da ilim ve irâde olmak üzere ikiye râ-¹¹
cîdir.

1 — İlim, dünyâ ve Âhiret ile alâkalı şeyleri, akıl ile alâkalı ger-
çekleri bilmektir. Bunlar, duyguların ötesinde¹² olup, diğer hayvânlar bu
husûslarda insânlarla ortak değildirler. Belki külli ve zarûrî olan ilimler,
akılın husûsiyetlerindendir. Meselâ insân, bir adamın bir ânda iki me-
kânda olamayacağı ile hükmeder. Bu, her şahıs hakkında vereceği bir
hükümdür. Hâlbuki his ile ancak bâzı şahısları bilebilir. Bütün şahıslar
üzerindeki bu hükmü, hissin idrâki üzerine¹³ zâid bir minnettir. Şâyet za-
rûrî olan ilm-i zâhîride, bunu anlayabildinse diğer nazarî ilimlerde de
bunun böyle olduğu meydândadır.

1-MİNİK 2-MAHARET SAHİBİ 3-İTAATLI 4-ETSE
5-TECRÜBESİZ 6-İNATÇI, ASI 7-COŞMAZ 8-ZEKÂ, BİLGİ
9-KAYNAYIŞ 10-İKTİDAR KAZANIR 11-ÜMITLİ 12-ÜMUMİ
13-İLAVE OLUNMUŞ, ARTAN 14-KÖTÜLENİR 15-KÖPEK

2 — İrâde : İnsân akli ile bir işin sonunu anlayıp iyilik tarafı nerde olduğunu bildiği zamân, içinden o tarafa yönelir, sebeblerini te'mine çalışır ve onu irâde eder. İşte bu, şehvî ve hayvânî arzûlardan başka bir irâdedir. Hattâ bâzan şehvetin arzûları hilâfına da olur. Meselâ şehvet kan aldirmek istemez, fakat akıl bunu ister, arar ve hattâ bu husûsta masrafa da girer. Şehvet hastalık zamânlarında tatlı ve nefis yemekler ister, fakat akıl, bunların hastalığına zararlı olduğunu bildiği için kendiliğinden bu yemeklerden nefret eder ki, bu, şehvetin arzûsu değildir. Şâyet Allahu Teâlâ, yalnız bu neticeleri anlayan akli yaratıp, aklın ve hikmetin gereğince a'zâları harekete geçirecek olan bu muharriki yaratmasaydı, aklın bu hükmü muhakkak boşa giderdi.

Şu verdiğimiz izâhâtla insân kalbinin, diğer hayvânlarda bulunmayan ilim ve irâde ile ihtisâsı anlaşılmış oldu. Hattâ ilk yaşlarında çocuklar bile, bu ilim ve irâdeden mahrûmdurlar. Ancak erginlik çağlarında bu kuvvetlere sâhip olurlar. Fakat zâhiri ve bâtını hâsseler küçük çocukda da vardır. Çocukta bu ilimlerin bulunması için iki derece vardır.

Birincisi, evveliyât yolu ile elde edilen zarûri ilimleri bilmiş olmasıdır. Muhâl'in muhâl ve mümkün'ün câiz olduğunu bilmesi gibi. Bu zarûri ilimler kendisinde bulunduğu zamân - gerçi nazari ilimlerden mahrûmdur fakat - bu sâyede onları da kolaylıkla ve kısa zamanda elde edebilir. Bunun gibi, adamın diğer ilimlere nisbetle hâli hokka ile kalemi ve bunlarla yalnız harfler yazılacağını bilen kâtibin hâline benzer. Bu kadarını bildiği hâlde henüz yazacak seviyeye gelmemiştir.

İkincisi de tecrübe, düşünce ve keşb sûretiyle elde edilen ilimlerin kendisinde bulunmasıdır. Bu, onun yanında bir hazine gibidir. İsteddiği zamân orra baş vurabilir. Bu da güzel yazı yazabilen bir kâtib gibidir. Bu adam her ne kadar fiilen yazmakla meşgûl değilse de, yazma kudretinde olduğu için kendisine kâtib denir. İnsâniyet derecesinin gâyesi de budur. Fakat bu derecede de sayılamıyacak kadar mertebeler vardır. İnsânlar bilgilerinin çokluğu ve azlığı nisbetinde birbirinden ayrılırlar. Bildiklerinin ehemmiyeti nisbetinde farklı olurlar. Aynı zamanda bu bilgileri te'min yolları ile de birbirinden ayrılırlar. Zira bu ilimler bâzı kalblere keşf ve ilhâm yolu ile vahyedilir. Bâzılarına keşb ve öğrenmek sûretiyle verilir. Bir kısmı kolaylık ve sür'atle bu ilimleri elde eder. Bir kısmı ağır, ve zorlukla kazanır. İşte burada bu makaamda âlimler, hakîmler, enbiyâ ve evliyâ'nın dereceleri birbirinden ayrılır. Bu husûstaki yükselme dereceleri sayılamıyacak kadar çoktur. Zira Allahu Teâlâ'nın mâlûmâtı sonsuzdur. Rütbelerin en üstünü nübüvvet rütbesidir. Zira ona bütün hakikatler açıklanır. Hem bunlar, iktisab ve güçlük olmadan en serî bir yoldan keşfedilir. İnsân bu saâdet sâyesinde mekân ve mesâfe ile de-

1- İMKANSİZ	7- KAZANMA
2- MÜRƏKKƏB QABI	8- ÇABUK
3- ÇALIŞMA	
4- İŞ OLARAK	
5- MAKSAD	
6- DEĞERLİLİK	

ğil, mânâ, sıfat ve hakikat bakımından Allah'a yaklaşıp. Bu derecelerin mertebeleri Allah'a doğru seyredenlerin konak yerleridir. Onlar da sayılamıyacak kadar çoktur. Her sâlik ancak kendisinin vardığı ve geride bıraktığı menzilleri bilebilir. Öndekileri bilemez, fakat önde daha çok menziller olduğuna inanır. Bizim nübüvvet ve Nebiye inandığımız ve fakat Peygamberliğin hakikatini bilemediğimiz gibi... Çünkü nübüvvetin hakikatini ancak Peygamberin kendisi bilir. Bu, anne karnındaki çocuğun, doğan çocuğun hâlini ve doğan çocuğun da büyük çocuğun hâlini bilemediği gibidir. Akli başında çocuğun, akıl bâliğ olup nazari ilimleri elde eden kimsenin vaziyetini bilemediği gibi, akli başında olan kimse de, Allahu Teâlâ'nın velilerine ve peygamberlerine açtığı lütûf kapularını bilemez. Allahu Teâlâ'nın insânlara açtığı rahmet kapularını kimse kapayamaz. Bu rahmeti ise, Allahu Teâlâ'nın cûd ve keremi sâyesinde çok mebzûldür. Bir kişiye yeyâ bir kaç kişiye mahsûs değildir. Ancak Allahu Teâlâ'nın rahmet nefhalarına arzedilen gönüllerde tecelli eder. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّ لِرَبِّكُمْ فِي أَيَّامِ دَهْرِكُمْ لِنَفَحَاتٍ الْآفَعَرَضُوا لَهَا ۝

«Muhakkak ki, Rabbinizin ömrünüz içerisinde size büyük tecellileri vardır. Ona hâzırlanınız.» (4) buyurmuştur. Ona hâzırlanmak ise, kötü huylardan kalbi arıtmak ve temizlemekle mümkündür. Kötü huylar kısmında buna dâir izâhât gelecektir.

Allahu Teâlâ'nın bu cömerdliğine Resûl-i Ekrem'in :

يَنْزِلُ اللَّهُ كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا فَيَقُولُ هَلْ مِنْ دَاعٍ فَأَسْجِبُ لَهُ ۝

«Her gece Allahu Teâlâ birinci kat semâya iner (rahmet sıfatı ile tecelli eder) ve yok mu dâvet eden, ben onun isteğine icâbet edeyim? buyurur.» (5) Ve yine Resûl-i Ekrem Allahu Teâlâ'dan hikâye yolu ile bir Hadis-i Kudsi'de :

لَقَدْ طَالَ شَوْؤُ الْإِبْرَارِ إِلَى لِقَائِي وَأَنَا إِلَى لِقَائِهِمْ أَشَدُّ شَوْؤًا ۝

«Bana mülâkat için iyilerin arzû ve istekleri çoğaldı. Halbuki benim onlara iştiyâkım daha kuvvetlidir.» (6) Ve yine Allahu Teâlâ'nın :

(4) Hadis hakkında yukarda izâhât geçmiştir.

(5) Irâkî, «Firdevs» sâhibi Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

(6) «Milsned-i Firdevs»de geçmektedir.

مَنْ تَقَرَّبَ إِلَى شَيْءٍ تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذَرًا عَمَّا

«Bana bir karış yaklaşan kimseye ben bir arşın yaklaşıyorum.» (7) hadisleri ile işâret edilmiştir. Bütün bu rivâyetler, ilim nûrlarının gönüllere bağlı kalması, bunları in'âm eden Allahu Teâlâ'nın men'edip bahillik etmesi yönünden olmadığını göstermektedir. Allahu Teâlâ bu gibi cimrilikten münezzehtir. Gönüllerin ilim nûrlarına kapalı kalması, gönüllerin diğer kötü şeylerle işgâl edilmesi bakımındandır. Gönüller birer kab gibidir; su ile dolmuş bir kabın içine hava giremeyeceği gibi, Allahu Teâlâ'nın gayrisiyle meşbû olan kalblere de Allahu Teâlâ'nın Celâlinin mârifeti giremez. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) buna işâret olarak:

لَوْلَا أَنَّ الشَّيَاطِينَ يَحْمُونَ عَلَى قُلُوبِ بَنِي آدَمَ لَنَظَرُوا إِلَى مَلَكُوتِ السَّمَاءِ

«Eğer şeytanlar insân oğlunun kalb'lerinde dolaşmasalardı, onlar, göklerin melekût âlemine bakar ve onu görebilirlerdi.» (8) buyurmuştur.

Şu kısa izâhdan, insân oğlunun husûsiyetinin ilim ve hikmet olduğu anlaşılmış oldu. Muhtelif ilim dallarının en şerefli de Allahu Teâlâ'nın zât, sıfât ve ef'âlini bilmektir. İnsânın kemâlâtı buradadır. İnsânın saâdeti, Celâl ve Kemâl sâhibi olan Allah'a yaklaşması da kemâlâtı sâyesindedir. Şu hâlde beden, kalbin binittir, kalb de ilmin yeridir. İnsânda aranan ve insânın husûsiyeti de ilimdir. Çünkü bunun için yaratılmıştır. Yük taşımakta merkep ile müşterek olan at'ın, düşmâna saldırmakta, kaçmakta ve güzel kalıp ve kıyâfette merkepten ayrılmış olması, atın bu hikmette binâen yaratılmış olduğunu göstermektedir. Bu vasıfları kaybeden at, merkep seviyesine düşeceği gibi, bir çok vasıflarda diğer hayvânlarla müşterek olan insân da kendine has bir çok vasıflarla hayvandan ayrılır. Bu husûsiyetler Allahu Teâlâ'nın mukarreb meleklerle verdiği vasıflardır. İnsan, hayvanlarla melekler arasında nev'-i şahsına münhasır bir yaratılışa sâhiptir. İnsân gıdâlanması ve çoğalması bakımından bir nebat; hâsse ve kendi irâdesiyle hareketi bakımından bir hayvân; kalıp ve kıyâfeti bakımından ise, duvardaki bir sûret gibidir. Onun husûsiyeti, eşyânın hakikatini bilmesindedir. Bütün a'zâ ve uzuvlarını ilim ve amelde kullanan kimse, kendisini meleklerle benzettiği için onların arasına katılmağı hak etmiş ve melek adını almağa lâyık olmuştur. Nitekim Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de haber verdiği gibi, Y ü s u f Aleyhisselâm'ı gören kadınlar:

(7) Buhâri ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(8) Ahmed Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

1- DOĞRUYA SEVK

2- HASIS

3- DOYMUŞ

4- AZAMET, HİDDET

5- BİLME MAHİYETİ

7- BİNİK

8- EŞEK

9- MAHSUS

10- BİTKİ

11- ŞEKİL

مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ۝

«Bu bir insân değil, mükerrrem bir melektir.» (12 - Yûsuf: 31) dediler. Bunun aksine olarak bedeni zevklerine düşkün olup, bütün gayretini yalnız yeyip içmeye² verenler ise, hayvânât ufkuna düşmüş olurlar. Ya öküz gibi ahmak, ya hınzır gibi bogaz düşkün⁴ü, veyâ köpek gibi saldırgan, yâhud da deve gibi kinci³ veyâ Arslan gibi kibirli, yâhud da tilki gibi hilekâr veyâ bütün bu kötülükleri nefsinde toplayan bozguncu bir şeytân olurlar. Hâssa ve uzuvlarının herbiri Allahu Teâlâ'ya ulaşmak için birer vâsıta⁵dır. Nitekim Şükür Kitâbı'nda bundan bir nebze bahsedilecektir. Kim, a'zâ ve hâssalarını Allah'a giden yolda yardımcı olarak kullanırsa kurtulmuş, kim, bu yoldan sapmışsa rüsvây ve perişân olmuştur.

Hulâsa olarak, bu husûsta saâdetin özü şöyledir. Allahu Teâlâ'ya ulaşmağ⁶ı gâye, Âhireti karargâh, dünyâyı ineceği konak yeri, bedenini bînit, a'zâları da bedeninin hizmetçisi olarak kabûl etmeli ve müdrikin kendisi de, memleketlerinin ortasında oturan hükümdârlar gibi, beden memleketinin ortası demek olan kalbde oturmalıdır. Beynin ön tarafında yerleştirilen «Kuvve-i hayâliye» yi de haber alıcı bir ajan olarak kabûl etmelidir. Çünkü hissedilen haberler hep orada yerleşir. Beynin arka kısmında bulunan «Kuvve-i hâfıza» yi da hazine vekili gibi kabûl etmelidir. Çünkü her şey orada saklanıyor. Dilini de tercüman, hareket eden uzuvlarını da kâtibler, beş hâssayı da câsuslar gibi kabûl etmeli ve bunların her birine ayrı bir vazife vermelidir. Meselâ göz renkleri, kulak sesleri, burun kokuları tarassut vazifeleri ile vazifelendirilmeli; diğer a'zâları⁸ salâhiyetli oldukları işlerde kullanmalıdır. Zira bu a'zâların her biri müvekkel olduğu bu âlemlerden aldıkları haberleri önce «Kuvve-i hayâliye» ye gönderirler, o da bunları «Kuvve-i hâfıza» ya teslim eder. Kuvve-i hayâliyye postacı, kuvve-i hâfıza ise hazine vekili demektir. Bu hazine vekili aldığı bu haberleri hükümdâra (bu hükümdâr ya kalbde veyâ dînâğın ortasındadır) arzeder. Hükümdâr da memleketini sevk u idâre etmekte, gâyesine ulaşmak istediği yolculuğunda ve başına belâ olan düşmânını yenmekte ve yoluna çıkacak, yolculuğuna engel olacak harâmileri def'etmekte muhtâc olduğu miktârı buradan alır. Hükümdâr bu şekilde çalıştığı takdirde, Allah'ın ni'metine şükreden mes'ûd ve bahtiyarlardan olur. Şâyet şu söylediklerimizi ihmâl eder ve bunları gazab, şehvet ve diğer peşin isteklerinde, yâhut yolculuğunda yolunun uğradığı yerlerde imâret¹¹ yapmak üzere kullanırsa - ki aslında bu adamın vatanı burası değil, belki Âhirettir - işte o zaman rüsvây ve perişân olur. Nankörlük eden, Allah'ın kendisine verdiği askerini, Allahu Teâlânın

1-MUHTEREM 2-DONU2 3-KİN GÜDEN 4-KENDİNİ BÜYÜK GÖ
5-CÜZ,İ 6-MAKSAT 7-GÖZETLEME 8-VEKİL 9-AKIL 10-HAYDU
11-MEKAN

yardımlında kullanmayan ve Allah'ın ordusunu perişân eden kötü bir in-sân olur ve bu sûretle Allah'ın azâbına uğrar. Allah'ın gazabından yine O'na sığınırız.

Kâ'b ü'l-Ahbâr, anlatmış olduğumuz şu misâle işâret ederek der ki: Hz. Âişe'nin (R.A.) ziyâretine gitmiştim. Kendisine dedim ki: Göz insâna yol gösterir, kulak gelecek tehlikeleri duyurur, dil tercümanlık yapar, eller kanat vazifesini görür, ayaklar da posta hizmetlerini yerine getirirler, kalb ise bir hükümdârdır. Hükümdâr huzûr içinde olursa maiy-yeti ve ordusu da huzûr içinde olur. Beni dinleyen Hz. Âişe: «Resûl-i Ekrem'in böyle söylediğini duydum.» buyurdu. (9)

Hz. Âli (R.A.) de kalbi şöyle temsil eder: «Allahu Teâlâ'nın yeryü-zünde âyineleri yâni sığacağı kablar vardır. (10) Onlar da kalblerdir. Al-lah katında kalblerin en sevimlisi, en ince ve yumuşak, en³ sâfi ve en se-lâbetli olanıdır.» buyurdu ve sonra bu sözleri, dininde selâbetli, imân ve yakinde sâfi, dostlarına karşı yumuşak olan kalbdır, diye açıkladı ve bu açıklama:

أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ هـ

«Kâfirler üzerine şiddetli ve kendi aralarında merhametlidirler.» (48 - Feth: 29),

مَثَلُ نُورٍ كَمِثْكَاءٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ هـ

«Onun nûrunun benzeri, cam içindeki ışık gibidir.» (24 - Nûr: 35) Âyet-i Celilelerinin işâreti ve bir açıklaması olmuştur.

Ubey b. Kâ'b (R.A.) bu Âyet-i Kerime'nin tefsirinde: «Âyet-i Celile, mü'minin imânının nûru ile dolan kalbini,

أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرِ لُجِّي هـ

«Büyük denizlerdeki karanlıklar gibi.» (24 - Nûr: 40) Âyet-i Celilesi de münâfıkın kalbini temsil eder.» demiştir.

Zeyd b. Eslem, Allahu Teâlâ'nın:

(9) Ebû Nuaym «Tıbb-ı Nebevî»de, Taberânî «Müsned-i Şâmi»de ve Bey-hakî «Suabü'l-İmân»ında rivâyet etmişlerdir.

(10) Bu ifâde temsiliidir, yoksa Allahu Teâlâ mekâne hülûl edecek bir cisim ve şekil değildir.

1-AYNA

2-NÜFUZ

3-DURU TEMİZ

4-METANET, SAĞLAMLIK

5-SÜŞE

فَوْجٌ مَحْفُوظٌ

«Levh-ı mahfûzdadır.» (85 - Bürûc: 22) Âyet-i Celîlesinin tefsirinde, «Levh-ı mahfûz»dan murâd, mü'minin kalbidir.» demiştir.

Sehl-i Tüsteri de: «Kalb ile göğüs, Arş ile Kürsi gibidir.» demiştir. İşte kalbin misâlleri bunlardır.

5 inci BEYÂN: KALBİN VASIFLARININ TOPLANDIĞI YERLERİN BEYÂNI VE MİSÂLİ

Bilmiş ol ki: İnsân, dört unsurun birleşmesinden meydana gelmiştir. Bundan dolayı ayrı ayrı vasıflardan dört nev'i, insânda toplanmıştır. Bu dört vasıf; yırtıcılık, hayvâniyet, şeytâniyet ve rabbâniyettir. Hiddet ve tehevür kendisine galebe çalınca, yırtıcı hayvanlar gibi hiddetlenir kızar, dövmek ve sövmekle etrafındakilere saldırır. Şehvet galebe çalınca, hayvânlar gibi boğaz ve eteğinin düşkünü olur. Rabbâni bir emir olması bakımından da Allahu Teâlâ'nın:

قُلُوبٌ مِنْ أَسْرَدَنِ

«De ki: Rûh, Rabbimin emrindendir.» (17 - İsrâ: 85) Âyet-i Kerime'sinde olduğu gibi; kendisi için ulûhiyet, istilâ ve üstünlük iddiâsına geçer, her şeyde müstakiliyeti ve efendilikte tek olmasını, kulluk ve tevâzu'dan uzaklaşmasını arzular, bütün ilimlere heves eder ve her şey'i bildiği iddiâsına kalkışır. Kendisine âlim dendiği zamân sevinir, câhil dendiği zamân canı sıkılır. Halbuki bütün hakikatleri ihâta ve kâhr u galebe ile her kuvvetten üstün olmak rubûbiyet vasıflarındandır. İnsân oğlu böyle olmağı candan arzû eder ve buna harisdir. Gazab ve şehvette ortak olduğu hayvândan, anlayış ve düşünce bakımından ayrılan insânda bir de şeytâniyet vasfı vardır ki, bununla kötülük kuvvetine sâhib olmuştur. Akıl ve düşüncelerini kötülük yollarında kullanır, aldatma ve hile yollarına baş vurur ve kötülüğü, iyiliği gibi göstermeğe çalışır. İşte bu da şeytâniyet ahlâkıdır. Her insânda şu dört asıldan bir karışıklık vardır, yâni rabbâniyet, şeytâniyet, sabûiyyet ve behîmiyyet. Bütün bunlar kalbde toplanır, herkesin şahsiyetine göre vazîyet alır. Bâzılarında dördü de mevcûd, kimisinde biri fazla diğerleri az olur. Demek ki, insân derisi içinde hınzır, it, şeytan ve hükümdâr toplanmış gibidir. Hınzır, şehveti temsil eder. Aslında hınzır; rengi, şekli ve sûreti bakımından yerilmiş değil, harîs olması ve düşmânlığı bakımından yerilmiştir. Köpek de gazabdır. Yırtıcı hayvanlar, ısran köpekler, sûret, renk ve şekil bakımından

1-SONU DÜŞÜNMEYEN KORKUSUZCA HAREKET ETME

2-İLAHLIK 3-HÜKMÜ ALTINA ALMA 4-BİLGİSİZ 5-MAHVETME

6-HER ŞEYİ İDARE VE TERBİYE ETME 7-YIRTICILIK 8-HAYVANI

9-DOMUZ 10-PİSLENMİŞ, KÖTÜLENME

yırtıcı ve ısırıcı değiller, belki onların rûhlarında yırtıcılık ve ısırıcılık vardır. İnsânın iç hâssalarında da yırtıcı hayvanların saldırganlığı ve ısır-maları ve bunların yanında hınzır'ın şehveti mevcuttur. Hınzır, şehvî hissi ile açık kötülöklere ve çirkin işlere; yırtıcı hayvanlık vasfı, hiddet ve zulme, eziyet etmeğe, şeytâniyet hâli ise hınzır'ın şehvetini, yırtıcı hayvanın hiddetini kamçılıyıp harekete geçirmeğe, birini diğeri ile tahrik etmeğe çalışır. Bunların heves ettikleri şey ile kendilerine ikrâmda bulunur. Hükümdâr dediğimiz akıl da, doğan parlak nûr ve nüfûz eden basireti sâyesinde şeytan'ın pisliliklerini açığa çıkarmakla onun hilesini def'etmeye ve gazabını hınzır üzerine musallat etmek sûretiyle onun şehvetini kırmağa me'mûrdur. Gazab, şehvetin leverânını kırar. Köpeğin saldırganlığı da hınzır'ı ona musallat etmekle kırılır. Bu sûretle her ikisi de aklın sevk u idâresiyle kâhrolur. Şâyet akıl dediğimiz hükümdâr böyle yapar, şehveti gazab ve gazabı da şehvetle yener ve buna muktedir olursa, iş adâlete ulaşır, beden memleketinde adâlet tecelli eder ve bütün işler doğru yolda akar gider. Şâyet şehvet ve gazabı yenemezse, o zamân onlar aklı yener ve kendi idârelerine alırlar. Hınzır'ı doyurmak ve kelbi memnûn etmek için her çeşit hile yollarına baş vurur, işi gücü kelb ile hınzır'a hizmet olur. Ekseriyâ insânların hâli budur. Bütün düşündükleri iki yolları - ağız ve edeb yerleri - ile düşmânlarını çekıştirmekten ibârettir.

Şâyet putperestlerin taşlara tapmalarını red ve inkâr eden bu zâtın basiret gözünden mânevi perde kalksa da keşif ve kerâmet sâhiplerine rû'yâda veyâ alenî olarak gösterildiği gibi, ona da kendi hâli keşfolsa ve vaziyetini görse bakacaktı ki, kendisi ya bir Hınzır önünde eğilmiş duruyor, bâzan dize gelerek secde, bâzan da rûkû ediyor, onun emir ve işâretine âmâde bulunuyor, yemek, içmek ve şehvî arzûlarından ne istiyorsa onu hemen yerine getiriyor; veyâhut saldırgan bir köpeğin karşısında eğilmiş ona tapıyor, emrine âmâde, sözünü dinliyor, emirlerini hassasiyet ve titizlikle yerine getirmeğe çalışıyor. O, bu hâli ile şeytânını sevindirmeğe çalışıyor. Çünkü Hınzır'ı tahrik edip ayaklandıran ve bu adamı onların emrine itâate sevkeden o şeytândır. Demek ki nefis ve gazabına itâat eden kimse, aslında şeytâna ibâdet etmiştir.

Şu hâlde herkes kendi işlerini murâkabe etmelidir. Ne maksadla hareket edip ne maksadla durduğunu, niçin kalkıp niçin oturduğunu, niçin konuşup niçin sustuğunu düşünmelidir. Bu adam basiret gözü ve insâfla bakarsa ömrü boyunca bu nefis ve şehveti uğrunda çalıştığını hemen anlar. İşte bu hâl zulmün son haddidir. Zira bu davranışı ile efendiyi köle, pâdişâhı kul ve gâlibi mağlûb hâle getirmiş olur. Efendilik, kâhr u galebe ve istilâ aklın hakkıdır. Bu adam aksine olarak aklı; gazab, şehvet

1-KİMİLDATMA 6-HÂSSASLIQ

2-SATAŞMA 7-KONTROL

3-COŞMA

4-KÖPEK

5-ŞAYTAN

ve şeytâna hizmetçi kılmiştir. Şu üç şey'e itâat etmekle kalbinde bâzı kötü vasıflar toplanacaktır. Öyle ki, bu kötülükler onun kalbinde tabiat hâline gelecek, kalbini karartacak ve öldürecektir.

Hinzır'ı temsil eden şehvete itâat etmekle berâber utanmazlık, pis tabiatlılık, hırs ve tâma', zillet, çekememezlik, riyâ, açıklık, maskaralık, boş işler ve benzeri kötülükler de meydâna gelir.

Köpek mesâbesinde olan gazaba itâat etmekle de saldırganlık, mihnet, tehlike, kibir, ucub, kızmak, eğlence, tâhkir, kötü şeyleri irâde ile zulüm ve benzeri kötülükler meydâna gelir.

Şehvet ve gazabın emrinde olmakla, aslında şeytâna itâat etmiş olduğu için, bundan da aldatma, hile, cür'et, karıştırmak gibi kötü hasletler meydâna gelir.

Şâyet bunun aksine hareket edip gazab, şehvet ve şeytânı, rabbânî sıfatı olan aklının sevk u idâresi altına alsa rabbânî sıfatlardan olan ilim, hikmet, yakın ve eşyânın hakikatini idrâk, her şey'i olduğu gibi anlamak gibi hasletler kalbinde yerleşir, ilim ve basîret sâyesinde hepsine hâkimiyet sağlar. İlimin kemâli sâyesinde herkesin önüne geçmeğe hak kazanır. Gazab ve şehvete itâat ihtiyâcı kalmaz. Böylece şehveti zabtedip itidâle getirmesinden nâmus, kanâat, huzûr, zühd, vera', takvâ, neş'e ve güzel sûret meydâna gelir. Ayrıca hayâ, zekâ açıklığı, hoş görürlük, müsâmaha ve benzeri güzel huylar meydâna gelir. Yine gazabına hâkim olup onu itidâle sevk etmekle şecâat, kerem ve lütufkârlık, nefis hâkimiyeti, sabır, hilim, bağışlayıcı olmak, metânet, vekar ve benzeri güzel ahlâka sâhib olur.

Kalb, şu müessir vasıfların ihâta ettiği bir ayna gibidir. Bu eserler sıra ile kalbe uğrarlar. Yukarda anlattığımız iyi hasletler kalbe uğrarsa, kalb aynasının cilâsını, nûr ve parlaklığını artırır. Hakkın cilâları orada parlamaya, dinde matlûb olan umûr¹¹ün gerçekleri orada keşfolmaya başlar. İşte bu kalbe işâret etmek üzere Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا جَعَلَ لَهُ وَاعِظًا مِنْ قَلْبِهِ

¹² «Allahu Teâlâ bir kuluna hayır murâd ettiği zamân ona kalbinden bir vâiz gönderir.» (11),

مَنْ كَانَ لَهُ وَاعِظٌ مِنْ قَلْبِهِ كَانَ عَلَيْهِ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ

(11) Ebû Mansûr Deylemi «Müsned-i Firdevs»inde Ümmü Seleme'den ceyyid isnâd ile rivâyet etmiştir.

1-DDMUZ 2-AÇ GÖZLÜLÜK 3-RÜTBE 4-GURUR 5-KÜÇÜK GÖRME
6-KUSURLARA GÖZ YUMMAK 7-TEMKİNLİLİK 8-TESİRLİ
9-PARLATMA 10-İSTENİLEN ŞEY 11-İSLER, EMİRLER 12-NASİHAT
13-YİĞİTLİK

«Kimin kalbinde muhâsebesini yapan bir vâiz bulunursa, Allahu Teâlâ'nın onun üzerinde bir muhâfızı olur.» buyurmuştur.

Zikr-i ilâhînin yerleştiği kalb de bu kalbdır. Nitekim Âyet-i Celilede :

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ۝

«Âgâh olunuz ki, Allah'ı zikretmekle kalb mutmain olur ve huzûr bulur.» (13 - Ra'd: 28) buyurulmuştur.

Kötü huylara gelince; onlar da kara duman gibidir. Gönül aynasına yükselir, aynaya uğraya uğraya onu karartır ve kör bir hâle, ilâhî nûru alamaz vaziyete gelir. İşte bu, kalbin mühürlenmesi ve kalbin kararması demektir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

كَذَٰلِكَ زَانَتْ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝

«Hayır hayır, fakat onların kazançları kalblerinin üzerine pas bağlamıştır.» (83 - Muttaffifin: 14),

أَن لَّوْنَشَاءُ أَصَبْنَا هُمْ بِذُنُوبِهِمْ ۝

«Şu hakikat ki, eğer dilemiş olsaydık onların da günâhlarını başlarına çarpardık, fakat kalblerinin üzerine tab'eder mühürleriz de onlar hakkı işitmezler.» (7 - A'raf: 100)

Onların işitip duymamalarını günâh ile kalblerinin mühürlenmesine bağladı. Nitekim işitme ve duymalarını takvâya bağlayarak:

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا ۝

«Allah'tan korkun, takvâ üzerine bulunun ve işitiniz.» (5 - Mâide: 108) Diğer Âyette de :

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَبِعَلِّمَكُمُ اللَّهُ ۝

«Allah'tan korkun ve Allah size bildirsin.» (2 - Bakara: 282) buyurmuştur.

Günâh çoğaldıkça kalb mühürlenir ve bu sırada kalb, hakkı görmekten, dinin iyiliklerini anlamaktan körleşir, Âhirete kıymet vermez, dünyâya ehemmiyet verir ve tamâmen dünyâyâ bağlanır. Âhiretle alâkalı

sözler bir kulağından girer, diğer kulağından çıkar. Bu sözler kalbinde yerleşmez, kendisini tevbeye ve noksânlarını telâfiye tahrik etmez. İşte bunlar, Âhiretten ümitsiz kimselerdir.

Kur'ân-ı Kerim ile hadis-i şeriflerin anlattığı «günâh ile kalb kararır» sözünün mânâsı budur. Meymûn b. Mihran diyor ki: İnsan bir günâh işlediği zamân kalbine siyah bir nokta yerleştirilir; tevbe ettiği zamân cilâlanır ve parlar. Şâyet tevbe etmez de kötülüğe devâm ederse nokta nokta kalb tamâmen kararır ve bütün kalbi kaplar. İşte bu «rân»dır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ أَجْرَدُ فِيهِ سِرَاجٌ يَزْهَرُ وَقَلْبُ الْكَافِرِ أَشْوَدُ مَكْشُورٌ

«Mü'minin kalbi tertemizdir, orada parlayan bir ışık vardır. Kâfirin kalbi ise siyah, kara ve ters dönmüştür.» (12) buyurmuştur.

Şehvetlerin hilâfına olarak Allahu Teâlâ'ya yaptığı itâati, kalbini nûrlandırır ve parlatır; mâsiyet ise kalbi karartır. Her kim isyâna dalarsa kalbi kararır. Kim, yaptığı bir günâhın arkasından, hemen günâhın pasını silecek bir iyilik yaparsa, kalbi kararmaz. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

الْقُلُوبُ أَرْبَعَةٌ قَلْبٌ أَجْرَدُ فِيهِ سِرَاجٌ يَزْهَرُ فَذَلِكَ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ
وَقَلْبٌ أَشْوَدُ مَكْشُورٌ فَذَلِكَ قَلْبُ الْكَافِرِ وَقَلْبٌ أَغْلَفَ مَرْبُوطٌ
عَلَى غِلَافِهِ فَذَلِكَ قَلْبُ الْمُنَافِقِ وَقَلْبٌ مُضْغَعٌ فِيهِ إِيْمَانٌ وَنِفَاقٌ
فَمَثَلُ الْإِيْمَانِ فِيهِ كَمَثَلِ الْبَقْلَةِ يَمُدُّهَا الْمَاءُ الطَّيِّبُ وَمَثَلُ النِّفَاقِ
فِيهِ كَمَثَلِ الْقَرَحَةِ يَمُدُّهَا الْقَيْحُ وَالصَّيْدُ فِي الْمَادَاتَيْنِ
غَلَبَتْ عَلَيْهِ حُكْمُهُ لَهَا فِي رِوَايَةٍ وَهَبَتْ

«Kalbler dörde ayrılır:

- 1 — Temiz kalb; orada parlayan bir nûr vardır. Bu, mü'minin kalbidir.
- 2 — Kararmış ve ters döndürülmüş kalb, bu da kâfirin kalbidir.

(12) Ahmed ve Taberânî «Sagîre» inde Ebû Said'den rivâyet etmiştir. Gelecek hadisin devamıdır.

1-KİMİLDATMA 2-PARLATILMA 3-PAS 4-İSYAN

3 — Kılıflara konmuş ve ağzı bağlanmış kalb, bu da münâfıkın kalbidir.

4 — Terkedilmiş, i'râz edilmiş kalb; orada imân da var, nifak da vardır.

Bu kalbde iman, temiz suyun çoğalttığı bakla, yeşillik gibidir. Nifak ise irin ve cêrâhetin arttığı yara gibidir. Hangisi gâlib ise, onunla hükmlenir.» (13) Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor :

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ

«Her hâlde Allah'tan korkanlar, kendilerine şeytândan bir tâife iliştiği zamân bir tezekkür ederler de derhâl basiretlerine sâhib olurlar.» (7 - A'raf: 201) Allahu Teâlâ kalbin parlaklığının ve görmesinin zikir ile, bunun da ancak takvâ ile mümkün olacağını; takvânın zikir kapusu, zikrin keşif kapusu, keşfin de Allahu Teâlâ'ya ulaşmak olan büyük kurtuluş kapusu olduğunu haber vermiştir.

6 ncı BEYÂN : İLME NİSBETLE KALBİN HÂLİ

Bilmiş ol ki: İlmin yeri kalbdır. Kalb derken, bütün a'zâmızı sevk u idâre eden nûrânî ve mânevi benliğimizi kasdediyoruz ki, bütün uzuvlarımızın hizmet ve itâat ettikleri bu kalbdır. Yoksa yürek dediğimiz kalbi kasdetmiyoruz. Bizim maksadımız olan ve bâzan gönül dediğimiz bu mânevi kalb, renklerin sûret ve şekillerine nisbetle ayna ne ise, malûmâtın hakikatine nisbetle bu kalb de aynıdır. O rengin sûreti aynaya aksedip aynaya nakşolduğu gibi, her mâlûmun bir hakikati ve her hakikatın de bir sûreti vardır. İşte bu sûret kalbin aynasına yerleşir ve orada açığa çıkar. Yine âyine başka, şahısların sûretleri başka ve âyineye aksedip orada görülmeleri başka bir şeydir ki, bunlar üç şey olmuş oluyor. Burada da kalb, eşyânın hakikati ve bu hakikatlerin kalbde hüsûlû ve huzûru gibi, ayrı ayrı üç şey vardır. Âlim eşyânın hakikatlerinin hülûl etmiş olduğu kalbden ibârettir. Mâlûm, eşyânın hakikatlerinin kendisidir. İlim, eşyânın hakikatlerinin kalb aynasında hüsûlünden ibârettir.

Ayrı bir misâl olarak kılıcı ele alalım: Kılıç, tutulmak için bir kabze ister, onu tutmak için bir el lâzım, kabza ile el bulunduktan sonra bir de tutulan bir kılıç vardır. Bunun gibi, bilgilerin kalbe ulaşip yerleşmesine ilim denir. Ortada gerçekler ve bir de kalb var, fakat ilim elde edilmiş değildir. Çünkü ilim, o hakikatlerin kalbe ulaşmasından ibârettir ki, bu

(13) Ahmed ve Taberânî Ebû Said'den rivâyet etmişlerdir.

1-YÜZ GEVİRME 3-YARADAN AKAN SARIMTIL SU
2-İKİ YÜZLÜLÜK 4-ZİKRETME 5-AYNA
6-HASIL OLMA 7-NUFUZ 8-SAP TUTULACAK YER
9-İKİ YÜZLÜ

henüz olmamıştır. Meselâ kılıcın kabzesi⁻⁸ var, tutacak el var, fakat tutmak yok, çünkü henüz kılıç ele alınmamıştır.

(Burada aklın bilineni hissen bilinen ile anlatmak vardır ki, müşebbeh [benzetilen] ile müşebbehün bih [kendisine benzetilen] arasında tam bir benzerlik olamaz gibi bir itiraz ihtimâlini nazar-ı itibâre alarak mu-sannif der ki:)

Evet tutmak, kılıcın ele alınmasından ve avuca girmesinden ibârettir, fakat ilim de, mâlûm olan şey'in kendisi de kalbe girmez. Bu bakımdan ayrılık vardır. Meselâ, bir ateşi tanıyıp bildiğimiz zamân, ateşin kendisi kalbimize girmez, kalbimizde yerleşen ateşin sûretine uygun olan hakikat ve mâhiyetidir. Bunu kılıç ile değil, ayna ile temsil etmek daha uygundur. Zira kişinin kendisi, aynaya yerleşmez, ancak ona uygun olan bir sûret aynaya yerleşir. İşte bunun gibi, ilmin hakikatine uygun bir sûretin kalbe yerleşmesine ilim adı verilir. Aynada aşağıda anlatacağımız beş sebepten sûret parlamadığı gibi, kalbde de bu sebeplerden ilim parlamaz.

Sebebler :

1 — Aynanın, sûretinin noksanlığı, demir cevheri gibi. Bu, şekillendirilip cilâlanmadan önce bir şey'i içine alıp gösteremez.

2 — Şekli tâm olsa da, kirli paslı ve pis olması hâlinde yine gösteremez.

3 — Sûretin bulunduğu tarafa aynanın döndürülmemiş olması, sûretin arkada kalması.

4 — Ayna ile sûret arasında bir perde ve mâni'in bulunması.

5 — Aranan sûretin ne tarafta olduğunu bilememesi gibi hâllerdir. Tabiatıyla tarafını bilemediği için o tarafa dönmemekte mâzur görülür.

Kalb de bütün işlerde, her şey'in hakikatinin kendisinde parlamasına istidâdı olan bir aynadır. Ancak şu beş sebep yüzünden bu hakikatler kalbde parlamaz.

1 — Zâtında noksânlık olur, çocuk kalbi gibi. O noksân olduğu için mâlûmât burada parlamaz.

2 — Kalbin yüzünü günâh kirleri ile kirletmiş olması, şehvî hislerle paslanan gönüller kararmış oldukları için, hakkın zuhûruna engel olurlar. İşte buna işâret olarak Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ قَارَفَ دُنَا فَارَقَهُ عَقْلُهُ لَا يَعُودُ إِلَيْهِ أَبَدًا ۝

«Bir günâh irtikâb eden kimsenin kalbinde izi kaybolmayan bir leke olur.» buyurmuştur. Zira günâhın lekesi silinmek için akabinde bir ha-

1-PARLATILMA 2-İŞLEYEN 3-ARKASINCA 4-HAYIRLI AMEL

sene yapmak gerekir. Şâyet hiç günâh işlemeden hasene yaparsa, kalb daha çok cilâlanır ve parlar. Önce günâh yapıldığı için hasenenin faydası kaybolur, çünkü ancak o lekeyi temizleyebilir. Bununla berâber kalb yine eski hâline dönmüş olur, fakat parlaklığı artmaz. Böyle, bir yandan günâh ile kirlenip akabinde yapılan sevab ile ancak o pisliliği temizlemek, açık bir zarar ve muhakkak ki, bir eksikliktir. Elbette kirlendikten sonra, kirini gidermek için cilâlanan ayna ile, hiç kirlenmeden parlaklığını arttırmak için cilâlanan ayna bir değildir. Kalbi cilâlândıran, şehvi arzûlardan uzaklaşıp tâat ve ibâdete teveccüh etmektir. Bunun için Allahu Teâlâ: «Bizim için mücâhede edenleri elbette bize gelen yola hidâyet ederiz.» (29 - Ankebût: 69) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ عَمِلَ بِمَا عَمِلَ وَرَزَّهُ اللَّهُ عِلْمَهُ مَا لَمْ يَعْلَمْ

«Kim bildiği ile amel ederse, Allahu Teâlâ bilmediğini de ona öğretir.» buyurmuştur.

3 — Kalbin, aranılan hakikat yönünden, istikametten ayrılmış olmasıdır. Zira itâat eden sâlih bir kalb, her ne kadar sâf ve temiz ise de, hakkı aramadığı ve aynasını matlûba doğru çevirmediği için, hakkın parlaklığı orada tecellî edemez. Belki ekseriya bedeni ibâdetlerin tafsilatı ile meşgûl olur veyâ geçim çâreleri ile uğraşır da, mefkûresini rubûbiyeti düşünmeğe ve ilâhî gizliliklerin hakikatlerini aramağa sarfetmezse, ancak düşünmekte olduğu amelin âfetlerinin incelikleri kendisinde parlar ve keşfolmağa başlar. Nefsin ayıp ve noksânlarını düşünmekle meşgûl ise ona, o keşfedilir. Geçim çârelerini düşünüyorsa kalbinde o parlar. Gön-lün, amel ve tâatin tafsilatı ile meşgûl olması, kalbde hakkın parlaklığının inkişâfına mâni olursa, dünyalık ile alâkalı lezzet ve şehvetlerle meşgûl olan kalb, hakikatın keşfine mâni olmaz mı?

4 — Arada perdenin bulunmasıdır. Zira gâlip gelen şehvetlerine itâat edip, hakikatleri düşünmeyen bir kalbe hakâik-ı eşyâ keşfedilmeyebilir. Çünkü arada perde vardır. O da daha çocukluğunda, böyle şey olmaz diye kendisine telkin edilen bir te'sir altında kalmaktır. Bu, büyük bir perdedir. Kelâmcıların taklid yolu ile aşıladıkları mezheb görüşleri gibi. Kelâmcıların ve hattâ sâlihlerin çoğu bu te'sir altındadır. Onların dondurulmuş olan bu inançları hakikatleri keşfe mânidir.

5 — Aranan şey'in hangi yönden elde edileceğini bilmemektir. Meselâ ilim arayan kimsenin bilinmedik bir ilmi araması mümkün değildir. Bu, ancak aradığına uygun ilimleri düşünmekle mümkün olur. Hattâ bu ilimleri düşünür ve kendiliğinden onları itibâr haysiyetiyle âlimlerin bi-

1-İSTENİLEN ŞEY

2-MAKSAD

3-HERŞEYDE BİRER BİRER TECELLİ, İHSAN, TERBİYE VE İDARE

4-MÜSİBET

5-ANLATILMA, NASİHAT

leceği kendine has bir tertib ile tertib ederse aradığının tarafına teveccüh etmiş olur ve bu sûretle matlûbun hakikati kalbinde tecelli eder. Zira fitrî olmayan ilimlerden arananlar, ancak eldeki ilim şebekesi ile avlanabilir ve elde edilebilirler. Hattâ her ilim, kendisinden önce gelen iki ilimden elde edilir. Bu geçmiş olan iki ilim birleşir ve husûsî bir şekilde anlaşarak çiftleşirler. Bunların çiftleşmesinden üçüncü bir ilim doğar. Âdetâ dişi ile erkeğin birleşmesinden üçüncü bir şahsın meydana gelmesi gibi.

Sonra bir tay elde etmek isteyen kimsenin bunu bir merkeb, bir deve veya bir insândan elde etmesi mümkün değildir. Bunun için mutlaka bir aygır ile bir kısrakı birleştirmesi lâzımdır. Bunlar birleşince tay da meydana gelir. Bunun gibi her ilmin de kendine has iki aslı vardır. Bunlar arasında birleşme usûlü vardır. Bunların birleşmesinden, aranan üçüncü ilim de hâsıl olur.

O iki aslı veya bunların birleşme şeklini bilmemek, yeni bir ilme mânidir. Bunun örneği, yukarda anlattığımız gibi, sûretin hangi tarafda olduğunu bilmemektir. Bunu başka bir misâl ile de izâh edebiliriz. Meselâ, ensesini aynada görmek isteyen kimse, aynayı yüzünün hizâsına kaldırırsa enseyi göremez. Şâyet aynayı arkaya doğru kaldırırsa, bu def'a ayna gözünden uzaklaştığı için yine göremez. Ancak ikinci bir ayna daha lâzım; birisi önde diğeri de arkada olursa, işte o zamân enseyi görür. Tabiatıyla aralarında irtibat sağlamak da lâzımdır. Önce ensenin sûreti oradaki aynaya, sonra da onun karşısında ve adamın gözü önünde olan ikinci bir aynaya, tām karşılıklı olarak aksedecek ki, aynayı tam karşısına alan adam ensesini görebilsin. İlimleri de elde etmenin muhtelif yolları vardır. Orada çeşitli temâyüller ve ayna kısmında anlattığımızdan çok çeşitli tahrifler vardır. Bu temâyüllerdeki hile yollarını bulup seçebilenler, yeryüzünde az kimselerdir.

İşte eşyânın hakikatini, kalbin bilmesine mâni olan bu sebeplerdir. Yoksa yaradılışı itibâriyle her kalb eşyânın hakikatini mârifete salâhiyettardır. Zira kalb, şerefli, emr-i Rabbânîdir ve bu vasfı ile diğer cevherlerden ayırdır. Allahu Teâlâ buna işâret ederek:

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ
أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ ۝

«Biz emâneti göklere, yere ve dağlara arzettik. Onlar onu taşımaktan ibâ etti [çekindi] ve ondan korktular. Ama insân onu yükledi.» (33-Ahzâb: 72) buyurmuştur. Burada, kalbin dağlardan, yer ve göklerden ayrı-
1-EŞEK 2-ERKEK AT 3-DİŞİ AT 4-PEYŞAR 5-SIRA, SAF
6-MEYİLLER

rıldığına ve ayrı bir husûsiyet sâhibi olduğuna açık bir işâret vardır. Bu husûsiyet ile ilâhî emânetleri taşımağa güç yetirmiştir. Bu emânetler mârifet ve tevhîddir. İnsân oğlunun hepsinin kalbi bu emâneti taşımağa müsâittir. Fakat onun ağırlığını taşımaktan kalbi alıkoyan ve hakikatine erdiremeyen, yukarda anlattığımız sebeplerdir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ ثُمَّ أَبَوَاهُ يَهُودِيَّةً وَيَنْصَرَانِيَّةً وَنَجَسِيَّةً هـ

«Her doğan, İslâm fıtratı üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahûdi, Mecûsî ve Hristiyan yapar.» (14) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem'in:

لَوْلَا أَنَّ الشَّيْطَانَ يَجُورُ عَلَى قُلُوبِ بَنِي آدَمَ لَنَظَرُوا إِلَى مَلَكُوتِ السَّمَاءِ هـ

«Eğer şeytân insân oğlunun kalbinde dolaşmasaydı, insânlar göklerin melekûtüne, gizliliklerine bakabilirdi.» (15) hadisi, engel olan bu sebeplerin bâzılarına işârettir. İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet edilen şu hadisle de buna işâret edilmiştir: «Resûl-i Ekrem'e :

— Allah nerededir, yerde, yoksa gökte midir? diye soruldu. Resûl-i Ekrem:

فِي قُلُوبِ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ هـ

— Mü'min kullarının kalbindedir, diye cevâb verdi.» (16)

Yine haberde şöyle vârid olmuştur:

لَمْ يَسْغِنِي أَرْضِي وَلَا سَمَائِي وَوَسِعَنِي قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ الَّذِي الْوَاعِ هـ

«Yer ve göklerim beni istiâb etmedi, ancak yumuşak ve sâkin olan mü'minin kalbi beni istiâb etmiştir.» (17) Haberde vârid olduğuna göre Resûl-i Ekrem'e:

— İnsânların hayırlısı kimdir? diye sordular. Resûl-i Ekrem: «Kalbi mahmûm olan herkes» diye cevap verdi. Bunun üzerine, «Mahmûm ne demektir?» diye sordular. Resûl-i Ekrem: «Her takvâ sâhibi, karışıklıktan

(14) Buhâri ile Müslim Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(15) Hadis yukarda geçmiştir.

(16) Bu ifâde ile bulunamamıştır.

(17) Aslı bulunamamıştır.

gılı u gış [kin ve hile] ve hasedden temiz olan kalb» demektir, buyurdu. (18)

Bunun için Hz. Ömer (R.A.): «Kalbim Rabbimi gördü. Zira takvâ sâyesinde Rabbim ile kalbim arasında perde kalmamıştır.» dedi. Rabbisi ile kalbi arasından perde kalkan kimsenin kalbine mülk ü melekûtun sûreti tecellî eder. Bir kısmı yer ve göklerden çok geniş olan Cennet'i görür. Cennet'in bir parçası yer ve göklerden geniş, tamâmı ise çok daha geniştir. Çünkü yer ve gökler mülk ve şehâdet yâni görülen varlıklardır. Bunlar her ne kadar geniş olsalar da nihâyet tükenirler ve mütenâhidirler. Melekût âlemi ise gözlerden saklı sırlardır. Onları ancak basiretler görür. O âlemin nihâyeti yoktur. Gerçi kalbe hulûl eden miktâr yine mütenâhidir fakat aslında ve ilm-i ilâhîde melekût âlemi nihâyetsizdir. Melekût âleminin tamâmını topyekûn ele aldığımız zamân buna «Hazret-i Rubûbiyet» denir. Çünkü «Hazret-i Rubûbiyet» bütün mevcûdâtı ihâta eder. Zira mevcûdâtta Allah'ın zâtından ve ef'âlinden başka bir şey yoktur. O'nun memleketi ve kulları O'nun ef'âlidir. Bunlardan kalbe tecellî edenler, bâzılarına göre, Cennet'in tam kendisidir. Hak ehli indinde ise, Cennet'e girmenin sebebidir. Onun Cennet'teki genişliği, bu husustaki mârifetinin genişliği ve Allahu Teâlâ'nın zât, sıfât ve ef'âlinden kalbine tecellî eden miktârın genişliği nisbetindedir. İtâat ve a'zalar ile amel ise, kalbi temizlemek ve parlatmak içindir. Nitekim «Nefsini tezkiye eden felâha ulaşmıştır.» buyurulmuş ve bu tezkiyeden gâye de, imân nûrunun kalbde hüsûlü ve mârifet nûrlarının orada parlaması olduğu Allahu Teâlâ'nın :

فَنُورِ اللَّهِ أَنْ يَهْدِيَهُ يَسْرَحَ صَدْرُهُ لِلْإِسْلَامِ هـ

«Hâsılı Allahu Teâlâ her kimi hidâyete erdirmek isterse, İslâma sinmesini açar.» (6 - En'âm: 125),

أَفَنُورِ اللَّهِ صَدْرُهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ هـ

«Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa, o, Rabbi katında bir nûr üzere olmaz mı?» (39 - Zümer: 22) âyetlerinden anlaşılmaktadır.

Evet bu tecellî ve bu imânın üç mertebesi vardır:

1 — İnsânlardan avâm olanların imânı. Bu da sırf taklidden ibâret olan bir imândır.

2 — Kelâmcıların imânı. Bu da bir nevi delil ile karışmış bir imân-

(18) İbn Mâce Abdullah b. Ömer'den sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

1-SONU GELEN 2-NÜFUZ 3-İŞLER 4-TEMİZLEMİŞ
5-HER ŞEYDE BİRER BİRER TECELLİ İHSAN TERBİYE VE İDARE EDİ
ALLAH (C.C.) 6-MAKSAD 7-HASIL OLMA 8-BENZETME

dır. Bu îmân, avâmın îmânından ilerde ve fakat ona yakın bir derecededir.

3 — Âriflerin îmânı, yakın nûru ile müşâhede edilen îmândır.

Bu üç mertebeyi bir misâl ile açıklayalım: Bu îmân, aynen bir adamın evde olmasına inanmanın üç derecesi olması gibidir.

1 — İnandığın, yalan söylemeyen emîn bir kimsenin «falan adam evdedir» diye sana haber vermesine inandığın gibi. Yalnız duymakla bu adamın haberine inanır ve emîn olursun. İşte bu inancın, avâmın îmânı gibi taklidi bir îmândır. Zira avam, erginlik çağında, ana ve babalarından Allahu Teâlâ'nın varlığını ilim, irâde, kudret ve diğer sıfatlarını öğrenir ve onlardan duydukları gibi kabûl ederler. Bu îmânda sebat gösterir ve bu inanç ile huzûr bulur, akıllarına bu öğrendiklerinin hilâfı gelmez. Çünkü onlar, ana, baba ve hocalarına tamâmen inanmışlardır. İşte bu îmân onların Âhirette kurtuluşlarının sebebi. Bu îmân sâhibleri de Ashâb-ı Yemin'in başlangıcıdır. Bunlar mukarreblerden değiller, zira bunlarda keşif ve yakın nûrundan meydana gelen basiret ve göğüs genişliği yoktur. Çünkü ferdlerden duyduklarında hatânın bulunması mümkündür. Ferdlerden değil, halkdan bile duyulan itikâdî mes'elelerde hatâ mümkündür. Yahûdî ve Hristiyanların da atalarından duydukları ile gönülleri mutmaindir. Bununla beraber onların inandıkları hatâdır. Zira onlara yanlış yol aşılarmıştır. Müslümânların avâmı hakk'a inandı ve itikad ettiler, Fakat bu, onların bu gerçeğe ulaşmalarından değil, ancak onlara gerçeğin öğretilmiş olmasındandır.

2 — Duvar arkasından içerde olan adamın sesini duyup sözünü işitmen gibi. Böyle, sesini duyup sözünü dinlediğin kimsenin evin içinde olmasına inanman, o adamın evde olmasını başkasının sana haber vermesinden elbette daha kuvvetlidir. Sana «Ahmed evdedir» dediği ve sen de dışardan sesini duyduğun zamân, içerde olduğuna inancın elbette daha kuvvetlidir. Çünkü adamın sûretini düşünmekte olan bir kimse onun sesini duyduğu zamân, o ses, o adamın sûretine daha çok delâlet eder. Böylece bu sesin, o adamın sesi olduğuna hükmeder. Bu inanç, delil ile karışmış bir îmândır. Bununla beraber buna da hatâ karışabilir. Zira ses, sese benzer. Her ne kadar dinleyicinin dikkati sâyesinde sesi sesden ayırmak mümkün ise de, bu esnâda kişi duyduğunu o kadar incelemeyiz ve gerekli ayırımı yapmazsa, işi karıştırmış olabilir.

3 — Üçüncü mertebe; içeri girip içerde Ahmed'in kendisini görmendir. Îmânın en kuvvetlisi bu olduğunda şübhe yoktur. Gerçek mârifet ve yakın ifâde eden müşâhede budur. Bu, mukarrebler ve siddıkların îmânıdır. Çünkü onlar görerek îmân ederler. Avam ve kelâmcıların îmânı

1- BENZETME

2- KARARLILIK

3- ALLAH'A YAKIN OLAN

4- RAHAT, EMİN

5- İSADE

da bunların imânı içindedir. Ancak bunların imânı, hatâ ihtimâli kalması bakımından onların imânından ayrılır. Bununla berâber bunlar da bilgi ve keşif dereceleri bakımından ayrılırlar. Bilgi miktârı bakımından ayrılıkları: Meselâ birisi bir kuşluk vakti evin ortasında yakından Ahmed'i görür. Diğeri ise, ya uzaktan veyâ karanlıkta evin bir köşesinde Ahmed'i yarı hayâl vaziyette görür. Elbette bilgi miktârı bakımından bunlar bir değildir. Çünkü ikincisi hayâl olarak bir sûret görmüş, onun eşkâlini iyice tesbit edememiştir. İşte ilâhî emirleri müşâhedede de hüküm aynıdır.

İlimlerin miktârına gelince; bu da değişir. Meselâ birisi evde Ahmed'in yanında bir de Muhammed'i, Ali ve Veli'yi görür. Diğeri ise yalnız Ahmed'i görür. Mâlûmât bakımından ilimlerin miktârı da çoğalmış olur.

İlimlere nisbetle kalbin hâli budur. Doğrusunu ancak Allah bilir.

7 nci BEYÂN : AKLİ VE DİNİ, DÜNYEVİ VE UHREVİ İLİMLERİN KISIMLARINA NİSBETEN KALBİN HÂLİ

Bilmiş ol ki; yukarıda da anlattığımız gibi, kalb, yaradılışı itibâriyle hakikatleri kabûle müsteiddir. Bununla berâber kalbe hûlûl eden ilimler, akli ve şer'i olmak üzere ikiye; akli ilimler de, zarûrî ve iktisabî olmak üzere yine ikiye; iktisabî ilimler de dünyevî ve uhrevî olmak üzere de yine ikiye ayrılırlar. İştirmek veyâ taklid sûretiyle alınmayıp aklın tabiatıyla bilinen akli ilimler zarurî ve kişbi olarak ikiye ayrılırlar. Çünkü:

Zarûrî ilimler, nereden ve nasıl geldiği bilinmeyen ilimlerdir. Bir adamın bir ânda iki yerde bulunmayacağını, bir şey'in hem hâdis ve hem kadim olamayacağını, bir şey'in bir ânda hem mevcûd ve hem mâdum olamayacağını bilmek gibi. Bunlar öyle ilimlerdir ki, bu ilimler insânın fıtratında vardır. Akli başında olan herkes bunu böyle bilir, fakat bu ilimlerin ne zamân ve nereden geldiği bilinemez. Yâni bunun yakın bir sebebini bulamaz. Yoksa bu ilmin Allah'tan geldiğini elbette bilir.

İktisabî ilim ise, öğrenmek ve delil çekmekle elde edilir. Her ikisine de akli ilim denir. Birincisine akli, fıtrî, zarurî ve bediî, ikincisine akli-ı mükteseb, nazari ve mesmu' denir. Nitekim Hz. Ali (R.A.):

رَأَيْتُ الْعَقْلَ عَقْلَيْنِ مَطْبُوعٌ وَمَسْمُوعٌ وَلَا يَنْفَعُ مَسْمُوعٌ إِذَا
لَمْ يَكُنْ مَطْبُوعٌ كَمَا لَا تَنْفَعُ الشَّمْسُ وَضُوءُ الْعَيْنِ مَضْلُوعٌ ۝

- 1-ŞEKİLLER 2-İSTİDADLI 3-NÜFUZ 4-GALISARAK ELDE ETME
5-KAZANMA 6-DEĞİŞEN 7-EZELİ 8-YOK 9-AŞIKAR
10-KAZANILMIŞ 11-DİNLENİLEN

«Aklı iki çeşit gördüm, biri fıtrî, diğeri de kisbidir.»
 «Fıtrî akıl olmasa, iktisabî akıl bir fayda sağlamaz.»
 «Gözü kör olan kimselere, güneşin faydası olmadığı gibi.»
 Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.):

مَا خَلَقَ اللَّهُ خَلْقًا أَكْرَمَ عَلَيْهِ مِنَ الْعَقْلِ هـ

«Allahu Teâlâ akıldan daha kıymetli bir şey yaratmamıştır.» (19) hadisinden murâdı bu birinci yâni fıtrî olan akıldır. Ve yine Resûl-i Ekrem'in:

إِذَا تَقَرَّبَ النَّاسُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى بِأَنْوَاعِ الْبِرِّ فَقَضَى أَنْتَ بِعَقْلِكَ هـ

«İnsânlar çeşitli iyiliklerle Allahu Teâlâ'ya yaklaşıırken, sen de aklın ile yaklaş.» (20) buyurduğu akıl murâdı da bu ikinci akıldır. Çünkü fıtrî ve zarûrî akıl ile Allah'a yaklaşmak mümkün değildir. Ancak iktisabî akıl ile Allah'a yaklaşılar. Fakat ancak Hz. Ali gibi olanlardır ki onlar, âlemlerin Rabbi olan Allahu Teâlâ'ya yaklaşmak için gerekli olan ilimleri elde etmeğe akıllarını kullanırlar. Kalb, bir göz gibidir. Kalbdeki akıl garizesi, gözdeki görme kuvveti gibidir. Görme hâssası körde kaybolup görende bulunan bir lâtifedir. Gözlerini kapasa da gece karanlığı ortalığı kaplasa da yine bu görme hâssası gözde mevcûddur. Kalbde hâsıl olan ilim, gözdeki idrâk, basâr ve şeylerin aynını görme kuvvetindedir. Temyiz ve erginlik çağına varıncaya kadar çocukluk çağında ilimlerin akıl gözünden uzakta kalmaları, âdetâ gece karanlığının ortadan kalkıp güneşin doğuşu ile her tarafı görmeğe benzer. Çocuğun kalbinde, bülûğ ve temyizden önce ilmin hâsıl olmaması, kalbdeki kaabiliyetin henüz gelişmemiş olmasındandır. Kalem, Allah'ın yaratıklarından bir yaratıktır. İnsân kalbine ilimlerin yazılması için Allahu Teâlâ onu bir vâsıta kılmıştır. Nitekim:

الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ هـ

«O (Allah) ki kalem ile tâlim etti, insâna bilmediğini öğretti.» (96 - Alâk: 4,5) buyurulmuştur. Onun vasfı, insânların vasıflarına benzemediği gibi, kalemi de insânların kalemlerine benzemez. O, cevher ve ârâz olmadığı gibi, Onun kalemi de kâmiş, ağaç veya benzerleri değildir. Kalb gözü ile baş gözü arasında bu yönden muvâzene sağlamak doğru ise de,

(19) Hadis ilim bahsinde geçmiştir.

(20) Ebû Nuaym Ali'den rivâyet etmiştir.

1-ASIL, YARATILIŞTAN OLAN

2-DUYGU 3-GÖRME

4-SEZME AYIRMA

5-ENGİNLİK

6-SİYAT

şeref ve fazilet bakımından aralarında bir münâsebet yoktur. Basiret dediğimiz kalb gözü idrâk eden lâtifenin tâ kendisidir. Bu basiret bir binici, beden ise bînit gibidir. Binicinin körlüğü binitin körlüğünden - nisbet kabul etmeyecek şekilde - daha tehlikelidir.

Kalb gözünün baş gözü ile aralarında münâsebeti olduğu için, Allahu Teâlâ göze verdiği ismi ona da vererek:

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى ۚ

«Göz gördüğünü gönül yalanlamadı.» (53 - Necm: 11) buyurdu ve kalbin idrâkine «rû'y³et» ismini verdi. Yine bunun gibi:

وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ

«Biz İbrâhîm'e, göklerin ve yerin melekûtünü, gizli sırlarını gösteririz.» (6 - En'âm: 75) buyurdu ve bu rû'y³et'ten rû'y⁴et-i zâhireyi murâd etmedi Çünkü bu rû'y³et, yalnız İbrâhîm Aleyhisselâm'a mahsûs değildir ki, onu minnet altına alsın. Yine basiretin idrâkine rû'y³et dediği gibi, bunun zıddına da körlük adını verdi ve:

فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ۚ

«Zira hakikat budur ki, gözler körelmez ve lâkin sinelerdeki kalbler körelir.» (22 - Hacc: 46),

فَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ مَسِيلًا ۚ

«Kim bu dünyâda kör olursa, o, Âhirette de kördür, yolca da daha şaşkındır.» (17 - İsrâ: 72) buyurmuştur.

İşte bunlar akli ilimlerdir.

5

Dini ilimlere gelince: Bunlar da taklid yolu ile peygamberlerden alınan ilimlerdir. Bu da Allah'ın kitâbını ve Resûlü'nün sünnetini öğrenmek ve duyduktan sonra mânâlarını anlamakla mümkün olur. Kalbin vasfının kemâli de bununla mümkündür. Kalb, hastalıklardan bu ilim sâyesinde kurtarır. Her ne kadar müsbet ilimlere ihtiyâç varsa da, kalbin selâmete ermesi için yalnız akli ilimler yetmez. Nitekim bedenın sıhhatini devâm ettirmekte yalnız akıl da kâfi değildir. Tabiblerden öğrenmek sûretiyle ilâçların hâssalarını bilmek lâzımdır. Bitkilerdeki hâssaları yalnız akıl bilemez. Fakat yine de bunları duyduktan sonra akıl anlar. Akıl-

1-BUYGU 2-BİNİK 3-(BATİNİ) GÖRME 4-GÖRME 5-BENZETİ
6-YETERLİ 7-DOKTOR

sız işitmek veya işitmeksizin, akıl kâfi değildir. Akıl nazara alınmadan yalnız taklid ile yetinmek cehâlettir. Kur'an ve sünnetin nûrunu atarak yalnız akıl ile yetinmek de aldanmaktır. Akıl, Kur'an ve sünnetin nûrunu bir arada bulundurmamak lâzımdır. Zira akli ilimler besinler, şer'i ilimler de ilâçlar gibidir. Hasta bir insân tedâvi edilmeden yediği yemeklerden zarar görür. Kalbi hastalıklar da aynı şekilde şer'iattan faydalanılan ilâçlarla tedâvi edilirler. Bu ilâçlar da, kalbi düzeltmek için peygamberlerin tatbik ettikleri ameller ve ibâdet vazifeleridir. Şer'i ibâdetlerle hasta kalbleri tedâvi etmeyip akli ilimlerle yetinenler, hastayı tedâvi etmeden ona kuvvetli yemek yedirip daha çok zararlandıranların vaziyetine düşerler. Akli ilimlerle şer'i ilimlerin birbirini nakzettiklerini ve bunların bir arada toplanmasının mümkün olmadığını sananlarda basiret körlüğü vardır. Hattâ bunlardan bâzıları, şer'i hükümlerin, kendi aralarında da tenâküz bulunduğunu iddia edecek kadar ileri gidenleri vardır. Dinde tenâküz var zanniyle hayrete düşerler. İşte bunlar, kılın yağdan ayrılması gibi imân'dan ayrılırlar. Bu adamın kendi acziyeti, dinde tenâküz olduğu vehmini uyandırır. Bu adam, başkasının evine girip evdeki koltuk ve masalara sapanan körün vaziyetine benzer. Bu kör «Bu mobilyayı neden yerine koymadınız?» diye ev sâhibine çatarken, eşyânın yerinde olup kendi körlüğünden eşyâya girip çarptığının farkında bile olmaz. Buna verilecek cevâp: Yazık sana, kendi körlüğünü düşünmüyor da kusûru başkasında arıyorsun, demektir.

İşte dinî ilimleri akli ilimlere nisbet böyledir.

Akli ilimler de dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayrılır. Dünyevî ilimler; tıb, riyâziye, cebir, geometri, hey'et [astronomi] ve diğer teknik ilimlerdir. Uhrevî ilimler; kalbin hâllerini, amellerin âfetlerini, Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfatını bilmek gibi ilimlerdir. İlim kitâbında açıkladığımız gibi, bu iki ilim birbirine münâfidir, yâni birisiyle fazla meşgûl olup derinliklerine inen kimse, ekseriyâ diğerini ihmâl etmiş olur. Bu sebepten Hz. Ali, dünyâ ve Âhiret için üç misâl vermiş ve demiştir ki: Onlar terâzinin iki gözü, şark ve garb ve iki kuma gibidirler; yâni bir tarafa kuvvet verirsen o bir taraf yeğnikleşir. Bir tarafta bulunursan, öbür taraftan uzaklaşırsın. Birinin gönlünü yaparken öbürünü darıltırsın. Bunun için tıb, hesap, hendese ve felsefe gibi ilimlerde otorite denecek kadar derinleşmiş bir insân, Âhiret ilimlerinde tamâmen câhildir. Bunun gibi, Âhiret ilimlerinin inceliklerine vâkıf olan kimseler dünyevî ilimlerin câhilidirler. Zira akıl kuvveti, çok kere her ikisini bir araya toplamak için kâfi gelmez. Birisi, diğerinde kemâle mânidir. Bunun için Resûl-i Ekrem :

1-BİLGİSİZLİKTİR.	7-21T
2-QIDALAR	8-YÜNGÜL
3-BÖZDÜKLARINI	9-BİLGİSİZ
4-21TLİK	10-AVTORİTET
5-ACİZLİYİ	11-YETERLİ

إِنْ أَكْثَرَ أَهْلَ الْجَنَّةِ الْبَلَهُ

«Cennet ehlinin çoğu ahmaklardır, yâni dünyâ işlerini anlamayanlardır.» (21) buyurmuştur.

Hasan-ı Basrî bir konuşmasında, sahâbiyi kasederek: «Biz öyle adamlara yetiştik ki, siz onları görseniz, bunlar delidir derdiniz. Onlar da sizi görseler, bunlar şeytandır derlerdi.» demiştir.

Bakarsın ki, diğer ilimlerde ihtisâsı olan kimseler, din husûsunda duydukları garîb bir hükmü inkâra kalkışır ve «tenâkuz var» gibi sözler sarfederler. Onların bu inkârına aldanma. Zira doğuda yürüyen bir kimsenin batıda bulunan bir şey'i bilmesine imkân yoktur. İşte dünyâ ve Âhiret işleri de aynen böyledir. Bunun için Allahu Teâlâ :

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأْنَنُوا بِهَا...

«Bizimle karşılaşmayı ummayan ve dünyâ hayatından hoşnûd olarak ona bağlananlar..» (10 - Yûnus: 7),

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

«Onlar dünyâ hayatının görülen kısmını bilirler, onlar Âhiretten habersizdirler.» (30 - Rûm: 7),

فَاعْرِضْ عَنْ مَّا تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدِ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ذَلِكَ مَبْلَغُهُم مِّنَ الْعِلْمِ

«Ey Muhammed, bizi anmaktan yüz çevirenlere ve dünyâ hayatından başka bir şey istemeyenlere aldırma. Onların ilimden erecekleri gâye ancak odur.» (53 - Necm: 29,30) buyurdu.

Dünyâ ve din ilimlerini bir araya toplamak herkese nasib olmaz. Bu ancak insânların dünyevî ve uhrevî işlerini idâre edecek olan peygamberlere nasib olmuştur. O peygamberler ki, onlar Cebrâil ile takviye edilmiş, her varlığı genişlendiren ilâhî kuvvetten istîmâd etmiş kimselerdir. Diğer insânlara gelince; onların kalbleri dünyâ işi ile meşgûl olursa, Âhireti ihmâl edip orada kemâle ermemiş olurlar.

(21) Bezzâr Enes'ten rivâyet etmiştir.

1-MAKSAD 2-KUVVETLENDİRME 3-YARDIM

8 inci BEYÂN : İLHÂM İLE ÖĞRENMENİN, SOFULARIN KEŞİF
YOLU İLE NAZARİyecİLERİN YOLU ARASINDAKİ
FARKIN BEYÂNI

Bilmiş ol ki; zarûri olmadığı hâlde kalbde hâsıl olan bâzı ilimlerin meydâna gelmesinde farklı şekiller vardır. Bâzan öyle olur ki, nereden geldiğini bilemeyecek şekilde kalbe doğar, bâzan da istidlâl ve öğrenmek yolu ile kalbe gelir. Delîl ve iktisâbsız meydâna₂ gelen ilme ilhâm denir. Delîl ile elde edilen ilme de itibâr ve istîbsar denir. Öğrenmeden, gayret sarfedilmeden kalbe doğan ilim de nasıl ve nereden geldiğini bilmediği ve sebebini bildiği olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ikinci kısım, o ilmi kalbe ilka eden meleği görmekle mûrakûndür. Birincisine ilhâm ve kalbe üfleme, ikincisine ise vahy denir ki bu, peygamberlere, birincisi de velilere ve iyilere mahsûstur. Delîl ile elde edilen bilgi de bilginlere mahsûstur.

Bu husûsta sözün doğrusu şöyledir: Kalb, bütün eşyânın hakikatlerinin kendisinde tecellisine kabiliyyetlidir. Ancak yukarda anlattığımız beş sebepten birisi bu hakikatlerin tecellisine mâni olur. Âdetâ kalb aynası ile Levh-ı mahfûz arasında bir perde gibi olur. O levh-ı mahfûz ki, kıyâmete kadar vukûa gelecek mukadderât-ı ilâhiyyenin hepsi orada mevcûttur. Levh-ı mahfûz'un aynasından kalb aynasına ilimlerin hakikatlerinin aksetmesi, bir aynadan karşısında bulunan diğer bir aynaya sûretlerin aksetmesine benzer. İki ayna arasındaki perde el ile kaldırıldığı gibi, bâzan da rüzgâr bu perdeyi kaldırabilir. Bunun gibi bâzan ilâhî lûtûf rüzgârları eser, kalb gözlerinden perdeyi kaldırır ve levh-ı mahfûz'daki bâzı yazılar kalbe akseder. Bu tecelli bâzan rû'yâ hâlinde olur. Gördüğü rû'yâ sâyesinde olacak şeyleri bilir. Perdelerin ortadan tamâmen kalkması ancak ölüm ile mümkündür. Ölüm ile perde kalkar. Allahu Teâlâ'nın gizli bir lûtfu ile uyanık iken de, aradaki perde ortadan kalkar ve keşif yapılır. Kalblere gayb perdesinin ardından garîb ilimler ilka olunur. Bâzan esen yel gibi sür'atli ve bâzan da bir noktaya kadar ve ağır ağır olur, devâmı pek azdır. İlham ile hâsıl olan ilmin sebebi, mahallî ve ilim olması bakımlarından kesb ile meydâna gelen ilimden ayrı bir şey değildir. Ancak ilhâm, perdenin ortadan kalkmış olması bakımından iktisâba aykırıdır. Çünkü bu perdenin ortadan kalkması kulun irâde ve ihtiyârı dışındadır. Bunun gibi vahiy de bu husûslarda ilhâmdan ayrı bir şey değildir. Ayrıldığı cihet, vahiyde ilmi getiren meleğin görülmesidir. Vahiyde ilim, melek vâsıtasıyla elde edilir. Nitekim Allahu Teâlâ:

1-BİR DELİLE DAYANARAK MUHAKİME ETMEK

2-KAZANMAKSIZIN 6-BIRAKILMA

3-HESAPLI 7-YERLİ

4-KOYAN 8-KAZANMA

5-CEKEYAN 9-KADER

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ
رَسُولًا فَيُوحِيَ بآيَاتِهِ مَا يَشَاءُ ۚ

«Allah bir insânla ancak vahiy sûretiyle veyâ perde arkasından konuşur. Yâhut bir elçi gönderir, izniyle ona dilediğini vahyeder.» (42 - Şûrâ: 51) buyurmuştur.

Bunu anladıktan sonra bilmiş ol ki: Tasavvuf erbâbı, öğrenmekle elde edilen ilimden ziyâde ilhâmî ilimlere meylederler. Bunun için ilim okumağı, tasnif edilen eserleri tahsili ve delillerden bahsetmeğı arzû etmezler. Belki ilim öğrenmek için çâre, nefis mücâhedesi, kötü sıfatları atmak, her şeyden alâkayı kesip bütün mevcûdiyetiyle Allah'a yönelmektir, derler. İnsân bu mertebeye yükseldiği zamân, Allahu Teâlâ kulunun kalbine hâkim olur ve ilim nûrları ile onu nûrlandırmaya kefil olur. Allahu Teâlâ kalbin hâkimiyetini ele aldığı zamân rahmetini o kalbe akıtır ve kalbde nûr parlamaya başlar, göğsü genişler, melekût sırları kendisine açılır, rahmet lûtfu ile berâber kalbin yüzünden izzet perdesi kalkar ve ilâhî esrârın hakikatleri kalbde parlamaya başlar. Kulun yapacağı iş ancak, Allahu Teâlâ'nın açacağı rahmet kapısında kalbi temizlemek ve doğru irâde ile ona hâzırlanmak ve bu rahmete susamış bir şekilde onu gözetlemektir. Peygamberler ve velilere gelince, onlara ilâhî sırlar keşfolmuş, göğüslerine nûr akıtılmıştır, fakat bu, okuyup yazmakla değil, dünyâdan yüz çevirmek ve dünyâ alâkalarından uzaklaşmakla, kalbi bütün meşgalelerden temizleyip bütün mevcûdiyetleri ile Allah'a yönelmeleri sayesindedir. «Kim Allah için olursa, Allah da onun için olur» dediler.

Sofiler sandılar ki, bu mertebeye ulaşmak için ilk çâre, dünyâdan tamâmen alâkayı kesmek, her şeyden kalbi ayırmak, dost, ahab, mâl, evlâd ve vatan sevgisini atmak, ilim, mevki ve mansıbdan ferâgat etmek lâzımdır. Hattâ insân öyle bir hâle gelmeli ki her şey'in varlığı ve yokluğu onun için müsavî olmalı, sonra yalnız farz, revâtıp sünnetlere devâm etmekle yetinip evin bir köşesine çekilmeli, kalb huzûru içinde burada oturmalı, düşüncesini tamâmen Allah'a bağlamalı, Kur'ân tefsiri ve hattâ Kur'ân ile bile meşgûl olmamalı, hadis ve benzeri şeylerle uğraşmamalı. Allah'tan başka bir şey hâtırına getirmemeğe gayret etmelidir. Böylece halvette kalb huzûru ile Allah Allah demeğe devâm etmeli ve öyle bir hâle gelmeli ki, dilini oynatmağı terketmeli ve yine Allah Allah der gibi olmalıdır. Sonra bu hâle devâm etmeli, tâ ki zikir dilinden kalbine intikal etsin. Sonra kalbinden de lâfız¹⁰, harf ve kelimenin şekli kaybolup yalnız bu kelimenin mânâsı kalıncıya kadar sabretmelidir.

1-SAHİBLER 2-FAZLA 3-SINIFLANDIRMA 4-MEMURİYET
5-VAZ GEGMEK 6-DENK 7-VAZİFELİ 8-KALVAT 9-GEÇME
10-KELİME

Bu mertebeye kadar yükselmek ve bunu devâm ettirmek insânın irâdesindedir. Fakat bunun Allahu Teâlâ'nın Evliyâ ve Enbiyâ'ya açtığı rahmeti beklemekten başka çâresi yoktur. Bu zamân irâdesi sâdık, himmeti sâfi ve devâmı güzel olup; şehvetleri kendisini çekmez, dünyâ ile alâkası olan arzuları kendisini meşgûl etmezse hak lem'aları kalbinde parlar ve ilk ânlarında şimşek gibi gelir geçer. Sonra tekrar gelir ve bu hâl bâzan geçer, tekrâr döndüğü zamân, bâzan durur ve bâzan yine tez geçer. Durduğu zamân bâzan uzar ve bâzan duruş kısa olur. Bâzan da ardı ardına benzerleri gelir. Bâzan da bir şekil üzere kalır. Allah'ın velilerinin dereceleri bu husûsta ayrı ayrıdır. Nitekim sûret ve ahlâkları da böyledir.

Nazariyye ve ibret sâhiblerine gelince; bunlar da bu yolun varlığını ve mümkün olduğunu - peygamberler ve velilerde olduğu gibi - nâdir de olsa bu maksada ulaştırdığını inkâr etmezler. Ancak onlar bu yolu güç ve zor bir yol görürler. Çok geç netice vereceğine kaail olurlar. Bütün bu şartların bir araya toplanmasının uzak bir ihtimâl olduğunu öne sürerler ve bu dereceye kadar alâkayı kesmenin mümkün olamayacağına, bir ân için mümkün olsa da devâm edemeyeceğini, zira küçük bir vesvesenin bile kalbi teşviş edeceğini zannederler. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ أَشَدُّ تَقَلُّبًا مِنَ الْقَدَرِ فِي غَلِيَانِهَا ۝

«Mü'minin kalbi, kaynayan tencereden daha çok değişikliğe mârûdur.» (22), ve yine:

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ ۝

«Mü'minin kalbi Rahmân olan Allahu Teâlâ'nın iki kudret parmakları arasındadır.» (23) buyurmuştur. Aynı zamânda bu mücâhede esnâsında bâzan mizaç bozulur, akıl karışır ve beden hastalanır. Yine bu riyâzet ve tehzib-i ahlâk neticesinde ilmi hakikatlar keşfolmazsa kalbe bir takım fâsid hayâller takılır ve uzun zamân gönül ona bağlı kalır, kurtuluşa ermeden ömrü de sona erer.

Nice bu yola girmiş sofiler var ki, yirmi sene bir hayâl üzerinde kalmışlardır. Şâyet bu yola girmeden önce ilim sâhibi olsa, o hâlî hayâl olduğunu hemen anlar ve kendisini kolaylıkla kurtarırdı. Binâenaleyh ilim ile meşgûl olmak daha kuvvetli ve gâyeye daha yakındır, derler.

Yine bunlar, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) nasıl okumadan vahiy ve ilhâm ile bir âlim ve bir fakih oldu ise, kendileri de riyâzete devâm sâyesinde

(22) Ahmed ve Hâkim Mikdad b. Esved'den rivâyet etmişlerdir.

(23) Müslim. Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir.

bu mertebeye ulaşabileceklerini sanırlar. Böyle sananlar, kendilerine zulmetmiş ve ömrünü boşa geçirmiş kimselerdir. Bu hâl, mutlaka bir hazine bulurum ümidiyle işi gücü terkeden adamın hâline benzer. Gerçi bir hazine bulmak mümkün fakat çok uzak bir ihtimâldir. Böyle bir ihtimâle dayanarak insân işinden geri kalamaz. İşte bu insân da böyledir; vahiy ve ilhâma mâzhar olurum ümidi ile ilim tahsilinden geri kalamaz. Ancak âlimlerin öğrendikleri ilimleri öğrendikten sonra diğer âlimlere keşfedilmeyen sırların kendilerine keşfedilmesini beklemelerinde beis yoktur. Çünkü mücâhede ile bunu elde etmek mümkündür derler.

9 uncu BEYÂN : İKİ MAKAM ARASINDAKİ FARKIN BİR MİSÂL İLE İZÂHI

Bilmiş ol ki; kalbi anlamak havass'ın salâhiyeti² dışında olduğu gibi, kalbin acâyib hâllerini de anlamak, aynı şekilde havass'ın dışındadır. Havass yâni hâssalarla anlaşılmayan şeyler ancak bir misâl ile ifâde edilir. Biz bunu iki misâl ile anlatmağa çalışalım:

1 — Bir havuzu ele alalım. Bu havuza suyun iki yoldan gelme ihtimâli vardır. Birisi yukardan akan derelerden gelen sular, diğeri de havuzun altından kazılan ve toprağı atılıp temizlenen kuyudan çıkarılan sulardır. Bu ikincisi devâmlıdır, suyu da daha iyidir. İşte kalb bu havuz ve ilim de su gibidir. Beş hâssa ise, suyu nakleden dereler gibidir. İlimlerin kalblere nakli, bu hâssalar ile mümkün olduğu gibi, müşâhede ve itibar yolu ile sevkedilmeleri de mümkündür. Taşradan gelen suların havuzu doldurdukları gibi, bu sâyede kalbier de ilim ile dolar. Ayrıca halvet ve üzlet ile, gözü hâriçten çekmekle bu dereleri kapamak, kalbin derinliklerine dâhıp onu temizlemek, perde tabakalarını kaldırıp atmak sûretiyle içinden hikmet gözlerini akıtıp kalbi doldurmak da mümkündür.

Şâyet, boş olan kalbden ilim nasıl fışkırır? dersen:

Bilmiş ol ki: Bu hâl kalbin acâyib gizli hâllerindendir. Muâmele ilminde bu incelikten uzun boylu bahsedilmez. Burada ancak şu kadarını anlatabiliriz: Eşyânın hakikatleri Levh-ı mahfûz'da ve mukârreb meleklerin kalblerinde yazılıdır. Bir mühendis önceden hâzırladığı plâna göre inşâatı yaptığı gibi, yer ve gökleri yoktan vâir eden Allahu Teâlâ da nûsha-i âlemi önceden, evvelinden sonuna kadar Levh-ı mahfûz'da yazdı. Sonra o yazıyı uygun şekilde vücûde getirdi. Vücûd bulan bu âlemin his ve hayâlde bir sûreti vardır. Yer ve göklere bakan bir kimse gözlerini yumduğu an, hayâlde kalan sûretlerini kafasında, onlara bakıyormuş gibi düşünür. Öyle ki, yer ve gök kaybolsalar da onların sûretleri kafasında kalır, sanki onlara bakıyor, görüyor gibi olur. Sonra bu sûret, hayâlin-den kalbine intikal eder. His ve hayâle giren eşyânın hakikati kalbde hâsıl olur. Kalbde meydâna gelen hakikatler hayâldekine, hayâldeki haki-

1- NAIL 2- DUYGULAR 3- VAZİFELİ OLMA 4- ÖTÜREN
5- ÖTÜRME 6- YAKINLAŞMIŞ 7- GECME

katler de hâricteki hakikate uygun olur. Mevcûd olan âlem de Levh-ı mahfûz'daki nüshâya uygundur. Buna göre âlemin dört derecesi olmuş olur.

1 — Levh-ı mahfûz'daki vücûdu, plân ve projesi. Bu, vücûdundan öncedir.

2 — Hakiki vücûdu.

3 — Hayâldeki vücûdu, yâni oradaki sûreti.

4 — Akılda yâni kalbde kalan sûreti. Saydığımız bu varlıkların bir kısmı rûhânî ve bir kısmı da cismânîdir. Rûhânîlerin bâzısı bâzısından daha ince ve saklıdır. Bu lûtûf, ilâhî hikmettenidir. Zira o kadar küçük-lüğüne binâen göz bebeğini öyle bir keyfiyette yarattı ki, bütün genişliğine binâen yer ve gökleri içine alır. Sonra aldığı bu sûretler hayâle, oradan da kalbe sirâyet eder. Sen ancak sana ulaşanı bilirsin. Şâyet âlemin hepsi için senin zâtında misâl ve mekân yaratmasaydı sen, kendinden başkasını bilemeyecektin.

O Allah'ı noksân sıfatlardan tenzih ederim ki, gözlerde ve gönüllerde bu acâyip hâlleri tedbir eden, sonra da göz ve gönülleri bu hakikatleri anlamaktan kör eden O'dur. Ve hattâ çok kimselerin kalbleri kendilerinden ve kendilerindeki acâyib hâllerden câhil kalmışlardır. Biz maksadımıza döner ve deriz ki:

Bâzan güneşin gözüne ve bâzan da güneşin karşısında olan suya bakmakla, güneşin sûreti gözde düşünüldüğü gibi, bâzan his ve bâzan da levh-ı mahfûz'dan âlemin hakikati ve sûreti kalbde hâsıl olur. Kendisi ile levh-ı mahfûz arasındaki perde kalktığı zamân, oradaki eşyâyı görür ve oradan kendisine ilim fışkırır. His vâsıtasıyla ilim iktibâsından müstağnî olur. Âdetâ yerden fışkırpı havuzu dolduran su gibi olur. Ne zamân hisden meydâna gelen hayâlâtın ardına düşerse, Levh-ı mahfûz'a bakmaktan ona perde olur. Bu hâl, ırmaklardan gelen sular havuzu doldurduğu zamân artık göze ihtiyâç kalmadığı gibi ve yine güneşin gölgesi düşen suya bakan, güneşin gözüne bakmış olmadığı gibidir.

Demek ki, kalbin iki kapusu vardır. Biri melek ve melekût âlemine ve levh-ı mahfûza açılan bir kapudur. Bir kapu da beş hâssaya açılır. Bu da şehâdet ve mülk âlemidir. Şehâdet ve mülk yâni görölür âlem bir yönden melekût [görölmeyen] âleme benzer. Kalb kapusunun hâssalara açılmasını herkes bilir. İç kapusunun melekût âlemine açılıp levh-ı mahfûz'u müşâhede etmesine gelince; hâssalara muhtâc olmadan rü'yânın acâyip hâllerini düşünmekle yakın ilmini öğrenmesi ve uyku âleminde olmuş veyâ olacak işleri bilmesi gibidir. Bu kapu yalnız Allahu Teâlâ'yı zikir ve fikir edenlere açılır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

1- YAYILMA	6- HAYAL
2- BİLGİSİZ	7- VARLIK
3- ALINMA	8- GAY
4- İHTİYÂCSİZ	
5- HESAP	

سَبَقَ الْمُفْرِدُونَ الْمُنْتَزِعُونَ بِذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى وَضَعَ الذِّكْرُ عَنْهُمْ
 أَوْزَارَهُمْ فَكَرَأُوا الْقِيَامَةَ خِفَافًا ثُمَّ قَالَ فِي وَصْفِهَا أَخْبَارًا
 عَنِ اللَّهِ تَعَالَى ثُمَّ أَقْبَلَ بِوَجْهِهِ عَلَيْهِمْ، أَرَى مِنْ وَاجْهَتُهُ بِوَجْهِهِ
 يَعْلَمُ أَى شَيْءٍ أَرِيدُ أَنْ أُعْطِيَهُ .. ثُمَّ قَالَ تَعَالَى: «أَوَّلُ مَا أُعْطِيَهُمْ أَنْ
 أَقْذِفَ النُّورَ فِي قُلُوبِهِمْ فَيُخْبِرُونَ عَنِّي كَمَا أَخْبَرُ عَنْهُمْ»

— Yalnız Allah'a kulluk edenler müsâbakayı kazanmışlardır, buyurdu. Ashâb :

— Kimlerdir onlar yâ Resûlallah? dediler. Resûl-i Ekrem:

— Yalnız Allahu Teâlâ'yı zikir ile meşgûl olup başka şeylerle uğraşmayanlardır. Zikir onlardan kusûrlarını ve günâh ağırlıklarını kaldırdı, kıyâmete hafif yâni günâhsız olarak gelirler. Sonra Resûl-i Ekrem Allahu Teâlâ'dan hikâye yolu ile şöyle buyurdu: Allahu Teâlâ; sonra yüzümle onlara yönelirim. Yüzüm ile yöneldiğim kimseye ne vereceğimi o kimse-
 nin bileceğini mi sanırsınız? Sonra Allahu Teâlâ devâmla: «Onlara ilk vereceğim şey, yine nûrumu kalblerine akıtmaktır. İşte o zamân ben onlardan haber verdiğim gibi onlar da benden haber verirler.» (24) İşte şu haberlerin kalbe girmesi bu anlattığımız ikinci ve bâtinî kapudandır.

1- Nebîler ile 2-velilerin, âlimler ile hakimlerin ilimleri arasındaki fark : Enbiyâ ve evliyânın ilimleri, kalbin içine melekût âleminden açılan kapudan gelir. Âlim ve hakimlerin ilmi de mülk âlemine açılan hâssa kapusundan gelir. Kalbin böyle âlem-i mülk ile âlem-i melekût [görünür âlem ile görünmez âlem] arasında tereddüdü gibi, bu acâyip hâlini bütün teferruatı ile muâmele kısmında anlatmak mümkün değildir. Ancak iki âlem arasındaki müdâhalesini anlatabilen birinci misâli verdik.

İkinci misâl : İkinci misâl de, âlimlerin ilmi ile velilerin ilmi arasındaki farkı sana anlatır. Âlimler ilimleri kazanmak ve kalbde yerleştirmek için çalışırlar. Veliler ise gönülleri parlatmak, temizlemek için uğraşırlar.

Hikâye edildiğine göre, hükümdârlardan birisinin huzûrunda Çin ve Roma san'atkârları münâkaşaya tutuştu. Romalı; «Benim san'atım daha üstün», Çinli «benim san'atım daha üstün» diye iddiâ edince, hükümdâr:

(24) Hadîsin birinci bendini Müslim Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Ayrıca Hâkim de rivâyet etti ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu söyledi.

«Şu bir odanın karşılıklı iki köşesinde hünerinizi gösterin bakalım, kimin san'atı daha üstün» dedi ve aralarına bir perde gerdi. Böylece biri diğ-
 erinin yaptığından haberdâr değildir. Romalı çeşitli boyalarla süslü işle-
 meler ve el san'atları yapmağa başladı ve çalıştı. Çinli de durmadan ci-
 lâ yaptı. Nihâyet Romalı, işim bitti, deyince, Çinli, benim de işim bitti,
 dedi. Hükümdâr: «Nasıl olur da senin işin biter. Bu adam bu kadar ince
 san'atlar gösterdi, çalıştı, masraf etti. Sen ne yaptın?» deyince, Çinli:
 «Zararı yok, perdeyi kaldırın da bakın» der. Perde kalkar ve Romalının
 ince san'atına hayranlıkla bakarlar ve güzelliğine şaşarlar. Bir de Çinli-
 nin olduğu tarafa dönünce şaşkınlıkları daha da artar. Çünkü Çinlinin ci-
 lâsı sâyesinde Romalının karşıdaki bütün san'atı Çinli'nin köşesine inti-
 kal etmiştir. Zira cilâ ayna vazifesi yapmıştır. Aynı zamânda köşe hiç
 lekelenmeden daha parlak ve daha câzib bir şekilde o san'at beriki köşe-
 ye aksedince Çinli birinciliği aldı. İşte veliler de böyle; kalblerini temizler,
 cilâlandırır ve parlatırlar. Bu sûretle Romalının nakışları Çinlinin köşe-
 sinde parladığı gibi, açık hakikatler bütün parlaklığı ile kalbe tecelli eder.
 Hakîm ve âlimler ise Romalı san'atkârın yaptığı gibi, ilmi öğrenir ve
 kalblerine nakşederek işlerler.

Hangi şekilde olursa olsun, mü'minin kalbi ölmez, ölüm ânında ilmi
 yok olmaz ve parlaklığı kaybolmaz. Hasan-ı Basrî: «Toprak îmâ-
 nın mahallini yemez, belki Allahu Teâlâ'ya yaklaştırmaya vesile olur.»
 demekle buna işâret etmiştir. Kişi tahsîl ettiği ilimden ve ilmi kabûl için
 kalbini parlatıp buna hazırladığı ve bu husûsta verdiği emeklerden müs-
 tağnî olamaz. Kişinin saâdeti ilim ve mârifet ile dir. Binâenaleyh, mes'ûd
 olmakda da herkes bir değildir. Nasılki parası olan, zengin ve fakat ha-
 zîneleri olan daha da zengin ise, saâdetde de hüküm böyledir. Malın az-
 lığı ve çokluğu ile zenginlik azalıp çoğaldığı gibi, saîdlerin dereceleri de
 îmân ve mârifetleri nisbetinde birbirinden farklı olur. Mârifetler nûrlar-
 dır. Mü'minler bu mârifet nûrları ile Allah'a yaklaşırlar. Nitekim Allahu
 Teâlâ şöyle buyurmuştur:

يَسْعَىٰ نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَمْتَانِهِمْ •

«Onların nûrları önlerinde ve sağlarında parlar.» (57 - Hadîd: 12)

Haberde şöyle vârid olmuştur:

- 1- GEÇME 7- BUNDAN DOLAYI
 2- PARLATMAK İÇİN OLAN MADDE
 3- BERİDE OLAN 3- SAÂDETLİ
 4- PARLATIR,
 5- MEKAN, YER

إِنَّ بَعْضَهُمْ يُعْطَى نُورًا مِثْلَ الْجَبَلِ وَبَعْضُهُمْ أَصْفَرُ حَتَّى يَكُونَ
 آخِرُهُمْ رَجُلًا يُعْطَى نُورًا عَلَى إِبْهَامِ قَدَمَيْهِ فَيُضِي مَسْرَةً وَيَنْطَفِئُ
 أُخْرَى فَإِذَا أَضَاءَ قَدَمَ قَدَمَيْهِ فَمَشَى وَإِذَا طَفَى قَامَ وَمُرُورُهُمْ
 عَلَى الصِّرَاطِ عَلَى قَدَرِ نُورِهِمْ، فَمِنْهُمْ مَنْ يَمُزُّ كَطَرْفِ الْعَيْنِ وَمِنْهُمْ
 مَنْ يَمُزُّ كَالْبَرْقِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُزُّ كَالسَّحَابِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُزُّ كَانْقِضَاضِ
 الْكَوَاكِبِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُزُّ كَالْفَرَسِ إِذَا اشْتَدَّ فِي مَيْدَانِهِ وَالَّذِي أُعْطِيَ نُورًا
 عَلَى إِبْهَامِ قَدَمَيْهِ يَجْبُو حَبْوًا عَلَى وَجْهِهِ وَيَدَّيْهِ وَرِجْلَيْهِ يَخْرُجُ يَدًا وَ
 يُعَلِّقُ أُخْرَى وَيُصِيبُ جَوَانِبَهُ النَّارُ فَلَا يَزَالُ كَذَلِكَ حَتَّى يَخْلُصَ ۝

«Bâzılarına dağlar gibi nûr verilir. Bâzılarına daha küçük, derken en az ve en son kendisine nûr verilen kişinin ayaklarının baş parmaklarına bâzan yanan ve bâzan sönen ışık verilir. Işık yandığı zamân adımını atar, söndüğü zamân bekler. Sırat köprüsünü geçmeleri herkesin nûruna bağlıdır. Kimisi göz açıp yumuncaya kadar, kimisi şimşek, kimisi bulut, kimisi yıldız akması, kimisi koşu meydânında seğırtten at gibi, sırat köprüsünü geçerler. Yalnız baş parmaklarına ışık verilen adam yüzüstü sürünür, elleri ve ayakları kayar, öbür eliyle yapışır, bâzan bir ayağı kayar, diğer ayağı ile yapışır. Sağdan soldan ateş kendisini başlar, derken sürüne sürüne kurtulur.» (25)

İşte şu açıklama ile insânların imânda farklı oldukları ve Ebû Bekir'in (R.A.) imâni tartılsa bütün varlıkların (Resûl ve Nebîler müstesnâ) imânından ağır geleceği anlaşıldı ve bu bütün yıldızların nûru, güneşin nûru ile tartılsa güneşin nûru ağır gelirdi, sözüne benzer. Avâmın imân nûru lâmba ve mum ışıkları gibidir. Güneş ortalığı aydınlattığı zamân, bütün genişliği ile âlemin her tarafı görünüp, lâmba ışığı ile yalnız lâmbanın etrafı görüldüğü gibi. Mârifet nûru ile göğsün genişlemesi de böyle farklıdır. Âriflerin kalblerine melekût âleminin genişliği sığar. Bunun için haberde şöyle vârid olmuştur:

(25) Taberânî ve Hâkim İbn Mes'ûd'dan rivâyet ettiler. Hâkim, Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahihtir, dedi.

أَنَّهُ يَقَالُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَخْرِجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ
ذَرَّةٍ مِنْ إِيْمَانٍ أَوْ نِصْفِ مِثْقَالٍ وَشَعِيرَةٍ وَذَرَّةٍ ۝ ۝

«Kıyâmet gününde, kalbinde bir miskal, yarım miskal, dörtte bir mis-
kal, bir arpa ve hattâ bir zerre kadar imânı olanı Cehennem'den çıkarın,
denir.» (26) Bütün bunlar imân derecelerinin farklı olduğuna delâlet et-
mektedir ve imânın bu kadarı Cehennem'e girmesine mâni olamamakta-
dır (fakat Cehennem'de ebedi kalmasına mânidir). Bunun mefhûm-u mu-
hâlifi, zerre miktârından fazla imânı olanın Cehennem'e girmeyeceğidir.
Çünkü Cehennem'e girecek olsa ilk önce onun çıkarılması gerektiği bildi-
rilecekti. (27) Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ شَيْءٌ خَيْرًا مِنَ أَلْفِ مِثْلِهِ إِلَّا الْإِنْسَانُ الْمُؤْمِنُ ۝

«Hiç bir şey mislinin bin tanesinden hayırlı olamaz, yalnız mü'min
insan, bin insandan hayırlıdır.» (28) Burada ârif-i billâh'ın kalbini bin
avâmın kalbi üzerine tercih etmiştir. Yine Allahu Teâlâ:

وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝

«Siz eğer gerçekten mü'min iseniz, çok üstünsünüz.» (3 - Âl-i İmrân:
139)

Allahu Teâlâ burada mü'minleri tercih etti ve mü'minlerden murâdı
taklirciler değil, ârif-i billâh olan mü'minlerdir. Yine Allahu Teâlâ şöyle
buyurmuştur:

يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ۝

«Allah, içinizden imân etmiş olanlarla, kendilerine ilim verilmiş bu-
lunanların derecelerini yükseltir.» (58 - Mucâdile: 11) Burada da imân

(26) Buhârî ile Müslim Ebû Said'den rivâyet etmişlerdir.

(27) Hanefî mezhebinde asıl imân, artma ve eksiltme kabul etmez. Çünkü
mü'min olmak için altı şey'e kat'i olarak inanmak lâzımdır. Bunların birine
inanmayan mü'min değildir, inanan mü'mindir. Ancak Hanefiler kemâl-i imanda
Şâfiîlerle berâberdirler. Amel ile takviye edilen imân elbette kuvvetlidir ve ke-
mâlde herkes müşâvi değildir. Yâni ziyâde ve noksânlık, imânın semere ve nû-
runun parlamasındadır, yoksa aslında ziyâde ve noksânlık düşünülemez.

(Mütercim)

(28) Taberânî Selman'dan rivâyet etti. Başka rivâyet yolu da vardır.

İhyâu 'Ulûmi'd-Din Cilt: 3 - F.: 4

1- 4.5 gr. kadar 7- FAZLA

2- İŞARE

3- GÖMÜRLESMİŞ OLAN

4- BENZEME

5- KUVVETLENDİRME

edenler demekle, ilimsiz tasdik edenleri murâd etti ve onları ilim sâhiblerinden ayırdı. Bu taksim, her ne kadar tasdikleri basiret yolu ile değilse de, taklid yolu ile imân edenlere de mü'min denildiğine delâlet eder. İbn Abbâs (R.A.) :

وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ۝

Âyet-i Celîlesini tefsîr ederken şöyle dedi :

Allahu Teâlâ âlimi diğer mü'min üzerine yediyüz derece yükseltir. Her derecenin arası yer ve gök genişliği kadardır.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

أَكْثَرُ أَهْلِ الْجَنَّةِ الْبُتَّةُ ۝ وَعَلَيْتُونَ لَذَوِي الْأَلْبَابِ ۝ ۱

«Cennet halkının çoğu ahmak ve sâf kimselerdir. İlliyyûn makama akıl sâhibleri içindir.» (29), yine Resûl-i Ekrem:

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ عَلِيٍّ عَلَى رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِي (وَفِي رِوَايَةٍ)
كَفَضْلِ الْقَمَرِ لِنَيْفَةِ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ ۝ ۲

«Âlimin âbid üzerine üstünlüğü benim, Ashâb'ımın en düşüğü üzerine olan üstünlüğüm gibidir.» Başka bir rivâyette de: «On dördüncü gecede ay'ın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir.» (30)

Şu delillerle Cennet halkının mârifetleri nisbetinde derecelerinin de ayrı olduğunu anlamış oldun. Bunun için kıyâmet günü Teğâbun [aldanma] günüdür. Zira Allahu Teâlâ'nın rahmetinden mahrûm olanlar büyük zarar görmüş ve çok aldanmıştır. Mahrûm olanlar, Cennet'deki yüksek dereceleri gördükleri zamân, elinde on kuruş sermâyesi olan kimsenin milyonlara bakışı gibi, hasret ile onlara bakar. Gerçi on kuruşu olan da zengin sayılır, ama aradaki fark çok büyüktür. Cennet'ten nasibini kaybeden veyâ gereği gibi derece alamayan ne büyük kayba uğramıştır. Çünkü Âhiret her şeyden üstün ve fazîletlidir.

10 uncu BEYÂN : 3 BELLİ YOLLARDAN OKUYUP ÖĞRENMEDEN TASAVVUF ERBÂBININ İDDİÂ ETTİĞİ ŞEKİLDE MÂRİFET SAHİBİ OLMANIN MÜMKÜN OLDUĞUNU İFÂDE EDEN ŞER'İ DELİLLER

(29) Hadis yukarda geçmiştir.

(30) Hadis, ilim bahsinde geçmiştir.

Bilmiş ol ki: Bilmediği taraftan kalbine ilka olunmak ve ilhâm yolu ile azıcık bir şey olsun keşfeden kimse, tarikatın gerçekliğini anlar ve bilir. Böyle bir şey ile karşılaşmayan ve kendini bilemiyenlere yakışan da bunu inkâr etmemektir. Zîra burada mârifet derecesi cidden nâdir ve nâziktir. Hikâyeler, tecrübeler ve şer'î deliller bunun varlığının şahididir.

Kur'ân'dan Delili: Allahu Teâlâ buyuruyor:

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ۖ

«Bizim için mücâhede edenleri, bizim yolumuza hidâyet ederiz.» (29 - Ankebût: 69) (Nefisleri ve diğer düşmanlarına karşı, mâl ve cânları ile mücâhede edip, mâl ve cânlarını fedâ edenleri bize gelen yola hidâyet ederiz. Allah ihsân edenlerle berâberdir. Yâni bunlar iyi mücâhedeleri sâyesinde Allah ile berâber olurlar. Yâni bildiği ile amel edenlere, Allahu Teâlâ bilmediklerini öğretir. İnsânlardan uzaklaşıp Allah'a yaklaşmak için ibâdet ve uzlete ayrılanlara, doğru yolu gösterecek kimseleri Allah gönderir.) Öğrenmeden ibâdete devâm sâyesinde gönülde zâhir olan her hikmet, keşif ve ilhâm yolu ile dir. Resûl-i Ekrem :

مَنْ عِلِمَ بِمَا عَمِلَ وَرَزَقَهُ اللَّهُ عِلْمَهُ مَا لَمْ يَعْلَمْ وَوَفَّقَهُ فِيمَا يَعْمَلُ
حَتَّى يَسْتَوْجِبَ الْجَنَّةَ ۖ وَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِمَا يَعْلَمْ نَاءَ فِيمَا يَعْلَمْ وَلَمْ
يُوقِفْ فِيمَا يَعْمَلُ حَتَّى يَسْتَوْجِبَ النَّارَ ۖ

«Bildiği ile amel eden kimseye Allahu Teâlâ bilmediğini öğretir ve amelinde onu muvaffak kılar da Cennet'ini kazanır. Bildiği ile amel etmeyen kimse, bildiğinde de şaşar, amelinde muvaffak olamaz ve Cehennem'i kazanmış olur.» (31) buyurmuştur.

Yine Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor :

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ۖ

«Müttakî olup Allah'tan korkan kimselere Allahu Teâlâ çıkacak yol verir. Şübhe ve şekillerden onu kurtarır. Ve ummadığı yerden onu merzûk eder [rızklandırır].» (65 - Talâk: 2,3) Öğrenmeden onu âlim eder, tecrübe etmeden onu zekî kılar.

Yine Allahu Teâlâ :

(31) Hadîs yukarda geçmiştir.

1-BIRAKMAK

2-TAKVALI

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا ۝

«Ey imân edenler, Allah'tan korkarsanız, O sizin için furkan yaratır, yâni hakkı bâtıldan ayıracak kuvvet verir.» (8 - Enfâl: 29) Bir nûr verir ki o nûr sâyesinde hakkı bâtıldan ayırır ve şübhelerden kurtarır. Bunun için Resûl-i Ekrem duâsında Allahu Teâlâ'dan çokca nûr isterdi. Nitekim hadîsde :

اللَّهُمَّ أَعْطِنِي نُورًا وَزِدْنِي نُورًا وَاجْعَلْ لِي فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي قَبْرِي
نُورًا وَفِي سَمْعِي نُورًا وَفِي بَصَرِي نُورًا. حَتَّى قَالَ وَفِي شَعْرِي وَفِي لَبْسِي
وَفِي لَحْيِي وَفِي دَمِي وَعِظَامِي ۝

«Allah'ım, bana nûr ver, nûrumu artır, kalbimi nûrlandır, kabrimi nûrlandır, kulağımı nûrlandır, gözümü nûrlandır, hattâ saçımı, tenimi, etimi, kanımı ve kemiğimi nûrlandır.» (32) buyurmıştır. Resûl-i Ekrem'e (S.A.V.):

أَمِنَ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ ۝

«Allah kimin gönlünü islâm'a açmışsa, o, Rabbi katında bir nûr üzere olmaz mı?» (39 - Zümer: 22) Âyet-i Celilesindeki «Şeraha» kelimesinden sordular. Resûl-i Ekrem :

هُوَ التَّوْسِيعَةُ إِنَّ النُّورَ إِذَا قَذِفَ فِيهِ فِي الْقَلْبِ اتَّسَعَتْ لَهُ الصَّدُورُ وَانْشَرَحَ

«O bir genişliktir. Zîra nûr kalbe döküldüğü zamân göğüs ona genişler ve açılır.» (33) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) İbn Abbâs'a :

اللَّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَعَلِّمَهُ التَّأْوِيلَ ۝

«Allahım, onu dinde fakih anlayışlı kıl ve ona te'vîli öğret.» diye duâ etti. (34)

(32) Buhârî ile Müslim İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.

(33) İlim bahsinde geçmiştir.

(34) İlim bahsinde geçmiştir.

Hız. Ali (R.A.): «Resûl-i Ekrem bizim nezdimizde, gizli bir sır bırakmamıştır. Ancak Allahu Teâlâ'nın kuluna verdiği fehim ve anlayış, kitabını anlama kaabiliyeti vardır ki, bu da öğrenmekle değildir, Allah vergisidir. Allahu Teâlâ'nın :

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَن يَشَاءُ

«Hikmeti dilediğine verir.» (2 - Bakara: 229) Âyet-i Celile'sinin tefsirinde; hikmet, Allahu Teâlâ'nın kelâmını anlamaktır.» dedi. Yine Allahu Teâlâ :

فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ

«Onu Süleymân'a tefhim ettik, anlattık.» (21 - Enbiyâ: 79) buyurdu ve Süleymân'a keşfolunan şey'e «f e h m» adını verdi.

E b û ' d - D e r d â (R.A.): «Mü'min, ince perde arkasından Allah'ın nûru ile bakar, vallahi o bir gerçektir ki, Allahu Teâlâ onu mü'minlerin kalbine akıtır ve dillerinde söyletir.» demiştir. Eskilerden bir zât: «Mü'minin zannı kehânet gibidir.» demiştir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنِّي فِرَاسَةٌ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ

«Mü'minin firâsetinden sakın; zira o, Allahu Teâlâ'nın nûru ile bakar.» (35) buyurmuştur. Allahu Teâlâ'nın :

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّمُتَوَسِّمِينَ

«Bunda görebilen insânlar için ibretler vardır.» (15 - Hicr: 75)

قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ

«Hakikatleri iyice bilmek isteyenlere, âyetlerimizi apaçık göstermişizdir.» (2 - Bakara: 118) Âyet-i Celileleri buna işâret etmektedir.

Hasan-ı Basrî'nin rivâyetinde R e s û l - i E k r e m :

الْعِلْمُ عِلْمَانِ فَعِلْمٌ نَّافِعٌ فِي الْقَلْبِ فَذَلِكَ هُوَ الْعِلْمُ النَّافِعُ

(35) Hadis yukarda geçmiştir.

1-KAVRAYIŞ 2-BİLDİRME
3-KAHİNLİK

«İlim ikidir; birisi kalbe te'sir eden ilimdir ki, faydalı ilim o ilimdir.» (36) buyurmuştur. Âlimin birine, bâtın ilminin ne olduğundan soruldu. O da: «Bâtın ilmi Allahu Teâlânın sırlarından bir sırdır. Onu dostlarından dilediğinin kalbine akıtır. Ne melek, ne de beşer ona muttali olabilir.» demiştir.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِنَّ مِنْ أُمَّتِي مُخَذَّبِينَ وَمُعَلِّمِينَ وَمُكَلِّمِينَ وَإِنَّ عُمْرَ مِنْهُمْ هـ

«Ümmetimden tahsis edilmiş, tâlim ve teklîm edilmiş, ilhâm olunmuş, öğretilmiş ve konuşturulmuş kimseler vardır ve Ömer onlardan biridir.» (37)

İbn Abbâs (R.A.):

مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ هـ

Âyetinin yanında bir de «Velâ muhdesin» okumuş ve muhdesden murâd siddıklardır, demek istemiştir. Muhdes, ilhâm olunmuş kimsedir. İl-hâm olunmuş demek, hârici hâssalar sebebiyle değil, iç kısımdan kalbin bâtınının inkişâf etmesi ve açılması demektir. Takvânın, keşif ve hidâ-yetinin anahtarı olduğunu Kur'ân-ı Kerim açıkca ifâde eder. İşte bu, öğrenmeden elde edilen ilimdir.

Yine Allahu Teâlâ:

وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ هـ

«Göklerde ve yerde Allah'ın yarattığı şeylerde sakınacak bir kavim için nice ibretler vardır.» (10 - Yûnus: 6) buyurmuş, yer ve göklerde olan âyetleri anlamayı müttakîlere tahsis etmiştir. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur.

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ هـ

«Bu (Kur'ân) insânlar için bir beyândır. Sakımanlar için de bir hi-dâyet, bir öğüttür.» (3 - Âl-i İmrân: 138)

(36) Hadis ilim bahsinde geçmiştir.

(37) Buhâri Ebû Hureyre'den ve Müslim başka ifade ile Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

1-VAKIF 2-(BİR GAYE İÇİN AYRILMIŞ) 3-SONRADAN OLUŞ
4-AYIRMA, KULLANMA 5-TAKVALI

Ebû Yezid Bestâmi ve diğer ârifler derler ki: Unuttuğu zamân câhil olacağı için, kitâblardan bir şeyler ezberleyen kimseye âlim denmez. Gerçek âlim, okumadan ve ezberlemeden dilediği ânda Rabbisinden ilim alabilen kimsedir. Âlim buna denir. İşte buna işâret olarak Allahu Teâlâ :

وَعَلَّمْنَا مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا

«Biz ona tarafımızdan ilim öğrettik.» (18 - Kehif: 65) buyurdu. Hâlbuki bütün ilimler Allah'tan₂ gelir. Ancak bâzıları insânların öğretmesi vâsıtasıyla olduğu için, bu kâbil ilimlere «İlm-i ledünnî» denemez. İlm-i ledünnî dış te'sirlerden âzâde olarak kalbin derinliklerine yerleştirilen ilimdir. Buraya kadar anlattığımız nakli delillerdir. Eğer nakli delillerin hepsini sıralayacak olsak büyük yekûn teşkil ederdi.

Bu husûsta tecrübeye dayanan müşâhedelere gelince: Bunlar da sayılamayacak kadar çoktur. Sahâbe, Tâbiîn ve onlardan sonra gelenlerde görülmüştür. Meselâ:

Hız. Ebû Bekir (R.A.) ölüm döşeginde iken Hız. Âişe'ye: «Onlar senin iki kardeş ve kız kardeşlerindir.» dedi. Hız. Ebû Bekir vasiyyetinin bir yerinde böyle söyleyince Hız. Âişe: «Hani ortada bir kız yok.» dedi. Hız. Ebû Bekir hâmile olan âilesinin kız doğuracağını bir kerâmet olarak haber vermiştir. Yine bir cum'a hutbesinde Hız. Ömer, İran'a gönderdiği ordu komutanı Hız. Sariye'ye: «Dağa yaslan, dağa yaslan» diye hitâb etti. Sariye ordusu ile mağlûb olmuştu. Hız. Ömer Medîne minberinden bunu gördü ve Sariye'ye dağa yaslanmasını söyledi. Sariye sesi duydu, arkasını dağa verdi ve bir cebheden düşmân ile karşılaşmak sûretiyle zafere ulaştı. Hız. Ömer'in bunu görmesi ve sesini oraya duyurması, onun kerâmetindendir.

Enes b. Mâlik de şöyle anlatıyor: Bir gün yolda bir kadın gördüm. Göz ucu ile ona baktım, güzelliğine hayrân oldum. Bu sırada Hız. Osmân'ın (R.A.) huzûruna girdim. Hız. Osmân: «Gözünüzde zinâ eseri olduğu hâlde yanıma giriyorsunuz. Bilmiyor musun gözün zinası bakmaktır. Ya tevbe edersin, yâhut seni tâzir ederim.» buyurdu. Bunun üzerine: «Resûl-i Ekrem'den sonra sana vahiy mi geldi?» diye sordum. Hız. Osmân: «Hayır vahiy değil, basiret, bürhan ve sâdık ferâset sâyesinde bildim.» dedi.

Ebû Saîd el-Hazzar (38) şöyle anlatıyor: Bir gün Mescid-i Haram'a girdim. Orada sırtında iki hırkası olan bir adam gördüm. Kendi kendime, bunlar insânlara yük olan kimselerdir, dedim, yâni içimden böy-

(38) Bağdadlıdır. Zu'n-Nûn-ı Mısri'ye yetişti. 277 Hicri'de öldü.

1-BİLGİSİZ

2-CİNS

3-AZARLAMA

4-DELİL

le geçti. Hemen adam bana dönerek: «Allah içinizden geçeni bilir, O'ndan korkunuz.» dedi. Ve ben de hemen bu düşüncemden vaz geçtim. Bunun üzerine adam: «Kulunun tevbesini kabul eden Allah'tır.» dedi ve yanımdan kayboldu bir daha kendisini göremedim.

Zekerîyya b. Dâvud da şöyle anlatıyor: Mesrûk'un oğlu Ebû'l-Abbâs, Hâşimî kabilesinden Ebû'l-Fadl'ın ziyâretine gitti. Ebû'l-Fadl, kendisi hasta, âilesi kalabalık, hiç bir geliri olmayan bir zât idi. Ebû'l-Abbâs diyor ki, ben ziyâretten ayrılırken, bu adamın hiç bir geliri yok acaba ne ile geçinir, diye hâtırimdan geçti. Hemen Ebû'l-Fadl: «Ey Ebû'l-Abbâs, bu âdi düşünceleri kalbinden çıkar. Allahu Teâlâ'nın gizli lütûfları var, dilediğine verir,» dedi.

Ahmed Nakib diyor ki: Bir gün Şibli hazretlerini ziyârete gittim. O telâşlı bir vaziyette bana seslendi. Ben de:

— Buyur ne istiyorsun? diye sordum. O da:

— Bu sabâh oturdum şöyle düşündüm ve içimden bana «sen cimri bir insânsın» dedim ve «hayır, cimri değilim» diye bu sözü yine kendim reddettim. Sonra tekrâr içimden «hayır sen cimrisin» diye ses geldi. Bunun üzerine ben de kendimi cimrilikten kurtarmak için bugün elime geçen şey'i ilk karşılaştığım yoksula vereceğimi va'd ettim. Ben böyle düşünürken halifenin hizmetçilerinden birisi elinde 50 altın olduğu hâlde yanıma geldi ve:

— Bu parayı al ihtiyâcına sarfet, dedi. Ben de parayı aldım, sokağa çıktım, bir fakirin berber dükkânında traş olduğunu gördüm. Hemen içeri girdim ve parayı fakire verdim. Fakir:

— Parayı berbere ver, dedi. Ben:

— Para çoktur, ne yapıyorsun? dedim. Hemen o fakir:

— Ey biz sana «sen cimrisin» dememiş mi idik? deyince, tutturamadım, parayı berbere verdim. Berber:

— Hayır, biz pazarlık ettik, bu fakirden para almayacağız. Bunun için senin paranı alamayız, dedi. Ben de hemen parayı Dicle'ye attım ve dedim ki: Sana kim kıymet verdi ise Allah onu zelil etmiştir.

Hamza b. Abdullah el-Alevî de şöyle anlatıyor: Ebû'l-Hayr-ı Tiynânî'nin huzûruna girdim. Kendi kendime karar verdim: Selâm vereceğim, oturacağım fakat evinde yemek yemeyeceğim. Hakikaten oturdum ve kalktım. Bir de baktım ki, bu zât elinde bir tabak yemek arkamdan geliyor ve: «Delikanlı artık evimden çıktın, kararın bozuldu, şimdi yiyebilirsin, al şu yemeği ye.» dedi. Ve böylece bir kerâmet göstermiş oldu. Zâten kerâmeti ile meşhûr bir zât idi.

İbrâhîm er-Rakî (39) dedi ki: Ebû'l-Hayr-ı Tiynânî'yi ziyâreti kasdettim. Akşam vakti, imâm oldu, namâzı kıldık, fâtihayı ağır ağır okudu. Namaz bittikten sonra abdest tâzelemek için çıktım. Bir arslan bana hücum etti, hemen Tiynânî'ye seslendim. O da koştu geldi ve: «Benim misâfirlerime dokunma, sana demedim mi?» diye arslan'a ihtâr etti. Arslan da çekilip gitti. İşimi bitirip içeri döndüğümde Ebû'l-Hayr: «Siz zâhirinizi düzenlemekle meşgûl oldunuz da arslan'dan korkdunuz. Biz bâtınımızı temizlediğimiz için, arslan bizden korktu.» dedi.

Şeyh efendilerin ferâset yolu ile insânların kalblerinden geçenleri haber vermeleri sayılamıyacak kadar çoktur. Ayrıca Hızır'ı görmeleri, ondan bir şeyler sormaları, boşluktan ses duymaları ve benzeri çeşitli kerâmet rivâyetleri de vardır. Ne yazık ki, inkâr edene, gözü görmedikçe hikâyeler kâr etmez. Bir şey'in aslını inkâr eden tafsîlâtını da inkâr eder.

Kerâmeti isbât için kimsenin inkâr edemeyeceği kuvvetli iki delil vardır :

1 — Sâdık rû'yânın acâyib hâlidir. Rû'yâ hâlinde gayb tecellî ediyor. Rû'yâda tecellî ederse uyanıklıkta niçin tecellî etmesin? Uyku ile uyanıklık arasında duygu organlarının durgunluğundan başka bir fark yoktur. Rû'yâda olan adam duyu işleri ile meşgûl olmaz. Halbuki nice uyanık kimseler vardır ki onlar da dalgınlıkları sebebiyle duyularından haberleri bile olmaz. Söyleneni de duymaz, yanından geçeni de görmez.

2 — Resûl-i Ekrem'in gaybden ve gelecekte haber vermesi gibi. Nitekim Kur'ân-ı Azîm bunu açıkça ifâde etmektedir. Peygamber hakkında câiz olunca, ümmeti hakkında da buna inanmak câizdir. Çünkü o da bir insândır. Resûl-i Ekrem işlerin hakikatleri kendisine keşfolunan ve halkın ıslâhı ile meşgûl olan bir insândır. Halkın ıslâhı ile meşgûl olmayan bir insâna keşif yapılması niçin muhâl olsun? Elbette bunlara da keşif yapılır. Ancak bu gibilere Nebî değil, velî denilir. Peygamberlere ve sâdık rû'yâlara inanan kimse, kalbinde biri hislere açılan dış kapusu ve biri de melekût âlemine açılan iç kapusu olduğuna inanır. İşte bu kapu ilhâm kapusu ve kalbe üfürülen kapudur. Buradan kalbe vahiy ilhâm olunur. Bunlara da inandıktan sonra ilimleri mutlaka bilindiği gibi öğrenmek sûretiyle elde etmek lâzım geldiğine tahsis etmek mümkün olmaz. Mücâhedenin de ilim yolu olmasını akıl tecvîz eder. İşte bu, bizim anlattığımız kalbin görünür ve görünmez âlemlere açılan kapuları olduğuna tenbih eder. Tâbirle muhtâç bir misâl ile rû'yâda bir şey'in keşfolmasının ve çeşitli sûretlerde meleklerin peygamberlere ve velilere gözükmelerinin se-

(39) Şam ileri gelenlerinden ve Cüneyd'in emsali bir zattır. Hicri 326 da ölmüştür.

1-TENBİH

2-İMKANSIZ

3-KULLANMAK

4-CAİZ GÖREB.

5-İFADE

beblerine gelince, bunlar da kalbin acâyib sırlarındandır. Bunlar ancak mükâşefe ilminde açıklanabilir. Burada, bu kadarla yetinelim. Çünkü mücâhede ile keşif talebi için bu kadarı kâfidir. Keşif erbâbından birisi şöyle anlatıyor: «Melek bana gözüktü ve, biz senin amellerinden bir şey yazamıyoruz, halbuki seni Allah'a yaklaştıracak amellerinden yazmak isteriz. Ne olur, şu kalbî amellerinden söyle de yazalım,» dedi. Ben de meleğe :

— Farz amellerimi yazmıyor musunuz? dedim. Melekler :

— Evet yazıyoruz, deyince, ben :

— İşte o kadarı kâfidir, dedim.

Bu açıklama kirâmen kâtibin meleklerinin dahî kalb amellerine mutali' olmadıklarını, ancak dış amelleri bilebildiklerini gösterir. Yine âriflerden birisi şöyle anlatıyor: Ebdâllerden birisine bir mes'eleyi sordum. O, sağına baktı:

— Allah rahmet etsin, ne dersin? dedi. Soluna baktı:

— Allah rahmet etsin, ne dersin? dedi. Ve nihâyet göğsüne bakarak:

— Ne dersin, Allah rahmet etsin, dedi ve sonra hiç duyulmadık şekilde garib bir cevâb verdi. Neticede bu hareketlerinden kendisine sordum. Ebdâl:

— Sorduğun suâlin cevâbını bilmiyordum, solumdaki meleğe sordum, bilmedi. Sağımdaki melek daha âlim, ona sordum, o da bilmedi. Bu sefer kalbime teveccüh ettim ve sana verdiğim cevâbı kalbimden aldım ve kalbim her iki melekten de âlim çıktı, dedi. İşte bu, Resûl-i Ekrem'in :

إِنِّي أَمْتِي مُحَمَّدٌ بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنَّ عُمْرَ مِنْهُمْ

«Ümmetimden tahdis edilenler var, Ömer de onlardandır.» (40) buyurduğu mübârek sözünün mânâsıdır. Eserde vârid olduğuna göre Allahu Teâlâ şöyle buyurur :

— Hangi kulunun kalbinde benim zikrim gâlib ise, onun idâresini üzerine alır, onun arkadaşı ve yoldaşı olurum.

Ebû Süleymân Dârânî (Allah rahmet etsin) diyor ki: Kalb, çatılı bir kubbe gibidir. Etrâfında kapalı kapuları vardır. Amel ile hangi kapuyu açarsa, işte o kapudan melekût ve Mele-i A'lâ tarafına bir yol açılmış olur. Bu kapu, mücâhede ve şübheli şeylerden çekinerek vera' sâhibi olmak, şehvet ve lezzetlerden kaçınmakla açılır. Bunun için Ömer (R.A.) ordu kumandanlarına: «Allah'a itâat eden zâtların sözlerine dikkat edin. Çünkü onlara Allah tarafından gerçekler tecelli eder ve onu konuşurlar.» demiştir. Yine âlimlerden birisi: «Allah'ın yardımı Hakimlerin

(40) Hadis yukarda geçmiştir.

1- GİZLİN ŞEYLERİ AÇIĞA ÇIKARMA
2- YETERLİ 3- SAHİBLER 4- VAKIF 5- VELİ 6- ANLATMA
7- DAM, ÇATI 8- TAKVA 9- EN YÜKSEK HEYET

ağzındadır. Onlar, ancak Allahu Teâlâ'nın onlar için hâzırladığı hikmetli hak ve sözleri konuşurlar.» demiştir. Âlimlerden olan başka bir zât da şöyle diyor: «Allahu Teâlâ huşu' edenleri bâzı sırlarına muttali' kılar, diyebilirim.»

11 inci BEYÂN : VESVESE YOLU İLE ŞEYTÂNIN KALBE TASALLUTU, VESVESENİN MA'NÂSİ VE GÂLİB GELMESİNİN SEBEBİ

Bilmiş ol ki: Yukarda anlattığımız gibi kalb, ya bir çok kapuları olup bu kapulardan içeriye hâller dökülen bir kübbe veyâ her taraftan oklar yağdırılan bir hedef veyâ çeşitli şekil ve sûretleri içine alan asılı bir ayna, veyâhut muhtelif kanallardan içine su akan bir havuz gibidir. Her ân için değişen bu eserlerin her hâl ve tavırda kalbe akmaları ya dış kuvvetler ile olur ki bunlar beş hâssadır. Veyâ bâtından olur ki, bunlar da, insânın mizacından, yaradılışından meydana gelen ahlâk, gazab, şehvet ve hayâl kuvvetleridirler. İnsan dış hâssalarından birisi ile bir şey anladığını kalbinde bir eser hâsıl olur. Yine bunun gibi fazla yemek ve mizaçtaki kuvvet sebebiyle şehveti heyecâna geldiği zamân - her ne kadar duyurmak istemezse de - yine kalbine te'sirini gösterir. İnsân nefsinde hâsıl olan hayâller orada kalır ve hayâl, bir şeyden diğerine intikal eder. Hayâlin intikâli sebebiyle de kalb, hâlden hâle döner. Maksad, kalbin değişmesi ve müteessir olmasının bu sebeplerden olduğunu bilmektir.

Kalbde hâsıl olan en kavî te'sir hâtıralardır. Yâni düşünce ve zikir-den hâsıl olan şeylerdir. Bunlardan hâsıl olan şey de, düşünmek veyâ yenilemek sûretiyle ilimleri anlamasıdır. İşte buna hâtıralar denir. Çünkü kalb unuttuktan sonra bunları hâtırlar. İrâdeyi tahrik eden bu hâtıralardır. Zira niyet, azim ve irâde, bir şey hâtırlandıktan sonra olur. Bütün işlerin başlangıcı hâtıralardır. Hâtıra arzûyu tahrik eder. Arzû azmi, azim niyyeti, niyyet de a'zâları harekete geçirir ve iş olur.

Arzû ve rağbeti tahrik eden hâtıralar da ikiye ayrılır. Bir kısmı ileride zararı dokunacak olan kötülüğe, diğer kısmı ise, ileride faydası dokunacak olan iyiliğe tahrik eder. Bunlar ayrı ayrı iki hâtıra oldukları için, ayrı ayrı isimler alırlar. İyiliğe dâvet eden iyi hâtıralara ilhâm, kötülüğe dâvet eden kötü hâtıralara da vesvese demişlerdir. Bu hâtıraların hâdis ve sonradan gelme olduklarını biliyorsun. Her sonradan olan şey'in olması için bir sebep vardır. Hâdisler çoğaldıkça sebepleri de çoğalır.

Bu, müsebbebâtın sebepler üzerindeki tertibinde Allahu Teâlâ'nın âdet ve sebebinden bilinen bir miktardır. Ateşin ışığı ile evin içi ısıdığı ve dumanı ile tavanları karardığı zamân, kararmanın sebebi başka ve ısımanın sebebi de daha başka olduğunu anlarsın. Bunun gibi kalbin nûr-

1- HAYA EDEN VE RİYAYI SEVMEYENLERİ

2- VAKİF 3- SATAŞMA 9- NETİCELER

4- TABİAT 5- GEÇME 10- İŞİQLANMA

6- TESİR ALTINDA KALMA 11- DEĞİŞEN

7- KUVVETLİ

lanması ve kararmasının da iki ayrı sebebi vardır. Hayra dâvet eden hâtıranın sebebine melek, şerre dâvet eden hâtıranın sebebine de şeytân denir. Hayır ilhâmını kabûle kalbi hâzırlayan lûtfu da tevîk, şeytân'ın vesvesesini kabûle hâzırlayan kuvvete de iğvâ ve huzlân denir. Biliyor-sun ki, muhtelif mânâlar, muhtelif isimler, ister. Melek, Allahu Teâlâ'nın öyle bir yaratığıdır ki, onun şânı hayrı ifâza etmek, ilmi ifâde etmek, hakkı keşfetmek, hayrı vâdetmek, mârufu emretmektir. Allahu Teâlâ onu bunun için yarattı ve insanlara musahhâr kıldı. Şeytân da Allahu Teâlâ'nın yarattığı öyle bir yaratıktır ki, onun şânı tamâmen meleğin şânının zıddıdır. Yâni şerri, kötülüğü, vâdeder, çirkin şeyleri emreder. Hayır ve hasenât yapacağı zamân yoksulluk ile korkutur. Vesvese ilhâmın, şeytân meleğin tevîk de huzlânın karşılığıdır. İşte buna işâret olarak Allahu Teâlâ :

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ

«Her şeyden çift yarattık.» (51 - Zâriyât: 49) buyurdu. Bütün varlıklar, karşılıklı ve çifttirler. Karşılığı bulunmayıp tek olan yalnız Allah'tır. O, çiftleri yaratan bir tektir. Şerik ve nâziri, eşi ve dengi yoktur. Kalb, şeytân ile melek arasında devreder durur. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir mübârek sözünde :

فِي الْقَلْبِ لِمَتَانِ لَأَنَّهُ مِنَ الْمَلَكِ إِيعَادٌ بِالْحَقِّ وَتَصْدِيقٌ بِالْحَقِّ فَمَنْ وَجَدَ ذَلِكَ فَلْيَعْلَمْ أَنَّهُ مِنَ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَلِيُحْمَدِ اللَّهَ. وَلَمَّا مِنَ الْعَدُوِّ إِيعَادٌ بِالِشَّرِّ وَتَكْذِيبٌ بِالْحَقِّ وَنَهْيٌ عَنِ الْحَقِّ فَمَنْ وَجَدَ ذَلِكَ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (شَهَادَاتُ الْقَوْلَةِ رَمَالِي) الشَّيْطَانُ يَعِدُ كُفْرَ الْفَقْرِ وَيَأْمُرُكَ بِالْفُسْكَاءِ

«Kalbe iki yönden baskı gelir. Birisi melektendir; hayrı vâdeder, hakkı tasdik eder. Kalbinde bunu bulan, bilsin ki bu, Allahu Teâlâ'dandır ve Allahu Teâlâ'ya hamdetsin. Diğeri vesvese de şeytândan gelir ve şerri teşvik eder, hakkı tekzib eder ve hayırdan men'eder. Kalbinde bunu bulan, şeytânın şerrinden Allah'a sığınsın.» buyurdu ve sonra: «Şeytân fakirlik ile korkutur ve fuhşiyat ile emreder.» meâlindeki Âyet-i Celile'yi okumuştur. (41)

(41) Tirmizi ve Nesai İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

1- İLAHİ YARDIM 2- AZDIRMA 3- BEREKENLENDİRMEK 4- İYİLİK
5- TABİ 6- İYİLİKLER 7- BENZEYEN 8- YALANLAMA 9- GÜNAHLAR
ÇİRKİN ŞEYLER

³Hasan-ı Basri: «Onlar kalbde cevlân eden iki «hem»² ve «kasıd»¹ dırlar. Birisi Allah'tan, diğeri de düşmândan gelir. Allah o ku-la rahmet etsin ki, kalbine gelen «hem» üzerinde düşündü ve Allah'tan olanı kabûl etti de düşmândan geleni reddetti ve onun üzerine mücâhe-de ve mücâdele etti.» dedi. Kalb bu iki hâl arasında devrettiği için Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ مِنَ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ

«Mü'minin kalbi Rahmân olan Allahu Teâlâ'nın iki kudret parmakla-
rı arasındadır.» (42) buyurmuştur. Allahu Teâlâ kan, kemik, sinir, et ve
damardan mürekkep parmakları olmaktan münezzehtir. Fakat parmağın
gâyesi ve rûhu, sür'atle öteye beriye dönmek ve hareket ettirip sağa sola
çevirmektir. Zâten parmağı parmak olduğu için değil, bu işleri gördüğü⁵
ve alıp vermek için istersin. Allahu Teâlâ da melek ile şeytânı kalbe mu-
sahhar kılmakla dilediğini yapar. Allahu Teâlâ'nın kudreti ile parmakla-
rın cisimleri çekip çevirmeğe musahhar oldukları gibi, melek ile şeytân
da kalbi sağa sola çevirmeğe musahhardırlar.

Kalb, yaradılışı itibariyle müsâvî bir şekilde meleğin ilhâmı ile şey-
tânın vesvesesini kabûl edecek hâledir. Bu taraflardan birini tercih,
şehvetlere uymak ve hevâ ve hevesin peşinden gitmek veyâ bunlardan
yüz çevirmek ve bunlara muhâlefetle mümkündür. İnsân şehvet ve ga-
zaba uyarsa, hevâ vâsıtasıyla şeytânın tasallutuna uğrar. Bu sûretle kalb,
şeytâna yataklık yapmış olur. Zira hevâ şeytânın ağnağı ve barınağıdır.
Şâyet şehveti ile mücâhede eder ve onu nefsine musallat kılmaz da me-
lekler ahlâkına bürünürse, işte onun kalbi de meleklerin dolup taşıkları
bir merkez hâline gelir. Vaktâ ki gönül, hevâ ile dolmuş beşerî hasletler-
den olan şehvet, gazab, hırs, tama', tûl-i¹⁰ emel ve benzerlerinden hâli ol-
madı ise, şeytânın da vesvesesiyle kalb sâhasında at oynatmasından kur-
taramamıştır. Bunu niçin Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَا مِنْكُمْ إِلَّا وَكَلَةٌ شَيْطَانٍ وَأَنَا إِلَّا أَنْزَلْتُ عَنْ بَنِي عَالِيٍّ فَأَسْلَمَ فَلَا يَأْمُرُ إِلَّا بِخَيْرٍ

«Sizden her birinizin bir şeytânı vardır.» Resûl-i Ekrem'e:

— Sizin de şeytânınız var mı? diye sorduklarında,

«Evet, benim de şeytânım var, fakat Allahu Teâlâ bana yardım etti
ve şeytânım müslümân oldu, bana yalnız iyiliği emreder.» (43) buyurdu.

(42) Müslim Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir.

(43) Müslim İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

1-DOLAŞMA	7-ARZU, İSTEK
2-BİRLİKDE	8-SATAŞMA
3-EKSİK	9-NE ZAMAN
4-MAKSAD	10-BİTMEYEN İSTEK
5-TABI	11-BOŞ

Allahu Teâlâ kime yardım eder de, şehveti itidâl üzere bulunursa, o kim-
senin şehveti kötülüğe dâvet etmez. Bu gibi şehvete bürünen şeytân,
ancak iyiliği emredebilir. Ne zaman ki, nefsânî arzûlara uyularak dünyâ
sevgisi kalbe galebe çalarsa, şeytân vesvese için çâre bulmuş olur. Ne za-
man ki, kalb, Allah'ın zikri ile meşgûl olursa şeytân uzaklaşır ve kalbe
hulûl imkânları daralır, yerini hemen melek alır ve ilhâma başlar. Şey-
tân ve meleğin askerleri arasındaki koğuşturma, kalbin harb meydânın-
da devâm eder. Tâ ki biri galebe çalar ve açılan kapudan içeri girer, ora-
da oturur, mesken tutar ve diğerinin orada dolaşması bir ihtilâstan ibâ-
ret kalır.

Nice kalbler var ki, onları şeytân orduları fethetmiş ve onlara mâlik
olmuştur. Âhireti arkaya atıp dünyâlığı, tercih eden vesveselerle kalbi
doldurmuşlardır. Bunların, kalbi istilâlarının ilk yolu şehvet ve hevâya
uyumdur. Bundan sonra kalb, ancak şeytânî kuvvetlerden tahliye ile feth
edilir. O kuvvetler de hevâ ile şehvettir. Bunları boşalttıktan sonra da,
Allah'ı zikretmekle kalbi tâmir etmek gelir. Çünkü melekler buralarda
bulunur. C â b i r b. U b e y d e l - A d e v î diyor ki: A l â b. Z i -
y a d 'a içimdeki vesveseden şikâyet ettim. Alâ dedi ki: Kalb, uğranılan
bir ev gibidir. Bir şey varsa alır, yoksa bırakıp gider, yâni hevâ ve heves
olmayan gönüle şeytan girmez. Nitekim Âyet-i Celîle'de :

لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ ۝

«Benim kullarım üzerine senin sultan yoktur.» (17 - İsrâ: 65) buyu-
rulmuştur. Hevâsına uyanlar ise, Allah'ın değil, hevâsının kullarıdır. Bu-
nun için şeytân onlara müşallat olur. Yine Allahu Teâlâ :

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ ۝

«Hevâsını ilâh edinenleri görmedin mi?» (45 - Câsiye: 23) buyurmuş-
tur. Bu Âyet-i Celîle'de hevâsını mâbûd edinip, hevâ ve hevesinin pe-
şinden gidenlerin, Allah'ın kulu değil, hevâ ve heveslerinin kulu oldukları-
na işâret vardır. Bunun için A m r b. e l - Â s (R.A.) Resûl-i Ekrem'e:

— Yâ Resûlallah, şeytan benimle namâz arasına girdi, deyince, Re-
sûl-i Ekrem :

ذَلِكَ شَيْطَانٌ يَّقَالُ لَكَ خَيْرٌ مِّمَّا أَحْسَنَتْهُ فَقَوِّذْ بِمَا لِلْمُؤْمِنَةِ وَأَنْتُمْ

مَلِكٌ سَارِكٌ ثَلَاثًا ۝

1-NÜFUZ 2-İŞGAL, HÜKMÜ ALTINA ALMA 3-SÜSLENME

«O hanzeb adında bir şeytandır. Onu sezdiğin zamân Allah'a sığın ve sol tarafına üç kere tükür.» (44) buyurdu. A m r :

— Ben de öyle yaptım ve Allahu Teâlâ onu benden uzaklaştırdı, dedi. Yine haberde :

إِنَّ لِلْوُضُوءِ شَيْطَانًا يَقَالُ لَهُ الْوَلْهَانُ فَاسْتَعِذُوا بِاللَّهِ مِنْهُ ۝ ۱

«Abdest için yâni abdeste musahhar «velhan» adında bir şeytan vardır. Onun şerrinden Allah'a sığınınız.» (45) vârid olmuştur.

Kalbden şeytânın vesvesesini atmak, ancak o vesveseyi veren şeyden başkasını kalbe koymakla mümkündür. Allah'ı zikirden başka da kalbe her ne korsan, şeytânın vesvesesine yardımcı olabilir. Kalbi şeytânın vesvesesinden koruyan, ancak Allah'ı anmaktır. Allah'ı anmakta şeytânın nasibi yoktur. Şey, ancak zıddı ile tedâvi edilir. Şeytân vesvesesinin zıddı da Allah'ı anmak ve ondan yardım dilemektir. İşte:

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ۝ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ ۝

sözlerinin mânâsı da budur. Buna ancak kendilerine zikrullah galebe çalan müttakiler yol bulur. Şeytân bunların etrâfında ancak çapulcu bir hırsız gibi dolaşabilir. Nitekim Allahu Teâlâ :

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ۝

«Takvâya erenler (yok mu?) onlara şeytândan her hangi bir ârıza iliştigi zamân, iyice düşünürler. Bir de bakarsın ki onlar, görüp bilmişlerdir bile.» (7 - A'râf: 201) buyurmuştur.

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ۝ (114 - Nâs: 4)

Âyet-i Celile'sinin tefsirinde Mücâhid der ki: Bu ³hannâs kalbe yayılır. Allah'ı zikrettiği vakit toparlanıp kaçar. Kalb gaflete dalınca yine hannâs faâliyete geçer. Âdetâ karanlık ile aydınlığın çarpışması gibi çarpışıp dururlar. Aydınlığın gelmesiyle karanlığın gitmesi gibi, Allah'ı hâtırlamakla şeytân uzaklaştı. Bunlar birbirinin zıddı oldukları için Allahu Teâlâ :

(44) Müslim rivâyet etmiştir.

(45) İbn Mâce ve Tirmizî Ubey b. Kâ'b'dan rivâyet ettiler.

1-BOYUN EĞMİŞ, TABİ

2-TALANCI

3-ŞEYTAN

4-DİKKATSİZLİK

5-TAKVALI

6-ALLAHIN ADI ÇAKILANDI, QAÇIB

GİZLENEN ŞEYTANIN ŞERRİNDEN

اسْتَحْذَرُوا الشَّيْطَانَ فَإِنَّهُ يَذْكُرُ رَبَّهُمْ ۝

«Şeytân onlara galebe çaldı ve Allah'ı zikri onlara unutturdu.» (58 - Mücâdele: 19) buyurdu.

E n e s diyor ki: Resûl-i Ekrem: (S.A.V.)

إِنَّ الشَّيْطَانَ وَاسِعٌ خُرْطُومُهُ عَلَى قَلْبِ ابْنِ آدَمَ فَإِذَا هُوَ ذَكَرَ اللَّهَ
خَسِرَ وَإِنْ نَسِيَ اللَّهَ تَعَالَى الْتَقَمَ قَلْبَهُ ۝

«Şeytân hortumunu insân oğlunun kalbi üzerine kor. Allah'ı hâatırlar-
sa oradan uzaklaşır, Allah'ı unutursa kalbini lokma eder.» (46) buyur-
muştur.

İbn Vazzâh rivâyet ettiği bir hadiste: «İnsânın ömrü kırkına
vardığı hâlde günâhlarına tevbe etmezse şeytân eli ile yüzünü mesheder
ve «bu iflâh olmayan bir yüzdür» der.» Şehvetler insân oğlunun et ve
kanına karıştığı gibi, şeytânın sultası da insânın etine ve kanına karışır
ve etraftan kalbini kuşatır. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّ الشَّيْطَانَ يَخْرِجُ مِنْ بَنِي آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ فَضَيِّقُوا مَجَارِيَهُ بِالْجُوعِ ۝

«Şeytân kanın bedendeki cereyanı gibi insân vücûduna hulûl eder.
Onun yollarını açlıkla daraltınız.» (47) buyurmuştur. Çünkü şeytânın in-
sâna hulûl yolu şehvettir. Açlık ise şehveti kırar. Şehvetler her taraftan
kalbi koltukladığı için Allahu Teâlâ şeytânın şu sözünü haber vermek
üzere:

لَا قُعْدَانَ لَكُمْ مِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ شَيْءٌ لَا يَنْتَهُهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ
خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ ۝

«Andolsun ki, (onları saptırmak) için senin doğru yolunda (pusu ku-
rup) oturacağım. Sonra andolsun, onların önlerinden, arkalarından, sağ-
larından, sollarından kendilerine geleceğim.» (7 - A'raf: 16,17) buyurmuş-
tur. Resûl-i Ekrem de şöyle buyurdu:

(46) İbn Ebî'd-Dünyâ, İbn Adiy ve Ebû Yâlá el-Mûsîl rivâyet ettiler.

(47) Hadis yukarda geçmiştir.

إِنَّ الشَّيْطَانَ قَعَدَ لِابْنِ آدَمَ بِطَرِيقٍ، فَقَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الْإِسْلَامِ، فَقَالَ لَهُ
 أَتَسْلِمُ؟ وَتَتْرُكُ دِينَكَ وَدِينَ آبَائِكَ؟ فَعَصَاهُ وَأَسْلَمَ. ثُمَّ قَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ
 الْهَجْرَةِ فَقَالَ أَتَهَاجِرُ أَتَدْعُ أَرْضَكَ وَسَكَاتَكَ؟ فَعَصَاهُ وَهَاجَرَ. ثُمَّ قَعَدَ لَهُ
 بِطَرِيقِ الْجِهَادِ فَقَالَ أَتَجَاهِدُ؟ وَهُوَ تَلَفُ النَّفْسِ وَالْمَالِ فَقَبَّلَ فَقُلْتُ فَتَسْتَحْ
 نِسَاؤُكَ وَيُقَسِّمُ مَالَكَ؟ فَعَصَاهُ وَجَاهَدَ. فَمَنْ فَعَلَ فَمَاتَ كَانَ
 حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ ۝

«Şeytân insân oğlunun çeşitli yollarında oturur. Önce islâm yo-
 lu üzerinde oturur ve: «Ananın babanın dinini terk edip müslümân mı
 olmak istersin?» der. İnsân bu husûsta şeytâna isyân ederek müslümân
 olunca, bu def'a hicret yolu üzerinde oturur ve: «Şu vatanını, şu havayı
 terk edip nere gideceksin?» der. İnsân oğlu burada da şeytânı dinlemez
 ve hicret eder. Sonra cihâd yolu üzerinde dikilir ve kişiyi harbden men'-
 etmek için çalışır ve: «Harb öldürmek ve nihâyet ölmek değil midir? Ne-
 ticede âilen ve servetin başkalarına intikal edecek değil mi?» demek sû-
 retiyle insânı cihâddan alıkoymak ister. Bunu da dinlemez ve mücâhe-
 desini yapar. Kim bu şekilde hareket ederek ölürse, Allahu Teâlâ'nın
 Cennet'ini hak etmiş olur.» (48)

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) vesveseyi, bir mücâhidi cihâddan alıkoymağa
 çalışan, ölürüm de karımı ve malımı başkaları alır, gibi düşüncelerle
 açıklamıştır. Bu gibi hâtıralar herkesin bildiği şeylerdir. Buna göre ves-
 vese de müşâhede ile bilinmiş oluyor. Her hâtıranın bir sebebi vardır ve
 bilinmesi için de bir isme muhtâttır. Hâtıranın sebebinin ismi şeytân-ı-
 dır. Şeytânsız insân düşünülemez. Ayrılık, şeytâna itâat ve isyândadır.
 Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.): «Her insânın bir şeytânı vardır.» bu-
 yurmuştur. İşte şu açıklamadan vesvese ile ilhâmın, melek ile şeytânın
 ve tevîk ile huzlânın mânâları anlaşılmış oldu.

Şeytân hakkında, cism-i lâtif midir, cisim değil midir? Cisim ise in-
 sânın bedenine nasıl hulûl eder? gibi dedi kodular yayıldı ise de, bu açık-
 lamalardan sonra muâmele bâbında bu husûs üzerinde durmağa ihtiyâç
 yoktur. Zâten şeytânın zâtı üzerinde durmak, elbisene yılan girdi, diyen
 adama, yılanın enini, boyunu, rengini ve şeklini sormak gibi olur. Bunu
 duyan insân, hiç bir şey'e bakmadan elbisesine giren yilandan kurtulma-
 nın çâresine başvurur. Bunun gibi yilandan da daha zararlı olan şeytânı

(48) Nesel Sübre b. Ebi Fâkihe'den sahlîh sened ile rivâyet etmiştir.

duyan, onun cisim olup olmadığını düşünmeden hemen izâlesi ile meşgûl olmalıdır. Hâtıraların insâna hücumunun bir sebebi olduğunu ve ilerde mahzurlu olan tehlikelere insânı iten kuvvetin kim olursa olsun düşmân olduğunu bildikten sonra, düşmânı da zarûri olarak bilmiş olur. Düşmânını bilen kimseye yaraşan onun mücâhadesiyle meşgûl olmaktır. Şeytâna gelince, onun şerrinden korunmak ve tuzağına düşmemek için Allahu Teâlâ kitâbının pek çok yerlerinde şeytânın düşmanlığından bahsetmiştir. Bunlardan bâzıları :

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُو حُزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ

«Şübhesiz şeytân, sizin için büyük bir düşmândır. Siz de onu düşmân tanıyın. Ancak Cehennemlik olmanız için sizi kendi hizbine, tarafına dâvet eder.» (35 - Fâtır: 6)

أَلَمْ آتِكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

«Ey insân oğulları, ben size, şeytâna tapmayın, o sizin için apaçık bir düşmândır, diye bildirmedim mi?» (36 - Yâsîn: 60)

Kişiyeye yaraşan, her şeyden önce düşmânı kendisinden uzaklaştırmaktır. Ancak düşmânı kovalamak için kuvvetini ve kullandığı silâhı bilmek lâzımdır. Şeytânın silâhı hevâ ile şehvettir. Âlimler için bu kadarı kâfidir. Şerrinden Allah'a sığındığımız şeytânın hakikatini, sıfat ve zâtını bilmek, meleklerin hakikatlerini bilmek, mükâşefe ilmine dalan âriflerin sâhasıdır. Muâmele ilminde bunu bilmeğe lüzûm yoktur.

Yine bunun gibi hâtıralardan bir kısmının doğrudan ve kat'i olarak dâvet ettiğini ve bunların vesvese olduklarında şübhe olmadığını, bir kısmının hayra dâvet ettiğini ve bunların da ilhâm olduğunu bilmek lâzımdır. Bir de meleğin ilhâmı veyâ şeytânın vesvesesi olması arasında tereddüd eden hâtıralar bulunduğunu da bilmek lâzımdır. Şeytânın hilelerinden biri de, şerri hayır gibi göstermektir. Bunu ayırabilmek zordur. Çokları buradan tehlikeye düşmüşlerdir. Şeytân bu gibileri açık bir kötülüğe dâvet etmeğe güç yetiremez de kötülüğü iyilikmiş gibi göstermeğe çalışır. Meselâ, halka va'z eden bir âlime, nasihat yollu «şu insânlara bak-sana, bunlar gafletten helâk olmuş, cehâletleri kendilerini öldürmüştür. Cehennem'e yönelmiş vaziyettedirler. Allah'ın şu kullarına acımaz mı-sın? Va'z ve nasihatla bunları yola getirsene? Allahu Teâlâ sana in'âm etti, basfretli kalb, tatlı dil ve sevimli lehçe vermiştir. Nasıl olur da ilmi yaymaktan susmak sûretiyle küfrân-ı ni'met eder ve doğru yola dâvet etmemekle Allah'ın gazabına uğrarsın?» iddiâyı nefsinde yerleştirir ve

1-GİDERME 2-KISIM 3-ARZU 4-YETERLİ

5-GİZLİN ŞEYLERİ ACIĞA ÇIKARMA 6-HABERSİZ, DİKKATSİZ

7-BİLGİSİZLİK 8-İHSAN

9-İLAHİ NİMETE HÜRMETSİZ

çeşitli hilelerle onu insânlara va'z etmeğe teşvik eder. Sonra da insânlara karşı süslenmesini ve güzel konuşmasını, iyi hayırlı bir insân olarak gözükmelerini öğüt verir ve der ki: Kendine böyle çeki düzen vermezsen, sözün cemâate te'sir etmez ve hakkı kabûl etmemiş olurlar. Bunu iyice adamın kafasına yerleştirir. Adamda böylece riyâ kokusu, halk tarafından kabûl görme hevesi, mevkî arzusu, cemâat ve ilminin çokluğu ile büklenme, başkalarını hakir görme duygusu kendisinde uyanır ve nasihat edeceğim diye helâke gider. Va'z u nasihat ederken hayır yapıyorum zanneder. Hâlbuki maksadı mevkî sâhibi olmak ve hüsn-i kabûldür. İşte bu sebebdan helâke gider de hâlâ kendisinin Allah katında bir mevkî sâhibi olduğunu sanır. Bu gibiler hakkında Resûl-i Ekrem:

إِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِقَوْمٍ لَا خَلَاقَ لَهُمْ

«Allahu Teâlâ bu dîni, Âhiretten nasîbi olmayan kimselerle de kuvvetlendirir.» (49) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ

«Allahu Teâlâ bu dîni fâcir kimselerle de kuvvetlendirir.» (50) Bunun için rivâyet edilmiştir ki; İblis İsâ aleyhisselâm'a gözükerek onu şehâdete dâvet etti ve «Lâ ilâhe illâllah» söyle, dedi. İsâ aleyhisselâm:

— Bu söz hak bir sözdür, fakat senin emrinle ben bunu söylemem dedi. Çünkü onun böyle hayır tavsiyesi altında yine bir mel'aneti olduğunu bilirdi. Şeytânın bu kabil aldatmaları pek çoktur. Âlimler, âbidler, zâhidler, fakirler, zenginler, günâhlarının duyulmasını istemeyen ve açık günâhlara dalmayan diğer tabakalar da bu gibi aldatmalarla helâk olurlar. İhyâ'nın dörtte biri olan bu kısmın sonunda «Gurûr Kitâbı»nda şeytânın hilelerinden bir miktar anlatacağım. Zamân müsâade eder, Allah ömür verirse ilerde bu husûsa dâir husûsî bir kitâb yazmağı da düşünüyorum. Bu kitâba «Telbîs-i İblis» adını vereceğim. Zira şeytânın tezvîratı memleketlere ve insanlar arasına yayıldı, mezheb ve i'tikadlara kadar sokuldu. Hattâ hayırların rûhu öldü de yalnız şekil ve resmi kaldı. Bütün bunlar şeytânın aldatmalarından ileri gelmiştir.

İnsâna yaraşan, gelen her hâtıra üzerinde durup düşünmek ve onun meleğin ilhâmı veyâ şeytânın vesvesesi olup olmadığını araştırmaktır. Bu husûsta hevâ ve hevesine değil, tam basiretine dayanarak gerekli araştırmayı yapmalıdır. Bu hâtıranın ilhâm veyâ vesvese olduğunu, ancak

(49) Nesefî Enes'den ceyyid isnâd ile rivâyet etmiştir.

(50) İlim bahsinde geçmiştir.

¹⁰ takvâ nûru, basiret ve ilim kaabiliyeti ile öğrenebilir. Nitekim Allahu Teâlâ :

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ

¹⁰ «Takvâya erenler (yok mu?) onlardan şeytândan bir ârıza iliştigi zaman, iyice düşünürler. Bir de bakarsın ki onlar, ¹⁰görüp bilmişlerdir bile.» (7 - A'raf: 201) Fakat takvâyı benimsemeyen, hevâsına uyan ve bu sebeble tabiatı şeytânın aldatmalarına meyleden kimse şaşırır, şeytânın pençesine düşer ve bilmeyerek helâke sürüklenir. İşte bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ :

وَبَدَّلَهُمْ مِنْ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ

«Yaptıkları amellerin fenâlıkları karşlarına çıkmış ve istihzâ edip durdukları şeyler kendilerini sarmıştır.» (39 - Zümer: 47) Denildi ki; bu, onların hasenât zannettikleri ve gerçekte ise seyyiât olan amelleridir.

Muâmele ilimleri çeşitlerinin en zor olanı nefsin hilesine ve şeytânın aldatmasına vukûftur. Her müslümâna farz olan bu ciheti, insânların çoğu ihmâl etmiş ve vesveseyi çeken şeytânı kendilerine musallat eden, ona düşmanlığı ve ondan kaçmağı unutturan şeylerle meşgûl olmuşlardır. Vesveselerin çokluğundan kurtulmak için tek çâre, hâtıra yollarını kapamaktır. Hâtıraların kapuları beş hâssadır. Bu beş hâssanın kapuları da dünyâ ile alâkalanmanın ve şehvetin içinden gelir. Karanlık bir evde inzivâ, hâssaların kapularını kapar. Aile efrâdından uzaklaşmak, içden gelen vesvese yollarını kapar. Bundan sonra da yine kalbi ile münâzaa ve mücâdele eder. Ve kalbi onu zikirden alıkoymak ister. Bu bakımdan da mücâdele lâzım ve bu mücâdele ölünceye kadar devâm eder. Zira hayatta olan hiç bir ferd, şeytândan kurtulamaz.

Gerçi, insân, bâzan şeytâna uymayacak şekilde kendisini kuvvetlendirebilir. Şeytânın şerrini müdâfaa ile kendisinden uzaklaştırır. Bununla berâber, kan bedende cereyân ettiği müddetçe kişi mücâhede ve müdâfaadan hâli kalamaz. Çünkü hayatta olduğu müddetçe kalbinin kapuları şeytâna açıktır. Bu kapular asla kapanmazlar. Bu kapular da; şehvet, gazab, hased, tama' ve diğer şer kapularıdır. Kapular açık, düşmân da uyanık olunca kapuları korumak için mücâhede lâzımdır. Adamın biri H a s a n - ı B a s r i 'ye :

— Yâ Ebâ Said, şeytân uyur mu? diye sordu. Hasan-ı Basri gülümsedi ve :

— Biraz uyusa râhat ederdik, dedi. Şu hâlde bir mü'min için şey-

1-KÖTÜ 2-ALAY 3-İYİLİK 4-KÖTÜLÜK 5-VAKIF OLMAKDİR
6-RAHATSIZ 7-SÖZ KAVGASI, GEKİŞME 8-BOŞ
9-AG GÖZLÜLÜK 10-BÜTÜN GÜNAHLARDAN KENDİNİ KORUMI

tândan aslâ kurtuluş yoktur. Ancak onu uzaklaştırmak ve zayıflatmak için çâreler vardır. Nitekim Resûl-i Ekrem bir mübârek sözünde:

إِنَّ الْمُؤْمِنَ يُضَيِّ شَيْطَانَهُ كَمَا يُضَيِّ أَحَدَكُمْ بَعِيرَهُ فِي سَفَرِهِ ۝ ۝

«Yolculukta insân, devesini zayıflattığı gibi, mü'min de şeytânını zayıflatabilir.» (51) buyurdu. İbn Mes'ûd: «Mü'minin şeytânı zayıftır.» demiştir. Kays b. Haccac (52) da şöyle demiştir: «Şeytânım bana «senin yanına geldiğim zamân besili hayvanlar gibi idim. Şimdi kuş kadar kalmadım!» dedi. «Neden böyle oldu?» suâlime cevâben de: «Zikrullah ile beni erittin.» dedi.»

Müttakiler için şeytânın kapularını kapamak zor değildir. Zâhiri günâhlara teşvik eden zâhiri kapularını korurlar. Onların sürçtükleri yer, kapalı olan yollarındadır. Zîra o kapuları herkes bilip onları koruyamaz. Âlimler ve vâizlerin aldanmalarında buna işâret etmiştik. İşin zor tarafı, şeytâna açılan kapuların çok ve meleşe açılan kapuların tek olmasıdır. O tek kapu da bu bir çok kapular içerisine karışmıştır. İnsân oğlu bu husûsta, gece karanlığında bir çok tarafa giden yolların ortasında kalmış gibidir. İyice güneş doğup her tarafı açık göz ile görmedikten sonra, gideceği istikaameti kestiremez. Açık göz burada takvâ ile cilâlanmış kalb gözüdür. Parlayacak güneş de yolların bataklıklarını gösteren Kitâb ve Sünnetten istifâde edilen ilimdir. Ancak bu sâyede yolunu bulabilir. Yoksa yollar çok ve hepsi karanlık ve bataklıktır.

Abdullah b. Mes'ûd (R.A) diyor ki: Bir gün Resûl-i Ekrem bize düz bir çizgi çizdi ve: «İşte bu yol Allah'ın yolu ve Allah'a giden yoldur.» buyurdu. Sonra sağında solunda bâzı çizgiler çizdi ve: «Bu yollar yok mu? Bunların herbirinin başında kendisine dâvet eden bir şeytân oturur.» buyurdu. Daha sonra :

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمٌ فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السَّبِيلَ ۝

«Şübhesiz ki, bu benim dosdoğru yolumdur. Siz bana uyun. Sakın başka yollara uymayın.» (6 - En'am: 153) Âyet-i Celîlesini okudu ve yolların çokluğunu anlattı. (53)

Biz kapalı yollarından birine bir misâl verdik. Âlimler, şeyhler, âbidler ve görünen günâhlardan sakınan zâtları dahi aldatan bir yolu açıkla-

(51) Ahmed Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(52) Mısırlı ve Kelâ'i kabilesindendir. Doğru konuşan bir zât idi. Hicri 227 de ölmüştür.

(53) Nesel ve Hâkim rivâyet ettiler. Hâkim, isnâdı sahihtir, dedi.

1- ŞİŞMAN

2- BÜDREDİKLERİ

3- NASİHATÇI

4- PARLATMA

5- TAKVÂLI

dık. Şimdi de gizli olmayıp açık olan ve fakat yine de insân oğlunun düş-
tüğü ve kendini kurtaramadığı diğer bir yolunu anlatalım. Bu da Resûl-i
Ekrem'den rivâyet edilen şu vak'adır :

كَانَ رَاهِبٌ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ فَعَمَدَ الشَّيْطَانُ إِلَى جَارِيَةٍ فَخَنَقَهَا وَالْقَى
فِي قُلُوبِ أَهْلِهَا أَنْ دَوَّاهَا عِنْدَ الرَّاهِبِ فَأَتَوَاهُ إِلَيْهِ فَأَبَى أَنْ يَقْبِلَهَا
فَلَمْ يَزَالُوا بِهِ حَتَّى قَبِلَهَا فَلَمَّا كَانَتْ عِنْدَهُ لِيُعَالِجَهَا أَتَاهُ الشَّيْطَانُ
فَزَيَّنَ لَهُ مَقَارِبَتَهَا وَلَمْ يَزَلْ بِهِ وَاقِعَهَا فَحَمَلَتْ مِنْهُ فَوْسُوسَ الرَّاهِبِ
وَقَالَ الْآنَ تَفْتَضِحُ يَا بَيْتَكَ أَهْلُهَا فَأَقْتُلْهَا فَإِنْ سَأَلُوكَ فَقُلْ مَا نَتَّ
فَقَتَلَهَا وَدَفِنَهَا فَأَتَى الشَّيْطَانُ أَهْلَهَا فَوْسُوسَ الرَّاهِبِ وَالْقَى فِي
قُلُوبِهِمْ أَنَّهُ أَخْبَلَهَا ثُمَّ قَتَلَهَا وَدَفَنَهَا فَأَتَاهُ أَهْلُهَا فَسَأَلُوهُ
عَنْهَا فَقَالَ مَا نَتَّ فَأَخَذُوهُ لِيَقْتُلُوهُ بِهَا فَأَتَاهُ الشَّيْطَانُ فَقَالَ أَنَا
الَّذِي خَنَقْتُهَا وَأَنَا الَّذِي أَلْقَيْتُ فِي قُلُوبِ أَهْلِهَا فَأَطِيعْنِي تَنْجُ وَ
أَخْلَصُكَ فَقَالَ بِمَاذَا؟ قَالَ اسْجُدْ لِي سَجْدَتَيْنِ فَسَجَدَ لَهُ سَجْدَتَيْنِ فَقَالَ
لَهُ الشَّيْطَانُ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ فَهُوَ الَّذِي قَالَ اللَّهُ فِيهِ اكْمَلِ الشَّيْطَانُ
إِذْ قَالَ لِلنَّاسِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ (٥) هـ

«İsrâîl oğullarındaki bir râhibi aldatmak için, şeytan şöyle bir çâre düşünür : Zengin âilenin güzel bir kızını çarpar sar'alandırır ve «çâresi rahibdedir» diye onlara vesvese verir. Onlar rahibe gelir. Rahib kabul etmezse de, ısrarlarına dayanamayarak kabûl eder. Bu def'a şeytân rahibe döner vesvese verir, ve kızın bıkırını izâle eder. Kız hâmile olur. Şeytan rahibe, rezil ve kepâze olacaksın, bunun çâresi bu kızı öldürmendir, der ve rahib kızı öldürür. Bunun üzerine şeytân râhibe, kızı defnet, geldikleri vakit öldü dersin, diye vesvese verir. Rahib aynı şey'i tatbik eder. Bu def'a şeytan kızın anne ve babasına döner, onlara da vesvese verir ve şübhelendirir. Gelir bakarlar ki gerçekten kız ölmüş ve öldürülmüş. Bunun intikaamını rahibden almak üzere iken, şeytan rahibe gelerek,

1-BAYGINLAŞDIRIR 2-BAKİRE 3-MAHV 4-BİABİR

bütün bu işleri yapan benim, sen bana iki secde et ben seni kurtarayım, der ve rahib de şeytana iki secde edince, şeytan, ben senden beriyim, der. İşte bu, Allahu Teâlâ'nın: «Şeytan gibi, insâna kâfir ol der, insân kâfir olunca, ben senden beriyim, der» buyurduğu gibidir (59 - Haşir: 16) (54)

Şeytânın hilesine ve rahibi nasıl aldattığına bir bak. Bütün bunların başı kızcağızı tedâvi için şeytânın vesvesesini dinleyerek onu kabûl etmesidir. Aslında bu mühim bir şey değil, hattâ sâhibi bir hayır yaptığını da sanabilir. Gizli hevâsının arzusu ile bu, kalbinde güzel gözükür. Güyâ hayra hevesli gibi bu işe atılır sonra da iş çığırından çıkar ve yavaş yavaş ileriye doğru gider de neticede kurtulamıyacak bir hâl alır. Bu gibi tehlikelerden Allaha sığınırız. İşte buna işâret olarak Resûl-i Ekrem:

مَنْ حَامَ حَوْلَ الْحِمَىٰ يُوشِكُ أَنْ يَقَعَ فِيهِ ۖ

«Koru etrafında dolaşanın koruya düşmesi kuvvetle muhtemeldir.» (55) buyurmuştur.

12 inci BEYÂN : ŞEYTÂNIN KALBE MÜDÂHALE YOLLARININ AÇIKLANMASI

Bilmiş ol ki; kalb bir kal'a, şeytân da kal'aya girmek isteyen bir düşmân gibidir. O kal'ayı fethedip ona sâhip olmak ister. Kal'ayı düşmândan korumak, kapularını sağlamlaştırmak ve gediklerini kapatmakla mümkündür. Kapu ve gedik yerlerini bilmeyen kimse elbette kal'ayı muhâfaza edemez. Kalbi şeytânın vesveselerinden korumak borçtur ve herkese farz-ı ayındır. Vâcibe ulaşmak için lâzım olan her şey de vâcibdir. Şeytânı def'etmek de onun giriş yollarını bilmekle mümkündür. Şu hâlde şeytânın giriş yollarını da bilmek vâcibdir. Şeytânın kalbe giriş yol ve kapuları, kişinin vasıflarıdır. Onlar ne kadar çok ise, şeytânın kapuları da o kadar çoktur. Fakat biz burada vâdiler gibi geniş olup şeytânın ordularının geçmesine elverişli olan bâzı büyük kapulardan bahsedelim.

Şehvet ile gazab, şeytânın giriş yollarının en büyüklerindendirler. Gazab, aklı yok eder. Aklın askeri zayıflayınca şeytanın ordusu hücumu geçer. Çocuğun elinde topaç, bir eğlence olduğu gibi, kızan insân da şey-

(54) İbn Ebi'd-Dünyâ «Mekâid-i Şeytân»da, İbn Medûye «Tefsîr»inde, Ubeyd b. Ebû Rufa'a da mürsel olarak, Hâkim'in de Hz. Ali'ye mevkuuf olarak bu hüsusda bir rivâyeti vardır ve isnâdının da sahîh olduğunu söylemiştir.

(55) Buhârî ile Müslim, Nu'mân b. Beşîr'den rivâyet etmişlerdir.

tânın elinde bir eğlencedir. Rivâyete göre; İblis, Mûsâ aleyhisselâm'a mülâki oldu ve:

— Yâ Mûsâ, sen Allahu Teâlâ'nın risâletle seçtiği ve konuştuğu bir peygambersin. Ben ise, Allah'ın yaratıklarından bir yaratığım. Bir günâh işledim, kovuldum. Şimdi tevbe etmek isterim, tevbeimin kabûlü için Allah katında bana şefâatçi ol, der ve Mûsâ aleyhisselâm da kabûl eder. Nihâyet Tûr-i Sînâ'da Allah ile mükâlemesinden dönerken, Allahu Teâlâ kendisine:

— Emânetini yerine getir, buyurur ve Mûsâ aleyhisselâm da mes'eleyi anlatır. Allahu Teâlâ:

— Âdem'in kabrine secde etsin, dileğini yerine getireyim ve tevbesini kabûl edeyim, buyurur. Mûsâ aleyhisselâm vaziyeti İblis'e anlatınca, İblis:

— Ben onun dirisine secde etmedim, ölüsüne secde eder miyim? diye böbürlenip kibirlendi ve kızdı. Sonra Mûsâ aleyhisselâma:

— Sen ki benim için çalıştın, bana hakkın geçti. Üç yerde beni hâtırla, benden sana zarar gelmez. Birincisi kızdığın zamân. Çünkü o zamân rûhum kalbinde, gözüm gözünde ve kanın damarda cereyânı gibi vücûduna hülûl ederim. İşte kızdığın zamân beni düşün. Zira insân kızdığı zamân burnunu körüklerim, artık ne yaptığını bilmez olur. Bir de iki ordu karşılaştığı zamân yine beni hâtırla. Çünkü o zamân da ben insânlara yaklaşır; karısını, çocuğunu, komşularını hâtırlatır ve onu harbden soğuturum. Bir de mahremi olmayan yabancı bir kadın ile sakın yalnız olarak bir arada kalma. Zira ben arada elçilik yapar ve mutlaka fitneyi uyandırırım. O zamân da beni hâtırla.

İblis bu sözü ile şehvet ve gazab ile hırsa işâret etti. Çünkü harb meydânından firâr dünyâya olan hırsa, Âdem'in kabrine secde etmemesi hasedine işârettir ki, bu, şeytânın en büyük yoludur.

Denildi ki; velîlerden birisi şeytâna:

— Âdem oğluna nasıl gâlib olur ve onu sapıtırsın? diye sorar. Şeytân da:

— Kızdığım, hevâ-i nefsinin galeyâna geldiği zamân aldatırım, der. Hikâye olunduğuna göre! İblis bir rahibe gözüktü. Rahib İblis'e:

— İnsânın hangi huyu sana yardımcı olur? diye sordu. İblis de:

— İnsan kızdığım zamân, çocuğun elinde oyuncak olan küre gibi bizde de o oyuncak olur, dedi. Denildi ki; şeytân der: «Âdem oğlu bana nasıl galebe çalsın? Zira keyfi yerinde oldu mu gider kalbine girerim. Kızdığım zamân başı üstüne konarım.»

İblis'in büyük kapularından diğerleri de, h a s e d ve h ı r s'dır. Kul bir şey'e haris oldu mu artık hakkı görmekten kör ve hakîkati duymaktan sağır olur. Nitekim Rəsûl-i Ekrem:

1-BULUŞAN 2-PEYGAMBERLİKLE 3-DAG 4-MÜZAKERE
5-NÜFUZ 6-KIZIŞTIRARIM 7-KAĞIŞ 8-ARZU 9-KAYNAMA
10-KAR

حَبْكُ لِلشَّيْطَانِ يُعْجِرُ وَيُضِلُّ

-10

«Bir şey'i sevmen, seni kör ve sağır eder.» buyurmuştur. Şeytânın kalbe giriş yollarını bildiren basîret nûrudur. Hırs ve hased, basîreti körleştirdiği zamân, kul göremez hâle gelir ve işte o zamân şeytân içeri girmeğe yol bulur. Aslında ne kadar çirkin olsa da, arzûsuna ulaştıracak her şey'i harise güzel gösterir.

Rivâyete göre; Nûh aleyhisselâm her cinsden birer çift alarak gemiye bindi. Bir gün gemide bir ihtiyâr gördü, tanımadı. Bunun üzerine ihtiyâra :

— Sen kimsin, seni gemiye kim aldı? diye sordu. İhtiyâr :

— Ben şeytânım, senin adamlarının gönüllerini çalmak için gemiye bindim. Kalbleri benimle, bedenleri de seninle olur. Bunun üzerine Nûh aleyhisselâm :

— Çık gemiden ey mel'ûn, deyince şeytân :

— Ben beş şey bilirim, sana üçünü öğreteyim ve gemide kalayım, insânları onlarla aldatırım. Allahu Teâlâ Nûh aleyhisselâma vahyetti ki, sen o üç şey'i bırak da yalnız diğer iki şey'i sana öğretsin, buyurdu ve Nûh aleyhisselâm'da öyle dedi. Bunun üzerine şeytân :

— O iki şey de, beni yalanlamaz ve benden ayrılıp bana hulfetmezler. Ben insânları bu iki şey ile helâk ederim, dedi. Bunlar da hırs ve hased-tir. Zâten hased sebebiyle kendim lânetlenmiş bir şeytân oldum. Hırsa gelince, Allahu Teâlâ Hz. Âdem'e Cennet'te her şey'i mübâh etti yalnız bir ağacı yasakladı. İşte Âdem'in o ağaca haris olması sebebiyle ben de onu aldattım, dedi.

Şeytânın kalbe gireceği büyük kapulardan biri de -sırf helâl olsa bile- doyasya yemektir. Zîra insân doyuncaya kadar yeyince şehveti takviye eder. Şehvet ise şeytânın silâhıdır. Rivâyete göre; İblis Zekerriyya aleyhisselâm'a gözüktü. Zekerriyya aleyhisselâm, İblis'in elinde çeşitli çengeller gördü ve :

— Bu çengeller nedir? diye sordu. İblis :

— Bunlar şehvetlerdir, âdem oğlunu bunlara asar ve bunlarla aldatırım, dedi. Yahyâ aleyhisselâm :

— Beni de hiç aldattın mı? Bana da hiç çengel vurabilir misin? diye sordu. Şeytân :

— Evet, karnını iyice doyurduğün zamân, Namâz ve zikirden sana da ağırlık verdiririz, dedi. Bunun üzerine Yahyâ aleyhisselâm :

— O hâlde ben de aslâ karnımı doldurmayacağım, deyince İblis :

— Ben de daha kimseye öğüt vermeyeceğim, dedi.

1-LANETLENMİŞ

2-VEFASIZLIK ETMEZLER

3-KUVVETLENDİRME

Denildi ki, fazla yemekte altı kötü zarar vardır :

- 1 — Allah korkusu kalbinden gider.
- 2 — Yaratıklara karşı merhamet duygusu kalbinden çıkar.
- 3 — Ağırılık verir, tâat ve ibâdetine mâni olur.
- 4 — Hikmetli sözleri duysa da kalbi yumuşamaz.
- 5 — Kendisi hikmetli sözleri konuşsa da başkalarına te'sir etmez.
- 6 — Mühim bâzı hastalıklara sebebiyet verir.

Şeytânın kalbe açılan kapularından birisi de; ev, mobilya ve elbise ile süslenme sevgisidir. Şeytân insânın gönlünde bu hastalığı görünce, artık o gönülde kuluçkaya yatar ve oradan ayrılmaz. İnsânı ev imâretine, evin kapu bacasının süsüne, geniş binâlar yaptıрмаğa, binitler ve elbise-lerle süslenmeğe teşvik eder ve ömrü boyunca onu onlara bağlar. Bir def'a onu oraya bağladı mı, artık bir daha yanına uğramağa da lüzûm kalmaz. Çünkü birini yaptı mı diğerini yapmağa gider. Ömrü boyunca böyle devâm eder ve böylece şeytân yolunda olur. Bu gibi adamın son nefesinden korkulur.

Şeytânın kalbe giden büyük kapularından biri de tama'dır. Tama' kalbe galebe çalınca, şeytân buna tama' ettiği şeyleri çeşitli riyâ ve hilelerle sevdendir. Öyle ki âdeta tama' ettiği şey onun mâbûdu olur. Artık çeşitli hile yolları ile onu tama' ettiği şey'e sevdirmeye çalışır ve maksadına vüsûl için her çâreye baş vurdurur. En azından onu medhettirir, emr-i mâruf ve nehy-i münker'den men'ettirir.

Safvân b. Selîm'in (56) rivâyetine göre İblis, A b d u l l a h b. Hanzele'ye gözüktü (57) ve İbn Hanzele'ye:

- Dinle, sana bir şey öğreteyim, dedi. Abdullah :
- Senin öğretmene ihtiyâcım yoktur, diye cevap verdi. Şeytân :
- Dinle de istersen alırsın, istersen almazsın, dedi ve devâmla:
- Ey Hanzele'nin oğlu, Allah'tan başkasından isteme. Her istediğini Allah'tan iste. Kızdığın zamân ne hâl alırsın bak. Sen kızdın mı ben sana hâkim olurum, dedi.

Şeytânın kalbe giden büyük kapularından biri de aceledir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

(56) Ebû Abdullah Medenidir, fakihdir. Beni Zuhre'nin âzâdlılarından. Sika'dan olup, çok hadis bilen âbid bir zâttır. Ahmed, bu adamın bereketiyle yağmur yağar: Mâlik, gece namâzından ayakları şişerdi, demişlerdir. Yatmamağa yemin ettiği söylenir. 40 yıl böyle yaşamıştır ve nihâyet Hicrî 133 de oturduğu hâlde ölmüştür.

(57) Ebû Amir'in oğludur. Rivâyeti vardır. Kendisini melekler yıkamıştır. Uhud'da şehid olmuştur. Bu babasıdır. Abdullah Yevm-i Harre'de öldü. Ebû Dâvud kendisinden rivâyette bulunmuştur.

1-AÇ GÖZLÜLÜK 2-KAVUŞMAK 3-İYİLİĞİ EMİR ETMEK
4-KÖTÜLÜĞÜ YASAKLAMAK

الْجَلَّةُ مِنَ الشَّيْطَانِ وَالثَّانِي مِنَ اللَّهِ تَعَالَى • هـ

«Acele, şeytândan, teenni ise Allah'tandır.» (58) buyurdu. Allahu Teâlâ da şöyle buyurmuştur:

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَجَلٍ •

«İnsân aceleden yaratıldı.» (21 Enbiyâ: 37) Diğer âyette:

وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا •

«Ve insân pek aceleci olmuştur.» (17 - İsrâ: 11) Resûl-i Ekrem'e:

وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ •

«Sana vahyi tamâm edilmeden evvel Kur'ân(ı okumada) acele etme.» (20 - Tâhâ: 114) buyurmuştur. Çünkü amel, anlayıp bildikten sonra yapılmalıdır. Anlayıp bilmek de düşünmeğe muhtâttır. Acele ise bunlara mânidir. Acele zamanında şeytân da vesvese verir.

Rivâyete göre İsâ aleyhisselâm doğduğu zamân, şeytanlar İblis'in etrafına toplandı ve:

— Bu gece putlar yere düştü neden? diye sordular. İblis:

— O hâlde yeni bir hâdise vardır. Şöyle biraz durun, dedi ve etrafı şöyle bir dolaştı bir şey bulamadı. Sonra İsâ aleyhisselâm'ın doğduğunu ve meleklerin onun etrafında dolaştıklarını gördü, hemen şeytanların yanına döndü ve:

— Bir peygamber doğdu, dedi. Ve devâmla:

— Her hâmile ve lohusadan haberim var, yalnız bundan haberim olmadı. Artık bundan sonra putlara tapmaktan ümidinizi kesin. Fakat âdem oğullarına bundan sonra acele tarafından giriniz, dedi.

Şeytânın kalbe giden yollarından biri de altın, gümüş ve diğer ticâret maddeleri, apartmanlar ve hayvanlardır. İhtiyaçtan fazla olan bu gibi maddeler şeytânın merkezidir. Yalnız yetecek kadar şey'i olanın kalbinde başka bir şey yoktur. Şâyet bu adam yolda yüz altın bulsa, kalbinde on tâne arzû ve istek uyanır ki, bunların her biri yüzer liraya olur. Bulduğu, arzularının ancak onda birine yeter. Hâlbuki bir şey bulmadan rahat dururdu. Bulduğu yüz lira ile zengin olduğunu sanarak bir dâire

(58) Tirmizî Sehl b. Sa'd'dan rivâyet etti ve, hasendir, dedi.

1-TEMKİNLİLİK

2-YENİ DOĞURMUŞ KADIN

almak için dokuz yüz liraya daha ihtiyâç gösterdi. Cârîye, ev eşyası, güzel elbise gibi bir çok ihtiyaçları doğdu. Artık bunlar birbirini doğurur ve ardı arası gelmeden ömrü de gider ve Cehennem'i de hak eder; varacağı yer Cehennem olur.

Sâbit-i Bennânî anlatıyor: Resûl-i Ekrem peygamber olarak gönderildiği zaman İblis şeytânlara:

— Bir şey oldu, bakın nedir? dedi. Şeytânları dünyâyı alt üst etti ve bir şey bulamadılar. Nihâyet İblis:

— Siz durun, ben bakayım, dedi. Gitti geldi ve:

— Muhammed (S.A.V.) peygamber olarak gönderildi, dedi. İblis durmadan şeytanları Resûl-i Ekrem'in Ashâb'ına gönderir, onları azıtmak ister, fakat gidenler boş olarak geri gelir ve:

— Biz böyle insanlar görmedik, biz bunlara hiç vesvese veremiyeceğiz. Bunlara verdiğimiz azıcık bir vesvese de kıldıkları namâz ile mahvolup gidiyor, derler. İblis:

— Sabredin, onlara biraz müesâade ediniz. Yakında onlara dünyalık açılır, onlar dünyâya meylederler ve o zaman biz, onlara müessir oluruz, dedi.

Yine rivâyete göre; İsâ aleyhisselâm bir gün bir taş a yaslandı. İblis geldi ve:

— Ey İsâ, sen de dünyâya heves ettin, dedi. Bunun üzerine İsâ aleyhisselâm taşı kaldırıp şeytânın kafasına vurdu ve:

— Al dünyalık ile berâber senin olsun, dedi. Gerçek şu ki, uykuya yatarken yastık vazîfesi görececek bir taş sâhib olan kimse dünyalıktan bir nasib almış sayılır. Meselâ, gece namâza kalkan bir kimsenin, yakınında yaslanabileceği bir taş bulunursa, o taş onu uykuya ve oraya yaslanmağa dâvet eder durur. Şâyet böyle bir taş olmazsa ne yaslanmak ve ne de uyku hâtırına gelecek, hemen ibâdeti ile meşgûl olacaktır. Bu anlattığımız bir sert taş hakkındadır. Yâ mükemmel karyola ve ipek döşeklere mâlik olanın hâli nice olur? Bu adam gece bu karyoladan kalkıp hangi neşat ile Allahu Teâlâ'ya ibâdet edebilir.

Şeytânın giriş kapularının büyüklerinden biri de, cimrilik ve yoksulluk korkusudur. Bu korku infâktan insânı alıkor ve yığmağa dâvet eder ki, neticesi elim azâbdır. Kur'ân-ı Kerim'in anlattığı gibi elem verici azâb, helâl harâm demeden servet edinip, zekâtını vermeyenlere va'd edilmiştir.

Hayseme b. Abdurrahmân (59) diyor ki: Âdem oğlu şim-

(59) Caî kabilesindendir. Dedesi ve babası Ashâb'tandır. Sika olduğunu, ayrıca sâlih ve cömerd bir zât olduğunu söyleyenler vardır. 80 târihinden sonra ölmüştür.

1-TESİRLİ 2-SEVİNG 3-HASIS 4-ACI, İZDIRAB

diye kadar bana gâlib gelemeydi, bundan sonra da üç şeyde bana gâlib gelemez. Bunlar da haksız iktisâb, lüzûmsuz infâk ve hak sâhibine vermemektir, dedi.

Süfyan-ı Sevri de: «Âdem oğlunun öldürmek için şeytânın en kuvvetli silâhı yoksulluk korkusudur. Şeytânın âdem oğluna bundan daha kuvvetli silâhı yoktur. Şeytânın bu vesvesesi, insân oğlunun kalbine işledi mi, bâtil şeylere dalar, haktan uzaklaşır, boş şeyler konuşur ve hattâ Rabbisine karşı sû'-i zanna kadar gider. Hâlbuki sokaklar, şeytânların merkez kurdukları yerlerdir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّ إِبْلِيسَ لَأَنْزَلَ إِلَى الْأَرْضِ قَالَ يَا رَبِّ أَنْزِلْنِي إِلَى الْأَرْضِ وَجَعَلْتَنِي رَجِيمًا فَأَجْعَلْ لِي بَيْتًا قَالَ الْحَمَامُ قَالَ اجْعَلْ لِي مَجْلِسًا. قَالَ الْأَسْوَاقُ وَبِمَجَامِعِ الطُّرُقِ قَالَ اجْعَلْ لِي طَعَامًا قَالَ طَعَامُكَ مَا لَمْ يُذَكَّرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ. قَالَ اجْعَلْ لِي شَرَابًا. قَالَ كُلُّ مُشْكِرٍ. قَالَ اجْعَلْ لِي مُؤَذِّنًا قَالَ الْمَزَامِيرُ قَالَ اجْعَلْ لِي قُرْآنًا. قَالَ الشِّعْرُ. قَالَ اجْعَلْ لِي كِتَابًا. قَالَ الْوَشِيمُ قَالَ اجْعَلْ لِي حَدِيثًا قَالَ الْكَذِبُ قَالَ اجْعَلْ لِي مَصَايِدَ قَالَ النِّسَاءُ

«İblis yeryüzüne indiği zamân Allahu Teâlâ'ya:

— Yâ Rab, beni kovdun ve yere indirdin, O hâlde bana bir mesken ver, dedi.

Allahu Teâlâ :

- Meskenin hamâmdır, buyurdu. Şeytân :
- Bana oturacağım bir toplantı yeri ver.
- Toplantı yerin sokak başları ile çarşı ve pazarlardır.
- Bana yemek ver.
- Yemeğin, Besmelesiz yenen yemeklerdir.
- Bana içecek ver.
- Keyf veren her içki senin içeceğindir.
- Bana bir dellâl ver.
- Bütün çalgılar senin dellâhındır.
- Bana okunacak bir şey ver.
- Şiirler senin okuyacağın şeylerdir.
- Bana kitâb ver.

- Kitâbın dağıtmaktır. [Dağ yapmaktır]
- Benim de hadîsim ve sözlerim olsun.
- Senin sözlerin de yalandır.
- Bana av âletleri ve tuzaklar ver,
- Senin tuzakların kadınlardır, buyurdu.»

Şeytânın kalbe hulûl eden büyük kapularından biri de mezheb taassubu ve şehvet arzuları ile hâsımlara kin tutmak, onları küçümsemek ve onlara hakaaretle bakmaktır. Bu hâl, fâsıkları olduğu gibi, âbidleri de helâke götürür. Zira insanlara hakaaret edip onlara kusûr aramakla uğraşmak, insânda kötü bir haslettir. Bu tabiatte olan kimsenin hayâline şeytân, bunun güzel bir şey olduğunu yerleştirir. Bu da adamın kalbine yerleşir ve adam da bütün gayretini bu yola sarfeder. Adam, bu hareketi ile dîn nâmına gayret sarfettiğini sanarak kendisini sevinç ve neşe içinde bulur. Hâlbuki doğrudan şeytân yolundadır. Meselâ, biri kalkar Hz. Ebû Bekir (R.A.) için taassub gösterir, onu bütün ashâb üzerine tercih eder ve hepsinden fazla sever. Öte yandan harâm yemekten çekinmez, boş ve yalan sözlerden kaçınmaz, çeşitli fesad yollarına girer; yalnız Ebû Bekir'i üstün tutmada ısrâr eder ve bununla dindârlık yaptığını zanneder. Hâlbuki bu hâli ile Ebû Bekir kendisini görse, ilk düşmânı o olurdu. Çünkü Ebû Bekir'in (R.A.) dostu, onun yoluna düşüp, onun istikaametini tâkib eden, ağız ve dilini koruyan kimsedir. Ebû Bekir'in (R.A.) ahlâkı şöyle anlaşılır: O, lüzûmsuz söz sarfetmemek için ağzında taş saklardı. Böyle alabildiğine fuzûlî işlerle uğraşan kimse, Ebû Bekir'e nasıl dost olabilir?

Öte taraftan Hz. Ali'yi tercih eden başka bir müteassıb görürüz. Onu diğerleri üzerine tercih eder ve bunu bir ibâdet sayar. Hâlbuki onun yolundan gitmez. Hz. Ali halife olduğu hâlde üç dirheme bir gömlek aldı ve uzun gelen kollarını makasla kesmiş ve öyle mütevâzîâne bir şekilde giymiştir. O, böyle bir zâhid iken, onun âşıkı olduğunu iddiâ eden kimse, ipek elbiseleri giymekten kaçınmaz ve harâmdan kazandığı servet ile süslenmekten çekinmez. Buna rağmen Hz. Ali'yi sevdiğini iddiâ eder. Bilmez ki kıyâmet gününde ilk haşmı Hz. Ali'dir.

Büyük bir insânın ciğerpâresi, gönül meyvesi ve iki gözünün nûru olan bir oğlunu, bir başkası dövse, parçalasa, tüylerini yolsa, makasla dilim dilim kesse ve sonra da bu çocuğun babasını çok sevdiğini iddiâ etse, acaba o babanın yanında bu adamın bir değeri olur mu idi? Bilinen bir gerçektir ki, dîn ve şeriat Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osmân, Ali ve diğer sahâbenin (Allah onlardan râzı olsun) evlâdlarından, âile ve nefislerinden de daha fazla sevdikleri şeylerdir. Şeriate isyân edenler, onu şehvet makas. ile kesip parçalayanlardır. Bununla berâber Allah'ın dostları-

1-NÜFUZ 2-SEĞİM 3-DUŞMAN 4-BOŞU BOŞUNA
5-TARAFTARLIK EDEN 6-SEVİLENI

na düşmânlık ve düşmânı olan İblis'e dostluk etmiş olurlar. Kıyâmet gününde Sahâbe-i Kirâm ve Allah velîleri huzûrunda bunların alacağı manzara meydandadır. Şâyet şu anda perde ortadan kalksa da Sahâbe-i Kirâm'ın, Resûl-i Ekrem'in diğer ümmetlerinden neler beklediklerini görseler, onların bu kötü davranışları karşısında Sahâbeyi ağızlarına almak-tan utanırlardı. Ne yazık ki, şeytân bunları aldatır ve bir kısmına Hz. Ebû Bekir ve Ömer'i sevenlerin etrafına ateş yaklaşılamaz diye vesvese verirken, diğerlerini de Hz. Ali'yi severek ölen kimse için korku yoktur diyerek aldatır. Hâlbuki Resûl-i Ekrem (S.A.V.), kendisinden bir parça olan Hz. Fâtıma'ya :

اعْمَلْ فَإِنِّي لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۝

«Amel et; zîra ben Allah katında senden bir şey kaldıramam.» buyurmuştur. (60)

Hevâ-i nefisden birkaç misâller vermiş olduk.

Mezheb imâmları olan Şâfiî, Mâlikî, Hanefî, Hanbelî ve diğerleri hakkında taassub gösterenlerin vaziyeti de böyledir. Bir imâmın mezhebinden olduğunu iddiâ edip onun ahlâkı ile ahlâklanmayan kıyâmet gününde hâsım o imâmdır. Zîra o zât bu adama: «Benim mezhebim yalnız dil ile konuşmaktan ibâret değil, belki ameldir. Konuşmak, hezeyân yapmak için değil, amel yapmak için idi. Benim mesleğim ve mezhebim olan amel bâbında, bana neden muhâlefet ettin? Sonra da yalancı olarak «ben falanın mezhebindenim» diye ortaya çıktın?» diyerek yakasına yapışır. İşte bu da şeytânın giriş kapularının büyüklerinden. Âlimlerin çoğu bu noktada helâk olmuştur. Medreseler, Allah'dan az korkan, dinde basiretleri zayıf, dünyâya râğbetleri kuvvetli ve metbû olma ihtirâsları şiddetli olan kimselere teslim edildi. Bunlar da mevkî ve emellerine ancak mezheb taassubu ile ulaşabildiler. Şeytânın hilelerinden kimse onları ikâz etmedi, belki bunlar şeytânın hilelerini infâz edip yerine getirmekte şeytâna vekâlet ettiler. İnsânları bu yolda tuttular ve böylece dinlerinin esâslarını unuttular. Kendileri helâk olduğu gibi, başkalarını da helâke sürüklediler. Allah onları ve bizi afvetsin, âmin.

Hasan-ı Basrî anlatıyor: İblis'e, ben Muhammed'in (S.A.V.) ümmetine isyânı söyledim, onlar onu süslü gördü ve yaptılar. Fakat akabinde tevbe etmekle benim belimi kırdılar. Buna karşılık ben de onlara öyle günâhlar süsledim ki, onlar onu ibâdet sandılar ve tevbe etmek hâtırlarına bile gelmedi. O da hevâ-i nefislerine uymaktır, dedi ve bunu

(60) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

doğru söyledi. Çünkü onlar bu hareketlerinin isyân olduğunu bilmezler ki, ondan tevbe etsinler.

Şeytânın büyük aldatma yollarından biri de kulu, insanlar arasındaki mezhep ihtilâfları ve bu husústaki dedikodularla meşgûl edip kendisini unutturmaktır.

Abdullah b. Mes'ûd (R.A.) şöyle anlatıyor: «Bir cemâat, Allah'ı zikretmek üzere bir yere toplandılar. Şeytân bunları dağıtmak ve aralarını bozmak için ne kadar çalıştı ise, muvaffak olamadı. Bu def'a bunlara yakın başka bir cemâate gitti. Bunlar da dünyâ işlerini konuşuyorlardı. Şeytân kolaylıkla bunların arasına fesad tohumu ekti ve bunları birbirine düşürdü. Bunlar da yekdiğerini öldürmeğe kalktılar. Şeytânın maksadı bunlar değil, ötede zikir ile meşgûl olanları dağıtmaktı ve buna da muvaffak oldu. Şöyle ki: Bu döğüş ve kavgayı gören zikir erbâbı, bunları ayırmak için hemen oraya koştular ve ayırdıktan sonra da dağılıp gittiler. İşte şeytânın istediği de bu idi, yâni onları dağıtmak idi.»

Şeytânın kalbe giriş kapularından biri de, cehâletleri sebebiyle akılları ermeyen bâzı kimseleri, Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfâtı üzerinde ve akıllarının alamadığı bu gibi mes'elelerde düşünceye sevkeder, şübheye düşürür ve onları dînin esâsında şaşırtır. Allahu Teâlâ hakkında bâzı hayâli şeyler hâtırlarına getirir ki, bu gibi hayâller ile ya bid'at sâhibi olur veya küfre giderler. Adam da bilmeyerek sevinir, güyâ bir şey buldum zanneder. Akıl ve zekâsı ile bir şey anladığını sanır. İnsânların en ahmağı, zekâsına en çok güvenendir. İnsânların en akıllısı da kendini en fazla töhmetleyen ve durmadan âlimlerden soran kimsedir.

Hız. Âişe (R.A.) diyor ki: Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِذَا الشَّيْطَانُ بَيَّنَّ أَحَدَكُمْ فَقُولُوا مَنْ خَلَقَكَ؟ فَيَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى
فَيَقُولُ مَنْ خَلَقَ اللَّهُ؟ فَإِذَا وَجَدَ أَحَدَكُمْ ذَلِكَ فَلْيَقُلْ أَمْنْتُ بِاللَّهِ
وَرَسُولِهِ فَإِنَّ ذَلِكَ يَذْهَبُ عَنْهُ ۝

«Şeytân birinize gider hülûl eder ve vesvese yolu ile:

— Seni kim yarattı, diye sorar. Adam :

— Allah yarattı, deyince, şeytân :

— Ya Allah'ı kim yarattı? der. Sizden biriniz içinizde böyle bir suâl ile karşılaştığı zamân, Allah ve Resûlüne imân ettim, desin. Zira bu o

vesveseyi giderir.» (61) Resûl-i Ekrem bu vesvesenin ilâcından bahsetmediği emretmedi. Zira bu vesveseyi âlimler değil, insanların avâmı bulur. Avâmın hakkı ise, kalbleri ile tasdik ve vücûdları ile inkıyâd olup, ibâdetle ve aralarında geçimle meşgûl olarak, ilmi, ulemâya terketmektir. Avamdan olan bir kimsenin ilim hakkında konuşması, onun zinâ ve hırsızlık etmesinden daha kötüdür. Zira ilmi olmadan, Allahu Teâlâ ve dîni hakkında konuşanlar, bilmediği yerden küfre gidebilirler. Bu tıpkı yüzmeyi bilmeyen kimsenin denize girmesine benzer. İtikâd ile alâkalı olan şeytânın hile ve yolları sayılamıyacak kadar çoktur.

Şeytânın kalbe hulûl eden kapularından biri de sû'-i zan [kötü zan]-dır. Allahu Teâlâ :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِشْمٌ ۖ

«Ey imân edenler, zanların çoğundan sakının, zira zanların bazıları günâhtır.» (49 - Hucûrât: 12) buyurmuştur. Kim, bir zan ile başkasının kötülüğüne hükmederse, şeytân bu kimseyi o adamın aleyhinde dil uzatmağa ve gıybet etmeğe sevk eder de bu sebeble helâke gider yâhut o adamın hakkına riâyet edemez, ikrâmda kusûr eder, ona hakaaretle bakar ve kendini ondan hayırlı görür. Bunların hepsi tehlikelidir. Bunun için şeriat töhmet yerlerinden men'etmiştir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A. V.) :

اتَّقُوا مَوَاضِعَ التَّهْمَةِ

«Töhmet yerlerinden kaçınınız.» (62) buyurmuştur. Hattâ bizzât Resûl-i Ekrem töhmet yerlerinden uzaklaşmıştır.

Ali b. Hüseyin'den (R.A.) rivâyet edildiğine göre; Safiyye bint-i Hayy b. Ahtab, Resûl-i Ekrem'in mescidde itikâfda olduğunu öğrendi ve Resûl-i Ekrem'i ziyârete gittiğini söyledi. Bir müddet Resûl-i Ekrem ile konuştuktan sonra ayrılmak üzere kalktı ve Resûl-i Ekrem de kapuya kadar beni yolcu etti. Tam o sırada Ensâr'dan iki genç oradan geçiyordu. Hemen Resûl-i Ekrem onlara seslendi ve: «Bu, Safiyye bint-i Hayy'dır» buyurdu. Onlar da:

— Yâ Resûlallah, biz senin hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz, dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

(61) Buhâri ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(62) Irâkî, aslını bulamadım, dedi ise de, bu meâlide rivâyetler vardır.

إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ بَنِي آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ مِنَ الْجَسَدِ وَإِنِّي خَشِيتُ
أَنْ يُدْخِلَ عَلَيَّ كُمًا هـ

— Kanın bedende cereyânı gibi şeytân da insâna hulûl eder. Size vesvese vereceğinden korktum da onun için vaziyeti izâh ettim, buyurdu. (63)

İnsâfla bak ki, Resûl-i Ekrem onları din ve diyânetlerinde nasıl kordurdu. Çünkü Resûl-i Ekrem, onlara, sû'-i zannın insânı küfre kadar götürdüğünü, ümmetinin töhmât yerlerinden uzaklaşmalarını öğretti. Hattâ en müttakî bir âlimin bile bu husûsta tesâhül göstermeyecek hâlde olduğunu ve bu gibi âlimin bile «benim hakkımda hüsn-i zandan başka ne yapılabilir?» demesinin doğru olmadığını bildirdi. Zira en müttakî ve şübheli şeylerden çekinen âlim bir zâta dahî herkes aynı nazarla bakmaz. Bâzıları her yönden rızâ gözü ile bakarsa, bâzıları da kem gözle bakarlardı. Nitekim şâir :

وَعَيْنُ الرِّضَا عَنْ كُلِّ عَيْبٍ كَلِيَّةٌ ، وَلَكِنْ عَيْنُ السُّخْطِ تُبْدِي الْمَسَابِيَا

«Rızâ gözü, bütün ayıplara karşı kördür, fakat hışım gözü bütün kötülükleri açıklar.» demiştir.

Onun için kötü zanlardan ve kötülerin töhmetinden uzaklaşmak gerekir. Zira kötüler, herkesi kötü bilirler. İnsânlara sû'-i zanda bulunan ve kusûr araştıran bir kimseyi gördün mü? Bilmiş ol ki, bu adam kötü bir insândır, o hâl, kendisinden taşan pislîğidir. O, başkasını kendisi gibi görür. Zira mü'min, mâzêretler arar ve kabûl eder. Münâfık ise kusûr arar durur. Mü'min, bütün insanlar hakkında kalbi temiz olup iyilikten başka bir şey düşünmeyen kimsedir.

Şu anlattıklarımız, şeytânın kalbe giden yollarının bâzılarıdır. Hepsi ni saymak istesem, ona güç yetiremem. Yalnız bu kadarı diğerlerine de işârettir. Âdem oğlunda bulunan her kötü huy, şeytânın bir silâhı ve kalbe hulûl eden yollarından biridir.

Şâyet, şeytânın def'inde çâre nedir ve yalnız zikrullah kâfi midir? «Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh» demek yeter mi? dersin,

Bilmiş ol ki; kalbi korumanın çâresi bu yolları kapamaktır. Bu da kalbi bu kötü huylardan temizlemekle mümkündür. Bunları anlatmak

(63) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

1-NÜFUZ 2-DİNDARLIK 3-KÖTÜ ZAN 4-YUMUŞAKLIK
5-İYİ ZAN 6-KÖTÜ 7-DÜŞMANLIK 8-ÜZÜRLÜ SEBEB
9-YETERLİ

ise, sözü çok uzatır. Hâlbuki bizim maksadımız, kitâbın bu kısmında tehlikeli sıfatların ilâc ve çârelerini anlatmaktır. Yakında açıklayacağımız gibi her sıfat müstakil bir kitâba muhtâcdır. Evet, bu sıfatların kökleri kalbden kesilip kapuları kapandığı zamân da, yine şeytânın kalbe giden bir takım tehlikeli yolları vardır, fakat istikrârlı değildir. Allah'ı anmak, onu kalbe uğramaktan alıkor. Zira gerçek zikir, ancak kalbi takvâ ile tâmir ettikten ve kalbi kötü sıfatlardan temizledikten sonra kalbde yerleşir. Yoksa böyle olmazsa zikir, hâdis-i nefisten ibâret kalır, kalb üzerinde bir sultası olamaz ve şeytânın sultasını önleyemez. Bunun için Allahu Teâlâ :

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ

«Takvâya erenler (yok mu?) onlara şeytândan her hangi bir ârıza iliştigi zaman, iyice düşünürler, bir de bakarsın ki onlar görüp bilmişlerdir bile.» (7 - A'râf: 201) buyurdu. Bu hâli müttakilere tahsis etmiştir. Şeytân, aç bir köpek gibidir. Köpek sana yaklaşır, şâyet et ekmek gibi yiyecek bir madde önünde yoksa, köpeğe «def'ol git» demekle köpek uzaklaşır gider, fakat yiyecek maddesi varsa, o yalnız kovalamakla oradan uzaklaşmaz. Şeytân da böyledir. Şâyet kalbde bir kuvveti yoksa, yalnız zikir ile oradan uzaklaşır, şâyet, şehvet kalbe galebe çaldı ise, zikrin hakikati kalbin kenarlarına doğru iner ve fakat ortasında yerleşemez. Bu sûretle yine şeytân, kalbin merkezine hâkim olur. Fakat hevâ ve kötü sıfatlardan temizlenmiş olan müttakilerin kalbi ise, şeytânın buraya girmesi şehvet yönünden değil, zikirden hâli olması bakımındandır. Bu kalb, zikre döndüğü zamân, şeytân geri çekilir. Bunun delili ise :

فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

7
«Racım olan şeytândan Allah'a sığın.» (16 - Nahil: 98) Âyet-i Celîlesidir.

Ebû Hureyre (R.A.) anlatıyor: Bir gün bir mü'minin şeytânı ile bir kâfirin şeytânı karşılaşırlar. Kâfirin şeytânı yağlı, semiz, parlak ve temizdir. Mü'minin şeytânı ise zayıf, pis, kirli ve çıplaktır. Kâfirin şeytânı mü'minin şeytânına:

— Bu ne hâl? diye sorar. Mü'minin şeytânı :

— Ne yapayım, bir adama düştüm ki, adam yiyeceği zamân Besmeleyi okur, ben aç kalırım. İçeceği zamân Besmele'yi okur, ben susuz kalırım. Giydiği zamân elbiseyi Besmele ile giyer, ben çıplak kalırım. Te-

1- TEKRARLANMAK 7- LANETLENMİŞ

2- DEĞİŞEN

3- NÜFUZU

4- AYIRMA

5- ARZU

mizlendiği zamân Besmele ile temizlenir ben de pis kalırım, dedi. Bunun üzerine kâfirin şeytanı da :

— Ben öyle bir adam ile arkadaşım ki, bunlardan hiç birine Besmele getirmez. Yemesinde, içmesinde ve giymesinde ben kendisine ortak olurum, dedi.

Muhammed b. Vasi her sabâh namâzını müteâkıb şöyle duâ ederdi:

اللَّهُمَّ إِنَّكَ سَلَطْتَ عَلَيْنَا عَذَابًا بِصِيرٍ بِغُيُوبِنَا بَرَانَا هُوَ وَقَبِيلُهُ
مِنْ حَيْثُ لَا نَرَاهُ هَ الْفَتَا فَايْتُهُ مِنَّا كَمَا آيْتُهُ مِنْ رَحْمَتِكَ وَقَنْطُهُ
مِنَّا كَمَا مَنَنْتَهُ مِنْ عَفْوِكَ وَبَاعِدْ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَهُ وَ
بَيْنَ رَحْمَتِكَ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

«Allah'ım, sen bize bir düşmân musallat ettin ki, o ve maiyyeti bizi ve kusûrlarımızı görür, fakat biz onu göremeyiz. Allah'ım, onu rahmetinden mahrûm ettiğin gibi bizden de mahrûm et; afvından ümidini kestirdiğin gibi, bizden de ümidini kestir, rahmetinle onun arasını uzaklaştırdığın gibi, bizimle de onun arasını uzaklaştır. Zira muhakkak ki, senin gücün her şey'e yeter, sen her şey'e kaadirsin.»

Bu zât bir gün mescide giderken şeytân karşısına çıktı ve :

— Beni tanıdınız mı? diye sordu. Muhammed :

— Hayır bilemedim, kimsiniz? dedi. İblis :

— Ben İblis'im, deyince, Muhammed :

— Ne istiyorsun? diye sordu. İblis :

— Senden ricâm şu, istiâzeni başkasına öğretme, ben de bunun karşılığı olarak sana dokunmam, dedi. Muhammed b. Vasi :

— Andolsun ben bunu herkese öğretirim, sen de elinden geleni yap, dedi.

Abdurrahmân b. Ebû Leylâ'dan (64) rivâyete göre: Resûl-i Ekrem namaz kılarken bir şeytân gelir, ıstık yakar ve Resûl-i Ekrem'in önüne tutardı. Resûl-i Ekrem istiâze eder. Kur'ân okur, öyle iken bu şeytân uzaklaşmazdı. Cebrâil aleyhisselâm Resûl-i Ekrem'e gelerek şu duâyı öğretti :

(64) Ensari ve Tâbil'dir. Babası Ashâb'dandır. Uhud cenginde bulundu. Hz. Ali'nin hilâfeti zamânında öldü.

1-SIRAYLA 2-SATAŞAN 3-ALLAHA SİĞİNMA

قُلْ أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ الَّتِي لَا يُلَاحِظُ زُحُفٌ بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ، مِنْ
 شَرِّ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا، وَمِنْ
 فِتْنِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمِنْ طَوَارِقِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِلَّا طَارِقًا يَطْرُقُ
 بِخَيْرٍ بَارِئًا مِنْهُ

(65) Resûl-i Ekrem bu duâyı okuyunca, şeytânın ışığı söndü ve kendisi yüzüstü yere düştü.

Hasan-ı Basrî mürsel olarak şöyle rivâyet ediyor: «Bana haber verildi ki: Bir gün Cebrâîl aleyhisselâm Resûl-i Ekrem'e geldi ve dedi ki: «Cinlerden bir İfrit sana hile etmek istiyor. Yatağına girdiğin zaman Âyetü'l-Kürsî'yi oku.» (66) Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyuruyor:

لَقَدْ آتَانِي الشَّيْطَانُ فَنَازَعَنِي شَةً نَارَعَنِي فَأَخَذْتُ بِحَلْقِهِ فَوَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ
 مَا أَرْسَلْتُهُ حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَ سَاءٍ لِسَانِهِ عَلَى يَدِي، وَلَوْلَا دَعْوَةُ أَحِبِّي سُلَيْمَانَ
 عَلَيْهِ السَّلَامُ لَأَصْبَحَ طَرِيحًا فِي الْمَسْجِدِ

«Namaz kılarken şeytân geldi benimle münâzaa üzerine münâzaa etti. Ben de onu gırtlakladım. Beni hak peygamber olarak gönderen Allahu Teâlâ'ya yemin ederim ki, onun boğazını öyle sıktım ki, dilinin suyunun soğukluğu elime değdi ve onu öyle bıraktım. Eğer kardeşim Süleyman peygamberin duâsı olmasaydı, upuzun yattığı hâlde mescidde sabahlayacaktı.» (67)

(Süleymân aleyhisselâm'a cinler musahhar idi. O duâsında: «Rabbim, bana bir mülk hibe et ki, benden sonra kimseye lâayık olmasın.») İşte bu duâsına binâen Resûl-i Ekrem İblis'i bağlamadı. Yine Resûl-i Ekrem:

مَا سَلَكَ عَمْرُؤُنَا إِلَّا سَلَكَ الشَّيْطَانُ فُتْنَا غَيْرَ الَّذِي سَلَكَ عَمْرُؤُنَا

(66) İbn Ebî'd-Dünyâ Mekâidü's-Şeytân kısmında mürsel olarak rivâyet etmiş. İbn Abdülberr Yahyâ'dan vasletti. Ahmed ve Bezzar da Abdurrahman b. Ceyş'den rivâyet etmişlerdir.

(66) İbn Ebî'd-Dünyâ Mekâidü's-Şeytân kısmında mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(67) İbn Ebî'd-Dünyâ Mekâidü's-Şeytân'da mürsel olarak rivâyet etmiştir.

- 1- GÖNDERİLMİŞ
- 2- GEKİŞME, SÖZLE MÜCADELE
- 3- BOYUN EGİMİŞ, TABİ
- 4- BAĞIŞLAMA

«Ömer bir yola girdi mi, şeytân o yolu bırakır başka yola gider.» (68) buyurmuştur. Çünkü şeytanın otlağı olacak ve şeytâna kuvvet verecek şehvetten kalbi temizlenmişti.

Hz. Ömer'in zikri ile şeytân kendisinden uzaklaştığı gibi, senin de mücerred zikir ile İblis'in senden uzaklaşmasını istemen muhâl kabildendir. Bu tıpkı, gerekli diyeti yapıp midesini temizlemeden, içtiği ilâçtan; gerekli diyeti yapıp midesini temizledikten sonra ilâç içenin bulduğu şifâyı beklemesine benzer. Elbette o, onun gibi olamaz. Zikir ilâç, takvâ ise diyetdir, yâni kalbi şehvetlerden temizlemektir. Her şeyden temizlenmiş olan kalbe zikir indiği zamân, şeytân oradan uzaklaşır. Temizlenmiş olan mideye indirilmiş ilâç ile midenin şifa bulması gibi. Nitekim Allahu Teâlâ :

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ ۝

«Şübhesiz ki, bunda akli olan, yâhud kendisi huzûr(-ı kalb) içinde olarak, kulak veren kimseler için elbette bir öğüt ve (hâtıra) vardır.» (50 - Kâf: 37) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَإِنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ۝

«(Öyle şeytân ki) aleyhinde şu (ilâhi) hüküm yazılmıştır: «Kim bu nu dost edinirse şübhesiz bu, onu sapdırır, onu o alevli ateşin (cehennemin) azâbına götürür.» (22 - Hacc: 4) Kim işi ile şeytânın peşinden giderse, dili ile Allah'ı zikretse de, o, onun dostudur.

Şâyet, hadis mutlaktır, yâni Allah'ı zikir şeytânı uzaklaştırır, kim olursa olsun Allah zikredilince şeytân uzaklaşır der de, bu gibi mutlak olarak zikredilen umumî hükümlerin mukayyede bağlı olup, mukayyed ile meşrûr olduğuna dâir âlimlerin söylediklerini bilmezsen, kendine bak. Zira haber, muâyene gibi değildir, yâni duyduğun gördüğün gibi olamaz. Şöyle bir düşün; senin ibâdetin ve zikrinin son haddi namazdır. Kalbini murâkabe et, bak, nasıl sen namazda iken şeytân kalbini sokaklara götürür, âlemin hesaplarını gördürür, inatçılara cevaplar hâtırlatır ve nasıl seninle ovaları, dağları dolaştırır. O dereceye kadar ki, namaz dışında unuttuklarını sana namaz kılariken hâtırlatır. Şeytân bilhâssa namaz kılariken kalbine hücum eder. Namaz kalbin mehenk taşıdır. Kalbin iyilik ve kötülüğü namazda belli olur. Dünyâ şehvetleri ile dolu olan kalblerden gelen namaz kabûl olmaz. Görüyorsun ki, namazda da şeytan uzak-

(68) İbn Ebî'd-Dünyâ Şâbî'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

1-HALIS 2-İMKANSIZ 3-GİBİ 4-SINIRLI, KAYIDLI 5-ŞARTLI
6-KONTROL 7-ÖLÇÜ

laşmıyor, belki senin vesveselerini arttırıyor. Tıpkı, gerekli diyeti yapmadan içilen bazı ilâçların verdiği zarar gibi. Şayet şeytandan kurtulmak istersen her şeyden önce takvâ ile diyet et. İşte o zamân Ömer'den (R. A.) kaçtığı gibi, şeytân senden de kaçır. Bunun için Vehheb b. Münebbih (R.A.): «Allahtan kork. Gizlice itâat ve dostluk ettiğin şeytânın aleyhine âşikâre atıp tutma.» demiştir. Başka bir zât da: «İyilik ve ihsânda bulunan kimsenin iyilik ve ihsânını bildikten sonra mel'ûna itâat etmek kadar şaşılacak ne vardır.» demiştir. Allahu Teâlâ:

أَدْعُونِي أَجِبْ لَكُمْ

«Bana duâ edin ben size icâbet edeyim.» diye buyurduğu hâlde, duânın şartları bulunmadığı için, bazı kimselerin duâları kabûl olmadığı gibi, şartları bulunmadığı için bir çok kimselerin Allah'ı zikretmelerinden de şeytan kaçmaz.

İbrâhîm b. Edhem'e:

— Allahu Teâlâ «Bana duâ edin ben size icâbet eder ve duâlarınızı kabûl ederim» buyurduğu hâlde, nasıl olur da bizim yaptığımız duâlar kabûl olmuyor? diye sorarlar.

İbrâhîm b. Edhem:

— Çünkü sizin kalbleriniz sekiz haslet üzerinde ölmüştür, onun için duâlarınız kabûl olmaz, demiş ve bu sekiz hasleti şöyle anlatmıştır:

1 — Allah'ı bildiniz, fakat emirlerine itâat etmemekle, hakkını yerine getirmediğiniz.

2 — Kur'ân'ı okudunuz, fakat mûcibiyle amel etmediğiniz.

3 — Peygamberi sevdiğinizi iddiâ ettiniz, fakat sünneti ile amel etmediğiniz.

4 — Ölümden korktuğunuzu söylediniz, fakat ölüm için hâzırlanmadınız.

5 — Allahu Teâlâ:

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا

«Şeytân sizin için büyük bir düşmândır, onu düşmân tanıyınız.» (35 - Fâtır: 6) buyurdu, siz ise dilinizle düşmân tanıdığınız hâlde işinizle tamâmen ona uydunuz ve isyân ettiniz.

6 — Cehennem'den korktuğunuzu iddiâ ettiğiniz hâlde bütün kuvvetinizle, işinizle kendinizi Cehennem'e attınız.

1-BÜTÜN GÜNAHLARDAN KENDİNİ KORUMAK

2-LANETLENMİŞ

3-GEREKEN

7 — Cennet'i sevdiğinizi iddiâ ettiğiniz hâlde, Cennet için hâzırlanmadınız.

8 — Sabahleyin kalkınca kendi kusurlarınızı arkaya attınız ve başkalarının kusûrları ile meşgûl oldunuz. Bu sûretle Rabbinizi kızdırdınız, nasıl duânız kabûl olsun? dedi.

Şâyet, kötülüğe dâvet eden bir mi, bir kaç şeytân mıdır? dersen,

Bilmiş ol ki; bu muâmele kısmında onu bilmeğe pek lüzûm yoktur. Senin vazîfen, düşmânın sıfatını araştırmadan onu uzaklaştırmaktır. Nereden gelirse gelsin, üzümü ye, bağını sorma, fakat basîret nûru ile haber ve müşâhedelerden anlaşıldığına ve açıklandığına göre, onlar birbirine yardımcı bir çok askerlerdir. Her kötülüğün kendine mahsûs ve o kötülüğe dâvet eden bir şeytânı vardır. Sebeblerin ihtilâfı, müsebbiblerin ihtilâfına delildir. Ateşin nûru ve dumanın karanlığı kısmında anlattığımız gibi, basîret cihetinden sana bu kadarı yeter, yoksa lâf çok uzar.

Haberlere gelince :

أَفْتَحْذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ هـ

«Onu ve zürriyetini dost mu ediniyorsunuz?» Âyet-i Celîlesi'nin tefsirinde Mücâhid'in anlattığına göre; İblis'in beş evlâdı vardır. Her birini bir işe ayırmıştır. Bunlar Sebûr, A'ver, Mebsût veya Misvat, Dasim ve Zelenbur'dur. Sebûr, musîbetlerin sâhibidir. Musîbet ânında, helâk oldum, mahvoldum, diye feryâd ü figân etmek ve yaka paça yırtmağa, yüz-göz yaralamağa, câhiliyet âdet ve ananelerine teşvik eder. A'ver, zinâ işleri ile uğraşır, insânları zinâyâ teşvik eder ve zinâyı süsler. Mebsût, yalancılığı teşvik eder. Dasim, insânlarla evlerine girer, onların kusûrlarını ortaya koyar ve âile reisini kızdırır, aralarında kavga çıkartır. Zelenbur, çarşı ve pazarlarda bulunur. Onun teşvikiyle esnaf hâllerinden şikâyet eder durur. Ayrıca Hunzub adında namaz şeytânı ve Velhan adında abdest şeytânları vardır. (Her ikisi de yukarda geçmiştir.) Bu husûslarda bir çok haberler vârid olmuştur.

Şeytânlar çok olduğu gibi melekler de çoktur. Şükür Kitâbında meleklerin çokluğundaki hikmeti ve her birinin husûsî vazifelerini anlatacağız.

Ebû Umâme el-Bâhilî, Resûl-i Ekrem'den şöyle rivâyet ediyor :

1-ALLAHİ TESBİH EDEN 2-BİLGİSİZLİK 3-CESARET VERME

وَكُلُّ الْمُؤْمِنِ مِائَةٌ وَسِتُّونَ مَلَكًا يَذُبُّونَ عَنْهُ مَا لَمْ يَقْدِرْ عَلَيْهِ مِنْ ذَلِكَ
 الْبَصِيرِ سَبْعَةٌ أَمْلاكَ يَذُبُّونَ عَنْهُ كَمَا يَذُبُّ عَنْ فَضْعَةِ الْعَلِّ فِي
 الْيَوْمِ الصَّائِفِ وَمَا لَوْ بَدَا لَكُمْ لَرَأَيْتُمُوهُ عَلَى كُلِّ سَهْلٍ وَجَبَلٍ كُلُّ بَاسِطٍ
 يَدَهُ قَاعَرُهُ فَأَهُ وَلَوْ كُلَّ الْعَبْدِ إِلَى نَفْسِهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ
 لَأَخْطَفَتْهُ الشَّيَاطِينُ

«Her müslümâna yüz altmış melek müvekkeldir. Onlar, insânın güc yetiremediği şeyleri ondan uzaklaştırırlar. Bu cümleden olarak yalnız göz'e müvekkel yedi melek vardır. Sıcak günde bal'a hücum eden sinekleri kovaladıkları gibi, o melekler de göz'e hücum eden şeytanları kovarlar. Eğer onları görebilseniz, dağlarda, ve ovalarda nasıl hazır vaziyette beklediklerini ve ağızlarını açmış hücum vaziyetinde olduklarını görürdünüz. Eğer insân bir ân için kendi başına terk edilseydi şeytanlar onu kapma kaparlardı.» (69)

Eyyûb b. Yûnus b. Zeyd veyâ Eyyûb b. Yezid b. Zeyd (meçhûl bir adamdır) diyor ki: Edindiğimiz mâlûmâta göre, her doğan insân ile bir şeytân doğar ve onunla berâber yetişir.

Câbir b. Abdullah'ın rivâyetine göre; Âdem aleyhisselâm yer yüzüne indiği zamân şöyle dedi :

— Ey Rabbim, aramıza düşmânlık koyduğun şu düşmânıma karşı bana yardımcı olmazsan ben bunu yenemem, dedi. Allahu Teâlâ :

— Ey Âdem, her doğan çocuğuna onu korumak için bir melek müvekkel kıldım, buyurdu. Hz. Âdem :

— Arttır yâ Rabbi, dedi. Allahu Teâlâ :

— Bir kötülüğe bir cezâ, bir iyiliğe en az on ve daha ziyâde mükâfat veririm, buyurdu. Âdem aleyhisselâm :

— Yine arttır yâ Rabbi, deyince, Allahu Teâlâ :

— Rûh bedende olduğu müddetçe tevbe kapusu açıktır, son deme kadar tevbeleri kabûl ederim, buyurdu. Şeytân da aynı şekilde:

— Yâ Rab, bana yardım etmezsen buna üstün gelemem, deyince, Allahu Teâlâ :

(69) İbn Ebl'd-Dünyâ Mekâldü's-Şeytân'da ve Taberânî Mücem-i Kebîr'inde rivâyet etmişlerdir.

— Onun doğan her çocuğuna karşılık sana da bir çocuk verdim, buyurdu. Şeytân:

— Arttır yâ Rabbi, deyince, Allahu Teâlâ:

— Kan damarda cereyân ettiği gibi, sen de Âdem oğluna hulûl edersin, onların göğsü senin evin olur, buyurdu. Şeytân:

— Yine arttır, dedi. Allahu Teâlâ:

أَجْلَبَ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ ۝ (5)

(17-İsrâ: 64) buyurdu.

Ebû'd-Derdâ'dan (R.A.) rivâyet edildiğine göre Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

خَلَقَ اللَّهُ الْجِنَّ ثَلَاثَةَ أَصْنَافٍ. صِنْفٌ حَيَاتٌ وَعَقَارِبٌ وَحَسَنَاتٌ
الْأَرْضِ وَصِنْفٌ كَالرَّيحِ فِي الْهَوَاءِ وَصِنْفٌ عَلَيْهِمُ الثَّوَابُ وَالْعِقَابُ وَخَلَقَ
اللَّهُ تَعَالَى الْإِنْسَانَ ثَلَاثَةَ أَصْنَافٍ صِنْفٌ كَالْبَهَائِمِ كَمَا قَالَ تَعَالَى وَلَهُمْ قُلُوبٌ
لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ أُذُنٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا
أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلَّغَهُمْ أَضَلُّ، وَصِنْفٌ أَجْسَامُهُمْ أَجْسَامُ بَنِي آدَمَ
وَأَزْوَاجُهُمْ أَزْوَاجُ الشَّيَاطِينِ وَصِنْفٌ فِي ظِلِّ اللَّهِ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ
يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ ۝

«Allahu Teâlâ cinleri üç sınıf olarak yarattı. Bir sınıf, yılanlar, akrepler ve yer haşereleri sûretindedir. Bir sınıf da, havadaki rüzgâr gibidir. Bir sınıfı da mükelleftir; sevâb ve günâhtan mes'ûldürler. İnsanları da üç sınıf yaratmıştır. Bir sınıfı hayvânlar gibidir. Nitekim Allahu Teâlâ: «Onların kalbleri var, onunla anlamazlar; gözleri var, onunla görmezler; kulakları var onunla duymazlar. Bunlar hayvanlar gibi ve belki de daha aşağıdırlar.» buyurdu. Bir sınıf da insân sûretinde şeytânlardır. Bir sınıfı da Allah'ın gölgesinden başka gölge olmayan kıyâmet gününde Arş-ı A'zam'ın gölgesindedirler.» (70)

Vuheyb b. el-Verd diyor ki: Öğrendiğimize göre şeytân, in-

(70) İbn Ebî'd-Dünyâ Mekâidü's-Şeytân'da, İbn Hibban Zu'afa'da rivâyet etmişlerdir. Hâkim de bu meâlde bir hadis rivâyet etti ve isnâdının sahlî olduğunu söyledi.

1-NÖFUZ 2-VAZİFELİ 3-MESULİYETLİ 4-EN BÜYÜK

5-ONLARDAN KİMİ BACARIRSANSA, SƏSİNLƏ (VƏSƏSƏNLƏ) YERİNDƏN OYNAT, ATLI VƏ PİYADANI ONLARA QARŞI SƏFƏRBƏR ET, (ONLARI HARƏMƏ, ZİNAYƏ SƏVƏK ETMƏKLƏ MALLARINA VƏ ÖVLADLARINA ORTAQ OL, ONLARA CÜRBƏCÜR (YALAN) VƏ'DLƏ VER.

sân sûretine girerek Zekerîyyâ'nın oğlu Yahyâ aleyhisselâm'ın karşısına çıktı ve :

— Sana yapacağım nasihat var, dedi. Yahyâ aleyhisselâm :

— Senin nasihatine ihtiyacım yok, ancak sen bana âdem oğullarından haber ver, dedi. Şeytân da :

— Onlar bize göre üç sınıftır. Bir sınıfı, bize göre en fenâ bir sınıftır. Çünkü biz binbir mihnet ile onlardan birisine yönelir ve onu aldatırız, o, hemen tevbeye yönelir ve bizim bütün emeklerimizi boşa çıkarır. Tekrâr ona yöneliriz, fakat o tekrâr tevbe eder. Ne ümitsiz oluruz ve ne de ondan faydalanırız. Diğer bir sınıf da, çocukların elindeki topaç gibi bizim emrimizdedir. Onları istediğimiz tarafa çeviririz. Üçüncü sınıf da sizin gibilerdir. Onlar mâsumdurlar. Biz onlara güç yetiremeyiz, dedi.

Şâyet, nasıl olur da şeytân insânların bâzılarına görünür ve bâzılarına görünmez? Aynı zamanda görülen sûret, şeytânın gerçek sûreti ve yâ temsili bir sûreti midir? Şâyet hakiki sûreti ise, nasıl olur da çeşitli sûretlere girebilir ve bir ânda ayrı ayrı iki yerde görülebilir? dersen,

Bilmiş ol ki; melek ile şeytânın gerçek sûretleri vardır, fakat bu sûretler ancak nübüvvet nûru ile müşâhede edilebilir. Hattâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Cebrâil aleyhisselâm'ı aslı sûreti üzerine ancak iki def'a görmüştür. Bu da şöyle olmuştur. Resûl-i Ekrem Cebrâil'i aslı sûretinde görmek istedi. Cebrâil de Bakî'de söz verdi ve Hırâ'da kendisine göründü öyle ki fezâyı doldurmuştu. Bir def'a da Sidre-i muntehâ'da Mi'rac gecesinde görmüştür. Ekseriyâ Cebrâil'i insân sûretinde görürdü. (71) Cebrâil, Ashâb'dan Dihye-i Kelbî sûretine girerdi. Dihye güzel yüzlü bir insândı. (Ashâb'ın meşhûrlarından olup Muâviye devrinde ölmüştür). (72) Umûmiyetle basiret erbâbından olan keşif sâhiblerine, sûretinin benzeri bir şekilde gözükür. Şeytân bu gibilere uyanık hâllerinde gözükür ve onlar da açık gözleri ile şeytânı görür, sözlerini işitirler. Bu gördükleri de şeytânın gerçek sûreti makaamına kâaim olur. Nitekim rû'yâda sâlihlerin çoklarına böyle keşfedilir. Uyanık iken keşfe gelince; insân bir mertebeye yükselir ki, hâssaların dünyâ işleri ile uğraşmaları, geceleyin rû'yâ âleminde vâkî olan keşfe mâni olmaz, yâni başkalarının rû'yâda gördüklerini, o kimse gündüz görebilir. Nitekim Ömer b. Abdül'aziz'den rivâyet edildiğine göre, biri Allahu Teâlâ'ya yalvardı ve:

— Yâ Rab, bana şeytânın insan kalbindeki yerini göster, dedi. Rû'yâsında billûr gibi şeffaf bir insân cesedi gördü. İnsânın iç kısmı tamâmen görülüyordu. Şeytânı bir kurbağa şeklinde adamın sol koltuğu üzerinde, omuzu ile kulağı arasında oturur gördü. İnce bir hortumu vardı. Hor-

(71) Buhârî ile Müslim, Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

(72) Buhârî ile Müslim, Üsâme'den rivâyet etmişlerdir.

tumunu adamın kalbine sokmuş vesvese verip duruyordu. Adam Allah'ı zikredince oradan uzaklaşıyordu.

Bunun benzeri uyanık iken de görülebilir. Nitekim bâzı keşif erbâbı, şeytânı lâşe başında oturup insânları o cîfeye dâvet eden bir köpek sûretinde görmüşlerdir. Bu cîfe ve lâşeden murâd da dünyâdır. İşte şu görûş, şeytânı gerçek sûretiyle görmüş gibi sayılır. Zira kalbin melekût âleminde, yâni görülmeyen âleme karşı olan yönünde bir hakikat zâhir olur. Bu anda o hakikatin eseri, kalbin mülk ve şehâdet, yâni görülen âleme karşı olan yüzünde parlar. Zira bunların birbirine ittisâl ve irtibatları vardır. Yukarda anlatmıştık ki, kalbin iki yüzü vardır; biri gayb âlemine açılır, bu ilhâm ve vahyin kapusudur. Diğeri de hâssalarla görülen âleme açılır. Şehâdet âlemine açılan yüzünde görülen ancak hayâl olan bir sûrettir. Çünkü şehâdet âleminin hepsi hayâldir. Şu kadar ki hayâl, bâzan hâssalar, [beş duygumuz] vâsıtasıyla şehâdet âlemine bakmaktan hâsıl olur. Binâenaleyh, gördüğü sûretin mânâyâ ve hakikate uygun olmaması da câizdir. Nitekim boyu bosu, şekil ve endâmı çok güzel olan bir insân görürsün ki, içi ve hakikati berbâd ve perişandır. Zira şehâdet âlemi karmakarışık bir âlemdir. Fakat melekût âleminden kalbin iç âlemine parlayan hayâl sûretine gelince, bu sûret ancak sîrete uygun olur ve ondan haber verir. Zira melekût âlemindeki sûret tamâmen sîrete tâbi'dir. Çirkin mânâları, çirkin sûretlerle görülür. Bunun için şeytân, köpek, kurbağa, hınzır ve benzerleri sûretinde gözüktür. Melek ise, bunun aksine olarak güzel sûrette gözüktür. Sûretler, sîretlerin mânâların esâsını teşkil ederler ve onlardan haber verirler. Bu sebebdendir ki, rü'yâda görülen maymun ve hınzır gibi şeyler kötü insâna, koyun görmek ise halim ve selim insâna delâlet eder.

Rü'yâ ve tâbirinin bütün kapuları böyledir. Bu acâyib bir sırdır ve kalbin acâyib sırlarındandır. Muâmele kısmında bundan bahsetmek uygun olmazdı, ancak maksadımız, basîret sâhiblerine ve şeytânın görülebileceğini anlatmaktır. Melek de böyledir. Bâzan temsili olarak görülebilir, rü'yâda gözüktüğü gibi ve bâzan da hakiki olarak görülür. Umûmiyetle mânâyı temsil edecek şekilde görülür. Bu ise mânânın aynı değil, onun misâlidir. O kadar var ki, melek aynen de müşâhede edilir, ama bunu uyuyanlar değil, gerçek keşif erbâbı olanlar görebilir.

13 üncü BEYÂN : KALBE GELEN VESVESE, HEMM, HÂTİR, VE KASID GİBİ ŞEYLERDEN KİŞİNİN HANGİLERİ İLE MUÂHAZE EDİLİP HANGİLERİNDEN BAĞIŞLANACAĞI

Bilmiş ol ki; bu cihet oldukça kapalı ve hâll edilmesi zor bir mes'eledir. Bu husûsta yek diğeri ile muâraza eden âyet ve haberler vardır. Bunları te'lif etmek zordur. Ancak şeriatî bilen dâhîlerin ve zekî âlimlerin çözebileceği mes'eledir.

- 1- LEŞ 2- KOKMUŞ ET 3- BAĞLILIK 4- BUNDAN DOLAYI
5- BUXUN 6- IQ (ALEMİ) 7- DOMUZ 8- YUMUŞAK HUYLU
9- İSARE 10- KEDER, GAM 11- NİYET EDEN, İSTEYEN 12- AZARLAI
13- BİRBİRİ 14- YARIŞAN 15- BARIŞTIRMA, ÜNSİYET

Bu husûstaki Hadîsler :

1 — Buhâri ile Müslim'in Ebû Hureyre'den rivâyetlerinde Resûl-i Ekrem :

غَفَى عَنْ أُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ نَفْسُهَا مَا لَمْ تَكَلِّمْ بِهِ أَوْ تَعْمَلْ بِهِ ۝

«Ümmetim, hâtırına gelen şeylerden, onları konuşmadıkça veyâ mücibiyle amel etmedikçe mes'ûl değildirler» buyurmuştur.

2 — Yine Buhâri ile Müslim'in rivâyetlerinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

ذَا لَّهُ تَعَالَى يَقُولُ لِلْحَفَظَةِ إِذَا هَمَّ عَبْدِي بِسَيِّئَةٍ فَلَا تَكْتُبُوهَا فَإِنْ عَمِلَهَا
تَكْتُبُوهَا سَيِّئَةً وَإِذَا هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَا تَكْتُبُوهَا حَسَنَةً فَإِنْ عَمِلَهَا
فَاكْتُبُوهَا عَشْرًا ۝

3 «Allahu Teâlâ muhâfız meleklerle der ki: Kulum bir günâh yapmağa hemm ettiği zamân, bu hemminden dolayı ona bir şey yazmayın. Şâyet o günâhı işlerse, ona bir kötülük yazın. Kulum bir iyiliği hemmettiği zamân, hemen ona bir sevâb yazın. Şâyet hemmettiği iyiliği yaparsa, onu on misli ile yazın.»

Bu rivâyetler, kalbin kötülüğü hemmetmesinden afvedileceğine delildir. Diğer ifâde ile:

مَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةٌ وَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَعَمِلَهَا
كُتِبَتْ لَهُ إِلَى سَبْعِينَ مِائَةً ضِعْفٍ، وَمَنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا لَمْ تُكْتَبْ
عَلَيْهِ وَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ ۝ ۝

3 «İyiliği hemmedip yapmayana bir sevâb, 3 iyiliği hemmedip yapana yediyüze kadar mükâfat verilir. Kötülüğü hemmedip yapmayana bir şey yazılmaz, yapana ise bir günâh yazılır.» Diğer ifâde ile:

وَإِذَا حَدَّثَ بِأَنْ يَعْمَلَ سَيِّئَةً فَإِنَّا غَفِرْهَا لَهُ مَا لَمْ يَعْمَلْهَا ۝

«Bir günâh yapmağı içinden geçirdiği zamân, onu yapmadıkça onu bağışlarım.» Bütün bunlar, bir kötülüğü içinden geçirip yapmayanın bağışlanacağına delildir.

1- GEREKEN

2- MESULİYETLİ

3- NİYET ETME

Muâhaza edileceğini ifâde eden delillere gelince: Allahu Teâlâ buyuruyor:

وَإِنْ تُبْذُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ لَوْ تَخْفَوْهُ تَحْسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۝

«Eğer siz içinizdekini açıklar, yâhut gizlerseniz Allah onunla sizi hesâba çeker. Sonra kimi dilerse onu yarlıgar, kimi dilerse onu azablandırır.» (2 - Bakara: 284) Yine Allahu Teâlâ buyuruyor:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ۝

«Bilmediğin, anlamadığın bir şey'in ardına düşme; kulak, göz, gönül, bunların hepsi (yaptığından) sorguya çekilir.» (17 - İsrâ: 36) Bu âyet-i kerime kalbin de göz ve kulak gibi mes'ûl olduğunu ortaya koymuştur. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آتَمَ قَلْبُهُ ۝

«Her kim şehâdeti gizlerse onun kalbi günâhkârdır.» (2 - Bakara: 283) Yine Allahu Teâlâ :

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ ۝

«Yemindeki lâğv²'larınızdan Allah sizi muâhaza etmez, fakat kalble-
rinizin kesbinden³ dolayı muâhaza eder.» (5 - Mâide: 89)

Bize göre bu mes'eledede hak olan, başlangıcından itibâren a'zâlarda zuhûruna kadar bütün tafsilâtiyle kalbin amellerini bilmeden, bu mes'e-
le üzerinde durmamaktır. Buna göre deriz ki:

1 — Kalbe ilk gelen ve uğrayan şey'e «hâtır» denir. Meselâ bir-
denbire hâtırına, arkasında gelen bir kadının sûreti canlanır, öyle ki, ar-
dına dönüp baksa kadını görecektir. İşte böyle bir şey'in kalbe gelmesine
hâtır denir. Buna «hâdis-i nefis» de derler.

2 — Heyecân, râğbet ve meyl-i tabi'i, yâni o kadına dönüp bakmağa
1-MUHAKİME EDER 2-İPTAL, (SAHVÂN İGİLÂN AND) 3-CEZALANDI
4-GALIŞMA, KAZANMA 5-DEĞİŞEN, SONRADAN OLAN

meyletmek tabiatinde olan şehvetin harekete geçmesi demektir. Tabii bu, birinci derecede olan hâtır'dan doğar.

3 — Kalbin hükmü, yâni kalbin, o arkadaki kadına bakmasına hüküm vermesidir. Tabiat bir şey'e meylettiği zamân, mâniler kaldırılmadıkça himmet ve niyet meydâna gelemez. Çünkü bâzan utandığından ve bâzan da korktuğundan maksadını yapamaz. İşte buna da itikad denir. Önce hâtır, sonra meyil ve daha sonra da itikad gelir.

4 — Bakmak için kat'i karar, azim, ¹cezim ve niyet etmektir. Buna da bilfiil «hem» niyet ve kasıd denir. Bu hem, başlangıçta zayıf olabilir, fakat kalb, birinci derecedeki hâtıra meylettiği zamân nefsi kendine doğru çeker ve bu sâyede hemmi kuvvetleşerek, ²cezimli bir irâde hâline gelir. Irâde de kat'iyyet kesbedince, bâzan nâdim olup işden vaz geçebilir. Bâzan bir mâni sebebiyle unuttur ve yapamaz ve benzeri engeller işi güçleştirebilir.

Demek ki a'zâ ile amel etmeden önce kalbin dört hâli vardır. Hâtır ve hadis-i nefis, meyil, itikad ve hemm. Buna göre deriz ki:

Hâtır ile kalb muâhaza edilmez. Zira bu, kişinin irâde ve ihtiyârında değildir. Bunun gibi meyil, heyecân ve şehvet de ihtiyârı olmadıkları için, onlardan da mes'ûl değildir. İşte Resûl-i Ekrem (S.A.V.): «Ümmetimden hadis-i nefis afvedildi.» buyurduğundan murâdı budur. Hadis-i nefis, nefislerde hadis olan hâtıralardan ibârettir. «Hemm, azm» bundan ayrıdır. Bunlara «hadis-i nefis» denmez. Hadis-i nefis, Osmân b. Mad'un'dan rivâyet edildiği gibi, Osmân Resûl-i Ekrem'e:

— Ya Resûlallah, nefsim Havle'yi bozmamı bana tahdîs ediyor, ne buyurursunuz? dedi. Resûl-i Ekrem:

مَهْلًا إِنَّ مِنْ سُنَنِ النَّكَاحِ •

— Yok, benim sünnetimden birisi de evlenmektir, buyurdu. Yine Osmân Resûl-i Ekrem'e:

— Nefsim bana erkekliğimi öldürmemi söylüyor, ne buyurursunuz? deyince, Resûl-i Ekrem:

مَهْلًا خِصًا: أَمَّتِي دُوبُ الصِّبَا •

— Yok, ümmetimin hadımlığı oruca devâmdır, buyurdu. Yine Osmân:

— Nefsim bana ruhbaniyeti söylüyor, deyince, Resûl-i Ekrem:

1-MEYİL, SEVK, HEVES	7-SÖYLEME
2-KATİYYET	8-HİZMET
3-NİYET, MEYİL	9-RAHİBLİK
4-İSTEYEN, KASD EDEN	10-UYGULAMAYA GİRMİŞ
5-PİSMAN	OLARAK

• مَهْلًا رَهْبَانِيَّةً أُمِّي الْجِهَادِ وَالْحَبِخِ •

-9

— Yok, ümmetimin ruhbâniyeti mücâhede ve Hacc'dır, buyurdu. Yi-ne Osmân :

— Nefsim et yemememi bana söylüyor, dedi. Resûl-i Ekrem :

• مَهْلًا فَإِنْ أُجِبْتُ وَلَوْ أَصَبْتُه لَا كَلْتُهُ وَلَوْ سَأَلْتُ اللَّهَ لَا طَعَمَنِيهِ •

— Hayır, zîra ben de eti severim, bulsam hemen yerim. Allah'dan is-tesem, Allah bana et yedirirdi, buyurdu. (73)

Kendileri ile berâber azim bulunmayan hâtıra'lara «hadis-i nefis» denir. Azim ve hemm bulunmadığı için Resûl-i Ekrem ile isti-şâre etmiştir.

Üçüncüsü ki, -itikaddır-, yâni «Evet bu işin yapılması uygundur» di-ye kalbin hükmetmesidir. Bu kısım, ihtiyâr ile ıztırar arasında mütered-dittir. Bu husûsta hâller değişir. İhtiyârî kısmından mes'ûldür, ıztırârî kısmından mes'ûl değildir.

Dördüncüsü bilfiil hemm'dir. Bundan mes'ûldür. Fakat hemmettiği bu işi yapmadığı zamân bakılır; bu işi yapmaması yâni bu kadına dö-nüp bakmaması, Allah korkusundan olup bu hemmine pişmân olmasın-dan ileri geldi ise, buna bir sevâb yazılır, zîra hemmi bir günâh idi. Ne-fis mücâhedesini yapıp bu işden çekinmesi bir hasenedir. Nefsin arzûsuna uygun olarak hemmetmek, Allahu Teâlâ'yı unutmaktan doğar. Tabiatın arzûsu hilâfına mücâhede etmek, büyük kuvvete muhtâttır. Nefsine mu-hâlefet husûsundaki cahd⁷ u gayreti, Allah için bir ameldir. Tabiatın ar-zûsuna uyarak şeytâna muvâfakat etmeğe gayret etmekten, nefsin arzû-su hilâfına Allah için amel etmek husûsunda mücâhede çok daha zor-dur. Bunun için bir hasene kazanmış olur. Zîra bu adam hemmettiği kö-tülük işine, terki tercih etmiş ve hemmini oraya sarfetmiştir. Şâyet bir mâni, mâzeret ve başkasından korkması gibi bir sebeble hemmettiği kö-tülükten vaz geçmiş ve Allah korkusu bahis mevzûu değilse, bu hemmin-den dolayı defterine bir günâh yazılır. Zîra onun bu kötülüğe hemmi, kalbin ihtiyârî fiillerindendir.

Verdiğimiz bu izâhatın delili, Buhârî'nin Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği şu mufassal hadistir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyuruyor:

(73) Tirmizî «Nevâdirü'l-Usûl»de rivâyet etmiştir.

1-DEĞİŞEN, SONRADAN OLAN 2-MÜŞAVİRE 3-MECBURİYET
4-KARARSIZ 5-MESULİYETLİ 6-İYİLİK 7-UYMA 8-TAFSİLATL

قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ، رَبِّ ذَاكَ عَبْدُكَ يُرِيدُ أَنْ يَعْمَلَ سَيِّئَةً
وَهُوَ أَبْصَرُ فَقَالَ ارْقُبُوهُ فَإِنْ هُوَ عَمِلَهَا فَارْكَبُوهَا لَهُ يَمِشْهَا وَإِنْ تَرَكَهَا
فَارْكَبُوهَا لَهُ حَسَنَةً إِنَّمَا تَرَكَهَا مِنْ أَجْلِ ۝

«Melekler: «Yâ Rab, şu kulun kötülük yapmağı murâd ediyor» derler, Allahu Teâlâ daha iyisini bilir fakat meleklere: «Onu gözetleyiniz, şâyet yapmak istediği bu kötülüğü yaparsa, misliyle yâni bir kötülüğe bir günâh olarak defterine yazınız, şâyet terk eder de yapmazsa, bir hasene yazınız, çünkü o, o kötülüğü benim için terk etmiştir.» buyurur.» «Şâyet bu hemmi yapmazsa» buyurmasıyle, Allah için terk etmesini murâd etmiştir. Fakat bir isyâna azmeder, sonra Allah korkusu dışında her hangi bir mâni sebebiyle onu yapmazsa elbette buna sevâb yazılmaz. Nasıl yazılsın ki, İbn Mâce'nin Câbir'den rivâyetine göre. Resûl-i Ekrem :

إِنَّمَا يُحْشَرُ النَّاسُ عَلَى نِيَّتِهِمْ

«İnsânlar niyetleri üzere haşrolurlar.» buyurmuştur. Hâlbuki yine biz biliyoruz ki, gece vakti sabahleyin adam öldürmeye veyâ zina etmeğe azimli olarak ölen bir kimse, bu günahlara mûsırr olarak ölmüş sayılır ve niyeti üzere haşrolur. Hâlbuki bu adam kötülüğe niyet etti, fakat başka bir mâni sebebiyle bunu yapamadı. Elbette sevâb değil, defterine bu azminin cezâsı yazılır.

Bu husûsta en kat'i delil, Buhâri ile Müslim'in Ebû Bekre'den rivâyet ettikleri şu hadistir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِذَا لَقِيَ الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفِهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ (هَذَا الْقَاتِلُ فَمَا
بِالْمَقْتُولِ) لِأَنَّهُ أَرَادَ قَتْلَ صَاحِبِهِ ۝

«İki müslümân (birbirlerini öldürmek için) kılıçları ile karşılaştıkları zamân, ölen de öldüren de Cebennem'dedir.» Resûl-i Ekrem'e :

— Bu, kaatil, ya maktûlün suçu nedir? diye sorduklarında, Resûl-i Ekrem :

— Zira o, karşındaki adamı öldürmeğı murâd etmişti, buyurdu. İşte bu hadis, mazlûmen öldürüldüğü hâlde mücêrred irâdesi sebebiyle, ki-

İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Cilt: 3 - F.: 7

1- NİYET, MEYİL

2- DİRENEN

3- ÖLDÜRÜLMÜŞ

4- YALNIZ

şinin Cehennemlik olmasının açık delilidir. Daha nasıl olur da Allahu Teâlâ'nın, niyet ve hemm üzerine muâhaza etmiyeceği düşünülür? Doğrusu kişinin irâde ve ihtiyârında olan her çeşit hemm'den kul mes'ûldür. Nolaki kötülüğe olan bu hemmini bir hasene ile mahvetmiş ola. Binâenaleyh, seyyie olan bu azmini pişmanlıkla bozmak da elbette bir hasene olur. Bunun için Allah korkusundan bu kötülüğü terk eden kimseye bir hasene yazılır, fakat başka bir mâni sebebiyle terk edilirse, elbette hasene sayılmaz.

Hâtîr, hadis-i nefis ve râğbet heyecânı ise, bunların hiç biri kişinin ihtiyârında değildir. Bunlarla kulu muâhaza etmek, teklîfmâlâyutaktır, yâni gücü yetmediği şey'i ona yüklemek demektir, ki bu câiz değildir. Bu sebeptendir ki, Müslim'in Ebû Hureyre'den beyânına göre :

وَإِنْ تَبَدُّوْا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تَخْشَوْهُ حَسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ •

«İçinizdeki şeyleri ister meydâna koyun, ister gizleyin Allah onunla sizi hesâba çeker.» (2 - Bakara: 284) Âyet-i Celîlesi nâzil olduğu zamân, Ashâb-ı Kirâm'dan bir cemâat Resûl-i Ekrem'e gelerek :

— Ya Resûlallah, gücümüz yetmediği şey ile mükellef tutulduk. Çünkü hâtırımıza öyle şeyler geçer, öyle hadis-i nefisler gelir ki, onların kalbimizde durmasına aslâ râzı değiliz. Üstelik bundan da hesâba çekilsek hâlimiz nice olur? dediler. Resûl-i Ekrem:

لَمَّا كُنْتُمْ تَقُولُونَ كَمَا قَالَتِ الْيَهُودُ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا •

— Yoksa siz de Yahûdiler gibi, duyduk da isyân ediyoruz mu demek istiyorsunuz? Öyle yapmayın, duyduk ve itâat ediyoruz, deyin, buyurdu

ve bir sene sonra genişlik ifâde eden : لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا •

«Allah, kimseye gücünden fazlasını teklif etmez.» (2 - Bakara: 286) Âyet-i Celîlesi nâzil oldu. Bundan anlaşıldı ki, kalb amellerinin insân irâdesi dışında kalan kısımlarından insân mes'ûl değildir. Kim kalbde olan her şey'i «hâdis-i nefis» diye kabûl eder, ve şu üç kısmı ayırmazsa galet etmiş olur. Kalbin amellerinden olan kibir, ucub, riyâ, nifak ve hased gibi hastalıklardan ve benzeri pisliklerden nasıl muâhaze olmasın? Kulak, göz ve kalb, hepsi de mes'ûldür. Fakat mutlak değil, kendi irâde ve ihtiyarları ile olan işlerindedir. Meselâ kendi irâdesi olmadan birdenbire bir mahremi olmayan kadını görse bundan mes'ûl değil, fakat

1-AZARLAMA 2-MESULİYETLİ 3-İYİLİK 4-BUNDAN DOLAYI
5-KÖTÜLÜK 6-DEĞİŞEN, SONRADAN OLAN 7-VAZİFELİ
8-GURUR 9-MEYL-i TABİ 10-HATA 11-BÜYÜKLÜK 12-İKİ YÜZLÜ

ondan sonra durur ve yeniden bakar ve kasıtlı olarak bakmağa devâm eder ise, elbette mes'ûldür. Çünkü bu ikinci bakış ihtiyâridir. İşte kalbde olanlar da böyledir. Belki kalb, göz ve kulak daha çok muâhazeye lâyıktır. Çünkü kalb, asıldır. Müslim'in Ebû Hureyre'den rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

«Takvâ buradadır.» diyerek kalbine işâret etmiştir. Allahu Teâlâ da:

لَنْ يَسَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَسْأَلُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ ۝

«(Kurbanların) ne eti, ne de kanı Allah'a ulaşır, ancak takvâ Allah'a ulaşır.» (22 - Hacc: 37) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem:

لَا تَهْوَى الْقُلُوبُ ۝

«Günâh, kalbin çarpmasıdır.» buyurmuştur. Yine Taberânî'nin Ebû Sa'lebe'den rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

الْبِرُّ مَا أَطْمَنَ إِلَيْهِ الْقَلْبُ وَإِنْ أَفْتَوَكَ وَإِنْ أَفْتَوَكَ ۝

«İyilik, kalbin huzûr bulup rahat ettiği şeydir. Bunun aksine sana cevaz fetvâsı verseler de yine böyledir.» Hattâ biz deriz ki; müftinin kalbi bir şey'in olması ile hükmetse, hatâ olsa da mükâfatı vardır. Meselâ abdest aldığı zanneden namâzı kılmalıdır. Namâzı kıldıktan sonra abdestsiz olduğunu hâtırlarsa da, o kıldığı namâzdan mükâfat alır. Fakat abdestsiz kıldığını hâtırladıktan sonra yeniden abdest alıp kılmazsa günâhkâr olur. Bir kimse yatağında yabancı bir kadın bulsa, kendi karısıdır zannıyla münâsebette bulunursa mes'ûl değildir. Yabancı olduğunu zannettiği hâlde onunla yatarsa mes'ûl olur. Bütün bunlar kalbin işidir. Uzuvarın işi değildir. Demek ki, kalbe geçenlerin bâzılarında mes'ûliyet vardır. (74)

(74) Gazâlî'nin taksîmâtı dışında, yâni bu taksîmât ile berâber şunu da ilâve edebiliriz: Gerçekten kalbe ilk uğrayan şeyler, ne olursa olsun, insân bundan mes'ûl değil, hattâ üzerinde biraz düşünmekten de mes'ûl değildir. Çünkü bunlar, bir şekerle damlayan suyun, şekerde dağılmasına benzer irâde dışı şeylerdir. Hemm ve azm kısımlarında ise, insân mes'ûldür. Eğer bu işler; küfür, imân ve benzeri kalb işlerinden ise, tam mânâsı ile mes'ûldür. Kalb işlerinden değilse, o iş yapmış gibi değil, yalnız azm ve irâde nisbetinde mes'ûldür.

1- QASDAN

2- İZİN

3- HÜKÜM

4- GENÇ, MEMUR

5- BÖLÜMLER

14. üçüncü BEYÂN — ZİKİR ÂNINDA VESVESELERİN TAMÂMEN KESİLİP KESİLMİYECEĞİ

Bilmiş ol ki; kalbleri murâkabe eden ve kalblerin acâyib niteliklerine bakan âlimler bu mes'eledede beş esâs üzerine ihtilâf etmişlerdir.

1 — Bir fırka Allahu Teâlâ'yı zikretmekle berâber vesvesenin tamâmen kesileceğine ka²ail olmuş; **فَإِذَا ذَكَرَ اللَّهُ خَسِرَ هـ**

«Allah anıldığı zamân şeytân susar.» hadisini delil çekmişlerdir.

2 — Diğer bir fırka, tamâmen kalbden ayrılmaz, fakat kalb üzerindeki te'siri azalır; zira kalb zikir ile kaplandığı zamân vesvesenin te'siri ne engel olur. Kendi derdi ile meşgûl olan insan gibi, o, bâzan konuşur fakat ses kulağına gitse bile konuştuğunun farkında olmaz.

3 — Üçüncü fırka, ne vesvese ve ne de eseri kaybolur, fakat kalbi tamâmen iştîlâ edemez, sanki uzaktan ve te'sirsiz bir şekilde vesvese verir gibi olur.

4 — Bir fırka da, zikredildiği zaman bir anda vesvese kaybolur, sonra bir anda zikir kaybolur, vesvese gelir; böylece birbirini tâkib eder dururlar. Birbirlerine o kadar yakındırlar ki, birbirine ekli gibi zannedilirler. Bu tıpkı bir küre üzerindeki noktalar gibi, kürreyi sür'atle çevirdiğin zamân bu noktalar küre üzerinde bir çizgi hâlini alırlar. Bunların delili, zikir ânında da vesvesenin vücûdunu müşâbededir. Bundan başka delilleri yoktur.

5 — Beşinci fırka da, zikir ile vesvese birbirini sürdürür tâkib ederler ve bu hâl kesilmeden devâm eder. İnsân, gözü ile iki şey'i bir hâlde gördüğü gibi, kalb de bir ânda iki şey'in mecrası olabilir. Nitekim Ebû Mansur - Deylemî'nin «Müsned-i Firdevs»inde Muaz'dan rivâyet ettiği hadiste, Resûl-i Ekrem:

**مَا مِنْ عَبْدٍ إِلَّا وَلَهُ أَرْبَعَةُ أَغْنِي عَيْنَانِ فِي رَأْسِهِ يُبْصِرُ بِهِمَا أَمْرَ دُنْيَاهُ
وَعَيْنَانِ فِي قَلْبِهِ يُبْصِرُ بِهِمَا أَمْرَ دِينِهِ هـ**

«Her insânın dört gözü vardır. Bunların ikisi başındadır, bunlarla dünyâ işlerini görür. Diğer ikisi de kalbindedir, bunlarla Âhîret işlerini görür.» buyurmuştur. Muhasibî de bu görüşü tercih etmiştir.

Bize göre en doğrusu, bütün bu görüşlerin hepsinin muvâfık olmasıdır. Buna rağmen vesveseyi hiç biri tamâmen ihâta edememiştir. Her biri

1-KONTROL 2-İNANMIŞ; 3-İŞGAL 4-YEMİŞ (gidalanmaq esherinden)
5-KANAL

vesvesenin bir kısmını görmüş ve ondan haber vermiştir. Hâlbuki vesveseler bir çok sınıflara ayrılır:

1 — Vesvesenin birincisi, onu hak ile karıştırmaktır. Meselâ, şeytân insâna der ki; devâmlı sûrette ni'metlerin zevkinden kendini nasıl men' ediyorsun? Ömür oldukça şehvetlere sabır zor bir şeydir, biraz şehvetlere dal, fakat bu esnâda insan, Allah hakkını düşünür, onun vereceği büyük mükâfatı ve cezâyı gözönüne alırsa nefsine, hakikaten şehvetlere sabır zor gelmekle berâber Cehennem âtesine sabrın daha zor olduğunu anlar. Bunun birini tercih etmek gerektiğine göre, elbette şehvetlere sabrı tercih eder, der. Kul, Allahu Teâlâ'nın va'd ve vâdini düşünür, imânını yeniler, yakîniyi takviye ederse, şeytân sükût eder ve kaçar. Zira dayanmak, şehvetlere dayanmaktan daha kolaydır, diyenin dediği gibi, isyân Cehennem'e götürmez de diyemez. Çünkü kişinin Allahu Teâlânın kitâbına imânı bu gibi iddiâları reddeder ve bu sûretle vesvese kesilir. Yine bunun gibi insâna u'cub ile vesvese verir, yâni kendini beğendirir; «senin gibi kim amel ediyor? Senin gibi Allah'ı kim bilebiliyor? Senin Allah katında ne büyük mevki'in vardır.» Kul bu ânda şöyle düşünmelidir: Allahu Teâlâ'yı bildiği ve elde ettiği ilme sebep olan kalbi ile amel vâsıtası olan a'zâlarının hepsini Allah yaratmıştır. Daha nasıl kendini beğenir. Bunu düşünen insândan şeytân hemen uzaklaşır. Çünkü artık «Hayır bu vâsıtalar Allah'tan değil» diyecek imkânı yoktur. Bu sûretle iman ve mârifet şeytânı uzaklaştırır. Vesveselerin bu çeşitleri imân ve mârifet nûru ile görebilen âriflerden tamâmen kesilebilir.

2 — Vesvesenin ikinci sınıfı, şehveti harekete geçirip heyecanlandırmakla olur. Bu da ikiye ayrılır. Bir kısmı kul, bunun isyân olduğunu kat'i sûrette isyân olduğunu bilirse, şeytân, şehveti harekete getirmekte müessir olan heyecanı vermekten ümidini keser, fakat doğrudan ve asıl heyecandan ümidini kesmez. Şüpheli ise, şeytanın vesvesesi kalbinde müessir olarak kalabilir ve o zaman mücâhedeye muhtaçtır. Vesvese mevcûd, fakat gâlib değil, uzaklaştırılabilir.

3 — Vesvesenin üçüncü sınıfı, mücerred hâtıra ve insâna gâlib olan hâller ile namâz dışında bâzı düşüncelerden doğar. Allah'ı zikrettiği zamân, bu vesvese uzaklaşır, zikirden kesilince gelir, böyle birbirini tâkib eder dururlar. İkisinin yâni zikir ile vesvesenin bir arada toplanması da mümkündür. Hattâ insan, hem okuduğu Kur'an'ın mânâsını ve hem de vesveseyi birden anlayabilir. Sanki bunlar kalbin ayrı ayrı iki yerinde dururlar. Bu kâbil vesvese hiç hâtıra gelmeyecek şekilde tamâmen yok edilmesi çok uzak bir ihtimâldir. Bununla berâber muhâl olan şeylerden değildir. Zîra yukarda namaz bahsinde geçtiği gibi, Resûl-i Ekrem :

1-SÖZ VERME	7-GİBİ
2-KORKUTMA	8-İMKANSIZ
3-KUVVETLENDİRME	
4-KENDİNİ BEĞENMİŞLİK	
5-TESİRLİ	

مَنْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُحَدِّثْ فِيهِمَا نَفْسَهُ بِشَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

«Dünyâlıktan hâtırına hiç bir şey gelmeden iki rek'at namaz kılan kimsenin geçmiş günâhları bağışlanır.» buyurmuştur. Şâyet böyle bir namaz kılmak mümkün olmasa Resûl-i Ekrem böyle bir şey buyurmazdı. Ancak böyle bir hâl her kalbde değil, ilâhî sevgi ile dolan kalblerde mümkündür. O, aklına mağlûb olmuş gibidir. Zîra biz, eziyet gördüğü bir düşmânın husûmeti ile dolu olan bir kalb sâhibini görürüz ki, iki rek'at değil, bir çok rek'atlar kılacak zaman geçer de bu zamân içinde hâtırına başka bir şey geçirmeden tamâmen hasmı ile mücâdeleyi düşünür. Bunun gibi Allah sevgisi ile dolu, muhabbet deryâsına dalmış gönüller, hâtırına başka bir şey gelmeyecek şekilde içinden sevgilisi ile sohbet dalar, hattâ başkası bir şey söylese de onu duymaz olur. Hattâ önünden bir adam geçse onu da görmez olur. Düşmân korkusunda, mâl ve mevki arzûsunda bu gibi mes'eleler düşünülürse, ya Cehennem korkusunda, Cennet ümidinde neden düşünülmesin ve neden mümkün olmasın? Ne yazık ki, Allah ve Âhirete imânın zâfiyetinden bu gibiler ender bulurlar.

Vesvesenin bu kısımlarını düşündüğün zamân, yukarda anlattığımız her mezhebin bir tevcihi olduğunu ve fakat her birinin de muayyen yeri bulunduğunu anlarsın.

Hulâsa; şeytândan, bir ân veya bir saat yâni kısa bir müddet uzaklaşmak mümkündür. Fakat ömür boyunca ondan kurtulmak, cidden zordur ve varlığında muhâl gibidir. Şâyet bir ferd, şeytânın tehyic, rağbet ve hâtıra yolu ile vesveselerinden kurtulabilseydi Resûl-i Ekrem'in kurtulması gerekirdi. Hâlbuki Namâz bahsinde geçtiği gibi Resûl-i Ekrem namâz kılarken gözü cübbesinin damgasına ilişti. Selâm verince cübbeyi çıkarıp attı ve: «Bu, beni namâz kılarken meşgûl etti. Bunu Ebû Cehm'e götürün ve onun enbicanıyyesini yâni onun nişansız olan cübbesini bana getirin.» buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem'in parmağında altın yüzük vardı. Minberde hutbe okurken gözü bu yüzüğe takıldı ve yüzüğü parmağından çıkarıp attı, buyurdu ki: «Bir ona bir de size bakıyorum.» Yâni böyle şey olmaz. İşte bu elbisenin damgasına ve altın yüzüğüne bakmağı harekete geçiren kuvvet, şeytânın vesvesesidir. Bu da altın harâm olmadan önce idi. Bunun için altunu kullandı ve sonra da attı. Dünyâ malının, altın ve gümüşünün vesvesesi gönülden, ancak onları atmakla kesilir, onlardan ayrılınca vesvese de kalmaz. İhtiyâcından fazla mēta'ı bulunan kimse, bir

1-DÜŞMANLIK 2-ZAYIFLIK 3-YÖNELME 4-HEYECANLARDIRMA
5-KİYMETLİ EŞYA

altun da olsa o altunu düşünmek husûsunda namazda kendisine vesvese vermekten şeytân boş kalmaz. Bu altunu nasıl koruyacak, nereye verecek, başkasının bilmeyeceği şekilde nasıl gizleyecek veyâ bunu nasıl gösterip bununla övünecek gibi çeşitli vesveseler verir durur. Var kuvvetiyle dünyâya sarılıp tırnaklarını dünyâya takan ve sonunda da şeytânın vesvesesinden kurtulmak isteyen kimse, elini bala batırdıktan sonra eline sineklerin konmayacağını sanan kimse gibidir ki, bu olamaz. Dünyâ şeytânın vesvesesi için en büyük bir kapudur. Bununla berâber onun pek çok kapuları vardır, bunları korumak zordur.

Hakim'in biri şöyle anlatıyor: Şeytân, isyân ettirmek için insân oğluna vesvese verir. Bunda muvaffak olamazsa, ona nasihat yönünden gelir. Ona bid'atleri güzel gösterir ve insânı bid'atlere sürükler. Buna da muvaffak olamazsa, ona güçlük ve zorlukları teklîf eder, hattâ bir çok helâl ve mübâh olan şeyleri kendisine harâm tanıtır. Şâyet bunda da muvaffak olamazsa, abdest ve namâzında kendisini şübheye sokacak şekilde vesvese vermeğe başlar. Şâyet bunda da muvaffakiyete ulaşamazsa bu def'a iyilikleri ona kolay gösterir, her çeşit amelleri sabır ve metânetle yerine getirir. Maksad, insânların kendisini görüp ona meyillerini sağlamaktır. Bu sûretle kendisini ucbe sokar, kendi kendini beğenmiş olur ve burada helâke gider. İnsân oğlu şeytânın bu engelini de aşabilirse Cennet'e gider. (Allah şerrinden muhâfaza buyursun.)

15 İnci BEYÂN : «KALBİN SÜR'ATLE DEĞİŞMESİ, DEĞİŞİKLİK VE SEBÂT YÖNÜNDEN KALBİN TAKSİMİ

Bilmiş ol ki; anlatmış olduğumuz sıfatlar kalbi ihâta eder. Eserler ve hâller ise, anlattığımız kapulardan içeri dökülür. Sanki kalb, her taraftan yağın mermilerin bir hedefidir. Atılan oklardan biri kalbe değdiği zamân, ondan müteâssir olur ve onun te'sirinde kalır. Başka taraftan bunun zıddı olan bir şey isâbet ederse bu def'a vaziyeti değişir. Meselâ şeytân gelip kalbi kötülüğe dâvet ettiği zaman, melek gelir onu iyiliğe çeker. Bir şeytân gelir kötülüğe dâvet eder, öbür şeytân gelir başka bir kötülüğe dâvet eder. Bir melek gelir, bir iyiliğe, başka bir melek gelir, başka bir iyiliğe dâvet eder. Bâzan iki melek ve iki şeytân arasında münâzaa olur. Hiç bir vakit boş kalmaz. İşte buna işâret olarak, Allahu Te-

âlâ :

وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ

«Onların kalblerini ve gözlerini çeviririz.» (6 - En'am: 110) buyurmuştur.

- 1-DİNDE ÇIKAN YENİ (BATIL) ŞEYLER
- 2-KENDİNİ BEĞENMİŞLİK
- 3-TESİR ALTINDA KALMIŞ
- 4-KARARLILIK

Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretleri, kalbin bu değişikliğine ve Allahu Teâlâ'nın kalb üzerindeki acâyib san'atına muttali olduğu için, kalbin bu hâli ile Allah'a yemin ederek, Buhârî'nin İbn Ömer'den rivâyetine göre:

لَا وَمُقَلِّبَ الْقُلُوبِ •

«Hayır, kalbleri çeviren Allah'a yemin ederim ki, o öyle değil.» buyururlardı. Yine Tirmizî'nin Enes'den ve diğer bir çoklarının da rivâyetine göre Resûl-i Ekrem umûmiyetle:

يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ •

«Ey istediği tarafa kalbleri çeviren Allah'ım, benim kalbimi senin dininde sâbit kıl.» diye duâ ederdi.

Resûl-i Ekrem'e :

— Sen de korkuyor musun? dediklerinde, Resûl-i Ekrem :

وَمَا يُؤْمِنُنِي وَالْقَلْبُ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ يُقَلِّبُهُ كَيْفَ يَشَاءُ •

— Beni ne şey te'min edebilir? Hâlbuki kalb, Allahu Teâlâ'nın iki kudret parmakları arasındadır. Onu dilediği tarafa çevirir, buyurdu. Diğer bir ifâde ile:

إِنْ شَاءَ أَنْ يُقَيِّمَهُ أَقَامَهُ وَإِنْ شَاءَ أَنْ يُزَيِّغَهُ أَزَاغَهُ •

«Kalbi dosdoğru sâbit kılmak dilerse öyle yapar, kaydırmağı dilerse onu kaydırır. Nasıl emîn olayım?» buyurdu. Resûl-i Ekrem kalb için üç mesel darbâtmiş ve (Hâkim'in «Müstedrek»inde Ebû Ubeyde'den ve diğerlerinin başka yollardan rivâyet ettikleri hadisde) şöyle buyurmuştur:

مَثَلُ الْقَلْبِ مَثَلُ الْعُصْفُورِ يَتَقَلَّبُ فِي كُلِّ سَاعَةٍ •

«Kalb serçe kuşu gibidir, her ân bir tarafa yönelir.» Yine (Ahmed ve Hâkim'in Mikdâd b. Esved'den rivâyetlerine göre) Resûl-i Ekrem :

مَثَلُ الْقَلْبِ فِي تَقَلُّبِهِ كَالْقِدْرِ إِذَا سَجَّعَتْ غَلِيَاتُهَا •

«Titreşiminde kalb, kaynamakta olan tencere gibidir. (O nasıl hareket ederse, kalb de öyle hareket eder.)» buyurmuştur. Yine (Taberânî «Ke-bir»inde ve Beyhakî «Şuabü'l-İmân»ında hasen isnâd ile rivâyet ettikleri bir hadiste) Resûl-i Ekrem:

مَثَلُ الْقَلْبِ كَمَثَلِ رِبْتَةٍ فِي أَرْضٍ فَلَاةٍ تَقْلِبُهَا الرِّيحُ ظَهْرًا لِبَطْنٍ

«Kalb, k¹ırda atılmış bir kuş kanadı gibidir. Rüzgâr nasıl bu kanadı alt üst çevirirse kalb de böyledir.» buyurdu. Bu değişmeler ve Allahu Teâlâ'nın kalbi değiştirmekteki akılları hayrette bırakan sun'-ı² acibini, ancak Allahu Teâlâ katındaki hâllerine riâyet eden ve bu hâllerini murâkabe eden kimseler bilebilir.

Kalbler hayır ve şer üzerine sebatta ve bunlar arasında tereddüt etmekte üçe ayrılırlar:

Birincisi: Pisliklerden temizlenip riyâzet ile tezkiye ve takvâ ile tâmir edilen kalbdır. Melekût âleminden ve gayb hazinelerinden hayır hâtıraları bu kalbe akıtılır. Akıl da hayırların inceliklerini anlamak ve faydalarının inceliklerine mütali olmak için, kalbe gelen hâtıraları düşünüp anlamağa yönelir. Basîret nûru ile yüzü kendisine açılır, bu hâtıraları yaymanın lüzûmuna hükmeder ve onları yaymağa teşvik eder. Melek kalbe bakar, kalbi kendi cevherinde temiz, takvâ ile temizlenmiş, akıl ışığı ile aydınlanmış, mârifet nûru ile imâr edilmiş bulur. Melek bu kalbi mesken edinmeği kâfi bulur. İşte bu zamân görülmeyen askerlerle kalbe yardım eder, kalbi daha başka hayırlara irşâd eder ve böyle devâm eder gider. Hayra teşvik bâbındaki yardımı son bulmaz ve hayır husûsundaki işlerini kolaylaştırır. Buna işâret etmek üzere Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor :

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى

«Vergisini (yâni Allah'a itâat eden, hakkını ödeyen, mallarının karşılığını) verip, Allah korkusu güden ve İslâmı kabûl edene kolaylık vereceğiz.» (92 - Leyl: 5,6,7) Bu gibi kalblere rubûbiyet penceresinden ışık nurları parlar, Hattâ gece karanlığında siyah taş üzerinde yürüyen karıncanın ayak şamatasından daha ince olan şirk-i hafinin gizliliği bu kalbde kalmaz. Artık bu ilâhi nûra karşı hiç bir şey gizli kalmaz. Şeytânın hilelerinden hiç bir şey burada revâc bulamaz. Belki şeytân uzakta durur ve yaldızlı sözlerle aldatmağa çalışırsa da bu kalb ona iltifât etmez. Bu kalb, bu gibi mühlikâtan temizlendikten sonra müniciyât ile mâmûr olmağa inkılâb eder. O müniciyât ki, yakında anlatacağımız şükür, sabır,

- 1-CÖL 2-HAYRET VEREN ESERİNİ 3-KONTROL 4-KARARLILIK 5-TEMİZLENMEK 6-KAINATDAKI HER ŞEYDE TECELLİ EDEN İHSAN, İDARE VE TERBİYE 7-YETERLİ 8-KAPI 9-HAY-KÜY 10-GİZLİ 11-TAMİR 12-GEÇERLİK 13-SÜSLÜ, PARLAK 14-NICAT VERENLER 15-NICAT VERENLER

korku, recâ, fakr, zühd, muhabbet, rızâ, şevk, tevekkül, tefekkür, muhâ-sebe ve benzeri şeylerdir. İşte Allahu Teâlâ'nın rahmetiyle yöneldiği kalb bu kalbdır. Yine Allahu Teâlâ'nın :

الْبِذْكِرَ اللَّهُ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ

«Âgâh olunuz, kalbler ancak Allah'ı zikirle sükûn bulur.» (13 - Ra'd:

28) Yine :

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنِّةُ

«Ey nefs-i mutmainne...» (89 - Fecr: 27) buyurduğu da bu kalbdır.

İkincisi : İkinci kalb, heves ile dolmuş rüsvây ve perişân olan kalbdir. Kötü huy ve pis şeylerle kirlenmiş kalbdır. Meleklerin kapuları kaplanmış, şeytânların kapuları ardına kadar açılmış olan kalbdır. Bu kalbde kötülük şöyle başlar: Hevâ-i nefsinin hâtıraları kalbe dökülür ve orada kökleşir. Sonra kalb, fetvâ almak ve doğruyu bulmak için aklın hükümüne mürâcaat eder. Halbuki akıl, hevâ-i nefse hizmet etmeğe alışmış ve onunla ünsiyet etmiştir. Devâmlı olarak ona hileler hâzırlamış ve onun imkânlarına göre çalışmıştır. Bunun için nefis aklı istilâ eder ve ona galebe çalar. Göğüs, hevâ-i nefis ile dolar, genişler ve aklın askerlerinin müdâfaasını köreltmek için hevâ zulmetleri kalbe yayılır. Bu sûretle şeytânın sultası kuvvetleşir. Çünkü hevânın etrafa dağılması ile şeytânın muhiti genişlemiş olur. Böylece kalbe hücum eder, kötülükleri süsler, ümid ve gurûra kaptırıp aldatır. Bu sûretle va'd ve va'id ile berâber imânın sultası zayıflar. Âhîret korkusundan meydâna gelen yakın nûru söner. Zira hevâ ateşinden kalbin içine karanlık bir duman yükselir ve kalbin her tarafını doldurur. Bu sûretle nûr söner. Akıl, kapakları dumanla dolmuş göze benzer, bakmaz hâle gelir. İşte kalbe galebe çalan şehvet böyle yapar ve kalbin durup düşünme imkânı kalmaz. Şâyet bir vaiz ona gerçeği gösterip duyurmak istese de, te'sir etmez, duymaz bir sağır, görmez bir kör hâline gelir. Böylece hevânın arzûsuna uygun olarak şehvet şahlânır. şeytân saldırır ve a'zâlar harekete geçer de Allahu Teâlâ'nın kazâ ve kaderi gayb âleminde şehâdet âlemine isyân olarak çıkar. İşte bu gibi kalbe işâret olarak Allahu Teâlâ :

أَرَأَيْتَ مَنِ اخْتَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا أَمْ يَحْسَبُ أَنْ أَكْفُرَهُ
يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا

1- ÜMİD

7-NÜFUZ

2-HESAPLAŞMAK

8-SÖZ VERME

3-EMİN

9-KORKUTMA

4-ARZU, İSTEK

10-NASIHAATÇI

5-HÜKÜM

11-KAR

6-HÜKMÜ ALTINA

12-COŞAR.

«Gördün mü o hevâ⁻⁴ (ve heves)ini ilâh edinen kimseyi? Şimdi onun üzerine (Habibim) sen mi bekçi olacaksın? Yoksa onların çoğunu hakîy-katen (söz) dinlerler, yâhud akıllanırlar mı sanıyorsun? Onlar, başka de-ğil, dört ayaklı hayvanlar gibidir. Belki yolca daha sapıktır.» (25 - Fur-kan: 43,44)

Yine Allahu Teâlâ :

لَقَدْ حَوَّلَ الْقَوْلَ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

«Celâlim hakkı için söylerim ki, onların pek çoğu üzerine söz yerini bulmuştur, artık (çokları) onlar inanmazlar.» (36 - Yâsin: 7) buyurmuş-

tur: سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

«Onlarca müsâvidir; ha inzâr² etmişsin kendilerini ha etmemişsin, on-lar inanmazlar!» (2 - Bakara: 6)

Kalblerin bâzı şehvetlere nisbetle hâli budur. Bir kalb bulursun, bâ-zı kötülüklerden çekinir, onlardan kendini korur ve onlara aldırış etmez. fakat güzel bir yüz gördü mü kendini alıkoymaz, ne gözüne ve ne de kalbine hâkim olur. Akı gider, kalbinin cıvrılığı kaybolur ve ona gönül verir. Diğer bâzısı da mevki¹, riyâset ve kibir gibi, şeylerde kendine mâ-lik olamaz. Böyle bir imkân bulunca her çâreye baş vurur, nefis hâkimi-yeti kaybolur veyâ bunlara sabreder fakat hiddetini yenemez. Hiddet ânında şeytân elinde oyuncak olur veyâ bunlara sabrı olur da paraya iş gelince şaşkına döner, insânlığı geri iter, hak hukuk gözetmeden paraya hücûm eder.

Bütün bunlar hevâ⁻⁴ dumanının kalbi ihâta etmesinden meydâna gelir. Duman kalbi karartır, hayâ, mürüvvet ve imân nûru kalbde söner, şeytân-ın arzusunun peşinden gider.

Üçüncüsü: Üçüncü kalb, hevâ⁻⁴ hâtıraları kalbde canlanır ve kalbi kötülüğe çeker. Öte yandan imân hâtıraları gelir ve kalbi iyiliğe iter. Ne-fis, şehvet kuvveti ile şer⁸ hâtıralarının yardımına koşar. Şehveti takviye eder ve bu gibi gayr-ı meşrû istifâdeleri kuvvetleştirir. Öte yandan akıl, iyilik hâtıralarına doğru gider ve şehveti def eder, kötü işlerini tak-bih ve techil eder. Şehveti kötü saldırganlıklarında yırtıcı hayvanlara benzetir. Böylece nefsi aklın nasihatine meyleder. Bu sefer şeytân akla saldırır, hevâ-i nefsin arzûlarını takviye eder. Bu soğuk çekingenlik ne-dir? der. Neden arzûlarından bu kadar uzaklaşıyor ve kendi kendine ezi-yet ediyorsun, bir etrafına baksana senin zamânında bu kadar çekingen davranan var mıdır? Şu dünyânın ni'metlerini hep onlara mı bırakalım,

1-DENK

2-KORKUTMA

3-HASIS

4-REİSLİK

5-KENDİNİ BÜYÜN

6-İNSANİYET

7-KUVVETLENDİRME

8-İZİNLİ

9-GİRKİN GÖRME

10-BİLGİSİZ SAYMA

kendimizi diyete mi çekelim, her şeyden mahrûm ve perişân hâle mi gelelim? Bu hâline emsâllerin güler. Yoksa sen falan ve falan zâtlardan da daha ilerde olmak mı istersin? İşte onlar da bu işleri yapmışlar ve çekinmemişlerdir. Baksana işte, ortada falan âlim bu işden çekinmedi. Şâyet bu bir kötülük olsa o, senden evvel bundan uzaklaşırdı. Şeytânın bu vesveseleri karşısında nefis şeytâna meyleder ve ona doğru dönmeğe başlar. Bu sefer melek, şeytân üzerine bir hamle yapar ve der ki; helâk olanlar peşin zevklerinin peşine koşup sonunu unutanlardır. Cennet'in ebedî ni'metleri karşısında şurada cüz'î ve geçici bir zevk ile iktifâ eder misin? Yoksa Cehennem âteşine sabır sana ağır gelmiyor da şurada şehvetinin elemine mi dayanamıyorsun? İnsanlardan bazıları gaflette olup hevâ ve heveslerine tâbi ise, sen de onlara bakıp gaflete mi dalacaksın? Şeytan onlara yol buldu ise, sana da yol bulmasın mı istiyorsun? Hâlbuki başkasının günâhı senin azâbını hafifletmez. Şöyle bir düşün; sıcak bir yaz gününde insanların hepsi güneşin altında kalırken senin bir gölgeliğin olsa, sen, insanlar güneşte yanıyor ben de yatayım, der misin? Elbette demez ve kendini gölgelikte muhâfaza etmek istersin. Bu husûsda hiç çekinmeden onlara muhâlefet etmek istersin. Dünyâ güneşinde hâl böyle olduğuna göre, Cehennem ateşinde öncelikle böyle olması lâzımdır. Bunu dinleyen nefis, meleğin sözüne uyar ve, doğrusu budur, der. İşte böylece iki kuvvet arasında bocalar durur, nihâyet lâıyk olduğu tarafa galebe çalar.

Anlattığımız şeytânî sıfatlar kalbde gâlib ise, şeytân galebe çalar ve kalb Allahu Teâlâ'nın ve dostlarının askerlerinden uzaklaşarak şeytânın ordularına meyleder ve kaderine uygun olarak Allah'tan uzaklaşmasına sebep olan tarafa a'zâları akar gider. Şâyet melekî haşletler kalbde gâlib ise, kalb şeytânın iğvâsına ve peşin zevklere olan teşvîkine meyletmez. Onun Âhireti küçümsemesine değer vermez. Belki Allahu Teâlâ'nın ordusuna meyleder. Kazâ ve kaderine uygun olarak tâat ve ibâdât a'zâlarında görülür. Hulâsa, kalb, Rahmân'ın iki parmağı arasında devreder durur. İki parmak bu iki kuvvettir. Bu iki kuvvetin câzibesini arasında devreder. Kalbde gâlib olan işte budur. Sağa sola döner bir kuvvetten diğerine intikâl eder durur. Devâmlı şekilde meleğin veyâ şeytânın irâdesinde bulunmak çok enderdir. Bu tâat ve mâsiyetler kalbin hazînesi vâsıtasıyla gayb âleminde şühûd âlemine çıkar. Zîra bunlar gayb âleminin gizliliklerinden idi. Bunlar açığa çıktıkları zamân basiret sâhiblerinin ezeldeki mukadderâtı bilmelerine alâmet olurlar. Cennetlik olarak yaratılan kimseye tâat sebepleri müyesser olur. Cehennemlik olan kimseye de isyân sebepleri müyesser olur ve kötü arkadaşlar ona musallat olur, şeytan hükümlerini kalbine ilka eder ve çeşitli hile yolları ile ahmak insanları aldatır. Meselâ, aldırma Allah kerimdir. Şu insanlara baksana

1-BENZER 2-YETİNME 3-ACI 4-İSTEK 5-AZDIRMA

6-CESARET VERME 7-GEÇME 8-İSYAN 9-GÖRÜNEN 10-KADER

11-SATAŞAN 12-KOYMA 13-HABERSİZLİK

Allah korkusu nerde? Ne olursa onlar, sen de öyle olursun! Daha ömrün var, ilerde tevbe edersin, diye aldattır, ümidlendirir. Onun va'di tamâmen uydurma ve yalandır. Tevbeyi va'deder, mağfiret ile ümidlendirir de bu hileleri ile helâklerine sebep olur. Bu gibi hilelerle kalblerini doldurur, kendi sözünü dinletir, hakkı kabûlden onları uzaklaştırır. Maâmâfih bütün bunlar (kulun irâdesi üzerine kurulan) Allahu Teâlâ'nın kazâ ve kaderi iledir. Nitekim Âyet-i Celile'de :

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ
صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ ه

«Hâsılı Allah her kimi hidâyetine erdirmek isterse, islâma sinesini açar, gönlüne genişlik verir. Her kimi de sapıklıkta bırakmak isterse onun da kalbini daraltır, öyle sıkıştırır ki, öfkesinden göğe çıkacak.» (6 - En'-âm: 125) buyurulmuştur. Yine başka bir âyet-i celilede :

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ

«Eğer Allah size nusret verirse, o vakit size gâlib yoktur ve eğer o sizi yardımsız bırakırsa, kimin haddinedir ki, ondan sonra size yardım etsin.» (3 - Âl-i İmrân: 160) buyurulmuştur. Hidâyet eden ve sapıklığa düşüren, doğru yolu gösterip sapıtan, hidâyet ve sapıklığı yaratan, istediğini yapıp dilediği gibi hükmeden O'dur. O'nun hükmünü reddedecek, kazâsını bozacak kimse yoktur. Cennet'i yarattı ve adamlarını hazırladı. Onları tâat ve ibâdet²te kullandı. Cehennem'i ve onun da adamlarını yarattı. Onları da mâsiyette kullandı. Cennet ve Cehennem halkının nişanlarını insanlara bildirdi ve:

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ه

«Muhakkak ki, mü'minler Cennet'te ve muhakkak ki, kâfirler Cehennem'dedir.» (82 - İnfitâr: 13.14) buyurdu. Sonra bir hadis-i kudside (isnâdı muztarib olarak Ahmed ve İbn Hibbân'ın Abdurrahmândan rivâyetinde) şöyle buyurulmuştur:

«Bunlar Cennet'tedir fazla lâf yok. Bunlar da cehennem'dedir yine fazla lâf yok.» O, yaptığından mes'ûl olmayan Allah'dır. Diğerleri yaptıklarından mes'ûldür.

1-ÖYLE OLMAKLA BERABER

2-YARDIM

3-MESULİYETLİ

4-AFV

Biz kalbin acâyib² hâllerinden bu kadarı ile iktifâ edelim. Muâmele kısmında teşerruâtına inmek iyi olmaz. Bu kadar anlatmamızın hikmeti: Muâmele ilminin sırlarını ve derinliklerini bilmek içindir ki, zâhır ile kifâyet¹ etmeyen bundan faydalansın da, özünü bırakıp kabuğu ile iktifâ etmiş olmasın. Sebeblerin hakikatlerinin inceliklerini de³ anlamağa heves etsin. Anlattıklarımızın, bu husûs için kâfi olduğu kanâatindeyiz. Tevfik ve hidâyet Allah'tandır.

Kalbin acâyib hâlleri kitâbı burada tamâm oldu. Hamd ve minnet Allah'a mahsûsdur. Yalnız Allah'a hamd eder, sevgili peygamberine salât u selâm ederim.

(İHYÂ - CİLD: 3 - KİTAB: 1'in SONU)

-
- 1-YETİNME
  - 2-AYRINTILAR , İNCELİKLER
  - 3-YETERLİ
  - 4-YARDIM

İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn (Cilt:3)

Rub'u'l-Mühlikât

İKİNCİ KİTÂB:

Kitâbü Riyâzeti'n-Nefs Ve Tehzîbi'l-Ahlâk
Ve Muâleceti Emrâzi'l-Kalb

(KALBİN HASTALIKLARINI TEDÂVİ, AHLÂKİ
GÜZELLEŞTİRME VE NEFSİ TERBİYE)

(MUKADDİME VE ONBİR BEYAN'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

- 1 inci BEYÂN : GÜZEL AHLÂKIN FAZİLETİ VE KÖTÜ HUYUN FENÂLIĞI
- 2 inci BEYÂN : GÜZEL AHLÂK VE KÖTÜ HUYUN HAKİKATLERİ
- 3 üncü BEYÂN : RİYÂZET YOLU İLE AHLÂKIN DEĞİŞECEĞİ, DÜZELİP DÜZELMİYECEĞİ.
- 4 üncü BEYÂN : GÜZEL AHLÂKA ULAŞTIRAN SEBEBLER.
- 5 inci BEYÂN : AHLÂKİ GÜZELLEŞTİRMENİN YOLU.
- 6 ncı BEYÂN : KALB HASTALIKLARI VE BU HASTALIKLARIN KAYBOLDUĞUNU GÖSTEREN BELİRTİLER.
- 7 nci BEYÂN : İNSANIN KENDİ KUSURLARINI BİLMESİNİN YOLU.
- 8 inci BEYÂN : KALB HASTALIKLARININ MENŞE'İ, ŞEHVETLERE UYMAK VE BU HASTALIKLARI TEDAVİ ÇARESİNİN ŞEHVETLERİ ATMAK OLDUĞUNA DAİR ŞERİATIN VE BASİRET ERBÂBININ RİYÂZETLERİN DEN GELEN ŞÂHİD VE DELİLLER.
- 9 uncu BEYÂN : GÜZEL AHLÂKIN ALÂMETLERİ.
- 10 uncu BEYÂN : İLK GELİŞME ÇAĞINDA OLAN ÇOCUKLARIN RİYÂZET YOLU İLE TERBİYE USÛLÜ VE AHLÂKLARINI GÜZELLEŞTİRME KEYFİYETİ.
- 11 inci BEYÂN : İRÂDE VE MÜCÂHEDE MUKADDİMESİNİN ŞARTLARI VE RİYÂZET YOLUNA GİREN MÜRİDİN ÂHESTELİĞİ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsûstur. O Allah ki, güzel san'atı ile bütün işleri çekip çevirdi. Her şey'i yerli yerine koydu ve her şey'in sûretini en güzel bir şekilde ikaame etti. Yaratıkları arasında insân sûretini en güzel bir kalıp ve kıyâfetle süsledi. Şekil ve miktârında artık ve eksikten onu korudu. Ezeli hikmetine uygun bir şekilde onu yarattı ve ahlâkı güzelleştirmeyi onun paçaları sıvamasına ve sa'y u gayretine terketti. Onu korkutup çekindirmekle, ahlâkını güzelleştirmeye teşvik etti. Kendi tevîfik ve yardımı ile sevgili kullarına, ahlâklarını güzelleştirmeyi kolaylaştırdı ve zor olan şeyleri kolaylaştırmakla onlara ikramda bulundu. İşte şu âli vasıfların sâhibi olan Allahu Teâlâya hamdederim.

Salât ve selâm korkutucu, müjdeleyici, ihtiyâr ettiği sevgili peygamberi ve kulu Hz. Muhammed'e (S.A.V.) olsun; ona salât ve selâm ederim. O peygamber ki, yüzünün çizgilerinden nübüvvet nûrları dökülür, hayâllerinden ve dış görünüşünden hakikat gerçekleri meydana çıkar. Salât ve selâm onun âl ve ashâbı üzerine olsun ki, İslâmın yüzünü küfrün koyu karanlıklarından temizledi, bâtılı kökünden kesip attılar, çoğu ile değil azı ile de kirlenmedi ve tamâmen ondan uzaklaştılar.

Bundan sonra bilmiş ol ki; güzel ahlâk, peygamberlerin sıfatı ve siddikların en makbûl amelleridir. Aslında güzel ahlâk imânın yarısıdır. Takvâ sâhiblerinin mücâhedelerinin meyvesidir ve ibâdet edenlerin riyâzetidir. Kötü huy ise, öldürücü bir zehir, insân beynini öldüren bir tehlike, açıkta bir zillet ve rezâlettir. Allah'ın civârından uzaklaştıran bir pislik ve sâhibini şeytân yoluna iten bir kötülüktür. İyi ahlâk, kalben Cennet ni'metlerine açılan ve Rahmân'a yaklaştıran bir kapu olduğu gibi, kötü huy da kalbleri saracak olan ve Allahu Teâlâ'nın yaktığı Ceheennem ateşine açılan bir kapudur. Kötü huy, nefsin hastalığı ve kalbin marazıdır. Şu kadar ki, bedenî hastalıklar maddî hayâtı yok eder, kalbî hastalıklar ise ebedî hayâtı mahveder.

Fânî hayâtı sona erdirecek olan cismî hastalıklardan korunmak için ilâç terkiblerini öğrenmekte tabiblerin şiddetle dikkat ve itina göstermeleri gerektiği gibi, ebedî hayâtı mahvedecek olan kalb hastalıklarını tedâvi edecek ilâç terkibini öğrenmenin daha mühim olduğu meydândadır. Tıbbın bu kısmını öğrenmek, her akıl sâhibine borçtur. Zira hastalıklar-

İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Cilt: 3 - F.: 8

1-CESARET VERME

2-İNAYET

dan sâlim bir kalb düşünülemez. Tedâvisi cihetine gidilmez ve kendi başına terk edilirse hastalıklar yığılır, dertler çoğalır ve sâhibine galebe çalarak onu çökertirler. İnsân önce bu hastalıkların menşe'ini, nerden meydana geldiklerini bilmeğe yâni teşhîsine, sonra da izâlesi için ilâç aramağa muhtâttır. Kalbi tedâvi ise Allahu Teâlâ'nın :

فَذَافِلَحْ مَنْ رَزَقَهَا •

«Kendini arıtan saâdete ermiştir.» (91 - Şems: 9) Âyetinden murâdı budur. Kalbi ihmâline gelince :

وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَهَا •

«Onu fenâlıklara gömen kimse de ziyâna uğramıştır.» (91 - Şems: 10) Âyetinden murâdı budur.

Biz bu kısımda kalbin bâzı hastalıklarına işâret edecek ve ihtisar yolu üzerine tedâvi keyfiyetinden bahsedeceğiz. Muayyen hastalıkların tedâvi tafsîlâtına girişmeyeceğiz. Çünkü o, bu kısmın sonunda gelecektir. Buradaki gâyemiz, ahlâkı güzelleştirmeye umûmî bir bakış ve yolunu hâzırlamaktır. Biz burada onu anlatacak ve daha kolay anlaşılması için beden tedâvisini örnek alacağız. Bunu da güzel ahlâkın faziletini anlatmakla vuzûha kavuşturacak ve sonra güzel ahlâkın mâhiyetini bildirecek, sonra riyâzetle ahlâkın düzelip düzelmeyeceğini, güzel ahlâkı elde edecek sebepleri bildireceğiz ve daha sonra da bütün tafsîlâtıyla ahlâkı güzelleştirmeyi bildirecek yolları açıklayacağız. Nefis terbiyesini anlatacağız. Sonra kalbin hastalıklarını anlatan belirtileri göstereceğiz. Sonra insânın kendi ayıplarını bilmesinin yollarını öğreteceğiz. Sonra kalbi tedâvinin tek çıkar yolunun şehveti terk etmek olduğunu naklî deliller ile bildireceğiz. Sonra güzel ahlâkın belirtilerini anlatacağız ve ilk çağında çocuk terbiyesini açıklayacak, daha sonra da irâde şartları esâslarını bildireceğiz ki, bunlar onbir fasıldır. İnşâallah bu kitabda bunların maksadlarını toplayacağız.

1 inci BEYÂN : GÜZEL AHLÂKIN FAZİLETİ VE KÖTÜ HUYUN FENALİĞİ

Allahu Teâlâ sevgili peygamberini övmek ve ona vermiş olduğu ni-

meti açıklamak üzere : وَإِنَّكَ لَعَلَّ خُلِقْتَ عَظِيمٌ •

«Şübhesiz sen büyük ahlâk üzere gönderilmişsin.» (68 - Kalem: 4)

buyurmuştur. Hz. Âişe (R.A.): «Resûl-i Ekrem'in ahlâkı Kur'ân idi.» buyurmuştur.

Bu Husûstaki Hadîsler :

Bir kişi Resûl-i Ekrem'e ahlâktan sordu. Resûl-i Ekrem de :

«Afva sarıl, mârûfu emret ve câhillerden yüz çevir.» (7 - A'raf: 199) âyefini okuduktan sonra :

هُوَ أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطَى مَنْ حَرَمَكَ وَتَعْفُو عَمَّنْ ظَلَمَكَ

«O (ahlâk); gelmeyene gitmen, vermeyene vermen ve zulmedeni bağışlamandır.» (75) buyurdu.

إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ

«Ben ancak ahlâki faziletleri tamamlamak için gönderildim.» (76)

أَثْقَلُ مَا يُوَضَّعُ فِي الْمِيزَانِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ تَقْوَى اللَّهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ

«Kıyâmet günü mizana konan iyiliklerin en ağırı takvâ ve güzel ahlâktır.» (77)

Adamın biri Resûl-i Ekrem'e gelerek :

— Ey Allah'ın Resûlü, din nedir, der. Resûl-i Ekrem:

— Güzel ahlâktır, buyurur. Adam Resûl-i Ekrem'e sağından gelerek aynı suâli sorar. Resûl-i Ekrem yine :

— Güzel ahlâktır, buyurur. Adam Resûl-i Ekrem'e sol taraftan gelir ve aynı suâli sorar, fakat aynı cevâbı alır. Adam Resûl-i Ekrem'e arka tarafından gelir ve aynı suâli sorar. Resûl-i Ekrem adama dönerek :

— Anlamıyor musun din kızmamak demektir, buyurur. (78)

Resûl-i Ekrem'e :

— Şûm nedir? diye sorduklarında, Resûl-i Ekrem :

— Kötü huydur, buyurdu. (79)

إِنِّي اللَّهُ حَيْثُ مَا كُنْتُ وَآتَّبِعِ السَّيِّئَةَ تَمَحُّهَا وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنِ

(75) İbn Mardûye Câbir ve Enes'den hasen senedlerle rivâyet etmiştir.

(76) Ahmed, Hâkim ve Beyhakî Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(77) Ebû Dâvud ve Tirmizî Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmişler; Tirmizî, sahih olduğunu söylemiştir.

(78) Ebû'l-Alâ b. es-Şihhîr'den Murvuzunî mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(79) Ahmed ve bir çokları Hz. Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

«Adamın biri Resûl-i Ekrem'e :

— Bana vasiyyet et, öğüt ver, dedi. Resûl-i Ekrem :

— Nerde bulunursan bulun Allah'tan kork, buyurdu. Adam:

— Arttır ya Resûlallah, dedi. Resûl-i Ekrem :

— Kötülüğün akabinde bir iyilik yap ki, o iyilik günâhı gidersin, buyurdu. Adam yine :

— Arttır, deyince Resûl-i Ekrem :

— İnsanlarla güzel geçin, buyurdu.» (80)

Yine Resûl-i Ekrem'den hangi amelin daha makbûl olduğu soruldu. Re-

sûl-i Ekrem: «Güzel ahlâktır.» buyurdu. Yine Re-

sûl-i Ekrem :

«Allahu Teâlâ, ahlâk ve hilkatini güzel yaptığı kimseyi Cehennem'i-ne yedirmez.» (81) buyurdu.

Fudayl diyor ki: Resûl-i Ekrem'e bir kadın hakkında :

— Gündüz oruçlu ve gece uyanıktır, dâima ibâdet eder. Buna rağmen komşuları ile iyi geçinmez, onlara çirkin sözler söyler, kötü huylu bir kadındır, dediler. Resûl-i Ekrem:

 «Onda hayır yok, o cehennem-

liktir.» buyurdu. (82)

Ebû'd-Derdâ (R.A.) da Resûl-i Ekrem'in:

«Mizana ilk konacak güzel ahlâk ve cömerdliktir.» (83) buyurduğunu söyledi.

Allahu Teâlâ imanı yarattığı zaman imân :

(80) Tirmizî Ebû Zer'den hasen olarak rivâyet etmiştir.

(81) Taberânî ve diğerleri Ebû Hureyre'den; Hatîb Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(82) Ahmed ve Hâkim Ebû Hureyre'den rivâyet ettiler ve Hâkim, sahîhtir, dedi.

(83) Ebû Dâvud ve Tirmizî'den aynı meâlde bir rivâyet vardır. Hasen ve sahîh olduğunu da Tirmizî söylemiştir.

— Allah'ım, beni takviye et, dedi. Allahu Teâlâ da onu güzel ahlâk ve cömerdlikle takviye etti. Küfrü yarattığı zamân, o da aynı şekilde takviye istedi ve Allahu Teâlâ onu da kötü huy ile takviye etti.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur,

إِنَّ اللَّهَ مَعَالَى اسْتَخْلَصَ هَذَا الدِّينَ لِنَفْسِهِ وَلَا يَصْلُحُ لِدِينِكُمْ إِلَّا السَّخَاءُ وَحَسَنُ الْخُلُقِ

«Allahu Teâlâ bu dîni (İslâm dinini) kendi zâtı için hâlis kıldı. Sizin bu dininize cömerdlik ve güzel huydan başkası yaraşmaz. Aman, dîninizi bu iki hasletle süsleyiniz.» (84)

حُسْنُ الْخُلُقِ خُلُقُ اللَّهِ الْأَعْظَمِ • «Ahlâk güzelliği Allahu Teâlâ'nın büyük ahlâkıdır.» (85)

Resûl-i Ekrem'e :

— İmân yönünden mü'minlerin en faziletlisi kimdir? diye soruldu,

Resûl-i Ekrem: أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا • «Ahlâkı güzel olandır» buyurdu. (86)

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

إِنَّكُمْ لَنْ تَسْعُوا النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ فَسَعَوْهُمْ بِسَطِّ الْوَجْهِ وَحُسْنِ الْخُلُقِ

«Siz mallarınızla insânlara yardımı yetiştiremezsiniz, yardıma malınız yetmez. Hiç olmazsa onları güler yüz ve güzel huy ile hoşnûd etmeğe gayret ediniz.» (87)

Yine Resûl-i Ekrem :

مُؤْءُ الْخُلُقِ يُفْسِدُ الْعَمَلَ كَمَا يُفْسِدُ الْخَلُّ الْعَسَلَ •

(84) Dâre Kutnî ve Harâitî leyyin isnad ile Ebû Said el-Hudrî'den rivâyet etmişlerdir.

(85) Taberânî «Evsat» ında Ammâr b. Yâser'den rivâyet etmiştir.

(86) Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesel ve Hâkîm Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(87) Bezzar, Ebû Yâlá ve Taberânî Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

«Sirke balı bozduğu gibi, kötü ahlâk da ameli bozar.» (88) buyurdular. Rivâyete göre Resûl-i Ekrem Cerir'e:

إِنَّكَ أَمْرٌ وَقَدْ حَسَّنَ اللَّهُ خُلُقَكَ فَحَسِّنْ خُلُقَكَ •

«Sen Allahu Teâlâ'nın güzel yarattığı bir kimsesin, o halde ahlâkını da sen güzelleştir.» (89)

Resûl-i Ekrem yüz ve ahlâk bakımından insanların en güzeli idi. (90) Resûl-i Ekrem duâsında:

اللَّهُمَّ كَمَا حَسَّنْتَ خُلُقِي فَحَسِّنْ خُلُقِي •

«Allah'ım, hılkatimi güzel yarattığın gibi, ahlâkımı da güzelleştir.» (91) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem umûmiyetle duâsında şöyle dermiş:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الصِّحَّةَ وَالْعَافِيَةَ وَحُسْنَ الْخُلُقِ •

«Allah'ım, senden sıhhat, âfiyet ve güzel ahlâk isterim.» (92) Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurdu:

كَرَّمَ الْمُؤْمِنِينَ دِينَهُ وَحَسَبَهُ حُسْنَ خُلُقِهِ وَمُؤْتَهُ عَقْلَهُ •

«Mü'minin kerem ve iyiliği dini, haseb ve asâleti güzel huyu, mürüvet ve insanlığı ise aklıdır.» (93)

Usâme: «Bedevilerin Resûl-i Ekrem'den, kula verilenlerin en hayırlısı nedir? diye sorduklarında, Resûl-i Ekrem'in

خُلُقُهُ حَسَنٌ •

«Güzel ahlâktır», buyardığına şahid oldum,»

dedi. (94)

(88) İbn Hibban ve diğerleri İbn Abbâs ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(89) Harâîti ve diğerleri Cerir'den rivâyet etmişlerdir.

(90) Harâîti «Mekârim-i Ahlâk» da Berâ'dan hasen sened ile rivâyet etmiştir.

(91) Harâîti «Mekârim-i Ahlâk» da İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

(92) Harâîti «Mekârim-i Ahlâk» da İyyin sened ile Abdullah b. Ömer'den rivâyet etti.

(93) İbn Hibban ve Hâkim Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Hâkim sahih olduğunu söyledi. Ayrıca Beyhâkî de rivâyet etti.

(94) İbn Hibban Usâme b. Şüreyk'den rivâyet etmiştir.

إِنَّ أَحَبَّكُمْ إِلَيَّ وَأَقْرَبَكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحَابِسُكُمْ اخْلَاقًا ۝

«Kıyâmet gününde benim için en sevimliniz ve bana en yakın olanınız, ahlâk yönünden en güzel olanınızdır.» (95)

İbn Abbâs (R.A.) buyuruyor ki: Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

ثَلَاثٌ مَنْ لَمْ تَكُنْ فِيهِ أَوْ وَاحِدَةٌ مِنْهُنَّ فَلَا تَعْتَدُ وَالْأُثْنَى مِنْ عَمَلِهِ
تَقْوَى تَحْجِزُهُ عَنِ مَعَاصِي اللَّهِ، أَوْ حِلْمٌ يَكْفِيهِ السَّفِيهَ أَوْ خُلُقٌ
يَعِيشُ بِهِ بَيْنَ النَّاسِ ۝

«Kendisinde şu üç haslet veyâ bunlardan biri bulunmayanın hiç bir ameline kıymet vermeyiniz :

- 1 — İsyândan kendisini alıkoyacak takvâ ve Allah korkusu,
  - 2 — Kötüye karşı susmasını bildirecek hilim, yumuşaklık,
  - 3 — İnsanlarla geçim sağlayacak güzel huy,» buyurmuştur. (96)
- Resûl-i Ekrem namâza başladığı zamân şöyle duâ ederdi :

اللَّهُمَّ اهْدِنِي لَإِحْسَنِ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِي لَإِحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ وَاصْرِفْ
عَنِّي سَيِّئَهَا لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ ۝

«Allah'ım, bana güzel ahlâk ihsân eyle, zira senden başka kimse güzel ahlâk ihsân edemez. Allah'ım, beni kötü huylardan koru ve uzaklaştır.» (97)

Enes (R.A.) diyor ki: Bir gün Resûl-i Ekrem'in huzûrunda bulunurken, Resûl-i Ekrem :

إِنَّ حُسْنَ الْخُلُقِ لَيُذِيبُ الْخَطِيئَةَ كَمَا تُذِيبُ الشَّمْسُ الْجَلِيدَ ۝

«Güneşin donmuş suyu eritmesi gibi, güzel ahlâk da günâhları eritir.» (98) buyurmuştur.

(95) Taberânî, Ebû Hureyre ve Câbir'den rivâyet etmiştir.

(96) Harâitî İbn Abbâs'dan, Taberânî Ümmü Seleme'den rivâyet etmişlerdir.

(97) Müslim, Ali'den rivâyet etmiştir.

(98) Harâitî Enes'den, Taberânî ve diğerleri İbn Abbâs ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Yine Resûl-i Ekrem : **مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ حُسْنُ الْخُلُقِ** «Güzel ahlâk,

kışının saâdetindendir.» (99) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem : **أَيُّمَنْ حُسْنُ الْخُلُقِ** «Yümn ü be-

reket, güzel huydur.» (100) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem Ebû Zer'e hitâben :

لَا عَقْلَ كَالْتَّذِيرِ وَلَا حَسَبَ كَحُسْنِ الْخُلُقِ

«Tedbir gibi akıl, güzel huy gibi asâlet olamaz.» (101) buyurdu.

Enes (R.A.) diyor ki: Mü'minlerin annesi Ümmü Habîbe Resûl-i Ekrem'e :

— Ya Resûlâllah, bir kadın dünyâda iki kocaya varmış; kadın ve iki kocası da Cennetlik, kıyâmette bu kadın bunlardan hangisine varacaktır? diye sordu. Resûl-i Ekrem :

لَا خَيْرَ لَهَا خُلُقًا كَانَ عِنْدَهَا فِي الدُّنْيَا، بِأَمْرٍ حَسِبَتْ ذَهَبَ حُسْنُ الْخُلُقِ بِخَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

«Dünyâda kadına göre ahlâkı güzel olana varacaktır, ey Ümmü Habîbe, güzel huy, dünyâ ve âhiretin hayrına muâdildir.» buyurdu. (102)

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

إِنَّ الْمُسْلِمَ الْمُسَدِّدَ لِيُذْرِكَ دَرَجَةً الصَّائِرِ الْقَائِمِ بِحُسْنِ خُلُقِهِ وَكَرَمِ مَرْبَّتِهِ (وَفِي رِوَايَةٍ) دَرَجَةً الظَّالِمِ فِي الْهَوَاجِرِ

«Muvaffak olmuş bir müslümân, güzel ahlâk ve keremiyle gündüz sâim ve gece kaam mertebesine ulaşır.» diğer rivâyette: «En sıcak ve uzun günün ortasında susayanların derecesine yükselir.» buyurmuştur. (103)

(99) Harâitî ve Beyhâkî Câbir'den rivâyet etmişlerdir.

(100) Harâitî, Ali'den rivâyet etmiştir.

(101) İbn Mâce ve İbn Hibban Ebû Zer'den rivâyet etmişlerdir.

(102) Taberânî ve Harâitî Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(103) Ahmed Abdullah b. Ömer'den ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

إِنِّي رَأَيْتُ الْبَارِحَةَ عَجَبًا، رَأَيْتُ رَجُلًا مِنْ أُمَّتِي حَاشِيًا عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَبَيْنَهُ
وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ فَجَاءَ حُسْنُ خُلُقِهِ فَأَدْخَلَهُ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى ۝

«Dün gece acâyp bir şey gördüm: Ümmetimden birini dizleri üzerine çökmüş, Allahu Teâlâ'nın huzûruna girecek fakat buna mâni bir perdesi var. Bu sırada güzel ahlâkı gelerek onu Allahu Teâlâ'nın huzûruna iletmiştir.» (104)

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

إِنَّ الْعَبْدَ لَيَبْلُغُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ عَظِيمَ دَرَجَاتِ الْآخِرَةِ وَشَرَفِ الْمَنَازِلِ
وَإِنَّهُ لَضَعِيفٌ فِي الْعِبَادَةِ ۝

«Kul, ihâdeti zayıf olduğu hâlde güzel ahlâkı sâyesinde âhiretin yüksek derece ve şerefli menzillerini ihrâz eder.» buyurmuştur. (105)

Hız. Ömer (R.A.) Resûl-i Ekrem Efendimizin huzûruna girmek için izin istedi. İçerde Resûl-i Ekrem'den daha yüksek sesle konuşan kadınlar vardı. Kadınlar, Hız. Ömer'in içeri gireceğini anlayınca hemen kendilerine çeki düzen verdiler ve bir kenâra çekilip sustular. Bu hâle Resûl-i Ekrem gülerken Hız. Ömer içeri girdi. Resûl-i Ekrem'i güler görünce, sebebini sordu ve :

— Anam babam size fedâ olsun, niçin güldünüz? dedi. Resûl-i Ekrem:

عَجِبْتُ لِهَؤُلَاءِ اللَّائِي كُنَّ عِنْدَنَا سَمِعْنَ صَوْتَكَ تَبَادَرْنَ الْحِجَابَ ۝

— Şu yanımda bulunan kadınlara şaşıtm. Senin sesini duyar duymaz hemen toplanıp kendilerine çeki düzen verdiler, buyurdu. Bunun üzerine Hız. Ömer :

— Siz benden ziyâde hürmete lâyıksınız, yâ Resûlâllah, dedikten sonra, kadınlara dönerek :

— Ey nefislerine düşmânlık edenler, Resûl-i Ekrem'den korkmuyor da benden mi korkuyorsunuz? dedi. Kadınlar :

— Evet, ondan korkmuyor ve senden korkuyoruz; çünkü onun tabia-

(104) Harâitî Abdurrahman b. Semure'den rivâyet etmiştir.

(105) Taberânî ve diğerleri isnâd-ı ceyyid ile Enes'den rivâyet etmişlerdir.

tı yumuşaktır, sen ise sert ve ağır tabiatlısın, dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

يَا ابْنَ الْخَطَّابِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا لَيْقِكَ الشَّيْطَانُ قَطُّ سَالِكًا
فَجًّا إِلَّا سَلَكَ فَجًّا غَيْرَ فَجِّكَ هـ

— Ey Hattâb'ın oğlu, nefsimi yed-i kudretinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, şeytân herhangi bir yolda seninle karşılaşırsa hemen yolunu değiştirir ve senin gittiğin yoldan başka yola sapar, yâni şeytan bile senden korkar, buyurdu. (106)

Yine Resûl-i Ekrem :

سُوءُ الْخُلُقِ ذَنْبٌ لَا يُغْفَرُ وَسُوءُ الظَّنِّ خَطِيئَةٌ تَفْجُحُ هـ

«Kötü huy, bağışlanmayacak bir günâh; kötü zan ise, kokan bir gü-nâhtır.» (107) buyurdu.

Eserler:

Lokman - ı Hakîm'in oğlu babasına soruyor :

— Bir insânın en iyi hasleti hangisidir? Lokman :

— Dındır, buyurdu. Oğlu :

— İki kişi olurlarsa? Lokman :

— Dîn ve mâl, dedi. Oğlu :

— Üç kişi olurlarsa? Lokman :

— Dîn, mâl ve hayâ, buyurdu. Oğlu :

— Dört kişi olurlarsa? Lokman :

— Dîn, mâl, hayâ ve güzel huy, dedi. Oğlu :

— Beş kişi olurlarsa? Lokman :

— Dîn, mâl, hayâ, güzel ahlâk ve cömerdlik, dedi. Oğlu :

— Altı kişi olurlarsa? Lokman :

— Oğlum, saydığım şu beş haslet kimde bulunursa, o zât müttakî, pâk ve temizdir, Allahu Teâlâ'nın dostu olup şeytândan uzaktır.

Hasan - ı Basri anlatıyor: «Kötü huylu olan, kendine eziyet eder.»

Enes b. Mâlik: «İnsân güzel ahlâkı sâyesinde Cennet'in âli derecelerine yükselebilir. Buna karşılık âbid olsa da, kötü huyu sebebiyle

(106) Buhâri ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(107) Taberânî «Sağır»'ında Âişe'den rivâyet etmiştir.

Cebennem'in derinliklerine yuvarlanabilir.» dedi. Yahyâ b. Muâz: «Rızık hazineleri ahlâk güzelliğindendir.» dedi. Vehb b. Münebbih: «Kötü huylu insan, kırılmış saksı gibidir; ne saksıdır, ne de çamur.» demiştir. Fuzayl şöyle anlatıyor: «Güzel huylu kötü bir insânın bana arkadaş olması, âbid ama kötü huylu bir insânın arkadaş olmasından daha sevimlidir.»

İbn Mübârek bir yolculuğunda kötü huylu bir insan ile arkadaş olur. Adamın her dediğini yapmağa gayret eder. Eziyetlerine katlanır, onu darıltmamağa çalışır. Yolculuk sona erip ayrıldıkları zamân, İbn Mübârek, sanki iyi bir arkadaşını kaybetmiş gibi ağlar. Ağlamasının sebebini kendisinden sorduklarında şöyle der: «Buna acıdığım için ağlıyorum. Çünkü ben kendisinden ayrıldım, fakat onun kötü huyu hâlâ kendisiyle berâber.»

Cüneyd şöyle anlatıyor: Kişinin ilmi ve ameli az olsa da, dört şey onu üstün mevkilere yükseltebilir. Bunlar da hilim, tevâzu, cömerdlik ve güzel ahlâktır. Bu dört şey, imânın kemâlidir.

Kettânî şöyle anlatıyor: «Tasavvuf dediğin ahlâktır. Ahlâkını güzelleştirip arıtan tasavvufunu arıtmış olur.»

Ömer (R.A.) da şöyle buyuruyor: «Ahlâk ile insanlar arasına karışınız, fakat amellerinde ayrılınız.»

Yahyâ b. Muâz-ı Râzî: «Kötü huy öyle bir günâhtır ki, onunla berâber işlenen çok günâh zarar vermez.» demiştir.

İbn Abbâs'a:

— Kerem nedir? diye sordular. İbn Abbâs:

— Allahu Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerim'de:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ «Allah katında en keremliniz, en

çok müttakî olanınızdır.» (49 - Hucürât: 13) buyurduğu gibi müttakilerdir, dedi. Kendisine:

— Haseb nedir? dediler. O:

— Ahlâkı en güzel olan, hasebi en güzel olandır, diye cevâb verdi ve devâmla:

«Her binânın bir temeli var, İslâm binâsının temeli de güzel ahlâktır.» buyurdu.

Atâ: «Yükselenler, hep güzel huyları sâyesinde yükselmişlerdir. Ahlâkın kemâl mertebesine de ancak Hz. Muhammed Mustafâ (S. A.V.) yükselmiştir.» dedi. Allahu Teâlâ'ya en çok yaklaşanlar, güzel ahlâkı ile Resûl-i Ekrem'in izini tâkib edenlerdir.

2 nci BEYÂN : GÜZEL AHLÂK VE KÖTÜ HUYUN HAKİKATLERİ

Bilmiş ol ki: İnsanlar güzel ahlâkın hakikati üzerinde konuşmuşlar ve «Ahlâk nedir?» diye sormuşlar, fakat hakikati üzerinde durmayıp, onun semere ve neticesinden bahsettiler. Bununla berâber bütün neticelerini de ortaya koymamışlardır. Belki her biri kendi hâtırladığı neticelerini hâtırlattı, haddini ve hakikatini anlatmakla kimse uğraşmadı ve şümüllü olarak, mufassal bir şekilde hakikat ve mâhiyetini ortaya koymadı. Meselâ, Hasan-ı Basrî'ye ahlâktan sorulduğunda, Hasan: «Güzel ahlâk, güler yüz, tatlı söz, iyilik yapmak ve kötülük etmemektir.» diye târif etmiştir. Vâsıtî: (108) ahlâkı şöyle târif etmiştir:

«Kimseye husûmet etmemek ve kimsenin husûmetine sebebiyet vermemek ve bunu, Allahu Teâlâ'yı daha iyi bildiği için yapmaktır.»

Şah Kirmânî de: «Eziyet etmemek ve güçlükleri kaldırmaktır.» dedi. Başka bir zât: «İnsanlar arasına girmek ve aralarında kendisini görüp tanımaktır.» dedi.

Vâsıtî başka bir yerde de şöyle dedi: «Darlıkta ve genişlikte halkı memnûn etmektir.»

Ebû Osmân Mağribî de şöyle târif etmiştir: «Allah'dan râzı olmaktır.»

Sehl-i Tüsterî'ye güzel ahlâktan sorduklarında şöyle cevâb vermiştir: «En aşağı derecesi eziyyete katlanmak, kötülüğe karşılık vermek, zâlîme merhamet etmek, onun yarlığanmasını dilemek, ona şefkatle muâmele etmektir.» Bir def'asında da: «Rızık husûsunda Allahu Teâlâ'yı töhmet altında bulundurmamak, yâni rızıkına kefil olduğuna emîn olmak, ona güvenip sükûn ve huzûr bulmaktır. Her husûsta gerek seninle Rabbin arasında ve gerek seninle halk arasındaki hususlarda ona itâat edip isyân etmemektir.» dedi.

Hız. Ali (R.A.) de: «Ahlâk, üç haslette aranır. Onlar da harâmdan uzaklaşmak, helâli aramak ve âile efrâdına imkân nisbetinde genişlik göstermektir.»

Hüseyin b. Hallâc-ı Mansûr da ahlâkı şöyle târif etmiştir: «Hak'ı düşündükten sonra halkın eziyyetine aldırış etmemendir.»

Ebû Said el-Hıraz da: «Allah'tan başka bir düşünce ve telâşen olmamaktır.» diye târif etmiştir.

Bu anlattıklarımız ve benzerleri ahlâk hakkında daha pek çok târifler vardır ki, bütün bunlar güzel ahlâkın kendini değil semere ve neticeleri-

(108) Ashî Ferganelîdir. Cüneyd'in sohbetinde bulunmuştur. Rey'de İkaamet etmiş ve Hicri 321 de ölmüştür.

ni anlatır. Bununla berâber ahlâkın bütün fayda ve neticelerini anlatamamışlardır. Hakikat perdesini kaldırmak, çeşitli sözleri aktarmaktan daha iyidir.

Buna göre deriz ki; halk [yaratık], hulk [ahlâk] bir arada kullanılan iki kelimedir. Falan adamın hilkati ve halkı [yâni yaradılışı ve ahlâkı] güzeldir, denir ve «halk» kelimesinden dış görünüş ve sûreti, «hulk» kelimesinden de bâtinî sûreti murâd olunur. Çünkü insân iki şeyden meydâna gelmiştir. Biri göz ile görülen cisim, diğeri de basiret ile idrâk edilen rûhdur. Her birinin bir hey'et, şekil ve sûreti vardır. Bu sûretler ya güzel veyâ çirkindir. Basiret ile bilinen rûh, göz ile görülen cisimden daha mühimdir. Bunun için Allahu Teâlâ rûhu kendisine nisbet etmekle şerefini yükselterek buyurmuştur:

إِنَّمَا خَلَقَ بَشَرًا مِنْ طِينٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

«Rabbin meleklere şöyle demişti: «Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu yapıp rûhumdan ona üflediğim zaman ona secdeye kapanın.» (38 - Sât: 71,72) Bu Âyet-i Celile'de cesedi toprağa, rûhu ise kendisine nisbet buyurmuştur. Burada rûh ile nefis kelimelerinin mânası birdir. Murâd lâîfe-i Rabbâniyyedir.

Ahlâk, nefisde yerleşmiş bir şekil ve hey'etten ibârettir. Düşünüp taşınmağa lüzûm görmeden bütün işler suhûlet ve kolaylıkla bundan sâdır olur. Akıl ve şariat bakımından övülen ve güzel sayılan işler bu hey'etten meydâna gelirse, buna güzel ahlâk, şâyet kötü işler meydâna gelirse ona da çirkin huy denir. Bizim, bu nefisde yerleşmiş bir keyfiyettir, dememizin hikmeti şudur: Her hangi bir sebeble nâdiren malını bir ihtiyâç uğrunda sarfeden kimseye, cömerddir, denemez. Cömerd olması için malını infâk etmek keyfiyeti kendisine yerleşmiş, bir tabiat hâline gelmiş olması lâzımdır. Düşünmeden ve zorluk çekmeden kolaylıkla iyi işlerin kendisinden meydâna gelmesini şart koşmamızın sebebi zorlanarak malı veren veyâ kızdığı zamân zorluk ve müşkilâtla kendisini zapteden kimseye, cömerddir veyâ halim bir insandır, denemediği içindir.

Burada dört husûs vardır :

- 1 — İyi ve kötü işler,
- 2 — Bunları yapmağa güç yetirmek,
- 3 — İyiyi, kötüyü, güzeli ve çirkinini bilmek,
- 4 — Nefisde yerleşen bir hey'et ile güzel veyâ çirkin tarafına meyl ederek, güzel veyâ çirkinden birini yapmağı kolaylaştırmaktır.

Demek ki ahlâk, işden ibâret değildir. Nice kimseler vardır ki, cö-

merd oldukları hâlde yoksulluktan veyâ başka bir mâni'den dolayı infâkta bulunmazlar. Nice cimriler de vardır ki, ya gösteriş veyâ başka bir sebebdan infâkta bulunurlar.

Bunun gibi kuvvetten, yâni işi yapacak kudretten de ibâret değildir. Zira kuvveti, cimrilik veyâ cömerdliğe veyâ iki zıddın ikisine birden nisbet etmek müsavıdır. Yaradılışda her insân vermeğe de vermemeğe de istidâtlıdır. Bunların her ikisine de kuvvet ve kudreti vardır. Bu kuvvet, cimrilik veyâ cömerdlik ahlâkını gerektirmez.

Bunlar gibi, mârifetten ibâret de değildir. Çünkü mârifet ve bilgi, bir yol üzere hem güzele, hem de çirkine taallük eder, bundan bir şey lâzım gelmez.

Demek ki ahlâk, dördüncü bir mânadan ibârettir. O da, bir hey'et ve keyfiyettir ki, nefis onunla berâber cimrilik veyâ cömerdlik işlerinin kendisinden sâdır olmasına hâzırlanır. Şu hâide ahlâk, nefsin hey'etinden ve bâtını sûretinden ibârettir. Mutlak sûrette dış ve görünüş güzelliği a'zâlardan yalnız birinin güzel olması ile tamamlanmadığı gibi, — meselâ yalnız göz, kaş güzel fakat burun, ağız ve yanaklar güzel olmazsa insân güzel olmadığı ve güzel demek için bütün bu a'zâların hepsinin güzel olması gerektiği gibi — bâtında da dört köşe vardır. Güzel denmek için bunların hepsinin güzel olması şarttır. Şu dört rûkûn tenâsüb ve îtidâlde olur ve hepsi güzel olursa, o zamân güzel ahlâk meydâna gelir. Bu dört rûkûn de ilim, gazab şehvet kuvvetleri ile, şu üç kuvvet arasında îtidâli koruma kuvvetidir.

İlim Kuvveti: Bunun güzelliği, iyiliği, sözlerde doğruyu ve yalanı, inançlarda hak ile bâtılı, işlerde güzel ile çirkini kolaylıkla ayırd edebilecek bir hâl almasıdır. İlim sâyesinde bu kuvvetlerin elde edilmesinden meydâna gelen netîceye de hikmet denir. Nitekim hikmet hakkında

Allahu Teâlâ: وَمِنْ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا «Kendisine hik-

met verilen kimseye büyük ve çok hayırlar verilmiştir.» diye buyurmuştur.

Gazab Kuvveti: Bunun güzelliği, azalıp çoğalmasının hikmete uygun olmasındadır.

Şehvet Kuvveti: Bu da aynıdır. Bunun da güzellik ve salâhı, hikmetin, yâni akıl ve şeriâtin işâret ettiği gibi olmasındadır.

İtidâl Kuvveti: Bu da şehvet ve gazabı, akıl ve şeriâtin işâretinin altında zabtetmektir. Akıl, öğüt veren bir müsteşar gibidir. Âdil de aklın işâret ettiği şey'i tasdik edip verdiği emri yerine getiren kuvvettir. Ga-

zab da aklın işâreti kendisine nüfûz eden bir kuvvettir. Gazab, av köpeğine benzer; o, terbiyeye muhtâktır ki, durması ve hareketi verilen işârete uygun olsun da şehvetinin peşinden koşmasın. Şehvet de av peşinde bindiğin ata benzer. Bâzısı terbiyeli olur ve istediğin gibi hareket eder, bâzısı da başı sert olur, alabildiğine gider.

Şu dört haslet kimde toplanır ve mütedil olursa, bu adam mutlak sûrette güzel huyludur. Fakat yalnız bir kısmı kendisinde bulunan kimse, bulunan hasletleri bakımından ancak güzel ahlâklı sayılır. Meselâ bir adamın yüzündeki a'zâlarından bir kısmı güzel ve bir kısmı çirkin olur. Buna, çok güzeldir, denemez. Ancak, kaşı, gözü güzel, fakat ağzı ve yüzü çirkindir, denir. Gazab kuvvetinin güzellik ve itidâline şecâat, şehvet kuvvetinin güzellik ve itidâline iffet denir. Gazab kuvveti itidâlden ileri meylederse buna *tehevür* ve atılganlık, geri kalırsa *cebânet* ve korkaklık denir. Şehvet kuvveti itidâlden ileri giderse, buna, *şereh*, geri kalırsa da *cumudet* denir. Makbûl olan dâima itidâldir. Fazilet bu orta derecedir. Ortanın altı da, üstü de yerilen reziletlerdir. Adâlet kaybolunca onun tarafları diye ortada bir şey kalmaz. Ortada tek şey kalır, o da zulümdür. Hikmete gelince, fâsid garazlarda kullanıldığı zamân ifratına, *hubus* ve *cerbeze* denir. Tefritine [geri ve düşük tarafına] *beleh* denir. Hikmet adını alan ise orta kısımdır.

Demek ki ahlâkın anası ve esâsı şu dört şeydir: Hikmet, şecâat, iffet ve adâlettir. Hikmet, bir hâl ve keyfiyettir ki, ihtiyârımızla yaptığımız işlerimizde doğruyu yanlıştan onunla ayırd ederiz. Âdil de, gazab ve şehveti hikmete uygun olarak sevk u idâre eden, ne ileri ne de geri bırakan bir kuvvettir. Şecâat da gazab kuvvetinin ileri gidip geri kalmasında akla uyması demektir. İffet demek, şehveti akıl ve şeriat kuvvetleri ile terbiye etmek demektir.

Bütün güzel huylar, şu dört aslın itidâl üzere bulunmasından doğar. Zira akıl kuvvetinin itidâline hüsni tedbir, iyi düşünce, isâbetli görüş, kabul edilen fikir, işlerinin inceliklerini anlamak, felâketlerin inceliklerini bulmak gibi hâller meydâna gelir. İfrâtından [aşırılığından] cerbeze [aldatıcılık], mekr [hile], hud'a [aldatma] ve dehâ [zeyreklik]; tefritinden ise ebleh [ahmaklık], gamaret [bönlük] ve cinnet meydâna gelir. Gamaret, hayâl kuvvetinin yerinde olması ile tecrübe edememek demektir. Yâni anlamaz adam, değildir. İnsan bâzı şey'i anlar, bâzı şey'i de anlayamaz olur. Ahmaklık ile cinnet arasındaki fark şöyledir: Kişinin maksadı doğru fakat gittiği yol yanlış olursa buna ahmak denir. Mecnûn ise, maksadı ve ihtiyârı bozuk olan kimsedir. Onun asıl maksad ve tevcihi fâsiddir.

Şecâat ahlâkına gelince; bundan kerem [iyilik ve ihsân], necdet [cesâret ve şiddet], şehâmet [zeyreklik], âli himmet sâhibi olmak, taham-

mül, hilim, yumuşaklık ve mülâyemet, sebat ve metânet, hiddeti yenmek, vekar [ağır başlılık], meveddet [sevgi] ve benzeri iyilikler doğar. Şecâat, makbûl bir ahlâktır. İfrâtı ise tehevüürdür. Yâni sonunu düşünmeden işe atılmaktır. Bundan salf [aşırı derecede böbürlenme ve husûmet], bezah [büyüklenmek], istişata [sür'atle hiddetlenmek], kibir, ucub [kendini beğenmek] gibi hâller doğar. Tefritinden mehâne [hakaaret], zillet [horluk], ceza' [feryâd ve sabırsızlık], hıssat [alçaklık], aşâğılık duygusu ve hakkını alamamak gibi kendini küçük görme ve makbûl olmayan bir utangaçlık hâli doğar.

İffet ahlâkına gelince; bundan sehâ [cömerdlilik], hayâ [utanmak], sabır [dayanmak], müsâmaha [hoş görürlük], kanâat [az ile iktifâ etmek], vera' [şübheli şeylerden kaçınma], letâfet [yumuşaklık], müsâade, yardım, zarâfet [zeyreklik], tama' azlığı gibi hâller doğar. İfrat veya tefrite meylinden; hırs [tama'kârlık], şereh [oburluk], vikahet [yüzsüzlük], pislik, tebzir [isrâf], taksir [cimrilik], riya [gösteriş], iç yüzü açığa çıkıp rezil olmak, sonunu düşünmeden yapılan işler, abes [boş işler], temellük [yaltaklanma], hased [çekememezlik], şemâte [başkasının felâketine sevinme], zenginlere karşı zillet, fakirleri horlamak ve benzeri kötülükler meydâna gelir.

Hulâsa; iyi huyların anası ve aslı şu dört fazilettir. Onlar; hikmet, şecâat, iffet ve adâlettir. Diğerleri bunların teferruatıdır. Şu dört husûsda da kemâl mertebesine yükselen, ancak ve ancak Resûl-i Ekrem'dir (S. A.V.) Diğer insanlar buna yakınlık ve uzaklıkta değişiktir. Şu dört vasıfta Resûl-i Ekrem'e kim yaklaşırsa o nisbette Allahu Teâlâ'ya yaklaşmış sayılır. Şu faziletleri toplayan her ferd, yaratıklar arasında itâat edilen bir hükümdâr olmağı ve insanların onun etârfında toplanıp iş ve hareketlerinde onu örnek kabul etmelerini hak etmiş olur. Şu dört faziletten uzaklaşıp bunların zıddı ile vasıflanan kimse de insanlık ve halk arasından çıkarılmağı hak etmiş olur. Zira bu gibi insan, Allah'ın rahmetinden kovulan ve uzaklaştırılan şeytâna yaklaşmıştır. Birinci sınıftaki insan mukarreb meleklerle yaklaştığı için onu araya alıp örnek seçmek uygun olduğu gibi, bu da şeytana uyup ona yaklaştığı için, bunu da halktan uzaklaştırmak uygundur. Nitekim Resûl-i Ekrem'in de buyurduğu gibi, Resûl-i Ekrem mekârim-i ahlâkı tamamlamak için gönderilmiştir.

Kur'an-ı Kerim, mü'minlerin vasıflarını sayarken bu ahlâka işâret ederek buyurmuştur:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ شَعَلَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

«Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah'a ve Resûlüne iman ettikten sonra şübheye düşmeyip, Allah yolunda malları ile, canları ile mücâhede etmektedirler.» (49 - Hucûrât: 15) Kuşku, reyb, şek ve şübhesiz Allah'a imân etmek yakın kuvvetidir. Aklın meyvesi de hikmetin sonu da budur. Mâl ile mücâhede, şehvet kuvvetini zapteden cömerdliktir. Nefis ile mücâhede, gâzab kuvvetini aklın emrettiği şekilde kullandıran şecâattir. İtidâlin derecesini Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklamıştır:

tır: **أَسِدَّةٌ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ** «Kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında ise merhametli olurlar.» (48 - Fetih: 29) Burada şiddet kullanmanın yeri, merhametin de yeri olduğuna işâret buyurmuştur. Herhâlde şiddetli veyâ her hâl ü kârda merhametli olmak kemâl değil, asıl kemâl, merhamet ve şiddeti yerinde kullanmaktır. İşte ahlâkın mânası, güzelliği, çirkinliği, erkânı, meyveleri ve kolları şu anlattıklarımızdır.

3 üncü BEYÂN : RİYÂZET YOLU İLE AHLÂKIN DEĞİŞECEĞİ, DÜZELİP DÜZELEMİYECEĞİ

Bilmiş ol ki: Tenbelliği gâlib olan kimsenin mücâhede ve riyâzetle uğraşması, nefsin terbiye ve ahlâkını düzeltmekle meşgûl olması kendisine ağır gelir de ahlâkını düzeltmeğe çalışmaz ve ahlâkının düzelmediğini kendi kusûr ve noksânında, kalite düşüklüğünde aramak istemez de, ahlâkın değişmesinin düşünülemediğini zanneder ve tabiatlar değişmez, der. Bunu isbât için de iki delil getirir:

1 — HİLKAT, dış sûreti olduğu gibi, ahlâk da iç sûretidir. İnsânın kalb kıyâfetini ve sûretini değiştirmek — meselâ kısayı uzun, uzununu kısa, güzeli çirkin, çirkinini güzel yapmak mümkün olamadığı gibi — bâtını çirkinliği güzelleştirmek ve ahlâkı değiştirmek de mümkün değildir.

2 — Güzeli ahlâk, şehvet ve gazabı kahretmekle mümkündür. Halbuki uzun tecrübe ve mücâhedelerimizle sâbit olmuştur ki, şehvet ve gazab tabiatın mizac ve iktizâsındandır. O, hiç bir sûretle âdem oğlundan ayrılmaz. Onunla uğraşmak, boşuna vakit öldürmektir. Çünkü aranan ve istenen, peşin arzûlardan kalbin iltifâtını kesmek ve kalbi bunlardan uzaklaştırmaktır. Bu ise muhâldir.

Biz de deriz ki, şâyet ahlâkta değişiklik olmasa ve değişikliği kabûl etmese idi, o zamân öğüt ve nasihatlar, va'z ve terbiyeler boşa gitmiş

olacaktı ve Resûl-i Ekrem'in: **حَسِّنُوا اخْلَاقَكُمْ** «Ahlâkınızı gü-

zelleştiriniz.» (109) buyurmasının değeri kalmıyacaktı. Hayvanları bile ehlileştirerek ve terbiye etmek mümkün iken, insan oğlu hakkında bu nasıl düşünülebilir? Doğan kuşu ehlileşiyor, sâhibinden ayrılmıyor. Köpek terbiye ediliyor, avını yemiyor. At terbiye ediliyor, gemi azağa almıyor. Bütün bunlar ahlâk değişikliği değil mi? Hayvanların ahlâk değiştirmesi mümkün oluyor da insanların ahlâk değiştirmesi neden mümkün olmasın?

Bu Husûsun Yüzünden Perdeyi Kaldıracak Gerçek Söz :

Deriz ki: Varlıklar, aslında ve tafsîlâtında insân oğlunun hiç bir dahili ve ihtiyârı olmayan, gök, yıldızlar hattâ bedeninin iç ve dış uzuvları ve hayvanların diğer parçaları ve hulâsa olarak varlığı ve kemâli sona ermiş tam ve kâmil bir şekilde vâir olan şeylerle, henüz varlığı tamamlanmamış, noksân olarak bulunmuş ve şartları bulunursa olgunluğu kabûl edecek şekilde yaratılmış olan şeyler olmak üzere ikiye ayrılır. Bu şartlar, bâzan kulun irâde ve ihtiyârında olur. Meselâ hurma çekirdeğini ele alalım: Bu çekirdek, aslında ne elma, ne de hurma ağacıdır. Şu kadar var ki, bu çekirdek, terbiye edildiği zaman, hurma olmak istidâdında yaratılmıştır. Ama hurma çekirdeği olduğu için hiç bir sûretle elma olamaz. Bir çekirdek kendi ihtiyârı ile müteessir olur da, bâzı değişikliği kabûl eder ve bâzısını kabûl etmez hâlde olursa; insân oğlunun da terbiyeyi kabûl etmesi gerekir. Gazab ve şehvet de böyledir. Hiç eseri kalmayacak şekilde bunları kökünden silip atmağa çalışsak, buna gücümüz yetmez. Şâyet bunları ıslâh edip düzeltmeği ve terbiye etmeği kasedersek, buna muvaffak oluruz. Zâten emrolduğumuz da budur. Bizim felâhımız [kurtuluşumuz] ve Allah'a ulaşmamızın sebebi de budur. Evet, tabiatlar muhtelifdir; bâzısı terbiyeyi kolay ve bâzısı da zor kabûl eder. Tabiatların ihtilâfının da iki sebebi vardır :

1 — Fıtrattaki yaratılış kuvveti ve bu kuvvetin vâir oldukça devâmıdır. Zira şehvet, gazab ve kibir kuvvetleri insanda mevcûttur. Fakat bunlardan en güç şartlar içinde terbiyeyi kabûl eden, şehvet kuvvetlidir. Çünkü bu kuvvetlerden insanda ilk mevcûd olanı şehvettir. Zira daha yeni doğan çocukta şehvet var, gazab ve kibir kuvvetleri ise, daha sonradır.

2 — İkinci sebep, insanoğlu kendisinde bulunan bir huyunu beğenir ve onu iyi zannederek o huyunun isteklerine uygun hareketlerde bulunur ve bunlara devâm ederse, o huy kendisinde iyice yerleşir ve onu söküp atmak zor olur. İnsanlar ıslâhı kabûl husûsunda dörde ayrılır :

(109) Ebû Bekir b. Lâî. Muaz'dan münkatî' olarak rivâyet etmiştir. Râvileri sikadandır.

1 — Hak ile batılı, güzel ile çirkini ayırd edemeyecek derecede gâfil bir insan ki, bütün itikadlar hâli ve yaratıldığı gibi kalmış, şehvî arzularının peşinden gitmemiş, kalbi bir cevher-i sâfi olarak bekliyor (yeni doğan çocuklar gibi). Bu, ancak öğretici ve mürebbiye muhtâttır. Kolaylıkla terbiyeyi kabûl eder. Çünkü onun boş kalbine, ne doldurursanız onu alır.

2 — İkincisi, çirkinin çirkinliğini bilir, buna rağmen sâlih ameller yapmamış, kötülükleri bildiği hâlde kendisine güzel görünmüş, şehvetleri kendini kapladığı için doğrudan ayrılmış ve şehvetlerinin peşinden gitmiş ve fakat kusurlu olduğunu da kabûl etmiştir. Birinciye nisbetle bunun ıslâhı daha güçtür. Zira bunun vazifeleri çoğalıyor. Önce kalbine yerleşen bu kötülükleri oradan söküp atmak, sonra iyilikleri kalbine yerleştirmek lâzımdır. Bununla berâber bu adam ciddiyetle ele alınırsa ıslâhı mümkündür.

3 — Kötülükleri iyilik tanımış ve onunla perverde olmuş, böylece yetiştirilmiş bir insan, sapıklıklar bunda katmerleştiği için, bu adamın ıslâhı oldukça zor ve güçtür.

4 — Dördüncüsü, doğuşundan beri bu fâsid görüşler üzerinde yetişmiş, bunları yapmakla meşgûl olmuş, fazileti kötülüklerin çokluğunda, adam öldürmekte sanmış, yaptığı kötülüklerle övünmüş ve kötülüğü nisbetinde şeref sâhibi olacağını zannetmiştir. Fazileti rezilette arayan bu gibilerin ıslâhı, en zor olanıdır. Bu gibiler hakkında:

وَمِنَ الْفَنَاءِ رِيَاظَةُ الْحَرَمِ، وَمِنَ الشَّغْذِيبِ تَهْذِيبُ الذَّبِّ ۝

«İhtiyânın riyâzeti zor. Kurdun terbiyesi ise azaptır.» denmiştir.

Şu dört kısımdan birincisi yalnız câhildir, ikincisi hem câhil, hem de sapıktır, üçüncüsü hem câhil, hem sapık ve hem de fâsıktır. Dördüncüsü câhil, sapık, fâsık ve şerirdir.

Diğer hayâllerine gelince; o da şudur: Âdem oğlu yaşadığı müddetçe şehvet, gazab, dünyâ sevgisi ve benzeri diğer kötü huylardan ayrılmaz. Bunun için terbiye boşadır derler. Bu görüş galattır. Bir tâife buna kapılmıştır. Bunlar sanıyorlar ki, mücâhede, bu sıfatları tamâmen kökünden söküp atmak ve yok etmek içindir. Aldanmışlardır. Zâten öyle olamaz. Zira şehvet, bir fayda için yaratılmıştır, insan fitratında zarurîdir. Şâyet insânın yemek iştihâsı kesilse hemen ölür. Münâsebet arzusu yok olsa, nesil tükenir. Gazab tamâmen yok olsa, insan gelecek tehlikelere karşı kendini koruyamaz hâle gelir ve helâk olurdu. Şehvetin aslı kaldıkça, şehvete ulaştırılacak mâl sevgisi de yaşar ve bu hâl kişinin servet edinmesini, malı korumasını sağlar. Aranan, şehveti kökünden yok et-

mek değildir. Matlûb olan, bu arzûyu itidâle sevkettir. Ne ifrât, ne de tefrît; ikisi ortası olmaktadır. Gazab sıfatında da hâl böyledir. Bunda da aranan, korkaklık ve saldırganlık ortasında güzel bir gayret ve hamiyet sâhibi olmaktadır. Hulâsa insan kendi zâtında kuvvetli olmakla beraber aklına uymalı ve onun peşinden gitmelidir. Bunun için Allahu Teâlâ:

أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رَحِمَاءُ بَيْنَهُمْ ۚ «Kâfirler üzerine şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler.» (38 - Fetih: 29) buyurmuştur. Onları şiddetle vasıflandırdı. Hâlbuki şiddet gazabdan doğar. Gazab olmasa cihâd da olamazdı. Daha nasıl olur da gazab ile şehvet kökünden yok edilmek istenir. Peygamberler bile gazab sıfatından kurtulamamıştır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ أَعْزَبُ كَمَا يَغْضَبُ الْبَشَرُ ۚ

«Ben ancak bir insânım, ben de insanlar gibi kızarım.» (110) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem, huzûrunda hoşlanmadığı bir söz konuşulduğu zaman kızardı ve yanakları kızarırdı. Bununla beraber hiddeti onu haktan ayırmaz, dâimâ hakkı söylerdi. Yine Allahu Teâlâ:

وَالْمَكَظِيمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۚ

«Hiddetini yenenler ve insanları afvedenler..» (3 - Âl-i İmrân: 134) buyurmuştur. Ve «hiddetini yok edenler» buyurmamıştır. Yâni bunlar kökünden yok olmazlar.

Gazab ve şehveti, akli yok etmeyecek ve akla galebe çalmayacak, aklın kumandası altına girecek şekilde, itidâle sevkettir, ekseriyâ mümkündür. Ahlâkın değişmesinden murâd da budur. Bâzan şehvet insânı öyle kuşatır ki, akıl, onu fuhşiyâta dalmasından alıkoyamaz da, riyâzetle itidâle döner. Bu da ahlâkın değişmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Tecrübe ve müşâhedeler de bu dâvanın kat'î delillerindendir.

Ahlâкта aranan şey'in orta derecede itidâl olup, sağ-sol, üst-alt, ifrat ve tefrît tarafları olmadığına delil, şehâvet dediğimiz cömerdliktir. Cömerdlik şer'an makbûl bir haslettir. Cömerdlik ise, isrâf ile cimrilik arasındır. Demek ki ne isrâf etmeli, ne de cimri olmalı. Zira hiç biri makbûl

(110) Müslim, Enes'ten rivâyet etmiştir. Ebû Hureyre'den de bir rivâyet yolu vardır.

değil, ancak bunların ikisi ortası olan cömerdlik makbûldür. Allahu Teâlâ bu gibi orta yolda gidenleri överek:

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

«Onlar ki, infâk ettikleri vakit isrâf etmezler, hisset de yapmazlar; ikisi arası denk giderler.» (25 - Fûrkan: 67) buyurdu. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَا تَجْمَلْ يَدَكَ مَخْلُوءَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ

«Hem elini bağlayıp boynuna asma, hem de onu büsbütün açıp saçma.» (17 - İsrâ: 29) Yemekte de makbûl olanın orta derece olduğunu beyân etmek üzere:

كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

«Yeyiniz, içiniz fakat isrâf etmeyiniz; şübhesiz Allah müsrifleri sevmez.» (7 - A'râf: 31) Gazab hakkında da:

أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

«Kâfirler üzerinde şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler.» (48 - Feth: 29) buyurmuştur. Resûl-i Ek-

rem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا

«İşlerin hayırlısı ortalarıdır.» (111) Bunun bir sırrı ve hakikati vardır. O da saâdetin, kalbin şu âlemin ârızalarından sâlim olmasına bağlanmış olmasıdır. Nitekim Allahu Teâlâ:

إِلَّا مَن آتَىٰ اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

«Ancak her türlü hastalıklardan sâlim kalb ile Allah'a gelenler fayda görür.» (26 - Şu'arâ: 89) buyurmuştur. Cimrilik de, israf da dünyâ ârızalarındandır. Kalbin bunlardan arınması şarttır. Yâni kalb mala meyl etmeyecek; ne onu toplayıp istif etmeğe, ne de elinde avucunda olanı döküp savurmağa haris olacak. Çünkü dağıtmağa alışkın olan kimsenin kalbi vermeğe, yığmağa alışkın ola-

nın kalbi de toplamağa haris olur. Halbuki kalbin kemâli her iki taraftan da uzaklaşmaktadır. Vaktâ ki, buna imkân bulunamadı, iki vasfın bulunması için bir çâre aradık, o da vasat yâni orta derecedir. Meselâ fâtir [sistlik] veyâ ılık su, ne sıcaktır ve ne de soğuk, her ikisinden hâlî ve ikisinin ortasında ayrı bir derece imiş gibidir. Sehâvet ve cömerdlik de bunun gibi, isrâf ile cimrilik arasında ayrı ve orta bir derecedir. Şecâat da böyle; korkaklık ile saldırganlık arasında orta bir yoldur. İffet de, şereh ile cümûdet arasında orta derecedir ve diğer bütün huylarda hâl böyledir. Bütün ahlâkın aşırı tarafları mezmûm, orta dereceleri ise makbûldür. Aranan da budur ve bu orta dereceyi bulmak ise mümkündür. Evet, irşâd vazifesini üzerine alan bir mürşid, müridine, başlı başına gazabın kötü bir şey olduğunu anlatması ve mahi isrâf etmeyi zemmetmesi [yermesi] gerekir. Bu hususlarda hiç bir müsâmaha göstermesi muvâfık düşmez. Zîra şeyh, az da olsa müsâmaha ve müsâade ederse, mürid gazab ve cimrilliğini muhâfazada kendisini mâzur göstermeğe çalışacak ve bunlara ruhsat bulunduğunu sanacaktır. Kötü huyları bütün gücü ile kökünden izâleye çalışır ve ancak itidâle varacak şekilde saldırganlığını önleyebilirse, mürşid için en doğrusu bu gibi huyları kökünden izâleye çalışmaktır ki, bu sâyede itidâl dediğimiz maksada erişmiş olur. Yalnız bu sırrı, müridine açmamalıdır. Çünkü burası ahmakların aldandığı yerdir. Zira kendi kendine gazabının veyâ cimrilığının hak ve doğru olduğunu zanneder.

4 üncü BEYÂN: GÜZEL AHLÂKA ULAŞTIRAN SEBEBLER

Şu izâhatımızdan anladınız ki, güzel ahlâk, akıl kuvvetinin itidâline, hikmetin kemâline, gazab ve şehvet kuvvetlerinin mütedil olup akla ve şeriate muttali' olmalarına bağlıdır. İtidâl ise iki cihetten meydana gelir:

1 — Allahu Teâlâ'nın lûtfu olan yaratılıştaki kemâl ile elde edilir. İnsân aklı-kâmil olduğu hâlde yaratılır ve doğar. Fıtraten şehvet ve gazabı sultası altına alacak güzel ahlâka sâhib olur. Hattâ şehvet ve gazabı da akıl ve şeriate uyacak şekilde mütedil olarak yaratılmıştır. Bu zât, mürebbi görmeden, terbiyeli ve okumadan bir âlim olur. İ s â b. M e r y e m. Y a h y â b. Z e k e r i y y â ve diğer peygamberler gibi, salât u selâm onların üzerine olsun. İktisâb ile elde edilecek güzel huylar da tabiatte mevcûd olabilir. Doğuşta doğru sözlü, cömerd ve şecâatli olarak yaratılan nice çocuklar olduğu gibi. Bunun aksine, yaratıldıktan sonra itiyâd ve etrâfından aldığı terbiye ve öğrenmekle ahlâkını düzeltenler eksik değildir.

2 — İkinci tevcih, mücâhede ve riyâzetle bu huyları elde etmektir, yâni istenilen ahlâkın gerektirdiği amellere nefsini sevkeder. Meselâ cö-

merd olmak isteyen kimse için çâre, infâka kendisini zorlamasıdır. Zorlaya zorlaya bu hâl kendisinde tabiatleşir ve nihâyet cömerd bir insân olur da, kolaylıkla infâk edebilir. Bunun gibi mütevâzî olmak isteyen kimse, tabiatleşinceye kadar tevâzu' hareketlerine kendini zorlamalıdır, neticede mütevâzî bir insân olur. Şer'an makbûl olan bütün güzel huylar, bu şekil mücâhede sâyesinde te'mîn edilmiş olabilir. İyi ahlâkın kemâli, yaptığı iyiliklerden zevk almasıdır. Cömerd, infâkından zevk alan kimseye denir. Yoksa zorla veren kimse cömerd olamaz. Diğer huylar da böyle, mütevâzî, alçak gönüllülüğünden zevk alan kimsedir. Güzel âdetleri tamâmen yapmadıkça, dini huylar insanda yerleşmez. İnsan, bütün iyi ahlâkları yapacak, bütün kötülükleri atacak ve iyi işleri gönülden arzû eden bir kimse gibi bu hâline devâm edecek, bundan zevk duyacak, kötülükleri çirkin görüp onlardan üzülecektir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S. A.V.) şöyle buyurmuştur:

وَجِئْتُ قُرَّةَ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ «Benim» gözümün karargâhı namazda kılını.

lını.» (112) İbâdeti zorla yapar, kötülükleri terk etmek kendisine ağır gelirse, bu bir noksânlıktır. Bu hâl ile saâdetin kemâl derecesine yükselemez. Evet, bu şekilde mücâhede, tamâmen terkten daha hayırlıdır, fakat gönül coşarak yapılan ibâdetlerden daha düşüktür. Bunun için Allahu Te-

âlâ : وَإِنَّهَا كَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاسِعِينَ «Bu (Namaz), Allah

korkusu olmıyanlara ağırdır.» (2 - Bakara: 45) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

أَعْبُدِ اللَّهَ فِي الرِّضَاءِ فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَبِالْقَبْرِ عَلَى مَا تَكَرَّرَ

«Allah'a gönül hoşluğu ile ibâdet et. Şâyet buna gücün yetmiyorsa, hoşlanmadığın şeyde sabret. Zira böyle yapmanda senin için çok hayır vardır.» (113) buyurmuştur. Bununla berâber güzel ahlâka, va'dedilen saâdete ulaşmak için ibâdetten bâzı zamanda zevk almak da kâfi değildir, belki günâhı kerih görmeli, tâat ve ibâdetleri sevmeli ve buna ömrü boyunca devâm etmelidir. Bu sûretle ömür uzadıkça fazilet de çoğalır ve daha da kemâle erer olgunlaşır. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.

(112) Neseî, Enes'ten rivâyet etmiştir.

(113) Taberânî rivâyet etmiştir.

V.) şöyle buyurmuştur:

طُولُ الْحَيَاةِ فِي طَاعَةِ اللَّهِ

«Ömrün uzun,

Allah'a itâat yolunda geçen ömürdür.» (114) Bunun için Peygamberler ve veliler ölümü kerib görmüşlerdir. Zira dünyâ âhiretin ziraatgâhı ve ekenegidir. Uzun ömür sayesinde ibâdet çoğalınca, mükâfat da çoğalır, nefis de daha çok tezkiye edilir ve temizlenir. Ahlâk, daha da kuvvetleşir, kökleşir ve insanda yerleşir. Zâten ibâdetlerden maksad, kalbe te'sir edip kalbi düzeltmektir. Bu da fazla ibâdet sayesinde daha çok kuvvetleşir. Ahlâkın gâyesi ise, kalbi dünyâ sevgisinden kesip Allah sevgisini kalbe yerleştirmektir. Kalbinde Allah'a ulaşmaktan sevimli hiç bir şey olmamak ve bütün varlığını bu yolda kullanmak lâzımdır. Gazab ve şehveti de kendisine musahhar olan hâllerdendir. Onları da Allah'a ulaşacak şekilde kullanmalıdır. Bu da, bu kuvvetleri kullanırken akıl ve şeriat mizânına vurmak, sonra buna sevinip bundan zevk duymakla mümkündür.

Namâzın göz karargâhı olmasını ve ibâdetten zevk almasını garib görmemelidir. Çünkü ibâdet yönünden nefiste bundan daha acâyip hâller vardır. Biz bir çok hükümdâr ve milyonerleri hüznün ve sıkıntı içinde görürüz. Bunun karşısında iflâs etmiş kumarcıyı görürüz ki, bulunduğu işinden son derece neş'eli ve memnundur. Hâlbuki çok kere kumar, malını mahveder, evini harâb eder ve kendini iflâs ettirir. Öyle iken yine kumarı sever ve ondan zevk alır. Çünkü uzun zamân onunla ünsiyet etmiş ve kendini ona vermiştir.

Kuş oynatan da böyledir. Sâatlerce güneşin karşısında ayakları üzerinde durur. Kuşun gök yüzünde yalpa vurup çırpınmasından ve diğer hareketlerinden zevk aldığı için yorgunluğunun farkında bile olmaz. Hattâ kötü bir eşkıya, hırsız ve harâmiyi görürüz ki, yediği dayaklar, uzuvlarını kesmeler ve idâma götürmeler gibi hususlara sabreder ve buna dayandığı için, içinden sevinir, hattâ bunu bir böbürlenme ve övünme vesilesi kabûl eder. Bunlardan bir tânesinin vücûdu dilim dilim kesilir de inkârında yine ısrâr eder, yapılan çeşitli işkence ve eziyetlere aldırış bile etmez. Belki bunu bir erkeklik ve olgunluk sandığı için buna sevinir. Çektiği bu kadar zahmetler onun gözbebeği ve sermâye-i iftihârı olur.

Belki kadınlara benzemek isteyen M u h n i s 'den daha çirkin ve daha âdî bir şey yoktur. O, kadınlara benzemek için tüylerini yolar, dağlanır, yüzünü iğne ile dövürür. O, çektiği bu zahmetlere ve kepâzeliklere sevinir ve emsâlleri arasında üstünlük arar. Hattâ âlimler ile hükümdârlar arasında müfâharet cereyân ettiği gibi, süpürgecilerle zebîlciler

(114) Deylami İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

arasında bile müfâharet olur, yâni herkes kendi mesleğini beğenir ve ondan zevk alır.

Bütün bunlar itiyâd ile elde edilen neticelerdir. Bir insan uzun zaman bir şey'e devâm etmekle ona ünsiyet eder ve ondan zevk almağa başlar. Bilişip görüştüğü adamları da hep o işde görünce, o iş onun göz bebeği olur. Böyle itiyâd ile bâtil şeylerden bile zevk alınır ve onlara temâyül gösterilirse, uzun boylu devâm ettiği hak ve hakikatten niye zevk almasın? Belki bâzı kimselerin toprak yemeği itiyâd hâline getirip ondan zevk aldıkları gibi, insan nefsinin öyle çirkin şeylere temâyülü vardır ki, onlar insan tabiatı dışında kalan şeylerdir. Onlara meylini kabûl edip da iyiliklere meylini kabûl etmemek yanlış olur. Hikmete, Allah-u Teâlâ'yı bilmeğe, O'nu sevip O'na ibâdet etmeğe meyletmesi tab'î selimin icâbı olan yemek ve içmeğe meyletmesi gibidir. İbâdete ve benzerlerine meyil, emr-i Rabbânîdir. Şehvetin arzûlarına temâyül ise, aslında garîbtir ve insâna ârizidir. Kalbin gıdâsı, hikmet, mârifet ve Allah sevgisidir, fakat kötülüğü itiyâd edenin bundan ayrılması mânevî ve kalbî bir hastalık neticesidir. Nitekim mideye bir rahatsızlık gelir de kişinin hayâtının sebebi olan yemek ve içmeği terkedor. Allah'dan başka herhangi bir şey'e meyil gösteren gönül, meyli nisbetinde hastadır. Yalnız Allah sevgisine ve dinine yardımcı olduğu için bir şey'i severse bu, bir hastalığa delâlet etmez.

Verilen şu izahat ve yapılan şu şerhden kat'i olarak anlaşıldı ki, güzel huyları riyâzetle elde etmek mümkündür. Riyâzet, tabiatleşinceye kadar iyi işleri yapmakta kendisini zorlaması demektir. Bu ise kalb ile a'zâlar arasındaki acâyib münâsebetin bir neticesidir. Yâni rûh ile beden arasındaki münâsebetten meydâna gelir. Çünkü kalbde tecelli eden her sıfat, eserini a'zâlarda gösterir. Hattâ a'zâları tamâmen kalbe uygun bir şekilde hareket ederler. A'zâların yaptıkları her işin kalbde te'siri olur. Kalbin a'zâlar, a'zâların kalbe te'siri devreder gider. Bunu bir misâl ile açıklayalım: Kitâbetinde hazâkatı, yazı ihtisâsını arzû eden bir kimse, tabîi bir kâtib olabilmesi için kalbinde kâtiblik sıfatı vardır, fakat fiilen kâtib olabilmesi için tek çâre, hâzık bir kâtibin yaptığını eli ile yapmak ve yazmağa uzun müddet devâm etmektir. Bu, güzel yazının bir hikâyesidir. Kendi zorlaması ile kendisini kâtibe benzetir. Sonra buna devam sâyesinde kâtiblik kendisine yerleşir ve ilk önce zorlama ile meydâna gelen kâtiblik, bu def'a tabîi bir hâl olarak kendisinde hâsıl olur. Demek ki adamın yazısını güzelleştiren, yine güzel yazıdır, fakat birincisi zorlama ile idi. Bu zorlamadan kalbe bir eser yükseldi. Sonra da kalbden a'zâlara indi ve tabiatıyla güzel yazı yazmağa başladı.

Fakih olmak isteyen de aynen böyledir. Bu da fakih olabilmek için

fakihlerin yaptıkları gibi fıkıhı tekrâr edecektir. Bu sâyede kalbinde fıkıh sıfatı yerleşecek ve fakih olacaktır.

Yine bunun gibi, cömerd, nâmuslu, halim ve alçak gönüllü olmak isteyen kimse, bu hâller kendisinde tabiatleşinceye kadar, önceleri kendini zorlamak sûretiyle devâm etmelidir. Tek çâresi bu devâmdır. Nefsin leh ve aleyhinde olan fıkıhı öğrenmek isteyen kimse, bir gece çalışmakla ümidini kesmediği ve bir gece çalışmakla buna eremediği gibi, nefsi terbiye edip olgunlaştırmak isteyen ve iyi ameller ile süslemeyi arzû edenler de bir gün ibâdetle buna yetişemez ve bir gün isyân ile bundan mahrum kalamazlar. İşte bizim «Bir kebîre ebedî şekaaveti gerektirmez» sözümüzün iktizâsı budur. Fakat bir gece tenbelleşen, bunu yavaş yavaş itiyâd hâline getirir, tenbelleşir ve tamâmen tahsili terkeder, bu sûretle fakih olma fazîletini kaybetmiş olur. Küçük günâhlar da böyledir. Biri diğerini çeker ve birbirine eklenmekle başlar. Bu sûretle son nefesde imânı kökünden yıkmakla ebedî saâdeti de mahvetmiş olurlar. Yine nasıl ki, yalnız bir gecenin tekrârı fıkıhın te'sirini duyurmaz, belki bedeninin milim milim büyüüp yükselmesi gibi, insanda fıkıh azar azar ve âhestelikle yerleştiği gibi, nefsi tezkiye ve temizlemekte de tek bir tâat ve ibâdetin te'siri görülemez. Buna rağmen ibâdetin azına da kıymet vermemek doğru değildir. Evet, ibâdetin çoğu te'sir eder fakat bu çok, azlardan meydâna gelir. Onun için azı da makbûldür. Her birinin az da olsa belli de etmese muhakkak yine bir te'siri vardır. Her ibâdetin karşısında sevab ve her isyânın karşısında cezâ vardır.

Nice fakihler vardır ki, bir gün bir gecenin ihmâline kıymet vermez ve ilerde yaparım diye günleri geçirir derken fıkıhı öğrenmekten soğur ve bunu tabiat hâline getirir, câhil kalır. Küçük günahlara aldırış etmeyen de böyledir. O, ilerde tevbe ederim diye diye küçük günahlara devâm eder, derken âni olarak ölüm bastırır veyâ isyân karanlıkları kalbini kaplar ve artık tevbe edemez hâle gelir. Zira az, çoğu dâvet eder ve nihâyet kalb, şehvet zinciri ile bağlanır, artık şehvetin pençesinden kendisini kurtaramaz hâle gelir. İşte tevbe kapusunun kapanması bu demektir. Allahu Teâlâ'nın :

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا

«Hem önlerine bir sed ve hem de arkalarına bir sed çekmişiz.» (36 - Yâsîn: 9) buyurduğu budur. Bunun için Hz. Ali (R.A.): «İman kalbe beyaz bir nokta getirir. İman arttıkça beyazlık artar. İman kemâlini bulunca kalb de tamâmen nûrlanır. Nifâk da kalbe siyah bir nokta, bir leke getirir. Nifak arttıkça kalb kararır, nifak kemâle erince kalb de tamâmen karanlık içinde kalır.» buyurmuştur.

İyi ahlâk, bâzan fıtrat ve tabiat ile, bâzan iyi işleri itiyâd hâline getirmekle ve bâzan iyi adamların iyi işlerini görüp onlarla düşüp kalkmakla elde edilir. Çünkü onlar iyi arkadaşlar ve sâlih kardeşlerdir. Sohbet sâri, tabiat sâriktir. İnsân tabiatı, arkadaşının hem iyiliğini, hem de kötülüğünü alır. Onun için iyilerle sohbet de ahlâkî düzeltmeğe vesîledir. Bunları anladıktan sonra bilmiş ol ki; şu üç cihet kendisinde tecellî edip tabiat, itiyâd ve öğrenmekle kemâle eren bir kimse, fazîletin zirvesindedir. Fıtrat ve kalitesi düşük olup kötülerle düşüp kalkan, onlardan kötülüğü öğrenen ve kötülük sebepleri kendisine kolaylaşıp kötülükleri itiyâd hâline getiren kimse ise, Allahu Teâlâ'dan en çok uzak olan bir kimse'dir. Bu ikisinin arasında muhtelif dereceler vardır. Cihetlerinin ihtilâfına göre dereceleri de ayrılır. Sıfat ve hâlleri neyi gerektiriyorsa dereceleri de odur:

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

«Zerre kadar iyilik eden mükâfatını, zerre kadar kötülük eden de cezasını görür.» (99 - Zilzâl: 7,8),

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

«Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmeder oldular.» (16 - Nahl: 33).

5 inci BEYÂN : AHLÂKÎ GÜZELLEŞTİRMENİN YOLU

Verilen şu izâhattan anlaşıldı ki, ahlâkta itidâl, kalbin sıhhatli olmasından, itidâlden ileri veyâ geri sapmak ise, kalbin bozukluğundan meydana gelmektedir. Bu, tıpkı, mizâcın itidâli bedenın sıhhatli olmasından, itidâlden ayrılması bedendeki hastalıktan meydana gelmesi gibidir. O hâlde biz bedeni, misâl alarak deriz ki:

Âdi ve kötü huyları atıp fazîlet ve güzel huylarla nefsi tedâvi etmek, hastalıkları atıp sıhhatini te'min etmekte aynen bedene benzer. Mizâcda gâlib olan itidâl olup, hava, gıdâ ve değişik şartlardan mîdeye hastalık geldiği gibi, rûh hâleti de böyledir. Her çocuk sağlam bir fıtrate sâhib olarak mûtedil doğar. Sonra anne - babası Yahudî ise onu Yahudî, Hristiyan ise onu Hristiyan, Mecûsî ise Mecûsî yapar, yâni öğrenip kazanmakla rezîletlere sâhib olur. Yine beden ilk hilkatinde tâm ve olgun olarak yaratılmayıp zamanla, yemek ve terbiye ile tekâmül ettiği gibi, insân

nefsi de noksân olarak yaratılmıştır. Olgunluğa da kaabiliyeti vardır. Bu da ilim ile beslenmek, terbiye ve tehzib-i ahlâk ile olgunlaşır.

Yine beden sağlam ise, hekimin vazifesi, sağlığı koruma kaaidelerini açıklamak; şâyet hasta ise, hemen tedâviye başlamak olduğu gibi, kalb; temiz, pâk ve cilâlanmış ise, bunu koruma çârelerine ve daha da cilâlandırmaya baş vurmalıdır. Şâyet kalb olgun ve parlak değilse, hemen parlaklığı te'min edip kalbi kemâle erdirmenin çârelerine baş vurmalıdır.

Yine bunun gibi bedene hastalık getiren, bedenin itidâl ve mizâcını bozan sebebin zıddı ile tedâvisi gerekiyorsa — meselâ hastalık güneş çarpmasından ileri geliyorsa onu buz ile tedâvi etmek, soğuk algınlığı ise sıcaklık yapıp terletmek gibi — kalbin hastalığı olan rezîletler de zıddları ile tedâvi edilir. Meselâ cehâlet ilim ile, cimrilik cömerdlikle, kibir tevâzû ile, aşırı şehvet de itidâl ile tedâvi edilmelidir.

Yine, bedendeki hastalığı gidermek için, diyet, sabır ve ilâçların acılığına dayanmak gerektiği gibi, kalbi tedâvi için kalbin kötü itiyadlarına karşı direnme ve tedâvi edecek ilâçların acılığına tahammül daha mühimdir. Çünkü bedeni hastalıklar nihâyet ölüme kadar devâm eder, ölünce hepsinden kurtulursun, fakat Allah korusun, kalbin hastalığı öldükten sonra da devâm eder, ardı arası gelmez. Onun için bu hastalıktan kurtulmağa ehemmiyet vermelidir.

Yine her soğutucu, harâretten gelen hastalığı izâle edemez. Çünkü onun da bir zıddı vardır. İlâcın azlığına, çokluğuna, devâm veya devâm etmemesine, şiddetine ve hafifliğine göre değişir. Bunların bir ölçü içinde olması gerekir. Hastaya fayda verecek miktârın bilinmesi ve bu miktâra riâyet edilmesi lâzımdır. Çünkü muayyen miktâra riâyet edilmezse vücûd daha çok bozulur. Bunun gibi zıddı ile tedâvi edilecek kalb hastalıklarında kullanılacak ilâçların da bir ölçüsü olmalı ve bunun dışına çıkılmamalıdır.

İlâcın derece ve âyârı bedendeki hastalığa göre değiştiği gibi (nitekim hekim hastayı görüp hastalığını teşhîs etmeden tedâvi cihetine gidemez. Çünkü hastalığı teşhîs ettikten sonra bünyeye, mevsime, hastanın işine ve yaşına göre tedâvi cihetine gidecektir.) müridlerin kalblerini tedâvi edecek olan şeyh de dondurulmuş bir şekilde «şöyle riyâzet edin, şu zamanda şu işleri, bu zamanda bu işleri yapın» dememeli, herkesin nabzına, mizâc ve bünyesine, hastalığının cinsine göre tedâvi cihetine gitmelidir.

Yine bunun gibi; hekim, her çeşit hastalığı bir ilâç ile tedâviye kalkışsa, çoklarının kaatili olacağı gibi, şeyh de müridlerin hepsine aynı öğüt ve tavsiyede bulunursa, çoklarını helâk eder ve kalblerini öldürür. Belki şeyh'e yaraşan, müridinin hastalığına, vaziyetine, yaşına, mizâcına bakmalı ve ne miktâr riyâzete dayanabileceğini kestirmeli de, ona gö-

re kendisine riyâzet vermelidir. Meselâ mürid, şeriatın hudûdunu bil-meyen ve yeni bu yola sülûk eden câhil bir kimse olursa, önce abdest, gusûl ve namaz gibi zâhiri ibâdetleri kendisine öğretmeli; şâyet harâm yemekle meşgûl veya günahkâr ise; önce bunları terketmesini kendisine öğüt vermelidir. Böylece zâhiri [görünür] günahlardan dışını temizler ve ibâdetle süsler. Sonra da adamın vaziyetine göre ahlâkına ve bâtınına bakar, hastalığını teşhis eder. Şâyet ihtiyâcından fazla malı olursa, onu alır, hayır ve hasenâta harcar. Bu sûretle kalbini mâl telâşesinden kurtarır ve artık mala meyli kalmaz. Şâyet ahmaklık, kibir ve izzet-i nefis gibi hâlleri kendisinde gâlib görürse, kibir ve gurûr gibi hâllerini kırmak için gereğini yapar, hattâ bunları kırmak maksadı ile kendisini dilenciliğe de sevkeder. Çünkü kibir ancak zilletle kırılır. Dilencilikten daha aşağı zillet de olamaz. Kibir ve gururu kırılıncaya kadar buna devâm ettirir. Çünkü kibir, tehlikeli hastalıklardandır. Ahmaklıkta da hâl böyledir. Şâyet beden ve elbise süslemesine fazla ehemmiyet verdiğini kalbinin buna meylettığını ve bundan zevk aldığını görürse, çöpçülük, aşçılık, süpürgecilik gibi hizmetlerde onu kullanmalıdır. Tâ ki, süs ve püsü kendisinden çıksın. Süs ve püsü sevip rengârenk süslerle kendisini tezyîn edip evlerini tefrîş edenler, gerdeğe girecek güveyiye benzerler. İnsân oğlunun kendi nefisine uyması ile puta ibâdet etmesi arasında bir fark yoktur. Ne zaman ki, Allah'dan başkasına kulluk ederse, Allah'dan uzaklaşmış olur. Giydiği elbisenin helâl ve necâsetten temiz olmasından başka husûsları üzerine eğilen kimse, kendi ile meşgûl demektir.

Riyâzetin inceliklerinden biri de, mürid mübtelâ olduğu kötülüklerden birini def'aten atıp zıddı ile ünsiyet edemiyorsa, buna daha mülâyim bir tedâvi usûlü tatbik etmektir. Bu sefer itiyâdı olan kötülükten daha ehven bir isyâna intikal ettirilir. Bu, suyun kanı temizlemediği vakit, kanı, önce sidik, sonra da su ile yıkamak gibidir. Çocuk da böyledir... Önceleri top ve benzeri oyunları oynamak için mektebe heves eder. Sonraları güzel elbise giymek, daha sonra mevki sâhibi olmak için çalışır ve daha sonraları da niyetini düzelterek âhirete tergîb [rağbet] eder, müteveccih olur. Bunun gibi üstün bir mevki sevgisini bir anda kalbinden çıkarmayan, bunun biraz daha düşüğünü sevmeyi, ona telkîn etmeli ve âhestelikle başka şeyleri sevmeyi gönlünden çıkarmalıdır. Diğer hususlarda da hüküm böyledir. Meselâ; yemek düşkünü oburları, birden yemekten kesmek mümkün olmaz, fakat tedricen [yavaş yavaş] oruç tutturmak, yaptığı yemekleri başkasına yedirmek ve kendisi yememek gibi tekliflerde bulunmak sûretiyle nefis hâkimiyetini sağlar, sabrı öğrenir ve yemek arzûsu azalır. Şehveti gâlib evlenme arzûsu üstün olup vaziyeti evlenmeye müsâit olmayanlar için de hâl aynıdır. Bu gibilere de, oruç ile emreder. Bâzan oruç da şehvetini kırmaz. O zaman sahuru, bâzı gece

yalnız susuz ekmek ile ve bâzı gece de sâde su içmekle yapmağı emreder, yâni gece yemeğini azaltır. Et ve katık gibi şeyler yemekten onu men'eder. Bu sâyede şehvetini kırar ve nefsinin teskin eder. İrâde hâkimiyyetinin başlangıcında açlıktan daha faydalı bir ilâç yoktur. Şâyet gazab ve hiddeti gâlib bulursa, ona hilim [yumuşaklık] ve sükûtu tavsiye eder ve aynı zamanda ağır tabiatlı birini ona musallat eder. Ayrıca kötü huylu insana hizmet etmesini emreder. O da bu sâyede hilme alışır. Nitekim zâtın biri, şiddet ve hiddeti atıp halim ve selim olmağa çalışırken, halk arasında kendisine kötü sözler söyleyecek bir adam kiraladı. Buna tahammül ede ede halim bir insan olduğu hikâye edilir. Hattâ bu adam darbı mesel olmuştur. Bâzıları kendilerinde tahammülsüzlük ve korkaklık olduğunu anladıkları ve bunu giderip cesûr insan olmak istedikleri için dalgalarla mücâdele etmek üzere kış mevsiminin şiddetli fırtınalı günlerinde kayıklarına biner ve denizde metânetlerini koruyarak dalgalarla mücâdele ederlerdi. Hind âlimleri ibâdete mâni olan tenbelliği gece sabâha kadar bir ayak üzerine dikilmek sûretiyle izâleye çalışırlar. Bâzı şeyhler, ilk müridliklerinde ibâdet husûsunda kendilerine tenbellik geldiği için, ayakları üzerinde durmağı memnûniyetle kabûl edip buna râzı olmaları için uzun müddet kafa üzerinde dikildiler. Bâzıları mâl sevgisini gönüllerinden çıkarmak için, bütün servetini satıp bedelini denize atmışlar, riyâ korkusundan servetini insanlara dağıtmamışlardır.

İşte şu misâller, kalbi tedâvi etmenin yollarını sana gösterir, yoksa maksadımız her hastalığın dermânını burada göstermek değildir, o ilerde gelecektir. Şu andaki gâyemiz, bu âmme yoluna her çeşit nefsanî arzû ve isteklerin mâni olduklarını ve bunları izâlenin gerekli olduğunu bildirmektir. Bütün bunları Allahu Teâlâ şu kısa cümle ile ifâde buyurmuştur:

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ

«Rabbının makaamından korkup, nefsinin hevâsından men'edenin varacağı yer, Cennet'tir.» (79 - Nâziât: 40,41)

Mücâhedede en mühim esâs, azmi üzerinde durmaktır. Nefsinin arzularından birini terke azmettiği zaman, o isteği yerine getirmenin bütün imkânları ortaya çıkar. Bu, Allah'dan bir imtihân ve ibtilâdır. Ona yaraşan, sebepleri kolaylıkla elde edilen şehvetin peşine gitmeyip sabır ve metânet göstermektir. Şâyet bir def'a, şehvetinin peşine dönerse, azmini bozmuş oluyor. Bu sûretle aldığı kararı bozmağı itiyâd hâline getirir. Şâyet bir def'a azmini bozmuşsa, hemen kendine cezâ vermeli ve kararında sebat göstermelidir. Nitekim «Muhâsebe ve Murâkabe Kitâbı»nın «Uku-

bet kısmında anlatmıştık. Şöyle nefsini bir ceza ile korkutmazsa, o zaman muâhedeyi bozmağa devâm eder ve bu sûretle riyâzeti tamâmen bozmuş olur.

6 ncı BEYÂN: KALB HASTALIKLARI VE BU HASTALIKLARIN KAYBOLDUĞUNU GÖSTEREN DELİLLER

Bilmiş ol ki; bedeninin her uzvu, kendine mahsus muayyen bir iş için yaratılmıştır. Hastalığı ise, hangi iş için yaratılmışsa, onu yapamamasıdır. Ya o işi hiç yapamaz veyâ zorla yapabilir. Meselâ, elin hastalığı tutmamak, gözün hastalığı görememek gibi şeylerdir. Bunun gibi, kalbin hastalığı da hangi iş için yaratılmışsa onu yapamamaktır. Kalb; ilim, hikmet, mârifetullah, Allah sevgisi, Allah'a ibâdet, Allah'ı zikr'den zevk almak, Allahu Teâlâ'yı bütün arzûları üzerine tercih etmek ve bütün şehvî arzûlarına karşı Allah'dan yardım dilemek için yaratılmıştır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِعِبَادَتِي

«Cinleri, insanları, ben ancak bana kulluk etmeleri için yarattım.» (51 - Zâriyât: 56) Her âzânın bir faydası vardır. Kalbin faydası, hikmet ve mârifet sâyesinde insânı hayvandan ayırd etmektir. Çünkü insan; yemek, içmek ve münâsebette bulunmak gibi diğer vasıfları ile hayvandan ayrılamaz. Hayvandan ayrılması, eşyâyı olduğu gibi bilmesi sâyesindedir.

Eşyâyı eşyâ yapan ve onu vâir eden Allahu Teâlâ'dır. İnsân her şey'i bilse de Allah'ı bilmese bir şey bilmemiş sayılır. Allah'ı bilmenin alâmeti onu sevmektir. Allah'ı bilen, O'nu sever. Sevginin alâmeti de hiç bir sevgiliyi O'nun üzerine tercih etmemektir. Nitekim Allahu Teâlâ:

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ... أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ
وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ

«De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kedad(a uğramasın)dan korka geldiğiniz bir ticâret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler, size Allah'tan, O'nun peygamberinden ve O'nun yolundaki cihâd'dan daha sevgili ise; artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleye durun. Allah fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez.» (9 - Tevbe: 24)

Toprak yemeği, diğer yemeklerden fazla seven mide hasta olduğu gibi, başkasını Allah'dan daha çok seven kalb de hastadır.

Verdiğimiz şu izâhdan, Allahu Teâlâ'nın dilediklerinden başka bütün kalblerin hasta olduğu anlaşılmıştır. Şu kadar var ki, vücûd hastalıklarının bâzılarını da bilemediği gibi, kalbî hastalıkların bâzılarını da sâhibi bilemez. Bunun için gâfil avlanır, tedâvisine bakmaz. Bâzı hastaların acı ilâçlara tahammülü olmayıp hastalığı çektikleri gibi, diğer bir kısmı da kalbin tedâvisindeki zorluğu düşünerek hastalığı çeker. Çünkü onun ilâcı şehvetlere uymamaktır. Bu da oldukça zor ve acıdır. Şâyet ilâcın acılığına katlanmak isterse de tedâvi ettirecek mütehassıs tabîb bulamaz. Çünkü bu hastalığın hekimi âlimlerdir. Onlar ise, hepsi kalb hastalığı ile mualleldir. Hasta tabîbin reçetesine pek iltifât edilmez. Bunun için hastalık müzminleşti, dert ağırlaştı ve bu ilim ortadan kalktı. Öyle kalktı ki, kalbin tedâvisi ve hattâ hastalığı bile inkâr edildi. Halk dünyâ sevgisine ve görünüşde ibâdet, fakat gerçekte âdet ve riyâ olan ibâdetlere teveccüh ettiler. İşte hastalıkların asıllarının alâmetleri bunlardır.

Tedâviden sonra sıhhate ulaşmanın alâmetlerine gelince; tedâvi ettiği hastalığa bakar. Meselâ, cimrilik hastalığını ele alalım; bu, Allah'dan uzaklaştıran kötü bir hastalıktır. Bunu tedâvi etmişse ki; bunun tedâvisi cömerdlik ve infâktır. Cimriliği tedâvi edilen insan, şâyet sehâvette ileri giderek isrâfa kaçıyorrsa ki; bu da aynı şekilde bir hastalıktır. Bu gibi tedâvi soğuk algınlığını sıcaklık ile tedâvi ederken fazla sıcaklık verip yakmak sûretiyle adamı yeniden hasta etmeğe benzer. Halbuki burada aranan, hararet ile burûdet [soğukluk] arasında bir itidâldir. Bunun için sehâvette [cömerdlik], isrâf ile cimrilik arasında her ikisinden müsâvî uzaklıkta olmak lâzımdır.

Şâyet orta dereceyi anlamak istersen, kötü huyun gerektirdiği bir işe bak. Bu kötülük bunun zıddı olan iyilikten daha çok hoşuna gidiyorsa, sende gâlib olan o kötülük huyudur, ona daha yakınsın. Meselâ malı istif etmek, yoksullara vermekten daha çok hoşuna gidiyorsa, sende cimrilik hastalığı vardır. O hâlde durmadan infâka gayret eyle. Şâyet kim olursa olsun, döküp saçmaktan hoşlanıyorsa, sende israf hastalığı gâlibdir. Bu sefer imsâke gayret eyle ve böylece kendini murâkabe et. Kendi ahlâkına, hangi işden daha çok hoşlanıyorsan, onunla delîl çek ve mala meyilden kalbini kes; ne isrâfa, ne de imsâke kaç! Mâl ve servete su gibi bak. Onu bir muhtâcın ihtiyâcı için sakla ve bir muhtâcın ihtiyacı için harca. İsrâfını cimriliğin üzerine veyâ cimriliğini isrâfın üzerine tercih etme. Ne cimrilik, ne de isrâf, böyle olan her kalb bilhâssa bu yoldan sâlim olarak Allah'a ulaşır. Diğer kötü huylardan da arınması gere-

kir. Dünyâlıktan olan hiç bir şeyle alâkalanmamalı. Nefis dünyâdan alâkasını kesmiş olduğu hâlde göç etmeli. Dünyâya iltifât etmediği gibi, sebeblerine de iştîyâkı olmamalıdır. İşte böyle olursa râzıy [rızâ gösteren, kabûl eden] ve marzıyye [beğenilmiş, hoşnûd olmuş] olan nefis-i mutmainne gibi Allah'a rücû' eder. Peygamberler, siddîklar, şehidler ve sâlihlerden olan mukarrebler zümresine katılır. Bunlar ne güzel arkadaşdır.

İki tarafın ortası çok kapalı, kıldan ince ve kılıçtan keskin olduğu için, dünyâda bu sırat-ı müstakimde dosdoğru duranlar, yâni hiç bir tarafa meyletmeyip ortayı muhafaza edenler, Âhirette böylece kıldan ince ve kılıçtan keskin olan Sırat köprüsünü geçerler. Böylece taraflardan ayrılıp ortayı koruyan kalbler pek az bulunur. Muhakkak sûrette az da olsa bir tarafa meyleder. Bunun için, Kıyâmette azabdan kurtulanlar pek az olur. Göz açıp yumuncaya kadar olsa da Cehennem'e uğramadan geçemez. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَإِنْ مِنْكُمْ آلَا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ثُمَّ نُنْجِي الَّذِينَ اسْتَغَاوَاهُمْ

«Hem içinizden hiç biri yoktur ki, mutlak ona varacak olmasın ve bu, Rabbinin uhdesinde vâcib kıldığı bir kazıyye-i muhkeme olmuştur. Sonra mütteki olanlara necât veririz de, zâlimleri dizleri üstü bırakırız.» (19 - Meryem: 71, 72) Yâni sırât-ı müstakim'e yakın olanlar, uzak olanlardan daha çoktur. İstikâmetin güçlüğünden dolayıdır ki, 24 sâatte 17 def'a: «Allah'ım, beni sırât-ı müstakim'e hidâyet et» diye duâ etmek vâcib olmuştur. Zira her rek'atte fâtihayı okumak vâcibdir. Farz olarak 17 rek'at var. Her rek'atta fâtihada: «Allah'ım, bizi sırât-ı müstakim'e hidâyet et.» diye duâ ederiz. Zâtın biri, Resûl-i Ekrem'i rû'yâsında görür ve kendisine şöyle suâl eder:

— Ey Allah'ın Resûlü, sen «Hûd sûresi beni kocaltı.» buyurdun, sebebi ne idi? Bu sûrenin nesi sizi kocaltı?

Resûl-i Ekrem :

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ

«Emrolunduğun gibi istikâmet et.» (11 - Hûd:

112) Âyet-i Celile'si beni kocaltıdır, buyurdu. Doğru yolda ve ortada istikâmet çok zordur. Fakat insân tam mânası ile istikâmet edemezse de, istikâmete yaklaşımağa gayret etmelidir. Felâh ve necâtı [kurtuluşu] arzû eden iyi bilmelidir ki, kurtuluş ancak, sâlih amellerle mümkündür. Sâlih ameller ise, güzel ahlâktan doğar. Herkes kendi sıfat ve ahlâkını araştırsın ve sıralasın, sonra da teker teker tedâvilerine baksın. Bizi müttekilerden kılmasını kerem sâhibi olan Cenâb-ı Allah'tan dileriz.

İhyâu 'Ulûm'd-Din Cilt: 3 - F. : 10

7 nci BEYÂN : İNSÂNIN KENDİ KUSURLARINI BİLMESİNİN YOLU

Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ bir kuluna hayır murâd ettiği zaman, ona kendi kusurlarını gösterir. Basîret sâhibi olanlara kusurları gizlenmez. Kusur bilindikten sonra tedâvisi kolaydır. Ne yazık ki, insanların çoğu kendi kusurlarını bilemezler. Âlemin gözü önünde olan kılı görürken kendi gözü önünde olanı keranı göremez. Kendi kusurlarını bilmek isteyene dört yol vardır :

1 — **Birincisi**, kalbin kusurlarını bilen, gizli âfetlere muttali' olan bir şeyh'e teslim olup huzûrunda diz çökmek, bu şeyh'i kendine hâkim tanımak ve mücâhededinde onun işâretine uymaktır. Müridin şeyh ile, talebenin hoca ile olan münâsebetleri bundan ibârettir. Hocası ve şeyhi ona kendi kusurlarını bildirir ve tedâvi çârelerini öğretir. Böyle bir mürşidi bu zamanda bulmak cidden zordur. Bu gibiler artık ender bulunmaktadır. (115)

2 — **İkincisi**, sâdık ve siddıklardan, mütedeyyin ve basîret sâhibi bir zât bulması, iş ve gidişâtını murâkabe etmesi için kendine murâkib tâyin etmesidir. Bâtını ve zâhiri hâllerinden hoşuna gitmeyenleri ve çirkin bulduklarını düzeltmek için kendisine gerekli tenbihde bulunmalıdır. Din imamlarının ileri gelenleri ve akli başında olanları böyle yaparlardı. Hz. Ömer (R.A.): «Bana kusurlarımı söyleyen kinseye Allah rahmet etsin.» derdi. Ve bizzat kendisi Selmân'a, kendi kusurlarından sorardı. Bir def'a huzûruna geldiğinde :

— Söyle bakayım, aleyhimde neler duydun? diye sordu. Selmân :

— Öyle şey olur mu? diye özür diledi. Fakat Ömer ısrâr edince, Selmân :

— Evet, bir sofrada iki çeşit yemek bulundurduğun ve birini gece, diğeri gündüz yediğin, üstelik iki kat elbisenizin olduğu dedikodusu vardır, dedi. Hz. Ömer:

— Onları terkettim, başka bir şey duydun mu? diye sordu. Selmân :

— Hayır, başka bir şey duymadım, dedi. Yine Hz. Ömer, Huzeyfe'ye :

— Sen münâfıklar hakkında Resûl-i Ekrem'in sırdaşı idin, bende ni-fak alâmetlerinden [belirtilerinden] bir şey var mı? diye sordu.

O, bütûn azamet, celâdet ve yüksek mevki'i karşısında kendini böyle töhmet altında bulundururdu. Allah ondan râzı olsun. Akli daha çok ve mevki'i daha üstün olan herkes kendini daha az beğenir ve daha çok hor görür.

(115) Bu, Hicri 500 târihinde ve Gazâli devrindedir. Bizim zamânımıza gelince, onu da, siz kıyas edin.

Ne yazık ki, böyle bir adam bulmak da güçleşmiştir. Dalkavukluğu terk edip, kusurları olduğu gibi haber veren, çekememezlikten **kurtulup** da mübalâğa etmeyen kimse pek az bulunur. Gördüğün dostların ya hasûddur, çekemezler veyâ bir garazları var; kusûr olmayan şey'i kusur göstermeğe çalışırlar, yâhud dalkavukluk yapar ve senin bir çok kusurlarını gizlerler. Bunun için, yâni gerçek dost bulamadığı için **Dâvûd - ı Tâî** uzlet'i tercih etmişti. Kendisine, niçin insanlar arasına katılmadığı soruldukda, kusurlarını benden gizleyen insanlar arasında ne işim var? derdi. Başkalarının ikazı ile kusurlarından vaz geçmek, dindarların en büyük arzûlarındanıdır. Nihâyet iş, bizim gibilerin derekesine düştü de bizim en büyük düşmanımız, bize kusurlarımızı söyleyip bizlere nasihatte bulunan kimseler oldu. Korkarım ki, bu hâl, iman zayıflığından meydana gelmiştir. Zira kötü huylar, zehirleyici yılan ve akrepler gibidir. Biri paltomuzda akrep olduğunu bize haber verse, doğru mu söylüyor, yalan mı söylüyor bakmadan ve akrebin nerede olduğunu araştırmadan, akrebin tehlikesinden kurtulmak için, hemen paltoyu sıyrır, adama teşekkür eder ve ondan sonra öldürmek için akrebi aramağa koyuluruz. Hâlbuki akrebin zararı bedene sirâyet eder ve nihâyet bir kaç gün devâm eder. Kötü ahlâkın zararı ise kalbe ve rûhadır. Bu da öldükden sonra devâm edip gider. Ya uzun yıllar devâm eder, veyâ acı ve sancısının hiç arası gelmez. Vaziyet bu merkezde iken kötü hâllerimizi bize haber verdiler diye sevinmeyiz, haber verene teşekkür etmeyiz, kötü huyların izâlesi ile uğraşmayız. Belki biz de karşılıklı olarak adama nasihat etmeğe kalkışır ve deriz ki; sen de şöyle böyle yapıp durduğun hâlde bize öğüt mü veriyorsun? Onun nasihatinden istifâde edecek yerde adama husûmet göstermeğe başlarız. Bu hâl, çok günahların neticesi olarak kalb katılığından meydana geldiğinde şübhe yoktur. Daha doğrusu iman zayıflığından meydana gelir. Bizi doğru yola ilhâm ve hidâyet buyurmasını, kusurlarımızı bize göstermesini ve izâlesi için meşgûl etmesini ve fazl u keremi ile kusurlarımızı bize gösterene minnet ve şükranda bulunmamızı bize nasib etmesini Cenâb-ı Hak'tan niyâz eyleriz.

3 — Üçüncü yol, düşmanlarının dilinden kusurlarını duyup ıslâh olmaktadır. Zira gayz ve kin gözlüğünden bakan düşman gözleri dâimâ kötülüğü görür, meydana çıkarır ve onları ortaya kor. Kusurları öğrenmek bâbında yapmacık öğütlerle kusurları gizlemeğe çalışan Dalkavuk [yağcı] bir dosttan ziyâde, kusurları ortaya koyup teşhîr eden hâin bir düşmandan istifâde edileceği meydandadır. Ne yazık ki, insan tabiatı, düşmanı yalanlamak ve söylediklerini çekememezliğine hamletmek üzere yaratılmıştır. Fakat aklı başında olan kimse düşmanın sözlerinden istifâde etmesini bilir. Çünkü kişinin kusurlarının ağzında dolaşması tabiidir, görüp duyup düzeltmesi gerekir.

4 — Dördüncü yol, insanlara karışmak ve aıalarında kötü bulduğu her işde kendini murâkabe edip ayarlamaktır. Mü'min, mü'minin aynasıdır. Başkasının kusurlarında kendi kusurlarını görür ve tabiatlerin hevâ-i nefislerine uymakta birbirlerine yakın olduklarını bilir. Birinde bulunan bir kusûrun aynı, daha azı veyâ daha çoğu mutlaka diğesinde de vardır. Kendi kendini araştırmalı ve başkasında görüp hoşlanmadığı şeylerden kendini temizlemelidir. Şâyet insanlar başkalarında gördükleri kusurları kendileri de terk etse, artık başka bir terbiyeciyeye ihtiyac kalmazdı. İ s â aleyhisselâm'a :

— Seni kim terbiye etti? diye sordular. O:

— Beni kimse terbiye etmedi. Câhillerin cehâletini kötü bulduğum için ben de ondan uzaklaştım, dedi.

Bütün bunlar, insanların kusurlarını görüp, dinde şefkatli ve öğüt veren, kendini ıslâh ettikten sonra, insanları düzeltmekle meşgûl olan, onlara nasihat veren, zekî, ârif bir şeyh'i bulamıyanların baş vuracakları çârelerdir. Yoksa böyle bir zâtı bulan kimse tabibini bulmuştur. Artık ona devâm etmeli. Çünkü hastalığını iyi edecek ve kendisini helâkten kurtaracak olan odur.

8 inci BEYÂN :

KALB HASTALIKLARININ MENŞE'İ ŞEHVETLERE UYMAK VE BU HASTALIKLARI TEDÂVİ ÇÂRESİNİN ŞEHVETLERİ ATMAK OLDUĞUNA DÂİR ŞERİATIN VE BASİRET ERBÂBININ RİVÂYETLERİNDEN GELEN ŞÂHİD VE DELİLLER

Bilmiş ol ki; anlatmış olduklarımızı ibret nazarı ile düşünürsen basîret gözün açılır, ilim ve yakın nûru ile kalbin, hastalık ve illetleri ile tedâvî çâreleri sana keşfedilir. Şâyet bu kadarından âciz isen, sana yaraşan, taklîd edilmesi muvâfık görülen zâtı taklîd edip, ona uyarak iman ve tasdikde zaman kaybetmemendir. Zira ilmin dereceleri olduğu gibi, imânın da dereceleri vardır. İlim, imandan sonra hâsıl olur. Zira ilim, imandan sonradır. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerimde şöyle buyurmuştur :

يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ •

«Allahu Teâlâ, sizden imân edenleri yükseltir, ilim verilen'leri ise kat kat derecelerle yükseltir.» (58 - Mucâdele: 11) Allah'a giden yolun, şehvetlere uymamakta olduğuna inanır ve fakat bunun yolunu ve sırrını bi-

lemezse de yine bu kimse iman edenlerdendir. Şâyet şu anlattığımız, şehvetin yardımcılarına muttali olur ve bunları bilirse işte o, ilim kendine verilenlerdendir. Bunların her ikisine de Allahu Teâlâ Cennet'i va'd etmiştir. Bu husûsa imânı gerektiren Kur'an âyetleri, hadisler ve ulemânın pek çok sözleri vardır.

Âyetler :

وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى ۝ «Ve nefsinin hevâ-

sından men'ederse, varacağı yer Cennet'tir.» (79 - Nâziât: 40-41).

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى ۝ «Onlar o kimseler-

dir ki, Allahu Teâlâ onların kalblerini takvâ için imtihân ve ibtilâ etmişti.» (49 - Hucürât: 3) Denildi ki: Kalblerinden şehvet sevgisini çıkardı.

Hadisler :

الْمُؤْمِنُ بَيْنَ خَيْرٍ شَدِيدٍ مُّؤْمِنٍ يَحْسُدُهُ وَمُنَافِقٍ يُبْغِضُهُ وَكَافِرٍ يُقَاتِلُهُ وَشَيْطَانٍ يُضِلُّهُ وَنَفْسٍ تُنَازِعُهُ ۝

«Mü'min, beş güçlük arasındadır: Karşısındaki mü'min olur kendisine hased eder, münâfık olur buğzeder, kâfir olursa kendisi ile savaşı, şeytân ise kendini sapıtmağa çalışır, nefis de kendisi ile münâzaa eder durur.» (116)

Nefsin, mizâcî bir düşmân olup, onunla mücâdele etmek gerektiğini Resûl-i Ekrem haber vermiştir.

Rivâyete göre Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâm'a şöyle vahyetmiştir:

«Yâ Dâvud, adamlarını, şehvetle yiyip içmekten korkut. Zira dünyâ şehvetlerine merbût gönüllerin akılları benden mahcûb ve memnûdur.»

İsâ aleyhisselâm: «Görmediği vaidler karşısında peşin şehvetlerini terk eden kimseye müjdeler olsun.» demiştir.

Harbden dönen orduya hitâben Resûl-i Ekrem :

مَرْجَبَا بِكُمْ قَدْ مِتُّم مِّنَ الْجِهَادِ الْأَصْفَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ ۝

«Merhabâlar, küçük cihâddan büyük cihâda döndünüz.» buyurdu. Resûl-i Ekrem'e, büyük cihâd nedir? diye sorduklarında, Resûl-i Ekrem:

جِهَادُ النَّفْسِ «Nefis mücâhadesi.» diye cevap vermişlerdir. (117)

الْجَاهِدُ مِنْ جَاهِدِ نَفْسَهُ فِي طَاعَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

«Asıl mücâhid, Allah'a itâat uğrunda nefsi ile mücâhede edendir.» (118)

كُفَّ أَدَاكَ عَنْ نَفْسِكَ وَلَا تُتَابِعْ هَوَاهَا فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ تَعَالَى
إِذَا تَخَاصُّمُكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلْيَمْنُ بَعْضُكَ بَعْضًا إِلَّا أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ تَعَالَى وَنَسُوهُ

«Allah'a isyân uğrunda nefsine itâat etmemekle nefsinde sana gelecek eziyetten korun. Zira nefsinin arzûlarına uyarsan, sonra Kıyâmet günü nefsin seninle husûmete kalkışır ve senin parçaların yekdiğerini telân eder. Ancak Allahü Teâlâ'nın mağfiret edip kusurlarını örttükleri müstesnâ.»

Büyüklerin Sözleri :

Süfyan-ı Sevrî: «Nefsinden daha zor kimse ile mücâdele etmedim. Mücâdelem, bâzan lehime ve bâzan da aleyhime cereyân etti.» demiştir.

Ebü'l-Abbâs Musilî, nefsine şöyle hitâb etmiştir: «Ey nefis, ne dünyâda zenginler ve hükümdarlar gibi zevk u safâdasın, ne de âhiret için âbidler gibi mücâhede edersin. Böyle giderse, senin yüzünden Cennet ile Cehennem arasında mahbûs kalacağım? Utanmaz mısın?»

Hasan-ı Basrî: «Nefsin terbiyeyi kabûl etmesinden, serkeş atın gem'i kabûl etmesi daha zor değildir.» derdi.

Yahyâ b. Muâz Râzî: «Riyâzet kılıcı ile nefsin ile mücâhede et. Riyâzet de dört şekilde olur. Onlar da, az yemek, az uyumak, az konuşmak ve kimseye eziyet etmemektedir. Az yemekten şehvet ölür. Az uykudan parlak irâde doğar. Az konuşmadan, tehlikelerden selâmet hâsıl olur. Eziyet etmemekten de gâyeğe ulaşılır. İnsân için en zor şey, eziyye-

(117) Beyhaki «Zühd»ünde Câbir'den rivâyet etmiştir.

(118) İbn Mâce ve Tirmizî Fudâle'den rivâyet etmişlerdir.

te katlanmak ve hiddetli zamanda mülâyim davranmaktır. Nefisden şehvet ve günâhlara karşı irâde fikri doğduğu ve boş sözler konuşmak istediği vakit, ona karşı teheccüd, az uyku ve az yemek kınından kılıcını çeksin ve bu kılıcı az konuşmak ve tevâzu eliyle ona vursun da zulüm ve intikaam hissi zâil olup, diğer insanlar şerrinden emin oluncaya kadar bu hâle devâm etsin ki, bu sûretle nefisini şehvet karanlığından ve onun âfet ve gâilelerinden korumuş olsun. Böyle yapınca nefis, nazîf, nûrânî, hafif ve ruhânî olur da bu sâyede rahvan at gibi, iyilikler sâhasında dolaşır, tâat ve ibâdet yoluna girmiş olur. Bağ ve bahçeler içinde tenezzühe çıkan bir hükümdâr hâline gelir.»

Yine bu zât diyor ki: İnsânın üç düşmânı vardır. Bunlar dünyâ, şeytân ve nefisdir. Bunun için zühd ile dünyâdan, vesvesesine uymamakla şeytandan, şehvetleri terketmekle nefisden korunmağa çalışmalıdır.

Hakimlerden biri de şöyle diyor: Nefsi kendine hâkim olan kimse, şehvetlerinin bataklığında esir, hevâ-i nefsinin hapishânesinde mahsûr ve zincir-i nefsinin elinde kelepçeli olduğu halde makhûr bir vaziyete düşer. Bu gibi adamı, nefsi istediği tarafa çeker ve kalbini basîretten men' eder.

Câfer b. Humeyd diyor ki: Âlimler ve Hakimler, ni'metin kıymeti ancak ni'metin terki ile bilinebileceğinde ittifâk etmişlerdir.

Ebû Yahyâ el-Varak da: «Arzû'arını, yerine getirmekle âzalarını memnûn eden kimse, kalbinde nedâmet ağacını dikmiş olur.» demiştir.

Vuhayb b. Verd-i Mekki şöyle demiştir: «Ekmekten başka yenen her şey şehvettir.» Yine bu zât: «Dünyâ şehvetlerini seven kimse, zillete hazırlansın.» demiştir.

Rivâyete göre; Yûsuf aleyhisselâm hazîne vekilliğine getirilip, memleketinin ileri gelenlerinden oniki bin kişilik bir kaafîle ile seyâhata çıktığı sırada, Aziz'in hanımı Züleyhâ, Yûsuf'un yoluna çıkarak, isyan sebebiyle hükümdarları köle, itâat sebebiyle de köleleri hükümdâr yapan Allah'ı tesbîh eder ve noksan sıfatlardan tenzih ederim ki, hırs ile şehvet, hükümdarları köle mevki'ine indirir. Sabır ile takvâ ise köleleri hükümdarlığa yükseltir, dedi. Bunun üzerine Yûsuf aleyhisselâm da Kur'ân-ı Kerim'de buyurulduğu gibi:

إِنَّهُ مَزِيدٌ وَيَضْرِبُ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ

«Hakikat bu: Her kim Allah'tan korkar ve sabrederse, her hâlde Allah, muhsinlerin ecrini zâyi etmez.» (12 - Yûsuf. 90) demiştir.

Cüneyd şöyle anlatıyor: Bir gece uyandım, virdimi [ibâdetimi] yapmak için kalktım. Fakat her zamanki gibi, ibâdetin zevkini alamadım. Uyumak istedim, uyuyamadım; oturmak istedim, oturamadım. İster istemez sokağa çıktım. Bir de sokak kenârında eski hırkaya bürünmüş bir adam gördüm. Adam beni duyunca :

— Ey ebe'l-Kaasım, biraz bana yaklaş, dedi. Ben de :

— Hiç haber vermeden geldin, dedim. O :

— Hayır, ben senin kalbinin bana teveccüh etmesini Allahu Teâlâ'dan istemiştim, dedi. Ben de :

— Allahu Teâlâ isteğini yerine getirdi, söyle bakalım ne istiyorsun? dedim. O da :

— Nefsin derdi ne zaman derman, zehiri ne zaman panzehir olur? diye sordu. Ben :

— Nefis, ne zaman hevâsına muhâlefet ederse, o zaman derdi derman, zehiri de panzehir olur, dedim. Bunun üzerine adam nefesine dönerek: «Dikkat et, yedi kere ben sana bu şekilde cevap verdim, fakat sen duymak istemedin, duydun mu iyi dinle?» dedi ve oradan uzaklaştı. Kim olduğunu bilemedim.

Yezid-i Rakkaşı (119) : «Dünyâda soğuk su içmekten sakınınız ki, belki bunu âhirette bulursunuz.» dedi. Adamın biri Ömer b. Abdülâziz'e :

— Ne zaman konuşayım? diye sordu. Ömer :

— Ne zaman konuşmamak ister, sükûtu tercih edersen, o zaman konuş, der. Adam :

— Ne zaman susayım? diye sorunca, Ömer :

— Ne zaman konuşmak istersen, o zaman sus, diye cevap verir.

Hz. Ali (R.A.) : «Cennet'i arzûlayan kimse, dünyâda şehvetlerinden uzaklaşır.» buyurmuştur.

Mâlik b. Dinar, bir gün sokakta yürürken canının arzûladığı bir şey'i görür ve kendi kendine «sabıret, benim seni bu arzûmdan alıkoymam ve isteğini yerine getirmemeliğim, serin benim katımda kıymetin olduğu içindir.» der.

Anlaşıldı ki, âlimler ve hakimler, âhiret saâdetine ulaşmak için nefsi hevâsından uzaklaştırmak ve şehvetlerine muhâlefet ettirmekten başka yol olmadığında ittifak hâlindeyler. Bu kadarına inanmak vâcibdir. Fakat şehvetlerden ne miktârının terkedileceği ve hangi miktârının terkedilmeyeceği, ancak yukardaki beyânımızdan anlaşılır.

Riyâzetin hulâsası ve sırrı: Mezâra gelmeyecek ve orada bulunmayacak şeylerdir. ancak zarûret miktarı faydalanmaktır. Zaruri ihtiyâcını

(119) Basralı kassas ve zâhidlerdendir. Hicri 120 de vefât etmiştir.

teskin edecek kadar yemek içmek, giymek, evlenmek gibi muhtâc olduğu diğer hususlardan istifâde eder, fazlasına bakmaz ve yaklaşmaz. Zira bunlardan fazla miktarda faydalanırsa, onlarla ünsiyet peydâ eder ve ölüm ânında geri dönmek ister. Hâlbuki dünyâyâ dönüşünü ancak âhiretten nasibi olmayanlar ister. Bundan kurtuluş ise, kalbin Allahu Teâlâ'yı bilmesi ve sevmesi ile mümkündür. Kalb, Allah'ı tefekkür eder, her şeyden kesilerek O'na bağlanırsa, o zaman dünyâyâ dönmek isteğinden kurtulmuş olur ki, bu hususta yardım ancak Allah'tandır. Bunun gibi dünyâlıktan zikir ve fikre mâni olacak şeyleri izâle edecek miktar ile iktifâ etmeli ve fazlasına gitmemelidir. Riyâzetin sırrına varamayıp bu hakîkate eremeyenler, hiç olmazsa buna doğru yaklaşmalıdır. İnsanlar bu hususta dörde ayrılır:

1 — **Birincisi:** Bir adam ki, kalbi Allah'ı zikir ile dolmuştur. Zarurî geçimden fazlası için dünyâyâ iltifât etmez ve ona aslâ kıymet vermez. Bu adam, siddiklardandır. Bu mertebeye ancak uzun riyâzet ve devamlı şehvetlere sabır sâyesinde erişilebilir:

2 — **İkincisi:** Dünyâ ve dünyâlık kalbini istilâ etmiş, kaplamıştır. Kalbinde Allah'ı anacak yer ve boşluk kalmamıştır. Onun Allah'ı zikretmesi hadîs-i nefis bakımındandır. O, yalnız dili ile zikreder, bu zikir kalbine inmez. Bu adam helâktedir.

3 — **Üçüncüsü:** Hem dünyâ, hem de din işleri ile uğraşan, fakat kalbinde umûmiyetle din tarafı gaalib olan kimsedir. Bu adam, Cehennem'e uğrıyacak fakat kalbindeki zikrullah'ın galebesi nisbetinde Cehennem'den çabuk kurtulacaktır.

4 — **Dördüncüsü:** Her ikisiyle uğraşan, fakat dünyâlık tarafı kalbinde gaalib olan kimsedir. Bu da er-geç Cehennem'den çıkar. Çünkü kalbinde zikrullah vardır. Fakat uzun zaman Cehennem'de kalır. Allah'ım, perîşanlıktan sana sığınırız, zira sığınılacak ancak sensin.

Bu izahat karşısında adamın biri kalkıp da, mübâh olan ni'metlerden istifâde mübahtır, bunlardan istifâde Allah'tan uzaklaşmağa nasıl sebep olur? derse, bunun zayıf bir hayâl olduğunu bilmelidir. Çünkü dünyâ sevgisi, bütün hatâların başı ve iyiliklerin mahvolmasının sebebidir. «Dünyâyı Zemm Kitâbı»nda geleceği gibi, ihtiyaçtan fazla olan mübahlar da Allah'tan uzaklaşmanın sebeblerindendir.

İbrâhîm Havas şöyle anlatıyor: Bir def'a Şam'ın en yüksek dağlarından olan L Ü K A M dağına çıkmıştım. Orada bir nar ağacı gördüm, canım çekti. Bir nar kopardım ve yemek için narı yardım, fakat baktım ki acıdır, onu attım ve yoluma devâm ettim. İlerde başına arılar toplanmış bir adam gördüm. Kendisine selâm verdim, selâmımı aldı ve adımı da söyledi. Adımı nereden bildiğini kendisinden sordum. O da, Allah kendisini bilenden bir şey'i gizlemez dedi. Ben kendisine:

— Senin Allah katında bir mevki' sâhibi olduğunu görüyorum, duâ etsen de Allahu Teâlâ seni bu arıların sokmasından kurtarsa olmaz mı? dedim. Adam bana :

— Ben de senin Allah katında bir kıymetin olduğunu anlıyorum, sen de duâ etsen de Allahu Teâlâ seni nar hevesinden kurtarsa olmaz mı? Hâlbuki nar meyvesini dünyâda ısırmanın Âhirette hesâbı sorulacak. Arıların ısırmasına gelince, onların mükâfatı görülecektir, dedi ve ben oradan ayrıldım.

Seriyyü's-Sakatî diyor ki: Kırk senedir gönlüm sirkeye batırılmış ekmeği istiyor, ben de ona yedirmiyorum. Demek ki, mübâh olan ni'metlerden kendini çekmedikçe Âhret yoluna girmek için kalbini ıslâh etmek mümkün olamaz. Zira nefis, bâzı mübahlardan uzaklaştırılmazsa, bu sefer bâzı yasaklara da meyletmeğe başlar. Meselâ dili gıybet ve fuzûlî sözlerden çekmek isteyen kimse, dinde mühim olan şeylerle, zikrullah-tan başka her şeyden dilini çekmelidir. Tâ ki, söz söyleme hevesi kendisinde azalır ve konuştuğu zaman ancak hak ve hakikati söyler. İşte bu gibilerin sükûtu da, kelâmı da ibâdet olur.

Bunun gibi, göz her gördüğü şey'e takılıp ve rast geldiği güzel şey'e bakmak isterse, helâl olmayan şeylere bakmaktan kendini alamaz. Diğer şehvetler de böyledir. Zira helâlî arzû eden şey, harâmı da arzû eder. Ashında şehvet birdir. Kişiye farz olan, onu harâmdan korumaktır. Şâyet şehvetten lüzûmu kadarı ile kifâyete onu alıştırmazsa, kişiye galebe çalar ve ileri geçer. Mübahların âfetlerinden biri budur. Bunun ilerisinde, bundan da daha büyük tehlikeler vardır. O da şudur: Nefis, dünyâ ni'metlerinden ferahlanır, bunlara meyleder, genişlik ve darlık ânlarında dünyâ ni'metleri ile huzûra kavuşur. Hattâ ayıkmayan bir sarhoş gibi, dünyâ ni'metleri kendisini mest eder. Dünyâlık ile bu derece sevinmek, öldürücü bir zehirdir. Bütün damar ve iliklere işler de, bu sebeble korku, hüzün, ölümü hâtırlama, kıyâmetin şiddetini düşünme gibi hâller, kalbden çıkar. İşte bu hâl kalbin ölmesi demektir. Nitekim Âyet-i Celi-

le'de : **وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأْنَنُوا بِهَا ه** «Ve dünyâ

hayâtı ile râzı olup onunla mutmain olmuşlardır.» (10 - Yûnus: 7) buyurulmuştur. Diğer Âyette de şöyle buyurulmuştur:

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ ه «Hâlbuki dünyâ ha-

yâtı, Âhiretin yanında bir yol ağızından ibârettir.» (13 - Ra'd: 26) Başka bir Âyette:

اعْلَمُوا أَنَّ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ

«Biliniz ki, dünyâ hayâtı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve aranızda bir tefâhur, mâl ve evlâtta bir çokluk yarışından ibârettir.» (57 - Hadid: 20) buyurulmuştur. Bütün bu Âyet-i Celîle'ler dünyâyı zemetmektedir. Allahu Teâlâ'dan selâmet dileriz. Basiret erbâbı, dünyâlık ile neş'eienmiş olan gönüllerini tecrübe etti ve Allahu Teâlâ'yı hâtırlamaktan, Âhiret gününü düşünmekten uzak buldular. Bir de mahzûn olduğu zaman, gönülleri tecrübe etti. O zaman gönülleri sâf, yumuşak, ince ve zikrin te'sirini kabûl eder bir hâlde buldular ve kurtuluşun, ferah ve neş'e sebeplerinden uzak, devamlı hüznün içinde olduğunu bildiler de, kalbi dünyânın zevk ve ni'metlerinden uzaklaştırdı. Helâl olsun, harâm olsun bütün şehvetlere sabretmeyi kaibe alıştırdılar ve dünyâ ni'metlerinin helâlinin hesâbı, harâmının azâbı olduğunu, arada kalanların da itâbı yâni sert hitâbı müstelzim bulunduğunu bildiler ki, bu itâb da bir nevi azabdır. Zira mahşer yerinde münâkaşa yolu ile hesâb gören kimse, azâb olmuş demektir. İşte onlar Allahu Teâlâ'yı zikir ve O'na itâatle, şehvetin esiri ve kölesi olmamak sâyesinde, o günün azâbından kurtuldular. Dünyâ ve Âhiretin hürriyetine ve ebedî saltanatına nâil oldular da nefislerine, avcılık için kullanmak istedikleri şahin kuşuna yaptıkları muâmeleyi yaptılar. Zira şahin kuşunu av için kullanmak istediklerinde, onu önce ehlileştirip, terbiye etmek lâzım. Bunun için de, önce onu karanlık bir yerde hapseder, göz kapaklarını dikerler, bu sebeble havada uçmaktan ümidi kesilir ve eski uçuş âdetlerini unuttur. Ondan sonra kendisine et takdim edilir ve bu sûretle sâhibi ile ünsiyet peydâ eder, onunla anlaşılır. O dereceye kadar arayı uydururlar ki, sâhibi onu çağırınca sesini duyar duymaz hemen ona doğru koşar gider. Nefis de böyledir. Terbiye edicisi ile ülfet ve onun zikri ile ünsiyet etmez. Ancak gözünü ve kulağını alıştığı şeylerden korumak için önce onu tenhâ ve kimsenin bulunmadığı yerlerde yaşatıp âdetlerinden ümidini kestirmek, sonra da yine yalnızlıkta zikir, duâ ve senâya onu alıştırmakla mümkün olur. Bu sâye-de Allah'ı zikir ile ünsiyet peydâ eder de, diğer dünyâ ve dünyâlıktan uzaklaşır. Bu yol, müride ağır gelirse de, sonra bundan zevk almağa başlar. Mürid bu hâlinde âdeta bir çocuk gibidir. Çocuk memeye alışkındır. Zamanı gelince memeden kesilir. Fakat o, ona alışkın olduğu ve bütün yemeklerin zevkini oradan aldığı için dayanamadan ağlar durur. Meme yerine kendisine takdim edilen yemeklere şiddetle cephe alır ve onlardan nefret eder. Fakat bir gün, iki gün derken nihâyet sabrı tükenir, aç-

lığa dayanamaz bir hâl alır ve azar azar yemeğe başlar. Neticede yemekle tabiatleşir. Hattâ sonradan memeye çevirilse, bu def'a da memeye cephe alır ve memeyi kabul etmez. Çünkü artık yemekle ünsiyet peydâ etmiş ve ona alışmıştır.

Hayvanlar da böyledir. İlk önce dizginden, eyerden ve binilmekten nefret eder, hoplar ve zıplar. Ancak cebir ve şiddet kullanmak sûretiyle bunları kabul eder. Sonra bunlarla tabiatleşince, artık hiç bir kayda tâbi tutulmadan yerinde durur. Gemi vurulur, eyerlenir ve binilir de sesini çıkarmaz.

İşte nefis de böyle; çocuk, hayvan ve kuşlar gibi terbiye edilir. Nefsin terbiyesi şöyle olur: Önce dünyâ ni'metlerinin zevk u safâsına bakmaktan, onları görüp onlarla ünsiyet etmek ve neş'elenmekten alıkonur. Hattâ ölüm ile yok olup gidecek olan her şeyden uzaklaştırılır. Zira kendisine denir ki; neyi seversen sev, nihâyet ondan ayrılacaksın. Nefis, böyle sevdiği her şeyden, sonunda ayrılacağını ve onun hasretini çekeceğini anlayınca, ayrılığı muhakkak olan her sevgiliye karşı isyân eder ve ayrılığı olmayan bir sevgili ile meşgûl olmak için, araştırma yapar ki, o da Allahu Teâlâ'yı zikir ve tezekkürdür. Bu zikrullah mezarda bile kendinden ayrılmaz ve kendine yoldaş olur. Tabii bu neticeye varmak zor olsa da, birkaç günlük sabra bağlıdır. Âhiret hayâtına nisbetle dünyâ ömrü çok azdır. Akli başında olan bir insan, uzun yıllar faydalanacağı herhangisi bir şey'i elde etmek için, kısa bir müddet zahmete katlanır. Ebedi olan Âhiret hayâtına nisbetle insan ömrü; dünyâyâ nisbetle bir aydan da azdır. Onun için, yâni nisbeten çok az olan şu dünyâ yaşayışında, ebedi olan Âhiretin saâdetini kazanmak için, sabır ve mücâhede lâzımdır. Hz. Ali'nin (R.A.) buyurduğu gibi, gece tenbelleşip de, yatıp uyuyanlar sabahleyin pişmân olurlar. Çünkü onlar, oldukları yerde kalmışlar, çölün gündüz sıcağında yol alamazlar, gece gitmeleri lâzımdır. Fakat gece yol alanlar sabâh olunca bu hareketlerine memnûn kalır, gözleri açılır, uyku körlüğü kendilerinden zâil olur.

İnsanların hâl ve gidişâtının değişikliği nisbetinde, mücâhede ve ri-yâzet yolları da değişir. Burada kaaide, herkes dünyâlıktan nereye bağlanmış ve nereye gönül vermişse onu terketmesidir. Meselâ, insanlardan bir kısmı servete, diğer bir kısmı rütbeye, diğer bir kısmı hitâbetle halkı çekmeğe, bâzıları da mevki' üstünlüğüne, daha başkaları da talebelerinin çokluğuna ve hüsn-i beyâna mâlik olduğuna bağlanır ve bununla övünür. İşte insâna yakışan, bunlardan hangisine daha çok meylediyor ve hangisinden daha çok zevk duyuyorsa, her şeyden önce onu kalbinden çıkarıp atmaktır. Bu saydıklarımın birine meyli olan bir kimseye, seni sevdiğin şu şeyden mahrûm ediyoruz, fakat mükâfatını Âhirette alacaksın, dendiği vakit; şâyet bu adam bundan üzüntü duyarsa, bu adam dün-

yâlık ile neş'elenen ve dünyâlığa bağlanan bir kimsedir ki, bu hâl kendisi için tehlikelidir. Onun için her şeyden önce, en çok bağlı bulunduğu dünyâlığını terk etmeli, sonra insanlardan uzaklaşıp nefsi ile başbaşa kalmalı ve kalbini murâkabe etmelidir. Allah'ı zikir ve tefekkürden başka hiç bir şey ile uğraşmamalıdır. Nefsinde meydana gelecek şehvet ve vesveseleri gözetlemeli, görülen her zararlı maddeyi kökünden söküp atmalı. Zira her vesvesenin bir sebebi var. Vesvese, ancak o sebebi ve alâkayı kesmekle yok olur. Bunun için ömrü boyunca böyle devam etmelidir. Cihâd ve mücâhedenin sonu yoktur. Bunlar ancak ölümle sona erer.

9 uncu BEYÂN : GÜZEL AHLÂKIN ALÂMETLERİ

Bilmiş ol ki, herkes kendi kusurlarının câhilidir. İnsan kendi kusurlarını tamâmiyle göremez. Nefsi ile azıcık bir mücâhede edip de fâhiş günahları terkettiği vakit, nefsini temizleyip, ahlâkını güzelleştirdiğini ve artık mücâhededen kurtulduğunu sanır. Halbuki böyle değildir. Bunun için güzel ahlâkın alâmetlerini açıklamak lâzımdır. Buna göre deriz ki; güzel ahlâk, imandır, kötü huy ise nifaktır. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Azîm'de mü'minlerin güzel sıfatları ile münâfıkların kötü hâllerini bildirmiştir. İşte bunlar, güzel ahlâk ile kötü huyun neticesidir. Güzel ahlâkın alâmet ve nişanlarını bilmek için bunlardan bir kısmını burada anlatalım.

Allahu Teâlâ :

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ (إِلَى قَوْلِهِ) أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ

«Mü'minler felâha ermişlerdir. Onlar namazda huşu' içindedirler. Onlar boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar zekâtlarını verirler. Onlar eşleri ve câriyeleri dışında, mahrem yerlerini herkesten korurlar. Doğrusu bunlar zemmedilmezler. Bu sınırları aşmak isteyenler, işte bunlar aşırı gidenlerdir. Onlar emânetlerini ve sözlerini yerine getirirler. Namazlarına riâyet ederler. İşte onlar temelli kalacakları Firdevs Cennet'ine vâris olan mirascılardır.» (23 - Mü'minûn: 1-11)

الَّتَائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ (إِلَى قَوْلِهِ) وَلَبَّيْكَ يَا مُؤْمِنِينَ

«Ey Muhammed, Allah'a tevbe eden, kullukta bulunan, O'nu öven, O'nun uğrunda gezen, rükû' ve secde eden, muvâfık olanı buyurup fe-

nâhîği yasak eden ve Allah'ın buyruklarını koruyan mü'minleri müjdele.» (9 - Tevbe: 112)

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ (الْقَوْل) أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا

«Mü'minler ancak onlardır ki, Allah anıldığı zaman yürekleri titrer. Karşılarında âyetleri okununca (bu) onların imânını artırır. Onlar ancak Rablerine istinâd edip güvenirler. Mü'minler onlardır ki, namazı desdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden harcarlar. İşte onlar, hakiki mü'minlerin tâ kendileridir.» (8 - Enfâl: 2 - 4)

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

«Rahmân olan Allah'ın kulları yeryüzünde mülâyemetle yürürler. Câhiller kendilerine takıldıkları zaman, onlara güzel sözler söylerler. Onlar gecelerini Rableri için kıyâma durarak ve secdeye vararak geçirirler. Onlar «Rabbımız, bizden Cehennem azâbını uzaklaştır; doğrusu onun azâbı dâimî ve acıdır, orası şübhesiz kötü bir yer ve kötü bir duraktır» derler. Onlar sarfettikleri zaman, ne ısrâf ederler, ne de cimrilik; ikisi arasında orta bir yol tutarlar. Onlar, Allah'ın yanında başka tanrı tutup O'na yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı câna haksız yere kıymazlar. Zinâ etmezler. Bunları yapan günâha girmiş olur. Kıyâmet günü azâbı kat kat olur. Orada alçaltılarak dâimî kahr. Ancak tevbe eden, inanıp yararlı iş işleyen kimselerin, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah bağışlar ve merhamet eder. Kim tevbe edip yararlı iş işlerse, şübhesiz o, Allah'a lâıyıkı vechile teveccüh etmiş olur. Onlar, yalan yere şehâdet etmezler. Faydasız bir şey'e rastladıkları zaman, yüz çevirip vekarla geçerler. Kendilerine Rablerinin âyeti hâtırlatıldığı zaman, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar. Onlar; «Rabbımız, eslerimiz ve çocuklarımız busûsunda gözümüzü aydın kıl, bizi, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara rehber yap» derler. İşte onlar, sabrettiklerinden ötürü Cennet'in en yüksek dereceleri ile mükâfatlandırılırlar. Orada esenlik ve dirlik dilekleriyle karşılanırlar. Orada dâimidirler. Ne güzel bir yer ve ne güzel bir duraktır. Ey Muhammed, de ki: İbâdetin'iz olmasa Rabbim size ne diye kıymet versin. Ey in'ârcılar, yalanladığınız için azab yakanızı bırakmıyacaktır.» (25 - Fûrkan: 63 - 77) buyurmuştur.

Hâl ve gidişâtından şübhelenen kimse, kendini bu Âyet-i Celile'lere arzetsin. Bu sıfatların tamâmının kendinde bulunması güzel ahlâkın alâmetidir. Hiç birinin bulunmaması ise, kötü ahlâkın alâmetidir. Bâzısının bulunup bâzısının bulunmaması ise, ahlâkından bâzılarının güzel, bâzıla-

rının da çirkin olmasının nişânesidir. Buna göre iyiliklerini koruyup kötülüklerini izâleye çalışmalıdır.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.), mü'mini bir çok sıfatları ile vasıflandırdı ve bunların hepsinin güzel ahlâk olduğuna bildirdi. Bunlardan bazıları:

1 — **الْمُؤْمِنُ يُحِبُّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ هـ** «Mü'min,

kendisi için sevdiğini din kardeşi için de sever.» (120),

2 — **مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ هـ**

«Allah'a ve Âhiret gününe iman eden misâfirine ikrâm etsin. Allah'a ve Âhiret gününe imân eden komşusuna ikrâm etsin. Allah'a ve Âhiret gününe imân eden hayır söylesin veya sükût etsin.» (121)

Mü'minlerin vasıflarının güzel ahlâk olduğunu, yine Resûl-i Ekrem şöyle ifade buyurmuştur:

أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ اخْلَافًا هـ

«İman cihetinden mü'min'lerin en kâmili, ahlâk bakımından en güzel olanıdır.»

3 — **إِذَا رَأَيْتُمُ الْمُؤْمِنَ صَمُوتًا وَقَوْرًا فَادْنُوا مِنْهُ فَإِنَّهُ يُلْقَى الْحِكْمَةَ هـ**

«Sükûtu seven ve vekarlı olan bir mü'mini gördüğünüz zaman ona yaklaşın. Zîra ona hikmet telkin edilmiştir.» (122)

4 — **مَنْ سَرَّهُ حَسَنَتُهُ وَنَسِيَ سَيِّئَتَهُ فَهُوَ مُؤْمِنٌ هـ**

(120) Buhârî ile Müslim, başka ifade ile Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(121) Buhârî ile Müslim Ebû Şureyh ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(122) İbn Mâce aynı meâlde başka bir ifade ile Ebû Halâ'dan rivâyet etmiştir.

«İyiliklerine sevinen, kötülüklerine üzülen kimse mü'mindir.» (123)

5 — لَا يَحِلُّ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يُشِيرَ إِلَى أَخِيهِ بِظُرَّةٍ تُوْذِيهِ هـ

«Din kardeşine eziyet verecek sert bakış ile bakmak, mü'mine helâl olmaz.» (124)

6 — لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يُرْقِعَ مُسْلِمًا هـ «Müslümânın müslümânı korkutması helâl olmaz.» (125)

7 — إِنَّمَا يَتَجَالَسُ الْمُتَجَالِسِينَ بِإِمَانٍ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، لَا يَحِلُّ لِأَحَدِهِمَا أَنْ يُفْسِدَ عَلَى أَخِيهِ مَا يَكْرَهُ هـ

«Bir meclisde oturan iki kişi Allah'ın emâniyle otururlar. Onların birine, arkadaşının aleyhinde bir şey'i ifşâ etmesi helâl olmaz.» (126)

Bâzıları, güzel ahlâkın alâmetlerini şöyle sıralamışlardır: Çok utanır, az eziyyet eder, salâhı çok olur, doğru sözlü olur, az konuşur, ameli çok, sürçmesi az olur. Fuzûlî şeylerden sakınır, iyilik eder, yaklaşır, vekarlı olur, sabreder, şükreder, kazâya râzı olur, halîm olur, mülâyim ve yumuşak davranır, nâmuslu ve şefkatli olur, tel'in etmez, kötü söylemez, söz gezdirmez, çekiştirmez, kin tutmaz, cimri olmaz, hased etmez. Güler yüzlü, neş'eli ve tatlı sözlü olur. Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için kızar ve Allah için râzı olur. İşte bunlar güzel ahlâktır.

Mü'min ile münâfıkın alâmetlerinden sorulan Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurdu :

إِنَّ الْمُؤْمِنَ هِمَّتُهُ فِي الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ وَالْعِبَادَةِ، وَالْمُنَافِقُ هِمَّتُهُ فِي الطَّعَامِ وَالسَّرَابِ كَالْبَهِيمَةِ هـ

(123) Ahmed, Taberânî ve Hâkim Ebû Mûsâ'dan ve başkaları Ebû Umâme'-den rivâyet etmişlerdir. Hâkim, sahîh olduğunu söylemiştir.

(124) İbn Mubârek mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(125) Taberânî Nu'man b. Bîşir'den ve Bezzâr İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(126) Hadis, ikinci ciltte geçmiştir.

«Mü'minin himmeti; namaz, oruç ve diğer ibâdetlerdedir. Münâfık ise, hayvan gibi yeyip içmek derdindedir.»

Hâtem-i Esamm da, mü'min ile münâfıkı şöyle ayırır ve der ki: Mü'min tefekkür ve ibret nazarı ile meşgûl, münâfık ise hırs ve tûl-i emel ile meşgûldür. Mü'min, herkesden elini çeker ve bütün ihtiyacını yalnız Allah'tan ister. Münâfık ise herkesten ister, yalnız Allah'tan istemez. Mü'min, yalnız Allah'tan korkar başka kimseden korkmaz. Münâfık herkesten korkar, yalnız Allah'tan korkmaz. Mü'min malını dîni uğrunda fedâ eder, münâfık ise bunun aksine olarak dînini malı uğrunda fedâ eder. Mü'min, güzel işler yaptığı hâlde, yine de Allah korkusundan ağlar, fakat münâfık, kötülük yaptığı hâlde yine güler. Mü'min, (Allah'ı hâtırlamak için) yalnız ve tenhâ yerleri sever, münâfık ise insanlar arasına karışmağı sever. Mü'min, tohumu atar fakat bozulacağından korkar, münâfık ekilen tohumu söker, harmanda mahsûl bekler. Mü'min, nizâm ve huzûru te'min için iyiliği emreder, kötülükten nehyeder, münâfık ise ri-yâset ve dünyâlık için emreder ve nehyeder de ortalığı karıştırır.

Güzel ahlâkın en mühim tecrübe noktası, eziyetlere sabretmek ve külfete tahammüldür. Başkasının kötü huyundan şikâyet etmek, kendisinin kötü ahlâkının delilidir. Çünkü güzel ahlâk demek, eziyetlere katlanmak demektir. Rivâyete göre Resûl-i Ekrem Enes (R.A.) ile berâber bir yere gidiyordu. Arkadan bir bedevî Resûl-i Ekrem'e yetişti ve Resûl-i Ekrem'in Necran'dan gelme yaka ve kenarları sert bir bürde [cübbesi] vardı. Bedevî arab, cübbenin eteklerini öylesine asılarak çekti ki, Resûl-i Ekrem'in ensesi kızardı ve kumaş Resûl-i Ekrem'in ensesinde iz bıraktı. Sonra da :

— Ya Resûlallah, Allahu Teâlâ'nın sana nasib ettiği servetten bana da infâk et. dedi. Resûl-i Ekrem de Bedevî'ye dönüp gülümseyerek iltifât etti ve kendisine bir şey verilmesini emretti. (127) Kureyş'in amansız eziyetleri ve hattâ darbeleri karşısında :

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

«Allah'ım, kavmimi sen yarlığa, zira onlar bilmezler (bilseler bana bu eziyeti yapmazlar)» buyurdu. (128)

(127) Buhâri ile Müslim Enes'ten rivâyet etmişlerdir.

(128) İbn Hibbân ve Beyhaki Sehl'den rivâyet etmişlerdir. Buhâri ile Müslim'de Resûl-i Ekrem'in bunu bir peygamber hakkında söylediği rivâyeti vardır ki, (o peygamberin yine kendisi olması gerekir). Hâdisenin Uhud cenginde cereyân ettiği söylenir. Bunun için Allahu Teâlâ: «Muhakkak ki, sen büyük ahlâk üzeresin.» (68 - Kalem: 4) buyurdu.

Rivâyete göre bir gün İbrâhîm b. Edhem kır gezintisine çıkmıştı. Bu gezinti esnâsında karşısına bir asker çıktı ve :

— Sen köle misin? diye sordu. İbrâhîm de :

— Evet, köleyim, dedi. Asker :

— Kasabanın en şenlik yeri neresidir? dedi. İbrâhîm mezarlığı gösterdi. Bunun üzerine askerın canı sıkıldı ve :

— Sana mâmûreden yâni şehirden soruyorum, sen bana mezarlığı gösteriyorsun, dedi. Fakat İbrâhîm yine mezarlığı gösterdi. Bunun üzerine asker kamçı ile başına vurdu, başını yarı ve onu şehre götürdü. Dostları kendisini karşılayıp :

— Bu hâl nedir? diye sordular. Asker de başını yarığını söyledi ve aralarında geçen muhâvereyi anlattı. Bunun üzerine halk :

— Sen ne diyorsun, bu, İbrâhîm b. Edhem'dir, deyince, asker atından indi, İbrâhîm'in eline eteğine sarıldı ve ondan af diledi. Bu arada İbrâhîm b. Edhem'e :

— Niçin köleyim dedin? diye sordular. İbrâhîm de :

— Adam bana köle misin? dedi, kimin kölesi olduğumu sormadı. Tabîî ben insanların kölesi değil, Allahu Teâlâ'nın kölesi ve kuluyum, dedi. Bununla berâber, o benim başımı yarıdığı zaman, ben onun Cennet'e girmesini Allah'tan diledim, dedi. Kendisine :

— Nasıl olur? O sana zulmetti, diyenlere de :

— Onun bana yaptığına karşılık mükâfat alacağımı biliyordum. Onun yüzünden mükâfât görmem ve benim yüzümden onun cezâ görmesini muvâfık bulmadım, onun da benden iyilik görmesini arzû ettim, dedi.

Ebû Osmân Hiyerî (129) tecrübe için bir adamı dâvet etti. Dâvet ettiği kimse evine gelince o :

— Şu anda böyle bir dâvetimiz yok, geri dön, dedi. Dâvet ettiği Ebû Osmân da geri döndü. Adam def'alarca aynı muâmeleyi yaptı ve Ebû Osmân hiç birinde bir değişiklik emâresi göstermeden aynı şekilde dâvete icâbet etti. En sonunda üstâdın ayaklarına kapandı ve «Ben seni tecrübe etmek için bütün bunları yaptım. Sen ne üstün ahlâka mâliksin, beni bağışla,» dedi. Fakat Osmân: «Benim bu hareketim nihâyet bir köpeğin hareketinden daha üstün değildir. Çünkü köpekde de aynen bu ahlâk vardır; çağırıldığı zaman gelir, kovulduğu zaman gider,» dedi.

Yine rivâyete göre bu zât, Nisabur sokaklarından birinden geçerken bir kül tenekesi üzerine döküldü. Hemen binitinden inerek secdeye kapandı, Allahu Teâlâ'ya şükretti ve sonra da elbisesinden külünü silmeye çalıştı. «Külü neden üzerime döktünüz» diye de kimseye bir şey söy-

(129) Yahyâ b. Muaz Râzî'nin sohbetinde bulunmuş, Şah Kirmânî ile Nisabur'a gitmiş ve Hicrî 98 de vefât etmiştir.

lemedi. Kendisine, niçin darılmadın? diyenlere de, ateşte yanmağa müstehak bir kimsenin kül ile sulh olmasına râzı olup itiraz etmemesi ve hiddetlenmemesi lâzımdır, dedi.

Rivâyete göre (Hz. Ali'nin torunlarından henüz 50 yaşına varmadan Hicrî 203 de vefât eden) Ali b. Mûsâ er-Rızâ'nın (Allah rahmet etsin) annesi siyâhî olduğu için, bunun da rengi siyâha meyyâl idi. Nisâbur'da evlerinin önünde hamam vardı. Hamama girmek istediği zaman, hamamcı onun için hamamı tahliye ederdi. Yine bir gün bu zât hamama girdi. Hamamcı da başkasını almayacağı için dışardan kapuyu kilitledi ve işine gitti. Bu sırada bir köylü geldi, dışardan kapuyu açtı, içeri girdi, soyundu ve hamama geçti. Ali'yi orada görünce, hamamın hizmetçilerinden biri sandığından: «Kalk, bana su getir» dedi. Ali b. Mûsâ, suyu getirdi ve bu adamın emirlerini yaptı. Hamamcı geri dönüp hamamda olup bitenlerin farkına vardıktan sonra korkusundan oradan uzaklaştı. Ali, hamamdan çıkarken hamamcıyı aradı, fakat korkarak kaçtığını söylediler. Bunun üzerine Ali: «Kabahat hamamcının değil, suyunu siyah câriyeye yerleştirendedir» dedi. (Babasının siyâhî ile evlenmesini kâsd etti).

Yine rivâyete göre (sâlihlerden bir zât olan) terzi Ebû Abdillâh'a mecûsî bir komşusu dikiş diktirir ve ücretini kalp para olarak verirdi. Ebû Abdillâh, bildiği hâlde kasden bu parayı kabûl eder ve bir şey demezdi. Bir gün, bir iş için bir yere gidip dükkânda bulunmadığı bir sırada, bu mecûsî dikiş için verdiği elbiseyi almak için dükkâna gelir ve çırağa yine kalp para vererek elbiseyi almak ister. Çırak, kalp paranın farkına vardığından parayı kabûl etmez. Ebû Abdillâh dönünce, mes'eleyi anlatır. Ebû Abdillâh:

— Yanlış yaptın, o, ötedenberi bana hep geçmez akçaları verir, ben de başkasını aldatmasın diye bu parayı alır imhâ ederdim. Fakat kendisine bir şey söylemezdim, dedi.

Yûsuf b. Esbât: «Güzel ahlâkın alâmeti ondur: Arkadaşlara muhâlefet etmemek, insaflı davranmak, kusûr aramamak, görülen kusurları güzel bir şekilde te'vile çalışmak, özür dinlemek, eziyete tahammül etmek, kendi kendini zemetmek, kendi kusurlarını araştırmak, başkasında kusur aramamak, küçük-büyük herkese güler yüzlü ve tatlı sözlü olmaktır,» dedi.

Sehl-i Tüsteri'ye, ahlâktan sorduklarında, en küçük derecesi eziyete katlanarak intikam peşinde olmamak, zâlime bile merhamet edip onun için istiğfâr etmek ve ona acımadığı, dedi.

Ahnef b. Kays'a (130) :

— Güzel ahlâkı kimden öğrendin? diye sordular. O :

— (Teymî kabilesinden olup Basra'da ikaamet eden) Kays b. Asim'den öğrendim, dedi. Kendisine :

— Bu zât nasıl bir ahlâka sâhip idi? diye soranlara, o :

— Bu zât bir gün evinde otururken câriyelerinden biri elinde demir şiş ve şişde pürân olduğu hâlde yanına girdi. Her nasılsa şiş câriyenin elinden düşerek küçük oğlunun başına vurdu ve çocuk hemen öldü. Tabii bu nâzik vaziyet karşısında câriye dehşete kapıldı. Fakat bu heyecanlı anda bile câriyeye: «Üzülme, senin suçun yok, ben seni âzâd ettim.» demiştir, dedi.

Denildi ki: Üveys-i Karenî'yi (131) çocuklar görünce hemen taş tutarlardı. O ise çocuklara: «Kardeşler, mutlak sûrette beni taş yağmuruna tutmanız gerekiyorsa, hiç olmazsa taşların küçüğünü seçiniz ki, ayağımı kırıp da namaz kılmama mâni olmasın.» der ve onlarla şakalaşır.

Adamın biri; Ahnef b. Kays'ın ardına takılmış, kimsenin olmadığı bir yerde Ahnef'e küfretmişti. Ahnef, ona cevap vermedi. Kalabalığa yaklaştıkları sırada, Ahnef adama dönerek: «Söyleyeceğin başka ne gibi sözler varsa söyle, halkın arasına girdiğimiz zaman, yine bu kötü sözlerine devâm edersen, ayak takımlarından sana eziyet edenler olur, ben karışmam.» dedi.

Rivâyete göre Hz. Ali (R.A.) bir gün üç def'a kölesine seslendi, köle aldırış etmedi. Kölenin yanına gitti, köleyi yaslanmış vaziyette gördü ve :

— Sesimi duymadın mı, seni üç def'a çağırdım yine cevap vermedin? dedi. Köle :

— Evet, sesini duydum, bana bir fenâlık yapmayacağından emin olduğum için tenbelleştim, dedi. Bunun üzerine Hz. Ali :

— Haydi seni âzâd ettim, git, buyurdu.

Kadının biri Mâlik b. Dinar'a: Ey mürâî, diye seslenince Mâlik :

— Bu kadın kimdir? Basrahlıların bilemedikleri ismimi nerden bildi, dedi ve bu sûretle güzel ahlâkın nümûnesini gösterdi.

Yahyâ b. Ziyâd'ın kötü huylu bir kölesi vardı. Kendisine

— Bunu niye saklıyor da satmıyorsun? diyenlere, o :

(130) Basra'lı olup Teymî kabilesine mensûbtur. İsmi Dahhâk veya Sahr'dır. Halim bir zât idi. Hicri 67 de Kûfe'de vefât etmiştir.

(131) Tablîn'in ileri gelenlerinden bir zâttır.

— Hilim ve yumuşaklığı ondan öğrenmek ve onda tatbik etmek için saklıyorum, bu nefisler riyâzetle düzelir, ahlâkı güzelleşir. Kin, gıll ü gışdan temizlenir. Allahu Teâlâ'nın takdirine rızâ gösterirler. İşte güzel ahlâkın sonu budur. Allah'ın yaptığını beğenmeyip ona râzı olmamak, kötü ahlâkın aşırı derecesidir. İşte şu zâtlar, anlattığımız gibi güzel ahlâk alâmetleri kendilerinde görülmüş kimselerdir. Kendisinde bu alâmetlere rastlamayan kimse, artık kendine mağrûr olmamalı, güzel ahlâk sâhibi olduğunu sanmamalıdır. Bu gibilere lâayık olan, riyâzet ve mücâhe-de ile meşgûl olup bu derecelere ulaşmaktır. Zira ahlâkın bu mertebesi, üstün derecedir. Buna ancak mukarreb ve siddiklar erişebilir.

10 uncu BEYÂN : İLK GELİŞME ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARIN RİYÂZET YOLU İLE TERBİYE USÛLÜ VE AHLÂKLARINI GÜZELLEŞTİRME KEYFİYETİ

Bilmiş ol ki; çocukların riyâzet yolu, üzerinde ehemmiyetle durulması gereken işlerden biridir. Çocuk, anne ve babanın yanında ilâhî bir emânettir. Onun kalbi şâfi bir cevherdir. Her türlü nakış ve sûretten boş, nakşedilen her şey'i kabûle müstaîd, kendisine müteveccih, her şey'e meyl eder vaziyettedir. Kendisine iyilik telkin edilir ve iyi işler yaptırılırsa, çocuk iyi bir insân olarak yetişir; dünyâ ve âhirette saâdete ulaşır. Onu böyle yetiştiren anne-baba, muallim ve mürebbî de sevabda ona ortak olur. Kötü işlere itilir ve hayvânât gibi ihmâl edilir, terbiyesine bakılmazsa, işi azıtır ve helâk olur. Onun bu kötülüğünde ise velî ve murâkibi ortaktır. Zira Allahu Teâlâ :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا

«Ey imân edenler, kendinizi ve çoluk çocuğunuzu Cehennem ateşinden koruyunuz.» (66 - Tahrîm: 6) buyurmuştur. Çocuğu terbiye, dünyâ ateşine yanmaktan kendisini koruduğu gibi, Cehennem ateşinden de evleviyetle korur. Çocuğu sıyânet, onu güzel terbiye edip temizlemek, ona ahlâkî faziletleri öğretmek, kötü arkadaşlardan onu korumak, devamlı sûrette zevk u safâ içinde bırakmamak, refah ve zinet sebeblerini sevdirmemektir. Çünkü zinet ve refaha alışınca büyüdüğü zaman, onları elde edebilmek için ömrünü onların peşinde kaybeder ve ebediyyen helâk olur gider. Bunun için daha ilk günlerinde çocuğun terbiyesine ehemmiyet vermeli, onun terbiyesi için, süt annesi olarak helâl yiyen dindar, sâliha bir kadın bulmalıdır. Zira haramdan meydâna gelen sütte hayır olmaz. Bu gibi süttten beslenen vücûd pisleşir, pisliklere ve kötü işlere meyl eder. Çocuk, iyiyi kötüden ayırd edebilecek seviyeye geldiği zamân (ki

- 1-TEMİZ
- 2-KABİLİYETLİ
- 3-YÖNELMİŞ
- 4-TERBİYECİ
- 5-ÇİĞİRİNDAN
- ÇIYAR

6-KONTROL EDEN

ekseriyâ bu, altı yedi yaşlarında olur) murâkabesine ihtimâm edilmelidir. Bu da utanma hissinin kendisinde başlaması ile belli olur. Çocuğun, utanıp kendini büyüklerden sayarak bâzı işlerini terk etmesi, akıl nûrunun parlamasına delâlet eder. Bu sâyede bâzı şeylerin çirkinliğini farkeder ve onları yapmaktan utanır. Bu fehm ve idrâk hâli Allah'ın bir lûtfudur. Aynı zamanda kalbinin temizliğini, ahlâkının itidâlini müjdeler. Bunun gibi bu hâl, erginlik çağında aklı-kâmilin müjdecisidir. Utangaç çocuğu ihmâl etmek doğru olmaz. Onun hayâsından faydalanarak terbiyesine dikkat etmek lâzımdır.

Çocuğa ilk âriz olan hâl, yemek hırsıdır. Bu hususta terbiye edilmeli ve meselâ sağ eli ile yemek kendisine alıştırılmalıdır. Yemeğe başlarken Besmele ile başlaması öğretilmeli, önünden yemeği öğrenmelidir. Müşterek sofrada başkasının önüne geçmemesi, herkesten önce yemeğe hücum etmemesi kendisine öğretilmelidir. Ne yemeğe, ne de başkasının yemesine gözünü dikmemelidir. Yerken lokmayı iyi çiğnemesi, lokmaları birbirini tâkib etmemesi, yemeği eline ve elbisesine bulaştırmaması, bâzan yalnız ekmek ile kifâyet olması ve mutlaka et yemeğini zaruri gibi kabûl etmemesi gibi husûslar öğretilmelidir. Oburluğun çirkin bir şey olduğu anlatılmalı, çok yiyenlerin hayvanlara benzedikleri izâh edilmelidir. Çok yiyen çocuklar yanında kötülenmeli, terbiyeli ve az yiyen çocuklar övülmelidir. Başkasına yedirmenin sevgisi ona aşılmalı ve sofraya gelen yemek ile iktifâ etmesi, iyisini aramaması gibi, bütün bu hususlar kendisine öğretilmelidir.

Elbise husûsunda da, beyaz elbise giymesi teşvik edilmeli, ibrîşim ve renkli elbiseler tavsiye edilmemeli, bu gibi elbiselerin kadın giyeceği oldukları kendisine anlatılmalı ve erkeklerin kadın kıyâfetinden hoşlanmadıkları kendisine aşılmalıdır. Bu gibi renkli ve ibrîşim elbiseleri giyen çocukları görünce çocuğuna onları kötülermeli, zevk u safâya dâlan zengin çocuklarından kendi çocuğunu uzaklaştırmalı ve onlara yaklaştırmamalıdır. Kıymetli elbiseler giyip, onlara teşvik eden çocuklarla çocuğunu bırakmamalı. Zîra çocuk, ilk yetişme çağlarında ihmâl edilirse ahlâkı bozulur, yalancı, hasûd, hırsız ve benzeri bir çok kötü huylar peydâ eder. Lüzumsuz sözler konuşur, kahkahalar savurur, hileyi öğrenir ve alaycı olur. Bütün bu kötü huylardan, ancak güzel terbiye sâyesinde korunur.

Sonra okula verilir. Burada Kur'an okumayı, geçmiş haberleri, mukarrebelerin hikâye ve hâllerini öğrenir. Bu sâyede içinde iyi insanlara karşı sevgi ve muhabbet tohumu ekilmiş olur. Aşk ve mâcera şiiirlerinden ve bunların sâhiplerinden uzaklaştırılır ve aşkı, bir tabiat ve kalb yumuşaklığı kabûl eden edebiyatçılardan uzaklaştırılır. Zîra bunlar, çocuğun kalbine fesad tohumu ekerler.

Sonra ne zaman çocuğun güzel ahlâk ile alâkalı iyi bir hareketi görülürse, takdir ve taltif edilmeli, çocuğu sevindirecek şekilde mükâfatlandırılmalıdır. Aynı zamanda halk arasında bile bu iyi hareketlerinden dolayı övülmelidir. Bütün bunlar çocuğu iyiliğe teşvîk eder. Şâyet bâzan hatâlı hareketi görülürse, bu hususta da görmemezlikten gelmeli, gizli kusurlarını araştırıp teşhîr etmemelidir. Aynı zamanda bu hatâlı hareketi başkalarının yapabileceğini çocuğa ihsâs ettirmemeli, bilhâssa çocuk yaptığı kusûru gizlemek ister ve bu hususta a'zamî gayret sarfederse, bunu tamâmen görmemezlikten gelmek lâzımdır. Aksi takdirde çocuk bu hususta cesâretlenir ve bu kusûrunu tekrâr yapmağa kalkışır, duyulmasına artık aldırış etmez hâle gelir. Şâyet bu hatâlı hareketini tekrâr ederse, gizlice tekdîr edilmeli, bunun zararları kendisine anlatılmalıdır. Artık bir daha bu kötülüğe dönmemesi kendisine tenbîh edilmeli, duyulduğu zaman, insanlar arasında nasıl rezil ve kepâze olacağı hatırlatılmalıdır. Sık sık tekdîr ve tâzirden de sakınmalıdır. Çünkü bu hâl, çocuğu bu sözleri dinlememeğe ve kötülükleri yapmağa tahrîk eder. Aynı zamanda nasihatın te'sirini de azaltır.

Baba çocuğuna karşı ağır davranmalı ve çok seyrek zamanlarda çocuğunu kınamalıdır. Anne ise çocuğunu babası ile korkutmalı, bu sûretle kötülüklerden alıkoymağa çalışmalıdır.

Çocuğu mümkün olduğu kadar gündüz uykusundan alıkoymalıdır. Çünkü gündüz uykusu, tenbellik getirir, fakat gece uykusuna mâni olmamalıdır. Bununla berâber etlerinin pekişmesi, vücûdunun yağlanması için yumuşak döşekte yatırılmamalıdır. Aynı zamanda böyle zevk ile büyüyen çocuk, bir daha sert döşeğe yatmak istemez ve zevke dalar. Bunun için yemek, yatak ve giyecekte lükse kaçmamalıdır.

Gizli olarak yapmak istediği her hareketten men'edilmelidir. Çünkü çocuk, gizli yapmak istediği şeylerin kusûr olduğunu bilir. Gizli yapıpapa onunla ünsiyet peydâ eder ve onu âşikâre de yapmağa başlar.

Günün muayyen zamanlarında beden tâlimi ile alâkalı lüzumlu hareketleri yapmalıdır. Aksi hâlde durgunluk, tenbellik getirir. Vücûdunu açmaması, yürürken fazla koşmaması, ellerini fazla sallamaması da kendisine öğretilmelidir.

Anne ve babasının varlığı; yiyeceği, elbisesi, çantası, kalemi ve oyuncacı gibi şeylerle emsâllerine karşı üstünlük taslamaması kendisine öğretilmeli ve bunun aksine olarak alçak gönüllü olmak, arkadaşlarına ikrâmda bulunmak, onlarla tatlı konuşmak hususları telkîn edilmelidir.

Hoşuna giden her hangi bir şey'i çocuklardan istememeli ve almamalıdır. Hele itibarlı bir kimsenin çocuğu ise, buna hiç yaklaşmamalı ve üstünlüğün almakta değil, vermekte olduğu, almanın düşüklük ve zillet olduğu kendisine öğretilmelidir. Şâyet fakir çocuğu ise, başkalarından is-

temek için onlara boyun bükmenin kötü bir şey olduğunu, buna yalnız köpeklerin katlanabildiğini, bir lokma için çeşitli yaltaklanmalarda bulunduklarını, kendisinin bu gibi şeylerden sakınması gerektiğini öğretmelidir.

Hulâsa; çocukları aşırı derecede para sevgisinden uzaklaştırmalı ve bu sevginin yırtıcı ve zehirleyici hayvanlar kadar tehlikeli olduğunu hâ-tırlatmalıdır. Zira altun, gümüş sevdâsına kapılma hastalığı, zehirin te'sirinden daha şiddetlidir. Bu hâl, çocuklarda olduğu gibi büyüklerde de aynıdır.

Çocuğa toplantılarda oturma âdâbını da öğretmeli, meselâ oturduğu mecliste sümkürüp tükürmekten sakındırmalı, başkasının ağzına doğru esnememeli, mecliste kimsenin önüne geçip onu arkada bırakmamalı, ayaklarını birbirinin üstüne atıp lâubâlilik yapmamalı, elini çenesine dayamamalı, başını bir yere yaslamamalıdır. Bütün bunların tenbellik âlâmeti olduğu çocuğa öğretilmeli, en güzel şekilde oturması gerektiği anlatılmalıdır. Oturduğu mecliste çok konuşmaması, bunun ahmaklıktan sayıldığı, başkalarına da söz hakkı tanımak gerektiği kendisine bildirilmelidir. İster yalan, ister doğru olsun, durup dururken yemin etmemeli ve buna daha çocuklukta alışmamalıdır. Bulunduğu mecliste ilk sözü kendisi almamalı, daha çok soruları cevablandıracak şekilde konuşmalı, başkası konuşurken onu dinlemeli, büyüklere kıyâm edip onlara yer vermeli ve onların karşısında hürmetle oturmalıdır.

Çirkin ve lüzumsuz sözlerden, tel'in ve sövüp saymak gibi fenâ lâflardan, bu gibi sözleri konuşanlarla düşüp kalkmaktan sakındırılmalıdır. Çünkü kötülerle düşüp kalkmak, onlar gibi olmak demektir. Esâsen küçük çocuğu terbiye etmenin usûlü, onu kötülerle düşüp kalkmaktan uzaklaştırmaktır.

Muallimi kendisini dövdüğü zaman, muallim ile mücâdele etmiyeceği gibi, fazla ağlayıp durmamalı ve bir şefâatçi de aramaması için, kendisine sabır tavsiye edilmelidir. Yiğit ve cesur çocukların hâli budur. Onlar âh u feryâd etmezler diye kendisine telkinde bulunmalı ve ağıtın köle, kadın işi olduğu anlatılmalıdır.

Dersden sonra bir miktar güzel şekilde oyun oynamak için kendisine müsâade edilmelidir. Çünkü bu oyun sâyesinde mekteb yorgunluğunu gidermiş olur. Fakat oyun, fazla yorucu olmamalıdır. Şâyet çocuk tamâmen oyundan men'edilir ve yalnız derse bağlanırsa, basireti ölür, zekâsı kaybolur, dâimâ dertli ve sıkıntılı bulunur. Hattâ bu esâretten kurtulmak için hile yollarına başvurur.

Anne-babasına, hocasına ve terbiye edicisine itâat kendisine öğretilmelidir. Akrabası olsun olmasın, büyüklere hürmet ve onlara karşı dâi-

ma edebli olmak, onların karşısında oynayıp eğlenmemek kendisine öğretilmelidir.

Altı-yedi yaşlarına geldiği zaman tahâret ve namaz ile emredilmeli, vaziyeti müsâid olduğu sırada alışması için, Ramazanın bazı günlerinde oruç tutmakla emredilmelidir. (132) İpek ve altın kullanmaktan uzaklaştırılmalı, dini hükümlerden bilmesi gerekli olan şeyler kendisine öğretilmelidir. Hırsızlık yapmak ve haram yemenin kötülükleri, hıyânet, yalan, açık fâhiş ve çirkin sözlerle buna benzer her türlü çirkin hareketlerin zararları kendisine öğretilmelidir.

Bülûğ [erginlik] çağına yaklaştığı zaman, bütün bunların yasak edilmesinin sebepleri kendisine anlatılmalı, meselâ, yemeğin bir gıdâ olduğu, yemekten maksadın Allahu Teâlâ'ya kulluk edebilmek olduğu, dünyânın, aslı olmayan boş bir şey olduğu, zira devam ve bekası olmadığı, ölüm ile bütün dünyâlığın sona erdiği, dünyânın durulacak bir yer olmayıp yolculuk yeri olduğu, devamlı ve asıl makaamın Âhiret olduğu, ölümün her ân gelebileceği, akıllı insânın, dünyâdan Âhiret azığını te'min eden kimse olduğu ve bu sâyede Cennet'in bol ni'metlerine kavuşup Allah katında mevki' sâhibi olabileceği kendisine anlatılmalıdır.

Çocuk bu yaşa gelinceye kadar güzel terbiye edilmişse, erginlik ânında bu sözler kendisine te'sir eder. Oyma yazının taştan iz bıraktığı gibi, bu sözler de çocuğun kalbine yerleşir ve orada iz bırakırlar. Fakat daha önceki yaşlarda çocuk güzel terbiye edilmez, kötü söz ve kötü işlere alışır, gününü oyun ve eğlence ile geçirir, istediğini yer içer, istediğini giyer, har vurur harman savurursa, duvarın kuru toprağı kabûl etmemesi gibi, bu çocuk da bu hakikatleri kabûl etmez. Asıl mühim olan, daha ilk ânlarında çocuğu ele alıp yaşına ve başına göre terbiyesiyle meşgûl olmaktır. Çünkü onun bir sâfi cevher olarak yaratılan kalbi hayrı da şerri de kabûle elverişlidir. Ancak anne babası onu istedikleri tarafa çevirirler. Nitekim Resûl-i Ekrem :

كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ وَإِنَّمَا أَبَوَاهُ يَهُودَانِهِ أَوْ نَصْرَانِهِ أَوْ مَجَسَّانِهِ

«Her çocuk fıtrat üzerine doğar. Sonra anne-babası onu (müsevi ise) Yahûdi, (isevî ise) Hristiyan, (atesperest ise) mecûsî yaparlar.» (133) buyurmuştur.

(132) Resûl-i Ekrem: «Yedi yaşında çocuğa namaz kılmakla emredin, on yaşında zorlayın.» buyurmuştur. Oruca gelince; çocuğun büyüme ve gelişme devresi olduğu için oruca zorlanamaz. Çocuk tutmak isterse «Tutma» denmez, fakat oruca da zorlanamaz. Namazda çocuğun gelişmesine bir mâni olmadığı için bu vecibeye zorlanır.

(133) Buhâri ile Müslim Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

S e h l b. Abdullah et-Tüsterî diyor ki: Ben daha üç yaşında idim, gece kalkardım. Dayım Muhammed b. Suvar'ın kıldığı gece namâzını seyredirdim. Bir gün bana :

— Seni yaratan Allah'ı hâtırlar mısın? diye sordu. Ben de :

— Nasıl zikredip hâtırlayabilirim? dedim. Bunun üzerine bana :

— Yatağa her girişinde dilini oynatmadan kalbinden üç kerre «Allah benimledir, Allah beni görüyor, Allah benim her yaptığımı biliyor» de, yâni bunları kalbinden geçir, dedi. Ben de birkaç gece bunlara devâm ettim ve devâm ettiğimi kendisine söyledim. Bu def'a yirmibir kere söylememi tavsiye etti. Ben de yirmi bir kere söyledim ve bu sözlerin zevkini kalbimden duydum. Bir yıl sonra dayımı görüm. O bana :

— Oğlum, sana öğrettiklerime ölünceye kadar devâm et, zira bunlar Dünyâ ve Âhirette sana yarar, dedi. Ben de yıllarca buna devâm ettim ve bu sözlerin zevkine vardım. Yine bir gün dayım bana:

— Ey S e h l, kim, Allah'ın kendisiyle olduğuna, kendisini gördüğüne ve onun her yaptığını bildiğine inanıyorsa, bu kimse daha kötülük yapar, yaradana isyân eder mi?. Göreyim seni, sakın günâha yaklaşıp Rabbine âsî olma, dedi. Ben de umûmiyetle kendi başıma kalır, kendi hâlimi düşünürdüm. Zamânı gelince beni mektebe gönderdiler. Ben bu hâlimin kaybolacağından korktum, fakat hoca ile şart koştular. Bir sâat okuyup geri dönecektim. Mektebe gittim. Kur'an-ı Kerim'i okudum ve ezberledim. Yaşım altı veyâ yedi idi. Yıl boyunca oruç tutardım. 12 yıl nafakam ve gıdalandığım madde arpa ekmeği idi. 13 yaşlarında idim, bir müşkilim âriz oldu. Bu mes'eleyi öğrenmem için Basra'ya gitmek üzere âilemden müsâade aldım ve Basra'ya gittim. Mes'eleyi Basra âlimlerine sordum, sadra şifâ verir bir cevap alamadım. A b a d a n'a gittim. Orada E b ü H a b i b H a m z a adında bir zât vardı. Mes'eleyi ondan sordum ve tatmîn edici cevap aldım. Kendisinden istifâde etmek üzere bir müddet yanında kaldım ve ondan terbiye aldım. Sonra T ü s t e r ' e geldim. Nafaka olarak, bir dirheme bir mikyal un, altı rıtıl arpa alır bunu öğütür, pişirir, tuzsuz ve katıksız olarak her gece bir (Vakye) sini yer ve bir seneyi böyle geçirirdim. Bir dirhem bir sene beni idâre ederdi. Sonraları üç gecede bir iftar etmeğe başladım. Daha sonra beş ve daha sonra yedi ve daha sonra da yirmi bir günde bir iftar etmekle iktifâ ettim ve yirmi sene böyle devâm ettim. Sonra senelerce seyâhat ettim. Tekrar T ü s t e r ' e döndüm. Uzun müddet geceleri devamlı olarak uyanık geçirdim, dedi.

A h m e d diyor ki: Ölünceye kadar bu zâtın tuz yediğini göremedim. İşte küçüklükte alınan terbiye bu zâtı bu hâle yükseltti.

11 inci BEYÂN : İRÂDE VE MÜCÂHEDE MUKADDİMESİNİN ŞART- LARI VE RİYÂZET YOLUNA GİREN MÜRİDİN ÂHESTELİĞİ

Bilmiş ol ki: Kim kalbinden Âhireti yakinen müşâhede etti ve onun varlığına inandı ise, Âhirete iştiyâk ve Âhret saâdetini kazanmak kendisi için zarurî bir hâl almıştır. O, artık kendini Âhret yoluna vermiş, Dünyânın lezzet ve ni'metlerini hiçe saymıştır. Çünkü elinde boncukları bulunan bir kimse, kıymetli cevher taşlarını görünce artık o boncuklara kıymet vermez olur, boncuklar gözünden düşer, onları satıp o kıymetli cevherleri almağı düşünür. Âhireti murâd etmeyip Allah'a mülakatı arzû etmeyen kimse, Âhret gününe ve Allah'a imânı olmadığı için böyledir. Ben «imânı yok» derken, «hâdis-i nefis» yâni kalbinden böyle bir şey'in geçmesini ve dilinde tasdik ve ihlâssız şehâdet kelimesini söylemesini kasdetmiyorum. Bu gibilerin imânı tıpkı; cevherin boncuktan kıymetli olduğunu işitmekle bilip de, cevherin hakikatinden bir şey anlamıyan adam gibidir. İşte bunun gibi, kalbinden geçip yalnız diliyle şehâdet getirenler, imânın özünden anlamayan kimselerdir. Bu gibiler, boncuklara alışıp cevherlere kıymet vermeyen kimselere benzerler. Demek ki, Allah'a ulaşmağa mâni olan ilâhî yola girmemek; buna mâni olan irâdesizlik; buna da mâni olan, sağlam itikad ve kuvvetli imânın bulunmamasıdır. İman-sızlığın sebebi ise, bu yola irşâd edecek ve bu neticeyi hâtırlatacak kimselerin bulunmamasıdır. Allah'ı bilen âlimler, insanları Allah'a giden yola hidâyet eder, dünyânın inkırâza uğrayacak hâkir bir şey olduğunu bildirirler. Âhiretin ehemmiyet ve devâmını anlatırlar Halkın ekserisi gâfildirler. Şehvetlerine uymuş ve şehvet uyuklarına dalmışlardır. Buna karşılık din âlimleri arasında kendilerini uyandıracak kimse yoktur. Kendiliginden bu gafletten uyanan ve bu sapıklıktan ayıkan kimse olursa da, bilemediği için doğru yola giremez. Âlimlerden doğru yolu sormak istese de, onları doğru yoldan ayrılmış nefsânî arzûlarına meyletmiş bulur. Bu sûretle adamın irâdesi zayıflar ve yol gösteren olmadığı için hakiki yolu da şaşırır. Âlimler, arzû ve menfaatlerine göre konuşur. Çünkü Allah yoluna giren kimse yoktur. Aranan bilinmez, delili bulunmaz. Hevâ gâlib ve arayan gâfil olursa gâyeğe varılamıyacağı ve neticeye ulaştıran yolun boş kalacağı meydandadır. Şâyet kendiliğinden mütenebbih olur veya başkası tarafından ikâz edilerek Âhiretin zirâat ve kazancına kendisinde bir meyil ve irâde uyanırsa, bunun da ilk önce te'mîn ve takdîm edilecek bir takım şartları, sarılacağı bir takım istinâdgâhları, yol kesenlerinden korunmak için girilecek bir takım kal'aları olduğunu ve bu yolculuğunda devâm edeceği bir çok vazifeleri bulunduğunu bilmesi lâzımdır.

İrâdesinde takdîm edilmesi gerekli şartlara gelince; bunlar, kendisi ile Hak arasındaki perdeleri kaldırmaktır. Zira halkın Hak'tan mahrûm kal-

1-FAZLA ARZU

7-ARZU

12-GÜVENECEK KİMSE

2-KAVUŞMA

8-MAKSAD

13-ARZETME

3-DEĞİŞEN, SONRADAN OLAN

4-SÖNME

9-UYANMIŞ

5-KİYMETSİZ

10-TENBİH

malarına sebep olan, bu perdelerin çoğalması ve yollar üzerinde barikat-¹ların bulunmasıdır. Nitekim Âyet-i Celîle'de:

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْثَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ

«Bir de önlerine bir engel, arklarına bir engel koyduk, gözlerine de perde çektik; artık onlar görmezler.» (36 - Yâsin: 9) buyurulmuştur.

Mürîd ile Hak arasındaki perde dördtür. Bunlar da mâl, câh, taklîd² ve isyândır.³

Mâl ve servet perdesini kaldırmak, bunları mülkiyetinden çıkarmakla mümkündür. Servetten ancak zarûrî ihtiyâcı kadarını bulundurmalıdır. Fazlasını sakladığı müddetçe ona meyleder. Bu sûretle Allah'a ulaşması mümkün değildir.

Câh, mansûb ve mevki' perdesi de, bunlardan uzaklaşmak ve halkın bunlardan nefret ettiğini düşünerek bu arzûdan ayrılmakla mümkün olur.

Taklîd perdesini kaldırmak ise, mezheb taassubunu atmak ve bir de:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ Kelime-i tevhîdinin

mânâsını tam bir imân ile tasdik etmek ve Allah'tan başka her çeşit mâbudları kalbinden söküp atmakla mümkündür. Kişinin en büyük mâbûdu hevâ-i nefsidir. Bunları attığı zaman kör taassub taklîdinden kurtulur ve taklîd ile elde ettiği itikad esaslarında hakikatler kendisine izâh edilmiş olur. İnsâna yakışan, bu hakikatleri mücâdele yolu ile değil, mücâhede yolu ile aramaktır. Şâyet taklîd taassubundan kendisini kurtarmazsa, bu hâl onun için bir perdedir. Zira mürîd, muayyen bir mezhebe bağlanmamalıdır.

İsyâna gelince; bu da Allah'a ulaşmağa mâni bir perdedir. İsyandan kurtarmanın şartı, tevbe ve yaptığı haksızlıkları düzeltmek, irtikâb ettiklerini iâde etmek, bir daha kötülük yapmamağa azmetmek ve geçmişe nedâmet edip hasımlarından helâllik almaktır. (134) Samimî tevbe etme-

(134) Allahu Teâlâ kulunun her çeşit günahı tevbesini kabûl eder. Hattâ ölüm ânından önce kâfirin küfründen tevbesini de kabûl eder. Küfür hâlindeki bütün hatâlarını bağışlar. Küfür hâlinde ölen kimseyi bağışlamaz. Bundan başka ne kadar büyük günâhları olursa olsun, imân ile ölmüşse Allahu Teâlâ yine dilediğini afveder, yâni tevbe etmese de bağışlar. Tevbe edenlerin günahlarını afvedeceğini va'd buyurmuş, hattâ bazılarının günahlarını dahi sevâba çevireceğini bildirmiştir. Allahu Teâlâ'nın, dilediği mü'mini tevbesiz dahi afvedeceğini kabûl ettikten sonra hakiki tevbenin yalnız dilde «Estagfirullah» demekten ibâret olmadığını; şu anda yaptığı isyânı terk, geçmişe nedâmet, günah işlememeğe

1-ENGEL 2-MAKAM 3-BENZETME 4-SEÇİM 5-İSTEK
6-SAVAŞMA, CARPIŞMA 7-GALIŞMA 8-RÜŞVET ALMA
9-PİŞMANLIK 10-DÜŞMAN

yip zâhiri günahlardan çekinmediği hâlde mükâşefe yolu ile dinin esrârına vâkıf olmak isteyen, henüz Arab lisânını bilmeden Kur'ânın tefsir ve sırrına ermek isteyen hâline benzer. Hâlbuki Kur'ânın tercemesini yapabilmek için, evvelemirde Arab lisânını bilmek lâzım. Tefsir ve esrârına ise, bundan sonra geçilebilir. Bunun gibi önce şeriatın zâhiri ahkâmı tatbik edilir, sonra bu ahkâm içerisinde onun esrâr ve derinliklerine nüfûz edilir.

— 13 —

Şu dört şartı takdim edip, mâl ve mevki'den uzaklaşan kimse, gusûl ve abdesti ile her cihetten temizlenip namaza hâzırlanan kimseye benzer ki, bu adamın bir imâma ihtiyâcı vardır. Bunun gibi, müridin de doğru yola ulaşması için, uyup ardından gideceği bir şeyh ve üstâda ihtiyâcı vardır. Zira dinin yolu kapalı, şeytânın yolları ise, pek çoktur. Şeytân, kendini hidâyete ulaştıracak şeyhi bulamıyan kimseyi, kendi yollarından birine çeker. Muhâfız ve rehbersiz çöl yollarına çıkan kimse ise, kendini tehlikeye atmış sayılır. Onun sonu kendiliğinden biten bir ağacın hâline benzer. Bu ağacı bakıp sulayan olmadığı için çabucak kurumağa mahkûm olduğu gibi, bu adam da aynı vaziyettedir. Hattâ bu ağaç, imkân bulup büyüse de, aşılammamış olduğu için meyve vermez. Yukarıda saydığımız şartlardan sonra, müridin dayanağı şeyhidir. Irmak kenârında yürüyen bir körün, rehberine sarıldığı gibi, mürid de şeyhine sarılmalı ve bütün mukadderâtını ona teslim etmelidir. Evrâd ve ezkârında hiç bir hususta ona muhâlefet etmemelidir. Kat'î olarak şöyle bilmelidir ki; kendisi isâbet ettirip doğru yolda olsa bile, kendi kendine olan faydası, şeyhi hatâda olsa bile, şeyhinin kendisine olan faydasından daha az ve şeyhinin ona olan faydası ise daha çoktur.

Kendisine güvenilecek böyle bir zâtı bulduğu zaman, o zâta da teveccüh eden bâzı vazifeler vardır. O zât da, bu müridi yol kesicilerin elinden kurtarıp onu kal'a içinde muhâfaza etmesi lâzımdır. Bu da dört şey ile mümkündür:

1 — Halvet; yalnızlık,

2 — Sükût etmek,

3 — Aç kalmak,

4 — Gece uykusundan ferâgat etmektir. İşte bu dört şey müridi yol kesenlerden korur. Çünkü müridin maksadı nefsini ve kalbini ıslâh etmektir. Ancak bu sâyede Allah'a yakınlık peydâ eder. Ancak bu sâyede Rabbini müşâhede edebilir.

azm ve hasımlardan imkân nisbetinde helâllik almak olduğunu, ayrıca irtikâb ettiği kusurları yalnız Allah hakkı olup bunlardan yapma dediğini yapmışsa (içki içmek gibi) buna tevbe; yap dediğini yapmamışsa (namaz ve oruç gibi) onları da hemen yapmağa başlamak lâzımdır.

1-GİZLİN ŞEYLERİ AÇIĞA ÇIKARMA İLMİ

2-DİL 3-KADER

4-DUALAR 5-ZİKİRLER

6-TOK GÖZLÜLÜK

Açlık ise, kalbin kanını azaltır ve ağırtır. Kan ağırınca kalb nurlanır. Aynı zamanda açlık kalbin yağını arttırır. Yağ artınca kalb yumuşar. Kalbin katılığı perde teşkiline sebep olduğu gibi, kalbin yumuşaması mükâşefenin anahtarıdır. Kalbin kanı azaldıkça düşmânın yolu daralır, çünkü düşmanın yolu, şehvetle dolu olan kan damarlarıdır. İsâ Aley-hisselâm Havârilere: «Ey benim Havârilirim, mîdelerinizi acikturunuz ki, kalbleriniz Rabbinizi görebilsin.» demiştir. **Sehl b. Abdullah** da: Ebdâl [iyi sâlih kimse] ancak dört haslet ile ebdâl, iyi bir insân olmuştur. Bunlar da açlık, uykusuzluk, sükût ve uzlettir.

Kalbi nurlandırmakta, açlığın faydası meydândadır. Tecrübe bunun şahididir. «**KESR - İ ŞEHVETEYN**» bâbında buna dâir izâhat gelecektir.

Uykusuzluk da; kalbi cilâlandırır, tasfiye eder ve nurlandırır. Bu da açlıktan meydana gelen parlaklığa eklenir ve kalb yıldız gibi cilâlanıp, ayna gibi parlamaya başlar. Bu sûretle Hakkın Cemâli orada zâhîr olur. Âhiretteki yüksek dereceler buradan müşâhede edilir. Dünyânın âfetleri ve ne hâkir bir şey olduğu buradan görülür. Bu sûretle dünyâdan meylini keser ve Âhirete teveccüh etmiş olur.

Az uyku, açlığın neticesidir. Çünkü tok karınla gece kalkmak mümkün değil, çok yiyen mutlaka çok uyur. Aynı zamanda uyku kalbi kararır ve öldürür. Yemek ve uyku zarûret miktârı olmalı ki, ancak bu sâye-de gaybın sırları keşfedilmeğe başlanır. Ebdâllerin vasıfları şöyle anlatılır: Ölmeyecek kadar yer, dayanamıyacak kadar uyur, zarûret olmadıkça konuşmaz. İbrâhîm Havâs (Allah rahmet etsin) diyor ki: Yetmiş siddik, fazla uykunun, fazla su içmekten olduğunda ittifak etmişlerdir.

Sükûte gelince; buna alışmak, yalnız kalmağı kolaylaştırır. Bununla berâber uzlete çekilen kimse yine tamâmen yalnız değildir, onun ihtiyaçlarını te'min eden biri vardır. Onunla da fazla konuşmamalıdır. Çünkü söz, kalbi meşgûl eder. Kalbin söze meyli fazladır. Kalb konuşmağı sever. Zikir ve fikirle uğraşmak ona ağır gelir. Sükût etmek akli takviye eder. Şübheli şeylerden kaçınmağı sağlar ve takvâyı öğretir.

Halvete, yalnız yaşamaya gelince, bunun faydası da meydândadır: meşgaleyi azaltır, insanın gözünü ve kulağını korur. Zira göz ve kulak, kalbin yoludur. Kalb bir havuz gibidir. Beş hâssa ırmaklarından oraya pis ve bulanık, mikroplu sular dökülür. Riyâzetten maksad, kalbi o pis sulardan ve bunlardan meydana gelen çamurdan temizlemektir ki, bu sâyede havuzun ana kaynağı temiz, berrak ve pâk suyunu akıtsın da kalb havuzu bu temiz su ile dolsun. Pis suyu akıtan derelerin havuza akan yolları açık iken havuzu temizlemek nasıl mümkün olur? Her ân yeni bir pis su havuzu doldurur. O hâlde ilk önce o pis derelerin yolunu kesmek

1-PARLATMA 2-SAFLASTIRMA 3-MÜSİBET 4-KİYMETSİZ
5-İYİ SALİH KİMSELER 6-KUVVETLENDİRME
7-BÜTÜN GÜNAHLARDAN KENDİNİ KORUMA

lâzımdır, yâni kalbe müteveccih hâssaların mecrâsını kesmek gerekir, ancak zaruret miktârı açık kalır. Bu da karanlık bir evde yalnız başına yaşamakla mümkün olur. Şâyet böyle karanlık bir yeri yoksa elbisesi ile başını örtmeli, pardesü veyâ paltosunu başına almalıdır. İşte bu hâlinde Hakkın sesini duyar ve Hz. Rubûbiyyetin Celâlini müşâhede eder. Bilmiyor musun? Resûl-i Ekrem bu hâlde iken hitâb-ı ilâhiyi almış ve :

يَا أَيُّهَا الزَّمِيلُ : يَا أَيُّهَا الْمَذْتَرُّ «Ey örtünüp yatan

kişi (Muhammed)! (73 - Müzzemmil: 1), «Ey örtünüp yatan (peygamber)!» (74 - Müddessir: 1) diye kendisine hitâb edilmiştir.

İşte şu dört vasıf müridin, yol kesenlerden korunması için bir kal'a ve kalkandır. Bu sâye de yol kesenlerden korunmuş olur. Bu dört vasfı te'min ettikten sonra târika sülûk ile meşgul olur. Bu sülûk de zorlukları atlatmakla mümkün olur. Allah yolundaki zorluklar ve güçlükler, kalbi dünyâyâ meylettiren şeylerdir. Bunlar, birbirinden büyük zorluklardır. Bunların kökünü kesmekteki tertib, evvelâ en kolayından başlamaktır. Bunlar da, ilk irâde ânında kestîği alâkaların sırları ve eserleridir. Yâni servet, mevki, dünyâ sevgisi, halka teveccüh etme ve isyâna meyletme hâlleridir. Zâhirini, bunların zâhiri sebeblerinden temizlediği gibi, bâtını da bunların eser ve izlerinden temizlemesi lâzımdır. İşte burada mücâhede uzar ve şahısların hâline göre değişir. Öyle kimseler var ki, zâten bu hastalıkların çoğunu atmıştır. Bu gibilerin uzun boyu mücâhede ihtiyâcı yoktur. Yukarda anlattığımız gibi, mücâhedenin yolu, müride galebe çalan her sıfatta nefsinin ve şehvetlerinin arzûlarına uymaktır.

Bu kadarı kifâyet ettiği, veyâhut mücâhede sâyesinde şehvetleri zayıflayıp kalbinde başka şeylere karşı alâka kalmadığı takdirde, kalbini devamlı olarak zikir ile meşgûl eder ve fazla eyrâd ile uğraşmaz. Farzlar ve revâtîp sünnetleri ile iktifâ eder. Tek bir vird ile uğraşır. O vird, kalbinden mâsivâyı çıkardıktan sonra, bütün virdlerin özü ve neticesidir ki, bu da, kalbinden Allah'ı zikirdir. Kalbi başka şeyler ile meşgul iken zikretmez. Çünkü bunun faydası azdır. Şiblî Hasrî'ye (135) dedi ki: Ziyâretime geldiğin hafta sıralarında kalbinden Allah'tan başka bir şey geçerse, ziyâretime gelmek sana harâm olsun.

Bu şekilde mâsivâdan ayrılıp tamâmen Hazret-i Allah'a teveccüh etmek, ancak sağlam irâde ve Allah sevgisinin kalbi kaplaması ile mümkündür. Âdetâ kalbinde tek bir gâyesi olan mütehayyir bir âşık hâline gelir.

(135) Hasrî, Basralı olup Bağdad'da ikaamet etmiş ve Hicri 371 de vefât etmiştir.

1-YÖNELMİŞ 3-KAINATI YARATIB YÖNETEN ALLAH HZ.
2-KANA 4-AZAMET 5-YOL 6-GİRME 7-GALIŞMA
8-DUALAR 9-ESAS OLAN 10-YETINME 11-DUA
12-ALLAHDAN GAYRI HER ŞEY 13-NİYET

Bu hâle geldiği zaman, şeyhi onu tek kişilik bir hücreye alır. Yetecek kadar nafakasını helâlden tē'min edecek bir adamı onun için vazîfelendirir. Zira din yolunun aslı, helâl lokmadır. Bu hâlde kendisine bir zikir öğretir. Kalb ve dilinden bu zikir ile meşgûl olur. Meselâ, «Allah» veyâ «Sübhâne'llah» veyâ şeyhinin muvâfık göreceği başka bir zikri öğüt verir. Mürid, buna o dereceye kadar devâm eder ki, dili buna alışır ve âdetâ kendi kendine hareket eder gibi olur. Yine devâm eder ve neticede Lâfza-i Celâl dilinden akıp kalbine yerleşir. Yine devâm eder ve sonunda Lâfza-i Celâl de kalbinden silinir, yâni «Allah» Lâfza-i Celâlinin lâfızları kalkar da yalnız mânası ve hakîkatı kalır. Artık kalbi tamâmen mâsivâdan kesilir ve Allah ile olur. Zira kalb, iyice bir şey'e bağlanırsa, başka her şeyden alâkasını keser. Asıl maksûd ve gâye olan, zikrullah ile meşgûl olunca, elbette başkalarından boşalmış olur.

İşte bu esnâda kalbin vesveselerini, dünyâ ile alâkalı hâtıralarını, eski yaşayışından ve başkalarının yaşayışlarından kalbine gelenleri murâkabe etmelidir. Kısa bir ân da olsa kalbin başka bir şey ile meşgûl olması, o ânda Allah'ı zikir ve tezekkürden boş kalması demektir. Bu da bir noksanlıktır. Bunu da izâleye çalışmalıdır.

Kalbi diğer bütün vesveselerden temizlemeğe muvaffak olduğu zaman, bu def'a da kalbine yeni vesveseler gelmeğe başlar. Meselâ, bu «Allah» Lâfza-i Celâli ve bunun mânası nedir? Ve bu ne bakımdan ilâh ve ma'bûd olmuştur? diye kendi kendine sormağa başlar. Bunu daha başka hâtıralar tâkib edecek ve düşüncelerini o tarafa çevirecektir. Hattâ bâzan küfür ve bâzan bid'at olan şeyler de hâtırına geçer. Ancak bunları kabûl etmeyip kalbinden çıkarıp atmağa çalıştığı müddetçe bu vesveseler kendisine zarar vermez. Bu hâtıralar ikiye ayrılır. Bir kısmı, Allahu Teâlâ'nın onlardan münezze olup, şeytânın sokuşturmasından olduğunu kat'i olarak bilmiş olmasıdır ki, bu gibi vesveselere hiç itibar etmemek ve kalbinden bu vesveseleri atması için, Allah'ı zikredip O'na sığınmakla meşgûl olur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de :

وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

«Eğer şeytan bir fit (gelip) seni dürterse, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, hakkıyla işitici, tam bilicidir.» (7 - A'râf: 200) buyurmuştur. Diğer

Ayette: إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكُّرٌ وَافَازَ لَهُمْ مُبَصِّرُونَ

«Takvâya erenler (yok mu?) onlara şeytandan her hangi bir ârıza iliştiği zaman (Allah'ın emr veyâ nehy ettiği şeyleri) iyice düşünürler, bir de bakarsın ki onlar (hakıykatı) görüp bilmişlerdir hile.» (7 - A'raf:

1-UYGUN 2-ALLAH KELAMI 3-SÖZ, KELAM 4-MAKSAD
5-NİYET 6-KONTROL 7-ZİKRETMEK 8-GİDERME
9-DİNDE GIKAN YENİ (BATIL) ŞEYLER 10-VESVESE VERERSE

201) buyurulmuştur. Bir de kalbine gelen hâtıraların şeytânî veyâ Rahmâni olmasından şübhe etmesidir. Bunları da şeyhine arz etmeli ve vaziyetini ondan öğrenmelidir. Hattâ yalnız bunları değil, tenbellik, neş'e, dünyâyâ alâka, irâdede sadâkat gibi, kalbine geçen bütün hâlleri yalnız şeyhine açıp, başkalarından saklamalıdır.

Şeyhine düşen vazife, müridin zekâ ve idrâk kaabiliyyetini kestirmektir. Şâyet bu müridi kendi hâline bırakırsa, kendi idrâki ve görüş kaabiliyyetiyle, kendiliğinden hakikati bulabilecek vaziyette ise, kalbine, hakikati açıklayacak bir nûr akıtılıncaya kadar onu düşünce ve tefekkürü devâm etmeğe sevkeder. Şâyet bu vaziyet ve kaabiliyyette olmadığını anlarsa, onu o gibi vesveselerden uzaklaştırıp, hakiki itikaada getirmek için, kalbinin tahammül edebileceği ve kendisinin anlayabileceği şekilde deliller irâd edip va'z u nasihatta bulunur. Şeyhine yakışan bu müride yumuşak ve dikkatli davranmaktır. Zira bu hâller, yolu şaşırtacak tehlikeli noktalardır. Nice riyâzet ile uğraşan müridler vardır ki, mâhiyetini anlamağa güç yetiremeyeceği bir takım fâsid hayâllerin kendisini kaplaması sebebiyle asıl yolu şaşırmış, tenbelleşmiş ve « l b â h i y y e » yoluna sapmıştır. İşte bu, büyük bir tehlikedir. Hulâsa, kim kalbini, meşgûl edecek diğer alâkalardan uzaklaştırır ve yalnız zikir ile uğraşırsa, bu def'a bu gibi hâtıralar kendisinde eksik olmaz. Bu mürid, tehlikeli deniz yolculuğuna çıkan bir adam gibidir. Şâyet selâmet sâhiline ulaşırsa, dinî bir hükümdâr olur. Rotayı şaşırsa kaybolur gider. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

عَلَيْكُمْ بِدِينِ الْخَاسِرِينَ

«Yaşlıların dinine (tecrübelerine) uyun.»

buyurmuştur. Yâni hiç olmazsa imânın aslı ve itikadın zâhirini taklîd yolu ile ana ve babalarınızdan alınız ve hayır işlerle meşgûl olunuz. Bundan ayrılmakta büyük tehlikeler vardır. Bunun için şeyhe düşen, müridin hâline bakmasıdır. Şâyet mürid, akli başında zekî ve müdrik bir insân olmaz ve zâhirî itikad kalbinde yerleşmiş ve kökleşmiş değilse, onu zikir ve fikir ile uğraştırmamalı, belki zâhiri ameller yaptırıp bilinen bâzı evrâd ile onu çalıştırmalı ve hattâ bu adamı yalnız fikir ile meşgûl olanların hizmetine vermelidir ki, onların bereketinden faydalansın. Meselâ, harb sâhasında harb edemiyen kimseye düşen vazife, harb edenlerin hizmetine koşmak, onlara su taşıyıp binitlerine bakmak gibi hizmet ve yardımlarında bulunmaktır. Her ne kadar onların derecesine ulaşamazsa da, bu sâyede Kıyâmet günü onların safında haşrolur.

Zikir ve fikir ile meşgûl olan müridin yolunu kesen bir çok mâniler vardır. Bunlardan bâzıları; ⁶ucub, riyâ ve iyilik hâllerindeki bâzı keşif ve kerâmetlere sevinip neş'elenmek gibi hâllerdir. Ne zaman bunlardan

İhyâu 'Ulûmî'd-Din Cilt: 3 - F. : 12

1- SÖYLEME

2- BOZUK

3- SEVAB VE GÜNAHI KABUL ETMEYEN FIRKA

4- BENZETME

5- DUALAR

birine teveccüh eder ve onunla meşgûl olursa, yolunda bir tenbellik ve duraklama meydana gelir. Müride yakışan, ömrü boyunca bütün ırmak ve denizler dahi kendisini kandıramıyan susamış bir adamın hâli gibi, dâimâ ilerisini ve daha fazlasını aramağa devâm etmesidir. Bu müridin sermayesi, halktan Hakk'a, cem'iyetten uzlet ve halvete dönmektir. Seyyâhın biri, halktan uzaklaşıp Hakk'a yaklaşan ebdâl²in birine :

— Hakikate ulaştıracak yol nasıldır? diye sorar. Ebdâl¹ der ki:

— Kendini dünyâda bir yolcu gibi kabul etmendir. Seyyâh başka bir ebdâle² der ki:

— Bana bir amel öğret ki, bu sâyede devamlı olarak kalbim Allah'a bağlı kalsın. Ebdâl :

— Mahlûkata bakma, zira onlara bakmak Hakk'a ulaşmağa mânidir. der. Seyyâh :

— İmkânım yok, halka bakmak mecbûriyetindeyim. Ebdâl :

— O hâlde sözlerini dinleme; zira onların sözü kalbi katılaştırır. Seyyâh :

— Buna da imkânım yok, sözlerini dinlemek zorundayım. Ebdâl :

— O hâlde onlarla muâmelede bulunma; zira onlarla her hangi bir muâmele, insânı vahşete düşürür. Seyyâh :

— Ben² onların içinde olduğum için onlarla muâmele yapmak zorundayım. Ebdâl :

— O hâlde onların arasında bulunma; zira onlarla düşüp kalkmak insânı helâke sevkedir. Seyyâh :

— (İşte hastalık buradadır veyâ) bu da bir mecbûriyet karşısındadır. dedi. Bunun üzerine ebdâl :

— Ey adam, gâfillere bakar, câhilleri dinler ve tenbeller gibi davranırken, devamlı olarak kalbini Allah ile bulmak mı arzû ediyorsun? İşte bu asla mümkün olmayan bir istektir. dedi.

Demek ki, riyâzetin sonu, devamlı olarak kalbini Allah ile ve Allah'a bağlı bulmaktır. Bu ise, ancak başkalarından alâkayı kesmekle mümkün olabilir. Kalbini başkalarından temizlemek de, uzun mücâhede ile kaabilirdir. Kalbi tamâmen Allah'a bağlandığı zaman, Hazret-i⁷ Rubûbiyyetin Celâli kendisine keşfolmağa başlar, Hak, kendisinde tecelli eder ve izâh⁸ câiz olmayan, belki lisan ile anlatılamayan bir takım ilâhi lütuflara mazhar olur. Buna en büyük mâni, bunu izâh ve va'z u nasihat yolu ile halka duyurmak olur. Müride bir keşif olduğu vakit o, bu keşifleri halka duyurmak ister. Nefsi bundan son derece zevk alır ve bundan daha zevkli bir şey düşünemez. Bu zevk onu, bu hâli halka intikal ettirecek güzel kelime ve cümlelerle kalıplandırmaya, vâk'ayı edebî üslûb ve bir nizâm içinde anlatmaya, bâzı haber, hikâye ve Kur'ân âyetleriyle dâvasını süslemeğe, insanları o tarafa meylettirmek için en üstün ifâde san'atını kullan-

1-YOLCU 2-İYİ / SALİH KİMSE 3-VEHİM 4-HABERSİZ

5-BİLGİSİZ 6-MÜMKÜN OLAN 7.-BAĞIŞCI: 175 N°3

8-AZAMET, HİDDET 9-DİL 10-NAIL 11-GEÇME 12-ŞEKİL

13-MESELE

mağa zorlar. Fakat şeytan kendisine şöyle hayâl ettirir: /Senin bu şekil hareketin ve bu keşif ve kerâmetini, halkı sana doğru çekecek tarzda en güzel bir ifâde ile açıklayıp, herkese duyurman, şu gâfillerin ölü kalblerini diriltmek içindir. Zâten sen Allah ile yaratıkları arasında bir vâsıtasın. Allah'ın kullarını, Allah'a dâvet edersin. Senin bu hususta başka bir kârın ve şahsî menfaatin yoktur. Hattâ şeytân, bu adamı aldatmak için, bu adamın emsâlleri arasında kendisinden daha ziyâde hüsn-i beyâna mâlik ve avâmı kendisine çekecek kaabiliyetlerin bulunduğunu örnek verir ve adamın maksadı halk arasında mevki almak ise, içinden o gibilere hased etmeğe başlar ve onları çekemez hâle gelir. Şâyet kendi dâvası Allah için, Allah'ın kullarını doğru yola dâvet ise, bu yolda hizmet gören kendisinden daha üstün bir hatibi bulduğu vakit, buna sevinir. Bu dâva uğrunda benden daha iyi çalışabilen, daha çok muvaffak olan bir arkadaşım var diye sevinir, memnûn olur. (İşte insânı tahrik eden kuvvetin, şeytanî veya Rahmânî olması buradan anlaşılır.) Bu dâva şuna benzer: Bir adam bir cenâze bulur. Cenâzeyi defnetmek kendisine borçtur. Defnetmek için birçok zahmet çekecektir. Tam bu sırada kendisine yardımcı olacak bir adamı bulur. Adam bu hususta kendisinden daha mehâretlidir. Birinci adam böyle bir kimseyi bulduğuna elbette sevinir ve ona hased etme şöyle dursun, ondan memnûn kahr. Bunun gibi, gâfiller de kalbleri ölü olan insanlardır. Vâizler ise onları diriltip ikâz eden kimselerdir. Bunların çokluğunda rahatlık ve müsterek çalışma gibi karşılıklı yardımlaşma vardır. İnsan, kendinden daha iyi bir vâiz arkadaşı bulunca, sevinip memnûn olması icâbeder. Çünkü aynı dâva uğrunda müsterek çalışmadır; fakat bu görüşte olanlar çok azdır. Mürid bu gibi çekememezlikten son derece sakınmalıdır. Zira bu, keşif kapuları açılan kimseye bu yolu kapamak için şeytânın en büyük hile yollarından biridir. Çünkü insan tabiatinde gâlib olan, dünyâ yaşayışını tercihtir. Nitekim

Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de : **بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا**

«Belki siz, dünyâ hayâtını (âhiretten) üstün tutarsınız.» (87 - A'lâ: 16) buyurmuş ve sonra bunun insan tabiatinde kâdim olduğunu ve bunun eski kitaplarda da anlatıldığını beyân etmek üzere :

إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى

«Şübhesiz ki bu(nlar) evvelki sahifelerde, İbrâhîm ile Mûsâ'nın sahifelerinde de vardır.» (87 - A'lâ: 18, 19) buyurmuştur.

İşte bu, tedricî bir sûrette Allah'a ulaşmakta müridin riyâzet ve terbiye yoludur.

1-BENZER 7-EZELİ

2-FAZLA

3-GÜZEL

4-KİMİLDATMA

5-NASİHATÇI

Her sıfatta riyâzetin tafsiline gelince; bu da yakında anlatılacaktır. İnsana galebe çalan sıfatları, midesi, ferici ve dilidir. Yâni şehvetleri ve sonra da bu şehvetlerin koruyucusu olan gazabıdır. Mide ve ferc şehveti-
ni seven ve onlarla ünsiyyet eden kimse, ister istemez dünyâyı sever. Dünyâyı da ancak mál ve mevki sâyesinde elde edebilir. Mál ve mevki peşinde koştuğu zaman, kibir [böbürlenme], ucub [kendini beğenme] ve riyâ hastalıkları kendisinde tezâhür eder. Bu hastalıklar, kendisine si-
ráyet edince artık bizâtihi dünyâyı terkedemez, dünyâya mağrûr olur ve aldandır.

Bunun içindir ki, şu iki kitabı takdim ettikten sonra «Rub'-ı Mühlikât» inşaallah sekiz kitabda tamamlamak bize borç olmuştur. Bu sekiz kitab, mide ve ferc şehvetlerini kırma kitabı, Âfât-ı lisan, gazab, kin ve çekememezlik hastalıklarını kırma, dünyâyı zemm ve dünyânın hilelerini izâh, mál sevgisini kırma ve cinriliği zemm, riyâ ve riyâset sevgisini zemm, kibir ve ucub yeme ve aldanmak mevki'lerini anlatma kitablarıdır. Bu mühlikâtı anlatmak ve tedâvi çârelerini öğrenmek ile «Rub'-ı Mühlikât»tan maksad hâsıl olmuş olur. Birinci kitabda anlattıklarımız, mühlikât ile münciyâtın merkezi olan kalbin sıfatlarını izahıtan ibâret idi. İkinci kitabda anlattıklarımız umûmiyetle ahlâkı güzelleştirme yollarını ve kalb hastalıklarını tedâvi çârelerine işârettir. Tafsilatı ise, inşaallah önümüzdeki kitabda gelecektir.

*

Allah'ın yardım ve tevfiği sâyesinde, nefis riyâzeti ve ahlâkı güzelleştirme kitabı tamamlandı. Bunu da «KESR-İ ŞEHVETEYN» kitabı tâkib edecektir.

Yalnız Allah'a hamd eder, Efendimiz Hazret-i Muhammed aley-hisselâm ve âl'ine salât u selâm ederiz. Yer ve gök ehlinden ihtiyâr edilen her iyi üzerine de salât ü selâm ederiz.

Tevfik ve hidâyet yalnız Allah'tandır, O'na tevekkül eder ve O'ndan yardım dilerim.

(İhyâ - Cilt: 3 - Kitâb: 2'nin sonu)

1-TENASÜL UZVU	3-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME
2-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME	10-KENDİNİ BEĞENME
3-YAYILMA	
4-KENDİLİĞİNDEN	
5-DİLİN BELALARI	
6-KÖTÜLEMEK	
7-HASIS	
8-BEİSLİK	

İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn (Cilt : 3)

Rub' u' l- Mühlikât

ÜÇÜNCÜ KİTÂB :

KİTABÜ KESRİ'Ş-ŞEHVETEYN

(İKİ ŞEHVETİ - MİDE VE FERİC ŞEHVETİNİ - KIRMA)

(MUKADDİME VE SEKİZ BEYÂN'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

- 1 inci BEYÂN : AÇLIĞIN FAZİLETİ VE ÇOK YEMENİN ZARARI.
- 2 nci BEYÂN : AÇLIĞIN FAYDALARI VE TOKLUĞUN ZARARLARI.
- 3 üncü BEYÂN : MİDE ŞEHVETİNİ KIRMAKTA RİYÂZET YOLU.
- 4 üncü BEYÂN : AÇLIĞIN HÜKMÜ VE FAZİLETİNİN İHTİLÂFİ İLE
İNSANLARIN BU HUSUSTAKİ DAVRANIŞLARININ
İZÂHI.
- 5 inci BEYÂN : ŞEHEVİ ŞEYLERİ TERK EDİP, YEMEĞİ AZALTMAĞA
ÂRIZ OLAN RİYÂNIN ÂFETİ.
- 6 nci BEYÂN : FERİ ŞEHVETİ HAKKINDA HÜKÜM.
- 7 nci BEYÂN : EVLENMEYİ VE EVLENME İŞİNİ TERKETMEKTE
MÜRİDE DÜŞEN VAZİFELER.
- 8 inci BEYÂN : GÖZ VE EDEB YERİNİN ŞEHVETLERİNE
UYMAYANLARIN FAZİLETİ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsustur. O Allah ki, azamet ve yükselmesinde Celâl sıfatı ile tekleşmiştir. Hamde lâayık O'dur. Noksan sıfatlardan takdîs, tesbih ve tenzih O'na mahsustur. Kazâ ve kudretinde hikmet ve takdirinde adl ile kaaimdir. Ni'meti bahşettiği kimselere fazlî çoktur. Her türlü tehlikelerde kuluna kefil olmuş ve kulunu korumağı üzerine almıştır. Kuluna bütün ihtiyaçlarından fazla ve belki umduklarından ve hâtırına geçenlerin de üstünde in'âm eden O'dur. Kulunu irşâd ve hidâyet eden, onu öldürüp diriltecek olan, hastalığına şifâ veren, za'fiyetinde kendisini kuvvetlendiren, lâatine ve rızasına kendisini muvaffak kılan da O'dur. Helâk olmaktan onu himâyesine alıp koruyan, yemek içmekle hayâlını idâme ettiren, az'a kanâati tevfiğ eden ve bu sâyede şeytânın yollarını da daraltan O'dur. Bu sâyede nefis şehvetini kıran ve kişiyi nefsin şerrinden koruyup Rabbine ibâdet ettirmekle takvâ mertebesine ulaştıran da yine O Allah'tır. Yine bu sâyede nefis şehvetini kıran, onu nefsin şerrinden koruyup Rabbinden korkutup ona ibâdet ettiren yine O'dur.

Bütün bu ibtilâlar kişiyi bir imtihandır. Daha doğrusu kendini kendine tanıtmaktır. Allah'ın emirlerine sarılıp sarılmayacağı, yasaklarından kaçınıp kaçınmayacağı, Allah'ın emirlerine mi yoksa nefsinin arzularına mı uyacağını denemek için bunları vermiş olan Allah'a hamd ederim.

Salât u selâm, O'nun şöhretli kulu ve şerefli Peygamberi olan Hazret-i Muhammed üzerine olsun. Öyle bir salât ki, o salât onu Allah'a yaklaştırır ve Allah katında mevkiini yükseltir, derecesini âli eder. Salât u selâm, onun neslinden ve akrabâlarından olan iyiler, hayırlı olan Ashâb ve Tâbiîn'in üzerine de olsun.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; insân için en büyük tehlike mîde şehvetidir. Âdem ile Havva'yı, karar yeri olan Cennet'ten çıkarıp zillet ve meskenet yeri olan dünyâya indiren mîde şehvetidir. Bir ağacın meyvesi-

ni yemekten men'edildiler. Fakat şehvetleri galebe çaldı, ondan yediler ve bu yüzden elbiseleri sırtlarından soyuldu, çıplı çıplak kaldılar. Bütün şehvetlerin, dert ve âfetlerin kaynağının mide olduğunda şübhe yoktur. Zira ferc şehveti ve evlenme arzûsu midenin şehvetine bağlıdır. Yemek ve evlenmek arzûsu da insanı bol yiyecek ve bol kadın elde etmeğe ve sile olan mal ve mevki te'minine teşvik eder. Mâl ve serveti çoğaltma arzûsu da muhtelif cehâlet ve ahmaklıklara ve çeşitli çekememezlik ve hasede yol açar. Sonra bunlardan insanlar arasında riyâ, böbürlenme, övünme ve kendini beğenme gibi hastalıklar baş gösterir. Bu hastalıklar kin ve çekememezliği, husûmet ve düşmanlığı doğurur. Sonra bu hastalıklar, insanları taşkınlığa, haksızlığa ve açık günahlara sevkeder. Bütün bunlar mideyi ihmâlin ve bu ihmâlden meydana gelen mide dolgunluğu ve tenbelliğinin neticesidir. Şâyet insan açlık ile nefsini yense ve şeytânın yollarını daraltsa, Allah'a itâate bağlanırdı da boş gösteriş ve azgınlık yollarına sapmazdı. Dünyâyâ meyledip onu Âhiret üzerine tercih etmez ve dünyâ için mide şehvetinin bu dereceye vardıracak azgınlıkta olduğunu bildikten sonra bu tehlikeye düşmemek için, onun âfet ve gâilelerini açıklamak ve mide ile ne şekil mücâhede etmek gerektiğini bildirmek, mücâhedeye teşvik için de mücâhedenin faziletini anlatmak gerekir ve midenin şehvetine tâbi olan ferc şehvetini de şerhetmek icâbeder.

Şimdi biz Allah'ın yardımı ile bütün bunları bir kaç fasılda size izâh edeceğiz.

Birinci fasıl, aç kalmanın faziletini, ikinci fasıl faydalarını, üçüncü fasıl mide şehvetini kırmakta yemeği azaltmak ve geciktirmekle hâsıl olan riyâzet usûlünü, sonra insanların ihtilâfı sebebiyle açlığın hikmeti ve faziletinin ihtilâfını, sonra şehveti terketmekte riyâzet usûlünü, sonra göz, mide ve ferc şehvetlerine uymayanların faziletlerini anlatacağız.

1 inci BEYÂN : AÇLIĞIN FAZİLETİ VE ÇOK YEMENİN ZARARI

Bu Husûsu İfâde Eden Hadisler :

جَاهِدُوا أَنْفُسَكُمْ بِالْجُوعِ وَالْعَطَشِ فَإِنَّ الْأَجْرَ فِي ذَلِكَ كَأَجْرِ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَإِنَّ لَيْسَ مِنْ عَمَلٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الْجُوعِ وَالْعَطَشِ

«Açlık ve susuzluk ile nefsinize karşı cihâd açın. Zira bu husustaki mükâfat, Allah yolunda cihâd edenin mükâfâtı gibidir. Ve Allah katında açlık ve susuzluktan daha sevim'i bir amel yoktur.»

Yine İbn Abbâs'ın (R.A.) Resûl-i Ekrem'den rivâyetinde :

«Midesini dolduran لَا يَدْخُلُ مَلَكُوتَ السَّمَاءِ مِنْ مَكَالٍ بَطْنُهُ هـ

kimse melekût âlemine yükselemez.» buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem'e, insanların en faziletlisi kimdir? diye soruldukda, Resûl-i Ekrem :

مَنْ قَلَّ مَطْعَمُهُ وَضَحِكُهُ وَرَضِيَ بِكَاسِئِهِ عَوْرَتُهُ هـ

«Yemesi, gülmesi az olup setr-i avret ile kifâyet eden kimsedir.» buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem :

سَيِّدُ الْأَعْمَالِ الْجُوعُ وَذُلُّ النَّفْسِ لِبَاسِ الصُّوفِ هـ

«Amellerin en üstünü açlık, nefsin zilleti ise sof giymektir.» buyurmuştur.

Ebü Said el-Hudri'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

الْبَسُوا وَكُلُوا وَاشْرَبُوا فِي أَنْصَافِ الْبَطُونِ فَإِنَّهُ جَزَاءُ مِنَ الْبُؤْسَةِ هـ

«Giyiniz, yiyiniz, içiniz, fakat midenizi yarıya kadar doldurunuz. Zira az yemek nühüvvetten bir cüz'dür.»

Hasan'ın Resûl-i Ekrem'den rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

الْفِكْرُ نِصْفُ الْعِبَادَةِ وَقِلَّةُ الظَّعْمِ هِيَ الْعِبَادَةُ هـ

«Tefekkür ibâdetin yarısı, az yemek ise ibâdetin tâ kendisidir.»

Yine Hasan'ın rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

أَفْضَلُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ مَنْزِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَصْوَكُمْ جُوعًا وَتَفَكُّرًا فِي اللَّهِ سُبْحَانَهُ
وَابْغَضَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كُلُّ نَوْمٍ أَكُولٍ شَرِيبٍ هـ

«Kıyâmet günü Allah katında en üstün mevkie sâhib olanınız, en çok aç kalanınız ve Allahu Teâlâ'nın azametini tefekkür edeninizdir. Allah katında en sevimsiz olanınız da çok yiyip, çok içen ve çok uyuyanınızdır.»

Beyhaki'nin mu'dal bir isnâd ile Hz. Âişe'den (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) kendi arzûsu ile aç kalır karnını dolduramazdı. İbn Adıyy'ın rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

إِنَّ اللَّهَ يُبَاهِي الْمَلَائِكَةَ بِمَنْ قَلَّ مَطْعَمُهُ وَمَشْرَبُهُ فِي الدُّنْيَا يَقُولُ
اللَّهُ انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي ابْتَلَيْتُهُ بِالطَّعَامِ وَالشَّرَابِ فِي الدُّنْيَا فَصَبَرَ
وَتَرَكْتُهُمَا أَشْهَدُ وَأَيُّ مَلَائِكَتِي مَا مِنْ أَكْلَةٍ يَكُ غَهَا إِلَّا أَبَدْتُ لَهُ
بِهَا دَرَجَاتٍ فِي الْجَنَّةِ

«Allahu Teâlâ, dünyâda az yiyip az içen kimselerle meleklerle karşı övünür. Allahu Teâlâ meleklerle: «Şu benim kuluma bakın, onu dünyâda yemek içmekle ibtilâ ettim, o sabretti ve onları terketti. Şâhid olun, terk ettiği her lokma için Cennet'te ona bir derece veririm.» buyurur.» buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

لَا تَغْمُوا الْقُلُوبَ بِكَرَّةِ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ فَإِنَّ الْقُلُوبَ كَالزَّرْعِ عَمُوتٌ إِذَا كَثُرَ عَلَيْهَا الْمَاءُ

«Çok yiyip içmekle kalblerinizi öldürmeyiniz. Zira kalb bir ekin tarlası gibidir, fazla su basınca tohumu keser ve çürütür.» Yine Resûl-i Ekrem:

مَا مَلَأَ ابْنُ آدَمَ وَغَاءٌ شَرًّا مِنْ بَطْنِهِ حَسْبُ ابْنِ آدَمَ لَقِيمَاتُ يُقِيمَنَّ
صَلْبَهُ وَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ فَأَعْلَاقُ قُلْتُ لَطْعَامِهِ وَتِلْكَ لَشَرَابِهِ وَتِلْكَ لِنَفْسِهِ

«Âdem oğlunun doldurduğu kabların en kötüsü midesidir. Mutlak yemek zarûreti hâsıl olunca mideyi üçe bölmeli; bir kısmını yemek, bir kısmını su ile doldurmalı, bir kısmını da dâimâ boş bulundurmalıdır.» (136) buyurmuştur.

Hatib «Zühd»ünde Usâme b. Zeyd ve Ebû Hureyre'lerden rivâyet ettiği uzun bir hadiste açlığın kıymetini şöyle anlattı:

إِنَّ أَقْرَبَ النَّاسِ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ طَالَ جُوعُهُ
وَعَطَشُهُ وَحَزْنُهُ فِي الدُّنْيَا الْأَصْفِيَاءُ الْأَتْقِيَاءُ الَّذِينَ إِذَا
شَهِدُوا لَمْ يُعْرِفُوا وَإِنْ غَابُوا لَمْ يُفْتَقَدُوا تَعْرِفُهُمْ بِقَاعِ الْأَرْضِ
وَتَحْفُفُ بِهِمْ مَلَائِكَةُ السَّمَاءِ نَعِمَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَنِعِمُوا بِطَاعَةِ
اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَفَرَّشَ النَّاسُ الْفُرُشَ الْوَثِيرَةَ وَأَفَرَّشُوا الْحَبَاءَ وَ
الرُّكَبَ ضَمِعَ النَّاسُ فِعْلَ النَّبِيِّينَ وَأَخْلَافَهُمْ وَحَفَظُوا هَاهُمْ تَبَكَّى
الْأَرْضَ إِذَا فَقَدَتْهُمْ وَيَسْخَطُ الْجَبَّارُ عَلَى كُلِّ بَلَدٍ لَيْسَ فِيهَا مِنْهُمْ
أَحَدٌ. لَمْ يَتَّكَأ أَبُو عَلَى الدُّنْيَا تَكَلَّبَ الْكَلَابُ عَلَى الْجَيْفِ. أَكَلُوا
الْعَرَقَ وَلَيْسُوا بِالْخَرَقِ شَعْنًا غَيْرًا يَرَاهُمُ النَّاسُ فَيُظَنُّونَ
أَنْ بِهِمْ دَاءٌ. وَيُقَالُ قَدْ خَلِطُوا فَذَهَبَتْ عُقُولُهُمْ وَمَا ذَهَبَتْ
عُقُولُهُمْ وَلَكِنْ نَظَرَ الْقَوْمُ يَقُولُوا بِهِمْ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنْهُمْ
الدُّنْيَا فَهُمْ عِنْدَ أَهْلِ الدُّنْيَا يَمْسُحُونَ بِأَعْقُولٍ عَقَلُوا حِينَ ذَهَبَتْ عُقُولُ
النَّاسِ لَهُمُ الشَّرَفُ فِي الْآخِرَةِ يَا أَسَامَةَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ فِي بَلَدٍ فَاعْلَمْ أَنََّّهُمْ
أَمَانٌ لِأَهْلِ تِلْكَ الْبَلَدَةِ وَلَا يُعَذِّبُ اللَّهُ قَوْمًا هُمْ فِيهِمْ الْأَرْضُ بِهِمْ فَرَحٌ
وَالْجَبَّارُ عَنْهُ رَاحٍ اخْذُ هُمْ لِنَفْسِكَ إِخْوَانًا عَسَى أَنْ تَجُوَّ بِهِمْ وَإِنْ

اسْتَطَعْتَ أَنْ يَأْتِيَكَ الْمَوْتُ وَبَطْنُكَ جَائِعٌ وَكَيْدُكَ ظَمْآنٌ فَأَفْعَلْ
فَإِنَّكَ تُدْرِكُ بِذَلِكَ شَرَفَ الْمَنَازِلِ وَتَحُلُّ مَعَ النَّبِيِّينَ وَتَفْرَحُ
بِقُدُومِ رُوحِكَ الْمَلَائِكَةُ وَيُصَلِّي عَلَيْكَ الْجَبَّارُ

«Kıyâmet günü, insanların Allah'a en yakın olanları, dünyâda uzun müddet aç, susuz ve mahzûn kalanlardır. Hakikî âlim ve müttakiler, halk arasına girdikleri zaman, varlıkları, kayboldukları zaman yoklukları bi-

linmez, çünkü aranmazlar. Yerin genişliği onları bilir ve göklerin melekleri onları kuşatır. İnsanlar, dünyâ ni'metinden zevk alırken, onlar Allah'a itâatten zevk alırlar. İnsanlar yumuşak döşekler üzerinde yatarken, onlar ahlâkı ve dizleri üzerinde dururlar. İnsanlar Peygamberin sünnet ve ahlâkını kaybettikleri zaman, onlar onu muhâfaza ederler. Onlardan biri öldüğü zaman, yeryüzü onlara ağlar. Bunlardan bulunmayan bir belde halkına Allah gazab eder. Köpeklerin leşe hücumu gibi, onlar dünyâyâ hücum etmezler. Yemeğin azını yer, elbisenin yırtığını giyerler. Üst başları tozlu, saç ve sakalları karışıktır. Bunları görenler hasta olduklarını sanırlar, hâlbuki onlarda hastalık yoktur. Bâzıları bunların delirip akıllarını kaybettiklerini sanırlar, hâlbuki akılları başlarındadır. Onlar kalb gözleri ile Allah'ın emirlerine baktı ve dünyâ sevgisini içlerinden attılar. Dünyâ adamları nazarında onlar, akılsız olarak dünyâda dolaşmakta iseler de, hakikat şu ki; insanlar akıllarını kaybedip hayretlere düşecekleri zaman onların akılları başlarında olacaktır. Âhiret şerefi on'lar içindir. Ya Usâme, onları hangi memlekette görürsen, bil ki onlar o belde halkının emânıdır. Onların bulundukları memlekete Allahu Teâlâ azâb etmez. Yeryüzü onlarla ferahlanır. Cebbâr olan Allahu Teâlâ onlardan râzı olur. Onları kardeşlik edin ki, onların sâyesinde kurtulmuş olasın. Şâyet gücün yeterse, aç ve susuz ölmeğe gayret et. Açlık ve susuzluk sâyesinde şerefli mevki'lere ulaşır, Peygamberlerle birleşirsin. Bedeninden ayrılan rûhun ile melekler sevinir ve Cebbâr olan Allahu Teâlâ sana rahmet eder.»

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

اَلْبَسُوا الصُّوفَ وَتَمَرُوا وَكُلُوا فِي اَنْصَافِ الْبُطُونِ تَدْخُلُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوِ

«Yün giyiniz, paçaları sıvayınız, mîdenizi yarıya kadar doyurunuz ki, bu sâyede göklerin esrârına vâkıf olasınız.» (137)

İsâ aleyhisselâm Havârilerine: «Ey Havârilerim, mîdelerinizi acıktırın, bedeninizi süslü elbiselerden soyunuz. Ancak bu sâyede kalbleriniz Allah'ı görür.» demiştir. Bu ifâde, Resûl-i Ekrem'den de rivâyet edilmiştir. Râvîsi Tavus'tur.

Tevrat'ta şöyle yazdığı rivâyet edilir: «Allahu Teâlâ şişman ve semiz papaza buğzeder. Zira yağlılık gaflete ve çok yemeğe delâlet eder. Bunlar ise çirkin şeylerdir. Bilhâssa papazlarda daha çirkindir.» Bunun içindir ki, İbn Mes'ûd (R.A.) «Allahu Teâlâ şişman okuyucularına buğz eder.» demiştir. İbn Ebî'd-Dünyâ'nın Mekâidü's-Şeytân

(137) Ebû Mansûr Deylemi «Müsned-i Firdevs» inde Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

adlı eserinde mürsel olarak Ali b. Hüseyin'den rivâyet ettiği bir hadiste Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَيَمْرِي مِنْ بَنِي آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ فَضَيِّقُوا مَجَارِيَهُ بِالْجُوعِ وَالْعَطَشِ

«Şeytân Âdem oğluna, kanın damara hulûlü gibi hulûl eder. Onun giriş yollarını açlık ve susuzlukla daraltın.» (138)

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

إِنَّ الْأَكْلَ عَلَى الشَّيْبِ يُوْرِثُ الْبَصَرَ

«Tok karnına yemek, baras [miskinlik ve alalık] hastalığı getirir.»

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

الْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ فِي مَعْرٍ وَاحِدٍ وَالْمُنَافِقُ يَأْكُلُ فِي سَبْعَةِ أَمَاكٍ

«Mü'min bir kaptan yer, karnını doyurur. Münâfık yedi kaptan yer.» (139) Yâni münâfık mü'minin yedi misli fazla yer ve yemek şehveti onun yedi mislinde olur ki «Mia» şehvetten kinâyedir. Zira kab, yemeği içine aldığı gibi yemeği kabûl eden de şehvettir. Yoksa münâfıkın yemek kabı mü'minin yemek kabından fazladır demek değildir.

Hasan-ı Basri'nin Âişe'den (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ek-

rem 'أَدِيمُوا قَرَعَ بَابِ الْجَنَّةِ يَفْتَحُ لَكُمْ' «Cennet'in kapusunu çal-

mağa devâm ediniz ki, kapu size açılsın.» buyurmuştur. Hz. Âişe : «Bu kapuyu nasıl açalım?» deyince, Resûl-i Ekrem :

بِالْجُوعِ وَالْعَطَشِ «Açlık ve susuzlukla.» diye cevap verdiler.

Rivâyete göre henüz bülûğa ermek üzere olan Ebû Cuhayfe Resûl-i Ekrem'in meclisine girmişti. Resûl-i Ekrem:

أَقْصِرْ مِنْ جُسَائِكَ فَإِنَّ أَطْوَلَ النَّاسِ جُوعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ شَبَاعًا وَلَذًا

(138) Mürsel olarak rivâyet edilmiştir.

(139) Buhâri ile Müslim. Ömer ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

«Geyirmeni azalt, yâni az yemek ye. Zira Kıyâmette en çok aç kalacaklar, dünyâda karnı çok doyanlardır.» buyurdu. (140)

Hız. Âişe'nin (R.A.) rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem bir kere olsun midesini alabildiğine doldurmamıştır. «Onun açlığına dayanamayıp ağladığım da olurdu. Elimle midesini mesheder ve «Anam babam size fedâ olsun, ihtiyâcını def'edecek kadar dünyâlık te'mîn etsen ne olurdu» derdim. Resûl-i Ekrem :

يَا عَائِشَةُ اخْوَانِي مِنْ أَوْلِي الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ قَدْ صَبَرُوا عَلَى مَا هُوَ أَشَدُّ
مِنْ هَذَا فَمَضَوْا عَلَى حَالِهِمْ فَقَدِمُوا عَلَى رَبِّهِمْ فَأَكْرَمَ مَا بِهِمْ وَأَجْرَلَتْ
تَوَابَهُمْ فَأَجِدُنِي أَسْتَحْيِي أَنْ تَرْفَعَنِي فِي مَعِيشَتِي أَنْ يَقْصُرَ بِي غَدَاؤُهُمْ
فَلَقَبْتُ بِأَيَّامٍ يَسِيرَةٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ يَنْقُصَ حَظِّي غَدَاً فِي الْآخِرَةِ وَمَا مِنْ
شَيْءٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الْخُوقِ بِأَصْحَابِي وَآخِرَانِي ۝

«Ya Âişe, benim kardaşlarım olan ve benden önce gelip geçen büyük Peygamberler bu gördüğünden daha zor vaziyetlere dayandılar. Devamlı sabrettiler ve Rablerine bu hâl üzere ulaştılar. Allahu Teâlâ sevablarını çoğalttı ve gelişlerinde onlara ikrâm etti. Ben bolluk içinde yaşarsam, yârin Allahu Teâlâ'nın derecemi onların derecesinden düşük yapmasından utanırım. Şu sayılı günlerde sabretmek, yârin Âhîret nasîbimin noksân olmasından, benim için daha sevimlidir. Arkadaşlarıma ve kardeşlerime ulaşmaktan daha sevimli bir şey benim için olamaz.» buyurdu. Hız. Âişe devamla diyor ki: «Bu konuşmamızdan sonra bir hafta yaşamamıştı.»

Hız. Fâtıma (R.A.) bir parça ekmekle Resûl-i Ekrem'e geldi. Resûl-i Ekrem :

— Bu ekmek parçası nedir? diye sordu. Hız. Fâtıma :

— Kendi pişirdiğim ekmektir, size bir parça getirmeden canım rahat etmedi, dedi. Resûl-i Ekrem :

أَمَّا إِنَّهُ أَوَّلُ طَعَامٍ دَخَلَ فِي فَمِي أَبِيكَ مُنْذُ لَوْلَا أَنَا ۝

(140) Beyhaki «Suabü'l-İman»ında Ebû Cuhayfe'den; Tirmizi ve İbn Mâce ise, İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

— Kızım dikkat et, üç gündenberi babamın ağzına giren ilk lokma, bu senin getirdiğin ekmektir, buyurdu. (141)

Müslim'in Ebû Hureyre'den rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem ebediyete göçünceye kadar devamlı olarak üç gün pespeşe ehl-i beytini buğday ekmeğiyle doyurmamıştır.

Yine bir hadîste Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَهْلَ الْجُوعِ فِي الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ الشَّبَعِ فِي الْآخِرَةِ وَإِنَّ أَبْغَضَ النَّاسِ
إِلَى اللَّهِ الْمُتَحَمِّزُونَ الْمَلَأُوا وَمَاتُوا عِنْدَ أَكْلِهِ يَشْتَهِيهَا إِلَّا كَانَتْ
لَهُ دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ

«Dünyâda açlık çekenler, onlardır Âhirette tok olanlar. Allah'ın en çok buğz ettiği kimseler, midelerini tıka basa doldurup mideleri bozulan kimselerdir. Canı çektiği hâlde bir lokmayı yemeyen kimse için o lokma Cennet'te bir derece olur.» (142)

Bu Hususla Alâkalı Âsâr :

Ömer (R.A.) : «Oburluktan sakının; zira çok yemek, hayatta hamallık, öldükten sonra da pis kokudur.» demiştir.

Şakık-ı Belhî : «İbâdet bir san'attır; dükkânı halvettir, âleti ise açlıktır.» demiştir.

Lokman oğluna : «Oğulcağızım, mide dolunca tefekkür uyur, hikmet lâl olur ve a'zâ ibâdetten tenbelleşir.» dedi.

Fuzayl b. İyâd kendi kendine «Nerden korkuyorsun, yoksa aç kalmaktan mı korkuyorsun? Sen nesin ki Hz. Muhammed (S.A.V.) ve Ashâbı bile aç kalmışlardır» derdi.

Hasan-ı Basrî'nin muâsırı olan Kehmes şöyle derdi : «Allahım, beni aç bıraktın, çıplak bıraktın, gece karanlığında ışıksız bıraktın da beni hangi sebeble bu dereceye yükselttin.» Feth-i Mûsili'nin hastalığı ve açlığı çoğaldığı zaman şöyle derdi : «Allahım, hastalık ve açlık ile beni ibtilâ ettin. Dostlarına böyle yaparsın. Senin bu in'âmına ben hangi amel ile şükredeyim?»

Mâlik b. Dinar anlatıyor : Muhammed b. Vasi'a :

— Ya ebâ Abdillâh, başkasına muhtâç olmaktan kendini koruyacak nafakası olana müjde olsun, dedim. O da bana :

(141) Hâris b. Ebî Usâme «Müsned»inde Enes'den rivâyet etmiştir.

(142) Taberânî ve Ebû Nuaym «Hilye»de İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.

— Ya Ebâ Yahyâ, Allah'tan râzı olduğu hâlde aç olarak akşamlayan ve yine aç olarak sabahlayan kimseye müjde olsun, diye cevap verdi.

Fuzayl b. İyaz münâcâtında: «Allahım, beni ve âile efrâdımı aç bıraktın, gece karanlığında ışıksız koydun. Bütün bunları velilerine ve dostlarına yaparsın. Acaba ben hangi cihetten bu mevkie nâil oldum?» demiştir.

Yahyâ b. Muaz: «Allah'a râğbet edenlerin açlığı ikaz, tevbe edenlerin açlığı tecrübe, müctehidlerin açlığı kerâmet, sabredenlerin açlığı siyâset, zâhidlerin açlığı ise hikmettir.» derdi.

Tevrat'ta: «Allah'tan kork ve doyduğun zaman açları hâtırla.» denilmiştir.

Ebû Süleymân Dârânî: «Akşamleyin bir lokma az yemek, benim için bir gece ibâdetten daha sevimlidir. Açlık, Allah'ın hazinelerindendir, Allah dilediği ve sevdiği kimselere açlığı verir.» demiştir.

Sehl b. Abdullah Tüsteri yirmi küsur gün yemediği ve bir dirhem ile yılı dolaştığı olur, açlığa son derece kıymet verir ve: «Kıyâmet günü az yemenin mükâfatını hiç bir amel karşılayamaz.» der ve bu hususta Resûl-i Ekrem'e uyardı. Akli başında olan kimselerin din ve dünyâ için insâna açlıktan daha faydalı bir şey olmadığını anladıklarını, Âhiret tâlibleri için çok yemekten daha zararlı bir şey olmadığını, hikmet ve ilmin açlığa, mâsiyet ve cehâletin ise tokluğa bağlı olduğunu söylemiştir. Başka bir sözünde de: «Helâlî terk etmekte arzûlarına muhâlefetten daha makbûl bir ibâdet olamaz.» demiştir. Hadîsde, midenin üçde biri ancak doldurulmalı, buyurulduğuna göre, fazla yiyenler kendi sevablarından yemiş sayılırlar. Sehl'e «ziyâde»nin âlâmetlerinden sordular. O da yememeği yemek üzerine tercih etmeyenler ziyâdeyi bulamazlar, dedi. Yine Sehl, bir gece aç kaldığı zaman Allah'a yalvarır ve iki gece aç kalmasını isterdi ve dediği olduğu zaman ziyâdeyi bulurdu. Yine Sehl, ebdâller; aç, uykusuz, sükût etmek ve yalnız kalmak sâyesinde ebdâl olmuşlardır. Yine gökten yere inen her iyiliğin başı açlıktır. Her kötülüğün başı da tokluktur, dedi. Yine bu zât: «Nefsini acıktıran, vesveselerden kurtulur.» demiştir. Başka bir sözünde: «Allahu Teâlâ'nın kuluna teveccühü açlık, hastalık ve ibtilâ iledir. Bununla berâber yine diledikleri bundan müstesnâdır.» demiştir. Yine bu zât: «Bu zaman öyle bir zamandır ki, bu zamanda kimse necâta ulaşamaz. Ancak açlık, uykusuzluk ve bütün güçleri ile çahşanlar kurtulabilir.» demiştir. Yine bu zât başka bir sözünde şöyle demiştir: «Yeryüzünde akan sulardan kana kana içip de - Allah'a şükretse bile - mâsiyetten kurtulan olamaz. Nerde kaldı bu ni'metlerden tıka basa midelerini dolduranlar?»

Bir adam Hakim'in birine :

— Nefsimi hangi bağlar ile zabt u rabt altına alayım? diye sordu. Hakim de :

— Açlık ve susuzlukla onu bağla, zikre devâm ve izzeti terk harareti ile onu yumuşat, Âhiret yolcularının ayakları altına koymakla da onu küçült, dış süsünü terk ile onu kır, onu töhmet altında bulundurmakla kötülükten emin kıl, arzû etmediği kimselere onu arkadaş et ki, bu sûretle nefsinden kurtarmış olasın.

Basralı Abdülvâhid b. Zeyd, Allah'a yemin ederek derdi ki: «Allahu Teâlâ ihtiyâr ettiği kimseyi ancak açlık şâyesinde ihtiyâr ve tercih eder. Su üzerinde yürümeleri, havada uçmaları, Allahu Teâlâ'nın onları dost edinmesi hep açlık şâyesindedir.»

Ebû Tâlib-i Mekki de şöyle anlatıyor: «Mide, saz gibidir. Saz, hafif, ince ve içi boş olduğu için güzel ses çıkarır. Mide de boş olduğu vakit daha güzel Kur'ân okur, daha fazla kıyamda durabilir ve az uyku ile iktifâ eder.»

Ebû Bekir Abdullah b. Müzenî: «Allahu Teâlâ üç kimseyi sever. Bunlar: Az yiyen, az uyuyan ve az istirahat edendir,» demiştir.

Rivâyete göre İsâ aleyhisselâm aç, susuz altmış sabah Rabbine duâ etti. Bir gün artık hâtırına çörek vurdu ve duâ'dan vaz geçti. Bir de baktı ki çörek önüne geldi. Ekmeği görünce münâcâtını terkettiği için ağlamağa başladı. Tam o sırada başı ucunda bir ihtiyar gözüktü. İsâ aleyhisselâm bu ihtiyâra: «Ey Allah'ın dostu, ben bir münâcât hâlinde idim, aklıma ekmek vurdu. Münâcattan vaz geçtim, ekmek önüne geldi. Benim için Allah'a duâ et.» dedi. Bunun üzerine bu zât: «Allah'ım, seni bildim bileli hâtırına ekmek geldi ise beni bağışlama. Hâtırına bir şey gelmeden önüme geleni yedim.» demiştir. Yine rivâyete göre, Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm'ı sırdâş olarak kendisine yaklaştırdığı zaman, önce otuz, sonra da on gün ilâve etmek üzere kırk gün yemeği terk etmişti.

2 nci BEYÂN : AÇLIĞIN FAYDALARI VE TOKLUĞUN ZARARLARI

Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

جَاهِدُوا أَنْفُسَكُمْ بِالْجُوعِ وَالْعَطَشِ فَإِنَّ الْأَجْرَ فِي ذَلِكَ

«Açlık ve susuzlukla nefsinizle mücâhede ediniz, mükâfat oradadır.» buyurmuştur. Şâyet: «Açlığa bu kadar fazilet nerden bahşedildi ve bunun sebebi nedir? Çünkü aç kalmakta yalnız mideye eziyet vardır. Şâyet böyle bir eziyetle mükâfat varsa, insânın kendi kendini dövmesi, bir parça

yerini kesmesi, zararlı şeyleri yemesi ve benzerleri gibi her gördüğü sıkıntı ve eziyetten mükâfatlanması da lâzım gelirdi.» dersin :

Bilmiş ol ki; bu senin dediğin tıpkı içtiği ilâçtan fayda gören bir insanın, bu faydayı ilâcın acılığında sanarak, acı bulduğu her şey'in faydası var diye içmesine benzer ki, bu görüş tamâmen yanlıştır. Fayda ilâcın acılığında değil, ilâcın husûsiyetindedir. Onu da ancak tabibler bilir. Bunun gibi, acılığın faydasını da ancak münekkid âlimler bilir. Bir ilâcın hangi cihetten fayda verdiğini bilmediği hâlde, tabîbin: «Bu ilâç sana şifadır.» dediğine inanarak ilâcı kullanan kimse, o ilâçtan istifâde ettiği gibi, açlığın faydasına inanan kimse de, ne bakımdan fayda verdiğini bil-mese bile, ondan istifâde eder. Fakat iman derecesinden ilim derecesine yükselmek istersen ben de sana bunu izâh edeyim. Çünkü ilim, her şey'in üstündedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de :

يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ۖ

«Allah imân edenlerinizi yükseltir, ilim verilenleri derecât ile.» (58 - Mücâdele: 11) buyurulmuştur. Bilmiş ol ki, açlıkta on fayda vardır:

1 — Birinci fayda: Fazla kanın hücum etmemesinden hâsıl olan kalbin cilâsı, karihanın parlaması ve basiretinin açılması gibi şeylerdir. Zira tokluk, tenbelliği irâs eder ve kalbi körleştirir. Âdetâ sarhoşluk gibi kafayı dumanlar ve düşünce merkezlerini kaplar. Bu sebeble kalbin fikir sâhasındaki düşünce cereyânı ağırlaşır, sür'atle intikal vasfını kaybeder. Çocuk bile çok yediği vakit, zekâ ve hâfızası bozulur da anlayamaz hâle gelir. Ebû Süleymân Dârânî diyor ki: Açlığa devâm edin; çünkü açlık nefsi terbiye eder, kalbi yumuşatır ve semâvî ilimlerin insanda inkişâfına sebep olur.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

أَحْيُوا قُلُوبَكُمْ بِقِلَّةِ الضَّحِكِ وَقِلَّةِ الشَّبَعِ وَطَهْرُهَا

«Kalblerinizi az gülmek ve az yemekle ihyâ edin, açlık ile temizleyiniz ki, yumuşasın ve parlasın.» buyurmuştur. Denildi ki: Açlık gök gürlemesi, kanâat bulut, hikmet ise yağmur gibidir. Yine Resûl-i Ekrem (S. A.V.) şöyle buyurmuştur:

مِنْ أَجَاعٍ بَضَّةٌ عَظُمَتْ فِيكَ رَنَّةٌ وَقَطْرٌ قَبِيضَةٌ ۖ

«Midesini aç bırakan kimsenin düşünce kaabiliyeti terakkî kaydeder ve zekâsı açılır.» Başka bir hadiste de şöyle buyurulmuştur:

مَنْ شَبِعَ وَتَامَ قَسَا قَلْبُهُ

«Karnını doyurup uykuya yatan

kimsenin kalbi katılaştır. Her şey'in bir zekâtı vardır, bedenin zekâtı da açlıktır.» (143)

Şibli: «Ne zaman aç kaldımsa kalbimde hikmetten açılmış bir kapu buldum.» demiştir.

Gerçek şu ki ibâdetten maksad, mârifete ulaştıracak fikre sâhib olmak ve basiret gözü ile eşyânın hakikatini keşfetmektir. Tokluk bu kapuyu kapatır, açlık ise açar. Mârifet, Cennet kapularından bir kapudur. Bu kapuyu açabilmek için açlığa devâm etmek lâzımdır. Bunun için Lokman oğluna tavsiyesinde: «Oğlum, mide dolunca fikir uyur, hikmet ölür ve âzâlar durur.» demiştir. Ebû Yezîd Bistâmî: «Açlık buluttur. Kul acıktığı zaman bulut, yağmuru yağdırdığı gibi kalb de hikmeti yağdırır.» demiştir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

نُورُ الْحِكْمَةِ الْجُوعُ وَالْبَعَادُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ الشَّبَعُ وَالْقُرْبَةُ إِلَى اللَّهِ
عَزَّ وَجَلَّ حُبُّ الْمَسْكِينِ وَالَّذِينَ تُؤْمِنُهُمْ لَا تَسْبَعُوا فَتُظَنُّوا نُورُ الْحِكْمَةِ
مِنْ قُلُوبِكُمْ وَمَنْ بَاتَ فِي حَفَاةٍ مِنْ نَصْفِ مِرْبَاتِ الْخُورِ حَوَاهُ حَتَّى يُصْبِحَ

«Hikmetin nûru açlık, Allah'tan uzaklaşmanın sebebi tokluk, Allah'a yaklaşmanın sebebi ise miskinleri sevmek ve onlara yaklaşımdır. Karnınızı tıka basa doldurmayınız; zira mideyi doldurmak kalbinizden hikmet nûrunu söndürür. Az yemekle uykuya yatan kimsenin etrafında sabâha kadar hüriler dolaşır.» (144)

2 — İkinci fayda: Kalb yumuşaklığıdır. Zikirden müteessir olmak, zevk almak ve zikre devâm etmek ancak bu yumuşaklık sâyesinde mümkündür. Nice huzûr-ı kalb ile dilde yapılan zikirler var ki, kalb ondan müteessir olmaz ve zevk almaz. Sanki kalb katılığından arada bir perde hâsıl olmuştur. Bâzı hâllerde kalb yumuşar, zikirden son derece müteessir olur ve münâcattan zevk alır. Bunun başlıca sebebi midenin boş kalmasıdır. Nitekim Süleymân Dârânî: «Benim ibâdetten en çok zevk aldığım zaman, karnımın sırtıma yapıştığı aç zamanlarımdır.» demiştir. Cüneyd-i Bağdâdî de: «Onlar, azıklarını çantaya kor, gözlerinin önüne alır öyle ibâdet ederlerdi. Maksadları açlıkla mücâdele ede-

(143) İbn Mâce Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(144) Ebû Mansûr Deylemî Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

rek ibâdetin zevkine varmaktır,» demiştir. Yine Ebû Süleymân: «Mide acıkıp ciğerler susadığı zaman, gönül meyleder ve yumuşar. Mide doluğu zaman, kalb kararır ve katılaştır.» demiştir.

Demek ki kalbin, münâcâttan zevk alarak müteessir olması, fikri inkişaftan ve mârifeti elde etmekten ayrı bir faydadır.

3 — Üçüncü fayda: Az yemek inkisar ve zillettir. Aynı zamanda sevinç, neş'e ve böbürlenmenin de yok olmasıdır. Bütün bunlar ise, azgınlık ve Allah'ı unutmanın başlangıcıdır. İnsanın nefsini en çok kıran ve zillete düşüren şey açlıktır. İnsan acıktığı vakit Rabbine teveccüh eder, o'nun karşısında ubûdiyetle eğilir, acziyet ve zilletini anlar. Zira açlık sâyesinde kuvveti azalır ve kaybettiği bir lokmacıktan dolayı hile yolları dalar, bulamadığı bir yudum sudan dolayı gözü dünyâya karşı kararır. Kendi zillet ve acziyetini müşâhede etmeyen kimse, mevlâsının izzet ve kahrını bilemez. Kişinin saâdeti, dâimâ kendisinin acziyet ve zilletini müşâhede etmesi ve mevlâsının izzet, kudret ve kahrını bilmesi ile mümkündür. Bunun için dâimâ aç kalmalı, mevlâsına muhtâç olduğunu hâtırdan çıkarmamalı ve bu ihtiyâcını zevk içinde müşâhede etmelidir. İşte bu sebeptendir ki, Resûl-i Ekrem'e (S.A.V.) dünyâ hazineleri arzedildiği zaman bunları kabûl etmemiş ve :

لَا بَأْجُوعَ يَوْمًا وَاشْبَعَ يَوْمًا فَإِذَا جُئْتُ صَبْرْتُ وَتَضَرَّعْتُ
وَإِذَا شَبِعْتُ شَكَرْتُ

«Hayır (ben dünyâ servetini istemem), bir gün aç ve bir gün tok olarak yaşar giderim. Acıktığımı zaman sabreder ve Allah'a sığınırım. Doyduğum zaman da Allah'ın verdiği ni'mete şükrederim.» buyurmuştur.

Hulâsa, mide ile ferc, Cehennem kapularından bir kapudur. Bunun aslı da tokluktur. Mide dolunca Cehennem'e doğru bir kapu açılmış olur. Zillet ve inkisar da Cennet kapularından bir kapudur. Bunun aslı da açlıktır. Cehennem'in kapusunu kapayan kimse, Cennet'in kapusunu açar. Bunlar, doğu ile batı gibi birbirinin karşısındadırlar; birinden uzaklaşan kimse, diğerine yaklaşmış olur.

4 — Dördüncü fayda: Aç kalmanın dördüncü faydası, Allahu Teâlâ'nın azab ve ibtilâsını unutmamak, aç ve muhtacları hâtırlamaktır. Zira tok, acın hâlerinden bilmez. Doyan kimse, açlığı unuttuğu gibi, aç olan insanları da unuttur. Akli başında zekî insanlar bir felâket ile karşılaş-tıkları zaman Âhiret azâbını hâtırlar, dünyâdaki susuzluğundan mahşer yerindeki susuzluğu, açlığından da Cehennem'deki açlığı ve bunların

Darî ve Zakkum yiyip Gasak [eriyen kan ve irinlerini] Mühül [erimiş bakır] içeceklerini hâtırlar. İnsân hiç bir ân Âhiretin azâb ve elemelerini hâtırdan çıkarmamalıdır. Çünkü korkuyu harekete geçiren, bu görüş ve düşüncedir. Zillete düşmeyen, hasta olmayan, ihtiyâcı bulunmayan ve bir felâketle karşılaşmayan kimse, Âhiret azâbını unuttur, hâtırına gelmez ve kalben bunu düşünemez hâle gelir. Bunun için insan dâimâ ibtilâyı mukaayese ve müşâhede etme hâlinde olmalıdır. Bunun en güzel yolu da açlıktır. Açlıkta Âhiret azâbını hâtırlamaktan başka, daha pek çok faydalar vardır. İşte belâların Peygamberlere ve sonra derecesine göre iyilere musallat olmasının bir hikmeti de budur. Yûsuf aleyhisselâm'a, bir hazîne vekili iken niçin aç kalıyorsun? diye sorduklarında, açları unutmamak için, diye cevap vermiştir. Demek ki, açlığın faydalarından biri de aç ve muhtaçları hâtırlayıp onlara merhamet ve şefkat elini uzatmaktır. Karnı tok olan, acın çektiği ızdırabı bilmez.

5 — Beşinci fayda: Bu en büyük faydalardandır. O da bütün isyanların şehvetini kırmak ve kötülüğü emreden nefis hâkimiyetini sağlamaktır. Zira bütün isyanların başı kuvvet ve şehvettir. Kuvvet ve şehvetin maddesi de yemek içmektir. Yemeği azaltmak, bütün şehvet ve kuvvetleri zayıflatır. Aynı zamanda saâdetin başı nefis hâkimiyetini sağlamak olduğu gibi, şekaavetin başı da nefse esir olmaktır. Serkeş bir hayvânı aç bırakmakla zabtedip kumandana alacağın gibi, nefis hâkimiyetini sağlamak da onu aç bırakmakla mümkündür. Adamın birine: «Kocaman adam olduğun hâlde kendine neden bakmıyor, yiyip içmeni neden muvâfık bir şekilde sağlamıyorsun?» diyenlere, o: «Çabuk neş'elenir sevinir şiltanır ve azgınlığa başlar. Böylece bana galebe çalıp kötülüğe sürüklemesinden korktuğum için ona bakmam. Çünkü benim onu sıkıntı ve ihtiyâc içinde saklamam, onun beni kötülüğe sürüklemesinden benim için çok daha iyidir.» dedi. Zû'n-Nûn-ı Mısri: «Ne zaman karnım doydu ise, işi azıttım veyâ azgınlığa meylettim.» demiştir. Hz. Âişe (R.A.): «Resûl-i Ekrem'den sonra icâd olan ilk bid'at, doyasıya yemektir.» demiştir. Yine Hz. Âişe: «İnsanların karnı doyunca nefisleri dünyâya meyleder.» demiştir.

Bu ise yalnız bir fayda değil, belki bütün faydaların kaynağıdır. Bunun için açlık, yeryüzünde Allahu Teâlâ'nın hazinelerinden biridir. En küçük faydası ferc ve söz şehvetini önlemektir. Karnı aç olan kimse dili dönmediği için gıybet, fuhuş, yalan, koğuculuk ve benzeri dilin âfetlerinden kurtulmuş olur. Karnı dolunca dedikodu ihtiyâcını duyar. İnsanları yüzüstü Cehennem'e sürükleyen dillerinin hatâlarıdır.

Ferc şehvetine gelince: Bunun zararları meydandadır. Açlık, onun kötülüğünden insanları korur. Karnı doyan kimse şehvetine hâkim ola-

maz. Şâyet Allah korkusu ve takvâsı buna engel olursa, o zaman gözüne ve şehvetle bakmasına hâkim olamaz. Şâyet takvâsı ile gözlerine de hâkim olabilirse, düşüncelerine hâkim olamaz. Şehvet sebebiyle hâtırına böyle kötü şeyler gelir, hattâ namaz içinde bile hâtırına gelebilir ve huzûrunu bozar.

Biz burada tokluktan meydâna gelen dil ve fercin âfetlerini bir misâl olarak anlattık, yoksa yedi a'zânın bütün azgınlıkları tokluktan hâsıl olan kuvvettendir. Hakim'in biri şöyle anlatıyor: «Siyâset ve terbiyeye alışmak isteyen bir mürid bir yıl katıksız olarak sâde ekmek yemeli ve bunu da doyasıya değil, açlığını yarıya indirecek şekilde yemelidir. Böyle yaparsa artık kadın ihtiyâcından kurtulmuş olur.»

6 — **Altıncı fayda:** Uykuyu azaltmaktır. Çünkü çok yiyen çok içer. Çok su içen de çok uyur. Bunun için şeyhin biri sofra başında müridlerine: «Çok yemeyin, çünkü çok yemek çok su içmeğe, çok içmek çok uyumağa sebep olur. Çok uyku ise büyük zarara yol açar,» demiştir. Yetmiş siddîk, çok uykunun çok içmekten meydâna geldiğinde ittifak etmişlerdir. Çok uyku ömrü heder eder, gece ibâdet edemez, tabiatı tenbelleşir ve kalbi kararır. Hâlbuki en kıymetli cevher insan ömrüdür. O, kişinin sermâyesidir. Kârını onda yapacaktır. Uyku ise bir nevi ölümdür. Çok uyku ömrü azaltır. Aynı zamanda gece ibâdetinin fazîletini kaybeder. Hattâ uyku bastırdığı zaman, kıldığı teheccüd'de de fayda yoktur. Uykulu olarak yaptığı ibâdetin zevkine varamaz. Aynı zamanda tok karına uykuya yatan bekârlar ihtilâm olurlar. Bu hâl gece ibâdetlerine mâni olur. Çünkü yıkanmak meşgalesini ortaya kor. Soğuk su ile yıkanırsa rahatsızlanır. Gece vakti hamama gidemediği için, gece namazından mahrûm kalır. Hamam parası ister. Hamamda başkalarının mahrem yerlerini görebilir. Bu husustaki tehlikeleri tahâret kısmında anlatmıştık. Bütün bunlar, çok yemenin neticesidir. Ebû Süleymân Dârânî: «İhtilâm, ukûbettir,» demiştir. Çünkü ihtilâm bir çok ibâdetlere mânidir. Zira insan, her zaman kolaylıkla yıkanamaz. Demek ki uyku, âfetlerin kaynağıdır. Tokluk uykuyu çeker, açlık ise uykuyu önler.

7 — **Yedinci fayda:** İbâdete devâmı kolaylaştırmasıdır. Çok yemek, çok ibâdete mânidir. Çünkü zamânın bir kısmını yemek alır, onu satın alıp pişirmek de ayrı bir vakit ister. Elleri yıkamak, ikide bir su alıp içmek, her biri zaman kaybına sebep olur. Kısa yoldan bir nafaka temin etse de bu hususta kaybedeceği zamânını ibâdetinde geçirmesi daha kârlı olurdu. Serîyyü's-Sakatî anlatıyor: «Aliyyü'l-Cür'cânî'nin devamlı çorba içtiğini gördüm. Niçin böyle yaptığını sordumda, bana: «Ben kuru lokmayı çiğneyip yutuncaya kadar yetmiş def'a

Allah'ı anarım. Bunun için kırk senedir ekmek çiğnemekle uğraşmadım,» dedi.»

İşte zamânın kıymeti böyle takdîr edilir. Adam, ekmek çiğnemekte bile vakti kaybetmemiştir. Ömürden her nefes, bahâ biçilmez bir cevherdir. İnsâna yaraşan, bu nefes ile sonu olmayan Âhiret hayâtı için sermâye edinmektir. O da ancak o nefesi, zikir ve ibâdetle sarfetmekle mümkündür.

Çok yemek sebebiyle zorlaşan ibâdetlerden bâzıları da uzun müddet abdest tutamamak ve devamlı olarak mescidde bulunamamaktır. Çünkü çok yiyen çok içer, çok içen de çok idrâr eder. Bunun için sık sık mescidden çıkması gerekir.

Çok yemekle güçleşen ibâdetlerden biri de Oruç'tur. Çünkü Oruç, açlığa alışanlar için kolaydır, çok yiyenlere zor gelir. Oruç, itikâfa devâm, tahârete devâm, yemek içmekle meşgûl olduğu vakitlerini ibâdetle geçirmek büyük kazançtır. Bunları ancak gâfiller küçümser. Onlar din ve di-yânetin kadrini bilmezler. Onlar dünyâ hayâtına râzı olup ona bağlanan kimselerdir. Bu gibiler hakkında Kur'an-ı Kerim'de :

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

«Onlar dünyâ hayâtından zâhiri bilirler, Âhiret hayâtından ise gâfildirler.» (30 - Rûm: 7) buyurulmuştur.

Ebû Süleymân Dârânî, Tokluğun altı âfetine işâret ederek şöyle demiştir: «Karnını doyuran kimseye altı âfet gelir. Bunlar, münâcâtın zevkinin kaybolması, hikmetli sözleri ezberlemenin güçleşmesi, acıma hissinin azalması - çünkü tok acın hâlinde bilmez -, ibâdetin azlığı, şehvetin artması ve midesi boş olan müslümanlar câmi civârında dolaşırken kendisinin mezbelelikte uğraşması gibi âfetlerdir.»

8 — Sekizinci fayda: Vücûd sağlığı ve hastalığın izâlesidir. Zira hastalığın asıl sebebi oburluktur. Mide, bağırsak ve damarları dolduran insan hastalanır. Hastalık ibâdetle mâni olur, kalbi yorar, insânı zikir ve fikirden alıkor. Geçim sıkıntısı doğurur. Kan aldirmek gibi çeşitli hastalıklara yol açar. Bütün bunlar, muhtelif nafaka ve zahmetlere muhtaçtır. İnsan oğlu bunları elde etmek için çektiği yorgunluklardan başka bir çok tehlike ve meşrû olmayan hareketler ile de karşı karşıyadır. Hâlbuki az yemekte bunların hiç biri yoktur.

Rivâyet edildiğine göre H â r û n R e ş î d , Hind, Rûm, Irak ve S e v a t 'tan birer mütehassıs tabib getirtir ve onlara :

— Kendisinde dert bulunmayan devâ nedir? diye sorar. Hindli tabib:

— Kâbili diye tanılan siyah erik'tir, der. Iraklı hekim:

— Reşâd-ı Ebyaz dânesi, olduğunu söyler. Rûm hekim ise:
 — Sıcak su'dur, der. En âlimlerinden olan Sevathî hekim ise:
 — Ehlilic mideyi ekşitir, reşad dânesi mideyi tahriş eder, sıcak su ise mideyi sarkıtır. Bütün bunlar devâ içinde ve şifâ içinde hastalıktır, der. Bunun üzerine:

— O hâlde size göre içinde hiç zararı bulunmayan ilâç, derd karışmayan devâ nedir? diye sorarlar. Adam:

— İyice acıkmadan yememek ve iyice doymadan geri çekilmek, diye cevap verir. Bu cevap, hepsi tarafından kabûl edilir. Ehl-i Kî-tâb'ın tabiblerinden olan bâzı feylesoflara Resûl-i Ekrem'in: «Midenin üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçde birini de kendine ayır.» hadîsini anlattıklarında, adamlar şaşırır ve az yemeği teşvik hakkında bundan daha hikmetli bir söz bulamadık. Muhakkak bu bir Hakîm'in ifâde üslûbudur, derler. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

الْبُطْنَةُ أَضْلُ الدَّاءِ وَالْحَمِيَةُ أَضْلُ الدَّوَاءِ وَعَوْدُ وَاصِلٍ جُئِمَا عِتَادَ

«Çok yemek hastalığın anası, diyet ise tedâvinin esâsıdır. Her cisme alışkın olduğu şey'i iâde edin, verin.» Belki o tabibin şaşıra kaldığı Resûl-i Ekrem'in o sözünden değil de bu sözündendir.

İbn Sâlim: «Âdâbına riâyette sırf buğday ekmeği yiyen kimseye ölüm hastalığından başka bir hastalık gelmez.» demiştir. Kendisine: «Âdâbı nedir?» diye soranlara: «Acıktıktan sonra yemek, doymadan yemeği terketmektir.» diye cevap verdi. Tabiblerin ileri gelenlerinden biri de, çok yemeği zemmetmek üzere şöyle diyor: «Mideye girenlerin en faydalısı nar ve en zararlısı da tuzdur.» (145)

Buna rağmen çok nar yemek, az tuz yemekten daha zararlıdır. Ha-

disde şöyle buyrulur: صُومُوا تَصِحُّوا «Oruç tutunuz ki, sıhhatli ola-

sınız.» Oruç'ta, acıkmakta ve az yemekte bedenin sıhhatte kalması, kalbin aşırılık ve azgınlıktan kurtulması vardır.

9 — Dokuzuncu fayda: Geçim kolaylığıdır. Zira az yemeği âdet hâline getiren kimse, az ile geçinebilir. Oburluğa alışan kimse, midesinin esiri olur, dâimâ onu düşünür. Âdetâ midesi her gün adamın boğazına çöker ve «Bu gün ne yiyeceksin?» diye onu sıkıştırır. Bunun için girecek

(145) Zira nar, mideyi bozmadı, hazmı kolaylaştırır. Hattâ ekşisi bile yumuşatıcıdır: ne inkıbazlık verir, ne de ishâl. Tuz ise kanı yakar, gözü zayıflatır, beyne ve kanın deverânına zarar verir, meniyi azaltır, uyuz ve kaşıntı hastalığı yapar.

yer arar. Haramdan kazanırsa âsî olur. Helâl kazanayım derse zillete düşer, hattâ bu arada başkalarının kazancına da göz diker. Bu ise, daha büyük zillet ve hakaarettir. Hâlbuki hakiki mü'min, geçimi kolay olan kimse dir. Hakim'in biri: «Bütün ihtiyaçlarımı, yapmamakla yerine getirmiş olurum. Bu, benim için daha kolay ve rahatlık olur.» demiştir. Başka bir zât da şöyle anlatıyor: «Şehvetim veyâ ihtiyaçtan fazlası için başkasından ödünç bir şey almak istediğim vakit, şehvetimi terkeder ve bu ödünçü kendi nefsimden yaparım. Kendi nefsim, diğer alacaklılardan benim için daha hayırlıdır.» dedi.

İbrâhîm b. Edhem (Allah rahmet etsin) arkadaşlarına yiyeceklerin fiyatını sordu. Onlar da gıdâ maddelerinin çok pahalı olduğunu söyleyince, İbrâhîm b. Edhem: «Onları terkedip almamakla ucuzlatınız.» derdi. Sehl (Allah rahmet etsin) de şöyle anlatıyor: «Obur insân, üç hâliyle de zemmedilmiştir; âbid ise çok yediği için tenbelleşir ibâdet edemez, kazanç sâhibi ise, âfetlerden selâmet bulamaz. Şâyet kazanmadan feyiz alan bir kimse ise, kendi nefsinden Allah'a karşı gerekli in-sâfda bulunamaz.»

Hulâsa, insanların helâke sürüklenmelerinin belli başlı sebebi, dünyâya haris olmalarıdır. Hırsın belli başlı sebepleri de mide ve fercdir. Ferc şehvetinin sebebi de mîdeleridir. Yemeği azaltmakta bütün bu yolları kesmek ve kapuları kapamak vardır. Bütün bunlar, Cehennem'e açılan kapulardır. Bunları kesip kapamakta ise Cennet kapularını açmak vardır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) «Açlık ile Cennet'in kapusunu çalmağa devâm ediniz.» buyurmuştur. Her gün bir çörek ile iktifâ eden kimse diğer şehvetlerinde de kanâat sâhibi olur, hürriyetini korur ve insanlardan müstağni olur. Güçlüklerle karşılaşmaz, müsterih olur, huzûr içinde Allah'a ibâdet eder ve Âhiret ticâreti ile meşgûl olur da alış-verişi ve kazancı kendisini Allah'a ibâdetten alıkoymayan kimselerden olur. Çünkü bu adam kanâat sâyesinde bunlardan kurtulmuştur. Ama kanâat etmeyenler lâbûd o dünyâyâ meylederler.

10 — Az yemenin onuncu faydası: Az yemek sâyesinde artırabildiğini öksüz ve yoksullara verebilir. Bu sûretle başkalarına faydalı olduğu gibi, Kıyâmet günü bu sadakalarının gölgesine girmiş olur. Nitekim haberde şöyle vârid olmuştur: «Yiyip içtiği tuvalete gider, sadaka olarak verdiği Allah'ın fazlında saklanır ve çoğaltılır. Kişi için kazandığı servette ancak Allah rızâsı için infâk edip ebedileştirdiği veyâ yiyip yok ettiği veyâ giyip eskittiği vardır. Şübhesiz arttırdığı kısmı tasadduk etmek, oburluktan çok daha iyidir.»

Hasan, Allahu Teâlâ'nın:

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا
وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ۝

«Biz emâneti göklere, yere ve dağlara arzettik. Onlar onu yüklenmeğe yanaşmadılar, ondan korktular da onu insân yüklendi. O, cidden çok zâlim, çok câhil bulunuyor.» (33 - Ahzâb: 72) âyetini okuduğu zaman :

— Allahu Teâlâ bir bir üstünde ve yıldızlarla süslü bulunan yedi kat gökler ile Arş-ı A'zam'ın hâmillerine :

— Onda olan varlığı ile emâneti yüklenir misiniz? diye sordu. Onlar:

— Emânetlerde ne var? dediler. Allahu Teâlâ :

— İyi korursanız mükâfat, korumazsanız cezâ vardır, buyurdu. Onlar da :

— Biz bu emâneti kabûl edemeyiz, dediler. Sonra aynı şekilde emâneti yere arzetti, yer de kabûl etmedi. Sonra sarp, sert, yüksek ve büyük dağlara arzetti, onlara da aynı şekilde cezâ ve ukûbeti anlattı, onlar da kabûl etmediler. Sonra bu emânetleri insân oğluna arzetti. İnsân bunu kabûl etti. Çünkü o, nefesine karşı zâlimdir, Rabbinin emrine câhildir. Vallahi biz onları gördük, malları ile emânetleri satın aldılar, binlerce kazanç sağladılar fakat bu kazanç ile evlerini genişletti, mezarlarını daralttılar. Binitlerini semizletti, dinlerini zayıflattılar. Gece-gündüz hükümdar kapularında bulunur, çeşitli belâlarla karşılaşır. Allah'a karşı ise kayıtsızdırlar. «Şurasını bana sat, şu kadar kâr vereyim» diyen kimseye orayı satar, haksızlıkla edindiği serveti yer ve yan üstü yatar. Sözü maskaralık, malı ise haramdır. Hattâ midesi dolup karnı ağırlaştığı ve sıkıştığı zaman hizmetçisinden yemeğini hazmettirecek ilâç ister. Ey ahmak, sen yemeğini değil, dinini hazmettiriyorsun. Hani Allahu Teâlâ'nın, sana vermekle emrettiği öksüz, dul kadın, yoksul, miskin, niçin onlara bir şey vermedin de şimdi hazım için çâre arıyorsun?

İşte bu anlattığımız, bu faydaya işârettir. O fayda da kendisine azık olması için artanı fakire vermesidir. Fazla yiyerek mideyi yorup hazım için çâre aramak sûretiyle günah kazanmadan ise, bir kısmını fakire vermek çok daha hayırlıdır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) göbeği sarkmış, midesi dolu bir adama rast geldi. Göbeğine işâret ederek :

لَوْ كَانَ هَذَا فِي غَيْرِ هَذَا لَكَ خَيْرٌ لَكَ ۝ «Eğer bu fazlalık

buradan (göbeğinden) başka yerde olsa senin için daha hayırlı olurdu.»

(146) buyurdu. Yâni bu fazlalığı Âhiretin için ayırıp bir fakîre versen senin için daha iyi olurdu.

Hasan-ı Basrî şöyle anlatıyor: «Vallahi öyle adamlara yetiştim ki, onlardan her biri ancak kendisine yetecek az bir yemekle akşamlardı. İstese daha çok yiyebilirdi. Buna rağmen vallahi ben bunu hep kendi mideme indiririm, bir kısmını da muhtaçlara veririm diye yemin ederdi.»

İşte buraya kadar saydıklarımız, az yemenin on kadar faydalarıdır. Her birinden sayılamıyacak derecede faydalar meydana gelir. Demek ki, açlık Âhiret için en zengin bir hazinedir. Bunun için geçmişlerden biri: «Açlık, Âhiretin anahtarı ve zühdün kapusudur. Tokluk ise dünyânın anahtarı ve dünyâyâ râğbetin kapusudur. Bu, yalnız bu zâtın sözünde değil, yukardan beri anlattığımız haberlerde tasrih edilen hâllerde de vardır. Bu faydaların tafsilâtına vâkıf olmakla, o haberlerin mânaları ilim ve basîret nûru ile anlaşılmış olur. Bu haberlerin mânâsını anlamadığın ve açlığın faziletini bilmediğin zaman, imandaki taklîdciler gibi hareket edersin. Doğrusunu ancak Allah bilir.

3 üncü BEYÂN : MİDE ŞEHVETİNİ KIRMAKTA RİYÂZET YOLU

Bilmiş ol ki; müridin midesinde ve yemesinde dört vazifesi vardır:

Birinci vazifesi: Helâl lokma yemektir. Zira haram yemekle ibâdet, deniz dalgaları üzerinde inşâata benzer. «Helâl ve Harâm Kitâbı»nda verâ derecelerinden riâyât edilmesi gereken husûsları anlattık. Geride yemeğe mahsûs üç vazife kalmıştır. O da az veyâ çok olması bakımından yemeğin miktârını tâyin, sık veyâ geç yemekte zamânını tâyin, arzû edilen şeyleri yiyip yememekte cinsini tâyinden ibârettir.

Birinci vazife yemeği azaltmak yâni az yemektir. Bu husustaki riyâzet yolu âhesteliktir. Çok yemeğe alışkın olan kimsenin birdenbire yemeği azaltması kendisi için tehlikeli olur. Mizâcî buna dayanamaz, zayıf düşer ve sıkıntısı artar. Bunun için yemeği azar azar azaltma cihetine gitmeli, mûtaad olan yemeğini bir ölçü tahtında azaltmalıdır. Günde iki ekmeğe yiyor ve bunu bir ekmeğe indirmek istiyorsa, ikinci ekmeği yirmi sekiz veyâ otuza bölmeli, her gün o kadar azaltmalı, nihâyet bir ay sonra yiyeceğini bir ekmeğe indirmelidir. Böyle azaltmadan hem zarar görmez, hem de bir noksanlık olmaz. Bunu isterse tartmak ve isterse tahmîn sûretiyle yapar. Her gün bir lokma eksiltmek sûretiyle bu işi halleder.

(146) Ahmed, Hâkim ve Beyhakî ceyyid sened ile Ca'de'den rivâyet etmişlerdir.

Bu azaltmada da dört derece vardır.

1 — Birinci ve en üstün derece, artık ondan daha aşağı ini-
lemeyecek dereceye kadar azaltmaktır. Bu da sıddıkların âdetidir.
Sehl-i Tüsterî de bunu tercih etmiş demiştir ki: «Allahu
Teâlâ insanları üç şey ile kendisine kul etmiştir. Onlar da hayât,
akıl ve kuvvettir. Akıl ile hayâtının kaybolacağından korkan kimse yer.
Şâyet oruçlu ise iftar eder. Fakîr ise bu tehlikeler karşısında dilenebilir.
Şâyet cânına ve aklına bir zarar gelmeyecek ve yalnız kuvvetten düşe-
ceğinden korkarsa, buna aldırış etmemeli, hattâ otururken namaz kılma-
ğa kadar tahammül etmeli. Çünkü açlık sebebiyle otururken namaz kıl-
mak, çok yiyip de ayakta kılmaktan daha makbûldür.

Sehl'e, ilk hâinden ve nafakasından sordular. O da: «Benim se-
nelik nafakam üç dirhem idi. Bir dirhemine yağ, bir dirhemine pirinç
unu ve bir dirhemine de pekmez alırdım. Bunları birbirine katar ve üç
yüz altmış parçaya bölerdim ve her gece bir parçasını yerdim.» demiştir.
Kendisine şimdi nasıl yaptığını soranlara: «Şimdi istediğim gibi yiyip içi-
yorum.» demiştir. Râhiblerden hikâye edildiğine göre, onlar nafakalarını
bir dirheme kadar indirirlermiş.

2 — Riyâzet ile berâber yirmi dört sâatta bir mudd indirmelidir. Bir
mudd, bir çörek ve bir de menn'in dörtte biridir. Bunun miktârı,
ekseri avâmın, midesinin üçde biri kadar aldığı yemektir. Nitekim Re-
sûl-i Ekrem'in buyurduğu gibi, bu miktar bir kaç lokmacığın üstündedir.
Zîra «Lukayme» kelimesi cem-u killet'in vezinlerindendir. Cem-u
killet ondan aşağı sayılarda kullanılır. Bu da Hz. Ömer'in (R.A.) âde-
ti idi. O, yedi veya dokuz lokma yedi.

3 — Üçüncü derece, bir müdd miktârı yemektir. O da iki buçuk
çörektir. Bu da, çokları hakkında mîdenin üçde biri kadar yemekten faz-
ladır. Hattâ mîdenin üçte ikisine yakındır. Buna göre yalnız üçde biri
var, o da suya kalır ve zikir için geride boşluk kalmaz. Çünkü bâzı rivâ-
yetlerde: «Üçde birini nefsince bırakır.» yerine «Üçde birini zikir için ayı-
rır.» şeklinde vârid olmuştur.

4 — Dördüncü derece, müdd'den menn'e kadar arttırmaktır.

Artık bundan fazlasının isrâf ve Allahu Teâlâ'nın: **وَلَا تُسْرِفُوا**

«İsrâf etmeyin.» (7-A'raf: 31) emrine muhâliftir. Biz burada umûmu
kastediyoruz. Yoksa yemek ihtiyâcı, yaş, şahsiyet ve çalıştığı iş itibariyle
değişir. Burada beşinci bir yol daha var ki, bunun bir haddi yoktur, fakat
burada insan şaşırabilir. En doğrusu iyice acıktığı vakit yemek ve yemek
isteği varken çekilmektir. Fakat bir veya iki çörek yemeği kendisi için

tâyin ve tahsis etmeyen kimse, hakikî acıkmanın hudûdunu bilemez. Yalancı istekle aldanabilir. Bunun için hakikî açlığın alâmetleri vardır:

Canı et istememeli, hangi ekmek olursa olsun, hiç seçmeden iştahla yemelidir. Şâyet canı başka bir ekmek ister veyâ katık ararsa, bu hakikî açlık değildir.

Tükrüğüne sinek konmamasını da açlık alâmeti saymışlardır. Çünkü öyle acıkmış ki, tükrüğünde yağ eseri kalmamıştır. İşte bu, mîdenin boş olduğuna delildir. Bunu anlamak da zordur. Doğrusu şudur ki mürid, yapmakta olduğu ibâdetle kendisini zayıflatmayacak derecede yemelidir. Bu mertebeye geldiği zaman yemeli ve iştahı devâm ediyorken yemeği terketmelidir.

Hulâsa, yemeğin miktârını tâyin etmek mümkün değildir. Çünkü bu, hâl ve şahıslara göre değişir. Evet bâzen Ashâb'dan bir cemâatin cum'alık nafakası bir sa' buğday olurdu. Hurma yedikleri zaman bunu bir buçuk sa'a çıkarırlardı. Bir sa' buğday dört m u d d 'dur. Demek ki, hurmada her gün yarım m u d d 'a yakın yerlerdi. Bu da mîdenin ortalama üçde birini doldururdu. Hurmada ağırlığı arttırmak, çekirdeğin artmasından ileri gelmektedir. E b ü Z e r (R.A.): «Resûl-i Ekrem zamânında cum'alık nafakamız bir sa' arpa idi. Vallahi ben ölünceye kadar böyle idâre ederim ve bu nafaka şeklini değiştirmem. Çünkü ben Resûl-i Ekrem'i şöyle buyururken dinledim:

اقْرَبَكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاحْبَبَكُمْ إِلَى مَن مَاتَ عَلَى مَا هُوَ عَلَيْهِ الْيَوْمَ

«Kıyâmette bana en yakın olanınız ve benim için en sevimliniz bugünkü hâli üzerine öleninizdir.» Bu zât Ashâb'dan bâzılarının davranışını beğenmeyerek: «Siz sünneti bozdunuz, arpa ununu elerdik de elekten geçmezdi. Kepeğini yüzünden üfler altını alırdınız. Şimdi yufka ekmeği yapar, sofrada iki çeşit yemek bulundurur, çeşitli yemekler yersiniz. Sabah ayrı, akşam ayrı elbiseler giyersiniz. Hâlbuki bunların hiç biri Resûl-i Ekrem zamânında yoktu.»

Ashâb-ı Suffa yemeği az yer ve her iki kişinin nafakası bir m u d d hurma idi. Bunu iki kişi yerd. Bir m u d d , bir rıtıl ve bir rıtılın da üçde biridir. Yâni (175) dirhemdir. Tabii çekirdek de buna dâhildir. H a s a n - ı B a s r î : «Mü'min, bir koyun veyâ oğlak gibidir. Bir avuç hurma döküntüsü ve bir tutam çorba ile bir bardak dibindeki bir iki yudum su kendisine yeter. Münâfık, yırtıcı hayvan gibidir. Tıka basa boğazını doldurur ve midesine indirir, komşusunu düşünmez ve kardeşine bir şey ayırmaz. Bu bolluktan dininiz ve gelecek günleriniz için ayırınız.» S e h l diyor ki:

«Şayet dünyâ sâfi kan olsa, yine mü'minin yediği helâl olurdu. Çünkü mü'min zarûret hâlinde kendisini yaşatacak kadar yer.» demiştir.

İkinci vazifesi : Yemeğin vakti, miktârı ve te'hirindedir. Burada da dört derece vardır :

Birinci derece : En üstün derecedir. Üç gün ve daha ziyâde aç kalmak ve yememektir. Müridlerden bâzıları riyâzeti miktâra değil, uzun zaman yememeğe tahsis ettiler. Aralarında otuz ve hattâ kırk gün yemeyenleri olurdu. Sayıları oldukça kabarık olan âlimlerden de bu yolu tercih edenler vardır. Muhammed b. Amr el-Kureni, Abdurrahman b. İbrâhîm, Haccâc b. Feraise, Hafs b. Âbid el-Musîsi, Müslim b. Saîd, Zühreyr, Süleymân Havas, Sehi b. Abdullah Tüsteri ve İbrâhîm b. Ahmed el-Havas bunlardandır.

Ebû Bekir (R.A.) altı gün, Abdullah b. Zübeyr ise yedi gün, İbn Abbâs'ın arkadaşı Ebû'l-Cevzâ'nın yedi gün yemedikleri olurdu. Sevri ile İbrâhîm b. Edhem üçer gün ara ile yemek yerlerdi. Bunların hepsi de açlıkla Âhiret yolunu kolaylaştırmak isteyen kimselerdi. Nitekim âlimlerden bir zât (Sehl-i Tüsteri) : «Kırk gün Allah rızası için yemek yemeyen kimseye melekût kapıları açılır ve bâzı ilâhî sırlar kendisine keşfedilir.» demiştir.

Hikâye edildiğine göre bu yola intisâb eden bir zât bir Râhibe uğrar. Râhib'in müslümân olmasını ve aldandığı bu yoldan vaz geçmesini arzû eder. Bunun için alabildiğine Râhib ile konuşur ve kendisinin uzun zaman yemeden durabileceğini Râhib'e anlatır. Râhib: «İsâ aleyhisselâm'ın kırk gün yemediği vâkidir fakat bu, onun mucizesi idi. Mucize ise, ancak Peygamberlere mahsûstur.» der. Bu zât: «Senin yanında elli gün yemeden içmeden kalırsam, sen bu yankış yolu terk edip müslümân olur musun?» der. Râhib kabûl edince, tam elli gün yemeden içmeden yanında kalır. Ve Râhib'e: «İstersen on gün daha arttırayım.» der ve bunu altmış güne çıkarır. Râhib şaşırır ve: «Ben kırk günü Peygamberin bir mucizesi sanıyordum ve Peygamberi kimsenin geçemeyeceğini düşünüyordum.» diyerek İslâmiyeti kabûl eder.

Bu anlattığımız, üstün bir mevkidir. Bu dereceye, ancak mükâşefe erbâbı olup müşâhedesi ile meşgûl iken nefsinı unutan, müşâhedâtı ile meşbû olup onun zevkine varan ve bu zevk ile kendi açlık ve ihtiyâcını unutan kimseler yükselebilir.

İkinci derece: İki günden üç güne kadar aç kalmaktır. Bu da pek âdet dışı bir is değildir. Buna, mücâhede ve cahd u gayret ile erişilir.

Üçüncü derece : En aşağı derecesidir. Bu da yirmi dört sâatte bir öğün yemektir. Bu, en aşağı derecedir. Bundan fazlası isrâftır ve mîdeyi doldurmağa devamdır. Bu adam açlığı hiç duymaz. Bu şekil hayât,

zevk u safâda olanların işidir ve sünnetten uzaktır. Ebû Said el-Hudrî (R.A.) şöyle anlatıyor: Resûl-i Ekrem sabah yemeğini yediği zaman akşamı yemez, akşam yemeğini yediği zaman sabâhı yemezdi. Selef, günde yalnız bir kere yerlerdi. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Hz. Âişe'ye :

إِيَّاكَ وَالسَّرَفَ فَإِنَّ أَكْثَنَ يَوْمٍ مِنَ السَّرَفِ وَآكَلَةٌ وَاحِدَةٌ فِي كُلِّ يَوْمٍ
إِقْتَارٌ وَآكَلَةٌ فِي كُلِّ يَوْمٍ قَوَامٌ بَيْنَ ذَلِكَ وَهُوَ الْحَمْدُ فِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

«İsrâftan son derece sakın. Her gün iki def'a yemek isrâf, her iki günde bir yemek cimrilik, her gün bir def'a yemek itidaldir. Allahü Teâlâ'nın kitâbında övülen de budur.» (147) buyurmuştur.

Günde bir def'a yiye kimseye müstehâb olan, sahur vakti sabahtan önce ve teheccüdden sonra yemelidir. Bir yandan Oruç için gündüz açlığı, öte yandan gece namâzı, kalbin huzûru, düşünce yumuşaklığı, aklını başına toplama ve bildiklerine bağlanması ve başka bir şey ile meşgûl olmaması için gece açlığını tatmış olur. Ebû Hureyre (R.A.) «Resûl-i Ekrem'in, her ne kadar gece kıyâmından ayakları şişer ve sızlar idiyse de, sizin gibi devamlı ayakta kalmazdı. Her ne kadar Resûl-i Ekrem'in, akşam yemeğini sahura te'hîr ettiği olur idiyse de, sizin gibi böyle öbür vakte kadar aç kalmazdı.» dedi. (148) Hz. Âişe'den (R.A.) gelen rivâyetle, Resûl-i Ekrem'in sahura kadar yemediği bildirilmektedir.

Şâyet oruçlunun, akşam olduktan sonra göniü yemeğe düşer ve bu hâl huzûruna mâni olur kendisini meşgûl ederse o zaman yemeğini ikiye bölmeli; meselâ iki çörek yiyecekse birini akşama, diğerini sahura yemelidir. Bu sâyede nefsinin teskin eder, bedeni hafifleşir. Sahurda da bir miktar yediği için gündüzleri de acıkmaz. Akşamki bir parça ekmek, teheccüdüne yardımcı olur. Sahur ekmeği ile de orucunu takviye etmiş olur. Bir gün yiyip bir gün oruç tutan kimselerin, yedikleri günün yemeğini öğle vakti yemelerinde beis yoktur. O gün öğle vakti, oruç tutacağı gün ise sahur vaktinde yemeğini yer. Yemek vakitlerinde ve bu vakitleri uzaltıp kısaltmakta yol budur.

Üçüncü vazife : Üçüncü vazife yemeğin nev'inde ve katığı terketmektedir. Yemeklerin a'lâsı, ipek elekten geçirilmiş buğday ununun özüdür. Ortası ise eleklenmiş arpa unudur. Âdisi ise, elenmemiş arpa unudur. Katıkların en iyisi et ve tatlıdır. En âdisi de tuz ve sirkedir. Ortası ise nebâtî yağların ihtilâtından [karışımından] yapılan yemeklerdir.

(147) Beyhaki Âişe'den rivâyet etmiştir.

(148) Nesai isnâd-ı ceyyid ile Asım b. Küleyb'den o da babasından, o da Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Âhiret yolcularının âdeti, devamlı katık yemekten kaçınmaktır. Hattâ bütün iştihâ ettikleri şeylerden uzaklaşmaktır. Çünkü insânın arzû edip yediği her tatlı şey, insâna tenbellik ve kalb katılığı getirir. Dünyâ zevki ile ünsiyet peydâ ettirir de ölümü ve Allah'a mülâkatı kerih gördürür. Dünyâ kendisine Cennet, Âhiret ise Cehennem gibi gelir. Nefsini şehvetlerden men'ettiği ve yollarını daraltıp şehvetlerin zevkini kapadığı zaman, iş tersine döner ve dünyâ kendine hapishâne olmağa başlar. Bunun için nefsi, bir ân önce buradan kurtulmak ister. Bu sûretle ölüm, onun hürriyeti olur. Ya h y â b. M u a z buna işâret ederek şöyle buyurmuştur: «Ey siddiklar, Firdevs Cennet'inin ziyâfeti için bugün kendinizi aç bırakınız. Çünkü yemek arzusu, açlık nisbetindedir.»

Tokluğun ve çok yemenin âfetlerinden anlattıklarımızın hepsi her nevi şehvetlerde ve zevk veren şeylerde câridir. Artık onları yeniden saymakla sözü uzatmağa lüzum yoktur. Bunun için mübâh olan şehvetleri terketmekte büyük mükâfatlar ve bunları yapmaktan büyük tehlikeler vardır. Hattâ Resûl-ı Ekrem (S.A.V.) :

«Ümmetimin kötülerі, شِرَارُ أُمَّتِي الَّذِينَ يَأْكُلُونَ فَمَّ الْحِنْطَةِ»

buğdayın özünü yiyenlerdir.» buyurmuştur. Bu, harâm değil, belki mübâhtır. Yâni bir veyâ iki kere yapmakta mahzûr olmayan şeylerdir. Gerçi devâm eden de günahkâr olmaz, fakat kendini bu dünyâ ni'metleri ile terbiye eder, dünyâ ile ünsiyet eder, zevklerine dadanır ve onu te'mine çalışırken bu hâl onu günâha sürükler ve bu sûretle ümmetlerin kötüsü olur. Zira buğday ununun özü bir takım hâllere onu sürükler ki, onlar birer günah ve mâsiyettir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

شِرَارُ أُمَّتِي الَّذِينَ غَدُّوا بِالنَّعِيمِ وَنَبَتَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنَّمَا هِمَّتْهُمُ أَنْوَاعُ الطَّعَامِ وَأَنْوَاعُ الْبَاسِرِ وَيَتَشَدَّ قَوْلُ فِي الْكَلَامِ

«Ümmetimin kötülerі, çeşitli yemekler yiyip süslü elbiseleri giymek sûretiyle zevk u safâda maksadını güden, çeşitli ni'metlerle beslenip bedenlerini şişmanlattıran ve ağzını eğip yaymak sûretiyle konuşan kimse-lerdir.» (149) Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm'a: «Kabre gireceğini hâ-tırla, o seni bir çok şehvî arzûlardan alıkor.» buyurmuştur.

(149) İbn Adiyy, Fâtıma'dan rivâyet etmiştir.

Selef, tatlı yemekten, buna alışmaktan son derece sakınır, bunu şekaavet alâmeti ve bundan uzaklaşmağı saâdet alâmeti sayarlardı. V e h b b. M ü n e b b i h 'den rivâyet edildiğine göre, dördüncü kat gökte iki melek buluştu. Biri diğerine :

— Nereden geliyorsun? diye sordu. O :

— Falan mel'un Yahudi'nin canı balık istedi, onun gölünde balık yoktu, başka taraftan onun gölüne balık sevketmeğe gittim, oradan geliyorum, dedi. Öbürü:

— Ben de falan âbidin canı zeytinyağı istedi onun yağ şişesini kırmakla emrolundum, dedi. Bu bize şunu gösteriyor ki, şehvet sebeblerini kolaylaştıran ve canın arzû ettiğini elde etmek, hayır alâmeti değildir. Bunun için Hz. Ö m e r (R.A.) bal ile karışmış soğuk suyu içmekten çekindi ve: «Bunun hesabını ve yükünü benden uzaklaştırın.» buyurdu. Allah için yapılan ibâdetlerde, şehvet ve zevkleri terketmek hususunda nefse muhâlefetten daha üstünü olamaz. Nitekim «Riyâzet-i Nefis Kitâbı»nda anlatılmıştır.

Nâfi rivâyet ediyor: «İ b n Ö m e r (R.A.) hastalanmış, canı taze balık istemişti. Aradılar, Medine'de tâze balık bulamadılar. Bir müddet sonra tâze balık geldi, birbuçuk dirheme satın alındı, pişirildi ve bir ekmeğin üzerinde kendisine takdim edildi. Tam bu sırada kapuda bir sâil yemek istedi. İ b n Ö m e r (R.A.): «Alın bu balığı ekmeğiyle bu adama verin.» dedi. Köle İ b n Ö m e r 'e :

— Allah seni ıslâh etsin, ne kadar zamandır balık istiyorsun, bu balığı güçlkle bulabildik, birbuçuk dirhem verdik, şimdi sar ekmeğe ver dilenciye, bu ne demektir? dedi. Fakat İ b n Ö m e r yine ekmeği ile dilenciye verilmesini emretti. Sonra köle dilenciye :

— Bunu bir dirheme bize satar mısın? dedi. Dilenci râzı oldu, bir dirheme balığı geri verdi ve yine balık İ b n Ö m e r 'in önüne gelince, o :

— Balığı ekmeğe sar ve adama götür; dirhemi de geri alma; zira ben Resûl-i Ekrem'in :

أَيُّمَا امْرِئٍ اشْتَهَى شَهْوَةً فَرَدَّ شَهْوَتَهُ وَاتَّزَبَّهَا عَلَى نَفْسِهِ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ

«Kimin canı bir şey arzû eder ve kendi arzûsuna aldırış etmiyerek, başkasını kendi üzerine takdim ederse, Allahu Teâlâ onu mağfiret eder.» (150)

إِذَا سَدَدَتْ كَلْبَ الْجُوعِ بِرَغِيفٍ وَكَوْزٍ مِنَ الْمَاءِ الْقُرَاجِ فَهَلَّ الدُّنْيَا وَأَهْلُهَا الدِّمَاءَ

(150) Ebû's-Şeyh İbn Hibbân'dan rivâyet etti.

İhyâu 'Ulûm'd-Dîn Cilt: 3 - F. : 14

«Şiddetli açlığı bir parça ekmek ve bir bardak sâfi su ile giderdiğim vakit, dünyâ ve dünyâ ehli varsın helâk olsun, artık dünyâlığa kıymet vermem.» (151) buyurduğunu işittim, dedi.

H. Ömer (R.A.), Süfyân'ın oğlu Ebû Yezid'in çeşitli yemekler yediğini öğrenince, âzadlı kölesine: «Yemek yiyeceği zaman bana haber ver.» dedi. Köle haber verdi ve Ömer (R.A.) Ebû Yezid'in yanına girdi, sofraya kuruldu, tirid geldi, beraber yediler. Sonra pürân geldi. Ebû Yezid elini uzatırken Ömer (R.A.) elini tuttu ve: «Utan, Allah'tan kork, yemek üzerine yemek olur mu? Ömer'in nefsinin elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, eğer Peygamberin sünnetine muhâlefet ederseniz, onun yolundan ayrılmış olursunuz.» dedi. Yasar b. Ümeyr (152) anlatıyor: «Ömer, buğday ununu elekten geçirmemize müsaade etmezdi. Şayet elesem, haberi olmadan elerdim.»

Rivâyete göre Utbetü'l-Gulam, ununu yoğurur, hamur eder, sonra hamuru güneşde kurutur, yer ve Âhiretin çeşitli ve zevkli yemekleri hâzırlamıncaya kadar burada bir ekmek kurusu ve bir parça tuz kâfidir, derdi. Bardağı alır ve bütün gün güneşin karşısında ısınmış olan küpten bir yudum su alarak içerd. Âzadlı câriyesi: «Ekmegini ben pişirsem ve suyunu soğutup versem daha iyi olmaz mı idi?» deyince, o: «Ne olacak açlık ve susuzluğun şiddetini azalttı, bu kadar kâfidir.» derdi.

Şakîk b. İbrâhîm anlatıyor: «Mekke'de Resûl-i Ekrem'in doğduğu «Sûku'l-leyl»de İbrâhîm b. Edhem'i yolun kenârına oturmuş ağlar vaziyette buldum. O tarafa geçtim, yanına yaklaştım ve ağladığının sebebini sordum. Yaramaz bir şey olmadığını söyledi. Üç def'a ısrâr ettim. Üçüncü ısrarda İbrâhîm:

— Kimseye söyleme, dedi ve şöyle anlattı: Otuz senedir canımın arzû ettiği ekşili çorbayı yemedim. Geçen akşam oturuyordum, uyku bastırdı. Tam o sırada tepesinde dumanı tüten elindeki yeşil bir bardakla bir genç karşıma çıktı. Bardak, ekşi çorba râyihası veriyordu. Canım çekti. Delikanlı bardağı yaklaştırdı ve:

— Ey İbrâhîm! ye, dedi. Ben de:

— Yemem; zira Allah rızası için terkettim, dedim. Genç:

— Allahu Teâlâ bunu sana yediriyor, ye, dedi. Ben ağlamağa başladım. O tekrâr:

— Ye, Allah sana rahmet etsin, dedi. Ben de:

— Biz midelerimize bilmediğimiz yemekleri indirmemekle emrolunduk, dedim. Genç:

(151) Ebû Mansur Deylemi Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(152) Ömer'in Âzadlı kölesidir, sâkadandır, Kûfe'ye göç etmiştir.

— Âfiyetle ye; zira bana denildi ki: «Ey Hızır, sen bunu al, İbrâhîm b. Edhem'e yedir. Çünkü onun sabredip Allah rızası için yemeği yememesinden Allah ona merhamet etmiştir.» dedi. Ey İbrâhîm, dikkat et, ben meleklerin şöyle dediklerini duydum: «Yok mu verip almayan? Yok mu isteyip bulmayan?» Ben de:

— İşte ben karşıdayım, Allah ile böyle muâhedem var, dedim. Sonra o çekildi ve başka bir genç ile karşılaştım. Ona kabı verdi ve: «Sen yedir onu» dediğini ben de duydum. Uyandığım zaman tadı ağzımda idi. Şakik diyor:

— Avucunu göster, dedim ve elini alıp öptüm de:

— Ey sahîh niyetle şehvetlerine hâkim olan kimseleri şehvi ahlâklarından yedirip doyuran, ey gönüllere yakını yerleştiren ve ey sevgisinden dolayı hasta gönüllere şifa veren, bu Şakik'in, senin katında bir değeri var mıdır? dedim ve sonra İbrâhîm'in elini semâya kaldırarak:

— Allahım, şu elin sâhibinin senin katındaki kıymeti ve senin sahâvetin hürmetine bu fakir kulunu da rahmetine, ihsân ve fazlına mazhar et. Her ne kadar hakkı değilse de, sen lütfundan ver, diye duâ ettim. Sonra İbrâhîm kalktı yürüdü, ben de ardından gittim ve Kâ'be'ye girdik.»

Mâlik b. Dînar'dan rivâyet olunuyor: Canı arzû ettiği halde kırk sene süt içmemiştir. Yine bir gün kendisine tâze hurma takdim edilmişti. Arkadaşlarına: «Siz yiyiniz, ben tam kırk senedir hurma yemedim.» dedi.

Ahmed b. Ebû'l-Havâri de şöyle anlatıyor: «Ebû Süleyman Dârânî'nin canı tuzlu sıcak bir çörek istedi. Ben de kendisine getirdim. O bir ısırdı, sonra ısırdığını atarak ağlamağa başladı ve: «Şehvetimin uğrunda acele ettim. Hâlbuki bu hususta uzun zaman sabrettim ve cahd u gayret gösterdim. Sen beni serbest bırak, ben tevbeyle azımlıyım.» dedi. Ahmed diyor ki: Ölünceye kadar tuz yediğini görmedim.»

Mâlik b. Zay'am diyor ki: «Basra'da pazara uğradım, tâze bakla gördüm. Nefsim: «Bana bu gece bakla yedersen iyi olur.» dedi. Ben de kırk gün yedirmemeğe yemin ettim.»

Mâlik b. Dînar elli sene Basra'da kaldı, ne koruk, ne de tâze hurma yedi ve Basralılara hitâben: «Elli senedir ben bir hurma yemedim, buna rağmen ne benden bir şey eksildi, ne de sizde bir şey arttı.» dedi ve: «Tam elli senedir dünyâyı terkettim, kırk senedir canım süt istiyor, fakat ölünceye kadar da kendisine süt vermiyeceğim.» dedi.

Hammâd b. Ebû Hanîfe (Nu'man b. Sâbit): «Dâvûd-ı Tâî'nin ziyâretine gittim, kapusu kapalı idi. Dinledim ve şöyle dediğini duydum: «Nefsim, havuç istedin havuç verdim! Şimdi hurma istiyorsun,

sana asla hurma yedirecek değilim!» Kapu açıldı selâm verdim, içeri girdim, yalnız oturduğunu gördüm.» dedi.

Bir gün Ebû Hâzîm pazara çıkar, orada elma görür, canı çeker ve oğluna der ki: «Oğlum, şu elmadan bana biraz satın al, umulur ki memnu' olmayan ve yerinden koparılmış olmayan elmalara da ulaşırız.» Çocuk elmaları satın alıp kendisine getirdiği zaman, kendi kendine: «Nasıl beni aldattın, elmaya baktırdın, heveslendirdin, satın aldım. Fakat yemin olsun ki, sana bu elmaları tattırmam.» dedi. Ve elmaları öksüz ve yoksullara gönderdi.

Mûsâ el-Eşcece anlatıyor: «Yirmi senedir canım öğütölmüş tuz istediği hâlde vermedim.»

Ahmed b. Huleyfe: «Yirmi senedir nefsim iştihâ ediyor ve ben-den bolca su içmemi istiyor, buna rağmen ben kanesiya su içmedim.»

Utbetü'l-Gulam anlatıyor: «Yedi sene canım et istedi almadım, nihâyet utandım, bir parça et aldım, kızarttım, ekmeğe koydum, getirirken bir çocuğa tesâdüf ettim. Çocuğa: «Bahası ölen sen değil misin?» diye sordum. O da «Evet» deyince eti kendisine verdim.» dedi. Bu hâdiseyi görenler dediler ki:

وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حَيْثُ مَشْكِيًا وَنَيْمًا وَاسِيرًا

«Yoksullara, öksüzlere, esirlere de severek yemek verirler.» (75-Dehr: 8) âyetini okudu ve daha et yemedi. Yine bu zâtın senelerce canı hurma istemişti. Bir gün bir kırat'a hurma aldı ve bunu akşam iftarına bıraktı. Şiddetli bir rüzgâr esti, tozu dumana kattı. İnsanlar paniğe kapıldı. Utbe kendi kendine: «Bu hâl, benim hurma almağa cür'et ettiğim için olduğunu sanırım. Binâenaleyh, senin yüzünden ben mes'ûl olamam. Bunun için de hurmayı yemem.» dedi.

Dâvud-ı Tâî yarım fülüs'e bakla, bir fülüs'e de sirke satın aldı. Bunun üzerine o gece sabâha kadar: «Yazık bana, benim hesâbım ne kadar çoğaldı.» diye kendi kendine vahlandı durdu ve ondan sonra katıksız sâde ekmekten başka bir şey yemedi. Yine Utbetü'l-Gulam bir gün Vahid b. Ze'yd'in kölesine: «Falan zât kendini öyle tavsif ediyor ki, bu vasıfları ben kendimde bulamıyorum. Bunun nasıl olduğunu anlamadım.» dedi. Köle: «Çünkü o, yalnız kuru ekmeğe yer, siz ise ekmeği hurma ile berâber yiyorsunuz.» dedi. O da: «Şâyet ben hurmayı terkedersem o mevkie yükselebilir miyim?» deyince, köle: «Daha da ileri geçersin.» dedi. Bunun üzerine Utbe ağlamağa başladı. Çevresindekiler:

«Allah seni ağlatmasın, hurma için mi ağlıyorsun?» dedi. Abdülvâhid: «Bırakın ağlasın, çünkü onun nefsi hurmayı terketmekteki azmini anlamıştır. Zîra o terkettiği bir şey'e bir daha dönmez.» dedi.

Câfer b. Nasr diyor: Cüneyd bana zeytin almamı emretti, ben de aldım. İftâr zamânı ağzına bir zeytin aldı ve hemen çıkarıp attı. Sonra ağladı ve: «Bu zeytini kaldır.» dedi. Ben de bu hususta kendisine bâzı sözler söyledim. Bunun üzerine Cüneyd: «Bana hâtiften bir ses geldi ve «Utanmıyor musun, benim için vaz geçtiğin şey'e mi döndün?» dedi. İşte bunun için ben de zeytin yemekten vaz geçtim.» dedi.

Sâlih el-Murî diyor: Atâi Sülle mî'ye:

— Sana bir şey teklif edeceğim, teklifimi reddetme, dedim. Atâ da:

— Olur, ne yaparsan yap, dedi. Ben de:

— Yağ ve bal ile karıştırdığım kavundan yaptığım bir şerbeti oğlum ile kendisine gönderdim ve: «Bunu içmeden ayrılmayacaksın.» dedim. Ertesi gün, aynı şey'i tekrarladım da kabûl etmeyip reddetti. Ben de kendisine sitem ettim ve bu hareketini kınadım ve: «Fe sübhânellah, benim ikrâmımı niçin kabûl etmedin?» dedim. Üzüldüğümü görünce beni teselli etti ve kendisini mâzur görmemi isteyerek:

— Birinci def'a şerbetini içtim. İkinci def'a yine içmek için hazırlan-

dımsa da Allahu Teâlâ'nın: **يَتَجَمَّعُهُ وَلَا يَكَاذِبُغُهُ** «Yut-

mağa çalışacak, boğazından geçiremeyecek.» (14-İbrâhim: 17) âyetini hâ-tırladım ve içmedim, dedi. Sâlih diyor ki: «Atâi'yi dinledikten sonra kendi kendime: «Ben ne düşüncede, sen ne düşüncede» diye ağladım.» dedi.

Seriyyü's-Sakati şöyle anlatıyor: Otuz senedir nefsim ben-den kavurma ile pekmez istedi, fakat ben ona itâat etmedim ve onu ver-medim.

Ebû Bekir el-Celâ da şöyle anlatıyor: Bir adam bilirim, nefsi kendisine: «On gün yemeden durayım, fakat on gün sonra arzû ettiğimi bana yedir.» dedi. Adam: «Ben senin on gün sabretmeni istemem. Benim istediğim bu şehvetini terk etmektir.» dedi.

Rivâyete göre âbidin biri ahabablarından birisini dâvet etti ve önü-ne çörek parçaları doğradı. Adam çöreklerin altına bakıp iyisini seçmek isteyince âbid: «Dur, senin beğenmediğin ekmekte nice hikmetler ve onu meydâna getirmekte kaç kişinn emeği olduğunu biliyor musun? Yağmuru taşıyan buluttan, yeri sulayan sudan, rüzgârdan, topraktan, çift ve gübre hayvanından ve çalışan insanlardan hesap et de kaç kişinin elinden geç-

tiğini düşün. Bütün bunların elinden geçtikten sonra, üstelik sana pişmiş olarak intikal etmiştir. Böyle olduğu hâlde, hâlâ ekmeği alt üst çeviriyor ve beğenmemezlikten geliyorsun.» dedi.

Bir haberde şöyle vârid olmuştur: «Bir çöre'k pişip sofraya gelinceye kadar 360 ustanın elinden geçer. Bunların başında Allah'ın rahmetinden yağmur sevkeden Mikâil aleyhisselâm gelir. Bulutları sevkeden melekler, güneş, ay, eflâk, göklerin melekleri, yerin hayvanları ve en sonuncusu da ekmeği pişiren fırıncıdır.»

وَإِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تَحْصُوهَا «Allah'ın ni'metlerini saymak isterseniz sayamazsınız.» (14 - İbrâhim: 34)

— Zâtin biri anlatıyor: Kaasım el-Cû'î'ye gittim, kendisine:

— Zühd neye denir? diye sordum. O:

— Senin bu hususta duydukların nelerdir? dedi. Ben de bildiğim bir çok şeyleri anlattım. O, sükût etti. Bunun üzerine:

— Sen ne söylüyorsun? dedim. O:

— Dikkat et, mide, kişinin dünyâlığıdır. Kişi midesine mâlik olduğu nisbette zâhiddir. Midesinin düşkünü olduğu nisbette de dünyâ kendisine mâliktir, dedi.

Bişr b. Hâris bir def'asında rahatsızlandı ve tabib Abdurrahmân'a gitti ve ne gibi yemekler yiyeceğini sordu. Tabib de:

— Bana soruyorsun, fakat tavsiye ettiğim zaman tavsiyeme uymazsın, dedi. Bişr:

— Hayır, uyacağım, deyince, tabib:

— Sirke ve baldan yapılmış Sekencebin'i iğeri, ayvayı sorarsın, sonra da sıcak çorbanı içersin, dedi. Bunun üzerine Bişr:

— Sekencebin'in yerini tutacak daha ehven bir şey bilmez misin, diye sordu. Tabib: Bilmem, dedi. Bişr:

— Ben bilirim, deyince, tabib:

— Söyle bakalım nedir? dedi. Bişr:

— Hurdeba [göynük otu] sirke ile berâber, dedi. Sonra:

— Sefercel'in yerini tutacak ondan daha ucuz bir şey bilmez misin? diye tabibe sordu. Tabib:

— Bilmem, deyince:

— Ben bilirim, dedi ve keçi boynuzunu anlattı. İsfizbaç'tan daha ehvenini sordu. Tabib:

— Bilmem, deyince, ona da nohut suyu ile irek yağını anlattı. Bunun üzerine tabib Abdurrahmân:

— Sen tıb ilmine benden daha iyi vâkıfsın, o hâlde niçin bana soruyorsun? dedi.

Şu izahdan anlaşıldı ki, bunlar şehvetlerine hâkim olmuş ve doyun-caya kadar yemekten sarf-ı nazar etmişlerdir. Bunu da yukarda anlattığımız faydaları te'min için yapmışlardır. Bâzı zamanlarda ise, yiyecek maddesinin helâl olduğunu kat'iyetle bilemedikleri için zarûret miktârından fazlasını yemezlerdi. Şehvî arzûlar ise, zarûrî ihtiyâçtan değildir. Hattâ Ebû Süleymân, tuzu bile fantazî saymış ve; «Ekmekten hâriçtir, ekmekten başka her şey şehvidir.» demiştir. Bu da iğnanın son haddidir. Bu dereceye güç yetiremeyenler, kendilerini tamâmen başı boş bırakıp şehvetlere dalmamalıdır. Kişiye müsrif diyebilmek için, her arzû ettiğini yiyebilmesi ve her istediğini yapması kâfidir. Et yemeğini devamlı olarak yememelidir. Hz. Ali (R.A.) «Kırk gün et yemeyen kimsenin ahlâkı bozulur. Kırk gün et yemeğe devâm eden kimsenin de kalbi katılaşıp.» demiştir. Denildi ki: Et yemeğe devâm eden kimse, içki alışkanlığı gibi alışkanlık peydâ eder.

Aç iken münâsebette bulunmak isteyen kimse, yemeden münâsebette bulunmalıdır. Çünkü yemekle, nefsini daha çok takviye etmiş olur. Canı yemeği arzû etse ona yaklaşmamalıdır.

Tok karına uyumamak müstehabdır. Çünkü tok karına uyku; biri tokluk, diğeri uyku olmak üzere iki gafleti bir araya toplar. Bu ise, tembelliğe alıştırmak ve kalbi karartır. Karnı tok olan kimse namaz kılmalı veya zikretmelidir. Zira böyle yapması, şükre daha yakındır. Nitekim hadiste Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

أَذِيبُوا طَعَامَكُمْ بِالزَّكْرِ وَالصَّلَاةِ وَلَا تَسَامُوا عَلَيْهِ فَتَقْسُوا قُلُوبَكُمْ هـ

«Yediğiniz yemeği namaz ve zikir ile eritiniz, sakın tok karına uymayınız, sonra kalbiniz katılaşıp.» (153) buyurmuştur. Bunun da en azı iki rek'at namaz, yüz tesbih veya bir cüz Kur'an okumaktır. Süfyan-ı Sevrî yemeği müteâkıb karnı tok olduğu geceyi ibâdetle ihyâ ederdi. Gündüzleri de karnı tok olursa gününü zikir ve namaz ile geçirir ve şöyle derdi: «Köle veya merkebin işi, doyurulunca çoğalır.»

Yemek ve meyve çeşitlerinden herhangi birini canı arzû ettiği vakit, onu yerken ekmek yememeli ve ekmeğin yerine c yemeği veya meyveyi yemelidir. Böyle yaparsa yediği nafaka olur, aksi hâlde zevk için yemiş olur. İkisini de bir arada toplamamalıdır ki, âdet ve şehveti bir araya getirmiş olmasın. Bir gün İbn Sehl Sâlim'i hurmayı ekmek ile be-

râber yerken gördü ve kendisine: «Ekmeği bırak, hurmayı ye, şâyet hurma yetmezse o zaman da ekmeği yersin; ikisini bir arada yeme.» dedi.

Ne zaman ki, biri hafif ve sulu, diğeri ağır ve kuru iki çeşit yemek bulursa, önce zevkini okşayan hafif ve sulusunu yemelidir. Çok def'a bunu yedikten sonra ağırlına ihtiyaç kalmaz. Yâni canı ağırlını arzû etmez. Fakat ağır yemeği takdim ederse, hoş giden zevkli yemeği canı arzû eder. Bâzı kâmil zevât adamlarına şöyle nasihat ederlerdi: «Arzû ettiğiniz çeşitli yemekleri yemeyin. Şâyet yerseniz peşine düşmeyin. Şâyet onları ararsanız da sevmemeğe gayret edin.» Hattâ ekmeğin çeşitlerini aramak da şehvettir ve şehvetin peşinden gitmektir. A b d u l l a h ' ın oğ- lu Ö m e r (Allah her ikisinden de râzı olsun): «Bize Irak'dan gelen en sevimli meyve, ekmeğdir.» derdi. Ve bu sûretle ekmeğin bu çeşidini de meyveden sayardı.

Hulâsa, her hâl ü kârda mübâh olan şeylerde nefsinin şehvetini ih- mâle imkân yoktur. Bununla berâber ne nisbette şehvetinin arzularını yerine getirirse, o nisbette Kıyâmet günü: «İyi şeyleri dünyâda gidert- tiniz.» diye kendisine söylenmesinden korkulur. Nefsi ile mücâhede edip şehvetlerini terk ettiği nisbette de Âhirette arzû ettiği şeylerden istifâde eder. Basra'lı zâtın biri şöyle anlatıyor: «Yirmi sene canım pirinç ekmeği ile balık istediği hâlde bu isteğini yerine getirmediğim.» Bu adam ölün- ce, biri rû'yâsında gördü. Allahu Teâlâ'nın ne gibi muâmelesine mâruz kaldığını suâl etti. Mezkûr zât verdiği cevabda, «Allahu Teâlâ'nın anla- tılamıyacak derecede büyük ni'metler verdiğini ve ilk olarak canının çok arzû ettiği pirinç ekmeği ile balığı takdim ettiğini ve kendisine, helâl ve temiz olarak tam bir zevk içinde hesâb kitâb soruimadan yiyebildiğin ka- dar ye denildiğini söyledi.» Nitekim Allahu Teâlâ :

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ

«Geçmiş günlerde peşinen işlediklerinize karşılık âfiyetle yiyiniz, içi- niz.» (69 - Hâkka: 24) buyurmuştur. Çünkü bunlar zamanında şehvetle- rini terketmişlerdi. Şimdi her arzû ettikleri onlar için vardır. Nitekim E b ü S ü l e y m â n : «Kalbin cilâlanması için bir şehveti terketmek, bir sene oruç tutmaktan daha faydalıdır.» demiştir. Allahu Teâlâ bizleri rı- zâsına muvaffak kılsın.

4 üncü BEYÂN : AÇLIĞIN HÜKMÜ VE FAZİLETİNİN İHTİLÂFİ İLE İNSANLARIN BU HUSUSTAKİ DAVRANIŞLARININ İ Z Â H I

Bilmiş ol ki: Ahlâkta ve her işde en son aranan şey, itidâl ve orta derecedir. Zira her şey'in hayırlısı ortasıdır. Ortanın her iki tarafı, ifrât, tefrit veyâ sağ ve sol tarafları mezmûm ve zemmedilmiştir. Açlığın ehemmiyetinden bahsederken belki tefrit derecede açlığın mailûb ve makbûl olduğu gibi bir şey akla gelebilir. Fakat hakikat, hiç de böyle değildir. Ancak şeriatın hikmet sırlarındandır ki, insan tabiatının son derece arzû ettiği ve aslında zararı bulunan bir şeyden onu men'ederken şeriat öyle titiz davranır ki, geniş görüşe sâhib olmayanlar, aranan şey'in tamâmen insan tabiatının arzûsunun hilâfında olduğunu sanırlar. Hâlbuki akli başında olan âlimler, bu titiz davranmaktan maksadın itidâle riâyet ve orta dereceyi bulmak olduğunu kolaylıkla anlarlar. İnsân çok yemeği arzû ettiği zaman, şübhesiz buna mukaabil şeriatın da çok açlığı övmesi gerekir. Nefis bir yandan fazla yemeği ister, şeriat da fazla açlığı överken ortaya bir itidâl çıkar. Çünkü nefsinin bütün arzûlarından tamâmen kesmek, çok uzak bir ihtimâldir. Binâenaleyh son noktaya varmak çok zordur. Nefsinin arzûlarına tamâmen cebhe almak da bir kötülüktür. İslâm dini, gündüz oruç tutup gece ibâdetiyle uykusuz kalanları son derece medhederken, Resûl-i Ekrem bâzı kimselerin devamlı olarak oruç tutacaklarını ve bâzılarının da hiç uyumayacaklarını duyunca, bunları bu hareketlerinden men'etmiştir.

Yukarıda söylenenleri anladıktan sonra bilmiş ol ki; efdaliyyet, insan tabiatına nisbetle itidâldedir. İnsan bir yandan midesine ağırlık vermeyecek ve öte yandan da açlığı duyamayacak ve hattâ midesiyle meşgûl olmayacak şekilde yemeğini yemelidir. Çünkü yemekten maksad, yaşamak ve kolaylıkla ibâdet edebilmektir. Tıka basa dolu bir mide ibâdetine mâni' olur. Açlık da insânı meşgûl eder, ibâdetine mâni olur. Şu hâlde ne tokluğun zararını, ne de açlığın elemiini duyacak şekilde yemeğini yemeli, bu sâyede açlık ve tokluğu duymayan melekler seviyesine yükselmelidir. Zâten insânın nihâî gâyesi, melekler seviyesine yükselmektir. Mâdem ki, insân, insân olarak yemekten kurtulamıyacak, o hâlde orta dereceyi tercih etmelidir. Birbirine zıt açlık ve tokluk taraflarından kaçıp ortaya sığınmak isteyen adamın hâli, ateş çemberi içine düşen bir karıncanın hâli gibidir. Her tarafı ateş çemberi ile kuşatılan karınca, kenarlara yaklaştıkça ateş kendisini sıkıştırır. Bunun için karınca orta yeri seçer. Çünkü en az hararet oradadır. Kurtulursa oradan kurtulur ve yanarsa orada yanar. O karıncayı kuşatan ateş gibi, şehvetler de insânı çember içine almıştır. Melekler ise bu çember dışındadır. Çünkü onlarda

şehvet yoktur. Meleklerle benzemek isteyen insanın bu çember dışına çıkmasına imkân olmadığına göre, onlara en çok benzeyen hâli, şehvetlerden en uzak bulunduğu hâlidir. Şehvetlerden en uzak kalabilmesi de ortada olmakla ve ortayı seçmekle mümkündür. Onun için bütün birbirine zıt olan bu hâllerde aranan ortayı bulmak ve itidâle riâyettir. Nitekim Resûl-i Ekrem: «İşlerin hayırlısı, ortasıdır.» buyurmuş ve Kur'ân-ı Kerim'de de: «Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz.» (7 - A'raf: 31) buyurulmuştur.

Ne zaman insan, tokluğun ağırlığını ve açlığın sıkıntısını duymazsa, o zaman huzûr içinde ibâdet ve tefekkür edebilir. Kendisini hafif bulur. Bu sâyede kolaylıkla amel edebilir. Bu ise, tabiatın itidâlından sonradır. Yâni insanın biraz olsun kemâle erdiği zamandır. Yoksa daha başlangıçta nefsin azgınlığı ve şehvetlerin peşinde koşup ifrâta meylettiği zaman, itidâl buna fayda vermez. Onu açlıkla terbiye edip boşatmak lâzımdır. Nitekim azgın atı, yemini kısmak ve dövmekle terbiye ettikleri gibi, ne zaman teslim olur, itidâle dönerse, artık eziyyet etmeğe lüzûm kalmaz. İşte bunun içindir ki, şeyh müridine, önceleri nefsine ağır giden şeyleri emreder. Müridine açlığı emrederken kendisi aç kalmaz. Müridini şehvî şeyleri yemekten men'ederken kendisi yer. Zira o, kendisini terbiye etmiş ve itidâle getirmiştir. Artık kendine eziyete lüzum kalmamıştır. Ekseriyâ nefsin şehvetlerine düşkün, hattâ azgın ve ibâdetten uzaklaşır bir hâlde olduğu için, ona yaraşan, onu açlıkla terbiyedir. Açlık sâyesinde zabtedilir ve şehvetleri kırılır. Bu açlıktan maksad, onu itidâle getirmektir. Nefis, itidâle döndükten sonra, gıdâsı da orta derecede verilir. Ahiret yolcularından aç kalmak istemeyenler yâ siddıklar veyâ aldanmış ahmaklardır.

Siddıklar ise, bunlar zâten doğru yolda ve sırât-ı müstakim'de oldukları için, artık açlıkla terbiyelerine lüzum yoktur. Aldanmış ahmaklara gelince; doğru yolda olduğu vehmine kapılarak terbiyeden müstağni olduğunu sanan kimselerdir. Bu hâl, büyük bir aldanış olup, ekseriyet bu kanâattedir. Zira nefis, tam mânasiyle terbiyeyi kabûl etmez. Bu gibiler, hakikî siddıkların nefislerine karşı müsâmahalarına bakarak kendilerini de onlar gibi sanıp nefis mücâdelesini terketmeleri, tıpkı bir hastanın, sağlam adamlara bakarak onların yiyip içtiklerini yemesi gibidir. Tabii verilen diyete riâyat etmemesi ölümüne sebep olur.

Bu ifâdelerden mutlak sûrette yemeği, muayyen zamanda muayyen cinsinden, muayyen miktarda yemek lâzımdır diye bir şey mevzuu bahis değildir. Açlığı tavsiye, halktan ayrılıp kemâl mertebesine yükselmeyen nefis mücâhedesini içindir. Yoksa Resûl-i Ekrem'in bu hususta ne zaman, ne de yemek miktarını tâyin diye bir sözü vardır. Hz. Âişe şöyle anlatıyor: «Zaman gelir Resûl-i Ekrem, oruca öyle devâm ederdi ki,

daha bozmayacak sanırdık. Zaman gelir devamlı yerdı. O zaman da artık oruç tutmayacağını sanırdık. Ehl-i beytine gider: «Yiyecek bir şey'iniz var mı?» diye sorardı. «Var» derseler yerdı. «Yok» dedikleri vakit, «Ben de oruca niyet ettim.» buyururdu. (Tabii Ramazan hâricinde.) Kendisine yiyecek bir şey takdim edildiği zaman, «Ben orucu murâd etmiştim.» der ve yine de takdim edilen şeyden yerdı. Hattâ bir gün Resûl-i Ekrem çıka geldi ve: «Oruçluyum.» dedi. Hz. Âişe: «İyi ama bize His [yağ ile kavurulmuş hurma] hediye edildi.» deyince, Resûl-i Ekrem: «Ben orucu niyet etmiştim ama getir yiyelim.» buyurmuştur.»

Bunun için Sehîl'den şöyle hikâye edilir: Kendisine :

— İlk hâlinde nasıl idin? diye sorarlar. Sehîl, çeşitli riyâzetlerinden haber verir, hattâ günlerce sedir ağacının yaprağı ile geçindiğini anlatır. Sonra :

— Şimdi ne hâldesin, ne yapıyorsun? diye sorduklarında, o:

— Hudutsuz ve vakitsiz yiyip içiyorum, diye cevap verir. Bu ifâde artık alabildiğine yiyorum mânâsında değil, yâni şimdi yemek husûsunda bir plânım yok demektir.

Mâ rû f-ı Kerhî kendisine hediye edilen iyi yemekleri yerdı. Bunu görenler, kendisine :

— Senin kardeşliğin Bişr, bu senin yediğin yemekleri yemez, dediler. Kerhî :

— Bişr'i vera' topladı ve sıkıştırdı. Beni de mârifet açtı ve genişletti, dedi ve devamla: Ben efendimin evinde bir misâfirim, beni yedirdiği vakit yer, aç bıraktığı vakit sabrederim. Ne itiraz ederim, ne de işine karışırım, dedi.

İbrâhîm b. Edhem, kardeşliklerinden birine :

— Al şu parayı da git bize kaymak, bal ve beyaz ekmek al gel, dedi. Etrâfındakilere bunlar çok gelmiş ve: «Bunların hepsini alacak mıyız?» dediler. Bunun üzerine İbrâhîm :

— Yazıklar olsun size, biz bulduğumuz vakit erkekler gibi yer, bulmadığımız vakit yine erkekler gibi sabrederiz, dedi. Yine bir gün çok yemek hâzırladı ve az kimseleri dâvet etti. Dâvetliler arasında Evzâ'i ve Sevri gibi zâtlar da bulunuyordu. Kendisine :

— Ey Ebâ İshak, bu kadar yemeğin isrâf olacağından korkmaz mısın? dediklerinde, İbrâhîm :

— İsrâf yemekte değil, elbise ve ev eşyasındadır, dedi.

İlmi, nakil ve işitmek yolu ile elde edenler, bir İbrâhîm b. Edhem'in bu sözüne bakar, bir de Mâlik b. Dînâr'ın : «Yirmi senedir evime tuz girmedir.» sözü ile Seriyü's-Sakatî'nin kırk sene canı paça istediği hâlde onu yemediğine bakar da bunların birbirini

nakzettiklerini görerek pusulayı şaşırır veyâ bir tarafın hatâlı olduğuna hüküm verir. Hâlbuki söylenen bu sözlerin sırlarına âgâh olan basiret sâhibleri her iki tarafın da haklı olduğunu bilir. Çünkü kişilerin değişik hâllerine göre haklarındaki hükümler de değişir.

Sonra bu muhtelif hâlleri ya ihtiyât ile hareket eden zeki ve müdrik bir insan veyâ aldanmış bir ahmak duyar. Bunlardan ihtiyatlı hareket eden akıllı başındaki insan: «Ben âriflerden değilim ki, nefsim karşı müsâmaha edeyim. Zira benim nefsim Serîyyü's-Sakâtî ve Mâlik b. Dînâr'ın nefislerinden daha mutî bir nefis değildir. Mâdem ki, bunlar istihâ ettikleri şeylerden kaçındılar. Benim de bunlara uymam gerekir.» der. Aldanmış ahmaklar da: «Benim nefsim, Mârûf-ı Kerhî ve İbrâhîm b. Edhem'in nefislerinden daha âsî değil ya. ben de onlara uyar ve onlar gibi bolbol yer içerim. Çünkü ben de onlar gibi efendisinin evinde bir misâfirim. Bana ne oluyor ki, Allah'ın verdiği ni'meti yemeyeyim de ona müdâhale etmiş olayım.» der. Sonra biri, bu adamın hakkına tecâvüz eder veyâ şerefine nakise getirecek şekilde bir harekette bulunursa, bu zât kıyâmeti koparır, çeşitli itirazlara baş vurur. İşte bu, şeytânın ahmakları oynattığı geniş bir meydandır. Aslında oruçta, yemekte ve şehvî isteklerde miktar tâyin etmemek, ancak velâyet ve nübüvvet penceresinden bakanlara mahsustur. Çünkü onların Allah ile aralarında genişlik ve darlıkta âlâmetler vardır. Bu da nefsin âdetlerinden ayrılıp hevâsına uymasından kesildikten sonra mümkün olur. O zaman onun orucu, niyet ile olduğu gibi, yemesi de niyet ile olur. Yemesinde de, orucunda da Allah için hareket etmiş olur.

Yakışan, âlicenablığı, Ömer'den öğrenmektir. Ömer (R.A.) Resûl-i Ekrem'in balı sevip yediğini bilip dururken, kendisini ona benzeterrek, ben de yiyeyim, içeyim dememiş, belki kendisine soğuk bir bal şerbeti takdim edildiği vakit, elinde bardağı evirip çevirerek, bunu içersen neticede tadı gider de hesabı kahr. Benî bunun hesabı ile meşgûl etmeyin, diyerek şerbeti içmekten vazgeçmiştir. Bütün bu gizlilikleri, şeyh'in müridine açıklaması muvâfık gibidir. Ona ancak açlığı övmekle iktifâ etmelidir. Bir zaman müridini itidâle dâvet etmemeli. Zâten şeyh ne kadar zorlasa, yine mürid onun dediğini harfiyyen tatbik edemez. Onun için dâimâ ona açlığı tavsiye etmelidir ki, bu sâyede itidâle riâyet edebilsin. Ona kâmil bir ârifin riyâzete ihtiyâcı olmadığını bildirmemelidir. Zira şeytân, müridin kalbinde bir şübhe uyandırır ve dâimâ ona: «Sen de ârif ve kâmil bir insansın, neren eksik, mârifet ve kemâline mâni' olacak ne hâlin var?» der ve bu sûretle müridi sapıtır. Bunun için İbrâhîm b. Havas, «Şeyhim kendisinin yapmadığı şeyleri bana emrediyor,» diye müridin hâtırına bir şey geçmemesi ve riyâzetten nefret

etmemesi için, müridine emrettiği her riyâzeti onunla berâber yapardı. Kâmil ve kuvvetli kimseler, riyâzetle uğraşıp, başkasını ıslâh ile meşgûl oldukları zaman, onlara benzemek ve onları saâdete ulaştırmakta son derece merhametli davranmak için o zayıfların seviyesine inmek zarûretindedir. Bu hâl Eubiyâ ve Evliyâ'nın en büyük ibtilâlarından birisidir. İtidâl derecesi her şahıs hakkında gizli olduğuna göre her hâl ü kârda ihtiyâtı terketmemek lâzımdır. Bunun için Ömer (R.A.) oğlu Abdullâh'ı, yağda kızartılmış eti yerken görünce, onu kamçı ile dövdü ve: «Böyle yapma, bir gün ekmek ile et, bir gün ekmek ile süt, ekmek ile yağ, bir gün ekmek ile zeytin, bir gün ekmek ile tuz ve bir gün de sâde ekmek ye.» dedi. İşte itidâl budur. Devamlı et ve arzû ettiğin şeyleri yemek, ifrât ve israftır. Hiç et yememek ise, fazla cimrilik ve kısmaktır. Bu anlattığımız ise, itidâl ve ikisi ortasıdır. Doğrusunu Allah bilir.

5 inci BEYÂN : ŞEHEVÎ ŞEYLERİ TERK EDİP, YEMEĞİ AZALTMAĞA ÂRIZ OLAN RİYÂNIN ÂFETİ

Bilmiş ol ki: şehvetlerini terkeden kimsenin, arzû ettiği her şey'i yemekten daha büyük iki tehlikesi vardır:

1 — **Birinci âfet**, bâzan insan canının istediği her şeyden kendini alıkoyamaz, fakat bunları arzû ettiğini başkalarına da duyurmak istemez. Bunun için halk arasında yemediği şeyleri gizli olarak yer. Bu ise gizli şırtır. Âlimin birine, zâhidin birini: «Nasıl adamdır?» diye sordular. Âlim sükût etti. Israrları karşısında: «Halk arasında yemediği yemekleri saklı olarak yer.» dedi. İşte bu, büyük bir âfet ve tehlikedir. Hâlbuki insanın cânı arzû ettiği bir şey'i saklı değil, âşikâre yemelidir. Bu, onun samimiyetinin delilidir. Aynı zamanda amel ile kaybettiği yâni amel sâyesinde erişemediği mücâhedenin bedelidir. Amel ile mücâhede muvaffak olamadı ise, hiç olmazsa hâlinde doğruluğu kaybetmemiştir. Kusûru gizleyip, onun zıddı olan kemâli açıklamak, katmerli iki noksanlıktır. Bir yandan kusûru gizlemek, öte yandan kendisinde bulunmayan bir kemâli varmış gibi göstermekle iki yalan söylemiş olduğundan, iki çeşit buğz u adâveti gerektirir ve bu adamdan râzı olmak, ciddi iki tevbe ile ancak mümkün olur. Bunun için münâfıkların âkıbetini şiddetlendirmiş ve:

«**مُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ**» «Münâfıklar, Cehennem'in en alt tabakasındadırlar.» (4 - Nisâ: 145) buyurmuştur. Çünkü kâfir, kâfir oldu ve küfrünü ilân etti. Münâfık kâfir oldu ve fakat küfrünü gizledi. Münâfıkın küfrünü gizlemesi ikinci bir küfürdür. Zira o, Allahu Teâlâ'nın kalbini bildiğini hiçe sayarak, insanlara gördüğüne ehemmiyet

hennem'in en alt tabakasındadırlar.» (4 - Nisâ: 145) buyurmuştur. Çünkü kâfir, kâfir oldu ve küfrünü ilân etti. Münâfık kâfir oldu ve fakat küfrünü gizledi. Münâfıkın küfrünü gizlemesi ikinci bir küfürdür. Zira o, Allahu Teâlâ'nın kalbini bildiğini hiçe sayarak, insanlara gördüğüne ehemmiyet

vermiş ve görünüşden küfrünü kaldırmıştır. Ârifler şehvet ve mâsiyetle ibtilâ olur, fakat riyâ, aldatma ve gizleme gibi şeylerle ibtilâ olmazlar. Bunun aksine olarak ârifin kemâli, Allah için şehvetleri terketmek ve âdeta kendisini şehvetli gibi göstermektir. Hattâ bazıları aslâ yemedikleri hâlde istihâ edilen şeyleri alır evde asarlardı. Maksad, kendilerini âlemin dilinden saklamak idi. Zühdün sonu, zıddını göstermekle, zühdünde dahi zühd etmekleedir. Yâni bütün zînetleri ile dünyâyı terkeden kimseye zâhid denir. Zühdün son haddi, âdeta dünyâlığa meyli varmış gibi kendini gösterip zühdünü gizlemektir. İşte bu, siddıklar ışıdır. Daha evvelkisi iki yalanı toplamak olduğu gibi, bu da iki doğruyu toplamaktır. Çünkü bu adam, nefsinin arzû etmediği iki ağırlığı nefesine yüklemiştir. Bunlardan biri, nefsinin arzû ettiği şey'i yemekten kendisini alıkoymak, diğeri de yine nefsinin arzû ettiği gösterişten, kendini zâhid göstermekten uzaklaşmak ve sabır bardağını iki kere sormaktır. Bir keresinde sabır şerbetini içmekle onu soruyor, diğesinde de içmiyormuş gibi kendini göstermekle sabır bardağından içmiş ve sormuş oluyor. Şübhesiz bu gibiler bu iki sabırları karşısında iki ecir ve mükâfat alacaklardır. Bu hâl, âşikâre alıp gizli dağıtan kimsenin hâline benzer. Âşikâre almak zilletine katlanmış oluyor. Bu hâlde olmayan kimsenin noksânını gizlemesi doğru olmaz ve noksânını gizlemekle doğru hareket etmiş sayılmaz. Bu hususta şeytânın vesvesesine kapılmamalıdır. Şeytan kendisine der ki: Sen bu noksânını gizle, başkaları sana bakıp bunu yapmasınlar, hiç olmazsa onları ıslâh etmiş olursun. İşte bu vesveseye itibâr etmemelidir. Çünkü insana her şeyden önce kendini ıslâh düşer. Böyle yapması sırf rıyâdır. Şeytân ise, bunu güya başkasını ıslâh bakımından güzel göstermeğe çalışır. İnsanların bu işde kendisine uymayacağını, hattâ kendisi yapmıyor diye başkaları «Bu yapmıyor biz de yapmayalım» diyeceklerini bildiği hâlde şeytânın bu vesvesesi karşısında insanların, bu hâlini duyması kendisine ağır gelir ki, bu bir değer taşımaz.

2 — İkinci âfet: Şehvetleri terketmeğe gücü yettiği hâlde bunun bilinmesine ve iffet sâhibi olması ile şöhret bulmasına sevinmektir. Bu adam, nisbeten zayıf olan yemek şehvetine muhâlefet etmekle, bundan daha büyük olan halk arasında mevki' alma şehvetine uydu ki, bu, Resûl-i Ekrem'in, üzerinde titizlikle durduğu gizli, şehvettir. Kendisinde bu hastalığı sezen kimse, iyi bilsin ki yemek şehveti, bu şehvetten daha hafiftir. Binâenaleyh, canı arzû ettiğini yemesi ve bu şehvete yakalanmaması, onun için daha hayırlıdır.

Ebû Süleymân Dârânî diyor ki: Sana, yemek istemediğin hâlde canının arzû ettiği bir şey takdim edildiği zaman, ondan az bir miktar ye ve fakat nefsinin arzû ettiği kadar yeme. Bu sûretle bir yandan

nefsinin şehvetini teskin etmiş, öte yandan tam arzûsunu yerine getirmekle onu kederlendirmiş olursun.

Câfer b. Sâdık : «Canımın arzû ettiği bir şey bana takdim edildiği zaman, nefsimi bakarım; şâyet arzû ediliyorsa, ona bir miktar yediririm. Çünkü bu, onu tamâmen men'etmekten daha iyidir. Şâyet arzû ettiği hâlde kendisini istemiyormuş gibi göstermeğe çalışıyorsa, ben de cezâ olarak ona yedirmem.» demiştir. İşte gizli şehvet üzerinde nefsi terbiyenin bir yolu da budur.

Hulâsa, yemek şehvetinden kaçıp, riyâ ve gösteriş şehvetine düşenler, akrepten kaçıp yılanın kucığına düşenler gibidir. Zira riyâ şehveti, yemek şehvetinden daha zararlıdır. Tefvik ve hidâyet ancak Allah'tandır.

6 ncı BEYÂN : FERC ŞEHVETİ HAKKINDA HÜKÜM

Bilmiz ol ki, münâsebet şehveti, iki faydayı sağlamak için insâna verilmiştir.

Birincisi, bunun zevkine varmakla, Âhiretteki daha büyük zevki hatırlamak ve ona hâzırlanmaktır. Kısa bir müddet süren münâsebetin zevki devamlı olaydı clamanî lezzetlerin en kuvvetlisi de bu olurdu. Âhirette ise bu zevk, temâs hâlinde devamlıdır. Her hangi bir şey'e teşvik ve her hangi bir şeyden korkutmak, insânı saâdet'e ulaştırır? Bu da ancak peşin acısını tatmak veya zevkine ermekle mümkündür. Zevkine varılmanın bir şey'e fazla heves edilmez.

İkinci fayda: Neslin bekaası ve varlığın devâmıdır. İşte cinsî münâsebet şehvetinin bu iki faydası vardır. Fakat bu faydaların karşısında dünyâ ve âhirette insânı helâke sürükleyecek âfetleri de vardır. Şehvetine hâkim olup onu itidâle götüremezse Dünyâ ve Âhirette perişandır. Allahu

Teâlâ'nın buyurduğu : رَبَّنَا وَلَا تَحْبِتْكَ مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ . «Ey Rab-

bımız, güç yetiremiyeceğimiz şeyleri bize yükleme.» (2 - Bakara: 286) âyetinin te'vilinde, güç yetiremiyeceğimiz şeyden murâdın, aşırı şehvet olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbâs'dan (R.A.) gelen rivâyette :

وَمِنْ شَرِّ غَايِقٍ إِذَا وَقَبَ . . . . . âyetindeki «Gâsık»ın «Va-

kab»ından murâdı, Aletin intişârı olduğu söylenmiş, hattâ bâzıları bu rivâyeti Resûl-i Ekrem'e isnâd etmişlerdir. Ancak bu rivâyette bundan murâdın «zekerin dühûlü olduğunu» söylemişlerdir. Denildi ki, «Zeker intişâr ettiği vakit, aklın üçde ikisi gider.» Resûl-i Ekrem duâsında :

أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ سَمْعِي وَبَصَرِي وَقَلْبِي وَوَهْنِي وَمَنْعِي ۝

«Allah'ım, gözümün, kulağımın, edeb yerimin ve benimden şerrinden

sana sığınırım.» derdi. Yine Resûl-i Ekrem: **النِّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطَانِ**

«Kadınlar, şeytânın âletleri ve vâsıtalarıdır.» (154) buyurmuştur. Eğer şehvet olmasaydı kadınların erkekler üzerinde sultanı olamazdı.

Rivâyete göre; Mûsâ aleyhisselâm bir yerde oturuyordu. Karşıda, başında rengârenk işlemelerle süslü burnusu olduğu hâlde (155) biri gözükdü. Yaklaşınca burnusu çıkardı yere koydu ve Mûsâ aleyhisselâm'a selâm verdi. Mûsâ aleyhisselâm :

— Sen kimsin? diye sordu. Adam :

— Ben İblis'im, dedi. Mûsâ aleyhisselâm :

— Sana selâm yok, buyurdu. Buraya niçin geldin? diye sordu. İblis :

— Senin Allah katındaki mevkiini bildiğim için selâm vermek üzere sana geldim, dedi. Mûsâ aleyhisselâm :

— Başındaki şey nedir? dedi. İblis :

— Burnustur, bununla insanları kendime çekmeğe çalışır ve insanların kalbine girerim, dedi. Mûsâ aleyhisselâm :

— Ne zamanlar insanlara galebe çalabilirsin? diye sordu. Şeytân :

— İnsan kendini beğendiği, amelini çok gördüğü, günahlarını unuttuğu zaman, ona galebe çalarım, dedi. Ve devamla: Üç şeyden sakın: Mahremi olmayan kadınla bir arada durma; zira o ikinin üçüncüsü ben olur ve onları aldatırım. Yapmayacağın şey'e söz verme, verdiğin sözde de dur. Ayırdığın sadakayı bekletme hemen ver. Şâyet ânında vermezsen, ben araya girer ve onun verilmesine engel olurum, dedi ve eyvah Mûsâ aleyhisselâm âdem oğullarını nelerden sakındıracağını öğrenmiş oldu, dedi. (156)

Said b. Müseyyeb anlatıyor: Bizim Peygamberimizden önce hiç bir peygamberden bile, kadın ile aldatmak hususunda şeytân umûdunu

(154) İsfahani «Tergib ve Terhib» inde Halid b. Zeyd'den rivâyet etmiştir.

(155) Burnus, ibtida-i İslâm'da ruhbânların baş örtüsü idi. Kalensüve gibi.

(156) Bütün bunları Resûl-i Ekrem de mübârek sözleriyle açıklamıştır.

kesmemişti. (157) Benim için en korkunç olan, kadınlardır. Medine'de benim girdiğim iki ev var; biri kendi evim, diğeri de kızımın evidir. Cum'a günü orada gider banyomu alır ve erkenden câmi'e giderim.

Diğer zâtın biri de şöyle anlatıyor: Şeytan kadına: «Benim kuvvetimin yâni ordumun yarısını sen teşkil edersin. Sen, tam hedefe isâbet eden ok gibi bir silâhsın. Benim mahrem yerim ve ihtiyaç ânında elçim sensin.» der. Şeytânın ordusunun yarısı gazab ve diğer yarısı da şehvettir. Şehvetlerin en büyüğü kadın şehvetidir.

Bu şehvetin de diğer şehvetler gibi aşırı tarafları ile itidâli, yâni orta derecesi vardır. Bunun ifrâtı, aklı yenerek, kişinin himmetini ve fikrini kadınlara ve odalıklara sarfettirendir. Bu gibi, şehvetinin esiri olanlar, Âhîret yolunu kaybeder, din ve diyânetini unutur. Artık işi gücü fâhişeler peşinde koşmak olur. Bu aşırı ve taşkın şehvet, bâzı kimseleri çok fenâ olan iki yola sevkeder.

1 — Bu yollardan biri, fazla münâsebette bulunabilmek için şehveti artırıcı şeyleri istimâl etmektir. Bâzı kimselerin, daha çok yemekleri için iştâh ve hazım ilâçları kullandıkları gibi. Bu gibilerin bu hâli, tıpkı yırtıcı hayvan veyâ zehirli yılanın hücûmuna uğrayıp da, bir ara hayvanlar onu unutup uykuya daldıkları zaman, onları muhtelif yollardan ikaz edip ayaklandırdıktan sonra, yeniden kurtuluş yollarını arayan kimsenin hâli gibidir. Zîra aslında fazla yemek ve münâsebet şehveti, insanda bir hastalıktır. Zevki, bu hastalığı arttırmakta değil, bundan kurtulmakta bulur.

Şâyet garîb bir hadiste rivâyet olunduğuna göre, Resûl-i Ekrem (S.A. V.): «Cebbrâil'e münâsebet za'fiyetinden şikâyet ettim. O da bana Herîse [Keşkûl] yemeği tavsiye etti.» buyurdu. Buna ne dersin, dersin:

Bilmiş ol ki; Resûl-i Ekrem'in nikâhında dokuz kadın vardı. Bunların hakkını ödemek kendisine borç idi. Zâten bunları boşasa da başkası ile evlenmeleri yasak ve harâm idi. Çünkü onlar mü'minlerin anneleri idiler. Resûl-i Ekrem'in kuvvet talebi, şehvî arzûsu için değil, bu hakkı ödemek için idi.

(157) Bununla beraber şeytan, hiç bir Peygamberi bu cihetten de aldatmamıştır. Kanâatınca Sâid, buraya biraz ifrât etmiştir. Çünkü Peygamberler büyük günahların her çeşidinden, zillet ve hisset ifâde edecek küçük günahlardan bile mâsumdurlar. Zâten Peygamberler hakkında bilinmesi gereken sıfatlardan biri de ismettir. Onlar günâha girmez. Ancak Peygamber Efendimiz de dâhil, hepsinden zelle sâdir olabilir. Fakat hemen ikaz edilir ve zellelerinden dönerler. Bunun Kur'ân'dan delili vardır. Onlar aldanmaz. Buna rağmen şeytân da umud kesmeyebilir. Fakat Peygamberimizin şeytanı müslûmân olup, böyle bir umud peşinde olmadığı da Resûl-i Ekrem tarafından bildirilmiştir. (Mütercim)

2 — Bu yollardan diğeri de, bu şehvet bâzan insânı aşk sapıklıklarına sürükler. Bu ise en büyük bir ahmaklıktır. Hattâ hayvanlık derecesini aşmaktır. Zira âşık, şehvetini teskin ile kalmaz. Aşk, şehvetlerin en çirkini ve en çok utanılacak olanıdır. Ona göre şehveti inkızânın tek yeri onun mâşukudur. Hâlbuki hayvaniyet böyle değildir. Bir yerde şehveti münkazî olunca artık istirahat eder ve onun peşine düşmez. Ama âşık, dâima bir mâşûku tanır ve onun peşinden sürüklenir gider. Ona tapar ve onun uğrunda her çeşit zillete katlanır. Aklını da şehvetine bağlar ve ona hizmet ettirir. Hâlbuki akıl, şehvete hizmet için değil, hizmet olunmak için yaratılmıştır. Aşk, şehvette ifrâtın genişlemesi demektir ki, bu, hiç bir düşüncesi olmayan boş kalbin işidir. Buna düşmemek için bakmak ve düşünmekten sarf-ı nazar edecektir. Yoksa bu mukaddimelerden zamânında içtinâb etmez [kaçınmaz] ise, sonradan yerleşmiş olan aşkı söküp atmak zor olur. Kadına karşı aşkın hükmü bu olduğu gibi, mâl, servet ve mevkiin âşığı da böyledir. Hattâ kuş oynatmak ve diğer oyunların hükmü de budur. Tamâmıyle dadandıktan sonra ayrılmak zor olur. Bâzı kimseler bunların mübtelâsı olmuş, Dünyâ ve Âhiretleri perişân olmuştur. Bir türlü kendilerini bu kötü alışkanlıklarından kurtaramazlar. Daha ilk başlangıcında aşkın hücûmunu kıran kimse, daha ilk hamlede kapıya dönen atın dizginlerine hâkim olan kimsenin hâline benzer. Onu kapudan geri atmak kolaydır. Bu ibtilâlara yakalandıktan sonra, necât ve kurtuluş çârelerini arayanlar ise, kapuyu geçtikten sonra kuyruğundan yakalayıp onu kendine doğru çekmek isteyeninin vaziyetine benzer. Kolaylık ve çetinlik bakımından aradaki fark bu kadar büyüktür. Bunun için, daha ilk sıralarda ihtiyatlı davranmak lâzımdır. İş işden geçtikten sonra çok mücâdele etmek lâzımdır. İnsânı ölüme kadar götürebilir. Şehvetin ifrâtı, bu dereceye kadar akla galebe çalmasıdır ki, çok çirkin bir hâldir.

Şehvetin bir de tefriti, yâni geri derecesi vardır. O, acziyet ve hiç evlenmemektir ki, o da mezmumdur. Makbûl olan itidâldir. Akıl ve şer'â uygun şekilde münâsebet kurmaktır. Ne zaman ifrâta kaçarsa evlenmek ve açlık ile şehvetini kırmağa çalışsın. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) : «Ey gençler, evleniniz. Evlenmeğe gücü yetmeyenler ise oruç tutsunlar. Zira oruç şehveti kırar.» buyurmuştur.

7 nci BEYÂN : EVLENMEYİ VE EVLENME İŞİNİ TERKETMEKTE MÜRİDE DÜŞEN VAZİFELER

Bilmiş ol ki; ilk zamanlarında müride yakışan evlenme işiyle uğraşmaktır. Zira evlenme işi müridi girdiği yoldan alıkoyacak kadar bir meşgale teşkil eder. Evlenmek, müridi kadın ile alâkalanmaya sevkeder de, onunla ünsiyet peydâ eder. Allah'tan başkası ile ünsiyet kazanan kimse,

elbette Allah'tan ayrı düşer ve Allah ile bir arada olacak zaman bulamaz. Resûl-i Ekrem'in (S.A.V.) zevcelerinin çokluğu müridi aldatmamalıdır. Çünkü onun kalbini dünyâlıktan hiç bir şey, Allah'tan meşgûl edemezdi. Melikler ile demirciler veyâ kapucular arasında fark vardır. Bunun için Ebû Süleymân Dârânî: «Evlenen, dünyâya meyletmış sayılır. Evlenen hiç bir müridi eski hâlinde bulamadım.» demiştir. Bir def'a kendisine :

— Evlensen de bir hanım ile ünsiyet edip rahat etsen olmaz mı? diyenlere, o :

— Hayır, Allah nasib etmesin; çünkü onlarla ünsiyet Allah'tan uzaklaşmak olur, diye cevap vermiştir. Yine bu zât başka bir yerde, seni Allah'tan ahkoyan; âile olsun, mâl olsun, evlâd olsun hepsi meş'ûm ve kötü şeylerdir. Resûl-i Ekrem ile başkası mukaayese edilemez. Onun, Allahu Teâlâ'nın muhabbet deryâsına dalışı öyle kuvvetli idi ki, rûhunu yakan ve kasıp kavuran bu sevginin cisminde intikal edip bedenini yakacak kadar tehlikesi var idi. Bunun için bâzan Hz. Âişe'nin oyluğuna dokunarak: «Benimle konuş, ey Âişe.» derdi. Maksudı içinde bulunduğu hâle bedeninin tahammül edemeyeceğini anladığı için Âişe ile meşgûl olmakdı. Onun asıl tabiatı Allah ile ünsiyettir. İnsanlarla ünsiyeti ârizidir. Ve bedenine acıması içindir. Bununla berâber halk ile halk arasında bulunmağa da uzun zaman dayanamazdı. Canı sıkıldığı zaman - Namaz kısmında açıklandığı gibi -: «Bizi rahatlandır, yâ Bilâl» yâni gözünün karargâhı olan namaz için ezân oku, buyururdu. Zayıf irâdeli bir kimse kendisini bu zâviyeden ele alırsa aldanır. Zira Resûl-i Ekrem'in işlerindeki esrârı anlamaktan akıllar âcizdir.

Müride gerekli olan, mârifette kuvvetleninceye kadar evlenmemektir. Bu da şehvetin gâlib olmadığı hâllerdedir. Şâyet şehveti gâlib gelirse, onu uzun açlık ve devamlı oruçla kırmağa çalışsın. Şâyet bununla da şehvetini kıramazsa - meselâ her ne kadar fiilen zinâ etmezse de gözünü nâmahremden çekemez hâlde ise - artık şehveti teskin için evlenmesi daha muvâfık düşer. Yoksa gözünü koruyamayan kimse, düşüncesini de koruyamaz. Kafasını oraya çevirir derken, Allah korusun günün birinde bir felâket ile karşı karşıya gelir. Esâsen gözün zinâsı küçük günah serisinin hâtırı sayılanlarından ve ileri gelenlerinden biridir. Çünkü göz zinâsı insânı gerçek zinâyâ götürür. Gözünü korumasını beceremeyen kimse, kendini de koruyamaz.

İsâ aleyhisselâm: «Sakin nâmahreme bakmayın; zira o bakış, kalbe şehvet tohumunu eker. Bu da fitne olmak için yeter.» buyurmuştur.

Saîd b. Cübeyr: «Dâvud aleyhisselâm'a fitnenin gelmesi bakışı

yönünden idi.» dedi. (158) Bunun için oğlu Süleymân'a vasiyyetinde: «Oğlum, arslanların ve yılanların ardından git ve fakat kadının ardından gitme.» demiştir.

Yahyâ aleyhisselâm'a: «Zinânın başlangıcı nedir?» diye sorduklarında, o: «Bakış ve düşüncedir.» diye cevap vermiştir. Fudayl diyor ki: «Şeytân; o bakış benim ok ve yayımdır. Ben onunla dâimâ hedefe isâbet ettiririm.» demiştir.

Resûl-i Ekrem de mübârek bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

النَّظَرُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سِهَامِ ابْلِيسَ فَمَنْ تَرَكَهَا خَوْفًا مِنَ اللَّهِ تَعَالَى
أَعْطَاهُ اللَّهُ تَعَالَى إِمَانًا يَجِدُ حَلَاوَتَهُ فِي قَلْبِهِ ۝

«Bakış, şeytânın zehirli oklarından bir oktur. Kim Allah korkusundan dolayı nâmahreme bakmazsa, Allahu Teâlâ ona, kalbinde zevkine varacağı bir imân nasîb eder.» Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَا تَرَكَتُ بَعْدِي فِتْنَةً أَضَرَّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ ۝

«Erkek'ere kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım.» (159)

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

اتَّقُوا فِتْنَةَ الدُّنْيَا وَفِتْنَةَ النِّسَاءِ فَإِنَّ أَوَّلَ فِتْنَةٍ بَنَى إِسْرَآئِيلَ
كَانَتْ مِنْ قِبَلِ النِّسَاءِ ۝

«Dünyânın ve husûsan kadınların fitnesinden sakınınız; zira İsrâîl oğullarında ilk fitne kadınlar tarafından oldu.» buyurmuştur. (160) Allahu

(158) Dâvud aleyhisselâm'ın böyle bir fitne ile karşılaştığına dâir ne Kur'ân, ne de hadîsde bir sarâhat ve hattâ bir işâret bile yoktur. Bu, İsrâîli-yattan gelen bir hikâyedir. Dâvud aleyhisselâm'ın ibtilâsı şöyle olmuştur: Dâvâcî: «Bunun 99 koyunu var, benim ise bir koyunum var, onu da elimden almak ister.» der. Daha dâvâlıyı dinlemeden: «Sana haksızlık ediyor.» diye hüküm vermiş olmasıdır. Hâkim, tarafları ve şahidleri dinlemeden hükme varamaz. Dâvud aleyhisselâm'ın hükmünde acelesi bir ibtilâdır. Yoksa hâşâ bir kadını almak için kocasını müteaddit harblere gönderip öldürtmek, değil bir Peygamber'e bayağı bir âmire ve hattâ bir insana yakışmayan bir harekettir. Peygamberleri, bu gibi ağır töhmetler altında bulundurmamak, insanın imânı bakımından en büyük bir tehlikedir. (Mütercim)

(159) Buhârî ile Müslim, Usame'den rivâyet etmişlerdir.

(160) Müslim, Ebû Saîd'den rivâyet etmiştir.

Teâlâ : **قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ** «Müslümân-

lara (erkeklerle) söyle ki gözlerini (harâma) kapasınlar.» (24 - Nûr: 30). buyurmuştur. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

لِكُلِّ بَنِي آدَمَ حَظٌّ مِنَ الزِّنَا فَالْعَيْنَانِ تَزْنِيَانِ وَزِنَاهُمَا النَّظَرُ وَالْيَدَانِ
تَزْنِيَانِ وَزِنَاهُمَا الْبَطْشُ وَالرِّجْلَانِ تَزْنِيَانِ وَزِنَاهُمَا الْمَشْيُ
وَالْفَمُ يَزْنِي وَزِنَاةُ الْقُبْلَةِ وَالْقَلْبُ يَهْمُ أَوْ يَمْنَى وَيُصَدِّقُ
ذَلِكَ الْفَرْجُ أَوْ يُكَذِّبُهُ

«Her âdem oğlunun zinâdan nasibi vardır Gözler zinâ eder, zinâları bakmalarıdır. Eller zinâ eder, zinâları ellemeştir. Ayakları zinâ eder, zinâsı azim veya temennidir. Ferc de ya tasdik veya tezkib eder.» (161) buyurmuştur.

Mü'minlerin annesi Resûl-i Ekrem'in muhterem zevcesi Ümmü Selem (R.A.) anlatıyor : Bir gün gözleri a'mâ olan İbn Ümmü Mektûm Resûl-i Ekrem'in huzûruna girmek için müsâade istedi. Ben ve diğer zevcesi Meymun'e orada bulunuyorduk. Resûl-i Ekrem bize:

— Çekilin ve saklanın, buyurdu. Biz de:

— Bu adamın iki gözü de görmez, niçin çekilelim? dediğimizde. Resûl-i Ekrem :

— O görmüyorsa siz de görmüyor değilsiniz ya, buyurdu. (162) Bu hadis-i şerif, bugün mâtem, düğün ve muhtelif meclislerde görüldüğü gibi, kadınların körleri aralarına almalarının câiz olmadığına delâlet eder. Körün kadınlarla bir arada bulunması ve bir kadının mahremi olmayan bir kör ile bir arada bulunup ona bakması haramdır. Kadınların erkeklerle bir arada bulunup onlara bakarak konuşmaları umumî ihtiyaç karşısındadır. (163)

(161) Buhâri ile Müslim, İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.

(162) Hadisi İbn Mâce, Nesei ve Tirmizi rivâyet etmişlerdir. Tirmizi, hasen ve sahih olduğunu söylemiştir.

(163) Zamanımızda bâzı kadınların, kör bir mevlidhânı, tek başına aralarına alarak ibâdet ediyor ve sevab kazanıyoruz zanniyle onu iyice süzerek ona mevlid okutup dinlemeleri de bu hükümdedir. Yâni Resûl-i Ekrem'in men'ine dâhildir. Ne o kadınlar Resûl-i Ekrem'in muhterem zevceleri kadar nezih, ne de bu günkü körler İbn Ümmü Mektûm kadar temiz olabilirler.

(Mütercim)

Şâyet bu insan, gözlerini kadınlardan koruyabilir, fakat tâze çocuklardan koruyamıyor ve sakınamıyorsa, o zaman evlenmesi daha iyidir. Çünkü çocukların fitnesi, kadınların fitnesinden daha büyüktür. Zira gönlü yabancı bir kadına düşse onu nikâh etmek sûretiyle kendisine helâl edebilir, fakat çocukların yüzüne şehvetle bakmak her cihetçe haramdır. Kim, tüssüz gencin yüzüne baktığı zaman, onunla sakallı arasında fark görüyorsa, o gence bakması haramdır.

Şâyet his sâhibi herkesin güzel ile çirkin arasında fark gözetmemesine, bu tefriki yapmamasına imkân ve ihtimâl yok; üstelik çocukların yüzleri dâimâ açık ve meydândadır, dersin;

Ben de derim ki: Maksad, yalnız gözün güzel ile çirkin tefriki [ayırması] değildir. Elbette göz güzel ile çirkin tefrik eder. Bundan bir şey lâzım gelmez. Ancak bu tefrik, yaş ağaç ile kuru ağacı, yeşil yaprakları üzerinde bulunan ağaç ile yaprakları dökülmüş ağacı, berrak su ile bulanık suyu birbirinden tefrik gibi olmalıdır. İnsan bunların birine tabiatı ve gözü ile meyleder ve bu meyilde şehvet diye bir şey bulunmaz. Bunun için, artık yeşil ağacı, berrak suyu kucaklamak ve öpmek gibi bir şey hâtırına gelmez. Binâenaleyh güzel bir ihtiyar ile çirkin bir yaşlıya insan baktığı zaman, tabiatından güzel adama meyleder ve aralarında bir fark bulur. Fakat bu fark ediş şehvî değildir. Bu nevi farkediş zarar vermez. Ancak bu da nefsin o çocuğa meyledip etmemesi ve onu kucaklayıp kucaklamasını isteyip istememesi ile anlaşılır. Ne zaman ki, kalbinde bu temâyülü bulur ve güzel yüz ile, güzel desenler, kumaşlar, altun yaldızlı etekler arasında bir fark gözetiyorsa, bakışı şehvîdir ve haramdır. Bu mes'e-le, insanların ihânet ettikleri bir dâvâdır. Bilmeyerek onları helâke sürükler.

Tabiinden zâtın biri şöyle anlatıyor: Bülûğ çağına ermiş bir genç için parlak çocuk, yırtıcı hayvandan daha tehlikelidir. S ü f y â n : «Bir erkek, ayak parmakları ile dahî bir oğlan ile oynasa, livata etmiş sayılır.» demiştir. Yine seleften biri: «Bu ümmette üç nevi livatacılar zuhûr edecek. Bunların bir kısmı gözü ile, bir kısmı da tokalaşmakla livata edecek, diğer bir kısmı da fiilen livata yapacaktır.»

Görülüyor ki, parlak çocuklara bakmanın büyük tehlikesi vardır. Ne zaman ki, mürid gözünü çekemez ve düşüncesine hâkim olamaz bir hâle gelirse, artık evlenmekle şehvetine hâkim olması daha doğrudur. Öyle şehvetler var ki, açlık ile teskin olmazlar. Bunların hakkı evlenmektir.

Biri de şöyle anlatıyor: Müridliğimin ilk sıralarında idi. Şehvetime hâkim olamaz bir hâle geldim. Beni kurtarmasını Allahu Teâlâ'ya çok yalvardım. Bir gece rü'yamda bir adam gördüm. Hâlimi sordu. Ben de vaziyetimi anlattım. O da: «Yaklaş.» dedi. Yaklaştım, elini göğsüme koydu. Soğukluğunu kalbimde ve bütün vücûdumda duydum. Uyanınca şehvet di-

ye bir şey bende kalmadı. Bu hâl bir sene devâm etti. Bir sene sonra yine şehvetim galebe çaldı. Yine Allahu Teâlâ'ya teskini için yalvardım. Yine rü'yamda adamı gördüm. Adam bana: «Seni kurtarmak için boynunu vurayım mı?» dedi. Ben de uzattım ve kılıç ile boynumu vurdu. Uyandım, şehvetimden eser kalmamıştı. Bir sene daha öyle devâm etti. Bir sene sonra yine şehvetim galeyâna geldi. Yine Allahu Teâlâ'ya münâcatta bulundum ve aynı adamı bu sefer de rü'yamda gördüm. Adam: «Allahu Teâlâ'nın senden kaldırmak istemediği şehvetin kalkması için niye yalvarıyorsunuz?» dedi. Bunun üzerine hemen evlendim. Hem şehvetim teskin oldu, hem de çocuklarım doğdu.

Mürid, evlenme ihtiyâcını duyduğu zaman, evlenirken, ve evlilik hâlinde müridliğin şartlarını terketmemelidir. Evlenirken hüsn-i niyetle evlenmeli, evliliği hâlinde güzel ahlâka sâhip olmalı. Kadın hakkına riâyet etmelidir. Bu hususları nikâh âdâbında açıklamıştık, tekrâra lüzum yoktur. Hüsn-i irâde sâhibi olduğunun delili, zenginleri aramadan dindâr olan yoksulları tercih edip onlarla evlenmesidir.

Zâtın biri şöyle anlatıyor: Zengin kadın ile evlenen kimse beş sıkıntı ile karşılaşır: Nikâh parasının çokluğu, evlenmenin gecikmesi (zenginler, şöyle böyle olacak diye bekletirler), kadının kocasına hizmet etmemesi (zengin kadınlar, kendi elleri ile ev işlerini yapmazlar), fazla nafaka temini (çünkü zenginler aza kanâat etmezler), boşamak istediği zaman, mâl gidecek korkusu ile boşayamaması gibi hâllerdir. Hâlbuki yoksul ve dindâr bir kadında bunların hiçbirisi yoktur. Yine zâtın biri şöyle anlatıyor: Dört hususta kadının erkekten düşük olması daha muvâfık ve geçim için daha elverişlidir. Aksi hâlde kadın erkeği hor ve hakir görür. Bunlar: Yaş, boy, mâl ve asâlettir. Dört yerde de kadın erkekten üstün olmalıdır. Bunlar, güzellik, terbiye, şübheli şeylerden sakınma ve güzel ahlâktır. Zâten nikâhın devâmında irâde doğruluğunun alâmeti güzel ahlâktır.

Müridlerden biri bir kadınla evlendi. Bu adam durmadan kadına hizmet eder, kadın bunun hizmetinde bunılır ve utanır. Annesine vaziyeti anlatır ve der ki: «Tuvalete gideceğim sırada bile benden evvel davranıp suyu oraya götürür. Senelerdir bu hâl böyle devâm ediyor.»

Yine müridlerden bir zât güzel bir kadınla evlendi. Tam zifafa girecekleri zaman, kadının beden güzelliğini bozacak şekilde vücûdunda sivilceler peydâ oldu. Kadın taraftarları bu adam bunu sevmiyecek diye üzüldüler. Bunun farkına varan mürid, onları bu düşünceden kurtarmak için, gözüne ak gelmiş ve sonra da gözü kör olmuş gibi kendisini göstermiş ve bu sûretle gelin-güvey olmuşlar ve onların da bu sıkıntısı zâil olmuş. Bu kadın ile yirmi sene yaşadığı hâlde kendisini kör olarak göstermiş ve kadın ölünce gözünü açmıştır. «Niçin böyle yaptın?» diyenlere, «Onun taraftar-

larının üzüntülerini izâle için bunu yaptım» deyince, arkadaşları: «Sen bu güzel ahlâkınla bizi geçtin.» dediler.

Sofilerden biri kötü huylu bir kadınla evlenir ve onun eziyetine sabreder. Arkadaşları bunun kahrını nasıl çekersin? Boşa gitsin, derler. O ise cevâbında: «Onun kötülüğüne dayanamıyan birinin, onu alarak çok zahmet çekeceğinden korktuğum için, onu boşamıyorum.» der.

Şâyet müridin evlenmesi gerekiyorsa, âilesine karşı böyle davranmalıdır. Şâyet nikâhın fazileti ile, Âhiret yolculuğunun faziletini bir arada toplayamayacak ve evlenmesi bu yolculuğunda kendisine mâni teşkil edecek ve kendisi bekâr kalabilecek hâlde ise evlenmemesi daha iyidir. Nitekim Basra vâlilerinden ve Hâşimî kabilesinden Süleymân'ın oğlu Muhammed'in seksenbin dirhem günlük geliri vardı. Kendisine bir âile bulmaları için Basra ileri gelenleri ile âlimlerine mektub yazdı. Hepsi Râbia-i Advîye'yi muvâfık gördü ve bunda ittifak ettiler. (Kadın, asrının zâhidelerinden ve aynı zamanda güzellerinden biri idi.) Muhammed bu kadına şöyle bir mektûb yazdı:

«Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyle. Bundan sonra bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ, günlük gelir olarak beni seksenbin dirheme mâlik kıldı. Bunu yüzbin dirheme çıkarmak için fazla zamâna lüzûm yoktur. Kendi çalışmalarım ile bu günlük geliri yüzbin dirheme çıkarırım. Bu kadar servete mâlikim. Sana daha pek çok şeyler veririm. Evlenmek hususunda bana cevap ver.»

Râbia-i Advîye mektûba şöyle cevap verir:

«Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyle. Bundan sonra bilmiş ol ki; zâhidlik, yâni târik-i dünyâlık, kalb ve bedeninin huzûrudur. Dünyâlık peşinde olmak ise, insanın gam ve kederini artırır. Mektûbumu aldığı anda azığını al ve ölümün için hâzırlan. Kendine kendin vâsîlik et. Mâlini tak-sîm için başkalarını kendine vâsî tutma. Oruç tut, iftarın ölüm olsun. Bana gelince; eğer Allahu Teâlâ sana verdiği servet gibi ve hattâ iki misli servet de verse kıymeti yoktur. Beni bir sâniye Allah'tan meşgûl edecek hiç bir şey'e değer vermem.»

Râbia-i Advîye'nin bu yazısı, insanı, Allah'ı anmaktan alıko-yacak her şey'in noksanlık olduğuna işârettir.

Mürid, kendi hâline ve kalbine baksın. Şâyet Allaha yakınlığını bekârlıkta bulursa, en iyisi budur. Şâyet bekârlıkta şehveti üstün geliyorsa, evlenmesi daha evlâdır. Şehvet hastalığının üç tedâvi çâresi vardır. Bunlar açlık, nâmahreme bakmamak ve kalbi kaplayacak bir düşünce ile meşgûl olmaktır. Bu üçü de fayda vermezse, o zaman ancak evlenmek bunu önler. Bunun için selef hemen evlenmeğe başvurur ve kız çocuklarını tezden evlendirirlerdi. Saîd b. Müseyyeb anlatıyor: «Şeytan bir adamı

başka yollardan aldatamayınca, ona kadın tarafından hulûl etmeğe çalışır.» Yine bu Saîd, yaşı seksen dört ve bir gözü görmez olduğu hâlde: «Benim için en büyük tehlike kadın tehlikesidir.» derdi. Abdullah b. Ebî Vedâ'e şöyle anlatıyor: «Saîd b. Müseyyeb'in sohbetine devâm ederdim. Bir müddet yanına gidemedim. Sonra gittiğimde:

— Nerde kaldın? diye benden sordu. Ben de:

— Âilem öldü, onun defnî ve mâtemi ile meşgûl olduğumdan gelemedim, dedim. Bunun üzerine:

— Bize haber vereydin, biz de cenâzeye gelirdik, dedi. Bir miktar oturduktan sonra kalkmak istedim. Saîd:

— Kendine bir eş buldun mu? diye sordu. Ben de:

— Cebimde iki veyâ üç dirhem para var, bana kim kadın verir? dediğimde, Saîd:

— Ben seni evlendiririm, kızımı sana veririm, dedi. Ben de:

— Ciddi mi söylüyorsun? dedim. Saîd:

— Evet, ciddi söylüyorum, dedi. Allahu Teâlâ'ya hamd ü senâ etti ve Resûl-i Ekrem'ine salât u selâm getirdi. İki veyâ üç dirheme bana kızını verdi. Abdullah diyor: Ben oradan kalktım fakat sevincimden deliye döndüm ve ne yapacağımı bilemez oldum. Eve geldim. Şimdi evlenmek için kimden borç alırım diye düşünmeğe başladım. Oruçlu idim. Akşam oldu namazı kıldım, ışığı yaktım, iftara oturdum. Yemeğim bir miktar etmek ile bir miktar zeytinyağı idi. Tam bu sırada kapu çalındı. Ben:

— Kim o, diye seslendim.

— Ben Saîd, dedi. Ben de Saîd b. Müseyyeb'den başka ne kadar Saîdler varsa hepsini düşündüm, o, hiç hâtırıma gelmedi. Çünkü kırk senedir câmi ile evi arasından başka yerde görülmüş değildi. Kapuya çıktım ki, bizim yeni kayın peder, Saîd b. Müseyyeb, aman efendim ne oldu, haber edeydiniz de ben geleydim dedim. O:

— Hayır, senin ayağına gelmek daha iyidir, dedi. Ben:

— Efendim ne emir buyuruyorsunuz? dedim. O da:

— Bekâr bir adamsın, evlendin bu gece yalnız kalmanı iyi bulmadım, işte sana âileni getirdim, dedi. Ve tam kendi boyunda olan kızını ardına aldı kapuya geldi. Sonra kızının elinden tutarak onu içeri aldı. Kadın utancından yıkılıyordu. Yardım ettim, içeri getirdim, fakat gözükmessin diye ekmek ile zeytinyağını karanlığa geçirdim. Sonra kapuya çıkarak komşuları çağırdım. «Ne var?» diye yanıma geldiler. Kendilerine: «Gelin komşular, Saîd bana kızını verdi.» dedim. «Bugün kızını nikâhladı ve ansızın da eve getirdi.» Komşular: «Ne diyorsun, Saîd sana kızını mı verdi?» diye tekrâr ettiler. Ben de: «Evet.» dedim. Onlar: «Ey şimdi evde midir?» diye sordular. Ben de: «Evet, evdedir.» diye cevap verdim. Hemen yanına geldiler. Annem de mes'eleden haberdar oldu, hemen geldi

ve: «Ben bunu üç gün düzeltmedikten sonra buna yaklaşılamazsın.» dedi. Ben de üç gün bekledim, sonra gerdeğe girdim. Baktım ki, kadın ayın ondördü gibi güzel. Aynı zamanda kitab ve sünnete âlim, koca hakkını en iyi bilen bir kadın. Tam bir ay bekledim, Sa'id'in yanına gidemedim, o da gelmedi. Bir ay sonra ziyâretine gittim. Kalabalık dinleyicilerinin arasında bulunuyordu. Selâm verdim, selâmımı aldı ve oturdum. Fakat onlar dağılıncaya kadar onlarla meşgûl oldu. Herkes gittikten sonra bana dönerek, kızından sordu. Ben de çok iyi olduğunu söyledim. O: «Sana bir itâatsizliği varsa sopaya sarıl.» dedi. Nihâyet müsâade aldım ve evime döndüm. Arkamdan bana yirmi dirhem harçlık gönderdi.

Bu hikâyeyi anlatanlardan biri olan Abdullâh b. Süleymân diyor ki; Sa'id'in bu kızını Abdülmelik b. Mervân veliahd olarak tâyin ettiği oğlu Velid için istedi. Çeşitli çârelere baş vurdu ve fakat alamadı. Hattâ bunun için soğuk bir günde Sa'id'e yüz değnek vurdu, üzerine bir kova su dökdü ve sofu cübbesini kendisine giydirdi.

Sa'id'in hemen o gece kızını damadına getirmesi, şehvetin gâilesini anlatır ve dinde nikâh suyu ile bu ateşin söndürülmesini bildirir. Allah ondan ve cümlemizden râzı olsun ve rahmet etsin.

8 inci BEYÂN: GÖZ VE EDEB YERİNİN ŞEHVETLERİNE UYmayanların Fazîleti

Bilmiş ol ki; şehvetlerin en büyüğü münâsebette bulunma şehvetidir. Heyecâna geldiği zaman akli dinlemeyen ve akla en çok isyân eden de bu şehvettir. Ancak bunun neticesi çirkin olup, duyulmasında rezil ve perişân olacağından insan korkar. Umûmiyetle insanların buna yaklaşımaları, ya acziyetlerinden, ya korkularından veyâ utanmalarından, yâhut da beden ve kalblerini muhâfaza bakımlarındandır. Bütün bu sebeblerle bu şehvetten kaçınmakta bir sevâb yoktur. Çünkü bütün bu sebebler nefsin bir arzûsunu diğer arzûsu üzerine tercihten ibârettir. Bununla beraber hangi bir sebep mâni olursa olsun, bir kötülüğü yapamamakta da fayda vardır. Yukarda saydığımız mâni'lerdeki faydalar meydândadır. Adami gûnahtan alıkorlar. Hangi sebeble olursa olsun, zinâyı terkedene, gûnâhından kurtulmuş olur. Asıl fazilet ve büyük mükâfatı; mâni'lerin kalkıp, bütün maddî imkânlar mevcûd olduğu hâlde sırf Allah korkusundan dolayı terkedilen, vazgeçilen günahlar yüzündendir. Hele bütün sebeblerin hâzırlanıp şehvetin de galeyâna geldiği sırada sırf Allah korkusu hasebiyle zinâyı terketmek, en büyük bir fazilettir. Bu makam, sıddıklar makaamıdır. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ عَشِيَ فَعَفَ فَكَمْ فَكَاً فَهُوَ شَهِيدٌ

«Âşık olup, iffetinden dolayı bunu gizleyerek akabinde ölen kimse şehiddir.» (164) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.); Kıyâmet günü yedi kimsenin. Arş'ın gölgesinde olacaklarını, bunlardan birisinin de, genç, güzel, asil ve mevki sâhibi bir kadının, kendisini dâvet ettiği hâlde, Allah korkusundan dolayı buna yaklaşmayıp, «Ben Allah'tan korkarım» diyen kimse olduğunu (165) haber vermiştir.

Yûsuf aleyhisselâm'ın Zeliha ile olan kıssası; bütün imkânları, arzû ve şehvetleri mevcûd iken nasıl çekilip yaklaşmadığı mâlumdur. Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de onu övmüş ve bu, büyük şehvet husûsunda şeytân ile mücâhede eden herkes için bir örnek teşkil etmiştir.

Rivâyete göre; Süleymân b. Yesâr çok parlak bir delikanlı idi. Bir gün hanımın biri yanına sokularak ondan yakınlık istedi. Süleymân reddetti ve kadını evinde bırakarak kendisi evden uzaklaştı. Süleymân diyor ki: Bu hâdiseyi tâkib eden gece rü'yamda Yûsuf aleyhisselâm'ı gördüm. Güyâ ben kendisine: «Sen Yûsuf musun?» diye sordum. O da: «Evet, ben azmeden Yûsuf, sen de azmetmeyen Süleymân'sın.» dedi. Ve bu sözü ile Allahü Teâlâ'nın:

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ

«İnanınız ki; kadın, ona teveccüh etmiş; Yûsuf da ona teveccüh etmişti, Rabbinin nişânını (ihtârını) görmeseydi...» (12 - Yûsuf: 24) Âyet-i Celîlesine işâret etmiş oldu. Yine bu zâttan daha garib bir rivâyet. Şöyle ki: Bu zât Hacca gitmek üzere Medine'den yola çıkmış, bir de arkadaşı varmış. Onunla İva denen mevkide konaklamışlar. Arkadaşı kalktı sepetini aldı ve bir şeyler almak için pazara gitti. Kendisi, bütün yakışıklığı yanında kemâl, vera', yâni son derece kötülüklerden çekinen hâliyle çadırında oturuyordu. Tepecikten, çöl kadınlarından biri onu gördü, ona yaklaştı ve başında örtüsü, sırtında çarı olduğu hâlde önünde oturdu. Yüzünden perdeyi kaldırdı. Bir ay parçası ve nur topu gibi güzel bir kadın, yüzünü açar açmaz: «Buyurun.» dedi. Süleymân yemek istediğini sandı. Kadın: «Hayır, yemek değil, bir erkeğin bir kadın ile olan münâsebetini istiyorum.» deyince, Süleymân: «Seni şeytan bana gönderdi.» diyerek başını önüne eğdi ve ağlamağa başladı. Kadın bunun üzerine çarını başına alarak uzaklaştı. Bir müddet sonra Süleymân'ın arkadaşı geldi ve onu ağlar görünce sebebini sordu. Süleymân çocukları özlediğini söyledi ise de, arkadaşı: «Daha üç gün oldu ayrılalı, on-

(164) Hâkım'ın «Târih»inde Süveyd yolu ile İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyettir.

(165) Buhâri ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

ları özlemiş olamazsın, başından bir mâcera geçmiş olmalı, onu anlat.» dedi. Süleymân yakasını kurtaramayınca başına geleni anlattı. Bu sefer ikisi birden ağlamağa başladı. Süleymân arkadaşına:

— Sen niye ağlıyorsun dedi. Arkadaşı:

— Ben olsaydım belki de kendime mâlik olamazdım, işte onun için ağlıyorum, dedi. Yollarına devam ettiler, Mekke'ye gittiler. Süleymân tavâfını yaptı, elbisesine sarıldı, uykuya yattı. Rü'yâsında güzel yüzlü, uzun boylu, güzel kokulu bir adam geldi. Süleymân bu zâta:

— Sen kimsin? diye sordu. Bu zât:

— Ben Yâkub'un oğlu Yûsuf'um, dedi. Süleymân:

— Hani Aziz'in hanımı ile aralarında mâcera geçen Yûsuf mu?

deyince o:

— Senin İvâ'daki kadın ile aranızdaki mâcera daha müdhîştir, dedi. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyuruyor:

اِنْطَلَقَ ثَلَاثَةٌ تَفَرِّمِقْنَ كَانَ قَبْلَهُمْ حَتَّى آدَاهُمُ الْمَيْتُ إِلَى غَارٍ فَدَخَلُوا
فَاغْدَرَتْ صَخْرَةٌ مِنَ الْجَبَلِ فَسَدَّتْ عَلَيْهِمُ الْغَارُ فَقَالُوا إِنَّهُ لَا يُجِئُكُمْ
مِنْ هَذِهِ الصَّخْرَةِ إِلَّا أَنْ تَدْعُوا إِلَى اللَّهِ تَعَالَى بِصَالِحِ أَعْمَالِكُمْ. فَقَالَ رَجُلٌ
مِنْهُمْ: اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي أَبَوَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ وَكُنْتُ لَا أَغْبِقُ
قَبْلَهُمَا أَهْلًا وَلَا مَالًا فَنَاقِي طَلَبُ الشَّجَرِ يَوْمًا فَلَمْ أَرَوْحَ عَلَيْهِمَا حَتَّى نَامَا
فَحَبْتُ لَهُمَا غُوفَهُمَا فَوَجَدْتُهُمَا نَائِمَيْنِ فَكْرِهْتُ أَنْ أَغْبِقَ قَبْلَهُمَا أَهْلًا
وَمَالًا فَلَبِثْتُ وَالْقَدَحُ فِي يَدِي أَنْتَظِرُ اسْتَيْقَظَا ظَهْمًا حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ
وَالضَّبَبَةُ يَتَضَاغُونَ حَوْلَ قَدَمِي فَاسْتَيْقِظَا فَتَرَا غُوفَهُمَا: اللَّهُمَّ
إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهًا فَفَرَجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ مِنْ هَذِهِ
الصَّخْرَةِ فَانْفَرَجَتْ شَيْئًا لَا يَسْتَطِيعُونَ الْخُرُوجَ مِنْهُ.

وَقَالَ آخَرُ اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي ابْنَةٌ عَمِي مِنْ أَحَبِّ النِّسَاءِ إِلَى
فَرَاوَدْتَهَا عَنْ نَفْسِهَا فَأَمْتَنَعَتْ مِنِّي حَتَّى الْكَتَبْتُ بِهَا سَنَةً مِنَ الْبَيْنِ
فَجَاءَتْنِي فَأَعْطَيْتُهَا مِائَةً وَعِشْرِينَ دِينَارًا عَلَى أَنْ تُخَلِّيَ بَيْنِي وَبَيْنَ نَفْسِهَا

فَفَعَلْتُ حَتَّى إِذَا قَدَرْتُ عَلَيْهَا قَالَتْ ائْتِيَ اللَّهَ وَلَا تَفْضُخْ الْخَاسِمَ إِلَّا بِحَقِّهِ
 فَتَحَرَّجْتُ مِنَ الْوُقُوعِ عَلَيْهَا فَأَنْصَرَفْتُ عَنْهَا وَهِيَ مِنْ أَحْسَبِ
 النَّاسِ إِلَيَّ وَرَكَتُ الذَّهَبِ الَّذِي أَعْطَيْتُهَا: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُهُ
 ابْتِغَاءً وَجْهَكَ فَفَرِّجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ فَأَنْفِجِرَ الصَّخْرَةُ عَنْهُمْ غَيْرَ أَنَّهُمْ لَا
 تَسْتَطِيعُونَ الْخُرُوجَ مِنْهَا: وَقَالَ الثَّالِثُ: اللَّهُمَّ إِنِّي اسْتَأْجَرْتُ
 أَجْرَاءَ وَأَعْطَيْتُهُمْ أَجُورَهُمْ غَيْرَ رَجُلٍ وَاحِدٍ فَإِنَّهُ تَرَكَ الْأَجْرَ الَّذِي لَهُ
 وَذَهَبَ فَتَمَيَّتُ لَهُ أَجْرُهُ حَتَّى كَثُرَتْ مِنْهُ الْأَمْوَالُ فَجَاءَنِي بَعْدَ حِينٍ
 فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَعْطِنِي أَجْرِي فَقُلْتُ كُلُّ مَا تَرَى مِنْ أَجْرِكَ مِنْ الْأَيْلِ
 وَالْبَقَرِ وَالْغَنَمِ وَالرَّقِيقِ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ اسْتَهْزَأَ بِي؛ فَقُلْتُ لَا اسْتَهْزَأُ
 بِكَ فَخَذُّهُ فَاسْتَأْفَهُ وَآخَذَهُ كُلَّهُ وَلَمْ يَتْرِكْ مِنْهُ شَيْئًا: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ
 فَعَلْتُهُ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ فَفَرِّجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ فَأَنْفِجِرْ
 الصَّخْرَةَ فَخَرَجُوا يَمْسُكُونَ

«Eskilerden üç kişi yola çıktı. Akşam olunca bir mağaraya girdiler. Mağaranın ağzına bir taş düştü, kapuyu kapadı. Kendileri içerde kaldılar. Kendi aralarında: «Yapmış olduğumuz iyi ameller ile Allah'a yalvarmaktan başka hiç bir kuvvet bizi bu taştan kurtaramaz» dediler ve bunlardan birincisi şöyle duâ etti:

Allah'ım, sen bilirsin, benim çok yaşlı anne ve babam vardı. Akşam vakti onların yemeğini verip hizmetlerini yapmadan önce kimseye bakmazdım. Önce onları yedirir, sonra diğerlerine bakardım. Bir akşam ot ve ağaç toplamak üzere mer'ada geciktim. Vaktinde yetişemediğim için onlar uyuşa kaldılar. Onların içecekleri akşam südünü sağdım. Onları uykuda bulduğum için, onlardan önce diğer âile efrâdını yedirmeği muvâfık bulmadım. Sütleri elimde sabâha kadar başları ucunda bekledim. Hâlbuki çocuklar ayaklarına dolaşıp yemek istiyorlardı. Sabâh olunca onlar uyandı, sütlerini içirdim, ondan sonra diğer işlerime baktım. Allah'ım,

bunu senin rızân için yaptım. Şâyet rızâna muvâfık düştü ise, bizi bu taşın tehlikesinden kurtar, dedi. O anda taş bir miktar aşağı doğru sallandı ve bir ışık deliği açıldı. Ancak çıkmak için kâfi değildi. İkincisi :

«Allah'ım, amcamın çok sevdiğim bir kızı vardı. Onunla münâsebet kurmak istedimse de, o kabûl etmedi. Tâ ki bir kıtlık senesinde darda kaldı ve bana geldi. Ben de, bana teslim olması şartıyla (120) altın verdim. Tam temâsa geçeceğimiz sırada kadın: «Allah'tan kork, hakkın olmadan yâni nikâhsız olarak mühürü bozma,» dedi. Kadın böyle deyince ben de en çok sevdiğim bu kadına yaklaşımdan vaz geçtim. Allah'ım, bunu senin rızân için yaptım. Rızâna muvâfık geldi ise, bizi bu dehşetten kurtar» dedi ve taş bir miktar daha açıldı. Ancak çıkmalarına kâfi değildi. Üçüncüsü :

Allah'ım, ben ücretle işçiler çalıştırdım. Ücretlerini verdim. Ancak bir tânesi ücretini azımsadı ve almadan gitti. Ben de onun parasını nemalandırdım. Bir çok mal ve melâl onun nâmına çoğaldı. Aradan uzun müddet geçtikten sonra adam geldi ve hakkını istedi. Ben de: «İşte gördüğün şu deve, inek, koyun ve köleler senindir, al götür.» dedim. Adam : «Benimle alay mı ediyorsun, ben hakkımı istiyorum.» dedi. Ben de: «Hayır alay değil, bun'lar senin yevmiyenden meydâna gelmiş mallardır, al götür.» dedim ve adam bir tânesini bırakmamak üzere hepsini aldı götürdü. «Allah'ım, bu işim rızâna muvâfık düştü ise, bizi bu tehlikeden kurtar» diye duâ etti ve taş kaydı, kapu açıldı, onlar da çıkıp yollarına devâm ettiler.» (166)

Bu anlattığımız şehvetine mâlik olup iffetine sâhip olanların fazîletidir. (Zâten yukarda geçen üç kişi arasında en mühimi ikincisidir. Çünkü en çok sevdiği bir kadına, bütün maddî imkânları hazırlayıp yaklaştığı sırada, Allah korkusu yüzünden geri çekilmiş ve verdiğini de geri almamıştır.) Gözünü yabancidan koruyan kimse de buna yakındır. Göz, zinânın başlangıcıdır. Bunun için gözü korumak mühimdir. Aynı zamanda bakmaktan ne olur diye aldırış etmemekle neticede büyük tehlike ile karşılaşır. Felâket, bakmakla başlar. Kasdî olmayıp tesâdüfî olan ilk bakışlardan muâheze yoktur. Ama tekrar tekrar bakarsa bundan mes'ûldür. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

لَكَ الْأَوَّلَى وَعَلَيْكَ الثَّانِيَةُ

«Birinci bakış sana, ama ikincisi aley-

hinedir.» (167) Alâ b. Ziyad : «Gözünü kadının elbisesine dikme: Zira o bakış, kalbe şehvet tohumunu eker.» demiştir.

(166) Buhârî, Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir.

(167) Ebû Dâvud ve Tirmizî Beride'den rivâyet etmişlerdir.

Gözünü tekrar tekrar kadına ve oğlana bakmaktan koruyabilenler az olur. Gördüğünün güzelliğini tahayyül ettikçe, insan tabiatı bir daha dönüp bakmak ister. İşte bu sırada insan, nefesine şöyle demelidir: «Tekrar tekrar bakman, ahmaklıktır. Çünkü, tekrar bakmakla güzel olduğunu anlarsan, şehvetin harekete geçer ve fakat bir şey de yapamazsın, ancak hasretini çekmiş olursun. Şayet hoşuna gitmez ve çirkin gelirse, hem zevk alamaz ve hem de tekrar tekrar baktığını güzel olarak görmek isterken, çirkin görmek canını sıkır. Bu sûretle kendi canını sıkacak işi yapmış olursun. Bununla beraber her iki şekilde, dönüp dönüp bakmasından hem günâh kazanacak ve hem de canı sıkılacaktır. Çünkü çirkin görürse nefret duyar, güzel görürse canı çektiği hâlde ona yaklaşamaz. Bu düşünceyle gözünü nâmahremden koruyan kimse, kalbini bir çok âfetlerden muhâfaza etmiş olur. Gözünün hatalı bakışları karşısında imkânları olduğu hâlde kendisini koruması, büyük bir kuvvete ve sonsuz muvaffakiyet gücüne muhtaçtır.

Ebû Bekir b. Abdullah Müzenî'den rivâyet edildiğine göre, kasabın biri komşularından birinin câriyesini kandırıp güya bir iş gördürmek maksadıyla yakın bir köye gönderir ve arkasından tâkib ederek ona yetişir ve müsâit bir yerde ondan vuslat taleb eder. Câriye :

— Sen bu işden vaz geç; zira ben seni, senin beni sevdiğinden fazla seviyorum, fakat ben Allah'tan korkarım, der. Bunu dinleyen kasap :

— Sen Allah'tan korkarsın da meğer ben korkmaz mıyım? diyerek geri döner. Yolda bayılacak derecede kendisine susuzluk harareti gelir. Bu arada Benî İsrâil Peygamberlerinden birine rast gelir ve harâretten ciğerlerinin yanmakta olduğunu söyler. Peygamber :

— Duâ et, Allah bulut göndersin, benim yapabileceğim başka bir şey yoktur, deyince, adam :

— Benim makbûl bir amelim yok, sen duâ et de ben âmin diyeyim, der ve böyle yaparlar. Bir bulut gelir gölge olur ve köye giderler. Köyde herkes kendi istikaametine ayrılır. Fakat bulut kasabı gölgeler ve onun gittiği tarafa gider. Bunu gören Peygamber :

— Senin iyiliğin yok zanniyle duâyı ben ettim, sen âmin dedin. Allah bulutu gönderdi, bize gölge oldu. Buradan ayrılırken bulut senin tarafına geçti. Bunda bir hikmet var, bana anlat, senin hâlin nedir? Kasap, mes'eleyi Peygamber'e anlatır. Peygamber de: «Günahtan tevbe edenin Allah katındaki mevkiî herkesin mevkiînden üstündür.» der.

Âbidlerden olan Saîd'in oğlu Ahmed de babasından hikâye ederek şöyle anlatıyor: Babası diyor ki: Kûfe'de iken yanımızda boyu ve endâmı yerinde olan parlak bir genç vardı. Bu genç beş vakit namazı câmi'de kılar, ibâdetine devâm ederdi. Güzel bir kadın bu gence âşık oldu. Genç câmi'e giderken bu kadın yoluna çıkarak :

— Beni dinle, sana söyleyeceklerim var, sonra gidersin, der. Genç hiç dinlemeden geçer. Câmî'den dönüşde kadın tekrar yoluna çıkar ve aynı şekilde :

— Sana söyleyeceklerim var, beni dinle, der. Delikanlı biraz düşünür ve:

— Benim seninle konuşmam şübhe uyandırır. Böyle töhmetli işlerde bulunmaktan hoşlanmam, der. Kadın :

— Ben seni bilmeyerek burada durmuş değilim, benim tarafımdan da böyle töhmet altında bulunmaktan Allah'a sığınırım. Tek başıma seninle karşılaşmağa beni sevkeden, bu hususta küçük bir şey'i insanların büyüteceğini ve siz âbidlerin billûr gibi olup leke kabul etmiyeceğini, küçük bir lekenin büyük bir kusur olarak göze çarpacağını bilirim. Bildiğim için tek başıma seninle karşılaşmağı muvâfık buldum. Seni başka bir maksatla bekletmiyorum. Benim diyeceklerim: Bütün vücûdum seninle meşguldür. Senin aşkıyla yanıyorum. Seni ve beni Allah'ıma havâle ediyorum, dedi ve bunun üzerine genç evine gitti. Evde namaz kılmak istedi fakat kadının bu sözlerinden şaşırdı ve namazını kılamadı. Hemen oturdu, eline kalem kâğıt alarak Allah adıyla söze başladı ve dedi ki: «Ey kadın, bilmiş ol ki; insan bir def'a Allah'a isyân etti mi Allahu Teâlâ onu hilim ve yumuşaklıkla karşılar. İkinci isyânını da örter açığa çıkarmaz. Fakat isyânı âdet hâline getirdi mi, Allahu Teâlâ ona öyle darılır ki, yer, gökler, taşlar, canlı ve cansız varlıklar sıkışır. Allah'ın gazabına ne dayanır ki? Söylediklerin bâtil ve boş sözler ise, ben sana bir günü hâtırlatırım. O gün gökler erimiş bakır gibi dökülecek, dağlar hallaç pamuğu gibi atılacak, Allahu Teâlâ'nın azameti karşısında herkes dize gelecektir. Ben kendimi ıslâhtan âcizim, nerde kaldı seni düzeltmek. Şâyet söylediklerin doğru ise seni tedâvi edecek iyi bir tabib göstereyim. Çünkü o, bütün cerehatli yaraları ve dayanılmaz sancıları tedâvi eder. İşte bu tabib de Allahu Teâlâ'dır. Sen tamâmen O'na teveccüh et ve O'ndan derdine derman ara. Benden sana fayda yoktur. Zira ben Allahu Teâlâ'nın buyurduğu :

وَأَنْذَرَهُمْ يَوْمَ الْأَرْفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاطْمِينَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَجِيمٍ وَلَا شَفِيعٌ يُطَاعُ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ

«Ey Muhammed, onları, yaklaşan gün ile, yüreklerin ağza geleceği, tasadan yutkunacakları Kryâmet günü ile ikaz et! Zâlimlerin ne dostu, ne de dinlenecek şefâatçısı olur. Allah gözlerin hâin bakışını ve gönüllerin gizlediğini bilir.» (40 - Mü'min: 18 - 19) Âyetiyle meşgûlüm. Seninle uğraşamam. Bu Âyetten kaçıp nere gidilir?» diye yazdı ve kadını eski

yerinde buldu, mektûbu verdi ve geri döndü. Bir müddet sonra bu kadın bu âbidin yoluna çıktı. Bu genç âbid kadını görünce yolunu değiştirmek istedi. Kadın :

— Delikanlı dönme, bundan sonra karşılaşmamız Allah huzûrunda ve Kıyâmet gününde olacaktır, dedi. Ve ağladı, devamla: Kalbinin anah-tarı elinde olan Allahu Teâlâ'dan senin her işini kolaylaştırmasını dile-rim, dedi ve gencin peşini tâkib ederek, bana dâimâ göz önünde bulun-duracağım ve onunla amel edeceğim bir öğüt ve nasihatte bulun, dedi. Âbid delikanlı da şu tavsiyede bulundu :

«Kendini kendinden koru ve Allahu Teâlâ'nı :

هُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ۝

«O, öyle bir Allah'tır ki, geceleyin sizi uyku ölümüne yatırır, gündü-zün de ne yaptığınızı bilir.» (6 - En'âm: 60) Âyetini hâtırla.» Kadın biraz düşündükten sonra eskisinden daha çok ağladı. Sonra kendine gelerek evine döndü ve artık ölünceye kadar ibâdete devâm etti. O genç, o kadını ölümünden sonra dâimâ hâtırlar ve ağlardı. «Niçin ağlıyorsun, onu sen kendinden vaz geçirdin?» diyenlere «Evet ilk ânla-rında onun tama'nını bo-ğazladım ve kesilen parçasını benim için Âhiret azığı yaptım. Ben Âhiret için ayırdığım azığı istirdâd etmekte Allah'tan utanırım» dedi.

*

Allah'ın lûtuş ve keremi ile iki şehveti kırma kitâbı tamamlandı. Âfât-ı lisân kitâbı, bunu tâkib edecektir. Evvel ve âhir, zâhîr ve bâtın hamâ, Allah'a mahsustur.

Salât u selâm, mahlûkatın hayırlısı ve bizim Efendimiz ve yeryü-zündeki hayırlılar üzerine olsun.

(İhyâ - Cild: 3 - Kitâb: 3'ün sonu)

İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn (Cilt: 3)

Rub'û'l-Mühlikât

DÖRDÜNCÜ KİTÂB :

KİTÂBÜ ÂFÂTİ'L-LİSAN

(LİSÂNIN ÂFETLERİ)

(MUKADDİME VE OTUZ İKİ BEYÂN'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

- 1 inci BEYÂN : DİL'İN BÜYÜK TEHLİKESİ İLE SÜKÛT ETMENİN FAZİLETİ.
- 2 nci BEYÂN : BİRİNCİ ÂFET BOŞ SÖZLER HAKKINDADIR.
- 3 üncü BEYÂN : İKİNCİ ÂFET FUZÛLÎ KONUŞMAKTIR.
- 4 üncü BEYÂN : ÜÇÜNCÜ ÂFET BÂTILA DALMAKTIR.
- 5 inci BEYÂN : DÖRDÜNCÜ ÂFET MİRÂ VE CİDAL, BAŞKASININ SÖZÜNE İTİRAZ VE MÜCÂDELEDİR.
- 6 nci BEYÂN : BEŞİNCİ ÂFET HUSÛMETTİR.
- 7 nci BEYÂN : ALTINCI ÂFET SÖZÜN DERİNLİĞİNE DALMAKTIR.
- 8 inci BEYÂN : YEDİNCİ ÂFET FUHUŞ, SÖVMEK, PİS DİL VE ÇİRKİN SÖZLÜLÜKTÜR.
- 9 uncu BEYÂN : SEKİZİNCİ ÂFET TEL'İNDİR.
- 10 uncu BEYÂN : DOKUZUNCU ÂFET TEGANNİ VE ŞİİRDİR.

- 11 inci BEYÂN : ONUNCU ÂFET MİZAHTIR.
- 12 nci BEYÂN : ONBİRİNCİ ÂFET SUHRİYE VE İSTİHZÂDIR.
- 13 üncü BEYÂN : ONİKİNCİ ÂFET SIR TUTMAMAKTIR.
- 14 üncü BEYÂN : ONÜÇÜNCÜ ÂFET YALAN YERE SÖZ VERMEKTİR.
- 15 inci BEYÂN : ONDÖRDÜNCÜ ÂFET YALAN KONUŞMAK VE YALAN YERE YEMİN ETMEKTİR.
- 16 nci BEYÂN : YALANA RUHSAT VERİLEN YERLER.
- 17 nci BEYÂN : TÂRİZ YOLU İLE YALANDAN KAÇINMAK.
- 18 inci BEYÂN : ONBEŞİNCİ ÂFET GIYBETTİR.
- 19 uncu BEYÂN : GIYBETİN MA'NÂSI VE TÂRİFİ.
- 20 nci BEYÂN : GIYBETİN HER A'ZA İLE YAPILABİLECEĞİ.
- 21 inci BEYÂN : GIYBETE SEVKEDEN SEBEBLER.
- 22 nci BEYÂN : DİLİ GIYBETTEN KORUMAK ÇARELERİ.
- 23 üncü BEYÂN : KALB İLE DE GIYBETİN HARAMLIĞI.
- 24 üncü BEYÂN : GIYBETE RUHSAT VEREN MÂZERETLER.
- 25 inci BEYÂN : GIYBETİN KEFFARETİ.
- 26 nci BEYÂN : ONALTINCI ÂFET NEMİMEDİR.
- 27 nci BEYÂN : NEMİMENİN TA'RİFİ VE REDDİ VÂCİB KISMI.
- 28 inci BEYÂN : ONYEDİNCİ ÂFET İKİ YÜZLÜ OLUP, İKİ HASIM ARASINA GİREREK ARZUSUNA KONUŞMAKTIR.
- 29 uncu BEYÂN : ONSEKİZİNCİ ÂFET ÖVMEK.
- 30 uncu BEYÂN : ÖVÜLENE DÜŞEN VAZİFELER.
- 31 inci BEYÂN : ONDOKUZUNCU ÂFET SÖZÜN GELİŞİNDEKİ HATLARIN İNCELİKLERİNDEN GAFLETTİR.
- 32 nci BEYÂN : YİRMİNCİ ÂFET AVÂMIN YERSİZ SUALLERİ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd Allah'a mahsustur.

O Allah ki, insânı yarattı, en güzel şekilde sûretlendirdi, imân nûru ile onu süsleyip güzelleştirdi. Ona hüsn ü beyânı vermekle diğer yaratıklar üzerine takdîm ve tafdîl etti. Kalbine ilmin hazinelerini akıtmakla, onu kemâle erdirdi. Sonra kendi rahmetinden onu örtecek perde verdi. Sonra hâtırına geçen ve kalbinde doğan şeyleri ifâde edecek ve kapalı olan perdeyi açıklayacak dil verdi. Hakkı söylemeğe onu muktedir kıldı da, verilen ni'metlere şükrü ifâde etti. Allahu Teâlâ'nın eşi, dengi ve ortağı olmayıp tek bir mâbûd olduğuna, M u h a m m e d aleyhisselâm'ın da O'nun tercih ederek yükseltip ikrâm ettiği ve Âyetlerle tafdîl edilmiş olan Kur'ân-ı Azîm ile gönderilmiş bir Peygamberi olduğuna şehâdet ederim.

Yeryüzünde tekbîr ve tehlîl eden bulunduğu müddetçe salât u selâm Ona ve O'nun âl ve ashâbı ile bütün geçmiş iyiler üzerine olsun.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; dil, Allahu Teâlâ'nın en büyük ni'metlerinden ve O'nun ince san'atlarının en mühimlerinden. Dil'in kendisi küçük olmakla berâber gerek tâat ve gerek isyânı büyüktür. Cirmi küçük, fakat cürmü büyüktür. Zira kulun küfür ve şehâdeti ancak dilindeki ifâdesinden anlaşılır. Küfür, isyânın; imân, tâatın son haddidir. Aynı zamanda vâir olsun yok olsun, Hâlık olsun mahlûk olsun, hayâl olsun mâlûm olsun, maznûn olsun mevhûm olsun, ne varsa dil ona şâmil olur. Onu isbât veyâ nefyetmekle ona taarruz eder. Çünkü ilmin şâmil olduğu her şey'i dil ifâde eder. Ya hak ile konuşur veyâ bâtil ile. İlmin de şâmil olmadığı hiç bir şey yoktur. Bu şümûl, dilden başka hiç bir âzada bulunmaz. Meselâ göz, renk ve sûretlerden; kulak seslerden; el cisimlerden başkasını anlayamaz. Diğer âzâlar da böyledir. Ama dil'in sâhası geniştir. Onun bir mânii ve imkânının sonu yoktur. Onun hayır ve iyiliklerde geniş meydânı olduğu gibi, kötülöklere de götüren yolu vardır.

Dilini salıverip, dizginlerine sâhip olmayanı, şeytan her sâhada oynatır. Onu büyük bir uçurumun kenârına ileterek helâke sürükler. İnsanları yüzüstü Cehennem'e düşürecek olan, onların dillerinin belâsıdır. Dilin kötülüğünden ancak, onu şeriat dizginine vurup Dünyâ ve Âhirete yarayacak sözlerde kullanan, hâl ve istikbâlde tehlike doğuracak sözlerden tutanlar kurtulabilir.

Dil'i hangi mevzûlarda salıvermenin makbûl veyâ merdûd olduğunu bilmek zor ve dil'i böyle istediği şekilde kullanmak çetindir. İnsâna âzâlarından en çok isyân edeni, dilidir. Çünkü o, kolaylıkla istediği tarafa gider. Onu sallamakta bir zorluk yoktur. İnsanlar, dil'in âfet ve gâilelerinden aldırılmaz! Onun hîle ve aldatmalarından çekinmez oldular! Hâlbuki insânı aldatmakta şeytânın en büyük âletlerinden biri dil'dir. Biz Allahu Teâlâ'nın yardımını ve lûtf u keremi ile dil'in âfetlerinin toplandığı ve bulunduğu yerleri açıklayacak, hudûd, sebep ve gâileleri ile birlikte ele alıp teker teker anlatacak ve ayrıca kurtuluş çârelerini de bildireceğiz. Bunun yanında bu âfetleri zemmeden haberleri de izâh edeceğiz. Önce sükûtun faziletini, sonra mâlâyânînin, sonra fuzûlî sözlerin, sonra bâtılâ dalmanın, sonra sırasıyla mîrâ, husûmetin âfetleri ile, ağzı eğip bükmeyle sözü söylemenin seci'li ve edebî konuşmalara özenmenin âfetleri ile buna benzer yapmacık edebiyatçı hatiblerin âfetleri anlatılacaktır. Bunlardan başka fâhiş sözlerin, sövmenin, dil ile eziyyetin kötülükleri; nebat, canlı ve cansız varlıklar ile insâna lânetin, şiir ile tegannînin âfetlerini de anlatacağız. Ancak «Sema'» bahsinde tegannînin câiz olup olmayan taraflarını anlattığımız için onu tekrâr edecek değiliz. Şakanın, maskaralığın, eğlencenin, sırrı ifşânın, yalan söz vermenin, söz ve yeminde yalanın, yalana târizlerin, gıybet, çekiştirme, koğuculuk, söz gezdirmeye, yerine göre başka başka konuşmanın âfetleri ile övmenin âfetleri, konuşmadaki hatâların inceliklerinden, gafletin, bilhâssa Allahu Teâlâ'nın sıfatı ile alakalı dinin esâsına taallûk eden konuşmalardaki hatâların âfetleri, sonra avâmın, Allahu Teâlâ'nın sıfatlarından sormasının ve kelâmının kıdem ve hudûsu üzerinde durmalarının; harfleri kadim midir, hâdis midir? demelerinin âfetlerini anlatacağız. Hepsî yirmi âfettir. Allah'ın lûtf u kereminden yardım ve tevfiik dileriz.

1 inci BEYÂN : DİL'İN BÜYÜK TEHLİKESİ İLE SÜKŪT ETMENİN FAZİLETİ

Bilmiş ol ki; dil'in tehlikesi büyüktür. Kurtuluş ancak sükûttadır. Bunun için şeriat sükûtu övmüş ve sükûta teşvîk etmiştir. Nitekim Re-

sûl-i Ekrem (S.A.V.): مِنْ صَمْتٍ نَجَاةٌ «Sükût eden kurtulmuştur.»

(168) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

أَلَمْتُ حُكْمًا وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ هـ «Sükût hikmettir, fakat su-

sanlar azdır.» (169)

Abdullah b. Süfyân diyor ki: Babam Süfyân Resûl-i Ekrem'e:

— İslâmiyet hakkında bana öyle bir şey öğret ki, artık başkasına bir şey sormağa lüzum kalmasın, dedi. Resûl-i Ekrem de:

قُلْتُ أَمَنْتُ بِاللَّهِ ثُمَّ اسْتَقْفُهُ هـ — Allah'a inandım de ve sonra da

istikaamet et, buyurdu. Süfyân Resûl-i Ekrem'e:

— En çok neyimi sakınayım? diye sordu. Resûl-i Ekrem de eli ile dilini göstererek:

«Buna sâhib ol,» buyurdu. (170) Ukbe b. Âmir diyor: Resûl-i Ekrem'e, kurtuluş çâresi nedir? diye sorduğunda. Resûl-i Ekrem:

أَمْسِكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ وَالْيَسْعَدَ بَيْنَكَ وَابْنِكَ عَلَى خَطِيئِكَ هـ «Dilini tut, evin-

de otur ve hatâlarına ağla.» (171) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem (S.

A.V.): مَنِ تَكْفَلُ لِي بِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَرَجْلَيْهِ أَتَكْفُلُ لَهُ بِالْجَنَّةِ هـ

«İki çenesi ile bacakları arasında olan hususta bana kefâlet veren kim-
senin, ben Cennet'e girmesine kefil olurum.» (172) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ وَفَى شَرْقِيَّهِ وَذَيْبِيَّهِ وَلَفْلَقِيَّهِ فَقَدْ وَفَى الشَّرْكَاهُ هـ

«Midesinin, edeb yerinin ve dilinin şerrinden korunan kimse, bütün kötülüklerden korunmuş olur.» buyurmuştur. (173) İnsanların ekserisinin helâki, bu üç şehvet sebebiyledir. Bunun için mide ve fercin âfetlerini saydıktan sonra, dilin âfetlerini anlatmağa başladık.

(168) Tirmizi Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir.

(169) Ebû Mansûr İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

(170) Tirmizi Abdullah b. Süfyân'dan sahih sened ile rivâyet etmiştir.

(171) Tirmizi Ukbe b. Âmir'den hasen isnad ile rivâyet etmiştir.

(172) Buhâri Sehl b. Sâd-i Saldî'den rivâyet etmiştir.

(173) Ebû Mansûr Deylemi, Enes'den rivâyet etmiştir.

Resûl-i Ekrem, insanların en çok Cennet'e girmelerine yarayacak amelin ne olduğundan sorulduğunda: **تَقْوَى اللَّهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ**

«Takvâ ve güzel buydur.» buyurdular. İnsanların en çok Cehennem'e girmelerine sebep olan günahların hangileri olduğu soruldukta da :

الْأَجُوفَانِ الْفَمُ وَالْفَرْجُ «Ağız ve ferc olmak üzere iki boşluktur.»

(174) buyurdular. Ağızdan murâdın, mide olması gibi, dil olması da muhtemeldir. İkisi de mühimdir. Muaz (R.A.) Resûl-i Ekrem'e, konuştuğumuzdan da muâhaze olur muyuz? diye sorduklarında, Resûl-i Ekrem :

تَكَلَّمْتُ أَمَّا هَلْ يَكُتُّ النَّاسُ فِي النَّارِ عَلَى مَا جَرَّهَمُ الْأَحْصَائِدُ السِّنْهُنَّ

«Anan ölesi, insanları yüzükoyun ateşe düşürcek olan dillerinin hatâlarıdır.» (175) buyurdular.

Abdullah Sakafî Resûl-i Ekrem'e, bana iyice bağlanacağım bir nasîhatta bulun, deyince, Resûl-i Ekrem: «Rabbim Allah de de sonra istikaamet et!» buyurdu. Adam, benim için en çok korktuğun nedir? diye sorunca, Resûl-i Ekrem dilini göstererek: «İşte budur.» buyurdu. (176)

Muaz (R.A.) Resûl-i Ekrem'e :

— Hangi amel daha makbûldür? diye sordu. Resûl-i Ekrem dilini ağzından çıkarıp, elini dilinin üzerine koymak sûretiyle dilini göstermiş ve bunu korumanın en makbûl bir amel olduğunu söylemiştir. (177)

Enes b. Mâlik Resûl-i Ekrem'in :

لَا يَسْتَقِيمُ إِيْمَانُ الْعَبْدِ حَتَّى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ وَلَا يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ حَتَّى يَسْتَقِيمَ لِسَانُهُ وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ رَجُلٌ لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ

«Kişinin imânı müstakim olmaz kalbi müstakim olmadıkça, kalbi doğru olmaz dili doğrulmadıkça, komşusu şerrinden emîn olmayan kimse Cen-

(174) Tirmizî ve diğerleri Ebu Hureyre'den sahîh sened ile rivâyet etmişlerdir.

(175) Tirmizî ve diğerleri sahîh sened ile Muaz'dan rivâyet etmişlerdir.

(176) Yukarıda geçmiştir.

(177) Taberânî ve İbn Ebl'd-Dünyâ rivâyet etmişlerdir.

nete giremez.» (178) buyurduğunu rivâyet etmiştir. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

«Selâmette kalmasını ar-
مِنْ سَكْرَةٍ أَنْ يَسْلَمَ فَالْيُزِمِ الضَّغْتِ هـ

zû eden sükûte devâm etsin.» (179) Bir başka hadiste de şöyle buyurulmuştur :

إِذَا أَصْبَحَ ابْنُ آدَمَ أَصْحَبَ الْأَعْضَاءِ كُلُّهَا تُذَكِّرُ اللِّسَانُ أَمْرًا يَقُولُ اتَّقِ اللَّهَ فِينَا
فَإِنَّكَ إِنْ اسْتَقَمْتَ اسْتَقَمْنَا وَإِنْ اعْوَجَجْتَ اعْوَجَجْنَا هـ

«Âdemoğlu sabâha çıktığı vakit, bütün âzâları lisâna derler ki: Bizim hakkımızda Allah'tan kork; çünkü sen doğrulur, doğruyu söyler, doğru yolda bulunursan, hepimiz doğrulur ve selâmette oluruz. Şâyet sen eğrilir sağa sola kayarsan hepimiz de eğriliriz.» (180)

Ömer b. Hattâb (R.A.), Ebû Bekir es-Sıddık'ı (R.A.) eli ile dilini çekip uzattığını görünce :

— Ne yapıyorsun? diye sordu. Ebû Bekir :

— Başıma gelenler hep bunun yüzünden gelmiştir. Zira ben Resûl-i Ekrem'in :

لَيْسَ شَيْءٌ مِنَ الْجَسَدِ إِلَّا يَتَكْوَى إِلَى اللَّهِ لَلِّسَانِ عَلَى حَدِّهِ هـ

«Vücûdun her parçası ehemmiyetine binâen dilden Allah'a şikâyet eder.» buyurduğunu işittim, demiştir. (181)

İbn Mes'ûd (R.A.) Safâ tepesinde telbiye ediyor ve diline hitâben: «Ey dil, hayır söyle ki, faydalan, kötülükten sükût et ki nedâmet etmeden önce selâmet bulasın.» dedi. Bunu duyanlar kendisine: «Bu söylediklerin kendi sözün mü yoksa bu hususta duydukların mı var?» sorduklarında, İbn Mes'ûd : «Evet, Resûl-i Ekrem'in :

(178) İbn Ebl'd-Dünyâ rivâyet etmiştir.

(179) İbn Ebl'd-Dünyâ ve benzerleri Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(180) Tirmizî Said b. Cübeyr veyâ Ebû Said Hudri'den merfû olarak rivâyet etmiştir.

(181) İbn Ebl'd-Dünyâ ve benzerleri Ömer'in âzadlı kölesi Eslem'den rivâyet etmişlerdir.

«Âdem oğlunun hatâlarının ço-

ğu dilindedir.» buyurduğunu işittim,» demiştir. (182)

İbn Ömer (R.A.) diyor ki; Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ كَفَّ لِسَانَهُ سَرَّ اللَّهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ مَلَكَ غَضَبَهُ وَقَاهُ اللَّهُ عَذَابَهُ وَمَنْ
اعْتَذَرَ إِلَى اللَّهِ قَبِلَ عُذْرَهُ

«Dilini koruyan kimsenin kusurlarını Allah örter. Gazabına mâlik olan kimseyi Allahu Teâlâ azâbından korur. Allah'dan özür dileyen kimsenin özrünü Allah kabul eder.» (183) buyurmuştur.

Muaz b. Cebel (R.A.) Resûl-i Ekrem'e, bana öğüt ver, demiş, Resûl-i Ekrem de :

أَعْبُدِ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ وَعُدَّ نَفْسَكَ مِنَ الْمَوْتِ وَإِنْ أَنْبَأْتُكَ بِمَا هُوَ أَمْلَكُ لَكَ
مِنْ هَذَا كَلِمٍ (وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى لِسَانِهِ وَقَالَ) كَفَّ عَنْكَ هَذَا

«Allah'ı görüyor gibi O'na ibâdet et ve kendini ölümlerden say. İster- sen bütün bunları içine alan daha mühimini haber vereyim? Dilini tut.» (184) buyurdu.

Safvân diyor ki; Resûl-i Ekrem :

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَيْسَرِ الْعِبَادَةِ وَأَهْوَنِهَا عَلَى الْبَدَنِ الصَّمْتُ وَحُسْنُ الْخُلُقِ

«Size ibâdetin en kolayını ve bedene en hafif gelenini haber vereyim mi? O, sükût etmek ve güzel ahlâktır.» (185) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لَيْسَ كُتْ

(182) Taberânî ve diğerleri hasen isnad ile İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiş- lerdir.

(183) İbn Ebî'd-Dünyâ hasen isnad ile rivâyet etmiştir.

(184) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Taberânî rivâyet etmişlerdir.

(185) İbn Ebî'd-Dünyâ ve diğerleri merfû olarak Safvân b. Süleyym'den ri- vâyet etmişlerdir.

«Allah'a ve Âhiret gününe îmânı olan, hayır söylesin veyâ sükût etsin.» (186) Bir başka hadis-i şerîfde de :

رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا نَكَلَّمَ فَعَنِمَ أَوْ سَكَتَ فَسَكِمَ ۝

«Allah o kula rahmet etsin ki, konuştuğu vakit sözünden faydalanır veyâhut sükût eder de selâmet bulur.» (187) buyurulmuştur.

İsâ aleyhisselâm'a :

— Cennet'e götürecektir bir amele bizi irşâd et, dediler. İsâ aleyhisselâm :

— Hiç konuşmayın, buyurdu. Onlar :

— Buna imkân yok, dediler. İsâ aleyhisselâm :

— O hâlde hayır söyleyin, dedi.

Süleymân aleyhisselâm: «Sözün gümüş ise sükûtun altundur.» buyurdu.

Berâ (R.A.) diyor ki; Bedevî'nin biri Resûl-i Ekrem'e gelerek :

— Yâ Resûlallah, beni Cennet'e koyacak bir ameli bana öğret, dedi. Resûl-i Ekrem :

أَطْعِمِ الْجَائِعَ وَاسْقِ الظَّمْآنَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَنْتَ عَنِ الْمُنْكَرِ فَإِنْ لَمْ تَطِقْ
فَكُفَّ لِسَانَكَ إِلَّا مِنْ خَيْرٍ ۝

«Aç'ı doyur, susuzu sula, mârufu emret, münkerden nehyet. Bunlara gücün yetmezse hayır olmayan sözlerden dilini çek.» buyurdu. (188) Yine Resûl-i Ekrem :

أَحْزَنْ لِسَانَكَ إِلَّا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّكَ بِذَلِكَ تَغْلِبُ الشَّيْطَانَ ۝

«Hayır olmayan her sözden dilini çek, ancak bu sâyede şeytâna galebe çalarsın.» (189) buyurmuştur.

Bir başka hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur :

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَ لِسَانِ كُلِّ قَائِلٍ فَلْيَتَوَكَّلْ اللَّهُ أَمْرِي عِلْمٌ مَا يَقُولُ ۝

«Allahu Teâlâ herkesin dilinin yanındadır, yâni söylenen her sözü bi-

(186) Buhâri ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(187) İbn Ebî'd-Dünyâ Hasan'dan rivâyet etmiştir.

(188) İbn Ebî'd-Dünyâ ceyyid sened ile Berâ b. Âzib'den rivâyet etmiştir.

(189) Taberânî ve diğerleri Ebû Saîd'den rivâyet etmişlerdir.

lir. O hâlde kişi konuştuğu sözde Allah'tan korksun.» (190) Bir başka hadis-i şerifinde Resûl-i Ekrem :

إِذَا رَأَى الْمُؤْمِنَ صَمُوتًا وَفُورًا فَادْنُ مِنْهُ فَإِنَّهُ يُلْقِي الْحِكْمَةَ هـ

«Sükût ve vekarlı gördüğünüz mü'mine yaklaşınız; çünkü onun hâli hikmet telkin etmektedir.» (191) buyurmuştur. İbn Mes'ûd (R.A.) diyor ki; Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

النَّاسُ ثَلَاثَةٌ غَائِمٌ وَسَكِينٌ وَسَاحِبٌ، فَوَلِّغِ نِعْمَ اللَّهِ يَذْكُرُ اللَّهَ عَالِيًا
وَالسَّكِينُ السَّكِينُ، وَالسَّاحِبُ الَّذِي يَخُوضُ فِي الْبَطَالِ هـ

«İnsanlar üç kısımdır. Bir kısmı kârda, bir kısmı selâmette ve bir kısmı da helâkteredir. Kârda olanlar, Allah'ı zikredenlerdir. Selâmette olanlar, diline sâhib olanlardır. Helâke gidenler ise, bâtıl ve boş sözlere dâlanlardır.» (192) Yine Resûl-i Ekrem :

إِنْ لِسَانَ الْمُؤْمِنِ وَرَاءَ قَلْبِهِ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَكْلمَ بَشْيَ تَدَبَّرَهُ بِقَلْبِهِ ثُمَّ
أَمْضَاهُ بِلِسَانِهِ وَإِنْ لِسَانَ الشَّافِقِ أَمَامَ مَقْبِئِهِ فَإِذَا هَمَّ بِشَيْءٍ بِلِسَانِهِ
لَمْ يَتَدَبَّرْهُ بِقَلْبِهِ هـ

«Mü'minin lisânı kalbinin ötesindedir. Bir şey söyleyeceği zaman, önce onu düşünür ve sonra konuşur. Münâfık bunun aksine, kalbi dilinin ötesindedir. Bir şey söyleyeceği zaman, düşünmeden onu söyler.» (193) buyurmuştur.

İsâ aleyhisselâm, ibâdetin on cüz olduğunu, dokuzunun susmakta ve birinin de insanlardan kaçmakta olduğunu söylemiştir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

مَنْ كَثَرَ كَلَامَهُ كَثُرَ سَقَطُهُ وَمَنْ كَثَرَ سَقَطُهُ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ وَمَنْ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ
كَانَتْ النَّارُ أَوْلَاهُ هـ

(190) Hatib ve diğerleri İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.

(191) İbn Mâce rivâyet etmiştir.

(192) Taberânî ve diğerleri Ebû Said Hudri'den rivâyet etmişlerdir.

(193) Harâitî «Mekârim-i Ahlâk»da Hasan-ı Basri'den rivâyet etmiştir.

«Çok konuşanın sürçmeleri çok olur. Düşük sözleri çok olanın günâhı çoğalır. Günâhı çok olana yaraşan da ateştir.» (194) buyurmuştur.

Eserde Vârid Olanlar :

Ebû Bekir (R.A.) konuşmamak için ağzında çakıl taşı saklardı. Eli ile dilini gösterir ve: «Başıma gelen bütün felâketler bundan gelmiştir.» derdi. Abdullah İbn Mes'ûd (R.A.) diyor: «Kendisinden baş-ha hak mâbûd olmayan Allah'a yemin ederim ki, dilden daha çok uzun müddet tevkife muhtâc olan bir şey yoktur.» Tavus da şöyle anlatıyor: «Dilim bir yırtıcı hayvandır ki, onu bırakırsam beni hemen helâk eder.» Vehb b. Münebbih de Âl-i Dâvud'un «Hikem» inde şöyle anlatıyor: «Akli başında olan kimseye, zamânını bilmesi, dilini koruması, kendi hâlini düşünüp düzeltmesi borçtur.» Hasan: «Dilini koruyan kimse dinini anlamamıştır» dedi.

Evzâ'i diyor ki; Ömer b. Abdülâzîz bize yazdığı bir mektubda şöyle demiştir: «Bundan sonra bilmiş ol ki, ölümü çokca hâtırlayan kimse, dünyâlığın azı ile iktifâ eder. Sözünün de ameline dâhil olduğunu bilen, az konuşur ve ancak lüzumlu sözleri söyler.» Diğer zâtın biri de: «Az konuşan, iki fazileti toplar. Bunlardan biri dininde selâmet, diğeri de arkadaşını anlamak ve dinlemek faziletidir.» Muhammed b. Vâsî de, Mâlik b. Dînar'a: «Yâ Ebâ Yahyâ, dili korumak, altın ve gümüşü korumaktan daha zordur.» demiştir.

Yûnus b. Ubeyd (195): «Her kim diline ehemmiyet verirse, diğ-
er amellerinde de salâh hâli görülür.» demiştir.

Hasan-ı Basri şöyle anlatıyor: «Bir gün Muaviye adamları ile konuşuyor ve herkes bir şeyler söyleyip duruyordu. Yalnız bunların arasında bulunan Ahnef b. Kays sükût edip dinliyordu. Bunun farkına varan Muaviye: «Yâ Ebâ Bahr, sen niçin konuşmuyorsun?» diye sordu. Ahnef: «Yalan konuşursam Allah'tan, doğru konuşursam senden korktuğum için sükûtu tercih ettim.» diye cevap verdi.

Ebû Bekir b. Ayyaş (196) şöyle anlatıyor: Bir def'a Hind, Çin, Kisrá ve Kayser hükümdarları bir yerde buluştular. Sohbet esnâsında birisi:

(194) Ebû Nuaym İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. Diğerlerinin de Hz. Ömer'e mevkuf rivâyetleri vardır.

(195) Basra'lıdır. Sika'dandır. Çokları kendisinden rivâyette bulunmuştur. Fazl ve verâ sâhibi bir zâttır. Hicri 39 da vefât etmiştir.

(196) Kûfe'lidir. Esed kabilesindendir. Buhâri kendisiyle delil çekmiştir. Ahmed ve İbn Muîn sika'dan olduğunu söylerler. Hicri 94 de vefât etmiştir.

— Ben konuşmadığıma değil, konuştuğuma pişmân olurum, dedi. Diğer de :

— Ben bir söz söylediğim zaman, artık onu kumandam altına alamam, o beni idâre-resine alır, fakat konuşmadığım vakit, o söz benim irademdedir, dedi. Üçüncüsü de :

— Ben o konuşana şaşarım ki, sözü geri dönerse kendisine zarar verir, dönmezse bir kârı olmaz. Dördüncüsü :

— Konuşmağı reddetmek, söylediğimi reddetmekten daha kolaydır, demiştir.

Denildi ki Mansûr b. Mûtez (197) kırk sene yatsı namazından sonra konuşmamıştır. Hattâ Rebî b. Haysem'in yirmi sene dünyâ kelâmı konuşmadığı da söylenir. Yanında kalem kâğıt bulundurur, gündüzleri konuştuklarını yazar ve akşam muhâsebesini yapardı (içerisinde dünyâ kelâmı olup olmadığını araştırırdı).

Şâyet, sükûtun bu büyük fazileti nereden geliyor ve sebebi nedir? dersin;

Bilmiş ol ki; bunun sebebi hatâ, yalan, çekiştirme, söz gezdirmе, riyâ, nifak, fuhuş, mirâ, tezkiye-i nefis, bâtıla dalma, husûmet, fuzûlî konuşma, tahrîf, ziyâde, noksan, eziyet, şerefe dokunma gibi, lisân âfetlerinin çok olmasıdır.

Bunlar pek çok âfetlerdir. Bunlar, dilde dolaşır, dile ağır gelmezler, gönlün hoşuna giderler, insân tabiatından ve şeytânın vesvesesinden bunlara teşvîk edilir. Bunlara bir kere dalan kimse, kolaylıkla kendini kurtaramaz. O sevdiklerinde dili serbest bırakır, ancak hoşlanmadıklarından dilini çekebilir. İlerde anlatacağımız gibi, bunlar ilmin kapalı mes'elelerindendir. Bunlara dalmakta tehlike var, sükûtta ise selâmet vardır. Bunun için sükûtun fazileti büyüktür. Bütün bunlarla berâber sükût etmekte aklını başına almak vardır. Vekar vardır. Fikir, zikir ve ibâdet için huzûr vardır. Dünyâda dedi-kodulardan, Âhirette de bunların hesabını vermekten selâmet vardır. Nitekim Allahu Teâlâ :

«Her ne söz söylerse, مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَبِيدٌ»

mutlak yanında hâzır bir gözcü vardır.» (50 - Kâf. 18) buyurmuştur.

Şu anlatacağım husus, sükûtun faziletini ifâde için yeter: Ağızdan çıkan sözler dörde ayrılır:

(197) Kûfe'li bir âbiddir. Aynı zamanda Sika'dandır. Hicri 132'de ölmüştür. Bir çokları kendisinden rivâyet etmişlerdir.

Birinci kısım, sırf zarardır. **İkinci** kısım sırf menfaattır. **Üçüncü** kısım kâr ve zararı karışıktır. **Dördüncü** kısım ne kâr, ne de zarardır.

Sırf zarar olan sözlerden ve hattâ hem kârı, hem zararı olup da, kârı zararını karşılamayan sözlerden sükût etmenin lüzumu meydandadır. Ne kâr, ne de zararı olmayan sözlere gelince, bunların kıymetli vakitleri öldürmeleri bakımından aynı husrân ve zarardır. Bunlardan da kaçınmak lâzımdır. Görüldüğü gibi sözlerin dörtte üçü düştü. Kaldı dörtte biri, o da sırf menfaat olan sözlerdir ki, bunlarda da tehlike vardır. Çünkü buna da riyâ ve gösteriş gibi yapmacık sözler, gıybet ve nefsi tezkiye gibi fuzûlî sözler, gizli bir şekilde ve hiç farkında olmadan karışabilir. Bu sebeble insan tehlikeye düşer.

Aşağıda anlatacağımız gibi, lisânın gizli âfetlerini bilen kimse, şübhesiz bilir ki, Resûl-i Ekrem'in: «Sükût eden kurtulur.» sözü, burada kat'i bir hükümdür. Allah ona hikmetin cevherini ve cevâmîü'l-kelîmî vermiştir. Onun kelimelerinin altında yatan derin mânaları ancak ulemanın havassı bilir. Yakında anlatacağımız âfetler ve bunlardan korunmanın zorluğu, bu hakikatleri inşâallah sana da bildirecektir. İşte biz şimdi lisânın âfetlerini saymağa başlıyoruz ve tertib olarak en hafifinden başlayıp ağırına doğru gideceğiz. Gıybet, nemîme ve yalan gibi mevzuları sona alacağız. Çünkü bunlar üzerinde daha uzun uzadıya durmak icab eder. Bu âfetler, yirmidir. Bunları Allah'ın izniyle bildirelim:

2 nci BEYÂN : BİRİNCİ ÂFET BOŞ SÖZLER HAKKINDADIR.

Bilmiş ol ki, senin hâllerinin en güzeli; anlattığımız gıybet, nemîme, yalan, mirâ, cidâl ve benzeri sözlerden korunarak, sana ve başkalarına zararı olmayan sözleri konuşmandır. Ne yazık ki sen, muhtâç olmadığın lüzumsuz sözlerle meşgûl olursun da bu sûretle kıymetli zamanlarını öldürür ve dilinin ameli üzerine hesâba çekilirsin. Bu sûretle hayırlı olanı atıp kötü olanı almış olursun. Zira sen, kıymetli zamânını Allah'ın azamet ve yaratıkları üzerinde düşünmeğe sarfetsen, bu düşünce sırasında faydası daha büyük olan ilâhî nefhalar sana açılabilir. Veyâ tehlîl, zikir ve tesbîh etsen, yine senin hakkında daha hayırlı olurdu. Öyle kelimeler olur ki, Allahu Teâlâ onun karşılığında Cennet'te bir köşk verir. Bir hazine almağa gücü yeterken onun yerine faydasız bir boncuk alan elbette aldanmış ve büyük husrandadır. İşte zikrullahı terkedip faydasız mübahlarla meşgûl olan böyledir. Bu adam mübâh ile meşgûl olurken her ne kadar günahkâr olmazsa da Allah'ı zikir sâyesinde yapacağı büyük kâr-

dan mahrûm olduğu için zarardadır. Çünkü mü'minin sükûtu fikir, bakışı ibret, konuşması zikir olur. Resûl-i Ekrem böyle buyurmuştur.

Bilmiş ol ki, kişinin en değerli sermâyesi, vakitleridir. Bunları boş yere harcar ve Âhiret için bir sevab hazırlamazsa, ana sermâyeyi iflâs ettirmiş olur. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

«Boş ve faydasız iş-
مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَنْبَغِيهِ هـ

leri terketmek, kişinin İslâmiyetinin güzelliğindendir.» (198) buyurmuştur. Belki bu hususta bundan daha şiddetlisi vârid olmuştur. E n e s (R.A.) şöyle anlatıyor: Uhud cenginde şehid düşen bir gencin karnı üzerine ağırlıktan taş bağlanmış olduğunu gördük. Annesi yüzünden toprakları sildi ve :

— Ne saâdet sana oğlum, sana Cennet'le müjde olsun, dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

وَمَا يُذْرِيكَ أَعَلَّكَ كَانَ يَتَكَلَّمُ فِي مَا لَا يَنْبَغِيهِ وَيَمْنَعُ مَا لَا يَضُرُّهُ هـ

«Ne biliyorsun, belki boş sözler konuşur ve kendisine zararı olmayan şeylerden men'ederdi.» (199) buyurdu. Resûl-i Ekrem bir müddet K â ' b ' ı görememişti. Ne olduğunu sorunca, hasta olduğunu söylediler. Resûl-i Ekrem doğruca K â ' b ' ı ziyârete gitti ve :

— Ey Kâ'b, sana müjde olsun, dedi. Kâ'b'ın anası :

— Senin için Cennet hâzır ey Kâ'b, dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

— Kimdir bu Allah üzerine kat'î söz veren? buyurdu. Kâ'b :

— Annemdir, dedi. Resûl-i Ekrem :

— Ne bilirsin ey Kâ'b'ın annesi, belki Kâ'b lüzumsuz sözler konuşmuş veyâhut lüzumsuz şeylerden men'etmiş olabilir.» (200) buyurdu. Yâni Cennet, hesap görmeyecekler için hazırlanmıştır. Bu sözleri konuşanlar, bu sözlerinden de hesaba çekileceklerdir. Her ne kadar konuştukları mübâh olsa da hesapları münâkaşalı geçeceğinden ve münâkaşalı hesaplar bir nevi azâb olduğu için, bu gibilere Cennet hâzırlanamaz.

(198) Tirmizî ile İbn Mâce Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(199) Tirmizî rivâyet etmiştir.

(200) İbn Ebi'd-Dünyâ Kâ'b'dan rivâyet etmiştir.

Muhammed b. Kâ'b diyor ki; Resûl-i Ekrem bir def'a :

«Şu kapudan ilk girecek olan, Cennet ehlinde biridir.» buyurdu. Ve Abdullah b. Selâm biraz sonra içeri girdi. Ashâb-ı Kırâm, Resûl-i Ekrem'in bu müjde haberini kendisine ulaştırdı ve hangi ameli ile bu mertebeye ulaştığını kendisinden sordular. Abdullah : «Ben zayıf bir kimseyim. Benim en kuvvetli umûdum, kalb selâmeti, yâni kimseye karşı içimde kötülük beslememek ve boş sözleri terketmiş olmamdır, başka bir fiilim yoktur.» dedi. (201)

Ebû Zer (R.A.) diyor ki; Resûl-i Ekrem bana :

— Sana, bedene hafif fakat terazide ağır gelen bir amel öğreteyim mi? buyurdu. Ebû Zer :

— Evet ya Resûlâllah, deyince, Resûl-i Ekrem :

— O, sükût etmek, güzel ahlâka sâhib olmak ve lüzumsuz şeyleri terketmektir, buyurdu. (202)

Mücâhid anlatıyor: İbn Abbâs, «Beş hafif şey var ki, bunlar eğilenmiş binit için bekletilen bir Arab atından benim için daha sevimselidir.» dedi ve bu beş şey'i şöyle anlattı: «Üzerine elzem olmayan ve sana faydası dokunmayan şeylerde konuşma; zîra bu fuzûlî bir iştir, zararından da emin değilsin. Yerini bulmadıkça lüzumlu olan sözü de konuşma. Çok kere faydalı söz yerini bulmaz da kaybolur gider. Ne halim, ne de sefih, ahmak kimselerle mücâdele etme! Çünkü halim kalbinden sana buğz eder. Ahmak ve âdi kimseler, dili ile sana eziyyet ederler. Tanıdığın bir kimse yanından ayrıldığı zaman, onun ayrı bir yerde seni nasıl anmasını istersen, sen de onu öye an. Sen, afvedilmeni istediğin husûslarda, onu da afvet. Kardeşinin sana ne şekil muâmele yapmasını istersen, sen de ona o şekilde muâmele et. Suçlu olarak yakalanıp ihsân ile mücâzat görenin ameli gibi amel et.» Lokmân-ı Hakîm'e, hikmetin nedir? diye soranlara, o: «Benden gizlenen şey'i araştırmadım. Üzerime elzem olmayan şey'in üzerinde durmadım.» diye cevap vermiştir.

Mevrık el-Acelî (203): «Yirmi senedir bir dâva peşinde uğraştığım hâlde muvaffak olamadım. Bununla berâber ardını da bırakacak değilim.» dedi. Dâvasının ne olduğu kendisinden soruldukda, mâlâyânî'den sükûttur, dedi. Hz. Ömer (R.A.): «Üzerine elzem olmayan şey'e karışma, düşmânından uzaklaş, dostundan sakın, ancak emîn bulduğun ile birleş. Emin de Allahu Teâlâ'dan korkan kimsedir. Fâcir ile sohbet etme, kötlüğünden sana da sirâyet eder. Sırrını da ona verme, işinde Allahu Teâlâ'dan korkan kimselerle istişâre et.» demiştir.

(201) İbn Ebî'd-Dünyâ mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(202) İbn Ebî'd-Dünyâ Ebû Zer'den rivâyet etmiştir.

(203) Ebû'l-Mütemer Basra'lıdır. Sika'dandır. Âbiddir. Bir çokları kendisinden rivâyette bulunmuştur.

Mâlâyânî'nin haddi ise, sükût etmekle günahkâr olmadığı ve hiç bir sûretle zarar görmediğin sözleri konuşmaktır. Meselâ, bir mecliste seyâhat bâtîralarını, yolculukta gördüğün orman, dağ, ova, şehir ve ırmak gibi şeyleri, karşılaştığın hâlleri, hoşuna giden ve gitmeyen hususları ve gördüğün bâzı zâtları anlatman gibi. Bunları anlatmasan da bir şey lâzım gelmez. Gördüklerine bir şey ilâve etmemek ve eksik de söylememek. Böyle yerler gördüm diye kendine süs vermemek. Kimseyi gıybet etmemek. Allah'ın yarattıklarını yermemek şartıyla, bunlardan bahsetmek, bir mâlâyânîdir. Bütün bunlara riâyet etmekle, yine kıymetli zamânını kaybetmiş oluyorsun. Vaziyet bu merkezde iken anlattığımız diğer âfetlerden nasıl kurtulmuş olursun?

Üzerine elzem olmayan şey'i başkasından sorman da bir mâlâyânîdir. Çünkü bunu sormakla zamânını kaybediyorsun. Aynı zamanda sorduğun adamdan cevap istemekle yine zaman kaybediyorsun. Zararın bu kadarı, sorulan soruda âfet olmadığı zamandır. Hâlbuki soruların çoğunda âfet vardır. Meselâ, adama tutar da yaptığı ibâdetten sorar ve «Oruçlu musun?» dersin, adam: «Evet, oruçluyum.» diye cevap verirse, ibâdetine ri-yâ karışmış olabilir. Şâyet ri-yâ karışmazsa gizlilik ehemmiyetini kaybeder. Hâlbuki gizli ibâdetler âşikâre ibâdetlerden kat kat üstündür. Şâyet oruçlu olduğu hâlde, değilim, derse yalan söylemiş olur. Sorduğun soruyu cevabsız bırakırsa sana hakaaret etmiş olur. Şâyet kaçamaklı cevap verecekse, bunun için de çâreler aramakla yorulmuş olur. Demek ki, adama ibâdeti husûsunda sorduğun bir suâl ile adamı ya ri-yâya veyâ yalana, yâhut seni tahkîre yâhut da bir sürü zahmete sokmuş olacaksın. İsyânından ve duyulmasını istemeyip gizli tuttuğu her şeyden sorman yine aynı hükümdedir. Başkasının söylediği bir söz hakkında da adama suâl edip, sen ne dersin, senin görüşün nedir? demek de aynıdır. Ayrıca yolda karşılaştığın bir adama, kimsin, nerden geliyorsun? şeklinde suâller tevcih etmek de bu nevidendir. Adam belki bunu açıklamak istemez. Utanıp kaçınacağı sebepleri var, doğrusunu haber vermek istemez. Doğruyu söylemezse yalancı olur ve buna sen sebep olmuş olursun. Yine bunun gibi, üzerine elzem olmayan bir mes'eleyi adama sorarsın. Kendisine suâl sorulan herkes, bilmediğine «bilmem» demez. Adam kafadan bir cevap verir. Bu mes'ûliyet de sen sebep olursun. İşte bütün bunlar, kendilerinde âfet bulunan mâlâyânîlerdir.

Benim mâlâyânî sözlerden maksadım bu nevi sözler değildir. Çünkü bu gibi sözlerin hem günâhı, hem de zararı vardır. Mâlâyânî sözlerin misâli, Lokmân - ı Hakîm, Dâvud aleyhisselâm'ın yanına gider. Dâvud aleyhisselâm ise demirden zırh yapıyordu. Lokmân böyle bir şey'i hiç görmemiş olduğundan, buna hayret eder. Ne yaptığını bilmediğinden, sormak ister, fakat hikmeti buna mâni olur ve bir türlü so-

ramaz. Dâvud aleyhisselâm işini bitirip yaptığı şey'i giydikten sonra: «Bu, harb için güzel bir zırh oldu.» deyince, Lokmân: «Sükût hikmettir, fakat susmasını bilenler azdır.» demiştir. Yâni azıcık sabretmekle sormadan ne olduğunu öğrenmiş oldu. Hattâ rivâyete göre, bu imâlâtın ne olduğunu öğrenmek maksadiyle, bir sene Dâvud aleyhisselâm'ın yanına gitti geldi.

İşte bu ve bunun benzeri, zararı olmayan, gizliliği açığa çıkarmağa sebep de olmayan, riyâ ve yalana insânı sürüklemeyen suâller, mâlâyânî, lüzumsuz ve boş sözlerdir. Bunları terketmek, kişinin İslâmiyetinin güzelliğindedir. Bu anlattığımız mâlâyânîdir. (Yâni lüzumsuz sözlerdir.)

Mâlâyânî'nin sebebi, muhtâc olmadığı şeyleri bilmeğe iştiyâk, tatlı tatlı sohbet ve faydasız hikâyelerle zaman öldürmektir. Bütün bunların tedâvi ve kurtuluş çâreleri, ölümün gözü ile kaş arasında olduğunu, ağzından çıkan her kelimededen mes'ûl bulunduğunu, nefeslerinin ana sermaye olduğunu, dilinin Hûrileri avlayabilecek bir tuzak olduğunu bilmesidir. Dilini ihmâl edip başı boş salıvermek, büyük zarara sebep olur. İşte ilim cihetinden ilâç budur. Bunları bilip ona göre diline hâkim olması icâb eder. Amel cihetinden tedâvisi, dilini korumak için yapılacak şey, yalnız kalmak veya Ebû Bekir (R.A.) gibi ağzında bir şey taşımak, hattâ lüzumlu bâzı şeylerde bile susmağa alışmak ve bu sûretle dilinden mâlâyânîyi kesmektir. Uzlette olmayanların bu şekilde dillerine hâkim olmaları cidden zordur.

3 üncü BEYÂN : İKİNCİ ÂFET FUZULÎ KONUŞMAKTIR

Birinci âfet, lüzumsuz şeyler üzerinde durmak, ikinci âfet fazla konuşmaktır.

Bu da mezmûmdur. Fazla mâlâyânî de bunun içine girdiği gibi, lâzım olan şeylerde lüzumundan fazla konuşmak da, bu hükme girer. Çünkü maksadını kısa cümlelerle ifâde etmesi mümkün iken onu uzun cümleler ve tekrarlarla ifâde de mümkündür. Bir kelime ve bir cümle ile ifâde edilebilen maksadları iki kelime veyâ iki cümle ile ifâdede ikinciler fuzulî olmuş olur. Yâni ihtiyaçtan fazla konuşmak olur ki, günah ve zararı mûcib olmasa bile, yukarda anlattığımız sebebler dolayısıyla bu da mezmumdur. Atâ b. Ebî Ribâh şöyle anlatıyor: «Selef fuzulî sözlerden hoşlanmaz ve onları çirkin görürlerdi. Allah'ın kitâbı, Resûlün sünneti, emr-i mâruf, nehy-i münker ve geçim için muhtâc olduğu sözlerden başka her sözü, fuzulî kabûl ederlerdi. Siz, sağınızda solunuzda oturup ağzınızdan çıkan her sözü yazan ve sizi koruyan yazıcı melekleri unuttunuz mu? Sizden biriniz, dünyâda ömrü boyunca doldurduğu amel sahifeleri

Allah huzûrunda açılıp ekserisinin ne dünyâ, ne de Âhirete yarayan kusurlu sözler olduğunun görülmesinden utanmaz mı?

Sahâbeden bir zât şöyle anlatıyor: «Bâzan benden öyle şeyler sorulur ki, hararetili bir adamın soğuk suya olan hevesinden daha hevesli olarak bunu cevaplandırmak isterim. Fakat; fuzûlî konuşma olur korkusu ile bu arzûmu yerine getirmem, bu sözü cevaplandırmam!»

Mitraf (204) da şöyle anlatıyor: «Allah'ın Celâlini kalbinizde büyütünüz, O'nun adını düşük şeylere katmayınız.»

Bilmiş ol ki, fuzûlî sözler, muayyen değildirler. Ancak mühim olanları Kur'ân-ı Kerim'de anlatılmıştır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyur-

muştur: *لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مِنْ أَمْرٍ بَصِيدٍ أَوْ مَعْرُوفٍ وَأَصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ*

«Onların fısıldaşmalarının çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi veyâ bir mârûfu işlemeyi veyâ insanların arasını düzeltmeyi emreden başka.» (4-Nisâ: 114) Resûl-i Ekrem de :

طُوبَى لِمَنْ أَمْسَكَ الْفَضْلَ مِنْ لِسَانِهِ وَأَنْفَقَ الْفَضْلَ مِنْ مَالِهِ

«Müjde o kimseye ki, sözünün fazlasını tutmuş ve malının fazlasını infâk etmiştir.» (205) buyurmuştur. Hâlbuki insanlar tamâmen bunun aksini yapmakta; mallarının fazlasını tutup dillerini alabildiğine salıvermektedirler. Yine Mitraf babası Abdullah'tan haber veriyor, Abdullah diyor ki; Âmir oğullarından bir kaç kişi ile Resûl-i Ekrem'in huzûruna çıktık. Bunlar:

— Sen bizim atamızsın, sen bizim efendimizsin, sen bizim en büyüğümüz ve en üstünümüzsün, sen parlak bir kâsesin, sen şöylesin, sen böylesin gibi mukaddimelere başladılar. Resûl-i Ekrem:

قُولُوا قَوْلَكُمْ وَلَا يَسْتَهْوِ بِكُمْ الشَّيْطَانُ

«Söyleyeceğinizi söyleyin, şeytan sizi şaşırtıp durmasın.» buyurdu. Resûl-i Ekrem'in bu mübârek sözünde, dil bir def'a doğru da olsa övmeye başlayınca şeytan onu havalandırıp aşırı gitmesine sebep olabilir.

İbn Mes'ûd (R.A.): «Fuzûlî konuşmalardan sizi korkuturum. Kişi için ihtiyâcı kadar konuşmak kâfidir.» demiştir. Mücâhid de söy-

(204) Abdullah'ın oğlu Mitraf Basra'lıdır. Sika'dandır ve âbiddir. Hicri 95 de ölmüştür. Bir çok cemâat kendisinden rivâyette bulunmuştur.

(205) Bezzâr Enes'den rivâyet etmiştir.

le anlatıyor: «Ağzından çıkan her söz yazılır, hattâ kul çocuğunu susturmak için: «Dur, ben sana şunu bunu alacağım» der de sonra almazsa yalancılardan yazılır.» **Hasan-ı Basrî**: «Ey âdem oğlu, senin için defter hâzırlandı. Kirâmen Kâtibin adında iki melek vazifelendirildi, yaptıklarını yazıyorlar. İstedğini yap; ister az yap ister çok.» demiştir.

Rivâyete göre **Süleyman** aleyhisselâm ifritlerinden birini bir yere gönderdi. Arkasından da tâkibçi çıkarıp, bakın bakalım ne yapıyor diye emretti. Tâkibçi geldi ve sokakta başını göklere kaldırdığını, sonra insanlara bakıp başını salladığını haber verdi. İfrit dönünce, **Süleyman** aleyhisselâm :

— Niçin öyle yaptın? diye sordu. İfrit :

— İnsanların başı üzerinde bulunan meleklerin ne sür'atli yazı yazdıklarına ve altlarında bulunanların sür'atli temâyüllerine şaşıtm ve onun için kafamı salladım, dedi.

İbrâhîm Teymî de şöyle anlatıyor: «Mü'min, konuşacağı zaman sözüne bakar; lehinde ise onu konuşur, aleyhinde ise konuşmaz. Fakat fâcir böyle değil, ağzına her geleni birbiri peşinden sahverir gider.»

Hasan-ı Basrî: «Çok konuşanın yalanı çoğalır. Mali artanın günâhı artar. Kötü huylu olanın nefsi muazzeb olur.» demiştir.

Amr b. Dinar şöyle anlatıyor: Resûl-i Ekrem'in huzûrunda adamın biri konuştu ve lâfı uzattı. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

كَمْ دُونَ لِسَايِكَ مِنْ حِجَابٍ ه — Dilinin önünde kaç perde var?

diye sordu. Adam :

— Dudak ve dişlerim var, dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

أَفَمَا كَانَ لَكَ فِي ذَلِكَ مَا يَكُونُ ذِكْرًا لَكَ ه — Bunların hiç biri senin

sözlerini durduramadı mı? buyurdu. (206)

Bir rivâyette Resûl-i Ekrem, huzûrunda aşırı dercede kendisini medh

eden bir adama : مَا أَوْقَى رَجُلٌ شَرًّا مِنْ فَضْلٍ فِي لِسَانِهِ ه

Dilindeki lâf kalabalığı kadar kötülük kimseye verilmemiştir, yâni kişinin en büyük kötülüğü fazla konuşmasıdır.» buyurdu.

Ömer b. Abdülâzîz: «Kendimi överim korkusu ile bir çok sözlerden sarf-ı nazar ederim.» demiştir. Hakîm'lerden biri: «Sizden biriniz

(206) **İbn Ebî'd-Dünyâ** mürsel olarak rivâyet etmiştir.

her hangi bir mecliste canı konuşmak isterse, konuşmasın. Sükût ettiği zamân, sükût etmek hoşuna gidiyorsa, işte o zaman konuşsun!» demiştir. Yezîd b. Ebû Habîb de şöyle anlatıyor: «Âlimin fitnesinden biri de konuşması kendisi için susmasından daha sevimli olmasıdır. Zira dinlemekde ve susmakta selâmet, konuşmakta ise süslenmek, artık veyâ eksik konuşmak vardır.» İbn Ömer (R.A.): «Kişi için en mühim olan, dilini temizlemektir.» demiştir. Ebû'd-Derdâ (R.A.) kaba sözlü bir kadın gördü ve: «Keşke dilsiz olaydı.» dedi. İbrâhîm Nehâî: «İnsanları iki haslet mahveder. Biri fazla mâl toplamak, diğeri de fazla konuşmaktır.» demiştir.

İşte fuzûlî sözlerin âfetleri ve sebepleri bunlardır. İlâcî, mâlâyânî sözlerin ilâcıdır.

4 üncü BEYÂN : ÜÇÜNCÜ ÂFET BÂTILA DALMAKTIR.

Bu da günâh olan sözleri anlatmaktır. «Falan kadına şöyle lâf attım, o bana böyle dedi» gibi kadınların hikâyelerini yapmak, «Falan masa başında şöyle arbede oldu» şeklinde içki masalarından, fâsıkların kepâzeliklerinden, zenginlerin zevk u safâsından, hükümdarların ceberût ve mezûm olan merâsimlerinden bahsetmek gibi. Zira bunların hiç birinden bahsetmek helâl değil, belki harâmdır. Mâlâyânî [lüzumsuz] sözlerle, hattâ lüzumlu sözlerin de çoğuna gelince; bunlarla meşgûl olmak haram değilse de terki evlâdır. Çünkü boş sözlerle uğraşan kimse, bâtıla düşmekten emîn olamaz. İnsanların ekserisi, lâf etmekten zevk almak maksadıyla toplanır ama, insanlar hakkında dedi-kodu yapmaktan ve bâtıla dalmaktan emîn olamazlar.

Bâtılın nevî ve çeşitleri çok olduğu için onları saymak mümkün değildir. Bunun için bâtıl sözlerden kurtulmanın tek çıkar yolu, yalnız din dünyâ husûsunda mühim olan sözlerle iktifâ etmektir. Bâtıla dalan insan, ehemmiyetsiz sandığı öyle sözler konuşur ki, bu sözler onu helâke sürükler. Bilâl b. Hâris'in rivâyetinde, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الرَّجُلَ لَيَسْكَمُ بِكَلِمَةٍ مِنْ رِضْوَانِ اللَّهِ مَا يَظُنُّ أَنْ تَبْلُغَ بِهِ مَا بَلَغَتْ
فَيَكْتُبُ اللَّهُ بِهَا رِضْوَانَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَسْكَمُ بِالْكَلِمَةِ
مِنْ سُخْطِ اللَّهِ مَا يَظُنُّ أَنْ تَبْلُغَ بِهِ مَا بَلَغَتْ فَيَكْتُبُ اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَا سُخْطَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

«Kişi, bir mükâfat alacağını sanmadığı bir sözü söyler. Hâlbuki bu söz Allah'ın rızâsına muvâfık düşer. Bu sözü ile berâber Allahu Teâlâ

Kıyâmete kadar kendisinden râzı olur. Diğer biri de, hiç mühimsemediği bir söz sarfeder de bu sözü ile Kıyâmete kadar Allah'ın gazabına uğrar.» (207) Alkame: (208) «Bilâl'in bu rivâyeti beni çok sözlerden alı-koydu.» demiştir. Yine Resûl-i Ekrem:

إِنَّ الرَّجُلَ لَيَسْكَلُ بِالْكَلِمَةِ يُضِلُّ بِهَا حَسَاءَهُ يَهْوِي بِهَا أَعْدُ مِنَ الثَّرِيَّا

«Muhakkak kişi arkadaşlarını güldürmek için öyle sözler konuşur ki, bu sözleri ile Süreyyâ yıldızından daha uzak mesâfeye düşer.» (209) buyurdu. Ebû Hureyre (R.A.): «Kişi hiç aldırış etmediği bir sözü söyler, hâlbuki bu söz sebebiyle Cehennem'e atılır. Yine kişi hiç kıymet vermediği bir söz sarfeder de bu söz sebebiyle Allahu Teâlâ onu Cennet'in âli makamlarına yükseltir.» demiştir.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

أَعْظَمُ النَّاسِ خَطَايَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ خَوْضًا فِي الْبَاطِلِ

«Kıyâmet günü insanların en büyük hatâda olanları, dünyâda en çok bâtıla dalanlarıdır.» (210) buyurmuştur.

Allahu Teâlâ : وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَاطِئِينَ «Bâtıla da-

lanlarla biz de daldık.» (74 - Müddessir: 45),

فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلُهُمْ

«Başka söze döniinceye kadar onlarla bir arada oturmayın, yoksa siz de onlar gibi olursunuz.» (4 - Nisâ 40) Âyetleri ile buna işâret buyurmuştur. Selmân: «Kıyâmet günü, insanların en çok günahkârları, dünyâda en çok konuşmalarında Allah'a isyân edenleridir.» demiştir. İbn Sîrîn de şöyle anlatıyor: En sâ'îr'dan bir zât bunların meclisine uğrar ve «Konuş-tuklarımız abdest bozmaktan çok daha fenâdır.» derdi.

(207) İbn Mâce ve Tirmizî rivâyet etmişler: Tirmizî, sahih olduğunu söyle-miştir.

(208) Vakkas'ın oğlu ve Medine'lidir. Sika'dandır. Ashâb'dan değildir. Re-sûl-i Ekrem zamânında doğmuş, Abdülmelik devrinde ölmüştür.

(209) İbn Ebî'd-Dünyâ hasen sened ile Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(210) İbn Ebî'd-Dünyâ Katâde'den mürsel olarak rivâyet etmiştir. Ricâl-i Sika'dandır. Ayrıca Taberânî de mevkuf olarak sahih sened ile İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

İşte bu anlattığımız bâtıla dalmak ve onun cezâsıdır ki, bu, ilerde anlatacağımız gıybet, nemime, fuhuş ve diğerlerinden hâriştir. Bu, geçmişte olmuş kötü şeylere dalmak ve onlardan bahsetmektir veyâhut dinî bir zarûret olmaksızın onlara ulaşmak için onları düşünmektir. Bid'at ve fâsid hikâyelerle, âdetâ Sahâbenin bâzısını ta'n edecek şekilde aralarındaki mâcerâları anlatmak da bu kısma girer. Bunların hepsi bâtil şeyler olduğu gibi bunlara dalmak da bâtıla dalmaktır.

Lûtf u keremiyle bizi bâtıldan korumasını Allahu Teâlâ'dan dileriz.

5 inci BEYÂN : DÖRDÜNCÜ ÂFET MİRÂ VE CİDAL BAŞKASININ SÖZÜNE İTİRÂZ VE MÜCÂDELEDİR

Mirâ, söze itirâz etmek ve mücâdele etmektir ki, yasaktır. Resûl-i Ekrem :

لَا تُمَارِ أَخَاكَ وَلَا تُمَارِجُهُ وَلَا تَعِدُّهُ مَوْعِدًا فَتُخْلِفَهُ ۝

«Kardeşine itirâz etme, onunla lâğiv konuşma ve şaka yapma, ona bir söz verip de sonra ondan cayma.» (211) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

ذَرُوا الْمِرَاءَ فَإِنَّهُ لَا تَفْهَمُ حِكْمَتَهُ وَلَا تَوْمَنُ فِي شَيْءٍ ۝

«İtirâzı terkedin; zira onun hikmeti anlaşılmaz ve fitnesinden emîn olunmaz.» (212)

Yine Resûl-i Ekrem :

مَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحِقٌّ بَنِي لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ ۝ وَمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُبْطِلٌ بَنِي لَهُ بَيْتٌ فِي رَبْضِ الْجَنَّةِ ۝

«Haklı olduğu hâlde mücâdeleyi terkeden kimse için Cennet'in ortasında bir köşk inşâ edilir. Haksız olduğu hâlde mücâdeleyi terkeden için ise, Cennet'in kenârında bir beyt binâ edilir.» (213) buyurmuştur. Ümmü Seleme'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

(211) Tirmizî İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir.

(212) Taberânî Ebû'd-Derdâ ve diğerlerinden rivâyet etmiştir.

(213) İlim bahsinde geçmiştir.

إِنَّ أَوَّلَ مَا عَاهَدَ إِلَى رَبِّي وَنَعَانِي عَنْهُ بَعْدَ عِبَادَةِ الْأَوْتَانِ وَشُرْبِ
الْخَمْرِ مُلَاحَظَاتِ الرِّجَالِ هـ

«Putperestlik ve içkiden nehyettikten sonra Rabbimin beni ilk nehyettiği ve benden aldığı ilk muâhede, dedi-kodu ve mücâdeleden kaçınmaktır.» (214) Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

«Allah'ın hidâyetinden sonra hiç bir kavim sapıtmamıştır. Ancak sapıtanlar mücâdele edenlerdir.» (215) buyurmuştur. Diğer hadîsde şöyle buyurulmuştur:

لَا يَسْكُمُ الْعَبْدُ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ حَتَّى يَدَعَ الْمِرَاءَ وَإِنْ كَانَ مُحِقًّا هـ

«Kul, haklı da olsa mücâdeleyi terketmedikçe, imânını kemâle erdiremez.» (216) Başka bir hadîsde de:

سِتُّ مَن كُنْتُ فِيهِ بَلَغَ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ: الصِّيَامُ فِي الضَّيْفِ وَضَرْبُ
أَعْدَاءِ اللَّهِ بِالسَّيْفِ وَتَعْجِيلُ الدَّجَنِ وَالصَّبْرُ عَلَى الْمُصِيبَاتِ وَإِسْبَاطُ
الْوُضْوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ وَتَرْكُ الْمِرَاءِ وَهُوَ صَادِقٌ هـ

«Altı haslet kimde bulunursa imânın hakikatine ermiştir. Bunlar, yaz aylarında oruç tutmak, düşmanla harb etmek, bulutlu günde akşam namazını vaktinde ve tez kılmak, musibetlere sabretmek, dar zamanlarda abdesti tam almak ve haklı olduğu hâlde itirâzı ve münâkaşayı terketmektir.» (217) buyurulmuştur.

Z ü b e y r (R.A.) (218) oğluna nasihatinde: «Oğlum, Kur'an hakkında insanlarla mücâdele etme! Sen onlara güç yetiremezsin. Fakat sen sünnete devâm et. Onunla mücâdele edebilirsin.» Ö m e r b. A b d ü l â z î z (Allah rahmet etsin): «Dinini mücâdele için hâzırlayan kimse, çok yer değiştirir.» demiştir. M ü s l i m b. Y e s a r da: «Mücâdeleden sakınınız;

(214) İbn Ebî'd-Dünyâ, Taberânî ve Beyhaki rivâyet etmişlerdir.

(215) Tirmizi, Ebû Ümâme'den rivâyet etmiş ve sahihtir, demiştir.

(216) İbn Ebî'd-Dünyâ Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(217) Ebû Mansûr Deylemî, Ebû Mâlik'ten rivâyet etmiştir.

(218) Cennet'le müjdelenen on bahtlıyardan biridir.

zira o, âlimin, câhilleştiği bir andır. O zaman şeytân, âlimin sürçmesini bekler.» demiştir. Denildi ki; Allah'ın hidâyet ettiği bir kavim, ancak mücâdele neticesi doğru yoldan sapar. Mâlik b. Dînâr da: «Mücâdelelenin dinde yeri yoktur.» demiştir. Diğer bir kavlinde de: «Mücâdele, kalbi katılaştırır ve kini uyandırır.» demiştir. Lokman da oğluna tavsiyesinde: «Oğulcağızım, ulemâ ile mücâdele etme! Sana kızarlar.» demiştir. Bîlâl b. Sa'd (219) da: «Muannid, mücâdelecî ve kendini beğenen bir kimseyi gördüğün zaman, bil ki o her cihetce hüsrândadır.» demiştir. Süfyân-ı Sevrî: «Eğer kardeşim ile, acı değil tatlıdır diye bir nar için mücâdele etsem, o beni hemen hükümdâra şikâyet ederdi.» demiştir. Aynı zât başka bir sözünde: «Dilediğin adam ile istediğin kadar samîmiyet kur, sonra bir def'a onunla mücâdeleye giriş, o senin hakkında öyle atar tutar ki, artık bir daha geçim imkânınız kalmaz.» demiştir. İbn Ebî Leylâ (220) da: «Ben arkadaşım ile mücâdele etmem; çünkü mücâdelede ya o beni yalancı çıkaracak veyâ ben onu kızdırmış olacağım.» demiştir. Ebû'd-Derdâ (R.A.) da: «Başka hiç bir kusûrun olmasa bile, kusur olmak için mücâdeleciliğin sana yeter.» demiştir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

تَكْفِيرُ كُلِّ حَسَاءٍ رَكْعَتَانِ

«Her mücâdelenin keffâreti, iki rek'at namazdır.» (221) buyurmuştur. Hz. Ömer (R.A.) de şöyle buyurmuştur: «Üç şey için ilim öğrenme ve üç şey için de ilmi terketme: Mücâdele, övünmek ve riyâ için ilim öğrenme! Öğrenmekten utanarak veya lüzûmu yok veyâ bilmesem de olur demek sûretiyle de ilmi terketme!»

İsâ aleyhisselâm: «Yalanı çok söyleyenin güzelliği, insanlarla mücâdele edenin de mürüvveti gider. Meşgaleyi çoğaltanın vücudu hastalanır. Ahlâkı kötü olanın da, dâimâ canı sıkılır ve sıkıntı içinde kalır.» demiştir.

Ömer b. Abdülâzîz'in kâtibi Meymûn b. Mihran'a: «Ne oluyor, kardeşinle hiç ayrılmıyor ve hiç de birbirinize küsmüyorsunuz?» diyenlere, o: «Çünkü ben onunla husûmet ve mücâdele etmiyorum.» diye cevap vermiştir.

Hulâsa, itiraz ve mücâdelenin zemmi hakkında vârid olan haberler, sayılamıyacak kadar çoktur.

Mirâ; her ne şekilde olursa olsun, başkasının sözüne itirazdır. Cümlede, telâffuz tarzında, mânada ve maksadda, «Şu kusûr, bu kusûr var,

(219) Hışam devrinde ölmüştür. Sika'dan, âlim bir zâttır.

(220) Medine'li ve Ensâr'dandır. Küfe'ye gitti ve Hicri 83 de Cemacım vak'asında öldü.

(221) Taberânî Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

öyle değil böyledir,» şeklinde itirazdan ibârettir. Mirâyı terk, her çeşit itiraz ve inkârı terk ile mümkündür. Dinleyip duyduğun her söz doğru ise, onu hemen kabûl et, şâyet din ile alâkalı olmayan yalan ve bâtil bir söz ise, ona da sükût eyle.

Başkasının sözüne dokunmak, bâzan lâfzına olur. Bu da gramer, lûgat ve edebiyat cihetinden olur. Her ne bakımdan olursa olsun, kişinin kusûrunu ortaya çıkarmaya müsâade yoktur.

Bâzan da mânâsına olur. Konuştuğun bu mânâda değildir. Orada şöyle böyle hatâ ettin, gibi konuşmalardır.

Veyâ maksadında olur. «Bu söz doğru, fakat senin maksadın başkadır. Sözün hak, maksadın bâtıldır» şeklinde ve benzerleri gibi. Bu, ilmi bir mes'eleden ise buna cedel adı verilir ki, bu da mezmumdur. Burada lâayık olan susmak veyâ inâd ve inkâr yolu ile olmayıp, âdetâ istifâde zımında süâl sorup mes'eleyi vuzûha kavuşturmak hattâ nezâket yolu ile izâhat istemektir.

Mücâdele ise, başkasını ilzâm maksadından ibârettir. Gâye, onu sözlerinde küçük düşürmek, techîl etmek ve kusurlu tanıtmaktır. Bunun tezâhürü, bir bakımdan hakkı ortaya çıkarır gibi çalışırken, öte yandan karşısındaki mücâdelecinin kusûrunu ortaya koymak sûretiyle onu küçük düşürmek ve kendini büyük göstermektir. Bundan kurtuluş, susmasında günâh olmayan her mücâdelede susmakla mümkündür.

İnsânı bu kabîl mücâdeleye sevkeden, kendi ilim ve faziletini ortaya koymakla bir üstünlük kazanarak, başkasının kusûrunu açığa çıkarmak maksadıyla ona hücum etmektir ki, bunların ikisi de nefsin gizli ve kuvvetli şehvetlerinden ibârettir. Çünkü faziletini izhâr, kendi kendini tezkiye olur ki bu, böbürlenme ve üstünlük iddiâsının icâbıdır. Hâlbuki kibir ve yükseklik, rubûbiyyet vasıflarıdır.

Başkasını küçük düşürme arzusu da yırtıcılık tabiatının iktizâsıdır. Zira insandaki bu yırtıcılık vasfı, başkasını parçalamayı, kırması ve eziyeti gerektirir.

Bu iki sıfat da zemmedilen tehlikeli sıfatlardandır. Bunların silâhı, itiraz ve mücâdeledir. İtiraz ve mücâdeleye devâm eden kimse, bu tehlikeli sıfatları kuvvetlendirmiş olur. Bu davranış, kerâhet derecesine ve belki bekasına eziyyet olduğu için, bir isyân ve günâha yükselir. Hâlbuki mücâdelenin başkasına eziyyet vermekten ve hiddetini arttırmaktan ayrılmadığını, itiraz edilen kimseyi hak ve bâtil olarak müdâfaaya sevkettiği ve bütün imkânları ile hasmını ilzâma çalışacağı, bunun neticesi olarak iki mücâdelecî arasında birbirini boğmak için dalaşan iki köpek gibi münâkaşa ve cedelin galeyana geleceği ve böylece hasmını ilzâma gayret sarfedeceği meydandadır.

Bu hastalığın tedâvisi, üstünlük gösterisine sebep olan kibri ve başkasını küçük göstermeğe sebep olan yutuculuk vasıflarını kırmakla mümkündür. Nitekim bunları, kibri, ucub ve gazabı zem kitaplarında ele alacağız. Zira her hastalığın tedâvisi, hastalığın sebeblerini ortadan kaldırmakla mümkündür. İtiraz ve mücâdele hastalıklarının sebepleri de bu mikroblardır. Bunların izâlesi lâzımdır. Mücâdelede isrâr, onu tabiat hâline getirir. Sonra bundan kurtulmak zor olur.

Rivâyete göre İmâm-ı A'zam, sohbetine devâm eden Dâvud-ı Tâî'ye, inzivâyı niçin tercih ettiğini sormuş, Dâvud-ı Tâî de: «Mücâdeleyi terketmek husûsunda nefis mücâhedesini yapmak için terk ettim.» demiştir. İmâm-ı A'zam kendisine :

— Giriştiğin bu mücâdeleyi kazanmak için tenhâlara kaçmak değil; toplantılara katılmak lâzım, meclislere devâm et, dediklerini dinle ve sen konuşma. Ancak bu şekilde mücâhedeyi kazanırsın, deyince, Dâvud-ı Tâî :

— Ben de böyle yaptım, kendimi zorla tecrübe ettim ve en şiddetli mücâhedeyi burada buldum. Mes'ele tamâmen sizin değiniz gibi idi. Çünkü düzeltmesine muktedir olduğu hâldi yanlış sözü duyan kimsenin buna susması kadar zor bir şey olamaz, dedi. Bunun için Resûl-i Ekrem : «Haklı olduğu hâldi mücâdeleyi terkedenden kimseye Allahu Teâlâ Cennet-in ortasında bir ev inşâ ettirir.» buyurmuştur.

Bunun en şiddetlisi de itikad ve mezheb mevzûlarındaki münâkaşa ve cedelde görülür. Zira mücâdele fitrî bir hâldir. Bir de bunda sevab olduğu sanılırsa, mücâdele hırsı artar. Hem tabiatı, hem de şeriat bu mücâdelede kendisine yardımcı olur, kendisini tahrîk eder. Bu ise sırf hatâdır. İnsâna yaraşan, kible ehlinden dilini çekmektir. Zira mücâdeleye girmek, karşısındaki adamı şaşırtır, yapılan mücâdelenin bir aldatma olduğu vehmini kendisinde uyandırır ve emsâline üstünlük sağlamak için bunu bir hüner sayar. Bu sûretle mücâdele kendisinde yerleşmiş olur. Bunun için mücâdele yolu ile değil, gizli nasihat yolu ile ikaza çalışmalıdır. Nasihatın fayda vermiyeceğini anlayınca onu terkedip nefsi ile meşgûl olmalıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

رَحِمَهُ اللَّهُ مَنْ كَفَّ لِسَانَهُ عَنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ إِلَّا بِأَحْسَنِ مَا يَظُنُّ عَلَيْهِ

«Dilini ehl-i kible den çekip, onları ancak gücünün yettiği en güzel şekilde ikaza çalışan kimseye Allah rahmet etsin.» (222)

Hadisi rivâyet eden Hışam b. Urve (R.A.), Resûl-i Ekrem'in bu sözü yedi def'a tekrarladığını söylemiştir. Mücâdeleyi âdet hâline geti-

(222) İbn Ebl'd-Dünyâ Hışam b. Urve'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

rip insanlar tarafından övülen, bu sebeble izzet ve kabûl gören kimse de bu tehlikeler kuvvetleşir. Gazab, kibir, riyâ, mevki sevgisi, faziletle gururlanmak gibi sultalar kendisinde toplanır ve bunları söküp atmak zorlaşır. Çünkü bu kötü vasıfların yalnız biri ile mücâdele zordur. Hepsi bir araya toplanınca mücâdelenin daha güç olacağı meydandadır.

6 ncı BEYÂN : BEŞİNCİ ÂFET HUSÛMETTİR.

Bu da zemmedilen bir haslettir. Aynı zamanda bu husûmet, itiraz ve mücâdelenin neticesidir. Çünkü itiraz, adamı herhangi bir kusûrundan dolayı küçük düşürmek ve kendisini üstün göstermek bakımından ona dokunmaktır. Cidâl ise, mezhebinin açıklamak ve yerleştirmek için yapılan münâkaşadan ibârettir. Husûmet ise, bir mâl veyâ hak iddiâsı ile alâkalı sözünde inâd ve isrârdır. Bu isrâr, bâzan ibtidâen olur, bâzan da karşısındakinin tavır ve davranışlarına itiraz mâhiyetinde olur. Mirâ, ancak söylenen söze itiraz ile olur, yâni başlangıçta olmaz. Resûl-i Ekrem :

«إِنَّ أَبْغَضَ الرِّجَالِ إِلَى اللَّهِ الْأَذِلَّةُ الْحَمِيمُ» «Allah katında en sevilmeyen

erkekler, mücâdelede isrâr edenlerdir.» (223) buyurmuştur. Ebû Hureyre'nin rivâyetinde, Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

«مَنْ جَادَلَ فِي خُصُومَةٍ يَغْيِرُ عِلْمَ لَدُنِّي زَلَّ فِي سَخَطِ اللَّهِ حَتَّى يَنْزِعَ»

«Husûmetlerde câhilce mücâdele eden kimse, bu mücâdelesinden vaz geçinceye veyâ ölünceye kadar Allah'ın gazabındadır.» (224) buyurmuştur.

Zâtın biri (Ebû Ca'fer'dir): «Husûmetten sakının, zira husûmet dini mahveder.» demiştir. Denildi ki, dinde vera'ı olanlar, aslâ husûmet etmemişlerdir. İbn Kuteybe diyor ki; (Meşhûr olan, İbn Kuteybe değil, başka bir zâttır.) Abdullah'ın oğlu Bişr bir gün bana uğradı ve :

— Burada ne oturuyorsun? diye sordu. Ben de :

— Amcazâdemle bir dâvamız var, onun için bekliyorum, dedim. Bişr :

— Babanın bana çok iyilikleri oldu, ben de sana iyilik yapmak isterim, beni dinle; vallahi husûmetten daha ziyâde kalbi meşgûl eden, huzûru bozan, mürüvveti gideren ve dini mahveden bir şey bilmiyorum, dedi. Ben de bu söz üzerine oradan ayrılmak üzere ayağa kalktım, amcazâdem :

— Nereye gidiyorsun? diye sorunca, ben :

(223) Buhârî Âişe'den rivâyet etmiştir.

(224) İbn Ebî'd-Dünyâ ve İsfahânî rivâyet etmiştir.

— Dâvamdandır vazgeçtiğimi kendisine söyledim. O;

— Benim haklı olduğumu anladın da ondan mı vazgeçtin? diye sor-du. Ben :

— Hayır, kendi nefsimi ikrâm olarak vaz geçiyorum, dedim. Bunun üzerine hasmım, ben de senden bir şey istemiyorum, senin olsun, dedi.

Şâyet, haklı bir kimse haksızlığa uğradığı zaman, hakkını korumak ve aramak için elbette dâvâ açması gerekir. Böyle bir husûmetin hükmü nedir ve bu nasıl zemmedilir? dersin :

Bilmiş ol ki: Bizim yediğimiz, haksız ve bilgisiz olan husûmettir. Hakkın nerede olduğunu bilmeden dâvayı üzerine alan bir avukat gibi, o bir şey bilmeden mücâdele eder durur. Bunun gibi, hakkından fazlasını isteyenlere de şâmilidir. Bile bile karşısındaki adama eziyyet maksadıyla hakkından fazlasını ister ve bunda ısrâr eder.

Ayrıca hakkını meydâna çıkarmak için muhtâç olmadığı ve yalnız hasmına eziyyet maksadıyla lüzumsuz sözler konuşanlar ve hasmına eziyyet için inâdına dâva açanlar aslında alacağı mala kıymet vermeyip yalnız zahmet vermek isteyenler hakkındadır. Nitekim çokları bunu itirâf eder ve: «Benim maksadım ona eziyyet etmek, onun belini kırmaktır, yoksa malın kıymeti yoktur. Hattâ ben alacağımı suya atsam da benim için bir değeri yoktur.» İşte yasak ve mezmûm olan, bu kabil husûmetlerdir.

Yoksa haksızlığa uğrayan bir kimsenin, haddi aşmamak şartıyla meşrû yoldan muhâsime etmesi, inâd ve eziyyet etmeden hakkını araması haram değildir. Yine de evlâ olan, terkidir. Çünkü husûmet esnâsında dili, ölçülü olarak kullanıp haddi tecâvüz etmemek cidden zordur. Husûmet, göğsü kızdırır, gazabı harekete geçirir. Gazab harekete geçince, asıl istenen şey unutulur da, hasımlar arasında kin ve nefret kalır. Artık her iki taraf, hasmının üzüntüsüne sevinir, sevinince üzüdür. Dil ise alabildiğine açılır, ağzına her geleni söyler. Husûmete başlayan kimse bu mahzûrlarla karşı karşıyadır. Artık iş, meşrû hakkın hudûdunu aşar. Bunun için terki evlâdır.

Anlaşıyor ki; husûmetler, her kötülüğün başlangıcıdır. Mirâ ve cîdâl de böyledir. O hâlde zarûret olmadıkça bu kapular açılmamalıdır. Zarûret hâlinde ise husûmetin doğuracağı neticelerden kalb ve dili korumak lâzımdır ki, bu da cidden zordur. Husûmetlerde yalnız hakkı üzerinde durabilenler gûnahtan emindir ve bunun husûmeti zemmedilmez. Ancak hak iddia ettiği şeyden müstağnî ise, evlâyı terketmiş sayılır, yine de günahkâr sayılmaz. Bununla berâber husûmet, mirâ ve cîdâl'de en azından güzel ve tatlı konuşma hâssasını ve bu davranışa va'dedilen mükâfatı kaybeder. Zira tatlı sözün en aşağı derecesi, karşısındaki adama muvafakatını ifâde etmektir. Sözün en kötüsü de karşısındaki adama ta'n ve itirazdır. Çünkü itiraz, karşısındaki adamın ya cehâletini veya

yalancılığını açığa çıkarmaktır. İşte mirâ ve mücâdele eden kimse bunu yapmakla güzel konuşma hâssasını kaybetmiş olur.

Resûl-i Ekrem bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

يُمَكِّنُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ طِيبُ الْكَلَامِ وَإِطْعَامُ الطَّعَامِ

«Güzel söz ve yemek yedirmek Cennet'e girmenizi kolaylaştırır.»
(225) Allahu Teâlâ da Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

أَوْفُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا «İnsanlarla güzel güzel konuşun.» (2 - Ba-

kara: 83) İbn Abbâs (R.A.): «Sana selâm veren, Mecûsi de olsa selâmını al; zira Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de:

وَإِذَا حُيِّتُمْ بِحَسَنَةٍ فَحَيُّوا بِحَسَنٍ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا

«Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha iyisiyle selâm verin ve-yâ aynıyle mukaabele edin.» (4 - Nisâ: 86) buyurdu,» demiştir. Yine İbn Abbâs (R.A.): «Fîr'avn bile bana hayır bir söz söylese, ben de aynen kendisine mukaabelede bulunurdum.» demiştir. Resûl-i Ekrem bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَغُرَفًا يَرُؤَاهُنَّ مُنَ بَاطِنِهَا وَبَاطِنُهَا مِنْ ظَاهِرِهَا
أَعَدَّهَا اللَّهُ تَعَالَى لِمَنِ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَأَلَانَ الْكَلَامَ

«Cennet'te, içi dışından ve dışı içinden görülen köşkler vardır. Allahu Teâlâ onları yemek yediren ve yumuşak konuşanlar için hâzırlamıştır.» (226)

Rivâyete göre İsâ aleyhisselâm'ın yanından bir domuz geçti. İsâ aleyhisselâm: «Selâm ile geçti.» deyince, yanındakiler: «Domuz hakkın-da da böyle mi dersin?» dediler. Bunun üzerine Hz. İsâ: «Dilimi kötü söze alıştırmak istemedim.» diye cevap vermiştir. Resûl-i Ekrem de bir

hadislerinde: الْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ «Güzel söz, sadaka-

dır.» buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem:

(225) Taberânî Câbir'den rivâyet etti.

(226) Tirmizî Enes'den rivâyet etmiştir.

اِسْقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ عَمْرَةٍ فَإِنَّ لَكُمْ تَجِدُوا فِي كَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ ۝

«Bir hurmanın yarısı ile de olsa, ateşten korunun. Bunu da bulamazsanız tatlı dil ve güzel söz ile korunmağa çalışın.» (227) buyurmuştur.

H. Ömer (R.A.): «Aslında iyilik kolay bir şeydir. Güler yüz ve yumuşak söz bunu te'min eder.» demiştir. Hakim'lerden biri: «Yumuşak ve tatlı söz, âzalarda gizlenmiş kin kirini yıkar temizler.» demiştir. Diğer bir Hakim de şöyle demiştir: «Rabbını gazablandırmayıp, arkadaşını memnûn edecek söze cimrilik etme. Böyle bir sözden ihsân edenlerin sevâbını alman muhtemeldir.»

Bütün bunlar, güzel sözlerin faziletleri hakkında rivâyetlerdir. Hu-sûmet, Mirâ, Cidâl ve inâd ise bunların zıddıdır. Zira haşîn, kaba ve çirkin sözler, kalbi kırar, geçimi zorlaştırır, hiddete sebep olur ve göğsü daraltır.

Lütuf ve keremiyle Allahu Teâlâ'dan hüsn-i tevfiik dileriz.

7 nci BEYÂN: ALTINCI ÂFET SÖZÜN DERİNLİĞİNE DAİMAKTIR.

Ağzı eğip bükerek seci' ve kafiye yapmak, edebiyat yapacağım diye yapmacık hareketlerde bulunmak, maksadına îma ve ta'riz yolu ile varmak şeklinde konuşmalardır. Bütün bu yapmacık hareketler, mevzûya girmeden lüzumsuz mukaddimeler ve mezmûm olan şeylerdir. Bunlara tekellûf denir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

اَنَا وَاتَّقِيَاءُ أُمَّيْ بَرَاءٌ مِنَ التَّكَلُّفِ ۝ «Ben ve ümmetimin müt-

takileri tekellüften, böyle yapmacık hareketlerden beriyiz.» (228) buyurmuşlardır. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَنْفُسَكُمْ إِلَيَّ وَأَبْعَدَكُمْ مِنِّي مَجْلِسَا التَّرْنَائِثِ وَالْمُتَفَهِّمُونَ
الْمُسْتَدَفُونَ فِي الْكَلَامِ ۝

«Benim için en sevimsiz ve meclisimden en uzak olanınız, kendini beğenip ağzını sağa sola yayarak edebiyat yapmağa kalkışan ve lâfı uza-

(227) Buhârî ile Müslim, Adiy b. Hâtem'den rivâyet etmişlerdir.

(228) Dârekutnî Zübeyir b. Avam'dan merfû olarak rivâyet etti. Buhârî'de de bu meâlde bir hadîs vardır.

tan kimselerdir.» (229) Hz. Fâtıma'nın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

شَرَارُ أُمَّتِي الَّذِينَ غَدَوْا بِالنِّعَمِ يَأْكُلُونَ أَلْوَانَ الطَّعَامِ وَيَلْبَسُونَ أَلْوَانَ السِّيَابِ
وَيَسْتَفُونَ فِي الْكَلَامِ

«Ümmetimin kötülery, bol ni'metlerle gıdalanıp, muhtelif yemekler yiyen, renkli elbiseler giyen ve ağzını eğip bükerek konuşanlardır.» (230). buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem bir hadisinde de şöyle buyurmuştur :

هَلَاكَ السَّطَّعُونَ , «Dikkat edin, derin sözlere dalıp lüzumsuz ye-

re lâfı uzatanlar helâk olmuşlardır.» (231) Peygamberimiz bunu üç def'a tekrâr ettiler.

Hz. Ömer (R.A.) de: «Çene çatlatarak deve kükremesi gibi konuşmak, şeytanın gevelemesindendir.» demiştir. Sa'd'ın oğlu Amr bir şey istemek üzere babası Sa'd'ın yanına gitti ve bâzı mukaddimelerle söze başladı. Bunun üzerine Sa'd: «İhtiyâcına en uzak kaldığın, bugündür. Zira ben Resûl-i Ekrem'in :

يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَخْلَوْنَ الْكَلَامَ بِالسِّنِّهِمْ كَمَا يَخْلُقُ الْبَقَرَةُ الْكَلَامَ بِالسِّنِّهَا

«Bir zaman gelecek, insanlar sözlerini ağızlarında, ineklerin otu gevelemeleri gibi geveleyip duracaklar.» (232) buyurduğunu işittim.» demiştir. Yâni sen de sözünü geveleyip durma, ne diyeceksen onu de, yapmacık sözlerle fuzûlî mukaddimelere lüzum yoktur, demek istedi. Bu şekil konuşmalar da dilin âfetlerindendir. Güçlûkle söylenen kafiyele sözler de bu hükümdedir. Âdet dışı edebiyâtı da böyledir. Karşılıklı konuşmalarda da hüküm aynıdır. Zira Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir ceninin, anne karnındaki çocuğun düşürülmesi ile alakalı hükmünü verdiği vakit, cânîlerin taraftarları: «Yemeyen, içmeyen, konuşmayan ve ses veremeyen şey'in diyeti nasıl olur?» dediler ve bu sözleri Arapça ifâde ile edebî bir tarzda konuştular. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

(229) Ahmed, Ebû Sa'lebe'den rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolu da vardır.

(230) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Beyhaki «Şuabü'l-İmân»ında rivâyet etmişlerdir.

(231) Müslim, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

(232) Ahmed rivâyet etmiştir.

«Arabın kafiye sözleri gibi var mı?» **أَجْمَعًا كَسَجْعِ الْأَعْرَابِ**

(233) buyurdu. Ve bu şekil kafiye konuşmağı reddetti. Zira tekellüf ve yapmacık davranış ortada idi. Lâyık olan, sözü maksada inhisar ettirmek. Çünkü sözdeki gâye, maksadı anlatmaktır. Bunun fazlası uydurma ve yapmacık hareketler oldukları için mezmumdurlar.

Hitâbetteki sözleri düzeltmek, aşırı gitmeden, ifrâta kaçmadan ve garîb kelimeler kullanmadan güzel konuşmak bu uydurmalarla girmez. Çünkü hitâbet ve tezekkürdeki gâye, kalpleri harekete geçirmek, teşvik etmek, gönülleri yumuşatmaktır. Güzel sözün dahli burada büyüktür. Bu bakımdan hüsn-i beyân, bu makaama lâyıktır. Ama ihtiyaç için karşılıklı konuşmalarda böyle edebiyat yapmağa lüzum yoktur. Bunlarla meşgûl olmak, mezmûm olan tekellüftendir. Bu gibi ahvâlde edebiyâta kaçmak, riyâ, kendi fesâhatini ortaya koymak ve güzel konuşmakla temâyüz etmeğe yeltenmektir ki, bunların hepsi şer'an mekrûh, memnû' ve mezmûm olan davranışlardır.

8 inci BEYÂN: YEDİNCİ ÂFET FUHUŞ, SÖVMEK, PİS DİL VE ÇİRKİN SÖZLÜLÜKTÜR

Bu da yasak ve zemmedilmiştir. Bunun menşei alçaklık ve pis tabî athlıktır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِيَّاكُمْ وَالْفُحْشَ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُحِبُّ الْفُحْشَ وَلَا الْفُحْشَ

«Aman aman fâhiş, açık ve çirkin sözlerden kaçınınız; zira Allahu Teâlâ çirkin sözleri ve fâhiş konuşmaları sevmez.» (234) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem Bedir cenginde öldürülen müşrikler aleyhinde kötü söylemekten men'ederek :

**لَا تَسُبُّوا هَؤُلَاءِ فَإِنَّهُ لَا يَخْلُصُ إِلَيْهِمْ شَيْءٌ مِمَّا نَقُولُونَ وَتُؤَدُّونَ
الْأَحْيَاءَ الْآنَ الْبَدَاءَ لَوْ مَرَّ**

«Bunlara sövmeyin, haklarında kötü söylemeyin; zira sizin söylediklerinizden onlara bir şey gitmiyecektir. Ancak geride kalanlarına eziyyet

(233) Buhârî; Muğire ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(234) Nesal ve Hâkim rivâyet ettiler, Hâkim sahîh olduğunu söyledi.

etmiş olursunuz. İyi biliniz ki, fuhş-i kelâm ve kötü söz mezmûmdur.» (235) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَّانِ وَلَا اللَّعَّانِ وَلَا الْفَاحِشِ وَلَا الْبَذِيئِ هـ

«Mü'min ta'n etmez, kimseye dokunmaz, lânet etmez, fâhiş söz söylemez ve kimseyi yermez.» (236) Diğer bir hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

«Cennet fâhiş ve الْجَنَّةُ حَرَامٌ عَلَى كُلِّ فَاحِشٍ أَنْ يَدْخُلَهَا هـ

çirkin söz konuşanlara haramdır.» (237) Yine Resûl-i Ekrem :

أَرْبَعَةٌ يُؤْذُونَ أَهْلَ السَّارِ فِي السَّارِ عَلَى مَا بِهِمْ مِنَ الْأَذَى يَشْعُونَ
بَيْنَ الْحَمِيمِ وَالْجَمِيمِ يَذْغُونَ بِالْوَيْلِ وَالشُّبُورِ رَجُلٌ يَسِيلُ فُؤُهُ قَيْحًا
وَدَمًا فَيُقَالُ لَهُ مَبَالُ الْأَبْعَدِ قَدْ أَذَانَا عَلَى مَا بَيْنَا مِنَ الْأَذَى فَيَقُولُ
إِنَّ الْأَبْعَدَ كَانَ يَنْظُرُ إِلَى كُلِّ كَلِمَةٍ قَذِيعَةٍ خَيْشَوَةٍ فَيَسْتَلِدُّهَا كَمَا
يَسْتَلِدُّ الرَّفَّتَ هـ

«Dört kimsenin Cehennem'de çektikleri azabdan, Cehennem halkı dahi üzülmürler. Hamîm ve Cahîm adlarındaki iki Cehennem arasında koşar dururlar: Vay bize mahvolduk, diye bağırlar. Bunlardan birinin ağzından mütemadiyen kan ve irin akar. Ona şu uzaktaki, hâin herifin hâli nedir ki, bizim çektiğimiz azab bize yetmiyormuş gibi bir de onun sıkıntısını çekiyoruz? der ki, o her fâhiş ve habîs söze bakar da cima'dan zevk aldığı gibi, bu gibi sözlerden zevk alır. Bunun için cezası budur.» (238) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem Hz. Âişe'ye :

«Ey Âişe, fuhş لَوْ كَانَ الْفُحْشُ رَجُلًا لَكَانَ رَجُلٌ سُوءٍ هـ

(235) İbn Ebî'd-Dünyâ Muhammed Bâkır'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(236) Tirmizî sahih sened ile İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

(237) İbn Ebî'd-Dünyâ İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

(238) İbn Ebî'd-Dünyâ rivâyet etmiştir.

erkek olsa, kötü bir insân olurdu.» (239) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

الْبَذَاءُ وَالْبَيَانُ شُعْبَتَانِ مِنْ شُعْبِ النِّفَاقِ هـ

«Yaramaz ve fâhiş sözler, nifakın dallarından birer daldır.» (240) Hadîsdeki «Beyân» kelimesinden murâdın, izâhı muvâfık düşmeyen şey'i açığa çıkarmak veyâhut tekellüfe varacak şekilde izaha kalkışmak mânâlarına ihtimâli olduğu gibi, din işlerinde ve Allahu Teâlâ'nın sıfatlarında açıklamak, izâh etmek ihtimâli de vardır. Çünkü dinî hükümleri ve Allah'ın sıfatlarını mücmel olarak, halka bildirmek daha iyidir. Zira avâmın teferruâta tahammülü yoktur. Tafsilâta kalkışmakla onları şübheye düşürmek ihtimâli vardır. Mücmel olarak anlatılırsa kolaylıkla onu kabûl eder. «Beyân» kelimesinin bütün bu mânalara ihtimâli olmakla berâber, «Bezâ» kelimesinin yanında bunu anmak, açıkça ifâde edilmesinde insânın utandığı sözleri îma yollu konuşacak yerde açıkça konuşmak mânâsındadır. Bu gibi yerlerde sözü kapalı geçmek daha muvâfıktır.

Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَاحِشَ الْمَتَفَحِّشَ الصَّيَّاحَ فِي الْأَسْوَاقِ هـ

«Allahu Teâlâ sokaklarda dolaşp âşikâre fâhiş ve çirkin söz söyleyenleri sevmez.» (241) buyurmuştur. Câbir b. Semure (242) diyor ki: «Babam önde ben arkasında oturuyor ve Resûl-i Ekrem'in sohbetinde bulunuyorduk. Resûl-i Ekrem :

إِنَّ الْفُحْشَ وَالْفَاحِشَ لَيْسَا مِنَ الْإِسْلَامِ فِي شَيْءٍ وَإِنْ أَحْسَنَ النَّاسُ
إِسْلَامًا أَحْسَنُهَا أَخْلَاقًا هـ

«Fuhuş ve karşılıklı fâhiş söz sarfetmenin İslâmiyette yeri yoktur. İslâmiyet bakımından insanların en güzeli ahlâkı en güzel olanıdır.» (243) buyurmuştur.

(239) İbn Ebî'd-Dünyâ İbn Luhay'a'dan rivâyet etmiştir.

(240) Tirmizî ve Hâkim rivâyet ettiler. Hâkim, hasen ve sahih olduğunu söyledi.

(241) İbn Ebî'd-Dünyâ Câbir'den rivâyet etmiştir.

(242) Ashâb'dandır. Sa'd'ın kardeşidir. Kûfe'de Hicri 76 da ölmüştür.

(243) Ahmed ve İbn Ebî'd-Dünyâ sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

İbrâhim b. Mesîre (244) diyor ki; Ahnef b. Kays: «Size hastalıkların en kötüsünü bildireyim mi?» dedi ve bunların bed lisân ve kötü huy olduklarını anlattı. Bu anlattıklarımız da kötü sözü zemmeden rivâyetlerdir.

Fuhşun haddine ve hakikatine gelince; fuhuş, çirkin şeyleri açık sözlerle ifâde etmektir. Bunlar umûmiyetle cinsî münâsebet ve bunlarla alâkalı sözlerdir. Zira bozuk insanların bu hususta kullandıkları çok çirkin ve çok açık tâbirleri vardır. İlâbuki sâlih kimseler bunlardan vahşet duyar. Bunları, kinâye, rumûz ve imâ yolu ile anlatırlar. İbn Abbâs (R.A.): «Allah hayâ ve kerem sâhibidir. Afveder ve bir çok şeyleri kinâyeli olarak anlatır. Meselâ, cinsî münâsebeti temâs ile ifâde eder. Mess, lems, duhûl ve sohbet gibi kelimeleri vikaa'dan, münâsebetten kinâye olarak zikreder. Bunlar fâhiş değiller, fakat bunların karşısında fâhiş ve açık kelimeler var ki, onları anmak çirkindir. Bunların çoğu sövüp saymakta ve ayıplamakta kullanılır. Bunlar da kendi aralarında farklıdır. Bâzıları bâzılarından daha fâhiştir. Bu da memleketlerin teâmülüne göre değişir. En hafifleri mekrûh, ağırları ise mahzurludur. Aralarındakiler, mekrûh ile mahzur arasında mütereddittir. Bu fuhş-i kelâm yalnız cima' ile alâkalı değil, idrâr ve kazâ-i hâcette de vardır. Zira kazâ-i hâcet de gizli yapılır. Gizli yapılan her şey'i açık ve sarîh kelimelerle ifâde, fuhş-i kelâmdır.»

Bunun gibi, bir kimsenin utandığı bir kusûru varsa, o kusûrunu açıkça anmadansa, şikâyet ettiğim bir husus şeklinde bir ifâde ile anmak daha muvâfık düşer. Aksi ise fuhş-i kelâmdır. Hepsi de dilin âfetlerindendir.

Alâ b. Hârûn diyor ki: Ömer b. Abdülâzîz konuşmasına çok dikkat ederdi. Bir def'a koltuğunda bir yara çıktı. Gittik vaziyetini sorduk. Yara nerende çıktı, dedik. O da, koltuğumun altında demedi de elimin içinde çıktı dedi. Burada bile dilinin nezâketini korudu.

Fâhiş söz söylemenin sebebi, ya karşısındaki adama eziyyet etmek veyâ düşüp kalktığı kötü kimselerden alışıp bunu teâmül hâline getirmektir. Çünkü sövüp saymak bu gibi alçak tabiatlı insanların âdetidir. Onlar buna aldırış etmezler. A'râbi'nin biri Resûl-i Ekrem'e:

— Bana vasiyyet et, dedi. Resûl-i Ekrem:

عَلَيْكَ بِتَقْوَى اللَّهِ وَإِنْ أَسْرَءَ عَيْرَكَ بِشَيْءٍ يَعْلَمُهُ فَبِكَ فَلَا تُعَيِّرُهُ
بِشَيْءٍ يَعْلَمُهُ فِيهِ يَكُونُ وَبِأَلِهِ عَلَيْهِ وَاجِرُهُ لَكَ وَلَا تُسَبِّحَنَّ شَيْئًا

«Allah'tan kork, takvâya devâm et, bir kimse sende bildiği bir kusûrdan dolayı seni ayıplarsa, sen onda bildiğin kusurdan dolayı onu ayıplamağa kalkışma; günâhı onun, sevâbı ise senin olur. Ve kimseye kötü söz söyleme.» (245)

İyâd b. Himar diyor ki: Resûl-i Ekrem'e:

— Bizim akrabadan biri bana kötü söz söylüyor. Hâlbuki benden aşağıdır. Bende aynı şekilde kendisine mukaabelede bulunabilir miyim? diye sordu. Resûl-i Ekrem:

الْمُسَابِقَانِ شَيْطَانَانِ يَتَعَاوَيَانِ وَيَتَهَاجِرَانِ

«Karşılıklı birbirine sövenler şeytanlardır. Onlar köpek gibi itişir, yalan konuşur ve ayrılırlar.» (246) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

سِبَابُ الْمُؤْمِنِ فِسْقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ «Mü'mine sövmek

fısk, mü'mini öldürmek ise küfürdür.» (247) buyurmuştur.

Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:

الْمُسْتَبَانِ مَا دَامَ لَا فَعَلَ الْبَادِي مِنْهُمْ مَا حَتَّى يَعْتَرِيَ الْمَظْلُومُ

«Karşılıklı birbirine sövenlerin günâhı, mazlumu taraf başlayıncaaya kadar, ilk def'a başlayanadır.» (248)

Diğer hadisde şöyle buyurulmuştur:

مَلْعُونٌ مَنِ سَبَّ وَالِدَيْهِ «Annesine babasına söven mel'ûndur.»

Diğer bir rivâyette: مِنْ أَكْبَرِ الْكِبَائِرِ أَنْ يَسُبَّ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ

«En büyük günahlardan biri de kişinin annesine babasına sövmesidir.» buyurulmuştur. «İnsan annesine babasına söver mi?» diyenlere, Re-

sûl-i Ekrem: يَسُبُّ أَبَا الرَّجُلِ فَسُبُّ الْأَخْزَابِ «Kendisi

(245) Ahmed ve Taberâni isnâd-ı ceyyid ile Câbir'den rivâyet etmişlerdir.

(246) Tayâlisî rivâyet etmiştir.

(247) Buhârî ile Müslim İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

(248) Müslim Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

başkasının babasına küfreder, başkası da onun babasına küfreder.» (249) buyurmuştur.

9 uncu BEYÂN : SEKİZİNCİ ÂFET TEL'İNDİR

Lânet, ister insan, ister hayvan ve ister nebâtâta olsun, mezmumdur.

Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) : **«مُؤْمِنٌ لَيْسَ بِلَعَّانٍ»** «Mü'min

lânet edici olamaz.» (250) buyurmuştur. Diğer hadiste de şöyle buyurul-

muştur: **«لَا تَلْعَنُوا بَلْعَنَ اللَّهِ وَلَا يَغْضَبَهُ وَلَا يَجْهَنَّمُ»** «Allah'ın gaza-

bı, Allah'ın lâneti ve Cehennem ile lânetleşmeyin.» (251) Huzeyfe diyor ki: «Bir kavim lânetleşirse, lâneti hak ederler.» İmrân b. Husayn de şöyle demiştir: «Resûl-i Ekrem bir seferde iken Ensâr'dan bir kadın devesine kızarak onu tel'in etti. Resûl-i Ekrem :

خُذُوا مَا عَلَيْهَا وَاعْزَوْهَا فَإِنَّهَا مَلْعُونَةٌ

«Devenin yükünü alın, semerini çıkarın; zira e mel'undur.» (252) buyurdu. Râvî diyor ki: Deve gözümün önündedir, kimse tarafına bakmadan bası boş olarak kaafile arasında gidiyordu.»

Ebû'd-Derdâ (R.A.) diyor ki: Yere kim lânet ederse, yer, kendisine en çok âsi olana. Allah lânet etsin, der. Hz. Âişe (R.A.) anlatıyor: «Hz. Ebû Bekir (R.A.) kölelerinden bazılarını tel'in ediyordu. Resûl-i Ekrem ona dönerek:

يَا أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقِ وَالْقَائِنِ كَلَّا وَرَبِّ الْكَعْبَةِ

«Yâ Ebâ Bekir, hem sıddıklık, hem de lânet edicilik bir arada olur mu? Kâ'be'nin Rabbine yemin ederim ki, olamaz!» (253) buyurdu. Bunun üzerine Ebû Bekir kölelerini âzâd etti ve bir daha lânet etmiyeceğine dair Resûl-i Ekrem'e söz verdi.»

(249) Ahmed Ebû Ya'lâ ve Taberâni İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.

(250) Yukarda geçmiştir.

(251) Tirmizî ve Ebû Dâvud Semure'den rivâyet ettiler.

(252) Müslim rivâyet etmiştir.

(253) İbn Ebî'd-Dünyâ «Kitâbu's-Samt»de rivâyet etmiştir.

Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ اللَّعَّائِينَ لَا يَكُونُونَ شُفَعَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هـ

«Lânet ediciler Kıyâmet günü ne şefâatçi, ne de şahit olurlar.» (254) buyurdu. Enes (R.A.) diyor ki: Adamın biri Resûl-i Ekrem ile devesi üzerinde giderken devesini lânetledi. Resûl-i Ekrem :

يَا عَبْدَ اللَّهِ لَا تَسِرْ مَعَنَا عَلَى بَعِيرٍ مَلْعُونٍ هـ

«Ey Allah'ın kulu, lânetlenmiş deve ile aramızda gitme.» (255) buyurdu. Bu, onun sözünü reddetmek için idi.

Lânet, Allah'dan kovulmak ve uzaklaştırmak mânâsındadır ki bu, ancak Allah'tan uzaklaşmağı gerektiren sıfatlara sâhip olduğu zamandır. Başka sûretle câiz değildir. O sıfatlar da küfür ve zulüm vasıflarıdır. Meselâ: «Allah'ın lâneti zâlimler veyâ kâfirler üzerine olsun» gibi. Burada şeriatın lâfzına uymalıdır. Çünkü lânette büyük tehlike vardır. Zira lânet, mel'ûnu uzaklaştırdı diye Allah'a karşı bir hükümdür. Bu da gayb'dır. Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez. Ancak, Allahu Teâlâ bildirmiş ise Peygamberi de bilebilir.

Lâneti Gerektiren Sebebler

Lâneti gerektiren sebebler üçtür. Bunlar küfür, bid'at ve fısıktır. Her birine lânet de üç mertebeye ayrılır:

Birincisi: Umûmiyetle tel'indir. Umumi bir ifade ile, «Allah'ın lâneti kâfirler, bid'at sâhibleri ve fâsıklar üzerine olsun.»

İkincisi: Husûsi vasıfla lânettir. Yahûdilere, Hıristiyanlara, Mecûsîlere, Kaderiye, Havâriç, Ravâfiz, zâni, zâlim ve ribâ yiyenlere lânet olsun, gibi. Bunların hepsi câiz olmakla berâber bid'at sâhiplerinin vasıflarını tel'in tehlikelidir. Zira bid'ati bilmek zordur. Çünkü bu husûsta sarîh bir rivâyet yoktur. Lâyük olan, avâmı bundan men'etmektir. Çünkü bu, misli ile karşılaşmağı icâbettirir. Yâni o da seni, bid'at sâhibi kabul ederek, tel'in eder ve insanlar arasında münâzaalara sebep olur.

Üçüncüsü: Muayyen şahsı tel'indir. Bu, çok tehlikelidir. Meselâ, Süleymân'a Allah lânet etsin, o kâfirdir, fâsık veyâ bid'at sâhibidir, sözü gibi. Bunun izâhı şöyledir: Şer'an lâneti sâbit olan kimseyi tel'inde beis yoktur, câizdir. Allahın lâneti Fir'avn ve Ebû Cehil üzerine olsun gibi. Bunların küfür üzere öldükleri sâbit ve şer'an bilinmiştir. Fakat zamanımızda muayyen bir şahsa gelince; meselâ Allah'ın lâneti Veli üze-

(254) Müslî: Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

(255) İbn Ebî'd-Dünyâ isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

rine olsun: zira o, Yahudidir. İşte bu korkunçtur. Bir Yahudi müslümân olarak ölebilir. Daha bunun mel'un olması ile nasıl hükmedilir?

Şâyet, bu anda kâfir olduğu için tel'in edilir. Nitekim bir müslümânın ilerde dinden çıkma ihtimâli olduğu hâlde, bu anda müslümân olduğu için «Allah rahmet etsin» demek câiz olduğu gibi, bu tel'in de câizdir, dersin;

Bilmiş ol ki; müslümâna «Allah rahmet etsin» demek, rahmete vesile olan İslâm dininde ve tâatte Allah onu sâbit kılsın demektir. Fakat kâfir hakkında, lânete sebep olan kötü hâlinde Allah onu sâbit kılsın demek mümkün değildir. Çünkü böyle demek, küfrü istemektir. Küfrü istemek ise küfürdür. Ancak küfrü hâlinde olursa Allah lânet etsin, müslümân olursa lânet etmesin, denir. Bu ise gaybdır. Gaybı ise ancak Allah bilir. Mutlak olan iman ile küfür arasında tereddüttür. O hâlde lânette tehlike var, fakat lâneti terketmekte tehlike yoktur.

Kâfir hakkında bunu böyle bildikten sonra fâsık ve mübtedi hakkında lâneti terketmenin daha evlâ olduğu meydâna çıkar. Şu hâlde muayyen şahıslara lânet, tehlikelidir. Çünkü her an, vaziyetlerinde değişiklik olabilir. Binâenaleyh ancak Resûl-i Ekrem'in bildirdikleri müstesnâdır. Allah dilediklerini ona bildirir. Bunun için Peygamber Efendimiz muayyen kavmi tel'in etmiş, bedduâsında Ebû Cehil ve Utbe'yi zikretmiştir. Onlar da Bedir cenginde küfür üzere ölmüşlerdir. Hattâ Resûl-i Ekrem de âkıbetlerini bilmediği kimseleri tel'inden nehyedilmiştir. Rivâyete göre Bi'ri Maûne'de Ashâbını öldürenlere bir ay Kunut duâsında tel'in etti. Bunun üzerine :

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ

«Allah'ın, onların tevbelerini kabul veya onlara azâb etmesi işiyle senin bir ilişiğin yok. Çünkü onlar muhakkak zâlim kimselerdir.» (3 - Âl-i İmrân: 128) Âyet-i Celile'si nâzil oldu. Yâni onları belki müslümân olurlar, mel'un olduklarını nereden biliyorsun? Bunun gibi küfür hâlinde olduğunu sûret-i kat'iyyede bildiğimiz kimseyi tel'in câizdir, fakat müslümân bir yakınına eziyet vermemek şartıyla. Şâyet bir müslümân bundan ağırılanacaksa, yine câiz değildir. Rivâyete göre; Resûl-i Ekrem Tâ-i f'e giderken gördüğü bir mezarın kime âit olduğunu Ebû Bekir'-den (R.A.) sormuş. Ebû Bekir de: «Bu mezar, Allah ve Resûlüne âsi olan Sa'd b. Âs'ın mezarıdır.» Sa'id oğlu Ömer'in buna canı sıkıldı ve Resûl-i Ekrem'e :

— Ya Resûlallah, bu mezar yemek yediren ve Ebû Kuhâfe'nin açlığını gideren bir adamın mezarıdır, dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir (R.A.) :

— Bu adam bana sataşüyor (çünkü Kuhâfe onun babası idi) deyince, Resûl-i Ekrem Saîd'e:

— Ebû Bekir'den dilini çek, buyurdu ve sonra Ebû Bekir'e dönerek:

— Kâfirleri umumi bir şekilde anın, husûsî şekilde tahsis etmeyin; çünkü böyle yaparsanız, evlâtları babaları için kızarlar, buyurmuşlar ve insanları bundan men'etmişlerdir.

N u a y m a n adında biri def'alarca içki içti ve her def'asında Resûl-i Ekrem'in huzûrunda cezâlandırıldı. Ashâb'dan biri:

— Lânet olası ne çok içiyor, deyince, Resûl-i Ekrem:

— Kardeşin hakkında şeytâna yardımcı olma, diğer rivâyette: Böyle deme, zîra o, Allah ve Resûlünü sever, buyurmakla içki içen bu adamı tel'inden men'etmiştir. İşte bu hâdise, muayyen bir fâsıkı tel'inin câiz olmadığını bize göstermektedir.

Hulâsa, muayyen şahısları tel'inde tehlike vardır. Bundan kaçınmak lâzımdır. Hâlbuki şeytâna bile lânet etmemekte bir tehlike yoktur, nerde kaldı başkalarına?

Şâyet, Hz. Hüseyin'i katleden veyâ öldürülmesini emreden Yezid'e lânet câiz midir? denirse;

Deriz ki: Evvelâ Yezid'in Hüseyin'i öldürmesi veyâ öldürülmesini emretmesi sâbit değildir. Bunun için o öldürdü veyâ o emretti demek de câiz değildir. Daha lânet nerde kaldı? Çünkü kat'i sûrette bilinmedikten sonra, bir müslümâna büyük bir günâhı isnâd etmek câiz değildir. Evet, İbn Mülcem'in Hz. Ali'yi ve Ebû Lü'lü'ün Hz. Ömer'i öldürdüklerini söylemek câizdir. Çünkü bunlar tevâtürle sâbittir. Binâenaleyh, tahkik etmeden bir müslümânı fık ve küfürle karalamak câiz değildir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

لَا يَزِمُ رَجُلٌ رَجُلًا بِاتِّكَفَرٍ وَلَا بِفِسْقٍ وَلَا ارْتَدَّتْ عَلَيْهِ إِزْمَانُكَ
صَاحِبُهُ كَذِبٌ

«Bir kimse bir kimseyi küfür veyâ fık ile ithâm eder de ithâm edilen kimse böyle olmazsa bu ithâm, ithâm edene döner.» (256) buyurmuştur. Yine:

(256) Buhârî Ebû Zer'den rivâyet etmiştir.

مَا شَهِدَ رَجُلٌ عَلَى رَجُلٍ بِالنُّكْرِ إِلَّا بِأَنَّهُ أَحَدُهُمَا إِنْ كَانَ كَافِرًا فَهُوَ كَمَا قَالَ
وَإِنْ لَمْ يَكُنْ كَافِرًا فَقَدْ كَفَرَ بِتَكْفِيرِهِ إِيَّاهُ هـ

«Bir kimse bir adamın küfrüne şehâdet ederse, bunlardan biri kâfir olur. Şâyet küfrüne şehâdet ettiği kimseler kâfir ise, dediği gibidir. Kâfir değilse, o zaman onu tekfir edenin kendisi kâfir olur.» (257) buyurmuştur. Yâni müslümân olduğunu bildiği hâlde onu tekfir ederse, kendisi kâfir olur Şâyet işlediği bid'atler, tavır ve davranışları sebebiyle kâfir olduğunu sanarak onu tekfire kalkışır, o zaman kâfir olmaz, belki hatâyâ düşmüş olur. Mu a z (R.A.) diyor ki; Resûl-i Ekrem bana :

«مُسْلِمًا نَظَرْتُ فِيكَ أَنْ تَكُونَ مُسْلِمًا أَوْ نَعَصِيَّ إِمَامًا عَادِلًا هـ» «Müslümâna kö-

tü söylemekten ve âdil hükümdâra isyân etmekten seni nehy ederim.» (258) buyurdu.

Ölüler aleyhinde bulunmak, bundan daha ağırdır. Mesrûk diyor ki; Hz. Âişe'nin yanına girmiştım. Hz. Âişe :

— Lânet olası falancı ne yapıyor, diye sordu. Ben de :

— O öldü, dedim. Bunun üzerine Âişe :

— Allah rahmet etsin, dedi. Ben ise :

— Az evvel lânetledin, şimdi rahmetliyorsun. bu nasıl olur? diye sordum. Hz. Âişe :

— Resûl-i Ekrem :

لَا تَسُبُّوْا الْأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا إِلَىٰ مَا قَدْ مَوَاهـ

«Ölüler aleyhinde konuşmayınız; zira onlar takdim ettiklerine ulaşırlar.» (259) buyurdu da, onun için rahmetle andım, dedi. Yine Resûl-i Ekrem :

«لَا تَسُبُّوْا الْأَمْوَاتَ فَتُؤْذُوا بِهِ الْأَحْيَاءَ هـ» «Ölülere kötü söyleme-

yin, zira bu sebeble hayattaki yakınlarını incitmiş olursunuz.» (260) Diğer bir hadiste de:

(257) Ebû Mansûr Deylemi Ebû Said'den rivâyet etmiştir.

(258) Ebû Nuaym «Hilye» de rivâyet etmiştir.

(259) İbn Mubârek «Züh'd ve Rakâik» de rivâyet etmiştir.

(260) Tirmizî Muğire'den rivâyet etmiştir.

أَيُّهَا النَّاسُ احْفَظُوا فِي أَصْحَابِي وَأَخَوَانِي وَأَصْهَارِي وَلَا تَسُبُّوهُمْ ،
أَيُّهَا النَّاسُ إِذَا مَاتَ الْمَيِّتُ فَادْكُرُوا مِنْهُ خَيْرًا

«Ey insanlar, Ashâbım, kardeşlerim ve yakınlarım husûsunda beni düşününüz ve onların aleyhinde konuşmayınız. Ey insanlar, biri öldüğü zaman, onun (kötülüklerini değil) iyiliklerini anınız.» (261) buyurmuştur.

Acaba, Hüseyin'i öldüreni veya öldürülmesini emredene, Allah lânet etsin, demek câiz midir? dersen;

Deriz ki: Burada en doğrusu, Hz. Hüseyin'i öldüren veya öldürülmesini emreden kimse, tevbesiz öldü ise, Allah lânet etsin, demek câiz olur. Belki tevbekâr olmuştur. Tevbe etmişse lânet câiz olmaz. Meselâ Vahşî de kâfir iken Resûl-i Ekrem'in amcası Hz. Hamza'yı öldürüp, sonra küfür ve katilden tevbe ettiği için artık ona lânet câiz değildir. Adam öldürmek, büyük günahlardan olmakla berâber, küfür derecesine yükselemez. Yâni o da tevbekâr olabilir. Binâenaleyh, tevbe etmemişse kaydını koymadan mutlak sûrette Hz. Hüseyin'i öldüren veya öldürülmesini emredene lânet olsun, sözü tehlikeli olur. Hâlbuki hiç lânet etmemekte bir tehlike yoktur ve bu daha doğrudur.

Bu misâli burada anmamız ve lânetten bahsetmemiz, insanların, lânet kelimesine ihânet edip, dillerine doladıkları içindir. Hâlbuki mü'min lânetçi değildir. Lânet kelimesini diline dolaması doğru olmaz. Ancak kat'i olarak küfür üzere öldüğü bilinenler ise bu vasıfta olanlara umûmiyetle lânet edilebilir, yoksa muayyen şahıslara lânet yapılmaz. (Şeytâna bile lânet etmediğimizden Allah katında mes'ul olmayacağımıza ve bazı lânetlerden mes'ul olacağımıza göre) lâneti terkedip, Allah'ı zikretmekle meşgûl olmak, daha evlâdır. Bunu da yapamıyorsan sükût et. Zira selâmet sükûttadır. Mekki b. İbrâhîm (262) diyor ki: Biz İbn Avn'ın (263) sohbetinde bulunuyorduk. Vâliliği sırasında İbn Avn'a eziyet eden Bilâl b. Ebû Burde'yi tel'in edip duruyorduk. İbn Avn ise hiç sesini çıkarmadan dinliyordu. Bir ara kendisine:

— Bu adam sana eziyet ettiği için onu tel'in ediyoruz, sen ise susuyorsun, dedik. O:

(261) Ebû Mansûr «Müsned»inde rivâyet etmiştir.

(262) Mekki, Belh'î ve Teymî'dir. Sika'dandır. Buhârî kendisinden rivâyet etmiştir.

(263) İbn Avn Irak'ta, sünnette çok büyük bir âlim olup, Tâblin'dendir. Hicri 151 de ölmüştür.

— Lâ ilâhe illâllah ile, Allah falanı lânet etsin, sözleri, amel sahifelerimize geçecek iki cümledir. Kıyâmet günü amel defterimden «Lâ ilâhe illâllah» kelime-i tevhidinin çıkması, Allah falana lânet etsin, cümlesinin çıkmasından benim için daha sevimlidir. Onun için tel'in etmiyorum da tevhid ediyorum, dedi. Adamın biri Resûl-i Ekrem'e:

— Bana nasihat et, deyince Resûl-i Ekrem:

— Lânetçi olmamağı sana tavsiye ederim, buyurdu. İbn Ömer (R. A.) de: «Allah katında en sevimsiz insan, şuna buna kötü söyleyip lânet eden kimsedir.» buyurdu. Diğer biri de bir mü'mini tel'in etmenin, onu öldürmek kadar ağır olduğunu söylemiştir. Hammâd b. Zeyd (264): «Bu sözün, Peygamberimize merfû bir hadis olduğunu söylesem, mübâlağa etmiş olmam» demiştir. Ebû Kâtâde de diyor ki; «Mü'mine lânet eden onu öldürmüş gibi olur.» derlerdi. Bu ifâde merfû olarak Resûl-i Ekrem'den rivâyet edilmiştir. Bed duâ da lânete yakın bir şeydir. Hattâ zâlime de bed duâ aynıdır. «Allah onu dertten kurtarmasın, ona gün yüzü göstermesin» şeklindeki bed duâlar gibi. Bunlar mezmûmdur. Haberde şöyle vârid olmuştur:

إِنَّ الْمَظْلُومَ لَيَدْعُو عَلَى الظَّالِمِ حَتَّى يَكْفِيَهُ شَرَّ يَفْقَى الْمَظْلُومَ عِنْدَهُ فَضْلَهُ نَوْمًا

«Mazlûm zâlime öyle bed duâ eder ki, Kıyâmet günü zâlimin zulmü-hü karşılaştırdıktan sonra, zâlimin kendisinde biraz da hakkı kalır.»

10 uncu BEYÂN: DOKUZUNCU ÂFET TEGANNÎ VE ŞİİRDİR

Sema' kısmında teganninin helâl olup olmayan kısımlarını anlatmış-tık. Artık onları tekrâr edecek değiliz.

Şiire gelince; şiir bir sözdür; güzeli güzel, çirkini ise çirkindir. Ancak yalnız şiir ile meşgûl olmak da mezmumdur. Nitekim Resûl-i Ekrem

(S.A.V.): لَا زَيْنَ لِي، جَوْفُ أَحَدِكُمْ فِيمَا حَتَّى يَرِيَهُ خَيْرٌ لَّهُ مِنْ أَنْ يَمْتَلِي، سِغَرًا

«Sizden birinizin içinin gözle görülür şekilde cerahatle dolmuş olması, onun hakkında, içinin şiir ile dolmasından daha hayırlıdır.» (265) buyurmuştur. Mesrûk'a şiir hakkında sorulmuş, o ise bunu kerih görmüş ve: «Benim amel sahifemde şiir bulunmasından hoşlanmam.» demiştir. Zâtın birine yine şiirden sormuşlar, cevâbında, onun yerine Allah'ı zikr eyle, zira Allah'ı zikir, şiirden hayırlıdır, demiştir.

(264) Basra'lı Sika'dan bir zâttır. Hierî 96 da 81 yaşında ölmüştür.

(265) Müslim, Sa'd b. Ebi Vakkas'dan rivâyet etmiştir.

Hulâsa: İçinde çirkin söz bulunmazsa şiir söylemek ve onu bestelemek haram değildir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

«Şiirden bâzısı aynı hikmettir.» (266) bu-

yurmuştur. Evet, şiirden maksad, övmek, yermek ve süslemektir. Bâzan şiire yalan da karışır. Resûl-i Ekrem, Hassan b. Sâbit'e, kâfirleri yermek için şiir söylemesini emretmiştir. Övmeye aşırı gitmek, yalan ise de, harâm olan yalana girmez. Nitekim şâir :

وَلَوْلَمْ يَكُنْ فِي كَفِّهِ غَيْرُ رُوحِهِ لَجَادِبَهَا فَلَيَوَّالَهُ سَائِدُهُ

«O kadar cömerddir ki, elinde cânından başka bir şey bulunmasa cânını vermekten çekinmiyecektir.»

«O hâlde kendisinden isteyen Allah'tan korksun ve insâf etsin.»

Şâirin bu şiiri cömerdliğin son haddini tavsiftir. Yoksa bunu olduğu gibi inandırmağı kasdetmiyor. Bunun için diğer yalanlarla aynı ölçüde değildir. Resûl-i Ekrem'in huzûrunda nice beyitler okunmuştur ki, bunlar incelendiği takdirde bu kabil sözlerin buhlarda da bulunduğu görülür. Hâlbuki Resûl-i Ekrem bundan men'etmemiştir. Hz. Âişe (R.A.) diyor ki: Bir gün Resûl-i Ekrem oturmuş nâlinlerini dikeyor, ben de yün eğiriyordum. Bu sırada Resûl-i Ekrem'in alnından nûr topu gibi parlayan terlerin aktığını hayretle müşâhede ettim. Bir ara başını bana çevirdi ve : «Ne o şaşırıydın kaldın?» dedi. Ben de kendisine: «Ey Allah'ın Resûlü, sana baktım, alnından terlerin aktığını ve terlerinin nur gibi parladığını gördüm. Hâtırıma geçti, eğer şâir Ebû Kebîr el-Hüzeli sizi görse, söylediği şiire sizin daha lâayık olduğunuzu anlardı.» dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

— Yâ Âişe, Ebû Kebîr el-Hüzeli ne dedi? diye sordu. Ben de :

— Şu iki şiiri söyledi dedim. Şiir :

«Hayzın her türü lekesinden, siit hozuklughundan ve cinsi münâsebbette bulunan kadının sütünü emmek hastalığından uzak.»

«Yüz çizgilerine baktığın vakit, yağmur damlalarını akıtan buluttan çıkan şimşek gibi parlak.» Ben bunu okur okumaz, Resûl-i Ekrem elindeki işini bırakarak kalktı ve benim alnımdan öptü, sonra da :

بَجَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا يَا عَائِشَةُ مَا سَرَرْتُ مِنْ كَسْرٍ مِنْكَ

«Allah seni hayırla mükâfıllandırsın ya Âişe, sen beni sevindirdiğin gibi, ben seni sevindiremedim.» (267) buyurdu. H u n e y n cenginden dönüşünde Resûl-i Ekrem aldığı ganimetlerin müellefe-i kulûb arasında taksimini ve bunlardan âilesinin reisi olan, A b b â s b. M i r d a s 'a dört deve verilmesini emredince, A b b â s bunları azımsıyarak, bir şiir söyledi. Şiirin sonu :

«Ebû Uyeyne ve Akra', Mirdas'ın yerini alamazlar! Ben bir vakit onlardan düşük değilim. Senin bugün düşürdüğün daha yükselemez.» dedi. Resûl-i Ekrem: «Onu susturun.» buyurdu. Hz. E b ü B e k i r (R.A.) kendisine gitti. O da ancak yüz deveye râzı oldu ve memnûn olarak geri döndü. Resûl-i Ekrem: «Nasıl, benim hakkımda şiir söyler misin?» dediği vakit, A b b â s Resûl-i Ekrem'den özür dileyerek: «Anam babam sana fedâ olsun, ya Resûlallah, ben şiiri dilimde karıncanın yürümesi gibi hafif bulurum. Sonra da karıncanın ısırması gibi beni ısırır. Sonra da şiirden bir fayda görmem.» dedi. Resûl-i Ekrem:

لَا تَدْعُ الْعَرَبُ الشَّعْرَ حَتَّى تَدْعَ الْإِيلَ الْحَبِينَ ه «Deve inlemeği

terketmeden Arab şiiri terketmez.» (268) buyurdu.

11 inci BEYÂN : ONUNCU ÂFET MİZAHDIR.

Mizah ve şaka, aslında mezmûm ve yasaktır. Ancak azı müstesnâdır.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.): لَا تُكَارِ أَخَاكَ وَلَا تَخْزِيهِ ه «Kardeşinle mücâdele ve şaka etme.» buyurmuştur.

Şâyet, mücâdelede eziyet, yalanlamak veyâ techil vardır. Şaka ise gönül hoşluğu ve bir eğlencedir, neden yasak olur? dersin :

Bilmiş ol ki: Yasak olan, aşırı derecede ve devamlı olan şakacılıktır.

Şakacılığa devâm, oyun ve eğlence ile meşgûl olmaktır. Oyun mübahtır, fakat devâmı mezmûmdur.

Aşırılığına gelince: İfrat [aşırılık], fazla gülmeği gerektirir. Fazla gülmek de kalbi öldürür. Bâzı hâllerde de kin tutmağa sebep olur. Heybeti kaybeder. Bu bakımlardan mezmûmdur. Bu derecelere varmayan şaka ise mezmûm değildir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

(267) Beyhaki «Delâilü'n-Nübüvve»de rivâyet etmiştir.

(268) Kütüb-i Meşhûre'de yoktur.

«Evet, ben de şaka ede-

إِنِّي لَا مَزْحَ وَلَا أَقُولُ إِلَّا حَقًّا هـ

rim, fakat ancak doğruyu söylerim.» buyurmuştur. Ancak başkaları hem şaka etsin, hem de doğruyu söylesin, buna imkân yoktur. Bu, peygambere mahsûstur. Çünkü başkası şakaya başlarken maksadı her ne şekilde olursa olsun, dinleyicileri güldürmektir. Hâlbuki Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّ الرَّجُلَ لَيَسْكَلُ بِالْكَلِمَةِ يُضْحِكُ بِهَا جُلْسَانَهُ يَهْوِي بِهَا فِي النَّارِ
أَبْعَدَ مِنَ الثَّرِيَا هـ

«Kişi yanındakileri güldürmek için bir şey konuşur (buna aldırış etmez) hâlbuki bu söz sebebiyle Süreyya yıldızından daha uzak mesâfede ateşe atılır.» buyurmuştur.

Hız. Ömer (R.A.) «Gülmesi çoğalanın heybeti azalır, şaka yapan eğlenceye alınır. Bir şey'i çok yapan onunla tanılır. Çok konuşan çok düşer, çok düşenin hayâsı azalır, hayâsı azalan kimse şübheli şeylerden az kaçınır. Şübheli şeylerden az kaçınanın kalbi ölür.» demiştir. Gülmek, Ahireti unutmaya delâlet ettiği için, Resûl-i Ekrem:

لَوْ عَلِمْتُمْ مَا أَغْلَمَ لَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا وَلَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا هـ

«Eğer benim bildiğimi siz bilseydiniz, az güler çok ağlardınız.» (269) buyurmuştur.

Adamın biri kardeşine:

— Cehennem'e uğrayacağın haberini aldın mı? diye sordu. Kardeşi:

— Evet, aldım, dedi. Adam:

— Cehennem'den çıkacağına dâir bir haber aldın mı? diye sordu.

Kardeşi:

— Hayır, almadım, dedi. Adam:

— O hâlde nasıl gülüyorsun? diye sordu. Bundan sonra bu adamın daha gülmediği söylenir. Yûsuf b. Esbât, Hasan-ı Basrî'nin otuz sene gülmediğini söylemiştir. Atâ es-Sulemî'nin de kırk sene gülmediği rivâyet edilir. Vehb b. el-Verd, halkın bayram günü güldüklerini görünce: «Eğer günahlarınız bağışlandı ise, bu hâl şükredenlerin hâli değil! Eğer günahlarınız bağışlanmadı ise bu, korkanların hâli değildir!» demiştir. Abdullah b. Ebî Ya'lâ: «Nasıl gülüyorsun?

Belki de kefenin dokunmak üzeredir.» demiştir. İbn Abbâs (R.A.) : «Gülerek isyân eden, ağlayarak Cehennem'de yanar.» buyurmuştur. Muhammed b. Vasi' diyor: «Cennet'te duran bir adamın ağlaması ne kadar garîb ise, dünyâda henüz gireceği yeri bilmeyen kimsenin gülmesi de o nisbette şaşılacak şeydir.»

İşte bu anlattıklarımız, gülmenin âfetleridir. Gülmede yerilen, alabildiğine gülmektir. Tebessüm ise makbûldür. Tebessüm, ses çıkarmadan dişleri görülecek şekilde olan gülmektir. Buna gülümseme denir. Resûl-i Ekrem böyle gülerdi.

Muaviye'nin âzadlısı Kaasım anlatıyor: «Bedevî'nin biri titiz bir deve üzerinde Resûl-i Ekrem'e dönerek selâm verdi. Bir şey sormak üzere Resûl-i Ekrem'e üç def'a yaklaştı ise de, her def'asında devesi onu uzaklaştırdı. Ashâb-ı Kirâm, ona bakarak gülüşüyorlardı. Nihâyet deve adamı düşürdü ve boğazını ısırarak öldürdü. Ashâb-ı Kirâm Resûl-i Ekrem'i vaziyetten haberdâr edince, Resûl-i Ekrem, «Evet, sizin ağızlarınız da onun kanı ile doldu.» buyurdu.» Bu sözü ile onların gülmelerinin doğru olmadığını söylemek istedi.

Mizah ve şakanın, vekarın kaybolmasına sebep oluşuna gelince: Hz. Ömer: «Şaka eden kimse ile alay edilir.» demiştir. Muhammed b. Münker diyor: «Annem bana dedi ki: «Oğulcağızım, çocuklarla şaka etme seni eğlenceye alırlar.» Sa'd b. Âs oğluna: «Oğlum büyüklerle şaka etme sana kızarlar, âdi kimselerle şaka etme sana hakaaret ederler.» diye vasiyette bulunmuştur.» Ömer b. Abdülâzîz: «Allah'tan korkun ve şakadan kaçın; zira şaka, kin tutmağa, kin de kötülüklere sebebiyet verir.» demiştir. Kur'ânı okuyun, sohbetinizi Kur'ân üzerine yapın. Şâyet ağırlaşırsanız, dinlenmek için büyük adamların güzel sözlerini anlatın. Arapçada şakanın adı «Mizâh» dir. Mizâhın mânası, uzaklıktır. Bunun için Hz. Ömer: «Şakaya niçin mizâh adı verildi biliyor musunuz? İnsânı haktan uzaklaştırdığı için.» demiştir. Denildi ki, her şey'in bir tohumu var, düşmanlığın tohumu da şakadır. Yine denildi ki; şaka akli yök eder ve dostluğu bozar.

Şâyet, Resûl-i Ekrem ve Ashâb'ının da şakalaştıkları nakledilmektedir. Sen şakayı nasıl yasak edersin? dersin;

Derim ki: Sen de şaka sohbetlerinde Resûl-i Ekrem ve Ashâbı gibi yalnız hakkı söylemeğe muktedir isen, kimsenin kalbini kırmaz, ifrâta varmaz ve bu esaslar dâhilinde ara sıra şakalaşırsan, senin için de şakacılıkta beis yoktur. Fakat şakacılığı san'at ve meslek hâline getirmek, ona devâm edip aşırı gitmek, sonra da Resûl-i Ekrem'in işidir diye ona sarılmak büyük bir gaflet ve yanlışlık olur. Bu, bütün gün zenciler arasında dolaşıp onların oyunlarını seyreden kimsenin, Resûl-i Ekrem'in bir bayram günü kısa bir müddet Hz. Âişe'ye zencilerin oyunlarını seyretmesine müsaade ettiğini delil olarak göstermeğe benzer. Bu ise hatâdır. Zira is-

rar sebebiyle bâzı küçük günahlar büyük günâha döndükleri gibi, mübahlardan da devam sebebiyle günah olmağa intikal edenleri olduğunu unutmamak icâb eder.

Evet, Ebû Hureyre'nin (R.A.) rivâyetinde, Ashâb Resûl-i Ekrem'e :

— Sen bizimle söz şakası yaparsın, dediklerinde, Resûl-i Ekrem :

«Evet, ben her ne ka-
 إِنْ وَانْ دَاعَبْتُكُمْ لَا أَقُولُ إِلَّا حَقًّا»

dar sizinle şakalaşırsam da hilâf-ı hakikat bir şey söylememi.» (270) buyurmuştur.

Atâ diyor ki: «Adamın biri İbn Abbâs'a, Resûl-i Ekrem'in şaka-edip etmediğini sordu. İbn Abbâs (R.A.): «Evet, şaka ederdi.» deyince, adam, nasıl şaka ettiğini öğrenmek istedi. İbn Abbâs da şöyle anlattı: Resûl-i Ekrem bir def'a muhterem zevcelerinden birine geniş bir elbise yaptı ve ona:

الْبِسِيهِ وَاحْمَدِي وَجَزِي مِنْهُ ذَيْلًا كَذَيْلِ الْعُرْوَةِ»

«Bunu giy, Allah'a hamdet ve gelin etekliği gibi eteklerini topla.» buyurdu.» Enes (R.A.) diyor ki: Resûl-i Ekrem zevceleri ile şakacılıkta erkeklerin en önde gelenlerinden biri idi. Hattâ rivâyete göre onlarla çok tebessüm ederdi. Hasan'dan rivâyette; yaşlı bir kadın Resûl-i Ekrem'e

geldi. Resûl-i Ekrem : لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَجُوزٌ»

«Acûze [yaşlı kadınlar] Cennete giremez.» (271) buyurdu. Bunun üzerine kadın ağlamağa başladı. Bunu gören Resûl-i Ekrem: «Sen o gün yaşlı değil, genç olursun.» buyurdu ve gönlünü aldı. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنثَاءً فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا»

«Onları bâkire, eşlerine düşkün ve yaşlıları kılmışsızdır.» (56 - Vâkıa: 35,36)

Zeyd b. Eslem anlatıyor: Ümmü Eymen adında bir kadın Resûl-i Ekrem'e gelerek :

— Kocam sizi dâvet ediyor, dedi. Resûl-i Ekrem :

(270) Tirmizî rivâyet etti ve hasendir, dedi.

(271) Tirmizî mürsel olarak, İbn Cevzi de Enes'den rivâyet ettiler.

— O kimdir, şu gözünde beyaz olan adam mı? deyince, kadın :

— Hayır, ya Resûlallah, kocamın gözünde beyaz yoktur, dedi. Resûl-i Ekrem ısrarla :

— Evet, onun gözünde aklık vardır, dedi. Kadın yine ısrâr etti. Fakat Resûl-i Ekrem'in maksadı, gözün siyahını çevreleyen aklık idi ki, bu herkesin gözünde vardır. Ve bu şaka doğrudur. Yine başka bir kadın :

— Ey Allah'ın Resûlü, beni bir deveye bindir, dedi. Resûl-i Ekrem :

— Seni bir deve yavrusuna bindiririm, buyurdu. Kadın :

— Ben deve yavrusunu ne yapayım? O beni taşıyamaz, deyince, Resûl-i Ekrem :

— Her deve, bir devenin yavrusudur, buyurdu. Binâenaleyh bu şakası da bir hakîkatin ifâdesiydi. E n e s (R.A.) diyor: Ebû Talha'nın (R.A.) Ebû Umeyr adında bir oğlu vardı. Resûl-i Ekrem Ebû Tal-

ha'ya gider ve çocuğa : *يَا أَبَا عُمَيْرٍ مَا فَعَلَ الْغَيْرُ* «Yâ Ebâ

Umeyr, Nugayr ne yapıyor?» diye sorar ve kendisiyle şakalaşır. Aslında «Nağre» dir ki, serçe kuşunun yavrusudur. Umeyr'in oyuncuğu idi, onunla eğlenirdi. «Umeyr» sözüne uysun diye onu da tasğir ederek «Nugayr» [serçecik] demiştir.

Hız. Âişe (R.A.) anlatıyor: Bedir gazası için Resûl-i Ekrem ile sefere çıktık. Bir gün bana :

— Gel seninle yarış yapalım, dedi. Ben de gömleğimi iyice belime bağladım. Sonra bir çizgi çizdik, üzerinden koşuya başladık. Yarışmayı Resûl-i Ekrem kazandı ve :

— Yâ Âişe, bu, Zû'l-mecâz'daki koşunun karşılığıdır. Zû'l-mecâz Mekke'de bir yerin adıdır. Hız. Âişe (R.A.) diyor: Ben küçüktüm, babam bana bir şey vermişti. Resûl-i Ekrem peşimden koştu ve bana yetişemedi. Bu def'a beni geçince, «İşte bu, o koşunun karşılığıdır.» dedi. (272) Yine Hız. Âişe anlatıyor: Bir def'a Resûl-i Ekrem ile yarıştık ve ben onu geçtim. Sonra bir yarışma daha tertibledik fakat ben şişmanladığım için Resûl-i Ekrem beni geçti ve geçince: «İşte bu, o yarışmanın karşılığıdır.» (273) buyurdu.

Yine Hız. Âişe (R.A.) diyor ki: Bir gün Resûl-i Ekrem ile Sevde (274) yanımda bulunuyorlardı. Bir bulamaç pişirdim, getirdim. Sevde'yi buyur ettim. Sevde :

(272) Aslı bulunamamıştır.

(273) Nesai ve İbn Mâce rivâyet ettiler, hadis yukarda geçti.

(274) Hız. Hatice'nin ölümünden sonra Resûl-i Ekrem Sevde'yi ve daha sonra da Âişe'yi almıştı. Sevde yaşlandığı zaman, gece nöbetini Âişe'ye bırakmıştı. Hadis rivâyet etmiştir. Hız. Ömer'in hilâfetinin sonlarına doğru ölmüştür.

— Ben onu sevmem, dedi. Ben de :

— Şâyet yemezsen, vallahi yüzüne serperim, dedim. O :

— Tadına bile bakmam, deyince, ben de kenârından bir parça aldım ve yüzüne serptim. Resûl-i Ekrem aramızda oturuyordu. Onu korumak için Resûl-i Ekrem dizini siper etti. Bu sefer ben kendi yüzüme sürdüm. Resûl-i Ekrem de bize bakarak gülümsüyordu, dedi.

Rivâyete göre bodur ve çirkin suratlı bir insan olan Dahhak b. Süfyân Kılâbî müslümân olmak için Resûl-i Ekrem'in nezdine geldi ve müslümân oldu. Henüz hicâb âyeti nâzil olmadığı için, Hz. Âişe de orada oturuyordu. Dahhak Resûl-i Ekrem'e Hz. Âişe'yi göstererek :

— Benim bundan çok daha güzel iki karım vardır, istersen birini boşayayım da onu sen al, deyince, Hz. Âişe (canı sıkılmış olacak ki) kısa boylu ve çirkin suratlı olan Dahhak'a :

— Karıların senden de mi güzel? dedi. Adamcağız:

— Ben daha güzel ve kerem sâhibiyim, deyince, Resûl-i Ekrem de gülümsedi.

Alkame'nin Enes'den rivâyetinde Resûl-i Ekrem torunu Hasan'a dilini çıkarır, Hasan dili görünce sevinir ve ona doğru koşardı. Uyeyne b. Bedre'l-Fezâri: «Vallahi, benim oğlum oldu, büyüdü, evlendi, yüzü sakallandı da bir def'a olsun onu öpmedim.» dedi. Bu-

nun üzerine Resûl-i Ekrem: «Merhamet

etmeyen, merhamet olunmaz.» (275) buyurdu.

Bu şakaların ekserisinin kadın ve çocuklarla geçtiği nakledilmektedir. Bu da onların nâzik olan gönüllerini almak içindir. Yoksa şakaya temâyülü olduğu için değildir. Yine bir gün gözünün biri ağrıyan Suheyb (R.A.) hurma yiyordu. Resûl-i Ekrem :

— Gözün ağrıdığı hâlde hurma mı yiyorsun? diye şaka etti. Suheyb de :

— Ey Allah'ın Resûlü, ağrımayan tarafı ile yiyorum, diye mukaabelede bulundu. Bu cevâba Resûl-i Ekrem gülümsedi. Hattâ bâzıları, azı dişleri görülecek şekilde güldüğünü söylediler.

Yine rivâyete göre; Havat b. Cubeyr Ensari, Mekke yolunda Kâ'b kabilesinden bâzı kadınlarla oturuyordu. Nerde ise Resûl-i Ekrem çıka geldi ve Havat'a «— Ne yapıyorsun bu kadınlarla burada?» diye sordu. Havat da :

— Kaçan devemi yakalamam için saçlarından bana ip örüyorlar, dedi. Resûl-i Ekrem geçti. Dönüşte yine onları orada görünce :

(275) Ebû Ya'lâ ve Hatîb rivâyet etmişlerdir.

— Artık o deve daha kaçmağı terketmedi mi? diye sordu. H a v a t :

— Utancımdan sustum, nerde görsem Resûl-i Ekrem'den kaçardım. Medîne'ye gittikten sonra bir gün mescidde namaz kılıyordum. Resûl-i Ekrem beni gördü, geldi ve yanımda oturdu. Ben de namazı uzattım. Peygamberimiz :

— Namazı uzatma, ben seni bekliyorum, buyurdu. Hemen selâm verdim ve Resûl-i Ekrem aynı sözü söyledi. Yine utandım ve ses çıkarmadım. Yine bir def'a Resûl-i Ekrem ile karşılaştım, merkebe yan binmiş vaziyette geliyordu. Beni görünce :

— Nasıl artık deve ondan sonra daha kaçmadı, değil mi? diye aynı sözü tekrarladi. Bunun üzerine ben:

— Seni hak Peygamber gönderen Allah'a yemin ederim ki, müslûmân olduktan sonra deve daha kaçmamıştır, dedim. Resûl-i Ekrem de : «Allahü Ekber, Allahü Ekber» diye tekbir aldıktan sonra:

— Allah'ım, sen Ebû Abdillâh'ı (Havat'ı) hidâyet eyle, diye duâ etti ve hakikaten ondan sonra H a v a t iyi bir insân oldu.

N u a y m â n ü ' l - E n s a r î şakacı ve içkici bir insân idi. Medîne'de içki içerken yakalayıp Resûl-i Ekrem'e getirdiler. Kendisine içki cezâsı tatbîk edilirken biri :

— Allah sana lânet etsin, deyince Resûl-i Ekrem :

— Öyle söyleme, zira o Allah ve Resûlünü sever, buyurmuştur. Medîne'ye davar sürüsü veyâ turfanda ve iyi bir şey geldiği zaman, ondan satın alır, bir miktâr Resûl-i Ekrem'e getirir ve :

— Bunu senin için satın aldım, bu benim sana hediyemdir, der. Sonra mâl sâhibi parayı almağa geldiği zaman, adamı Resûl-i Ekrem'in yanına getirir ve :

— Bu adamın parasını ver, der. Resûl-i Ekrem :

— Hani sen onu bize hediye getirmiştin, şimdi ne parası bu? deyince, adamcağız :

— Ne yapayım, param yoktu, senin bundan yemeni arzû ettim, onun için aldım geldim, şimdi sen parayı ver, deyince, Resûl-i Ekrem gülerek parayı öderdi.

İşte bu anlattığımız şekillerdeki şakalar nâdiren yapılırsa mübâh olur. Devam ve isrâr ise, hezeldir, mezmûmdur, kalbleri öldüren gülmenin sebebidir.

12 nci BEYÂN : ONBİRİNCİ ÂFET SUHRİYE VE İSTİHZÂDIR

Eğlence ve alaya alma, eziyyet verdiği zaman haramdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْخَرُوا قَوْمًا مِنْ قَوْمٍ عَلَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءً مِنْ نِسَاءٍ عَلَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ ۚ

«Ey insanlar, bir grup, bir diğerini alaya almasın, belki de onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da başka kadınları alaya almasınlar, belki onlar kendilerinden daha iyidirler.» (49 - Hucûrât: 11) buyurulmuştur. Suhriyenin mânası, adamı hiçe saymak, ihânet ve tahkirdir. İnsanları güldürecek şekilde kusur ve noksanlarına dokunmaktır. Bu da işini, sözünü hikâye ve taklid etmek suretiyle olduğu gibi, bâzan da işâret ve imâ ile olur. İstihzâ ettiği kimse meclisde ise buna gıybet denmezse de yine gıybet mânası kendisinde vardır. Hz. Âişe (R.A.) diyor: Ben bir insandan bahsettim. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

وَاللَّهِ مَا أَحْبَبْتُ أَنْسَانًا وَلِيَ كَذَا وَكَذَا هـ

«Vallahi, bende şöyle böyle hâller var iken başkasından bahsetmekten hoşlanmam.» (276) buyurdu. İbn Abbâs (R.A.):

يَا وَبَلِّغْنَا مَا لِهَذَا الْكِتَابِ لَا يَغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا هـ

«Vâh bize, evvâh bize, bu defter nasıl olmuş da küçük-büyük bir şey bırakmadan hepsini saymış.» (18 - Kehf: 49) Âyetinin tefsirinde: «Sagîre», mü'min ile istihzâ ederken yapılan tebessümdür. «Kebire» ise bu arada atılan kahkahalardır.» demiştir. Abdullah b. Zem'a diyor ki: Bir adamın yellenmesine gülünlere nasihat etmek üzere irâd ettiği bir hutbesinde Resûl-i Ekrem: «Niçin gülüyorsunuz.» buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الْمُسْتَهْزِئِينَ بِالنَّاسِ يَفْتَحُ لِأَحَدِهِمْ بَابٌ مِنَ الْجَنَّةِ فَيَقَالُ هَلُمَّ هَلُمَّ فَيَجِيءُ بِكَرْبِهِ وَغَمِّهِ فَإِذَا آتَاهُ أُغْلِقَ دُونَهُ ثُمَّ يَفْتَحُ لَهُ بَابُ الْآخِرِ فَيَقَالُ هَلُمَّ هَلُمَّ فَيَجِيءُ بِكَرْبِهِ وَغَمِّهِ فَإِذَا آتَاهُ أُغْلِقَ دُونَهُ فَيَايُرَالُ كَذَلِكَ حَتَّىٰ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَفْتَحُ لَهُ الْبَابُ فَيَقَالُ هَلُمَّ هَلُمَّ فَلَا يَأْتِيهِ

«İnsanlarla istihzâ eden birine, Cennet'ten bir kapu açılır ve «bu-

(276) Ebû Dâvud rivâyet etmiştir.

yur, gel» denir. Adam sıkıntılı ve telâşlı olarak gelir, fakat kapu kapanır. Sonra başka bir kapu açılır. Adam yine sıkıntılı ve üzgün olarak bu kapuya gider, o da kapanır. Bu hâl o kadar devâm eder ki, artık adama «gel» diye seslendikleri hâlde gidemez bir hâl alır.» (277)

Muaz b. Cebel'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ عَيَّرَ أَخَاهُ بِذَنْبٍ قَدْ تَابَ مِنْهُ لَوْ مِتَّ حَتَّى يَعْمَلَهُ هَر

«Kim din kardeşini tevbe ettiği bir günahından dolayı ayıblarsa, o günâh ile mübtelâ olmadan ölmez.» (278) buyurmuştur.

Bütün bunlar, başkasını tahkir etmenin, ona ihânetle onu küçük görmenin cezâlarıdır. Buna tenbih olarak Allahu Teâlâ: «Umulur ki onlar sizden hayırlıdır.» buyurmuştur. Yâni onu küçük görüp ona hakaarete bulunma, belki senden hayırlı olabilir. Bu, yapılan istihzâdan eziyet duyanlar hakkındadır.

Fakat kendini maskara yapan ve maskara edilmekten zevk alan kimse hakkındaki maskaralık bir nevi şakacılık demektir ki, bu şakacılığın zemmedilen ve övülen kısımlarını anlattık. Asıl harâm olan, istihzâ edilen adamı küçümsemek ve ona eziyet vermek sûretiyle yapılanıdır. Çünkü bunda ihânet ve hakaaret vardır. Bu istihzâ, bâzan düşük sözler konuştuğu zaman sözüne gülmek ve bâzan acâyib hareketlerde bulunduğu na gülmek için olur. Yazdığı yazıya, yaptığı işe, kalıp kıyâfetine, kusur ve noksânına gülmek gibi. Bütün bunlar, yasak olan maskaralıkta dâhildir.

13 üncü BEYÂN : ONİKİNCİ ÂFET SİR TUTMAMAKTIR

Başkasına eziyet, dostların hakkına ihânet olduğu için sırrı açıklamak yasaktır. Resûl-i Ekrem :

إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ الْحَدِيثَ شَمَّ الْفَتَّ فَهِيَ أَمَانَةٌ ه

«Bir adam bir mecliste bir sözü söylerken etrafına bakındığı zaman, o söz dinleyenlere emânettir.» (279) buyurmuştur. Hasan : «Kardeşinin sırrını başkasına söylemek ona hıyânettir.» demiştir.

Rivâyete göre; Muaviye, Utbe'nin oğlu Velid'e gizli bir

(277) İbn Ebî'd-Dünyâ Hasan'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(278) Tirmizî rivâyet etmiştir.

(279) Ebû Dâvud ve Tirmizî Câbir'den rivâyet ettiler. Tirmizî, hasendir, dedi.

şey söyledi. Velid babası Utbe'ye: «Mü'minlerin Emiri bana gizli bir şey söyledi. Senden başkasına söylediği bu sırrı senden gizlemez sanırım. Bunu sana söylemek isterim.» dedi. Babası: «Hayır, sen onu bana söyleme; zira sırrını muhâfaza edenin muhayyerlik kendi lehine olmakla berâber, sırrını ifşâ edenlerin muhayyerlik aleyhlerine olur.» dedi. Utbe: «Fakat bu, evlâd ile babanın arasına giren bir şeydir.» deyince, babası: «Hayır, oğlum, benim senden istediğim, sırrını ifşâ etmek zilletine düşmemendir.» dedi. Utbe diyor ki; Muaviye'ye gittim ve vaziyetten kendisini haberdâr ettim. Muaviye de: «Baban seni hatâ esâretine düşmekten kurtarmıştır.» dedi.

Sırrı ifşâ, hıyânettir. Başkasına zararı dokunursa harâm, zararı olmazsa zemmedilen bir davranıştır. «SOHBET ÂDÂBİ KİTÂBİ» nda sırrı tutmakla alâkalı hususları anlattık, tekrâra lüzum yoktur.

14 üncü BEYÂN : ONÜÇÜNCÜ ÂFET YALAN YERE SÖZ VERMEKTİR

Dil, va'detmekte yarışır fakat umûmiyetle insanın nefsi verilen sözde durmaz. O zaman, verdiği sözde durmamak olur. Bu ise nifak âlâmetidir. Nitekim Allahu Teâlâ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ ه «Ey iman edenler akid-

lerinizi yerine getirin.» (5 - Mâide: 1) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem de

şöyle buyurmuştur: أَلْفِدَةٌ عَظِيمَةٌ ه «Va'd. atıyyedir, ve-

rilmesi gerekir.» (280) Yine Resûl-i Ekrem:

أَنَّى مِثْلَ الذَّيْنِ أَوْ أَفْضَلُ ه «Va'd borç gibi ve belki borçtan da-

ha mühimdir.» (281) buyurmuştur. Allahu Teâlâ İsmâîl aleyhisselâmı

övmek üzere: إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ ه «O, va'dinde sâdık idi.» (19 -

Meryem: 54) buyurmuştur. Denildi ki: Bir yerde buluşmak üzere biriyle sözleşmişti. Adam unuttu, İsmâîl aleyhisselâm yirmi gün adamı orada bekledi.

(280) Taberâni «Evsat»'ında Kubas b. Eyyem'den rivâyet etti.

(281) İbn Ebî d-Dünyâ İbn Luhay'a'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Abdullah b. Ömer (R.A.) ölüm döşegine yatmıştı. Dedi ki: Falanca benden kızımı istedi. Ben de kendisine yarım bir söz vermiştim. Bu münâfıklığın üçte biriyle Allah'a mülâki olmağı istemem. Şâhid olun, kızımı ona nikâh ettim, dedi.

Abdullah b. Ebû'l-Hansâ diyor; Resûl-i Ekrem peygamber olmadan kendisine bir şey vermek için falan gün bir yerde buluşmak üzere söz verdim, fakat ben o gün ve ertesi gün bunu unuttum, ancak üçüncü gün hâtırladım. Gittim baktım ki Resûl-i Ekrem aynı yerde bekliyor. Beni görünce:

يَا فَنَى لَقَدْ شَقَقْتَ عَلَيَّ أَنَا هَهُنَا مُنْذُ ثَلَاثِ أَنْتَ ظَرُكَ

«Delikanlı, beni yordun, üç gündendenberi seni burada bekliyorum.» (282) buyurdu.

İbrâhim'e:

— Bir adam bir adama söz verip gelmediği zaman ne yapmalı? diye sormuşlar. İbrâhim:

— Gelecek namaz vaktine kadar bekler, demiştir. Resûl-i Ekrem söz verdiği zaman bunu, kat'i olarak vermezdi. «Belki» kaydını kordu. İbn Mes'ûd da bir söz verdiği zaman, «İnşâallah» derdi. Evlâ olan böyle demektir. İnşâallah demek, yâni Allah dilerse demektir. Fakat bundan kat'iyet mânası anlaşılırsa va'de vefâ lâzımdır. Ancak mâzeret müstesnâdır. Şâyet söz verirken içinden yapmamağa kararlı ise, bu nifakın tâ kendisidir. Nitekim Ebû Hureyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

ثَلَاثٌ مَرَكَنَ فِيهِ فَهُوَ مُتَأَفِّقٌ وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ
مُسْلِمٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا تَيْمَّنَ خَانَ

«Üç şey kimde bulunursa, namaz kılsa, oruç tutsa ve kendini mü'min sansa da yine münâfıktır: Konuştuğu vakit yalan söyler, va'dettiği vakit va'dini yerine getirmez, itimâd edildiği vakit emânete hıyânet eder.» (283) buyurmuştur. Abdullah b. Ömer'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

(282) Ebû Dâvud rivâyet etti.

(283) Buhârî ile Müslim rivâyet etmiştir. Hadis yukarda geçti.

أَرْبَعٌ مَنِ كُنْتَ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَلَّةٌ وَنَهْنٌ كَانَ
فِيهِ خَلَّةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدَّعِيَهَا. إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا وَإِذَا وَعَدَ
أَخْلَفَ وَإِذَا عَاهَدَ عَدَرَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَهُ

«Dört şey kimde bulunursa o münâfıktır. Bunlardan bir tânesi bulunursa, nifaktan bir parça kendisinde vardır - onu terkedinceye kadar - Bunlar, konuştuğu vakit yalan söylemek, va'dettiği vakit hulfetmek, muâhedeye girdiği vakit gadretmek, husûmet ettiği vakit fücûr etmek, yâni mahkemeye baş vurduğu vakit hakkindan fazlasını istemektir.» (284) Bu, yapmamağa azimli olarak söz veren veyâ verdiği sözde mâzeretsiz durmayan kimseler hakkındadır. Ama verdiği sözü yapmamağa azimli olup mâzereti sebebiyle yapamayanlar - her ne kadar görünüşde münâfık gibi iseler de - hakikatte münâfık değildirler.

Buna rağmen görünüşteki nifaktan da sakınmalı, mühim bir zarûret olmadıkça kendini mâzur göstermemeğe gayret etmelidir. Rivâyete göre Resûl-i Ekrem Ebû'l-Haysem'e bir hizmetçi va'detmişti. Üç esir kendisine getirdiler, ikisini verdi elinde bir esir kaldı. Bu sırada Hz. Fâtıma (R.A.) bir hizmetçi istemek üzere Resûl-i Ekrem'e geldi ve:

— Değirmen çevirmekten elimin hâline baksana, bana bir hizmetçi ver, dedi. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

«— Ya Ebû'l-Haysem'e verdiğim söz ne olacak?» buyurdu ve verdiği sözü kızı üzerine tercih etti.

Yine Resûl-i Ekrem Huneyn'de, Havazin'in ganîmetini taksim ediyordu. O sırada adamın biri gelerek:

— Hani senin bana bir sözün vardı, dedi. Resûl-i Ekrem:

— Doğru söylüyorsun, istediğini al, buyurdu. Adam da:

— Çobanları ile berâber seksen koyun istiyorum, dedi. Resûl-i Ekrem:

— İsteddiğini sana verdim, sen insaflı davrandın ve az istedin. Hâlbuki Mûsâ aleyhisselâm'ın arkadaşı olan koca karı senden daha çok istemişti. Mûsâ aleyhisselâm'a Yûsuf'un Nilde dalgalanan sandukasını gösterdiği vakit, Mûsâ aleyhisselâm:

— Benden ne istersen iste, diye kendisini hakem tâyin edince, o da:

— Beni daha güzel şekilde eski gençliğime çevirip Cennet'te senin

civârında olmamı isterim, dedi. (285) Hattâ bu darb-ı mesel oldu. «Çobanı ile seksen koyunu isteyen daha cimri» derler. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

لَيْسَ الْخُلْفُ أَنْ يَعِدَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ وَفِي نَيْتِهِ أَنْ يَقِي (وَفِي لَفْظِ الْخُر)
إِذَا وَعَدَ الرَّجُلُ أَخَاهُ وَفِي نَيْتِهِ أَنْ يَقِي فَلَمْ يَجِدْ فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ

«Niyetinde ifâ etmek olduğu hâlde yapılan va'di yerine getirmemek hulf sayılmaz.» Diğer rivâyette : «Bir kimse verdiği sözde durmak maksadıyla kardeşine bir şey va'deder, sonra va'dettiğini bulamazsa, va'dine hulfetmiş sayılmaz.» (286)

15 inci BEYÂN : ONDÖRDÜNCÜ ÂFET YALAN KONUŞMAK VE YALAN YERE YEMİN ETMEKTİR

Bu, en çirkin günah ve fâhiş ayıplardandır. İsmâîl b. Vâsıt (287) diyor ki; Resûl-i Ekrem'in irtihâlinde sonra Ebû Bekir es-Sıddîk (R.A.) bir hutbe irâd etti. Hutbesinde: «Geçen sene Resûl-i Ekrem burada aramızda idi ve şöyle buyurdu» dedi ve ağladıktan sonra: «Yalandan sakının, o, fücûr [kötülük] ile berâberdir ve her ikisi de Cehennem'dedir.» buyurdu. Ebû Umâme de diyor ki; Resûl-i Ekrem :

إِنَّ الْكُذْبَ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ النِّفَاقِ «Yalan, nifak kapuların-

dan bir kapudur.» (288) buyurmuştur. Hasan diyor ki; nifak, iç ile dışın, söz ile işin birbirine uymamasıdır. Nifakın anası yalandır. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

كَبُرَتْ خِيَانَةٌ أَنْ تُحَدِّثَ أَحَالَهَ حَدِيثًا هُوَ لَكَ بِمُصَدِّقٍ وَأَنْتَ لَهُ بِمُكَذِّبٍ

«En büyük hıyânet, arkadaşına haber verdiğin bir sözde o sana inandığı hâlde, senin ona yalan söylemendir.» (289) İbn Mes'ûd'un (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

(285) İbn Hibbân ve Hâkim «Müstedrek»de rivâyet etmiştir. Hâkim, sahîh olduğunu söylemiştir.

(286) Ebû Dâvud ve Tirmizi rivâyet etmiştir.

(287) Şamî'dir, sika'dandır. Buhârî kendisinden rivâyet etmiştir. Hicrî 79 da ölmüştür.

(288) İbn Adiy «El-Kâmil»de rivâyet etmiştir.

(289) Buhârî «Edebü'l-Müfred»de rivâyet etmiştir.

لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يَنْكَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَابًا ۝

«Kişi yalan söylemek ve yalancılıkla meşgûl olmak sebebiyle Allah katında yalancılardan yazılır.» (290) buyurmuştur.

Bir def'a Resûl-i Ekrem bir koyun alışverişine tesâdüf etti. Biri: «Şu kadardan eksikçe vermem.» diye yemin ediyor. Diğeri de: «Şu kadardan fazla vermem.» diye yemin ediyor. Sonra baktı ki, adam koyunu almış gidiyor. Bunun üzerine peygamberimiz: «Birinize günah ve keffâret icâb

etti.» buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem: الْكُذِبُ يُنْقِصُ الرِّزْقَ ۝

«Yalan, rızkı azaltır.» (291) Diğer hadisde ise :

إِنَّ التَّجَّارَ هُوَ الْفَاجِرُ ۝ «Muhakkak ki tüccarlar fâcirlerdir.» bu-

yurmuştur. Bunun üzerine: «Ya Resûlallah, Allah alış verişini helâl etmedi mi?» diyenlere, Resûl-i Ekrem :

نَعَمْ وَلَكِنَّهُمْ يَخْلِفُونَ فَيَأْخُذُونَ وَيُحَدِّثُونَ فَيَكْذِبُونَ ۝

«Evet, fakat onlar yemin eder günâha girerler, konuşur yalan söyler.» (292) buyurdu. Başka bir hadisde :

ثَلَاثَةٌ نَفَرًا لَا يَكَلِمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ: الْمَتَّكِنُ بِعَظْمِيَّتِهِ وَالْمُنْفِقُ سَلَمَتَهُ بِالْحَالِفِ الْفَاجِرِ وَالْمُسِيلُ إِزَارَهُ ۝

«Üç kişi ile Kıyâmet günü Allah konuşmaz ve onlara bakmaz. Bunlar verdiği sadakayı başa kakan, meta'nı yalan yemin ile satan ve kibirli kibirli ridâsını sallayarak dolaşan kimselerdir.» (293) Yine bir rivâyette

مَا حَلَفَ حَالِفٌ بِاللَّهِ وَأَدْخَلَ فِيهَا مِثْلَ جَنَاحِ بَعُوضَةٍ إِلَّا كَانَتْ نُكْثَةً فِي قَلْبِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۝

(290) Buhârî ile Müslim rivâyet etmiştir.

(291) Ebû's-Seyh «Tabakâtında rivâyet etmiştir.

(292) Ahmed ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. İsnâdı sahihtir.

(293) Müslim, Ebu Zer'den rivâyet etmiştir.

«Bir kimse Allah'a yemîn eder ve bu yemînine sivri sineğin kanadı kadar yalan katarsa, kalbinde Kıyâmete kadar devâm eden bir leke olarak kalır.» (294) buyurmuştur. Ebû Zer'in (R.A.) rivâyetinde :

ثَلَاثَةٌ يُحِبُّهُمُ اللَّهُ رَجُلٌ كَانَ فِي فِئَةٍ فَنَصَبَ نَحْرَهُ حَتَّى يُقْتَلَ أَوْ يُفْتَحَ
لَهُ عَلَيْهِ وَعَلَى أَصْحَابِهِ وَرَجُلٌ كَانَ لَهُ جَارٌ سُوءٌ يُؤْذِيهِ فَصَبَرَ عَلَى آذَاهُ
حَتَّى يَفْرُقَ بَيْنَهُمَا مَوْتٌ أَوْ طَعَنٌ وَرَجُلٌ كَانَ مَعَهُ قَوْمٌ فِي سَفَرٍ أَوْ
سَرِيَّةٍ فَاطَّالُوا الشَّرَى حَتَّى اعْجَبَهُمْ أَنْ يَمْشُوا الْأَرْضَ فَتَنَزَلُوا فَتَنَحَّى ،
يُصَلِّي حَتَّى يُوقِظَ أَصْحَابَهُ لِلرَّحِيلِ وَثَلَاثَةٌ يَسْتَوِيهِمُ اللَّهُ الشَّاجِرُ
أَوِ الْبَيْعُ الْحَذَفُ وَالْفَقِيرُ الْمُخْتَالُ وَالْبَخِيلُ الْمُسْتَانُ هـ

«Üç kimseyi Allah sever. Bunlardan biri, bir ordu içinde bulunup da öldürülünceye veya zafere ulaşınca kadar başını bu yola koyup harb eden. İkincisi, bir adamdır ki, kendisine eziyet eden kötü bir komşusu vardır. Oradan göç edinceye veya bir taraf ölünceye kadar onun eziyetine sabreder. Üçüncüsü bir adamdır ki, arkadaşları ile yolculuğa veya düşmân üzerine çıkmışlar, uzun süren gece yolculuğu kendilerini yormuş, herkesin canı yatmağı arzulamış. Bu esnâda arkadaşları yatıp istirahat ederken kendisi yatmaz, bir kenâra çekilip namaz kılar ve yolculuk için arkadaşlarını uyarınca kadar ibâdetle meşgûl olur. Üç sınıf insâna da Allah buğzeder. Birincisi, çok yemîn ile mâl satıp alış veriş eden tüccâr. İkincisi, böbürlenene yoksul. Üçüncüsü de verdiğini başa kakan cimridir.» (295) Yine Resûl-i Ekrem :

وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ فَيَكْذِبُ لِيُضْحِكَ بِهِ الْقَوْمَ وَيَيْلٌ لَهُ هـ

«Yazıklar olsun o kimseye ki, milleti güldürmek için yalan söyler. Vay ona, vay ona, vay ona.» (296) buyurmuştur. Diğer rivâyette de :

(294) Tirmizî ve Hâkim Abdullah b. Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(295) Ahmed rivâyet etmiştir.

(296) Ebû Dâvud ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir. Nesai hasen olduğunu söylemiştir.

رَأَيْتُ كَانَ رَجُلًا جَاءَنِي فَقَالَ لِي قُمْ فَقُمْتُ مَعَهُ فَإِذَا أَنَا بِرَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا
قَائِمٌ وَالْآخَرُ جَالِسٌ بِيَدِ الْقَائِمِ كَلْبُوبٌ مِنْ حَدِيدٍ يُلْقِيهِ فِي شِدْقِ الْجَالِسِ
فَيَجْذِبُهُ حَتَّى يَبْلُغَ كَاهِلَهُ ثُمَّ يَجْذِبُهُ فَيُلْقِيهِ الْجَانِبَ الْآخَرَ فَيَمْدُهُ فَإِذَا
مَدَّهُ رَجَعَ الْآخَرُ كَمَا كَانَ فَقُلْتُ لِلَّذِي أَقَامَنِي مَا هَذَا؟ فَقَالَ
هَذَا رَجُلٌ كَذَّابٌ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلِّهِ

«Gördüm ki güyâ bir adam geldi ve bana «— Kalk,» dedi. Onunla beraber kalktım. Biri ayakta, diğeri oturan iki kişi ile karşılaştım. Ayakta duran adamın elindeki demirden çengeli oturan adamın ağzının bir kuşağı tarafına geçirir, çeker onu kâhiline kadar yırtar. Sonra döner, öte taraftan aynı vaziyette çengeli çeker yine yırtar. Bir tarafı çekip yırtınca öbür taraf iyi olur, oraya geçer ve böylece devâm eder. Beni kaldırana,

— Bu nedir? diye sordum. Adamı :

— Bu, yalancıdır. İşte Kıyâmete kadar kabrinde böyle azâb olur, dedi.» (297) Abdullah b. Cerad diyor ki; Resûl-i Ekrem'e :

— Mü'min zinâ eder mi? diye sordum. Resûl-i Ekrem :

— Olabilir, zinâ edebilir, buyurdu. Ben :

— Yalan konuşur mu? diye sordum. Resûl-i Ekrem :

— Hayır, konuşamaz, buyurdu. Sonra Resûl-i Ekrem sözüne şu âyet-i celileyi ekledi :

إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ

«Yalan uyduranlar, ancak Allah'ın âyetlerine inanmayanlardır.» (16-Nahl: 105)

Ebû Saîd Hudri (R.A.) de: Resûl-i Ekrem'in şöyle duâ ettiğini işittim, demiştir:

اللَّهُمَّ طَهِّرْ قَلْبِي مِنَ النِّفَاقِ وَفَرَجِي مِنَ الزِّنَا وَلِسَانِي مِنَ الْكُذْبِ

«Allah'ım, kalbimi nifaktan, edeb yerimi zinâdan ve dilimi yalandan temizle.» (298) Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

(297) Buhârî Semure b. Cündüb'den rivâyet etmiştir.

(298) Hatib «Târih»inde rivâyet etmiştir.

ثَلَاثَةٌ لَا يَكَلِمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
شَيْخٌ زَانٍ وَمَالِكٌ كَذَّابٌ وَعَائِلٌ مُسْتَكْبِرٌ هـ

«Üç kimse vardır ki, Allahu Teâlâ onlarla konuşmaz, onlara bakmaz ve onları tezkiye etmez. Onlar için elim bir azab vardır. Bunlar: Zinâ eden ihtiyar, yalan konuşan hükümdar ve kibirlenen yoksullardır.» (299) buyurmuştur.

Abdullah b. Âmir diyor ki: Ben küçüktüm, Resûl-i Ekrem evimize gelmişti. Ben oynamaya gidiyordum. Annem bana seslendi: «Abdullah gel, sana bir şey vereceğim.» dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

وَمَا أَرَدْتُ أَنْ تُعْطِيَهُ هـ — Ona ne verecektin? diye sordu. Annem:

— Hurma vereceğim, dedi.

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: أَتَأْتِي لَوْ لَمْ تَفْعَلْ لَكُنْتُ عَلَيْكَ كَذِبَةً هـ

«— Dikkat et, eğer bir şey vermeyecek olsan ve bunu aldatmak için söylesen sana bir yalan günâhı yazılırdı.» (300) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem:

لَوْ أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيَّ نِعْمًا عَدَدَ هَذَا الْحَصَى لَقَسَمْتُهَا بَيْنَكُمْ ثُمَّ لَا يَخَذُلُنِي
بَخِيلًا وَلَا كَذَّابًا وَلَا جَبَّارًا هـ

«Eğer Allahu Teâlâ bu çakıllar sayısınca bana mal ve servet verse, onları aranızda taksim ederdim. Beni bu hususta ne cimri, ne yalancı ve ne de korkak bulurdunuz.» (301) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem (S. A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِلَّا أَنْتُمْ بِأَكْبَرِ الْمَكْبَرَاتِ! أَلَا شِرَاكُ بِاللَّهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ
أَلَا وَقَوْلُ الزُّورِ هـ

(299) Müslim Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(300) Ebû Dâvud rivâyet etmiştir.

(301) Müslim rivâyet etmiştir. Hadis yukarda geçti.

«Dikkat edin, size en büyük günahları haber vereyim mi? Allah'a şirk koşturmak, anne ve babaya âsî olmak.» Bundan sonra Resûl-i Ekrem oturdu ve: «Dikkat edin, üçüncüsü de yalan yere şahidlik etmektir.» (302) İbn Ömer'in (R.A.) rivâyetinde diyor ki:

إِنَّ الْعَبْدَ لَيَكْذِبُ الْكَذِبَ فَيَتَّبَعُهُ الْمَلَكُ عَنْهُ مَسِيرَةً مِيلٍ مِنْ
تَنْزِيلِ مَا جَاءَ بِهِ ۝

«İnsan bir yalan söylediği zaman, onun pis kokusundan melek bir mil mesâfe ondan uzaklaşır.» (303) Enes'in (R.A.) rivâyetinde :

تَقَبَّلُوا إِلَى بَيْتِي أَنْتَقَبَلُ لَكُمْ بِالْجَنَّةِ إِذَا حَدَّثَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَكْذِبُ
وَإِذَا وَعَدَ فَلَا يُخْلِفُ وَإِذَا أَيْمَنَ فَلَا يَخْنُ وَغُظُّوا أَبْصَارَكُمْ
وَاحْفَظُوا أَرْوَاجَكُمْ وَكُفُّوا أَيْدِيَكُمْ ۝

«Benim için altı şey'e kefâlet edin, ben de sizin Cennet'e girmenize kefâlet edeyim: Sizden biriniz konuştuğu zaman yalan söylemesin, söz verdiği zaman sözünde dursun, itimâd edildiği zaman emânete hıyânet etmesin, gözünüzü çekin, edeb yerinizi koruyun. Elinizi haramdan çekin.» (304) buyurmuştur.

Diğer bir hadiste :

إِنَّ الشَّيْطَانَ كَمَا وَلَعُوقًا وَنَسُوقًا أَمَّا الْعُوقُ فَالْكَذِبُ وَأَمَّا نَسُوقُهُ
فَالْغَضَبُ وَأَمَّا كَحَلُهُ فَالنَّوْمُ ۝

«Şeytanın, insanın gözüne çekecek sürmesi, kötü sözler söyletmek için ağzına koyup yalatacağı şey'i, koklatmak için burnuna sürececek kokusu vardır. Ağzına süreceği, yalan, burnuna çektireceği gazab, gözüne süreceği uykudur.» (305) buyurdu. Ağzını yalana alıştırır, kendisini haksız yere öfkelenendirir ve ibâdetten alıkoymak için uyku verir.

(302) Buhârî ile Müslim Ebû Bekre'den rivâyet etmişlerdir.

(303) Tirmizî rivâyet etti.

(304) Hâkim ve Harâitî rivâyet etmişlerdir.

(305) Taberânî ve Ebû Nuaym Enes'den rivâyet etmişlerdir.

Hız. Ömer (R.A.) bir gün irâd ettiği bir hutbesinde dedi ki: Ben nasıl karşınızda dikiliyorsam, bir def'a Resûl-i Ekrem de böyle kıyâm ederek şöyle buyurdu :

أَحْسِنُوا إِلَى أَصْحَابِي شِعْرِ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ لَا يَفْسُقُ الْكَذِبُ حَتَّى يَخْلِفَ الرَّجُلُ
عَلَى الْيَمِينِ وَلَمْ يُشْخَلَفْ وَلَمْ يُشْهَدْ وَلَمْ يُسْتَشْهَدْ

«Ashâbıma ihsân edin, sonra onları tâkib edenlere [Tâbiîn'e] hürmet edin. Sonra yalancılık şâyi' olur. Hattâ yemin teklif edilmeden adam yemin eder, şehâdeti istenmeden adam şehâdette bulunur.» (306) Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

مَنْ حَدَّثَ عَنِّي بِحَدِيثٍ وَهُوَ يَرَى أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ

«Kim, yalan olduğunu bilerek benden hadis rivâyet ederse, o da iki yalancının biridir.» (307) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem :

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ بِأَنَّهُ لَيَقْطَعَ بِهَا مَالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِغَيْرِ حَقٍّ
لَقَدْ آتَى اللَّهَ عِزًّا وَجَلَّ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضَبَانُ

«Kim, bir müslümânın (veyâ her hangi bir kimsenin) haksız yere malını almak için yalan yemin ederse, Allahu Teâ'â kendisinden gazablı olduğu hâlde Allah'a mülâkî olur.» (308) buyurmuştur.

Rivâyete göre Resûl-i Ekrem, yalan konuşan bir adamın şehâdetini reddettikten sonra :

كُلُّ حَسَنَةٍ يُضَاعَفُ أَوْ يَضَاعَفُ عَلَيْكَ أَسْمُكَ لَا الْحَيَاةَ وَالْكَذِبَ

«Her haslet mü'minde bulunabilir, yahuz hıyânet ile yalan bulunamaz.» (309) buyurmuştur.

Hız. Âişe (R.A.) diyor ki: Resûl-i Ekrem'in Ashâbı arasında yalandan daha kötü huy düşünülemezdi. Resûl-i Ekrem, Ashâb'ından birinin yalan konuştuğunu duyduğu zaman, o adamın tevbe-kâr olduğunu öğreninceye kadar bu onun içinden çıkmazdı.

(306) Tirmizi ve Nesâi İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(307) Müslim, Semure b. Cündüb'den rivâyet etmiştir.

(308) Buhârî ile Müslim İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

(309) İbn Ebî Şeybe Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

Mûsâ aleyhisselâm: «Yâ Rab, amel bakımından senin katında kullarının en hayırlısı kimdir?» diye suâl etti. Allahu Teâlâ: «Dili yalan konuşmayan, kalbi kötülük düşünmeyen ve edeb yeri zinâ etmeyen kimsedir.» buyurdu. Lokman oğluna: «Oğlum, yalandan sakın, zira o serçe eti gibi tatlıdır. Ondan az kimseler kurtulabilir.» demiştir.

Doğruluğu övmek üzere Resûl-i Ekrem :

أَرْبَعٌ إِذَا كُنَّ فِيكَ فَلَا يَضُرُّكَ مَا قَالَتْكَ مِنَ الدُّنْيَا، صِدْقٌ وَالْحَدِيثُ وَ
حِفْظُ الْأَمَانَةِ وَحُسْنُ خُلُقٍ وَعِقَّةٌ طُعْمَةٌ

«Dört haslet sende bulunduğu takdirde, dünyâlıktan diğer ayıpların sana zarar vermez. Doğru konuşmak, emâneti korumak, güzel huy ve haramdan çekinmektir.» dedi (310)

Resûl-i Ekrem'in irtihâlinden sonra Hz. Ebû Bekir irâd ettiği bir hutbesinde dedi ki: «Geçen sene aynen burada Resûl-i Ekrem bir hutbe irâd etti ve hutbesinde :

عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّهُ مَعَ الْبِرِّ وَهُمَا فِي الْجَنَّةِ

«Doğruluğa devâm edin, zira doğruluk iyilikle berâberdir, her ikisi de Cennettedir.» (311) buyurmuştur.

Muaz (R.A.) diyor ki; Resûl-i Ekrem bana :

أَوْصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ وَصِدْقِ الْحَدِيثِ وَأَدَاءِ الْأَمَانَةِ وَالْوَفَاءِ بِالْمَهْدِ
وَبَذْلِ السَّلَامِ وَخَفْظِ الْجَسَاحِ

«Allah'tan korkmak, doğru konuşmak, emâneti yerine getirmek, ahde vefâ, herkese selâm vermek ve herkese karşı alçak gönüllü olup merhamet ve şefkat kanatlarını germeği sana tavsiye ederim.» (312) buyurdu.

Bu Husûs İle Alâkalı Eserler :

Hz. Ali (R.A.) buyuruyor: «Allah katında en büyük hatâ, yalan konuşmak ve en büyük pişmanlık Kıyâmet günündeki pişmanlıktır.»

Ömer b. Abdülâzîz : «Gömleğimi sırtıma aldım alalı yalan konuşmadım.» demiştir.

(310) Hâkim ve Haraitî «Mekârim-i Ahlâk» da rivâyet etmişlerdir.

(311) İbn Mâce ve Nesai rivâyet etmiştir.

(312) Ebû Nuaym «Hilye» de rivâyet etmiştir.

H. Ömer (R.A.): «Sizi görmeden bizim için en çok sevimliniz, ismi güzel olanınızdır. Gördükten sonra en sevimliniz, ahlâkı en güzel olanınızdır. İmtihan ettiğimiz zaman, en sevimliniz ise; en doğru konuşmanız, en emîn olanınızdır.» demiştir.

Meymun b. Ebî Şebib (313): «Bir kitabı yazmak için oturmuştum. Bir mevzû ile karşılaştım. Onu yazacak olsam kitabımı güzelce süslemiş olacaktım, fakat yalan olduğunu bildiğim için yalancı da olacaktım. Bunun için onu terke karar verdim. Tam bu sırada evin bir köşesinden bir ses geldi. O sesde şu Âyet-i Celile'yi duydum:

يُبَيِّنُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ

«Allah mü'minleri, Dünyâ hayâtında ve Âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.» (14 - İbrâhim: 27)

Şa'bî: «Yalancı ile cimriden hangisinin, Cehennem'in daha derin kuyusuna atılacağını bilmiyorum.» demiştir.

İbnü's-Semmak da: «Ben yalanı terkettiğimden dolayı mükâfatlandırılacağımı sanmam; çünkü ben onu utancımdan terk ediyorum.» demiştir.

Hâlid b. Velid'e (R.A.):

— «Bir adam, yalan bir şey konuşmakla kendisine yalancı denilebilir mi?» diye sorduklarında, Hâlid:

— «Evet denilir,» diye cevap vermiştir.

Mâlik b. Dînâr diyor ki: Bir kitabda okudum: Hatîbin hutbesi ameli ile karşılaştırılır. Şâyet muvâfık geliyor ve söylediğini yapıyorsa, tasdik edilir. Hutbesi amelîne uymuyorsa, dudakları ateşden makaslarla kesilir ve her kesildikçe yeniden biter ve tekrâr kesilir.

Yine Mâlik b. Dînâr diyor ki: Doğru ile yalan, biri diğerini çıkarıncaya kadar kalbde boğuşur dururlar.

Ömer b. Abdülâzîz Velid b. Abdülmelik'e bir şey anlattı. Velid Ömer'e: «Yalan söylüyorsun.» dedi. Ömer: «Yalanın yüz karası olduğunu bildiğindenberi yalan konuşmuş değilim.» dedi.

16 ncı BEYÂN: YALANA RUHSAT VERİLEN YERLER

Bilmiş ol ki; yalan, harâm liaynihi değil, belki karşısındaki adama veya başkasına zarar dokunması bakımından, haramdır. Yalanın en kısa haddi, haber veren adamın, şey'i olduğunun hilâfına bilmesidir ki, bu sebeble

(313) Kûfe'lidir. Buhâri kendisinden rivâyette bulunmuştur.

câhil olmuş olur da, bâzan başkasının zararına sebep olur. Bâzi cehâletler var ki, bunları bilmemek menfaat ve maslahat iktizâsıdır. Bu gibi menfaati sağlayacak yalana ruhsat vardır. Hattâ bu gibi yalan, bâzan vâcib bile olur. Meymun b. Mihran diyor ki: Bâzi hâllerde yalan konuşmak, doğruyu söylemekten daha hayırlıdır. Meselâ, elinde kılıcı, öldürmek için birini arayan kimse gelip de senden «Falancayı gördün mü?» dediği zaman, sen onu gördüğün hâlde: «Hayır, görmedim, buralara gelmedi» demez misin? Birinin canını, öbürünü de cinâyetten kurtarmak için yalan konuşmak daha makbûl, belki vâcibdir.

Bu hususta biz deriz ki; söz, maksada bir yoldur. Her hangi iyi bir maksad ki; ona hem doğru, hem de yalan söz ile ulaşılabilir, burada yalan harâmdır. Şâyet yalnız yalanla bu iyi maksada ulaşılabilir ve maksûd mübâh bir iş ise, burada yalan mübâh, şâyet ulaşılacak olan maksad vâcib ise, yalan söylemek de vâcib olur. Bir müslümânın canını korumak gibi. Adamın saklandığı yeri biliyorsun, cânı de öldürmek üzere onu arıyor ve senden soruyor, burada yalan söylemek vâcibdir. Harbın gâyeye ulaşması ve arabuluculuk gibi hususlarda, ancak yalanla gâyeye varılacaksa, yine yalan mübâh olur. Buña rağmen mümkün olduğu kadar yalandan sakınmalıdır. Zira böyle zarûret karşısında yalandan bir kapu açmakla yavaş yavaş lüzumsuz yalana düşmesinden de korkulur. Demek ki yalan, aslında haramdır, ancak zarurî ahvâlde mübâhtır. İstisnâî hâllerde yalanın mübâh olduğuna delil, Ümmü gülsüm'ün Resûl-i Ekrem'den gelen rivâyetidir. Ümmü gülsüm diyor ki; Resûl-i Ekrem'in hiç bir yalana müsâade ettiğini duymadım, ancak üç yerde müsâade etmiştir. Bunlar da arabuluculuk, harb işleri ve karı-koca arasındaki konuşmalardadır. Yine Ümmü gülsüm'ün rivâyetinde Resûl-i

Ekrem : **لَيْسَ بِكَذَّابٍ مَنْ أَصْلَحَ بَيْنَ اثْنَيْنِ فَقَالَ خَيْرًا أَوْ غَيَّ خَيْرًا**

«İki kimsenin arasını düzelten veya hayrı söyleyip hayrı yükselten kimse yalancı değildir.» (314) buyurmuştur. Esmâ bint-i Yezid'in rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

كُلُّ الْكَذِّابِ يُكْتَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ إِلَّا رَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ مُسْلِمَيْنِ لِيُفْلِحَ بَيْنَهُمَا

«Âdem oğlunun her konuştuğu yalan, kendi aleyhine yazılır. Ancak iki müslümân arasını bulmak için konuştuğu yalan yazılmaz.» (315) buyurmuştur.

(314) Müslim rivâyet etmiştir.

(315) Ahmed rivâyet etmiştir.

Ebû Kâhil'den rivâyete göre diyor ki; Ashâb'dan iki zât arasında müşâcere-i kelâmiyye oldu ve araları açıldı. Ben birine gittim: «Sen ona kızılıyorsun ama, o durmadan seni medh u senâ ediyor, lehinde konuşuyor.» dedim. Öbürüne gittim, cna da aynı şekilde söyledim ve aralarını buldum, barıştılar. Sonra kendi kendime: «Ben kendimi helâk ettim de onları barıştırdım. Bu nasıl oldu?» diye düşündüm ve mes'eleyi Resûl-i Ekrem'e bildirdim. Resûl-i Ekrem (S.A.V.): «Sen ara bul da nasıl bulursan bul.» buyurdu.

Atâ b Yesar diyor ki: «Adamın biri Resûl-i Ekrem'e:

— Ey Allah'ın Resûlü; âileme yalan söyleliyeyim mi? diye sordu. Resûl-i Ekrem:

— Yalanda hayır yok, buyurdu. Adam:

— Karıma şöyle böyle bazı şeyler va'dedeyim mi, deyince, Resûl-i Ekrem:

— Bunda beis yok, buyurdu.

Rivâyete göre Ebû Azeretü'd-Düeli'nin kadınları hul' sûretiyle kendisinden boşanırlardı. Bu yüzden komşular arasında kötü isim yapmış, aleyhinde dedi-kodular olmuş, bunları duydukça canı sıkılırdı. Bir gün Abdullah b. Erkam',ı aldı evine götürdü. Karısına yemin verdirerek kendisini sevip sevmediğini sordu. Kadın: «Bana yemin verdirme.» dedi ise de adam yeminde ısrâr etti. Bunun üzerine kadın: «Evet seni sevmiyorum, sana kızılıyorum.» dedi. Adam İbn Erkam'a: «Duydun mu?» dedi. Ve İbn Erkam'ı alarak doğruca halife Hz. Ömer'e gitti ve:

«Ya Ömer, siz, kadınlara zulmediyor diye benim aleyhimde dedi-kodu yapıyorsunuz, hâlbuki kabahat benim değil, kadınlar beni istemiyor. İbn Erkam'a sor.» dedi. Hz. Ömer İbn Erkam'a sordu, cevap aldı ve İbn Azere'nin karısını çağırttı. Kadın amcası ile beraber geldi. Hz. Ömer:

— Sen kocana «Seni sevmiyorum» dedin mi? diye sordu. Kadın:

— Ne yapayım bana yemin verdirdi, bunun için yalan söyleyemedim, ey mü'minlerin Emîri, bu hususta yalan söylemeğe müsâade var mı, yalan söyleyeyim mi? diye sordu. Hz. Ömer:

— Evet, yalan söyle, sizden her hangi bir kadın kocasını sevmezse bunu söylemesin. Karşılıklı sevgi çok azdır. Ancak insanlar İslâmiyet ve hisleriyle yaşarlar, dedi.

Nevvâs b. Sem'ânî Kılâbî'nin rivâyetinde Resul-i Ekrem:

مَا لِي أَرَاكُمْ تَتَحَفَتُونَ فِي الْكَذِبِ نَهَافَتُ الْفِرَاشِ فِي النَّارِ كُلُّ الْكَذِبِ
يُكْتَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ لَا مَحَالَةَ إِلَّا أَنْ يَكْذِبَ الرَّجُلُ فِي الْحَرْبِ فَإِنَّ الْحَرْبَ
خُدْعَةٌ أَوْ يَكُونَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ شَحْنَاءُ فَيُضْلِحَ بَيْنَهُمَا أَوْ يُحَدِّثَ
امْرَأَتَهُ يُرْضِيهَا ۝

«Nedir kelebeğin ateşe hücumu gibi yalan için sıraya girdiğinizi görüyorum. İnsânın konuştuğu her yalan mutlak sûrette aleyhine yazılır. Ancak harbde - çünkü harb hiledir - aralarında düşmânlık olan iki kimse arasında, bir de gönlünü hoş etmek için karı-koca arasında konuşulan yalanlar müstesnâdır.» (316) buyurdu. Sebân: «Yalanın hepsi günâhtır. Ancak bir müslümâna kârı dokunan veyâ bir müslümândan zararı kaldıran yalan müstesnâdır.» demiştir. Hz. Ali (R.A.) buyuruyor: «Resûl-i Ekrem'den haber verdiğim zamân, yalan söylemek benim için gökten düşmekten ve bana inme inmekten daha kötüdür. Ancak aramızda harb husûsunda konuştuğumuz zaman, harb hiledir.»

Görüldüğü gibi, şu üç yerde yalan konuşmanın câiz olduğuna dâir sarîh istisnâ vardır. Bunların dışında kalıp da sahîh maksad taşıyanlar da bunların hükmündedir.

Mali hususta yalana gelince; zâlimin biri parasını elinden zorla almak istediği zaman ona «para yok» diyebilir. Yâhut pâdişah kendisini sıkıştırır ve Allah'a karşı irtikâb ettiği bir günâhı olup olmadığını sorarsa, onu da inkâr edebilir. Nitekim Resûl-i Ekrem:

مَنْ أَرْتَكَبَ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الْقَاذُورَاتِ فَلْيَسْتَرْسِئِرِ اللَّهُ ۝

«Kötü şeyler irtikâb eden kimse, Allah'ın yardımıyla onları gizlemeye çalışsın.» (317) buyurmuştur. Çünkü kötülüğünü ilân edip söylemek de ayrı bir suçtur. Malını, canını korumak insânın hakkıdır.

Başkasını alâkadâr eden husûsa gelince: Meselâ birinin gizli bir malını, veya sırrını sorarlarsa, onu inkâr edebilir. Bunun için ara bulmak ve kumalar arasında geçim sağlamak için yalan söylenebilir. Herbirine: «En çok seni seviyorum.» şeklinde konuşmak gibi. Gücünün yetmediği bir şey'i kadın isterse, o: «Alacağım.» diye söz vermek ve bu sûretle gön-

(316) Ebû Bekir b. Lâl «Mekârim-i Ahlâk»da rivâyet etmiştir.

(317) Hâkim İbn Ömer'den rivâyet etmiş ve hasen olduğunu söylemiştir.

lünü hoş etmek ve özür dilemek maksadı ile yaptığını inkâr hususlarında yalan câizdir.

Bunun da haddi vardır. Meselâ, yalan mahzurludur. Burada doğru söylemek de mahzurludur. Bu vaziyette yalanın günah olması bakımından ortaya çıkacak mahzûru ile, doğru söylemenin meydana çıkaracağı mahzur karşılaştırılarak, bunlar adâlet ölçüsü ile tartılıp, ehven tarafı tercih edilir. Bâzan iki taraf denk gelebilir. Bu gibi hâllerde doğruyu tercih eder. Çünkü yalan, zarûretten veyâ mühim bir sebepten mübâh sayılmıştı. Tercih sebebi olmayınca iş aslına rücû eder. Aslolan, yalanın harâm olmasıdır. Maksadların derecelerini ölçmek zor olduğu için, imkân nisbetinde yalandan kaçınmalıdır. Kendi şahsını alâkadar eden hususlarda da imkân nisbetinde yalana baş vurmamalıdır. Fakat başkası ile alâkalı ise, başkasını zararlandırmak ve başkası hakkında müsâmha göstermek doğru olmaz.

Ne yazık ki, umûmiyetle insanların yalanları kendi kârları, mâl ve mevkilerinin çoğalıp büyümesi ve eline geçmemesi hâlinde bir mahzûru olmayan şeyler içindir. Hattâ kadın kumasına övünmek için kocası nâmına çeşitli yalanlar da uydurup söyler ki, bu haramdır.

Es m â anlatıyor: Kadının biri Resûl-ı Ekrem'e gelerek :

— Benim kumam var, ben kocam nâmına çeşitli yalan uydurarak onu kızdırırım, bu hususta benim bir günâhım var mı? diye sordu. Resûl-i

Ekrem (S.A.V.): الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَّا بِسِ تَوْبَىٰ زُورٍ هـ

«Kendine verilmeyen yemek ile doymağa çalışan ve kendini yalandan doymuş gibi gösteren kimse, yalandan iki elbise giymiş gibidir.» (318) buyurdu.

Diğer bir hadîsde :

مَنْ تَطَعَمَ بِمَا لَا يُطْعَمُ أَوْ قَالَ بِي وَلَيْسَ لَهُ أَوْ أُعْطِيَ وَلَمْ يُعْطَ فَهُوَ
كَلَّا بِسِ تَوْبَىٰ زُورٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هـ

«Yedirilmediğine yedim diyen, kendisinin olmadığına benim diyen, verilmeyen hâlde verildi diyen, Kıyâmet günü yalandan iki elbise giymiş gibidir.» buyurulmuştur. Bilmediği mes'elede fetvâ veren de bu hükme girer. Çünkü bu adamın maksadı, kendi faziletini ortaya koymaktır. Bu maksadla «Ben bilmem» demez. Bu ise harâmdır.

(318) Buhâri ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

Bu hususlarda çocuklar da kadınlar gibidir. Mektebe gitmek istemeyen çocukları korkutmak ve yalan va'idlerde bulunmak da mübahtır. Evet, haberlerde bunun yalan olarak yazılacağını söylemiştik. Mübâh olan yalan da yazılır ve maksadını izah için hesâbı görülür. Sonra da bağışlanır. Zira bu gibi yalanların mübâh olması, ıslâh maksadına mâtuftur, çeşitli aldatmalar da karışabilir. Çünkü bâzan hiç de muhtâc olmadığı garaza binâen yalan söyler ve görünüşde ıslâh maksadıyla yalan konuştuğunu öne sürer. Bunun için mübâh olan yalan da yazılır.

Yalan söyleyen herkes içtihad tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yalan söylemesini gerektiren sebebin şeri'atte doğru söylemekten daha mühim olup olmadığını bilmesi lâzımdır. Bu ise çok güç bir şeydir. Vâcib derecesine varmayan yalanı terk etmek daha evlâdır. Ancak kan dökmek ve günâha girmek gibi hususlarda yalan tercih edilir. Bâzıları, amellerin fazileti ve günahların şiddeti hakkında hadis uydurmanın câiz olduğunu ve bundan maksadın sahîh olduğunu sandılar. Bu ise sırf hatâdır. Zira Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَذَبَ عَلَى مُتَعَمِّدٍ فَلْيَتَبَرَّأْ مَقْصَدُهُ مِنَ النَّارِ

«Benim üzerime kasden yalan uyduran, Cehennem'deki yerine hazırlansın.» (319) Yalan, zarûrette irtikâb edilir, hâlbuki burada zarûret yoktur. Zira doğrudan yalandan istiğnâ vardır. Âyet ve hadislerden vârid olanlar kâfidir. Yenilerini uydurmağa ihtiyaç yoktur.

Asıl hadisler okuna okuna alışıldı, onlarla ünsiyet peydâ edildi ve te'sirlerini azalttılar. Yeni buluş ve yeni icadlar daha müessir olur. Bunun için terğib ve terhibde hadis uydurulur diyene deriz ki: Senin bu sözün boş ve tehlikeli bir sözdür. Zira bu gerekçe Allah ve Resûlüne isnâd edilen yalanın mahzûrunu ortadan kaldırmaz. Aynı zamanda şer'i hükümleri karıştıran bir takım kapulara da yol açmış olur. Bunun hayrı şerrini asla karşılayamaz. Resûl-i Ekrem'e yalan isnâd etmek hiç bir şey'in karşılamıyacağı en büyük günahlardandır. Hepimiz için Allahu Teâlâ'dan af dileriz.

17 nci BEYÂN : TÂRİZ YOLU İLE YALANDAN KAÇINMAK

Seleften menkûldür ki, târiz yolu ile konuşmakta yalandan kurtuluş vardır. Nitekim Hz. Ömer (R.A.): «Târiz yolu ile konuşmakta, insânı yalandan kurtaran bir taraf vardır.» demiştir. Bu söz İbn Abbâs'dan ve diğerlerinden rivâyet edilmiştir. Bundan maksadları, insan yalan söy-

(319) Buhâri ile Müslim rivâyet etmiştir.

lemeğe mecbûr kaldığı vakit, imâ ve târiz yolu sözlerle onu atlatmaktır. Zarûret olmadığı zaman, sarâhaten yalan söylemek câiz olmadığı gibi, târiz yolu ile konuşmak da câiz değildir. Ancak yine târiz, yalandan ehvendir.

Târizin örnekleri: Mitraf Ziyad'ın huzûruna girdi. Ziyâd, geç geldin, diye kendisine dokunmak istedi. Mitraf: «Efendimiz, Allah'ın müsâade ettiği hâriç, sizden ayrılalı rahatsızım, başımı yastıktan kaldıramadım.» dedi. İbrâhîm diyor ki: Birinin aleyhinde konuştuğun bir sözü, o adam duyduğu ve buna memnun olmadığı vakit, Arapça

deyimi ile : **إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا قُلْتُ مِنْ ذَلِكَ مِنْ شَيْءٍ** dersin. Bu

ifâdenin iki mânası vardır. Biri: «Benim bu hususta bir şey demediğimi Allah bilir.» Diğeri ise: «Bu hususta ne dediğimi Allah bilir» dir. «Mâ-kultü»nün başındaki «Mâ» harfi nâfiye olduğu zaman, birinci mânada olur ve adam bir şey demediğini anlar. Söyleyene göre de mevsûle veyâ istifhâmiye olur, yâni «dediğimi bilir» mânasında olur. Bu sûretle iki taraf idare edilmiş olur.

Muaz b. Cebel (R.A.) Hz. Ömer'in âmili idi. Dönüşünde evine eli boş gelince, karısı :

— Hani, diğer âmillerin evlerine getirdikleri şeylerden sende bir şey yok, niçin bir şey getirmedi? diye kendisine çattı. **Muaz :**

— Ömer bana gözcü koştı, onun için bir şey getiremedim. deyince, kadın :

— Resûl-i Ekrem ve Ebû Bekir devrinde emin olduğun hâlde nasıl olur da Ömer sana gözcü verir? diye söylendi ve bunu kadınlar arasında konuşarak Ömer'den yakındı. Hz. Ömer bunu duyunca **Muaz'ı (R.A.)** çağırıp ve :

— Ben sana gözcü koştum mu? Niçin böyle söylüyorsun? dedi. **Muaz :**

— Ne yapayım, karımdan ancak bu şekilde kurtuldum, dedi ve gü-lüştüler.

İbrâhîm Nehâî kızına :

— Ben sana şeker alacağım, diye kat'i bir şekilde söylemezdi. Belki sana şeker alırım, derdi. Çünkü olur da şeker alamaz, sonra da yalancı olur. İbrâhîm Nehâî sevmediği bir adam kapuya geldiği zaman, hizmetçisine tenbih ederdi. «Burada değil deme, dur; mescidde arayayım onu, de.» derdi. Maksudı yalandan korunmaktır. Şa'bî de sevmediği biri kendisini aradığı zaman, hemen bir dâire çizer ve hizmetçisine: «Parmakımı bu dâirenin ortasına koy ve burada değildir.» de diye tenbihlerdi.

Bütün bunlar, ihtiyaç hâlinde baş vurulan sâlim yollardır. Zarûret olmadıkça bunlara baş vurulmaz. Zira bunlar her ne kadar açıkça yalan değillerse de, yalanı arttıran şeylerdir ve hepsi mekrûhtur. Nitekim Abdullah b. Utbe diyor ki: «Babamla beraber Ömer b. Abdülâziz'in huzûruna girdik. Çıktığımız zaman, sırtındaki yeni entâriyi görenler: «Oo, bunu sana halife mi giydirdi!» diye sorduklarında: «Allah halifeyi mükâfatlandırsın.» dedim. Babam bana: «Yalandan sakın, zira senin bu sözün yalana çok benziyor. Çünkü bu sözünle onları bu zanlarında takviye ediyorsun.» dedi.» Buradaki maksadın da: «Emîr bana elbise giydirdi» diye övünmektir. Bu, bâtil bir garazdır ve bunda bir fayda yoktur.

Evet, târizler açık yalanlar gibi olmadığı için, hafif sebeplerden de mübâh olabilirler. Şaka ile başkasının gönlünü hoş etmek gibi. Nitekim Peygamber Efendimizin, yaşlı kadınların Cennet'e giremeyeceğini söylemesi gibi. Yine Peygamberimizin, bir adam için: «Gözünde beyaz olan adam», diğer birine «Seni bir deve yavrusuna bindireyim.» buyurması hep bu kabildendir.

Sarih yalana gelince: Nuayman-ı Ensârî'nin Hz. Osman ile geçen Darîr kıssasında yaptığı gibi. (320) Darîr'e yâni gözleri görmeyen Mahreme'ye: «İşte Nuayman namaz kılıyor» deyip namaz kılan Osmanın'ı (R.A.) dövdürmesi ve bazı akli hafif olan kimselerle insanların eğlenmesi gibi: «Falan kız seni seviyor» şeklindeki şakacıklar da böyledir. Şâyet bunlar kalb kırıcı ve zararlı olursa haramdır. Böyle olmaz da ancak bir gönül eğlendirmek için olursa, sâhibine fâsık denmez. Ancak kâmil iman mertebesinden düşer. Nitekim Resûl-i Ekrem:

(320) Hâdisi şöyledir. Mahreme b. Nevfel 115 yaşında idi ve gözleri görmez olmuştu. Bir gün görmediği için farkında olmayarak mescid'de idrar etmek istedi. Cemâatın

— Burası mescid, ne yapıyorsun, diye bağırımları üzerine adam durdu. Nuayman gitti, kolundan tuttu, güya kendisini mescidden çıkarıyor bahâneyle yine mescidin bir kenarına çömeltilti. Yine cemâat bağırdı. Adamcağız:

— Beni buraya kim getirdi, oturttu diye sordu. Cemâat:

— Nuayman, dediler. Mahreme:

— Ah o elimi geçerse, bu sopam ile ona yapacağımı ben bilirim, dedi. Bir gün Hz. Osman mescidde namaz kılıyordu. Mahreme de mescidde idi. Tabii Nuayman'ı bilemiyor. Nuayman yanına yaklaştı ve kendisine:

— Sen Nuayman'ı dövecek miydin dedi. O da:

— Elbet, elimi geçerse döveceğim, deyince, Nuayman, namaz kılan Hz. Osman'ı «Nuayman» diye kendisine gösterdi ve:

— İşte Nuayman burada namaz kılıyor, dedi. Hz. Osman namaz kılar-ken kat'iyen bir şey ile alâkalanmazdı. Mahreme, Nuayman'ın tahrîki ile. Nuayman'dır diye namaz kılan Hz. Osman'a sopa ile vurdu.

لَا تَكْمُلُ لِلْمَرْءِ الْإِيمَانُ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ وَحَتَّى
يُجْتَنِبَ الْكَذِبَ فِي مِزَاجِهِ هـ

«Şakasında yalandan kaçınmadıkça ve kendisi için sevdiğini başkaları için de sevmedikçe insânın imânı kemâl bulmaz.» buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem: «Kişi insanları güldürmek için bir söz söyler de, bu söz sebebiyle Süreyya yıldızından daha uzak mesâfede Cehennem'e atılır.» sözü ile yalnız şaka konuşmaları değil, gıybet veyâ kırıcı olan konuşmaları da kasdetmiştir.

Yalanların bâzıları fısıki gerektirmez. Mübalâğalı konuşmalar gibi. Bir iki def'a arayıp bulamadığın bir adama: «Yüz kere aradım sizi bulamadım.» demen gibi. Çünkü bu sözde mutlak sayı maksûd değil, maksad mübalâğadır. Şâyet yalnız bir def'a aramışsa, bu sözü ile yalancı olur. Şâyet bir kaç def'a yoklamışsa, böyle konuşmasında beis yoktur. Bunların arasında, yalan tehlikesi olan dereceler de vardır.

Yalan konuşmak mütad olup da, müsâmaha ile karşılananlardan biri de, yemeğe dâvet edilen kimsenin «İştahım yok» demesi gibi sözlerdir. Bunda da sahîh bir garaz yoksa bu da haramdır. Esmâ bint-i Amîs anlatıyor: «Hz. Âişe'yi gerdeğe korken ben yanında idim. Berâberimde başka kadınlar da vardı. Resûl-i Ekrem'in yanında bir bardak süttten başka bir şey yoktu. Resûl-i Ekrem bu süttten bir yudum içti, sonra Âişe'ye verdi. Âişe utandı. Ben: «Resûl-i Ekrem'in elini geri çevirme, al.» dedim. O da utanarak aldı, bir yudum içti. Sonra Resûl-i Ekrem: «Arkadaşlarına ver.» buyurdu. Kadınlar: «Bizim iştahımız yok.» dediler. Bu-

nun üzerine Resûl-i Ekrem: لَا يَجْمَعَنَّ جُوعًا وَكَذِبًا هـ «Açlık

ile yalanı bir araya toplamayın.» (321) buyurdu.

Esmâ diyor ki: «Bunun üzerine Resûl-i Ekrem'e: «Bizim bir şey'e iştihamız varken, iştihamız yok, dememiz de yalan mıdır?» diye sordum Resûl-i Ekrem:

إِنَّ الْكَذِبَ لَكُنْتُ كَذِبًا حَتَّى تَكْتُبَ الْكَذِبَ كَذِيبَةً هـ

«Yalan, yalan olarak yazılır, hattâ yalancık da yalancık olarak yazılır.» buyurdu.»

(321) Ebû's-Şeyh «Tabakat-ı İsfahânî»de rivâyet etmiştir.

Vera' sâhibleri bu gibi yalanlardaki mûsâmahadan da sakınırlar. Leys b. Sa'd diyor ki: «Sa'id b. Müseyyeb'in gözleri çapaklı idi. «Gözünün çapaklarını silsene.» diyenlere, o: «Tabib bana elini gözlerine değdirme dedi. Ben de söz verdim, sözümünden dönmem.» dedi.»

İşte vera' sâhibleri kendilerini bu şekilde murâkabe ederler. Murâkabeyi terkedendenlerin dili kendi irâdelerinden çıkar da, farkında olmayaarak yalan konuşurlar.

Huvat-ı Teymi'den rivâyet edildiğine göre; Rebi b. Haytem'in kızkardeşi, Rebi'nin oğlunu ziyârete geldi. Onu görünce hemen boynuna sarıldı ve: «Oğlum, nasılsın?» diye sordu. Rebi: «Sen bunu emzirdin mi?» diye sordu. Kadın: «Hayır, emzirmedim.» deyince, Rebi: «O hâlde vah kardeşimin oğlu deyip de doğru konuşsan daha iyi olmaz mı idi.» dedi.

İnsanlar arasında bilmedikleri şey'i, Allah bilir, demek de âdettir. Hâlbuki İsâ aleyhisselâm: «Allah katında en büyük günahlardan biri de kendisinin bilmediği bir şey için, onu Allah bilir, demektir.» demiştir.

İnsan oğlu bâzan rü'yâyı anlatmakta yalan söyler ki, bunun da günâhı büyüktür. Zira Resûl-i Ekrem:

إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الْفِرْيَةِ أَنْ يُدْعَى الرَّجُلُ إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ أَوْ بَرِّ عَيْنٍ
فِي الْمَنَامِ مَا لَمْ يَرِ أَوْ يَقُولَ عَلَى مَا لَمْ أَقُلْ هـ

«En büyük yalanlardan biri, kişiyi babasından başkasına nisbet etmek, yâhut rü'yâda görmediği şey'i gördüm demek, yâhut benim demediğim sözü benim için dedi demektir.» (322) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem:

مَنْ كَذَبَ فِي خَلْمٍ كُفِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ يَعْقَدَ بَيْنَ شَعِيرَتَيْنِ
وَلَيْسَ بَعَادٍ بَيْنَهُمَا أَبَدٌ هـ

«Rü'yâsında yalan söyleyen kimseye, Kıyâmet günü iki kılı birbiri-ne bağlaması teklif edilir ve bunlar da aslâ birbirine bağlanmaz.» (323) buyurmuştur.

(322) Buhâri Vâile'den rivâyet etmiştir.

(323) Buhâri İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir.

18 inci BEYÂN : ONBEŞİNCİ ÂFET GİYBETTİR

Gıybeti anlatmak uzun sürer. Biz önce gıybetin kötülüğünden ve bu husustaki şer'i delillerden bahsedelim. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de gıybeti açıkça zemetmiş ve gıybet edeni ölü etini yiyene benzetmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de :

وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُّهَا خَيْرٌ مِّنْ فَكْرِهْتُمْ ۚ

«Bâzınız bâzınızı gıybet etmesin. Hanginiz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Ondan tiksiniirsiniz.» (49 - Hucûrât: 12) buyurulmuştur. Resûl-i Ekrem de:

كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ دَمُهُ وَمَالُهُ وَعِرْضُهُ ۚ

«Her müslümânın her müslümâna canı, malı ve ırzı haramdır.» (324) buyurmuştur. Gıybet ise adamın ırz yâni şeref ve haysiyeti ile alakalıdır. Allahu Teâlâ bunu mâl ve cân ile bir tuttu. Ebû Berze'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

لَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَنَاجَسُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا ۚ

«Çekememezlik yapmayın, kin tutmayın, alamayacağınız malın fiyatını yükseltmeyin, müzâyedede üzerine vurmayın, birbirinize arka çevirmeyin, birbirinizi çekiştirmeyin, ey Allah'ın kulları kardeş olun.» (325) buyurmuştur. Câbir ile Ebû Said'den gelen rivâyette de Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

إِيَّاكُمْ وَالْغِيْبَةَ فَإِنَّ الْغِيْبَةَ أَشَدُّ مِنَ الزِّنَا فَإِنَّ الرَّجُلَ قَدْ يَزْنِي وَ-
يَتُوبُ فَيُؤْتِي اللَّهُ سُبْحَانَهُ عَلَيْهِ وَإِنْ صَاحِبَ الْغِيْبَةِ لَا يُغْفَرُ لَهُ حَتَّى
يُغْفَرَ لَهُ صَاحِبُهُ ۚ

«Gıybetten sakınınız; zira gıybet, zinâdan daha şiddetlidir. Çünkü zinâ eden kimse, tevbekâr olur, Allah da kendisini afveder, fakat gıybet

(324) Müslim Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(325) Buhâri ile Müslim rivâyet etmiştir.

edilen, afvedinceye kadar, gıybet eden afvedilmez.» buyurmuştur. (326)

Yine Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

مَرَرْتُ لَيْلَةً أُسْرِي بِعَلَى أَقْوَامٍ يَخْمِسُونَ وُجُوهَهُمْ بِأَظْفَارِهِمْ
فَقُلْتُ يَا جَبْرِيلُ مَنْ هَؤُلَاءِ قَالَ : هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَغْتَابُونَ النَّاسَ
وَيَقْعُونَ فِي آغْرَاضِهِمْ هـ

«Mi'râca çıktığım gece, tırnakları ile yüzlerini tırmalayan bir takım kimseler gördüm. Cebrâîl'e :

— Bunlar kimdir? diye sordum. Cebrâîl de :

— Bunlar, insanları gıybet edip gizli hâllerini araştıranlardır, dedi.»

(327)

Suleym b. Câbir diyor ki: Resûl-i Ekrem'e gittim ve:

— Bana faydalanacağım bir hayrı anlat, dedim. Resûl-i Ekrem :

لَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْدُوفِ شَيْئًا وَلَوْ أَنَّ تَصُبَّ مِنْ دَلُوكَ فِي إِنَاءٍ الْمُسْتَقَى -
وَأَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِبَشِيرٍ وَإِنْ أَدْبَرَ فَلَا تَغْتَابَتْهُ هـ

«Sadakayı hakir görme! Kendi kovandan su isteyeninin kabına akıtacağın bir miktar su bile olsa. Kardeşini güler yüzle karşıla ve ayrıldığı zaman gıybetini yapma.» (328) buyurdu.

Berâ (R.A.) diyor ki; Resûl-i Ekrem bize bir hutbe irâd etti, hattâ evlerinde oturan kızlar da bunu duyduklar. Hutbesinde şöyle buyurdu :

يَا مَعْشَرَ مَنْ أَمَّنَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِقَلْبِهِ لَا تَغْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ
وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ تَتَّبَعَ عَوْرَةَ أَخِيهِ تَتَّبَعَ النَّارَ
عَوْرَتُهُ يَفْضَحُ فِي جَوْفِ بَيْتِهِ هـ

(326) İbn Ebî'd-Dünya «Es-Samâ» kitabında rivâyet etti. Başka rivâyet yolları da vardır.

(327) Ebû Dâvud mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(328) Ahmed «Müsned»inde rivâyet etti. Başka rivâyet yolları da vardır.

«Ey dili ile imân edip kalbleri ile inanmayanlar, müslümanları gıybet etmeyin, onların gizli hâllerini araştırmayın. Kim, din kardeşinin gizli hâllerini araştırırsa, Allahu Teâlâ da onun gizli hâllerini araştırır. Allahu Teâlâ kimin gizli hâllerini araştırırsa, onu evinin içinde de açığa çıkarır ve rezil eder.» (329)

Denildi ki, Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm'a: «Cennet'e en son girecek olan gıybetten tevbe edenlerdir. Cehennem'e ilk girecekler de gıybetle devâm edenlerdir.» diye vahyetmiştir.

E n e s (R.A.) diyor ki; Resûl-i Ekrem bir gün oruç tutmamızı emretti, sonra da: لَا يُفْطِرَنَّ أَحَدٌ حَتَّىٰ أَذْنَ لَهُ «Ben izin vermeden kimse

orucunu açmasın.» buyurdu. Herkes orucunu tuttu. Akşam olunca, teker teker mürâaat edenlere, iftar müsâadesi verildi. Bu arada bir adam geçerek:

— Ey Allah'ın Resûlü, iki genç kız oruç tuttu ve yoruldu. Zât-ı âlinize gelmeğe utanıyorlar. Müsâade buyurursanız iftar etsinler, dedi. Resûl-i Ekrem müsâade etmedi. Adam iki def'a daha geldi. Sonunda Resûl-i Ekrem:

إِنَّهُمَا لَمْ يَصُومَا وَكَيْفَ يَصُومُ مَنْ ظَلَّ نَهَارَهُ يَأْكُلُ لَحْمَ النَّاسِ
إِذْ هَبَ فَرَّهُمَا إِنْ كَانَتْكَ صَائِمَتَيْنِ أَنْ تَسْتَفِيَا ۝

«Onlar oruç tutmadılar. Bütün gün insanların etini yiyenler nasıl oruçlu olurlar? Git onlara söyle, oruç tuttularsa istifra etsinler bakalım,» buyurdu. Adamcağız gitti, gerekeni söyledi. Onlar da aynı şey'i yaptı ve kan parçaları kustular. Adam Resûl-i Ekrem'e dönerek vaziyeti bildirdi. Bunun üzerine Peygamberimiz:

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوُ بَقِيَّتَا فِي بَطُونِهِمَا لَا أَكَلَتْهُمَا النَّارُ ۝

«Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer kusmayıp bu kan parçaları midelerinde kalsaydı, onları Cehennem ateşi yedi.» (330) buyurdu. Başka bir rivâyette, adam ikinci gelişinde:

— Ya Resûlallah nerde ise ölecekler, dedi. Peygamber Efendimiz de:

— Onları bana getir, buyurdu. Geldiler, Resûl-i Ekrem bir bardak getirtti ve birine: «Kus bakalım» dedi. O da kan ve irini karışık şekilde

(329) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Ebû Dâvud isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

(330) Ahmed Ubeyd'den rivâyet etti.

kustu. Hattâ bardağı doldurdu. Öbürü de aynı şekilde kustu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: «Bunlar helâl ile oruç tuttu. Fakat harâmı yediler; karşı karşıya geçip gıybet etmek sûretiyle insanların etini yediler.» buyurdu.

Yine Enes (R.A.) anlatıyor: Resûl-i Ekrem bize bir hutbe irad etti. Hutbesinde ribâ yemenin dehşetinden bahsetti ve: «Bir dirhem ribâ, Allah katında otuz altı zinâdan daha ağırdır. Ribâların en çirkini, müslûmânın gizli hâllerini araştırmaktır.» buyurdu.

Câbir (R.A.) anlatıyor: Bir yolculukta Resûl-i Ekrem ile berâberdik. Yolumuz iki mezara uğradı. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ: أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ يَغْتَابُ
النَّاسَ وَأَمَّا الْآخَرُ فَكَانَ لَا يَسْتَتِرُهُ مِنْ بَوْلِهِ ۝

«Bunların ikisine de azâb olunuyor. Fakat bunlar (sizin nazarınızda) büyük sayılmayan günahlardan ötürü azâb olunuyorlar. Biri, insanları gıybet ederdi. Diğeri de idrarından sakınmazdı.» (331) buyurdu. Resûl-i Ekrem iki yaş dal getirtti, onları kesti, mezarlarına dikerek: «Bu dallar yaş kaldıkları müddetçe, bunların azâbı hafifler.» buyurdu.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Maiz'i zinâ suçundan recmettiği zaman, adamın biri arkadaşına, Maiz için: «İşte bu adam it gibi öldü.» dedi. Resûl-i Ekrem oradan geçiyordu. Aynı zamanda bir hayvan leşi de orada bulunuyordu. Resûl-i Ekrem:

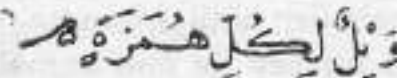
- Şu leşden ısırın da yeyin, buyurdu. Onlar:
- Bu murdar yenir mi? Ya Resûlallah, dediler. Resûl-i Ekrem:
- Maiz hakkındaki sözlerinizden kazandığınız günâh, o cifeden daha pis kokuludur, buyurdu.

Ashâb-ı Kirâm, güler yüzle karşılaşır, ayrıldıkları zaman da birbirlerini çekiştirmezler ve bu davranışı en büyük ibâdet telâkki ederler; bunun aksini de nifak alâmeti kabul ederlerdi. Ebû Hureyre (R.A.) diyor ki: Dünyâda din kardeşini gıybet eden kimseye Kıyâmet günü, onun sûretinde bir et takdim edilecek ve «Dünyâda bu adamı çekiştirdiğin gibi şimdi de bu eti ye» denecek; etin acılığından suratını ekşitir ve bağırır durur.

Yine merfû olarak Ebû Hureyre'nin rivâyetinde; iki zât Mescid-i Harâmın kapularının birinde oturuyordu. Sakalı bıyığı traş edilmiş muhniş bir adam oradan geçti. Bunlar: «Bu adam kendini kadınlara

(331) İbn Ebîd-Dünyâ «es-Samîde isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

benzetti, erkeklikten bir şey'i kaldı.» dediler. Sonra Ezân okundu, namaza gittiler. Namazı kılarken, bizim bu konuştuğumuz doğru mu idi diye düşündü ve mes'eleyi Mekke müftüsü Atâ'ya arzettiler. Atâ da yeniden abdest alıp namazlarını iâde etmelerini ve oruçlu oldukları takdirde oruçlarını kazâ etmelerini emretti. (332)

Mücâhid, Âyetinin tefsirinde: «Hü-

meze», insanlara huzurlarında ta'neden ve onlarla alay eden kimsedir. «Lümeze» de gıybetlerini yapıp etlerini yiyen insandır, demiştir. Kattâde diyor ki: Kabir azâbının üç şeyden meydana geldiği bize bildirildi. Bunun üçte biri gıybet, diğer üçde biri nemime [söz gezdirmek], diğer üçde biri de idrardan sakınmamaktır. Diğer bâzıları da şöyle derlerdi: «Biz eskiler, Sahâbe'ye yetiştik. Onlar ibâdeti namazda, oruçta değil, insanları çekiştirmekten ve onlara dil uzatmaktan kaçınmakta ararlardı.» İbn Abbâs (R.A.): «Başkasının kusûrunu söylemek istediğin zaman, kendi kusûrunu hâtırla.» demiştir. Bu gibileri zemmetmek, üzere Ebû Hureyre (R.A.): «Başkasının gözündeki kılı görür, fakat kendi gözünüzdeki kiranı görmezsiniz.» demiştir. Yine Hasan şöyle diyor: «Ey âdem oğlu, sende mevcûd olan bir kusur ile insanları kınayıp dururken, kâmil müslümân olamazsın. Kâmil müslümân olmak için önce kendi kusurunu ıslâh etmen, sonra da başkalarının kusurlarını ıslâh ile meşgûl olman lâzımdır. Ancak, bunu yaptığın takdirde, Allahu Teâlâ'nın has kullarından olabilirsin.» Mâlik b. Dînâr: «İsâ aleyhisselâm havâri-leri ile birlikte bir köpek leşinin yanından geçiyordu. Havâri-ler :

— Bu ne pis kokuyor, deyince, İsâ aleyhisselâm:

— Ne parlak dişleri var, dedi. İsâ aleyhisselâm, onları kusûr aramak sûretiyle gıybet etmekten alıkoymak, hem de ne olursa olsun, bir şey'in mutlak sûrette iyi bir tarafı olabileceğini, binaenaleyh, kusûr araştırarak yerde iyiliğini bulup söylemenin doğru olacağını tenbih etmek için bu şekilde konuştu.

Hüseyn'in oğlu Ali, birinin gıybet ettiğini görünce: «Gıybetten sakın; çünkü o, köpek yiyeceğidir.» derdi. Hz. Ömer (R.A.) de: «Allah'ta zikre devâm edin. Zira o şifâdır. İnsanlardan dilinizi çekin; zira o, hastalıktır.» buyurdu. İbâdet husûsunda Allah'tan hüsn-ü tevfiik dileriz.

19 uncu BEYÂN : GIYBETİN MÂNASI VE TÂRİFİ

Gıybet, duyduğu zaman, insanın hoşuna gitmeyecek olan bir kusûrunu gıyâbında söylemektir. Buna Türkçede «çekiştirme» derler. Bu kusur, kıyâfetinde, yaradılışında, ahlâkında ve akrabasında, her ne-

(332) Gıybet orucu bozmaz, fakat sevâbını azaltır.

rede olursa olsun fark etmez. Sözünde olsun, dünyâlığında olsun, Âhireti husûsunda, hattâ elbisesinde, evinde ve binitinde olsun hepsi birdir.

Bedenî Gıybet : Gözü şaşır, bir gözü kördür, başı keldir, yüzü sivilcelidir, boyu kısa veya uzundur, siyahtır, sarıdır gibi, duyduğu zaman, adamın canının sıkılacağı kıyâfetinde ne gibi eksiklik varsa saymak.

Nesebî Gıybet : Babası ameledir, kötü insandır, cimridir, dikicidir ve hoşuna gitmeyecek her hangi bir şey ile onu anmak gibi.

Ahlâkî Gıybet : Kötü huyludur, cimridir, kibirlidir, riyâkârdır, hidet-mizaçtır, korkaktır, âcizdir, tahammülsüzdür, yüreksizdir, tehevüre kapılır şeklinde konuşmalar gibi.

Dinî Gıybet : Hırsızdır, yalancısıdır, içkicidir, kumarbazdır, hâindir, zâlimdir, namaza ve zekâta tenbeldir, namazı güzel kılmaz, pislikten kaçınmaz, anne-babasına itâat etmez, zekâtı yerine vermez, doğru taksim etmez, orucunu korumaz gibi sözler.

Dünyevî Gıybet : Edebsizdir, insanlara ihânet eder. Milletin hakkına riâyet etmez. Her yerde kendisini haklı görür, çok konuşur, çok yer, çok uyur, vakitsiz uyur, oturacağı yeri bilmez gibi sözlerdir.

Giyinişi Gıybet : Geniştir, dardır, uzundur, kısadır, kirlidir gibi sarfedilen sözlerdir.

Bâzıları: «Din husûsunda gıybet yoktur. Zira insan oğlunun zemmettiği, Allahu Teâlâ'nın da zemmettiği hususlardır.» dediler. Meselâ, adamın günahlarını sayıp, onu, o günahlarla kötölemenin câiz olduğunu söylediler. Nitekim Resûl-i Ekrem'e bir kadının çok namaz kılip çok oruç tuttuğundan, buna karşılık dili ile komşularına darboğazlık ettiğinden

bahsettiklerinde, Resûl-i Ekrem: **هِيَ فِي النَّارِ** «O Cehennem'dedir.»

(333) buyurdu. Yine başka bir kadının ibâdetinden bahsedip de ne var ki cimri olduğunu söylemeleri üzerine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

فَمَا خَيْرُهَا إِذَا هِيَ «O hâlde onda hayır yok! Hayır neresinde?»

(334) buyurdu. İşte bunlardan delil çekerek dindeki kusurlardan dolayı konuşanlar gıybet değil, dediler. Hâlbuki bu kıyâs fâsiddir. Onların bunu sormaları gıybet için değil, bu husustaki dinî hükümleri öğrenmek

(333) İbn Hibbân ve Hâkim Ebû Hureyre'den rivâyet ettiler. Hâkim, sahihtir, dedi.

(334) Haratî «Mekârim-i Ahlâk» da Ebû Ca'fer'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

içindir. Bu da ancak Resûl-i Ekrem'in huzûrunda olur, başka yerde buna ihtiyaç yoktur. Dini kusurlarını saymanın gıybet olacağına delil, ümmetin icma'idır ki, adamın duyduğu vakit canı sıkılacağı ve hoşlanmayacağı her sözü arkasında söylemenin gıybet olduğudur. Bunda ittifak vardır. Bunlar da Resûl-i Ekrem'in târif ettiği gıybete dâhildir. Bütün bu mevzûlarda doğru olduğu hâlde gıybet eden kimse, Rabbine âsîdir ve kardeşinin etini yemiş gibidir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

هَلْ تَذُرُونَ مَا الْغَيْبَةُ ذِكْرُكَ أَخَاكَ بِمَا كَرِهَهُ إِنْ كَانَ فِيهِ مَا تَقُولُ
فَقَدْ اغْتَابْتَهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ فَقَدْ بَهَتْتَهُ ۝

«Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz? Kardeşinizin hoşlanmayacağı şey ile onu anmanızdır.» buyurdu. Bunun üzerine: «Söylediklerimiz o adamda varsa buna ne buyurursunuz?» diyenlere Resûl-i Ekrem: «Söylediğiniz kusurlar onda varsa işte o zaman gıybet etmiş olursunuz, yoksa iftirâ edersiniz.» (335) buyurdu.

Muaz b. Cebel (R.A.) anlatıyor: «Bir gün Resûl-i Ekrem'in huzûrunda bir adamın çok âciz bir kimse olduğunu söylediler. Resûl-i Ekrem :

— Kardeşinizi gıybet etmeyiniz, buyurdu. Onlar :

— O bizim dediğimiz gibidir, dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

— Öyle olmasa, o zaman iftirâ etmiş olursunuz, buyurdu.»

Hz. Âişe (R.A.) şöyle anlatıyor: «Bir gün Resûl-i Ekrem'e bir kadının kısa boylu olduğundan bahsettim. Resûl-i Ekrem :

«Onu gıybet ettin.» buyurdu.»

Hasan şöyle anlatıyor: «Başkasını anmak üç şekildedir: Gıybet, bühtân ve ifktir. Ve hepsi de Kur'ân-ı Kerim'de mevcuttur. Gıybet, onda olan kusûru söylemek; bühtân olmayan kusûru söylemek, ifk ise duyduğunu söylemektir.»

İbn Sirin bir adamı hâtırladı ve «şu siyah adam» dedi, hemen akabinde istiğfâr ederek: «Böyle söylemekle gıybet etmiş oldum.» dedi. Yine, İbn Sirin, İbrâhîm Nehâî'yi hâtırlayınca, bir gözü kör de-medi, elini gözüne koydu. Hz. Âişe (R.A.) «Sakin kimseyi gıybet etmeyin, ben bir def'a Resûl-i Ekrem'in yanında bir kadın için: «Bu ne uzun etekli bir kadındır.» dediğimde, Resûl-i Ekrem bana: «tükür» dedi ve ben de bir et parçası tükürdüm.» demiştir. (336)

(335) Müslim Ebu Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(336) Hadîsi Ahmed rivâyet etmiştir. Gıybetin, ölü etli yemek gibi olduğunu Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şerifler haber vermektedir. Ancak maddiyatta bunun tezâhürü ve kan tükürtmek, Peygamberimizin bir mucizesidir.

20 nci BEYÂN : GİYBETİN YALNIZ DİL İLE DEĞİL HER A'ZA İLE YAPILABİLECEĞİ

Kişiye dil ile anmanın harâm olması, noksanlarını başkasına anlattığı ve hoşlanmadığı şey ile onu târif ettiği içindir. Bu târif sarîh olsun, târif yolu ile olsun, her ikisi birdir. İş, söz, işaret, iman, huzûrunda, gıyâbında, yazı ve hareket ile her ne ile olursa olsun, maksadı ifade etti mi gıybet'e dâhil ve hepsi haramdır. Hz. Âişe'nin anlattığı bunlardan biridir. Diyor ki: «Bir gün bir kadın evimize geldi. Gittiği zaman, elimle kısa boylu olduğuna işaret ettim. Resûl-i Ekrem: «Kadını gıybet ettin.» buyurdu.»

Ayrıca taklid sûretiyle eğlenmek de gıybet ve belki gıybetin en ağırıdır. Çünkü taklid, daha açık bir tasvirdir. Konuşmalarını, yürümelerini, sallanmalarını ve diğer hâllerini tatbik gibi. Bütün bunlar yasaktır. Nitekim Hz. Âişe (R.A.) bu şekilde birinin gıybeti esnâsında: «Bende şöyle şöyle hâller varken başkasının taklidini yapmaktan hoşlanmam.» buyurmuştur.

Yazı ile çekiştirme de böyledir. Çünkü kalem, iki dilin biridir. Bir yazarın muayyen bir şahsı ele alarak aleyhinde yazı yazması gıybettir. Ancak bunu gerektiren sebebler varsa mâzur görülebilir ki, bu sebepleri anlatacağız. Bununla berâber bir yazarın «bâzıları şöyle diyor» şeklinde yazması gıybet değildir. Çünkü gıybet, ölü olsun, diri olsun, muayyen bir şahsa taarruzdur.

Şâyet karşısındaki adam mes'eleyi biliyorsa, «Bugün bize gelenlerden biri» veyâ «gördüklerimizden biri» şeklinde konuşması da gıybettir. Zira mahzurlu olan, gıybet edilen adamı tanıtmaktır, yoksa gıybet âleti değildir. Söylediğin adam, kimin hakkında söylediğini ve kimi kasdettiğini bilmiyorsa, bu şekil konuşmasının zararı yoktur. Resûl-i Ekrem, bir adamın hâlinde hoşlanmadığı zaman, muallâk bir ifade ile:

مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَفْعَلُونَ كَذَا وَكَذَا «Bâzı kimselere ne

oldu ki, şöyle böyle yaparlar.» (337) derdi ve şahsın adını vermezdi.

Gıybetlerin en çirkini, riyâkâr âlimlerin gıybetidir. Onlar; maksadlarını, kendilerini iyilerden göstermek sûretiyle ifade ederler. Gıyâ bir yandan gıybette sakınırken, öte yandan hem gıybet yapar, hem de riyâkârlıklarını yürütürler. Cehâletlerinden dolayı, bu iki vartaya düştüklerinin farkında bile olmazlar. Meselâ, Devlete intisâb etmiş bir insan veyâ bir âlimi yanlarında anlatırlarken: «Allah'a hamd olsun, bizi sultan-

(337) Ebû Dâvud, Âişe'den sahih sened ile rivâyet etmiştir.

ların, hükümdarların kapularında süründürmekle, bir lokma nafaka için zillete düşürmekle, ibtilâ ve imtihân etmedi.» Yâhut: «Hayâsızlıktan Allah'a sığınır ve bizi korumasını isteriz.» şeklinde konuşur ki, bütün bu gibi konuşmalardan maksadları, kendilerinin temiz ve başkalarının kusurlu olduğunu ortaya koymaktır. Bunun için hamd ve duâ ile söze başlarlar. Bunun gibi, gıybet etmek istediği insan için bâzan övmekle söze başlar: «Falanca ne iyi bir insandır, aslâ ibâdetinde kusûr etmez. Ama ne yazık ki, ibâdetine mağrûrdur.» Veyâhut: «Şu günlerde tenbelleşti ve bizim seviyemize düştü, yâni sabırsızlandı.» Burada kendini öne sürerken, maksadı, onu kötülemek ve zımnen de olsa, kendini iyilerden göstermektir. Böyle yapmakla gıybet, riâyâ ve kendini tezkiye gibi kötülükleri bir araya toplamış olur. Bütün bunlara rağmen, kendini sâlih ve gıybetten sakınan kimse diye gösterir. Bunun için, bu gibi câhiller şeytânın elinde oyuncaktır. Onlar cehâletleri ile amele daldıkları zaman, şeytan onlara takılır ve hilesiyle amellerini mahveder. Sonra da onlara güler ve ve onlarla alay eder. Bu gibilerin gıybet şekillerinden biri de, birinin kusurlarını sayar döker, fakat dinleyicilerden bazıları kimi kasedettiğini bilemez. O: «Sübhânellâh, bu adam ne acâyib şey» diyerek hareketleri ile adamı bildirmeğe çalışır. Bu arada Allah'ı anar. Adamın hıyânetini teşhîrde Allah'ın adını vâsıta yapar. Yine bunun gibi, dostumuzun eğlenceye alınmasından üzüldük. Allah onu kurtarsın, der. Fakat bu sözünde samimi değildir. Zira maksadı, adamın lehine samimiyetle duâ edecek olsa, tenhâda namazı müteâkıb duâsını yapardı. Bunun gibi üzüntüsü hakîki olsa, kusûrunu yeniden ortaya koymazdı. Yine bunun gibi, yazık zavallı adam, büyük bir âfete mübtelâ oldu, Allah onu da bizi de afvetsin, şeklinde güyâ duâ ediyor gibi konuşur. Aslında gıybet ediyor, içindeki pis düşüncelerini Allah bilir, fakat o, kendi cehâleti sebebiyle nereye düştüğünü anlamaz.

Gıybetin bir çeşidi de, gıybet edenin hevesini arttırıp daha fazla konuşturmak maksadıyla, güyâ şaşkınlık izhâr ederek ona doğru meyil göstermesidir. Bu sâyede gıybet edeni, daha fazla konuşturmuş olur. Meselâ, yâhu şaşılacak şey, ben onu böyle bilmezdim, şimdiye kadar o zâtı hep iyi tanıdım, ben ondan bu işi hiç beklemezdim. Allah bizi şerrinden korusun, gibi konuşmalar yapar ki, bütün bunlar gıybet edeni ve yapılan gıybetleri tasdik ve teşvîkdir. Hattâ değil bu hareketlerle yalnız susarak dinlemek de teşvîk ve gıybette ortaklıktır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.): «Dinleyen de gıybet edenlerin biridir.» (338) buyurmuştur.

E b ü B e k i r ile Ö m e r 'den (R.A.) rivâyete göre: Bunlar bir gün, biri için: «Falanca çok uykucudur.» demişler ve aynı gün Resûl-i Ekrem'den ekmeklerine katık istemişlerdir. Peygamber Efendimiz:

(338) Taberânî İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

قَدْ أَتَدَمْتُمَا بَلَىٰ إِنِّكُمَا أَكْثَمَا مِنْ خَيْرِ أَخِيكُمَا هـ

«Siz katık yediniz.» buyurunca, onlar: «Hayır, böyle bir şey olmadı.» demeleri üzerine, «Evet, siz kardeşinizin etinden yediniz.» (339) buyurdu. Bu sûretle gıybet, Ebû Bekir ile Ömer'in (R.A.) ikisini bir arada toplamıştır. Şübhesiz biri söylüyor, diğeri de dinliyordu. Bunun gibi, biri Maiz için arkadaşına: «İt itine öldü» dediği hâlde, her ikisine «Şu cifeden yediniz.» buyurdu ki, söyleyen ile dinleyeni gıybet günâhında bir tuttu. Ancak dili ile reddederse, o zaman kurtulur. Gıybet meclisinde bulunan, dili ile, korkarsa, kalbi ile reddetmeli, gücü yeterse oradan ayrılmalı ve sözü değiştirmelidir. Bunları yapmazsa gıybette ortaktır. Şâyet içinden dinlemeyi câmi arzû ettiği hâlde yapmacık olarak dilinden, konuşma, derse, bu nifak alâmetidir. İçinden gıybeti kerih görmedikçe günâhtan kurtulamaz. Yalnız el, baş, kaş ve vücûd hareketleri ile gıybeti redde kalkışmak kendini mes'ûliyetten kurtarmaz. Çünkü bu, gıybeti küçümsemektir. Lâayık olan, gıybetin ehemmiyetini belirtip onu açıkça men'etmektir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

مَنْ أَدَلَّ عِنْدَهُ مُؤْمِنٌ فَلَمْ يَنْصُرْهُ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَىٰ نَصْرِهِ أَذَلَّهُ اللَّهُ
تَعَالَىٰ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ رُؤُسِ الْخَلَائِقِ هـ

«Kimin yanında bir mü'min (aleyhinde konuşulmakla) zillete düşürülür de ona yardıma gücü yettiği hâlde yardım etmez, onu zilletten kurtarmazsa; Kıyâmet günü mahlûkat arasında Allahu Teâlâ onu zelil eder.» (340) buyurmuştur.

Ebû 'E - Derdâ'nın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

مَنْ رَدَّ عَنْ عَرَضٍ أَخِيهِ بِالْغَيْبِ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَرُدَّ عَنْ
عَرَضِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هـ

«Gıyâbî olarak din kardeşi aleyhindeki dedi-kodulardan, din kardeşini müdâfaa eden kimsenin, Kıyâmet günü ırz ve şerefini korumağı

(339) Ebû'l-Abbâs Abdurrahman'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(340) Taberânî Sehl'den rivâyet etmiştir.

Allahu Teâlâ üzerine almıştır.» (341) Diğer bir rivâyette şöyle buyurulmuştur:

مَنْ رَدَّ عِرْضَ أَخِيهِ بِالْغَيْبِ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَعْقِبَهُ مِنَ النَّارِ

«Din kardeşine gıyâbında yapılan tecâvüzü reddeden kimse, Allahu Teâlâ'nın Cehennem'den âzâd etmesini hak etmiştir.» (342)

21 inci BEYÂN : GİYBETE SEVKEDEN SEBEBLER

Gıybet etmeye meylin pek çok sebepleri vardır. Fakat bunları onbir maddede toplayabiliriz. Bu onbir sebebin sekizi umûmî olup, herkes hakkında düşünülebilir. Üçü ise, husûsî olarak din adamlarında ve havasda bulunur.

Umûmî Olan Sekiz Sebeb :

1 — Kinini yenmek. Bir kimse başka birisine bir sebepten dolayı kızdığı zaman, onun aleyhinde konuşmaktan zevk alır. Kuvvetli imâna sâhib değilse, dili, tabiatıyla adamın aleyhine atar tutar. Bâzan da hiddetini yenemez ve hiddeti, içinde saklanır. Nihâyet kin hâlini alır ve devâmlı olarak adamın aleyhinde dedi-kodu yapar. Hiddet ve kin, gıybetin en belli başlı sebeplerindendir.

2 — Arkadaşlarının kendisini konuşturup dinlemeleri ve kendisinin de onlara uymasıdır. Onlar, onun bu gibi dedi-kodularından zevk alıp, onu hoşlukla dinledikleri zaman, onlardan yüz çevirmesi, sözü değiştirmesi veyâ oradan kalkıp ayrılması, arkadaşlarının ağırına gidip kendisini terkedeceklerinden korkarak onlarla gıybete dalmasıdır. Bunu bir muâşeret âdâbı ve hoş sohbet sanır. Bâzan arkadaşları bir şey'e kızarlar, o da gizli ve âşikâre onlarla berâber olduğunu göstermek için bu hiddete katılır ve onlarla berâber adamın kötülüklerini döküp saymağa başlar.

3 — Bir işin kendi aleyhinde olacağına ve hakkında dedi-kodu yapıp kendisine dil uzatacağına her hangi bir vesile ile kaani olduğu için, ondan önce onun aleyhine geçerek kendi aleyhinde konuşacaklarını çürütmek ister. Burada da, sonundaki yalanlarını, geçer akça olarak piyasaya sürebilmesi için, önce adamın hakkında doğru olarak bildikleri şeyleri anlatır. Bu sûretle yalanını doğru ile karıştırmak sûretiyle mer'iyete [yürürlüğe] kor. Aynı zamanda yalan konuşmak benim âdetim değil, görüyorsunuz, size haber verdiğim şu şu hâdiseler doğrudur, der.

(341) İbn Ebî'd-Dünyâ rivâyet etmiştir.

(342) Ahmed ve Taberânî Esmâ b. Zeyd'den rivâyet etmişlerdir.

4 — Kendisine isnâd edilen şey'i başkasına yüklemek ve bu sûretle kendisini kurtarmak için gıybet etmektir. Meselâ, kendisine bir şey nisbet edildiği zaman öteki adamın yaptığı kötülüklerden bahseder, hâlbuki kendi vazifesi kendini kurtarmaktır. Öteki adamın kusurlarını saymak, değildir. Yahut, yükü azaltmak ve kendini mâzur göstermek için, falanca ile berâber yaptık, diyerek onun gıybetini yapmaktır.

5 — Kendisini üstün göstermek ve başkasını küçük göstermek için, o câhildir, akli ermez, sözü değersizdir, şeklindeki konuşmaları gibi.

6 — Hased, çekememezlik. Bu, bâzan, insanların birini övüp medhettelerine ve ona saygı göstermelerine dayanamadığından, onu insanların gözünden düşürmek maksadiyle aleyhinde konuşur. Çünkü insanların o adama teveccühüne ağırlanır ve buna dayanamaz. İşte bu, hasedin tâ kendisidir ki, gazab ile kinden ayrılır. Çünkü hiddet ve kin insanı cinâyetlere sevkeder. Fakat hased bâzan en samimî dostlar arasında olur.

7 — Yedinci sebep, şakalaşmak, gülüp eğlenmek ve zamânını gülüp eğlenmekle geçirmek için, başkasının kusurlarını sıralamaktan ibârettir ki, bunun sebebi de kendi kendini beğenmektir.

8 — Adamı küçük gördüğü için, hem huzûrunda, hem gıyâbında adam ile alay ve eğlence etmektir. Bunun sebebi de kendini büyük görüp, diğerini küçümsemektir.

Havasdaki gıybetler :

Havasda bulunan gıybetin diğer üç sebebine gelince; gıybetin en derin ve ince noktaları bunlardır. Zira bunlar, şeytanın iyilik dediği bir takım kötülüklerdir. Bunlarda hayır varsa da şeytan bunları şer ile karıştırır.

1 — Birincisinin menşei dîn ve diyânettir. Her hangi bir adamın hatâsına ve bir gerçeği inkârına şaşmasıdır. Falan adamın bu işine şaşıyorum, der. Bunu söyleyen adam, bâzan gerçekçi olur ve inandığını söyler. Fakat buradaki vazifesi, isim vermeden, böyle inananlara ve bu hatâyâ düşenlere şaşarım, şeklinde konuşmasıdır. Ne yazık ki şeytan adamın adını vermeğe kendisini sevkeder. Bu sûretle bilmeyerek gıybet girdâbına düşer. Meselâ, falancanın falan adam ile düşüp kalkmasına şaşarım, hâlbuki o adam câhilin biridir, demesi gibi, bu, gıybettir.

2 — İkinci sebep, adama acıyıp merhamet etmesidir. Adamın bu davranışından üzülmür de, «Yazık, şu adamın hâli beni üzmüştür» der. Gerçi bu iddiâsında doğrudur, fakat üzüntüsü, adamın ismini vermeğe kendisini sürükler. Bu sûretle yine gıybet etmiş olur. Sıkıntısı acıması, merhamet ve adama şaşması bir hayır olduğu hâlde bilmeyerek, şeytan merhamet ve üzüntüsünün sevâbını gidertmek için adamın ismini zikrettirmekle kendisini gıybete sevkeder.

3 — Üçüncü sebep de, Allah için gazabdır. Gördüğü veya duyduğu

bir kötülüğe Allah için kızmasıdır. Bu arada hiddetini ifâde ederken, kızdığı adamın adını da söyler. Hâlbuki hiddetini, emr-i mâruf ve nehy-i münker ile ortaya koyacak ve adamın adını anıp onu kötülükle teşhir etmeyecekti.

İşte giybetin şu üç şekli yok mu? Bunları ayırmak, değil avam, âlimler için de güç bir mes'eledir. Çünkü onlar hayret, merhamet ve gazab Allah için olduğu zaman, adamın adını zikretmekte beis olmadığını sanırlar ve bu sûretle adamın adını izharda kendilerini mâzur görürler. Bu ise hatâdır. İlerde zikredeceğimiz gibi, giybette ruhsat yapılan işleri anlatmaktadır, adamın adını vermekte değildir.

Âmir b. Vâile'nin rivâyetinde; Resûl-i Ekrem'in zamânında adamın biri, bir meclise uğradı ve selâm vererek oradan geçti. Gittikten sonra mecliste bulunanlardan biri :

— Ben bu adama Allah için buğzederim ve bunu sevmem, dedi. Oradakiler :

— Ayıb ettin, niçin böyle konuştun? Yemin olsun ki, bu söylediklerini biz adama söyleyeceğiz, dediler. Ve içlerinden birini adama gönderdiler. Adam, vaziyetten müşârün'ileyhı haberdâr etti. Bunu dinleyen adam doğruca Resûl-i Ekrem'e giderek, aleyhindeki konuşmadan şikâyet etti. Resûl-i Ekrem adamı çağırttı ve :

— Böyle konuştun mu? diye sordu. Adam :

— Evet, konuştum ya Resûlallah, dedi ve inkâr etmedi. Resûl-i Ekrem :

— Niçin buna buğzediyorsun, söyle bakalım? deyince, adam :

— Ben bunun hizmetçisi idim ve bütün hâllerine vâkıftım. Bu adamın, farz olan namazdan başka bir namaz kıldığını görmedim, dedi. Öteki adam :

— Ya Resûlallah, kendisine sorun bakalım, kıldığım namazın abdestinde, vaktinde, rükû ve secdesinde bir eksiklik yaptım mı? dedi. Resûl-i Ekrem sordu, adam :

— Hayır, kusûr etmedi, fakat Ramazan ayından başka da bir gün oruç tutmadı, dedi. Yine öteki adam :

— Ya Resûlallah, sor bakalım, Ramazan orucundan hiç bir şey'i eksilttim mi? dedi. Resûl-i Ekrem sordu, adam :

— Hayır, Ramazan orucunda bir kusûr etmedi, dedi. Ancak farz olan zekât borcundan başka bir kuruş vermedi, dedi. Öteki adam :

— Ya Resûlallah, sor bakalım, zekât borcumda bir kusûr ettim mi? dedi. Resûl-i Ekrem adama sordu, adam :

— Hayır, Zekât borcunda kusûr etmedi, deyince, Resûl-i Ekrem :

— Kalk, belki bu adam senden hayırlıdır, buyurdu. (343)

22 nci BEYÂN : DİLİ GİYBETTEN KORUMA ÇÂRELERİ

Bilmiş ol ki; bütün kötü huylar ilim ve amel ilâcı ile tedâvi edilir. Her illetin tedâvisi, sebebinin zıddı ile olur. O hâlde biz de tedâvi sebeplerini araştıralım :

Dili giybetten korumanın, biri mücmel diğeri mufassal olarak iki yolu vardır.

Kısa yolu : Giybet hakkındaki bu rivâyetlerimizi ve Allahu Teâlâ'nın giybete gazablandığını bilmiş olmasıdır. Aynı zamanda giybetin sevabları mahvettiğini, zira Kıyâmet günü, giybetin ve adamı teşhirin cezası olarak kendi sevablarının adama verileceğini, şâyet sevâbı yoksa adamın günahlarının kendisine yükletileceğini ve leş yiyene benzetildiğini, bu sûretle Allah'ın gazabına uğrayacağını, günahlarının ağır gelmesiyle Cehennem'e gireceğini, hattâ giybet edilen kimsenin bir günâhını almakla dahî günahlarının ağır geleceğini ve en hafif derece olarak kendi amelinin mükâfatının azalacağını ve bütün bunların karşılıklı mülâkeme, suâl - cevap ve muhâsebe yapıldıktan sonra olacağını bilmesidir. Nitekim Resûl-i Ekrem :

مَا النَّارُ فِي الْيَسْرِ بِأَسْرَعَ مِنَ الْغِيْبَةِ فِي حَسَنَاتِ الْعَبْدِ هـ

«Ateşin kuru odunu yakması, insânın sevablarını mahvetmekte giybetten daha sür'atli değildir.» buyurmuştur. Rivâyete göre adamın biri Hasan-ı Basri'ye :

— Senin beni giybet ettiğini duydum, demiş. Hasan-ı Basri :

— Senin ne kadar giybetini yapmışsam, sevablarımdan sana o kadar verilmesine hükmediyorum, dedi. Giybet hakkındaki haberlere inanan kimse bu veidlerden korkarak, dilini giybet için oynatmaz.

Giybetten kurtulmanın bir yolu da kendisini düşünmesidir. Kendinde kusur bulan onları düzeltmekle meşgûl olur. Ve Resûl-i Ekrem'in :

طُوبَى لِمَنْ سَخَّلَهُ عَيْبُهُ عَنْ عُيُوبِ النَّاسِ هـ «Müjde o kimse-

ye ki, kendi kusurları, insanların kusurlarını araştırmadan kendini alıkoymuştur.» (344) hadisini hatırlar.

Kendini kusurlu bulan bir insana yaraşan, âlemi zemmetmekten utanıp, kendi kusurlarını düzeltmekle meşgûl olmasıdır. Aynı zamanda kendisi, kendi kusurlarını düzeltmediği gibi, başkalarını da mâzur görmeye gayret etmelidir. Bununla berâber bu anlattıklarımız, başkasının ken-

(344) Bezzâr Enes'den rivâyet etmiştir.

di irâdesiyle meydâna gelen kusurlarındandır. Yoksa yaradılışda bir kusûru varsa, onu gıyâbında zemmetmek, hâlikı zemmetmektir. Zira kusur, nakışta değil, nakkaştadır. Adamın biri Hakim'in birine :

— Ey suratsız insân, diye hitâb edince, Hakim :

— Yaratan güzel yaratmadı, benim suçum nedir? dedi. Şâyet kendisi kusursuz ise, Allah'a hamdetsin ve kendini gıybet çirkâbiyle kirletmesin. Zira insanları ayıblamak sûretiyle ölü eti yemek, en büyük kusurlardandır. Hattâ bu gibi adam biraz insâf ile düşünürse kendisini kusursuz bulmanın, kendi kendini bilmemesinden başka bir şey olmadığını anlar. Bu da en büyük kusurdur. Başkasının kendisini gıybet etmesinden nasıl bunalırsa, kendisinin de başkasını gıybet etmesinden, o başkasının da aynı şekilde canı sıkılacağını bilmesi, gıybet etmesine mâni olabilir. Çünkü kendisi için râzı olmayacağı şey'e başkası için de râzı olmaması gerekir. İşte bunlar, mücmel tedâvi yollarıdır.

Mufasssal çâreleri: Yukarda da söylediğimiz gibi tedâvi, hastalığın teşhîsini yapmak ve sebebini bulup kaldırmakla mümkündür. Bunun için önce kendisinin hangi sebebe binâen gıybet etmek istediğini araştırmalıdır.

Şâyet kızgınlığından dolayı gıybet ediyorsa «Gazabın Âfâtı Kitâbı»nda anlatacağımız çârelerle tedâvisine bakmalıdır. Şöyle ki: «Ben bu adam hakkında hiddetimi devâm ettirir ve durmadan kendisini gıybet edersem, Allahu Teâlâ'nın yasak ettiği gıybeti yapmakla Allah'ın gazabına uğrayım.» diye düşünmelidir. Zira Resûl-i Ekrem :

إِنَّ الْجَهَنَّمَ بَابٌ لَا يَدْخُلُ مِنْهُ إِلَّا مَنْ شَفَى غِيظَهُ بِمَعْصِيَةِ اللَّهِ وَتَعَالَى

«Muhakkak Cehennem'de bir kapı var ki, bu kapudan, yalnız, kinin şiddetini, Allah'a isyân ederek başkalarına zarar vermek sûretiyle yenenler girecektir.» (345) buyurmuştur.

Diğer hadiste :

مَنْ اتَّقَى رَبَّهُ كُنْزٌ لِّسَانِهِ وَلَمْ يَسِفْ غِيظُهُ

«Rabbinden korkanın dili ağırlaşır ve gayzına şifâ olmaz, intikam almağa kalkışmaz.» (346) buyurulmuştur. Yine başka bir hadiste :

(345) İbn Ebî'd-Dünyâ İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir.

(346) Ebû Mansûr, Sa'd b. Saîd'den rivâyet etmiştir.

مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى أَنْ يَمْضِيَهُ دَعَاهُ اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ
عَلَى رُؤُسِ الْخَلَائِقِ حَتَّى يُخَيِّرَهُ فِي أَيِّ الْحُورِ شَاءَ

«Kim gücü yettiği hâlde hiddetini yener ve intikama kalkışmazsa. Kıyâmet günü, mahlûkatın huzûrunda Allahu Teâlâ onu çağırarak hûrilerden dilediğini almakta onu serbest bırakır.» (347) buyurulmuştur. Geçmiş Peygamberlere inen kitabların birinde: «Ey âdem oğlu, sen kızdığın zaman beni an ki, ben de gazab ettiğim zaman seni anayım da terk etmeyeyim.» diye yazılıdır.

Şâyet gıybeti arkadaşlarının hâtırı için yapıyorsa, bundan kurtuluşun çâresi, Allah'ın hiddetini mahlûkatın rızâsında aramakla, Allahu Teâlâ'nın kendisine gazab edeceğini bilmesi ve Mevlâsını hor görüp başkasını büyük gördüğünü ve bu sûretle onların rızâsı uğrunda Allah'ın rızâsını nasıl terkedeceğini düşünmesi ve gazabının Allah için olmasını bilmesiyledir. Bu düşünce, kızdığı kimsenin kötülüğünü anmaktan kendisini alıkoyar. Hattâ arkadaşlarına bile başkasının kötülüklerini andıkları zaman, Allah için kızmalıdır. Zira onlar Rablerine en çirkin bir günâh olan gıybet ile isyân etmektedirler.

Başkasının kendi aleyhindeki dedi-kodusundan kurtulmak için, onu suçlayıp kendini tezkiye maksadiyle gıybet ediyorsa, bunun tedâvisi de, Allah'ın gazabına uğramanın, başkalarının düşmanlığına uğramaktan daha şiddetli olduğunu bilmesidir. Çünkü bir def'a gıybet etmekle peşinen Allah'ın gazabına uğruyorsun. Buna karşı insanların husûmetinden de kurtulup kurtulamadığını kat'î bir şekilde bilemezsin. Yâni dünyâlık husûsunda kurtulduğun şübheli, fakat sevablardan da zarar etmek sûretiyle hüsrandasın. Peşinen Allah'ın zemmini kabûl edip veresiye olarak insanların zemmetmesinden kurtulmak istersin ki, bu, en büyük bir ahmaklık ve rüsvâyılıktır. Kendi kusurlarını kapatmak veyâ küçük göstermek için başkasını örnek vermek maksadiyle gıybet ediyorsan - meselâ, ben yaptımşa falanca da yaptı, şeklinde konuşman gibi - bunun tedâvisi, bu şekil müdâfaanın cehâletten başka bir sey olmadığını bilmendir. Çünkü sen bâtılı örnek aldın. Fâsîd mekisun aleyh olamaz. Allah'ın emrine muhâlefet edene - kim olursa olsun - uyulamaz. Kendisini ateşe atan bir adam örnek alınmaz. Ona uyup kendisini ateşe atan ahmağın tâ kendisidir. Adamı bu şekilde diline dolamakta hem gıybet, hem de senin kendini mâzur göstermek istediğin günâhı ona nisbet etmekle ayrı bir

(347) Ebû Dâvud ve Tirmizî Muaz b. Enes'den rivâyet etmişlerdir.

günah vardır. Bu sûretle akılsızlığın ve ahmaklığın sebebiyle iki günahı kendine tescil ettirmiş olursun. Senin o zaman, Teke'ye bakıp kendini dağdan aşağı atan bir koyundan farkın kalmaz. Böyle yapan bir koyunun dili olup da: «Teke benden daha akıllıdır, o kendini dağdan aşağı attığı için ben de attım» dese, elbette onun ahmaklığına gülerdin. Ne yazık ki, sen öyle yaptığın hâlde kendine gülmüyorsun.

Şâyet gıybetten maksadın, başkasını zemetmekle kendini üstün göstermek ise, bundan kurtuluş çâresi, bu maksadla yaptığın gıybet sebebiyle peşinen Allah katındaki değerinden düştüğünü kabul etmendir. Buna rağmen insanların da sana değer vereceği şübhelidir. Hattâ bâzan tamâmen bunun tersi de düşünülebilir. Çünkü insanlar senin şuna buna dil uzattığını görünce, sana karşı besledikleri hürmet kaybolabilir. Sen bu maksadla yapmış olduğun gıybet neticesi, peşinen hâlikın nezdindeki kıymetini, vehmî olarak mahlûkatın sana vereceği kıymete fedâ ettin. Yaratıkların bu sûretle sana kıymet vermeleri şübheli olmakla berâber, onların sana vereceği kıymet, seni Allah katındaki hiç bir mes'ûliyetten kurtaramaz.

Hased ve çekememezlik sebebiyle gıybet ediyorsan, bundan kurtuluş, iki azâbı bir araya topladığını bilmenle mümkündür. Çünkü sen ona verilen dünyâlığı çekememekle, dünyâda sıkıntı ve azâb içindesin. Üstelik bununla iktifâ etmiyerek, gıybetini yapmak sûretiyle Âhiret azâbını da buna ekledin. Bu sûretle hem dünyâ, hem de Âhiret hüsrânına uğradın. Hased ettiğin kimseye nişan aldığın hâlde hedef kendin oldun. İyiliklerini Kıyâmette ona ödemek sûretiyle kendinin hasmı ve onun dostu oldun. Çünkü senin gıybetinin ona kârı, sana da zararı dokunmuştur. Hased hastalığına bir de ahmaklık ve cehâleti ekledin. Hattâ çok kere senin bu çekememezliğin, adamın yükselmesine de sebeb olur. Nitekim şâir:

«Allahu Teâlâ bir fazi'tin neşrini murâd ettiği zaman, ona hased eden gizli bir dil hâzırlar.» demiştir.

Şâyet gıybetten maksadın istihzâ ise, bundan kurtulmak için, başkasını insanlar nazarında küçük düşürmeğe çalışırken; kendini, Allah, melekler ve peygamberler nezdinde küçük düşürdüğünü bilmen gerekir. Eğer Kıyâmet günündeki hasret, nedâmet ve rezâletini ve istihzâ ettiğin kimsenin nasıl günahlarını yüklenip Cehennem'e düşeceğini düşünecek olursan, adamı küçük düşürmeğe çalışmak seni dehşete düşürürdü. Hemen bu işden vazgeçerdin. Eğer Kıyâmetteki hâlini düşünecek olsan, kendin ondan ziyâde istihzâya hak kazanmış olduğunu anlardın. Zira, sen onunla birkaç kişi yanında eğlendin, hâlbuki Kıyâmet günü bütün yaratıklar huzûrunda hayvan gibi onun günahlarını sırtlanacak ve herkes se-

ninle alay edercesine Cehennem'e gideceksin. Herkes Allahu Teâlâ'nın o mağdûra yardım etmesine ve senden intikam almasına sevinir.

Şâyet günahları sebebiyle kendisine acıdığı için gıybetini yapıyorsan, bu çok güzel. Fakat burada da şeytan sana hased ederek merhame-tinden alacağın mükâfattan ziyâde sevablarından ona verilecek sözü sana konuşturur ki, bu da adamın adını söylemektir. Böyle yapmanla acınacak hâle kendin bizzât düşmüş olursun. Çünkü senin sevâbın azalıyor.

Allah için gazabın da böyledir. O da isim vermek sûretiyle gıybeti gerektirmez. Allah için olan buğzunun ecrini azaltmış ve seni Allah'ın gazabına uğratmak için sana gıybet yaptırır, bunu bilerek gıybetten sakınmalısın.

Şaşığın ve hayret ettiğin bir hâdise seni gıybete sevk ediyorsa, her şeyden önce, başkasının dîni veya dünyâsı için kendi kendini nasıl helâ-ke sürüklediğine şaşmalısın. Bununla berâber dünyâ ukûbetinden de emîn değilsin. Sen öteki adama şaşarak nasıl onun gizli hâllerini izhâr ettinse, Allahu Teâlâ da senin gizli hâllerini izhâr etmekle seni rezil eder.

Görüldüğü gibi her nev'iyle gıybetin tedâvi çâreleri, mârifet ve imânın esaslarından olan bu hususları tahakkuk ettirmektir. Bütün bu anlattıklarımı sağlam olarak inanan kimsenin elbette dili gıybetten uzaklaşır.

23 üncü BEYÂN : KALB İLE DE GİYBETİN HARAMLIĞI

Dil ve zâhirî a'zâlarla gıybet harâm olduğu gibi, kalb ile ve içden yapılan gıybet de harâmdır. Buna «Su'-i zan [kötü zan]» derler. Bu su'-i zan kötü söz gibidir. Dilinde bir adamın kötülüklerini saymak yasak olduğu gibi, kalbin ile, kötü zanda bulunman da yasaktır. Kimseye kötü zanda bulunmak, hakkın değildir. Bu kötü zandan maksadım, kalbe ne sûretle gelirse gelsin demek değil de, adamın kötülüğüne kalbin hükmetmesidir. H â t ı r, h â d i s, n e f s ve hattâ ş e k kısımları bağışlanmışır. (348) Yasak olan zandır. Zan ise kalbin temâyül ettiği taraftır. Nitekim Allahu Teâlâ :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِشْمٌ

«Ey imân edenler, zannın çoğundan sakının: zira zannın bâzısı gü-nahtır.» (49 - Hucûrât: 12) buyurmuştur.

Su'-i zannın harâm olmasının sebebi: Herkesin kalbinde olanı, ancak gaybı bilen Allahu Teâlâ bilir. Binâenaleyh, gözüyle görüp te'vîl kabûl

(348) İstilahların izâhı «Riyâzet-i Nefis» kitabında geçmiştir.

etmeyen kat'i bir malûmata sâhib olmadıkça, kimse için kötü düşünmeğe hakkın yoktur. Gözünle görmeyip kulağınla duymadığın hususlarda kalbine gelen şübheleler şeytandandır. Şeytân ise, en fâsık kimse olduğu için, onu tasdik değil, yalanlaman gerekir. Nitekim Allahu Teâlâ Kur'-ân-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ

«Ey mü'minler, eğer fâsıkın biri size bir haber getirirse, onun iç yüzünü araştırın, yoksa bilmeden bir millete fenâlık edersiniz.» (49 - Hucûrât: 6) Artık şeytânı tasdik kat'iyen câiz değildir. Şâyet hâdisede kötü tarafı hayâllendirecek bir delil var, fakat hilâfına da ihtimâli varsa, yine tasdiki câiz değildir. Zira fâsık olan kimsenin verdiği bir haberde, sâdik olması düşünülebilse de senin onu tasdik etmen câiz olmaz. Meselâ bir adamın ağzını koklayıp ağzından şarap kokusu almakla, onun hakkında şarap içme cezâsı tatbik edilmez. Zira belki içmeden ağzını çalkalamış, yâhut zorla içirilmiş olabilir. Bütün bunlar, ihtimâl dâhilinde olduğu için, kalben onun içtiğini tasdik doğru değildir. Bu sûretle su'-i zan etmiş olursun ki bu, haramdır. Zira Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyur-

muştur: **إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مِنَ الْمُسْلِمِ دَمَهُ وَمَالَهُ وَأَنْ يُظَنَّ بِهِ ظَنُّ التَّوَدُّ**

«Muhakkak ki, Allahu Teâlâ müslümânın malını, cânını ve kendisine su'-i zanda bulunulmağı harâm etmiştir.» (349) Bir adamın malının, mübâh olması için ne gibi şartlar aranırsa, kötü zanda bulunmak için de, aynı şartlar aranır. Ya gözü ile görecek veyâ âdil şahid ile tebeyyün edecek. Ortada görgü veyâ şehâdete dayanan bir hâl yokken hâtırına su'-i zan vesvesesi gelirse, hemen onu hâtırdan atmak ve adamın iç yüzünün kendi nazarından kapalı olduğunu, ortadaki tavır ve davranışın ferre ihtimâli olduğu gibi, hayra da ihtimâlini düşünerek su'-i zandan sakınmaktır.

Şâyet, şübheleler durmadan dalgalanmakta ve insanın hâtırına muhtelif şeyler gelmekte olduğuna göre, su'-i zanda bulunmak ne ile ve nasıl bilinir, dersen:

Deriz ki; su'-i zan bağlantısının belirtisi, adama karşı içinde olan eski davranışın değişmesi, adamdan nefret etmeğe başlaman. Kendisinden ayrılanman. Artık kendisine hürmet ve saygı göstermekten tenbelleşmen ve bir sıkıntı ile karşılaştığı vakit buna aldırmış etmemendir. İşte

(349) Beyhaki İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

bütün bunlar, su'-i zannın sende yerleştiğinin tezâhürleridir. Su'-i zandan kurtuluş husûsunda Resûl-i Ekrem şöyle buyuruyor:

ثَلَاثٌ فِي الْمُؤْمِنِ وَلَهُ مِنْهُنَّ مَخْرَجٌ فَخَرَجَهُ مِنْ سُوءِ الظَّنِّ أَنْ لَا يُحَقِّقَهُ

«Üç şey mü'minde bulunabilir. Bunlardan kurtuluş çâreleri de vardır. Su'-i zandan kurtuluş çâresi, şübhelendiği şey'in üzerine düşmemektir.» Yâni ne işi, ne de kalbi ile bunu araştırmamak ve üzerinde durmamaktır. Su'-i zannın kalbde yerleşmesi, sevgisinin nefrete dönmesiyledir. A'zâlar-da yerleşmesi ise, su'-i zannın gereğini yapmaktır. Şeytan bâzan en basit bir hayâl ile insanların kötülüklerini kalbe sokar ve yerleştirir. Aynı zamanda adamın bu kötülüklerini ve gizli hâllerini bulabilmeği kendisi için bir zekâ ve sūr'at-i intikal diye kabûl ettirir. Mü'min, Allah'ın nûru ile bakar ve böyle kapalı gerçekleri bulur, meydâna çıkarır, şeklinde vesveselerle insanı aldatır. Gerçekde ise bu tecessüs, Allah'ın nûru ile değil, şeytanın vesvesesiyledir. Onun için buna kıymet vermemek lâzımdır. Şübhesiz âdil bir kaynaktan duyduğunu tasdika meyletmekte mâzursun. Çünkü onu inkâra kalkışmak adâlete karşı bir cinâyet olur. Zira âdil kimse- nin yalan söylediğini sanmış olursun ki, bu da ayrıca bir su'-i zan olur. Birine hüsn-i zann ederken diğerine su'-i zanda bulunmak muvâfık düşmez. Evet, bunların aralarında bu töhmete sebep olacak bir husûmetin bulunup bulunmadığını araştırabilirsin. Çünkü şeriat, âdil babanın evlâdı hakkındaki şehâdetini reddetti. Zira bu, töhmet yeridir. Bunun gibi düşmanın şehâdetini de kabûl etmez. Şâhid, düşmânı olunca -âdil de olsa - orada duraklamalı, ne tasdik, ne de tekzib etmeli, belki bu adamın hâli, benim hakkımda kapalı idi, şimdi de aydınlanmadı, gene eski hâli üzere kaldı demelisin.

Bâzan insan, görünüşde âdil olur, aralarında bir düşmanlık da olmaz. Ancak kusur araştırmak kendisinde itiyad hâlinde olur. Bu gibi adam her ne kadar âdil görünürse de gerçekde âdil değildir. Böyle insanların kusurlarını araştırıp çekiştiren fâsıktır. Hattâ bunu âdet hâline getirmişse şehâdeti dahî kabûl edilmez. Ne yazık ki, insanların gıybetle fazla dalmaları sebebiyle bu gerçekler üzerine fazla eğilememişlerdir.

Bir müslüman hakkında kötü zanna kapıldığın zaman, sana yakışan ona daha fazla ehemmiyet vermek ve onun için hayır duâ etmektir. İşte bu davranışın şeytanı kızdırır ve senden uzaklaştırır. Artık kötü şeyler hâ- tırına getirmez olur. Çünkü yine adama ehemmiyet verip hakkında hayır duâda bulunacağından korkar.

Bir müslümanın hatâsını öğrendiğin zaman, ona tenhâda nasihat et, fakat gıybet husûsunda şeytan seni aldatmasın. Ona nasihat ederken de «İşte senin kusurların ortada» demek sûretiyle kendini büyük, onu küçük

gösterme. Maksadın, duyduğun üzüntü ile beraber, onu bu vartadan kurtarmak olsun. Onun hakkındaki üzüntün, kendi hakkındaki üzüntün gibi olsun. Hattâ onun o kusûrunu, senin nasihatın ile değil, kendiliğinden terketmesi senin için daha sevimli olsun. Bu anlattığımız şekilde davranırsan, hem nasihatın, hem de adamın bu kusûru hakkındaki üzüntün ile dininde ona yardımcı olmanın mükâfatlarını alırsın. Su'-i zannın kökü meyvelerinden biri de tecessüs [araştırmak] tır. Zira kalb, yalnız zan ile iktifâ etmez, hakikate varmak ister. Bunun için tecessüs ile meşgûl olur ki, bu da yasaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de :

وَلَا تَجَسَّسُوا ۖ

«Câsüslük etmeyiniz.» (49 - Hucûrât: 12) buyu-

rulmuştur. Gıybet, su'-i zan ve tecessüsün her üçü de bir âyette yasak edilmiştir. Tecessüs demek, Allah'ın kullarını, Allah'ın örtüsü altında bırakmayıp onların gizli kusurlarını araştırıp açığa çıkarmak ve onları rezil etmek demektir. Hâlbuki o kusurların kapalı kalması hem dinleri, hem de kalb huzûru bakımından, onların hakkında daha selâmetli yol idi. «Emr-i Mâruf Kitâbı»nda tecessüsün hakikatini ve hükmünü anlatmıştık.

24 üncü BEYÂN : GİYBETE RUHSAT VEREN MÂZERETLER

Bilmiş ol ki; Başkasının kusurlarını sayıp dökmeğe ruhsat, ancak onları açıklamakla ulaşılması mümkün olan meşrû ve sahîh gareze bağlıdır. Gıybet günâhının yok olması, ancak bu meşrû mâzeretlerle mümkündür ki, bunlar da altıdır.

Birincisi tazallümdür. Yâni uğradığı haksızlıktan alâkalı zevâta şikâyetir. Şikâyetçi her şey'i açıklayabilir. Meselâ, her hangi bir kadını, zulüm ve hıyânet etmek ve rüşvet yemekle diline dolarsa, gıybet etmiş ve günâha girmiş olur. Fakat kendisi bizzat kadının zulmüne uğramışsa, onu daha salâhiyetli bir mercie şikâyet edip kendisine yapılan haksızlığı anlatması günah değildir. Çünkü başka sûretle istifâ-i hak mümkün değildir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ لِكُلِّ حَقٍّ مَقَالًا ۖ

«Hak sâhibi için konuşmak ve

anlatmak vardır.» (350). Diğer bir hadisinde :

مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ ۖ

(350) Buhâri ile Müslim Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

«(İşçinin hakkını) zenginin geciktirmesi zulümdür.» (351) buyurmuştur. Diğer bir hadisde de şöyle buyurulmuştur.

إِلَى الْوَاحِدِ يَحِلُّ عُقُوبَتُهُ وَعِزُّهُ هـ «Zenginin her hangi bir

hakkı te'hîr edip vermemesi (haddi aşmayacak şekilde) kendisine satılması (ve kadı tarafından) ukûbet ve tâzir edilmesini helâl kılar.» (352)

İkincisi: Yapılan kötülüğü düzeltmek ve günahkârı yola getirmek için yardım dilemek. Nitekim rivâyete göre Hz. Ömer (R.A.), Hz. Osman veyâ Hz. Talha'ya uğramış, selâm vermiş, selâmını almamıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer, mes'eleyi Hz. Ebûbekir'e anlatmış ve Hz. Ebû Bekir aralarını bulmuştur. Ömer'in (R.A.) bunu bildirmesi, yardım talebi için idi. Bunun gibi yine Hz. Ömer Şam'da Cündül'ün içki içip sarhoş olduğunu duyunca ona:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ: حَمْدُ تَنْزِيلِ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَلِيمِ
غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ هـ

«Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Hâ, Mim. Kitâbın indirilmesi, güçlü ve alim olan Allah katındandır. O, günâhı bağışlayan, tevbeyi kabûl eden, cezası şiddetli, lütfu bol olanıdır.» (40 - Mü'min: 1 - 3) Âyet-i Celile'sini yazdı gönderdi ve haber vereni karıştırmadı. Zira maksadı, onu içkiden vaz geçirmekti. Nitekim başkasının nasihatinden ziyâde Ömer'in (R.A.) nasihati kendisine te'sir etti ve içkiyi terketti. İşte böyle sahîh maksadla yapılırsa, bu gıybet mü'sâade var, yoksa harâm olur.

Üçüncüsü fetvâ almak içindir. Meselâ, adamın müftiye gidip, bir kurtuluş yolu bulmak için fetvâ almak maksadiyle müftiye: «Babam, kardeşim veya karım bana kötülük ediyorlar» demesi gibi. Bu kadarı câizdir. Zira Utbe'nin hanımı Hind, Resûl-i Ekrem'e giderek: «Kocam cimri bir insandır, beni ve çocuklarımı doyasıya yedirmiyor.» diye şikâyet etti. Ve: «Gizlice alıp çocuklarımı yedirebilir miyim?» diye sordu. Resûl-i Ekrem de:

«İtidâl yolu ile sana ve çocuğuna yetecek kadarını alırsın.» buyurdu. Hind, burada kocasının zulmünü ve cimrilliğini anlattığı hâlde, mak-

(351) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(352) Ebû Dâvud, Nesel ve İbn Mâce sahîh sened ile rivâyet etmişlerdir.

sadı fetvâ almak olduğu için, Resûl-i Ekrem kendisini bu sözlerinden men etmedi.

Dördüncüsü müslümânı kötülükten korumak içindir. Meselâ, fakih bir insânı, fâsık ve bid'at sâhibi bir kimse ile düşüp kalkar gördüğün ve onun kötü hâllerinden fakihe bir şey sirâyet edeceğinden korktuğun zaman, fakihe, bu adamın hâlini anlatırsın. Böyle bir korku yoksa, anlatmağa lüzum da yoktur. O zaman bu işe hased karışabilir. Şeytan da güyâ insanlara şefkat ediyorsun şeklinde onu süslemeğe çalışır ki, bu aldanmaktır. Bunun gibi, kusûrunu bildiğin bir köleyi satın almak isteyen kimseye de, kölenin kusurunu anlatırsın. Zira buradaki sükût, müşterinin zararınadır. Her ne kadar konuşman kölenin zararına ise de, müşteri temiz olduğu için daha mühimdir. Tezkiyeci de böyledir. Dinlenen şahidin hâlinde sorulduğu zaman, bildiğini olduğu gibi söylemelidir. Evlenmelerde, emânet vermede, yapılan istişârelerde de hüküm aynıdır. Şâyet: «Alma, bu sana yaramaz» demekle vaz geçecekse bu iyi; eğer vaz geçmeyecekse, bildiği kusûrunu açıkça söylemesi lâzımdır. Zira Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

اتْرَعُونَ عَنْ ذِكْرِ الْفَاجِرِ أَهْتِكُوهُ حَتَّى يَعْرِفَهُ النَّاسُ اذْكُرُوهُ
بِمَكَافِيهِ حَتَّى يَحْذَرَهُ النَّاسُ هـ

«Fâciri anmaktan çekiniyor musunuz? Onun her hâlini açıklayın ki, herkes onu bilsin. Onda olan hâller ile onu anlatınız ki, insanlar ondan kendilerini korusunlar.» (353)

Hattâ üç kişinin gıybeti yok, derlerdi. Bunlar, zâlim hükümdarlar, bid'at sâhibleri ve fışkını açığa çıkaranlardır.

Beşincisi: Gıybetin mübâh olduğu altı kısmın beşincisi de, adamın bir kusûrundan meydâna gelen lâkabiyle meşhûr olmasıdır.

A'rec [aksak], A'meş [domlaç gözlü] gibi. Bunlar bu kusurlarından aldıkları lâkablarla anıldıkları için, bu lâkabı anmak gıybet sayılmaz. Meselâ Ebû'z-Zinâd - ı A'rec 'den veyâ Selmân - ı A'meş'den rivâyet etti gibi. Âlimler, adamı anlatabilmek için bu usûlû kabûl etmişlerdir. Hattâ bu öyle bir hâl alır ki, artık sâhibi ondan bunalmaz olur. Çünkü onunla teşehhür etmiştir. Şâyet kendisini tanıtabilmek için bunun muâdili daha muvâfık bir isim varsa, onu tercih etmek muvâfık olur. Bunun için köre, tamâmen zıddı olan görür, diyenler de vardır.

(353) Taberânî ve İbn Hibbân «Zu'afanda rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

Altıncısı fıskını alenen icrâ etmesidir. Âşikâre içki içen ve kumar oynayan gibi. O, kendisine meyhâr veya kumarbaz diyenlere dahî aldırış etmez. Artık onu bu isimle anmakta beis yoktur. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

«Hayâ perdesini
مَنْ أَلْفَى جِلْبَابَ الْحَيَاءِ عَنْ وَجْهِهِ فَلَا غَيْبَةَ لَهُ»

yüzünden atanın gıybeti olmaz.» (354) Hz. Ömer de: «Fâsıkı gıybet haram değildir,» buyurdu ve bu sözü ile fıskını gizli yapanı değil, açığa çıkaranı kastedti. Zira kusûrunu gizleyenin hakkına riâyet şarttır. Salt b. Tarîf diyor: «Hasan-ı Basri'ye, fıskını ilân eden bir adamın gıybeti olur mu? diye sordum. Hasan: «Olmaz, çünkü onda bir hayır yoktur.» dedi.» Yine Hasan-ı Basri diyor ki: Üç kişinin gıybeti olmaz. Bunlar, nefsinin arzûlarına uyanlar, fıskını ilân edenlerle, zâlim hükümdarlardır. Bu vasıflara sâhib olanların, zâten teşhirden zorları yoktur, belki bundan memnûn kalan kimselerdir. Ancak bunların da gizledikleri başka kusurları varsa onu teşhir, yine gıybettir.

Avf anlatıyor: İbn Sîrin'in yanına gittim ve Haccâc-ı Zâlim'den söz ettim. İbn Sîrin: «Allah âdil bir hâkimdir, Haccâc'dan zulmünün intikaamını alacağı gibi, Haccâc'ı gıybet edenin de cezâsını verecek. Sen yarın Allah'a mülâki olduğun zaman, senin için irtikâb ettiğin en küçük günah, Haccâc-ı Zâlim'in kendisi için irtikâb ettiği en büyük günahdan daha ağırdır.» dedi. Ve gıybet etmemegi tavsiye etti.

25 inci BEYÂN : GİYBETİN KEFFÂRETİ

Bilmiş ol ki; gıybet edene vâcib olan, pişmân olup kendi hâline acımak sûretiyle tevbe etmek ve bu sûretle Allah katındaki mes'ûliyetten kurtulmaktır. Ayrıca gıybet ettiği kimseden de helâllik almaktır ki, ona olan borcundan da bu sâyede kurtulmuş olsun. Gıybet ettiği kimseden helâllik alıp af dilerken içinden üzûlmeli ve bu üzüntü ve nedâmetini gıybet ettiği kimseye de duyurmalıdır. İçinden nâdim olmadığı hâlde dışından pişmân görünüp helâllik almağa çalışan, riyâkârlık etmiş olur ki, bu def'a, yeni bir günâhı daha sırtına almış olur. Hasan-ı Basri'ye göre, helâllik almağa lüzûm yok, yalnız tevbekâr olmak da kâfidir. Bu sözüne de Enes b. Mâlik'in (R.A.) Resûl-i Ekrem'den rivâyet ettiği

(354) İbn Adîy «Kitâbü's-Sevâbeda rivâyet etmiştir.

şu hâdis ile delil çekmiştir:

كَفَّارَةٌ مِّنْ اغْتِيبَتْهُ أَنْ تَسْتَغْفِرَ لَهُ ۖ

«Gıybet ettiğin adamın gıybetinin keffâreti, onun için istiğfâr etmendir.» (355) Mücâhid de: «Din kardeşinin etini yemenin yâni gıybetini yapmanın keffâreti, onu övmen ve onun için hayır duâ etmendir.» demiştir.

Atâ b. Ebî Rebâh'a gıybetin tevbesinden sordular. Atâ da, gıybetini yaptığın adamın yanına gider ona, senin gıybetini yaptım, zulm ettim, hattâ yalan söyledim, bu sûretle sana kötülükte bulundum. Şimdi pişmân oldum. Senden helâllik istiyorum. Sen istersen hakkını alırsın, istersen helâl edersin, der ve bu sûretle helâllik ister, demiştir. Sözün doğrusu da budur.

Efendim, söz, mâl gibi değildir. Malın karşılığı var, fakat konuşulan sözün karşılığı olmaz. Bunun için helâllik almağa da lüzum yok, diyen kimsenin sözü zayıftır. Zira dil ile bir adamın veyâ bir kadının ırzına tarruzda ve ona fâhişe demekte kazîf cezâsı vardır ve sâhibi bu hakkı arayabilir. Hattâ Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَ لِأَخِيهِ عِنْدَهُ مَظْلَمَةٌ فِي عَرَضٍ أَوْ مَالٍ فَلْيَسْتَحْلِلْهَا مِنْهُ
قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمُ لَيْسَ هُنَاكَ دِينَارٌ وَلَا دِرْهَمٌ إِنَّمَا يُؤْخَذُ مِنْ
حَسَنَاتِهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ يُؤْخَذُ مِنْ سَيِّئَاتٍ صَاحِبِهِ
فَزِيدَتْ عَلَى سَيِّئَاتِهِ ۖ

«Kimin bir kardeşinin ırz, şeref ve haysiyeti ile veyâ malı ile alâkalı bir haksızlığı varsa, paranın pulun bulunmayacağı ve kıymeti olmayacağı bir gün (Kıyâmet günü) gelmeden, hak sâhibinden helâllik alsın. Zira o gün kendi iyiliklerinden alınır ve hak sâhibine verilir. Şâyet kendi iyiliği yoksa, hak sâhibinin günahları da kendi günahları üzerine eklenir.» (356) Hz. Âişe, başka bir kadın için «Ne uzun eteklidir» diyen kadına, «Gıybet ettin, git ondan helâllik al» demiştir.

Bütün rivâyetler, gıybet edilenden helâllik almanın gerekli olduğunu göstermektedir. Şâyet ölmüş veyâ yeri belli değilse, onun için duâ, istiğfâr ve hayır hasenât yapar.

Şâyet, helâllik isteyene hakkını helâl etmesi mecbûrî midir? dersen:

(355) İbn Ebî'd-Dünyâ «Es-Samî» adlı eserinde rivâyet etmiştir.

(356) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Derim ki: Hayır, mecburî değildir. Zîra o fazladan bir ikramdır. Ancak helâl etmesi daha güzeldir. Özür beyân edip af dileyene düşen vazife, adama çok yalvarmak, onun gönlünü hoş etmek sûretiyle ondan af dilemektir. Şâyet, bütün yalvarmalarına karşı adam helâl etmezse, bu yalvarmalar kendisi için bir hasene ve sevabdır. Kıyâmet günü gıybet karşılığı olarak mîzanına konurlar. Seleften bâzıları haklarını helâl etmezlerdi. Saîd b. Müseyyeb bunlardan biridir. İbn Sîrîn'e:

— Sana gıybet edene hakkını helâl et, diyenlere, o:

— Onu ben harâm etmedim ki, helâl edeyim, onu harâm eden Allahu Teâlâ'dır, sonuna kadar da haramdır, derdi.

Şâyet, o hâlde Peygamber Efendimizin: «Lâyük olan onu helâl etmesidir.» sözünün mânâsı nedir? dersen;

Deriz ki: Resûl-i Ekrem Efendimiz harâmı helâl et demek istemedi. «Hakkından vazgeçmek muvâfıktır.» buyurdu. İbn Sîrîn'in sözü, gıybet etmeden önce, gıybeti helâl etmek bakımından doğrudur; çünkü haramdır, helâl olmaz. Fakat gıybet edene hak helâl edilir. Hattâ değil gıybet, her çeşit haksızlığa uğrayan kimse, hakkını helâl edebilir.

Şâyet buna da, öyleyse Resûl-i Ekrem'in :

«يَعْرِضُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَكُونَ كَأَبِي ضَمْصِمٍ كَانَ إِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ قَالَ
اللَّهُمَّ إِنِّي قَدْ تَصَدَّقْتُ بِعِصْمَةِ عَلَى النَّاسِ»

«Ebû Damdam gibi olamıyor musunuz? O, evinden çıkarken, Allah'ım, ben, aleyhimde dedi-kodu yapanlara hakkımı helâl ettim, derdi.» (357) buyurduğunun mânâsı ne oluyor? Gıybet yapılmadan nasıl helâl edilir, helâl ederse gıybet mübâh olur mu? Şâyet bir mâna ifâde etmezse, Resûl-i Ekrem'in insanları buna teşvik etmesinin ne mânâsı kalır? dersen:

Deriz ki: Bunun mânâsı, yapılacak olan haksızlığı peşinen bağışlamaktır. Kıyâmet günü ben ondan dâvacı olup, hak talep etmeyeceğim demektir. Yoksa böyle söylemekle gıybet helâl olur, demek değildir. Gıybet ettiği takdirde yaptığı haksızlık da ortadan kalkmış değildir. Çünkü yapılmadan önce bir afvdir. Bununla beraber bu bir vaidir. Kıyâmet günü dâvacı olmamağa azmetmesi ve va'dinde durması lâzımdır. Şâyet va'dinden döner ve diğerleri gibi hak ararsa, hakkı bâkidir. Bunu fakihler de tasrih etmişlerdir ki, Âhirette de böyledir.

Uzun sözün kısası, afvetmek daha faziletlidir. Hasan-ı Basrî

(357) Bezzâr ve İbn Sînnî «El-Yevm ve'l-Leyle»de, Ukayli «Zu'afâ»da Enes'den rivâyet etmişlerdir. Mürsel olarak başka rivâyet yolları da vardır.

diyor ki: «Kıyâmet günü mahlûkat, âlemlerin Rabbi olan Allahu Teâlâ'nın huzûrunda toplandıkları zaman, Allahu Teâlâda alacağı olanlar kalksınlar diye çağırılır. Bu dâvete ancak dünyâda âfvedenler katılır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de :

حُذِّ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

«Afva sarıl, mârûfu emret ve câhillerden yüz çevir.» (7 - A'raf: 199) buyurulmuştur. Peygamber Efendimiz de Cebrâîl aleyhisselâm'a :

— Ya Cebrâîl, bu af nedir? diye sorunca, Cebrâîl :

— Allahu Teâlâ sana emrediyor, sana zulmedeni afveyle, sana gelmeyene git ve sana vermeyene ver, dedi. Hasan-ı Basri'den yapılan bir rivâyette: Adamın biri Hasan'a :

— Ya Hasan, falancı seni gıybet etti, deyince, Hasan :

— O adama bir tabak hurma göndererek; işittiğime göre, sen bana amelinden bir miktar hediye ettin, ben de bu hurma ile mukaabelede bulunabildim, beni mâzur gör ve hediyemi kabûl eyle, dedi.

26 ncı BEYÂN : ONALTINCI ÂFET NEMİMEDİR

Allahu Teâlâ bu gibiler hakkında :

هَمَّازٌ مَشَاوٍ نَمِيمٍ عُثِلَ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٌ «Dili ile iğnele-

yen, kovuculuk eden, iyiliği dâimâ önleyen, aşırı giden, suç işleyen, çok yemin eden alçak zorba, bütün bunlar dışında bir de soysuzlukla damgalanmış» ... (62 - Kalem: 11 - 13) buyurdu. Abdullah b. Mübârek diyor ki: «Z e n i m», sır tutmayan veled-i zinâdır. Bununla berâber sır tutmayan ve bildiğini gezip söyleyenin veled-i zinâ olduğuna işaret etmiştir. Ve bunu yukardaki Âyet-i Celile'de olan «Z e n i m» kelimesinden aldı. Yine Allahu Teâlâ :

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّزَةٍ

«Dili ile çekiştirip yüzünden de alay edenin vay hâline.» (104 - Hümeze: 1) buyurmuştur. Denildi ki: «H ü m e z e», nemmâmlık edendir.

Yine Allahu Teâlâ buyurmuştur :

سَمَاءُ الْمَوْتِ

«Odun hammâlı.» (111 - Tebbet: 4) Yine denildi ki: Bu kadın nemmâm idi, lâf taşırdı. Yine Allahu Teâlâ :

فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۝

«Onlar, kulları-

mızdan iki iyi kulun nikâhında iken, onlara karşı inkârlarını gizlemişlerdi de, iki peygamber Allah'tan gelen azâbı onlardan savamamışlardı.» (66 - Tahrîm: 10) buyurdu.

Rivâyete göre Lût aleyhisselâm'ın karısı eve gelen misâfirleri haber verirdi. Nûh aleyhisselâm'ın karısı da Nûh'un mecnûn olduğunu

söylerdi. Resûl-i Ekrem (S.A.V.): لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ فِتْنًا ۝ «Söz gez-

diren Cennet'e giremez.» (358) buyurdu. Diğer hadiste :

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ فِتْنًا ۝

«Kattât Cennet'e giremez.» buyurdu ki,

bu «Kattât» kelimesi de nemmâm mânâsıdır. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

أَحَبُّكُمْ إِلَى اللَّهِ أَحَامِيَّتُكُمْ أَخْلَاقًا الْمَوْطُونُ أَكْثَرُ الْبِرِّ يَأْتُونَ وَيُؤْتُونَ وَإِنْ أَبْغَضَكُمْ إِلَى اللَّهِ الْمَشَاوَرُ بِالنِّمِيمَةِ الْمَفْرِقُونَ بَيْنَ الْأَخْوَانِ الْمَلُومُونَ لِلْبِرِّ وَالْعَشْرَاتِ ۝

«Allah katında en sevimliniz, ahlâkı en güzel olanınız ve halk ile güzel geçinip ülfet eden ve ülfet olunanınızdır. Allah katında en sevimsiz olanınız da, insanlar arasında lâf götürüp getiren, dostların arasını açmak için çalışan ve temiz insanlara kusûr arayanınızdır.» (359) Diğer hadiste :

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِشِرَارِكُمْ الْمَشَاوَرِ بِالنِّمِيمَةِ الْمَفْسِدُونَ بَيْنَ الْأَحِبَّةِ الْبَاغُونَ لِلْبِرِّ الْعَيْبَ ۝

«Size kötü'lerinizi haber vereyim mi? Söz gezdirmekle insanlar arasında dolaşıp dostların arasını bozan ve kusursuzlara ayıp arayanınız-

(358) Buhârî ile Müslim rivâyet etmiştir.

(359) Taberânî Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

dır.» (360) buyurdu. Ebû Zer'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S. A.V.) şöyle buyurmuştur :

مَنْ أَشَاعَ عَلَى مُسْلِمٍ كَلِمَةً لِيَسْبِيَنَهُ بِهَا بَغَيْرَ حَقٍّ سَأَنَهُ اللَّهُ بِهَا
فِي النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۝

«Kim bir müslümânı haksız yerde rezil etmek için, bir sözü ifşâ eder ise, Allahu Teâlâ Kıyâmet günü bu yüzden onu Cehennem'e atmakla rezil eder.» (361) Diğer rivâyette :

أَيُّمَا رَجُلٍ أَشَاعَ عَلَى رَجُلٍ كَلِمَةً وَهُوَ مِنْهَا بَرِيءٌ لِيَسْبِيَنَهُ بِهَا فِي
الدُّنْيَا كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُذَيِّبَهُ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۝

«Hangi bir adam ki, başka bir kimseyi rezil etmek maksadiyle hiç hayrı olmadığı bir sözü, onun aleyhinde ifşâ ederse, Kıyâmet günü o sözü sebebiyle Allahu Teâlâ'nın bu adamı Cehennem'de eritmesini hak etmiştir.» (362) buyurulmuştur.

Yine Ebû Hureyre'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

«Bir müslümânın aleyhinde yalan yere şehâdet eden, Cehennem'deki yerine hazırlansın.» (363) Denildi ki, kabir azâbının üçde biri söz gezdirmektendir.

İbn Ömer'in (R.A.) Resûl-i Ekrem'den rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

إِنَّ اللَّهَ لَمَّا خَلَقَ الْجَنَّةَ قَالَ لَهَا تَكَلَّمِي فَقَالَتْ سَعِدَ مَنْ دَخَلَنِي فَقَالَ
الْجَبَّارُ جَلَّالُهُ وَعِزِّي وَجَلَالِي لَا يَسْكُنُ فِيكَ ثَمَانِيَةُ نَفَرٍ مِنَ
النَّاسِ لَا يَسْكُنُكَ مُذْمُومٌ خَيْرٌ وَلَا مُصْرُوعٌ عَلَى الزَّنا وَلَا قَتَاتٌ وَهُوَ النَّتَامُ
وَلَا دَيُّوسٌ وَلَا شَرِطِيٌّ وَلَا مُخَنَّتٌ وَلَا قَاطِعٌ رَحِمٍ وَلَا الَّذِي يَقُولُ عَلَى
عَهْدِ اللَّهِ إِنْ لَمْ أَفْعَلْ كَذَا كَذَا ثُمَّ لَمْ يَفِ بِهِ ۝

(360) Ahmed, Ebû Mâlik el-Eş'arî'den rivâyet etmiştir.

(361) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Taberânî Abdullah b. Meymûn'den rivâyet etmiştir.

(362) İbn Ebî'd-Dünyâ mevkûf ve Taberânî merfû olarak rivâyet etmiştir.

(363) Ahmed ve İbn Ebî'd-Dünyâ rivâyet etmişlerdir.

«Allahu Teâlâ Cennet'i yarattığı zaman, ona :

— Konuş, dedi. Cennet de :

— Bana giren saâdete ulaştı, dedi. Allahu Teâlâ da :

— İzzet ve Celâlin hakkı için sekiz sınıf insan sana giremez. Onlar: İçkiye devâm edenler, zinâda ısrâr edenler, söz gezdirenler, deyyûslar, şurtiller [kethüdâlar], kendilerini kadınlara benzeten erkekler, akrabaları ile alâkalarını kesenler, ben şöyle böyle yapmazsam Allah'ın ahdi üzere olursun deyip adadıktan sonra sözlerini yerine getirmeyenlerdir.» buyurdu :

27 nci BEYÂN : NEMİMENİN TÂRİFİ VE REDDİ VÂCİB KISMI

Bilmiş ol ki: Nemîme demek, umûmiyetle birinin aleyhinde konuşulan sözü ona ulaştırmak demektir. Meselâ, falan senin hakkında şöyle böyle dedi, gibi. Bununla berâber nemîme yalnız buna mahsûs değildir. Mutlak sûrette hoşla gitmeyen bir şey'i açıklamaya da nemîme denir. Bu izah, ister söyleyenin, ister söylenen kimsenin ve ister daha başka birinin hoşuna gitmeyen bir şey olsun, hepsi birdir. Aynı zamanda bu ifşâ; söz, yazı ve işâretten hangisi ile olursa olsun fark etmez. Bunun gibi açıklanan şey'in iş veyâ söz olması ve adamda bir kusûr olup olmaması birdir. Nemîmenin hakikati; açıklanması hoş görülmeyen bir şey'i açıklamaktır. İnsâna yakışan, insanların hâllerinden hoşla gitmeyecek bir şey'i gördüğü zaman ona susmasıdır. Ancak bir müslümâna faydası dokunacak veyâ bir kötülüğü önliyecekse, onu açıklayabilir. Meselâ, birinin bir adamın hakkını yediğini gördüğün zaman, ona şehâdet edersin. Çünkü burada bir hak vardır. Fakat bir adamı, kendi malını gizlerken gördüğün zaman onu demezsin. Zira onu söylemende ortaya bir ayıb ve noksanlık çıkarsa, işte bu, nemîme ve sırrı ifşâ olur. Böyle yapmakla gıybet ve nemîmeyi de bir araya toplamış olursun.

Kendisine söz getirilene düşen vazifeler :

Söz gezdirmenin belli başlı sebebi; ya kimden söz getiriyorsa onun kötülüğünü veyâ kime söz götürüyorsa düşmanları ile birleşerek onun kötülüğü için söylüyor. Bütün bu gibi sözleri kendine getirip söyleyen hakkında bu adama altı vazife düşmektedir.

Birincisi: Bu adama inanmamaktır. Zira nemmâm fâsıktır. Şehâdeti merdûttur. Nitekim Allahu Teâlâ :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِمَآلِهِمْ

«Ey inananlar, eğer fâsıkın biri size bir haber getirirse, onun içyü-

zünü araştırın, yoksa bilmeden bir millete fenâlık edersiniz de, sonra ettiğimize yatarsınız.» (49 - Hucûrât: 6)

İkincisi: Onu bu hareketinden dolayı takbîh edip nasîhatle bu işinden vaz geçirmektir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

«Mârufu emret, münkerden nehyet.» (31 - Lukmân: 17)

Üçüncü vazîfesi: Allah için ona buğzetmektir. Zira bu adam Allah katında sevimsizdir. Allah katında sevimsiz olana buğzetmek vâcibdir.

Dördüncüsü: Bu adamın sözü ile öteki adama su'-i zan etmemektir. Zira Allahu Teâlâ :

اِجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِشْمٌ

«Zannın çoğundan sakının: Çünkü zannın bâzısı günahtır.» (49 - Hucûrât: 12) buyurmuştur.

Beşincisi: Bu adamın bu sözü ile araştırma yapmamaktır. Adamın sözünün doğru olup olmadığını araştırma. Zira Allahu Teâlâ tecessüsten men'etmiştir.

Altıncısı: Nemmâmı men'ettiğin şey'i, kendine revâ görmemek ve onun sözünü kimseye söylememektir. «Falanca bana şöyle böyle dedi» şeklinde konuşma. Bu sûretle nehyettiğin şey'i kendin işler, hem nemmâm, hem de gıybetçi olursun.

Rivâyete göre; Ö m e r b. A b d ü l â z î z 'in hükümdarlığı zamanında biri kendisine gelerek :

— Falanca senin için şöyle böyle diyor, dedi. Ö m e r de :

— İstersen bu işi araştıralım, şâyet yalancı çıkarsan:

اِنْ جَاءَكُمْ قَائِلٌ بِنَبَأٍ «Bir fâsık bize haber getirdiği za-

man.» (49 - Hucûrât: 6) hükmüne girersin, şâyet duyduğun doğru çıkarsa:

مَكَارِمَتَا بَنِي إِسْرَءِيلَ «Dili ile iğneleyen kovuculuk eden...»

(68 - Kalem: 11) hükmüne girersin ki, her iki şekilde de mes'ûlsün. İstersen üçüncü şıkkı tercih edelim, seni afvedelim de bu iş böyle kalsın. Adam :

— Af diliyorum, bir daha böyle bir işe girmem, dedi.

Hakimin birini, dostlarından biri ziyârete gelir. Ziyâreti esnâsında diğer kardeşliklerinden birinin kendi aleyhindeki sözlerini anlatır. Hakîm ona der ki: «Bu ziyâretin çok kötü oldu. Çünkü ziyâretinde üç cinâyet işledin. Birincisi, kardeşliğimle aramı açtın. İkincisi, kalbimin huzûrunu kaçırdın. Üçüncüsü de sana olan itimâdımı kaybettin.»

Süleymân b. Abdülmelik, Zühri ile bir arada otururken, adamın biri yanlarına geldi. Süleymân adama dönerek:

— Duyduğuma göre aleyhimde şöyle böyle konuşmuşsun, dedi. Adam:

— Hayır, ben öyle bir şey konuşmadım, deyince, Süleymân:

— Ama bunu bana haber veren doğru bir insandır, dedi. Bunun üzerine söze karışan Zühri:

— Hayır, sana haber veren nemmâmdır. Nemmâm ise aslâ doğru ve sâdık olamaz, dedi. Süleymân da Zühri'ye:

— Doğru söylüyorsun, adama da: «Güle güle gidebilirsin,» dedi.

Hasan-ı Basri: «Senin lehine söz gezdiren adam, hadd-i zâtında aleyhindedir,» demiştir. Yâni her ne şekilde olursa olsun nemmâma ehemmiyet vermemek, ona bağlanmamak ve ona inanmamak lâzımdır. Çünkü bu gibi adamlar bir vakit, gıybet, hıyânet, hased, nifak, hîle ve insanlar arasında bozgunculuk peydâ etmekten kurtulamaz. Aslında bu adamı Allah'ın yasak ettiği, yeryüzünde fesad için seyâhatien kurtulamaz. Bugün lehinde ise yarın aleyhindedir. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de:

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

«İnsanlara zulmeden'ere, yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere karşı durulmalıdır.» (42 - Şûra: 42) buyurmuştur ki nemmâm, bunlardan biridir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ مِنْ مَّشِيرَاتِ النَّاسِ مَا أَنْفَاهُ النَّاسُ لَيْسَ لَهُ

«Şerrinden dolayı kendisinden korkulan kimse, insanların kötülerinden biridir.» (364) İşte nemmâm bunlardan biridir. Yine Resûl-i Ekrem

(S.A.V.): لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ فَاطِعٌ

«Kesen Cennet'e giremez.»

(365) buyurdu. «Bu kesen kimdir?» suâline de: «İnsanların arasını ayı-

(364) Buhâri ile Müslim, Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

(365) Buhâri ile Müslim, Cübeyr b. Mut'im'den rivâyet etmişlerdir.

ran ve nemmâmlık eden kimsedir.» buyurmuştur. Bununla berâber, akrabası ile alâkasını kesen mânasında da kullanılır.

Rivâyete göre; adamın biri Hz. Ali'ye gelerek biri aleyhinde nemmâmlık yaptı. Hz. Ali adama hitâben :

— İstersen bu söylediklerini inceleyelim; doğru çıkarsa fesadlık yaptığımız için size kızarız, yalan çıkarsa sana ceza veririz, istersen bu işi olduğu gibi bırakırız, deyince, adam :

— Ben vazgeçtim, beni serbest bırak, dedi.

Muhammed b. Kâ'bü'l-Kuradi'ye :

— Hangi huylar mü'mini alçaltır? diye sordular. Muhammed :

— Çok konuşmak, sırrı ifşâ etmek ve herkesin sözünü kabûl etmek insânı küçük düşürür, demiştir.

Basra Emiri Abdullah b. Âmir'e adamın biri gelerek :

— Duyduğuma göre, falanca benim hakkımda size bir şeyler söylemiştir, doğru mudur? diye sordu. Abdullah :

— Evet, doğrudur, dedi. Adam :

— O hâlde neler söyledi ise, bana söyle, ben onları yalanlayayım, dedi. Bunun üzerine Abdullah :

— Ben kendi dilimle kendi aleyhimde konuşmaktan hoşlanmam, görüyorsun ki ben ona inanıp da seninle arayı açmadım, daha ne istiyorsun? dedi.

Sâlihlerden bir zâtın yanında, böyle nemmâmlıklı gezenlerden söz açılınca, o zât: «Bunlardan ne beklersiniz? Doğru konuşmak herkes tarafından hüsn-i kabûl gördüğü hâlde, yalnız bunlardır ki, doğru konuşsalar da sözleri dinlenmez. Daha bunların ne kıymeti kalır?» dedi.

Mus'ab b. Zübeyir de şöyle diyor : «Biz, nemmâmın sözlerini kabûl etmeyi nemmâmcılıktan daha kötü biliriz. Çünkü nemmâmlık bir delâlet ve yol göstermektir. Onu kabûl ise, buna müsâadedir. Bir şey'e delâlet edip haber veren, onu kabûl edip de, ona müsâade eden gibi olmaz. Siz nemmâmdan sakınınız. Zira o, sözünde doğru olsa da sırrı muhâfaza etmediği, gizli işleri açığa çıkardığı için, doğruluğu da alçakça bir harekettir.»

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

السَّاعِي بِالنَّاسِ إِلَى النَّاسِ لَغَيْرِ شَيْءٍ

«İnsanlar arasında söz gezdirmekle

gezmeği âdet eden, meşrû çocuk değildir.» (366)

Adamın biri Süleymân b. Abdülmelik'in huzûruna girerek :

— Size bir şeyler söyleyeceğim, belki de ilk anda hoşunuza gitmeye-

(366) Hâkim Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

cek, fakat ağırına da gitse beni dinlemenizi istihâm ediyorum. Çünkü sonunda sizi memnûn edecek tarafları vardır, dedi. Süleymân:

— Anlat bakalım, dedi. Bunun üzerine adam:

— Ey mü'minlerin Emiri, sizi öyle adamlar koltukladı ve etrâfınızı sardı ki, bunlar dinlerini vererek sizin dünyâlığınızı alıyor, sizin rızânızı Allah'ın gazabına tercîh ediyor. Sizden korkuyor fakat Allah'tan korkmuyorlar. Allah'ın size emânet ettiği bu vazifenizde, sakın siz onlara emniyet etmeyiniz. Sakın Allahu Teâlâ'nın sizin için muhâfaza ettiği mahrem şeyleri onlara açıklamayınız. Zira onlar bu milletin batmasına, emânetin kaybolmasına, şereflerin ayaklar altında çiğnenmesine aldırış etmezler. Onların size en üstün yakınlıkları, azgınlık ve fesadlıktır. En bâriz vasıfları gıybet ve dedi-kodudur. Siz onlardan mes'ûl, onlar ise sizden mes'ûl değiller. Sakın kendi Âhiretinizi ifsâd ile, onların dünyâlığını ıslâha kalkışmayınız. Zira insanlar arasında en çok aldanana, başkasının dünyâlığı için kendi Âhiretini satandır, dedi.

Adamın biri Süleymân b. Abdûlmelik'e Ziyâd el-A'mec'i çekıştirdi. Süleyman da bunları karşılaştırdı. Ziyad adama dönerek meâlen şu şiiri söyledi:

«Sen bir adamsın ki, ben sana hiç bir yerde itimâd etmem. Burada da hıyânetini gösterdin ve bir takım yalanlar uydurdun. Sen aramızda geçen bu mâcerâda hem hıyânet etmiş, hem de günah işlemiş bir vaziyettesin.»

Adamın biri Amr b. Ubeyd'e:

— Temîm kabilesinden Usvâri, sohbetinde durmadan sizin kötülüğünüzden bahsediyor, dedi. Amr o adama hitâben:

— Sen onun sohbetinin hakkını ödemedin. Çünkü onun konuştuklarını bana getirdin. Benim hakkımı da ödemedin, arkadaşım ile aramı açacak sözü bana söyledin. Şimdi git ona söyle, ölüm hepimizi yakalayacak, mezar içine alacak, Kıyâmet bir araya toplayacak ve en hayırlı hükmü veren Allahu Teâlâ hesâbımızı görecektir ve hükmünü verecektir, dedi.

Gammâzın biri, vezîrlerden Sâhib b. Ubâd'a bir mektûb gönderdi. Mektûbda, bir adamın ölümüyle öksüz çocuğuna bol miktarda servet intikal ettiği ve bu servetin bir kısmının Sâhib b. Ubâd tarafından alınması tenbîh ve işaret edilmekte idi. Mektûbu okuyan Sâhib mektûbun arkasına:

— Doğru da olsa, gammâzlık çok çirkin bir şeydir. Şâyet sen gammâzlığı bir nasihat kabûl edersen, zararın, kârından çok daha büyüktür. Ahmakca bu isteğini yerine getirmekten Allah'a sığınırım. Eğer ben seni aylıkçı olarak yanımda kocalatmayaydım, sana lâayık olduğun cezâyı ve-

rirdim. Ey mel'un, bu gibi utanç verici şeylerden sakın! Allahu Teâlâ aybını bilir. Ölü, Allah'ın rahmetine ulaştı. Çocuk yetim kalmakla beli kırıldı. Allah ise onun malını çoğalttı. Bunun peşinde dolaşan gammâza da Allah lânet etsin, dedi.

Lokman oğluna nasihatinde: «Oğlum, ben sana bir takım hasletler tavsiye edeceğim. Sen bunları yerine getirirsen mensûb olduğun cemâatin reisi olursun. Yakın uzak kim olursa olsun, herkese tatlı davran, iyiden de kötüden de cehâletini gizle. Dostlarını koru, yakınlarını ziyâret et, gammâzlığa kıymet vermeyeceğine, arayı bozacak azgınların sözünü dinlemeyeceğine dâir onları te'min et. Öyle arkadaş seç ki ayrıldığınız zaman, ne sen onları, ne de onlar seni dillerine dolasınlar.» demiştir.

Diğer biri: «Nemmâmlık, yalancılık, hased ve nifak üzerine kurulmuştur. Bunlar ise, üzerine tencere konan saçayağı gibi zilletin bacaklarıdır.» demiştir. Diğer zâtın biri de şöyle der: «Nemmâmın sözleri doğru olsa bile, aleyhinde bulunandan daha kötüsü, yine bu nemmâmdır. Zira o, gıyâbında konuştuğu sözleri sana söylemez. Yüzüne karşı bu sözleri söyleyen nemmâmın kendisidir.» Hulâsa, nemmâmın ortaya koyacağı kötülük büyüktür. Bunun şerrinden korunmak lâzımdır.

Hammâd b. Seleme bir hikâyesinde şöyle diyor: Adamın biri bir köle satın alacaktır, sâhibine kusuru olup olmadığını sorar, sâhibi:

— Biraz nemmâmlığı vardır, der. Adam:

— Olsun, ben kabûl ediyorum diye köleyi aldı evine getirdi. Bir müddet geçtikten sonra köle, efendinin hanımına giderek:

— Efendi seni sevmiyor, başkası ile evlenecek, fakat ben büyüyüyüm. İstersen onun saçlarından biraz kes getir, ben bir büyü yapayım da seni sevsin, başkası ile evlenmesin, dedi. Kadını bu sûretle te'min ettikten sonra efendisine giderek:

— Sen bu kadına bu kadar bakıyorsun ama, kadının gözü dışarda seni öldürüp başkasıyla bu serveti yemek ister. Efendisi bu söze inanmak istemeyince, köle:

— İstersen yalandan uykuya yat, dediğimin yanlış veya doğru olduğunu o zaman anlarsın, der. Adam uykuya yatar, efendisinin uykuda olduğunu köle hanıma haber verir. Hanım da usturayı alır ve sakalından kesmek üzere efendisine doğru gider. Bunu gören efendi kölenin doğruluğuna hükmederek kadını hemen öldürür. Köle, kadının ve efendisinin akrabalarına haber verir. Bu sûretle iki kabîle birbirlerine girerek helâk olurlar.

İşte fesadlığın ve nemmâmlığın kötü neticeleri.

28 inci BEYÂN : ONYEDİNCİ ÂFET İKİ YÜZLÜ OLUP, İKİ HASIM ARASINA GİREREK HERKESE ARZUSUNA GÖRE KONUŞMAKTIR

Böyle iki hasım ile ayrı ayrı karşılaşp da her iki tarafın arzularına göre söz konuşmayanlar da pek azdır. Bu davranış, nifakın tâ kendisidir. Ammâr b. Yâsir'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ كَانَ لَهُ وَجْهَانِ فِي الدُّنْيَا كَانَ لَهُ لِسَانَانِ مِنْ نَارِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

«Dünyâda iki yüzlü olanların, Kıyâmet günü ateşten iki dilleri olur.» (367) Ebû Hureyre'nin rivâyetinde :

يَحْدُوثُ مِنْ شَرِّ عِبَادِ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ذَا الْوَجْهَيْنِ الَّذِي يَأْتِي هَؤُلَاءِ بِحَدِيثٍ وَهَؤُلَاءِ بِحَدِيثٍ (وفي لفظ آخر) الَّذِي يَأْتِي هَؤُلَاءِ بِوَجْهِ وَهَؤُلَاءِ بِوَجْهِ

«Kıyâmet günü Allah'ın kullarından en kötülerini, iki yüzlü olanları bulursunuz. Onlar bir tarafa ayrı, öbür tarafa ayrı söyler; bir tarafa bir yüz, öbür tarafa diğer yüzleri ile giderler.» (368) buyurmuştur.

Ebû Hureyre (R.A.): «İki yüzlü, Allah katında emin kimse olamaz.» demiştir. Mâlik b. Dinâr da, Tevrat'ta şöyle okudum, diyor :

«İnsan, buluştuğu kimselerle ayrı ayrı dudaklarla yâni ayrı ifâdelerle konuştuğu zaman, emânet bâtil olur. Allahu Teâlâ, Kıyâmet günü bu iki dudağı da helâk eder.» Nitekim Resûl-i Ekrem :

أَبْغَضُ خَلْقِي إِلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْكَذَّابُونَ وَالْمُسْتَكْبِرُونَ وَالَّذِينَ يَكْتَرُونَ الْبَغْضَاءَ لِأَخْوَانِهِمْ فِي صُدُورِهِمْ فَإِذَا لَقَوْهُمْ تَحَقَّقُوا لَهُمْ وَالَّذِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ كَانُوا بَطْلَاءَ وَإِذَا دُعُوا إِلَى الشَّيْطَانِ وَأَمْرِهِ كَانُوا سِرَاعًا

«Kıyâmet günü yaratıklar içerisinde Allah katında en mebguz olanları, yalancılar, kibirlenenler ve dostlarına karşı içlerinde kin besleyenlerdir ki, onları gördükleri zaman yüzlerine karşı onlara yaltaklık eder-

(367) Buhâri «Edebü'l-Müfred» de ve Ebû Dâvud hasen isnâd ile rivâyet etmişlerdir.

(368) Buhâri ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

ler. Allah ve Resûlüne dâvet edildikleri zaman alabildiğine tenbel, fakat şeytan yoluna dâvet edildikleri zaman ön sırada dururlar.» buyurmuştur.

İbn Mes'ûd (R.A.) diyor ki: «İm'e olmayın, kavak yaprağı gibi rüzgârın her estiği tarafa dönmeyin, yâni her gördüğünüz adama «Senin emrindeyiz» deyip ardından gitmeyin, sağa sola yalpa vurup durmayın. Böyle birbirinin hasmı olan iki kişiye ayrı ayrı görünmenin nifak olduğunda ittifâk edilmiştir. Nifakın pek çok alâmetleri var, bu iki yüzlülük de bunlardan biridir.» Rivâyete göre Huzeyfe (R.A.) Ashâb'dan ölen birinin cenâzesine iştirâk etmedi. Bunu gören Ömer (R.A.) kendisine :

— Bu cenâzeyle niçin iştirâk etmedin? diye sordu. Huzeyfe (R.A.)

— O, onlardan (münâfıklardan) idi, dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer Huzeyfe'ye yemin verdirerek :

— Bende nifak var mı? diye sordu ve ısrarla bunun üzerinde durdu. Huzeyfe :

— Ama senden başka kimseyi te'min edemem, dedi. (Şübhesiz buradaki maksadı, dindeki nifak değil, ameldeki riyâdır.) (369)

Şâyet, bir adam nasıl davranırsa iki yüzlü sayılır ve bunun haddi nedir? diye sorarsan:

Derim ki: İki hasımdan her birine ayrı ayrı gider, her biri ile güzel konuşur ve aynı zamanda konuştuğu sözde yalancı değilse, bu adam ne münâfık, ne de iki yüzlüdür. Zira bir insan iki hasmın her ikisiyle de ayrı ayrı dost olabilir. Bu ahablık da kardeşlik derecesine yükselmeyebilir. Çünkü tam mânasıyla dostluk ve kardeşlik tahakkuk ederse, mutlak sûrette taraflardan birine kendisinin de husûmetini gerektirir. Nitekim bunu «SOHBET VE UHUVVET ÂDÂBI»nda anlattık. Ancak, her ikisiyle konuştuğu sözleri birbirine taşırsa, işte o zaman iki yüzlü olur. Bu hâli, nemmâmlıktan kötüdür. Çünkü tek tarafa söz taşıyana da nemmâm denir. İki taraftan söz taşıyan, elbette nemmâmdan kötüdür. Şâyet söz taşımaz, ancak her iki tarafa da «Evet, sen haklısın» derse, yine iki yüzlüdür. İki tarafa da yardım va'deder veyâhut husûmetlerinden dolayı iki tarafı da överse, yine iki yüzlü olur. Yine bunun gibi yüzüne karşı bir tarafa haklısın, deyip, ayrıldığı zaman, haksızdır, diyen de iki yüzlüdür. Bu adama yakışan ya susma veyâ hem huzûrunda, hem gıyâbında haklıya haklı, haksıza haksız demektir. İbn Ömer'e (R.A.) :

— Biz emirlerimizin huzûruna girdiğimiz zaman onlarla ayrı konuşur, ayrıldığımız zaman ise başka konuşuruz. Bu nasıl olur? diye sorduklarında, İbn Ömer :

(369) Resûl-i Ekrem Huzeyfe'ye münâfıkları tanıtmıştı. Bunun için Hz. Ömer Huzeyfe'yi takib eder ve onun gitmediği cenâzelere katılmazdı.

— İşte biz Resûl-i Ekrem zamânında bunu nifak alâmeti sayardık, demiştir.

Hakikat şu ki, emirin yanına girmek mecbûriyeti olmadığı zaman, böyle yapmak nifak alâmetidir. Az ile kanâat etmek sûretiyle, emirin huzûruna girmek mecbûriyetinde olmadığı hâlde, mevki ve servet edinmek maksadıyla emirin huzûruna girip, onu övmek ve yüzüne karşı ayrı, arkasında ayrı konuşmak elbette nifaktır. Resûl-i Ekrem'in :

حُبُّ الْمَالِ وَالْجَاهِ يُبْثِنُ الْإِتْقَانَ وَالْقَلْبُ كَمَا يَبُتُّ الْمَاءُ الْبَقْلُ هـ

«Mal ve mevki' sevgisi, suların sebzeleri bitirdiği gibi, insanın kalbinde nifak tohumunu bitirir.» (370) buyurduğu sözün mânâsı da budur. Zira bu istek, insanları emirlere muhtâç eder ve onlara karşı riyâkarlığa sevkeder. Fakat mecbûriyet karşısında emir ile ihtilât edip, korkusundan dolayı onlara yaltaklık gösteren mâzurdur. Çünkü şerden korunmak için tedbir almak câizdir. Ebû 'd - Derdâ (R.A.) diyor ki: «Yüzüne güldüğümüz nice insanlar var ki, kalbimizle onları tel'in ederiz.» Hz. Âişe (R.A.) de şöyle bir rivâyette bulunuyor: Bir gün kapuya biri geldi ve içeri girmek için müsaade istedi. Resûl-i Ekrem :

إِذْنُوا لَهُ فَيَسِرْ رَجُلُ الْعَشِيرَةِ هُوَ هـ «Müsâade edin girsin.

o kabilesinin ne kötü bir insandır.» buyurdu. Adam içeri girince, Resûl-i Ekrem ona gâyet tatlı ve yumuşak davrandı. Ben, bu vaziyet karşısında adam çıktıktan sonra, Resûl-i Ekrem'e hitâben :

— Kötü adamdır dediğiniz hâlde onunla tatlı tatlı sohbet ettiniz! Bu nasıl olur? diye sordum. Resûl-i Ekrem :

يَا عَائِشَةُ إِنَّ شَرَّ النَّاسِ الَّذِي يُكْرَمُ بِإِقْفَاءِ مَشْرُوهٍ هـ

«Yâ Âişe, insanların kötüsü, şerrinden korunmak için kendisine ikrâm edilen kimsedir.» buyurdu. (371) Fakat bu rivâyet, hüsn-i kabûl gösterip güler yüzle karşılamamanın cevâzını ifâde eder. Medh u senâ ise yalan olur. Bu, ancak zarûret icâbı câizdir. Yalanın âfeti kısmında bunu izâh ettik. Yoksa medhetmek, tasdik etmek, her bâtil sözünü kabûl edencesine kafa sallamak yoktur. Böyle yapan, münâfıktır. Bâtil sözleri reddetmek lâzım, gücü yetmezse dili ile susup kalbiyle inkâr etmelidir.

(370) Ebû Mansûr «Müsned-i Firdevs»de rivâyet etmiştir.

(371) Buhârî ile Müslim, rivâyet etmiştir.

29 uncu BEYÂN : ONSEKİZİNCİ ÂFET ÖVMEKTİR

Övmek de bâzı yerde zemmetmek gibi yasaktır. Zemmetmenin, adamın gizli hâllerini açığa çıkarma ve gıybet olduğunu yukarda anlattık. Övmenin de altı âfeti vardır. Bunların dördü övende ikisi de övülendir.

ÖVEN TARAFTAKİ ÂFETLER :

Birincisi: Aşırı övmekle yalana düşmektir. Hâlid b. Mi'dan diyor ki: «Bir hükümdarı veya her hangi bir şahsı kendisinde olmayan vasıflarla öven kimse, Kıyâmet günü dili peltek olduğu hâlde mahşer yerine gelir.»

İkincisi: Övmeğe riyânın karışmasıdır. Çünkü o, medhederken ona olan sevgisini açıklamak ister. Çok kere içinden böyle olmaz ve hattâ söylediklerinin çoğuna kendisi bile inanmaz. O vakit, hem mürâî, hem münâfık olur.

Üçüncüsü: Bâzan, aslında bilmediği ve bilmesine de imkânı olmayan hususlarda övebilir. Rivâyete göre; adamın biri başka birini Resûl-i Ekrem'in huzûrunda övmeğe başladı. Resûl-i Ekrem Efendimiz:

«يَا زَيْدُ سَأَلْتُكَ مَا أَفْلَحَ هـ وَنَحْمَكَ قَطَعْتَ عُثُوَّ صَاحِبِكَ لَوْ سَمِعَهَا مَا أَفْلَحَ هـ

hoynunu kopardın. Eğer bu söylediklerini o adam duysaydı iflâh olmazdı.» buyurdu ve devâmla :

إِنْ كَانَ أَحَدُكُمْ لَا بَدَ مَا دَخَا أَخَاهُ فَلْيَقُلْ أَحْسَبُ فَلَانًا وَلَا
أَزْكِي عَلَى اللَّهِ أَحَدًا حَسِبُهُ اللَّهُ إِنْ كَانَ بَرِيءًا أَنْتَ كَذَلِكَ هـ

«İlle de bir adamı övmek istiyorsanız, falancayı böyle sanıyoruz, Allah'a karşı kimseyi tezkiye edecek değiliz. Herkesin murâkibi Allah'tır. Allah da böyle kabul ederse iyidir, dersiniz.» (372) buyurdu.

Bu âfetlerin medhe âriz olması, medhin, ancak deliller ile bilinebilen mutlak vasıflar hakkında yapıldığı zamandır. Meselâ, müttakidir, vera' sâhibidir, hayır-hâhdır gibi sözlerde olur. Yoksa, gece namazı kılar, sadaka verir, hacceder gibi sözlerde bu gibi âfetler yoktur. Çünkü bunlar göz ile görülen şeylerdir. Göz ile görülmeyen hususlarda kat'î hükme varmak doğru olmaz. Burada kat'î karara varmak, bâtını hâlini araştırdıktan

(372) Buhârî ile Müslim, Ebû Beker'den rivâyet etmişlerdir.

sonradır. Hz. Ömer (R.A.) bir adamın bir adamı övdüğünü duydu. Sordu :

— Bu adam ile yolculuğun var mı? Adam:

— Hayır, dedi. Hz. Ömer :

— Ticarî ortaklığınız var mı? diye sordu. Adam:

— Hayır, dedi. Hz. Ömer :

— O hâlde akşam-sabah bir arada bulunan kapu komşu musunuz? diye sordu. Adam bu sefer de:

— Hayır, deyince. Hz. Ömer :

— Vallahi sen onun hakkında bir şey bilmiyorsun, dedi.

Dördüncüsü: Bâzan zâlim ve fâsıkı medhetmekle onu ferahlandırmış olmasıdır. Hâlbuki Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَغْضَبُ إِذَا مَدِحَ الْفَاسِقَ

«Fâsık övüldüğü za-

man, Allah gazab eder.» (373) buyurmuştur. Hasan-ı Basrî de : «Zâlîme uzun ömürle duâ eden, yeryüzünde Allah'a isyân edilmesini seven kimsedir.» demiştir. Hâlbuki zâlim ve fâsıkı karşı yaraşan, ferahlatmak için onu övmek değil, kedere garketmek için onu zemmetmektir.

MEDHEDİLENDEKİ AFETLER :

Birincisi: Medhediliyorum diye kendini beğenmektir ki, gerek böbürlenme ve gerekse kendini beğenme; her ikisi de tehlikelidir. Hasan-ı Basrî diyor ki: Bir gün Hz. Ömer elinde Turası olduğu hâlde otururken Carud b. Münzir çıka geldi. Orada oturanlardan biri: «Bu zât, Rabîa kabilesinin ileri gelenlerinden» dedi ve bu sözü, oradakiler, Hz. Ömer ve hattâ Carud da duydu. Carud yaklaşınca, Hz. Ömer Turası ile kendisini dövmeğe başladı. Bunun üzerine Carud :

— Hayır ola ya Ömer, ne oldu, ne geçmişimiz var? diye sorunca, Hz. Ömer :

— Ne olacak, adamın dediğini duydun ya, dedi. Carud :

— Evet, duydum, bana ne? deyince, Hz. Ömer :

— Senin gönlünde bir gurur doğar korkusu ile, gururunu kırmak için sana Turayı vurdum, dedi.

İkincisi: Övülmeğe başlayan insan, ferahlanır ve tenbelleşir de, elinde olanla kifâyete başlar. Kendini beğenen kimse, artık daha fazla yorulmak istemez. Daha çok amel ve ibâdete sarılan, daha ziyâde kendini eksik ve kusurlu gören kimsedir. Artık bir def'a dillere düştü mü, ken-

(373) İbn Ebi'd-Dünyâ ve diğerleri Enes'den rivâyet etmişlerdir.

disi de oldum zannıyla amelini ihmâle uğratar. Bunun için Resûl-i Ekrem: «Adamın boynunu kırdın, onu duysa iflâh olmazdı.» buyurmuş ve yine:

إِذَا مَدَحْتَ أَخَاكَ فِي وَجْهِهِ فَكَأَنَّمَا أَمْرُوتَ عَلَى حَلْقِهِ مُوسَى رَمِيًا

«Yüziüne karşı medhettiğin adamın boğazına kızgın usturayı çekmiş gibi olursun.» (374) buyurmuştur. Yine bir adamı öven kimseye hitâben

Resûl-i Ekrem: عَقَرَتِ الرَّجُلَ عَقَرَكَ اللَّهُ «Allah cezânı ver-

sin, adamı boğazladın.» buyurmuştur.

Mıtraf diyor ki: «Ne zaman medh u senâ duydumsa, hemen duymamazlıktan geldim.» Zeyyâd b. Ebû Müslim de: «Kim olursa olsun, övüldüğünü duydu mu, şeytan bunu ona hoş gösterir, fakat mümin sonra hemen döner.» demiştir. İbn Mübârek, ikisinin de doğru olduğunu ve hiç duymamazlıktan gelen Mıtraf'ın anlattığı kalbin, havassın kalbi, duygulandıktan sonra kendine gelen, Zeyyâd'ın anlattığı kalbin de, avâmın kalbi olduğunu ifâde etmiştir. Yine Resûl-i Ekrem:

لَوْ مَسَّنِي رَجُلٌ إِلَى رَجُلٍ بِسِكِّينٍ مُرْهَفٍ كَانَ خَيْرًا لَّهُ مِنْ أَنْ يُشْنَى عَلَيَّ فِي حُجْرَةٍ

«İnce keskin bir kılıç ile bir adamın peşine düşmek, onu övmekten daha hayırlıdır.» buyurmuştur. Hz. Ömer (R.A.) de övmeyi boğazlamağa benzetmiş ve: «Medhetmek, boğazlamak demektir.» demiştir. Çünkü boğazlanan canlı, nasıl hareketten kesilirse, övülen de tenbelleşir veya hut övülmek ucub ve kibri doğurur. Bunlar da boğazlanmak gibi tehlikeli âfetlerdir. Bunun için övmek, boğazlamağa benzetilmiştir.

Şâyet övmek, taraflar için saydığımız bu âfetlerden sâlim olursa, o zaman övmekte beis yoktur. Hattâ bâzan mendûb da olabilir. Bu sebebdan ötürü Resûl-i Ekrem Ashâb-ı Kirâmını övmüş ve Hz. Ebû Bekir hakkında:

لَوْ وَزَنَ إِيمَانُ أَبِي بَكْرٍ بِإِيمَانِ الْعَالَمِ لَرَجَحَ

«Eğer Ebû Bekir'in imânı, bütün âlemin imânı ile tartılsaydı, ağır gelirdi.» (375) buyurdu. Hz. Ömer hakkında da şöyle buyurmuştur:

(374) İbn Mübârek Yahya'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(375) İlim bahsinde geçmiştir.

لَوْلَا بُعِثْتُ لَبِئْتَ بِأَعْمَرِهِ «Ya Ömer, eğer ben gönderilmeseydim,

sen peygamber olarak gönderilirdin.» Bunlardan daha üstün övmek olur mu? Fakat Resûl-i Ekrem gerçeği ifâde buyurdıkları gibi, onlar da kibir ve ucubdan çok uzak duran kimselerdi. Hattâ kibir ve böbürlenmek olduğu için, insânın kendi kendini övmesi de yasaktır. Nitekim Resûl-i

Ekrem: اَنَا سَيِّدٌ وَلَيْبَنِي آدَمَ وَلَا فَخْرَ بِى هـ «Ben âdem oğ-

lunun efendisiyim, fakat bende aslâ fahretmek yoktur. tahdis-i ni'met olarak söylerim.» (376) buyurmuştur. Çünkü Resûl-i Ekrem'in iftiharî, âdem oğulları nezdinde değil, Allah'a ve Allah'a yakınlığındadır. Bu hükümdârın iltifâtına mazhar olan kimsenin kapuculara karşı bir iftihar duygusu hissetmemesi gibidir.

İşte yapılan bu açıklama ile, medhi zemin ve medhe teşvikin te'lifi yapılmış oldu. Ashâb-ı Kirâm'ın bir cenâzenin ardından giderken «İyi bir adam idi, Allah rahmet etsin» demeleri üzerine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

وَجَبَتْ «Allah'ın rahmetini haketti.» (377) buyurdu.

Mücâhid şöyle anlatıyor: «Âdem oğullarının çevresinde bir çok melekler vardır. Adamın biri diğerini hayır ile andığı zaman, melekler: «Allahu Teâlâ sana da benzerini versin.» derler. Kötülükle andığı zaman, «Ey gizli hâlleri kapalı olan insan, nefsine dön, kendini düzelt ve kusurlarını gizleyen Allah'a hamdeyle.» derler.»

İşte bunlar, medhin âfetleridir.

30 uncu BEYÂN : ÖVÜLENE DÜŞEN VAZİFELER

Bilmiş ol ki; medhedilen kimse, böbürlenme ve kendini beğenme hastalığına yakalanmaktan ve tenbellik göstermekten son derece sakınımalıdır. Bu hastalıklarından, insan oğlunun ancak kendini bilmesi, riyânın inceliklerini ve amellerdeki âfetleri anlaması ile korunabilir. Zira insan, başkasının bilemediği, kendisinin bir çok kusurlarını bilir. Eğer kendisini medheden, onun kusurlarını bilseydi, onu medhetmesinden çoktan vaz geçerd.

(376) Tirmîzi ve İbn Mâce Said-i Hudrî'den sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

(377) Buhârî ile Müslim, Enes'den rivâyet etmiştir.

Diğer bir vazifesi de, medheden şahsı küçük göstermek ve «O, bilmez ve anlamaz» demek sûretiyle yapılan medh u senâyı kerih karşılamaktır. Nitekim Resûl-i Ekrem :

حُتُّ الشَّرَابُ فِي وَجْهِهِ الْمَكَادِحِينَ «Medhedenlerin yüzüne

toprak saçın, yâni onları hakîr görün.» (378) buyurmuştur. Süfyan b. Uyeyne : «Kendini bilen kimseyi övmek, ona zarar vermez.» diyor. Sâlihlerden birini övmüşler, o da: «Allah'ım, beni sen bilirsin, bunlar bilemezler.» demiştir. Diğer biri de medhedildiği zaman: «Allah'ım, şu kulun, senin mekrine uğramak sûretiyle bana yaklaşmak istiyor. Ben ona kızdığımı seni şahid tutarım.» dedi. Hz. Ali de medhedildiğini duyduğu zaman: «Allah'ım, bunların bilmedikleri kusurlarımı bağışla, bunların sözleri ile beni muâhaze etme, onların sandıklarından beni daha hayırlı eyle.» demiştir. Adamın biri Hz. Ömer'i övmeye başlayınca, Hz. Ömer: «Nedir, hem beni, hem de kendini helâke çalışıyorsun.» dedi. Adamın biri Hz. Ali'yi gıyâbında zemmettiği hâlde, yüzüne karşı övmeye başlayınca, Hz. Ali: «Söylediklerinden daha düşük ve fakat içinden geçenden daha üstünüm.» dedi.

31 inci BEYÂN : ONDOKUZUNCU ÂFET SÖZÜN GELİŞİNDEKİ HATÂLARIN İNCELİKLERİNDEN GAFLETTİR

Bu âfet, bilhâssa Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfatıyla ve din işleri ile alakalı konuşmalarda olup din husûsunda konuşmak, ancak fasih âlimlerin işidir. İlmi veyâ hitâbeti az olanın sözde sürçmeleri de çoğalır. Fakat Allahu Teâlâ bu eksiklikleri cehâletine bağışlar. Nitekim konuşmadaki hatânın örneği olarak Huzeyfe'nin rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

مَا شَاءَ اللَّهُ وَشِئْتُ وَلَكِنْ لِقُلِّ مَا شَاءَ اللَّهُ شَرِّ مِثْلَهُ

«Sizden biriniz konuşurken, Allah'ın dilediği ve senin dilediğin şeklinde konuşmasın; Allah'ın dilediği sonra da senin dilediğin, şeklinde konuşsun.» (379) buyurmuştur. Çünkü «Ve» kelimesi, mutlak atıf içindir. Bu ise, Allah'ın irâdesiyle beşerin irâdesi arasında bir müsâvât hâtıra getirir, fakat «Sümme» kelimesi terâhî içindir. Kulun dilemesi geride kahr, İbn Abbâs (R.A.) diyor ki: «Adamın biri Resûl-i Ekrem ile

(378) Müslim, Mîkdad'dan rivâyet etmiştir.

(379) Ebû Dâvud ve Neseî sahîh sened ile rivâyet etmişlerdir.

bâzı hususları görüştüm. Sonunda: «Allah ve sen dilerse» dedim. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

أَجَعَلْتَنِي لِلَّهِ عَبْدًا ۖ بَلْ مَا شَاءَ اللَّهُ وَحْدَهُ ۖ

«Beni Allah'a emsâl mi yapıyorsun? Yalnız Allah'ın dilediği de.» (380) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem'in huzûrunda hitâbede bulunan bir kimse: «Allah ve Resûlüne itâat eden hidâyete ulaşır, onlara isyân eden azar.» dedi. Bu ikinci cümlede zamîr irâd etmesi bakımından Allah ile peygamberi bir seviyede gösterir gibi bir anlayış bulunduğundan, Resûl-i Ekrem bu ifâdeyi hoş karşılamadı ve ikinci cümlede de isimlerin tasrihinin daha muvâfık olduğunu bildirmek üzere: «Allah'a ve Resûlüne isyân edenleri.» şeklinde ifâde et, buyurdu.

İbrâhîm Nehâî de:

— Allah'a ve sana sığınırım, şeklinde konuşmaktan hoşlanmaz, ancak Allah'a sığınırım, sonra da sana sığınırım, demegi daha muvâfık bulurdu. Bunun gibi «Evvel Allah sonra da siz» şeklinde konuşulur, fakat «Allah ve siz olmasanız» denmemelidir. Hattâ bazıları, «Allah'ım beni Cehennem'den âzâd eyle» şeklinde duâyı da muvâfık görmezlerdi. Çünkü âzâd edilmek, Cehennem'e girdikten sonradır. Meselâ, «falan adam âzâd edildi» dendiği zaman, köle idi de hürriyetine kavuştu, mânasına geldiği gibi. Bunun yerine, «Allah'ım, bizi Cehennem ateşinden koru» demegi daha muvâfık bulurlardı.

Adamın biri, «Allah'ım, beni Resûl-i Ekrem'in şefâatine nâil olanlardan eyle» diye duâ edince, Huzeyfe (R.A.) «Allah kulunu Resûl-i Ekrem'inin şefâatinden de müstağni kılar ve doğrudan doğruya afveder.» dedi. Yani doğrudan Allah'dan af dile demek istemiştir. Resûl-i Ekrem'in şefâati, müslümanların günahkârlarınadır.

İbrâhîm Nehâî diyor ki: «Adamın biri bir başka adama «Eşek herif, domuz herif» dediği zaman; Kıyâmet günü ona, bu adamı merkeb veyâ hıncır yap diye söylenir.» İbn Abbâs (R.A.) diyor ki: «İnsan bilmeyerek şirke düşebilir. Hattâ köpeği ile de şirk edebilir. «Bu gece eğer köpek olmasaydı çalınacaktık.» şeklinde konuşmak gibi.

H. Ömer'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِذَا اللَّهُ يَتَهَاكُمُ أَنْ تَخْلِفُوا بِأَيْمَانِكُمْ مَنْ كَانَ حَالِفًا فَلْيَخْلِفْ بِاللَّهِ أَوْ لِيَحْمُتْ ۖ

(380) Nesai ve İbn Mâce hasen sened ile rivâyet etmişlerdir.

«Allahu Teâlâ atalarınız nâmuna yemin etmekten sizi nehyeder. Yemin eden, Allah adına yemin etsin veya sükût etsin.» (381) Hz. Ömer: «Bunu duyduktan sonra, bir daha yemin etmedim.» demiştir. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

لَا تَسْمُوا الْعِئَبَ كَرْمًا إِنَّمَا الْكَرْمُ الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ هـ

«Üzüm'e «kerm» demeyiniz! Zira kerm, müslümân adam demektir.» (382)

Ebû Hureyre'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem:

لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ عَبْدِي وَلَا أَمَتِي كُلُّكُمْ عِبِيدُ اللَّهِ وَكُلُّ
نِسَاءٍ كُفَرَاءُ اللَّهِ وَالْيَقْلُ غُلَامِي وَجَارَتِي وَفَتَاتِي وَلَا يَقُولُ الْمَمْلُوكُ
رَبِّي وَلَا رَبَّتِي وَلْيَقُلْ سَيِّدِي وَسَيِّدَتِي فَكُلُّكُمْ عِبِيدُ اللَّهِ
وَالرَّبُّ اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى هـ

«Sizden biriniz kulum, emem demesin. Çünkü her erkek Allah'ın kulu ve her kadın Allah'ın emesidir. Câriyem, hizmetçim, şeklinde konuşun. Köleler de, Rabbim, demesin, efendim, desin. Çünkü hepiniz Allah'ın kulu ve Rab yalnız Allahu Teâlâ'dır.» (383) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem:

لَا تَقُولُوا لِلْفَاسِقِ سَيِّدًا فَإِنَّهُ إِنْ يَكُنْ سَيِّدُكُمْ فَقَدْ اسْتَخْطَمْتُمْ رَبَّكُمْ هـ

«Fâsık kimseye, efendimiz, demeyin. Çünkü fâsık efendiniz olursa, Rabbinizi gazablandırmış olursunuz.» (384) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ قَالَ أَنَا بَرٌّ مِنَ الْإِسْلَامِ فَإِنَّكَ أَسَدٌ فَهُوَ كَمَا قَالَ
وَإِنْ كَانَ كَاذِبًا فَلَنْ يَرْجِعَ إِلَى الْإِسْلَامِ سَائِلًا هـ

(381) Buhârî ile Müslim rivâyet etmiştir.

(382) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(383) İbn Ebî'd-Dünyâ «Kitâbü's-Samâ» de rivâyet etmiştir.

(384) Ebû Dâvud Bureyde'den sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

«Ben müslümanlıktan uzağım, diyen kimse, doğru konuşuyorsa, dediği gibidir. Şâyet yalan söylüyorsa, sâlimen İslâmiyete dönemez.» (385) buyurmuştur.

Bütün bunlar konuşmanın âfetleridir ki, sayılmaları mümkün değildir. Dilin âfetleri hakkında anlattıklarımızı düşünen kimse, dilini serbest bıraktığı zaman, bunlardan selâmet bulamayacağını anlar ve o zaman Resûl-i Ekrem'in: «Sükût eden kurtuldu.» (386) buyurduğunun mânasını anlamış olur. Zîra bu âfetlerin hepsi tehlikelidir. Bütün bunlar, konuşan adamın yolu üzerindedir. Bunlardan kurtuluş ancak sükût sâyesindedir. Eğer konuşmasına devâm ederse, kendini tehlikeye atmış olur. Ancak bilgili, hatib ve vera' sâhibi olur ve kendini murâkabe eder de, az konuşursa, belki selâmet bulur. Her ne olursa olsun, yine tehlikeden sâlim değildir.

32 nci BEYÂN : YİRMİNCİ ÂFET AVÂMIN YERSİZ SUALLERİ

Yirminci âfet; avâmın, Allahu Teâlâ'nın sıfatlarından, Kelâmının kadim olup olmadığından sormalarıdır.

Avâma düşen vazife, Kur'ân'ın hükmü ile amel etmektir. Şu kadar var ki, bu gerçekler insanlara ağır gelir, boş şeyler hoşlarına gider. Avâm da ilimden dem vurmak ister ve bundan zevk alır. Çünkü böylece şeytan ona bilgiçlik taslatır. Ve fazilet sâhibi olduğu hissini verdirir. Bunu ona o kadar süsler ve sevdirebilir ki, ilimde küfür olan şey'i konuşmağa kadar kendisini getirir de, kendisinin ondan haberi bile olmaz. Hâlbuki bir avâmın her hangi bir kepâzeliği irtikâb etmesi, ilim nâmına câhilâne dem vurmasından daha sâlimdir. Bilhâssa Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfatını alâkadar eden mevzûlarda. Avâmın vazîfesi, teferruata dalmadan Peygamber Efendimizin Allah tarafından getirip haber verdiklerine inanmak ve ibâdetle meşgûl olmaktır. İbâdetle alâkalı olmayan mevzûlarda suâl sormaları edebe aykırıdır. Aksi takdirde Allah'ın hüsnuna uğrar, küfür tehlikesiyle karşı karşıya gelir. Bu gibilerin bu nevi suâller sormaları, koyun çobanlarının Devlet siyâsetine müdâhale etmelerine benzer. Aklının ermediği, havsâlasının almadığı ve ilmi cihetten kavrayamadığı bu nevi idrâki onlarca güç mes'elelerden soran, makbûl bir insân değildir. Çünkü o, bu gibi mes'elelerin avâmı sayılır. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

(385) Nesei ve İbn Mâce Bürcyde'den sahih sened ile rivâyet etmiştir.

(386) Tirmizi rivâyet etmiştir.

ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ فَإِنْ مَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِكَثْرَةِ سُؤَالِهِمْ
وَاخْتِلَافِهِمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَاجْتَنِبُوهُ وَمَا أَمَرْتُكُمْ
بِهِ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ هـ

«Sizi terkettiğim şeylerde beni bırakınız (yâni sükût ettiğim hususları araştırmayınız). Sizden öncekilerin helâk olanları, peygamberlerine çok suâl sormaları ve peygamberlerine ihtilâfları sebebiyledir. Size yasak ettiğim şeylerden kaçınınız, emrettiklerimi de gücünüz yettiği kadar yerine getiriniz.» (387)

Enes (R.A.) diyor ki: «Bir gün Resûl-i Ekrem'e bir çok suâller sordular. Resûl-i Ekrem'in canı sıkıldı ve bize kızarak:

سَلُونِي وَلَا تَسْأَلُونِي عَنْ شَيْءٍ إِلَّا أَنْبَأْتُكُمْ بِهِ هـ

«Sorun bana, (fakat iyi biliniz ki) nerden sorarsanız size haber vereceğim.» buyurdu. Bunun üzerine adamın biri kalktı ve:

— Ey Allah'ın Resûlü, babam kimdir? diye sordu. Resûl-i Ekrem:

— Senin baban Huzafe'dir, buyurdu. Sonra iki genç kalktı ve:

— Bizim babalarımız kimdir? diye sordular. Resûl-i Ekrem:

— Kime nisbet ediliyorsanız, babalarınız onlardır, buyurdu. Daha sonra biri kalkarak:

— Ben Cennette' miyim, Cehennem'de miyim? diye sordu. Resûl-i Ekrem:

— Hayır, sen Cennet'te değil, Cehennem'desin, buyurdu. Resûl-i Ekrem'in canının sıkıldığını görenler, sustu ve bir şey sormadılar. Bunun üzerine Hz. Ömer söz alarak:

— Allah'ı Rabbimiz, İslâmı dinimiz, Muhammed aleyhisselâm'ı peygamberimiz olarak kabûl ettik ve buna râzıyız ya Resûlallah, deyince, Resûl-i Ekrem:

— Otur, ya Ömer, Allah sana rahmet etsin, sen bildiğinde muvafak olmuşsun, buyurdu. (388)

Yine hadîsde vârid olduğuna göre, Resûl-i Ekrem, dedi-kodudan, malî israftan ve çok suâl sormaktan men'ederek:

(387) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(388) Kısmen Buhârî ile Müslim rivâyet etmiştir.

يُوشِكُ النَّاسُ يَنْسَاءُ لَوْ نَحْنُ يَقُولُوا قَدْ خَلَقَ اللَّهُ الْخَلْقَ
فَمَنْ خَلَقَ اللَّهُ قَالُوا ذَاكَ فَقُولُوا أَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ
لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ أَشْءُ الْبَقْلِ أَحَدَكُمْ عَنْ يَسَارِهِ ثَلَاثًا وَالْيَسْعَةُ
بِإِلَهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ۞

«İnsanların suâl sormakta o kadar ileri gideceğinden korkulur ki, hattâ mahlûkatı Allah yarattı, ya Allah'ı kim yarattı? diyecek kadar ileri giderler. Böyle bir suâl sordukları zaman, İhlâs sûresini okuyun, sonra biriniz üç kere soluna tükürerek şeytânın şerrinden Allah'a sığınsın.» (389) buyurdu. Câbir (R.A.) Mula'ane Âyetinin nüzûlüne, fazla suâllerin sebe-b olduğunu söylemiştir.

Mûsâ aleyhisselâm ile Hızır aleyhisselâm kıssasında, yeri gel-medenden lüzumsuz suâllerin sorulmamasına işâret edilmiştir. Nitekim Hızır aleyhisselâm :

فَإِنْ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ۞

«Bana uyacaksan, ben sana anlatmadıkça herhangi bir şey hakkında bana suâl sorma dedi.»

Sonra Mûsâ aleyhisselâm, gemiyi tahrib edişinin sebebini sorunca, Hızır aleyhisselâm'ın ikazı üzerine :

لَا تَوَاحِدْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي غَمًّا ۞

«Unuttuğum için bana çıkışma, gücümün yetmediği şeyden beni mes'ûl tutma, dedi.» Nihâyet sabredemeyip üçüncü suâli de tevcih edince :

هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ ۞ «İşte bu, benimle senin ayrılı-

ğımızdır, dedi.» (390) Ve ayrıldı.

Avâmın bu gibi derin mes'elelerden sormaları, en büyük âfetlerden-

(389) Buhâri ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(390) Muğîre b. Şu'be'den. Buhâri ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

dir. Belki suâller fitneyi uyandırır, bunlardan men'etmek lâzımdır. Kur'ân'ın emirlerini bırakıp da harfleri üzerinde durmak, onlardan bir şeyler çıkarmağa çalışmak, pâdişâhın fermânındaki emirlere riâyet etmeyip de, kâğıdının ve yazısının vasfı üzerinde duran gibidir ki, cezâyı müstelzimidir. Kur'ân'ın emirlerini bırakıp da, «Kur'ân kadim midir, hâdis midir?» diye uğraşan avâm da bu hükümdedir. Aliahu Teâlâ'nın diğer sıfatlarında da hüküm bu minvâl üzeredir.

(İhyâ - Cild: 3 - Kitâb: 4'ün sonu)

İhyâ 'Ulûm'd-Dîn (Cilt: 3)

Rub'ü'l-Mühlikât

BEŞİNCİ KİTÂB

KİTÂBU ZEMM'L-GAZAB

VE'L-HIKD VE'L-HASED

YAKAR, KİRD VE' HASEDİN ZEMMİ

İNTEHAZİNE 'İ C. İBRAHİM BEY'İNDAN İSTİFSAKİLMİŞ

İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn (Cilt: 3)

Rub'ü'l-Mühlikât

BEŞİNCİ KİTÂB :

KİTÂBÜ ZEMMİ'L-GAZAB VE'L-HIKD VE'L-HASED

(GAZAB, HIKD VE HASEDİN ZEMMİ)

(MUKADDİME VE ONYEDİ BEYÂNDAN MÜTEŞEKKİLDİR)

- 1 inci BEYÂN: GADABIN [HİŞMIN] ZEMMİ. 370-375
- 2 nci BEYÂN: GADABIN HAKİKATİ. 375-380
- 3 üncü BEYÂN: RİYÂZET SURETİYLE GADABIN İZÂLESİNİN MÜMKÜN OLUP OLMAYACAĞI. 380-385
- 4 üncü BEYÂN: GADABI HAZIRLAYAN SEBEBLER. 385-386
- 5 inci BEYÂN: HİDDETİ YENMENİN ÇARESİ. 386-391
- 6 nci BEYÂN: HİDDETİ YENMENİN FAZİLETİ. 391-393
- 7 nci BEYÂN: HİLMİN FAZİLETİ. 394-402
- 8 inci BEYÂN: HAKSIZLIK KARŞISINDA NEFSİ MÜDÂFAA. 402-405
- 9 uncu BEYÂN: İHKD VE NETİCELERİ, AFV VE RIFKIN FAZİLETİ. 405-4
- 10 uncu BEYÂN: AFV VE İHSÂNIN FAZİLETİ. 407-414
- 11 inci BEYÂN: RIFKIN, YUMUŞAKLIĞIN FAZİLETİ. 414-419
- 12 nci BEYÂN: HASEDİ ZEMMİN TÂRİFİ, SEBEBİNİN TEDAVİSİ VE İZÂLESİNE LÜZUMLU ŞEYLER. 419-425
- 13 üncü BEYÂN: HASEDİN MÂHİYETİ, HÜKMÜ, KISIMLARI VE MERTEBELERİ. 425-432
- 14 üncü BEYÂN: HASED VE MÜNÂFESENİN SEBEBLERİ. 432-437
- 15 inci BEYÂN: EMSÂL, AKRAN, KARDEŞ, AMCAZÂDE VE AKRABALAR ARASINDA HASEDİN DAHA ÇOK BULUNDUĞUNUN VE BUNLAR ARASINDA KUVVETLEŞİP, NİSBETEN DİĞERLERİNDE DAHA AZ VE ZAYIF OLDUĞUNUN SEBERİ. 437-440
- 16 nci BEYÂN: HASEDİ KALBDEN ATMANIN ÇARESİ. 440-446
- 17 nci BEYÂN: KALBDEN ÇIKARILACAK HASEDİN MİKDÂRI. 446-448

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

O Allah'a hamdeğerim ki, O'nun af ve rahmetine ancak umanlar nâil olabilir. O'nun gadab ve Celâlınden ancak korkanlar kurtulabilir. O öyle yüce bir Allahdır ki, kullarını yoktan yarattı. Onlara şehveti musallat etti. Sonra da her arzû ettikleri şeylere yaklaşmamalarını emretti. Gadabı verdi ve onu yenmelerini kendilerine teklif etti. Sonra da çevrelerini hoşlanıp hoşlanmayacağı şeylerle kuşattı da, ne yapacaklarını denemek için onlara mühlet verdi. İddiâlarındaki samimiyetlerini bilmek için, bu husustaki sevgi derecelerini imtihan etti. Ve açığa çıkarıp gizli tuttukları hiç bir şey'in kendisine gizli kalmadığını onlara bildirdi. Hiç farkında olmadan beklemedikleri bir anda ölüm pençesinin kendilerini yakalamasıyla onları korkuttu da :

مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً
وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ

«Çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak bir tek çılgılığı beklerler. O zaman, artık ne vasiyyet edebilirler, ne de âllelerine dönebilirler.» (36 - Yâsin: 49 - 50) buyurdu.

Yaratılan ve yaratılacakların sayısı nisbetinde salât u selâm, bütün peygamberlere ve kendi sancağı altında toplanılacak olan Muhammed aleyhisselâm'a, hidâyete erişip hidâyete ulaştıran ve Allahu Teâlâ'nın rızasına mazhar olan Âl ve Ashâbı üzerine olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki; gadab ve hışım, Allahu Teâlâ'nın yaktığı ve gönülleri saran ateşten bir kıvılcımdır. O, kül altında korunan, ateş közleri gibi, kalbin derinliklerinde saklıdır. Onu, muânnid cebbârların gönülllerinde gömülü olan kibir meydâna çıkarır ki, bu, demirin kayaya çarpması esnâsında taşın çıkardığı ateş gibidir. Yakın nûru ile müşâhe-

İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Cilt: 3 - F. : 24

1-GAZAB

2-RAHATSIZ EDEN

3-NAIL

4-ÖFKE, HİDDET

5-İNADCI

de edenlere, insanın şeytâna doğru uzanan bir damarı olduğu keşfedilmiştir. Hışım ateşi kendisinde dalgalanmaya başlayan kimsede şeytâna yakınlık kuvvetleşir. Nitekim şeytan:

خَلَقْتَنِي مِنْ تَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ۝

«Beni ateşten onu kuru balçıktan yarattın.» (7 - A'raf: 12) dedi. Toprağın hâli, vekâr içinde sükûnettir. Ateşin hâli ise₂ yanmak,₃ dalgalanmak, hareket ve ızdıraptır. Kin ve çekememezlik de gadab ve hışmın neticesidir. Helâk olanlar, hep bu hastalıklardan helâk olmuş, bozulanlar da bu hastalıklardan bozulmuştur. Bunların kaynağı bir et parçasıdır. (Et parçasından ibâret olan kalb-i cismanî ile alâkası bulunan kalb-i ruhânîdir.) O müstâkim ve iyi olduğu zaman, bütün cesed de düzelmiş olur.

Mâdem ki hıkd, hased ve gâdab insânı helâke götürüyor. Herşeyden önce bunların kötülüklerini ve insânı nasıl helâke sürüklediklerini öğrenmek lâzımdır. Ancak bu sâyede bunlar kalbden çıkarılır ve şerlerinden korunmuş olunur. Çünkü kötülüğü bilmeyen kötülüğe düşebilir. Hattâ kötülüklerini bilmek kâfi değil, kurtuluş çârelerini de öğrenmek lâzımdır.

5 Biz de bu kitabda gadabın zemmi mevzûunda, gadabın kötülüğünü, hıkd ve hasedin âfetlerini anlatacağız. Bunları şu kısımlarda toplayacağız: Önce gadabın zemmi, sonra gadabın hakikati, sonra gadabın riyâzetle izâle edilip edilemeyeceği, sonra gadabı hazırlayan sebepleri, sonra heyecâna gelen gadabı tedâvi ve teskin yollarını, sonra hiddeti yenmenin faziletini, sonra hilmin ehemmiyetini, sonra hiddet ânında ne dereceye kadar konuşulacağını, sonra hıkdın mânâ ve neticelerini, sonra af ile rıfkın faziletini, sonra hasedin zemmi hakkındaki sözleri, hasedin hakikatini, sebep ve tedâvi yolları ile izâlesi için icâbeden son çâreleri, sonra hasedin daha ziyâde emsâller, ekranlar, kardeş ve akrabalar arasında bulunduğunun sebebini, başkalarına karşı daha kuvvetli veyâ daha zayıf olmasının sebeplerini, hasedi kalbden çıkarmanın çârelerini ve bunun borç olan derecelerini anlatacağız. Tevfîk ancak Allah'tandır.

1 inci BEYÂN: GADABIN [HIŞMIN] ZEMMİ

Bu husûstaki Âyet-i Celile :

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَيَةَ حَيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۝

- 1-TEMKİNLİLİK 2-GADAB 3-HİDDET 4-DOĞRU 5-KİN
6-YETERLİ 7-KÖTÜLENME 8-BELA 9-GİDERİLME 10-YUMUŞAKLIK
11-FAZLA 12-BENZER 13-TAY 14-YARDIM

«İnkâr edenler, gönüllerindeki câhiliyye çağının asabiyet ateşini ateşlendirdiklerinde, Allah, peygamberine ve imanânlara huzûr indirdi; onların takvâ sözünü tutmalarını sağladı.» (48 - Fetih: 26)

Allahu Teâlâ bātıla, gadabdan, kâfirlerin meydana çıkardıkları gayretten dolayı onları yermişse, sekinet, ağırbaşlılık ve vekar dolayısıyla demü'minleri övmüştür. Ebû Hureyre'nin (R.A.) rivâyetinde, adamın biri Resûl-i Ekrem'e: «Bana çok kısa bir tavsiyede bulun.» demiş. Resûl-i

Ekrem (S.A.V.): لَا تَغْضَبْ ³ «Hişm etme.» (391) buyurmuş ve

ikinci def'a adam aynı suâli tekrarlayınca, Resûl-i Ekrem aynı tavsiyede bulunmuştur. Abdullah İbn Ömer (R.A.) de şöyle anlatıyor: Bir gün Resûl-i Ekrem'e:

— Benim kavrayabileceğim şekilde bana kısa bir öğüt ver, dedim. Re-

sûl-i Ekrem de: لَا تَغْضَبْ ³ «Hişm etme.» (392) buyurdu. Ben bu

suâli iki def'a tekrarladığım hâlde, her def'asında aynı cevâbı aldım, dedi. Yine Abdullah b. Ömer'in (R.A.): «Allah'ın gadabından nasıl

kurtulurum?» suâline, Resûl-i Ekrem: لَا تَغْضَبْ ² «Gadablanma.»

(393) şeklinde cevap vermiştir. İbn Mes'ûd'un (R.A.) rivâyetinde

Resûl-i Ekrem: مَا تَعْدُونَ الصَّرْعَةَ فِيكُمْ ⁴ «Size göre bahâdır-

lık ve şecâat nedir?» diye sordu. Ashâb:

— Kimsenin yenemediği kuvvetli bir kimsedir, dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

لَيْسَ ذَلِكَ وَلَكِنَّ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ ⁵

«Kahraman o değil, belki hiddet ânında nefsine hâkim olan kimsedir.» dedi. (394) Ebû Hureyre'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem:

(391) Buhârî rivâyet etmiştir.

(392) Ebû Ya'lâ hasen isnad ile rivâyet etmiştir.

(393) Taberânî «Mekârim-i Ahlâk»da ve diğerleri hasen isnâd ile rivâyet etmişlerdir.

(394) Müslim rivâyet etmiştir.

1-KÖTÜLEMİŞSE

2-TEMKİN

3-HIDDET, ÖFKE

4-KAHRAMANLIK

5-HİCİTLİK

لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ

«Kuvvet, pehlivanlık ile değil, kuvvetli, hiddet ânında nefsine hâkim olandır.» (395) buyurdu. Yine Abdullah b. Ömer'in (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem:

«Hiddetini yenen kimsenin kusûrunu Allah örter.» (396) buyurmuştur.

Süleymân, b. Dâvud aleyhimesselem oğluna hitâben: «Oğlum, sakın fazla celâllenme, zira fazla hiddet, yumuşak ve halîm olan insanların gönüllerini incitir, onları eğlenceye daldırır.» dedi. Allahu Teâlâ'nın:

وَسَيِّدًا وَحَضْرًا Âyet-i Celile'sinin tefsirinde; «seyyid»

kelimesinden murâdın, hiddeti gâlib olmayan efendidir, denmiştir. Ebû'd-Derdâ (R.A.) da Resûl-i Ekrem'den, Cennet'e girecek bir amele işâreti istediği zamân, Resûl-i Ekrem:

لَا تَغْضَبْ «Celâllanma.» (397) buyurmuştur.

Yahyâ aleyhisselâm İsâ aleyhisselâm'a: «Gadab etme.» deyince, İsâ aleyhisselâm: «Ben bir insânım, insân olarak buna imkânım yok.» dedi. Bunun üzerine, Yahyâ aleyhisselâm: «Servete harîs olma.» deyince, İsâ aleyhisselâm: «Bu, mümkündür.» dedi.

Bir hadis-i şerifinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

الْغَضَبُ يُفْسِدُ الْإِيمَانَ كَمَا يُفْسِدُ الصَّبْرُ الْعَمَلَ

«Acı bir otun (sabur otunun) veyâ sirkenin balı bozduğu gibi, gadab ve hiddet de imânı ifsâd eder.» (398) Diğer hadisde:

مَا غَضِبَ أَحَدٌ إِلَّا أَشْفَى عَلَى جَهَنَّمَ «Hiddetlenen herkes kendini

Cehennem'e doğru sürüklemiş olur.» (399) buyurulmuştur. Yine biri, en

(395) Buhâri ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(396) İbn Ebî'd-Dünyâ rivâyet etmiştir.

(397) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Taberânî «Kebir»inde hasen isnad ile rivâyet etmişlerdir.

(398) Beyhaki rivâyet etmiştir.

(399) Bezzar ve İbn Adıyy rivâyet etmiştir.

ağır şey'in ne olduğunu sorunca, Resûl-i Ekrem :

غَضَبُ اللَّهِ

«Allah'ın gadabıdır.» buyurmuştur. «O hâlde Allah'ın gadabından beni

ne kurtarır.» diye sorunca, Peygamberimiz:

لَا تَغْضَبْ

«Gadab etme.» (400) buyurdular.

Bu husustaki diğer rivâyetler :

Hasan-ı Basrî diyor ki: «Hiddetle yerinden sıçradığın zaman, Cehennem'e düşecek şekilde oturacağından korkulur.» Zü'l-Karneyn'den gelen rivâyete göre; Zü'l-Karneyn bir melek ile karşılaşmış ve meleğe:

— İman ve yakınlığı kuvvetlendirecek bana bir şey öğret, demiş, Melek de:

— Gadab edip, kimseye kızma, zira şeytanın insâna en çok hulûl edebileceği zaman, insanın hiddetli ânıdır. Bunun için hiddetini sükûnetle yenmeğe çalış. Sakın acele etme, zira acele ettiğin zaman, nasibini kaybedersin. Yakın ve uzağına karşı yumuşak ol, muannid zâlimlerden olma, demiştir.

Vehb b. Münebbih'in rivâyetinde, şeytan kilisedeki bir râhibi yoldan çıkarmak için her çâreye baş vurdu, muvaffak olamadı. Nihâyet bir gün şeytân:

— Kapuyu aç, diye seslendi. Râhib :

— Açmam, dedi. Şeytan :

— Aç diyorum sana, sonra pişman olursun, dedi. Râhib yine açmadı.

Bunun üzerine şeytân :

— Ben Mesih'im, dedi. Râhib :

— Mesih ol, dedi. Sen Mesih isen, bize ibâdet ve mücâhede ile emredip, kıyâmetle bizi korkutmadın mı? Eğer şimdi başka bir şey söyleyeceksen, seni dinleyecek değilim, daha seninle ne işim var? dedi. Dıştan seslenen :

— Hayır, ben şeytanım, seni aldatmak istedim, muvaffak olamadım. Bu def'a senin istediğin soruları cevaplandırmak üzere geldim, istediğini sor, cevap vereyim, dedi. Râhib :

— Sana sorulacak bir suâl yok, deyince, şeytan geri dönüp gitmeğe başladı. Bunun üzerine Râhib :

— Beni dinle, diye seslendi. Şeytan :

(400) Ahmed, Abdullah İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

— Seni dinliyorum, dedi. Râhib :

— Âdem oğlunu aldatmakta sana en çok yardımcı olan ahlâk hangisidir? Şeytan :

— Gadab ve hiddettir. İnsan kızdığı zaman, çocuk topacını çevirdiği gibi, ben de onu istediğim tarafa çeviririm, dedi.

Hayseme anlatıyor: Şeytan diyor ki: Âdem oğlu beni nasıl yenebilir? Kendisi râzı olup hiddetli bulunmadığı sırada gider kalbine yerleşirim. Kızdığı zaman, uçar kellesi üzerine konarım, dedi. Câfer b. Muhammed : «Bütün kötülüklerin anahtarı hiddettir.» demiştir. Ensâr'-dan biri: «Ahmaklığın başı hiddet, onu sevk' u idâre eden gadabtır.» demiştir. Cehâlete râzı olan yumuşaklık ve güzel huydan müstâğnidir. Hâlbuki güzel huy ve yumuşak tabiatlılık, zînet ve aynı menfaattır. Cehâlet ise çirkinlik ve zararın tâ kendisidir. Ahmağın cevâbı ise sükûttur.

İblis diyor ki: «Âdem oğlu beni çok kere âciz bıraktığı hâlde, yalnız üç yerde beni âciz bırakmamıştır: Sarhoş olduğu zaman, onu yularından yakalar, istediğimiz yere götürür ve istediğimizi ona yaptırırız. Kızdığı zaman ise, bilmediğini kendisine söyler ve pişmân olacağı şeyleri yaptırırız. Elindekini az gösterir ve gücü yetmiyeceği şeylere kendisini sürükleriz. Hakim'in birine, birinin nefesine hâkim olduğunu söyleyenlere verdiği cevabda, o hâlde bu adam şehvetin esiri olmamış, arzûları kendisini yenememiş ve gadabı kendisine galebe çalamamıştır, dedi. Yine Hakim'in biri: «Sakin kızma; zîra kızmak, neticede seni özür dileme zilletine düşürür.» demiştir. Denildi ki: «Gadabtan sakının; zîra sabur otunun balı bozması gibi, gadab da imânı bozar.» Abdullah b. Mes'ûd (R.A.) da: «İnsânın yumuşak tabiatlı olduğu hiddeti sırasında, emin olması ve emânete riâyeti ile ihtiyâcı sırasında belli olur. Kızmadığı zaman hilmini, ihtiyâcı olmadığı zaman emin olduğunu bilemezsin.» demiştir.

Ömer b. Abdülâzîz vâlisine yazdığı mektubda: «Kızdığın bir adamı hiddet ânında muâkabe etme, onu tevkîf et, hiddetin geçtikten sonra suçu nisbetinde cezâsını ver. Onbeş kırbaçtan fazla da sakın vurma!» demiştir. Ali b. Zeyd de şöyle diyor: «Kureys'den biri Ömer b. Abdülâzîz'e ağır bir söz söyledi. Ömer uzun bir müddet sustuktan sonra: «Saltanat gurûru ile şeytânın beni titretip harekete geçirmesini ve yarın senin benden alacağını bugün benim senden almamı istedin.» dedi. Adamın biri de oğluna yaptığı nasihatte: «Oğlum, kızgın tandırda insanın canı tahammül edemeyeceği gibi, gadab ânında da akıl yerinde duramaz.» demiştir.

İnsanların en akıllısı hiddeti en az olanıdır. Şâyet hiddet göstermemesi dünyâlık te'mîni hususunda ise, buna zeyreklik ve hile derler. Şâyet Âhîret için olursa buna da hilim ve ilim derler. Gadabın, aklın düşmânı

olduğu da söylenir. Hz. Ömer (R.A.) hutbesinde: «Tama'dan, nefsinin arzûlarından ve gadabtan korunan felâha ulaşmıştır.» demiştir. Diğer biri de: «İtâat edilen şehvet ve gadab, sâhiblerini Cehennem'e iter.» demiştir. Hasan-ı Basrî, aşağıdaki hususları müslümanlık alâmeti olarak göstermiştir. Bunlar: Dinde kuvvet, güzel ahlâkta yumuşaklık, imanda yakın, hilimde ilim, yumuşaklıkta akıllı davranmak, herkese hakkını vermek, zenginlikte iktisâd, fakirlikte güzelliğe, kudrette ihsân, arkadaşlıkta tahammül, şiddette sabırdır. Müslümân gadabına yenilmez, gayrette, kıskançlıkta aşırı gitmez. Şehveti irâdesine galebe çalmaz. Midesi kendisini rezil etmez, tama'ı kendisini perîşân etmez, irâdesi düşük olmaz. Mazlûma yardım, âcize merhamet eder. Cimri olmaz, isrâf etmez, intikaam almaz, cehâletle yapılan kusurları bağışlar, kendi kendinden emîn, insanlar kendisinden huzûr içinde olur.

Abdullah b. Mübârek'e, güzel ahlâkı bize bir cümlede hullâsa eder misin? diyenlere, gadab etmemektir, şeklinde cevap vermiştir. Peygamberlerden biri etbâna: «Kızmamak üzere bana söz veren, derece bakımından benimle olduğu gibi sonunda da benim halifem olur.» dedi. Gencin biri: «Ben varım, bunu en iyi olarak ben yerine getiririm, kimseye kızmam.» dedi ve nihâyet onun yerine geçti. Bu genç, Zû'l-Kifl adındaki peygamberdir. Buna Zû'l-Kifl denmesi, kızmamağa söz verdiği, yâni bu kefâlet altına girdiği ve sonra da sözünde durduğu içindir. Vehb b. Münebbih de, küfrün dört direği var, der. Bunlar; gadab, şehvet, saldırganlık ve tama'dır.

2 nci BEYÂN : GADABIN HAKİKATİ

Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ canlıları bozulma tehlikesine ve bir de bedenindeki dâhili ve hâricî sebeblerle ölüme mâruz bıraktığı için, kendini fesaddan ve muayyen zamâna kadar yaşayamama tehlikesinden koruyacak olan sebebi de kendisine in'âm etmiştir. İnsânın hastalanmasına ve ölümüne sebep olan, birbirine zıt ve düşmân olan harâret ile rutûbetten terekküb etmiş olmasıdır. Harâret durmadan rutûbete girer ve onu kurutup buhar hâline getirmeğe çalışır. Hattâ buhar olup havaya uçar. Şâyet rutûbet gıdâdan kuvvet almazsa canlının havâtı bozulur. Bunun için Allahu Teâlâ, hayat sâhibinin bedenine muvâfık düşen gıdâyı yaratmıştır. Bu gıdâyı almak için de insanda istek yarattı. Bu sâyede insân, kendini helâk olmaktan kurtarır. Bu, iç sebebidir.

Sihhatinin bozulması ve hayâtının yok olması ile alâkalı olan hâricî sebebe gelince; bunlar da muhtelif darbelerle hayâtına saldıran tehlikeli şeyler gibi. Kendini bu dış tehlikelerden korumak için de bir kuvvete ihtiyâç hâsıl oldu. Bunun için de Allahu Teâlâ ateşten olan gadab tabia-

1-AC GÖZLÜLÜK 7-BİRLEŞME

2-BIRIKTIRMA

3-BİLGİSİZLİK

4-TABI OLANLAR

5-IHSAN

hini kendisinde yarattı. Onu fıtratında yerleştirdi. Kendi hamuru ile karıştırıp yoğurdu. Maksadına erişemediği anda gadab ateşi parlar. Bundan çıkan alev, kalbin kanını kaynatır. Kaynayan kan, ateşin ve kaynayan suyun yukarı hücumu gibi, yukarıya beyne hücum eder, yüze dökülür ve yüz kızarır. Cild, parlak olduğu için şeffâf billûrun içinde olan şey'i göstermesi gibi, içindeki kanın rengini gösterir. Kanın böyle bedene yayılması, gücü yettiği ve kendisinden düşük olan kimselere gadablandığı zamandır. Kızdığı kimse kendisinden üstün olup, gücü yetmediği bir kimse olduğu takdirde, bu sefer kan içeri çekilir ve adama hüzn gelir. Bunun içindir ki, böyle hüzn ve korku anlarında çekilen kan sebebiyle yüzü sararır. Şâyet kendisine denk bir kimseye kızmışsa, bâzan yüzü kızarır ve bâzan solar. Böylece tereddüd içinde olur.

Hulâsa, gadabın yeri kalbdır. Mânası da intikam hırsı ile kanın galeyâna gelmesidir. Bu kuvvet galeyâna geldiği zaman, ilk önce gelecek tehlikeleri önlemeğe kalkar. Tehlikelerin vukuundan sonra ise, onların tedavisine ve intikam almasına başlar. İşte intikam, gadabın arzû ettiği bir gıdâsıdır. İntikamdan zevk alır ve ancak intikam sonunda sükûnete erer.

Bunu böyle anlattıktan sonra bilmiş ol ki; fıtrat itibâriyle insanlar, gadab kuvvetinde ifrât, tefrit ve itidâl sâhibi olmaları hasebiyle üç zümreye ayrılmışlardır. Tefrit, yâni aşırı gerilik, bu kuvvetin ya tamâmen kaybolması veya zayıf kalmasından ileri gelir. Bunun sâhibine hamiyetsiz insân derler ki, bu, mezmûmdur. Bunun için İmâm Şâfiî: «Kızmağı gerektiren hâllerde kızmayan merkebtir.» demiştir. Gadab ve hamıyyetini kökünden kaybeden, cidden nokşandır. Allahu Teâlâ Resûl-i Ekrem'in Ashâb'ını şiddet ve hamıyyetle tavsîf ederek:

أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رَحِمَاءُ بَيْنَهُمْ ه ه «Onlar kâfirlere karşı sert,

birbirlerine merhametlidirler.» (46 - Feth: 29) buyurduğu gibi, Resûl-i Ekrem'ine hitâben:

جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ه ه

«Kâfirler ve münâfıklarla harbet; onlara karşı sert davran!» (66 - Tahrîm: 9) buyurmuştur. Gılat ve şiddet, kuvvet ve hamıyyetin eseridir. Bu da gadabdır. Aşırı gadaba gelince; bu da gadab sıfatının galeyâna gelip, din, tâat ve aklın hâkimıyyetinden çıkmış olmasıdır. Artık bu derekeye düşen insanda basiret, düşünce, irâde ve fikir diye bir şey kalmaz. Bu kimse çâresizler seviyesine düşer. Gadabın bu ifrâtı ya fitri olur veya itiyâd hâline getirilir. Nice insanlar var ki, yaradılış itibariyle çabuk

1-GAZAB 2-COŞMA, KAYNAMA 3-GAYRET 4-KÖTÜ 5-EŞEK
6-VASIFLANDIRMA 7-İKİ YÜZLÜ 8-ALİŞKANLIK

kızma, istidâdındadır. Hattâ suratından ⁻¹ gadab akmaktadır. Kalbin hararet mizâcî da buna yardımcı olur. Zira ⁻¹ gadab, ateştir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

وَإِنَّمَا بُرُودَةُ الْمِزَاجِ تَطْفِئُهُ وَتُكْسِرُ شَهْوَتَهُ

«Mizâcın burûdeti, soğukluğu, ⁻¹ gadabı söndürür ve şehvetini kırar.»

(401) -8

İtiyâd sebebiyle gadabın galeyâna gelmesine gelince; bu da düşüp kalktığı kimselerden elde ettiği neticedir. ⁻¹ Sohbet ettiği insanlar, gadablarıyla öğünür ve bunu bir erkeklik ve şecâat sayarlar. İçlerinden biri: «Ben öyle aldatmalara dayanamam, kimsenin hakaaretine tahammülüm yoktur.» der. Hâlbuki bunun mânası, bende akıl ve ahlâk yok, demektir. O bunu anlamadan, bu sözü övünme vesîlesi addeder. İnsan bu gibi sözleri dinleye dinleye, gadabın güzel bir şey olduğunu sanır ve kendini onlara benzetmeğe çalışır. Bu sebeble kendisinde de gadab aşırı dereceye varır. Gadab ateşi kuvvetlenip alevlendiği zaman, her türlü öğüt ve nasihatlerden sâhibini kör ve sağır eder. Artık va'z ve nasihat dinlemez olur, bil'akis daha da hiddetini arttırır. Hattâ bu arada aklının ışığı ile tenvîr olmak isteyip düşündüğü zaman, buna da muvaffak olamaz. Zira aklın nûru, gadabın dumanı ile sönmüş ve mahvolmuştur. Çünkü düşüncenin merkezi beyindir. Şiddetle kızgınlık ânında kalbin kanının kaynaması ile kara bulutlar beyne yükselir ve düşünce sâhasını kaplar. Hattâ his merkezine de sığrır, duygu organlarımızı bozar, gözünü karartır, gözleri görmez olur. Dünyâ kendisine kapkaranlık gelir. Beyni, içinde ateş yanan bir mağara hâlini alır. Mağaranın etrâfı kararmış, içi kızarmış, her tarafı dumanla dolmuş, ortada ya çok zayıf veyâ ışığı tamâmen sönmüş bir lâmba vardır. Bu mağarada ayak duramaz, söz duyulmaz, hiç bir şey görülmez. Artık ne dâhilden, ne de hâriçten onu söndürmeğe güç yetmez. Burada yapılacak tek şey, yanması mümkün olan her şey'in yanmasını beklemektir. İşte gadabın kalb ve bedendeki tahribâtı da aynen böyledir. Hattâ bâzan gadab ateşi o kadar kuvvetleşir ki, kalbin hayâtı olan rutûbeti tamâmen mahveder. Nitekim bu hâl, mağaralarda yanan ateşlerde de görülür. Ateş kuvvetli olursa mağarayı parçalar, altını üstüne getirir. Çünkü ateş, parçaların kuvvetini, birbirine ulaştırmıştır, isâl etmiştir. İşte gadab hâlinde kalb de böyledir. Hakikat şu ki, deniz ortasında esen şiddetli rüzgârların dalgaları birbirine kattığı sırada, bu dalgalar arasında kalan geminin hâli ne ise, hiddet ve gadab ânındaki insânın hâli de aynen onun gibi olup, belki bu vaziyet karşısında geminin hâli, o insanın

(401) Tirmizi, Ebû Saîd'den rivâyet etmiştir.

1-HUY, TABİAT

6- ULAŞTIRMA

2-HAREKETSİZLİK

3-YİĞİTLİK

4-AYDINLATMA

5-NEM

hâlinde daha ehvendir. Böyle bir cenderede bulunan kimsenin selâmete ulaşması, gayz u kin ile dalgalanan insânın selâmete ulaşmasından daha umudludur. Zîra her ne kadar gemi dalgalar arasında çalkalanıyorsa da gemide, gemiyi kurtarmak için çalışan ve sevk u idâre eden bir kapitan ve yardımcıları vardır. Beri tarafta ise bu beden gemisinin sâhibi kalb idi. Onu gadâb kör ve sağır ettiği için, onun yapacağı bir şey kalmamıştır.

² Gadâb ve kızgınlığın dıştaki görüntüsü; rengin değişmesi, kükremler, işlerin çığından çıkması, söz ve hareketlerin şuursuzca olması, dudakların köpürmesi, gözlerin kızarması, burun deliklerinin açılıp kapanması, suratının ekşimesi gibi hâllerdir. Hattâ insan, kızdığı anda kendi suratını görse, kendi kendine nefret eder, utancından kızgınlığı geçerdi. Hâlbuki bâtını çirkinliği, surat çirkinliğinden çok daha fazla. Çünkü görünüş, bâtının tezâhürüdür. Önce içi çirkinleşiyor, sonra da dışarı vuruyor. Dışın bozulması, bâtının bozulmasının neticesidir. İşte kızgınlığın görünüşteki alâmetleri bunlardır.

Dilindeki alâmetlerine gelince; sövüp saymak gibi kötü sözler söylemek. Öyle sözler ki, bunları duyan utandığı gibi, söyleyen de hiddeti geçtikten sonra hatırladıkça utanır. Bununla berâber sözler biçimsiz ve âhenksiz olarak ağızdan çıkar.

Diğer âzalardaki te'sirine gelince: hücum, vurmak, yaralamak ve hattâ hiç aldırış etmeden öldürmektir. Şâyet kızdığı kimse kaçır veya her ne sûretle ondan intikaamını alamazsa, bu def'a kendi kendine döner, kızar, köpürür, yaka paçasını yırtar ve yumruğunu sağa sola sallar. Sarhoşun sürçmeleri gibi sağa sola yalpa vurur, hattâ bâzan düşer, hiddetinden yürüyemez hâle gelir. Sağa sola canlı cansız varlıklara saldırır. Elindeki sopayı yere vurur, yemekleri döker, bardakları kırar, hayvanlara söver, onlarla konuşmağa başlar. Önüne gelene çatar ve âdeta bir deli olur.

Kalbindeki te'sirine gelince; kalbi nefret, kin, çekememezlik, onun felâketine sevinmek, sevincine üzmek, onun hakkında bildiklerini açıklamak ve onu rezil etmek, ezmek, onunla alay etmek ve benzeri bütün kötülüklerle kalbi dolar.

² Bu anlattıklarımız aşırı derecede gadâb sâhibi olanlardır. Hamiyetsiz kimselerin tavr u hareketine gelince; nâmuslarına, karılarına, hizmetçilerine yapılan hakaaretlere aldırılmaz, alçak kimselerin eziyetlerine katlanır, her türlü rezâlet ve kepâzeliklere boyun bükür. Bu da makbûl bir haslet değildir. Çünkü bunun neticesi iffetini müdâfaa etmemektir. Bu ise deyyûsluktur. (Sa'd b. Ubâde'nin: «İffetime biri taarruz etse onu

1-AŞAĞI 2-GAZAB 3-KAR 4-BAĞIRMA 5-GAYRET 6-BİABİR 7-SATAŞMA

öldürürüm.» sözünü Resûl-i Ekrem'e naklettikleri zaman) Resûl-i Ekrem

(S.A.V.) : **إِنَّ سَعْدَ الْغَيُورِ وَأَنَا أَغَيْرُ مِنْهُ وَإِنَّ اللَّهَ أَغَيْرُ مِنِّي هـ**

«Sa'd gayûr ve kıskançtır, ben ondan kıskancım. Muhakkak ki Allah Teâlâ benden de gayretlidir.» buyurmuştur. (402) Kıskançlık, nesebin ve neslin muhâfazası için elzemdir. Eğer insanlar bu hususta müsâmaha gösterse nesil kaybolur, karışır giderdi. Bunun için erkeklerinde kıskançlık bulunan bir milletin nesli korunur, denilmiştir.

Görülen kötülöklere susmak da gadab kuvvetinin zayıflığındandır. Ni-

tekim Resûl-i Ekrem : **خَيْرُ أُمَّتِي أَحَدَانِ هـ** «Ümmetimin ha-

yırlısı, dininde keskin ve titiz davrananlardır.» (403) buyurdu. Kur'an-ı

Kerim'de: **وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ هـ** «Allah'ın dini husûsun-

da onlara acımayın.» (24 - Nûr: 2) buyurulmuştur. Hattâ gadab kuvvetini kaybedenler, nefislerini terbiyeden de âciz derekeye düşerler. Çünkü nefsi terbiye lâzımdır, bu da gadab ile mümkündür.

Görülüyor ki, gadabın tamamen yok olması, zemmedilen bir davranıştır. Övülen gadab ise, akıl ve dinin işâretini bekleyen gadaptır. İnsân, hamîyyetin icâb ettirdiği yerlerde hiddetini gösterebilmeli, yumuşaklığın icâb ettirdiği yerlerde ise hiddetini yenebilmeli; bu sûretle itidâli, orta dereceyi bulmalıdır. Allahu Teâlâ'nın teklif ettiği istikaamet de bu-

dur. Peygamberimiz Efendimizin de: **خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا هـ**

«İşlerin hayırlısı ortalarıdır.» (404) buyurduğu vasat da zâten budur. Kendisini zillet ve meskenetten muhâfaza için hamîyyet ve gayret göstereceği yerlerde za'fiyet göstermek sûretiyle gadabında durgunluk gören kimse, gadab kuvvetini takviyeye çalışmalı, bunun aksine tehevüre varan gadaba sâhib olan kimse de, hiddetini azaltmağa çalışmalı ve tecâvüzden kendini muhâfaza etmelidir. Bu sûretle aşırılıktan korunup itidâle riâyet etmelidir. İşte kıldan ince ve kılıçtan keskin olan sırât-ı

(402) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(403) Taberânî «Ev s a t»'ında Ali'den rivâyet etmiştir.

(404) Beyhâkî «Şuabü'l-İmân»'ında mürsel olarak rivâyet etmiştir.

1-ÇOK GAYRETLİ

2-GEREKLİ

3-HOŞ GÖRÜLÜK

4-GARAB

5-HASSAS

7-KÖTÜLENME

8-ORTA

9-TEMBELLİK

10-ZAYIFLIK

11-KUVVETLENDİRME

12-SONUNU DÜŞÜNMEDEN
KARAR VERMEK

müstakim budur. Tamâmen istikaamette bulunamayan, ona yaklaşmağa çalışsın. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

قُلْنَ تَسْتَطِيعُونَ أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ ۝

«Âdil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız, kadınlar arasında müsavât yapamayacaksınız, bâri bir tarafa kalben tamâmen meyletmeyin ki, öbürünü askıdaymış gibi bırakmış olmayasınız.» (4 - Nisâ: 129)

Bütün iyilikleri yapamıyorum diye bütün kötülükleri yapmak doğru olmaz. Mümkün mertebe kötülükleri azaltıp iyilikleri çoğaltmak lâzım. Kötülüklerin bir kısmı diğer bir kısmından ehven, iyiliklerin bâzısı da bâzısından üstündür.

İşte gadabın hakikati ve dereceleri bunlardır. Allahu Teâlâ'dan, rızâsına bizi mazhar kılmasını dileriz. Zira o, dilediği şey'e kaadirdir.

3 üncü⁶ BEYÂN : RİYÂZET SURETİYLE GADABIN⁵ İZÂLESİNİN MÜMKÜN OLUP OLMAYACAĞI

Bilmiş ol ki; bu hususta görüşler ikiye ayrılmıştır. Bir kısmı, gadabın⁷ tamâmen yok olabileceğine, riyâzetten de maksadın bu olup buna müteveccih olduğuna; diğer bir kısmı ise, hilkat gibi, ilâç ve değişikliği kabûl etmediğine kaâildir, ki, her iki tarafın da görüşleri zayıftır. Bu hususta en doğrusu, bizim anlatacağımızdır. O da, insan oğlunun hoşuna giden ve hoşlandığı şeyler⁸ bulunduğu⁹ ve hoşuna gitmeyen şeyler de olduğuna göre, hiddet ve gadabdan da hâli kalamaz. Görüşüne muvâfık düşen ve düşmeyen şeyler olduğu müddetçe, muvâfık olanı sevdiği gibi, görüşüne muvâfık olmayanı da sevmez. İşte gadab bundan meydâna gelir. Sevdiklerini aldıkları veya hoşlanmadığını kendisine kabûl ettirmek istedikleri zaman, mutlak sûrette kızar. Bununla berâber insanın sevdiği üçe ayrılır :

İnsanların sevdikleri şeyler :

Birincisi, herkesin muhtâç olduğu şeylerdir. Yiyecek, giyecek, mesken ve beden sağlığı gibi. Yiyeceğini, içeceği suyu, elbise ve meskenini elinden almak isteyenlere, kendini dövmeğe kalkışanlara elbette kızması lâzımdır. Bunlar, insan için zarurî ihtiyaçlardır. Bunların alınmasından kimse hoşlanmadığı gibi, bunları almak isteyenlere de herkes kızar.

İkincisi, kimse için zarûrî olmayan şeylerdir. Mevki, fazla servet, köleler ve hayvânât gibi ihtiyaçtan fazla varlıklar. Bunlar, âdet cihetinden sevilen şeylerdir. Hattâ altın ve gümüş, bizâtihi sevilen maddelerdendir.

1-EŞİTLİK 2-ASILI 3-ASAĞI 4-NAIL 5-GAZAB
6-MAHV 7-YÖNELMİŞ 8-İNANMIŞ 9-BOŞ 10-KENDİLİĞİNDEN

İnsan oğlu bunları istif etmesini ister. İhtiyâcı olmasa bile, bunları elinden almak isteyenlere kızar. Bununla berâber bu ikinci kısımdan hiddet etmemesi de düşünülebilir. Meselâ, ihtiyâcı olmayan bir evini zâlimin biri yaksa, buna kızmaması câizdir. Çünkü bu adam zâhid ve dünyâyâ ehemmiyet vermeyen biri ise, «Ne olacak bir meskenim var, bana yeter» deyip kızmayabilir. Hâlbuki umûmiyetle insanların kızdıkları bu ikinci kısımdır. Yâni zarûri olmayan ihtiyaçlardır. Mevki ve rütbesinden düşürülmek, sandalyasını kaybetmek ilimdeki mevkiini yitirmek gibi. Bunlara sevgisi gâlib olan kimsenin, bu taraflarına dokunulduğu zaman hemen kızar. Fakat bunlara sevgisi gâlib olmayanlar aldırış bile etmezler. Baş tarafta oturacak yerde kapu diblerinde de otururlar. Bu gibi kıymetsiz şeylere fazla meyli olan kimsenin hiddeti de fazla olur. Şehvetlere temâyül çoğaldıkça, mevki düşer. Zîra ihtiyaç, bir noksanlıktır. İhtiyaç çoğaldıkça noksanlık da çoğalır. Câhilin en büyük emeli, bütün istek ve arzularına ulaşmaktır. Hâlbuki bunların birer sıkıntı kaynağı olduklarının farkında değildir. Hattâ bâzı kimseler, âdi kimselerle arkadaş olmak hasebiyle, kendisine, sen iyi oynayamıyorsun, içemiyorsun, fazla yemiyorsun gibi sözlerine de canı sıkılır ve kızarlar. Bu ikinci kısmı sevmek zarûri olmadığı için, bu gibi şeylere kızmak da zarûri değildir.

Üçüncü kısım, bâzıları hakkında zaruri ve bâzıları hakkında zaruri olmayan şeyleri sevmektir. Âlime göre kitab, san'atkâra göre âlet gibi. Bunlar, bu gibi insanların zaruri ihtiyaçları oldukları için. Bunları alıp bozanlara kızarlar. Zaruri ihtiyaçlar ise sevilir. Bu da şahıslara göre değişir. Zaruri sevgi, Resûl-i Ekrem'in :

مَنْ أَصْبَحَ آمِنًا فِي سِرِّهِ، مَعَا فِي بَدَنِهِ، وَلَهُ قَوْتُ يَوْمِهِ، فَكَانَ
حَبِيزًا لِّلْذَنْبِ بِحِذَائِهَا

«Kim ırzında ve malında emîn olarak sabahlar, vücûdunda âfiyet ve günlük nafakası bulunursa, bütün dünyâ kendisine bahşedilmiş gibidir.» (405) hadisi ile açıkladığı şeylerdir. Hakikatlere vâkıf olup, bu üç ni'met kendisine verilmiş olan kimsenin başka şeylere aldırış etmemesi ve kızmaması düşünülür.

Sevilen şeylerde riyâzetin neticeleri :

İşte sevilen üç şey bunlardır. Şimdi bunların her biri hakkında riyâzetin neticelerini izâh edelim:

Birinci kısım hakkındaki riyâzet: Kalbin hiddetini tamâmen yok etmek için değil, belki gâdabını irâdesi altına alıp, şeriat çerçevesi ve akıl

(405) Tirmizî ve İbn Mâce Ubeydullah'dan rivâyet etmişlerdir.

muvâzenesi ile onu kullanmak içindir. Bu da mücâhede ve yumuşaklığı itiyâd hâline getirmeğe çalışmak ve gayret göstermekle mümkündür. Hamiyyet ve gayret sâyesinde bunu tabiat hâline getirebilir. Fakat, gadabın kökünü kalbden söküp atmağa çalışmak, tabiate aykırı olduğu için mümkün değildir. Mümkün olan, onun saldırganlığını azaltmak, ve bu sâyede içinden şiddetli heyecanı ve yüzündeki kızgınlık eserini kaldırmaktır. Bu da cidden zordur. Üçüncü kısmın hükmü de budur. Kendisine lâzım olan bir kitap veya âletin başkasına lâzım olmaması kendisini alâkadar etmediği için, başkasına lâzım değil diye hiddetini azaltmaz. Burada da yapacağı riyâzet sâyesinde iç heyecanı azalmış ve sabretmesini sağlamış olur.

İkinci kısma, yâni aslında zarurî olmayan şeylere karşı olan hiddete gelince, riyâzet sâyesinde bu gibi şeylerin kendisinden alınmasına karşı duyduğu gadabtan tamâmen vaz geçmesi mümkündür. Çünkü riyâzet sâyesinde bunların sevgilerini gönlünden çıkarabilir. İnsan oğlu, meskeninin kabir, asıl ebedî kalacağı yerin Âhiret, dünyânın ise, Âhiret için azık te'min edeceği bir geçit yeri olduğunu, buradan ancak yerine gidinceye kadar bir azağa ihtiyâcı olduğunu, fazlasının ise asıl vatanında kendisine bir vebâl olacağını bildikten sonra, artık dünyâdan yüz çevirir, gönlünden dünyâ sevgisini çıkarır. Gadab ve hiddet, sevgiye bağlıdır. Nitekim bir adamın sevmediği bir köpeğini başkası dövse ona o kadar kızmaz. İşte bu hususta riyâzet ve nefsi terbiye, gadabı kökünden söküp atmağa kadar giderse de, bu pek ender görülen şeydir. Bâzan da kızsâ bile hiddetinin icâbını yerine getirmez ve sabreder ki, bu birinciden daha kolaydır.

Sâyet birinci kısımdan olan zarurî ihtiyaçların kaybolmasından insan kızmaz, belki acı duyar. Meselâ günlük nafakasının te'mini için bir koyunu olan kimse, bu koyunun ölmesinden hoşlanmaz, fakat ölürse kimseye kızmaz, kendi kendine acınır, her hoşlanmadığı şeyde gadab zarurî değil, hattâ insan kan aldirmaktan da acı duyar, fakat kan alıcıya kızmaz. Tevhid kendisine galebe çalan ve tevhidin sırrına eren kimse, her şey'in Allah'ın kudretinde olduğunu ve Allah'dan geldiğini bilir, yaratıkların birer âlet olduklarını bilerek onlara kızmaz. Nitekim hükümdârın idam fermanını yazan kaleme kızmadığı gibi. Nafakasını te'min eden koyununu kesene de kızmaz. Zîra kesmeği de, ölmeği de Allah'dan bilir. Tevhidin galebesi sâyesinde hiddet de ortadan kalkar. Bunun gibi her şey'in Allah'dan olduğunu, belki hakkında hayırlı olan, aç kalmak ve öldürülmek gibi hoşlanmadığı şeyler olduğunu düşünerek, Allahu Teâlâ'ya hüsn-i zann etmek sûretiyle de gadab etmeyebilir, dersin;

Deriz ki: Bu da mümkündür. Fakat tevhidin bu mertebeye yükselmesi muvakkattir, geçicidir. Şimşek gibi gelir geçer, devâm etmez ve der-akab gönül vâsıtalarına teveccüh eder. Bu, tabiidir, bundan ayrılmaz. Eğer

bu hâl devâmlı olarak bir ferdde bulunması düşünülseydi, Resûl-i Ekrem'de düşünülebilirdi. Hâlbuki o da hiddetlenir, mübârek yanakları kızarırdı. Hattâ:

اللَّهُمَّ إِنِّي بَشَرٌ أَغْضَبُ كَمَا يَغْضَبُ الشَّرُّ فَإِنَّمَا مُسْلِمٌ سَبَبَتْهُ أَوْ
لَسَنْتُهُ أَوْ ضَرَبَتْهُ فَاجْعَلْهَا مِنِّي صَلَاةً عَلَيْهِ وَزَكَاةً وَقُرْبَةً
تُقَرِّبُهُ بِهَا إِلَيْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۝

«Allah'ım, ben de bir insânım, herkesin kızdığı gibi ben de kızarım, (kızarak) herhangi bir müslümâna kötü söyler, tel'in eder veyâ onu döversem, sen bu hareketimi benden ona bir duâ, tezkiye ve kıyâmet günü sana yaklaştırmaya vesîle kıl.» (406) buyurmuştur. Abdullah b. Amir b. Âs (R.A.) Resûl-i Ekrem'e :

— Hiddetsiz zamanlarınızda olduğu gibi, hiddetli ânlarınızda da söylediklerinizi yazayım mı? diye sorunca, Resûl-i Ekrem :

اَكْتُبْ فَوَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيًّا مَا يَخْرُجُ مِنْهُ إِلَّا حَقٌّ ۝

«Yaz, zîra beni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, ağızımdan haktan başka bir şey çıkmaz.» (407) buyurdu. Resûl-i Ekrem, ben kızmam, buyurmadı, yalnız kızmak beni haktan ayırmaz, buyurdu. Yâni hiddetime uymam demek istedi. Bir gün Hz. Âişe (R.A.) hiddetlenmiş, söylenip duruyordu. Resûl-i Ekrem :

مَا لَكَ جَاءَكَ شَيْطَانُكَ ۝ — Nedir, şeytanın geldi sana, buyurdu. Hz.

Âişe :

— Senin şeytanın yok mu? deyince, Resûl-i Ekrem :

— Evet, benim de şeytanım var, fakat ben Allah'a duâ ettim, Allah da bana yardım etti ve şeytanım müslümân oldu, bana iyilikten başka bir şey emretmez, buyurdu. (408) «Şeytanım yok» demedi de, «Şeytanım var, fakat beni kötülüğe sevketmez» buyurdu. Hz. Ali (R.A.) : «Resûl-i Ekrem dünyalık için kızmaz, hak uğrunda gadab ettiği zamân ise, onu kimse anlamaz ve hiddetine uyararak bir şey yapmazdı. O, her ne kadar hak üzerine kızar ve kızması Allah için ise de, yine vâsıta ve sebeblere isti-

(406) Müslim rivâyet etmiştir.

(407) Ebû Dâvud rivâyet etmiştir.

(408) Müslim Âişe'den rivâyet etmiştir.

nâden kızardı. Hattâ kim olursa olsun, dîni husûsunda muhtâç olduğu yiyeceğini elinden alanlara kızması, yine Allah içindir ve bundan ayrılması da mümkün değildir.» demiştir. Evet, bâzan zarurî olan şeylerin alınmasında da hiddet kaybolur. Bu da kalbin daha mühim bir şeyle meşgûl olması ile mümkündür. Kalb, o mühim şey ile meşgûl olduğu için, adam bundan kızacak hâlde değildir. Kalbin tamâmen bir yere dalması, başkalarını duymasına mânidir. Selmân'a (R.A.) biri kötü sözler söylemiş, Selmân (R.A.): «Şâyet benim günahlarım ağır ve sevablarım yegnik gelirse, senin dediğinden de daha kötüyüm. Şâyet sevablarım ağır gelirse, senin söylediklerinden de bana bir zarar gelmez.» demiştir. Onun bütün emeli, Âhiret olduğu için, söylenen kötü sözler kendisine te'sir etmemiştir. Rebî b. Hayseme'ye, biri kötü sözler söylemiş, Rebî: «Söylediklerini Allah duyuyor, şâyet ben Cennet ile aramdaki güçlükleri aşip Cennet'e girersem, senin sözlerinden bana zarar yoktur. Geçemezsem zâten söylediklerinden de kötü bir insânım.» demiştir. Yine Hz. Ebû Bekir'e (R.A.) adamın biri kötü sözler sarfedince, Ebû Bekir (R.A.): «Senin bilmediğin daha nice kötülüklerim var.» şeklinde cevap vermiş ve kendi nefsi ile meşgûl olduğunu, Hakk-ı mârifetle Allah'ı bilip hakkıyla müttâkilerden olup olmadığını araştırdığını ortaya koymuş ve bu sûretle başkasının kendi âleyhindeki konuşmaları kendisini kızdırmamıştır. Bu da onun yüksek meziyetidir. Kadının biri Mâlik b. Dinâr'a:

— Riyâkâr herif, deyince, Mâlik:

— Senden başka kimse beni bilemedi, diye cevap vermiş ve kadına kızmayarak riyâdan kurtulmak için mücâhede hâlinde olduğunu ortaya koymuştur. Adamın biri Şa'bî'ye kötü söyleyince Şa'bî: «Hakkımdaki bu sözlerin doğru ise, Allah beni afvetsin, doğru değil de yalan söylüyorsan, Allah seni afvetsin.» dedi.

Bütün bu rivâyetler, bunların kalbleri mühim dîni işler ile meşgûl olduğu için kızmadıklarını gösterdiği gibi, kızdıklarında da daha mühimleri ile meşgûl olduklarından buna aldırış etmediklerini gösterir. Görülüyor ki, kalbin mühim şeylerle meşgûl olması, diğer bâzı cihetlerden kalbin heyecânını yatıştırabilir. Bunun gibi tevhidin galebesi de kalbin gadabını yatıştırır. Bir de Allahu Teâlâ, kulunun gadablanmamasını sevdiğini bildiği için, Allah'a olan şiddetli sevgisinden dolayı da gadab etmediği nâdir olarak görülebilir.

Bütün bu izahlardan, gadab ateşinden kurtulmanın yolu, dünyâ sevgisini kalbden çıkarmak olduğunu bildin. Dünyâ sevgisini kalbden çıkarabilmek için de dünyânın felâket ve gâilelerini bilmekle mümkündür. İnşâallah onları da «DÜNYÂNIN ZEMMÎ KİTÂBI»nda açıklayacağız. Benlik hislerini gönlünden çıkaran kimse, gadabın pek çok sebeplerin-

1-HAFIF 2-TAKVALI 3-İYİLİK 4-GADAB 5-SIKINTI

den kurtulmuş olur. Tamâmen yok olması mümkün olmayan hususları da kırmak ve azaltmak ve bu sâyede gadabı azaltmak da mümkündür. Lütuf ve keremiyle Allah'tan hüsn-i tevfiğ dileriz. O, herşey'e kaadirdir ve hamd, yalnız O'na mahsûstur.

4 üncü BEYÂN : GADABI HAZIRLAYAN SEBEBLER

Bilmiş olun ki, her derdin devâsı, derdi teşhîs edip sebebini kaldırmakla mümkündür. Bunun için herşeyden önce gadabın sebeblerini bilmek lâzımdır.

Y a h y â aleyhisselâm, İ s â aleyhisselâm'a :

— En şiddetli şey nedir? diye sordu. İ s â aleyhisselâm :

— Allah'ın gadabıdır, dedi. Y a h y â aleyhisselâm :

— Allah'ın gadabına yakın olan hangisidir? dedi. İ s â aleyhisselâm :

— Senin gadab etmen, yâni insanların kızmasıdır, dedi. Y a h y â aleyhisselâm :

— Gadabın kaynağı nedir? diye sordu. İ s â aleyhisselâm :

— Böbürlenmek, bencillik, üstünlük iddiâsı ve kıskançlıktır, dedi.

Evet, gadabı hâzırlayan sebebler kibir, ucub, lâtife, şaka, kusûr aramak, husûmet, zıddiyet, haksızlık, gadirlik, şiddet ve hırs gibi şeylerdir. Bütün bunlar dinî zâviyeden zemmedilen âdî sıfatlardır. Bu sebebler ortada iken gadabdan kurtulmak imkânsızdır. Onun için herşeyden önce zıddı ile bu sebepleri izâle etmek lâzımdır. Kibri tevâzu' ile, ucbu haddini bilmekle yenmek lâzımdır. Nitekim bunlar «KİBİR VE UCUB KİTAPLARI»nda açıklanacaklardır. İnsan, kendi kölesi ile bir farkı olmadığını ve hepsinin bir ana ve babanın evlâtları olduğunu düşününce artık üstünlük taşıyacak bir tarafı kalmaz. Âdem oğulları bir cinsdendir. Ancak fazilet bakımından ayrılırlar. Üstünlük taslama, böbürlenme ve kendini beğenme, reziletlerin aslı, başı ve en büyüğüdür. Bunlardan kurtaramadığın vakit, zâten sende faziletten bir şey yok ve aynı zamanda üstünlük de yoktur. Çünkü iç ve dış yapı bakımından köleden bir farkın yoktur. Daha nasıl ona karşı övünür ve üstünlük taslarsın?

Lâtifeye gelince: Onu da dinî ehemmiyeti mûcib mes'elelerle meşgûl olmak sûretiyle izâleye çalışmak lâzımdır.

Şakaya gelince: Onu da güzel huy ve fazilet talebinde bulunmakla izâle et. Şakayı bırak da seni Âhiret saâdetine ulaştıracak dinî ilimlerle iştigâl et.

Eğlenceye gelince: Onu da insanlara eziyet etmekten kaçınmak ve alay etmekten çekinmek sûretiyle kaldırmağa çalış.

İnsanları ayıplamağa ve kusur aramağa gelince: Acı sözlerden kaçınmakla onu izâleye çalış. Fazla hırsı da kanâatle izâle et. Binâenaleyh, bü-

İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Cilt: 3 - F. : 25

1-GÜZEL YARDIM

2-TANIMA

3-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME

4-KENDİNİ BEĞENME

5-DÜŞMANLIK

8-MAHV, GİDERME

9-GEREKEN

tün bu vasıflar ve güzel huylar, riyâzet, külfetin ağırlığına ve tahammüle muhtaçtır, kolay kolay te'min edilmezler. Bu husustaki riyâzet de bunların zararlarını bilmekle mümkündür. Ancak bu sâye de insan, bu kötü huylardan nefret eder ve sonra da güzel huyların kendisinde tabiat hâline gelmesi için uzun zaman bunların zıdlarını yaşatmağa muhtaçtır. Bunları gönülden çıkardığı an, her nevi reziletten sıyrılmış ve temizlenmiş olduğu gibi, bu reziletlerden meydana gelen gadabdan da kurtulmuş olur.

2. Gadabın en mühim sebeblerinden biri de avam tabakasının gadaba şecâat, erkeklik, izzet-i nefis gibi isimler vermeleridir. Verdikleri bu isimlerle gönülleri ona meyleder. Bunu, büyük adamların gadab ve hiddetlerini anlatmakla takviye ederler. İnsanlar, büyüklere benzemeyi ister. Bu sebeble içinden hiddet ve gadaba hâzırlanmış olur. Böyle hiddet ve gadaba, şecâat adını vermek cehâlet, belki bir kalb hastalığı ve aynı zamanda akıl noksanlığıdır. Akıl azlığından ileri gelir. Bunun açık delili, hasta adamın sağlam olandan daha çok kızması ve kadının erkekten daha çok hiddetlenmesidir. Hattâ çocuk büyükten, ihtiyâr da gençten daha çok hiddetlenir. Bunun gibi kötü huylu insanlar da fazilet sâhiblerinden daha tez kızarlar. Rezil olan insan, şehveti yüzünden bir lokmayı kaybettiği için, cimriliği yüzünden de bir dâneyi kaybettiği için, kızar. Hattâ âilesine, çocuklarına ve arkadaşlarına da kızar. Asıl kuvvetli, böyle gadab eden değil, gadab ânında kendine hâkim olandır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ

«Kuvvet ve bahâdırılık güreşçilikte değil, asıl kuvvet, gadab ânında nefsine hâkim olmaktır..» (409) buyurmuştur. Muvâfık olan, bu gibi câhilleri hilim sâhibi ve bağışlayıcıların hikâyeleri ile tedâvi etmeğe çalışmak, onların nasıl hiddetlerini yendiklerini ve hiddeti yenmenin faydalı taraflarını anlatmak lâzımdır. Bu hâller, peygamberlerden, velilerden, hükemâ ve ulemâdan rivâyet edildiği gibi, fazilet sâhibi büyük hükümdarlardan da nakledilmiştir. Vuruculuk, kırıcılık, gadab ve hiddet, akıf ve fazilet sâhibi olmayan kimselerden rivâyet edilir.

5 inci BEYÂN : HİDDETİ YENMENİN ÇARESİ

Yukarıda anlattıklarımız, hiç hiddetlenmemek için, gadabın sebebini kesmek ve kökünü kurutmak maksadiyle alınacak çârelerdir. Şimdi de hiddetlendikten sonra takınacağı tavrı anlatalım:

(409) Ebû Ya'la Ümmüseleme'den rivâyet etmiştir.

1-GAZAB 2-CESURLUK 3-KUVVETLENDİRME 4-BİLGİSİZLİK
5-HASIS 6-YİĞİTLİK 7-BİLGİSİZ 8-YUMUŞAKLIK

İnsan herhangi bir sebeble kızdığı zaman ona terekküb eden, durmak ve hiddetine kapılıp yanlış bir iş yapmamaktır. Demek ki gâdab, tezâhür ettiğinde ilim ve amel ile tedâvi edilir. İlim ile tedâvisi altı şekilde olur.

Birincisi, hiddeti yenmenin, afvın, hilmin, tahammülün faziletleri hakkında aşağıda anlatacağımız haberleri düşünerek sevâbını almak maksadıyla intikaam hırsından vaz geçerek hiddetini yenmeğe çalışmaktır. Mâlik b. Evs diyor ki: Hz. Ömer (R.A.) bir adama kızdı ve dövülmesini emretti. Ben de kendisine :

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

«Afva sarıl, mârûfu emret ve câhillerden yüz çevir.» (7 - A'raf: 199) Âyetini okudum. Hz. Ömer de bunu tekrar tekrar düşünerek okudu. Zâten kendisine bir Âyet-i Celile okunduğu zaman o, mânası üzerinde böyle düşünürdü. Burada da düşündükten sonra adamı salıverdi. Ömer b. Abdülâzîz de bir adamın kamçılanmasını emretti. Sonra Allahu Teâlâ'nın :

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّكَاسِ

«Öfkelerini yenerler, insanların kendilerine karşı olan kusurlarını afvederler.» (3 - Âl-i İmrân: 134) Âyet-i Celile'sini hâtırlayınca, hizmetçisine, adamı salıverin gitsin, diye emretti.

İkincisi, Allahu Teâlâ'nın ıkâbiyle kendi kendini korkutmasıdır. İnsan şöyle düşünmeli; Allahu Teâlâ'nın benim üzerime olan kudret ve kuvveti, benim bu adam üzerine olan kudret ve kuvvetimden daha üstündür. Şâyet ben bugün hiddetimin icâbını yerine getirirsem, afva en çok muhtâç olduğum yarın kıyâmet gününde nasıl emin olabilirim? demeli ve böylece hiddetini yenmelidir. Nitekim eski kitaplarda Allahu Teâlâ: «Ey âdem oğlu, kızdığın zaman beni hâtırla ki, ben de gadablandığımda seni hâtırlayarak seni cezâlandırmayayım.» buyurmuştur. Resûl-i Ekrem, Vasi adında birini bir yere gönderdi. Adam geç kaldı. Resûl-i Ekrem

«Eğer kıyâmet günü kısas (S.A.V.): لَوْلَا الْقِصَاصُ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ»

«olmasa (bugün) senin canını acıttırdım.» buyurdu.

Denildi ki; İsrâil oğullarının hükümdarlarının yanında birer Hakim bulunur ve hükümdar kızdığı zaman, Hakim hemen eline bir kâğıt tu-

tuştururdu. Bu kâğıtta: «Miskinlere acı, ölümden kork, Âhireti hâtırla.» diye yazılı idi. Hükümdar bu kâğıdı okuya okuya hiddeti geçerdi.

Üçüncüsü, kendisini düşmanlığın, intikaamın neticelerinden ve hasmının da aynı şekilde mukaabelede bulunacağını hâtırlatmak sûretiyle korkutmaktır. Âhîret azâbından korkmazsa da dünyada doğuracağı tehlikeli neticelerle kendisini korkutup îkaaz etmelidir. Bu, şehvetini gadabına musallat kılmakla yaptığı bir tedâvî usûlüdür ki, burada bir mükâfat düşünülemez. Çünkü o, peşin arzuları üzerinde duruyor ve bâzısını bâzısı üzerine tercih ediyor. Ancak kaçındığı hususlar ilim ve ameline mâni olacak şeyler olup aradıkları ameline yardım edecek hususlar ise, o zaman mükâfat da görür.

Dördüncüsü, hiddet ânındaki çehresinin çirkinliğini düşünmesidir. Hiddetli bir çehreyi hâtırlayıp kendi kendine gadabın çirkinliğini düşünüp, hiddet ânında saldırgan bir köpek ve yırtıcı bir hayvâna benzediğini, fakat hiddetini yenmek sûretiyle elde ettiği yumuşaklığı ve hilmi ile peygamberlere, velilere, âlim ve hakimlere nasıl benzediğini düşünerek bir tercih yapmaktır. Köpek, yırtıcı hayvan ve âdi kimselere benzemekle, âdetlerinde peygamberlere ve iyilere benzemek arasındaki farkı düşünmekle, zerre kadar akli varsa bunlara benzemeğe meyletmektir.

Beşincisi de, hangi sebepten intikaam peşinde olup hiddetini yenmek istemediğini düşünmektir. Mutlaka bunun sebebi vardır. Meselâ; şeytân, kendisine, «Bu adam seni hiç beğenmiyor, küçümsüyor, hakîr görüyor, korkak sanıyor ve seni herkesin gözünde küçük düşürmek istiyor» şeklinde insana vesvese vermiş olabilir. Bu hâlde insan kendi kendine, «bugünkü rezâletten kaçınıyorsun da yarın mahşer yerindeki rezâlete aldırış etmiyorsun? Bu adamın elinden yakalayıp seni Allah, melekler, peygamberler huzûrunda küçük düşüreceğine aldır mıyorsun?» demeli ve ne zaman hiddetini yenerse Allahu Teâlâ'nın da kendisini afvedeceğini hâtırlamalıdır. İşte bu düşünce Allah katında kendisini yükseltir, daha insanların ne kıymeti kalır? Burada kendisine kötülük edenin kıyâmet günü uğrayacağı zillet, kendisinin peşin olarak alacağı intikaamdan çok daha şiddetli olacağını düşünmeli ve hiddetini yenmelidir. «Ücreti Allah üzerine olanlar, ücretlerini almak üzere kalksınlar» diye çağırıldığı ve yalnız afvedenlerin kalkacakları kıyâmet günü, kendisinin de bunlar meyânında kalkmasını arzû etmez mi? İşte bu anlattıklarım, imânın mârifetleridir. Bunları kalbe yerleştirmek lâzımdır.

Altıncısı da, şurasını bilmelidir ki, onun hiddeti, Allahu Teâlâ'nın irâdesi üzerine cereyân eden bir işe şaşmasından başka bir şey değildir. Bu adam burada kendi murâdını Allah'ın irâdesine tercih ediyor, bunu nasıl

yapabilir? Kimbilir belki bu hususta Allahu Teâlâ'nın kendisine olan gadabı, onun gadabından daha büyük olacaktır. Bunu da böyle bilip düşünmesi ve bu ilimler sâyesinde hiddetinden vaz geçmesi lâzımdır. Bunlar, ilim yolu ile tedâvi usulleridir.

Amel yolu ile hiddetini yenmeğe gelince; dili ile «Eûzü Besmele» çekerek Allah'a sığınmaktır. Resûl-i Ekrem böyle buyurmuştur. (410) Hz. Âişe kızdığı zaman onun burnundan tutmuş ve :

يَا عُوَيْشُ قُولِي اللَّهُمَّ رَبَّ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَأَذْهَبْ غَيْظَ قَلْبِي وَأَجِرْنِي مِنَ مُضِلَّاتِ الْفِتَنِ ۝

«Âişecik, «Ey Muhammed'in Rabbi olan Allah'ım, günahlarımı bağışla, kalbimin kinini gidert ve fitne sapıklıklarından beni koru» meâlindeki bu duâyı oku.» (411) diye tavsiyede bulunmuştur. Bu duâyı okumak müstehabdır.

Şâyet, «Eûzü Besmele» ve bu duâ ile hiddetin teskin edilmiyorsa, ayakta isen otur, oturuyorsan yaslan ve yere yaklaş, yaratıldığın topraktır, ona yaklaşmakla zilletini anlamış olursun. Oturup yaslanmakla da sü-kûnet ara, zîra hiddetin sebebi harârettir. Harâretin sebebi de harekettir. Nitekim Resûl-i Ekrem :

إِنَّ الْغَضَبَ جَرَّةٌ تُوقَدُ فِي الْقَلْبِ أَلَمْ تَرَوْا إِلَى اتِّفَاحِ أَوْ دَاجِهِ وَحُمْرَةِ عَيْنَيْهِ فَإِذَا وَجَدَ أَحَدُكُمْ مِنْ ذَلِكَ سَبِيًّا فَإِنْ كَانَ قَائِمًا فَلْيَجْلِسْ وَإِنْ كَانَ جَالِسًا فَلْيَسْلِمْ ۝

«Gadab ve hiddet, kalbde yanan birer ateş parçası ve birer kıvılcımdır. Onun, şâh damarlarının şişmesini ve gözlerinin kızarmasını görmüyorsunuz? Sizden birinize bu hâl geldiği vakit, ayakta ise otursun, oturuyorsa yatsın.» (412) buyurmuştur.

Şâyet bu kadarla da geçmiyorsa, soğuk su ile abdest alsın, hattâ yıkansın. Zîra ateşi ancak su söndürür. Nitekim bir hadis-i şerifte Resûl-i Ekrem :

(410) Buhârî ile Müslim, Süleymân b. Sarad'den rivâyet etmişlerdir.

(411) İbn Sînnî «El-Yevm ve'l-Leyle»de rivâyet etmiştir.

(412) Tirmizî Ebû Said'den rivâyet etmiştir.

إِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ بِالْمَاءِ فَإِنَّمَا الْغَضَبُ مِنَ النَّارِ (وَفِي رَوَايَةٍ)
 إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ وَإِنَّ الشَّيْطَانَ خُلِقَ مِنَ النَّارِ وَإِنَّمَا تَطْفَأُ
 النَّارُ بِالْمَاءِ فَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ ۝

«Sizden biriniz öfkelendiği vakit su ile abdest alsın; zira hiddet ateş-
 tendir.» Diğer rivâyette: «Gadab şeytandandır. Şeytan da ateşten yaratıl-
 mıştır. Ateş ise su ile söndürülür. Sizden biriniz kızdığı vakit abdest al-
 sın.» (413) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem : إِذَا غَضِبْتَ فَاسْكُتْ ۝ «Kızdığın vakit,

sükût et.» (414) buyurmuştur. Ebû Hureyre (R.A.) de: «Resûl-i
 Ekrem kızdığı zaman ayakta ise oturur ve oturmuş ise yaslanırdı. Bu sû-
 retle hiddetini teskin ederdi.» demiştir. Ebû Saîd Hudrî'nin (R.A.)
 rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

«Dikkat edin, gadab, âdem oğlunun içinde yanan bir ateş parçasıdır.
 Onun şah damarlarının şişmesini ve gözlerinin kızarmasını görmüyor mu-
 sunuz? Kendisine bu hâl gelen kimse hemen alnını yere koysun.» buyur-
 muştur. Yâni secde etmekle en şerefli âzasını yerlere sürsün. Bu sebeble
 kendi zilletini anlayarak, gadabın sebebi olan üstünlük iddiâsını atmış
 olur.

Rivâyete göre bir gün Hz. Ömer'in bir şey'e canı sıkılmış ve kızmıştı.
 Hemen bir miktar su getirtti ve suyu burnuna çektikten sonra: «Gadab
 şeytandandır, su ise gadabı yener.» buyurdu. Urve b. Muhammed
 de şöyle anlatıyor: «Yemen'e vâli tâyin edilmiştim. Babam bana:

— Vâli oldun değil mi? diye sordu. Ben de :

— Evet, deyince, babam :

— Kızdığın zaman başını kaldır göklere bak, sonra indir yerlere bak,
 sonra bunları yaratana düşün ve bu sûretle hiddetini yenmeğe çalış, dedi.»

Rivâyete göre Ebû Zer (R.A.) bir adama kızarak: «Ey kızılderili
 kadının çocuğu.» diye hitâb etti. Resûl-i Ekrem bunu duyunca Ebû Zer'i
 çağırttı ve :

(413) Ebû Dâvud Atıyye'den rivâyet etmiştir.

(414) Ahmed, Taberânî'den ve diğerleri İbn Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir.

يَا أَبَا ذَرٍّ بَلَّغْنِي أَنَّكَ الْيَوْمَ عَصَيْتَ أَحَاكَ بِأَمَّةٍ هـ

«Ebû Zer, duyduğuma göre sen bugün bir kardeşini kızıl derili annesi ile ayıblamışsın öyle mi?» buyurdu. Ebû Zer:

— Evet, öyle oldu, dedi. Ve adamın gönlünü almak üzere tam ayrılmak istediği sırada adam gelerek, Resûl-i Ekrem'e selâm verdikten sonra mes'eleyi anlattı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

يَا أَبَا ذَرٍّ اِرْفَعْ رَأْسَكَ فَانْظُرْ شَعْرَ اعْلَمَ أَنَّكَ لَسْتَ بِأَفْضَلَ مِنْ أَحْمَرَ
فِيهَا وَلَا أَسْوَدَ إِلَّا أَنْ تَقْضِيَ بِعَمَلٍ إِذَا غَضِبْتَ فَإِنْ كُنْتَ قَائِمًا فَاقْعُدْ
وَإِنْ كُنْتَ قَاعِدًا فَاتَّكِبْ وَإِنْ كُنْتَ مُتَكِبًا فَاضْطَجِعْ هـ

«Ebû Zer, başını kaldır (bana bak) sonra bilmiş ol ki; sen ne kızıl ve ne de siyah deriliden üstünsün, ancak amelin ile üstünlük elde edebilirsin. Kızdığın vakit ayakta isen otur, oturuyorsan yaslan, yaslanmış isen tam yere yat.» (415) buyurdu.

Mûtemir b. Süleymân anlatıyor: «Eskilerden biri fazla hiddetli olduğu için üç tâne kâğıt yazmış ve maiyyetinde bulunan üç kişiye vermiş ve birine: «Ben fazla kızdığım zaman sen bu kâğıdı bana uzat.», diğerine: «Hiddetim azaldığı zaman sen.», üçüncüsüne de: «Hiddetim tamâmen teskin edildiği esnâda ise sen kâğıdı verirsin.» dedi. Bir gün son derece hiddetlenmişti ki, birinci zât kâğıdı kendisine uzattı. Kâğıtta: «Sen Allah değilsin, bu hiddet nedir? Kendi kendini parçalayacaksın.» diye yazılı idi. Hiddeti biraz azalınca, ikinci zât kâğıdı uzattı. Burada da: «Yerdekilere merhamet et ki, göktekiler sana merhamet etsin.» yazılı idi. Hiddeti geçince, üçüncü şahıs kâğıdı uzattı. Burada da «Hudûdu aşma ve herkese hakkını ver. İnsanlara yaraşan budur.» yazısı vardı. Bir gün Mehdi bir adama hiddetlendi. Orada bulunan Şebîb: «Hiddetlenme, Allah'ın gadabı senin gadabından daha şiddetlidir.» deyince, Mehdi adamı serbest bıraktı.

6 NCI BEYÂN : HİDDETİ YENMENİN FAZİLETİ

Allahu Teâlâ bu gibileri meâhetmek üzere:

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ هـ «Öfkelerini yenerler.» (3 - Âl-i İmrân:

(415) İbn Ebî'd-Dünyâ sahîh senedle rivâyet etmiştir.

134) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem de :

مَنْ كَفَّ غَضَبَهُ كَفَّ اللَّهُ عَنْهُ عَذَابَهُ وَمَنْ اعْتَذَرَ إِلَى رَبِّهِ قَبِلَ اللَّهُ
عُذْرَهُ وَمَنْ حَزَنَ لِسَكَانِهِ سَتَرَ عَوْرَتَهُ هـ

«Gadabından çekinen kimseden Allahu Teâlâ azâbını men'eder. Rab-
binden özür dileyenin özrünü Allah kabûl eder. Dilini koruyan kimsenin
kusûrunu Allah gizler.» (416) buyurmuştur. Diğer hadiste şöyle buyu-

rulmuştur: أَمْسِدْكُمْ مَنْ غَلَبَ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ وَأَحْلَمْكُمْ مَنْ عَفَى عِنْدَ الْقُدْرَةِ

«En kuvvetliniz, hiddet ânında nefsine hâkim olanınız ve en yumuşa-
ğınız da kudreti yeterken afvedeninizdir.» (417) Yine Resûl-i Ekrem (S.
A.V.) :

مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَلَوْ شَاءَ أَنْ يُخْضِيَهُ لَأَمْضَاهُ مَلَأَ اللَّهُ قَلْبَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
رِضًا أَوْ رَوَايَةً. مَلَأَ اللَّهُ قَلْبَهُ أَمَانًا وَإِيمَانًا هـ

«Hiddetini yürütmek kudretinde olduğu hâlde onu yenen kimsenin
kalbini Allahu Teâlâ kıyâmet günü rızâsı ile doldurur.» Diğer rivâyette:
«Kalbini emniyet ve imân ile doldurur.» (418) buyurmuştur. İbn Ömer'-
in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

مَا جَرَعَ عَبْدٌ جُرْعَةً أَغْظَمَ أَجْرًا مِنْ جُرْعَةٍ غَيْظٌ كَظَمَهَا ابْتِغَاءً
وَجْهِ اللَّهِ تَعَالَى هـ

«Kulun yutkunduğu şeylerde Allah katında en büyük mükâfat kaza-
nacağı, hiddeti ânında Allah rızâsı için yutkunarak hiddetini yenmesidir.»
(419) buyurmuştur. İbn Abbâs'ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem
(S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ لِي جَهَنَّمَ بَابًا لَا يَدْخُلُهُ إِلَّا مَنْ شَفَى غَيْظَهُ بِمَعْصِيَةِ اللَّهِ تَعَالَى هـ

(416) Taberânî ve diğerleri Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(417) İbn Fih'r'd-Dünyâ Ali'den rivâyet etmiştir.

(418) İbn Ebî'd-Dünyâ rivâyet etmiştir.

(419) İbn Mâce rivâyet etmiştir.

«Cehennem'in bir kapusu var. Bu kapudan, yalnız hiddetini Allah'a isyân ile neticelendirenler girer.» Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: «İnfâzına gücü yettiği hâlde hiddetini yenen kimseyi kıyâmet günü Allah Teâlâ çağırır ve bütün mahlûkatın gözü önünde Hûrilerden beğendiğini almasını ona emreder.» (420)

Bu Hususta Büyüklerin Sözleri :

Hz. Ömer (R.A.): «Müttakî olan hiddetini yener, Allah'tan korkar, her istediğini yapmaz. Eğer kıyâmet olmasaydı manzara gördüğünüzden çok başka olurdu.» demiştir.

Lokman oğluna tavsiyesinde: «Oğlum, dilencilikle yüzünün suyunu gidertme, hiddetinin peşine düşüp rezil olma, haddini bil ki, geçmişin sana fayda versin.» demiştir. Eyyûb: «Cüz'î bir yumuşaklık, büyük kötülükleri önler.» demiştir. Süfyân-ı Sevrî, Ebû Huzeyme ve İbn İyâd bir araya gelerek «zühd» hakkında konuşuyorlardı. Amellerin en makbûlünün, sıkıntı ânında sabır, hiddet ânında yumuşaklık olduğunda ittifak etmişlerdir. Adamın biri Hz. Ömer'e (R.A.) gelerek :

— Yâ Ömer, yemin ederim ki sen adâletle hükmetmiyor ve herkeşe hakkını vermiyorsun, demiş. Bunun üzerine Hz. Ömer'in kızdığı yüzünden belli olunca, biri Hz. Ömer'e :

— Yâ Ömer, Allahu Teâlâ'nın :

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

«Afva sarıl, mârufu emret ve câhillerden yüz çevir.»⁴ (7 - A'raf: 199) Âyet-i Celîle'sini duymadın mı? İşte bu adam câhillerdendir, dedi. Hz. Ömer :

— Doğru söylüyorsun, diyerek kendisinde yanan hiddet ateşi hemen söndürdü.

Muhammed b. Kâ'b da şöyle demiştir: «Üç haslet sâhibinin, imanı kemâle ermiştir. Bunlar, huzûrda iken bâtıla sapmamak, kızdığı zaman haktan ayrılmamak, gücü yettiği hâlde haddi aşmamaktır.» Adamın biri Selmân'a gelerek :

— Bana öğüt ver, dedi. Selmân da :

— Öfkelenme, dedi. Adam :

— Buna gücüm yetmez, dedi. Selmân :

— O hâlde kızdığın zaman eline ve diline sâhib ol, dedi.

(420) Yukarda geçmiştir.

1-YERİNE YETİRMƏ

2-TAKVALI

3-İYİLİK

4-BİLGİLİ

7 nci BEYÂN : HİLMİN FAZİLETİ

Bilmiş ol ki; hilim, yaratılıştaki yumuşaklık, hiddetlendikten sonra hiddeti yenmekten daha makbûl bir huydur. Çünkü hiddeti yenmek, yumuşaklığa gayret göstermektir. Şübhesiz hiddet mizâç olmayan kimse, hiddetini yenmeğe muhtaç değildir. Hiddetli insanlar, hiddetini yenmeğe çalışır ve muvaffak olmak için büyük mücâhedeye muhtaçtırlar. Fakat bunu âdet hâline getire getire artık tabiatleşir ve kızmaz bir hâle gelir. Şâyet ara sıra kızacak olsa da hiddetini kolaylıkla yenebilir. Hiddeti yenme, tabii bir hilim ve ahlâk yumuşaklığıdır. Aynı zamanda aklın kemâle ermesinin ve gâdab kuvvetinin kırılarak akla boyun bükmesinin de bir delilidir. Fakat bu, başlangıçta zor ve külfetlidir. Nitekim Resûl-i Ekrem:

إِنَّمَا الْعِلْمُ بِالتَّعَلُّمِ وَالْحِلْمُ بِالْحِلْمِ وَمَنْ يَتَمَنَّ الْحَيْرَ يُعْطَهُ وَمَنْ يَتَوَقَّ الشَّرَّ يُوقَهُ ۝

«İlim, öğrenmek zorluk çekmekle, hilim de ahlâkı güzelleştirmekte gayret sarf etmekle mümkündür. Hayrı tercih edene hayır verildiği gibi, kötülükten sakınan da korunur.» (421) buyurmuştur.

Burada ilim zorlukla elde edildiği gibi ahlâkın, hilim ve yumuşaklığın da zorlukla elde edileceğine işâret edilmiştir.

Ebû Hureyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

أُطْلِبُوا الْعِلْمَ وَاطْلُبُوا مَعَ الْعِلْمِ التَّكِينَةَ وَالْحِلْمَ لِيَتَوَالِمَ تَعَلِّمُونَ وَلِمَنْ تَعَلَّمُونَ مِنْهُ وَلَا تَكُونُوا مِنْ جَبَّارَةِ الْعُلَمَاءِ فَيَغْلِبَ جَهْلُكُمْ حِلْمَكُمْ ۝

«İlim tahsil edin. İlmin yanında ağırbaşlılık ve yumuşak huylu olmağı da öğrenin. Talebeleriniz, muallim ve hocalarınıza karşı yumuşak davranın. Cehâleti hilmine galebe çalan zâlim âlimlerden olmayın.» (422) buyurmuştur. Bununla berâber kibirlenmek ve böbürlenmenin gadabı harekete geçirdiğine işâret buyurdu. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) umûmiyetle şöyle duâ ederdi :

اللَّهُمَّ اغْنِنِي بِالْعِلْمِ وَزَيِّنِي بِالْحِلْمِ وَآكِرْ مِنْي بِالتَّقْوَى وَجَمِّلْنِي بِالْعَافِيَةِ

«Allah'ım, beni ilimle zenginleştir, hilim ile süsle, takvâ ile ikrâm et, sıhhat ve âfiyetle güzelleştir.» Ebû Hureyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

(421) Taberânî Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

(422) İbn Sinnî rivâyet etmiştir.

اِسْغُوا الرِّفْعَةَ عِنْدَ اللَّهِ تَصِلَ مِنْ قَطْعِكَ وَتُعْطَى مِنْ حَرَمِكَ وَتَحْلُمَ عَنْ جَهْلِكَ

«Allah katında yüksek derece arayın.» buyurdu. «Bu nasıl olur?» diye sormaları üzerine: «Gelmeyene gitmen, vermeyene vermen ve sana karşı câhilâne davranma da yumuşak davranmanla,» (423) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

خَمْسٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ: الْحَيَاءُ، وَالحِلْمُ، وَالْجَمَامَةُ وَالسِّوَاكُ وَالتَّعْطُرُ

«Beş şey peygamberler ahlâkıdır (bunlar): Hayâ, hilim, kan almak, misvak kullanıp güzel koku sürünmektir.» (424)

Hiz. Ali'nin (R.Â.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الرِّجْلَ الْمُسْلِمَ لَيُذْرِكُ بِالْحِلْمِ دَرَجَةَ الصَّائِلِ الْقَائِلِ وَإِنَّهُ لَيَكْتَبُ جَبَّارًا عِنْدَ أَوْيَمَلِكِ إِلَّا أَهْلَ بَيْتِهِ

«Müslümân, yumuşaklığı ile, gündüz oruç tutan ve gece ibâdet edenler seviyesine yükselir. Bunun aksine olarak (gâdabı sebebiyle) muannid cebbârlar meyânına da geçebilir ve sözü âile efrâdından başka kimseye geçmez olur.» (425) Adamın biri Resûl-i Ekrem'e:

— Benim bir takım akrabalarım var, ben onlara giderim onlar bana gelmezler, ben onlara ikrâm ederim, onlar bana ikrâm etmezler, ben iyilik ederim onlar durmadan kötülük ederler, deyince, Resûl-i Ekrem:

إِنْ كَانَ كَمَا تَقُولُ فَكَأَنَّمَا تُسِفُّهُ الْمَلَّ «Senin dediğin gibi ise

güyâ sen onlara sıcak kül yediriyorsun. Sen bu hâle devâm ettiğin müddetçe, Allahu Teâlâ da senin yardımcındır.» (426) buyurdu.

Adamın biri de: «Yâ Rab, benim kimseye verecek bir şey'im yok, yâni hayır yapacak hâlde değilim. Kim benim aleyhimde bir şey konuşursa, ben ona hakkımı bağışladım, ona bir sadakam olsun.» demiştir. Allahu Teâlâ onun afvedileceğini peygambere haber verdi. Yine Resûl-i Ekrem:

(423) Hâkim ve Beyhaki rivâyet etmiştir.

(424) Tirmizî rivâyet etmiş, hasendir, demiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

(425) Taberânî «Evsat»'ında rivâyet etmiştir.

(426) Müslim rivâyet etmiştir.

— E b ü D a m d a m gibi olmaktan âciz misiniz? buyurdu. Dinleyenler :

— E b ü D a m d a m kimdir ve meziyeti nedir? dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

— Sizden evvel geçmiş bir insandır. O, sabahleyin kalkınca: «Allah'im, bugün benim aleyhimde konuşup bana zulmedenlere hakkımı ta-²sadduk ettim.» derdi, buyurdu. (427) Allahu Teâlâ'nın:

رَبَّكَاتِيْنَ

Âyet-i Celile'sinin tefsirinde; bu kelime, âlim ve halim, diye tefsir edilmiştir.

Allahu Teâlâ'nın :

وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

«Câhiller kendilerine takıldıkları zaman onlara güzel söz söylerler.» (25 - Fûrkan: 63) buyurduğu Âyet-i Celile'sinin tefsirinde H a s e n : «Onlar halim insanlardır, onlara karşı yapılan câhilâne hareketlere aldırış etmezler.» demiştir. Atâ b. E b i R a b a h da:

يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْلاً

«Yeryüzünde yumuşak yürürler.» (3 - Âl-i İmrân: 46) Âyet-i Celile'sinin tefsirinde; hilm ve yumuşaklıkla yürürler, demiştir. İbn E b i H a b î b de

وَكَهْلًا

Âyet-i Celilesinin tefsirinde; hilmin son haddidir, dedi.

وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغَوِّ مَرُّوا كِرَامًا

Âyet-i Celile'sinin tefsirinde M f i c â h i d : «Eziyet edildikleri zaman aldırış etmezler.» demiştir. Rivâyete göre İ b n M e s ' û ' d (R.A.) bir lâğiv meclisine uğradı ve durmadan ayrıldı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

أَصْبَحَ ابْنُ مَسْعُودٍ وَأَمْنَى كَرِيمًا

«İ b n M e s ' û ' d olarak sabahlamış fakat kerem sâhibi olarak akşamlamıştır.» (428) buyurdu. Hadisi rivâyet eden İ b r â h î m b. M e s i r e, bunun üzerine:

(427) Hadis yukarda geçmiştir.

(428) İbn Mûlbârek «El-Birr ve's-Sıla»da rivâyet etmiştir.

وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ۝ Ayet-i Celile'sini okudu.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

اللَّهُمَّ لَا يَذْرِكُنِي وَلَا أَذْرِكُهُ زَمَانٌ لَا يَتَّبِعُونَ فِيهِ الْعَلِيمَ وَلَا يَسْتَحْيُونَ فِيهِ مِنَ الْجَلِيمِ قُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الْعَجَمِ وَالسِّنُّهُمْ أَلْسِنَةُ الْعَرَبِ ۝

«Allah'ım o günü bana göstermesin, öyle bir zaman gelecek ki, âlimlere uyulmayacak, halim ve vekar sâhibi insanlardan utanılmayacak, onlara saygı gösterilmeyecektir. Dilleri Arap dili, fakat gönülleri Acem gönülüdür.» (429) Yine Resûl-i Ekrem :

لِيَلْبِسَنِي مِنْكُمْ ذَوُ الْأَخْلَامِ وَالنَّهْيُ ثُمَّ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ وَلَا تَخْلِفُوا فَتَخْلِفَ قُلُوبُكُمْ وَإِنَّا كُنَّا مِنَ الْأَسْوَافِ ۝

«Hilim, iyi ahlâk ve üstün akıl sâhibleri beni tâkib etsin. Onlardan sonra gelenler ve daha sonra gelenler, sakın ihtilâf etmeyiniz ki, gönülleriniz de ayrılır. Sokak fitnelerinden de son derece sakınınız.» (430) Rivâyete göre bir gün Eş'ec Resûl-i Ekrem'in ziyâretine gitti. Devesini çökertti. Deveden indi ve devesini bağladı. Sonra sırtındaki iki elbiseyi çıkardı, çantadaki iki elbiseyi giydi. Bütün bunları yaparken Resûl-i Ekrem de kendisini seyrediyordu. Sonra Resûl-i Ekrem'in huzûruna çıktı ve selâm verdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

يَا أَشَجَّ خُلِقْتَ بِحُبِّهِمَا اللَّهُ تَعَالَى وَرَسُولُهُ : الْحِلْمُ وَالْإِنْسَانَةُ ۝

— Ey Eş'ec, (sende) iki haslet (var ki onlar)ı Allahu Teâlâ sever. Resûlü de sever, buyurdu. Eş'ec :

— Bu iki huy nedir, yâ Resûlallah? dedi. Resûl-i Ekrem :

— Hilim ve vekardır, buyurdu. Bunun üzerine Eş'ec :

— Bunlar benim edindiğim veya bunlarla yaratıldığım iki huy mu-

dur? deyince, Resûl-i Ekrem :

بَلْ خُلِقْتَ بِحُبِّهِمَا اللَّهُ عَلَيْهِمَا نَزَلُ

(429) Ahmed, Sehl b. Sa'd'dan rivâyet etmiştir.

(430) Müslim, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

— Hayır, onlar Allahu Teâlâ'nın sende yarattığı iki ahlâktır, (431) buyurdu. Eş ec de :

— Allah'a hamdolsun ki, kendisinin ve Resûlünün sevdiği iki ahlâk sâhibi olarak beni yarattı, dedi.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْحَلِيمَ الْحَيَّ الْغَنَى الْمُتَعَفِّفَ أَبَا لَيْعَالٍ التَّقَى وَيَبْغُضُ
الْفَاحِشَ الْبَذِيَّ السَّكَّالَ الْمُخِيفَ الْغَنَى ۝

«Allahu Teâlâ yumuşak tabiatlı ve utangaç olanları, zengin olup if-fet sâhibi bulunanları, nüfûsu kalabalık olduğu hâlde fakir olup müttakî olanları sever. Çirkin söz söyleyen, ağır tabiatlı, ısrârlı olarak dilenen ah-makları sevmez.» (432) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

ثَلَاثٌ مَنِ لَمْ يَكُنْ وَاحِدَةً مِنْهُنَّ، فَلَا تَعُدُّهُ وَابْتِئْ مِنْ عَمَلِهِ تَقْوَى
تَحْجُزُهُ عَنْ مَعَاصِي اللَّهِ تَعَالَى وَحِلْمٌ يَكْفِيهِ عَنِ السَّفِيهِ
وَخُلُقٌ يَعْيشُ بِهِ فِي النَّاسِ ۝

«Üç şey vardır ki, bunlardan biri kendisinde bulunmayan adamın hiç bir şey'ine itibâr etmeyiniz. Bunlar: Kendisini isyandan koruyacak tak-vâ, âdi kimselerden kendini koruyacak hilim ve insanlarla geçinecek gü-zel ahlâktır.» (433) Diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

(431) Buhârî ile Müslim rivâyet etmiştir.

(432) Taberânî Sa'd'dan rivâyet etmiştir.

(433) Ebû Nuaym rivâyet etmiştir.

ثُمَّ أَجْمَعَ اللَّهُ الْخَلَائِقَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَادَى مَنْ أَدْرَأَ أَهْلَ الْفَضْلِ فَيَقُومُوا
 نَاسٌ وَهُمْ يَسِيرُونَ فَيَنْطَلِقُونَ سِرَاعًا إِلَى الْجَنَّةِ فَتَلْقَاهُمْ الْمَلَائِكَةُ
 فَيَقُولُونَ لَهُمْ إِنَّا نَرَى كُمْ سِرَاعًا إِلَى الْجَنَّةِ فَيَقُولُونَ نَحْنُ أَهْلُ الْفَضْلِ
 فَيَقُولُونَ لَهُمْ مَا كَانَ فَضْلُكُمْ! فَيَقُولُونَ كُنَّا إِذَا ظَلَمْنَا
 صَبَرْنَا وَإِذَا أَسَاءَ إِلَيْنَا عَفَوْنَا وَإِذَا جَهِلَ عَلَيْنَا حَلَمْنَا فَيَقَالُ لَهُمْ ادْخُلُوا
 الْجَنَّةَ فَيَنْعَمُ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

«Allahu Teâlâ Kıyâmet günü insanları mahşer yerinde topladığı zaman, bir dellâl :

— Fazilet sâhibleri nerede? diye çağırır. Az kimseler kalkar ve sür'atle Cennet'e giderler. Melekler bunları karşılar ve:

— Nedir bu sür'atle geliş? diye sorarlar. Onlar :

— Biz fazilet sâhibi kimseleriz, derler. Melekler :

— Faziletiniz nedir? diye sorduklarında, onlar :

— Zulme uğradığımız zaman sabrederdik, kötülüğü bağışladık, câhilâne hareketleri de yumuşaklık ve hilim ile karşıladık, derler. Bunun üzerine melekler :

— Girin Cennet'e, amel edenlerin ecri ne güzeldir, derler.» (434)

Bu husûs ile alâkalı diğer rivâyetler: Ömer (R.A.): «İlmi öğrenin, ilmin yanında vekarlı ve yumuşak olmağı da öğrenin.» demiştir. Ali (R.A.): «Hayır, mâl ve evlâd çokluğunda değil; hayır, ilim çokluğunda, yumuşak ahlâkta, Allah'ın kullarına üstünlük taslamakta, iyilik imkânları ele geçince Allah'a hamdetmekte, kötülükte ise istiğfâr etmektedir.» demiştir.

Hasan-ı Basri: «İlim taleb edin fakat onu hilim ve vekar ile süsleyin.» dedi. Eksem b. Sayfî de: «Aklın direği hilim², işin başı da sabırdır. Öyle insanlara yetiştim ki, dikensiz yaprak gibi idiler. Şimdi ise yapraksız diken hâline geldiler. Onlarla âşinâlık yaparsan seni tenkid ederler. Onları terkedeyim dersen, onlar seni bırakmazlar.» demiş. «Nasıl yapalım?» diyenlere de, «Muhtâc olduğun gün için onlara kendi şerefinden ikrâz edersen, yâni aleyhinde dedi-kodu yapar seni kızdırırlarsa sabreder kıyâmette mükâfâtını alırsın.» demiştir. Hz. Ali (R.A.) de: «Hilim sâhibi

(434) Beyhaki rivâyet etmiştir.

insanların ilk mükâfatı, herkesin, sözünü bilmeyen câhillere karşı onu korumalarıdır.» dedi. Hz. Muâviye: «Hilmi cehline, sabrı şehvetine üstün gelmeyen kimse, fikir ve düşünce sâhibi olamaz.» demiştir. Bu da ancak ilim sâyesinde elde edilir. Muâviye, Ömer b. Ehşem'e:

— Hangi insan daha şecâatli ve kuvvetlidir? diye sordu. Ehşem:

— Hilmiyle gâdabını yenen kimsedir, diye cevap verdi. Muâviye:

— Hangi insân daha cömerddir? diye sordu. Ehşem:

— Dinini düzeltmek için dünyâsını döküp saçandır, demiştir. Enes b. Mâlik (R.A.):

فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

«O zaman, seninle arasında düşmanlık bulunan kimsenin yakın bir dost gibi olduğunu görürsün.» (41 - Fussilet: 34) Âyet-i Kerîme'sinin tefsirinde; o, öyle bir adamdır ki, başkası kendisine kötü sözler sarfettiği takdirde: «Doğru söylüyorsan Allah beni, yalan söylüyorsan seni afvet-sin» der.

Adamın biri diyor ki: «Bir zaman Basra'lı bir adama kötü sözler sarf ettim, o ise bana karşı çok yumuşak davrandı. Bu sebeble uzun zaman onun kölesi, medyûn-ı şükrânî olarak yaşadım ve kendisinden utandım.» Muâviye, kabîlesinin reisi olan Urabe b. Evs'e:

— Kavmini kendine nasıl bağladın? diye sordu. Adam:

— Câhillere karşı halim davranmak, sâillere vermek ve ihtiyaçlarına koşmak sûretiyle dedi ve devamla benim gibi yapanlar benim gibi olurlar, beni geçenler daha da faziletli olurlar, fakat benden geri kalanlara gelince; ben onlardan hayırlıyım, dedi. Adamın biri İbn Abbâs'a (R.A.) küfretti. İbn Abbâs sesini çıkarmadı. Sonra İkrime'ye dönerek: «Bu adamın bir ihtiyâcı varsa çâresine bakalım?» deyince, adam utancından başını yere eğdi. Adamın biri Ömer b. Abdülâzîz'e:

— Senin fâsık olduğuna şehâdet ederim, dedi. Ömer b. Abdülâzîz de:

— Senin şehâdetin makbûl değil, şeklinde cevap verdi. Hz. Ali'nin (R.A.) torunu Hüseyin'in oğlu Ali'ye biri sövüp saydı. Ali (R.A.) de sırtındaki sırma işlemeli elbisesini ona attı ve bin dirhem verilmesini emretti. Bu hareketiyle Ali'nin beş haslete sâhip olduğunu söylediler. Birincisi, hilim, kızmadı. İkincisi, eziyeti ortadan kaldırdı. Üçüncüsü, adamı, Allah'dan uzaklaşmaktan kurtardı. Dördüncüsü, adamı pişmân olup tevbeye sevketti. Beşincisi de zemden sonra adamı medhetmeğe başlatmış oldu. Bütün bunları, dünyâlıktan az bir miktâr ile te'mîn etti. Adamın biri Câfer b. Muhammed'e gelerek:

— Akrabalarımın bir ihtilâfım var, ben bundan vaz geçeceğim, fakat

bunu benim zilletime sayacaklarından korkuyorum, dedi. Bunun üzerine Câfer:

— Zillet sâhibi sen değil, zâlim olan kimsedir, dedi. Halil b. Ahmed de: «Kötülüğüne iyilikle mukabele edilen kimseye bu iyilik kendisini kötülükten kurtarmak için bir perde olur ve bir daha kötülüğe dönemez,» demiştir. Ahnef b. Kays: «Aslında ben halim değil, fakat halim olmağa çalışıyorum» dedi. Vehb b. Münebbih: «Merhamet eden merhamet olunur, susmasını bilen selâmet bulur, câhilâne hareket eden mağlûb olur, acele eden hatâyâ düşer, kötülüğe haris olan selâmet bulmaz. Mücadeleyi terketmeyene kötü söylenir, kötülüğü kerih görmeyen günahkâr olur, kötülüğü sevmeyen kötülüğe düşmez, Allah'ın öğüdüne uyan korunur, Allah'tan korkan emîn olur, Allah'ın mekrinden emîn olan kepâze olur ve Allah'a sığınan zafere ulaşır,» demiştir. Adamın biri Mâlik b. Dînâr'a:

— Duyduğuma göre sen benim aleyhimde konuşmuşsun, dedi. Mâlik b. Dînâr:

— Bu doğru ise, sen benim nazarımda benden daha kıymetlisin, çünkü ben yaptığım iyilikleri sana hediye etmiş oldum, dedi. Âlimlerden biri de: «Hilim akıldan daha üstündür, zira Allahu Teâlâ'nın bir adı da «Halim» dir» dedi. Adamın biri Hakim'in birine:

— Sana öyle bir kötü söz sarfedeceğim ki, mezara da seninle berâber gelecek, deyince, Hakim:

— Hayır, o benim mezarıma değil, senin mezarına gelecek ve seninle mezara girecek, dedi. İsâ aleyhisselâm bir ara Yahûdiler arasına girdi. Kendisine kötü sözler sarfetmeğe başladılar. O ise bunlara karşı iyi ve tatlı konuştu. Kendisine: «Onlar sana karşı kötü söylüyor, sen ise hâlâ iyi söylüyorsun?» diyenlere de: «Herkes kendi meta'nı satar,» diye cevap verdi. Lokmân: «Üç şey, üç şeysiz bilinmez: İlim gadab ânında, şecâat harb meydanında, kardeşlik ise ihtiyâc ânında bilinir,» demiştir.

Hakim'lerden birinin evine arkadaşlarından biri gelir. Hakim, ona yemek verir. Bu sırada Hakim'in terbiyesiz kardeşi gelerek, Hakim'e çatar ve sofrayı alır gider. Hakim'in arkadaşı da hiddetli hiddetli oradan ayrılır. Hakim ardından gider ve der ki; falan zaman senin evinde yemek yerken tavuk, yemekleri perişân ettiği zaman bizden hiç birimiz sana kızdık mı? Bunu da aynı şekilde kabûl et ve sen de kızma, dedi. Hakikaten adamın hiddeti zâil oldu ve oradan ayrılırken: «Hakim doğru konuştu: Hilim, her derdin dermânıdır,» dedi. Adamın biri bir başkasının ayağına vurdu ve ayağını acıttı. Fakat ayağı acıyan zât hiç kızmadı. Soranlara da: «Ayağımın bir kayaya çarptığını farzederek hiddetimi yendim,» dedi.

Mahmûd el-Varak da:

İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Cilt: 3 - F. : 26

1-BİLGİSİZCE

2-KÖTÜ

3-BİADIR

5-FAYDA

6-ŞECİCİ

4-ÇOK YUMUŞAK OLAN ALLAH (C.C.)

«Her ne kadar cürümleri aleyhimde¹ çoğalsa bile her mücrime karşı² aldırış etmemegi nefsime bir vazife telâkki ederim.

Zâten insanlar, şerefli, şerefsiz ve ortada olmak üzere üç kısma ayrılır.

Benden üstün olanlardan sakınır, onlara hürmet eder ve haklarına riâyet ederim.

Benden düşük olanların da dediklerine aldırış etmez, onlardan kendimi muhâfaza ederim.

Emsâllerimin de kusurlarını bağışlar Âlicenablık gösteririm. Zira hilimde hâkim olan fazîletdir.» demiştir.

8 inci BEYÂN : HAKSIZLIK KARŞISINDA NEFSİ MÜDÂFAA KEYFİYETİ

Bilmiş ol ki; uğradığın her haksızlığa benzeri ile karşı koyman câiz değildir. Meselâ, seni gıybet edeni senin gıybet etmen, senin kusurlarını araştıran kimsenin kusurlarını araştırmaman, sana sövenin senin de ona sövmen ve benzeri günahlarda misli ile mukaabele etmen câiz değildir. Kisas ve ödemesi borç olan şey, ancak şeriatın tâyin ve tesbît ettiği hususlardadır. Bunları fıkıh kısmında şerhettik. Kötü söz, kötü sözle cevaplandırılmaz. Zira Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنْ أَمَرْتُ عَيْرَكَ بِمَا فِيكَ فَلَا تُعِزَّهُ بِمَا فِيهِ

«Biri, bir kusûrun ile seni ayıplarsa, sen de, ondaki kusûr ile onu ayıplama.» (435) buyurmuştur. Diğer bir rivâyette ise şöyle buyurulmuştur:

«Karşılıklı kötü söyleyenlerin söyledikleri sözlerin vebâli ilk başlayanadır - karşı taraf haddi tecâvüz etmedikçe -» Diğer bir hadiste :

المُسْتَبَانِ شَيْطَانَانِ يَتَهَاتَرَانِ هـ «Karşılıklı kötü söyleyenler, bir-

birinin şerefini zedeleyen iki şeytândırlar.» (436) Bir gün Resûl-i Ekrem'in de bulunduğu bir yerde adamın biri Hz. Ebû Bekir'e (R.A.) kötü kötü söylüyor, Ebû Bekir (R.A.) de susuyordu. Resûl-i Ekrem ise, Ebû Bekir'e bakıyor ve tebessüm ediyordu. Nihâyet Hz. Ebûbekir'in (R.A.) de

(435) Ahmed, Câbir'den rivâyet etmiştir.

(436) Hadis yukarda geçmiştir.

sabrı taşıp şahsını müdâfaaya geçince Resûl-i Ekrem oradan uzaklaşmağa başladı. Bunu gören Hz. Ebû Bekir :

— Adam bana söyleyip dururken sükût edip duruyordunuz, ben söze başlar başlamaz niye hemen gidiyorsunuz? deyince. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

لَآنَ الْمَلَكُ كَانَ يُحِبُّ عَنْكَ فَلَمَّا تَكَلَّمْتَ ذَهَبَ الْمَلَكُ وَجَاءَ الشَّيْطَانُ
فَلَمَّا كُنْتَ لِأَجْلَسَ فِي مَجْلِسٍ فِيهِ شَيْطَانٌ

«Zira sen sükût ettikçe seni bir melek müdâfaa ediyordu. Sen ise söze başlayınca, melek gitti şeytan geldi. Artık şeytanın bulunduğu meclisde ben oturamam,» (437) buyurdu.

Bir kısımları, yalan olmayan sözlerle mukaabelede, bulunmanın câiz olduğunu söyledi ve Resûl-i Ekrem'in yasakladığı, hasmı gibi asılsız sözleri söylemektir ve bu nehiy² tahrimî değil, tenzihidir. Efdal olan mukaabelede bulunmamaktır. Ancak mukaabele etmekle günahkâr olmaz dediler. Ve meselâ, «sen kim oluyorsun? Sen falancanın oğlu değil misin?» şeklinde konuşmasına da müsâade edilmiştir. Nitekim S'a'd (R.A.) İbn Mes'ûd'a (R.A.):

— Sen nihâyet H u z e y l oğullarından değil misin? dedi. İbn Mes'ûd da :

— Sen de Emevi'lerdensin, diye mukaabelede bulundu. «Ahmak herif» de denebilir. Mıtraf diyor ki: Zâten bütün insanlar Rablerine karşı ahmadır. Ancak birbirlerine nisbetle ahmaklıkları daha az olanları vardır. İbn Ömer'den (R.A.) uzun bir hadisin sonunda: «Allah'ın zâtına karşı insanların hepsini ahmak görürsün.» şeklinde bir rivâyet vardır.

Bunun gibi, «Câhil herif» de denebilir. Çünkü herkesde bir nevi cehâlet vardır. Bu gibi sözler hem doğru, hem de cna eziyet veren sözlerdir. «Ey kötü adam, utanmaz herif, yüz­süz» gibi sözlerle de karşı koyabilir. Çünkü bu hâller kendisinde vardır.

«Utansan böyle konuşmazdın, bu hareketinle nazarımda zerre kadar kıymetin kalmadı, Allah cezânı versin!» dahi⁴ diyebilir. Koğuculuk, çekiştirme, yalan, anne ve babasına sövmek, müttefikân haramdır. Hâlid b. Velid ile Sa'd arasında küçük bir münâkaşa vâkı olmuştu. Adamın biri Sa'd'e; Hâlid'in aleyhinde söz söylemeğe başlayınca, Sa'd: «Sesini kes, Hâlid ile aramızdaki münâkaşa birbirimizi günahla ithâm edecek dereceye varmış değildir. O benden kötü söz duymadı ki, benim hak-

(437) Ebû Dâvud, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

1-DÜŞMAN

6-BERABER OLARAK

2-YASAKLAMAK

3-FAZİLETLİ

4-BİLGİSİZ

5-BİLGİSİZLİK

kımda kötü söz söylesin.» dedi. Zinâya, fuhşa, sövmeğe nisbet edecek şekilde yalan ve harâm olmayan sözlerle mukaabelede bulunabilmenin câiz olduğuna delil, Hz. Âişe'nin şu rivâyetidir: «Resûl-i Ekrem'in zevceleri Hz. Fâtıma'yı Resûl-i Ekrem'e göndererek, Resûl-i Ekrem'in, zevceleri arasında adâlet etmesini istediler. Hz. Fâtıma Resûl-i Ekrem'e gelerek vaziyeti anlattı ve:

— Ebû Kuhâfe'nin kızı yâni Hz. Âişe hakkında adâlet etmenizi istiyorlar, dedi. Resûl-i Ekrem :

— Kızım, benim sevdiğimi sevmek ister misin? diye sordu. Hz. Fâtıma :

— Evet, isterim, deyince, Resûl-i Ekrem :

— O hâlde sen de Âişe'yi sev, buyurdu. Hz. Fâtıma, vaziyetten onları haberdâr edince, onlar :

— Sen bir şey yapamadın, dediler ve Cahş'ın kızı Zeyneb'i gönderdiler. Hz. Âişe diyor ki: O benimle boy ölçüşmek isterdi. Geldi :

— Ebû Bekir'in kızı, Ebû Bekir'in kızı, dedi durdu. Ben susuyor ve Resûl-i Ekrem'den müsaade bekliyordum. Söz sırası bana gelince, ağzım kuruyuncaya kadar kendisine söyledim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

— Hayır, bu Ebû Bekir'in kızıdır, sen bunu geçemezsin, buyurdu. Âişe mukaabelede bulundu, ama doğruyu ve hakikati söyledi. Karşı taraf haddi aşmazsa lâf düellosuna tutulandan günah, ilk başlayanadır, buyurmakla Resûlüllah, haddi aşmamak şartıyla karşı tarafa müdâfaa hakkı tanımıştır. İşte bunların mübah saydıkları bu kadardır. Bu kadarı ile kendisine eziyet ve mukaabelede bulunur ki, ruhsat muvâfıktır. Ancak terki efdaldır. Çünkü söze başladıktan sonra nerede durulacağı bilinemez. İlk sükût, cevap verdikten sonra şeriatin tâyin ettiği noktada durmaktan daha kolaydır. Fakat insanlardan bâzıları, ilk anda kendilerini zaptedemez, ancak küçük bir müdâfaadan sonra hemen sükût ederler. Bâzıları da ilk önce ses çıkaramaz, fakat içinde kin besler.

İnsanlar gadab ve hiddette dört kısma ayrılır. Bir kısmı çabuk kızar ve çabuk söner. Fıtneye varmamak şartıyla bu makbûldür. Bâzıları çabuk tutuşur, buna karşı geç söner, bu da mezmûmdur. Zira haberde :

المؤمن سريخ الغضب سريخ الرضا «Mü'min çabuk kızar, çabuk barışır.» (438) diye vârid olmuştur. İmâm Şâfiî, kızdırıldığı hâlde kızmayan eşektir. gönlü alınmak istendiği hâlde râzı olmayan ise şeytandır, dedi. Ebû Saîd Hudrî'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

(438) Hadis yukarda geçmiştir.

أَلَا إِنَّ بَنِي آدَمَ خُلِقُوا عَلَى طَبَقَاتٍ شَتَّى فَمِنْهُمْ بَطِئُ الْغَضَبِ سَرِيعُ
الْفُتَى وَمِنْهُمْ سَرِيعُ الْغَضَبِ سَرِيعُ الْفُتَى فَتِلْكَ بَيْنُكَ وَمِنْهُمْ سَرِيعُ الْغَضَبِ
بَطِئُ الْفُتَى أَلَا وَإِنْ خَيْرُهُمُ الْبَطِئُ الْغَضَبِ السَّرِيعُ الْفُتَى وَشَرُّهُمْ
السَّرِيعُ الْغَضَبِ الْبَطِئُ الْفُتَى ۝

«Bilmiş olunuz ki, insanlar muhtelif tabakalarda yaratılmıştır. Kimi geç kızar, çabuk barışır, kimi çabuk kızar, çabuk barışır. Bunlar birbirine yakındır. Kimi çabuk kızar geç barışır. Bilmiş olunuz ki, bunların en hayırlısı, geç kızıp çabuk barışan; en kötüsü de çabuk kızıp geç barışandır.» (439)

Vaktâ ki gadab, her insâna te'sir eder, onu tahrik eder oldu. O hâlde hükümdâra vâcib olan, hiddetli ânında hüküm vermemek ve kimseyi cezâlandırmamaktır. Çünkü hiddetle haddi aşabilir ve şahsiyet de güdebilir. Hâlbuki hükümdârın hükmü, yalnız Allah için olmalıdır. Ömer (R.A.) yakaladığı bir sarhoşu cezâlandırmak istediği bir sırada, sarhoş kendisine karşı kötü söz söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer sarhoşu serbest bıraktı. Sebebini soranlara: «Ben ona dinî bakımdan cezâ verecektim, fakat o bana hakaaret edince, araya bir de şahsiyet girdi. Şahsım sebebiyle kimseye eziyet etmek istemem. Bunun için kendisini bıraktım.» dedi. Ömer b. Abdülâzîz de birine: «Eğer beni kızdırmasaydın, seni cezâlandıracaktım, fakat beni kızdırdığın için cezâdan vaz geçiyorum.» demiştir.

9 uncu BEYÂN : HIKD [KİN]₃ VE DOĞURDUĞU NETİCELER, AFV VE RİFKİN FAZİLETİ

Bilmiş ol ki; acziyeti sebebiyle₃ hemen intikaam almak gücünde olmayan kimselerin hiddet ve gadabları içlerinde saklanır ve hıkd yâni kin hâlini alır. İçinden ondan nefret eder, ona kızar durur ve bir fırsat gözetler. Bu hâl böylece devâm eder ki, mü'mine yakışmayan kötü bir

huydur. Nitekim Resûl-ı Ekrem : «Mü'min

kin tutmaz.» (440) buyurdu. Kin, hiddetten ve intikaam hırsından doğar, kinden de sekiz hastalık meydâna gelir :

(439) Hadis yukarda geçmiştir.

(440) İlim bahsinde geçmiştir.

1- NE ZAMAN

2- KİMİLDATMA

3- YUMUŞAKLIK

4- ACİZLİK

Kinden doğan hastalıklar :

1 — **Hased** [çekememezlik]. Kin hastalığı, kinleştiği adamın elindeki ni'metin zevâlini ister. Onun her hangi bir ni'mete ulaşması kendisini üzer. Bir felâkete uğraması ise, onu sevindirir. İşte bu, nifâk alâmetidir. Bunun bahsi ileride gelecektir.

2 — Yalnız içinden sevinmekle kalmaz, uğradığı felâketten dolayı diliyle de « o h » oldu, iyi oldu, demektir.

3 — O sana gelse de onu reddeder ve onunla her türlü alâkayı kesersin.

4 — Onu tahkîr maksadıyla ondan yüz çevirirsin.

5 — Aleyhinde dinen yasak olan yalan, gıybet, sırrı ifşâ ve gizli hâllerini fâş⁴ etmek gibi lâflar edersin.

6 — Eğlence ve maskaralık için onu diline dolar, her yerde dedi-kodusunu yaparsın.

7 — Dövmeğe varıncaya kadar elinden gelen eziyetleri ona yaparsın.

8 — Borç, sıla-ı⁵ rahm hak vesâire hususlarında onu mahrûm eder hakkını vermezsin. Bütün bunlar⁶ haramdır.

Hıkd'ın yâni kinin en ehveni bu sekiz kısımdan kaçınmak ve yalnız içinden onu sevmemekde devâm etmendir. Ona güler yüz göstermez, mülâyim davranmaz, yardım etmez, ihtiyâcı ile alâkalanmaz, onunla bir arada sohbet etmez ve hattâ zikir meclislerine bile onunla girmez, menfaatine çalışmaz, lehine duâ etmez ve onu övmezsin. Bütün bunlar senin dinî seviyeni düşüren hâllerdir. Kin sebebiyle büyük fazilet ve mükâfatlardan mahrûm kalırsın. Hz. Âişe hakkındaki İfk hâdisesinde dedi-kodu yapan ve ötedenberi Hz. Ebû Bekir'in beslediği Mıstah'a, Ebû Bekir'in canı sıkılarak, kendisine daha yardım etmeyeceğine dâir yemin etmesi üzerine, Allahu Teâlâ :

وَلَا يَأْتِلْ أُولِيَ الْفَضْلِ مِنْكُمْ أَلَّا يَحْبُوتَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ هـ

«İçinizde lütuf ve servet sâhibi olanlar, yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere vermemek için yemin etmesinler, afvetsinler, geçsinler, Allah'ın sizi bağışlamasından hoşlanmaz mısınız?» (24 - Nûr: 22) Âyet-i Celile'sine kadar nâzil etti ve Ebû Bekir (R.A.): «Evet, severim ya Rab,» dedi ve yine infâkına devâm etti. Bunun için en doğrusu, kızdığı adama karşı yine de eski samimiyyetini yaşatmak, hattâ şeytanı körletmek için daha fazla ihsanda bulunmaktır. İşte bu, siddiklar makaamı ve mukarreblerin amellerindendir. Hased edilen kimsenin de üç hâli vardır. Birincisi, ziyâde ve noksansız hakkını vermektir, bu adâlettir ve sâlihlerin son derecesidir. İkincisi, hased edene af ve ihsân ile iyi muâmele etmektir. Bu da siddiklar makaamıdır. Üçüncüsü, hasedine

1-BİTME 2-İKİ YÜZLÜLÜK 3-HAKARET 4-MEYDANA ÇIKMIŞ
5-AKRABAYI ZİYARET 6-AŞAĞI 7-ALLAHA YAKIN OLANLAR
8-FAZLA

karşı kendisine zulüm ve haksızlık etmektir. Bu da rezil kimselerin ihtiyâridir.

Biz şimdi af ve ihsânın faziletlerini anlatmağa çalışacağız.

10 uncu BEYÂN : AFV VE İHSÂNIN FAZİLETİ

Bilmiş ol ki; af demek, kısas ve tazminat gibi herhangi hak ettiği bir şey'i almayıp sâhibine bağışlamak demektir ki, bu, hilim ve hiddeti yenmekten başkadır. Bunun için bunu müstakil olarak ele aldık. Afvın fazileti hakkında Allahu Teâlâ :

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

«Afva sarıl, mârûfu emret ve câhillere yüz çevir.» (7 - A'raf: 199) buyurmuştur. Diğer Âyet-i Celile'de de şöyle buyurulmuştur :

وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبَ لِلتَّقْوَىٰ «Sizin bağışlamanız takvâya da-

ha yakındır.» (2 - Bakara: 237)

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

ثَلَاثٌ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ كُنْتُ حَلَاً لَخَلَفْتُ عَلَيْهِنَّ مَا نَقَصَ مَالٌ
مِنْ صَدَقَةٍ فَصَدَّقُوا وَلَا عَفَا رَجُلٌ عَنْ مَظْلَمَةٍ يَتَّبِعُ بِهَا وَجْهَ اللَّهِ إِلَّا
زَادَهُ اللَّهُ بِهَا عِزًّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَمَحَ رَجُلٌ عَلَى نَفْسِهِ بَابَ مَسْئَلَةٍ
إِلَّا فَمَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ بَابَ فَقْرٍ

«Nefsim yed-i kudretinde olan Allah hakkına söylerim :

«Üç şey vardır ki, eğer yemin etme itiyâdında olsaydım, bunların gerçek olduklarına yemin ederdim: Sadaka olarak verdiğiniz şey, malı eksiltmez, sadaka verin. (Malın eksileceğinden korkmayın. Görünürde azalırsa da aslında Allah katında çoğalır.) Uğradığı haksızlığı Allah rızası için bağışlayan bir kimsenin de kıyâmet günü Allah katında izzet ve şerefi çoğalır. Dilencilikten bir kapu açana da Allahu Teâlâ ihtiyaç kapusunu açar.» (441) Diğer bir hadiste :

(441) Tirmizi Ebû Kebeşe'den rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

1-İYİLİK

2-BİLGİSİZ

3-ALİŞKANLIK, HUY

التَّوَّاضُّعُ لَا يَزِيدُ الْعَبْدَ إِلَّا رِفْعَةً فَتَوَاضَّعُوا يَرْفَعَكُمُ اللَّهُ وَالْعَفْوُ
لَا يَزِيدُ الْعَبْدَ إِلَّا عِزًّا فَاعْفُوا يُعِزَّكُمْ اللَّهُ وَالصَّدَقَةُ لَا تَزِيدُ الْمَالَ إِلَّا
كَثْرَةً فَتَصَدَّقُوا يَرْحَمَكُمُ اللَّهُ هـ

«Alçak gönüllülük insana yükseklikten başka bir şey arttırmaz. Alçak gönüllü olun ki, Allah sizi yükseltsin. Af ve bağışlama insanın ancak şerefini yükseltir. Afvediniz ki, Allah sizi izzetlendirsin. Sadaka da ancak malı çoğaltır. Sadaka vermekle muhtaçlara merhamet edin ki, Allah da size merhamet etsin.» (442) buyurmuştur.

Hız. Âişe (R.A.), Resûl-i Ekrem'in bir kere olsun, uğradığı haksızlıktan dolayı intikaam almağa kalkıştığını görmedim. Ancak haram irtikâbında en çok kızınlardan biri olurdu. Yine bunun gibi iki şey arasında muhayyer bırakıldığı takdirde, günah olmadıkça, dâima ehvenini tercih ederdi, demiştir. Ukbe (R.A.) anlatıyor: «Bir gün Resûl-i Ekrem ile karşılaştım. Ya o benim elimden veyâ ben onun elinden tuttum ve Resûl-i Ekrem :

يَا عَقِبَةَ أَلَا أُخْبِرُكَ بِأَفْضَلِ أَخْلَاقِ أَهْلِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَصِلُ
مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطَى مَنْ حَرَمَكَ وَتَعْفُوا عَمَّنْ ظَلَمَكَ هـ

«Ey Ukbe, dikkat et, sana dünyâ ve Âhiret ehlinin en üstün ahlâkından haber vereyim: Gelmeyene gitmen, vermeyene vermen ve sana kötülük edenin afvetmendir.» (443) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

يَا مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا رَبِّ ائِيَّ عِبَادِكَ أَعَزُّ عَلَيْكَ؟ قَالَ الَّذِي إِذَا قَدَّرَ عَفَا.

«Mûsâ aleyhisselâm Allahu Teâlâ'ya: «Yâ Rabbi, senin katında en aziz kulun kimdir?» diye sordu. Allahu Teâlâ da: «İntikaama gücü yeterken afveden kimsedir» buyurdu.» (444) Bunun gibi Ebû'd-Derdâ'ya (R.A.), insanların en izzetlisi kimdir? diye sorduklarında, intikaama gücü yeterken afvedenleridir. Siz de afvedin ki Allah katında izzet bulasınız, dedi.

(442) İsfahânî Enes'den rivâyet etmiştir.

(443) İbn Fih'r-d-Dünyâ ve diğerleri rivâyet etmişlerdir.

(444) Harâitî «Mekârim-i Ahlâk»da Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Adamın biri Resûl-i Ekrem'in huzûruna gelerek uğradığı bir haksızlıktan dolayı şikâyet etti. Resûl-i Ekrem de hakkını alıp kendisine vermek üzere onu oturttu ve bu arada :

«Dünyâda zulme

إِنَّ الْمَظْلُومِينَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هـ

uğrayanlar kıyâmette mutlak sûrette felâha ulaşacaklardır.» (445) buyurdu. Bunun üzerine adam hakkından vaz geçti.

Hiz. Âişe (R.A.) de şöyle anlatıyor. «Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

«Kendisine zulmedene

مَنْ دَعَا عَلَى مَنْ ظَلَمَهُ فَقَدْ اسْتَنْصَرَ هـ

bedduâ eden, hakkını almış ve bedduâsı nisbetinde zâlimdeki hakkını kaybetmiş olur.» (446) buyurdu.» Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

إِذَا بَعَثَ اللَّهُ الْخَلَائِقَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَادَىٰ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ
ثَلَاثَةَ أَصْوَاتٍ يَا مَعْشَرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ اللَّهَ قَدْ عَفَا عَنْكُمْ فليَعْفُ
بَعْضُكُمْ عَنْ بَعْضٍ هـ

«Allahu Teâlâ kıyâmet günü mahlûkatı mahşer yerinde topladığı zaman, Arş'ın altından bir dellâl üç def'a: «Ey imân edenler, Allahu Teâlâ sizi afvetti. Siz de birbirinizde olan hakkınızı bağışlayın» diye seslenir.» (447) buyurmuştur.

Ebû Hureyre (R.A.) rivâyet ediyor; Resûl-i Ekrem Mekke'yi fethedip Kâbe'yi tavâf ettikten ve iki rek'at namaz kıldıktan sonra, Kâbe kapusunun eşigini tutarak :

مَا تَقُولُونَ وَمَا تَظُنُّونَ! أَقُولُ كَمَا قَالَ يُوسُفُ (لَا تَتْرِبَ عَلَيْكُمْ
الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَزْهَرُ الرَّاحِمِينَ هـ

(445) İbn Ebî'd-Dünyâ mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(446) İbn Ebî Şeybe, Tirmizî ve diğerleri rivâyet etmiştir.

(447) Ebû Said Ahmed «Kitâbü't-Tefsîr»de rivâyet etmiştir. Taberânî de Ümmühânî'den başka ifade ile rivâyet etmiştir.

— Ne yapacağımı sanıyor ve benim hakkımda ne düşünüyorsunuz? diye sordu. Onlar üç def'a :

— Siz kardeşimiz, amcazâdemiz, merhametli, halîm selim bir insan-sınız, dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

— Ben ancak Yûsuf'un «Sizi bugün kınamak ve tevbih etmek yok, Allah sizi mağfiret eder. O, merhamet edicilerin en merhametlisidir.» (12 - Yûsuf: 92) dediğini söylüyorum, buyurdu. Ebû Hureyre (R.A.) devamla diyor ki: Resûl-i Ekrem'in bu sözünü duyanlar, mezarlarından çıkmış gibi yerlerinden kalkarak İslâmiyeti kabul etmek üzere Resûl-i Ekrem'e baş vuruyorlardı. (448) Suheyli b. Amr'ın rivâyetinde Resûl-i Ekrem Mekke'ye geldiği zaman elini Kâbe'nin kapusuna koydu. Herkes etrafında toplandı. Resûl-i Ekrem :

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ صَدَقَ وَعْدُهُ وَنَصَرَ عَبْدُهُ وَحَزَمَ
الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ (شَرَفًا) يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ مَا تَقُولُونَ وَمَا تَنْتَظِنُونَ؟
أَقُولُ كَمَا قَالَ أَخِي يُوسُفُ عَلَيْهِ السَّلَامُ (لَا تَتْرِبَ عَلَيْكُمْ
الْيَوْمَ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ) هـ

«Allah'dan başka ibâdete lâyık kimse yoktur. O'nun ortağı ve benzeri yoktur. Va'dini yerine getirdi. Kuluna yardım etti. Tek başına ortaya çıktı ve bütün hizibleri bir araya topladı.» buyurdu. Sonra devamla: «Ey Kureyş, benim hakkımda ne der ve ne sanırsınız?» diye sordu. Onlar: «Siz kardeşimiz ve amcazâdemizsiniz, merhametlisiniz. Bugün üstün geldiniz. Sizden, hayırdan başka bir şey düşünemeyiz.» dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: «Ben de kardeşim Yûsuf'un dediği gibi: «Artık bugün sizi muâhaze yok, Allah sizi mağfiret eder.» derim.»

Enes b. Mâlik'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

إِذَا وَقَفَ الْعِبَادُ نَادَى مُنَادٍ لِيَقُمْ مَنْ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ فَلْيَدْ حُلَّ الْجَنَّةِ
الْعَافُونَ عَنِ النَّاسِ فَيَقُومُوا كَذَا وَكَذَا الْفَافْلِيدُ خُلُونَهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ

«Kıyâmet günü insanlar mevki'6'te toplandıkları zaman dellâl, «İnsanları afvedip mükâfatları Allah üzerinde olanlar kalksın ve Cennet'e girsinler» diye seslenir. Bunun üzerine binlerce insan kalkar ve

(448) İbn Cevzi rivâyet etmiştir.

hesab görmeden Cennet'e girerler.» (449) buyurmuştur. Câbir'in (R. A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

ثَلَاثٌ مَنْ جَاءَ بِهِنَّ مَعَ إِيْمَانٍ دَخَلَ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ شَاءَ وَزَوْجٌ
مِنَ الْحَوْرِ الْعَيْنِ حَيْثُ شَاءَ مَنْ آذَانَا خَفِيًّا وَقَرَأَنِي ذُبُرٌ

كُلِّ صَلَاةٍ (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) عَشْرَ مَرَّاتٍ وَعَفَا عَنْ قَاتِلِهِ ۝

«Üç şey vardır ki, mü'min olduğu hâlde bunları yapan ve bunlar ile gelen kimse, (kıyâmet günü) hangi kapusundan isterse Cennet'e girer ve istediği kadar Hürilerden kendisine verilir. Bunlar: Bilinmeyen, şahidi olmayan ve unutulmuş borcu ödeyenler, her namazı müteâkib on ihlâs okuyanlar ve kaatilini afvedenlerdir.» buyurdu. «Bunların birini yapanlara da aynı mükâfat verilir mi?» diye soran Ebû Bekir'e (R.A.) cevap olarak Resûl-i Ekrem: «Evet birini yapanlara da aynı mükâfat verilir.» buyurdu. (450)

Bu Hususta Diğer Rivâyetler :

İbn Teymî diyor ki: Bana kötülük edene ben iyilik ederim. Bu hâl afvın da üstüne çıkan bir mevkidir ki buna ihsân denir. Diğer bâzıları da: «Allahu Teâlâ kulunu mükâfatlandırmak istediği zaman, ona, zulmedecek birini musallat eder.» demişlerdir. Adamın biri Ömer b. Abdülâzîz'e giderek, birinin kendisine zulmettiğinden şikâyet etti. Ömer b. Abdülâzîz: «Zâlimden intikaamını almış olduğun hâlde Allah'ın huzûruna gitmedense, onda hakkın olarak Allah huzûruna çıkman daha iyidir.» demiştir. Yezîd b. Meysere diyor ki: «Sen, zulmetti diye durmadan bir adama bed-duâ edersen, Allahu Teâlâ, senin zulmettiğin başka birisi de durmadan senin aleyhinde duâ ediyor, istersen her iki duâyı da kabûl edeyim, istersen Âhirete bırakayım da her ikini afvedeyim, buyurur.» Müslim b. Yesar, zâlîme bed-duâ eden bir adama: «Şu zâlimi zulmü ile başbaşa bırak; zira onun bir ân önce helâk olması için zulme devâm etmesi, senin bed-duândan daha müessirdir. Ancak bir iyilik yaparsa, belki bu iyiliği kendisini kurtarabilir ki, bunu yapmayacağı meydandadır.» dedi. Abdullah b. Ömer'in (R.A.) Abdullah b. Ebû Bekir'den (R.A.) rivâyetinde, diyor ki: «Bize ulaşan habere göre; Kıyâmet günü, kimin Allah'da bir hakkı varsa kalsın hakkını alsın diye

(449) Taberânî «Mekârim-i Ahlâk» da rivâyet etmiştir.

(450) Taberânî «Evsat»'ında rivâyet etmiştir.

bir dellâl nidâ eder. Dünyâda afvedip bağışlayanlar kalkar ve bağışladıkları nisbette haklarını alırlar.» Hişam b. Muhammed anlatıyor: «Gassâni'lerden Nu'man b. Münzir'e iki suçlu götürdüler. Birinin suçu büyük, diğerinin suçu küçük. Nu'man birinciye afvetti, ikinciye de cezâsını verdi. Bunun üzerine şâir:

«Hükümdâr kendi keremiyle büyük günâhı bağışlar, fakat küçük kusûra da cezâsını verir.»

«Böyle yapması bir yanlışlık eseri değil, belki bir yandan afvını gösterirken, öte yandan şiddetini ortaya koymak içindir.»

dedi.

Mübârek b. Fudâle diyor ki: «Suvar b. Abdullah Basra'dan bir cemâat ile Abbâsi'lerden Ebû Câfer'in huzûruna girdi, ve beni de berâberlerinde getirdi. Bu arada Câfer'in huzûruna bir adam getirdiler. Câfer onun öldürülmesini emretti. Ben kendi kendime, «Ben burada bakıp dururken bir müslümânı öldürüyorlar» diye düşündüm ve halife Câfer'e:

— Hasan'dan duyduğum bir hadîsi size anlatmama müsâade eder misiniz? dedim. Halife Câfer:

— Anlat, deyince, ben:

— Kıyâmet günü Allahu Teâlâ herkesin her söyleneni duyacak şekilde insanları bir araya topladığı zaman, bir münâdî, «Kimin Allah'da hakkı varsa kalksın» diye seslenir ve ancak afvedenler kalkar, dedim. Ben böyle söyleyince Câfer:

— Vallahi ben de bu sözü Hasan'dan duydum, diye yemin etti. Ben de bunu Hasan'dan duyduğumu yeminle tekrâr ettim. Bunun üzerine Câfer: «Şu adamı bırakın gitsin.» dedi.

Muâviye: «Yumuşaklık gösterin ve tahammül edin ki, dâimâ fırsat sizin elinizde olsun. Fırsatı ele geçirdikten sonra dilerseñiz hakkınızı alır ve dilerseñiz boş verirsiniz.» dedi. Rivâyete göre Rahib'lerden biri Hişam b. Abdülmelik'in huzûruna girer. Hişam Rahib'e:

— Zülkarneyn'in peygamber olup olmadığı hususundaki görüşün nedir? diye sorar. Rahib:

— O, peygamber değildi fakat dört hasletle o mertebeye yükseldi, dedi ve bunları şöyle anlattı: O, gücü yettiği hâlde afveder, yalan konuşmaz, verdiği sözde durur ve bugünden yarını düşünmezdi, dedi. Diğer biri, zulme uğradığı anda yumuşak davranıp da sonra gücü yettiği takdirde intikaam alan kimseye halîm denmez. Halîm, zulme uğradığı zaman sabredip, intikaam almağa gücü yettiği zaman da afvederek bağışlayan kimseye denir, demiştir.

Ziyâd diyor ki: «İntikaam alma gücü, insanın hiddet ve kinini yok eder,» yâni intikaam almağa gücü yeter kimseye yakışan, kızmamak, kin tutmamak ve bu sûretle bağışlamaktır, demek istiyor. Bir kusûrundan dolayı bir adamı Hişam'ın huzûruna çıkarmışlar. Adam durmadan kendisini müdâfaa ediyordu. Hişam: «Hâlâ konuşuyor musun?» diye kendisine ihtâr edince, adam: «Ey mü'minlerin Emiri, Allahu Teâlâ:

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ بِجَدِّهَا عَنْ نَفْسِهَا ه

«O gün herkesin

nefsi için mücâdele edeceği... bir gündür.» (16-Nahl: 111) buyurduğu ve Allahu Teâlâ ile mücâdeleye gireceğimiz hâlde sizin karşınızda kendimizi müdâfaa etmiyelim mi?» dedi. Hişam: «Haklısın, konuş.» dedi.

Rivâyete göre hırsızın biri, Ammâr b. Yâsir'in (R.A.) çadırına girer ve yakalanır. Ammâr b. Yâsir'e:

— Bu bizim düşmanımızdır, elini kes, diyenlere, o:

— Hayır, ben onun bu kusûrunu gizleyeceğim. Umulur ki, bu sâye-de Allahu Teâlâ da kıyâmet günü benim de kusurlarımı gizler, dedi.

İbn Mes'ûd (R.A.) yiyecek almak için yolun kenârına oturmuş bekliyordu. İstedigini satın aldı. Parayı vermek için elini başındaki sarığın arasına uzattı ve fakat parayı bulamadı. «Canım burada oturduğum zaman param başımın burasında idi, onu çaldılar.» dedi. Etrâftakiler hırsıza bed-duâya başladı: «Allah elini kırsın, Allah belâsını versin» şeklinde konuşuyorlardı. Fakat kendisi: «Allah'ım, şâyet bu adam ihtiyâcından dolayı bu parayı aldı ise helâl olsun. Şâyet bunu san'at olarak yaptı ise bu, son hırsızlığı olsun» diye duâ etti. Fudayl diyor ki: «Kâbe'de yanımda oturan bir Horasan'lı kadar zâhid insâna hiç rastlamadım. Tavâf etmek üzere kalkmıştı ki, parasını çaldılar. Bunun farkında olunca ağlamağa başladı. Kendisine:

— Paran çalındı diye mi ağlıyorsun? dedim. O:

— Hayır, ona ağlamıyorum, yalnız kıyâmet günü Allahu Teâlâ'nın huzûrunda kendisiyle karşılaştığımızda bana karşı verecek cevap bulamayıp perişân olacağımı bildiğim için, ona acıdığımdan ağladım, dedi. Basra âbidlerinden Mâlik b. Dînâr diyor ki: «Haccâc'ın amcazâdesi ve Basra vâlisi Hikem'in huzûruna bir gece vakti girdik. (Haccâc'ın bir karışıklıktan dolayı bir çok kimseyi öldürmesi sebebiyle) Hasan-ı Basrî de korku içinde bizimle berâber geldi. Biz Hasan'ın yanında piliçler gibi küçük kaldık. Hasan, Yûsuf aleyhisselâm'ın kıssasını, kardeşlerinin onu kuyuya atıp sattıklarını, babalarını kedere boğduklarını, kadının hilesini ve nihâyet hapsedildiğini anlattı. Sonra da Allahu Teâlâ'nın onu nasıl yücelttiğini, hazine vekili yaptığını ve daha sonra da kar-

deşlerini nasıl bağışladığı ve: «Artık size muâhaze yok, Allah sizi mağfi²ret eder. O, merhamet edicilerin en merhametlisidir.» dediğini mufassa³lan anlattı. Bütün bu sözleri ile, Hikem'in adamları afvetmesine işâret ediyordu. Bunun üzerine Hikem: «Ben de aynı şey'i söylüyorum; artık size muâhaze yok, sizi korumak için hiç bir şey bulamasam bile, bu elbisemin altında sizi korurum.» dedi. İbn Mukaffa' bâzı adamlarının bağışlanmaları için dostlarından birine yazdığı mektûbda: «Falanca, kusûrundan dolayı, senin afvına sığınıyor ve senden sana ilticâ ediyor.» demiştir.

Bilmiş ol ki; kusûr ne kadar büyük ise, onu bağışlamak da o nisbette bir fazilettir. Abdülmelik b. Mervân'a, esirler arasında Hz. Ali'nin taraftarı olan İbn Eş'as'ı da getirdiler. Abdülmelik oğluna:

— Ne dersin, bu adamı ne yapalım? diye sordu. Oğlu Reca:

— Allah sana sevdiğin zaferi bahşetti. Sen de Allahu Teâlâ'nın sevdiği af işini yap, bunları bağışla, deyince, o da onları salıverdi. Rivâyete göre Ziyâd Havâriç'den bir adamı yakaladıktan sonra elinden kçırdı. Bunun üzerine adamın kardeşini yakaladı ve:

— Ya kardeşini getirirsin veyâ senin boynunu vururum, dedi. Adam:

— Sana mü'minlerin emirinden bir yazı getirirsem beni bırakır mısın? dedi. Ziyâd:

— Evet, bırakırım, deyince, adam:

— O hâlde ben sana İbrâhim ve Mûsâ aleyhimesseleâm gibi iki şâhid göstereceğim. Allah'ın mektûbunu getirdim diyerek:

أَمْرٌ نَبَّأَ عَمَّا فِي صُحُفِ مُوسَى وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى أَنْ لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى

«Yoksa Mûsâ'nın ve sözünü yerine getiren İbrâhim'in kitablarında olanlar kendisine bildirilmedi mi ki, kimse kimsenin günah yükünü yüklenmez.» (53 - Necm: 36,37,38) Âyetlerini okudu. Bunun üzerine Ziyâd:

— Bırakın şu adamı gitsin, delilini bildi, dedi. İncil'de: «Zulmettiği kimse için istiğfâr eden, şeytânı yenmiştir.» diye yazılıdır.

11 inci BEYÂN : RIFKIN, YUMUŞAKLIĞIN FAZİLETİ

Bilmiş ol ki; rıfk ve yumuşaklık makbûl, şiddet ve hiddet ise merdûddur. Şiddet, gadab ve kızmanın, yumuşaklık ve mülâyemet ise güzel ahlâkın neticesidir. Hiddetin sebebi bâzan gadab olacağı gibi, bâzan şiddetli hırs ve istilâ arzusu da olabilir. Yumuşaklık, güzel ahlâkın meyvesidir. Güzel huy da gadab ve şehvet kuvvetini zabt u rabt altına almakla mümkündür. Bunun için Resûl-i Ekrem rıfk'ı yumuşaklığı övdü ve üzerinde ehemmiyetle durdu. Hz. Âişe'ye (R.A.) hitâben:

1-AZARLAMA 2-AFV 3-TAFSİLATLI 4-SIĞINMA 5-NEZAKET
6-REDDOLUNMUŞ 7-GADAB 8-YUMUŞAKLIK
9-HÜKMÜ ALTINA ALMA

إِنَّهُ مَنْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الرِّفْقِ فَقَدْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
وَمَنْ حُرِمَ حَظَّهُ مِنَ الرِّفْقِ فَقَدْ حُرِمَ حَظَّهُ مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

«Yâ Âişe, rıfk ve yumuşaklıktan nasîb alan, dünyâ ve âhiret hayırlarından nasîbini almıştır. Rıfk ve mülâyemetten mahrûm olan da dünyâ ve Âhiret iyiliklerinden mahrûm kalmıştır.» (451) buyurdu. Diğer hadîsde :

«Allahu Teâlâ bir إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ أَهْلَ بَيْتٍ أَدْخَلَ عَلَيْهِمُ الرِّفْقَ ۝

hâne baskını sevdiği zaman, onların arasına yumuşaklık ve mülâyemeti sokar da tatlı geçirirler.» (452) buyurulmuştur. Başka bir hadîsde de :

إِنَّ اللَّهَ لَيُعْطِي عَلَى الرِّفْقِ مَا لَا يُعْطَى عَلَى الْخُرْقِ وَإِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا أَنَاةُ
اللَّهِ الرِّفْقَ وَمَا مِنْ أَهْلِ بَيْتٍ يُجْرِمُونَ الرِّفْقَ إِلَّا حُرِمُوا مَحَبَّةَ اللَّهِ تَعَالَى

«Allahu Teâlâ sertliğe vermediklerini yumuşaklığa verir. Bir kulunu sevdiği zaman ona yumuşaklığı nasîb eder. Yumuşaklıktan mahrûm bir âile, Allah sevgisinden mahrûm demektir.» (453) buyurulmuştur. Hz. Âişe'nin (R.A.) diğer rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyur-

muştur : إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ وَيُعْطِي عَلَيْهِ مَا لَا يُعْطَى عَلَى الْعُنْفِ ۝

«Doğrusu Allahu Teâlâ mülâyimdir, mülâyemeti sever ve sert davrananlara vermediğini mülâyim davrananlara verir.» (454)

Yine Hz. Âişe'ye (R.A.) hitâben Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

يَا عَائِشَةُ ارْفِقِي وَإِنَّ اللَّهَ إِذَا أَرَادَ بِأَهْلِ بَيْتٍ كَرَامَةً دَلَّهُمْ عَلَى بَابِ الرِّفْقِ ۝

«Yâ Âişe, yumuşak davran, Allahu Teâlâ bir ev halkının iyiliğini murâd ettiği zaman, onlara yumuşaklık yollarını gösterir.» (455) Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

(451) Ahmed ve Ukayli «Zuafa» da rivâyet etmişlerdir.

(452) Ahmed ceyyid sened ile, Beyhaki de Âişe'den rivâyet ettiler.

(453) Taberânî «Kebîr» inde Cerir'den rivâyet etmiştir.

(454) Müslim, Âişe'den rivâyet etmiştir.

(455) Ahmed, Âişe'den rivâyet etmiştir.

«Yumuşaklıktan مَنْ يُحْرَمِ الرِّفْقَ يُحْرَمِ الْخَيْرَ كُلَّهُ»

mahrûm edilen, bütün iyiliklerden mahrûm olur.» (456) Başka bir hadis-

de de : اِيْمًا وَاِلٰى وَلِيٍّ فَرَّقَ وَلَا زَرْفَقَ اللهُ تَعَالٰى بِهٖ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«Her hangi bir kavmin başına geçip de o kavme karşı yumuşak davranıp rıfk ile muâmele eden kimseye, Allahu Teâlâ kıyâmet günü rıfk ile muâmele eder.» (457) buyurulmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyur-

muştur : تَذَرُونَ مَنْ يُحْرَمُ عَلَى النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كُلُّ هَيْئَةٍ لَيِّنٍ سَهْلٍ قَرِيبٍ

«Kıyâmet günü Cehennem'e girmeyeceklerin kimler olduğunu anlıyor musunuz? Her kolay, yumuşak ve mülâyim olan kimselerdir.» (458)

Yine Resûl-i Ekrem : الرِّفْقُ بُنَى وَالْخُرْفُ شُومٌ

«Yumuşaklık bereket, sertlik ise uğursuzluktur.» (459) buyurmuştur.

Başka bir hadisinde : السَّائِي مِنَ اللَّهِ وَالْحَكْمَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ

«Ağır davranmak Allah'dan, acele ise şeytandandır.» (460) buyurmuştur. Rivâyete göre bir adam Resûl-i Ekrem'e gelerek :

— Ya Resûlallah, Allahu Teâlâ senin sâyetinde bütün müslümanları mübârek kıldı. Ben ise şahsım için senden bir hayır, iyilik isterim, dedi. Resûl-i Ekrem iki veya üç kere «Elhamdülillâh» dedikten sonra adama dönerek :

— Bir öğüt mü istiyorsunuz? diye iki üç kere kendisine sordu. Adam :

— Evet, deyince, Resûl-i Ekrem :

اِذَا ارَدْتَ اَمْرًا فَدَبَّرْهُ عَاقِبَتُهُ فَاِنْ كَانَ رُشْدًا فَامُضِ بِهِ وَاِنْ كَانَ سَوًى ذَلِكُ فَاَنْتَهُ

(456) Müslim, Cerir'den kısmen rivâyet etmiştir.

(457) Müslim, Âş'e'den rivâyet etmiştir.

(458) Tirmizî İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

(459) Taberânî ve Beyhakî Âş'e'den rivâyet etmişlerdir.

(460) Ebû Ya'la Enes'den, Tirmizî Sehl'den rivâyet etmişlerdir.

«Bir şey murâd ettiğin zaman, sonunu düşün; şeriate muvâfık ise onu hemen yap, şeriate muvâfık değil ise ondan hemen vaz geç.» (461) buyurdu. Hz. Âişe (R.A.) den gelen bir rivâyette şöyle demiştir: «Resûl-i Ekrem ile bir seferde yola çıkmıştık. Ben serkeş bir deveye binmiştim. Deveyi sağa sola yorup duruyordum. Beni gören Resûl-i Ekrem :

يَا عَائِشَةُ عَلَيْكَ بِالرِّفْقِ فَإِنَّهُ لَا يَدْخُلُ فِي شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ وَلَا يُنْزَعُ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَانَهُ

«Âişe, yumuşak davran, zira yumuşaklık girdiği her şey'i süsler, çıkarıldığı her şey'i de ayıp ve kusurlu yapar.» (462) buyurdu.»

Bu Hususta Diğer Sözler :

H¹z. Ömer (R.A.) maiyyetindeki bâzı erkânın bâzı emirlerden şikâyet ettiklerini duyunca her iki taraftan mülâkat istedi. Onlar toplamı huzûruna geldikleri zaman, irâd ettiği hutbesinde, Allahu Teâlâ'ya hamd ettikten sonra reâyasına :

«Ey reâya ve ey muhâfızlar, üzerinizde iki hakkımız vardır. Birincisi gıyabda idârecilere nasihat, ikincisi de hayır işlerinde birbirinize yardımcı olmaktır. Ey vâliler ve âmiller, bu muhâfızların, reâyânın da sizin üzerinizde hakları vardır. İyi biliniz ki, Allah katında en makbûl yumuşaklık, bir reisin yumuşak davranmasıdır. Allah katında en sevimsiz cehâlet ve şiddet, imâmın, reisin cehâlet ve şiddetidir. Bilmüş olunuz ki, karşısında bulunana iyilik eden, başkasından iyilik bulur.» dedi.

V²ehb b. M³ünebbih diyor ki: «Rıfk ve yumuşaklık, alçak gönüllülük neticesidir.» Mevkuf ve merfû olarak gelen bir rivâyette şöyle buyurulmuştur :

الْعِلْمُ خَلِيلُ الْمُؤْمِنِ وَالْحِلْمُ وَزِيرُهُ وَالْعَقْلُ دَلِيلُهُ وَالْعَمَلُ قِيَمُهُ
وَالرِّفْقُ وَالِدُهُ وَاللَّيْنُ أَخُوهُ وَالصَّبْرُ أَمِيرُ جُنُودِهِ

«İlim, mü'minin en samimi dostu, hilim veziri, yâni güzel huy yardımcısı, akıl delili, öncüsü, doğruyu ona gösterir, amel fayda ve koruyucusu, rıfk tatlılık annesi, mülâyemet ve yumuşaklık kardeşi, sabır ise ordu kumandanıdır.» (463) Biri de şöyle diyor: «İmânı süsleyen ilim, ilmi

(461) İbn Mübârek «Züh'd» ünde İbn Ca'fer'den rivâyet etmiştir.

(462) Müslim rivâyet etmiştir.

(463) Ebû's-Seyh «Kıtabü's-Sevâb» da rivâyet etmiştir.

süsleyen amel ve ameli süsleyen de rıfk, ne güzel şeylerdir.» Hilmin ilme nisbeti gibi, hiç bir şey başka şey'e nisbet edilemez. A m r b. Â s (R.A.) oğlu A b d u l l a h ' a :

— Rıfk nedir? diye sordu. Oğlu :

— Her işde ağır olup, âheste davranmak ve idârecilere karşı mülâyemetle muâmele etmektir, dedi. A m r :

— Sertlik ve ahmâklık nedir? diye sordu. Oğlu :

— Hükümdâra husûmet beslemek ve sana zararı dokunacak kimse ile muâraza etmektir, dedi. S ü f y â n arkadaşlarına :

— Rıfkın ne olduğunu biliyor musunuz? diye sordu. Onlar da :

— Anlat bakalım nedir, dediler. S ü f y â n :

— Her şey'i yerli yerinde yapmaktır. Yumuşaklığı yerinde yapmak, sertliği yerinde göstermek, kılıç ve kamçıyı zamanında kullanmaktır, dedi. Bu anlattığı yumuşaklığın sertlikle karışmış olmasının lüzumlu olduğunu ifâde etmektedir. Kılıç kullanacağı yerde âlicenâblık göstermek, âlicenâblık göstereceği yerde kılıç kullanmak zararlıdır. Makbûl olan, diğer huylarda da olduğu gibi, sertlikle yumuşaklığın ortasını bulmaktır. Ne yazık ki insanların tabiatı, hiddet ve sertliğe daha meyyâl olduğu için dâimâ rıfk tarafını tercihe teşvik edilirler. Yine bunun içindir ki, şeriat, şiddet tarafından daha ziyâde yumuşaklık tarafını över. Hâlbuki yerinde gösterilen yumuşaklık güzel olduğu gibi, yerinde gösterilen şiddet de güzeldir. Şiddetin borç olduğu yerde şiddet, arzûya da muvâfık geldiği için beyaz bal ile taze kaymak ihtilâtı [karışımı] gibi tatlı olur.

Ö m e r b. A b d ü l â z i z 'in anlattığına göre; A m r b. Â s (R.A.) M u â v i y e 'nin ağır davranışlarını ve teennî ile hareketini kınayan bir mektûb yazdı. M u â v i y e cevâbında :

«Bundan sonra bilmiş ol ki; iyi işlerde düşünerek hareket etmek, insânı daha doğru neticeye ulaştırır. Hedefine ulaşan, acele etmeyendir. Acele eden husrândadır. İşinde sebât eden isâbet eder veyâ hedefe yaklaşır. Acele eden hatâya düşer, yâhut hatâya yaklaşır. Yumuşaklık kendisine kâr etmeye hiddet zarar verir. Tecrübelerden ders almayan şeref kazanamaz.» demiştir.

E b ü A v n A n s â r i diyor ki: Konuşulan her sert ve ağır sözün yerini tutacak daha yumuşak sözler vardır, insan onları konuşmalıdır. E b ü H a m z a e l - K û f i de şöyle diyor: «İhtiyâcından fazla hizmetçi bulundurma, zîra her insânın yanında bir şeytan vardır. Şunu da bil ki; zoraki elde ettiğin her şeyden, yumuşaklıkla daha iyisin! elde edebilirsin.» H a s a n - ı B a s r i de: «Mü'min, teennî ile hareket eden kimsedir. Gece odun toplayıcısı gibi değildir. (Gece odun toplayan, karanlıkta elime yılan gelir diye acele eder).» demiştir.

1-YUMUŞAKLIK 2-DÜŞMANLIK 3-DÜŞKÜN 4-FAZLA
5-TEDBİRLİ DAVRANMAK

İşte bu anlattıklarımız, ilim sâhiblerinin rıfkı övdükleri şeylerdir. Çünkü rıfkı makbûl ve umûmiyetle faydalıdır. Şiddete ihtiyaç duyulursa da bu pek enderdir. Olgunluk, rıfkı ile şiddeti birbirinden ayırıp hepsine hakkını vermek ve bunları yerinde kullanmaktır. Şâyet bunları ayırd edecek hâlde değilse, mümkün olduğu kadar yumuşaklığa meyletsin; zira zafer daha ziyâde yumuşak ve ağır davranmaktadır.

12 nci BEYÂN : HASEDİ ZEMMİN TÂRİFİ, SEBEBİNİN TEDÂVİSİ VE İZÂLESİNE LÜZUMLU OLAN ŞEYLER

HASEDİN ZEMMİ :

Bilmiş ol ki; h a s e d [çekememezlik] kin tutmanın, kin tutmak da gadab ve hiddetin neticesidir. Yâni hased, gâdabın dalının dalıdır. Aslı olan gadâbdır. Ayrıca hasedin daha bir çok kötü kolları vardır. Bilhâssa hasedi zemmeden pek çok hadisler vardır. Bir hadisinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

الْحَسَدُ نَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا نَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ

«Ateşin odunu yakıp yokettiği gibi, hased de sevabları yer ve mahveder.» (464) Hasedden, hasedin sebep ve neticelerinden men'etmek üzere Resûl-i Ekrem :

لَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَقَاصَعُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا

«Çekememezlik yapmayın, birbirinizden ayrılmayın, husûmetleşmeyin, arka çevirmeyin, ey Allah'ın kulları kardeş olun.» (465) buyurmuştur.

Enes b. Mâlik (R.A.) dedi ki :

Resûl-i Ekrem'le berâber oturuyorduk. Buyurdular ki :

«Şimdi size Cennet'liklerden bir adam çıka gelecektir.» Bir de baktık ki, Ensâr'dan, abdest suyu sakalından damlayan ve ayakkabılarını sol eline asmış bir adam çıka geldi. Ertesi gün olunca Resûl-i Ekrem yine evvelki gibi söyledi. Bu adam yine birincide olduğu gibi çıka geldi. Üçüncü gün olunca Resûl-i Ekrem Efendimiz yine aynı sözü tekrâr etti ve yine aynı adam ilk hâli gibi çıkageldi. Resûl-i Ekrem kalkınca, A b d u l l a h b. A m r o adamı tâkib etti ve ona dedi ki :

(464) Ebû Dâvud Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(465) Buhâri ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

— Ben babamla münâkaşa ettim, üç gün onun yanına girmeyeceğime yemin ettim. Eğer sen beni bu zaman zarfında yanında alıkoymayı muvâfık görürsen öyle yap. Adam:

— Olur, dedi.

E n e s (R.A.) dedi ki: Abdullah sözüne devamla şöyle anlatıyor :

— Üç geceyi onunla bir arada geçirdik. Fakat gece kalktığını görmedim. Ancak sabah namazına kadar uyandıkça Allahu Teâlâ'yı zikretti ve tekbir getirdi. Abdullah dedi ki :

— Onun, hayırdan başka bir şey söylediğini işitmedim. Üç gün geçince sanki onun amelini küçük görür gibi dedim ki:

— Ey Allah'ın kulu, babam ile benim aramda bir ayrılık ve ihtilâf vâki değildir. Fakat Resûl-i Ekrem'in senin için üç kere (şimdi size Cennetliklerden bir adam çıka gelecektir) dediğini işittim. Üç def'asında da sen çıkageldin. Amelini anlamak için senin yanında kalmak istedim. Böylece sana uymak istedim. Fakat büyük bir amel işlediğini görmedim. Seni; Resûl-i Ekrem Efendimizin söylediği mertebeye ulaştıran nedir? dedim. Dedi ki :

— Şu gördüğünden başkası değildir. Ben dönünce bana seslendi ve dedi ki :

— O senin gördüğün şeyden başkası değildir. Ancak ben müslümanlardan hiç bir kimseye kalbimde bir hile ve kin tutmam ve Allah'ın verdiği her hangi bir hayırdan dolayı hiç bir kimseye aslâ hased etmem. Bunun üzerine Abdullah :

— İşte seni o dereceye ulaştıran budur, dedi. (466)

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

ثَلَاثٌ لَا يَنْجُو مِنْهُنَّ أَحَدٌ: الظَّنُّ وَالطَّيْرَةُ وَالْحَسَدُ وَسَاحِدَتُهُ
بِالْمَخْرِجِ مِنْ ذَلِكَ إِذَا ظَنَنْتَ فَلَا تَحْقُقْ وَإِذَا تَطَيَّرْتَ فَاْمُضِ
وَإِذَا حَسَدْتَ فَلَا تَبْغِ

«Üç şey vardır ki, bunlardan kimse kurtulamaz. (Diğer rivâyette: «Az kimseler kurtulur» şeklindedir.) Bunlar, kötü zan, uğursuzluk saymak ve hased, yâni çekememezliktir. Şimdi bunlardan kurtuluş çârelerini size öğreteyim: Kötü zanna kapıldığın zaman, üzerinde durup da iç yüzünü araştırma. Uğursuz diye bildiğin bir şey ile karşılaştığın zaman, aldırış

(466) Ahmed rivâyet etmiştir.

etmeden işine devâm et. Hased ettiğin kimseye karşı da haddi aşma.» (467) Diğer rivâyette de :

دَبَّ إِلَيْكُمْ دَاءُ الْأُمَمِ قَبْلَكُمْ الْحَسَدُ وَالْغَضَاءُ هِيَ الْحَالِقَةُ لَا أَوَّلَ
حَالِقَةَ الشَّعْرِ وَلَكِنْ حَالِقَةُ الْإِيمَانِ وَاللَّهُ يَنْفُسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَا تَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ حَتَّى تَوْمِنُوا وَلَنْ تَوْمِنُوا حَتَّى تَحِبُّوا إِلَّا أَنْتُمْ مِمَّا يُثْبِتُ ذَلِكَ لَكُمْ
أَفَسُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ

«Geçmiş milletlerin hastalığı size de sirâyet etti. O, çekememezlik ve düşmanlıktır. Bu çekememezlik traş eder, kökünden kazıtır. Ben size saçı sakalı traş eder demiyorum, dini kazıtır, dinin kemâlini gidertir. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, siz mü'min olmadan Cennet'e giremezsiniz! Birbirinizi sevmeden de mü'min olamazsınız. Sevginin nasıl yerleştiğini size bildireyim mi? Aranızda açıkca selâmlaşın, selâmı açığa çıkarın.» (468) buyurmuştur.

Diğer hadiste şöyle buyurulmuştur :

كَأَدَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا وَكَأَدَ الْحَسَدُ أَنْ يَغْلِبَ الْقَدَرَ

«Nerde ise yoksulluk insânı küfre sokacak ve nerde ise hased kadere galebe çalacak.» (469) Yâni hased eden nerde ise, kendisinin Allah'ın takdiri ile bu darlığa düştüğünü unutacak. Başka bir rivâyette Resûl-i Ekrem :

إِنَّهُ سَيُصِيبُ أُمَّتِي الْأَشْرُ وَالْبَطْءُ وَالْكَثَرُ وَالْتَّافُرُ فِي الدُّنْيَا وَ
التَّبَاعُدُ وَالْحَاسِدُ حَتَّى يَكُونَ الْبَعْدُ شَقَّ الْحَرَجِ

«Şurası muhakkak ki, benim ümmetime de geçmiş ümmetlerin hastalığı sirâyet edecektir. (Bu hastalık nedir? diye soranlara:) Küfrân-ı nîmet, bollukta azgınlık, servet edinmekle övünmek, dünyâlıkta başkasına göz dikmek, birbirinden uzaklaşmak ve hased edismektir ki, bu sûretle

(467) İbn Kbl'd-Dünyâ Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(468) Tirmizi Zübeyr'den rivâyet etmiştir.

(469) Beyhaki ve diğerleri Enes'den rivâyet etmişlerdir.

hudûdu aşarlar, sonra da perişân olurlar.» (470) buyurmuştur. Diğer rivâyette şöyle buyurulmuştur :

لَا تُظْهِرِ الشَّمَاتَةَ لِأَخِيكَ فَيَعَا فِيهِ اللَّهُ وَيَبْتَلِيكَ ۝

«Her hangi bir husûmete müsteniden kardeşinin uğradığı musibete sevinme, Allah onu kurtarır ve seni mübtelâ eder.» (471)

Rivâyete göre M ü s â aleyhisselâm Arş'ın gölgesinde bir adamın oturduğunu gördü. Adama heves etti. «Bu adam, Allah katında iyi bir insandır.» dedi. Ve sonra: «Yâ Râb, bu adam kimdir? Adı nedir?» diye sordu. Allahu Teâlâ adını vermedi, yalnız: «Üç amel ile bu mertebeye ulaştığını sana bildireyim.» buyurdu ve bu üç ameli şöyle bildirdi: «Kimseye hased etmedi. Baba ve annesine âsi olmadı. Bir de söz gezdirmedi.» buyurdu. Z e k e r i y y â aleyhisselâm da Allahu Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu haber veriyor: «Hased eden benim ni'metime düşman olan, kazâma kızan, kullarım arasındaki taksimâtıma râzı olmayan bir kimsedir.»

Resûl-i Ekrem de :

أَخَوْفُ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي أَنْ يَكْثُرَ فِيهِمُ الْمَالُ فَيَحْصَدُونَ وَيَقْتُلُونَ ۝

«Ümmetim için en çok korktuğum şey, zenginlikten mütevellid çekememezlikte birbirlerini öldürmeleridir.» (472) Diğer rivâyette:

اسْتَعِينُوا عَلَى قَضَاءِ الْحَوَائِجِ بِالْكِثْمَانِ فَإِنَّ كُلَّ ذِي نِعْمَةٍ مَخْشُودٌ ۝

«İhtiyaçlarınızın te'min edilmiş olduğunu gizlemekle onlara yardım arayın. Çünkü her varlık sâhibi hased edilir.» (473) buyurulmuştur. Başka bir rivâyette şöyle buyurulmuştur :

إِنَّ لِنِعْمِ اللَّهِ أَعْدَاءَ الَّذِينَ يَحْصَدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۝

«Allahu Teâlâ'nın verdiği ni'metlerin de düşmanları vardır. Bunlar da Allahu Teâlâ'nın kendi fazlından verdiği kimselere hased eden, onları çekemiyenlerdir.» (474) Resûl-i Ekrem (S.A.V.) başka bir hadisinde de şöyle buyurmuştur :

(470) İbn Ebî'd-Dünyâ ceyyid sened ile Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(471) Tirmizi, Vâile'den hasen ve garîb olarak rivâyet etmiştir.

(472) İbn Ebî'd-Dünyâ Âmir'den rivâyet etmiştir.

(473) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Taberânî Muâz'dan rivâyet etmişlerdir.

(474) Taberânî «Evsat»ında İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

1-DÜŞMANLIK 2-DAYANARAK 3-TUTKUN 4-İSYANKAR
5-BÖLME 6-DOĞAN

سِتَّةٌ يَدْخُلُونَ النَّارَ قَبْلَ الْحِسَابِ بِسِتَّةِ أُمُورٍ بِالْجَوْرِ وَالْعَرَبِ
بِالْعَصِيَّةِ وَالذَّهَاقِينِ بِالتَّكْبَرِ وَالتَّجَارِ بِالْخِيَانَةِ وَأَهْلُ الرِّشَاقِ
بِالْجَهَالَةِ وَالْعُلَمَاءُ بِالْحَسَدِ

«Altı kimse altı sebebdan veya hesâbdan bir sene önce Cehennem'e gireceklerdir. Bunlar; zulm ile hâkim olanlar, cehâletle köylüler, kibir ile ileri gelenler, taassubla Arablar, hasûd âlimler ve hâin tüccarlardır.» (475)

Bu Husûs ile Alâkalı Diğer Rivâyetler :

Eskilerden biri: «İlk hased şeytanda başlar. Şeytan, Âdem'in rütbesi-ne dayanamıyarak ona secde etmediği için çekememezliği kendisini isyâ-na sevkettiştir.» dedi. Hikâye edildiğine göre; Avn b. Abdullah Mühelleb'in oğlu Fazl'ın yanına girdi. O sırada Vâsıt şehrinde vâli bulunuyordu. Avn kendisine :

- Sana nasihat etmek istiyorum, deyince, Fazl :
- Söyle bakalım, dedi. Bunun üzerine Avn :
- Kibirlenme; zira ilk isyân kibirdendir, dedi. Ve :

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ

«Hani meleklerle: «Âdem'e secde edin» demiştik de İblis'den başkası hemen secde ettiler.» (2 - Bakara: 34) âyetini okudu ve devamla: «Haris olma; zira genişliği, eni, yer ve gökler kadar olan Cennet'e Allahu Teâlâ'nın yerleştirdiği Âdem'i, Cennet'ten hırs çıkarmıştır. Allahu Teâlâ'nın yasakladığı bir ağaçtan yedi ve bu sûretle Cennet'ten çıktı.» Sonra :

إِهْبِطُوا مِنْهَا **«Dedik: Hepiniz oradan inin.» (2 - Bakara: 38)**

âyet-i kerimesini okudu. Hased etme; zira Kabil, Hâbil'i hasedi yüz-

zünden öldürmüştür, dedi ve :

وَأَسْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنِ آدَمَ

«(Yâ Muhammed!) Onlara, Âdem'in iki oğlunun kıssasını doğru ola-rak anlat!» (5 - Mâide: 27) âyetini okudu ve devamla, Resûl-i Ekrem'in

(475) Ebû Mansûr Deylemî İbn Ömer ve Enes'den rivâyet ettiler.

- 1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRMEK
- 2-KENDİ DİNİNİ ÇOK ÜSTÜN GÖRMEK
- 3-HASEDCİ 4-BİLGİSİZLİK

Ashâb'ı anıldığı, kaderden bahsedildiği, nücûm ilminden söz açıldığı yerlerde susmasını bil ve sükût et, dedi.

Ebû Bekir b. Abdullah şöyle bir hikâye anlatıyor: «Zâtın biri bir hükümdâra uğrar, onun karşısına dikilir ve ona öğüt vererek der ki :

— Sen, sana iyilik yapana fazlasını yap, kötülük yapana bir şey yapma, onun kötülüğü mükâfat olarak sana yeter. Bunu gören başka biri, adamın hükümdâra karşı böyle konuşmasını çekemiyerek bir gün hükümdâra :

— Bu adam senin nefesinin koktuğunu söylüyor, der. Hükümdâr :

— Ne biliyorsun? diye sorunca, adam :

— Bir daha yanına yaklaşıncı bak nasıl ağzını burnunu tutacaktır, der. Hükümdâr da :

— Pekâlâ öyleyse bir tecrübe edelim, der. Adam oradan çıkar. Bu zât, hükümdârın huzûruna gireceği zaman onu dâvet eder ve sarmısaklı yemek yedirdikten sonra :

— Ağzının kokusu ile hükümdâra fazla yaklaşıma, diye tenbih eder. Bu zât yine mûtâdî² vechile pâdişâhın huzûruna girer ve karşısına dikilir, aynı tavsiyede bulunur. Pâdişâh tecrübe etmek için adama :

— Yanıma yaklaş, deyince, adam da ağzını burnunu tutarak pâdişâha yaklaşıp. Hükümdâr kendi kendine, adamın doğru söylediğine inanır ve eline kâğıt kalem alarak bir yazı yazar, buna verir ve :

— Bu mektûbu falan kumandana götür, der. Pâdişâhın kendi eliyle yazdığı fermanlar umûmiyetle birer yardım ve ikrâm edilmesini âmir yazılar olduğu için, adam kâğıdı alıp dışarı çıkınca, kendisine yemek yediren adama tekrar rastlar. Kendisine :

— Elindeki kâğıt nedir? diye sorar. Adam da :

— Herhâlde pâdişâh bir kaç kuruş atıyye ve ihsân yazmıştır, onu almağa gidiyorum, der. Adam :

— Ne olur, bu kâğıdı bana ver, diye ricâ eder. O :

— Olsun, al der. Adam kâğıdı alıp da doğru kumandana gidince, yazı tamâmen umulanın aksine çıkar. Meğerse pâdişâh kızmış ve kâğıda: «Bu kâğıdı getiren adamı boğazla, derisini yüz, içine saman doldur ve bana gönder.» der. Bunu duyan adam: «Aman aman, bunun sâhibi ben değilim, istersen geri çevir, esas sâhibini getireyim, bu şöyle oldu, böyle geldi.» diye anlatırsa da fayda vermez. Emir yerine getirilir. Ertesi gün aynı zât yine hükümdârın huzûruna çıkınca, bu sefer hükümdâr şaşırarak :

— Sana dün verdiğim kâğıt ne oldu? diye sorar. Adamcağız vaziyeti anlatır. Hükümdâr sorar :

— Benim nefesimin koktuğunu söylüyorsun, doğru mu? Adam :

— Hayır, böyle bir şey yok, der. Pâdişâh :

— Öyle ise neden bana yaklaşınca ağzımı burnunu kapadın? deyince, adamcağız :

— O gün o adam beni dâvet etti, bana sarmısaklı yemek yedirdi. Nesimin kokusu sizi rahatsız etmesin diye ağzımı kapadım, deyince, pâ-dişâh mes'eleyi öğrenir ve:

— Doğru söylüyorsun, geç otur. Kötülük yapan kötülüğünün cezasını buldu ve senin yerine geçti, der.

İbn Sîrîn de şöyle diyor: «Dünyalık hususunda kimseye hased etmedim; zîra dünyalık kendisine verilen kimse, Cennet'lik ise, bu dünyâlığının Cennet'in yanında ne kıymeti var? Nesine hased edeyim? Şâyet Cehennem'lik ise, hased edilecek neresi var, dünyâlığından ne çıkar?»

Adamın biri Hasan-ı Basrî'ye :

— Mü'min hiç hased eder mi? diye sordu. Hasan-ı Basrî :

— Yâkub aleyhisselâm'ın oğullarını unuttun mu? Elbette mü'min de hased eder. Ancak içinden geçen bu çekememezliğe dilinle veyâ elinle katılmadıktan sonra o kadar zararlı olmaz, dedi. Muâvîye de: «Herkesi memnûn etmek mümkündür, yalnız hasûd olanı tatmîn etmek zordur. Çünkü o, hased ettiği şey'in yok olması ile ancak memnûn kalır.» demiştir. Bunun içindir ki, Şâir şöyle diyor :

«Bütün düşmanlıkların yok olması mümkün, ancak hased düşmanlığının izâlesi mümkün değildir.»

Hakim'lerden biri de: «Hased, iyileşmeyen bir yara gibidir. Zâten hasûd'un dünyâdaki bu sıkıntısı ve hasedi sebebiyle Âhirette uğrayacağı azab, cezâ bakımından kendisine yeter » demiştir. Bedevî'nin biri de şöyle demiştir: «Hased edici kadar mazlûma benzeyen bir zâlim görmedim. Çünkü o, sana verilen ni'meti kendisine bin nikmet ve gâdab olarak görür.» Hasan-ı Basrî: «Ey insân oğlu, niçin kardeşini çekemiyorsun? Ona verilen onun hakkı ise. Allahu Teâlâ'nın ikrâm ettiği kimseye kızmaya ne hakkın var? Şâyet hakkı değilse, Cehennem'e girecek adamın nesine çekememezlik edersin?» demiştir. Diğer biri: «Hased, meclislerde zillet ve meskenet, melekler tarafından lânet, halk tarafından nefret ve sıkıntı, ölüm ânında şiddet ve zorluk, mahşer yerinde ise rezâlet ve azâb ile karşılaşır.» demiştir.

13 üncü BEYÂN : HASEDİN MÂHİYETİ, HÜKMÜ, KISIMLARI VE MERTEBELERİ

Bilmiş ol ki; hased, ancak bir ni'mete olur. Allahu Teâlâ bir kardeşine bir ni'met ihsân ettiği zaman, senin iki hâlin vardır :

Birincisi : Bu ni'meti ona çok görüp onun elinden gitmesini istemektir. İşte buna hased denir. Târifi de budur: Adamın varlığını çok görmek ve yok olmasına sevinmektir.

1-HASED EDEN

2-RAHATLANDIRMA

3-MAHV

4-GAZAB

İkincisi: Ne varlığına sevinmek, ne de yok olmasını istemektir. Buna rağmen adamın varlığı gibi senin de varlığın olmasını istemendir. Buna gıpta ve bâzan da münâfese denir. Bâzan münâfese'ye hased, hasede münâfese derler. Yâni bu sözler birbirinin yerine konabilir. Mâna anlaşıldıktan sonra isimlerde fark yoktur. Resûl-i Ekrem :

«Mü'min gıpta, **إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَغِيظُ وَالْمُتَافِفَ يَحْسُدُ**»

münâfık ise hased eder.» (476) buyurmuştur.

Birincisi, yâni başkasının elinde olan ni'metten hoşlanmayıp onun yok olmasını istemek, her hâlî ile haramdır. Ancak fâcir veyâ bir kâfirin eline geçen servet ile fitne uyandırdığı, bu sebeble ara bozup herkese eziyet ettiği zaman, bu ni'metin zevâlini istemek, bu adamın bu varlığına memnûn olmamak, günah değildir. Çünkü, sen onun yok olmasını, ni'met olması bakımından değil, onu kötülükte kullanması bakımından istiyorsun. Şâyet adam yaptığı fesadlıktan vaz geçseydi elindeki ni'mete üzülecek değildin. Hasedin harâm olduğuna, yukarda anlattığımız rivâyetlerle bu çekememezlik, Allahu Teâlâ'nın taksimâtındaki kazâsına rızâ göstermek, delâlet etmektedir. Burada ne özür, ne de ruhsat vardır. Sana zararı dokunmadan bir müslümânın rahata ulaşmasına hoşlanmamak kadar günâh ne olabilir? İşte buna işâret olmak üzere Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur :

إِنْ تَسَنَّكُمْ حَسَنَةً تَسَوُّهُمْ وَإِنْ تُبْصِرْكُمْ سَيِّئَةً يُفَرِّحُوا بِهَا

«Size bir iyilik gelse, onların fenâsına gider; başınıza bir kötülük gelse buna sevinirler.» (3 - Âl-i İmrân: 120) Bu sevinç, belâya sevinmektir ki, hased ile arkadaşır.

Yine Allahu Teâlâ :

**وَذَكَرْنَا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ رَدُّوْكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا
حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ**

«Kitâb ehlinin çoğu, hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra, içlerindeki çekememezlikten ötürü, sizin, inandıktan sonra inkâr etmenizi isterler.» (2 - Bakara: 109) buyurmuştur.

Onların, iman ni'metinin müslümanlardan zâil olmasını istemelerinin

(476) Mehazı bulunamamıştır.

1-İKİ YÜZLÜ 2-BİTME 3-BÖLME 4-İŞARE 5-KÖTÜ 6-GEÇİCİ

hased olduğunu haber vermiştir. Yine Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur :

وَذُوَالْوُتُكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً ۝

«Onlar kendileri inkâr ettikleri gibi, keşki siz de inkâr etseniz de müsâvî [eşit] olsanız isterler.» (4 - Nisâ: 89) Allahu Teâlâ Yûsuf aley-hisselâm'ın kardeşlerinin hasedini anlatırken, onların içinden geçenleri şöyle beyân buyurmuştur :

إِذْ قَالُوا لَيُؤْسِفُنَا وَآخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْزَنُ غُصْبَهُ إِنَّ
أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۝ أَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ
لَكُمْ وَجْهٌ أَبْيَضٌ ۝

«Kardeşleri: «Biz birbirimize bağlı bir topluluk olduğumuz hâlde babamız, Yûsuf'u ve kardeşini daha çok seviyor. Doğrusu babamız apaçık bir sapıklık içindedir.» (12 - Yûsuf: 8,9) Babalarının Yûsuf'u sevmesinden memnûn olmadıkları ve bu ağırlarına gittiği için bu sevgiyi yok etmek maksadıyla Yûsuf'u babalarından uzaklaştırmışlardır. Yine Al-

lahu Teâlâ : وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا ۝

«Onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler.» (59 - Haşr: 9) buyurmuştur. Bunların da hasedleri olmamakla kendilerini övmüştür. Yine :

أَمْ تَحْذَرُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۝

«Yoksa Allah'ın bol ni'metinden verdiği kimseleri mi çekemiyorlar?» (4 - Nisâ: 54) buyurulmuştur. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً... إِلَّا الْبَيْنَ أُوْتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ
الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۝

«İnsanlar bir tek ümmetti. Allah peygamberleri müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdi, insanların ayrılığa düşecekleri hususlarda aralarında hü-

küm vermek için onlarla birlikte doğru olan Kitab indirdi. Kitab verilenler, kendilerine vesikalar geldikten sonra, aralarındaki ihtiras yüzünden onda ayrılığa düştüler.» (2 - Bakara: 213) Buradaki «Bağyen» kelimesinden maksadın hased olduğu, müfessirlerce açıklanmıştır. Yine Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur :

وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْعِلْمُ بَيْنَهُمْ هـ «Kendilerine

ilim geldikten sonra ayrılığa düşmeleri, ancak birbirini çekememezlikten oldu.» (42 - Şûra: 14) Allahu Teâlâ onları bir araya toplamak için ilmi inzâl etti. Bu sûretle onları tâatte birleştirmek istedi ve ilim ile ülfet etmelerini emretti. Fakat onlar hasedleşerek ihtilâfa düştüler. Çünkü herbiri müstakil söz sâhibi olmak ve riyâset iddiâsında bulundular. Bunun için birbirini reddettiler. İbn Abbâs (R.A.) diyor ki: «Peygamberimizden önce Yahudiler, harblerinde; göndermesini va'd ettiği peygamber ve indireceğini bildirdiği kitap hürmetine bize nusrat ver, diye duâ ederler ve öyle harbederlerdi. Vaktâ kı peygamber, kendilerinden değil, İsmâîl aleyhisselâm'ın soyundan geldi, onu bildi ve fakat inkâr ettiler. Bunu beyân etmek üzere Allahu Teâlâ :

وَكَا نُوا مِنْ قَبْلِ يَسْتَفْتِمُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا
كَفَرُوا بِهِ... أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا هـ

«Daha evvel küfredenlerin aleyhine feth istiyorlardı. İşte tanıdıkları o şey kendilerine gelince ona küfrettiler. Artık Allah'ın lâneti o kâfirlerin tepesine. Onlar Allah'ın kullarından kimi dilerse ona fazlından indirilmesini gönüldekileri için... Allah'ın indirdiği şey'i de inkâr etmekle nefislerini ne kötü şey'e değişip sattılar da gadab üstüne gadaba döndüler.» (2 - Bakara: 89 - 90) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem'in zevcelerinden oldukça aklı başında olanlarından Safiyye bint-i Hayy (R.A.) - ki bunu Hayber'de esir aldı, âzâd ederek nikâh etti. - Resûl-i Ekrem'e diyor ki: «Bir gün amcam ile babam sizin yanınızdan geldiler. Babam amcama:

— Bu adam hakkındaki görüşün nedir? diye sordu. Amcam :

— Mûsâ aleyhisselâmın müjdelediği peygamberdir, dedi. Babam :

— O hâlde buna karşı tavır ne olacak? diye sordu. Amcam :

— Ölünceye kadar düşmanlık, dedi.» İşte hasedin harâm olmahtaki hükmü.

1-ACIK DELİLLER 2-KİN VE HASED 3-NÜZUL 4-REİSLİK
5-ZAFER 6-NE ZAMAN 7-GAZAB

M ü n â f e s e 'ye gelince: Bu, vâcib, mendûb ve mübâh olabilir. Bâzan m ü n â f e s e kelimesi ile h a s e d kelimesi birbirinin yerinde de kullanılır. Nitekim Hz. Abbâs'ın (R.A.) oğullarından K u s a m ile F a d l zekât âmilliği için Resûl-i Ekrem'e mürâcaat edeceklerini Hz. Ali'ye söylediklerinde, Hz. Ali (R.A.): «Sakin gitmeyin, Resûl-i Ekrem bu işi size vermez. (Zira sadaka malın kiridir, onunla uğraşmağı kendi akrabasına muvâfık bulmaz)» deyince, onlar: «Bu ancak senin nifâsetinden ileri geliyor, yâni hased ediyorsun. Hâlbuki Resûl-i Ekrem sana kızını verdi, biz hased etmedik.» dediler. Burada m ü n â f e s e kelimesini h a s e d mânasında kullandılar. Ashında m ü n â f e s e , nifâsetten, temizlik ve pâkılıktan alınmadır. Bunun mübâh olduğuna Kur'ân-ı Kerîm'in:

فَلْيَنَافِسِ الْمُنَافِسُونَ «İyi şeyler için yarışanlar, bunun için ya-

rışsınlar.» (83 - Mutaaffifin: 26) âyeti ile, وَسَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ

«Genişliği yer ile göğün genişliği kadar olan Cennet'e koşuşun.» (57 - Ha-dîd: 21) âyetleri delâlet etmektedir. M ü s â b a k a , fırsatın kaybı korkusu olacağı ânındadır. Efendilerinin yanında daha üstün mevki' almak için kölenin müsâbakası gibi. M ü n â f e s e 'nin cevâzını Resûl-i Ekrem şu hadiste tasrîh etmiştir:

لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَىٰ هَلِكَةٍ
فِي الْحَقِّ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ عِلْمًا فَهُوَ يَعْمَلُ بِهِ وَيُعَلِّمُهُ النَّاسَ

«Münâfese ancak iki kişiye olur. Bunlardan birine Allah servet vermiş, o da bu serveti hak yolunda sarfetmiştir. Diğerine de ilim vermiş, o da ilmiyle amel etmiş ve başkalarına da öğretmiştir.» (477)

Sonra Ebû Kebeşe'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem bunu şöyle açıklamıştır:

(477) Buhâri ile Müs'lm. İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir

1-MÜSTEHAĞ

2-İŞARE

3-BELİRTME

4-(Balka (ikili yarışma) DİR)

مَثَلُ هَذِهِ الْأُمَّةِ مَثَلُ أَرْبَعَةِ رَجُلٍ: رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا وَعِلْمًا فَهُوَ
يَعْمَلُ بِعِلْمِهِ فِي مَالِهِ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ عِلْمًا وَلَمْ يُؤْتِهِ مَالًا فَيَقُولُ
رَبِّ لَوْلَا أَنِّي مَالٌ مِثْلَ مَالِ فَلَانِ لَكُنْتُ أَعْمَلُ فِيهِ بِمِثْلِ عَمَلِهِ
فَهُمَا فِي الْأَجْرِ سَوَاءٌ. وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا وَلَمْ يُؤْتِهِ عِلْمًا فَهُوَ
يُنْفِقُهُ فِي مَعَاصِي اللَّهِ تَعَالَى وَرَجُلٌ لَمْ يُؤْتِهِ عِلْمًا وَلَمْ يُؤْتِهِ مَالًا وَ
يَقُولُ لَوْلَا أَنِّي مِثْلُ مَالِ فَلَانِ لَكُنْتُ أَنْفِقُهُ بِمِثْلِ مَا أَنْفَقَهُ فِيهِ
مِنَ الْمَعَاصِي فَهُمَا فِي الْوِزْرِ سَوَاءٌ ۝

«Benim ümmetimin hâli dört kimsenin hâli gibidir. Bunlardan birine Allahu Teâlâ hem mâl, hem de ilim vermiş; adam servetini ilminin gerektirdiği şekilde ve meşrû yolda kullanmıştır. Diğerine de Allahu Teâlâ ilim vermiş fakat servet vermemiştir. Bu adam: «Benim de servetim olsa onun gibi meşrû yolda sarfederdim.» der. İşte bunların ikisi de mü-kâfatta müsâvidir. (Bu adam ötekini servetine göz dikmiş değil, ancak kendisinin de böyle hayırlı bir servete sâhib olmasını arzû etmiştir.) Üçüncüsüne de Allahu Teâlâ servet vermiş, fakat ilim vermemiştir. Bu adam da servetini har vurup harman savurur, kötü yollarda harcar. Dördüncüsüne de Allahu Teâlâ ne ilim, ne de servet vermiştir. Fakat bu da: «Benim servetim olsa, şu üçüncü şahıs gibi onu kötü yerlerde kullanırdım.» demiş. İşte bunlar da günahta berâberdirler.» (478)

Anlaşıyor ki, başkasının elindeki göz dikmeden onun mahvolmasını istemeden, onun serveti gibi bir servete sâhib olmağı arzû etmekte bir beis yoktur. Hattâ başkasının elindeki ni'met, dinî bakımdan te'mini farz olan iman, namaz, zekât ve benzeri şeylerden ise, o zaman münâfese farz olur; onun gibi olmağı temenni etmek kendisine farz olur. Çünkü bunları arzû etmemek, isyâna rızâ göstermektir, bu ise haramdır. Şâyet adamın elindeki ni'met, malını hayır ve hasenâta sarf etmek gibi faziletlerden ise, burada münâfese mendûbdur. Şâyet elindeki ni'meti mübâh bir şekilde kullanıyorsa, böyle bir ni'meti istemek de, ne sevab, ne de günâh olmak üzere mübahtır. Çünkü burada bir günah yok-

(478) İbn Mâce ve Tirmizi rivâyet etmiştir. Tirmizi, bâzılarına göre hasen ve bâzılarına göre sahih olduğunu söylemiştir.

1-DENK 2-DUA NİYET 3-İYİLİK 4-MÜSTEHAŞ

tur. Ustelik, böyle bir servetin iki faydası vardır. Birincisi, sâhibinin huzûra kavuşması, ikincisi de, diğerinin ayarında olmasını istemesidir. Böyle bir servet istemekle müsâvâtı arzûlamış olur. Mübâh işlerde kendisinin geride kalmamasını istemesinde bir zorluk yoktur. Filhakika bu, faziletleri azaltır, zühde, tevekküle, rızâya muvâfık düşmez. Mânevî üstün mevkî'lerden de insanı düşürür fakat isyânı gerektirmez. (479) Burada gâyet ince bir nokta vardır: Adam kendisinden üstününü görünce şübhesiz aradaki açığın kapanmasını ister ki, bu da iki şekilde olur. Ya kendisi yükselir, onun derecesini alır, veyâ onun elindeki varlık gider, kendi seviyesine düşer. Yollardan biri kapanınca, gönül öte tarafa döner, yâni kendisi onun seviyesine ulaşamayacağını anlayınca, bu def'a onun elindeki servetin mahvına teveccüh eder. Kendisi de onun seviyesine çıkamayacağına göre, onun kendi seviyesine inmesiyle rahat eder. Şâyet bu birinci yol kapanınca, bu ikinci yola baş vurursa, bu adam zemmedilen hasûdlardandır. Şâyet her ne kadar hâtırından böyle bir şey geçerse de kendisi bu fikre katılmaz ve bunu takvâsiyle reddederse, içindeki bu cereyandan mes'ûl olmaz. Resûl-i Ekrem'in: «Hased, su'i-i zan ve teşe'üm-den kimse kurtulamaz.» buyurduğunun ve sonra da kurtuluş yolunu anlatmak üzere, içine hased doğarsa, onun peşinden gitme, buyurduğunun mânâsı da budur. İnsan arzû ettiği seviyeye ulaşmaz. Kendisinden üstün gördüğü kimselere ulaşması cidden zordur. Ulaşamayınca da, adamın servetinin elinden gitmesini ister. Bu, harâm olan hasede katılan, münâfessedir. Bu hususta son derece ihtiyatlı davranmak icâbeder. Zira bu nokta tehlikelidir. Çünkü herkes, kendi akranlarında kendisinden üstün çok kimseleri görür, onlarla bir olmağı ister ve bu da yasak olan hasede yol açar. Kendini, ancak kuvvetli imânı ve takvâsı kurtarabilir.

Kendini onların seviyesine çıkarmağa tahrik eden sebep aşağılık duygusu ise, yine kendini harâm olan hasede sürükler de adamın varlığının elinden alınmasına meyleder. Çünkü kendisi o seviyeye çıkamayınca, onu kendi seviyesine indirmek ister. Bunda aslâ ruhsat yoktur, belki harâmdır. Hattâ dünyâlık husûsunda harâm olduğu gibi, dinî cihetten olursa da haramdır. Fakat içindeki bu hissini tatbikat sâhasına koymayıp reddet-

(479) Ben de derim ki: Mûnâfese ferdler arasında olduğu gibi, milletler arasında da olması zaruridir. Beynelmillel [milletlerarası] yarışmadaki görüntü, her ne kadar refaha dayanıyorsa da, aslında zamâna ayak uydurarak, milletler mevcûdiyetlerini muhâfaza etmek için müsâbaka hâlinedirler. Binâenaleyh, zâhiren geri kalmışlıktan kurtulmak için çalışılıyorsa da, hadd-i zâtında gâye, mevcûdiyetlerini muhâfaza olduğundan, dünyâ milletlerine bakarak, onların kat'ettikleri mesâfeyi almak için çalışmamız: hem millî, hem de, dinî bir vazifedir. Bu kâbil münâfese elzemdir. Aksi takdirde, ihtizam ve inkıraz neticesinde yokluğa mahkûm olmak mukadderdir. Âgâh oluna!

1-DERECE	6-MESULİYETLİ	12-GİBİ	13-GEREKLİ
2-EŞİTLİK	7-KÖTÜ	14-BASILIP	EZİLMEK
3-KÖTÜLENME	8-KÖTÜYE YORMAK,	15-YOK	OLMAK
4-HASEDCİ	9-KİMİLDATMA	16-KADER	
5-KUVVETLENDİRME	10-BUNDAN DOLAYI		

tikçe, yalnız his ile inşâallah muâhaze olunmaz. Bu hâlimden dolayı kendi kendini zemmi ve neden böylesin demesi günâhına keffâret olabilir.

İşte hasedin hakikati ve erkânı bunlardır.

HASEDİN MERTEBELERİ

1 — Hased ettiği kimsenin elindeki ni'metin yok olmasını istemektir. Bu ni'met ister kendi eline geçsin, ister geçmesin, yeter ki onda bulunmasın. Hasedin en berbad olanı budur.

2 — Hased ettiği adamın elindeki ni'metin kendi eline geçmesini istemektir. Meselâ, adamın güzel evi veyâ güzel karısı var, yâhut üstün mevkidedir. Adamın «Bunlar benim olsalar» demesidir. Bunun arzûsu o ni'mete sâhib olmaktır, maksadı o ni'meti kendisi elde etmektir. Yoksa birincisinde olduğu gibi «ne onda, ne de bende olsun» şeklinde değildir. Başkası bu ni'metten neden istifâde ediyor, demiyor, ben neden istifâde edemiyorum, diyor.

3 — Ondaki ni'metin aynının veyâ benzerinin kendisinde olmasını istemesidir. Şâyet kendi eline onun gibisi geçmeyecekse, onda da olmasın diye, arzû etmesidir.

4 — Onda olan ni'met gibi bir ni'metin de kendi elinde bulunmasını arzû etmek ve fakat onun elindeki ni'metin zevâlini istememektir. İşte bu son kısım, dünyalık husûsunda ise afvedilmiştir. Din husûsunda ise mendûbtur. Üçüncü kısımda zemmedilen var, edilmeyen vardır. İkinci kısım, üçüncüden hafif, birinci kısım ise tamâmen zemmedilen haseddir. İkinci kısma hased adını vermekte biraz genişlik vardır. Fakat bu da mezmûmdur. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

«Allah'ın, kiminizi ki-

minizden üstün kılmaya vesîle yaptığı şeyleri ummayın.» (4 - Nisâ: 32) Demek ki, «onun varlığı gibi bende de olsa» şeklinde temennî mezmûm değil, fakat, «ondaki bende olsa» şeklindeki temennî mezmûmdur.

14 üncü BEYÂN : HASED VE MÜNÂFESENİN SEBEBLERİ

Münâfesenin sebebi, kendisinde nifâset bulunan bir şey'i sevmektir. Dinî olursa sebebi, Allah sevgisi ve tâat arzûsudur. Dünyevî olursa sebebi, dünyâ ni'metlerini sevmek ve varlıktan zevk almaktır. Biz şimdi mezmûm olan hasedin sebeblerini gözden geçirelim. Hasedi körükleyen pek çok sebebler vardır. Fakat bunları yedi babda hulâsa etmek müm-

1-AZARLAMA 2-KÖTÜLENME 3-ESASLAR 4-BİTME
5-MÜSTEHAŞ 6-KÖTÜ 7-İSTEK, NİYET

kündür. Bunlar a d â v e t, t e a z z u z, t e k e b b ü r, t e a c c u b, arzû edilen şeyden mahrûm kalma korkusu, riyâset sevgisi ve alçak tabiatlılık ile cimriliktir. Demek ki bu adam ya düşmânı olur ona hayırlı rü'yâ görmez ve varlıklı olmasını istemez. Burada emsâllik aranmaz, kendisine veya adamlarından birine yaptığı kötülük sebebiyle bir hükümdârın hükümdarlığının elinden alınmasını isteyebilir. Yâhut bu varlığa sâhib olan kimse varlığıyla kendisine karşı azamet ve üstünlük taslar, buna dayanamaz, kendisine hased eder. T e a z z u z bu demektir. Veyâhut kendi tabiatındaki böbürlenmesini, varlığı sebebiyle karşısındakine gösteremiyor ve ona hased ediyor. İşte t e k e b b ü r de bu demektir. Yâhut da adamın başına büyük bir devlet kuşu konar, buna şaşarak kendisine hased eder. Bu da t a a c c ü b, şaşmaktan hâsıl olan hasedir. Yâhut adamın elindeki servet sebebiyle kendi garazına ulaşamayacağını bildiği için ona hased eder ki, bu da beşinci sebeptir. Yâhut kendisinde riyâset sevgisi var, fakat karşısındaki adamda olan varlık sebebiyle maksadına erişemediği için adama hased eder, bu da altıncı sebeptir. Yedincisi de, herhangi bir sebep ortada olmaksızın alçak tabiatlılığı sebebiyle kimsede bir varlık görmek istemez ve varlık sâhiblerine hased etmesidir. Bütün bu sebepleri açıklamamız gerekiyor:

Birinci sebep : Birinci sebep düşmanlıktır. Bu, hasedin en mühim sebeplerindendir. Çünkü herhangi bir sebeble kendisine eziyet eden veya muhâlefette bulunan kimseye içinden kızmağa başlar ve bu kızmak kin hâlini alır. Kin ise intikaam ile yatıştır. Bizâtihi intikaamdan âciz olan, işi zamâna havâle eder. Düşmânına bir felâket geldiği zaman, bunu kendi kerâmetine hamlederek bununla sevinir ve bunu kendi mükâfatı sanır. Düşmânına bunun aksine olarak bir iyilik gelirse, buna da canı sıkılır ve bunu kendisinin Allah katında bir kıymeti olmadığına verir ki, düşmânından intikaam almak şöyle dursun, ni'metini bile arttırmış olur. Uzun sözün kısası, hased, düşmanlığın, husûmetin arkadaşıdır, onlardan ayrılmaz. Burada korunmanın son çâresi, bu hâlden hoşlanmayıp söz ve hareketleri ile işi azıntıya vermemektir. Yoksa kızdığı bir adamın sevinmesiyle üzüntülü hâlinin kendisince müsâvî olması mümkün değildir. Düşmanlığından doğan hased ile kâfirleri vasfetmek üzere Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur :

وَإِذَا الْقَوْمُ قَالَُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَصَوْا عَلَيْكُمْ أَلَا نَأْمِلُ مِنَ الْغَيْظِ
قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ إِنَّ تَسْنَكُمْ

1-KIN

2-KİBİRLENME

3-ŞAŞKINLIK VE HAYRANLIK, TACCÜB

4-REİSLİK

5-HASİS

6-BENZER

7-ÖYÜNME

8-DENK

حَسَنَةٌ سَوِيَّةٌ

İhyâü 'Ulûmî'd-Dîn Cilt: 3 - F. : 28

«Onlar sizinle buluştukları zaman «inandık» derler. Aralarında baş-baş kaldıkları zaman ise, size karşı olan kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar. De ki «kininizle geberin». Şübhesiz ki Allah onların sinelerindeki bütün özü hakkıyla bilicidir. Eğer size bir iyilik dokunursa onları tasaya düşürür. Şâyet bir fenâhık gelirse onunla sevinirler.» (3 - Âl-i İmrân: 119 - 120) Hattâ böyle düşmanlık sebebinden meydâna gelen hased, çok kere münâzaa ve vuruşmalara yol açar, hayât boyunca devâm eder, hileli yollardan ni'metin izâlesi cihetine gidilir, adamın şerefiyle oynanır, gizli işlerinin açığa çıkarılmasına çalışılır.

İkinci sebep : Hasedin ikinci sebebi de *teazzuz*'dur. Varlık sâhibinin üstünlük taslaması ve bunun da kendi ağırına gitmiş olmasıdır. Em-sâllerinden biri mevki, ilim veyâ servet sâhibi olduğu takdirde, kendisine karşı kibirleneceklerinden, kendisinin bunu müsâmaha ile karşılamayacağı ve buna dayanamayacağı için hased etmesidir. Yâni hasedi, kendi kibrinden dolayı değil, karşısındakinin kibrine dayanamayacağından dolayıdır. Müsâvâtı kabûle râzı, fakat üstünlüğüne dayanamaz da bu bakımdan hased eder.

Üçüncü sebep : Doğrudan doğruya kendisinin kibirlenmesi, karşısındaki adamı küçük görüp kendine hizmet ettirmesi ve bütün arzûlarında kendi emrinde olması isteğidir. Bu adam bir ni'mete ulaştığı vakit, artık kendi emrine girmeyeceğinden, kibrine dayanamayacağından, müsâvat ve hattâ üstünlük iddiâsına kalkışıp, kendisi ona karşı böbürlenirken aksine olarak onun böbürlenmesinden korkarak ona hased etmektir. Kâfirlerin çoğunun Resûl-i Ekrem'e karşı hasedi tekebbür ve teazzüzdendir, yâni kendi kibirlerinden ve onun kendilerine karşı ululuk iddiâ etmesi korkusundandır. Biz asıl ve ulu kimseler iken bir öksüz nasıl olur da bizim başımıza geçer ve biz ona nasıl boyun eğerez? demelerindendir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de :

لَوْلَا نَزَلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمَةٍ

«Bu Kur'ân, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?» (43 - Zuhuruf: 31) Âyet-i Celîlesi bunların bu sözlerini bildiriyor. Yâni demek istiyorlar ki, Mekke ve Taif'in ileri gelenlerinden birine bu Kur'ân nâzîl olsa ona râim olmak bizim ağırımıza gitmezdi. Yine bu husûs ile alâkalı olarak Kureyşî'lerin söylediklerini beyân etmek

üzere şöyle buyuruluyor: أَهْؤُلَاءِ مِمَّنْ اللَّهُ عَلَيْهِمْ بَيِّنَاتٌ

«Allah aramızdan bunlara mı lûtfunu revâ gördü?» (6 - En'am: 53) Böyle dediler ve bu sözleri ile Resûl-i Ekrem'e uyanları hakir gördüler.

1-KAYGI 2-KÖTÜLÜK 3-MÜCADELE 4-MAHV 5-BENZER
6-BÜYÜKLENME 7-HOŞ GÖRÜLÜK 8-EŞİTLİK 9-ÖYÜNME
10-KIBİRLENME 11-KÜÇÜK

Dördüncü sebep : Dördüncü sebep de teaccüb, yâni şaşkınlık ve hayranlıktır. Geçmiş ümmetlerin bu mânadaki hasedlerini beyân etmek üzere

re Allahu Teâlâ : مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا ه «Siz de ancak bizim

gibi birer insansınız.» (36 - Yâsin: 15),

أَنْتُمْ مِثْلُنَا ه «Bizim gibi iki insâna mı inanacağınız?» (23 - Mü'minûn: 47),

وَلَيْزِنَ أَطْعَمُ بَشَرًا مِثْلَكُمْ أَنْتُمْ إِذَا الْخَاسِرُونَ

«Kendiniz gibi bir insâna itâat ederseniz hüsrâna uğrayacağınızda hiç şübhe yoktur.» (23 - Mü'minûn: 34) buyurmuştur. Kendileri gibi bir insânın risâlet, vahiy ve Allah'a yakınlık gibi mevkie ulaşmasına şaşı ve bu şaşkınlıkları neticesi hased ettiler de peygamberlik ni'metinin onlardan alınmasını istediler. Yaradılıştaki kendileri gibi olan insânın kendilerinden üstün olacağından korktular. Yoksa tekebbür, riyâset sevgisi, geçmiş bir husûmet veya başka bir sebep mevcûd değildi. Şaşkınlıklardan :

أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا ه «Allah peygamber olarak bir insan mı gönderdi?» (17 - İsrâ: 94) dediler. Yine :

لَوْ لَا أَنْزَلْ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةَ ه «Bize ya melekler indirilmeli ve-

yâ Rabhimizi görmeliyiz.» (25 - Furkan: 21) dediklerini Allahu Teâlâ haber verdi. Yine bunların bu şaşkınlıklarının yeri olmadığını beyân etmek üzere Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ ه «Kendinizden

bir adam vâsıtasiyle Rabbinizden size bir ihtâr geldi diye teaccüb mü ettiniz?» (7 - A'raf: 63)

Beşinci sebep : Hasedin beşinci sebebi, gâyesine ulaşamamak korkusudur. Bu da iki kişinin bir maksatta birbirine üstünlük arzûsuna dayanır. Arzûsuna tek başına ulaşabilmekte kendisine yardımcı olan her ni'mete, öbürü hased eder. Yâni insânın da arzûsu aynı şeydir. Birinin o arzûya erişip diğerinin erişememesi hâlinde birbirine hased ederler. Ko-

1-REİSLİK

2-DÜŞMANLIK

3-HATIRLATMA

4-MAKSAD

calarının sevgisini kazanmakta kumaların yarışması, anne - babanın servetine konmak için anne - babanın sevgisini kazanmaktaki evlâdların yarışması. Talebelerin hocalarının sevgisini kazanmaktaki yarışmaları, hükümdârın arkadaşlarının hükümdârın nezdinde daha üstün mevkîe sâhib olmaları için yarışmaları, cemâati kendilerine çekmek için vâizlerin yarışması ve birbirine hased etmelerinin hepsi bu kısımdandır. Bunlar, birbirine bir noktada hased ediyorlar. Her iki tarafın maksadı aynıdır. Maksadlarına ulaşmakta birbirine hased ederler ve her biri maksadına baş vurur, maksadı uğrunda çalışır.

Altıncı sebep: Böyle bir maksad gütmeyen, üstün mevkîi sevmek ve riyâseti arzû etmektir. Meselâ, bir adamın, ilmin herhangi bir dalında emsâl kabûl etmez ve parmakla gösterilen tek bir insân olmasını arzû etmesidir. Övülmek sevgisi kendisine galebe çaldığı ve insanların, «İşte bu adam kendi sâhasında zamânının yetiştirdiği tek bir insandır, emsâli yoktur» gibi sözlerle medhedildiği zaman, buna sevinirse, «Falan yerde de bu sâhada üstün bir âlim var» diye duyduğu zaman canı sıkılır. Bu adamın, kendisiyle ortak olan bu varlığının, elinden gitmesini ve hattâ ölümünü bile arzû eder. Bu ortaklık mevkide, ilimde, şecâatte, ibâdette, san'atta, güzellikte, servette ve benzerlerinde, nerde olursa olsun, fark etmez. Cihanda emsâlsiz ve tek kalması sebebiyle sevindiği her hususta vaziyet aynıdır. Burada hasedin sebebi düşmanlık, teazzüz veya hased edilene karşı tekebbür olmadığı gibi, tek başına otorite olmak sevdâsından başka herhangi bir maksadın kaybolmasından da değildir. Maksadı, o hususta tek olmaktır. Bu hased ise, ulemâ arasında insanların kalbinde mevkî kazanmak sûretiyle riyâsete geçmek sevdâsından da başkadır. Yahûdî âlimlerinin hasedi bu kabildendir. Onlar, Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) in hak peygamber olduğunu bildikleri hâlde, ilimlerinin nêsh olması sebebiyle riyâsetlerinin elden gideceğinden korktukları için Peygamberimize hased ile onu inkâr ettiler.

Yedinci sebep: Hasedin yedinci sebebi de alçak huyluluk ve Allah'ın, kullarına verdiği ni'metlere karşı cimriliktir. Bakarsın, adamın riyâset, tekebbür, mâl sevgisi gibi bir derdi yok. Ona, bu ni'metlere Allah'ın mazhâr kıldığı bir kimseyi andığın ve onun iyiliklerinden bahsettiğin zaman, ağızına gider. Bunun karşılığında, insanların sıkıntı, ızdırab, gerileme, maksadlarını elde edememe ve geçimlerinde sıkıntı çekme gibi hâllerini anlattığın zaman, ona da sevinir. Bu adam, dâimâ başkalarının gerilemelerini seven ve Allahu Teâlâ'nın lûtfuna cimrilik gösteren bir insandır. Bir de Arabçada «Şahîn» vardır. Bu, başkasının malında cimrilik eden, yâni başkasının malını da başkasına revâ görmeyen kimsedir. Aralarında hiç bir râbîta ve alâka bulunmadığı hâlde, Allahu

-2

Teâlâ'nın kullarına verdiği ni'mete cimrilik eder ve onlara hased etmeğe başlar. Bunun alçak huyluluktan başka görünüşde bir sebebi yoktur. Bu da böyle bir yaratıktır ki, bunun tedâvisi cidden zordur. Zîra, diğer sebeblerden meydâna gelen hasedin, o sebepleri ârizîdir, onlar muvakkat [geçici] olabilir, fakat bunun hasedinin sebebi fitri ve çok fenâdır, izâlesi mümkün değildir.

İşte hasedin asıl sebepleri bunlardır. Bu sebeblerin azı, çoğu ve hatâ tamâmı da bâzı kimselerde toplanabilir. Sebebler çoğaldıkça hased hastalığı da çoğalır ve artık hasedini gizleyecek ve idâre edecek hâlden çıkarak hasedini açıklar. Hasûdların çoğunda bu sebeblerin bir kaçı bulunur. Yalnız tek sebepten dolayı hased etmek enderdir.

15 inci BEYÂN :

4 5
EMSÂL, AKRAN, KARDEŞ, AMCAZÂDE VE AKRABALAR
ARASINDA HASEDİN DAHA ÇOK BULUNDUĞUNUN VE
BUNLAR ARASINDA KUVVETLEŞİP, NİSBETEN
DİĞERLERİNDE DAHA AZ VE ZAYIF
OLDUĞUNUN SEBEBİ

Şunu bilmiş ol ki; yukarda da anlattığımız sebebler kimler arasında daha çok bulunursa hased de ekseriyâ onlar arasında bulunur. Sebebler bunlar arasında ne kadar çoğalırsa hased de o nisbette kuvvetleşir. Zîra, bir adam, karşısındaki adamın kibirlenmesine dayanamadığı veyâ kendisi kibirli olduğu veyâ aralarında husûmet bulunduğu veyâ bunlara benzer herhangi bir sebep bulunduğu vakit hased edebilir. Bu sebebler de aralarında râbîta bulunan bir cem'iyette daha çok göze çarpar. Bunlar dâimâ meclislerde karşılaşır, garâzlarına doğru eğilirler. Biri diğerinin görüşüne uymazsa, öteki ondan nefret etmeğe başlar. Ona kızar ve ona karşı kindâr olur. Onu tahkire koyulur. Ona karşı böbürlenmeğe başlar. Gâyesi uğrunda ona da muhâlefet etmekle karşılık verir. Onu, gâyesine ulaştırarak servete sâhib olmasından hoşlanmaz. Böylece bu sebebler karşılaşır. Fakat birbirinden uzak ayrı yerlerde yaşayıp aralarında râbîta bulunmayan kimseler arasında bu gibi şeyler geçmediği için hased de bahis mevzûu olmaz. Ancak bir evde, bir sokakta, bir mektebde veyâ bir câmide buluşur ve fikirleri bir gelmez, birbirine itiraza kalkışırlarsa bundan tenâkuz, nefret ve husûmet doğar. Bunlardan da hasedin diğer sebepleri ortaya çıkar ve hased etmeğe başlarlar. Bunun içindir ki, bakarsın âlim âlime hased eder de âbide hased etmez, âbid de bunun gibidir. O da başka bir âbide hased eder fakat bir âlime hased etmez. Aynı şekilde tüccâr da tüccâra hased eder. Manifaturacının manifaturacıya, bakkalın bakkala, tuhafiyecinin tuhafiyeciye, marangozun marangoza ha-

1-ZATI VE ESASI OLMAYIP SONRADAN HASIL OLAN

2-KÖTÜ 3-GİDERİLME 4-BENZER 5-TAY

6-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 7-DÜŞMANLIK 8-MAKSAD, NİYET

9-KİMLİ 10-ÖYÜNME 11-ZİTLİK 12-DÜLGAR

sedi gibi, herkes kendi mesleğinden olana hased eder. Başka bir meslek sâhibine hasedî ise meslekinden dolayı değil, başka bir sebebe mebnîdir.

İnsan herkesden ziyâde² kardeşine ve amcazâdesine hased eder. Kadın kaynana ve görümünden ziyâde² kumasına hased eder. Çünkü diğerleri arasında maksadlar ayrılıyor. Manifaturacının maksadı diğer manifaturacı ile birleşir. Aynı zamanda komşu olduğu manifaturacı ile uzak-taki arasında da fark vardır. Bütün bu sebeblerle kendisine yakın olan meslektaşına daha çok hased eder.

Bunun gibi, bir pehlivan bir âlime değil, kendisi gibi bir pehlivana hased eder. Çünkü onun maksadı ilimle değil pehlivanlıkla şöhret kazanmaktır. Yine bunun gibi bir vâizin³ diğer bir vâize³ olan hasedî, bir fakihe⁴ olan hasedinden daha çoktur. İhtisasları dâhilinde tabibler de aynıdır. Zira, aralarında üstünlük olması müşterek bir noktada birleşiyor.

Bütün bu hasedlerin aslı düşmanlıktır. Düşmanlığın aslı da menfaat çarpışmasının bir noktada birleşmiş olmasıdır. Bu da menfaatleri ayrı olan veyâ uzaklarda bulunanlar arasında değil, menfaatleri müşterek olup birbirine yakın olan kimseler arasında olur. Bu sebeble bunlar arasında hased çoğalır. Evet, üstün tama' kendini kaplayan ve her tarafta tek olarak anılmasını isteyen kimse, kendi sâhasında karşısına çıkacak ve kendisine rekaabet gösterecek herkese, nerde olursa olsun hased eder, fakat bu da azdır.

Görüldüğü gibi, bütün bunların kaynağı, dünyâ sevgisidir. Bu gibi bir noktada menfaat ortaklarına dünyâ dar gelir, fakat Âhirette darlık yoktur. Âhiret, ilim ni'meti gibidir. Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfatını, melek ve peygamberlerini, mülk ve melekût âlemini bilmeği sevenler, başkası da bunları bildiği zaman onlara hased etmezler. Zira mârifet âriflere dar gelmez. Çünkü herhangi bilinebilen bir şey'i milyarlarca insan bilebilir, bu ilmi ile sevinir ve ondan zevk alır. Başkasının da onu bilmesi kendi zevkinden bir şey kaybetmez. Belki ârifler çoğaldıkça ünsiyet, anlaşma, ifâde, istifâde de çoğalır. Bunun için hakikî din âlimleri arasında çekememezlik yoktur. Bunların maksadları Allah'ı mârifettir. Bunun ucu bucağı yoktur. Burada darlık diye bir şey düşünülmez. Hepsinin maksadı Allah katında mevki sâhibi olmaktır. Bunda da darlık yoktur. Zira Allah katında ni'metlerin en güzeli O'na mülâkat lezzetidir. Burada da darlık düşünülmez. O'nun cemâlini müşâhedede izdihâm yok. (Bütün dünyâ insanların ay'a bakmasında bir izdihâm olmadığı gibi.) Belki bu gibiler çoğaldıkça zevk ve ünsiyet de çoğalır.

Evet âlimler, ilimleri ile dünyâ servet ve mevkiini kasederlerse onlar da birbirine hased eder ve birbirini çekemezler. Zira servet bir madde ve bir cisimdir. Birinin eline geçti mi diğeri ondan mahrum kalır. Mevki

de gönüllerde yer almaktır. Bir adamın gönlünde bir âlime hürmet yer alınca, öbüründen vaz geçer ve ona olan hürmeti azalır. İşte bunlar çekememezliğe sebep olur. Fakat Allah'ı mârifet sevinci ile kalb dolduğu zaman, başkasının da aynı mârifet sevgisi ile kalbinin dolmasına mâni olmaz. Hattâ onunla sevinir. İlim ile servet arasındaki farka, bir göz atacak olursak görürüz ki; mâl, başkasından ayrılmadıktan sonra diğerine intikaal etmez, fakat ilim böyle değil, ilim, âlimin kalbinde kaldığı hâlde başkasına öğretmesiyle ona da intikaal eder. Servet maddedir. Madde ise mahduttur, sonu vardır. Hattâ bütün dünyâyı bir adama versek yine mahduttur. İlim ise sonu olmayan ve ihâtaya sığmayan bir varlıktır. Allahu Teâlâ'nın azamet ve kibriyâlığında, mülk ve melekûtunda insan düşündükçe, o nisbette her ni'metin fevkinde ondan zevk alır, kendisine hiç bir şey mâni olamaz. Bu mülâhazalar hasebiyle kimseye hased etmez. Zira başkalarının aynı şey'i bilip aynı zevke varmaları kendisinden bir şey eksiltmez, belki arkadaşlarının çoğalmasıyla zevki daha da artar. Bunların melekût âlemindeki akıllara durgunluk verecek acâibâtı düşünmekteki zevklerinin devâmı, Cennet bahçelerine, çiçek ve ağaç yapraklarına baş gözü ile bakanların zevkinden daha büyüktür. Zira ârifin ni'met ve Cennet'i, mârifetidir. O mârifet ki zâtının sıfatıdır. Onun yok olmasından emindir. Dâimâ onun meyvelerini toplar. O, rûh ve kalbi ile ilmin meyvelerini tatmakta, o meyveler ki ne sonu gelir, ne de alınması yasaklanır. Belki onlar insâna yakın alınmaları kolaydır. O, baş gözünü yumduğu zaman rûhu devamlı olarak üstün Cennet bahçelerinde dolaşır. Bu gibi âriflerin fazlalığını kabûl etsek bile bunlar arasında hased olmaz. Belki Allahu Teâlâ'nın :

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ

«Biz onların gönüllerinde olan kini çıkardık; artık onlar sedirler üzerinde karşılıklı oturan kardeşirler.» (15- Hicr: 47) buyurduğu gibi olurlar. Bu anlattığımız, onların dünyâdaki hâlleridir. Âhirette ortadan perde kalkıp da sevgililerini müşâhede ettikleri andaki hâllerini ne sanırsın? Artık Cennet'te hased olmadığı meydandadır. Cennet'te hased olmadığı gibi, dünyâda da Cennet'lik insanlar arasında hased olamaz. Zira Cennet'te darlık diye bir şey düşünülmez. Cennet'e ulaşmak da dünyâda darlığı düşünülemediği Allah'ı mârifetle mümkün olacağından, Cennet'liler hem dünyâ, hem Âhirette hased etmezler. Belki hased, uçsuz bucaksız ve yüksek bir makaam olan Cennet'ten uzaklaşıp siccinin darlığına gidenler içindir. Bunun için şeytân hased ile tanındı ve Âdem aleyhisselâmın tercih edilmesine hased etti de secdeye dâvet edildiği zaman kibir, inad ve ibâ etmek sûretiyle isyân etti.

1- GEÇME

2- BÜYÜKLÜK

3- HAYRET VERENLER

4- (CEHENNEMDE BİR VADİNİN ADI)

5- KENDİNİ BÜYÜK GÖRME

Buraya kadar yaptığımız izâhattan hasedin, herkese yetmesi mümkün olmayan şeyleri elde etmek için yapıldığını anlamış oldun. Bunun için kimse göklere bakmağa hased etmez, fakat küçük bir bahçe için birbirine girerler. Çünkü gökler geniş, bütün gözlere yeter. Bunun için burada izdihâm ve hased düşünülmez.

O hâlde kendine acıyıp, düşünen, aklı başında bir kimse isen, zahmetsiz ni'met ve kedersiz zevk ara. Böyle bir zevk ve ni'met dünyâda yalnız mârifetullahtır. Onun sıfat ve ʿef'âli ile mülk ü melekût âlemindeki acâibâtını bilmektir. O'na Âhirette ancak bu mârifet sâyesinde erişilir. Şâyet Allah'ı bilmeği arzûlamaz, bunun zevkini almaz, tenbelleşir ve buna rağbetin azalırsa, yâni içinde böyle bir his ve istek yoksa, sen mâzur sayılırsın. Çünkü sen cinsî münâsebetten zevk almayan Hûn'sâ, topu kırallık üzerine tercih eden bir çocuksun. Bunun gibi bu zevkleri de çocuklar ile Hûn'sâ'lar değil, aklı başında, melekeleri yerinde olan erkekler anlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de :

رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ

«Onlar o erkeklerdir ki; ne ticâret, ne de alış veriş onları Allah'ı anmaktan alıkoymaz.» (24 - Nûr: 37) buyurulmuştur. Bu zevke başkaları âşık olamaz. Zira heves, zevkten sonradır. Tatmayan bilmez, bilmeyen âşık olmaz, âşık olmayan aramaz, aramayan anlamaz, anlamayanlar da diğer mahrûmlar gibi esfel-i sâfilinde kalırlar.

16 ncı BEYÂN : HASEDİ KALBDEN ATMANIN ÇÂRESİ

Bilmiş ol ki; hased, kalbin en büyük hastalıklarındandır. Kalb hastalıkları ise, ancak ilim ve amel ile tedâvi edilir. Hased hastalığının tedâvisinde fayda sağlayacak ilim, hem dünyâ ve hem de din bakımından hasedin ilk zararının kendine olacağını bilmendir. Ne dünyâlık, ne de dinî cihetten hased edilene bir zararı yoktur. Belki her iki cihette de kârı vardır. Bunu basiret gözü ile düşünüp de kendinin düşmânı, düşmânının dostu olmadığını zaman, mutlak sûrette hasedden vaz geçersin.

⁶
Dinindeki zararına gelince; hasedin sebebiyle Allah'ın taksimâtına rızâ göstermiyor ve kazâsına kızıyorsun. Gizli hükümleri ile, mülkü arasında sağladığı adâlet muvâzenesine kızıyor ve bunu çirkin görüyorsun. Bu ise tev'hîd'in özüne aykırı ve imânın gözüne saplanmış bir oktur. Bu kadarı sana yeter. Bu hususta daha başka bir şey aramağa lüzum yoktur. Bütün bu cinâyetlerle berâber, mü'minlerden birini aldatmış, ona nasîhati terketmiş, Allah'ın kullarının iyiliklerini sevmek husûsunda

1-SIKINTI 2-İŞLER 3-HAYRET VEREN ŞEY 4-CİNSİ BELİRSİZ OLAR
5-SEFİLLERİN EN SEFİLİ 6-BÖLME

peygamber ve vekîler yolundan ayrılmış, müslümanların belâya uğramaları ve ni'metlerinin ellerinden alınmalarını sevmeleri husûsunda şeytan ve kâfirlerle birleşmiş oldun. İşte bunlar, kalbdeki pisliktir. Ateş odunu yakıp yokettiği gibi bu hastalık da amelleri yok eder.

Dünyâdaki zararına gelince: Adam hased ettikçe içinde bir ateş yazar, kendi kendini kemirir, âdeta rende ile rendelenirsin. Çünkü sen hased ettikçe Allah onun ni'metini arttırır. Onun ni'meti arttıkça senin de hastalığın artar, sıkıntı içinde kıvrılır ve karanlıklar içinde bocalarsın. Göğsün daralır, uykun kaçır ve bu hastalık seni ölüme kadar götürür. Zâten düşmânının istediği bunlardır. Sen onun perîşanlığını isterken kendin perîşanlığa düşmüş olursun. Bununla berâber senin hasedinin onun elindeki ni'mete bir te'siri olmaz. Hattâ Âhirete ve hesâba îmânın olmasa dahî, seni sıkıntıya düşürdüğü için hasedden vaz geçmen gerekir. Akıl ve mantık bunu gerektirir. Çünkü faydasız bir sıkıntıdır. Üstelik sen, hasedin Âhiretteki cezâsını da biliyorsun, daha nasıl hased edersin? Hiç bir faydasız, Allah'ın gadabına uğramaya çalışmaktan daha büyük şaşkınlık olur mu?

Hasedin, hased edilene ne din, ne de dünyâsında bir zararı olmadığı meydandadır. Çünkü senin hasedin, Allahu Teâlâ'nın ona takdir ettiği ni'mete mânî olamaz. Hangi vakte kadar ne miktar ni'met ayırmışsa, mutlak sûrette o ni'mete nâil olacaktır. Nitekim peygamberlerden biri, zâlim bir kralıçeden Allah'a şikâyet etti. Allahu Teâlâ, onun günü doluncaya kadar önünden kaçmasını emr buyurdu. Zira mukadder olan zulmünü icrâ edecektir. O da, o vakte kadar sabretti. Hased, ni'meti izâ³le edemiyeceğine göre, dünyâlıkta bir zarar görmediği gibi, senin hasedinden de Âhirette bir cezâ görecektir. Şâyet sen, hasedin sebebiyle onun ni'metinin zâil olacağını düşünürsen, bu açık bir ahmaklıktır. Çünkü eğer ni'metler hased ile yok olsa hiç kimsede hiç bir ni'metin hattâ îman ni'metinin de kalmaması lâzım gelirdi. Zira kâfirler, mü'minlerin değil servetine, îmânına bile hased ederler. Nitekim Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur :

وَدَكْثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُّوْكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ
كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ

«Ehl-i Kitâbdan bir çoğu, Hak kendilerince belli olduktan sonra, ruhlarındaki hasedden ötürü, sizi îmânınızdan sonra küfre döndürmek hevesine düştü.» (2 - Bakara: 109) Hasûdun istediği olmaz. Ancak başkasını sapıtmak istemesiyle kendisi sapar. Zira küfrü irâde küfürdür. Kim ha-

1-GAZAB

2-TAYİN EDİLMİŞ

3-MAHV

4-GEÇİCİ

sedi sebebiyle hased edilenin₂ ni'metinin zâil olmasını arzû ederse, diğer ni'metlerde de olduğu gibi, küffârın hasedi sebebiyle iman ni'metinin ze³vâlini isteyen gibidir.

Şâyet, senin başkalarına hased etmenle başkalarının ni'metlerinin yok olmasını ve fakat başkalarının sana hased etmesiyle senin elindeki ni'metin yok olmamasını istersen, bu da açık bir ahmaklıktır. Çünkü bütün ahmak hasûdlar bunu böyle ister. Senin diğerlerine karşı bir üstünlüğün de yoktur. Hased ile ni'metin yok olmaması Allahu Teâlâ'nın sana bir lütfu ve ni'metidir. Senin buna şükretmen gerekirken, ahmaklığın sebebiyle bundan hoşlanmıyorsun.

Hased edilenin hasedin karşılığı olarak dünyâ ve Âhirette faydalandığı husûsuna gelince, bu da açık ve meydandadır. Dindeki faydası senin zulmüne uğramasındandır. Bu adam sana karşı mazlûmdur. Hele hasedin taşar da bunu diline dolar, adamın aleyhinde konuşmağa başlar, çekiştirir, kötülükler sayar dökersen, işte bunlar senin ona ayırdığın hediyelerdir. Yâni bu gibi sözlerle amelini ona vermiş olursun ve kıyâmet günü onun karşısında mahrum ve müflis olarak kalacaksın. Aynen dünyâda ni'metten mahrûm olduğun gibidir. Sen onun₂ ni'metinin yok olmasını istedin ve isteğin olmadı. Üstelik senin hasenâtın ona devredildi. Onun ekmeğine yağ sürdün. Kendi kendine zarar üstüne zarar verdin.

Dünyâdaki menfaatine gelince: İnsanların en mühim arzûları, düşmanlarının belâdan belâyâ uğramalarıdır. Senin hased hastalığı ile yüklendiğin belâ, bütün felâketlerden büyüktür. Düşmanlarının en üstün arzûları kendilerinin refahda, hasımlarının sıkıntı ve ızdırabda olmalarıdır. Sen kendi kendine onların arzûlarına uymuş oldun. Bunun için düşmânın senin ölmeni değil, böylece sürünmeni onun elindeki ni'metlere bakarak hased ateşi içinde kıvranmanı ister. Bunun için şâir :

«Düşmanların ölmesin, yaşasın da sendeki ni'metleri görerek kıvransınlar,

Onlar durmadan sana hased etsinler ki, hased edilenler kemâldedir.» demiştir.

Senin hased hastalığı ile kıvranmandan düşmânının duyduğu huzûr, elindeki varlığın kendisine sağladığı huzurdan daha büyüktür. Hattâ senin kendisine hased etmekten vaz geçtiğini bilmesi onun en büyük üzüntüsünü teşkil eder. Senin çekememezliğe devâm etmen, düşmânının tamâmen arzûlarına muvâfık düşen bir harekettir.

Bütün bunları düşünebildiğin takdirde, kendi kendinin düşmânı ve düşmânının dostu olduğunu kolaylıkla anlamış olursun. Çünkü tavr-ı ha-

reket ve davranışın, dünyâ ve Âhirette, senin aleyhine ve fakat hasmının lehinedir. Zararını sen çekersin, hasmın kârını görür. Herkes yanında menfûr, Allah katında mezmûm ve şimdiki ân ve gelecekte şakîlerden olursun. Bütün bunların yanında istesen de istemesen de hased ettiğin kimsenin ni'meti devâm eder gider. Aynı zamanda yalnız düşmânının arzûsuna hizmetle de kalmaz, ondan da büyük düşman olan İblîs'i alabildiğine sevindirmiş olursun. Çünkü İblîs senin sevmediğin kimsede bulunan ilim, vera', mevki ve servet gibi varlıklardan seni mahrum görünce, onu sevmek ve ona saygı göstermekle mükâfatta ona ortak olacağından korkuyordu. Zira müslümanlardaki iyiliği seven, iyilikte onlara ortak olur. Kâmil dindarlar mevkiine yükselemiyenler, onları sevdikleri zaman, onları sevmenin mükâfatından mahrum kalmazlar. İşte İblîs bundan korkuyordu. Allahu Teâlâ'nın o adama nasib ettiği din ve dünyâ salâhına sevinir de mükâfat kazanırsın. Onun sana düşmanlığı burada ondaki bu seviyelere yükselemediğin gibi, sevgi seviyesine de yükselmemeni isterdi. Sen tam İblîs'in arzûsunu yerine getirmekle onu sevindirmiş ve memnûn etmiş olursun. Bedevî'nin biri Resûl-i Ekrem'e :

— Yâ Resûlallah, bir kavmi, ve onlardaki varlıkları sevenin hâli nedir? diye suâl edince, Resûl-i Ekrem :

الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ

«İnsan sevdiğiyledir.» (480) buyur-

du. Yine bir gün Resûl-i Ekrem hutbe irâd ederken Bedevî'nin biri :

— Yâ Resûlallah, kıyâmet ne zaman kopacaktır? diye sordu. Resûl-i Ekrem :

— Kıyâmete ne hâzırladım? buyurdu. Adam :

— Fazladan namaz kılmış ve oruç tutmuş değilim, ancak Allah ve Resûlünü severim, deyince, Resûl-i Ekrem :

— İnsan sevdiğiyle berâberdir, buyurdu. (481)

Enes (R.A.) diyor ki: «O gün müslümanların en sevinçli bir günü idi. Çünkü hepsi herşeyden çok Allah ve Resûlünü seviyorlardı.» Yine Enes (R.A.) diyor ki: «Biz, Allah'ın Resûlünü E l ü B e k i r ve Ö m e r'i severiz, fakat onlar kadar amel edemeyiz. Bununla berâber onlarla berâber olmamızı ümid ederiz.»

(480) Buhârî ile Müslim İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

(481) Buhârî ile Müslim, Enes'den rivâyet etmişlerdir.

Ebû Mûsâ diyor ki: Bunun üzerine ben de Resûl-i Ekrem'e :

— Yâ Resûlallah, adam namaz kılmaz fakat namaz kılanları sever, oruç tutmaz fakat oruç tutanları sever, bunun gibi bir çok şeyleri saydı ve bunların hâli ne olacak? dedi. Resûl-i Ekrem :

— İnsân sevdiği ile berâberdir, buyurdu. Adamın biri Ömer b. Abdülâzîz'e :

— Gücün yeterse âlim ol, âlim olamazsan talebe ol, hiçbirini yapamazsan bâri bunları sev. Şâyet bunu da yapamıyorsan, hiç olmazsa buğz etme, dedi. Ömer b. Abdülâzîz de :

— Allah Allah, demek ki, Allahu Teâlâ bize her işde bir çıkar yol göstermiştir, dedi.

Şimdi; şeytanın sana nasıl hased edip sevginin sevâbından seni mahrûm ettiğine, sonra bununla da kalmayıp ona düşmanlık ettirmekle seni günahkâr ettiğine bir bak. Bunun böyle olduğu meydandadır. Zira hasedîn sebebiyle bir ilim sâhibini çekemeyip dininde hatâyâ düşmesini, insanlar arasında rezil olmasını, dili tutulup konuşamaz hâle gelmesini, hastalanıp her şey'i unutmasını bile istersin, bundan daha büyük günâh olur mu? Ne olaydı bu kötü huyundan vaz geçip yaptığına pişmân olaydın da hiç olmazsa Âhiret azâbından kurtulaydın. Hadis-i şerîfde :

أَهْلُ الْجَنَّةِ ثَلَاثَةٌ: الْمُحْسِنُ وَالْمُحِبُّ لَهُ وَالْمُكَافِئُ عَنْهُ

«Cennet ehli üç zümredir. Bunlar ihsân edenler (ihsân edemezse) ihsân edenleri sevenler, (bunu da yapamıyorsa) dilini onlardan çekenler, yâni aleyhlerinde bulunmayanlardır.» buyurulmuştur. Şeytânın seni bu üç sınıftan da nasıl uzaklaştırdığını görüyorsun, hased etmekle hiç birinden olamıyorsun. İblîs'in sana olan hasedi, sana nüfûz etti, fakat senin hasedinden düşmânına bir şey olmadı, belki zararını yine sen çektin.

² Ey hasûd, eğer rû'yâ veyâ keşif yolu ile hâlini görebilseydin korkunç bir manzara ile karşılaşırdın. Hâlin, tıpkı, öldürmek için düşmâna mermi atan ve fakat mermisi geri teperek sağ gözüne isâbet edip gözünü çıkaran ve buna fazla sinirlenerek ikinci mermiyi atan ve ikinci mermi de aynı şekilde geri teperek diğer gözünü çıkaran, buna daha da sinirlenerek attığı üçüncü mermi yine aksine kendi beynine saplanan ve hasmı esenlik içinde bulunan adamın manzarasına benzer. O, durmadan hasmını hedef alıp mermisini atar, mermiler ise geri teperek kendisine isâbet eder. Bunun bu hâline, düşmanları, durmadan kahkahalar savurur. İşte hasûdun manzarası ve şeytânın kendisiyle maskarası böyledir.

Elki hasûdun manzarası bundan da feci'dir. Çünkü bu adamın hasmına atıp tersine dönerek kör olmasına sebep olduğu gözleri, nihâyet

ölüme kadar yaşayacak ve ölüm ile onlar da yok olacaktı. Fakat hasedden meydana gelen günah, ölüm ile yok olmaz. Belki bu sebeble Allah'ı gadablandırır ve Cehennem'e girer. Gözünün kör olması, Cehennem'e girip Cehennem'in kendisini yakmasından, elbette çok daha ehvendir.

Allahu Teâlâ'nın intikaamına bak! O, hased ettiği kimsenin ni'metinin elinden alınmasını isterken, Allahu Teâlâ o ni'meti almadığı gibi, kendisinin huzûr ve sükûnunu selbetmekle, kötülüğünün cezâsını kendisine çekirmiştir. Nitekim Âyet-i Celile'de :

«لَا يَحِقُّ الصَّخْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ» «Pis pis kurulan dü-

zene ancak sâhibi düşer.» (35 - Fâtır: 43) buyurulmuştur. Çok kere düşmânı için istediği aynen kendi başına gelir. Nitekim Hz. Âişe (R.A.) diyor ki: «O s m â n hakkında ne arzû ettimse aynen benim başıma geldi. Buna o derece şâhid oldum ki, eğer öldürülmesini ben temenni etseydim, ben öldürülürdüm.»

Bu anlattıklarımız bizâtihi hasedin doğurduğu günahlardır. Hased vesilesi ile meydana gelen kötülükler, hakkı inkâr, dil uzatmalar, el ile zarar vermeler gibi kötülükler, geçmiş milletleri helâk eden hastalıklardandır.

İşte buraya kadar anlattıklarımız, hasedin ilim ile tedâvisidir. İnsân oğlu basîret gözü ve akl-ı selîm ile düşünürse hased ateşini kalbinde söndürür. Çünkü hasedin, kendini helâk ettiğini, düşmânını sevindirdiğini, hased, sebebiyle geçim ve huzûrunun bozulduğunu ve neticede Allah'ın gadabına uğradığını bilir.

Amel ile hasedi tedâviye gelince: Hasedinin arzûlarının aksini yapmakla hasedini tahakküm altına almaktır. Meselâ, hasedi, hasmını zemmi isterse, o, aksine olarak onu övmeli, kibretmesini isterse tevâzu' göstermeli, adamdan özür dilemeli, şâyet vermemeği teklif ederse vermeğe gayret etmelidir. Bunun zoraki böyle yapmasını farkedenden mahsûd [hased edilen] memnûn kalır ve onu sevmeğe başlar, bu sûretle karşılıklı muhabbet başlar ve hased hastalığı da kaybolur. Zira tevâzu', medh u senâ ve muhabbet izhârı, karşısındaki adamın gönlünü kendine doğru çeker ve aynı şekilde karşılık vermek ister. O da berikine te'sir eder de önce zoraki yaptığı iyilikler, neticede tabiat hâline gelir. Tabiatıyla şeytan, buna mâni olmak ister ve senin bu şekil davranmanı, düşmânın senin aczine, korkuna veyâ münâfıklığına hamledecektir! Bu ise senin için bir zillettir, şeklinde göstermek sûretiyle seni bu müsbet davranışından saptırmak ister, sakın buna aldanma! Bu vesvesenin şeytanın hilesi olduğunu bil. Şu-

1-GAZAB	6-ZORLA HÜKMETME
2-AŞAĞI	7-KÖTÜLENME
3-DUA	8-BÜYÜKLENME
4-KENDİLİĞİNDEN	9-AÇIĞA ÇIKMA
5-SAĞLAM	10-ACİZLİK

nu da iyi bil ki, yapmacık da olsa tatlılık, tarafların saldırganlığını kırar ve gönülleri birbirine bağlar da bu sâyede kalb, hased hastalığından kurtulur.

İşte hasedin tedâvi çâreleri bunlardır. Bunlar faydalı oldukları kadar insâna ağır gelen şeylerdir. Fakat ilâçlarda da hâl böyledir. Bütün hastalıklar acı ilâçlarla tedâvî edilir. İlâcın acılığına dayanamıyan, şifânın zevkine eremez. Hasedin tedâvisinde kullanılan, düşmâna karşı alçak gönüllülük onu övme gibi hâllerin acılığını, ancak yukarıda anlattığımız mânaları bilmek kolaylaştırır. Ayrıca Allahu Teâlâ'nın k a z â sına rızâ ile elde edilecek sevâba iştiyâk, Allah'ın sevdiğini sevmek de bu güçlüğü yener. İzzet-i nefis iddiâsı, ve Allah'ın murâdının hilâfına bir şey'in olabileceğini sanmak ise cehâlettir. Bu anlayışta olan, olmayacak şey'i murâd eder. Çünkü Allah'ın takdirinden başka bir şey olmaz. İnsânın murâdına ermemesi ise zillet ve alçaklıktır. Bu zilletten kurtuluş ancak iki şey'in biriyle mümkündür. Ya dilediğin şey olacak, veyâ olacak şey'i dileyecsin. Birincisi senin elinde olmadığı için, bu hususta uğraşıp yorulmağa hâcet yoktur. İkincisinde senin mücahedenin dâhli vardır. Riyâzetle onu elde etmek de mümkündür. O hâlde aklı başında olan, bu ikinci çâreye baş vurur ki, umûmî tedâvi budur.

Hased hastalığının tam mânasiyle tedâvisi için kibir, izzet-i nefis, şiddetli hırs ve benzeri hased sebeblerini araştırmak lâzımdır. Bu da inşaallah yerinde gelecek ve bu hastalığın aslı ve maddeleri orada anlatılacaktır. Hastalığı tamâmen yok etmek için, onun mikrobunu bulup yok etmek lâzımdır. Böyle esâslı tedâvi yapılmazsa yukarıda arzettiğimiz şekiller müsekkîn ilâçlardır, tam tedâvi değildir. Bir ara hastalığı susturur fakat yeniden nükseder. Aynı zamanda mikrobunu mevcûd iken onu susturmak da zor olur. Şübhesiz içinde mevki sevgisi olan kimse, o mevkie tercih edilene hased eder. Onun o makaama geçmesi kendisini üzer. Bu adamın tek çâresi üzüntüsünü gizlemeğe çalışmaktır. Yoksa esâslı tedâvî görmedikten sonra, bu hastalık içinden çıkmaz. Tevfik ve hidâyet ancak Allah'tandır.

17 nci BEYÂN :

KALBDEN ÇIKARILACAK HASEDİN MİKDÂRI

Bilmiş ol ki; eziyet, tab'an sevilmez. İnsân oğlunun, kendisine eziyet veren kimseye kızmaması mümkün olmadığı gibi, bolluk ve refâh içerisinde olmasından da hoşlanmaz. Adamın iyi ve kötü hâlleri, düşmânının nazarında müsâvî olamaz. Mutlak sûrette aralarında fark gözetir. Şeytan durmadan hased için insânı körükler durur. Hasımın iyiliğine üzülmür, kötülüğüne sevinir. Fakat hasedin asıl kuvveti insanın kendisindedir, şeytan yardımcıdır. İçinde olan bu hastalığı söz ve işi ile dışarı çıkarmağa

1-BİLGİSİZLİK 2-İHTİYAÇ 3-RAHATLATAN 4-YARDIM 5-YARATILISTA
6-DENK 7-DÜŞMAN

çalışır. Bu da senin hâricteki ihtiyarı işin ile bilinir. Hasedini hâricte hiç göstermesen bile, içinden hasmının elindeki ni'metin zevâlini istediğin ve bu hâlini çirkin görmediğin için sen hasedin sebebiyle âsî ve günahkâr-sın. Zîra hased, asli itibâriyle a'zâların değil, kalbin işidir. Nitekim Al-

lahu Teâlâ: وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا ۝

«Onlara verilenlerden içlerinde bir çekememezlik hissetmezler.» (59 - Haşr: 9) Diğer Âyet-i Kerime'de :

وَدُّوا لَوْ تُكْفِرُونَ كَمَا كَفَرْتُمْ وَافْتَكُونُونَ سَوَاءً ۝

«Onlar, kendilerinden küfrettikleri gibi sizin de küfredip onlarla be-râber olmanızı arzû ettiler.» (4 - Nisâ: 89) Bir başka Âyette de :

إِنْ تَسْئَلْهُمْ حَسَنَةً تَسْأَلُوهُمْ ۝ «Eğer size bir iyilik doku-

nursa onları tasaya düşürür. Şâyet size bir fenâlık gelirse onunla sevinir-ler.» (3 - Âl-i İmrân: 120) buyurulmuştur.

Hasedin fi'liyât sâhasındaki kısmına, gıybet ve yalan denir. Bunlar hasedin kendisi değil, hasedden doğan şeylerdir. Bununla berâber yalnız kalbde kalan hased sebebiyle hased edilen kimseden helâllik almağa lüzum yoktur. Çünkü ona karşı işlenmiş bir iş mevcûd değildir. Ancak Allah'a karşı kalbin bir isyânı var, bundan tevbe etmek lâzımdır. Sâhibinden helâllik, hased, söz ve iş sâhalarına intikal ettiği zamandır.

Hasedin te'sirinden a'zâlarını koruduğun ve başkasının ni'metinin elinden gitmesini istemediğin ve kendisine kızmadığın zamanki hâl, aklı-nın, ahlâk ve tabiatine galebe çalmasından ileri gelir. İşte o zaman, ha-sed hastalığından, kalbinden çıkarılması vâcib olan kısmını çıkarmış, bor-cunu yerine getirmiş ve vazifeni yapmış olursun. Çok kere bundan ileri-si senin irâde ve ihtiyârın hâricinde kalır ki, buna gücün yetmez. Tabi-ati kökünden değiştirmek ve iyilik edenlerle kötülük edenleri bir seviye-de tutup hiç birinin kötülüğünü istememek, hepsinin aynı seviyede iyiliği-ni istemek, dünyâ zevkleri peşinde koşanların tabiatlerinin buna itâ-at etmiyeceği bir husustur. Ancak muhabbet deryâsına dalarak aşk-ı ilâ-hide hayrân ve bunun sarhoşu olanlardır ki, bu gibilere iltifât etmez. mâ-sivâdan alâkayı keser. Teker teker ferdler ile meşgûl olmaz da hepsine birden merhamet ve şefkat gözü ile bakar. Hepsini Allah'ın kulları olarak görür. İşlerinin, mükadderât-ı ilâhî ile olduğunu düşünür, herkesin Al-lah'ın emrinde musahhar bulunduğunu bilir de hepsini bir seviyede tu-

1-BİTME	6-ALLAHDAN GAYRİ, HERŞEY
2-İSYANKAR	7-KADER
3-KÖTÜLÜK	8-TABİ
4-İŞLER	
5-GEÇME	

tar. Gerçi bu da bir ân tutar ve şimşek gibi gelir, geçer. Tekrâr kalb tabiatine döner ve düşmânı olan şeytan onu münâzaaya sevkeder. Ne zaman ki bu hâli hoş karşılamaz ve kalbine: «Sen bundan vaz geç.» der de bu arzûnun peşinden gitmezse, işte hased hakkında borç olan vazîfesini yapmış olur.

Bâzı kimseler, hasedi a'zâlarına intikaal ettirmedikçe, hasedden mes'ûl olunmayacağını söylemişlerdir. Rivâyete göre Hasan-ı Basrî'ye hasedden sorduklarında: «Onu izhâr etmedikçe ondan mes'ûl olmazsın.» dedi. Yine Resûl-i Ekrem'den mevkûf ve merfû olarak: «Üç şeyden kurtuluş yoktur. Ancak bunların da çıkar yolu vardır. Hasedinden kurtuluşun çâresi azgınlık göstermemektir.» rivâyeti de bunu te'yîd eder. Fakat en doğrusu, bunu yukarda anlattığımıza hamlederek, düşmânın elindeki ni'metin zevâlini arzû etmesi bakımından hem din, hem akıl bakımından bunun da kerâhet olduğunu kabûl etmektir. Zira hasedin zemmi hakkında vârid olan haberlerin hepsi de, hased eden kimsenin günahkâr olduğunu açıkça ifâde etmektedir. Aynı zamanda hased, a'zâların değil, kalbin işidir. Herhangi bir müslümâna bir kötülük gelmesini seven kimse hasûddur. O hâlde fi'liyyât sâhasına intikaal etmeyen hasedin günâh olup olmadığı içtihad mevzûu olabilirse de anlattığımız âyet ve hadislerle bunların ifâde ettikleri mânalar, hased edenin günahkâr olduğunu göstermektedir. Çünkü hiç çekinmeden bir müslümânın zararlanmasını gönülden arzû etmenin bağışlanacağı çok uzak bir ihtimâldir. Bütün bu anlattıklarımızdan senin sevmediğin adam ile üç hâl üzere bulunduğun meydâna çıkar:

1 — Düşmânın zarara uğramasını tabiatın iktizâsı seversin. Fakat aklınla bunu çirkin görür, kendi kendini zemmeder, bu arzûna yaklaşmak istemezsin. Hattâ bu hastalığının izâlesi çârelerini araştırmağı da ihmâl etmezsin. İnsânın irâdesinde ancak bu kadarı olduğu için, bu kısım afve edilmiştir.

2 — Düşmânın zararlanmasını sevmek ve bir zarara uğradığı zaman buna sevinmek ve bu sevinci söz ve hareketleriyle belli etmektir. Bu kısım sûret-i kat'îyyede mahzûrludur.

3 — Düşmânın zarara uğramasını gönülden arzû edersin. Buna karşı kendini zemmedip, izâlesi için bir tedbîr almadığın gibi, söz ve işinle de bunu belli etmezsin. İhtilâflı olan bu üçüncü kısım olmakla berâber, en doğrusu, adamın zararlanmasını arzû ettiğin nisbette muâhaze olmandır. Doğrusunu Allah bilir.

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdederiz. O, bize yeter ve ne güzel bir koruyucudur.

(İhyâ - Cild: 3 - Kitâb: 5'in sonu)

- 1-SÖZLÜ MÜCADELE 2-GEÇME 3-MESULİYETLİ 4-AĞIÇA ÇIKARMA
5-VAKFEDİLEN 6-KUVVETLENDİRME 7-BİTME 8-MEKRUH
9-KÖTÜLENME 10-HASED EDEN 11-İŞLER 12-GEREKLİ
13-GİDERİLME 14-DARILMA

İhyâu 'Ulûmid-Dîn (Cilt: 3)

Rub'u'l- Mühlikât

ALTINCI KİTÂB

KİTÂBÜ ZEMMİ'D-DÜNYA

(DÜNYAYI ZEMM ETMEK, KÖTÜLEMEK)

(MUKADDİME VE BEŞ BEYÂN'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BEYÂN : DÜNYÂNIN ZEMMİ.

**2 nci BEYÂN : DÜNYÂNIN ZEMMİ VE VASFI HAKKINDA
MEV'İZELER.**

3 üncü BEYÂN : BENZERLERİ İLE DÜNYÂNIN VASIFLARI.

**4 üncü BEYÂN : KUL'A GÖRE DÜNYÂNIN HAKİKAT
VE MÂHİYETİ.**

**5 inci BEYÂN : BİZÂTİHİ DÜNYÂYI VE İNSANLARA KENDİLERİNİ
YARATANI, NERDEN GELİP NEREYE GİDECEKLE-
RİNİ UNUTTURMAK SURETİYLE ONLARI KAPLA-
YAN DÜNYÂ MEŞGALELERİ.**

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, O Allah'a mahsustur ki, dostlarına dünyânın gâile ve âfetlerini bildirmiş, dünyânın kusûr ve noksanlarını onlara göstermiştir. Hattâ onlar, buna delâlet eden âyet ve delillere baktı, dünyânın iyilik ve kötülüğünü karşılaştırdı, kötülüklerinin iyiliklerinden çok olduğunu anladı, umduklarının korktuklarını karşılamadığını ve varlıklarının bozulmağa mahkûm olduğunu bildiler. Ne yazık ki bu dünyâ görünüşde güzel bir kadın gibi güzel yüzü ile insanları kendisine çekmekle beraber, kendisine vuslata heves edenleri, görülmeyen kötülükleri ile helâk etmektedir. Aynı zamanda peşine koşanlardan uzaklaşmakta olup onlara yaklaşımakta cimrilik göstermektedir. Şâyet yönelirse de kötülüğünden emîn olunmamaktadır. Bir sâat iyilik ederse, bir sene kötülük etmektedir. Bir def'a kötülük yaparsa bir yılda ondan kurtulmak mümkün olmamaktadır. Onun insâna yönelmesi, helâk ve hüsrânın delilidir. Onun âfetleri devamlı olup dâimâ tâliblerini zilletle sokmaktadır. Dünyâya aldanan herkes zilletle mahkûmdur. Dünyalık ile böbürlenen her insânın sonu hasrettir. Kendini isteyenden kaçmak, kaçanın peşinden koşmak onun şîârıdır. Kendisine hizmet edenî atar, kendisine arka çevireni arar. Onun berraklığı, bulanıklıktan kurtulamaz. Onun neş'eleri, kederlerden ayrılmaz. Huzûrunu huzursuzluk, gençliğini ise ihtiyarlık tâkib eder. Bolluk ve bereketi ise hasret ve peşimanlıktan başka bir şey sağlamaz. Aldatıcı bir hilekâr ve uçucu bir sahtekârdır. Tâliblerine karşı durmadan süslenir. Onları kendisine bağladıktan sonra azı dişlerini göstererek sırtmağa başlar da yollarını karıştırır. İtidâl yolu ile istifâde edemez olurlar. Onlara, şaşıracakları gizliliklerini açıklar. Öldürücü zehirlerini tattırır, isâbetli oklarını onlara yağdırır. Onun adamları bolluk ve neş'e içinde bulundukları sırada bunlar rü'yâda görülen boş şeyler imişler gibi birdenbire onlardan yüz çevirir, sonra bütün şiddet ve ağırlığı ile onlara yönelir ve onları ilki taş arasında ezilen buğday gibi öğütmeğe başlar. Sonra da kefenlerine bürünmüş oldukları hâlde onları toprak altına alır da bütün varlıkları yok olur gider. Dostları neş'e beklerken o onları aldatır ve dâimâ mihnet içinde bırakır. Onlar büyük emeller peşinde koşar, ser-

vet topraklar, yüksek binâlar inşâ ederler. Hâlbuki günün birinde bu binâlar mezar ve bu servetler yok, emekler ise hebâ, dilekler ise hevâ olur giderler. İşte dünyânın iç yüzü bundan ibârettir. Sonunda Allah'ın takdiri ne ise o olur.

Salât u selâm, âlemlere müjâeci, korkutucu ve parlayan bir ışık olarak gönderilen, kulu ve Resûlü olan *M u h a m m e d* aleyhisselâm üzerine ve nefislerine zulmedenleri kurtarmakta, dinî hükümleri yerleştirmekte Resûl-i Ekrem'e yardımcı olan Âl ve Ashâb'ı üzerine olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki; dünyâ, Allah'a, Allah'ın dostlarına ve hat-tâ düşmanlarına da düşmândır.

Allahu Teâlâ'ya düşmanlığı: Allah'a giden yolları, Allah'ın kullarına kapamağa çalışmasıdır. Bunun içindir ki, Allahu Teâlâ dünyâyı yarattığındanberi dünyâya bir def'a bakmamıştır.

Allahu Teâlâ'nın dostlarına olan düşmanlığı: Onlara karşı türlü süslerle süslenmesi ve kendi yaldızlı parlaklığı ile onları kuşatması sebebiyle onları aldatmağa çalışıp dünyâdan kurtulmak için ayrılış acılarına onları uğratması iledir.

Allahu Teâlâ'nın düşmanlarına karşı olan düşmanlığı: Çeşitli hilelerle onları aldatarak kendi tuzagına düşürmek ve kendisine itimâd ettirip bağlamakla ciğerleri parçalayan hasretlere onları sokması ve ebedî saâdetlerden onları mahrûm bırakmasıyledir. Onlar saâdet hasretiyle yananak ve dünyânın hilelerinden kurtulmak için yardım dileyecek fakat kurtaramıyacaklardır. Belki onlara: «Sesinizi kesin, artık konuşmayın.» denecektir. Bunlar ol kimselerdir ki, haklarında Allahu Teâlâ:

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يَخَفُ
عَنْهُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ *

«Onlar o kimselerdir ki, doğru yolu bırakıp sapıklığı satın almışlardır. Demek, alış verişleri onlara kazanç sağlamamış, onlar doğru yolu da bulamamışlardır.» (2 - Bakara: 86) buyurmuştur.

Bu kadar büyük gâile ve kötülükleri olan dünyânın önce mâhiyetini ve neden ibâret olduğunu, bu kadar düşmanlığı karşısında yaratılışındaki hikmetin ne olduğunu, kötülük ve aldatmalarının ne derece dâhli olduğunu bilmek lâzımdır. Zîra kötülüğü bilmeyen ondan korunamaz ve belki oraya düşebilir.

Şimdi biz dünyâyı zemmi, misâllerini, dünyânın hakikatini, mânalarının tafsîlâtını, onunla alâkalı meşgalelerin çeşitlerini, bunların asıllarına ihtiyacın yollarını ve bunun fuzulî işleri ile meşgûl olup Allah'tan yüz çevirmenin sebeblerini Allahu Teâlâ'nın izniyle anlatmağa çalışacağız.

1 inci BEYÂN : DÜNYÂNIN ZEMMÎ

Dünyâyı yeren âyet ve misâller pek çoktur. Kur'an-ı Kerîm âyetlerinin çoğu dünyânın zemmi, insanları ondan vaz geçirmek ve Âhirete dâvetle alâkalıdır. Hattâ peygamberlerin maksadı ve gönderilmelerinin sebebi de budur. Bu, çok açık olduğu için Kur'an âyetlerinden şahid aramağa lüzum göstermiyor da, bu hususta vârid olan bâzı haberleri vermek istiyoruz.

Rivâyete göre Resûl-i Ekrem ölü bir koyunun yanından geçerken :

أَرَوْنَ هَذِهِ الشَّاةَ هَيَّتَهُ عَلَى أَهْلِهَا. وَالَّذِي نَفْسِي لِلدُّنْيَا أَهْوَنُ
عَلَى اللَّهِ مِنْ هَذِهِ الشَّاةِ عَلَى أَهْلِهَا وَلَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللَّهِ
جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَفَرْتُ كَافِرًا مِنْهَا شَرْبَةَ مَاءٍ هـ

«Gördüğünüz şu koyun ölüsünün sâhibi nezdinde bir kıymeti var mı? diye sorunca, oradakiler, kıymeti olmadığı için onu buraya attı, dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: «Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu dünyâ bu koyunun sâhibi yanında olan kıymetinden ziyâde Allah katında değerli değildir. Eğer dünyânın Allah katında sıvri sinek kanadı kadar bir kıymeti olsaydı Allahu Teâlâ ondan kâfire bir yudum su içirmezdi.» buyurdu. (482)

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

الدُّنْيَا سَجَرُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ هـ «Dünyâ mü'minin

zindânı, kâfirin Cennet'idir.» (483) Yine Resûl-i Ekrem :

الدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا مَا كَانَ لِلَّهِ مِنْهَا هـ

«Dünyâ mel'ûn, dünyâda olan her şey mel'ûn, yalnız Allah için olan

(482) İbn Mâce ve Hâkim Sehl b. Sa'd'dan rivâyet etmişlerdir.

(483) Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

müştesnâdır.» (484) buyurmuştur. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin (R. A.) rivâyetinde yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ أَضَرَّ بِآخِرَتِهِ وَمَنْ أَحَبَّ آخِرَتَهُ أَضَرَّ بِدُنْيَاهُ
فَايْشُرُّوَمَا يَبْقَى عَلَى مَا يَفْنَى هـ

«Dünyâyı seven Âhiretine zarar eder, Âhiretini seven dünyâsını zararlandırır. Bu böyle olunca, siz bâkiyi fânî üzerine tercih ediniz.» (485)

Diğer bir hadiste: حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ هـ «Dünyâ sevgisi bütün hatâların başıdır.» (486) buyurulmuştur.

Zeyd b. Erkam anlatıyor ve diyor ki: «Ebû Bekir (R.A.) ile bir arada bulunuyorduk. Su istedi. Ona su ile bal getirdiler. Bunu görünce hemen ağlamağa başladı. O kadar ağladı ki, Ashâb'ını da ağlattı. Onlar susdu, o susmadı. Yeniden ağlamağa devâm etti. Oradakiler, istediğini bulamadığına ağladığını sandılar. Nihâyet göz yaşlarını silince, kendisine :

— Ey Allah'ın Resûlünün halifesi, niçin ağladın? diye sordular. Ebû Bekir (R.A.):

— Bir gün Resûl-i Ekrem'in yanında bulunuyordum. Baktım ki Resûl-i Ekrem dil ve hareketleri ile birine: «Def'ol git.» deyip duruyordu. Hâlbuki görünürlerde kimse yoktu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem'e :

— Kimi kovuyorsun? diye sordum. Resûl-i Ekrem :

هَذِهِ الدُّنْيَا مَثَلْتُ لِي فَقُلْتُ لَهَا إِلَيْكَ عَنِّي، ثُمَّ رَجَعْتُ فَقَالَتْ
إِنَّكَ إِنْ أَقَلْتَ مِنِّي لَوْ يَفْلِتُ مِنِّي مَنْ بَعْدَكَ هـ

«Bu dünyâ bana temessül edip yaklaşmak istedi. Ben de kendisine benden uzaklaşmasını söyledim. O, gittikten sonra geri döndü ve: «Sen benden kurtuldunsa da, senden sonra gelecekler benden kurtulamıyacak.» dedi.» (487) buyurdu.» Yine Resûl-i Ekrem :

(484) Tirmizî ve İbn Mâce Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(485) Ahmed, Bezzâr, Taberânî ve İbn Hibbân rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Hâkim rivâyetinde sahîh olduğunu söylemiştir.

(486) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Beyhakî Hasan'dan mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.

(487) Bezzar rivâyet etmiştir. Hâkim de sahîh olduğunu söylemiştir.

يَا عَجَبًا كُلُّ الْعَجَبِ لِلْمُصَدِّقِ بِدَارِ الْخُلُودِ وَهُوَ لَيْسَ لِدَارِ الْغُرُورِ

«Ebedî olan Âhirete inandığı hâlde mesâîsini aldatıcı olan dünyâlık için harcayanlara alabildiğine şaşarım.» (488) buyurmuştur. Rivâyete göre Resûl-i Ekrem bir çöplüğe uğradı. Orada bulunan eski bir bez parçası

ile çürümüş bir kemigi göstererek : هَلُمُّوا إِلَى الدُّنْيَا هَذِهِ الدُّنْيَا «Dünyâya

gelin, dünyâyı görün. İşte dünyâ budur. Neticede böyle olacaktır.» (489) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ الدُّنْيَا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ وَإِنَّ اللَّهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا فَنَظِرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ
إِنَّ بَنِي إِسْرَءِيلَ لَمَّا بَسِطَتْ لَهُمُ الدُّنْيَا وَمُهِدَتْ نَاهُوا فِي الْحَلِيقَةِ
وَالنِّسَاءَ وَالطِّيبَ وَالشِّبَابَ

«Dünyâ tatlı bir yeşilliktir. Allahu Teâlâ sizin ne yapacağınızı görmek için sizi halife olarak bu dünyâyâ göndermiştir. İsrâîl oğullarının malî vaziyeti düzelip refaha kavuştukları zaman, elbise, koku, zînet, süs, ev eşyası ve kadınlarla zevke daldılar.» (490) buyurdu.

İsâ aleyhisselâm: «Dünyâyı kendinize efendi edinmeyin ki, o da sizi kendisine köle etmesin. Servetinizi kaybolmayacak yerde toplayın. Zîra dünyâ hazinelerine sâhib olanların muhtelif âfet ve felâketlerle karşılaşmalarından korkulur. Ama Allah'ın hazinelerine sâhib olanlar için böyle bir korku bahis mevzûu değildir.» demiştir. Yine İsâ aleyhisselâm: «Ey Havârilirim, sizin için dünyâyı ben sırt üstü yere vurdum. Sakın benden sonra onu ayağa kaldırmayın. Dünyânın habis olduğunun bir delili, onda Allah'a isyân edilmesi, diğer delili de Âhiretin ancak onu terk etmekle elde edileceğidir. Dünyâdan geçin, imârına bakmayın ve iyi bilin ki, bütün kötülüklerin başı, dünyâ sevgisidir. Kısa bir şehvetin, uzun pişmanlık vereceği unutulmamalıdır.» demiştir. Yine İsâ aleyhisselâm şöyle demiştir: «Dünyâ sizin için bir döşek oldu da üzerinde oturdunuz. Hükümdarlar ile kadınlar sizinle bu hususta münâzaa etmesin. Hüküm-

(488) İbn Ebî'd-Dünyâ Cerîr'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(489) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Beyhakî Meymûn'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(490) Tirmizî, İbn Mâce, Ebû Saîd'den rivâyet etmişlerdir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

darların dünyâlıklarına karışmazsanız, onlar da size bir şey demezler ve bu sûretle onlardan kurtulursunuz. Kadınlara gelince; onlardan da oruç, namaz ile kendinizi korumağa çalışın.» Yine İsâ aleyhisselâm: «Dünyâ hem aranan, hem de arayan bir varlıktır. Âhireti arayanları o arar ki, rızkını tamamlasın diye. Dünyâyı arayanları Âhiret arar ki, Azrâil gelsin de canlarını alsın diye.»

Mûsâ b. Yesar (R.A.) Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu haber veriyor:

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَوْ يَخْلُقُ خَلْقًا أَبْغَضَ إِلَيْهِ مِنَ الدُّنْيَا وَآلِهَ مُذْ خَلَقَهَا
لَوَيْتَظُرُ إِلَيْهَا ه ه ه

«Allahu Teâlâ dünyâdan daha sevimsiz bir şey yaratmamış ve onu yarattığındanberi bir kere olsun tarafına bakmamıştır.» (491) Rivâyete göre Süleymân aleyhisselâm bir seyahatinde sağında, solunda insanlar ve cinler, ardında orduları olduğu ve kuşlar da başı üzerinde gölge ettikleri hâlde giderken İsrâil oğullarından bir âbide uğradı. Âbid:

— Ey Dâvud'un oğlu, Allahu Teâlâ sana muazzam bir mülk vermiştir, dedi. Süleymân aleyhisselâm âbidi dinledikten sonra:

— Kıyâmet günü mü'minin defterinde bir tesbihin yazılı olması, Dâvud'un oğlu Süleymân'a verilen bu mülkten daha kıymetlidir. Zira Süleymân'ın bu mülkü kaybolur gider, fakat o tesbihin mükâfatı kaybolmaz, demiştir.

Resûl-i Ekrem bir hadisinde:

الْهَيْكَةُ الشَّكَّارُ يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَا لِي مَالِي وَهَلْ لَكَ مِنْ مَالٍ إِلَّا مَا أَكَلْتُ
فَأَفْنَيْتَ أَوْ لَيْسَتْ فَأَبْلَيْتَ أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَبْقَيْتَ ه ه ه

«Servet çokluğu sizi gaflete düşürdü. İnsan oğlu, «mahım mahım» der durur, hâlbuki senin servetinden senin için ancak yeyip içmek sûretiyle yok ettiğin, giymek sûretiyle eskittiğin (var ki bunların ikisi de yok olup gitmiştir.) bir de Allah için tasadduk edip ebedileştirdiğin vardır.» (492) Yâni, geride bıraktığın servet senin olmadığı gibi, yeyip giydiklerin de yok olmuştur. Ancak Allah rızası uğrunda harcadıklarından fayda vardır, buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem:

(491) İbn Ebl'd-Dünyâ ve Beyhaki mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.

(492) Müslim, Abdullah b. Şihir'den rivâyet etmiştir.

الدُّنْيَا دَارٌ مِّنْ لَا دَارَ لَهُ وَمَالٌ مِّنْ لَا مَالَ لَهُ وَلَهَا يَجْمَعُ مَن لَّا عَقْلَ لَهُ
وَعَلَيْهَا يُعَادِي مَن لَّا عِلْمَ لَهُ وَعَلَيْهَا يَحْسُدُ مَن لَّا فِقْهَ لَهُ وَلَهَا يَسْعَى
مَن لَّا يَقِينَ لَهُ هـ

«Dünyâ, yeri olmayanın evi, serveti olmayanın malıdır. Akli olmayan, dünyâlık toplar, ilmi olmayan dünyâlık üzerinde husûmet eder. Anlamayanlar dünyâlık için hased eder, tahkiki, kat'i imâna sâhib olmayanlar onun için uğraşıp dururlar.» (493) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

مَنْ أَصْبَحَ وَالدُّنْيَا أَكْبَرُ هَمِّهِ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ وَالزَّمَّ اللَّهُ قَلْبَهُ أَرْبَعِ
خِصَالٍ هَمًّا لَا يَنْقَطِعُ عَنْهُ أَبَدًا وَشُغْلًا لَا يَتَفَرَّغُ مِنْهُ أَبَدًا وَفَقْرًا
لَّا يَبْلُغُ غِنَاهُ أَبَدًا وَأَمَلًا لَا يَبْلُغُ مُنْتَهَاهُ أَبَدًا هـ

«En büyük emeli dünyâlık olduğu hâlde sabâha çıkan kimse, Allah katında bir kıymet taşımaz. Aynı zamanda Allahu Teâlâ onun kalbini dört şey ile ilzâm eder: Eksilmeyen, ardı arası gelmeyen telâş, bitmek bilmeyen meşgale, zenginliğine ulaşamadığı fakîrlik, as'â sonunu getiremeyeceği boş kuruntulardır.» (494)

(493) Ahmed Âlşe'den rivâyet etmiştir.

(494) Taberânî «Evsat»ında Ebû Zer'den rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

Yine Resûl-i Ekrem Ebû Hureyre'ye hitâben :

يَا أَبَاهُ رَيْرَةَ أَلَا أُرِيكَ الدُّنْيَا جَمِيعَهَا يَمَافِيهَا، يَا أَبَاهُ رَيْرَةَ
هَذِهِ الرُّؤُوسُ كَانَتْ تَحْرُصُ كِرْصِكُمْ وَتَأْمُلُ كَأَمَلِكُمْ ثُمَّ هِيَ الْيَوْمَ
عِظَامٌ بِلَاجِلٍ ثُمَّ هِيَ سَائِرَةٌ رِمَادًا وَهَذِهِ الْعَذَرَاتُ هِيَ الْوَأْتُ
أَطْعَمْتِهِنَّ أَكْتَسَبُوها مِنْ حَيْثُ أَكْتَسَبُوها ثُمَّ قَذَفُوها فِي بُطُونِهِمْ
فَأَصْبَحَتْ وَالنَّاسُ يَتَحَامُونَهَا وَهَذِهِ الْخِرْقُ الْبَالِيَةُ كَانَتْ رِيَاسُهُمْ
وَلِبَاسُهُمْ فَأَصْبَحَتْ وَالرِّيحُ تُصَفِّقُهَا وَهَذِهِ الْعِظَامُ عِظَامُ دَوَابِّهِمْ
الَّتِي كَانُوا يَنْتَجِعُونَ عَلَيْهَا أَطْرَافَ الْيَلَادِ فَمَنْ كَانَ بِأَكْيَا عَلَى الدُّنْيَا فَلْيَبْكْ

«Ey Ebâ Hureyre, sana dünyâyı bütün varlığı ile göstereyim mi? buyurdu. (Ebû Hureyre diyor ki: «Ben de, göster ya Resûlallah» dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem elimden tutarak beni Medîne çöplerinin döküldüğü bir dereye götürdü, orada insan kelleleri, insan pislikleri, parçalanmış elbiseler ve kemikler vardı. Bunları gösterdikten sonra:) Gördüğün bu kelleler aynı sizin gibi ihtiras ve uzun kuruntular besleyen kimselerdi. Şimdi etsiz kemik olarak kaldılar ve nihâyet çürüyüp toz hâline geleceklerdir. Bu pislikler, onların yedikleri leziz yemeklerdir. Nerden kazandı ise kazandı, sonra da mîdelerine indirdiler. Şimdi ise herkes bunlardan uzaklaşmaktadır. Bu parçalanmış bezler, onların süs elbiseleri idi. Şimdi rüzgâr onları parça parça etmiştir. Bu kemikler onların, üzerlerine binip diyâr diyâr dolaştıkları biniltlerinin kemikleridir. İşte dünyânın manzarası ve sonu budur. Şimdi dünyâlık için ağlamak isteyen ağlasın.» (495) buyurdu. Ebû Hureyre (R.A.): Oradan göz yaşları içinde ayrıldık.» dedi.

Rivâyete göre Allahu Teâlâ Âdem aleyhisselâm'ı yeryüzüne indirdiği zaman Âdem'e: «Yıkılmak için inşâ et, ölüm için doğur.» buyurdu. Dâvud b. Hilâl da İbrâhim aleyhisselâm'a inen sahîfelerde şöyle yazılmıştır: «Ey dünyâ, senin yapmacık süslerin, iyiler katında hiç bir kıymet ifâde etmez. Zira ben onların gönüllerine sana husûmeti ve senden yüz çevirmeyi yerleştirdim. Senden daha hakîr bir şey yaratmadım. Senin her varlığın hakîr ve yok olmağa mahkûmdur. Seni daha ilk yarattığım ânda kimseye devâm etmemeni ve kimsenin sende dâim olmamasını takdir ettim. İçlerinden bana inanıp beni tasdik eden ve isti-

(495) «El-kût» sâhibi benzerini Hasan'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

kaamet üzere olan iyilere müjdeler olsun. Onlara yine müjdeler olsun ki, onlar mezarlarından kalkıp posta posta bana gelecekleri zaman onların mükâfatları, önlerinde parlayan nurları ve kendilerini kuşatan meleklerle berâber benden umdukları rahmete ulaşmalarıdır.» demiştir.

Yine Resûl-i Ekrem :

الدُّنْيَا مَوْهُوَةٌ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ مُنْذُ خَلَقَهَا اللَّهُ تَعَالَى لَمْ

يَنْظُرَ إِلَيْهِ وَتَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا رَبِّ اجْعَلْنِي لِأَذْنَا أَوْلِيَاكَ

الْيَوْمَ نَصِيبًا فَيَقُولُ اسْكُوبِ بِأَلَا شَيْءَ إِنِّي لَمْ أَرِضْكَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا أَرْضًا لَّهُمْ الْيَوْمَ

«Dünyâ yer ile gök arası boşluğundadır. Yaratıldığı gündenberi Allah Teâlâ ona nazar etmemiştir. Kıyâmet günü, dünyâ: «Yâ Rab, hiç olmazsa en küçük velilerini bende iskân et.» diyecek. Allah Teâlâ : «Ey hiç bir şey olmayan dünyâ, ben o hayatta onları sana revâ görmedim. Bu hayatta bunu yapar mıyım?» buyuracaktır.» (496) buyurmuştur.

Âdem aleyhisselâm'dan gelen haberlerde rivâyet edildiğine göre, Âdem aleyhisselâm yasak olan ağaçtan yediği zaman, bağırsakları sıkıştı ve dışarı çıkmak istedi. O âna kadar öyle bir şey yoktu, yediği diğer yemeklerden ihrâcât yapıyordu. Bu ağaç bu sebebden yasaklanmıştı. Vaktâ ki sıkıştı Cennet içinde dolaşmağa başladı. Allah Teâlâ bir melek vâsıtasıyla kendisine sordurdu:

— Niye dolaşıyorsun? Âdem aleyhisselâm :

— Dışarı çıkmak istiyorum, dedi. Kendisine :

— Hangi minder, hangi ağacın gölgesini kirletmek istiyorsun? Burada böyle şey olmaz, çık dünyâya, denildi. Bu da dünyânın âdiliğini gösterir.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

لَيَجِيَنَّ أَقْوَامٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَعْمَاءُ لَهُمْ كِبَالٌ يَهَامُّهُ فَيُؤْمَرُونَ

بِهِمْ إِلَى السَّارِقِ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مُصَلِّينَ قَالَ نَعَمْ كَانُوا يُصَلُّونَ

وَيَصُومُونَ وَيَأْخُذُونَ هَيْئَةً مِنَ اللَّيْلِ فَإِذَا عُرِضَ لَهُمْ شَيْءٌ

مِنَ الدُّنْيَا وَتَشَبَّهُوا عَلَيْهِ هـ

«Kıyâmet günü Tihâme dağı gibi ameli olan kimseler Allah'ın huzûruna ge'ecek ve bunların Cehennem'e girmesiyle emrolunacaktır. «Bunlar namaz da kılarlar mı idi?» diye soranlara, Resûl-i Ekrem: «Evet, namaz da kılar, cruç da tutarlar ve hattâ geceden de ibâdetlerine katarlardı. Ancak dünyâlıktan bir şey kendilerine takdîm edildiği zaman, helâl-haram demeden ona uçuşur ve başına çökerlerdi.» (497) Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

الْمُؤْمِنُ بَيْنَ مَخَافَتَيْنِ بَيْنَ أَجَلٍ قَدْ مَضَى لَا يَذَرِي مَا لِلَّهِ صَانِعٌ فِيهِ
وَبَيْنَ أَجَلٍ قَدْ بَقِيَ لَا يَذَرِي مَا لِلَّهِ قَاضٍ فِيهِ فَلْيَتَزَوَّدِ الْعَبْدُ مِنْ نَفْسِهِ
لِنَفْسِهِ وَمِنْ دُنْيَاهُ لِآخِرَتِهِ وَمِنْ حَيَاتِهِ لِمَوْتِهِ وَمِنْ شَبَابِهِ لِجَهَرِهِ
فَإِنَّ الدُّنْيَا خُلِقَتْ لَكُمْ وَأَنْتُمْ خُلِقْتُمْ لِلْآخِرَةِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ
مَا بَعْدَ الْمَوْتِ مِنْ مُسْتَعْتَبٍ وَلَا بَعْدَ الدُّنْيَا مِنْ دَارٍ
إِلَّا الْجَنَّةُ أَوِ النَّارُ

«Mü'min iki korku arasındadır. Biri geçmiş ömrü hakkındadır ki, Allah Teâlâ'nın geçmişine dâir ne muâmelede bulunduğunu bilmez. Diğeri geri kalan ömrüne dâirdir ki, burada da Allah Teâlâ'nın, hakkında neyi takdir ettiğini bilmez. O hâlde kul, kendisinden kendisi, dünyâsından Âhireti, hayâtından ölümü ve gençliğinden ihtiyarlığı için azık alsın. Zira dünyâ sizin için, siz ise Âhiret için yaratılmışsınız. Varlığım kudretinin irâdesi altında bulunan Allah'a yemin ederim ki, öldükten sonra afvı mûcib bir amel yapılamıyacağı gibi, dünyâdan sonra ise, ya Cennet veya Cehennem olmak üzere iki yer vardır.» (498)

Mûsâ aleyhisselâm: «Ateş ile suyun bir kabta toplanması mümkün olmaı gibi, hem dünyâ, hem de Âhiret sevgisinin bir gönülde toplanması mümkün değildir.» demiştir. Rivâyete göre Cebrâil aleyhisselâm Nûh aleyhisselâm'a:

— Ey peygamberlerin en uzun ömürlüsü, dünyâyı nasıl buldun? diye sormuş. Nûh aleyhisselâm da:

— Birinden girip diğerinden çıktığım iki kapulu bir han gibi buldum, demiştir.

(497) Ebû Nuaym ve diğerleri rivâyet etmişlerdir.

(498) Beyhaki «Şuabü'l-İmân»ında Hasen'den rivâyet etmiştir.

İsâ aleyhisselâm'a :

— Hiç olmazsa barınabileceğin kadar bir mesken edinsen, diyenlere,

O :

— Esli harâbeler bize yeter, demiştir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

إِحْذَرُوا الدُّنْيَا فَإِنَّهَا شَحَرٌ مِنْ هَارُوتَ وَمَارُوتَ هـ

«Dünyâdan sakınınız; zira o, Hârut ve Mârut'tan daha büyük bir sihirbazdır.» (499) buyurmuştur. Bir gün Resûl-i Ekrem Ashâb'ının bulunduğu yere giderek :

هَلْ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ أَنْ يَذْهَبَ اللَّهُ عَنْهُ الْعَمَى وَيَجْعَلَهُ بَصِيرًا ! أَلَا إِنَّهُ
مَنْ رَغِبَ فِي الدُّنْيَا وَطَالَ أَمَلُهُ فِيهَا أَعْمَى اللَّهُ قَلْبَهُ عَلَى قَدْرِ ذَلِكَ
وَمَنْ زَهَدَ فِي الدُّنْيَا وَقَصُرَ فِيهَا أَمَلُهُ آعَظَاهُ اللَّهُ عِلْمًا بِغَيْرِ تَعْلَمٍ
وَهَدَى بِغَيْرِ هِدَايَةٍ أَلَا إِنَّهُ سَيَكُونُ بَعْدَكُمْ قَوْمٌ لَا يَسْتَقِيمُ لَهُمُ
الْمُلْكُ إِلَّا بِالْقَيْلِ وَالْتَجَبُرِ وَلَا الْغِنَى إِلَّا بِالْفَخْرِ وَالْجُلِّ وَلَا الْمَحَبَّةُ إِلَّا بِاتِّبَاعِ
الْهَوَى الْأَقْرَنِ أَذْرَكَ ذَلِكَ الزَّمَانَ مِنْكُمْ فَصَبِرْ عَلَى الْفَقْرِ وَهُوَ يَقْدِرُ
عَلَى الْغِنَى وَصَبِرْ عَلَى الْبُغْضَاءِ وَيَقْدِرُ عَلَى الْمَحَبَّةِ وَصَبِرْ عَلَى الدَّلِّ وَهُوَ
يَقْدِرُ عَلَى الْعِزِّ لَا يُرِيدُ بِذَلِكَ إِلَّا وَجْهَ اللَّهِ تَعَالَى آعَظَاهُ اللَّهُ ثَوَابَ

خَمْسِينَ صِدْقًا هـ

«Mânevi körlükten kurtulup basîret sâhibi olmak isteyen var mıdır? İyi biliniz ki, dünyâyâ heves edip uzun emeller peşinde koşanların emelleri nisbetinde Allahu Teâlâ kalblerini kör eder ve basîretlerini bağlar. Uzun emeller peşinde koşmayıp dünyâdan yüz çevirenlere ise Allahu Teâlâ öğrenmeden ilim verir ve doğru yola hidâyet eder. Âgâh olunuz! Sizden sonra öyle insanlar gelecek ki, onlar, dünyâlığı ancak cebir ve şiddet kullanarak adam öldürmek sûretiyle ellerinde tutacak; zenginliğe

cimrilikle sâhib olacak ve serveti iftihâr vesilesi yapacak, sevgiyi hevâ-i nefesine uymakla sağlayacaktır. Sizden bugünlere erişip de bu yollardan servet edinmeğe muktedir olduğu hâlde yoksulluğa sabredenler, hevâ-i nefis yolu ile sevgi te'minine muktedir iken bunu yapmayıp husûmele tahammül edenler, yine böyle gayr-ı meşrû yollardan ululuğa gücü yeterken zillete dayananlar ve bunları yaparken yalnız Allah rızasını düşünenlere, Allahu Teâlâ sıddıklardan elli kişinin mükâfatını verir.» (500)

Rivâyete göre İsâ aleyhisselâm bir gün gök gürültüsü ve şimşeklerle başlayan şiddetli bir doluya yakalanır. Sığınacak bir yer arar. İleride bir çadır görür ve oraya koşar. Çadırın içinde bir kadın görür, oradan uzaklaşır. Bir mağara görür, kapusuna gider ki, içinde bir arslan var, hemen mağaranın deliğini kapar ve: «Yâ Rab, herkese bu kadar ni'metler verdin, ama bana bir sığınak bile vermedin!» der. Allahu Teâlâ: «Senin sığınacağın benim rahmetimdir. Kıyâmet günü seni yüz Hûri ile evlendirir ve her günü dünyânın bir yılına muâdil olan dört bin yıl düğünün sürer. Münâdileri çağırıyorum: Nerde dünyâdan i'râz edenler? Bu gün, dünyâdan yüz çeviren Meryem'in oğlu İsâ'nın düğününe gelin, yiyip, için, derler.» buyurur. Yine İsâ aleyhisselâm: «Yazıklar olsun o dünyalık peşinde koşanlara, nasıl olup da o servetlerinden ayrılacaklardır. Hâlbuki onlar dünyâlığa bağlanmış, ona aldanmışlardır. Onlar ona bel bağlarken, o, onları rezil etmiştir. Yine yazıklar olsun o dünyâya mağrûr olanlara, o dünyâ, nasıl onlara hoşlanmadıkları şey'i gösterecektir. Onları sevdiklerinden ayıracak ve mukadder âkîbetlerine uğratacaktır. Düşüncesi dünyâlık, işi isyân olan kimseye yazıklar olsun ki, yarın günahları ile nasıl rezil ve perişân olacaktır.» demiştir. Denildi ki: Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm'a şöyle vahyetmiştir: «Ya Mûsâ, zâlimlerin yeri olan dünyâdan sana ne var? Orası senin yerin değildir. Sen orayı düşünme ve onu hâtırandan çıkar. O, ne çirkin bir yerdir. Ancak iyi amel edenler için güzel bir yerdir. Yâ Mûsâ, zâlimi ben gözetir ve mazlûmun hakkını ondan alırım.»

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) - Aşere-i Mübeşşere'den olan - Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı (Basra'nın nâhiyelerinden olan) Bahreyn'e gönderdi. O da külliye'li bir mâl ile oradan döndü. Bunu duyan Ensâr sabah namazında câmie doldular. Namaz bittikten sonra Resûl-i Ekrem'in etrafını alarak imâhî şekilde Ebû Ubeyde'den bahsetmeğe başladılar. Resûl-i Ekrem gülümseyerek:

(500) Beyhaki Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

الْمَنَاسِكُ سَمِعْتُمْ أَنَّ عِبَادَةَ قَدِيمٍ بِشَيْءٍ؟ قَالُوا أَجَلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ :
فَابْشِرُوا وَأَمِلُوا مَا يَسُرُّكُمْ قَوْلَ اللَّهِ مَا الْفَقْرُ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلَكِنِّي
أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تَبْسُطَ عَلَيْكُمْ الدُّنْيَا كَمَا بَسِطَتْ عَلَى مَنْ
كَانَ قَبْلَكُمْ فَتَنَافَسُوهَا فَتُهْلِكَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ ۝

«Ebû Ubeyde'nin bol bir mâl ile geldiğini duyduğunuzu sanıyorum, buyurdu. Onlar :

— Evet, deyince, Resûl-i Ekrem :

— Sizi sevindiren şey'e müjdelenin ve bundan fayda bekleyin. Allah'a yemîn ederim ki, ben sizin yoksulluğunuzdan korkmam. Sizin hakkınızda benim korktuğum, sizden evvelkilerin sâhib oldukları gibi geniş servetlere sâhib olmak ve onların birbirini çekemeyip helâk olmaları gibi, sizlerin de birbirinize hased edip helâk olmanızdır.» (501) buyurdu. Yine Ebû Saîd Hudri'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

إِنَّ أَخَوْفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ مَا يُخْرِجُ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ بَرَكَاتِ الْأَرْضِ
فَقِيلَ وَمَا بَرَكَاتُ الْأَرْضِ؟ قَالَ : زُهْرَةُ الدُّنْيَا ۝

«Hakkınızda en çok korktuğum, Allahu Teâlâ'nın sizin için yerden çıkardığı bereketlerdir.» buyurdu. «Bu bereketler nedir?» suâline, Resûl-i Ekrem : «Dünyâ ni'metleridir.» (502) diye cevap verdi.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

لَا تُشْغِلُوا قُلُوبَكُمْ بِذِكْرِ الدُّنْيَا ۝ «Dünyâyı unmak ve düşünmekle

kalblerinizi meşgûl etmeyin.» (503)

Am mâr b. Saîd'in anlattığına göre İsâ aleyhisselâm Havârilere ile birlikte bir köye uğramış. Köy halkı kimi kapu örlerinde, kimi sokaklarda tamâmen ölü olarak yatmakta idiler. İsâ aleyhisselâm Havârilere : «Bunlar tabii şekilde ölseydiler, birbirini defneder ve böyle ortada

(501) Buhâri ile Müslim, Amr b. Avf el-Bedri'den rivâyet etmişlerdir.

(502) Buhâri ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(503) Beyhaki ve İbn Ebî'd-Dünyâ Ebû'n-Nadr el-Hârîsi'den rivâyet etmiştir.

kalmazlardı. Bunlar Allah'ın gazabına uğramış kimselerdir.» dedi. Bunun üzerine Havâriler :

— Bunların günahlarının ne olduğunu bilmeyi candan arzû ederdik, dediler. İ s â aleyhisselâm Allahu Teâlâ'dan bunu diledi. Allahu Teâlâ :

— Karanlık basınca sen onlardan sor, cevap alırsın, buyurdu. İ s â aleyhisselâm da gece vakti bir tepeye çıkıp :

— Ey köy halkı, nedir bu hâliniz, başınıza geleni anlatır mısınız? diye nidâ etti. İçlerinden biri :

— Ey Allah'ın Rûhu, esenlik içinde akşamladık, Cehennem'de sabahladık, dedi. İ s â aleyhisselâm :

— Niçin böyle oldu? diye sordu. Adam :

— Dünyâ sevgisine dalmamız, günahkârlara itâat etmemiz sebebiyle, dedi. İ s â aleyhisselâm :

— Dünyâyı nasıl sevdiniz? diye sordu. Adam :

— Bir çocuğun annesini sevdiği, geldiği vakit sevinip, gittiği vakit ağladığı gibi, biz de sevinir ve ağlardık, dedi. İ s â aleyhisselâm :

— Neden arkadaşlarınız konuşmuyor? diye sordu. Adam :

— Nasıl konuşsunlar? Onlar ateşten zincire vurulmuş, dehşet saçan azâb meleklerinin elindedirler, dedi. İ s â aleyhisselâm :

— Ya sen nasıl cevap verebiliyorsun? diye sordu. Adam :

— Ben onların aralarında bulunuyordumsa da onlardan değildim, onlara azâb gelince beni de içine aldı. Ben de Cehennem'in kenarında askıya alınmış vaziyetteyim, kurtulup kurtulamıyacağımı bilemem, dedi. İ s â aleyhisselâm :

— Dövülmemiş tuz ile arpa ekmeği yemek, yünden yapılmış keçeyi giymek, yerler üzerinde yatıp uyumak ve bu sûretle dünyâda sıhhati korumak Âhirette azabdan emîn olmak, bu servetten çok daha hayırlıdır, dedi.

Enes (R.A.) diyor ki; Resûl-i Ekrem'in Adba adındaki devesini hiç bir deve geçemezdi. Bir Bedevî'nin devesi Resûl-i Ekrem'in devesini geçince, Ashâb'ın ağırına gitti. Resûl-i Ekrem :

إِنَّهُ حَقٌّ عَلَى اللَّهِ أَنْ لَا يَرْفَعَ شَيْئًا مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا وَضَعَهُ

«Dünyâlıktan yükselttiği ve yücelttiği her şey'i düşürmek, Allahu Teâlâ'nın kat'î bir hükmüdür.» (504) buyurdu. İ s â aleyhisselâm, dünyâyı deniz dalgaları üzerinde yapılan inşâata benzeterek: «Deniz dalgaları üzerinde kimse inşâat yapmadığı ve bunun temeli olmadığı gibi,

(504) Buhârî Enes'den rivâyet etmiştir.

dünyânın da temeli yoktur. Bunu devamlı bir mesken kabul etmeyin.» demiştir. Yine İ s â aleyhisselâm :

— Bize Allah sevgisini kazandıracak bir şey öğret, dediklerinde, o:

— Dünyâya buğzedin, Allah sizi sevsin, buyurdu.

E b û ' d - D e r d â ' nın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَغْلَمَ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا وَلَهَانَتْ
عَلَيْكُمْ الدُّنْيَا وَلَا تَشْرَبُوا الْآخِرَةَ ۝

«Eğer benim bildiğimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız da, dünyâ size ehven gelir ve Âhireti dünyâ üzerine tercih ederdiniz.» (505) buyurmuştur. E b û ' d - D e r d â (R.A.) devamla diyor ki: «Eğer benim de bildiğimi bilseydiniz dağlara çıkar ve kendinize ağlardınız. Zarurî ihtiyacınızdan fazla servetinizin tarafına bakmazdınız. Ama ne yazık ki, kalbleriniz Âhireti hâtırlamaktan gâfil, uzun emeller onu kaplamış ve işiniz gücünüz dünyâlık olmuş, âdeta hiç anlamayan câhiller gibi olmuşsunuz. Hattâ bâzılarınız, sonundaki tehlikeye aldırış etmeyip şehvetinin peşinde koşan hayvandan da daha kötüsünüz. Ne oluyor? Niçin söz dinlemiyor ve sevişmiyorsunuz? Hâlbuki hepiniz din kardeşsiniz. Sızı ayıran kötü düşüncelerinizdir. Eğer iyilik üzerinde ittifak etseniz, birbirinizi severdiniz. Size ne oldu ki, ne dünyâ ne de din husûsunda nasihatte bulunmaz ve hiç biriniz sevip yardım etmek istediği kimseye Âhireti husûsunda nasihatte bulunmazsınız. Bu hâl kalblerdeki iman zayıflığından ileri gelir. Şâyet dünyâyâ inandığınız gibi, Âhiretin hayır ve şerrine de inansanız, Âhireti tercih ederdiniz. Zîra o, sizin için daha hayırlıdır. Şâyet peşini sevmek, veresiyeyi sevmenin üstündedir, derseniz, bu dâvanıza da şübhe ile bakarım. Çünkü görüyorum ki, gelecekte umduğunuz ve elinize geçip geçmiyeceği şübheli olan bir servet için peşinen her türlü sıkıntı ve ızdırablara girmekte ve bu hususta yatırımlar yapmaktasınız. Peşin gâlib olsa, bu zahmetleri ihtiyâr etmezsiniz. Cidden siz bedbaht insanlarsınız. Size bildirilen şekilde imânı anlamamışsınız. Şâyet Resûl-i Ekrem'in getirdiklerinde şübheniz varsa, buyurun şübhelerinizi hâlledelim, kalblerinizi sükûna erdirecek delilleri ortaya koyalım, mes'eleyi vuzûha kavuşturalım. Siz ahmak değilsiniz ki, sizi mâzur görelim. Görüyorsunuz ki, dünyâlıkta isâbetli tedbirler alıyorsunuz, bu akılsızlıkla olmaz. Size ne oluyor ki, elinize geçen dünyânın azıcık ni'metlerine seviniyor, kaybettiginize üzülmüyorsunuz. Hattâ bu hâl yüz ve sözlerinizde tezâhür edi-

(505) Buhâri ile Müslim, Enes'den rivâyet etmişlerdir. Başka rivâyet yolları da vardır.

yor. Kaybınıza felâket adını veriyor ve onun için mâtem tutuyorsunuz da ekseriyetiniz dinini ihmâl ediyor ve bunun için bir üzüntü ve değişiklik kendisinde görülüyor. Bu hâl, Allahu Teâlâ'nın sizden uzaklaştığına delildir. Herbiriniz birbirinizi neş'e ile karşılırsınız. O da aynı ile mukaabele eder, korkusundan dolayı karşılaştığınız adamın hoşuna gitmeyecek hareketlerden sakınırsınız. Zâhiri dostluğunuz kin üzerine kurulmuş, mer'alarınız pislik üzerinde yetişmiş, kazançlarınız harâm, sözleşmeniz muâhedeyi bozmak üzerine kurulmuş, samîmiyet nâmına sizde bir şey kalmamıştır. Beni sizden uzaklaştırıp, görmesin. sevdiğim yüce peygamber'e yaklaştırmasını Allah'tan dilerim. Eğer o, bugün hayatta olsaydı, sizin bu hareketlerinize susamazdı. Sizde hayır nâmına bir şey varsa, hakikatı size duyurmuş oldum. Allah katında olanı aramak isterseniz, onu kolaylıkla bulursunuz. Ben sizin hakkınızda Allah'a sığınır ve O'ndan yardım dilerim.»

İsâ aleyhisselâm Havârilerine: «Ey Havâriler, dünyâlık için çalışanların, dinin azı ile dünyânın selâmetine râzı oldukları gibi, siz de dinin selâmeti ile dünyânın azına râzı olun.» demiştir. Şâir de bu meâlde şöyle demiştir:

«Öyle adamlar gördüm ki, geçim darlığına râzı olmadıkları hâlde, dinî cephenin azlığı ile iktifâ ettiler.»

«Hükümdârlar, dünyâlıkları uğrunda dinlerinden müstağni kaldıkları gibi, sen de dinin uğrunda dünyâlıktan müstağni kal.»

Yine İsâ aleyhisselâm: «Ey iyilerden olabilmek için dünyâlık peşinde koşan insan, iyi bil ki senin için iyilik dünyâyı terk etmektedir.» demiştir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

لَسَاتِيكُمْ بَعْدِي دُنْيَا تَأْكُلُ إِيْمَانَكُمْ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ

«Benden sonra öyle bir dünyâlık yaşayacaksınız ki, ateşin odunu yakıp yok etmesi gibi, o hayât da imânınızı kemirecektir.» buyurmuştur.

Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâma: «Ya Mûsâ, dünyâya meyletme, zira benim huzûruma ondan daha ağır bir günah ile gelmiş olamazsın.» buyurmuştur. Bir gün Mûsâ aleyhisselâm giderken yol üzerinde ağlar bir adam gördü. Dönüşde de aynı vaziyette ağladığını görünce: «Yâ Rab, senin kulun durmadan senin korkundan ağlıyor.» dedi. Allahu Teâlâ: «Göz yaşları ile beyni de aksa yine onu afvetmem, çünkü onun kalbinde dünyâ sevgisi var.» buyurmuştur.

Eserler :

Hız. Alî (R.A.): «Altı hasleti toplayan kimsenin artık Cennet'e girmek için arayacağı başka bir yer kalmadığı gibi, Cehennem'den kaçmak

için de bir tehlikesi kalmamıştır. Allah'ı bilip Allah'a itâat eden, şeytanı tanıyıp ona isyân eden, Âhireti bilip onu arayan, bâtılı bilip ondan uzaklaşan, dünyâyı bilip onu terkeden, Hakkı bilip ona uyan kimsedir.» demiştir. Hasan-ı Basri: «Dünyânın ellerinde emânet olduğunu bilip onu koruyucusuna teslim edip de usûlce oradan ayrılanlara Allah rahmet etsin.» demiştir.

Yine Hasan-ı Basri: «Din husûsunda sana gıpta edenlere, sen de gıpta et. Dünyâlık husûsunda sana gıpta edenlere ise, sen dünyâlığı onların ırmağına at.» demiştir.

Lokmân aleyhisselâm oğluna: «Oğulcağızım, dünyâ, derin bir deryâdır. Çok kimseler burada boğulmuştur. Bu deryâda boğulmaktan kurtulmak için senin gemin, takvâ ve Allah'a saygı, yatağın îmân, yelkenin Allah'a tevekkül olsun ki, batmaktan kurtulabilesin. Yoksa kurtuluş zordur.» demiştir. Fudayl:

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّهَا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا
وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا

«Yeryüzünde olan şeyleri, insanların hangisinin daha iyi iş işlediğini ortaya koyalım diye yeryüzü için süs yaptık. Şübhesiz biz, yeryüzünde olanları kupkuru bir toprak hâline getirebiliriz.» (18 - Kehf: 7,8) âyet-i celîlesinin mânâsında çok düşündüm, demiştir. Hakîm'lerden biri de şöyle diyor: «Dünyâlıkta eline geçen her şey'in senden önce bir sâhibi olduğu gibi, senden sonra da bir sâhibi vardır. Dünyâlıktan senin için sabah kahvaltısı ile akşam yemeğinden başka bir şey yoktur, yâni senin olan, yiyip içtiğindir. O hâlde dünyâyı yiyeceğim diye boğulma, dünyâlığa oruç tut, Âhiret için iftar et. Dünyânın sermâyesi hevâ-i nefis, kazancı ise ateştir.» Râhiblerden birine:

— Zamânı nasıl buluyorsun? diye sorduklarında, o:

— Bedenleri eskiten, emelleri tâzeleten, ölümleri yaklaştırıp umudları uzaklaştıran bir nesne, demiştir. Kendisine:

— O hâlde zamâna bağlı adamları nasıl buluyorsun? dediklerinde, râhib:

— Ona zafer bulanlar yorulur. Onu kaybedenler dert ve zahmete girerler, dedi. Nitekim şâir:

«Maişet bolluğundan dünyâyı övenler, yakında onu yereceklerdir.»

«Dünyâ ikbâl ettiği vakit, sıkıntısı çok, yüz çevirdiği vakit hasreti büyüktür.»

demiştir.

Hakimlerden biri de şöyle demiştir: «Dünyâ vardı, ben dünyâda yoktum. Dünyâ yok olacağı zamanda da ben dünyâda olmayacağım. O hâlde ben de burada mesken edinmeyeceğim. Zîra bunun yaşayışı sıkıntılı, safveti kederli, yâni parlaklığı bulanık, adamları ondan dâimâ korku içinde, yâ ni'metlerin ellerinden gitmesinden veyâ bir belânın kendilerine gelmesinden korkup dururlar. Hele mukadder olan ölümün her an gelmesi korkusundan hiç kurtulamazlar.» Yine zâatın biri şöyle diyor: «Dünyânın belli başlı kusurlarından biri, bâzılarına az ve bâzılarına da çok vermek üzere kimseye hakkını vermemektir.» Sûfyân-ı Sevri de: «Görmüyor musunuz, sanki ni'metlere kızılmış gibi hep ehli olmayanların ellerine verilmiştir.» demiştir. Süleymân Dârânî de şöyle demiştir: «Dünyâya meyil ve muhabbeti olup dünyâlık isteyenlere, her ne verilirse, onlar yine onun fazlasını, Âhirete de meyil ve muhabbeti olarak Âhîret husûsunda istekde bulunanlara ne verilirse, onlar da yine onun fazlasını isterler ki, bunun sonu gelmez.»

Adamın biri Ebû Hâzîm'e, dünyâ sevgisinden şikâyet eder ve bu sevgiden kurtulamadığını söyler. Ebû Hâzîm: «Allahu Teâlâ'nın dünyâdan sana verdiği ne bak; helâlini al, harâma yaklaşma. Aldığını meşrû yerde kullan. Böyle yaparsan, dünyâ sevgisi sana zarar vermez.» demiştir. Bunun aksini söyleyip adamı muâhazeye kalkışsa, adamı müşkül vaziyete düşüreceği için bu tavsiyede bulunmuştur. Yahyâ b. Muâz: «Dünyâ şeytânın dükkânıdır. Şeytânın dükkânından bir şey çalma, sonra çalınan mâlını ararken seni yakalar.» demiştir. Fudayl: «Dünyâ altundan da olsa fânî, Âhîret çamur çanakdan da olsa bâkidir. Bâki olan, çanak çömlek, fânî olan da altun olsa, bâkiyi tercih etmeliyiz. Ne yazık ki biz, bunun aksine olarak yok olacak olan çanak çömleği, bâki olan altun üzerine tercih ediyoruz.» Ebû Hâzîm de şöyle diyor: «Aman dünyâdan sakının! Zîra ben öğrendiğime göre dünyâyı büyümlenlere Kıyâmet günü: «İşte bu adam, Allahu Teâlâ'nın hakîr gördüğü şey'e tâzim etmiş ve onu büyülmüştür.» diye söyleyeceklerdir.» İbn Mes'ûd (R.A.): «Dünyâda her insan misâfir ve elindeki servet âriyettir. Misâfir ise yolcu, âriyet ise iâde edilecektir.» demiştir. Nitekim şâir de:

«Mâl ve evlâd emânettir, elbette emânet iâde edilecektir.» demiştir.

Bir gün Râbi'a-i Advîye'nin ziyâretine gelen dostları, sözü dünyâyâ getirip dünyâyı yermeğe başladılar. Râbi'a-i Advîye:

— Lütfen sözü kesiniz; zîra sizin kalbinizde dünyâlığın mevki'i olmasa, onu sık sık anıp durmazdınız. Çünkü bir şey'i seven onu çok anar, dedi. İbrâhim b. Edhem'e:

— Ne hâldesiniz? diye sormuşlar. İbrâhim:

— Dinimizi parçalamak sûretiyle dünyâmızı yamalamağa çalışıyoruz. Böylece ne dinimiz, ne de yamaladığımız dünyamız kaldı. Müjde o kimseye ki, Rabbini tercih etti ve umduğu Âhireti için dünyâlığını fedâ etti, dedi. Yine bu hususta şâirin biri :

«İstediği kadar yaşasın, istediği kadar servete nâil olsun, dünyâlık peşinde olan kimse, neticede bir apartman yapıp da içine girmek isterken, apartmanı yıkılan kimsenin hâli gibidir, yâni yaptıkları mahvolup gidecektir.» demiştir. Yine başka biri :

«Hesâb et ki, dünyâ bütün varlığı ile sana teveccüh etmiş, bunun ne kıymeti var, neticesi yokluk değil mi? Aslında dünyâ, cabucak kaybolan bir gölgeden başka bir şey değildir!» demiştir.

L o k m â n aleyhisselâm oğluna: «Oğlum, dünyâyı sat Âhireti al. Bu sûretle bu alış verişinde her iki taraftan da kâr edersin. Sakın Âhiretini satıp dünyâyı alma. Zîra bu sûretle her iki taraftan zarar edersin.» demiştir. Mıtraf b. Şıhhîr de: «Hükümdarların yumuşak koltuklarına ve zevk u safâlarına bakma. Onların sür'atle değişen hâllerine ve âkıbetlerine bak!» demiştir. Abdullah b. Abbâs (R.A.) şöyle demiştir: «Allahu Teâlâ dünyâyı üçe böldü. Bir bölümünü mü'minlere, bir bölümü münâfıklara ve bir bölümü de kâfirlere verdi. Mü'minler dünyâlıktan Ahiret için azık alır. münâfıklar süslenir, kâfirler de hayatlarını sağlarlar.»

Zâtın biri de: «Dünyâ bir lâşedir. Bundan faydalanmak isteyen, köpeklerle düşüp kalsın.» demiştir. Nitekim şâir :

«Ey dünyâya tâlib olan, bu talebinden vaz geç ki, selâmet bulasın,
Zira G a d d a r e 'yi kendisine nişanlıyan, yakında mâtem sofrasına
oturur.»

demiştir.

E b û ' d - D e r d â (R.A.): «Dünyânın Allah katında hiç bir kıymeti olmadığıнын delili, Allah'a isyân, ancak burada olduğu ve Allah'ın rızasını kazanmak, ancak onu terketmekle mümkün bulunduğu içindir.» demiştir. Yine bu hususta şâir'in biri :

«Aklı başında bir adam dünyâyı tecrübe ettiğinde, onun, dost kılığına
bürünmüş bir düşmân olduğunda tereddüt etmez.»

demiştir. Bir başka şâir de :

«Ey gecenin ilk vakti neş'eli olarak uykuya yatan, bilmiş ol ki vak'-
alar gece yarısı çoğalır.

«Gecelerin tekerrürü nice bolluk zamanlarını yok etmiştir.

«Zamânın değişiklikleri nice mülkleri mahv u perişân etmiştir. Zamanda hem fayda, hem de zarar vardır.

- «Ey bekaası olmayan dünyâyı kucaklamak için gece - gündüz sefer-
lerde dolaşan insân!
«Firdevs Cennet'inde bâkireleri kucaklamak için, dünyâlıktan her-
hangi bir şey'i kucaklamağı terk ettin mi?
«Şâyet Firdevs Cennet'inde iskân olmak istersen, Cehennem'den ko-
runman gerekir.»

demiştir.

Ebû Umâme el-Bâhilî diyor ki: «Resûl-i Ekrem peygamber olarak gönderildiği zaman, şeytanlar İblîs'in çevresini sararak, etrâfında ümmeti toplanan peygamberin geldiğinden kendisini haberdâr ettiler. Bunun üzerine İblîs:

- Bunlar dünyâyı seviyorlar mı? diye sordu. Onlar da:
— Evet, dünyâyı severler, dediler. İblîs:
— Öyleyse merak edecek bir şey yok! Onları putlara taptırmak kolaydır. Akşam - sabah üç taraftan onlara hulûl ederim. Haksız kazanç, lüzumsuz masraf ve haklı yere sarf ettirmemek! Zâten bütün fenâlıklar da bu üç şeyden neş'et eder, dedi. Adamın biri Hz. Ali'ye (R.A.):
— Dünyâyı bana anlatır mısın? diye sorar. Hz. Ali:
— Sağlamı hasta olacak, emniyette olanı pişmân olacak, fakiri mahzûn, zengini ise, servetinin helâlinin hesâbı, harâmının azâbı ile mübtelâ olacak, şübheli şeyleri için de itâb olunacaktır. Bunun daha neyini anlatayım? demiştir.

Yine bir def'a bu soruyu kendisine sorduklarında:

- Kısa mı anlatayım, uzun mu? demesi ve onların da:
— Kısa anlat, demeleri üzerine, Hz. Ali:
— Helâlinin hesâbı, harâmının azâbı olan bir yerdir, demiştir.

Mâlik b. Dînâr: «Dünyâ bir sâhirdir. O, dünyâ âlimlerini sihreder, onun sihrinden kendinizi koruyun.» demiştir. Ebû Süleymân Dârânî de şöyle demiştir: «Âhiret sevgisi bulunan kalbe, dünyâ baskı yapar, fakat dünyâ sevgisi olan kalbe Âhiret uğramaz. Çünkü Âhiret keremli, dünyâ ise kıymetsizdir.»

Biz, Seyyâr b. Hikem'in rivâyetinin daha doğru olacağını umarız: O: «Dünyâ ile Âhiret mü'minin kalbinde toplanır. Hangisi galebe çalarsa diğeri ona uyar.» demiştir. Mâlik b. Dînâr: «Dünyâlık için ne kadar üzülürsen, o nisbette Âhiret kalbinden çıkar. Âhiret için ne kadar üzülürsen de o nisbette dünyâ sıkıntısı kalbinden çıkar.» demiştir. Bu da Hz. Ali'nin: «Dünyâ ile Âhiret birer kuma gibidir; birisini memnûn ettiğin nisbette diğeri gücendirmiş olursun» sözünden iktibâs edilmiştir. Hasan-ı Basri: «Öyle adamlarla karşılaştım ki, dünyâ onların nazarında, üzerinde yürüdüğümüz toz-toprak gibidir. Dünyâlık gel-

miş gitmiş, nerden gelmiş, nere gitmiş, onlar buna asla aldırış etmezlerdi.» demiştir. Adamın biri **Hasan-ı Basrî'**ye :

— Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği servetten tasadduk eden ve akrabalarına yardımda bulunan bir kimsenin, bu servet içinde yaşayıp bundan istifâde etmesi ve bu servet içerisinde kalması uygun mudur? diye sorduğunda, **Hasan** :

— Hayır, onu tamâmen infâk edip ihtiyacı kadarını kendisinde bırakması en doğrusudur, dedi.

Fudayl : «Eğer dünyâ bütün varlığı ile helâlinden bana teveccüh etse, ben Âhirette onun hesâbını vermemek ve üzerime bulaşacak bir pislikten kaçır gibi ondan kaçırım.» demiştir. **Ömer** (R.A.) ilk def'a **Şam**'a gidişinde halk kendisini karşıladı. **H. Ömer** :

— Benim kardeşliğim **Ebû Ubeyde b. Cerrâh** nerede? diye sordu. **Halk** :

— İşte geliyor, dediler ve devesinin liften örülmüş bir ip yuları olduğu hâlde geldi. Selâmlaşdı ve görüşdüler, sonra da doğruca evine gittiler. Evinde kılıç, kalkan ve kupkuru bir meskenden başka bir şey görmedi. **H. Ömer** :

— Ne oluyor, hani hiç bir şey'in yok? deyince, o :

— İstirahatımız için bu kadarı yeter, dedi.

Süfyân : «Dünyâlıktan vücûdun, Âhiretinden de rûhun için al.» demiştir.

Hasan-ı Basrî : «Vallahi **İsrâîl** oğulları Allah'a ibâdet ettikten sonra dünyâ sevgileri sebebiyle putlara kulluk etmişlerdir.» demiştir.

Vehb b. Münebbih de kitâbın birinde şöyle okuduğunu anlatıyor: «Dünyâ, aklı başında olanların fırsat ve ganîmeti, ahmakların da gafletidir. Ellerinden çıkıncaya kadar kıymetini bilmezler. Sonunda geri dönmek isterler ama fayda vermez.»

Lokmân da oğluna: «Oğlum, sen dünyâyâ geldiğin andan itibaren ona sırtını dönmüş ve Âhirete müteveccih bir hâldesin. Sen, uzaklaşmakta olduğun dünyâdan, yaklaşmakta olduğun Âhirete daha yakınsın. Ona göre hareket et.» demiştir.

Sâid b. Mes'ûd : «Âhiretini azaltmak sûretiyle dünyâsını çoğalttığı hâlde buna memnûn kalan bir kulu gördüğünüz zaman, bilmeyerek kendi kendine alay eden bir aldanmış olduğunu unutmayın.» demiştir.

Amr b. Âs (R.A.) minberde hutbe irad ederken: «Vallahi, Resûl-i Ekrem'in irâz ettiği şey'e sizin kadar rağbet eden kimseyi görmedim. Vallahi, Resûl-i Ekrem'e üç şey uğrasa, bunlardan aleyhinde olanlar, lehinde olanlardan daha çoktur.» demiştir. **Hasan-ı Basrî** :

وَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

«Dünyâ hayâtı sizi aldatmasın.» (31 - Lok-

man: 33) Âyet-i Celîle'sini okuduktan sonra: «Bunu kim diyor? Bunu yaratan söylüyor. O yaratan ki, onu herkesten iyi bilir. Dünyâ meşgalesi-ne dalmaktan sizi sakındırırım. Onun meşgalesi çoktur. Bir meşgale kapusu açarsanız, o kapu sizde on kapunun açılmasına sebep olur.» dedi. Yine Hasan-ı Basrî: «Âdem oğlu ne miskinidir ki, helâlinin hesâbı, harâmının azâbı olan dâr-ı dünyâyâ râzı olmuştur; hesâbını vereceği veyâ azâbını çekeceği malı azımsadığı hâlde yaptığı ameli azımsamaz! Dî-ninde uğradığı felâkete sevinir de dünyâlıktaki felâkete kıyâmeti koparır.» demiştir.

Hasan-ı Basrî Ömer b. Abdülâzîz'e yazdığı mektubda: «Sana selâm, sen bu dünyâda en son ölümü yazılan ve ölmüş bulunan bir insan gibisin.» demiştir. Ömer ona yazdığı mektûbda: «Sana selâm, sen dünyâda yok olan bir var gibi, Âhirette ise hiç yok olmamış gibisin.» demiştir. Fudayl: «Dünyâyâ gelmek kolay fakat gitmek zordur.» demiştir. Zâtın biri de: «Ölümün hak olduğunu bilen kimsenin nasıl ferahladığına, Cehennem'in hak olduğunu bilen kimsenin nasıl güldüğüne, dünyânın değişmekte olduğunu gören kimsenin buna nasıl bel bağladığına, kaderin hak olduğuna inanan kimsenin nasıl üzüldüğüne şaşarım!» demiştir.

Necran'dan ikiyüz yaşında bir zât, vâlihîği sırasında Muâviye'yi ziyâret etti. Hz. Muâviye, bu uzun ömürlü adama:

— Dünyâyı nasıl buldun? diye sordu. Adam:

— Bâzı yıllar darlık ve bâzıları da bolluk yılları. Geçen her gün ve gecede doğan oluyor, ölen oluyor. Doğanlar olmasa nesil tükenir. Ölenler olmasa dünyâ dar gelirdi, dedi. Hz. Muâviye:

— Benden ne istersen iste, deyince, adam:

— Geçen ömrümü geri çevirir veyâ gelen ecelimi durdurabilir misin? dedi. Muâviye:

— Bunlara gücüm yetmez, deyince, adam:

— O hâlde ben daha ne isterim. demiştir.

Dâvud-i Tâi de şöyle diyor: «Âdem oğlu, ne kadar gaafilisin. emelime ulaştım diye sevinirsin, hâlbuki ömür sermayen gitmiş, ondan haberin yok. Bu arada amelini de ihmâl edersin. Sanki amelin başkası için imiş gibi buna aldınış etmezsin!» Bîşr b. Hâfî de şöyle diyor: «Allah'dan dünyâlık isteyen kimse, onun huzûrunda uzun boylu hesâb vermek isteyen gibidir.» Ebû Hâzîm de: «Dünyâlıkta seni sevindiren her şey'in karşısında seni mahzûn edecek bir şey'i Allah yaratır.» dedi. Hasan-ı Basrî: «Âdem oğlunun canı dünyâdan üç şey'e kasretle ay-

rılır. Bunlar, topladığına doymamak, emeline ulaşmamak ve geleceği için hazırlanmamak hasretleridir.» demiştir. Âbidlerden biri, sen zenginleşdin, diyenlere, zenginlik dünyâ köleliğinden âzâd olmaktır, dedi.

Ebû Süleymân: «Dünyâlıktan, ancak kalbinde Âhiret meşgalesi olan kimse sabredebilir.» demiştir. **Mâlik b. Dînâr:** «Sanki dünyâ sevgisi üzerinde sulha oturmuş ve anlaşılmış gibiyiz. Kimse kimseyi ikaz etmez, emir ve nehiyde bulunmaz. Bu hâl böyle devâm etmez. Allahu Teâlâ bizi bu kadar serbest bırakmaz. Allahu Teâlâ'nın hangi azâbıyla muazzeb olacağımızı bilemiyorum.» demiştir. **Hasan-ı Basrî:** «Dünyâya değer vermeyin, ona ihânet edin. Zira o, kendisine ihânet edenden daha çok ihânet eder.» demiştir. **Ebû Hâzîm** de: «Dünyânın az menfaati, Âhiretin çok menfaatinden bizi alkoyuyor.» demiştir. Yine **Hasan-ı Basrî** şöyle demiştir: «Allahu Teâlâ bir kuluna hayrı murâd ettiği zaman, ona dünyâlıktan bir miktar verir, sonra durdurur. Verdiği tükenince yenisini verir. Şâyet o kul, dünyâlığa kıymet vermezse ona alabildiğine bolluk da verir.» Zâtın biri de duâsında: «Ey yağmuru tutup izni olmadan yağdırmayan Allah'ım, dünyâlığı da benden men'eyle.» derdi. **Muhammed b. Münker** de: «Gündüz oruçlu, gece ibâdetle olup, malını tasadduk ederek haramdan kaçınan kimse de olsa, Allah'ın küçülttüğü dünyâyı büyük ve Allah'ın büyüttüğü Âhireti küçük görürse, ibâdeti bir kıymet ifâde etmez» dedi.

Ebû Hâzîm diyor ki: «Dünyâ ve Âhiretin meşakkat ve zahmeti çoğalmış ve zorlaşmıştır. Âhiret işinin zorluğu, her hangi bir yardımcı bulunmamasındadır. Dünyâ işinin zorlaşması ise, elini nereye uzatırsan, senden evvel kötü bir insanın oraya el atmış olmasındadır.» **Ebû Hureyre (R.A.)** «Dünyâ, yer ile gök arasında eski bir tulum gibidir. Yaratıldığı andan yok oluncaya kadar Rabbine: «Ey Rabbim, niçin bana buğz edersin?» diye nidâ eder. Allahu Teâlâ da: «Ey hiç bir kıymeti olmayan, sükût et!» buyurur.» demiştir. **Abdullah b. Mübarek:** «Dünyâ sevgisi ve günahlar, kalbi istilâ etti ve hayırdan uzaklaştırdılar. Daha hayır nasıl beklenir?» demiştir. **Vehb b. Münebbih:** «Dünyâlık ile kalbi sevinen kimse, hikmeti kaybetmiştir. Şehvetini ayakları altına alan, şeytanı kendinden uzaklaştırmıştır. İlmi, hevâsına gaalib olan, zafere ulaşmıştır.» demiştir. **Bişr'e:**

— Falanca öldü, dediklerinde, **Bişr:**

— Dünyâyı topladı, fakat kendini kaybettiği halde Âhirete gitti, dedi. Onlar:

— Canım, şöyle böyle diye muhtelif iyiliklerini saydıkları hâlde, **Bişr:**

— Hayır, onlar fayda vermez, çünkü o dünyâlık peşinde koşuyordu, dedi.

Zâtın biri de: «Dünyâ bizâtîhi bize husûmet ettiği hâlde, biz yine onu seviyoruz. Ya o bizi sevse, hâlimiz nice olardı?» demiştir. Hakîm'in birine de: «Dünyâ kim içindir?» diye sorduklarında, Hakîm: «Onu terk eden içindir.» şeklinde cevap vermiştir. «Âhiret kim içindir?» diye soranlara da, «Onu arayanlar içindir» demiştir. Başka bir Hakîm de şöyle demiştir: «Dünyâ, harâbeler yurdudur. En çok harâb olanı da dünyâyı tâmir eden kalbdır. Âhiret ise ma'mûreler diyâridir. En mükemmel şekilde mâmûr olan da onu arayan kalbdır.» C ü n e y d diyor ki: «İ m a m Ş â f i i, dünyâda hak lisân ile hakikati konuşan bir mürid idi. Allah için olan bir kardeşliğine va'z u nasihatte bulundu ve onu Allah ile korkutarak dedi ki: «Kardeşim, dünyâ, ayaklarının üzerinden kaydığı bir dayanak ve zillet yeridir. Mâmûreleri harâbeye dönecek, üzerindeki canlılar mezarları ziyâret edeceklerdir. Toplulukları, ayrılmak zorundadır. Varlığı yokluğa mahkûmdur. Dünyâlık; aslında fakirlik, yokluk ise, zenginliktir. Allah'a sığın ve O'nun taksimine râzı ol! Ebedî olan Âhiretinden dünyâlık için istikrâz etme! Zîra senin maişetin yok olmağa mahkûm bir gölge ve dayanağın yıkılmağa yüz tutmuş bir duvar gibidir. Amelini çoğalt ve emelini azalt.» demiştir.»

İ b r â h i m b. E t h e m adamın birine :

— Rü'yâda sana verilen bir kuruşa mı daha çok sevinirsin, yoksa uyanık iken sana verilen bir altına mı? diye sordu. Adam :

— Elbette uyanık iken aldığım bir altına çok sevinirim, deyince, İ b r â h i m :

— Yalan söylüyorsun, zira senin dünyâlıkta sevdiğin, rü'yâda sevdiğin gibidir. Âhiret için sevmediğin uyanıklıkta sevmediğin gibidir, dedi. İ s m â i l b. A b b â s diyor ki: «Bizim dostlarımız dünyâyı hınzır adını verirler ve «Ey hınzır başımızdan def'ol!» derlerdi. Eğer «Hınzır» kelimesinden daha iğrenç bir kelime bulsalar, dünyâyı o adı verirlerdi.» K â ' b diyor ki: «Dünyâ sizin için o kadar sevimli oldu ki, ona ve onun adamlarına tapmağa başladınız.» Y a h y â b. M u â z e r - R â z i de: «Akıl üç şeyde belli eder: «Dünyâ kendisini terketmeden dünyâyı terketmede, eceli gelmeden ölümü için hâzırlanmakta ve mülâkattan önce Rabbinin râzı etmekte.» Yine bu zât: «Dünyâ, meş'ûm olmakta o kadar ileri gitmiştir ki, seni Allah'ın ibâdetinden alıkoyacak şeyleri sana temennî ettirir. Daha insan bu dünyâyı nasıl dalar?» demiştir. B e k i r b. A b d u l l a h : «Dünyâdan, dünyâlık ile müstağni olmak isteyen, ateşi saman ile söndürmeğe çalışan gibidir.» demiştir. B e n d a r da: «Dünyâyı dalarların zühd ü takvâdan bahsettiklerini gördüğün zaman, bil ki onlar şeytânın elinde eğlencedirler.» demiştir. Yine bu zât şöyle demiştir: «Dünyâyı teveccüh edenleri dünyâ âteşi sonunda kül eder. Âhirete müteveccih kimseyi de Âhiret ateşi tasfiye ederek faydalı altun hâline getirir.

Allah'a müteveccih olanı da tevhid ateşi yakarak bahâ biçilmez bir cevher hâline inkılâb ettirir.»

Hız. Alî (R.A.): «Dünyâ, altı şeyden ibârettir. Bunlar: yenen, içilen, giyilen, binilen, evlenilen ve koklanan şeylerdir. Yemeklerin en tatlısı baldır. O da Arı'nın mââmûl ve yiyeceğidir. İçileceklerin en üstünü su'dur. İyiler de kötüler de bunda müsâvidir. En üstün giyecek ipektir. O da böcek mââmûlüdür. Binitlerin en şereflişi at'tır. Onun üzerinde ise, muhârebe yapılır ve öldürülür. Nikâh edilenler de kadınlardır. Bunlar ise, idrar kabı içinde idrar kabıdır. Kadın en güzel şekilde süslenirken en çirkin şey'i murâd eder. Kokuların en kıymetlisi misk'dir. O da hayvan kânıdır.» demiştir.

2 ncı BEYÂN :

DÜNYÂNIN ZEMMÎ VE VASFÎ HAKKINDA MEV'İZELER

Zâtın biri: «Ömür boyunca amel edin, Allah'dan korkun, uzun kuruntulara mağrûr olup eceli unutmayın. Dünyâyâ meyletmeyin, zira o, hilekâr ve aldatıcıdır. Bâzan yaldızlı şekilde karşınıza çıkar, size ümidler verir, gönülleri kendisine bağlar ve gaafilleri kendisine âşık eder. Nice âşıkları yolunda can vermiş ve ona güvenenler perişân olmuştur. Onu gerçek yüzü ile görmeğe çalış. O, bâdire ve çakışları çok olan bir yerdir. Onun Hâlikı onu yermiştir. Yenisi eskir, varlığı yok olur, çokluğu azalır, izzeti zillete dönüşür. Meveddeti kaybolur, iyiliği yok olur. «Falan hastalandı» veyâ «zayıfladı» denmeden önce gaflet uykusundan uyanın ki, Allah da size rahmet etsin. Hastalık kapladıktan sonra tabib bulmak veyâ tedâvi olmak zordur. Tabib bulunursa da, şifâ bulunmaz. Sonra «Falanca vasiyyet etti, malını saydı döktü» daha sonra «dili ağırlaştı, dostları ile konuşamıyor, komşularını tanıyamıyor» derler. Bu sırada alnından terler dökmeğe başlar. İniltileri birbirini tâkib eder. Artık ümidi kesilir, gözlerinin ferî gider, dili peltekleşir, dost ve ahabâbı ağlamağa başlar. konuşamaz. Dili bağlandı, artık açılmaz. Sonra son nefes gelir. Rûhu âzâlarından ayrılır. Onu göklere çıkarırlar. O zaman dost ve ahababları toplanır, kefenini hazırlar, suyu koyup, sonra yıkar ve kefenlerler. Artık ziyâretçileri kesilir, hased edenleri huzûra kavuşur. Onu mezarına kor ve vereseleri terekisiyle meşgul olurlar. O da ameliyle başbaşa kahr.»

Adamın biri hükümdarlardan birine, dünyâyı en çok yermesi gerekenler, zenginlerdir. Çünkü bunların beklediği, bir âfet gelip mallarını helâk etmesi, veyâ topladıklarını dağıtması, veyâ malına hükmettirilmesi veyâ kendisine inme inerek hastalanması, yâhut kendisinin cimrilik ettiği bir hususta canını yakması gibi hususlarıdır. İşte dünyâdan memnûn

olması sanılan servet sâhibinin vaziyeti budur. O hâlde her ciheti ile dünyâ yerilmeğe lâyıktır. Çünkü o, verdiğini alır, hıbesine mürâcaat eder. Böyle olduğu hâlde sâhibine başkası gülerken o da güler. Başkası ağladığı zaman o da ağlar. Bir yandan vermek için elini açarken, öteyandan başını topraklara katar. Geçen ile kalan, o kimse için müsâvidir. Gidenin yerine, gelenlerden başka birini bulur. Her şey'in yerine bedel kabûl eder. Onun için yerilecek dünyâdır.

Hasan-ı Basri Ömer b. Abdülâziz'e yazdığı mektûbda: «Bundan sonra bilmiş ol ki, dünyâ, ikaamet yeri değil, göçmek yeridir. Âdem aleyhisselâm, ukubet için buraya indirilmiştir. Ey mü'minlerin emîri, dünyâdan sakın. Dünyâdan azık almak, onu terketmektir. Zenginlik, dünyânın fakirliğidir. Her an insanları helâk etmektedir. Dünyâyı aziz tutan, zelil olur. Dünyalık peşinde olan fakir düşer. O, bir zehir gibidir. Bilmeyen onu yer de helâki ondan olur. Sen dünyalıkta, yarasını tedâvi için ilâcı az kullananlar gibi ol. Hilebaz, aldatıcı ve zâlim olan bu dünyâdan sakın. O dünyâ ki, hilesi ile süslenmiş, aldatması ile gönülleri kendisine çekmiştir. O, boyalı duvaklı bir gelin gibi gözlerin kendisine çevrilmesini, gönülleri kendisine çekmesini ve insanları kendine âşık etmesini bilen bir hilekârdır. O, efendilerinin hepsine buğzeder, geçmiş ile gelecek arasında fark gözetmez, kimse kimseyi ikaz etmez. Ona âşık olanlardan bâzıları maksadına ulaşır, aldanır ve azgınlığa başlar, Âhireti unuttur, bütün meşgalesi o olur. Sonra birden ayakları kayar, hasreti artar, pişmanlığı çoğalır, ölümün acı ve sancıları üzerine çöker ve böyle gider. Diğer bâzı tâlibleri de aradıklarını bulamaz, kendini sıkıntıdan kurtaramaz. Bu telâşeler içerisinde azıksız olarak yola çıkar ve yataksız olarak ortada kalır. Ey mü'minlerin Emîri, ondan sakın. Zira dünyâya kıymet verenler ne zaman sevinirlerse, hemen ardından bir sıkıntı ile karşılaşır. Onların arasına giren aldanır, ondan faydalanan zarar görür. Onun genişliği belâ ile karışıktır. Devâmı yok, zevâle mahkûmdur. Neş'-esi hüznle karışıktır. Giden gelmez, geleceğin ne olduğu da bilinmez ki ona göre davransın. Ümidleri yalan, emelleri boş, sâfi görünen şeyleri bulanık, yaşayışı mihnet ve meşakkattir. Akli başında olan insan her ân tehlikede olduğunun farkındadır. Varlıkları dâimâ tehlikede, felâketten dâimâ korkudadır. Eğer onu yaratan Allahu Teâlâ onun bu tehlikelerini haber vermese ve onun hakkında darb-ı meseller ortaya koymasa bile o, bizzât kendisi hâl ve davranışları ile uykudakileri ikaz eder ve gaflettekilere tenbîh ederdi. Hâlbuki bizzât Allahu Teâlâ ondan men'etmiş ve bu hususta mev'izeler vermiştir. Onun Allah katında bir kıymeti yok ve yarattığından itibâren bir def'a olsun Allahu Teâlâ ona nazar etmiş değildir. Bütün hazineleri ve hazinelerinin anahtarları ile yüce Peygamber Hz. M u h a m m e d aleyhisselâm'a arz edildiği hâlde o, onu kabûl et-

memiştir. Zira o Rabbine muhâlefetten ve Allah'ın buğzettiğini sevmekten çekinmiş ve bunu kerih görmüştür. Onu iyi kullarından çekdi de onu, tecrübe için kötülere verdi. Onlar kendilerine verilen dünyâlığı bir ikram sandı ve buna aldandılar. Resûl-i Ekrem'in aklıktan karnı üzerine taş bağladığını unuttular. Resûl-i Ekrem'den gelen bir rivâyette Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm'a: «Zenginliğin geldiğini gördüğün zaman bu, ukubeti acele edilen bir günahdır, yoksulluğun geldiğini gördüğün zaman da «Merhabâ ey sâlihlerin şî'ârı,» de.» buyurdu. Hattâ istersen İsâ aleyhisselâm'a uy. O: «Elbisem yün, kış mevsiminde sılâm güney yerler, ışıgım ay, binitim ayaklarım, yemeğim yeryüzündeki nebâtât [bitkiler], yokluk içinde yatar ve bir şey'im olmadan sabahlarım. Bu şartlar altında yeryüzünde benden zengin yok.» dedi. V e h b b. M ü n e b b i h anlatıyor: «Allahu Teâlâ Mûsâ ve Hârûn aleyhimesselem'i Fir'avn'a gönderdiği zaman, onlara, «Onun elbise, tantana, ihtişam ve dünyâlıktan olan nasibi sizi şaşırtmasın. Zira onun kellesi benim yed-i kudretimdedir. Onun konuşması, göz açıp yumması ve nefes alıp vermesi benim iznimledir. Onun varlıkları, muvakkat olan dünyâ yeşilliklerinden ibârettir. İstesem size Fir'avn'ı âciz bırakacak bir süs ve zinet verirdim, fakat ben sizi dünyânın zinetinden vaz geçiririm ve onun için size bu bolluğu vermem. Hattâ bütün dostlarıma aynı muâmeleyi yaparım. Bir çobanın koyunlarını tehlikeden koruduğu gibi ben de sizi dünyâlıktan korurum. Benim dostlarım, kalblerinde, bütün vücudlarında kendini gösteren takvâ, huşu', saygı, korku ve zillet ile benim karşımda süslenirler. Onların giyecekleri elbiseleri yün, süslenecekleri ev eşyası ve bürünecekleri yatakları bunlardır. İçlerinde olanlar da bunlardır. Kurtuluş ve umduklarına ulaşma çâreleri de budur. Tanınma nişâneleri ve iftihâr vesileleri de budur. Bu gibilere uğradığın zaman onlara şefkat kanatlarını döse, kalb ve dilinle onlara karşı yumuşak ve mütevâzi ol. Şunu da bil ki, benim dostlarımdan birini korkutan, bana karşı cephe almış olur ve Kıyâmette hasmı ben olurum.»

H z. A l i (R.A.) bir hutbesinde: «Bilmiş olun ki, sizler ölecek, sonra dirilecek ve sonra yaptıklarınızın hesâbını verecek, amellerinizin karşılığını bulacaksınız. Dünyâ yaşayışı sizi aldatmasın, zira o felâketlerle kaplıdır, zevâle mahkûmdur. Gadretmekle vassfedilmiştir. Dünyâda her ne varsa yok olacaktır. O bâzan adamlarımın lehine ve bâzan da aleyhinedir. Bir hâl üzerine de kalmaz. Oraya gelenler kötülükten emin olamaz. Onun adamları bir ara bolluk ve huzûr içinde iken hemen felâket ve mihnetle karşılaşır. Sık sık değişen muhtelif hâller vardır. Burada hayât mezmûm, bolluk ve genişlik muvakkattir, devamsızdır. İnsanları he-def alınmış gaayelerdir. Oklarla onları vurur ve âni ölümlerle onları kırar. Herkesin eceli malûm ve nasibi boldur. Şunu da bilmiş olunuz ki,

siz ve içinde bulunduğunuz bu dünyâ bu zaman, sizden evvel geçen, sizden çok yaşayıp sizden daha kuvvetli olan ve sizden daha ziyâde bu dünyâyı imâr edenlerden farklı değildir. Uzun değişikliklerden sonra onların da sesleri kesildi, cesedleri çürüdü, sarayları boş kaldı ve memleketleri harâb oldu. Kuvvetli binâları, köşkleri ve işlemeli eğerleri, yerlerini mezar taşlarına terketti. Onların meskenleri hayatta olup dünyâ işiyle uğraşanlara yakın fakat kendileri garib, artık mâmûrelere bakmaz, komşuları ile alâkadar olmazlar. Nasıl onlarla buluşup anlaşsınlar ki, onları mukadder âkâbetleri yakaladı. Topraklar onların cesedlerini yedi. Yaşadıktan sonra öldü. O parlak yaşayışdan sonra parçalandılar da dostları onlara acıdı, onlar toprak altında kaldılar. Zannettiler ki, onlar için daha dönüş yok. Heyhât heyhât, Allahu Teâlâ :

كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۝

«Hayır, bu söylediği sâdece kendi sözüdür. Tekrâr diriltilecekleri güne kadar arkalarında geriye dönmekten alıkoyan bir engel vardır.» (23 - Mü'minûn: 100) buyurmuştur.

Siz de bir an kendinizi onların yerine koyun, aynı şekilde o mezara gireceğinizi, sonra da bütün gizli işlerin açığa çıkacağı tüyler ürpertici o dehşetli günde yaptıklarınızın hesâbını vermek üzere Allah'ın huzûruna çıkacağınızı düşünün. İşte o günde herkes kazancına göre mücâzât görecektir. Nitekim Allahu Teâlâ :

لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى ۝

«O kötülük yapanlara işlerinin karşılığını verir; iyi davrananlara işlediklerinden daha iyisiyle karşılığını verir.» (53 - Necm: 31) buyurmuştur. Yine:

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُسْفِقِينَ فِئَافِهِ ۝

«Amel defteri ortaya konunca, suçluların, onda yazılı olanlardan korktuklarını görürsün.» (18 - Kehf: 49) buyurulmuştur. İşte bunları düşünün de ona göre kendinize çeki düzen verin. Allahu Teâlâ bizi ve sizi Kur'anın hükmüyle amel edenlerden ve dostlarına uyanlardan etsin de, fazlıyla Cennet'ine koysun. Hamid ve Mecid olan O'dur.»

Hakimlerden biri de şöyle diyor: «Günler ok, insanlar hedef, zaman ise atıcıdır. Her gün sana bir ok atar ve her geçen gün ve gece seni yıpratıp tüketmeğe çalışır, hattâ her tarafını istilâ eder. Daha senin selâ-

metle bekan nerede kalır? Geçen günlerin sana verdikleri noksanlığı görebilseydin, gelecek olan her güne nefret eder ve sâatlerin geçmesi senin ağırına giderdi. Fakat Allah'ın takdiri, bütün tedbîrlerin üstündedir. Dünyânın zevki, dünyâ gaailerinden sıyrılmakla bulunur. Aslında dünyâ Hakîm'in ilâç hâline getirdiği Hanzel ağacından daha acıdır. Onun dış görünüşüyle kusurlarını olduğu gibi anlatmaktan onu tavsîf edenler bile âcizdir. Onun acâib hâlleri anlatılanlardan çok daha fazladır. Allah bizi doğru yola hidâyet edip doğru yoldan ayırmasın.»

Hakîm'in biri dünyâyı anlatırken şöyle dedi: «Dünyâ, içinde bulunduğun ândan ibârettir. Zira geçen geçti, onu bir daha bulmak mümkün değil, «dehr» dediğin gecenin haber verdiği ve gelmekte olan bir gündür. İçindeki vak'alar insan üzerinde devreder durur. Zamân, cemâatleri parçalamak, dostları birbirinden ayırmak, devletleri başka yerlere nakletmekle vazifelendirilmiştir. Ömür ise kısa, emeller çok, bu kısa ömür içine sığmazlar, dönüş Allah'adır.»

Ömer b. Abdülâzîz de hutbesinde: «Ey insanlar, siz bir şey için yaratıldınız. Ona inanırsanız ahmak sayılırsınız, inanmazsanız helâke gidersiniz. Siz, bu fânî için değil, ebediyet için yaratıldınız, buradan oraya intikal edeceksiniz. Ey Allah'ın kulları, siz bir yerdesiniz ki, yemeği kursağınıza tıkanır, suyu boğazınızda kalır, iliğimize sizi sevindirecek bir ni'met verirse, hasretini çektirecek başka bir ni'meti elinizden alır. Bunları düşünerek siz, nihâyet varacağınız ve ebedî kalacağınız yer için çalışın.» dedi ve göz yaşlarını tutamadığı için hutbeden indi.

Hız. Ali (R.A.) bir hutbesinde: «Size takvâyı tavsiye eder ve dünyâyı terk etmenizi isterim. O dünyâ ki, siz istemeseniz de sizi terkedecek ve yenilenmesini istediğiniz cisimlerinizi yıpratacaktır. Siz ve dünyâ, yolculuk hâlinde bulunan bir cemâat gibisiniz. Bunlar yola girmiş ve gûya yolu bitirmiş en son tepesine ulaşmışlardır. Niceleri buraya ulaşmağı umar. Nice harisler var ki, arzûlarına ermeden bu dünyâdan ayrılırlar. Onun sıkıntı ve mihnetlerinden şikâyet edip durmayın. Zira onlar tükenmek üzeredir. Varlıkları ile de sevinmeyin, zira onlar da yok olmağı mahkûmdur. Şaşarım o adama ki, ölüm onu arayıp dururken, o dünyâyı arar, unutulmadığı hâlde kendisi gaflet eder.» demiştir.

Muhammed b. Hasan anlatıyor: «Akıl, ilim, mârifet ve edeb sâhibleri vaktâ ki, Allahu Teâlâ'nın dünyâyı hakîr olarak yarattığını, velilerine revâ görmediğini, Resûl-i Ekrem'in de ondan yüz çevirip zararından Ashâb'ını korkuttuğunu bildilerse; iktisâd ile ondan yedi, kifâyet miktârını aldı, fazlasını Âhireti için tasadduk etti, setr-i avret edecek kadar giydi, yalnız açlıklarını giderecek yemeklerle iktifâ etti. Dünyâyı fânî gözü ile baktılar, Âhirete ise bâkî olduğuna inanarak baktılar. Dün-

yâlıktan, bir yolcu gibi azık aldı. Dünyâyı yıktı, Âhireti yaptılar. Basîret gözü ile Ahirete baktıktan sonra baş gözü ile de onu göreceğine inandılar. İlerde bedenleri ile de gidecekleri bu yere inandıkları için kalbleri ile ona teveccüh ettiler ve az bir sabır neticesinde büyük ni'metlere ulaştılar. Bütün bunlar Allah'ın tevfikı ile olan şeylerdir. Sizler de Allah'ın sızin için sevdiğini seviniz ve sevmediğini sevmeyiniz.»

3 üncü BEYÂN :

BENZERLERİ İLE DÜNYÂNIN VASIFLARI

Bilmiş ol ki; dünyâ, sür'atle yokluğa doğru gidiyor ve yakında o, sona erecektir. Sana bekaayı va'd eder fakat sözünde durmaz. Onu yerinde sâbit duruyor gibi sanırsın, hâlbuki o şiddetle seyrine devâm ediyor ve sür'atle göçüp gidiyor. Ne yazık ki, ona bakanlar, onun bu sür'atli hareketinin farkında olamaz da ona bağlanırlar. Ancak sonu geldiği zaman farkında olurlar ki, o zaman da iş işten geçmiş olur.

Dünyâ bir gölge gibidir; görünüşde durur vaz'ıyyette olan gölge, aslında hareket hâlinde. Hasan-ı Basri'ye dünyâdan sorulduğu vakit buna şu şi'ri ile cevap vermiştir:

«Uykudaki rü'yâ, veyâ zevâle mahkûm bir gölge gibidir. Akli başında olanlar buna aldanmazlar.»

Hız. Ali'nin oğlu Hasan da :

«Ey devâmı olmayan dünyâ zevklerine aldananlar, muvakkat [geçici] gölgeye güvenmek ahmaklıktan başka bir şey değildir.»

demıştır.

Denildi ki Hz. Hasan'ın bu şi'ri, bir Bedevî'nin şu beytinden alınmadır. Bedevî bir kabileye uğradı. Karnını doyurdular. Uykusu geldi. Bir çadırın gölgesine yattı uyudu. Bu arada onlar çadırı söktüler. Güneş Bedevî'yi yakınca uyandı ve şöyle dedi :

«Dünyâ, bir çadırın gölgesi gibidir. Elbette bir gün senin gölgen de kaybolur.»

Yine bunun gibi şâirin biri de :

«Gaayesi dünyâlık olan, çürük bir ipe yapışmıştır.» demıştır.

Diğer bir ifâde: Dünyânın aldatıcı hayâllerine kapıldıkdan sonra hayâllerin iflâsiyle ümitsizliğe düşmek, rü'yâdaki hayâlâta kapılmak gibidir. Uyanınca elde bir şey yoktur. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

الدُّنْيَا حُلَّةٌ وَأَهْلُهَا عَلَيْهِمْ مُجَازُونَ وَمُعَاقِبُونَ

«Dünyâ, korkulu bir rü'yâ gibidir. Dünyâ ehli bunun üzerine ceza ve ikab görürler.» Yûnus b. Ubeyd: «Ben kendimi, rü'yâsında hoşuna giden ve gitmeyen şeyleri gören bir adama benzetiyorum. Böyle rü'yâlar gören adam birden uyanır. İnsanlar da aynen bunun gibi bir nevi uykudadırlar. Envâ'-i çeşit rü'yâlarla uyanıyorlar. Öldükleri anda uyanırlar ve uykudan uyanan kimsenin rü'yâsında gördüklerinden elinde bir şey olmadığı gibi, onlar da dayandıklarının hepsini kaybetmiş olduklarını görürler.»

Hakim'in birine, dünyâya en çok benzeyen şey nedir? diye sorduklarında, uyuyan adamın rü'yâsıdır, demiştir.

MENSÜBLARINI HELÂK ETMESİNE MİSÂL :

Bilmiş ol ki; dünyânın tabiatı, önce yaldızlı şeylerle aldatıp sonra helâk etmektir. O, istenmesi için süslenip püslenen, evlendikten sonra da kocasını öldüren bir kadına benzer. Rivâyete göre dünyâ İsâ aleyhisselâm'a, zayıf, yaşlı fakat her çeşit süslerle süslenen bir kadın sûretinde gözüktü. İsâ aleyhisselâm kadına:

— Kaç kere evlendin? diye sordu. Kadın :

— Sayılmıyacak kadar çok, dedi. İsâ aleyhisselâm :

— Ne oldular; hepsi öldü mü yoksa seni boşadılar mı? diye sordu:

Kadın:

— Hayır, hepsini ben öldürdüm, dedi. İsâ aleyhisselâm :

— Geçmiş kocalarını teker teker nasıl öldürdüğünü düşünmeyip onlardan ibretlik almadan seninle evlenecek olan yeni kocalara yazıklar olsun, dedi.

İÇİ DIŞINA UYMADIĞINA DÂİR YİNE BAŞKA BİR MİSÂL .

Dünyânın dışı süslü, içi pislik doludur. O çeşitli boyalar ve türlü elbiselerle süslenen yaşlı ve çirkin bir kadın gibidir. Başından duvağı alınıp yüzünün boyaları yıkandığı vakit, onun çirkin hâli meydâna çıkar. Onun peşine takıldıklarına pişmân olur ve dış görünüşüne aldandıkları için rezil olurlar.

Alâ b. Ziyâd anlatıyor: «Rü'yamda yaşlı, derisi buruşmuş, fakat üzerinde her türlü süs ve zînet eşyası bulunan bir kadın gördüm. İnsanlar etrafında toplanmış şaşkın şaşkın ona bakıyorlardı. Ben onların yanına geldim ve hayranlıkla ona baktıklarına şaşıtm. Dayanamadım, kadına :

— Sen kimsin? diye sordum. Kadın :

— Yazık sana, beni bilemedin mi, ben dünyayım, dedi. Bunun üzerine ben :

— Senin şerrinden Allah'a sığınırım, dedim. Kadın :

— Benden kurtulmak istersen paraya kıymet verme, dedi.»

Ebû Bekir b. Abbâs da: «Dünyâyı, yaşlı, çirkin, saçları ağarmış, ellerini birbirine vurarak sesler çıkarıyor. İnsanlar etrafında toplanmış, onlar da el çarparak oynuyorlar şeklinde gördüm. Tam karşıma gelince, durdu bana döndü ve :

— Seni de kandırabilsem, bunları oynattığım gibi seni de oynatırdım, dedi. Ebû Bekir, bunu anlattıktan sonra ağladı ve :

— Bu rû'yâyı, Bağdad'a gelmeden önce görmüştüm, dedi.»

Fudayl b. İyâd da İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyetinde İbn Abbâs (R.A.) diyor ki: Kıyâmet günü dünyâ, çirkin, kısa boylu, yeşil gözlü, azı dişleri sarkmış berbâd suratlı olduğu hâlde mahşere gelecek, mahşer halkına: «Bunu tanıyor musunuz?» diye sorulacak, onlar da: «Bunu bilmekten Allah'a sığınırız!» dediklerinde, onlara: «İşte onun için birbirinizi kırıp geçirdiğiniz ve boğazladığınız dünyâdır bu.» diyecekler ve sonra da dünyâyı Cehennem'e atacaklar. Bu sırada dünyâ:

— Yâ Rab, hani benim adamlarım! Benim bu kadar etbâım var idi. ne oldular? diye sorunca, Allahu Teâlâ :

— Evet, onun adamlarını da onunla berâber Cehennem'e atın, buyuracaktır.

Fudayl diyor: «Duyduğuma göre adamın biri rû'yâsında yol kenârında oturan bir kadın gördü. Kadın alabildiğine süslenmişti. Yanından geçen herkesi içinden yaralardı. Arkasını döndüğü vakit güzellerin güzeli, yüzünü döndüğü vakit çirkinlerin çirkinini idi. Adam :

— Senin şerrinden Allah'a sığınırım, deyince, kadın :

— Hayır, paraya kıymet vermedikçe, benim şerrimden kurtulamazsın, dedi. Adam :

— Sen kimsin? deyince, kadın :

— İşte bildiğin dünyâyım, dedi.

İNSÂNIN DÜNYÂDAN GEÇMESİNİN BENZERİ :

Bilmiş ol ki; insânın üç hâli vardır. Birincisi, varlığından önceki ezel kadar dayanan yokluk hâlidir. İkincisi, öldükten sonra dünyâyı müşâhede edemeyeceği ebedî hâlidir. Üçüncüsü, ezel ile ebed arasındaki hâlidir. Bu da dünyâda yaşadığı günlerdir. Bu yaşayış günlerini ezel ve ebed tarafları ile mukaayese edersen, bu uzun yolculukta bunların ne kadar kısa bir müddet olduğunu anlarsın. Bunun için Resûl-i Ekrem :

مَا لِي وَالدُّنْيَا وَإِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رَاكِبٍ سَارٍ فِي يَوْمٍ
صَائِفٍ فَرُفِعَتْ لَهُ شَجَرَةٌ فَقَالَ تَحْتَ ظِلِّهَا سَاعَةٌ ثُمَّ
رَاحَ وَتَرَكَهَا

«Dünyâ ile aramızda bir münâsebet yok. Zira ben dünyâda, yaz gününde binitiyile yola çıkan bir yolcu gibiyim. Yolcu, yolda bulunduğu bir ağacın gölgesinde bir miktar istirahat ettikten sonra gölgeyi terkederek yoluna devâm ettiği gibi, ben de yoluma devâm edeceğim.» (506) buyurmuştur.

Dünyâyı bu şekilde düşünebilenler ona meyletmez ve günlerinin darlık veya genişlik içinde geçmesine aldırış etmezler, hattâ taş üstüne taş bile koymazlar. Nitekim Resûl-i Ekrem böyle bir şey yapmadan bu dünyâdan göçtü. Ashabdan birinin kireç ile inşâat yaptığını görünce, senin bundan daha mühim işin var, buyurmuş ve bu davranışını tasvib etmiştir. Buna işâret olarak İsâ aleyhisselâm da: «Dünyâ bir köprüdür. Üzerinden geç, tâmirine bakma.» demiştir. Bu, dünyânın Âhirete giden bir yol olduğunu açıkça göstermektedir. Bu köprünün ilk başı **Beşik**; onu ise **lâhid** [mezar] dir. Aradaki mesâfe ise, mahduttur. İnsanlardan bâzıları köprünün yarısına, bâzıları üçde birine, bâzıları ise üçte ikisine varmış ve hattâ bâzıları için bir adım bile kalmadığı hâlde kendisinin ondan haberi bile yoktur. Nerede olursa olsun bu köprüyü geçecektir. Durmadan geçmek zorunda kaldığın bu köprü üzerinde inşâat yapmak ve onu süslemek ahmaklıktan başka bir şey değildir.

GİRİŞİ KOLAY, ÇIKIŞI ZOR OLDUĞUNUN BENZERİ :

Bilmiş ol ki; önceleri dünyâ yumuşak ve kolay olarak göze çarpar. Ona dalanlar, girişteki tadının devâm edeceğini sanırlar, nerde? Ona dalmak kolay fakat selâmet sâhiline çıkmak zordur. Hz. Ali (R.A.) Selmân-ı Fârsî'ye yazdığı mektubda dünyâyı şöyle temsil etmiştir: «Dünyâ yılan gibidir, cildi yumuşak fakat zehiri öldürücüdür. Hoşuna giden şeylerden vaz geç ki, sana fazla yaklaşmasın. Kat'i olarak bundan ayrılacağını bildiğin için sıkıntıların arkaya at. Dünyâda olanlardan uzaklaş, dünyânın lehine olmaktan kaçın. Zira dünyâya meyil bağ-

(506) Tirmizi, İbn Mâce ve Hâkim İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. Hâkim sahîh olduğunu söylemiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

layıp onun varlığına sevinen kimseye mutlak sûrette dünyâdan bir kötülük gelir vesselâm.»

BULAŞTIKTAN SONRA KURTULUŞUN ZORLUĞUNA MİSÂL:

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

إِنَّمَا مَثَلُ صَاحِبِ الدُّنْيَا كَالْمَاشِي فِي الْمَاءِ هَلْ يَسْتَطِيعُ الَّذِي يَمْشِي
فِي الْمَاءِ أَنْ لَا تَبْتَلَّ قَدَمَاهُ هـ

«Dünyâya meyleden, suda yürüten insan gibidir. Suda yürüten kimse ayaklarını ıslatmadan suda yürüyebilir mi?» (507) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem'in bu beyânı, bütün mevcûdiyetleri ile dünyâlığa daldıkları hâlde kalblerinin bundan uzakta kaldığını sananların cehâletini ortaya koymaktadır. Bu zan, şeytanın aldatmasından başka bir şey değildir. Hâlbuki bu gibiler, içinde bulundukları servetten uzaklaştırılırsalar, en büyük acıyı duyan kimseler olurlar. Su üzerinde yürüyenin mutlak sûrette ayakları ıslanacağı gibi, dünyâlığa dalanların da kalbleri ile dünyâlığa karşı temâyül göstermeleri ve gönüllerinde bu yüzden bir zulmetin bulunacağı muhakkaktır. Kalbin dünyâ ile alâkalanması ise, ibâdetin zevkini almağa mânidir.

H. İ. s. â : «Size hakikati söylüyorum; hasta adam, hastalığı sebebiyle yemeğin tadını alamadığı gibi, dünyâlık sâhibi de dünyâ sevgisi sebebiyle ibâdetin tadını alıp zevkine varamaz. Yine size hakikati söylüyorum; hayvan binilip terbiye edilmediği, serkeşleştiği ve ahlâkını bozduğu gibi, Allah'ı ve ölümü hatırlamakla yumuşatılmaz ve namaz ile terbiye edilmezlerse kalbler kararır ve sertleşirler. Yine hakikati söylüyorum; deri kesilip dibâğat yapılmadıkça bal kabı olamayacağı gibi, kalbler de şehvetlerden ayrılmayıp tama'dan korunup maddî ni'metlerden uzaklaşmadıkça hikmetin kabı olamaz. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

إِنَّمَا بَقِيَ مِنَ الدُّنْيَا بَلَاءٌ وَفِتْنَةٌ وَإِنَّمَا مَثَلُ عَمَلٍ أَحَدِكُمْ كَمَثَلِ الْوِعَاءِ
إِذَا طَابَ أَغْلَاهُ طَابَ أَسْفَلُهُ وَإِذَا خَبِثَ أَغْلَاهُ خَبِثَ أَسْفَلُهُ هـ

(507) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Beyhaki H a s a n'dan rivâyet etmişlerdir. Başka rivâyet yolları da vardır.

«Dünyâdan belâ ve fitne kalmıştır. Sizin ameliniz bir kab gibidir. Yüze gelen üst kısmı ve evvel iyi olursa altı ve sonu da iyidir. Üstü bozuk olursa altı da bozuktur.» (508)

GEÇMİŞE NİSBETLE KALAN KISMIN AZLIĞINA MİSÂL :

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

مَثَلُ هَذِهِ الدُّنْيَا مَثَلُ تَوْبٍ شَقَّ مِنْ أَوَّلِهِ إِلَى آخِرِهِ فَبَقِيَ مُتَعَلِّقًا
بِخَيْطٍ فِي آخِرِهِ فَيُوشِكُ ذَلِكَ الْخَيْطُ أَنْ يَنْقَطِعَ ۝

«Bu dünyâ, baştan sonuna kadar yırtılıp da sonunda bir iplik ile tutan elbiseye benzer ki, o da nerde ise kopmak üzeredir.» (509) buyurmuştur.

DÜNYA ALÂKALARININ BİRBİRİNİ ÇEKEREK İNSÂNİ HELÂKE SÜRÜKLEMESİNE MİSÂL :

İsâ aleyhisselâm diyor ki: «Dünyâlık peşinde koşan, durmadan deniz suyunu içen gibidir. İçtikçe harareti artar ve nihâyet helâk olur.»

DÜNYÂNIN SONUNUN ÖNÜNE UYMADIĞINA MİSÂL

Bilmiş ol ki; midede giren yemeklerin tadı gibi, dünyâ şehvetleri de nefse tatlı gelir. Nefis yemekler, mideden bağırsaklara geçtikten sonra insan bunlardan nasıl nefret ederse, insan ölüm ânında da dünyâlıktan bu şekilde nefret eder. Yemekler ne kadar tatlı olursa neticede kokuları o nisbette acı olduğu gibi, nefis'de ne kadar fazla iştihâ edilen şey varsa, ölüm ânında ondan nefret, o nisbette daha çoktur. Zâten bunu dünyâ yaşayışında da görüyoruz. Bir adamın elindeki servet kaybolduğu zaman, en çok merâk ettiği, en çok sevdiği, ölüm demek de dünyâdaki varlıklarını kaybetmek demektir. Rivâyete göre Resûl-i Ekrem Dahhâk b. Süfyân-ı Kullâbî'ye hitâben :

(508) İbn Mâce Muâviye'den rivâyet etmiştir. Ricall sıkadır.

(509) Ebû's-Seyh, İbn Hibbân ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir.

أَلَسْتُ تَوَدُّ بَطْعَامَكَ وَقَدْ مِلِحَ وَفَرِحَ شَمَّ تَشْرَبُ عَلَيْهِ اللَّبَنَ
وَالْمَاءَ (قَالَ بَلَى) قَالَ: فَإِلَّا يَصِيرُ! (قَالَ إِلَى مَا قَدْ عَلِمْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ)
قَالَ: فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ ضَرَبَ مَثَلَ الدُّنْيَا بِمَا يَصِيرُ إِلَيْهِ
طَعَامُ ابْنِ آدَمَ هـ

— Tuzlu ve baharatlı yemekleri yeyip üzerine süt içen sen değil misin? diye sordu. Dahhâk:

— Evet, öyledir ya Resûlallah, deyince, Resûl-i Ekrem:

— Bu yemekler nereye gidiyor, ne oluyorlar? diye sordu. Dahhâk:

— Sonu malûm yâ Resûlallah, deyince, Resûl-i Ekrem:

— İşte Allahu Teâlâ dünyânın sonunu âdem oğlunun yediği yemeğin sonuna benzetmiştir, (510) buyurdu.

U bey b. Kâ'b'ın rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

إِنَّ الدُّنْيَا ضُرِبَتْ مَثَلًا لِبْنِ آدَمَ فَإِنْ نَظَرَ إِلَى مَا يَخْرُجُ مِنْ ابْنِ آدَمَ
وَأِنْ قَذَحَهُ وَمَلَحَهُ إِلَى مَا يَصِيرُ هـ

«Dünyâ âdem oğluna şöyle temsîl edilmiştir. İnsân oğlundan çıkana bak. O aslında ne kadar baharatlıansa ve tuzlansa da (yâni ne kadar nefis olsa da) nereye gidiyor.» (511) Dünyânın sonu da budur. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّ اللَّهَ ضَرَبَ الدُّنْيَا لِمَطْعَمِ ابْنِ آدَمَ مَثَلًا وَضَرَبَ مَطْعَمَ ابْنِ آدَمَ
لِلدُّنْيَا مَثَلًا وَإِنْ قَرَحَهُ وَمَلَحَهُ هـ

«Allahu Teâlâ dünyâyı âdem oğlunun yemeğine ve âdem oğlunun yemeğini de dünyâyı benzetmiştir. Onu ne kadar tuzlasa ve baharatlasa...» (512) buyurmuştur.

Hasan diyor ki; onları görüyorum, yemeklerini çeşitli süslerle süslüyor, sonunda da gördüğünüz yerlere çıkarıp atıyorlar. Nitekim Allahu

(510) Ahmed ve Taberânî rivâyet etmişlerdir.

(511) Taberânî ve İbn Hibbân rivâyet etmişlerdir.

(512) Birinci şıkkı garib, ikinci şıkkı yukarda geçmiştir.

Teâlâ : فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ «İnsan yemeğine baksın.» (80 -

Abese: 24) buyurmuştur. İbn Abbâs (R.A.) da: «Yemeğinin neticesine baksın» diye tefsîr etmiştir. Adamın biri İbn Ömer'e (R.A.):

— Bir şey sormak isterim fakat utanıyorum, deyince, İbn Ömer:

— Utanma, sor, der. Adam:

— İnsan, pisliğine bakar mı? diye sorar. İbn Ömer:

— Evet, ona bir melek, «cimrilik ettiğin yemeğinin sonuna bak, ne hâl aldığını gör» der.

Bişr b. Kâ'b da: «Gelin size dünyâyı göstereyim.» der ve mezbelelikde onlara yedikleri çeşitli yemeklerin neticesini göstererek: «İşte dünyânın sonu budur.» der.

ÂHİRETE NİSBETLE DÜNYÂNIN BENZERİ:

Bunu açıklamak üzere Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَا الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا كَمَا يَجْعَلُ أَحَدُكُمْ أَصْبَعَهُ فِي السِّمِّ
فَالْيَنْظُرُ أَحَدُكُمْ بِهِ يَرْجِعُ إِلَيْهِ هـ

«Âhirette dünyâ, sizden birinizin parmağını ummâna daldırması gibidir. Dikkat etsin. O parmağıyla neyi geri getirebilir?» (513)

Dünyâlığa dalanların, dünyâ ile meşgûl olup âhireti unutmaları ve bu sebeble büyük zarara uğramalarının diğer bir benzeri de şudur:

Bilmiş ol ki; dünyâlığa dalan kimseler gafletlerinde şöyle bir gemi yolculuğuna benzer. Gemi bir sâhile uğrar. Kaptan yolculara, ihtiyaçlarını te'mîn için sâhile çıkmalarına müsâade eder. Ancak geç kalmamaları için tenbihde bulunur. Aksi hâlde gemi kalkıp kendilerinin orada kalacakları ihtârını verir. Yolcular karaya çıkar. Bir kısmı ihtiyâcını sür'atle te'mîn ederek gemiye döner. Gemi boş olduğu için en güzel ve geniş yerleri işgâl ederler. Bir kısmı da sâhilin yeşilliğine, güzel manzaralarına, kuşların ötüşüne şaşkın şaşkın bakar. Onun ağaçları, taş ve toprağı ve mâdenleri üzerinde düşünür. Sonra geminin kalkmak üzere olduğunu hatırlayarak hemen gemiye koşar fakat geç kaldıkları için geminin ayak altında daracık bir yere sıkışırlar.

(513) Müslim, Müstevrid b. Şeddâd'dan rivâyet etmiştir.

Diğer bir kısmı da sâhilin muhtelif ve kıymetli taşlarından kendilerini geri alamaz, alabildikleri kadar alır, sonra da gemiye dönerler. Fakat gemide yer kalmadığı için ancak kendisi sıkışık vaziyette gemiye girebilir. Sâhilden getirdiği eşyâyı koyacak yer bulamaz. Aldığı taşlar boynunda asılı kalır. Aldığına pişmân olur, fakat pişmanlık fayda vermez.

Diğer bir kısmı da sâhilin yeşilliğine dalmıştır ki, geminin kalkacağını unuttur ve hattâ geminin hareket düdüğünü de duymaz. Sâhilin meyvelerini yemek ve güzel kokularını koklamakla meşgul olur. Bununla berâber elbisesini yırtacak ve ayağına batacak dikenlere de rastlar, yoluna mâniaalar da çıkar, korkunç sesler de duyar. Nihâyet geminin son hareket kampanasını duyunca topladığı yükü ile berâber gemiye koşar, fakat yer kalmadığı için gemiye giremez, sâhilde kalır ve nihâyet helâk olur.

Diğer bir kısmı da geminin hareketini hiç duymaz. Gemi çeker gider. Bunların bir kısmı yırtıcı hayvanlara yem olurken, bir kısmı da sürünerek ölür. Dünyâ kendisine dar gelir, topladığı çiçekler solar, onlar pis pis burnuna kokmağa ve kendisine eziyet vermeğe başlar, onları denize atmaktan başka çâre bulamaz. Nihâyet perişân vaziyette karadan memleketine gitmek mecburiyetinde kalır. Gemiye geç kalan, her ne kadar sıkışık hâlde ise de, nihâyet memleketine varınca kurtulur. Vaktinde gemiye binenin yolculuğu daha da rahat geçer, huzûr içinde vatanına gider.

İşte dünyâ ehli buna benzer. Dünyânın, peşin ve aldatıcı yeşilliklerine kapılıp, nerden gelip nereye gideceklerinden gaafil olanların hâli budur. Dünyânın nebât [bitki], süs, altın ve gümüşüne mağrûr olup, bunları topladığı için kendisini akıllı sanmak, ne çirkindir. Çünkü ölüm ânında bunların hiç birini berâberinde götürmeyecek, hepsi kendisine vebâl olarak kalacaktır. Aynı zamanda bugün bile onların kaybolma korkusu ile karşı karşıyadır, yâni hayatta da onların sıkıntısı ile meşguldür. Daha akıllılık nerededir? İşte insanların hâli budur. Ancak Allahu Teâlâ'nın korudukları müstesnâdır.

İMAN ZÂFİYETİ VE DÜNYAYA ALDANMAYA MİSÂL:

Hasan-ı Basrî diyor ki: «Bana ulaşan bir habere göre Resûl-i Ekrem Ashâb'ına :

اِنَّمَا مِثْلُ وَمِثْلُكُمْ وَمِثْلُ الدُّنْيَا كَمِثْلِ قَوْمٍ سَلَكَوْا مَفَازَةً غَبْرَاءَ
 حَتَّى اِذَا لَمْ يَذَرُوْا مَا سَلَكَوْا مِنْهَا اَكْثَرَ اَوْ مَا بَقِيَ اَنْفَدُوْا الزَّادَ وَخَسِرُوْا
 الظَّهْرَ وَبَقَوْا بَيْنَ ظَهْرَانِ الْمَفَازَةِ وَلَا زَادَ وَلَا حَوْلَةَ فَاَيَقْنُوْا بِالْهَلَكَةِ
 فَبِمَا هُمْ كَذَلِكَ اِذَا خَرَجَ عَلَيْهِمْ رَجُلٌ فِي حُلَّةٍ تَقْطُرُ رَأْسَهُ فَقَالُوْا هَذَا
 قَرِيبُ عَهْدٍ بِرِيقٍ وَمَا جَاءَكُمْ هَذَا اِلَّا مِنْ قَرِيبٍ فَلَمَّا اَنْتَهَى اِلَيْهِمْ قَالَتْ
 يَا هَؤُلَاءِ فَقَالُوْا يَا هَذَا فَقَالَ عَلَامَ اَنْتُمْ! فَقَالُوْا عَلٰى مَا تَرٰى فَقَالَ اَرَيْتُمْ
 اِنْ هَدَيْتُكُمْ اِلَى مَاءٍ رَوَاهُ وَرِيَاضٍ حُضِرَ مَا تَعْمَلُوْنَ! قَالُوْا لَا نَعْمَلُ شَيْئًا
 شَيْئًا قَالَ عَهْدُكُمْ وَمَوَاقِفُكُمْ بِاللّٰهِ فَاَعْطُوْهُ عَهْدَهُمْ وَمَوَاقِفَهُمْ
 بِاللّٰهِ لَا يَعْصُوْنَ شَيْئًا قَالَ فَاَوْرَدَهُمْ مَّاءً رَدَاهُ وَرِيَاضًا حُضِرَتْ
 فِيهِمْ مَا شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ قَالَ يَا هَؤُلَاءِ قَالُوْا يَا هَذَا قَالَ الرَّحِيْلُ قَالُوْا اِلَى
 اَيْنَ؟ قَالَ اِلَى مَاءٍ لَيْسَ كَمَا يَكُنْ وَالِى رِيَاضٍ لَيْسَتْ كَمَا يَكُنْ فَقَالَ اَكْرَهْتُمْ
 وَاللّٰهَ مَا وَجَدْنَا هَذَا حَتَّى ظَنَنَّا اَنَّا لَنْ نَجِدَهُ وَمَا نَضَعُ بَعْضُ خَيْرٍ مِنْ هَذَا
 وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ اَقْلَهُمْ اَلَمْ تُعْطُوْا هَذَا الرَّجُلَ عَهْدَكُمْ وَمَوَاقِفَكُمْ بِاللّٰهِ اَلَا
 تَعْصُوْهُ شَيْئًا وَقَدْ صَدَقَكُمْ فِى اَوْلِ حَدِيثِهِ فَوَاللّٰهِ لَيَصُدُّكُمْ فِى اٰخِرِهِ فَرَّاحٌ فَمِنْ
 اَتْبَاعِهِ وَتَخَلَّفَ بَقِيَّتُهُمْ فَبَدَّرَهُمْ عَدُوٌّ فَاَصْبَحُوْا بَيْنَ اُسَيْرٍ وَقَتِيلٍ

— Ben, siz ve dünyânın benzeri, tozlu bir sahrâ yolculuğuna çıkan cemâate benzer. Bunlar henüz yolu yarılıyıp yarılamadıklarını bilmeden yiyecek ve içecekleri tükenir. Üst-başları perişân olarak şaşkın bir vaziyette ortada kalırlar. Bunlar, bu şaşkınlık ve perişanlık içinde iken, karşılıklarına elbisesine bürünmüş, başından sular damlayan bir adam çıkar. Bunlar adamı görünce, bu adam yakın mesâfeden gelen bir adama benziyor, derler. Adam yaklaşır ve :

— Ey cemâat, diye hitâb eder. Onlar da :

— Evet, seni dinliyoruz, derler. Adam :

— Bu hâliniz nedir, nereden gelip nereye gidiyorsunuz? diye sorar.

Onlar :

— Gördüğün gibi, perişân vaziyette burada kaldık, derler. Adam :

— Sizi kandırıcı sular ve doyurucu yeşilliklere ulaştırsam ne yaparsınız? Onlar :

— Bundan sonra devamlı sûrette emrine girer, sana asla isyân etmeyiz, derler. Adam :

— Söz veriyor musunuz? diye sorar. Onlar :

— Evet, Allah adına söz veriyoruz, derler. Adam da onları yeşilliği, bağ ve bahçesi, kandırıcı suları bol olan yere götürür ve hayâta ulaştırır. Bir müddet böyle kaldıktan sonra adam :

— Ey halk, der. Onlar :

— Buyurun, derler. Adam :

— Haydi yolculuğa hazırlanın, der. Onlar :

— Nereye gideceğiz? diye sorarlar. Adam :

— Uzerinde yaşadığınız yeşilliklerden daha iyi yeşilliklere, içtiğiniz sulardan daha iyi sulara, der. Onlar :

— Biz bu hayâtı buluncaya kadar neler çektik, hattâ kendimizden ümidi bile kesmiştik, şimdi bu hayâta kavuştuk. Biz bundan daha iyisini istemiyoruz, bu kadarı bize yeter, fazlasını ne yapalım? derler. Diğer bir kısmı :

— Yâhu ne diyorsunuz? Hani isyân etmiyeceğinize dâir adama söz vermiş değil miydiniz? Bu adam ilk va'dinde sâdık çıkmadı mı? Elbette bu va'dinde de sâdıktır, diyerek onunla berâber, yola çıkarlar. Ekseriyet ise geride kalır. Onları düşman yakalar, kimi esir olur, kimi de öldürülür. (514)

DÜNYA Nİ'METLERİNDEN İSTİFÂDE EDİP, AYRILDIKLARINDA ELEM ÇEKMELERİNE MİSÂL :

Bilmiş ol ki; dünyâlıktan kendilerine verilene nisbetle insanların benzeri, şöyle bir adam gibidir: Adam evini süsler, sonra da teker teker herkesi evine dâvet eder. Önce gelen adama, içerisi güzel kokularla dolu bir altun tabak takdim eder. Maksadı, bunu koklatdıktan sonra ondan alıp diğerine vermektir, yoksa ona bırakmak değildir. Fakat tabağı alan, bunun kendisine verilmiş olduğunu sanır, ve tabağı kendi malı bilir. Sonra tabak kendisinden alınıp başkasına verilince üzülür. Fakat

(514) İbn Ebî'd-Dünyâ, Ahmed, Bezzâr ve Taberânî daha kısa olarak bir rü'yâ şeklinde rivâyet etmişlerdir.

bunu böyle bilenler, tabağı alır, koklar ve teşekkür ettikten sonra gönül hoşluğu ile tabağı iâde ederler.

Bunun gibi, dünyâda Allahu Teâlâ'nın âdetini bilenler, dünyânın, devamlı kalacaklar için değil, yolcular için bir ziyâfet yeri olup, ondan azıqlanarak yolculuk maksadıyla gerekli istifâdeyi yapmaları için olduğunu bilenler, gönüllerini ona vermez ve sonra da ellerinden alınmalarına üzülmeyizler.

İşte bunlar, dünyâ ve âfetlerinin benzeridir. Allahu Teâlâ'dan avn u inâyet dileriz.

4 üncü BEYÂN: KULA GÖRE DÜNYÂNIN HAKİKATİ

Bilmiş ol ki; yerilen dünyânın ne olduğu, ne miktar kendisinden kaçınmak ve kaçınmamak gerektiği hususları bilinmeden, yalnız dünyânın mezmûm olduğunu bilmek yetmez. Bunun için önce, yerilen dünyânın ne olduğunu ve Allah'ın yoluna dikilmiş kat'i bir düşman olduğu için ondan kaçınmakla emrolduğumuz husûsunun mâhiyetinin ne olduğunu bilmemiz lâzımdır. Buna göre deriz ki: Dünyâ ve Âhiret, kalbinin iki hâlimden ibârettir. Bunlardan sana yakın olanına dünyâ deriz ki, ölümden önce olan hâllerdir. Sonraya kalana da Âhiret deriz ki, bu da ölümden sonraki ahvâldir. Ölümden önce senin için olan; zevk, şehvet, maksad, haz ve nasîbden her şey senin için dünyâdır. Ancak bundan zevk aldığın, meylettiğin ve nasîbin olan her şey mezmûm değildir. Belki bunlar üç kısımdır .

Birinci Kısım : Öldükten sonraya da faydası devâm eden ve Âhirette de sana arkadaş olanıdır. Bu da iki şeydir. Bu iki şey, yalnız ilim ve ameldir. Buradaki ilimden maksad, Allah'ın zât, sıfat ve ef'âli ile meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini, yer ve göklerdeki melekûtunu, Peygamber Efendimizin şeriatini bildiren ilimdir. Amelden maksad da yalnız Allah rızası için yapılan ameldir. Âlim, ilmi ile o kadar ünsiyet eder ki ilim, onun için her zevkin üstünde olur. Hattâ ilmi uğrunda yemesini, içmesini, evlenmesini ve uykusunu da terkeder. Zîra ilim, onun için her şeyden daha zevklidir. Bu bakımdan ilim de dünyânın peşin zevklerinden olur. Fakat biz yerilen dünyâyı ve dünyâlığı sayarken, ilimden alınan bu zevki dünyâlıktan saymadık. Belki o, Âhirettendir, dedik.

Âbid de bunun gibidir. Âbid, ibâdetinden öyle zevk alır ki, ibâdetinden bir ân men'edilse, onun için en büyük bir eziyet olur. Hattâ âbidlerden biri: «Ölümden korkmuyorum, ancak gece ibâdetine mâni olacak diye korkuyorum.» demiştir. Diğer de : «Allah'ım, mezarımda da bana ibâdet imkânlarını bağışla» diye duâ etmiştir. İşte bu gibiler için de ibâ-

det. peşin bir zevk hâline gelmiştir. Bu gibi peşin zevk verici şeylere, yakın mânasında olan dünyâlık ismi verilebilir. Fakat bu ibâdetin de, yerilen dünyâlıktan olduğunu kasetmiyoruz.

Resûl-i Ekrem :

حُبَّ الْإِنِّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ: الطَّيِّبُ وَالنِّسَاءُ وَقِرَّةٌ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ

«Dünyânızdan bana üç şey sevdirdi (üç şey'i sevdim): Güzel koku, kadın ve gözümün nûru namâz.» (515) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem, bu arada namâzı da dünyâlıktan saydı. Bunun gibi his ve müşâhede giren her şey, dünyâlıktır. Rükû' ve sücûd ile âzâları hareket ettirmekten zevk almak da dünyâdandır. Bunun için namâzı dünyâyâ izâfe etmiştir. Ancak biz bu kısımda mezmûm olan dünyâlıktan bahsettiğimiz için, bu gibi zevklere dünyâlıktan değildir, diyoruz.

İkinci Kısım: Netice itibâriyle birinci kısmın zıddı, mukaabilidir. Yâni peşin zevki olup Âhirette faydası yoktur. İsyanların her nev'inden zevk almak ve ihtiyâcından fazla olan mübahlara dalmak gibi. Altun, gümüş ve ihtiyaçtan fazla binit, canlı mal, köle, câriye, apartmanlar, kıymetli elbiseler ve lezzetli yemekler gibi. Bütün bunlardan zevk almak, mezmûm olan dünyâlıktır. Zira rivâyete göre Ömer b. Hattâb (R.A.) Ebû'd-Derdâ'yı Humus vâililiğine göndermişti. Ebû'd-Derdâ (R.A.) orada iki dirheme bir gölgelik yaptırdı. Bunu duyan Ömer şu mektûbu yazdı :

«Mü'minlerin emiri Ömer b. Hattâb'dan Uveymir'e, senin için Fars ve Rûm binâları kıyâmete kadar sana yeterdi. Seni Dırmışk'a naklettim. Mektûbumu alır almaz, âile efrâdınla birlikte oraya git.» Ebû'd-Derdâ oraya gitti ve orada öldü. Demek ki Hz. Ömer, bu kadarını fazla buldu.

Üçüncü Kısım: İki taraf arasında ve ortada olanıdır. Bu da Âhret ameline yardımcı olan dünyâlıktır. Yetecek kadar yemek, kalın bir gömlek ve insânın sağlığını koruyacak ilim ve amel edinmesi için zarûrî olan sair ihtiyaçları gibi. Bu kısım, dünyâlıktan olan birinci kısım gibi değildir. Bu ancak birinci kısma yardımcı ve ona bir yoldur. İlim ve amel maksadı ile bunlardan istifâde eden kimse, dünyâlık peşinde sayılmaz. Şâyet bu gibi ihtiyaçları te'mîn ederken maksadı ilim ve amel olmayıp peşin zevk olursa, o zaman ikinci kısma girer ve dünyâlıktan olur.

İnsan oğlu öldüğü zaman, kendisiyle üç vasıf kalır. Bunlar; kalbin

(515) Nesel ve Hâkim. Enes'den rivâyet etmişlerdir.

saîsı, yâni her türlü kibir ve riyâdan temizlenmiş. Allah'ın zikriyle ünsiyeti ve Allah için sevgisidir. Kalbin temizlik ve cilâsı, dünyâ şehvetlerinden çekinmekle, ünsiyeti Allah'ı çok anmakia, muhabbeti de mârifetle hâsıl olur. Mârifet de ancak devamlı tefekkür ile elde edilir. Öldükten sonra insânı kurtarıp saâdete ulaştıracak mün-ci-yât, bu üç sıfattır.

Kalbi, dünyâ şehvetlerinden temizlemek, mün-ci-yâttandır. Zira bu temizlik, kul ile Allah'ın azâbı arasında kalkan ve perde olur. Nitekim haberde şöyle vârid oldu :

إِنْ أَعْمَلَ الْعَبْدُ شَيْئًا خَلَّ عَنْهُ فَإِذَا جَاءَ الْعَذَابُ مِنْ قِبَلِ رَجُلَيْهِ جَاءَ
قِيَامُ اللَّيْلِ تَذَقُّمٌ عَنْهُ وَإِذَا جَاءَ مِنْ جِهَةٍ رَزِيءٍ جَاءَ الْمَدَقَةُ تَذَقُّمٌ عَنْهُ

«Kulun ameli kendisini müdâfaa eder. Meseîâ azâb, ayakları tarafından geldiği zaman, gece kıyâmı gelir; (bu ayaklarla kıyâm etti diyerek) azâba karşı durur ve azâbı def'eder. Azâb, elleri tarafından geldiği zaman, sadaka gelir ve azâbı ondan def'eder.» (516)

Zikir ile ünsiyet ve Allah için sevgi ise, bunlar da insânı mes'ûd eder. Allahu Teâlâ'ya mülâkat ve O'nun cemâlini müşâhede zevkine ulaştırırlar. Bu saâdet, hemen ölüm ânından başlar ve ebediyyen devâm eder. Onun için kabir, Cennet bahçelerinden bir bahçe olur. Nasıl olmasın ki, onun sevgilisi tek'dir. Ünsiyet ve zikrine mâni olan mânialar, ölümü ile ortadan kalkmıştır. Mevkûf ve mahbûs bulunduğu yerden bağ ve bahçelere intikal etti ve sevgilisi ile başbaşa kaldı. Dünyâyı sevene de öldükten sonra nasıl azâb olmasın? Zira onun tek sevgilisi dünyâ idi. Onu bir daha bulmamak üzere elinden kaçırdı ve oraya dönmek imkânlarını kaybetti. Nitekim şâir :

«Tek bir ümidi olup onu kaybedenin hâli nice olur?» demiştir.

Ölüm, yokluk değil, dünyâ sevgisinin hasreti ve Allah'a teveccüh-tür. Demek ki Âhiret yolcusu, şu üç sifata devâm eden kimsedir. Onlar da zikir, fikir ve dünyâ şehvetlerinden kendisini alıkoyacak ve oradan uzaklaştıracak şekilde ameldir. Bütün bunlar, vücûd sağlığı ile mümkündür. Vücûd sağlığı da yemek, içmek, giymek ve mesken ile sağlanır. Bunların her biri de bir çok şeylere muhtaçtır. Âhiret yolculuğu için muhtâç olduğu bu maddelerden lüzumlu ve yetecek kadarını te'min eden kimseye dünyâ adamı denmez. Bu gibiler hakkında dünyâ, Âhiretin bir mezra'ası sayılır. Bunları şehvî his ve zevklenmek maksadıyla

(516) Buhârî ile Müslim. Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

toplarsa, o zaman bu adam dünyâ adamı olur. Şu kadar var ki, dünyâlık da ikiye ayrılır. Bunlardan biri Âhiret azâbına sebep olur ki, bunlar harâm olarak toplanan dünyâlıktır. İkincisi, yüksek mevkilere çıkmasına mânî olup, uzun zaman hesâb vermesine sebep olan dünyâlıktır ki, bunlara da helâl kazanç denir. Akli başında olan, basiret sâhibleri, uzun müddet mahşer yerinde hesâb vermenin de bir azâb olacağına tereddüt etmezler. Hesâbı münâkaşalı geçene azâb olunur. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir hadisinde şöyle buyurdu :

حَلَالُهَا حِجَابٌ وَحَرَامُهَا عَذَابٌ ۞ «Helâlinin hesâbı ve

harâmının da azâbı vardır.» (517) Diğer bir rivâyette ise, helâlinin da azâbı müstelzim olduğunu söylemiştir. Ancak bunun azâbı harâma nisbetle hafiftir. Helâlin hesâbı husûsunda azab çekilmese bile, Cennet'teki yüksek mevki'leri ihrâz edememekle çektiği hasretten meydâna gelen azâb, kendisine yeter. Bunu fânî olan dünyâlık ile de kıyaslayabilirsiniz. Geçici ve sıkıntılı olan dünyâ hayâtında bile bildiğin hâlde emsâlinin senden üstün mevki'lere ulaşmasından üzüntü duyarsın. Ya o ebedî ve sonsuz saâdetle akrânından geri kaldığın zaman hâlin nice olur?

Dünyâlıktan bir bardak soğuk su içmek, bir yeşillige bakmak veya güzel bir kuş sesi dinlemek gibi basit şeylerden de olsa zevk alan kimse, Âhirette bunun kat kat fazlasını kaybetmiştir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.)

Hiz. Ömer'e: هَذَا مِنَ النِّعَمِ الَّتِي تُسَلَّعُ عَنْهَا ۞ «İşte şu (bir

bardak su) sorulacağın ni'metlerdendir.» buyurmuştur. Kıyâmet günü bu gibi suâllerle karşılaşmak, zillet, korku ve tehlikedir; zahmet ve beklemektir. Bütün bunlar, Âhiret nasibinin noksanlığıdır. Bunun için Hiz. Ömer'e (R.A.) susamış bulunduğu bir sırada bir bardak soğuk bal şerbeti takdim ettiklerinde, bardağı elinde evirip çevirdikten sonra : «Ben bunun hesâbını veremem, alın siz için» diyerek bardağı iâde etmiştir.

Dünyânın azı, çoğu, helâl ve harâmı hepsi mel'ündür. Ancak takvâya yarayacak kısmı, dünyâlıktan sayılmaz. İnsânın bu hususları bilmesi nisbetinde, dünyâlıktan uzaklaşması kuvvetli olur. Hattâ İsa aleyhisselâm bir def'a başının altına bir taş yastık koymuştu. Şeytan ona görünerek: «İşte dünyâlığa meylediyorsun» demesi üzerine, taş yastığı da başından atmıştır. Süleymân aleyhisselâm mâlik olduğu büyük dün-

(517) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Beyhakî mevkuf olarak Ali'den rivâyet etmişlerdir.

yâlıktan başkalarına çeşitli yemekler yedirirken kendisi kuru ekmekle ktifâ ederdi. Vâr olana sabır, yok olana sabırdan daha mühimdir. Bunun için Allahu Teâlâ Resûl-i Ekrem'e dünyâyı bâzan genişletti ve bâzan da daralttı. Zaman gelir bolluk içinde olur, zaman gelir açlıktan karnı üzerine taş bağlardı. Yine bunun için mihnet ve meşakkatleri Peygamberlere ve velilerine verdi, sonra da derecesine göre herkesi ibtilâ etti. Bunların hepsi onların Âhiretteki mevki'lerini yükseltmek içindir. Bu, çocuğun sıhhatini korumak için şefkatli bir annenin çocuğundan bazı yemekleri men'etmesi ve hattâ ona ilâç ve tedâvinin acılığını tattırması gibidir. Yaptığımız bu izahtan, Allah için olmayan her şey'in dünyâlıktan olduğunu ve Allah için olan her şey'in de dünyâlıktan sayılmadığını anlamış oldun.

Şimdi, Allah için olan hangileridir? diye sorarsan :

Derim ki; eşyâ üç kısımdır. Bir kısmı, Allah için olması aslâ düşünilemiyen şeylerdir. Bunlar isyân, şübheli şeyler ve mübâh olan şeylerden zevklenip onlara dalmaktır. Bunlar sûreten ve mânen mezmûm olan dünyâlıktır.

Diğer bir kısmı da görünüşde Allah için olmakla berâber, hakikatte başkası için de olması mümkün olan şeylerdir. Bunlar da üçtür: Fikir, zikir ve şehvetlerden kaçınmaktır. Bu üçü gizli cereyân edip, Âhiret korkusu ve Allah rızâsından başka hiç bir sebebe dayanmadıkları zaman, dünyâlıktan değil, Allah için olurlar. Şâyet fikir ve düşünceden maksad, halk arasında mevki' sâhibi olmak gaayesine mâtuf ilim tahsili olursa, şehveti terkden maksad sıhhati korumak veya insanlar arasında zâhid diye tanınmak olursa, her ne kadar görünüşde Allah için sanılırlarsa da aslında dünyâlık için olurlar.

Diğer bir kısmı da görünüşde dünyâlık için olmakla, hakikatte Allah için olması mümkün olan şeylerdir. Bunlar da hayâtın devâmı için zarûri olan yemek, evlenmek ve benzeri şeylerdir. Şâyet maksad nefsin arzûsunu tatmîn ise dünyâlıktan, takvâya yardım ise Allah için olan şeylerdendir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ طَلَبَ الدُّنْيَا حَلَالًا مُكَاتِرًا مُفَاخِرًا لِقَى اللَّهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضَبَانُ
وَمَنْ طَلَبَهَا اسْتِغْفَارًا عَنِ الْمَسْئَلَةِ وَصِيَانَةً لِنَفْسِهِ جَاءَ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ وَوَجْهُهُ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ

«Helâlından olarak dünyâlığı üstünlük ve övünmek için toplayanlar Kıyâmet günü Allahu Teâlâ'nın huzûruna, Allahu Teâlâ onlardan gazab-
lı olduğu hâlde gelirler. Ama ihtiyâcını te'mîn, dilencilikten kurtulma

ve nefsinı korumak için mâl kazananlar, Kıyâmet günü yüzleri ayın on dördü gibi parlak olduğu hâlde mahşer yerine gelirler.» (518) buyurmuş ve niyeti ile hâlinin nasıl değıştiğini anlatmıştır.

Anlaşıyor ki dünyâ, Âhiret ile alâkası olmayan nefsin peşin arzılarından ibârettir. Buna he v â denir. Allahu Teâlâ buna işâret ederek:

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ

«Amma kim Rabbinin azametinden korkup da kendini kötülükten alıkoymuşsa, varacağı yer şübhesiz Cennet'tir.» (79 - Nâziât: 40,41) buyurmuştur. He v â, beş şeyde toplanır. Bunlar da Allahu Teâlâ'nın:

إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ

«Bilin ki, dünyâ hayâtı oyun, oyalanma, süslenme, aranızda övünme ve daha çok mâl ve çocuk sâhibi olma dâvasından ibârettir.» (57 - Hadid: 20) buyurmuş ve şu beş şey'i meydâna getiren maddelerin de, yedi tâne olduğunu beyân etmek üzere:

زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْخَرْبِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

«Kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma güzel atlara, hayvanlara, ekinlere olan ihtiraskârâne sevgi, insanlar için bezenip süslenmiştir. Bunlar, dünyâ hayâtının geçici birer faydasıdır.» (3 - Âl-i İmrân: 14) buyurmuştur.

Verdiğimiz şu izâhattan, Allah için olan şey'in dünyâlık olmadığını anlamış oldun. İhtiyâcı sağlayacak yemek ve meskenden, Allah rızası niyet edilmiş ise, Allah içindir. Fazlası ise zevk için olduğundan, Allah için değildir. Zarûrî ihtiyâç ile fazlası arasında bir derece vardır. Buna h â c e t denir. Hâcetin de ileri, geri ve orta tarafları vardır. Geri tarafı, zarûrî kısmına yakın olanıdır ki, bunun zararı yoktur. Çünkü tam zarûret miktarını tâyin zordur. İleri tarafı ise, zevk u safâya yaklaşanıdır ki, bundan kaçınmak gerekir. Bir de orta derece vardır ki, bu da

(518) Ebû Nuaym ve Beyhaki Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

şübhelidir. Şübheli şeylerden uzaklaşmak lâzım ve imkân nisbetinde takvâya yakın olan zarûretin en dün derecesi ile kifâyet iktizâ eder. Peygamberlere uymak için böyle yapmak lâzımdır. Zira Peygamberler, dâimâ zarûri derece ile iktifâ etmişlerdir. Üveys-i Karnî böyle yapmıştır. Adamları onu deli sanırlardı. Hattâ Üveys-i Karnî (519) fazla sıkıntı çektiği ve ızdıraba katlandığı için, onu deli sanmışlardı. Adamları evlerinin önünde ona bir oda yapmışlardı. Aradan yıllar geçerdide yüzünü göremezlerdi. İlk sabah ezânında çıkar ve yatsıdan sonra evine dönerdi. Yemeği, topladığı çekirdeklerden ibâretti. Topladığı dö-küntü hurmaları iftarına ayırırdı. Böyle atılmış hurma bulamadığı takdirde çekirdekleri satar ve nafakasını sağlardı. Giydiği elbise, çöplüğe atılan çürük çaput, yırtık bez parçaları idi. Onları suda yıkar, birbirine ekler ve giyerdi. Çocukların yanından geçtiği zaman, deli diye onu taşatutarlardı. O ise: «Kardeşler, mutlaka beni taşlamanız gerekiyorsa, küçük taşlar atın, büyük taş atmayın. Çünkü korkarım ayağımı kanatırsınız da abdestim bozulur, tekrar abdest alıp namaza yetişemem.» derdi. Ahlâkı böyle idi. Resûl-i Ekrem onun hâlini büyülterek:

«Ben Rahmân'ın

kokusunu Yemen tarafından alıyorum.» buyurmuştur.

Hiz. Ömer halife olunca, bir meclisde: «Iraklı olanlar ayağa kalksın.» buyurdu. Ve Iraklılar ayağa kalktılar. Sonra: «Herkes otursun da yalnız Kûfeliler kalsın.» buyurdu ve öyle yaptılar. Daha sonra da: «Yalnız Murad kabilesinden olanlar kalsın, diğerleri otursun.» buyurdu ve böyle oldu. Bundan sonra: «Karn kabilesinden olanlar kalsın.» deyince tek bir kişi ayakta kaldı. Bunun üzerine Hiz. Ömer:

— Sen Karni misin? diye sordu. Adam:

— Evet, ben Karnî'yim deyince, Hiz. Ömer ondan Üveys'i sordu ve kendisini târif etti. Adam:

— Evet, tanıyorum, onu niye sordun? Bizim kabilede ondan ahmağı ve ondan âdîsi yoktur, deyince, Hiz. Ömer ağlayarak:

(519) Âmir'in oğlu meşhûr bir zâhiddir. İbn Sa'd «Tabakat»ında Resûl-i Ekrem'in zamanında hayatta olduğunu, Hiz. Ömer ve Ali'den rivâyet ettiğini, kendisinden de rivâyet edildiğini. Kûfe'lilerin Tabâillerinden ve Sika'dan olduğunu kaydeder. Buhârî, isnâdında nazar olduğunu, İbn Adî ise rivâyetinin bulunmadığını söylemişlerdir. İmam Mâlik, varlığını inkâr etmiştir. Fakat şöhretî ve meşhûr haberleri varlığındaki şübheyi bertaraf eder. Abdülganî, bu adam Resûl-i Ekrem'in haber verdiği ve Sıffin cenginde Hiz. Ali'nin safında şehid olan bir zâttır. Resûl-i Ekrem'in zamanında müslümân olduğu ve sakal ziyâretine gelmediği söylenir.

— Dedğin doğru, fakat Resûl-i Ekrem: «Rabi'a ve Mudar kabîleleri kadar insan, onun şefâatıyla Cennet'e girer.» buyurmuştur, dedi.

Herm b. Hibban diyor ki: «Ömer'in bu beyânatını dinledikten sonra onu aramak üzere Kûfe'ye gittim. Bir öğle vakti elbisesini yıkayıp abdestini alırken kendisini Fırat kenârında buldum. Târif ettikleri şahsın bu olduğunu anladım. Hakikaten kendi kaba, başı kabak, tahta sakal, heybetli ve çirkin suratlı bir insan. Kendisine selâm verdim, selâmımı aldı, bana baktı ve ben de kimle müşerref oldum diyerek muşâfaha için elimi kendisine uzattım, fakat o elini vermedi. Ben kendisine :

— Üveys, Allah sana rahmet etsin, ne hâldesin? diye sordum. Sonra görünüşündeki hâlimden ötürü kendisine karşı beslediğim sevgi ve muhabbet ziyâdeleştigi için kendimi tutamıyarak ağlamağa başladım. Bu vaziyet karşısında o da mütehassis oldu, o da ağladı. Ve şu şekilde bir suâl tevcih etti:

— Allah sana da rahmet etsin, ey Herm b. Hibban, sen ne hâldesin, seni bana kim gönderdi, dedi. Ben de :

— Allah gönderdi, dedim. Bunun üzerine :

— Lâ ilâhe illâllah, sübhânellah, muhakkak Rabbimin va'di yerini buldu, dedi. Daha önce hiç görüşmediğimiz hâlde benim ismimle, bana hitâb etmesine hayret ederek:

— Adımı nereden bildin? diye kendisinden suâl ettim. Cevâben :

— Alim ve Habir olan Allah bana haber verdi, dedi. Seninle konuştuğum zaman rûhum, rûhunu bildi. Zira, rûhun da cisimler gibi teşkilâtı vardır. Aynı zamanda mü'minler birbirini bilirler. Buluşmasalar da, Allah'ın rahmetiyle sevişirler ve tanışırlar. Ne kadar uzak mesâfelerde kalsalar da, zarar vermez, dedi. Bunun üzerine kendisine :

— Senden duymak istediğim Resûl-i Ekrem'in bir hadisini bana okur musun? dedim. O da :

— Anam babam kendisine fedâ olan Resûl-i Ekrem'e yetişemedim, onun şeref-i sohbetiyle müşerref olamadım. Ben de senin gibi onun As-hâbı ile buluştum ve onlardan bana Resûl-i Ekrem'in bâzı hadisleri ulaştı fakat ben bu kapuyu açmak istemiyorum. Ne muhaddis, ne müftü ve ne de kadı olmak sevdâsındayım. Benim şahsi meşgalem bana yeter, dedi. Ben :

— O hâlde Kur'ân-ı Kerim'den bir âyet oku, bunu senin ağzından dinlemek isterim. Aynı zamanda bana duâ et ve bir tavsiyede bulun. Zira ben seni Allah için son derece seviyorum, dedim. Bunun üzerine ayağa kalktı, elimden tuttu, Fırat'ın kenârında yürürken :

— Eûzü billâhi's-semî'îl-alîm-i mine's-şeytânirracim, dedi ve ağlayarak: Rabbim şöyle buyurdu, en doğru söz Rabbimin sözüdür diyerek:

«Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları oyun olsun diye yaratmadık. Biz onları ancak ve ancak gerektiği gibi yarattık, ama inanların çoğu bilmezler. Doğrusu hüküm günü hepsinin bir arada bulunacağı gündür. O gün dostun dosta hiç bir faydası olmaz, yardım da görmezler. Yalnız Allah'ın merhamet ettiği kimseler bunun dışındadır. O, şübhesiz güçlüdür, merhametlidir.» (44 - Duhân: 38 - 42) meâlindeki âyetini okuyunca, hıçkırıklarla beraber öyle bir âh çekti ki, düşüp bayıldığını sandım. Sonra döndü :

— Ey Hibbân'ın oğlu, baban öldü, sen de yakında öleceksin. Gideceğin yer, ya Cennet veya Cehennem'dir. Baban Âdem, annen Havva, Nûh, İbrâhim Halilü'r-Rahmân ve âlemlerin Resûlü olan M u h a m m e d aleyhisselâm, Ebû Bekir ve Ömer, bunların hepsi öldü, dedikten sonra :

— Âh Ömer, âh Ömer! diye bir hasret çekti. Bunun üzerine ben kendisine :

— Öbürler öldü, fakat Ömer ölmemiştir, dedim. O:

— Onun kara haberini, hattâ senin ölüm haberini de Rabbim bana bildirdi, dedi. Sonra devâmla :

— Sen de artık ölümler arasında sayılırsın dedi. Sonra Resûl-i Ekrem'e salât u selâm getirdi, gizlice duâlar etti ve bana dönerek :

— Sana vasiyetim, Allah'ın kitâbı ve sâlih mü'minlerin yoludur. Ölümü hâtırdan çıkarma, akrabana döndüğün zaman onları Allah'ın azâbının şiddeti ile korkut. Herkese nasihat et, cemâatten santim ayrılma, sonra dininden uzaklaşır ve Kıyâmet'te Cehennem'e gidersin. Benim ve senin için duâ et, dedikten sonra: «Allah'ım, bu adam beni senin için sevdiğini ve senin rızân için ziyâretime geldiğini söylüyor. Cennet'te yüzünü bana göster. Dârü's-Selâm'a onu benimle yerleştir. Dünyâda da onu koru, kaybını kendisine buldur, aza kanâat edenlerden kıl. Dünyâlığını kolaylaştır, kendisini şükredenlerden kıl, ona hayırlı mükâfatlar ver,» diye duâ etti. Sonra da :

— Seni Allah'a emânet ediyorum, Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Seni Allah'a emânet ediyorum, artık bundan sonra beni arama, ben şöhreti sevmem, yalnızlıktan hoşlanırım. Hayatta olduğum müddetçe, bu insanlarla çektiğim büyüktür. Seni dâimâ hâtırlar, senin için duâ ederim. Sen de benim için duâ et, dedikten sonra :

— Şimdi buradan ayrıl ki, ben de ayrılayım, dedi. Bir müddet daha kendisiyle yürümek istedimse de, mümkün olmadı, ağlaşıp ayrıldık. Onu tâkip ettim. Bir sokağa saptığını gördüm. Bilâhare ne kadar araştırdımsa da, bir daha kendisine rastlamadım. Allah rahmet etsin,» dedi.

İşte, dünyâdan yüz çeviren Âhiret yolcularının hâli budur. Velhâsıl, dünyânın, yeşilliklerin gülgelediği ve tozların kapladığı varlıktan ibâret

olduğunu Enbiyâ ve Evliyânın sîretinden öğrenmiş bulunuyorsun. Dünyânın zıddı Âhirettir. Bu da dünyâdan zarûret miktârı alıp onunla Allah rızâsı murâd olunan şeydir. Bu miktar dünyâlıktan değildir. Bu, şöyle bir misâl ile de izâh edilebilir: Bir hacı, hac yolunda dünyâlıktan hiç bir şey ile meşgûl olmayıp, yalnız ibâdetle uğraşacağına yemin ettikten sonra, yemesini içmesini tedârik ve muhâfaza ile meşgûl olsa, yemininde hânis olmaz. Çünkü onlar Hac levâzımâtındandır. Bunun gibi, beden rûhun binitidir. Ömür mesâfesi onunla kat'edilir. İlim ve amele yarayacak şekilde dünyâlıktan alıp bedeninin kuvvetini sağlamak dünyâlıktan değil, Âhirettendir. Şâyet bu arada dünyâlık zevki hâtırına gelirse, o zaman Âhiretten inhırâf etmiş olursun. Bu takdirde kalbinin kararmasından korkulur.

Tanâfîs anlatıyor: «Yedi gün yedi gece aç ve susuz olarak Mes-cid-i Harâm'da Benî Şeybe kapusunda bekledim. Sekizinci gece uyku ile uyanıklık arasında iken, ihtiyâcından fazla dünyâlık peşinde olanların kalb gözlerini Allahu Teâlâ kör eder, diye bir ses duydum.» İşte sana göre dünyâ, bu anlattıklarımızdır. Bunları iyi bil. Allahu Teâlâ dilerse seni irşâd eder.

5 inci BEYÂN :

DÜNYÂYI, İNSANLARA YARATANINI, NERDEN GELİP NEREYE GİDECEKLERİNİ UNUTTURAN DÜNYA MEŞGALELERİ

Bilmiş ol ki; dünyâ, insân için hazzı bulunan ve insânın ıslâhı ile meşgûl olduğu mevcûd maddelerden ibârettir. Bâzılarının sandığı gibi dünyâ, bu için birinden yâni yalnız mevcûd maddelerden veyâ insânın nasîbi olan veya insânı meşgûl eden şeylerden ibâret değil, belki bunların hepsinden ibârettir.

Dünyânın, kendisinden ibâret olduğu mevcûd maddelere gelince; onlar, yer ve yer üzerinde bulunan şeylerdir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّهَا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

«Yeryüzünde olan şeyleri, insanların hangisinin daha iyi iş işlediğini ortaya koyalım diye, yeryüzü için süs yaptık.» (18 - Kehf: 7) Yer, Âdem oğulları için bir döşek, beşik, mesken ve durulacak şeydir. Üzerindekiler de Âdem oğullarının yemesi, içmesi, giymesi ve evlenmesi için olan şeylerdir. Esâsen yer üzerinde olanlar üçe ayrılır. Bunlar mâdenler, nebâtât [bitkiler] ve canlılardır. Nebâtâtı, insan oğlu yemek ve tedâvi için

ister. Demir, bakır gibi mâdenlerden bir kısmını kab, âlet ve edevât yapmak için; altun ve gümüş gibi diğer bir kısmını para olarak kullanmak için ve diğer maksadlar için de diğer mâdenleri arar. Canlılara gelince; bunlar da hayvan ve insân olarak ikiye ayrılır. Hayvanların, yemek için etleri, binmek için de sırtları aranır. Süs eşyası olarak da kullanılır. İnsan oğlu da köle ve hizmetçi olarak kullanılmak için, kadınlar da kendilerinden istifâde edilmek için aranır. Ayrıca insanların gönülleri fethedilip, kalblerinde saygı sağlamak için de insanlar aranır. İşte dünyâ bu maddelerden ibârettir. Allahu Teâlâ bunları :

ذُرِّيَّةَ النَّسَاءِ مِنَ النَّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرَ الْمُقَنْطَرَةَ
مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلَ الْمُسَوَّمَةَ وَالْأَنْعَامَ وَالْحَرْثَ

«Kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altun ve gümüşe, salma güzel atlara, hayvanlara, ekinlere olan ihtiraskârâne sevgi, insanlar için bezenip süslenmiştir.» (3- Âl-i İmrân: 14) âyetinde toplamıştır. Buniardan kadın ve evlâd insanlardan, altun ve gümüş mâdenlerden, at ve koyun hayvandan, hars ise nebâtâtandır.

İşte dünyânın maddeleri bunlardır. Âdem oğlunun bu dünyâ ile iki cihetten alâkası vardır. Bunların biri kalbidir. Dünyâlığı sevmek, âdetâ bir köle gibi ona bağlanmak ve onu sevmektir. Kalbin dünyâ ile alâkalı bütün vasıfları, şu şekillerde tezâhür eder. Bunlar kibir, hıyânet, hased, riyâ, kendini beğenme, sû'-i zan, yağcılık, övgüyü sevmek ve üstünlük taslamak gibi vasıflardır. Buna bâtinî dünyâ derler. Zâhiri dünyâ ise, daha önce anlattıklarımızdır.

Dünyâ ile olan alâkanın ikincisi bedenîdir. Bu ise, kendisine ve başkalarına yararlı olabilmeleri için, mezkûr maddelerin ıslâhı ile uğraşmaktır. Muhtelif san'at kolları gibi. İşte, insan oğlunun kendisini ve yaratanını, nereden gelip nereye gideceğini unutmaması, bu iki alâkası yüzündendir. Yâni kalbin dünyâyı sevmesi, bedenî dünyâlık ile meşguliyetindendir. İnsan oğlu kendini, kendini yaratanı, dünyânın yaratılışındaki hikmet ve sırrı anlayabilseydi, Dünyâ diye adlandırdığımız bu maddelerin kendini Allah'a ulaştıracak olan binitinin, yâni bedeninin yiyeceğinden ibâret olduğunu anlardı. Hac yolunda bindiği devesi yemsiz, susuz ve çulsuz barınamıyacağı gibi, Allah yolunda bindiği bedeni de yemek, içmek, giymek ve meskensiz barınamıyacağı için, bütün dünyâlık bunun içindir.

Dünyâda insânın kendini ve yaratılışındaki maksadı unutup, dünyâlığa dalması, Hac yolunda adamın bindiği devesini süsleyip yem ve tı-

marı ile meşgul olarak Hac yolunda olduğunu unutup kaafileden geri kalması ve nihâyet çölde kendisinin ve devesinin yırtıcı hayvanlara yem olması gibidir. Aklı başında hacı ise, yolculuk için devenin mübrem ihtiyaçlarını te'mîn eder, aklı Hac'da olduğu için yoluna devâm eder. Âhîret yolcusu da böyledir. Aklı başında ise bedenın yalnız zarûrî ihtiyaçları ile meşgûl olur. Aslında bedene ithâl ile ihrâc arasında bir fark yoktur. Her ikisi de bedenın zarûrî ihtiyaçlarıdır. Ihrâcâtı, zarûrî hâllerde yaptığı gibi, ithâlâtta da hüküm aynı olmalıdır. Midesine indirdiğine ne kadar ehemmiyet verirse versin, kıymeti çıkardığıdır. İnsanları Allahu Teâlâ'dan en çok meşgûl eden mideleridir. Çünkü yemek zarûridir. Giyecek ve mesken, mîdeye nisbetle daha ehvendir. Eğer insanlar, bu maddelere ihtiyâcın sebeblerini bilseydiler ve işi ihtiyaç miktarına hasretdediler, dünyâ meşgalesi onları kaplamazdı. Dünyâyı ve dünyânın yaratılışındaki hikmeti bilmedikleri için, dünyâ onları kapladı ve tamamen meşgûl etti. Meşgale üzerine meşgale kendilerini istilâ etti ve asıl maksadı unutarak çölde kaldılar. Biz burada dünyâ meşgalesini, neden buna ihtiyâç hâsıl olduğunu ve maksadlarında insanların nasıl şaşırdıklarını bütün vuzûhu ile anlatalım ki, dünyâ meşgalesinin, insanları Allah yolundan nasıl alıkoyduğunu ve âkıbetlerini kendilerine nasıl unutturmuş olduğunu anlatalım.

Dünyâ meşgalesinden olan ticâret, san'at ve insanların bunlara teveccühü, tamâmen bunlarla meşgûl olmalarının sebebi, insanların üç maddeye muhtâç olmalarındandır. İnsan oğlu, yiyecek, giyecek ve meskene muhtaçtır. Yiyecek, bedenın gıdâsı ve vücûdun bekaası içindir. Giyecek, sıcak ve soğuktan korunmak içindir. Mesken, sıcak ve soğuktan korunmakla berâber kendini ve malını diğer tehlikelerden korumak içindir. Allahu Teâlâ bunları hâzır ve doğrudan insana yararlı bir hâlde yaratmadı ki, insan bunları elde edebilmek için san'ata ihtiyâcı olmasın. Bunların bir kısmı hayvânâta elverişli şekilde yaratılmıştır. Hayvan, hiç bir san'ata muhtâç olmadan nebâtâtta yâni bitkilerden gıdâsını alır. Yaratılışı ise sıcak ve soğuğa karşı mukaavemetlidir. Bînâenaleyh elbise ve meskene de ihtiyâcı yoktur. Fakat insânın yaradılışı ve bünyesi böyle değildir. Bu bakımdan beş san'ata ihtiyâcı vardır. Bunlar, san'atların esâsını ve dünyâ meşgalesinin temelini teşkil ederler. Bunlar ise, zirâat, reâyet yâni koruyuculuk, avcılık, dokumacılık ve inşâattır. İnşâat mesken için, dokumacılık giymek için, çiftçilik yemek için, çobanlık mallar için, avcılık hayvan, mâden ve benzeri şeyleri elde etmek içindir. Çiftçi, bitki nev'inden olanları yetiştirir. Çoban, malları korur. Avcı, insan oğlunun te'siri olmadan meydâna gelen varlıkları elde eder ki, mâdencilik ve muhtelif işler bunun içine girer.

Sonra bu san'atlar, muhtelif âlet ve edevâta muhtâçtır. Dokumacılık,

rençberlik ve avcılık, envâ'-i çeşit âletler ister. Bu âletler, nebâtâtta elde edilir, ağaç gibi. Mâdenlerden elde edilir, demir, bakır ve benzerleri gibi, yâhud da hayvan derilerinden elde edilir. Bütün bunları elde edebilmek için de ayrıca üç şey'e ihtiyaç hâsıl olmuştur. Dülgerlik, demircilik ve dikicilik. İşte bunlar da âletlerin âmilleridir. Dülger ve marangozluk, her ne şekilde olursa olsun ağaç işlemesiyle uğraşan kimseleri; demirciden de her nevi' mâdenleri işleyenleri; dikiciden de her nevi' dişi ve deri işleyicilerini kastediyor ve bunların teferruâtına girişmiyoruz. İşte bunlar, san'atların aslıdır. Aynı zamanda, insan oğlu fıtraten medenidir, yalnız yaşayamaz. Yaşayışında cem'iyete muhtaçtır. Bunun da belli başlı iki sebebi vardır. Birincisi, insan neslinin bekaasıdır ki, bu, en küçük cem'iyet olan karı-kocanın bir arada bulunmasından başlar. İkincisi yemek, giymek, mesken ve çocuk terbiyesi için karşılıklı yardımlaşma zarûretidir. Eşlerin birleşmesi, çocuğun meydana gelmesine sebep olur. Bir kişi hem çocuğa bakmak, hem de geçimi sağlamak işlerini başaramaz. Bu bakımdan âile zarûridir. Fakat bu da yetmez. Çünkü âileler de müstakil olarak yaşayamazlar. Zira bir adam, yukarda anlattığımız bütün san'atları icrâ edemez. Âlet, zirâat, san'at vesâire, bir âile tarafından, te'mîn edilemediği için cem'iyet hayatı yaşamak zarûridir. Yine bunun gibi açık bir odada toplansalar, sıcaktan soğuktan, yağmurdan ve yırtıcı hayvanlardan korunmak için bu da kifâyet etmez. Binaenaleyh sağlam binâlar, müstakil evlere ihtiyaç vardır. Bunların hepsi karşılıklı iş birliği ile meydana geldiği için, köyler ve şehirler kurulmuştur.

Bu şekilde insanlar şehir, köy ve evlerde toplandıktan sonra, aralarında husûmetler peydâ oldu. Çünkü önce âilede bir riyâset başladı. Zayıf veya bakıma muhtaç oldukları için, koca, karının; baba, evlâdın velâyetini üzerine aldı. Hayvanlar haksızlığa uğrasa da onlarda husûmet imkânları yoktur. Fakat akıllı insanları velâyet altına almakta bâzı haksızlıkların doğması husûmetlere yol açar. Kadın, kocanın zulmüne uğradığını, çocuklar babalarından haksızlık gördüklerini öne sürdüler de, bu sûretle ev içinde bir riyâset ve bir husûmet hüküm sürmeğe başladı. Âilelerdeki bu husûmet, memleketlere ve şehirlere de sirâyet etti. Şehir halkının, ihtiyaçlarını te'mîn hususunda uğradıkları haksızlıklardan ötürü aralarında husûmetler zuhûr etti. Eğer bunlar başı boş bırakılsa birbirini öldürür ve yok olurlardı. Bunun gibi, çiftçiler, çobanlar ve diğer san'at erbâbı da sulardan faydalanmak isterdi, tabiatıyla su kâfi gelmeyince aralarında bu yüzden mücâdele başlardı. Aynı zamanda bu san'at sâhibleri muhtelif ârıza ve sebebler dolayısıyla san'atlarını işleyemez hâle de gelebilirler. Bunlar başı boş kalsalar, kendileri de helâk olur, san'atları da ölürdü. İşte bütün bu sebeblerden ötürü daha birçok san'-

atlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir kısmı, taksimde adâlet için ölçü san'atı, millet ve memleketi muhâfaza için askerlik san'atı, doğan ihtilâfları önlemek için ise, hüküm verebilme san'atıdır. Bu da muamelâtta Allahu Teâlâ'nın tâyin ettiği hudud ve şartları bilmekle mümkündür. Bunlar zarûri olan siyasî ve idârî işlerdendir. Bunlarla herkes meşgûl olamaz. Herbirini, o san'atın husûsiyetlerine sâhip âlim ve ehil kimse-ler sevk u idâre edebilirler. Binâenaleyh bunlar sâir işlerle meşgûl olamazlar. Hâlbuki bunların geçim ihtiyâcı olduğu gibi, memleketin de bunlara ihtiyâcı vardır. Çünkü bütün halk harb işleri ile meşgûl olsa, diğer san'atlar ölür. Ordu, geçim telâşesiyle meşgûl olsa, vatan müdâfaasız kahr. Bütün bu sebeblerden ötürü, ordunun geçimini, ya fazla ser-vetten veyâ ganimet malından te'mîn etmek mecbûriyeti hâsıl olur. Bu kadarı ile iktifâ etmezlerse, memleket halkının bunları geçindirmesi icâb eder. Bu bakımdan haraç [vergi] toplamak zarûreti hâsıl olmuştur. Bun- dan da arâzi ve diğer mallardan âdilâne vergi alabilme ilmi doğdu ki, bunlar da tahsildarlar ve hazinedarlarla bu hakları sâhiblerine ödeyecek me'murlardır. Bütün bunlar, gelişigüzel ellerle görölse, nizam ve intizam bozulur. Binâenaleyh, herkese hakkını verecek, âdilâne bir şekilde vazife taksimi yapacak, vatani muhâfaza ve müdâfaa için lüzumlu tedbirleri alacak, vergileri adâletle toplatıp, adâletle taksim edecek bir hü- kümdâra ve bunlar için de müteaddit müessese ve teşekküllere ihtiyâc hâsıl olmuştur. Bu bakımdan da san'atta insanlar üç tâife oldu. **Birincisi** çiftçilik, çobancılık ve san'at, **ikincisi** askerlik; **üçüncüsü** de mâliyecilik ve benzeri işlerdir. Bütün bunlar, yemek, içmek, giymek ve meskenden doğma ihtiyaçlardır. Bütün dünyâ işleri böyledir. Bir kapu açılır açıl- maz onun sebebiyle başka bir kapu daha açılır ve bu, böyle gider. Âdetâ Cehennem'in hâviye kapusu gibi ucu bucağı ve derinliğinin sonu yoktur. Bir vâdisine düşen, oradan diğerine, oradan da başka bir vâdi- ye intikal eder.

İşte bunlar, zirâat ve san'atla alâkah işlerdir. Ancak zirâat ve san'- at, mâl ile yapılır. Maldan maksad yer ve yeryüzündeki şeylerdir. Bun- ların en iyisi gıdâ maddeleri, sonra mesken, sonra da geçim için edindi- ği dükkân, çarşı, arâzi, elbise, mobilya ve mefrûşattır. Sonra bunlar için lâzım olan âletler, sonra bu âletleri imâl için yapılan te'sislerdir. Bu âletler avcılık için köpek, zirâat için öküz ve harb için at gibi bâzan hayvan da olabilir. Bilâhare, mezkûr maddeleri satın alma ihtiyâcı do- ğar. Ekseriyâ çiftçi köyde oturur. Zirâat âletleri orada bulunmaz. De- mirci ve marangoz ise şehirde oturur. Çiftçinin bunlara ihtiyâcı vardır. Aynı zamanda bu san'atkârlar da çiftçiye muhtaçtır. İhtiyaçları, karşı- lıklı te'mîn edeceklerdir. Şu kadar var ki, san'atkâr âleti karşılığında yiyecek almak ister. Fakat bâzan onun yiyeceğe ihtiyâcı olduğu zaman

çiftçinin âlete ihtiyâcı olmaz. Böylece işler karışır. Bunun için herkesin mahsûlünü depolayacak pazarlara ihtiyâç hâsıl olur. İhtiyâç sâhibleri ihtiyâç ânında, oradan ihtiyâçlarını alırlar. Bu sebepten dükkânlar ve pazarlar doğdu. Çiftçiler mahsûllerini, san'atkârlar âletlerini buralara getirirler ve müstehlik bulunmadığı takdirde esnâfa gelen zirâat mahsûlünü ve san'at âletlerini değer fiyatı ile alır, dükkâna kor ve kâr etmek üzere ihtiyâç sâhibleri için bekletirler. Her çeşit metâ'da hüküm böyledir. Sonra bu hâl, memleketlere sirâyet eder, ihtiyâç maddelerini te'min için karşılıklı alış-veriş ederler. Çünkü bir memlekette bulunan, diğer memlekette bulunmayabilir. Bu bakımdan milletlerarası ticâret meydana geldi. Bunun sebebi de, mâl toplama hırsıdır. Bu yüzden başkasının yiyeceğini te'min için, diyar diyar dolaşır, mal toplarlar. Nihâyet bu serveti yâ zâlim hükümdarlar veya yol kesen eşkıyâlar ellerinden alır. Fakat Allahu Teâlâ, onların gösterdikleri bu gafletlerinde, âlemin nizâm ve intizâmını sağlamış olur. Bütün dünyâ nizâmı, işte bu gaflet sâyesinde te'min edilir. Eğer insanlar akıllarını başlarına alıp düşünebilseydiler, dünyâdan yüz çevirirlerdi. Bunu yapsalar geçim zorlaşır, bu sefer de, insanlar ve bu insanların yanında dünyâdan i'râz eden o zâhidler de helâk olurdu.

Aynı zamanda bu ticâret eşyâsını nakletmek için vâsıtaya ihtiyâç vardır. Vâsıta sâhibi ile de, kirâ muâhedesı vardır. Kira da ayrı bir kazanç olur. Sonra bu satış sebepleriyle ortaya para ihtiyâcı çıkar. Çünkü her malın kıymeti muayyen bir para ile ölçülecektir. Verdiği mal şu kadar kuruş, aldığı mal da şu kadar kuruşluktur, diye hesâbı yapılacaktır. Alış-veriş muhtelif mallar arasında yapılabilir. Elbise verip yiyecek alanların hesâbı para ile yapılacaktır. Çünkü elbise ile hayvan, âlet ile yiyecek almak birbirine uymayan şeylerdir. Bunlar arasında muâdelet sağlayacak, her birinin kıymetini ortaya koyacak âdil bir hâkime ihtiyâç vardır. Bu muvâzene, malların maddeleri ve mâliyet değerlerinden sağlanır. Sonra uzun müddet dayanabilecek ve depo edilecek mala ihtiyâç vardır. Çünkü, ihtivac devamlıdır. En çok dayanan ve uzun zaman devâm eden mâdenlerdir. Bunun için altın, gümüş ve bakırdan para yapılmıştır. Sonra paranın değerini tâyin iktizâ etmiştir. Bunun için de darbhâne ve sarrafa lüzum görülmüştür. Bu sûretle bir ihtiyâç diğerini doğurmuş ve bugünkü hâle gelinmiştir.

İşte bütün bunlar, halkın meşgalesi ve geçim yollarıdır. Bütün bu işleri yapabilmek için ilk önce öğrenmek ve bu hususta emek sarfetmek icâb eder. Küçüklüğünde bir san'at sâhibi olmayanlar, sonunda perişân olurlar. Bu sûretle başkasının emeğiyle geçinmek mecbûriyetinde kalırlar. Bundan da iki âdi haslet doğar. Biri, soygunculuk, diğeri de dilenciliktir. Çünkü bunlar başkasının kazancı ile geçinecekler. İnsanlar bun-

lardan kaçınır ve mallarını korurlar. Bunun için de, bu iki sınıf çâre düşünürler. Eşkiyâlar bir araya toplanır, bir kuvvet hâline gelir ve yol keserler. Bunlardan bu işe gücü yetmeyen âcizler de çeşitli yollardan hırsızlık yapmak çârelerini araştırır ve yankesicilik yaparlar. El açanlar ise kendilerine, siz de bizim gibi çalışın da yiyin, dendiği zaman, onlar da dilencilik için çeşitli hile yollarına baş vururlar. Kimi yalandan veyâ gerçekten kör olur, kimi kendini felçli hasta veyâ deli gösterir ve bu sûretle geçimlerini te'mine çalışırlar.

Bir kısmı da, halkın gönüllerini yumuşatıp mallarını ellerinden almak için, habire diller döker, uydurma hikâyeler, câzibeli sözler, güldürücü fıkralar, garîb şiirler, güzel sesle kaafiyeli sözler, mezheb taassubunu körükleyen hikâyeler, ehl-i beyti öven kıssalar, gençleri tahrik eden aşk menkıbeleri söylemek, bir takım çiçekleri ilâç diye satmak, fala bakmak, büyücülük yapmak gibi çeşitli çârelere baş vurarak milletin ceblerinden para sızdırmağa çalışırlar. Çok def'a halk bunlara fazla para verir, sonunda pişmân olsa da, faydası olmaz. Vâizlerin, insanları coşturup paralarını sızdırmak maksadıyla kürsü ve minberlerden yaptıkları coşturucu konuşmalar da bu kabildendir. Gönülleri çekmek için bini aşkın hile yolları vardır. Bütün bu incelikler, maişet te'mini içindir.

Bütün bunlar, insanların, üzerine eğildikleri meşgalelerdir. İnsanları bütün bu yollara sürükleyen geçim dâvasıdır. Ne yazık ki, bu arada insanlar, kendilerini ve yaradılıştaki maksadlarını, nerden gelip nereye gideceklerini unuttu, çölde kaldı ve sapıttılar. Bu arada bozulan zayıf akılları ile fâsid hayâller peşinde koştular, mezheblere ayrıldı ve çeşitli ihtilâflara düştüler. Bir kısmını cehâlet ve gafletleri kapladı da, gözlerini açıp âfiyetlerini düşünmez oldular. Maksad dünyâ hayatını sürdürmektir. Maişetimiz için kazanalım, çalışabilmek için yiyelim, yemek için çalışalım dediler. Kazanmak için yedi, yemek için kazandılar. Bu, çiftçi ve san'atkârlar yoludur. Dünyâda varlıklı ve Âhiretten nasibi olmayanlar da gündüz uğraşır gece yemek için; gece yer gündüz yorulmak için. Bu, kuyudan su çeken saka hayvanının, kuyunun etrafında durmadan dönmesine benzer ki, ardı arası gelmez, ancak ölüm ile sona erer. Diğer bir kısmı da her şey'i anladıklarını iddiâ ettiler. Maksadın, şekaavetle faydalanmak olmadığını, belki saâdetin mîde ve diğer şehvî arzularını tatminden ibâret olduğunu sandılar. Bunlar kendilerini unuttu, bütün kuvvetleri ile kadınların peşine düştü ve zevk u safâyâ daldılar. Hayvanlar gibi yeyip içtiler. Bu emellerine ulaştıkları anda mes'ûd olacaklarını sandılar. Bu hâl, onları Allah'dan ve Âhireti düşünmekten alıkoydu. Diğer bir kısmı da saâdeti servet ve para çokluğunda sandı ve ağır işlere girdi. Toplayıp yığdılar, fakat cimriliklerinden ötürü de doyasıya yiyip içemediler. Ölünceye kadar günleri böyle geçti, bundan zevk

aldı ve böyle yaşadılar. Servetleri ya yeraltında kaybolup gitti veyâ birinin eline geçti de âfiyetle yiyip içti. Fakat vebâli kendilerine âit oldu. Sonradan gelenler, yine aynı yolu tuttu ve onlardan ders almadılar. Bir kısmı da saâdeti, saygı ile anılmakta ve övülmekte sandı, geçim uğrunda bir sürü sıkıntı çekti, yiyip içmedi, servetini güzel elbise ve zinet eşyasına verdi, gösteriş yaptı. Kapu eşiklerini süsledi, süslü binitler te'mîn etti. Bütün bunları, «Bu adam zengin ve servet sâhibidir» desinler diye yaptı ve bunu bir saâdet sandılar. Diğer bir kısmı da saâdeti, yüksek mevki' ihrâzında, insanların kendisine saygı gösterip boyun bükmesinde sandı, ihrâz ettiği mevki'ler sâyesinde hükümdarları taklid ederek insanları emirleri altına almak istedi ve mevkileri büyüdükçe saâdetin en üstün derecesini ihrâz ettiklerini sandılar ve son emelleri bu oldu. Zâten gaafillerin en üstün emelleri budur. Bunların bütün istekleri, insanların Allah'ı bırakıp kendilerine eğilmeleridir.

Bunların dışında daha yetmiş küsûr fırkaya ayrılan ve çeşitli görüşler peşinde olanları vardır ki, hepsi sapmış ve sapıtmış kimselerdir. Bütün bunları bu gibi yollara sevkeden, elbette yemek, giymek ve mesken te'minidir. Bunların peşinde koşarken bunları te'mindeki gaayenin ne olduğunu unuttular. Bunun ne miktârının yeneceğini düşünmedi ve nihâyet bu derekeye düştüler.

Bütün bu meşgale ve sebeblere baş vurmanın hikmetini bilen ve maksadın ne olduğunu anlayanlar, bu gibi meşgalelere dalmaz. O, bunlardan nasibinin ne olduğunu bilir ve ona göre çalışır. Şübhesiz bütün gaaye, helâk olmaktan kendini korumaktır. Bunu bilen meşgaleden kurtarır, kalbî huzûra kavuşur, Âhireti hâtırlar ve ona bâzırlanır. Şâyet ihtiyâcından fazla dünyâlığa dalarsa meşgalesi artar ve bunlar birbirini tâkip ederek teselsül eder dururlar da bunlardan çeşitli sıkıntılar doğar. Böyle dünyâ meşgale ve sıkıntıları kendini kaplayan insan, Allahu Teâlâ'nın kendisini hangi vâdide helâk edeceğini düşünmez ve buna aldırış etmez. Ne yazık ki, son pişmanlık da fayda vermez. İşte dünya meşgalesine dalanların hâli budur.

İnsanların bir kısmı bunu anladı, dünyâdan yüz çevirdi. Fakat şeytan bunları çekemedi. Bunların peşini bırakmadı ve dünyâdan yüz çevirme husûsunda yine onları sapıtmağa muvaffak oldu, bunlar da kısımlara ayrıldılar. Bir kısmı, dünyânın mihnet ve meşakkat, Âhiretin ise saâdet yeri olduğunu, dünyâda ister ibâdet etsin ister etmesin, Âhirete ulaşmanın mes'ûd olacağını sandı ve kurtuluş için bir ân önce ölmenin lüzûmuna inandılar. Bu bakımdan intihâr edenler ve kendini ateşe atıp yakanlar oldu. İşte Hîndû'lardan bir kısmı böyle yapmıştır; kendilerini ateşe atıp yakmış ve dünyâ sıkıntılarından kurtuluş çâresinin bu olduğunu sanmışlardır.

DİĞER bâzıları da, intihârın kendilerini kurtaramıyacağını, belki her şeyden önce beşerî sıfatları öldürmenin gerektiğini, saâdetin, şehvet ve gadabı öldürmekte olduğunu sandı ve şiddetli nefis mücâhedesine giriştiler. Giriştikleri bu ağır riyâzet sebebiyle, kimi hastalandı ibâdetten düştü, kimi de kafayı oynattı, kimi delirdi ve hattâ bir kısmı da helâk oldu. Kötü sıfatları atamayan diğer bir kısmı da şeriatın muhali teklif ettiğini, bu bakımdan aslı olmadığını sandı ve mülhid oldu. Diğer bir kısmı çekilen bütün bu zahmetlerin Allah için olduğunu, hâlbuki Allahu Teâlâ'nın ibâdete ihtiyâcı olmadığını, âsinin isyânı kendisinden bir şey eksiltmeyeceği gibi, âbidin ibâdeti de bir şey'i arttırmayacağına göre, artık ibâdet ve mücâhedeye lüzum yok dedi. Şehvete daldı, şeriat ahkâmını dürerek İbâhî mezhebine geçtiler. Bu davranışlarını tevhidlerinin sâfililiğinden sanmışlar. Şöyle ki; Allahu Teâlâ'nın ibâdete ne ihtiyâcı var? demişlerdir.

DİĞER bâzıları da ibâdetten maksadın, kul, Allah'a ulaşınca kadar yapılan mücâhededeki ibâdet olduğunu, mârifet sâyesinde vuslat hâsıl olduktan sonra ibâdete ihtiyaç kalmadığını sandı ve Allah'ı mârifete ulaştıklarını sanarak tekâlifin kendilerinden düştüğünü, teklifin avâma yapıldığını sandı ve ibâdeti terkettiler.

Bunlar gibi daha bir çok görüşler var ki yetmiş küsur fırkaya ayırılır. Bunları saymak uzun sürer. Bunun için onlardan sarf-ı nazar ederek deriz ki; kurtuluşa eren tek bir fırka vardır. O da Resûl-i Ekrem ve Ashâb'ının yoludur. Bu da, dünyâ ve şehveti tamâmen terk etmeyle mümkündür. Dünyâlıktan yalnız Ahiret azığı olacak miktarını almalı, fazlasını atmalı; şehvetinden de kendisinden akıl ve şeriat yolundan azdıracak kısımlarını atarak, onlara inkıyâd etmemelidir. Bununla berâber şehvetini tamâmen atmağa çalışmaz. Daha doğrusu her işde itidâle riâyet eder. Dünyâlıktan her şey'in peşinde koşmadığı gibi, her şey'i de terketmez. Dünyâlıktan olan her şey'in maksad ve gaayesini bilir ve kendisini tehlikeden koruyacak, ibâdetine medâr olacak kısmını alır. Böylece kalbi bedeninin meşgalesinden kurtarınca, bütün mevcûdiyetiyle Hz. Allah'a teveccüh eder, ömrü boyunca huzûr içinde Allah'a ibâdetine devâm eder. Şehvetlerini murâkabe ve sevk u idâre eder, vera' ve takvâ sınırlarını aşmaz. Bütün bunların tafsîlâtını fırka-i nâciye'ye uymakla bilebilir. Onlar da Ashâb-ı Kirâm'dır. Zîra Resûl-i Ekrem (S.A.V.): «Ümmetim benden sonra yetmiş üç fırkaya bölünecek, bunlardan yalnız bir fırka kurtulacaktır.» buyurdu. «Onlar kimlerdir?» diyenlere de: «Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'tır.» buyurdu. «Ehl-i Sünnet kimdir?» diye soranlara da: «Ben ve Ashâb'ımın yolu üzerindeki olanlardır.»

(520) buyurdu. Onlar, yukarda anlattığımız, aranan orta ve açık yol üzerindedirler. Onlar dünyâdan, lüzûmu kadarını dünyâlık için ve esâsını dinleri için alırlar. Onlar ruhbâniyyet yapıp dünyâyı tamâmen terketmezler. Onlar tavır ve davranışlarında dâimâ orta yolu tâkib eder, ne ileri gider, ne de geri kalırlar. İfrât ve tefritten kaçınır itidâle riâyet ederler. Kitâbın bir çok yerlerinde geçtiği gibi Allahu Teâlâ'nın da sevdiği dâimâ orta derecedir. Her şey'i Allah bilir.

*

Dünyâyı Zemm Kitâbı burada tamâm oldu. Bizi buna muvaffak kılan Allah'a hamd ve Resûlüne salât u selâm ederiz.

Rub'ü'l-Mühlikat

YÜZÜNCÜ KİTÂB

KİTÂBU ZEMMİ L-BUHL
VE ZEMMİ HUSBİ L-MAL

CUMHURİYET İÇİŞLERİ BAKANLIĞI KÜTÜPHANESİ

MÜHÜRÜ VE İMZASI BEYÂNDAN KÜTÜPHANESİNDİR

(520) Tirmizi Abdullah b. Ömer'den rivâyet etti ve hasen olduğunu söyledi. Ayrıca Ebû Dâvud ve İbn Mâce başka yollardan da rivâyet etmişlerdir.

İhyâu 'Ulûmid-Dîn (Cilt : 3)

Rub'u'l- Mühlikât

YEDİNCİ KİTÂB

KİTÂBU ZEMMÎ'L-BUHL
VE ZEMM-İ HUBBÎ'L-MAL

CİMRİLİK VE MAL SEVGİSİNİ ZEMM KİTABI

(MUKADDİME VE ONDÖRT BEYÂNDAN MÜTEŞEKKİLDİR.)

- 0.12
- 1 inci BEYÂN : SERVETİN ZEMMİ VE SERVETİ SEVMENİN KERÂHETİ.
  - 2 nci BEYÂN : SERVETİ MEDHETMENİN VE MEDİH İLE ZEMMİN TE'LİFİ.
  - 3 üncü BEYÂN : SERVETİN ÂFET VE FAYDALARI.
  - 4 üncü BEYÂN : HIRS VE TAMA'IN ZEMMİ İLE KANÂAT VE İNSANLARDAN MÜSTAĞNİ OLMANIN MEDHİ.
  - 5 inci BEYÂN : HIRS VE TAMA'IN İLÂCI VE KANÂAT ETMENİN ÇÂRESİ.
  - 6 ncı BEYÂN : CÖMERDLİĞİN FAZİLETİ.
  - 7 nci BEYÂN : CÖMERDLİKLE ALÂKALI HİKÂYELER.
  - 8 inci BEYÂN : CİMRİLİĞİN ZEMMİ.
  - 9 uncu BEYÂN : CİMRİLERİN HİKÂYELERİ.
  - 10 uncu BEYÂN : İSAR VE FAZİLETİ.
  - 11 inci BEYÂN : CÖMERDLİK VE CİMRİLİĞİN DERECELERİ İLE HAKİKATLERİ.
  - 12 nci BEYÂN : CİMRİLİĞİN TEDÂVİSİ.
  - 13 üncü BEYÂN : İNSANA MALİ HUSÛSUNDA DÜŞEN VAZİFELER.
  - 14 üncü BEYÂN : ZENGİNİ ZEMM, FAKİRİ ÖVMEK.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsustur, O'na hamdederim. Kullarına verdiği bol ve geniş rızık ve ümidlerini kestikten sonra sıkıntılarını izâle etmekle hamd'i hak edip hamde müstahak yalnız O'dur. O Allah ki, bütün varlıkları yarattı ve bütün canlılara bol rızıklar verdi. Kendi cömerdliğinin iktizâsı olarak çeşitli ni'metleri kullarına yağdırdı. Verdiği ni'metlerde değişiklikler yapmak, darlık ve genişlik, zorluk ve kolaylık göstermekle onları ibtilâ ve imtihân etti. Yoksulluk, zenginlik, tama', ümitsizlik, servet, iflâs, acziyet, imkân, hırs, kanâat, cömerdlik, cimrilik, varlığına sevinmek, yokluğuna üzülmek, infak, isar, genişlik, darlık, isrâf, aza rızâ, çoğu hakir görme gibi yollarla onları imtihân etti. Bütün bunlar hangisinin iyi amel işlediğini, hangisinin dünyâyı Âhiret üzerine tercih ettiğini, Âhireti bırakıp dünyâyı meyl ettiğini tecrübe (herkesi kendisine tanıtmak) içindir.

Salât u selâm, o yüce Peygamber Hz. M u h a m m e d ' e olsun ki, onun getirdiği kitab ve din, bütün şeriatleri neshetti. Onun âl ve as-hâb'ına olsun ki, onlar boyun eğerek Rablerinin yoluna girmişlerdir.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; dünyânın ibtilâları muhtelif, geniş ve dal budakları pek çoktur. Fakat en büyük ibtilâsı, en geniş fitnesi servettedir. Servetin fitnesinden kimse kurtulamaz. Kimse ondan müstağni kalamaz. Servet bulununca da onun şerrinden kimse korunamaz. Zira servetsizlikten küfre yakın olan fakirlik doğar. Servet bulunduğu zaman, sonu hüsrân olan azgınlık meydana gelir. Hulâsa, servet, fayda ve zarardan hâli değildir. Faydası, münciyât, zararı ise mühlikâttır. Hayrını şerrinden, iyiliğini kötülüğünden ayırmak zordur. Onu ancak ilimde rusuh bulan, dinde kuvvetli basîret sâhibi kimseler ayırabilir. Öyle sûretâ âlim addedilip kendine mağrûr olanlar bunu ayırd edemezler. Husûsî bir şekilde bunu izâh cidden mühimdir. Zira, «DÜNYÂNIN ZEMMÎ KISMI»nda anlattıklarımız umûmî bir ifâde idi, hususî bir şekilde servete tahsis edilmiş değildi. Dünyâ, peşin istifâde edilen her şey'i içine alır ki;

mâl, bunların bir kısmı olduğu gibi; mevki', mîde ve diğer şehvî ihtiyaçlar, hiddetin gereğini yapmak, hased, kibir, üstünlük iddiâsı da ayrı ayrı dünyâlığın kısımlarıdır. Daha bir çok nevi'leri vardır ki, biz bunlara, insan oğlunun peşinen dünyâda faydalandığı şeyler diyebiliriz. İşte burada, bilhâssa yalnız mâl ve serveti ele alacak ve onu anlatmağa çalışacağız. Zira malın pek çok gaaile ve âfetleri vardır. Servet olmadı mı yoksulluk, varlık olunca da zenginlik vasıfları doğar. Her ikisiyle de insan oğlu tecrübeye tâbi' tutulur. Yoksulların da iki hâli vardır. Yâ hâline kanâat eder veya haris olur. Kanâat makbûl, hırs ise mezmûmdur. Haris olanların da iki hâli vardır; ya insanların elindeki servete gözünü diker veyâ insanlardan müstağni olarak elini kolunu sıvar çiftçilik ve diğer san'atında çalışır. Şübhesiz, başkalarının servetine göz dikmek en kötüsüdür. Servet sâhibinin de iki hâli vardır; ya cimrilik ile serveti üzerinde yatar, kimseye faydası olmaz veyâ infâk eder. Şübhesiz cimrilik mezmûm, infâk ise makbûldür. Infâk edenin de iki hâli vardır; yâ isrâf eder, veyâ iktisâd üzere hareket eder. Bunlardan da makbûl olanı iktisaddır. Bunlar, birbirine benzeyen şeylerdir. Bunların yüzünden perdeyi kaldırıp herbirini olduğu gibi, herkesin gözü önüne sermek mühimdir.

Bütün bunları Allahu Teâlâ'nın izniyle ondört kısımda izaha çalışacağız. Bunlar; malın zemmi, medhi, fayda ve âfetleri, hırs ve tama'nın zemmi, hırs ve tama'nın tedâvî çâreleri, cömerdliğin fazileti, cömerdlikle alâkalı hikâyeler, cimriliğin zemmi, cimrilikle alâkalı hikâyeler, isar ve isarın fazileti, cömerdlik ve cimriliğin dereceleri, cimriliğin ilâcı, sonra mâl ile alâkalı umûmî vazifeler, zenginî zem ve fakîri övme kısımlarıdır.

1 inci BEYÂN : SERVETİN ZEMMİ VE SERVETİ SEVMENİN KERÂHETİ

Bu husustaki âyetler:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

«Ey imân edenler, sizi, mallarınız ve çocuklarınız Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Böyle olanlar, hüsrâna uğrayacaklardır.» (63 - Münâfikûn: 9)

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

«Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız bir sınamadır. Büyük ecir ise Allah katındadır.» (64 - Teğâbü'n: 15) Mâl ve evlâdını Allah katında olan üzerine tercih eden, büyük zarardadır.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ

«Kim dünyâ hayâtını ve onun zinetini arzû ederse, onların yaptıklarının karşılığını burada tamâmen öderiz. Onlar bu hususta bir eksikliğe de uğratılmazlar.» (11 - Hûd: 15)

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ «Ama insân oğlu kendini

müstâğnî sayarak azgınlık eder.» (96 - Alâk: 6 - 7) Günâhı terk ve ibâde-te koyulmak, ancak Allah'ın kuvvet ve kudretiyledir.

أَلَيْكُمُ التَّكَاثُرُ «Çoğunluk o'mak iddianız sizi meşgûl etti.»

(102 - Tekâsür: 1)

Mevzû ile alâkalı Hadisler:

حُبُّ الْمَالِ وَالشَّرَفِ يُنْبِتَانِ النِّفَاقَ فِي الْقَلْبِ كَمَا يُنْبِتُ الْمَاءُ الْبَقْلَ

«Sulanan arâzinin baklayı yetiştirmesi gibi, mâl ve şeref sevgisi de nifâkı geliştirir.»

مَا ذِئْبَانِ ضَارِبَانِ أَرْسِلَا فِي زَرْبَةٍ غَنِمَ بِأَكْثَرِ أَفْسَادٍ فِيهَا مِنْ
حُبِّ الشَّرَفِ وَالْمَالِ وَالْجَاهِ فِي دِينِ الرَّجُلِ الْمُسْلِمِ

«Yırtıcı aç iki kurdun sahverildikleri bir koyun ağılına (sürü-süne) verdikleri zarar, şeref, mâl ve mevki sevgisinin, müslümân kişinin dinine verdiği zarardan daha fazla değildir.» (521)

هَلَكَ الْكَافِرُونَ إِلَّا مَنْ قَالَ بِهٖ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ هَكَذَا وَهَكَذَا وَقَلِيلٌ مَّا هُوَ

(521) Bezzar, değişik ifâde ile Müslim, Tirmizî ve Neselî Kâ'b b. Mâlik'ten rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasen olduğunu söylemiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

«Serveti çoğaltanlar helâk oldu. Ancak Allah'ın fakir kullarına verip bu servet ile hayır ameli işleyenler müstesnâdır. Ne yazık ki bu gibiler de azdır.» (522) Resûl-i Ekrem'e, ümmetinin en kötüleridir kimdir? diye soruldu, «Zenginlerdir.» buyurdu.

سَيَأْتِي بَعْدَكُمْ قَوْمٌ يَأْكُلُونَ أَطْيَابَ الدُّنْيَا وَالْوَأَنَّهَُا وَيَرْكَبُونَ
فُرَةَ الْخَيْلِ وَالْوَأَنَّهَُا وَيَسْكَبُونَ أَجْمَلَ النِّسَاءِ وَالْوَأَنَّهَُا وَيَلْبَسُونَ أَجْمَلَ
الْيَتَابِ وَالْوَأَنَّهَُا لَهُمْ بَطْلُونَ مِنَ الْقَلِيلِ لَا تَسْبَعُ وَأَنْفُسُ بِلَاسٍ
لَا تَقْنَعُ عَاكِفُونَ عَلَى الدُّنْيَا يَغْدُونَ وَيَرْوَحُونَ إِلَيْهَا اتَّخَذُوا هَـا
إِلَهَةً مِنْ دُونِ إِلَهِهِمْ وَرَبًّا دُونَ رَبِّهِمْ إِلَى أَمْرِهَا يَشْتَهُونَ وَلِئِذَا هُمْ
يَنْتَبَهُونَ فَعَزِيمَةٌ مِنْ مُحَمَّدٍ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ لِيْنِ أَذْرَكَهُ ذَلِكَ الزَّمَانُ
مِنْ عَقِبِ عَقِبِكُمْ وَخَلَفَ خَلْفِكُمْ أَنْ لَا يُسَلِّمَ عَلَيْهِمْ وَلَا يَعُودَ مَرْضَاهُمْ
وَلَا يَتَّبِعَ جَنَائِزَهُمْ وَلَا يُوقِرَ كِبَرَهُمْ فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ آعَانَ
عَلَى هَذَا مِنَ الْإِسْلَامِ

«Sizden sonra öyle insanlar gelecek ki, türlü ve zevkli yemekler yiyecek, renkli ve rahat binitlere binecek, rengârenk ve güzel kadınlarla evlenecek, kat kat ve nefis kumaşlar giyecektir. Onların bir mîdeleri var ki az ile doymaz, onların bir istekleri var ki çoğa da kanâat etmez. Dünyâyâ bağlanmışlar. Akşam-sabah düşündükleri ve taptıkları dünyâlıktır. Onu, Allahu Teâlâ'nın dışında ilâh ve Rablerinden başka rab kabul ederler. Bütün çabaları dünyâ içindir. Yalnız hevâ ve heveslerinin peşinde koşarlar. Abdullah'ın oğlu Muhammed'in kat'i sözü şudur ki, sizin veyâ onların peşinden, sizden sonra veyâ onlardan da sonra gelenlerden o güne yetişenler, bunlara selâm vermesin, hastalarını ziyâret etmesin, cenâzelerine gitmesin ve büyüklerine hürmet göstermesinler. Zîra bunları yapanlar, İslâmiyetin yıkılmasına yardım etmiş olur!ar.» (523)

(522) Taberânî Abdurrahmân'dan rivâyet etmiştir..

(523) Taberânî Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

دَعُوا الدُّنْيَا لِأَهْلِهَا مَنْ أَخَذَ مِنَ الدُّنْيَا فَوْقَ مَا يَكْفِيهِ أَخَذَ حَشْفَهُ
وَهُوَ لَا يَشْعُرُ ۝

«Dünyâyı ehline bırakın. Zira ihtiyâcından fazla dünyâlık alan, bil-
meyerek helâkini satın almış olur.» (524)

يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَا لِي مَالِي وَهَلْ لَكَ مِنْ مَالٍ إِلَّا مَا أَكَلْتُ فَأَنْتَ
أَوَّلُ الْبَشَرِ فَأَبْلَيْتَ أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ ۝

«Âdem oğlu, «malım malım» der durur. Hâlbuki malından senin için
ancak yediğin var ki yok olup gidiyor, giydiğin var ki eskiyip mahvolu-
yor, ancak sadaka olarak verdiğini ebedileştiriyorsun.» (525)

Adamın biri Resûl-i Ekrem'e :

— Yâ Resûlallah, acaba ben neden ölümü sevmiyorum? diye sordu.
Resûl-i Ekrem :

— Servetin var mı? diye sordu. Adam :

— Evet, malım mülküm var, dedi. Resûl-i Ekrem :

— Malını hayra ver ve kendinden önce gönder. Çünkü mü'minin
kalbi malı ile berâberdir. Şâyet kendinden önce servetini gönderirse, o
da onun peşinden gitmek ister, şâyet geride bırakırsa kendisi de geride
kalmak ister, buyurdu. Yine :

إِخْلَاءُ ابْنِ آدَمَ ثَلَاثَةٌ وَاحِدَةٌ يَتَّبِعُهُ إِلَى قَبْرِ رُوحِهِ وَالثَّانِي إِلَى قَبْرِه
وَالثَّلَاثُ إِلَى مَحْشَرِهِ فَالَّذِي يَتَّبِعُهُ إِلَى قَبْرِ رُوحِهِ فَهُوَ مَالُهُ وَالَّذِي
يَتَّبِعُهُ إِلَى قَبْرِه فَهُوَ أَهْلُهُ وَالَّذِي يَتَّبِعُهُ إِلَى مَحْشَرِهِ فَهُوَ عَمَلُهُ ۝

«İnsân oğlunun üç dostu vardır. Bunlardan biri, ölünceye kadar ken-
disine arkadaş olur; ikincisi mezara gidinceye kadar, üçüncüsü de mah-
şere kadar kendisinden ayrılmaz. Ölünceye kadar kendisine arkadaşlık
eden servetidir. (Ölünce mal vereseye intikal eder.) Mezara kadar gelen

(524) Bezzâr Enes'den rivâyet etmiştir.

(525) Müslim, Abdullah ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Hadis yuka-
rıda geçti.

âile efrâdı ve diğer ahablarıdır, (onlar da oradan geri döner). Mahşere kadar kendisine arkadaşlık edecek olan amelidir.» (526)

İsâ aleyhisselâm'ın Havârilere kendisine :

— Nasıl oluyor, sen suda yürüyüyorsun da biz batıyoruz? diye sordular. İsâ aleyhisselâm :

— Sizin nazarınızda altın ile gümüş nasıl şeylerdir? diye sorar. Onlar da :

— Çok iyi ve çok güzel şeylerdir, deyince, İsâ aleyhisselâm :

— Fakat benim nazarımda altın gümüş ile toprak arasında bir fark yoktur, der.

Selmân-ı Farsî Ebû'd-Derdâ'ya yazdığı bir mektûbda: «Kardeşim, sakın şükrünü ödeyemeyeceğin dünyalık peşinde koşma. Zira ben Resûl-i Ekrem'in :

نَحْنُ بِصَاحِبِ الدُّنْيَا الَّذِي أَطَاعَ اللَّهَ فِيهَا وَمَالُهُ بَيْنَ يَدَيْهِ كُلَّمَا تَكَفَّاهُ
بِالصِّرَاطِ قَالَ لَهُ مَالُهُ أَمْضَ فَقَدْ آدَيْتَ حَقَّ اللَّهِ فِي. ثُمَّ نَحْنُ
بِصَاحِبِ الدُّنْيَا الَّذِي لَا يُطِيعُ اللَّهَ فِيهَا وَمَالُهُ بَيْنَ يَدَيْهِ كُلَّمَا تَكَفَّاهُ
بِالصِّرَاطِ قَالَ لَهُ مَالُهُ وَلَيْكَ إِلَّا آدَيْتَ حَقَّ اللَّهِ فِي. فَمَا يَزَالُ كَذَلِكَ
حَتَّى يَدْعُو بِالْوَيْلِ وَالشُّوْرِ

«Servetiyle Allah'a itâat eden ve malının hakkını ödeyen mal sâhibi, Kıyâmet günü servetiyle berâber gelir. (Sırat köprüsünden geçerken) her ne zaman Sırat önüne dikilirse, malı, «geç geç. Zira sen bende olan Allah'ın hakkını ödedin.» der. Sonra da malındaki Allah hakkını ödeme-yen gelir. Malı yanında Sırat köprüsü önüne çıkınca, mal, «yazık sana, neden bende olan Allah hakkını ödemedin?» diye onunla alay eder du-rur. Tâ ki adam: «Vay bana, ben ne yaptım.» deyinceye kadar.» (527) buyurduğunu işittim,» dedi.

Zühd ve Fakr Kitaplarında dünyânın zemmi husûsunda anlattıklarımızın hepsi umûmiyetle malın zemmine de şâmilidir. Artık onları tek-râr ile sözü uzatmağa lüzum yoktur. Zira mâl, dünyânın en büyük rûk-nüdür. Bunun için burada yalnız mâl ile alakalı hususları anlatmağa de-vâm edeceğiz. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

(526) Ahmed ve Taberânî Nûman b. Beşîr'den ceyyid sened ile rivâyet et-miştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

(527) İrakî, Selmân'ın değil, Ebû'd-Derdâ'nın Selmân'a yazdığıdır, dedi, fa-kat aksini isbât edenler de vardır. Hadîsi Beyhaki «Şuabü'l-İmân»ında rivâyet et-miştir.

إِذَا مَاتَ الْعَبْدُ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ مَا قَدَّمَ وَقَالَ النَّاسُ مَا خَلَّفَ هـ

«İnsân öldüğü zaman melekler, ne getirdi? İnsanlar ise, (veresele-rine) neyi bıraktı? derler.» (528) Diğer hadiste de şöyle buyurulmuştur:

لَا تَتَّخِذُوا الصِّعَةَ فَيَحْبُوا الدُّنْيَا هـ «Mâl, mülk, arâzi ve servet edin-

meyin, dünyâya meyleder onu seversiniz.» (529)

Bu Husûs İle Alâkalı Diğer Rivâyetler :

Adamın biri Ebû'd-Derdâ'ya mâl gönderir. Ebû'd-Derdâ bunu kötülük kabûl eder ve :

— Bana bu kötülüğü kim yaptı? Allah'ım, sen onu sıhhatli kıl, öm-rünü uzun et ve servetini çoğalt, der. Bu duâsıyla, bol servetle uzun ömür ve sıhhatli bedenini insânı azdıracağına işâret eder ve bunu bir beddûa sayar.

H. A. İ. (R.A.) Ebû'd-Derdâ'nın avucuna bir dirhem sıkıştırır. Ebû'd-Derdâ :

— Sen benim yanımdan uzaklaşmadıkça bana faydalı olamazsın, der.

Rivâyete göre Hz. Ömer Resûl-i Ekrem'in muhterem zevcelerinden Cahş'ın kızı Zeyneb'e bir hediye gönderir. Zeyneb, bunun Ömer'den geldiğini öğrenince, Ömer'e duâ eder ve: «Buna, benden daha fazla ihtiyaç sâhibleri vardı. Koyun onu şuraya da üzerini örtün.» der. Sonra kendisinin bir peçesini parçalayarak onu kese yapar ve bu keselerle pa-rayı akrabalarından muhtaç olanlara ve yetimlere dağıtır, sonra da eli-ni kaldırarak: «Allah'ım, bundan sonra bana Ömer'in atıyyesini nasib et-me.» der. Ve hakikaten o sene ölür. Resûl-i Ekrem'den sonra Resûl-i Ekrem'in zevcelerinden ilk öleni odur.

Hasan-ı Basrî diyor: «Vallahi, parayı üstün tutan kimseyi Al-lah zelil eder.»

Denildi ki altın ve gümüş, ilk def'a para olarak kullanıldığı ve darp-haneden basılıp çıkarıldığı zaman, İblîs bunları eline alarak öptü, yü-züne, gözüne sürerek: «Sizi sevenler benim hakiki kullarımdır.» dedi. Basralı Aclân'ın oğlu Sümeit de: «Altın ve gümüş, münâfıkların yularıdır, onlarla çekilip Cehennem'e götürülürler.» dedi. Yahyâ b.

(528) Beyhâkî Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(529) Tirmizî ve sahîh olduğunu söylediği hâlde Hâkim, İbn Mes'ûd'dan ri-vâyet etmişlerdir.

Muâz: «Para akreb'dir. Panzehirin yoksa onu eline alma. Çünkü seni sokar ve öldürür.» deyince, kendisine: «Paranın panzehiri nedir?» diye soranlara: «Helâlından alıp meşrû olan yerine vermektir.» dedi. **Alâ b. Ziyâd** da şöyle anlatıyor: «Bütün zinet ve süsü ile dünyâ karşıma çıktı. Ben de :

— Senin şerrinden Allah'a sığınırım, dedim. **Dünyâ:**

— Benim şerrimden korunmak istersen altın ve gümüşe kıymet verme, dedi. Çünkü dünyâ demek, altın ve gümüş demektir. Altın ve gümüşü olan, dünyâlıktan her istediğine sâhib olabilir. Bunlardan uzaklaşan, dünyâdan korunmuş olur.» Bunun için şâir :

«Ben bildim ki vera', bu dirhemden korunmaktadır. Paraya gücün yettiği hâlde ona kıymet vermezsen, işte senin takvân, müslümanlık takvâsıdır.»

demiştir. Diğer bir şâir de :

«Kişinin yamalı gömlek, kısa entari giymesine, alnında secde eserinin bulunmasına aldanma. Ona altın ve gümüş göster, sevip sevmediğini o zaman anlarsın.»

Mesleme b. Abdülmelik ölüm döşeginde yatan halife **Ömer b. Abdülâziz**'in ziyâretine gittiğinde, **Ömer'e:**

— Sen ne yaptın? Çocuklarını parasız bıraktın, böyle olur mu? dedi. **Ömer b. Abdülâziz**'in onüç çocuğu vardı. **Mesleme'nin** bu sözü üzerine **Ömer:**

— Beni oturtun, dedi. Oturtular ve dedi ki :

— Ben onların hakkından kimseyi mahrûm etmedim, kimsenin hakkını da onlara veremezdim. Çünkü benim çocuğum da diğerlerinin çocuğu gibi bir insandır. Şâyet Allah'a kulluk ederse, Allah onu korur, Allahu Teâlâ sâlihlerin dostudur. Şâyet âsî olursa ne isterse yapsın, dedi.

Muhammed b. Kâ'b ü'l-Kurazî'nin eline bol miktarda servet geçti. Kendisine :

— Bunu oğlun için alıkoyuyorsun, diyenlere, o:

— Hayır, servetimi kendim için alıkoyacağım, yâni Allah rızası uğrunda sarfedeceğim, oğlumu da Allah'a emânet edeceğim, dedi. Adamın biri: «Sakın kendini kötülüğe sevkedip evlâdını refâha ulaştırma.» dedi. O da yüzbin dirhemi tasadduk etti. **Yahyâ b. Muâz** da: «Mâl sâhibinin ölümü ânında öyle büyük iki felâketi vardır ki, bunlar gibi felâket kimse duymamıştır. Bu felâketlerin birincisi, ölür ölmez servetinin tamâmının elinden alınması, ikincisi de teker teker hepsinden sorulmasıdır.»

2 nci BEYÂN: SERVETİ MEDHETMENİN VE MEDH İLE ZEMMİN TE'LİFİ

Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'in bir çok âyetlerinde ma-la hayr adını vermiştir. Bunlardan biri: **إِنْ شَرَكَ خَيْرًا هـ**

«Eğer mal bırakacaksa...» (2 - Bakara: 180) Âyet-i Kerime'sidir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) de şöyle buyurmuştur:

يَتِمُّ الْمَالُ الصَّالِحِ الرَّجُلِ الصَّالِحِ هـ «İyi mal, iyi adam için ne güzel şeydir.» (530)

Sadaka ve Hacc'ın fazileti hakkında vârid olan âyet ve hadisler, malı medhederler. Zira bu mâlî ibâdetlere, servet sâyesinde erişilir. Allahu

Teâlâ: **رَأَيْتُمْ جَاءَكُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ هـ** «Rabbinden bir

rahmeti olarak hazinelerini çıkarmalarını istedi.» (18 - Kehf: 82) buyurmuştur. Diğer Âyette de şöyle buyurulmuştur:

وَيُمِدُّكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا

«Sizi mallar ve oğullarla desteklesin; sizin için bahçeler vâd etsin, ırmaklar akıtsın.» (71 - Nûh: 12) Resûl-i Ekrem de bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

كَأَدَ الْفَقْرَ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا هـ «Nerde ise fakirlik küfür olacaktı.» (531) Bütün bunlar, serveti övmektedir.

Zemm ile medihden sonra bunları bir araya toplamanın tevcihinde durma, tâ ki, servet edinmenin hikmetini, maksadını, âfet ve gaailelerini bilinceye kadar. Bunları öğrendiğin zaman, servetin bir yönden hayır, bir yönden şer; hayır yönü ile makbûl, şer yönü ile mezmûm olduğunu anlarsın. Yâni bizâtihi servet, ne sırf hayır ve ne de sırf şerdir. Belki hayra da şerre de vesîle olabilir. İşte vaziyeti bu olan, yâni hayra da, şerre de sebep olabilen her şey, bâzan övülür, bâzan da yerilir. Fakat aklı

(530) Ahmed ve Taberâni Amr b. el-Âs'dan sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

(531) Beyhaki «Şuabü'l-İmân»ında Enes'den rivâyet etmiştir. Hadîs yukarıda geçmiştir.

başında olan, yerilenin başka, övülenin de başka olduğunu anlar. Bunun izâhı, şükür bâbında anlattığımız hayrât ve hasenât, ni'metlerin derecelerinin açıklanması, kanâat edilecek miktârı gözden geçirmekle anlaşılır. Biz orada basiret sâhibi, aklı başında insanların maksadları, ebedî ikaametgâh ve ni'metlerin devam yeri olan Âhiretin saâdeti olduğunu anlattık. İşte makbûl servetten bu saâdeti te'mîn eden servet kasdedilir ki, aklı başında olanların maksadı budur. Nitekim Resûl-i Ekrem'e : — İnsanların en akıllısı ve keremlisi kimdir? diye sorulduğunda :

اَكْثَرُهُمُ لِلْمَوْتِ ذِكْرًا وَاشَدُّهُمْ اسْتِعْدَادًا ۝

«Ölümü en çok hâtırlayıp, onun için en fazla hazırlıklı olanıdır.» (532) buyurmuştur. Dünyâda bu saâdete üç vesîle ile erişilir. Birincisi rûhî fazilettir ki bu, ilim ve güzel ahlâktır. İkincisi bedeni fazilettir ki, bu da bedeninin sıhhat ve selâmetidir. Üçüncüsü bedeninin hâricindeki sebeptir. O da servet ve benzeridir. Bunların en üstünü ruhî, ikincisi bedeni ve en âdisi de hâricî olan sebeplerdir, mâl gibi. Servetin en âdisi de altın ve gümüşdür. Çünkü onlar hizmetçidir, onların hizmetçisi yoktur. Onlar bizâtihi matlûb değil, başka şeyler için aranılır. Zira rûh ve kalb bizâtihi saâdeti arayan bir cevherdir. Kendi zâtının sıfatı olmaları için ilim, mârifet ve iyi ahlâka hizmet eder. Beden de duygu ve diğer uzuvları vâsıtasıyla rûha hizmet eder. Yiyecek ve giyecekler de bedene hizmet eder. Çünkü yemekten maksad, bedeninin yaşaması, evlenmeden maksad neslin devâmı, bedenden de maksad rûhu olgunlaştırmak, ilim ve güzel ahlâk ile onu süslemek olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu izâhımızı anlayan, malın kadrini de bilir, nereden şeref kazandığını anlar. Rûhun tekâmülü için, zarurî olan bedeninin yaşayabilmesi için muhtaç olduğu yemek, giymek gibi şeyler için zarurî bir ihtiyaç olması bakımından hayır olduğunu öğrenmiş olur. Bir şey'in fayda, maksad ve gaayesini bilip o şey'i o uğurda kullanan, o maksadla ona teveccüh edip ve maksadı unutmayan, güzel yol tutmuş ve güzel bir istifâde etmiş olur. Netice, hakkında makbûl olur. Demek ki, servet, aslında doğru ve dürüst bir maksada vesîle ve bir âlettir. Servetteki gaaye budur. Bununla beraber servet, kötülükte de kullanılabilir. Bu da ilim ve amel kapusunu kapatıp Âhiret saâdetinden alıkoyan yerlerde kullanılan servettir ki, mezmûmdur. Demek ki, servetin iyilik veyâ kötülüğü bizâtihi değil, maksada nisbetledir. Helâlından kazanılır ve ebedî saâdet için harcanırsa makbûl, aksi ise mezmûmdur. İhtiyâcından fazla dünyâlık edinen, bil-meyerek helâkını hazırlamıştır. Nitekim yukarıda hadîsde geçti. Tabiatlar, insânı Allah yolundan alıkoyan şehvetlere meylettirdi. servet de bu-

(532) İbn Mâce İbn Ömer'den isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

nun âleti olup bunu kolaylaştırdığı için, servetin yeteceği kadarından fazlası mahzûrlu görülmüş ve peygamberler servetin fazlasından Allah'a sığınmışlardır. Nitekim Peygamber Efendimiz :

اللَّهُمَّ اجْعَلْ قُوتَ آلِ مُحَمَّدٍ كِفَايَةً ۝ «Allah'ım, Muhammed'in

âl'inin nafakasını kifâyet miktârı ver.» (533) buyurmuş ve servetin ancak hayra yarayanını istemiştir. Diğer bir hadiste de :

اللَّهُمَّ احْيِي مِنِّيَّ وَأَمِثْنِي مِنِّيَّ وَأَحْسِرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ ۝

«Allah'ım, beni yoksul olarak yaşat, yoksul olarak öldür ve yoksullarla haşreyle.» (534) buyurmuştur. İbrâhim aleyhisselâm da duâsında,

Beni ve da, Allah'a sığınarak : وَأَمِثْنِي وَبَنِيَّ أَنْ تَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ۝ «Beni ve

çocuklarımı putlara tapmaktan uzaklaştır.» (14 - İbrâhim: 35) demiştir. Peygamberler puta tapmayacaklarına göre, buradaki putlardan maksad, altın ve gümüşdür. İbâdetten maksad da bunları sevmek ve onlara aldanmaktır. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

تَعَسَّ عَبْدُ الْدِينَارِ وَعَبْدُ الدِّرْهِمِ تَعَسَّ وَلَا اتَّعَسَّ
وَإِذَا شَبِذَ فَلَا اتَّعَسَّ ۝

«Altın ve gümüşün kulu helâk oldu; sürçmedi, tamâmen helâk oldu.» (535) Onları seven kimsenin onlara taptığını ve bu gibilere tapanların putlara tapmış gibi olduğunu, hattâ Allah'dan başka ne olursa olsun tapan, yâni Allah yolundan kendini alıkoyup, Allah hakkını edâyâ mâni olan her hangi bir şey'in peşinden giden, puta tapmış gibidir. Buna şirk denir. Şirk de ikiye ayrılır. Biri gizli, diğeri âşikâre olan şirktir. Hafi dediğimiz gizli şirkin sâhibi ebedî Cehennem'de kalmaz. Bununla beraber bundan kurtulan da çok azdır. Zira o, karıncanın ayak samatasından gizlidir. Şirk-i celî dediğimiz alenî şirk ise, bunun sâhibi ebedî olarak Cehennem'dedir. Allah ikisinden de bizi korusun.

(533) Dokuz hadis önce geçmiştir.

(534) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(535) Tirmizî Enes'den, İbn Mâce ve Hâkim de rivâyet etmişlerdir. Hâkim, sahîh olduğunu söylemiştir.

3 üncü BEYÂN : SERVETİN ÂFET VE FAYDALARI

Bilmiş ol ki; servet, zehir veyâ zehiri bulunan bir yılan gibidir. Gaaili tarafları zehiri, faydalı tarafları ise panzehiridir. Kâr ve zararını bilenler, zararından kaçınır, kârından faydalanırlar.

Faydalarına gelince; bunlar, dünyâlık için olur, Âhîret için olur. Servetin dünyâ husûsundaki faydalarını saymağa lüzum yoktur. Bunu herkes bilir. Bilmeseler, servet edinmek için kırılıp gitmezlerdi.

DİNİ FAYDASI ÜÇ KISIMDA TOPLANIR :

Birinci kısım, şahsına faydalı olanıdır. Bu da ya doğrudan ibâdetinde olur, veyâ ibâdetine yardımcı olan işinde olur. İbâdetinde kendisine faydası dokunan, Hac ve cihadda servetinden yararlanmak gibi, bunlar servet ile yapılır. Aynı zamanda bunlar Allah'a olan yakınlığın ana kaynağını teşkil ederler. Yoksul, bu faziletlerden mahrûmdur. İbâdeti takviye ve ibâdete yardımcı olması bakımından servetin faydası yemek, giymek, mesken ve evlenmek gibi geçimin zarurî ihtiyaçlarını te'mîn etmesidir. Bu ihtiyaçlar te'mîn edilmediği takdirde, kalb bunlarla meşgûl olur, dinî işler ile uğraşamaz. İbâdet için lüzumlu olan her şey'i te'mîn etmek için çalışmak da ibâdettir. Demek oluyor ki, dine yardımcı olacak, dünyâlığı te'mîn de ibâdettir. Fakat ihtiyaçtan fazlası ve zevk için olanı bu kısma girmez. Çünkü o, dünyâlıktır.

İkinci kısım, insanlara sarfettiğidir ki, bu da sadaka, mürüvvet, ırzı koruma veyâ hizmetçi olmak üzere dörde ayrılır. Sadakanın sevâbı açıktır. Sadaka Allah'ın gadabını söndürür. Bunu sadakanın fazileti kısmında anlattık. Mürüvvet ise, yâni dost ve ahabâba ziyâfet çekmek, hediye vermek ve bâzı yardımlarda bulunmak gibi hususlardır. Bunlara sadaka denmez. Sadaka, muhtaçlara yapılan yardımdır. Aneak bunların da dinî faydaları vardır. Çünkü böyle yedirmek ve hediye vermek sâyesinde dost ve ahabâb edinilir, cimrilikten kurtulur ve cömerdler arasına girer. Zira cömerd, hayır ve hasenât yapan ve böyle yedirip içirenlere denir. Bunun da büyük mükâfatı vardır. Hediye ve ziyâfet hakkında çok rivâyetler vardır. Burada fakir farkı da gözetilmez.

Irzı korumaya gelince: Şâirlerin hicivlerinden korunmak ve dillerini susturmak için onlara verilen paralar gibi, (yazarlar da bu hükümdedir.) Resûl-i Ekrem :

مَا فِي بَيْتِ الْمَرْءِ عَرَضُهُ كُتِبَ لَهُ صَدَقَةٌ بِهِ

«Şerefi koru-

mak için verilen para da sâhibine sadaka yazılır.» buyurdu ve bu gibi

masrafın her ne kadar peşin faydası varsa da, yine dinî sayılmıştır. Nasıl sayılmasın ki bu sâyede, öteki adamı gybetten koruduğu gibi, aralarında doğacak husûmetleri de önlemiş olur.

İstihdâm işine gelince: İnsânın muhtâç olduğu bir çok işler vardır. Eğer bunların hepsini bizzat kendisi yapmağa kalkışırsa yapamayacağı gibi, fikir ve zikir gibi makamların en üstünü olan derecelere de yükselemeyecek ve Âhiret yolculuğunu aksatmış olacaktır. Serveti olmayan, kendi işlerini bizzat yapmak mecbûriyetinde kalır. Hâlbuki başkasının yapamayacağı işlerini bizzat kendin yapacak olursan itâba uğrarsın. Çünkü bizzât senin yapmak mecbûriyetinde olduğun ve başkasının senin hesabına yapamayacağı ilim, amel, zikir ve fikir gibi mühim işlerin vardır. Bunları bırakıp başka şeylerle uğraşmak hüsrândır.

Üçüncü kısım, muayyen bir şahıs için harcanmayan ve fakat faydası umûmî olan hayır işlerine sarfedilen maldır. Câmî, köprü, kervansaray, hastahâne, çeşme ve benzeri yerlere sarfedilen paralar ve yapılan vakıflar gibi. Bunlar, öldükten sonra da yaşayan hayırlardır. Hiç bir şey'i olmasa bile, bunlardan istifâde edenlerin duâsı yeter.

İşte bu anlattıklarımız, malın dinî faydalarıdır. Dünyâlıkta dilencilikten, yoksulluk zilletinden kurtarıp insanlar arasında ululuk mevkiine ulaşmak Âhiretin dışında kalan faydalardır. Servet sâyesinde insânın dost, ahabâb ve yardımcıları çoğalır, herkesin nezdinde saygılı olur. Bütün bunlar, servetin icâbıdır.

SERVETİN ÂFETLERİ

Servetin âfetlerine gelince; bunlar da dinî ve dünyevî olmak üzere ikiye ayrılır. Dinî âfetleri üçtür.

Dini âfetler:

Birincisi, servetin insânı isyâna sevketmesidir. Şehvet taşkındır, fakat acziyyet, şehvet ile kişinin arasına girer ve kendisini korur. Zîra insan, ümitsiz olduğu bir günâhın peşine koşmaz. Ümidlendiği zaman, içinden o tarafa bir temâyül duyar. Servet ise iktidar bahşeder, kötülük erbâbının kuvvetlerini harekete geçirir. Şâyet servet sâyesinde arzularının peşinden koşarsa helâk olur, sabrederse büyük zahmet çeker. Çünkü gücü yetenin sabrı daha zordur. Gizli fitne, âşikâre fitneden daha büyüktür.

İkincisi: Fazla servet, insânı mübâh olan şeylere sevkeder. Bu da derecelerin ilkidir. Servet sâhibi, Süleymân aleyhisselâm gibi, arpa ekmeği yemeğe, kalın kumaş giymeğe ve zevklerini terketmeğe taham-

mül ederse de, onun en güzel tarafı, dünyadan zevklenmek, dünyâlığa alışmaktır ki, servet ile ünsiyet eder. Servet, ayrılamadığı bir sevgilisi hâline gelir. Onunla fazla ünsiyet edince de bâzan helâl yoldan serveti elde edemeyince şübheli şeylere dalar; riyâkârlığa ve yağcılığa baş vurur. Yalan söyler, içi dışına uymaz ve diğer kötü huylara baş vurmak zorunda kalır. Yâni en azından bu derekeye düşer, ancak bu sâyede servet edinir. Çünkü serveti çoğalan kimsenin insanlara ihtiyâcı çoğalır. İnsanlara muhtâç olan, onlara riyâkârlık etmek zorunda kalır. Onların gönüllerini almak için Allah'a isyân eder. İnsân oğlu, birinci âfetten kendini korursa da bu ikinci âfetten kurtulamaz. Böyle insanlara muhtâç olmaktan, dostluklar ve husûmetler doğar. Hased, kin, riyâ, kibir, yalan, söz gezdirme, gıybet ve benzeri dil ve kalb ile alâkah hastalıklar meydâna gelir. Bu hastalıklar diğer âzalara da geçebilir. Bütün bunları mal doğurur.

Üçüncüsü, hiç bir servet sâhibinin kurtulamıyacağı bir âfettir ki, o da servetin ıslâhı ile meşgûl olmak sebebiyle Allah'ın zikrinden mahrûm kalmaktır. İnsânı Allah'dan alıkoyan her şey hüsrân ve zarardır. Bunun için İ s â aleyhisselâm: «Servetin üç âfeti vardır: Birincisi, onu helâlin-den te'mîn etmemektir. Helâlinden kazanırsa, diyenlere, meşrû olmayan yerlere sarfetmektir.» dedi. Meşrû olan yere de sarfederse, diyenlere, o malı düzeltmekle meşgûl olmak, onu Allah'tan alıkor, demiştir. İşte bu, kötü bir hastalıktır. Zîra ibâdetlerin aslı, özü ve sırrı, Allah'ı zikir ve O'nun büyüklüğünü tefekkürdür. Bu ise boş bir kalb ister, huzûr ister. Halbuki servet sâhibi, tarlasında çiftçilerle meşgûl, ortaklarının su ve hudud münâzaaları ile meşbûdur. Ayrıca ücretle çalışanların paraları, hükûmete vereceği vergiler, işçilerin hileleri, zarar etmesi, malının helâk olması, hayvanların yiyeceği gibi hususları ile dâimâ kafası meşguldür. Menkul, gayr-ı menkul, canlı ve cansız bütün mallarda bu düşünceler mevcuddur. En az düşündüğü toprak altında gizli sakladığı altın ve gümüşdür. Bununla berâber onun kaybolmasından, insanların gözünü ondan nasıl keseceğinden ve bunu daha iyi nasıl koruyabileceğinden bir vakit hâli kalmaz, kafası dâimâ o düşünce ile doludur. Dünyânın düşünce sâhası çok geniştir, sonu gelmez, fakat yalnız günlük nafakası bulunan kimse bu düşüncelerden sâlimdir.

İşte bu anlattıklarımız, dünyâlığın âfetleridir. Bunların yanında daha pek çok âfetler de vardır. Hesâbı, alacağı, vereceği, sıkıntısı, muhâfaza vesâire gibi. Bütün bu zehirlerin panzehiri, servetten günlük nafakayı te'mîn edecek miktârı alıkoyup fazlasını hayır ve hasenâta sarf etmektir. Günlük nafaka, hayır ve hasenâta sarfedilen servet dışında kalan varlık zehir ve âfettir.

Lütuf ve keremiyle Cenâb-ı Hakk'dan, selâmete ulaşmak için güzel yardımlar dileriz. Zîra O'nun buna gücü yeter.

4 üncü BEYÂN : HIRS VE TAMA'IN ZEMMÎ İLE KANÂAT VE İNSANLARDAN MÜSTAĞNÎ OLMANIN MEDHÎ

Fakîr kitâbında açıkladığımız gibi, yoksulluk dâimâ makbûldür. Ancak yoksulluğun hâline râzı olarak kanâat etmesi ve kimsenin servetinde gözü olmaması lâzımdır. Kimsenin malında gözü olmadığı gibi, haris de olmayacaktır. Bu da ancak zarûretin en düşük derecesinde yemek, giymek, meskenâ râzı olmakla mümkündür. Yalnız bulunduğu günü ve âzamî bir ay'ı düşünmeli, başka günler için gaaile çekmemelidir. Daha ileri giderse kanâat şerefini kaybeder, tama' ve hırs zilletine düşer. Bu iki hastalık kendisini kötülöklere sürükler, mürüvvete uymayan kötü işler irtikâb ettirir. Hırs ve tama', âdem oğlunun fıtratında vardır. O, aza kanâat etmek istemez. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ ذَهَبٍ لَا يَبْغِي لهُمَا ثَالِثًا وَلَا يَمْلَأُ
جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ هـ

«Âdem oğlunun iki dere dolusu altunu olaydı, üçüncüsünü isterdi. Âdem oğlunun karnını ancak bir avuç toprak doldurur. Tevbe edenin tevbesini Allah kabûl eder.» (536) Ebû Vâkid el - Leysî diyor : «Resûl-i Ekrem'e vahiy nâzil olduğu zaman hemen yanına koşardık, o da gelen vahyi bize öğretirdi. Yine bir gün huzûruna gittiğimizde Resûl-i Ekrem şöyle buyurdu :

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ إِنَّا أَنْزَلْنَا الْمَالَ لِإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ
وَلَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ ذَهَبٍ لَأَحَبَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ ثَانٍ وَلَوْ كَانَتْ
لَهُ الثَّانِي لَأَحَبَّ أَنْ يَكُونَ لَهُمَا ثَالِثٌ وَلَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ
إِلَّا التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ هـ

«Allahu Teâlâ buyurur: «Biz, serveti namaz kılmak ve zekât vermek için indirdik. Hâlbuki âdem oğlunun bir dere altunu olsa, bunun iki de-

re olmasını ister. İki dere dolu altunu olsa, üç olmasını ister. Âdem oğlunun karnını ancak toprak doldurur. Tevbe edeni Allah bağışlar.» (537)

Ebû Mûsâ el-Eş'ari (R.A.): «Berâe sûresi kadar bir sûre nâzil olmuş ve sonra ref'olunmuştur. «Allahu Teâlâ imandan nasibi olmayan kimseler ile de bu dini kuvvetlendirir.» meâlindeki âyet ile: «Âdem oğlunun iki dere dolusu serveti olsa, bunun üçüncüsünü isterdi. Âdem oğlunun karnını ancak toprak doldurur ve tevbe edenin tevbesini Allah kabûl eder.» meâlindeki âyetler hâtırımında kalmıştır.» dedi. (538) Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

مَنْهُوَ مَا لَا يَشْبَعَانِ مِنْهُوُمُ الْعِلْمُ وَمِنْهُوُمُ الْمَالُ هـ

«İki haris doymaz. Biri ilmin harisi, diğeri de malın harisidir.» (539) buyurmuştur. Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur :

يَهْرُمُ ابْنُ آدَمَ وَيَشْبُ مَعَهُ اُنْتَانِ الْاَمَلُ وَحُبُّ الْمَالِ هـ

«Âdem oğlu ihtiyarladıkça iki şey kendisiyle gençleşir. Bunlar tûl-i emel [uzun emel] ve mal sevgisidir.» (540)

Âdem oğlunun cibilliyeti ve tehlikeli tabiatı bu olduğu için, Allah ve Resûlü kanâati övmüşlerdir. Resûl-i Ekrem bir hadisinde şöyle buyur-

muştur : طُوبَى لِمَنْ هَدَى إِلَى الْاِسْلَامِ وَكَانَ عَيْشُهُ كِفَافًا وَقَتْعَ بِهِ هـ

«Müjde ol kimseye ki, İslâm hidâyetine ulaşmış, geçimi yetecek kadar verilmiş ve buna kanâat etmiştir.» (541) Diğer bir hadîsde de şöyle buyurulmuştur :

مَا مِنْ أَحَدٍ فَقِيرٍ وَلَا غَنِيٍّ إِلَّا وَدَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّهُ كَانَ أَوْثَقًا مِنَ الدُّنْيَا

«Fakir olsun zengin olsun. Kıyâmet günü herkes, keşke dünyâda olmeyecek kadar geçimim olsaydı (da fazla olmasaydı), diye temennî edecektir.» (542) Yine Resûl-i Ekrem :

(537) Ahmed ve Beyhâkî sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

(538) Müslim, biraz eksikliği ile, Taberânî tamamını rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

(539) Taberânî İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

(540) Buhârî ile Müslim, Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(541) Tirmizî, sahihtir, dedi. Ayrıca Fudâle'den rivâyet ettiler.

(542) İbn Mâce Nafi' yolu ile Enes'den rivâyet etmiştir.

لَيْسَ الْغِنَى عَزَكَرَةً الْعَرَضُ انَّمَا الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ •

«Zenginlik, servet çokluğu değil, gönül çokluğudur.» (543) buyurmuştur.

Mala fazla haris olmak ve peşine düşmekten de nehyetmek üzere, Resûl-i Ekrem :

أَلَا أَيُّهَا النَّاسُ أَجِلُوا فِي الطَّلَبِ فَإِنَّ لَيْسَ لِعَبْدٍ إِلَّا مَا كَتَبَ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا
وَهِيَ رَاغِمَةٌ عَنْهَا هـ

«Ey insanlar, istekde güzel davranın (rızkınızı helâldan arayın). Zira kişi için ancak yazılan vardır. (Takdir edilen rızkı ne ise odur.) Kendisi için yazılan rızkı yemeden kimse ölmez. Hoşlanmasa da rızkı kendisine verilecektir.» (544) buyurmuştur.

Rivâyete göre Hz. Mûsâ, Allahu Teâlâ'ya :

- Hangi kulun daha zengindir? diye sordu. Allahu Teâlâ :
- Verdiğime en çok kanâat edeni, buyurdu. Hz. Mûsâ :
- Hangi kulun daha âdildir? dedi. Allahu Teâlâ :
- Nefsine insâf edeni, buyurdu.

İbn Mes'ûd'un rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

إِنَّ دُوحَ الْقُدْسِ نَفَتْ فِي رُوعِي أَنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْكُمِلَ
رِزْقَهَا فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ هـ

«Cebrâîl kalbime üfledi: Rızkını almadan kimse ölmeyecek. Öyle ise Allah'tan kork ve rızkını talebde güzel davran.» (545) Ebû Hureyre de Resûl-i Ekrem'in kendisine şöyle söylediğini anlatır :

يَا أَبَاهُ رُزْقُهُ إِذَا شَدَّ بِكَ الْجُوعُ فَعَلَيْكَ بِرَغِيفٍ وَكُوزٍ
مِنْ مَاءٍ وَعَلَى الدُّنْيَا الدَّمَارُ هـ

(543) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(544) Hâkim Câbir'den rivâyet etti ve sahihtir. dedi.

(545) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.

«Yâ Ebâ Hureyre, fazla acıktığın zaman bir bardak su ile bir çörek ye de, dünyâ batsın, de.» (546)

Yine Ebû Hureyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

كُنْ وَرِعًا تَكُنْ عَبْدَ النَّاسِ وَكُنْ قَنِعًا تَكُنْ أَشْكَرَ النَّاسِ
وَاحِبَ النَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا

«Şübheli şeylerden sakın, insanların en âbidi olursun. Kanâatkâr ol, insanların en çok şükredenini sayılırsın. Kendin için sevdiğini başkaları için de sev ki, mü'min olursun.» (547) buyurmuştur.

Ebû Eyyûb el-Ensâri'nin (R.A.) rivâyetinde; kendisinden vezir bir mev'ize isteyen bir Bedevî'yi tama'dan men'etmek üzere yine Resûl-i Ekrem :

إِذَا صَلَّيْتَ فَصَلِّ صَلَاةَ مُؤَيَّعٍ وَلَا تُحَدِّثَنَّ بِحَدِيثٍ تَعْتَدِرُ مِنْهُ
غَدًا وَاجْمِيعِ النَّاسَ مِمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ

«Kıldığın vakit, ehline veda' edenin namazı gibi kıl, yârın özür dileyeceğin sözü konuşma, insanların elinde bulunandan tama'nı kes.» (548) buyurmuştur.

Avf b. Mâlik el-Eşcâi de: «Yedi, sekiz veyâ dokuz kişi vardık, Resûl-i Ekrem'in huzûrunda bulunuyorduk. Resûl-i Ekrem :

— Siz Allah'ın Resûlüne biat etmez misiniz? buyurunca biz :

— Meğer sizinle biatımız yok mu? dedik. Resûl-i Ekrem :

— Bana biat etmez misiniz? buyurdu. Bunun üzerine hemen elimizi uzatarak biat ettik ve bizden biri :

— İşte yine biat ettik, ne buyuracaksın yâ Resûlâllah? dedi. Resûl-i Ekrem :

— Hiç bir şey'i ortak koşmamak şartıyla Allah'a ibâdet edin, beş vakit namazı kılın, ülü'l-emr'i dinleyin ve itâat edin. (Bu arada yavaşça bir şey söyledi:) ve insanlardan bir şey istemeyin, buyurdu.» (549) Râvi

(546) Kâmil ve Beyhâkî Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(547) İbn Mâce rivâyet etmiştir.

(548) İbn Mâce ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdı sahihtir, demiştir.

(549) Müslim'de biraz eksik, fakat Ebû Dâvud ve İbn Mâce'de aynen rivâyet edilmiştir.

diyor ki: «Burada bulunanlardan bâzıları, bu husûsa o kadar ehemmiyet verdi ki, düşen kamçısını dahî kimseye aldırmadı.»

Bu Husustaki Diğer Rivâyetler :

Hız. Ömer: «Tama' fakirlik, kimsenin servetine göz dikmemek ise zenginliktir. İnsanların servetine göz dikmeyen onlardan müstağni olur. Hakîm'in birisine, zenginlik nedir? diye sorduklarında, ümid azlığı ve kifâyet miktârına rızâ göstermektir, dedi. Nitekim şâirin biri meâlen :

«Geçim dediğin, geçmekte olan bir kaç sâatten ibârettir. Günün hâdiseleri bunları çeker götürür.
Geçimine râzı ol, elindekine kanâat et, arzûlarını terket hür yaşa.
Nice ölüm çeşitleri var ki, onlara altın, gümüş ve elmaslar sebep olur.»

demiştir.

Muhammed b. Vasi: Kuru ekmekleri ıslatarak yiyen ve buna kanâat eden, kimseye muhtaç olmaz, derdi. Süfyân-ı Sevrî: «Dünyâ meta'nın en iyisi, elinize geçmeyen, elinize geçen en hayırlısı da elinizden çıkardığınızdır.» derdi. İbn Mes'ûd (R.A.) da şöyle diyor: «Her gün bir melek: «Ey âdem oğlu, sana yetecek kadar az varlık, seni azdıracak çoktan hayırlıdır» diye seslenir.» demiştir. Sümeiyt b. Aclan da: «Ey âdem oğlu, bir karış eninde ve boyunda olan miden neden seni Cehennem'e götürüyor?» demiştir. Hakîm'in birine :

— Servetten neyin var? diye sorduklarında, Hakîm :

— Temiz görünüşüm, gizli iktisâdım ve kimsenin servetinde gözümün bulunmaması vardır, diye cevap vermiştir.

Allahu Teâlâ'nın da şöyle buyurduğu rivâyet edilir: «Ey âdem oğlu, dünyânın hepsi senin olsa, bunlardan yalnız nafakan vardır. Ben, hesâbını başkasının sırtına yüklemek üzere nafakanı te'min ettiğim zaman sana ikrâm etmiş olurum.»

İbn Mes'ûd (R.A.) da şöyle diyor: «Bir ihtiyâc için bir adama gittiğiniz takdirde, «aman sen bilirsin» diye ısrâr edip durmayın. Çünkü onun verebileceği, Allahu Teâlâ'nın kendisine takdîr ettiği miktardır. onu aşamaz.» demiştir.

Emevî'lerden biri Ebû Hâzîm'e yazdığı mektubda :

— İhtiyâcımı bildir, gönderelim, dedi. Ebû Hâzîm :

— Ben ihtiyâcımı Mevlâma yazdım; gönderdiğini kabûl eder, göndermediğine kanâat ederim, diye cevap verdi.

Hakîm'in birine :

— Akli başında olan adamı en çok sevindiren ve hüznünü yok etmeğe en çok yardımcı olan şey nedir? diye sormuşlar, Hakîm :

— Akli başında olan adamı en çok sevindiren şey, sâlih ameli, sıkıntısını en çok gideren şey de mukadderâta rızâ göstermesidir, diye cevâb vermiştir. Yine Hakîm'in biri: «İnsanların en çok darda olanı, hased edenleri, en rahat yaşayanları da kanâat edenleridir. Sıkıntılara mâruz kalıp da en ziyâde bunlara katlanmak zorunda olanları, haris ve tama'kârları, en yumuşak ve huzûr içinde geçim sağlayıcıları da dünyâyı terkedenleri, en çok pişmân olanları da ifrât eden, yâni ilmiyle amel etmeyen âlimleri buldum.» demiştir. Şâir de :

«Yaradana sığınarak kimseye yüz kızartmadan akşama girenden daha huzûr içinde kimse olamaz.»

«Böyle yapmakla hem şerefini korumuş ve hem de alnı açık olur.» dedi. Diğer bir şâir de :

«Kanâat, sâhayı temizlemek ve helâl ile iktifâdır. Böyle davrananlar, hiç bir zaman sıkıntıya girmezler.»

«Ben, geçim için sağa sola koştuğum ve evimden ayrı bulunduğum sıralarda, uzakta kaldığım için dost ve ahibâbımın benden haberi olmadığı gibi, geçim telâşesiyle ölüm bile aklıma gelmez. Hâlbuki ben kanâat sâhibi olsam, rahatlıkla rızkım ayağıma gelirdi. Kanâat, mâl çokluğunda değil, gönül tokluğundadır.»

dedi.

Hiz. Ömer (R.A.): «Allah'ın malından helâl tanıdığımı size bildireyim mi? Biri yazlık ve diğeri kışlık olmak üzere iki elbise ile Hac ve Umre için bir binittir. Bunların dışında nafakam, Kureyş'den her hangi bir adamın geçimi gibidir. Onlardan ne üstünüm, ne de düşük. Buna rağmen bu sarfiyatımın helâl veyâ harâm olduğunu da bilemem.» demiştir. Yâni bu miktârın, kanâat edilecek dereceden fazla olup olmadığında şübhe etmiştir. Bedevî'nin biri kardeşini, haris olması bakımından azarlayarak: «Kardeşim, sen hem arıyor, hem de aranıyorsun. Kaybedemiyeceğin şey, seni aramakta, sen ise muhtâç olmadığın şey'i aramaktasın. Aradığın şey ortada, sen ise olduğun şeyden uzaklaşmaktasın. Sen, harisin mahrûm ve zâhidin merzûk olduğunu bilemiyorsun.» dedi. Nitekim şâir :

«Görüyorum ki, ölmeyecekmiş gibi dünyâyâ daldın, gittikçe hırsın artmaktadır.»

«Acaba artık bu kadarı yeter diyecek bir hedefin var mıdır?» dedi.

Şâbî anlatıyor: «Adamın biri küçük bir kuş avladı. Kuş :

— Beni ne yapacaksın? diye sordu. Adam :

— Kesip yiyeceğim, dedi. Kuş :

— Vallahi, ben ne et ihtiyâcını gidertirim, ne de bir acın karnını doyururum Beni kesip yemekten bir şey çıkmaz. Gel, ben sana üç öğüt vereyim ki bunlar beni yemekten çok daha hayırlıdır. Ancak bunlardan birini senin elinde iken sana söylerim. Diğerini uçup dala konduktan sonra, öbürünü de ovaya açıldıktan sonra söylerim, dedi. Adam :

— Söyle bakalım, deyince, kuş :

— Elde edemediğin şey'in hasretini çekme, dedi. Ve adam kuşu salıverdi ve :

— Hadi, ikinciye söyle, dedi. Kuş, daldan :

— Olmayan bir şey'in olacağına inanma, dedi ve uçup dağın eteğine kondu. Adam :

— Üçüncüyü söyle, deyince, kuş :

— Ey ahmak, beni kesseydin, benim karnımdan her biri yirmi miskal ağırlığında iki tâne inci çıkaracaktın, dedi. Kuş bunu der demez, adam hemen yere yıkıldı ve :

— Eyvâh, diyerek çarpınmağa başladı ve :

— Hadi üçüncüyü söyle, dedi. Kuş :

— Sen daha şimdiden iki öğüdümü unuttun, üçüncüyü söylesem ne kâr. Sana demedim mi? Elde edemediğin şey'in hasretini çekme, mümkün olmayan şey'i de tasdik etme! Ahmak herif, ben kanım, kanadım ve kemiklerimle yirmi miskal gelmem. Yirmi miskal ağırlığında iki taş karnımda nasıl olabilir? dedi ve uçup gitti. İşte bu, âdem oğlunun aşırı derecedeki tama'nının misâlidir. Aşırı tama', hakikati görmekten insanı kör eder de olmayan şey'i olmuş gibi farzeder.

İbn ü's-Sem mâk diyor ki: «Ümid, insânın kalbinde ip, ayaklarında ise bağıdır. Ümidi kalbinden çıkar ki, ayakların bağdan kurtulsun.»

Ebû Muhammed el-Yezîdî de şöyle anlatıyor: «Bir gün Hârûnu'r-Reşîd'in huzûruna girdim. Elinde bulunan bir kâğıda bakıyordu. Kâğıt altun ile yazılmıştı. Hârûn beni gördüğü zaman gülümsedi. Ben de :

— Emîrü'l-mü'minîni, Allah ıslâh etsin, o baktığın nedir? diye sordum. Halife Hârûn :

— Bu iki beyti Emevî'lerin hazinelerinde buldum, hoşuma gittiler. Ben de üçüncü bir beyti buraya ilâve ettim, dedi ve beyitleri okudu :

«Sana bir ihtiyâç kapusu kapandığı zaman, onu terket; zîra sana başka kapu açılır.»

«Zîra bir mide doldurmak ve kötülüklerden kaçınmak da sana yeter.»

«Şerefini ayaklar altına alma, ukûbeti boynuna olan günahları yüklenmekten de sakın.»

Abdullah b. Selâm Kâ'b'e sordu:

— Âlimler ilmi anlayıp kafalarına yerleştirdikten sonra onu oradan söküp atan nedir? Kâ'b:

— Tama', hırs ve ihtiyaç peşinde koşmaktır, dedi. Adamın biri de Fudayl'e: «Kâ'b'ın bu sözünü bana açıklar mısın?» deyince, Fudayl: «Tama', kişinin bir şey'i araması ve mukaddesatını bu uğurda fedâ etmesi demektir. Hırs ise nefsinin her şey'i istemesi ve senin de onun istediklerini yerine getirmendir. Bunun için de şuna buna ihtiyâcın olur. İhtiyâcını yerine getirenler, seni burnundan yakalamış olurlar. İstedikleri yere sürüklerler. Onlara boyun bükersin. Dünyâ sevgisinden dolayı hasta oldukları takdirde ziyâretlerine gider, tesâdüf ettiğin zaman kendilerini selâmlarsın. Verdiğin selâm, yaptığın ziyâret, Allah için değildir. Eğer bunlara ihtiyaç göstermesen senin için çok daha hayırlı olurdu.» Sonra Fudayl devamla: «Bu benim anlattığım, falan ve falancadan yüz hadis rivâyet etmekten, senin için daha hayırlıdır.» dedi.

Hakîm'in biri: «İnsan oğlunun şaşılacak hâllerinden biri â: «Şâyet «dünyâda ebedî kalacaksın» diye kendisine söylense, bu muvakkat hayât-taki dünyâlık peşinde olmasından daha ileri gidemiyeceğidir.» dedi.

Abdülvâhid b. Zeyd de şöyle anlatıyor: «Bir def'a bir kiliseye uğradım ve Râhibe:

— Nerden yiyip içiyorsun? diye sordum. Rahib:

— Rabbımın harman yerinden yiyip içiyorum. O Allah ki değirmeni yarattı (derken dişlerini gösterdi) onun öğüteceği unu gönderir, dedi.»

5 inci BEYÂN: HIRS VE TAMA'IN İLÂCI VE KANÂAT ETMENİN ÇÂRESİ

Bilmiş ol ki; bu tedâvi üç esâstan meydâna gelir. Bunlar sabır, ilim ve amel'dir. Bunların hepsi de beş şeydir.

Birincisi, ameldir. Bu da geçimde iktisâd, infâkta itidaldır. Kanâatın yüceliğine ulaşmak isteyen kimse, mümkün mertebe masrafları azaltmalı ve zarûrî sarfiyatla iktifâ etmelidir. Masrafları çok olup eli açık olanlar, kanâat edip az ile kifâyet edemezler. Meselâ, yalnız ise kalın bir elbise ile iktifâ etmeli, yemekten de Allah ne verdi ise ona râzı olmalı, mümkün mertebe eti azaltmalı, bunu itiyâd hâline getirmelidir. Çoluk-çocuk sâhibi ise, onları da buna alıştırmalıdır. Artık bu sâyede nafaka te'mini kolaylaşır da geçim sıkıntısı azalır. İşte kanâatte asıl olan budur. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ الرِّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ ۝

«Allahu Teâlâ her işde yumuşaklığı ve kolaylığı sever.» (550) Yine

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) : مَا عَالَ مِنْ اقْتَصَادٍ ۝ «İktisâd eden sık-

kıntı çekmez.» (551) buyurmuştur. Diğer hadiste de şöyle buyurulmuş-
tur :

ثَلَاثٌ مُنْجِيَاتٌ خَشْيَةُ اللَّهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ وَالْقَصْدُ فِي الْغِنَى
وَالْفَقْرُ وَالْعَدْلُ فِي الرِّضَا وَالْعَضْبُ ۝

«Üç şey münciyâttandır, insânı korur. Bunlar, gizli ve âşikârede Al-
lah'dan korkmak, yoksulluk ve varlıkta iktisâda riâyet, hiddetli ve hid-
detsiz zamanlarda da adâlettir.» (552)

Adamın biri Ebû'd-Derdâ'nın yerden dâne topladığını görün-
ce, «Geçimdeki kolaylığın fakihliğindendir.» dedi. İbn Abbâs'ın (R.
A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

الْاِقْتِسَادُ وَحُسْنُ الْقَمَتِ وَهَذَا الصَّالِحُ جُزْءٌ مِنْ بَيْعٍ
وَعِشْرِينَ جُزْأً مِنَ الشُّبُورَةِ ۝

«Geçimde, iktisâtta güzel yol tâkib etmek, peygamberliğin yirmi kü-
sûr cüz'ünden bir cüz'dür.» (553) buyurmuştur. Bir başka hadis-i şerif-

te de : التَّذِيرُ نِصْفُ الْمَعِيشَةِ ۝ «Tedbirli olmak, geçimin ya-

rısıdır.» (554) buyurulmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

(550) Buhâri ile Müslim, Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

(551) Ahmed ve Taberânî İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir. Başka rivâ-
yet yolları da vardır.

(552) Bezzâr, Taberânî, Ebû Nuaym ve Beyhaki Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(553) Ebû Dâvud, İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da
vardır.

(554) Ebû Mansûr ed-Deylemî Enes'den rivâyet etmiştir.

مَنْ أَقْصَدَ اغْتَاةَ اللَّهِ وَمَنْ بَذَرَ أَفْقَرَهُ اللَّهُ وَمَنْ ذَكَرَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ حَبَّةً

«İktisâd edeni Allah zenginleştirir, israf edeni fakirleştirir. Aziz ve Celil olan Allah'ı zikredeni de Allah sever.» (555)

Başka bir hadîsde :

إِذَا أَرَدْتَ أَمْرًا فَعَلَيْكَ بِالْوَدِّ دَحَىٰ يَجْعَلُ اللَّهُ لَكَ فَرَحًا وَمَعْرَجًا

«Bir şey yapmağı murâd ettiğin zaman, âhestelikle davran ki, Allahu Teâlâ sana ferahlık ve çıkacak kolaylık gösterecek.» (556) buyurulmuştur. İnfakta iktisâd, çok mühimdir.

İkincisi, bugünlük nafakası te'min edilen kimsenin, yarın için mukadder olan rızkın kendisini bulacağı inancı, bu hususta en büyük yardımcıdır. Fazla istek rızkın gelmesine bir sebep teşkil etmediğini bilmeli ve Allahu Teâlâ'nın va'dine güvenle bakmalıdır. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا

«Yeryüzünde yaşayan bütün canlıların rızkını vermek Allah'a mahsustur.» (11 - Hûd: 6) Şeytâna aldanmamalı; şeytan insanı yoksullukla korkutur ve fuhşiyât ile emrederek der ki: «Durma, şimdi topla, ne olur ne olmaz, ilerde hastalanırsın, kazanamaz hâle gelirsın de, dilenmeğe mecbûr kalırsın.» Bu sûretle insânı ömrü boyunca meşgûl eder. Sonra da adamın karşısına geçerek güler. Çok kere de aradığını bulamaz. Nitekim şâir :

«Yoksulluk korkusu ile ömrünü servet toplamak peşinde harcamak, fakirliğin tâ kendisidir.»

demiştir.

Hâlid'in oğulları Resûl-i Ekrem'in huzûruna girerler. Resûl-i Ekrem :

لَا تَبْتَغُوا مِنَ الرِّزْقِ مَا تَهْتَمُّونَ بِهِ زَوْسُكُمْ فَإِنَّ الْإِنْسَانَ بَلِيدٌ أَمُّهُ
أَخْرَجَتْ عَلَيْهِ فِئْرَةٌ بَرَزَتْهُ اللَّهُ تَعَالَى

(555) Bezâar Talha'dan rivâyet etmiştir.

(556) İbn Mubârek rivâyet etmiştir.

«Başınız hareket ettiği ve sallandığı müddetçe rızaktan ümid kesmeyin. Zira insan, derisiz kızıl bir et parçası hâlinde doğar da Allahu Teâlâ onun rızkını verir.» (557) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

أَلَا إِنَّهَا الشَّائِرُ أَجْمَلُوا فِي الطَّلَبِ فَإِنَّهُ لَيْسَ لِعَبْدٍ إِلَّا مَا كُتِبَ لَهُ
وَلَنْ يَذُوبَ عَبْدٌ مِنْ الدُّنْيَا حَتَّى يَأْتِيَهُ مَا كُتِبَ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ

«Ey insanlar, dikkat edin, rızkınızı güzel yollardan arayın. Kul için takdir edilenden fazlası yoktur. Kul, dünyâdan göç etmeden kendisi için takdir edilen rızkı alacaktır.» (558) Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

لَا تَكْثُرْ هَمَّكَ مَا يَقْدَرُ يَكُنْ وَمَا تَرْزُقُ يَا بَيْتِكَ هـ

«Nafakan için fazla üzülme, mukadder olarak tâyin edilen rızkın seni bulacaktır.» (559) Hırstdan kurtuluş, ancak Allahu Teâlâ'nın kullarına takdir ettiği rızkı vereceğine kat'î olarak inanmaktır. Bu da, rızkını meşrû yoldan aramakla mümkündür. Hattâ beklemediği ve ummadığı taraftan bile kulun rızkını Allahu Teâlâ'nın vereceğine inanmaktır. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ بِجَمَلٍ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ هـ

«Allah, kendisine karşı gelmekten sakınan kimseye kurtuluş yolu sağlar, ona beklenmediği yerden rızık verir.» (65 - Talâk: 2,3) buyurmuştur. Umduğu rızık kapusunun kendisine kapanmasından ümitsizliğe düşmemelidir. Zira Resûl-i Ekrem :

أَبَى اللَّهُ أَنْ يَرْزُقَ عَبْدَهُ الْمُؤْمِرَ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ هـ

«Allahu Teâlâ olgun mü'min kulunun rızkını ummadığı taraftan verir.» (560) buyurmuştur.

(557) İbn Mâce Habbe ve Sevâ'dan rivâyet etmiştir.

(558) On üç hadis önce geçmiştir.

(559) İsfahânî «Et-Tergib ve't-Terhib»de mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(560) İbn Hibbân «Zu'afâ»da İbnü'l-Cevzi «El-Mevzu'ât»da rivâyet etmişlerdir.

Süfîyân diyor ki: «Sen Allah'a karşı saygılı müttakilerden ol. Ben, takvâ sâhibi olup da ihtiyaç içerisinde terkedilen bir kimseyi görmedim. Allahu Teâlâ onun rızkının kendisine götürülmesini müslümanların kalblerine ilhâm eder.»

Mufaddal diyor ki: «Bedevinin birine :

— Geçimini nasıl sağlıyorsun? diye sordum. Bedevî :

— Hacıların kurban ve sadakalarından, dedi. Ben :

— Hacılar gidince ne yaparsın? diye sordum. Bedevî :

— Eğer ancak bildiğimiz yerden geçinseydik, yaşayamazdık, diyerek ağladı.»

Ebû Hâzım da şöyle diyor: «Dünyâyı iki şey buldum. Bunlardan biri benim içindir. Fakat ben bütün gücümle çalışsam, zamanından önce onu te'min edemem. Biri de benim değildir. Bütün gücümle çalışsam, onu da elde edemem. Çünkü şimdiye kadar ne elde ettim, ne de edebilirim. Benim için olan, başkasına verilmediği gibi, başkası için olan da benden memnûdur. Daha bunların peşinde ömrümü niye yıpratayım.» İşte bu anlayış, bu hastalıkların bir tedâvisidir. Şeytanın, yoksullukla insânı korkutması hâlinde bu silâhı kullanmak lâzımdır.

Üçüncü tedâvi yolu da, kanâatta olan şerefi, hırs ve tama'da olan zilleti bilmektir. Bunu anlayan kimse, kanâate meyleder. Zira hırs, mihnet ve meşakkatten, tama' da zilletten hâli değildir. Kanâatda yalnız şehvî arzûlardan ve fuzulî şeylerden sabretme acısı vardır. Bunu da Allah'dan başka kimse bilmez. Bu sabırda, Âhiret sevâbı da vardır. Ama hırs ve tama'da insanların gözünü çekmek vardır. Bu ise vebâl ve günahıdır. Hırs ve tama' sebebiyle insanda izzet-i nefis kalmayacağı gibi, hakka uymak kudretini de kaybeder. Çünkü tama' ve hırsı çoğalan kimsenin, insanlara olan ihtiyâcı da çoğalır, onları hakka dâvet edemez olur. Onlara yağcılık yapmak zorunda kalır. Bu ise dini için tehlikelidir. İzzet-i nefis ve midesinin arzûları üzerinde müessir olamıyan kimse, akıl hastası ve imânı zayıf olan kimsedir. Nitekim Resûl-i Ekrem :

عِزُّ الْمُؤْمِنِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّكَاسِ «Mü'minin izzeti.

insanlardan müstağni kalmasıdır.» (561) buyurmuştur. Kanâatte hürriyet ve izzet-i nefis vardır. Bunun için; kimden müstağni olursan onun benzeri, kime muhtâc olursan onun esiri, kime de iyilik edersen onun mîri olursun, denmiştir.

(561) Taberânî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdının sahih olduğunu söylemiştir.

Dördüncü tedâvi yolu, gayr-ı müslim ve ayak takımlarının, ahmak ve hattâ bâzı akılsız ve dinsizlerin nasıl ni'metlere müstağrak olduklarını görmeli, sonra da peygamberlerin, velîlerin, Hulefâ-i Râşidîn, Sahâbe ve Tâbiîn'in ahvâlini düşünmeli ve söylediklerini dinlemeli, tavır ve hareketlerini gözden geçirmeli ve daha sonra da kimlere benzemek istediğini tesbît etmelidir. O gibilere mi yoksa peygamber ve taraftarlarına mı? Bu sâyede aza kanâat ve darlığa tahammül eder. Bunu düşünmez de hemen midelerini doldurmağı düşünürse, merkebin ondan fazla yediğini, münâsebette bulunmak isterse, domuzun ondan fazla münâsebette bulunduğunu, eğer giyim ve binitinde süslenmek isterse, Yahudileri geçemeyeceğini düşünsün. Şâyet her şey'in azı ile kifâyet eder ve aza râzı olursa, peygamberler ve velîlere yaklaşacağını düşünsün.

Beşinci çâre, malın âfâtı kısmında anlattığımız gibi, servet edinmenin tehlikelerini düşündürmektir. Bunlar kaybolma, çalınma ve yağma edilme gibi tehlikelerdir. Hâlbuki servet olmayınca bu gibi tehlike ve sıkıntılar da ortadan kalkar. Ayrıca yine mâl âfâtı kısmında anlattığımız vec-hile, Âhiretteki zararlarını, daha beş yüz yıllık mesâfede, Cennet'e girmesine mâni olmak üzere servetinin karşısına çıkacağını düşünmeli. Zîra o, kifâyet miktârı ile kifâyet etmez, fazlasını ararsa, zenginlerden olur, fakirler defterinden çıkarılır. Fakirler defterinde kalabilmek için, dünyâlıkta kendisinden üstün olana değil, dâima kendisinden düşük olana bakmalıdır. Fakat şeytan dâimâ insanın gözünü, dünyâlıkta kendisinden ileri olana baktırır ve «niçin tenbellik ediyorsun, şunların nasıl bolluk ve refâh içinde yaşadıklarını görmüyor musun? Sen neden onlardan geri kalıyorsun, durma çalış» der. Ebû Zer (R.A.) diyor ki: «Sevgili Peygamberimiz bana tavsiyesinde; dünyâlık hususunda dâimâ sende düşük olana bak, senden ileride olana bakma, buyururlardı.» Ebû Hureyre'nın (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

إِذَا نَظَرَ أَحَدُكُمْ إِلَى مَنْ فَضَّلَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الْمَالِ وَالْخَلْقِ فَلْيَنْظُرْ
مَنْ هُوَ أَنْفَقَ مِنْهُ مِقْدَرٌ فَضَّلَ عَلَيْهِ

«Sizden biriniz kendisinden daha üstün servete mâlik olan kimseyi gördüğü zaman, hemen kendisinden düşük olanı düşünsün.» (562) buyurmuştur.

İşte bunları anlayan kimse, kanâat ahlâkını elde edebilir. İşin başı

sabır ve kuruntu azlığıdır. Şâyet dünyâdaki sabrının nihâyet sayılı günler olduğunu ve bu sabır sâyesinde ebediyyen istirahate ulaşacağını bilirse, bu, ilâçların acılığına tahammül eden bir hasta gibi olur.

6 ncı BEYÂN : CÖMERDLİĞİN FAZİLETİ

Bilmiş ol ki; elde servet olmadığı takdirde, müslümâna yakışan, kânâat edip haris olmamak olduğu gibi, servete sâhip olduğu takdirde de başkalarını kendi üzerine tercih, cömerdlik, hayrât ü hasenât yapmak, cimrilik ve bahillikten kurtulmaktır. Sehâvet, peygamberlerin ahlâkı ve kurtuluşun ana yollarından biridir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

السَّخَاةُ شَجَرَةٌ مِنْ شَجَرِ الْجَنَّةِ أَغْصَانُهَا مُتَدَلِّيَةٌ إِلَى الْأَرْضِ
فَمَنْ أَخَذَ بِغُصْنٍ مِنْهَا قَادَهُ ذَلِكَ الْغُصْنُ إِلَى الْجَنَّةِ ۝

«Cömerdlik, Cennet ağaçlarından bir ağaçtır. Dalları dünyâyâ sarkıtılmıştır. Her kim onun bir dalına yapışırsa o dal onu çeker Cennet'e götürür.» (563) Câbir'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

قَالَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّ هَذَا دِينُ
إِرْضِيَّتِهِ لِنَفْسِي وَلَنْ يُضِلَّهُ إِلَّا السَّخَاةُ وَحَسَنُ الْخَلْقِ فَاصْكُرُوا
بِهِمَا مَا اسْتَطَعْتُمْ ۝

«Cebrâil aleyhisselâm dedi ki; Allahu Teâlâ buyurdu: «Zâtım için râzı olduğum din bu (İslâm) dinidir. Buna yaraşan, ancak cömerdlik ve güzel ahlâktır. Gücünüz yettiği kadar, bu iki vasıf ile, bu dine ikrâm ediniz.» (564) Hz. Âişe'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

«Allahu Teâlâ bütün velîlerini cömerd ve güzel ahlâklı kılmıştır.» (565) Câbir'in (R.A.) rivâyetinde; Resûl-i Ekrem'e hangi amelin daha faziletli olduğu soruldukta :

(563) İbn Hibbân «Zu'afâ»da ve diğerleri rivâyet etmişlerdir.

(564) Dârekutnî rivâyet etmiştir.

(565) Dârekutnî rivâyet etmiştir.

الصَّبْرُ وَالسَّمَاةُ هـ

«Sabır ve cömerdliktir.» (566) buyurmuşlardır.

Abdullah b. Ömer'in rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

خُلِقَانِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَخُلِقَانِ يُبْغِضُهُمَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَأَمَّا
الَّذَانِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ تَعَالَى فَحَسَنُ الْخَلْقِ وَالسَّخَاءُ وَأَمَّا الَّذَانِ يُبْغِضُهُمَا اللَّهُ
فَسَوْءُ الْخَلْقِ وَالْبُخْلُ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا اسْتَغْمَلَهُ فِي قَضَاءِ

حَوَائِجُ النَّاسِ هـ

«İki haslet var ki Allahu Teâlâ onları sever ve iki haslete de buğze-
der. Sevdiği hasletler; cömerdlik ve güzel ahlâktır. Sevmediği iki huy da,
kötü ahlâk ve cimriliktir. Allahu Teâlâ bir kulunun iyiliğini dilediği za-
man, onu, insanların işlerini görmekte istihdâm eder.» (567) Mıkdâm
b. Şureyh'in babasından, onun da babasından rivâyetinde, dedesi Re-
sûl-i Ekrem'e: «Beni Cennet'e koyacak bir ameli bana öğret.» deyince,
Resûl-i Ekrem :

إِنْ مِنْ مُوجِبَاتِ الْمَغْفِرَةِ بَذَلُ الطَّعَامِ وَإِفْسَاءُ السَّلَامِ وَحُسْنُ الْكَلَامِ

«Bol yemek yedirmek, herkese selâm vermek ve güzel konuşmak,
mağfireti gerektiren sebeplerdendir.» (568) buyurdu. Ebû Hurayre'-
nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

السَّخَاءُ شَجَرَةٌ فِي الْجَنَّةِ مَنْ كَانَ سَجِيًّا أَخَذَ بِغُضَنِ مِنْهَا فَلَمْ يَتْرُكْهُ ذَلِكَ الْغُضْنُ
حَتَّى يَدْخُلَهُ الْجَنَّةُ وَالشَّمْعُ شَجَرَةٌ فِي النَّارِ مَنْ كَانَ شَجِيحًا أَخَذَ بِغُضَنِ
مِنْ أَغْصَانِهَا فَلَمْ يَتْرُكْهُ ذَلِكَ الْغُضْنُ حَتَّى يَدْخُلَهُ النَّارُ هـ

«Cömerdlik, Cennet'te bir ağaçtır. Cömerd olan, onun bir dalını ya-

(566) İbn Hibbân «Zu'afa»da rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da var-
dır.

(567) Ebû Mansûr Deylemî rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

(568) Taberânî biraz değişik ifade ile rivâyet etmiştir.

kalamıştır. O dal onu Cennet'e götürmeden bırakmaz. Cimrilik de Cehennem'de bir ağaçtır. Cimri de bu ağacın bir dalına yapışmıştır, o dal, o adamı Cehennem'e götürmeden bırakmaz.» (569) Ebû Said el-Hudrî'nin (R.A.) rivâyetinde; Resûl-i Ekrem:

يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى أَطْلُبُوا الْفَضْلَ مِنَ الرِّحْمَاءِ مِنْ عِبَادِي تَعِيشُوا فِي أَكْنَافِهِمْ
فَإِنِّي جَعَلْتُ فِيهِمْ رَحْمَتِي وَلَا تَطْلُبُوهُ مِنَ الْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ فَإِنِّي
جَعَلْتُ فِيهِمْ سَخَطِي

«Allahu Teâlâ buyuruyor ki; fazileti, kullarımın merhametli olanlarında arayın, onlara sığının. Zira ben rahmetimi onlara yerleştirdim. Kattı yüreklielerde fazilet aramayın, zira onlarda da gazabımı yerleştirdim.» (570) buyurmuştur. İbn Abbâs'ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

تَجَافَوْا عَنْ ذَنْبِ السَّيِّئِ فَإِنَّ اللَّهَ أَخِذٌ بِيَدِهِ كُلَّمَا عَثَرَ

«Cömerd'in kusûruna bakmayın. Zira o, her sürçtüğü zaman, Allahu Teâlâ onun elinden tutar.» (571) İbn Mes'ûd'un (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

الرِّزْقُ إِلَى مُطْعِمِ الطَّعَامِ أَمْرَعُ مِنَ السَّكِينِ إِلَى ذِرْوَةِ الْبَعِيرِ وَإِنَّ اللَّهَ
تَعَالَى لَيَبَاهِي بِمُطْعِمِ الطَّعَامِ الْمَلَائِكَةَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ

«Devenin boynuna dayanmış bıçağın kesmesinden daha sür'atli olan, yemek yedirenin rızkının ayagina gelmesidir. Allahu Teâlâ, yediren kimselele meleklerine övünür.» (572) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ جَوَادٌ يُحِبُّ الْجُودَ وَيُحِبُّ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ وَيَكْرَهُ سَفْسَافَهَا

(569) Dârekutnî rivâyet etmiştir.

(570) İbn Hibbân «Zu'afa'da, Harâîti «Mekârim-i Ahlâk'da rivâyet etmişlerdir. Hâkim Ali'den rivâyet etti ve isnâdının sahîh olduğunu söyledi.

(571) Harâîti rivâyet etmiştir. İbnü'l-Cevzî ise bunu «Mevzûatına aldı.

(572) Bu ifâde ile aslı bulunamamıştır. Buna benzer bâzı rivâyetler vardır.

«Allah cömerddir, cömerdliği ve güzel ahlâkı sever, âdi ahlâkı sevmeyiz.» (573) Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) den İslâmiyet adına her ne istense verirdi. Bir def'a adamın biri sadaka istedi. Resûl-i Ekrem de bir sürü koyun kendisine verdi. Adam köyüne gidince: «Ey ahâli, gelin müslümân olun. Zira Muhammed, fakirlik korkusunu yok edecek kadar servet veriyor.» diye bağırdı. (574) İbn Ömer'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ لِلَّهِ عِبَادًا يَخْتَصُّهُمْ بِالنِّعَمِ لِنَافِعِ الْعِبَادِ فَرَزَ بِخَلْقِ بَيْتِكَ الْمَنَافِعِ
عَلَى الْعِبَادِ نَقَلَهَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَحَوَّلَهَا إِلَى غَيْرِهِ ۝

«Allahu Teâlâ'nın bir takım kulları vardır, kamu yararına harcanmak üzere onlara servet vermiştir. Bunlardan cimrilik edenler olursa, o serveti onlardan alır ve başkalarına verir.» (575) Hilâli'nin rivâyetinde; Resûl-i Ekrem'e Anber kabilesinden bir takım esirler getirildi. Resûl-i Ekrem bunların öldürülmesini ve yalnız bir tânesinin âzâd edilmesini emretti. Bunun üzerine Hz. Ali:

— Ya Resûlallah, Allah'ımız bir, dinimiz bir, bunların hepsinin suçu da bir, bu adamı niçin istisnâ ediyorsunuz? diye sordu. Resûl-i Ekrem:

نَزَلَ عَلَى جِبْرِيلَ فَقَالَ أَقْتُلْ هَؤُلَاءِ وَاتْرُكْ هَذَا فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى
شَكَرَ لَهُ سَخَاءً فِيهِ ۝

— Bana Cebrâil aleyhisselâm geldi ve «Bunların hepsini öldür, yalnız bu adamı bırak; zira cömerdliğinden dolayı Allahu Teâlâ onu beğendi, Allahu Teâlâ'nın hoşuna gitti.» dedi, diye cevap verdi.

Yine Resûl-i Ekrem:

إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ عَمْرَةً وَتَمَرَةُ الْمَعْرُوفِ تَجْبِلُ الشَّرَاحَ ۝

«Her şey'in bir meyvesi vardır, ikrâmın meyvesi de onu acele vermektir.» buyurmuştur.

(573) Harâitî «Mekârim-i Ahlâk»da Talha'dan rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır ve sahihtir.

(574) Müslim rivâyet etmiştir.

(575) Taberânî «Kebîr» ve «Evsat»ında rivâyet etmiştir.

Ömer'in oğlu Nâfi'den rivâyette; Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

طَعَامُ الْجَوَادِ دَوَاءٌ وَطَعَامُ الْبَخِيلِ دَاءٌ هـ «Cömerdin yemeği şifâ,

cimrinin yemeği ise hastalıktır.» (576) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem:

مَنْ عَظُمَتْ نِعْمَةُ اللَّهِ عِنْدَهُ عَظُمَتْ مُؤْنَةُ النَّاسِ عَلَيْهِ هـ

«Allah'ın ni'metleri kimde çoğalırsa, insanların ona yük olması da çoğalır.» (577) buyurmuştur. Bu külfete katlanmayanın elinden bu ni'met alınır. İsâ aleyhisselâm :

— Ateşin yiyemediği şey'i çoğaltın, dedi. Dinleyenler :

— Bu nedir? diye sordular. İsâ aleyhisselâm :

— İkrâmdır, diye cevap verdi. Hz. Âişe'nin (R.A.) rivâyetinde;

Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur : الْجَنَّةُ دَارُ الْأَنْحِيَاءِ هـ

«Cennet, cömerdlerin yeridir.» (578) Ebû Hureyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ
وَالْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللَّهِ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنَ
النَّارِ وَلِجَاهِلٍ سَخِيٌّ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ عَالٍ بِخِيلٍ وَأَزْوَ الدَّاءِ الْبَخْلُ

«Cömerd, Allah'a yakın, insanlara yakın, Cennet'e yakın ve Cehennem'den uzaktır. Cimri, Allah'tan uzak, insanlardan uzak, Cennet'ten uzak ve Cehennem'e yakındır. Allah katında cömerd bir câhil, cimri olan bir âlimden daha sevimlidir. En ağır hastalık, cimrilik hastalığıdır.» (579) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

(576) İbn Adî ve Dârekutnî rivâyet etmişlerdir.

(577) İbn Adî ve İbn Hibbân «Zu'afa»da rivâyet etmişlerdir.

(578) İbn Adî ve Dârekutnî rivâyet ettiler.

(579) Tirmizî, garib olduğunu söyledi. Tam metni Dârekutnî rivâyet etmiştir.

اِصْنَعِ الْمَعْرُوفَ إِلَى مَنْ هُوَ أَهْلُهُ وَإِلَى مَنْ لَيْسَ بِأَهْلِهِ فَإِنْ أَصَنْتَ أَهْلَهُ
فَقَدْ أَصَنْتَ أَهْلَهُ وَإِنْ لَمْ تُصِبْ أَهْلَهُ فَأَنْتَ مِنْ أَهْلِهِ هـ

«Ehli olsun olmasın, sen iyiliğini yap. Şâyet ehlini buldunsa ne güzel, isâbet ettirdin. Şâyet bulamadınsa, sen iyiliğin ehli olursun.» (580) Başka bir hadiste de şöyle buyurulmuştur :

إِنْ بُدِلَ أُمَّتِي لَمْ يَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِصَلَاةٍ وَلَا صِيَامٍ وَلَكِنْ دَخَلُوهَا
بِسَخَاءٍ لَا تَقْسِرُ وَسَلَامَةٍ الصُّدُورِ وَالنُّصْحِ لِلْمُسْلِمِينَ هـ

«Ümmetimin sâlihlerinin Cennet'e girmeleri, namaz ve oruçları sebebiyle değil, cömerdlilik, gönüllerinde kimseye karşı gıll u gış olmamaları ve müslümanlara nasihatleri sâyesindedir.» (581) Ebû Saîd el-Hudrî'nin (R.A.) rivâyetinde; Resûl-i Ekrem :

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ جَعَلَ لِلْمَعْرُوفِ وَجُوهًا مِنْ خَلْقِهِ حَبَّبَ إِلَيْهِمُ
الْمَعْرُوفَ وَحَبَّبَ إِلَيْهِمْ فِعَالَهُ وَوَجَّهَ طَلَابَ الْمَعْرُوفِ وَإِلَيْهِمْ
وَلَيْسَرَ عَلَيْهِمْ إِعْطَاةُ كَمَا لَيْسَرَ الْغَيْثَ إِلَى الْبَلَدِ الْجَدْبَةِ
فِيُحْيِيهَا وَيُخَيِّبُ بِهَا أَهْلَهَا هـ

«Allah Teâlâ bir takım insanları iyilik için yarattı, iyiliği onlara sevdirdi v. iyilik ile uğraşmağı da onlara sevdirdi. Yardım ve iyilik isteyenleri de onlara yöneltti. Vermek sebeblerini de onlara kolaylaştırdı. Kıtık olan kurak yerlere yağmuru gönderip, kurumuş toprakları ve oralarda yaşayanları hayâta kavuşturduğu gibi.» (582) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ مَا أَنْفَقَ الرَّجُلُ عَلَى نَفْسِهِ
وَأَهْلِهِ كَتَبَتْ لَهُ صَدَقَةٌ هـ

(580) Dârekutnî mürsel olarak rivayet etmiştir.

(581) Dârekutnî ve diğerleri rivâyet etmiştir.

(582) Dârekutnî rivâyet etmiştir. Hâkim de Ali'den sahih olarak rivâyet etmiştir.

«Her iyilik bir sadakadır. Hattâ kişinin kendi nefesine ve âile efrâdına infak ettiği de, kendisi için sadaka olarak yazılır.» (583) Diğer hadîsde de:

كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ وَالَّذِي عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلُهُ

«Her iyilik sadakadır, hayra delâlet eden, o hayrı yapmış gibidir.» (584) buyuruldu. Başka bir hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

كُلُّ مَعْرُوفٍ فَعَلْتَهُ إِلَى غَنِيٍّ أَوْ فَقِيرٍ صَدَقَةٌ

«Zengin olsun fakir olsun, yapmış olduğun her iyilik senin için bir sadakadır.» (585)

Rivâyete göre; Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm'a: «Sâmirî'yi öldürme, zira o, cömerddir.» buyurdu.

Câbir anlatıyor: «Resûl-i Ekrem bir yere bir müfreze gönderdi. Sa'd'ın oğlu Kays'ı da onlara kumandan tâyin etti. Bunlar sıkıştı ve bir ara iyice acıktılar. Sa'd kendi kesesinden bunlara dokuz deve kesdi ve yedirdi. Bunlar dönüşlerinde vaziyeti Resûl-i Ekrem'e bildirdiler. Re-

sûl-i Ekrem: إِنَّ الْخَوْدَ لِمِنْ شِمَةِ أَهْلِ ذَلِكَ الْبَيْتِ «Cömerdlik, o ev hal-

kının tabiatidir.» (586) buyurdu.»

Diğer Rivâyetler:

H.z. Ali (R.A.): «Dünyâlık sana yöneldiği zaman, sen de vermesini bil. Zira vermek, onu tüketmez. Dünyâlık senden yüz çevirdiği zaman, yine ver. Çünkü o devamlı kalmaz.» buyurdu. Ve şu şiiri söyledi:

«Dünyâ sana yöneldiği zaman cimrilik etme! Zira cömerdlik onu eksiltmez.»

«Dünyâ senden yüz çevirmeğe başlarsa, daha çok cömerdlik et, yüz çevirdiği zaman hamdetmek, ona haleftir.»

Muâviye, H.z. Ali'nin oğlu Hasan'a (Allah hepsinden râzı olsun) mürüvvet, ululuk ve keremden sordu. Hasan: «Mürüvvet, kulun, dinini muhâfaza edip nefsinin korkutması, misâfirini iyi karşılaması, münâ-

(583) Birinci cümle Buhârî ile Müslim'dedir.

(584) Dârekutnî rivâyet etmiştir.

(585) Dârekutnî rivâyet etmiştir.

(586) Dârekutnî rivâyet etmiştir.

zaalarda güzel davranması demektir. Ululuk ise, komşuya eziyet etmek ve zorluklara göğüs germektir. Kerem de istemeden vermek, yerinde yemek yedirmek, sâile yumuşak davranmak ve bol vermektir.» demiştir.

H z. Ali'nin oğlu Hasan'a bir adam bir mektub getirdi. H z. Hasan mektûbu açmadan: «İsteğin yerine getirilecektir.» dedi. Ve adamı gönderdi. Orada bulunanlar :

— Mektûbu bir kere okuyup baksan da sonra cevap versen olmaz mı idi? dediler. H z. H a s a n :

— Mektûbu okuyuncaya kadar onu karşımda tutsam, onun çekeceği zilletten Allah beni mes'ûl tutar. Bundan dolayı onu bekletmedim, dedi. S e m m â k da: «Servetiyle memleketler satın aldığı hâlde yapacağı ik-râm ile gönülleri satın almayan adama şaşarım.» demiştir. Arabın birine:

— Efendiniz kimdir? diye sordular. Arab :

— Kötü sözlerimize dayanan, isteyicilerimize veren, câhillerimize de göz yumandır, dedi. H z. H ü s e y i n 'in oğlu Ali : «Ben isteyenlere vermem.» diyen adam cömerd sayılmaz. Hakikî cömerd, Allah'a itâat eden kullarına Allah hakkını ödeyen, bunun karşılığında teşekkür beklemeyen ve bunu yalnız Allah için yapan kimsedir.» demiştir. H a s a n - ı B a s - r i 'ye :

— Cömerdlik nedir? diye sorduklarında, H a s a n - ı B a s r i :

— Allah rızası uğrunda servetini sarfetmektir, dedi. Kendisine :

— Ya h a z m , mala bağlanmak nedir? diye sorduklarında, H a s a n :

— Allah için onu vermektir, dedi. Kendisine :

— İsrâf nedir? diyenlere de, H a s a n :

— Makam sevgisi yolunda infaktır, dedi.

Câfer-i Sâdık : «Akıldan daha yardımcı bir varlık, cehâletten daha büyük felâket, meşvereden daha büyük yardımcı olamaz. İyi biliniz ki Allahu Teâlâ, «Ben cömerdim, kerem sâhibiyim, cimri ve alçak insanlar bana mücâvir olamaz. Cimrilik ve alçaklık küfürden gelir. Ehl-i küfür Cehennem'lidir. Cömerdlik ve kerem imandandır. İman ehli ise Cennet'tedir.» dedi.» H u z e y f e de: «Nice fâcîrler var ki, geçim husûsunda aldırış etmezler, cömerdlikleri sebebiyle Cennet'e girerler.» demiştir. Rivâyete göre A h n e f b. K a y s , elinde bir kuruş bulunan bir adam gördü. Adama :

— Bu dirhem kimindir? diye sordu. Adam :

— Benimdir, dedi. A h n e f :

— Hayır, sen onu elinden çıkarmadıkça (bir hayra vermedikçe) senin olamaz, dedi. Şâir bu meâlde şöyle diyor :

«Malını elinde tuttuğun müddetçe, sen malınsın, onu infak ettiğin zaman, o mâl senin olur.»

Vasıl b. Ata'ya gazzâl [iplik satıcısı] derlerdi. Hâlbuki o öyle değildi. Ancak kendisi iplikçiler arasında oturur ve zayıf bir kadın gördüğü zaman, ona ikramda bulunurdu. Asmâ i diyor ki: «Hz. Hasan kardeşi Hüseyin'e bir mektub yazarak, şâirlere para verdiği için kendisini kınamıştı. Hazret-i Hüseyin verdiği cevabda: «Malın hayırlısı, kulun şeref ve ırzını koruması için sarfettiği maldır.» dedi.» Süfyân b. Uyeyne'ye sehâvetten sordular. O da: «Sehâvet, dost ve ahhâba iyilikte ve ikramda bulunmaktır.» dedi. Yine Süfyân şöyle anlatıyor: «Babam, elli bin dirhem miras aldı. Bunları kese kese, avuç avuç, dost ve ahhablarına dağıttı. «Ben dostlarımla Cennet'e girmeleri için duâ edip dururken, dünyâ malını onlardan esirgeyeyim mi?» dedi.» Hasan-ı Basri de: «Bütün imkânlarla mevcûdunu harcamağa çalışmak, cömerdliğin son haddidir.» dedi.

Hakim'in birine :

— En çok kimi seversin? diye sordular. Hakim :

— Kimin bana daha çok iyiliği dokunursa, dedi. Kendisine :

— Böyle bir kimse bulunmazsa, en çok kimi seversin? dediler. Hakim :

— Benim iyiliğim en çok kime dokunursa, diye cevap verdi. Abdülâzîz b. Mervân : «Kim bana kendisine iyilik yapma imkânlarını verirse, benim nazarımda onun eli ile benim elim birdir.» demiştir. Mehdi, Şebib'e :

— Benim evime gelen insanları nasıl görüyorsun? diye sordu. Şebib :

— Ey mü'minlerin emiri, ümid ile giriyor ve memnûn olarak çıkıyorlar, dedi. Şâirin biri Abdullah b. Câfer'in huzûrunda: «İyilik, yerini bulmayınca iyilik sayılmaz. Yaptığın iyiliği Allah için ve yakınların için yap veyâhut terkeyle.» dedi. Abdullah : «Fakat bu iki beyit, insânı cimrileştirir. Bence iyiliği her tarafa yağdır, ehlini bulursa ne güzel, bulmazsa sen ehli olursun.» dedi.

7 nci BEYÂN : CÖMERDLİKLE ALÂKALI HİKÂYELER

Muhammed b. Münkedir anlatıyor: Ümmü Dürre Hz. Âişe'nin (R.A.) hizmetçisi idi. Hz. Muâviye, bin yüz seksen dirhem kıymetinde iki harar dolusu malı Hz. Âişe'ye gönderdi. Hz. Âişe bunları tabakları doldurarak etrâfa dağıttı. Akşam olunca Ümmü Dürre'ye: «Git, biraz ekmek, zeytin al getir de iftâr edelim.» dedi. Ümmü Dürre bunları getirdikten sonra: «Bugün bu kadar şey dağıttın. Ne olurdu o paradan biraz et alaydık da akşam iftarımızı et ile yapaydık.» dedi. Hz. Âişe : «Vaktiyle davransan bu iş olurdu.» dedi.

O s m â n ' ın o ğ l u E b a n anlatıyor: Adamın biri Abbâs'ın o ğ l u Ubeydullah'ı zarara sokmak ve müşkül mevki'e düşürmek için «Ey Kureyşiler! Abdullah sizi sabah kahvaltısına çağırıyor!» diye nidâ etti. Duyan duymayan A b d u l l a h ' ın evine koştu. Tabii Abdullah'ın bundan haberi yoktu. Gelenlerle ev tıklım tıklım doldu. Abdullah vaziyetten haberdâr olunca, evvelemirde meyveler aldirttı, onlar meyvelerle meşgul olurken, öte yandan, der'akab ekmek ve yemek pişirtti ve yetiştirdi. Herkes yedi ve karnını doyurdu. Sonra misâfirlerine döndü ve: «Her gün sabah kahvaltısına gelerseniz memnûn olurum.» dedi.

M u s a b b. Z ü b e y r anlatıyor: Muâviye (R.A.) Hac dönüşü Medine'ye uğramışdı. Hz. Hüseyin kardeşi Hz. Hasan'a: «Sakin bu adamı karşılayıp selâmlama.» dedi. Hz. Muâviye Medine'den yola çıktığı zaman, Hz. Hasan kardeşi Hz. Hüseyin'e: «Bizim bu adama borcumuz var, borcumuzu vermemiz lâzım.» dedi. Ve hemen binerek arkasından yetişti, selâm verdi ve borcunu bildirdi. Seksen bin dinar olan borcunu zayıf dişli bir deveye yüklenmiş olarak getirdi. Deve, yükü ağır olduğu için yürüyemiyordu. Adamlar deveyi sürerek getirdiler. Hz. Muâviye:

— Bu nedir? diye sordu. Hz. H a s a n :

— Borcumuzdur, dedi. Bunun üzerine M u â v i y e :

— Bu parayı E b ü M u h a m m e d ' in borcuna ve ihtiyaçlarına harcayın, dedi.

V â k i d ' in o ğ l u, M u h a m m e d ' in o ğ l u V â k i d anlatıyor ve babasının kendisine şöyle haber verdiğini bildiriyor: Babam, Abbâsî halifelerinden Me'mûn'a bir mektub verdi. Bu mektubda kıtlık sebebiyle borçlandığını, borcunun miktârını ve borca tahammülü olmadığını yazmıştı. Me'mûn, mektûbun arkasına kendi el yazısı ile şöyle yazdı: «Sen sehâvet ve hayâ vasıflarını kendinde toplayan bir insansın. Cömerdliğin, elindeki servetinin tükenmesine, hayân da hâlini bize bildirmeme ne sebep olmuştur. Şimdi sana (senin istediğin elli bin dirhem karşılığında) yüzbin dirhem veriyorum. Şâyet tam isâbet ettimse fazlasıyla sehâvetine devâm et. Şâyet ben yanıldımsa, mes'ûlü sensin. Sen H â r û n e r - R e ş i d devrinde vâli bulunduğun sırada, bana M u h a m m e d b. İ s h a k ' ın şu rivâyetini haber vermiştin. Zübeyr b. el-Avvâm'a, Resûl-i Ekrem :

يَا زُبَيْرُ اَعْلَمْ اَنْ مَفَاتِيحَ اَرْزَاقِ الْعِبَادِ بَارِءُ الْعَرْشِ يَبْعَثُ اللَّهُ
عَزَّوَجَلَّ إِلَى كُلِّ عَبْدٍ بِقَدْرِ نَفَقَتِهِ مَنْ كَثُرَتْ رَأْيُهُ وَمَنْ قَلَّ قَلَّ لَهُ

«Ey Zübeyr, bilmiş ol ki; kulların rızıklarının anahtarları Arş'in yanındadır. Herkese masrafına göre Allahu Teâlâ nafaka gönderir. Sarfi-yâtını çoğaltanın nafakasını çoğaltır, kısanın da nafakasını kısar.» (587) buyurdu ve: «Sen bunu daha iyi bilirsin.» dedi. Vakîd'i diyor ki: «Biz-zât Me'mûn'un hadis üzerinde benimle sohbeti, bana verdiği yüzbin dirhemden daha zevkli idi.

Adamın biri Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'dan ihtiyaç dileğinde bulundu. Hz. Hasan:

— İstedğin çok, benim buna gücüm yetmez. Allah'a nisbetle çok da versem yine azdır. Senin ihtiyâcını karşılayacak varlığım yok. Şâyet azı kabûl eder, bana fazla yük yüklemesen, elimden geldiğini sana vereyim, dedi. Adam:

— Verdiğini memnûniyetle kabûl eder, vermediğinde seni mâzur görürüm, dedi. Bunun üzerine vekil-harcını çağırttı, hesap ettirdi, nafakaları kısıdı ve:

— Fazlasını getir, dedi. Vekil elli bin dirhem getirdi. Hz. Hasan:

— Beşyüz dinar ne oldu? deyince, adam onu da verdi ve altın, gümüşleri adama devretti ve:

— Hamallarını getir, dedi. Adam iki hamal getirdi. Hz. Hasan kira olarak hamallara sırtındaki cübbesini verdi. Adam gidince, vekil-harc:

— Vallahi meteliğimiz kalmadı, dedi. Bunun üzerine Hz. Hasan:

— Allah katında büyük mükâfat alacağımızı umarım, dedi.

Basra'nın ileri gelen okurları. Basra âmilî Abdullah b. Abbâs'ın (R.A.) huzûruna çıktı ve, hepimizin onun gibi olmasını candan arzû ettiğimiz, gündüz sâim, gece kaa'im bir komşumuz vardır. Kızını kardeşinin oğluna verdi, fakat cehiz olarak kızına verecek bir şey'i yoktur, dediler. Bunun üzerine Abdullah onları evine getirdi, sandığını açtı oradan altı deri çıkardı ve, bunları götürün, dedi. Sonra biz bu adama iyilik yapmadık, onu zikrinden alıkoyacak işi başına sardık, gelin biz bunları elimizle yerleştirelim ve bu adamı zikrinden meşgûl etmeyelim, zîra dünyalık, insanı zikirden alıkoyacak kadar bir kıymet ifâde etmez. Biz böyle adama hizmetten çekinmeyelim, dedi ve öyle yaptılar.

Hikâye olunduğuna göre; Abdülhamid b. Sa'd Mısır emiri bulunduğu sırada, Mısır'da şiddetli kıtlık ve darlık hüküm sürmekte idi. Abdülhamid: «Vallahi ben şu şeytanın düşmânı olduğumu bildireceğim.» dedi ve halkın ihtiyâcını üzerine alarak kıtlık geçinceye kadar yoksulların masraflarını te'min etti. Sonra oradan uzaklaştırıldı. Hâlbuki zenginlerden istikrâz edip fakirlere verdiği paralardan tüccarların kendisinde bir milyon alacağı bulunuyordu. Ayrılırken kadınlarının beş mil-

yon tutarındaki zînet eşyâsını tüccarlara rehin bıraktı. Artık onları geri almak imkânı kalmayınca tüccarlara mektub yazdı: Rehinleri satıp kendi paralarını aldıktan sonra geride kalan dört milyonun da daha önce yardımıda bulunamadığı kimselere verilmesini emretti.

Şii'lerden olan Ebû Tâhir b. Kəsir'e, adamın biri gelerek: «Hz. Ali'nin hürmetine bana falan yerdeki hurmalığını ver.» dedi. Ebû Tâhir: «Verdim ve hattâ onun hürmetine bu hurmalığın etrafındaki hurmalığı da oraya kattım.» dedi. Hâlbuki kendisinin ilâve ettiği, adamın istediğinden çok daha fazla idi.

Ebû Mersed kerem sâhibi bir insandı. Bir gün şâirin biri, hakkında bir medhiye okudu. Ebû Mersed: «Benim sana verecek meteliğim yok, ancak sen beni mahkemeye ver ve: «Bundan on bin dirhem alacağım var.» de. Ben de kadı'ya: «Evet bu kadar borcum var.» derim. Beni tevkif ederler, fakat adamlarım beni ceza evinde bırakmaz, parayı verir, beni kurtarırlar, bu sûretle sen de hediyeni almış olursun.» dedi ve dediği gibi yaptılar. Hakikaten adamları parayı ödeyerek kendini cezâ evinden çıkardılar.

Muan b. Zâide Basra'da arrâfların, kâhinlerin âmili bulunuyordu. Bir şâir kapusunda uzun müddet bekledi fakat huzûruna çıkmak imkânı bulamadı. Hizmetçilerinden birine: «Bu adam bahçeye gittiği zaman bana haber ver.» dedi. Hizmetçiler haber verdiler. Şâir de şu şiirini okudu:

«Ey Muan'ın cömertliği; sana sesleniyorum, sen benimle berâber ol da ihtiyâcımı Muan'e bildir. Zira senden başka Muan'e şefâatçi olacak kimse yoktur.» bir tahta parçasına yazarak Muan'ın bahçesinden akmakta olan suya attı. Muan kapunun iç kısmında arkın başında bekliyordu. Suda gelen tahta parçasını görünce, tahtayı aldı. Üstündeki yazıyı okudu. Adamı buldurdu ve kendisine on deri verdi. Emîr, bu tahta parçasını minderinin altına koydu. Ertesi gün aynı yazıyı tekrar tekrar okudu ve adamı çağırarak kendisine yüzbin dirhem verdi. Adam parayı aldı, fakat korktu. Ertesi sabah yine bu yazıyı okuyup adamı çağırınca, bulamadı ve: «Hiç bir şey'im kalmamak şartıyla neyim varsa buna vermem gerekir.» dedi.

Medâin'li Ebû'l-Hasan anlatıyor: Hz. Hasan, Hüseyin ve Abdullah b. Câfer Hac için yola çıkmışlardı. Yolda eşyâlarını kaybettiler. Acıktı ve susadılar. Yolda çadırdaki oturan yaşlı bir kadına uğradılar:

— İçecek bir şey var mı? dediler. Kadın:

— Var, deyince, onlar da çadıra yıkıldılar. Kadının tek bir koyunu vardı.

— Koyunu sağın ve sütünü için, dedi. Onlar koyunu sağıp sütünü içtiler. Sonra kadına:

— Yiyecek bir şey var mı? dediler. Kadın :

— Bir koyundan başka bir şey'im yok, bunu kesin de size pişireyim, dedi. Onlar da koyunu kestiler, kadın pişirdi ve yediler, istirahat edip dinlendiler. Hava serinleyince yola çıktılar. Çıkarken kadına :

— Biz Kureyş'den bâzı kimseleriz, bu tarafa doğru gidiyoruz, yâni Hacca gidiyoruz. Sâlimen Medîne'ye dönersek bizi bul. Biz sana bir iyilik yapmak isteriz, deyip gittiler. Kadının kocası gelip de vaziyeti öğrenince :

— Bilmediğin kimselere koyunu yedirdin, diye darıldı, sonra da,

— Kureyş'den bir kaç kişi diyorsun? Böyle adres mi olur, dedi. Bir müddet sonra kadın kocasıyla şehre inmek zorunda kaldı. Etraftan tezek parçaları toplar, götürüp satarak geçimlerini sağlarlardı. Bir gün Hz. Hasan kapunun önünde otururken kadını görerek tanıdı. Kadını çağırttı. Kadın tanıyamadı. Hz. Hasan, kendini tanıttıktan sonra, kadına bin koyun ile bin altın vererek Hazret-i Hüseyin'e gönderdi. Hz. Hüseyin de o kadar verdi, sonra o da Abdullah b. Câfer'e gönderdi. Abdullah her ikisinin verdiği kadar verdi ve: «Önce bana gelseydin, onlar zor vaziyette kalacaklardı.» dedi. Bu sûretle kadın dörtbin dinâr ve dört bin koyunla kocasının yanına gitti.

Abdullah b. Âmir, mescidden çıkıp tek başına evine giderken Sakîf oğullarından bir delikanlı yanına sokuldu ve onunla berâber yürümeğe başladı. Abdullah delikanlıya :

— Bir isteğin mi var? diye sorunca, delikanlı :

— Senin huzûr ve iyiliğini isterim, seni yalnız görünce sana kimse-
nin bir zararı dokunmasın diye düşündüm de berâberinde yürüdüm, dedi. Abdullah delikanlının elinden tutarak evine kadar gitti. Sonra bin altın getirerek delikanlıya verdi ve :

— Bu sana hediyemdir, seni annen baban güzel terbiye etmiştir, dedi.

Hikâye edildiğine göre; Arablardan bir cemâat ziyâret için cömerd tanıdıkları bir adamın mezarı başına gittiler. Uzak yoldan geldikleri için orada kaldılar, uyudular. İçlerinden biri rü'yâsında bu zengini görür. Zengin ona: «Senin deveyi benim bırakmış olduğum deve ile değişir misin?» diye sorar. Adam: «Olur.» deyince, zengin: «O hâlde deveyi kesip yiyin, karnınızı doyurun.» der. Adam rü'yâsında deveyi boğazladığını görür. Uykudan uyanınca hakikaten devenin göğsünden kanlar aktığını görünce hemen deveyi keser, yer içer ve karınlarını doyururlar. Sabahleyin yola çıkarlar. Ertesi gün arkadan bir ses, adamı ismiyle çağırır ve kendisini aradığını söyler. Sonra da: «Babam ile böyle bir alış verişiniz oldu mu?» diye sorar. Müsbet cevap alınca: «İşte o, benim babam idi. Bana da rü'yâmda bu alış verişini bildirdi ve bu deveyi size ulaştırmamı söyledi. Ben de deveyi getirdim.» dedi.

Kureyş'den bir zat bir yolculuk dönüşünde, yol üzerinde oturan bir adam gördü. Adam yaşlı ve hasta idi. Kendisinden sadaka istedi. Adam da kölesine: «Artan neyimiz varsa onu şu adama ver.» dedi. Adam, bedevi'nin önüne dört bin dirhem para döktü. Bedevi paraları toplamak için kalkmak istedi ise de kalkamadı ve ağlamağa başladı. Bunun üzerine adam dilenciye:

— Azımsadın mı, niçin ağlıyorsun? diye sordu. Bedevi:

— Hayır, senin ikrâmından toprakların da faydalanacağını düşünerek ağladım, dedi.

Abdullah b. Âmir Hâlid b. Ukbe'den doksan bin dirheme Medîne'de bir ev satın aldı. Akşam olunca Hâlid'in ev halkının ağlamakta olduklarını duydu. Çocuklarına niçin ağladıklarını sordu. Onlar da, evlerine ağlıyorlar, dediler. Hemen hizmetçisini çağırdı: «Git onlara söyle, parayı da onlara bıraktım, evi de onlara iâde ediyorum.» dedi.

Denildi ki Hârûn er-Reşid Mâlik b. Enes'e beş yüz altın gönderdi. Bunu duyan Leys b. Sa'd Eres'e bin altın gönderdi. Hârûn bunu duyunca canı sıkıldı ve Leys'e:

— Sen maiyyetimde çalışan bir insân olduğun hâlde benim gönderdiğim beşyüz altına mukaabil, sen nasıl bin altın verirsin? dedi. Bunun üzerine Leys:

— Ey mü'minlerin emiri, benim, kiralardan her gün bin altın gelirim vardır. Ben de bu zâta yardım etmeği düşündüm ve hiç olmazsa bir günlük gelirim vereyim dedim ve ondan daha azını vermeğe utandım, dedi.

Yine hikâye edildiğine göre; kadının biri Leys b. Sa'd'dan bir miktar bal istedi. Leys de kendisine bir tulum bal verdi. «Bu kadın daha az ile de kifâyet ederdi.» diyenlere: «O ihtiyâcını istedi, biz de varlığımıza göre verdik.» dedi. Leys, her gün üçyüz altmış yoksula sadaka vermeden kimse ile konuşmazdı. A'meş anlatıyor: «Bir koyunum vardı. O da hastalandı. Hayseme b. Abdurrahmân her gün sabah akşam uğrar, koyunun hâlini sorar; koyun yiyor mu? Çocuklar sütsüz ne yapıyor? der giderdi. Evden çıkarken bana: «Oturduğün keçenin altını yokla.» derdi. Böylece koyunun hastalığı müddetince bana üçyüz altından fazla yardımı oldu. Ben de bu ne iyi şey, keşke koyun devamlı hasta olaydı, dedim.»

Abdûlmelik b. Mervân, Esmâ b. Hârice'ye:

— Senin iyi hasletli bir kadın olduğunu duvuyorum, ne gibi hasletlere sâhibsin, bunları bana anlatır mısın? diye sordu. Esmâ:

— Başkalarında benden daha iyi hasletler var, dedi. Abdûlmelik:

— Ben bunları senden dinlemek isterim, buna azmettim, dedi. Esmâ:

— Hiç bir arkadaşımın yanında ayaklarımı uzatmadım. Ne zaman yemek pişirdimse insanları o yemeğe dâvet ettim. Bana yüz kızartan kimseyi boş çevirmediğim gibi, istediğinden de fazlasını verdim, dedi.

Sa'd b. Hâlid gaayet cömerd bir insandı. Kendisinden bir şey istendiği takdirde, kendisinde olmayınca avans olarak maaşından aldırır ve isteyiciye verirdi. Bir gün Süleymân b. Abdülmelik'in huzûruna girdi. Süleymân onu görünce şu beyitleri söyledi:

«Ben bu sabah dellâl'in «ey yardıma muhtâc olan gence yardım eden»
diye çağırıldığını duydum.»

Sonra da isteğin nedir? diye sordu. Sa'id de: «Borcumun ödenmesini istiyorum.» dedi. «Ne kadar borcun var?» diye sorunca, «Otuz bin altın.» dedi. Süleymân: «Sana borcunu ve ayrıca borcun kadarını veriyorum.» dedi.

Sa'd'ın oğlu Kays hastalandı. Dost ve ahibâbı görünmez oldu. Merak etti. Sebebini sordu. Dediler ki; sana borçları olduğu için gelemiyorlar. Bunu duyan Kays: «Allah kahretsin, dünyâ malı dostların ziyâretine de mâni olur.» dedi. Ve hemen bir dellâl çağırarak: «Kimde alacağım varsa hepsini bahşettim.» dedi. Bunun üzerine ziyâretçileri o kadar çoğaldı ki, evin döşemesi kırıldı.

Ebû Ishâk şöyle anlatıyor: «Kûfe'de Eş'as câmiinde sabah namazını kıldım ve bir alacaklımı beklemek üzere oturdum. Bu sırada önüme bir elbise ve bir çift nâlin koydular. Ben bunu görünce:

— Ben buralı değilim, dedim. Bunun üzerine adam:

— Eş'as b. Kays geldi ve mescidde her namaz kılana bir çift nâlin ile bir kat elbise vermemizi söyledi. Bunun için sana veriyoruz, dedi.

Nisâbur'lu Şeyh Ebû Sa'd el-Hurkuşî diyor ki: «Hâfız Muhammed'in oğlu Muhammed, Mekke mücâvirlerinden birinin şöyle anlattığını haber veriyor: Şehirde zâtın biri yoksullara öncülük edip yardım toplamakla şöhret bulmuştu. Adamın birinin bir çocuğu doğmuştu. Hiç bir şey'i olmadığı için bu adama mürâcaat etmiş, adam dönmüş dolmuş bir şey alamamıştı. Nihâyet kendisinin bir dirhemi vardı. Onu ikiye taksim etti. Yarısını ona vererek: «Bunu sana istikrâz veriyorum, git günlük ihtiyâcını te'mîn et.» dedi. Sonra da berâberce bir mezar başına gittiler. Adam orada yatana: «Sen böyle hayır işlerini yapardın. Ben bugün bir şey yapamadım.» dedi ve ayrıldılar. Adam önce rü'yâsında o mezarda yatan zâtı görür. Bu zât: «Senin söylediklerini duydum, fakat cevap veremezdim. Sen bizim eve git, ocağı kazdır, onun altındaki küpde beş yüz altın var, onu al bu adama götür.» dedi. Sabahleyin adam doğru eve gitti, mes'eleyi anlattı. Kazma kürek getirdiler, ocağı kazdılar

ve altınları meydâna çıkardılar. Fakat adam: «Bu sizin hakkınızdır. Ölü-
nün bunda hakkı yoktur. İsterseniz parayı vermezsiniz.» dedi. Onlar; «O
ölü iken cömerdliğini yapıyor da biz hayatta iken niye yapmıyalım? Gö-
tür parayı fakire ver,» dediler. Adam parayı aldı ve fakire götürdü. Fakir
bir dirhemi aldı ikiye taksim etti. Yarısını borcuna mukaabil kendisine
verdi ve: «Yarısı da bana yeter. Sen bu kalanı fukaraya dağıt.» dedi.
Râvi Ebû Saîd: «Bunların hangisinin daha cömerd olduğunu ben de
anlayamadım.» demiştir.

Rivâyete göre; İmâm Şâfiî ölüm döşegine yattığı zaman: «Ben
ölünce beni falanca yıkasın.» diye bir vasiyetnâme bırakır ve ölür. Vasi-
yet edilen adama haber ederler. Adam gelir ve: «Nerde vasiyeti? Göre-
yim!» der. Vasiyetnâmeyi kendisine verirler. Bakar ki yetmiş bin dir-
hem borçlu olduğu kâğıtta yazılı. Adam parayı üzerine alarak: «Bunu
ben ödeyeceğim,» der ve İmâm'ın «Beni falanca yıkasın» vasiyetinden
maksadın bu olduğunu söyler. Ebû Saîd diyor ki, bunu duymuştum,
merak ettim. Mısır'a gittiğim zaman evini araştırdım ve buldum. Ta-
bii kendisi ölmüş, torunları hayatta idi. Çocuklara baktım ki onların sı-
malarında da nûr eseri vardır; fazilei sâhibi kimselerdir. Anladım ki

dedelerinin te'siridir. Buna da:

وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا

«Babaları iyi bir kimse idi.» (18 - Kehf: 82) Âyet-i Celilesinden de-
lil çekdi.

İmâm Şâfiî diyor: «Ben, Hammâd b. Süleymân'ı bir şeyden ötürü
severim. Duyduğuma göre bir def'a merkebine binmiş gidiyordu. Mer-
kebi yürütmek istedi. Bu sırada düğmesi koptu. Terziye uğradı, inip onu
diktirmek istedi. Terzi, zahmet etmeyin gelir çikerim, dedi. Ve dikti.
Bunun üzerine Hammâd terziye bir kesede on altın verdi ve: «Kusûra
bakma az oldu.» dedi. İşte bunu duyduktan sonra ona sevgim arttı.» dedi
ve:

«Ne olsaydı benim de servetim olup mürüvvetli yoksullara yardım
etseydim.»

«Benden isteyenlere «yok» deyip özür dilemek, benim için en büyük
felâketlerden biridir.»
meâlindeki şi'ri okudu.

Rebî b. Süleymân diyor: «Bir adam İmâm Şâfiî'nin atının
üzengisini tutmuştu. İmâm Şâfiî, bu adama vermesi için, talcbe-
si Rebî'a hitâben: «Dört altın ver ve az olduğu için de özür dile.» dedi.»
Yine Rebî Humeydi'den şöyle hikâye ediyor; Humeydi diyor ki:
«İmâm Şâfiî San'a'dan Mekke'ye giderken yanına onbinlerce altın

almıştı. Mekke dışında bir çadır kurdu ve bir bez açarak bu paraları o bezin üzerine döktü. Sonra her gelene bir avuç vermek sûretiyle öğleye kadar parayı bitirdi. Bezi sildi ve kaldırdı, içinde bir kuruş kalmamıştı.» E b ü S e v r diyor: İmâm Şâfî bol bir servetle Hacca çıkmıştı. Mekke'ye geldiği zaman kendisine: «Bu parayı sen harcarsın, hiç olmazsa kendine ve çocuklarına yarayacak bir şeyler al.» dedim. Bir müddet sonra kendisini gördüğümde :

— Ne yaptın? diye sorar sormaz :

— M e k k e mallarının çoğunun aslında vakıf olduğunu bildiğim için burada satın alabilecek bir şey bulamadım. Ancak Mekke dışında M i n a 'da bir ev yaptırdım. Hacca gelen adamlarımız burada yatıp kalkarlar, dedi.

M u h a m m e d b. U b a d - i M u h l e b î, Me'mûn'un huzûruna girdi. Me'mûn kendisine yüz bin dirhem yardımda bulundu. Me'mûn'un yanından çıkınca paranın hepsini tasadduk etti. Me'mûn bunu duydu ve ikinci sefer adam Me'mûn'a uğrayınca, Me'mûn onu azarladi. Bunun üzerine adam: «Var olanı vermemek, mâbûda karşı bir sû'-i zan olur. Onun için verdim.» deyince, Me'mûn bu def'a paranın iki mislini kendisine verdi.

Şâir E b ü T e m a m , İ b r â h i m b Ş e k e l e 'yi öven beyitlerle beraber İ b r â h i m 'in yanına girdi, fakat İbrâhîm'i hasta buldu. Buna rağmen beyitlerini kabûl etti ve kâhyasına: «Bahşış ver.» dedi ve: «Şâyet ben iyi olur kalkarsam, seni daha çok mükâfatlandırırım.» dedi. Adam iki ay bekledi, beklemek ona ağır geldi ve İbrâhîm'e şu beyitleri yazdı :

«Medhimizi kabûl etmek ve umduğumuz hediyeimizi vermek harâm ise, altın ve gümüşü veresiye bırakmak da harâmdır.»

İbrâhîm bu iki beyti okuyunca :

— Ne kadar bekledi? diye sordu. H â c i b :

— İki aydır bekliyor, deyince, İbrâhîm :

— Kendisine otuz bin dirhem verin, bana da kâğıt kalem getirin, dedi ve şu meâldeki şi'ri yazdı :

«Bizi ivediye getirdin ve acele olarak atıyyemizi sana takdim ediyoruz.»

«Gerçi azdır fakat acele bu kadar olur aynı zamanda biz de hiç vermemiş gibi olalım.»

Yine rivâyete göre; O s m â n 'ın T a l h a 'da elli bin dirhem alacağı vardı. Bir gün mescidde karşılaştılar. T a l h a :

— Malın hâzır, al götür, dedi. O s m â n da :

— Ben onu sana bağışladım, git ihtiyâcına harca, dedi.

Sa'd da şöyle anlatıyor: «Bir gün Talha'nın huzûruna girdim. Kendisini sıkıntılı gördüm ve :

— Derdin nedir? diye sordum. Sa'd :

— Çok param birikti. bunu ne yapacağımı düşünüyorum. dedi. Ben de :

— Düşünmeğe lüzum yok, akrabanı çağır da onlara dağıt, dedim. O da adamlarını çağırttı ve parasını dağıttı. Paranın miktarını hizmetçisinden sordum, dört yüz bin dirhem olduğunu söyledi.

Yine adamın biri Talha'ya sokularak merhametini çekecek şekilde davranışlarda bulundu ve kendisinden yardım istedi. Talha :

— Sen beni teşhîr ettin, Osmân'ın bana verdiği bir hurmalık var, bu hurmalığı mı sana vereyim, yoksa hurmalığı yine Osmân'a satıp parasını mı vereyim? dedi. Adam parayı tercih etti. O da hurmalığı Osmân'a sattı ve parayı kendisine verdi.

Denildiğine göre; bir gün Hz. Ali ağladı. Sebebini soranlara, bir haftadır bana misâfir gelmedi. Acaba Rabbime karşı bir hatâ mı işledim de misâfir gelmedi. Bunun için ağlıyorum, dedi.

Adamın birine dostlarından biri gelerek, dört yüz bin dirhem borcu olduğunu, bunun için para istemeğe geldiğini söyledi. Adamcağız. tartarak dört yüz bin dirhemi kendisine verip gönderdikten sonra ağlamağa başladı. Âilesi :

— Mâdem ki ağlayacaktın, niçin parayı verdin? deyince, adam :

— Benim daha evvel neden haberim olmadı da adamı istemeğe mecbûr ettim diye ağlıyorum dedi.

Allah bu vasıf sâhiblerine rahmet edip mağfîret etsin.

8 inci BEYÂN : CİMRİLİĞİN ZEMMİ

Allahu Teâlâ :

وَمَنْ يُوَقِّ شَحْمَ نَفْسِهِ فَوَئِذَا هُمُ الْمُفْلِحُونَ هـ

«Nefsinin tama'kârlığından korunan kimseler, işte onlar saâdete erenlerdir.» (64 - Teğâbün: 16) buyurmuştur. Diğer âyette de şöyle buyurulmuştur :

وَلَا يَحْزَنُ الَّذِينَ يَخْلَوْنَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرٌ لَهُمْ
بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا يَخْلَوْنَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هـ

«Allah'ın fazl(u kereminden) kendilerine verdiğini (sarf u infakta) cimrilik edenler, zinhâr bunun, kendileri için bir hayır olduğunu sanma-sın(lar). Bil'akis bu, onlar için bir şerdir. Onların cimrilik ettikleri şey Kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır.» (3 - Âl-i İmrân: 180) Yine Al-lahu Teâlâ :

الَّذِينَ يَخْلُونُ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

«Onlar, hem cimrilik yapar, hem insanlara cimriliği emrederler, Al-lah'ın lûtf u inâyetinden kendilerine verdiğini gizlerler.» (4 - Nisâ: 37) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) de şöyle buyurmuştur :

إِيَّاكُمْ وَالشَّعْ قَانَهُ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا
دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ

«Aman aman cimrilikten son derece sakının. Zira sizden öncekileri cimrilik helâk etmiştir. Cimrilik, onları kan dökmeğe ve harâmı helâl tanımağa sürüklemiştir.» (588) Diğer bir hadîsde de :

إِيَّاكُمْ وَالشَّعْ قَانَهُ دَعَا مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَسَفَكُوا دِمَاءَهُمْ
وَدَعَاَهُمْ فَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ وَدَعَاَهُمْ فَقَطَّعُوا أَرْحَامَهُمْ

«Cimrilikten sakınınız, zira cimrilik, sizden öncekileri dâvet etti; kan-larını akıttılar. Yine kendi tarafına çekti; harâmı helâl ettiler. Onları kendi tarafına çekti; sılâ-ı rahmı, akrabalarla alâkayı kestiler.» (589) bu-yurulmuştur. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بَخِيلٌ وَلَا خَائِنٌ وَلَا سِقَى الْمَلَكَةِ (وَفِي رِوَايَةٍ)
وَلَا جَبَّارٌ (وَفِي رِوَايَةٍ) وَلَا مَنَّانٌ

«Cimriler, aldatıcılar, hâinler ve kötü huylu insanlar Cennet'e gire-

(588) Müslim, Câbir'den rivâyet etmiştir. Başka ifade ile diğer rivâyet yol-ları da vardır. Hâkim, sahih olduğunu söylemiştir.

(589) Hâkim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir.

mezler. Bir rivâyette «zâlimler», diğer rivâyette, «başa kakanlar da» bu hükme dâhildir.» (590) Yine Resûl-i Ekrem :

ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ شَخٌّ مُطَاعٌ وَهَوًى مُتَّبَعٌ وَإِعْجَابٌ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ

«Üç şey insânı helâke sürükler. Bunlar, itâat ve tatbik edilen cimrilik, nefsin arzû ve isteklerine uymak ve kulun kendi kendini beğenmesidir.» (591) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

إِنَّ اللَّهَ يُبْغِضُ ثَلَاثَةً: الشَّيْخَ الزَّانِيَ وَالْبَخِيلَ الْمَنَّانَ وَالْمُعِيلَ الْمُخْتَالَةَ

«Allahu Teâlâ üç kişiye buğzeder. Bunlar yaşlandığı hâlde zinâ edenler, verdiğini başa kakan cimriler ve kibirlenen fakirlerdir.» (592) Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

مَثَلُ الْمُنْفِقِ وَالْبَخِيلِ كَمَثَلِ رَجُلَيْنِ عَلَيْهِمَا جَبْتَانِ مِنْ حَدِيدٍ مِنْ لَدُنْ
ثَدِيرِهِمَا إِلَى تَرَاقِيهِمَا فَأَمَّا الْمُنْفِقُ فَلَا يُنْفِقُ شَيْئًا إِلَّا سَبَقَتْ أَوْفَرَتْ
عَلَى جِلْدِهِ حَتَّى تُخْفِيَ بَنَانَهُ وَأَمَّا الْبَخِيلُ فَلَا يَرِيدُ أَنْ يُنْفِقَ شَيْئًا فَلَصَتْ
وَلَزِمَتْ كُلُّ حَلْقَةٍ مَكَانَهَا حَتَّى أَخَذَتْ بِتَرَاقِيهِ فَهُوَ يُوسَعُهَا وَلَا تَسْبَعُ

«İnfâk eden ile etmeyen, göğüslerinden göğüs başına kadar zırh giyen iki adam gibidirler. İnfâk eden, infâk ettikçe zırhı parmak uçlarına kadar kendisini sarar. Cimriye gelince, bir şey vermek istediği zaman, zırh yükselir, boğazına gelir ve her halka yerinde sıkışır kahr. Onu genişletmek ister fakat genişlendiremez, yâni demir zırh onu sıkıştırır da bir şey vermez.» (593) Yine Resûl-i Ekrem :

خَصْلَتَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ الْخُلُوعُ وَنُفُوءُ الْخُلُوعِ

(590) Ahmed ve Tirmizi rivâyet etmiştir. Tirmizi, hasen olduğunu söylemiştir.

(591) İlim bahsinde geçmiştir.

(592) Tirmizi ve Neseî Ebû Zer'den rivâyet etmişlerdir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

(593) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

«İki haslet vardır ki bunlar bir mü'minde toplanmaz: Cimrilik ve kötü huy.» (594) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem duâsında :

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَأَعُوذُ بِكَ
أَنْ أَرُدَّ إِلَى أَرْضِ الْعُمَرِ

«Allah'ım, cimrilikten sana sığınırım, korkaklıktan da sana sığınırım, erzel-i ömre düşmekten de sana sığınırım.» (595) buyurmuştur. Diğer hadîsde de :

إِيَّاكُمْ وَالظُّلْمَ فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَإِيَّاكُمْ وَالْفُحْشَ
فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَاحِشَ وَلَا الْمُتَفَحِّشَ وَإِيَّاكُمْ وَالشُّعْ فَأَنَّ أَهْلَكَ
مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ الشُّعْ أَمَرَهُمْ بِالْكَذِبِ فَكَذَّبُوا وَ
أَمَرَهُمْ بِالظُّلْمِ فَظَلَمُوا وَأَمَرَهُمْ بِالْقَطِيعَةِ فَقَطَعُوا

«Zulümden sakının; zira zulüm Kıyâmet günü zulmet ve karanlıktır. Fuhsiyâtta sakının, zira Allahu Teâlâ fâhiş ve çirkin sözleri sevmez. Cimrilikten de sakının, zira sizden evvelkileri cimrilik helâk etmiştir. Cimrilik onlara yalancılığı emretti, yalan söylediler, zulmü emretti zulmettiler, sıra-ı rahmı yapmayın dedi, yapmadılar (ve bu sûretle helâk oldular).» (596) Yine Resûl-i Ekrem :

شَرُّ مَا فِي الرَّجُلِ شُعْ هَالِعٌ وَجُبْنٌ خَالِعٌ «Kişinin en kötü hâli,

hırsla teşvik eden cimrilik ve şiddetli korkudur.» (597) buyurmuştur.

Asr-ı saâdetde adamın biri şehid oldu. Bir kadın «Vah şehidim» diye onun için ağlıyordu. Resûl-i Ekrem :

وَمَا يُدْرِيكَ أَنَّهُ شَهِيدٌ فَلَعَلَّهُ كَانَ يَتَكَلَّمُ فِيمَا لَا يَعْنِيهِ أَوْ يَجَلُّ بِمَا لَا يَنْفَعُهُ

«Onun şehid olduğunu nereden biliyorsun. Belki o hayâtında boş sözler konuşur ve belki kendi nafakasını eksiltmeyecek şeylerde cimrilik

(594) Tirmizî, Ebû Saîd'den rivâyet etmiştir.

(595) Buhârî Sa'd'dan rivâyet etmiştir.

(596) Hâkim, Abdullah'tan rivâyet etmiştir.

(597) Ebû Dâvud Câbir'den ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

ederdi.» (598) buyurdu. Cübeyr b. Mut'ım anlatıyor: «Hayber dönüşünde bedeviler Resûl-i Ekrem'den bir şeyler isteye isteye onu öyle sıkıştırdılar ki, mugaylan dikenlerine dayanmak zorunda kaldı. Cübbesi düştü. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: «Cübbemi bana verin, Allah'a yemin ederim ki, şu dikenlerin sayısınca koyunum olsa, bunları hep size verirdim. Bu sözümde beni ne cimri, ne yalancı ve ne de korkak bulurdunuz.» (599) buyurdu.

Hazret-i Ömer diyor ki: Resûl-i Ekrem bir taksimat yaptı. Ben: «Şunlar daha çok haklıdır.» dedim. Resûl-i Ekrem:

اِنَّهُمْ يُخَيِّرُونِي بَيْنَ اَنْ يَسْأَلُوْنَا بِالْفُحْشِ اَوْ يَخْلُوْنِي وَاَنْتَ يَبَاخِلُ

«Onlar benden fâhiş şekilde istemek veya cimrilik yapmak arasında beni muhayyer bırakırlar. Hâlbuki ben aslâ bir defa olsun cimrilik etmem.» (600) buyurdu.

Ebû Saîd el-Hudrî (R.A.) diyor ki: «İki kişi Resûl-i Ekrem'in yanına girdi ve deve parası istediler. Resûl-i Ekrem kendilerine ikişer dinar verdi ve çıktılar. Yolda Hz. Ömer ile karşılaştılar ve Resûl-i Ekrem'e teşekkürlerini ifâde ettiler. Hz. Ömer vaziyeti Resûl-i Ekrem'e arzettiğinde, Resûl-i Ekrem:

لَكِنْ فَلَانٌ اَعْطَيْتُهُ مَا بَيْنَ عَشْرَةٍ اِلَى مِائَةٍ وَلَمْ يَقُلْ ذَالِكَ اِنْ اَحَدَكُمُ
لَيْسَ لِي فَيَنْطَلِقُ فَيَسْأَلُنِي مِمَّا قَبَضَهَا وَهِيَ تَارٌ يَبَابُونَ
اِلَّا اَنْ يَسْأَلُوْنِي وَيَأْتِيَ اللّٰهَ لِي الْبُخْلُ

«Fakat falanca benden istedi, ona on ile yüz arasında verdiğim hâlde o, böyle bir memnûniyet ifâde etmedi. Sizden biriniz benden bir şey ister, onu koltuklayıp çıkar, kimseye de bir şey duyurmaz, memnûniyetini ifâde etmez, o, ateştir. buyurdu. Hz. Ömer:

— Mâdem ateştir, niye veriyorsunuz? deyince, Resûl-i Ekrem:

— Onlar durmadan istemede isrâr eder. Allahu Teâlâ da bana cimriliği yasakladı, mecbûren veririm.» (601) buyurdu.

(598) Ebû Ya'lâ Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(599) Buhârî rivâyet etmiştir.

(600) Müslim rivâyet etmiştir.

(601) Ahmed, Ebû Ya'lâ ve Bezzâr ayrı ifade ve sağlam senedle rivâyet etmişlerdir.

İbn Abbâs'ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

الْجُودُ مِنْ جُودِ اللَّهِ تَعَالَى فَجُودٌ وَاجِبٌ لِلَّهِ لَكُمْ أَلَا إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ الْجُودَ
فَجَعَلَهُ فِي صُورَةِ رَجُلٍ وَجَعَلَ رَأْسَهُ رَأْسِخًا فِي أَصْلِ شَجَرَةٍ طَوْنِي وَشَدَّ
أَغْصَانَهَا بِأَغْصَانِ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى وَدَلَّى بَعْضَ أَغْصَانِهَا إِلَى الدُّنْيَا
فَمَنْ تَعَلَّقَ بِغُضَنِ مِنْهَا أَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ أَلَا إِنَّ السَّخَاةَ مِنَ الْإِيمَانِ وَالْإِيمَانُ
فِي الْجَنَّةِ، وَخَلَقَ الْبُخْلَ مِنْ مَقْتِهِ وَجَعَلَ رَأْسَهُ رَأْسِخًا فِي أَصْلِ شَجَرَةٍ
الزَّقُومِ وَدَلَّى بَعْضَ أَغْصَانِهَا إِلَى الدُّنْيَا فَمَنْ تَعَلَّقَ بِغُضَنِ مِنْهَا
أَدْخَلَهُ النَّارَ أَلَا إِنَّ الْبُخْلَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْكُفْرُ فِي النَّارِ هـ

«Schâvet, Allah'ın cömerdliğinden gelir. Cömerd olun ki Allahu Teâlâ da size cömerdlik etsin. İyi biliniz ki, Allahu Teâlâ cömerdliği bir insân sûretinde yarattı. Başını Tûbâ ağacının gövdesine yerleştirdi. Dallarını da Sidretü'l-Müntehâ'nın dallarına bağladı. Sonra bir kısım dallarını da dünyâya sarkıttı. Bu dallardan birine yapışanı, o dal çeker Cennet'e götürür. Dikkat edin, cömerdlik, imandandır. İman ise Cennet'tedir.. Cimriliği buğzundan yaratmıştır ve onun başını Zakkum ağacının gövdesine bağladı, dallarını dünyâya sarkıttı. Bunun dalına yapışanı da o dal Cehennem'e götürür. İyi biliniz ki, cimrilik, küfürdendir, küfrün yeri de Cehennem'dir.» (602)

Yine Resûl-i Ekrem :

السَّخَاةُ شَجَرَةٌ تَنْبُتُ فِي الْجَنَّةِ فَلَا يَبْلُغُ الْجَنَّةَ إِلَّا سَمِيُّ وَالْبُخْلُ
شَجَرَةٌ تَنْبُتُ فِي النَّارِ فَلَا يَبْلُغُ النَّارَ إِلَّا بَخِيلٌ هـ

«Schâvet, Cennet'te biten bir ağaçtır. Cennet'e ancak cömerdler girer. Cimrilik de Cehennem'de biten bir ağaçtır. Cehennem'e de ancak cimriler girer.» (603) buyurmuştur.

Ëbû Hureyre'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem Benî Lahyan kabilesine :

(602) Sâhib-i Firdevs zikretmiştir.

(603) Yukarda geçti.

— Sizin büyüğünüz kimdir? diye sordu. Onlar :

— Bizim büyüğümüz, C e d d b. K a y s ' dır, fakat cimri bir insandır, dediler. Resûl-i Ekrem :

— Bundan daha büyük hastalık olmaz. Sizin Efendiniz A m r b. C e - m û h, diğer rivâyette, B i ş r b. e l - B e r â 'dır, buyurdu. (604)

H z. A l i 'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ يَبْغِضُ الْبَخِيلَ فِي حَيَاتِهِ السَّخِيَّ عِنْدَ مَوْتِهِ هـ

«Allahu Teâlâ' cimriye hayâtında, cömerde ölümünde buğzeder.» (605) Yâni ölümü ile cömerdliği sona erer.

E b û H u r e y r e 'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

السَّخِيُّ الْجَاهُولُ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الْعَابِدِ الْبَخِيلِ هـ

«Câhil cömerd, Allah katında cimri olan âbidden daha sevimlidir.» (606) Yine Ebû Hureyre'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

«Cimrilik ile السَّخُّ وَالْإِيمَانُ لَا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبٍ عَبْدٍ هـ

iman bir kalbde toplanmaz.» (607) Bir başka hadîsde :

خَصْلَتَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ الْبُخْلُ وَسُوءُ الْخُلُقِ هـ

«İki haslet var ki, mü'minde toplanmaz. Bunlar, cimrilik ve kötü huydur.» (608) buyurulmuştur. Yine Resûl-i Ekrem bir hadîsinde şöyle buyurmuştur :

لَا يَنْبَغِي لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَكُونَ بَخِيلًا وَلَا جَبَانًا هـ

«Hem cimrilik, hem de korkaklık mü'mine yakışmaz.» Diğer rivâyette:

(604) Hâkim rivâyet etti, Müslim'in şartlarına göre sahihtir, dedi.

(605) Fırdevs sâhibi rivâyet etmiştir.

(606) Tirmizî rivâyet etmiştir.

(607) Neseî rivâyet etmiştir.

(608) Tirmizî Ebû Said'den rivâyet etmiştir.

يَقُولُ قَائِلَكُمْ التَّجْبِيعُ أَغْدَرُ مِنَ الظَّالِمِ أَيْ ظَلِمَ أَظْلَمُ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الشَّيْءِ خَلَفَ اللَّهُ تَعَالَى بِعِزَّتِهِ وَجَلَالِهِ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ شَجِيعٌ وَلَا بَجِيلٌ.

«Bâzılarınız cimri zâlimden chven ve daha mâzurdur, der. Cimrilikten daha büyük zulüm olur mu? Allahu Teâlâ kendi İzzet ve Celâline yemin ederek; bahilleri, yâni cimrilik edenleri, şahihleri, yâni kendinden de esirgeyen cimrileri Cennet'e koymayacağını bildirmiştir.» (609)

Rivâyet edildiğine göre; Resûl-i Ekrem Kâ'be'yi tavâf ederken, adamın biri Kâ'be'nin duvarlarına asılarak: «Ey Beyt'in sâhibi, bu beyt'in hürmetine beni afvet.» diye duâ ediyordu. Bunu gören Resûl-i Ekrem:

وَمَا ذَنْبُكَ صِفُهُ بِي وَيُحَكِّ ذَنْبُكَ أَغْظَمُ أَمِ الْأَرْضُونَ! فَذَنْبُكَ أَغْظَمُ أَمِ الْجِبَالُ فَذَنْبُكَ أَغْظَمُ أَمِ الْبَحَارُ فَذَنْبُكَ أَغْظَمُ أَمِ السَّمَوَاتُ فَذَنْبُكَ أَغْظَمُ أَمِ الْعَرْشُ فَذَنْبُكَ أَغْظَمُ أَمِ اللَّهُ وَيُحَكِّ قَصِيفِي ذَنْبُكَ إِلَيْكَ عَنِّي لَا تُخْرِقْنِي بِنَارِكَ فَوَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْهُدَايَةِ وَالْكَرَامَةِ لَوْ قُتِلْتُ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ ثُمَّ صَلَّيْتُ أَلْفَ أَلْفٍ عَامٍ ثُمَّ بَكَيْتُ حَتَّى تَجْرَى مِن دُمُوعِكَ الْأَنْهَارُ وَلَتَسْقَى بِهَا الْأَشْجَارُ ثُمَّ مِتُّ وَأَنْتَ لَشَيْءٍ لَا كُتِبَ لَكَ اللَّهُ فِي السَّارِ وَيُحَكِّ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ الْبُخْلَ كُفْرٌ وَأَنَّ الْكُفْرَ فِي السَّارِ وَيُحَكِّ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ (وَمَنْ يَخْلُ فَإِنَّمَا يَخْلُ عَنْ نَفْسِهِ) وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ.

— Suçun nedir? Anlat bakalım, buyurdu. Adam:

— Çok büyüktür, sana anlatamam, dedi. Resûl-i Ekrem:

— Yazık sana! Karalardan da büyük ve ağır mıdır? diye sordu. Adam:

— Evet, karalardan da büyüktür, dedi. Resûl-i Ekrem:

— Vay sana! Dağlardan da mı ağırdır? diye sordu. Adam:

(609) Tirmizi bir kısmını rivâyet etmiştir.

- Evet, dağlardan da ağırdır, dedi. Resûl-i Ekrem :
- Eyvah! Denizlerden de mi büyüktür? diye sordu. Adam :
- Evet, denizlerden de büyüktür, dedi. Resûl-i Ekrem :
- Yazık! Göklerden de mi büyüktür? diye sordu. Adam :
- Evet, evet göklerden de büyüktür, dedi. Resûl-i Ekrem :
- Vah sana! Arş'dan da mı büyüktür? diye sordu. Adam :
- Evet, Arş'dan da büyüktür, dedi. Resûl-i Ekrem :
- Allah'tan, Allah'ın rahmetinden de mi büyüktür? diye sordu. Adam :
- Hayır, Allah büyüktür, dedi. Resûl-i Ekrem :
- Yazıklar olsun sana, anlat şu günâhını bakalım, dedi. Adam :
- Ben zengin bir insanım. Kapuma isteyici geldiği vakit, âdeta ateşle karşıma çıkar gibi olur da ona bir şey vermek istemem, dedi. Resûl-i Ekrem :
- Yanımdan uzaklaş, senin ateşin beni de yakmasın. Hidâyet ve kerâmetle beni gönderen Allah'a yemin ederim ki, eğer Rûkn ile Ma-kâam arasında iki milyon sene namaz kılsan, sonra da göz yaşları döksen, akan yaşlarından ırmaklar meydana gelse ve bu ırmaklar ağaçları sulasa da ölsem, yine alçak ve yine alçaksın. Allahu Teâlâ seni Cehennem'e atar. Yazıklar olsun sana, sen, cimrilığın ve küfrün yeri Cehennem olduğunu bilmiyor musun? Yazıklar olsun sana, Allahu Teâlâ'nın: «Buhl eden, kendisinden buhleder.» (47 - Muhammed: 38) ve yine: «Nefsinin cimrilliğini yok edenler ancak felâh bulanlardır.» (64 - Teğâbûn: 16) buyurduğunu bilmiyor musun?» buyurdu.

Diğer Rivâyetler:

İbn Abbâs (R.A.) diyor ki: «Allahu Teâlâ «Adn» Cennet'ini yarattığı zaman, Cennet'e: «Süslen.» diye emretti, Cennet süslendi. «İrmaklarını akıt.» buyurdu, selsebil, kâfûr ve tesnîm gözelerini akıttı. Bunlardan Cennet'te şarap, bal ve süt ırmakları meydana geldi. Sonra «Mobilya, mefrûşat, zinet, ipek eşyaların ile hürilerini çıkar.» buyurdu. Sonra Cennet'e bakarak: «Konuş.» buyurdu. Cennet-i Adn: «Ne saâdet bana gireceklere.» dedi. Allahu Teâlâ: «İzzetim hakkı için cimrilikleri sana sokmam.» buyurdu.»

Ömer b. Abdülâzîz'in hemşiresi Ümmülbetîn: «Vay olsun cimrilere, eğer cimrilik gömlek olaydı onu yine sırtıma almazdım, yol olsa üzerinden geçmezdim.» dedi. Talha: «Biz de cimriler gibi malımızı esirgeriz fakat buna tahammül ederek dağıtırız.» dedi. Muhammed b. el-Münkedir de: «Allahu Teâlâ bir millete kötülük murâd ettiği

zaman, kötülere başlarına musallat eder, geçimlerini de cimrilerin eline verir.» demiştir.

Hız. Ali (R.A.) bir hutbesinde: «İnsanlara bir ısrırganlık zamânı gelir. Zenginler ellerinde olanı ısıtır kalırlar; kimseye vermez ve vermeyi

tavsiye etmezler. Hâlbuki Allahu Teâlâ: **وَلَا تَسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ**

«Aranızdaki üstünlüğü unutmayın.» (2 - Bakara: 237) buyurdu.» demiştir.

Abdullah b. Ömer (R.A.): «Şuhh, buhulden daha kötüdür. Zira şahih, kendi elinde olanı başkasından ve hattâ kendisinden esirge- diği gibi, başkasının elinde olanı kendi eline geçirmek ister. Buhul, yalnız kendi elinde olanı başkasına vermek istemeyendir.» demiştir.

Şa'bi: «Cimri ile yalancılardan hangisinin Cehennem'in daha derin kapusuna atılacağını bilemem.» demiştir.

Hind Hakim'lerinden biri ile Rûm Feylesoflarından biri Enuşirevan'a uğrarlar. Enuşirevan, Hind'li Hakim'e:

— Konuş, der, Hakim:

— İnsanların hayırlısı, cömerd olanı, kızdığı vakit vekarını koruyabileni, teenni ile konuşanı, yükseldiği vakit tevâzu' göstereni ve adamlarına şefkatli davrananındır, dedi. Rûm Feylesofu kalktı ve şöyle konuştu:

— Cimrinin malına düşmânı vâris olur. Şükrünü bilmeyen neticeye ulaşamaz. Yalancılar dâimâ yerilir. Söz gezdirenler yoksul olarak ölür. Merhamet etmeyene, merhamet etmeyen musallat olur, dedi.

Dahhâk, Allahu Teâlâ'nın:

إِنَّا جَعَلْنَا فِيْ أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا

«Boyunlarına, çenelerine kadar varan halkalar geçirmişizdir.» (36 - Yâsîn: 8) Âyet-i Kerîmesinin tefsirinde, boyunlarındaki halkaları cimrilik ile tefsir etmiştir. Allah uğrunda infaktan, Allahu Teâlâ ellerini tutar ve onlar hidâyeti görmez olurlar, dedi.

Ka'b da: «Her sabah iki melek: «Allah'ım, cimrinin malını tezden elinden al, cömerdin malını da arttır.» diye duâ ederler.» demiştir.

Asmâ'î de şöyle anlatıyor: «Bedevî'nin biri başka biri için: «O, benim nazarında küçülmüştür, çünkü o, dünyâyı büyültüyor ve kapusuna bir isteyici geldiği zaman onu âdeta Azrâil gibi görüyor.» dedi.»

Ebû Hanîfe de: «Cimrinin adâlete riâyet edeceğini sanmam, zira o, dâima fazlanın kendi tarafına geçmesini ister ve bu sûretle hak- kından fazlasını alır. Bu gibi insanlar asla emin sayılamazlar.» demiştir.

H z. A l i (R.A.): «Vallahi, hiç bir kerem sâhibi hakkını tamâmıyle almış değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîmde :

«رَفَّ بَعْضُهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ» «O da bir kısmının

yüzüne vurmuş, bir kısmının yüzüne vurmaktan geri durmuştu.» (66 - Tahrîm: 3) buyurulmuştur.

Câ h ız da şöyle anlatıyor: «Artık zevk alınacak üç şey kalmıştır : Cimrileri yermek, kuru et yemek ve uyuzu kaşımak.»

B i ş r b. el-Hâris de: «Cimrinin gıybeti günâh olmaz. Zîra bizzat Resûl-i Ekrem cimrinin birine: «O hâlde sen cimrisin.» dedi. Eğer gıybeti olsaydı Resûl-i Ekrem böyle demezdi.» demiştir. Yine Resûl-i Ekrem'e kadının birini medhettiler: Gündüz sâim, gece kaaimdir, ancak biraz cimridir, dediler. Resûl-i Ekrem : «O hâlde ne hayrı kaldı?» (610) buyurdu.

B i ş r diyor ki: «Cimrinin yüzüne bakmak, insanın kalbini katılaştırır. Cimrilerle karşılaşmak mü'minler için belâdır.» demiştir.

Y a h y â b. M u a z : «Kötü kimseler olsalar bile, cömerdler için herkesin kalbinde bir sevgi vardır. İyi olsalar bile, cimrilere karşı herkesin kalbinde yalnız nefret vardır.» demiştir.

İ b n ü ' l - M u ' t e z de: «İnsan, malına cimrilik ettiği nisbette şerefinden kaybeder.» demiştir.

Y a h y â b. Z e k e r i y y â , İ b l i s ile karşılaştı ve en çok kimi sevdiğini ve en çok kime buğzettiğini kendisinden sordu. İ b l i s : «En çok sevdiğim cimriler, en çok kızdığım - fâsık da olsa - cömerdlerdir. Zîra cimrinin cimriliği, benim için kâfidir. Fakat fâsık da olsa, cömerd olunca, Allahu Teâlâ'nın onu bağışlıyacağından korkarım.» dedi. Sonra da : «Sen Y a h y â olmasan ben bunu sana söylemezdim.» dedi.

9 uncu BEYÂN : CİMRİLERİN HİKÂYELERİ

B a s r a ' l ı zengin bir cimriyi komşusu yemeğe dâvet eder, ve misâfirine yumurtalı, etli bir çorba pişirir. Cimri, alabildiğine yer, o derece yer ki midesinden rahatsızlanarak kıvranmağa başlar. Nerde ise ölecek hâle gelir. Hekim çağırırlar. Hekim gelir, muâyene eder ve :

— Mideni temizlemek lâzım, der. Adam :

(610) Âfât-ı Lisân kısmında geçmiştir.

— Ne diyorsun? Yumurtalı etli yemeği mi istifra edeceğim, ölürüm de bunu yapmam, der.

Denildi ki bir bedevi birini arıyordu. Adamın önünde incir vardı. Adam Bedevi'yi görünce hemen baş örtüsü ile incirleri kapattı. Bedevi oturdu. Sohbet esnâsında adam bedevi'ye :

— Kur'ân okumasını bilir misin? diye sordu. Adam :

— Bilirim, dedi. Ve : وَالزَّيْتُونِ وَطُورِ سِينِ

diye okumağa başladı. Adam :

— Bunun başında : وَالشَّيْءِ olacaktı, onu niye at-

ladın? diye sorunca, bedevi :

— O, senin fesinin altında kaldı, onu oradan çıkaramadım, dedi.

Cimrinin biri, dostlarından birini evine dâvet der. İkinci olur, hâlâ kendisine yemek vermez. Adamın, açlıktan aklı gidecek dereceye gelir. Bu esnâda ev sâhibi, Ut çalgısını getirir ve misâfirine :

— Söyle bakayım hangi sesden hoşlanırsın? onu çalayım, der. Misâfir de:

— Tava sesinden hoşlanırım, der.

Muhammed b. Yahyâ son derece cimri bir insandı. Adamlarından birine: «Bunun sofrasını bize târif et.» dediler. O da: «Onun sofrası, bir karış eninde ve boyundadır. Çanakları, haşhaş tanelerinden oyulmuştur.» dedi. Kendisine :

— Sofrasını kim kurar? diye sordular. O da :

— Kirâmen Kâtibin melekleri kurar, diye cevap verdi. Onlar :

— Kendisiyle kimse yer mi? diye sordular. O :

— Sinekler yer, dedi. Onlar :

— Sen bu adamın sevgililerinden olduğun hâlde niçin vaziyetin perişân, elbiselerin yırtık ve söküktür? derler, o :

— Vallahi, Muhammed'in Bağdad'dan Sudan'ın Nube şehrine kadar bir evi olsa, bu evi de iğne ve iplikle dolu olsa, sonra Cebraîl, Mikâil ve Ya'kub aleyhimüsselâm gelseler ve arkasından yırtık olan Yûsuf'un gömleğini dikmek için iğne iplik isteseler, alamazlar, nerde kaldı benim alabilmem? dedi.

Denildi ki, Ebû Hafsa'nın oğlu Mervân, canı iyice çekmeden et yemezdi. İsteği artınca hizmetçisini gönderir ve bir kelle aldırır. Kendisine :

— Ne oluyor? Yaz olsun kış olsun, et yediğin vakit, mutlak bir kelle yediğini görüyoruz, neden kelleyi tercih ediyorsun? diye sormuşlar, M e r - v a n :

— Evet, öyle oluyor. Çünkü kellenin fiyatını bildiğim için hizmetkârım beni aldatmaz. Aynı zamanda et değil ki pişirirken köle kenarından yesin, yâni bundan köle yiyemez. Çünkü bir gözü, bir kulağı veya bir yanağı eksik olsa hemen onu farkedebilirim. Ve hemen bir kelleden çeşitli gıdalar alırım; kulağı, dili, gözü, yanağı ve beyni gibi. Aynı zadan pişirmek telâşesinden de kurtulurum. İşte bu kadar faydaları olduğu için, kelleyi tercih ediyorum, dedi. Yine bu zât bir gün halife M e h - dî'nin huzûruna çıkar, âileleri; «Hediye ile dönersen bize ne vereceksin?» diye sorarlar. O: «Şâyet yüzbin dirhem alırsam bir dirhem veririm.» diye cevap verir. M e h dî, kendisine almış bin dirhem atıyye vermişti. O da dört danik yâni bir dirhem onda altısını onlara verdi. Yine bir def'a bu zâtın kasaptan et aldığı görülmüş, o sırada bir ahabî tarafından da dâvet edildiği için, eti iâde etmiş ve: «İsrâfı sevmem.» demişti.

A'meş'in bir komşusu vardı. Kendisini dâimâ yemeğe dâvet eder ve bir miktâr ekmek kırığı ile tuz ikrâm ederdi. A'meş dâimâ bunu reddederdi. Yine bir gün aynı dâvetle karşılaştı. A'meş'in de acıktığı bir zamâna tesâdüf etmişti. Dâvetini kabûl etti ve hakikaten biraz ekmek kırığı ile bir miktar tuz önüne koydu. Tam bu sırada kapuya bir sâil geldi. Üç def'a yemek istedi. Her def'asında kendisini reddetti. Üçüncü def'asında: «Vallahi, değneği alır canına girerim, kapudan def ol,» dedi. A'meş dayanamıyarak dilenciye: «Durma git, bundan ziyade sözünde duran bir insan görmedim. Beni ısrarla dâvet etti ve «Sana ekmek ufakları ile tuz vereceğim» dedi. Hakikaten bunlardan başka bir şey vermedi. Sana da dayak atacağını va'd etti. Bu adam bunu da yapar, iyisi mi sen hemen çekil git,» dedi.

10 uncu BEYÂN — İSAR VE FAZİLETİ

Bilmiş ol ki; cimrilik ve cömerdliğin dereceleri vardır. Cömerdliğin en üstün derecesi îsâr'dır. İsar demek, kendisi muhtâç olduğu hâlde başkasını tercih etmektir. Cömerdlik, insânın muhtâç olmadığı şey'i ihtiyâcı olanlara ve olmayanlara vermektir. Kendisi muhtâç olduğu hâlde başkasına vermesi, şübhesiz daha mühimdir. Cömerdlik, kendisi muhtâç olduğu hâlde başkalarını tercihe kadar yükseldiği gibi, cimrilik de kendisi muhtâç olduğu hâlde kendi ihtiyâcına da sarfetmemek derekesine kadar düşer. Nice cimriler var ki hastalandıkları hâlde paranın üzerine yatar ve tedâvi çârelerini araştırmazlar. Canının istediği pek çok şeyleri

alabileceği hâlde cimriliği sebebiyle bunları almaz, fakat başkası kendisine alsa, ağzının suyunu akıtarak yer. İşte bu, kendisine bile cimri. Öteki ise kendisi muhtâç iken başkasına cömerd, başkasını kendi üzerine tercih eder. Aralarındaki farkı sen düşün. Ahlâk: Allahu Teâlâ'nın bir atıyyesidir, onu dilediğine verir.

Cömerdlikte isâ' r'ın üzerinde bir derece düşünülemez. Allahu Teâlâ bu bakımdan Ashâb-ı Kirâm'ı övmüş ve :

وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ هـ

«Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile, onları kendilerinden önde tutarlar.» (59 - Haşr: 9) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem de şöyle buyurmuştur :

أَيُّ أَمْرٍ إِشْتَهَى شَهْوَةً فَزَدَ شَهْوَتَهُ وَاتَرَ عَلَىٰ نَفْسِهِ عُقْرًا هـ

«Kim canı bir şey istediği hâlde başkasını kendi üzerine tercih ederse, günahları bağışlanır.» (611)

Hiz. Âişe (R.A.): Resûl-i Ekrem dünyâdan irtihâl edinceye kadar üç gün birbiri peşine karnını doyurmamıştır. «Dilesek doyabilirdik, fakat başkalarını kendi üzerimize tercih ederdik.» demiştir. Bir gün Resûl-i Ekrem'e bir misâfir geldi. Yedirecek bir şey'i yoktu. Ensâr'dan biri misâfiri evine götürdü. Evde yalnız bir kişilik yiyecek vardı. Bir hile olarak âilesine lâmbayı bozdurdu ve karanlıkta misâfir ile yemeğe oturdular. Kendisi yer gibi ağzını kımıldatıyor ve elini sofraya götürüp getiriyordu. Misâfir de bunun farkında değildi. Böylece misâfir karnını doyurdu, kendileri aç kaldılar. Sabahleyin Resûl-i Ekrem ev sahibine : «Allahu Teâlâ, sizin misâfirinize karşı takındığınız bu tavırdan memnûn oldu.» buyurdu. Bunun üzerine: «Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar.» (59 - Haşr: 9) Âyet-i Celîlesi nâzil oldu. Cömerdlik ilâhî bir haslet olup, isâ' r bunun son haddidir. Isâ' r, Resûl-i Ekrem'in tâkib ettiği bir sistemdir. Bu yüzden Allahu Teâlâ ona

Azîm [büyüklük] ünvanını vermiş ve :

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ هـ

«Şübhesiz sen büyük ahlâk üzeresin.» (68 - Kalem: 4) buyurmuştur.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî anlatıyor: «Mâsâ aleyhisselâm Allahu Teâlâ'ya :

(611) İbn Hibbân «Zu'afa»da rivâyet etmiştir.

— Yâ Rab, M u h a m m e d (sallallahu aleyhi ve sellem) ile ümmetinden bâzılarının Cennet'teki derecelerini bana göster, der. Allahu Teâlâ :

— Ya Mûsâ, sen buna güç yetiremezsin fakat ben büyük derecelerinden bir dereceyi sana göstereyim. Bu derece ile onu senden ve bütün mahlûkattan üstün kıldım. Melekût âleminde kendisine bir kapu açıldı. Onun yerinin nûrunu ve Allah ile olan yakınlığını görünce nerde ise kendinden geçecekti. Bunun üzerine Hz. Mûsâ :

— Yâ Rab, ne ile bunu bu dereceye yükselttin? diye sordu. Allahu Teâlâ :

— Ona verdiğim yüksek ahlâk sâyesinde, buyurdu. Hz. Mûsâ :

— Bu ahlâk hangisidir? diye sordu, Allahu Teâlâ :

— İ s â r, başkasının ihtiyâcını kendi ihtiyâcına tercih etmesidir. Bu ahlâk ile bana kim gelirse ben onu hesâba çekmekten hayâ eder ve onu Cennet'in istediği yerinde iskân ederim, buyurdu.

A b d u l l a h b. C â f e r bir arâzisine gitti. Yolda bir başkasının hurmalığına uğradı. Orada siyah bir köle çalışıyordu. Köle azığını aldı. O sırada bir köpek de bahçe duvarından içeri sıçradı. Köle üç parça ekmeğini köpeğe attı. Köpek ekmekleri yedi. A b d u l l a h bakıyordu. Köleye döndü ve :

— Her gün ne miktar nafakan var? diye sordu. Köle de :

— İşte bu gördüklerin, dedi. A b d u l l a h :

— O hâlde niçin hepsini köpeğe verdin? dedi. Köle :

— Bu köpek yabancısıdır, uzak yerden gelmiş açtır. O aç iken ben karnımı doyuramam, dedi. A b d u l l a h :

— O hâlde sen bugün ne yapacaksın? diye sordu. Köle :

— Ben de bugünü böyle atlatırım, dedi. A b d u l l a h :

— Yahû şu köleyi görüyor musunuz? Bu köle benden çok daha cömerddir, diye kendi kendine söylendi ve bahçe ile köleyi ve içerisindeki malzemeyi satın alarak köleyi âzâd etti ve bahçeyi kendisine hediye etti.

H z. Ö m e r anlatıyor: «Resûl-i Ekrem'in Ashâb'ından birine bir koyun kellesi hediye edildi. Bu zât :

— Falanca benden daha açtır, diyerek kelleyi ona gönderdi. Kelle aynı şekilde yedi kişiyi dolaştıktan sonra nihâyet ilk verilene geldi. Çünkü en aç'ı o idi.»

Resûl-i Ekrem gece vakti düşmanları tarafından evi sarıldığında yatağına Hz. Ali'yi yatırarak evinden çıktı. Hz. Ali ölümü göze alarak yatağına girdi. Allahu Teâlâ C e b r â î l ile M î k â î l'e :

— Ben sizi kardeş ettim, birinizin ömrünü de diğerinden uzun yapacağım, hanginiz öbürünü tercih eder? buyurdu. Hiç biri öbürünü ter-

cih etmedi Her ikisi de kendisinin yaşamasını istedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ onlara şöyle vahyetti:

— Ali gibi olamadınız. Onları da kardeş ettim. Ali çekinmeden nefisini fedâ ederek onun yatağına yattı ve Peygamberi kendi üzerine tercih etti. Hemen yere ininiz ve onu muhâfaza ediniz, buyurdu. Cebrâîl başucunda, Mikâîl de ayak ucunda durdu ve Cebrâîl Hz. Ali'ye: «Yat, yat var mı senin gibisi, Allahu Teâlâ seninle meleklerle övünüyor!» dedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ:

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ

«İnsanlar arasında, Allah'ın rızasını kazanmak için canını verenler vardır.» (2 - Bakara: 207) buyurdu.

Antakya'lı Ebû'l-Hasan anlatıyor: «Bir defa otuz küsur kişi etrâfında toplandı. Kendileri Riy şehrinin civârında bir köyde bulunuyordu. Bunların mahdûd çörekleri vardı, hepsine yetmezdi. Onları parçaladı, ışıkları söndürdü ve yemeğe oturdular. Sofra kalktığı vakit ekmeğin olduğu gibi sofrada durduklarını ve birbirlerini tercih ederek kimsenin yemediğini gördüler.»

Şa'be'ye bir sâil gelmişti. Sâile verecek bir şey olmadığından evin damundan bir ağaç parçası sökerek vermiş ve sâilden özür dilemiştir.

Huzeyfe, şöyle anlatıyor: Yermük cenginde yaralıları arasında kalan amcazâdemi aramak üzere çıktım. Yanımda bir miktar suyum vardı. Amcazâdemi buldum. Su isteyip istemediğini sorâum. İsterim, dedi. Tam suyu vereceğim sırada öteden biri:

«— Âh su.» diye inledi. Amcazâdem ona gitinemi ve suyu götürmemi işâret etti. Gittim baktım ki, As'ın oğlu Hişam, tam ona su vereceğim sırada öteden biri: «Âh su.» diye inledi. Hişam da beni ona gönderdi. Ona gidinceye kadar o öldü. Hişam'a döndüm, o da ölmüştü. Amcazâdeme geldiğimde, o da vefât etmişti. Velbâsıl su elimde kalmıştı. Allah hepsine rahmet etsin.

Abbâs b. Dehkan diyor ki: «Dünyâya geldiği gibi ölen tek insan, Bişr b. el-Hâris'dir. Dünyâya çıplak geldi ve çıplak gitti. Ölüm döşeğine yattığı sırada biri gelerek ondan bir şey istedi. Onun bir gömleği vardı. Onu da çıkardı, dilenciye verdi ve bir başka kimseden ödünç gömlek aldı ve o şekilde öldü. Yâni ölünce bir gömleği de yoktu. Gömleksiz geldi, gömleksiz gitti. Sofî'lerden biri de şöyle anlatıyor: Tarsus'ta bulunuyorduk. Topluca harb kapusuna doğru gittik. Orada kasabadan bir köpek de bize uydu. Kapunun dışına çıktığımız zaman bir

leş gördük. Oradan geçtik, yüksek bir yerde oturduk Leş'i gören köpek geri çarşıya döndü. Yirmi otuz köpek peşine takarak leşin yanına getirdi. Kendisi bir kenâra çekildi. Onlar leşi parçaladı ve yediler. Onlar yiyip gittikten sonra bu köpek bir miktar kemik yaladı ve geri döndü.

Tercih haberlerini ve evliyâların ahvâlini fakir ve zühd kitaplarında anlattık. Burada tekrar etmeğe lüzum yoktur. Tâvfiğ ve hidâyet Allah'-dandır. Onun râzı olduğu her şey'de O'na tevekkül eder ve O'ndan yardım dileriz.

11 inci BEYÂN : CÖMERDLİK VE CİMRİLİĞİN DERECELERİ İLE HAKİKATLERİ

Bilmiş ol ki; şer'i delillerle cimrilüğün mühlikâttan olduğu ma'lûm. fakat cimrilüğün târifî nedir? Ve bir insan ne vakit cimri sayılır? Herkes kendini cömerd sanır da başkası cimri olduğunu görür. Bâzan insan, her hangi bir işden dolayı onun hakkında insanlarla ihtilâfa düşebilir. Kimi cimridir, kimi de değildir, diyebilir. Herkes serveti sever. Bunun için serveti tutar ve muhâfaza eder. Şâyet bu cimrilik olursa, o zaman cimrilikten kimse kurtulamaz. Şâyet serveti tutmak cimrilik sayılmazsa, cimrilüğün serveti elde tutmaktan başka mânası olmadığına göre, öyleyse helâki gerektiren cimrilik nedir? Cömerdlik sıfat ve mükâfatını kazanan sehâvetin derecesi nedir? diye bir suâl hâtırına gelir.

Buna göre bilmiş ol ki; bâzıları diyorlar ki: Cimrilüğün haddi, vâcibi men'etmektir, yâni borcu olan şey'i vermemektir. Üzerine borç olan Zekât vesâireyi veren kimse cimri değildir, fakat bu târif kâfi değildir. Zira eti kasaba, ekmeği fırıncıya iade edenin cimrilüğünde herkes ittifâk hâlinedir. Bunun gibi Kaadî'nin takdir ettiği nafaka ile kifâyet edip, âilesine fazlasını vermeyen ve onları müzâyakada bırakan da cimridir. Yemek yerken yanına giren ve yiyecek olan adamdan yemeği gizleyen de cimridir.

Diğer bâzıları da, atıyye ve hediyye vermek ağırına ve zoruna giden kimsenin de cimri olduğunu, fakat bunların maksadı her atıyyeyi güç görmek ise, nice cimriler var ki çok azı vermek kendisine zor gelmez, fakat az fazlasını vermek zor gelir. Şâyet bâzı atıyyeler ağırına gelir demek isterse, zâten ne kadar cömerd olursa olsun, bâzan bâzı atıyyeler ağırına gelir. Bununla cimrilüğüne hükmetmek doğru olmaz.

Cömerdlikle de böylece ileri geri konuştular. Cömerdliğin, karşılık beklemeden vermek, düşünmeden istekleri yerine getirmektir, diyenler olduğu gibi; diğer bâzıları da cömerdliği târif ederken, istemeden vermek ve verdiğini azımsamaktır, dediler. Diğer bâzıları da, mâl Allah'ın, kul

Allah'ın, diyerek fakirliği düşünmeden Allah için Allah'ın kuluna veren cömerddir, dediler. Diğer bir kısmı da, servetinin bir kısmını verip, bir kısmını saklayan cömerd, çoğunu verip azını saklayan cûd, kendisi ihtiyaç çekip başkasını tercih eden de, isâ r sâhibidir. Fazladan hiç bir şey vermeyen de cimridir, dediler.

Bütün bu ifâdeler, cömerdlik ile cimriliğin asıl yüzünü ortaya koyamamışlardır. Bunların hakikatini bildirmek için biz deriz ki; servet, bir hikmet ve maksad uğrunda yaratılmıştır. Bu da halkın ihtiyâcına faydalı olmasıdır. Serveti yaratıldığı gaaye uğrunda güzelce sarfetmek mümkün olduğu gibi, onu yaratıldığı gaaye uğrunda harcamayıp tutmak da mümkündür. Ayrıca servette âdilâne bir hükme varıp, sarfı gereken yerde sarfetmek ve sarfedilmemesi gereken yerde serveti tutmak da mümkündür. Buna göre sarfı gereken yerde sarfetmemek cimrilik, sarfedilmemesi gereken yerde sarfetmek de isrâftır. Bunların ortasını bulmak ise makbûldür. İşte sehâ ve cömerdlik de bundan ibârettir. Zira Resûl-i Ekrem ancak sehâvet ile emrolunmuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de :

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسِطِ

«Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma...» (17 - İsrâ: 29),

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

«Onlar sarfettikleri zaman ne isrâf ederler ne de cimrilik, ikisi arasında orta bir yol tutarlar.» (25 - Furkan: 67) buyurulmuştur.

Anlaşıyor ki cömerdlik, isrâf ile cimrilik, elini tamâmiyle açmak ve tamâmiyle kısmak arasında bir yoldur. O da vermesi ve tutması bir ölçü ve borç nisbetinde olmaktır. Bununla beraber kalbi istemiyerek, yâni içinden hoşlanmıyarak böyle davranmakla da cömerd olamaz. Kalbinde mâl sevgisi olmayacak, ancak malı sarfedeceği yere onu sarfetmek için sevecektir. Bu târifi anlamak için de vâcib olanı bilmek gerekiyor. Buna göre deriz ki; vâcib iki kısımdır: Biri şer'an vâcib, biri de mürüvvet ve âdet bakımından vâcibdir. Cömerd olabilmek için şeriâtın borç ettiğini yerine getireceği gibi, vicdân ve mürüvvetin de borç ettiği vâcibleri yerine getirmesi lâzımdır. Bunları yapmayan cimrilikten kurtulamaz. Şu kadar var ki şeriâtın borç ettiğini vermeyenler, daha çok cimridirler. Zekâtı vermeyen, çoluk çocuğunun nafakasını te'min etmeyen veyâhut bunları ağırlanarak yapan gibi. Bu gibi adamlar tabiatlerinde

cimridirler. Zoraki cömerd olmağa çalışırlar. Veyâ malının döküntüsünden vermek ister veyâ sevmeyerek orta dereceden vermek isterler ki, bütün bunlar cimriliktir. Mürüvvet bakımından vâcib olan kısma gelince; bu da darlığı gidermek, âdi şeylere kıymet vermemektir. Çünkü bu çirkindir ve aynı zamanda şahıslara göre değişir. Meselâ, bir yoksulun kıymet verdiği bir malı, bir zenginin de aynı şekilde kıymetli tutması çirkindir. Yine bunun gibi, infakta yabancılara bâzı tavır ve davranış çirkin sayılmazsa da yakınlarına karşı bu tavır çirkin sayılır. Uzaktaki insanlara karşı çirkin sayılmaz da komşusuna karşı çirkin sayılır. Muâmelede çirkin sayılmayan hareket, ziyâfet vermekte çirkin sayılır. Bâzan olur ki, yedirmekteki tavır çirkin görülür, fakat giydirmekte çirkin görülmez. Bâzı şeyleri satın almaktaki darlığı çirkin görünmez de diğer bâzı maddelerde çirkin görülebilir. Giyimiyle varlık gösteriyorsa, kardeşin, karın, çocuğun, yakının veyâ uzaktan bir adamın, yâhut da kimden darlık gösteriyorsa çocuktan, karıdan, gençten, ihtiyardan, âlimden, câhilden, fakîrden, zenginden, herbirinin ayrı ayrı hükmü vardır.

Cimri demek, şeriat ve mürüvvet ahkâmına göre vermesi gereken yerde vermemektir. Bunun miktarını tâyin zordur. Yalnız şöyle diyebiliriz; cimrilik, malın sarfı, imsâkinden daha mühim olan yerde malı tutup sarfetmemektir. Dini korumak, malı korumaktan mühimdir. Binâenaleyh, Zekâtı ve borçlu olduğu nafakayı vermeyen cimridir. Yine bunun gibi mürüvveti korumak, malı korumaktan daha mühimdir. Ehemmiyeti mûcib olmayan yerlerde müzâyakaya riâyet edemeyen bir kimse ile müzâyakaya girmek, mâl sevgisi sebebiyle mürüvveti yırtan bir cimriliktir. Burada bir derece daha var. O da, adam, dini borcunu edâ ettiği gibi, mürüvvet hakkını da koruyor. Fakat adamın serveti çok, bu serveti hayır işlerine ve muhtaçlara harcamıyor. Burada ileride geçimine medâr olması için malı koruma gaayesiyle, Âhirette derecesinin yükselmesi için, malı hayır ve hasenâta dağıtma gaayesi toplanmıştır. Şimdi hangi tarafı tercih edilir? Basiret sâhibleri için bu maksadla serveti tutmak, cimriliktir. Fakat avam için cimrilik değildir. Çünkü avam, dünyâya bakar. Zamânın nöbet nöbet gelen çeşitli felâket ve musîbetlerini karşılayabilmek için hazırlıklı bulunmak ister. Hattâ bu düşünce ile cimrilik eseri de gösterebilir. Zekâtımı verdim, fazla vermem, diyebilir. Burada da malının derecesine ve servetinin nisbetine göre hüküm değişir. Her ne olursa olsun, din ve mürüvvet borcunu ödeyenler, cimrilikten kurtulmuş sayılırlar.

Ancak bu miktardan biraz fazla vermedikten sonra, «Cömerd ve sahi kimsedir.» denemez. Şeriat ve mürüvvet borçlarını aşdıktan sonra infâk eden kimselere «Cevad» denir. Bu, «Cûd» un dereceleri de

hududsuzdur. İnsanlar birbirinden daha cömerddir. Az olsun, çok olsun, borcun dışında ikrâm ve yardım cömerdliktir. Ancak bu ikrâmın gönül hoşluğu ile isteyerek yapılması lâzımdır. Başa kakmak ve karşılık beklemek maksadıyla olmayacaktır. Çünkü teşekkür veyâ övülmeyi bekleyen adam, karşılıklı ikrâmda bulunmuştur. Onun infaktan maksadı övülmektir. Hâlbuki cömerdlik, her hangi bir şey'i karşılıksız vermektir ki, bu da ancak Allahu Teâlâda düşünülür. İnsân oğluna «Cûd» vasfını nisbet etmek mecâzidir. Zira o her ne verirse versin mutlak bir garazı vardır. Ancak garaz, dünyalık olmaz. Yalnız Âhirette derece kazanmak ve cömerdlik faziletini ihrâz etmek ve nefsi cimrilik pisliğinden temizlemek olursa, buna da «Cevad, cömerd» diyoruz. Şâyet aleyhindeki dedi-kodudan kaçınmak veyâhut verdiği kimseden bir şey beklemek maksadıyla infâk ederse, bu adama «cömerd» denmez. Çünkü bu adam, bu sebeble bu yardımı yapmak mecbûriyetindedir. Onlar ise peşin birer karşılıktır. Bu adam, karşılıklı çalışan bir kimsedir, cömerd değildir. Nitekim rivâyete göre âbide kadınlardan biri Hayyân b. Hilâl'in bulunduğu meclise uğradı. Kadın:

— İçinizde suâllerimi cevaplandırarak adam var mı? diye sordu. Onlar:

— İstediginizi sorunuz, diyerek Hibâl'i gösterdiklerinde, kadın:

— Size göre Sehâvet nedir? diye sordu. Adam:

— İtâ [vermek]tir, fazla vermektir ve isâr, yâni başkalarını kendi üzerine tercihtir, dedi. Kadın:

— Bu anlattığınız dünyalıktaki sehâdır, ben size dindeki sehâdan soruyorum, o nedir? deyince, adam:

— Gönül arzûsu ile Allahu Teâlâ'ya ibâdet etmektir, dedi. Kadın:

— Bu ibâdetinizde Allah'tan bir şey ister, bir mükâfat bekler misiniz? diye tekrar suâl edince, bu sefer adam:

— Tabii bekleriz, dedi. Kadın:

— Neden mükâfat bekliyorsunuz? diye sordu. Adam:

— Allahu Teâlâ en azından bire on bize va'detti de ondan, dedi. Kadın:

— Acâyip şey, bire on karşılık beklerken hâlâ kendinizi sahilerden mi sanıyorsunuz? dedi. Adam:

— Ya sana göre Sehâ nedir? diye bu def'a adam bir suâl tevcih edince, kadın:

— İbâdetten zevk alarak hiç bir karşılık beklemeden Allah'a kulluk etmektir. Allah ne isterse onu yapar. Allahu Teâlâ'nın sizin içinizden geçen bire on karşılığa muttali' olduğundan utanmaz mısınız? dedi.

Yine âbide kadınlardan biri: «Cömerdliğin yalnız altın ve gümüşde

olduğunu mu sanıyorsunuz?» dedi. «Ya başka nerde olur?» diyenlere; «Cânını fedâda da olur.» dedi.

Muhâsibî anlatıyor: «Dinde sehâ, Allah uğrunda cânını fedâ etmektir. Hem bunu yaparken, sevab istemekten müstağni olamadığın hâlde hiç bir karşılık beklememen, yalnız sehâvet hissi ile yapmandır.»

12 nci BEYÂN : CİMRİLİĞİN TEDÂVİSİ

Bilmiş ol ki; cimrilik, mal sevgisinden doğar. Malı sevmenin de belli başlı iki sebebi vardır.

Birincisi, ancak servet sâyesinde ulaşılabilecek olan şehvî arzû ve isteklerdir. İnsan oğlu yarın, üç gün, beş gün sonra öleceğini bilse belki o kadar cimrilik etmezdi. Zira ihtiyâcî muayyen zaman için idi. Fakat evlâdı varsa onları kendi yerine kor, onların uzun zaman yaşayacaklarını düşünür ve onlar yüzünden imsâk eder, malı tutar. Bunun için Re-

sûl-i Ekrem (S.A.V.) : «Çocuk, cim-

rilik, korkaklık ve cehâlet vesilesidir.» (612) buyurmuştur. Yâni çocuğu olan kimse, yoksulluk korkusu ile infâk etmez. Çocuğu öksüz kalır endişesiyle cenge katılmaz. Çocuğa bakacağım diye ilim tahsîlinden geri kalır ve câhil olur. Buna, yoksulluk korkusu ve Allah'a itimâd zayıflığı eklenirse, cimrilik de kuvvetleşir.

İkinci sebep, bizâtihi serveti sevmektir. İnsanlardan öyleleri var ki, kendilerini ölünceye kadar bakacak ve hattâ daha da artacak servetleri olduğu ve çocuksuz bir ihtiyar bulunduğu hâlde, sırf mala olan sevgisi hasebiyle Zekât borcunu vermediği gibi, hastalandığında kendi tedâvisi için dahî para harcamaz. Altınlara âşıktır, onların varlığı ile sevinir. Kendinin öleceğini ve öldükden sonra orada kaybolup kalacaklarını ve yâ başkalarının eline geçeceklerini bildiği hâlde yine onları toprağa gömer ve onlardan vermez. Hattâ kendisi de yiyemez. İşte bu, tedâvisi güç bir kalb hastalığıdır. Hele yaşlılıkta tedâvisi beklenmeyen müzmin bir hastalıktır. Bu adamın hâli: Adamın biri, bir başkasına âşık olduğu için, onun kendisine gönderdiği elçiyi sevmekle, asıl âşık olduğu adamı unutmaması gibidir. Altın ve gümüş, insanı ihtiyâcına ulaştıran bir vâsıtaadır. Bunun için sevilirler. Zira insânı tatlıya ulaştıran her şey tatlıdır. Bu adam da ihtiyaçları te'mîn için gönderilen altını, bizâtihi sevmekle meşgul olup, ihtiyaçları unutmuş olması gibidir. Bu ise büyük bir sapıklık-

(612) Hâkim, Esved'den sahih sened ile rivâyet etmiştir.

tır. Hattâ altın ile taş arasında fark gözetin de câhildir. Ancak fark, ihtiyacı te'mine vesile olması bakımındandır. İhtiyâcından fazla altın saklayan ile taş saklayanın bir farkı yoktur.

İşte malı sevmenin bu iki sebebi vardır. Her illetin ilâci, sebebinin zıddı iledir. Şehvetleri sevmek, aza kanâat ve sabır ile, uzun kuruntuları azaltmak, ölümü çok anmakla, emsâllerin ölmesine bakmak, çocuğu düşünmemek ve rızıkına Allahu Teâlâ'nın kefil olduğunu bilmekle, nice çocuklar var ki anadan babadan bir şey bulmadıkları hâlde bulanlardan daha refah yaşayış sürdüğünü bilmekle, aynı zamanda oğluna servet bırakmakla onu hayırlı evlâd yapmağı düşünürken, servetin çocuğu kötülüğe sevkettiğini hâtırlamakla, çocuk sâlih ise Ailahu Teâlâ'nın ona yardımcı olacağını, kötü ise bıraktığı servetinin kötülükte ona yardımcı olacağını düşünmekle, cimrilik hakkında vârid olan haberleri fazla okumak ve dinlemekle, cömerdlikle alâkalı övgüleri okumak, cimrilerin uğrayacakları cezâları düşünmekle, cimriliği tedâvi eder.

Ayrıca cimrilere karşı duyulan nefreti düşünmek, kendisinin de halkın nazarında aynı seviyede olduğunu hâtırlamak, maldan maksadın ne olduğunu ve niçin yaratıldığını düşünmek, dünyâlık için ihtiyâcından fazlasını saklamanın bir kârı olmadığını bilerek onu Âhireti için harcamanın daha iyi olacağını hatırlamak gibi hususlar da mârifet ve ilim bakımından cimriliğin tedâvi sebepleridir. Akli başında olan adam, dünyâ ve âhiret husûsunda, infâkın, imsâkten hayırlı olduğunu anlar ve hemen infâkı tercih eder. Şeytânın kendisini yoksullukla korkutmasına aldırış etmez. Hikâye olunduguna göre; E b ü ' l - H a s a n adında bir zât tuvalette iken hizmetçisini çağırarak, sırtından çıkardığı gömleği birine vermesini söyledi. Hizmetçi:

— Tuvaletten çıkıncaya kadar sabredemedin mi? deyince, E b ü ' l - H a s a n :

— Şu anda aklımdan geçti, sonra ne olur ne olmaz. Belki sarf-ı nazar ederim korkusu ile hemen acele ettim, dedi.

Sevgiliden uzaklaşmakla aşkın kaybolacağı gibi, cimrilik vasfı da vermeğe zorlamakla yok olur. Âşık, mâşuk yola çıkıp birbirinden uzaklaştıkları zaman, artık ister istemez ayrılık külfetine dayanır ve yavaş yavaş aşkı unutmağa başlarlar. Bunun gibi cimrilikten kurtulmak isteyen, önce zoraki servetinden uzaklaşmağa gayret etmeli ve yavaş yavaş bunu tabiat hâline getirmelidir. Bu hususta güzel hile yollarından biri de: «Yâhu sen verirsen, senin adın cömerd olarak şöhret bulacak, herkes sana saygı gösterecek.» diye kendi kendini riyâ yolu ile de olsa cömerdliğe alıştırmağıdır. Bu sûretle cimrilikten kurtulur ve riyâ hastalığına düşer. Sonra da riyâyı tedâvi ederek ondan da kurtulur. Bu, memeden ke-

silmek istenen çocukları, bir takım oyuncaklarla oyalamak gibidir. Maksad oyuncak değil, onu memeden kesmektir. Memeden kestikten sonra oyuncaklardan da kurtarılır. Burada da maksad, riyâ değil, onu cimrilikten kurtarmaktır. Cimrilikten kurtarınca riyâdan da uzaklaştırılır. Bu şekil tedâvi de öbür hastalığın kendisinde gaalib olmadığı takdirde faydalıdır. Meselâ, halkın itibârını maldan daha üstün tutan kimsenin cimrilikten kurtulması için, riyâ ile infâk etmesinde bir kâr yoktur. Ancak malı, mevkiden daha çok severse, o zaman riyâ ile de olsa infâk etsin. Çünkü sonunda riyâdan kurtulabilir. Fakat mevki, sevgisi gaalib olanlar riyâdan kurtulamazlar. Bunu da infâkındaki tavr u hareketinden anlarız. Şâyet gösteriş için de olsa vermek kendine ağır geliyorsa, anlaşılır ki, cimrilik vasfı, gösteriş vasfından daha üstündür. Onun için infâka devâm etsin. Aksi hâlde mükemmel bir riyâkâr olacağından infâka alışmasında fayda yoktur.

Bu kötü vasıfların birbirlerini gidermelerinin benzerleri, ölü hakkında söylenenlerdir. Ölü mezarda kurtlanır ve tamâmen kurt hâline gelir. Sonra o kurtlar birbirini yiye yiye beslenir ve sayıları azalır. Bunlar birbirini yeyip tüketmeğe çalışsa çalışsa en nihâyet ortada iki büyük kurt kalır. Bunlar da birbirini yemek için zorlar dururlar. Nihâyet biri gaalib gelir diğerini yer, fakat bu da tek kaldığı ve ortada yiyeceği başka bir madde bulunmadığı için nihâyet kendisi de ölür. İşte bunun gibi, bâzan kötülükler birbirini öldürür yok ederler. Tek kalan da gıdası verilmeyince o da acından ölür.

Bu kötü sıfatların gıdâsını kesmek, onların arzûlarına uymamakla-
dır. O kötü vasıflar bâzı işler ister. Bunlar yapılmayınca donar ve ölür-
ler. Meselâ cimrilik malı elde bulundurmağı ister. Zorlaya zorlaya malı
infâk ettikçe cimrilik ölür ve cömerdlik tabiat nâline gelerek artık zor-
lama ortadan kalkar. Demek ki, cimrilüğün tedâvîsî ilim ve amel ile olur.
İlim, cimrilüğün zararlarını ve cömerdliğin faydalarını bilmek, amel de
kendini zorlayarak cömerdliğe alıştırmaktır. Fakat bâzan cimrilik, o ka-
dar köklü bir şekilde yerleşmiş olur ki, insanı kör ve sağır eder de mâ-
rifete ve ilme mânî olur. İlim olmayınca amel de olmaz. İllet, müzmin-
leşmiş olarak insanda kalır. Teshîs edilemiyen veyâ ilâcî kabûl etmeyen
hastalıklar gibi, bunun çâresi ölünceye kadar beklemektir.

Cimrilik hastalığını tedâvide sofîyye şeyhlerinden bâzılarının tâkib
ettiği yol şöyledir: Onlar, müridlerinin gönül verdikleri şeylerden on-
ları uzaklaştırır, onları elinden alır ve başkasının malı ile değişmek sù-
retiyle onları cömerdliğe alıştıırır. Meselâ, hoşuna giden odasından onu
çıkartır, daha çirkin bir odaya iter. Hoşuna giden elbise veyâ seccâdeyi
ondan alır başkasına verir. Bu sùretle ona cömerdliği aşılır. Bu yollarla
kendini cimrilikten kurtarmağa çalışmayan, dünyâ ile ünsiyet peydâ

eder ve dünyâlığı sever. Binlerce eşyası varsa, binlerce dostu var demektir. Bunlardan biri kaybolduğu takdirde, sevgisi nisbetinde acısını duyar. Kendisi öldüğü zaman, hepsinin acısını birden çeker. Zira hepsini seviyordu ve hepsi de elinden alındı.

Bir gün pâdişâhın birine incilerle işlenmiş piruzeden bir vazo getirmişler. Öyle mükemmelmış ki, bir eşine daha rastlamak mümkün değil! Bir gün hükümdâr Hakim'lerinden birine :

— Bu vazoyu nasıl görüyorsun? diye sorar. Hakim :

— Bunu musibet ve fakirlik görürüm, der. Hükümdâr :

— Niçin böyle diyorsun? diye sorar. Hakim :

— Canım, kırılırsa yapılmasına imkân yok, onun için bir felâket ve musibettir. Çalınırsa peşine düşecek onu arayıp duracaksın. Onun için de fakirliktir. Çünkü benzeri yoktur, dedi. Hâlbuki bundan önce yâni bu sana gönderilmeden evvel, ne musibet, ne de fakirlik diye bir sıfatın vardı. Bir müddet sonra vazo ya kırıldı veya çalındığı için, hükümdârın canı son derece sıkıldı ve :

— Hakim doğru söyledi, keşke bunu bize hiç göstermeselerdi, dedi. İşte dünyâlığın bütün sebepleri böyledir. Dünya, Allah'ın düşmanlarının düşmâmidir, çünkü onları Cehennem'e sürükler. Allah'ın dostlarının da düşmânıdır, çünkü onları dünyâlıktan sabre mecbûr tutar. Allah'ın da düşmânıdır. Zira Allah'a giden yolu keser. Kendi kendinin de düşmâmidir. Zira kendi kendini yer. Çünkü mal ancak hazinelerde ve muhafızlar sâyesinde korunabilir. Hazine ve muhafızlar da mal ile elde edilebilir. O da altın ve gümüş vermekle mümkündür. Mal, kendini yer bitirir. Malın âfetlerini bilen onunla fazla ünsiyet etmez, ona sevinmez. İhtiyâcından fazlasını almaz. İhtiyâcı kadarı ile kifâyet eden cimri olmaz. Zira ihtiyâcı için ayırdığı cimrilik değildir. Muhtâc olmadığının korunması için de kendini yormaz, belki onu verir. O, Dicle ırmağı gibidir. Herkes oradan yalnız ihtiyâcını aldığı için, kimseye cimrilik etmez.

13 üncü BEYÂN : İNSÂNA MALI HUSUSUNDA DÜŞEN VAZİFELER

Bilmiş ol ki; yukarda anlattığımız gibi, servet bir bakıma iyi, bir bakıma da kötüdür. Benzeri, yılanıdır. Tiryâkicinin eline geçer ondan panzehir yapar. Anlamıyan adamın eline geçer, soktuğu gibi onu zehirleyip öldürür. Servetin zehirinden, ancak beş vazîfeye devamla korunmak mümkündür.

Birinci vazife : Maldan maksadın ne olduğunu, malın niçin yaratıldığını, niçin mala ihtiyaç olduğunu, bilmektir ki, onu kazansın. İhtiyâcından fazlasını elinde tutmasın ve lüzumsuz yere harcamasın.

İkinci vazife : Kazanç yoluna dikkat edip, sırf haramdan uzakta kalması, umûmiyetle harâm olduğu bilinen sultanların servetine yaklaşmaması. Mekrûh yollara da baş vurmaması, mürüvveti zedeleyici şeylerden uzak kalması, rüşvet kokusu bulunan hediyeler, zillet bulunan isteyicilikler gibi şeylerden uzak kalmasıdır.

Üçüncü vazife : Kazanacağı miktardadır. Onu ne azaltmalı, ne de çoğaltmalıdır. Bunu da herkesin kendi ihtiyacı tıyin eder. İhtiyaç dediğimiz; yiyecek, giyecek ve meskenden ibârettir. Bunların herbirinin de aşağı, orta ve üstün olmak üzere üç derecesi vardır. En az derece ve zarûret miktârı ile kanâat ettiği müddetçe muhakkık'ın'den sayılır. Şâyet haddi aşarsa derinliğinin sonu olmayan Hâviye Cehennem'ine düşmüş olur. Biz bu derecelerin tafsîlâtını «ZÜHD KİTÂBI»nda anlattık.

Dördüncü vazife : Malın çıkış yerine dikkat etmektir. Verirken de isrâf ve cimrilik taraflarından sakınmalı, helâlden kazandığı serveti tam yerinde kullanmalıdır. Zira haksız kazanç ile haksız masraf arasında bir fark yoktur. Her ikisinin de cezâsı aynıdır.

Beşinci vazife : Malı alırken, terkederken, infâk veya imsâk ederken iyi niyete sâhib olmaktır. Serveti alırken ibâdetine yardımcı olmasını, terkederken zühdünü ve malı hakir gördüğünü niyet etmelidir. Böyle davranırsa servetinin kendisine zararı olmaz. Bunun için Hz. Alî (R.A.): «Bir adam bütün dünyânın servetini eline geçirse fakat bununla berâber Allah rızasını niyet etse, bu adam yine zâhiddir. bu servet zühdüne zarar vermez.» demiştir. Başka biri de: «Dünyânın bütün servetini fedâ etse, fakat Allah rızasını niyet etmese zâhid olamaz.» demiştir.

Demek ki, bütün tavr u hareketinde Allah rızasını niyet edecek, yalnız ibâdet ve âdete yardımcı olacak şey'i düşüneceksin. Görünüşünde ibâdetten en çok uzakta kalan hareket; yemek, içmek ve kazâ-i hâcet için yapılan hareketlerdir. Hâlbuki bunlar da ibâdetin yardımcılarıdır. Binâenaleyh, yerken veya abdest bozarken maksadın ibâdete vesîle olmaları ise, bu işler de senin hakkında ibâdet sayılır. Bunun gibi, seni sıcaktan ve soğuktan korumak için giydiğin elbisende, yattığın yatağında ve kaplarında niyetin bu olmalıdır. Zira dinî cihetden bunların hepsine muhtâcsın. İhtiyâcından fazla olarak bulundurduklarından da Allah'ın kullarından birinin bunlardan faydalanmasını niyet etmeli ve ihtiyâç zamanında onu esirgememelidir. Böyle yapan kimse, malının yılanından cevher ve panzehirini alıp da diğerini atan kimsedir. Artık servetin çokluğu buna zarar vermez. Fakat bu şekil davranış ancak dinî iyi anlayan ve dininde sebât eden kimselere nasib olur. Avam kısmı da,

bu gibilere bakıp servetini çoğaltmağa çalışır ve kendisinin onlara benzediğini sanırsa, işte bu aldanabilir ve âdeten yılanın zehir ve panzehirinden anlayarak yılanı eline alan adama bakarak yılanı eline alan çocuğa benzer. Çocuk sanır ki, adam yılanı yumuşak derisinden göz ve kaşından dolayı ele almıştır. Binâenaleyh yılan kendisini sokarak öldürür. Avam da aynıdır. O havassın, servete ne için, ne şekilde sâhib olduğunu, ne maksadla elinde tuttuğunu bilemez! Servet kendisini zehirleyerek öldürür. Bâzan da yılanın öldürdüğü bilinir, fakat servetin öldürdüğü bilinmez. Şâir dünyâyı yılan benzeterek:

«Her ne kadar Dabak onu yumuşatsa da, dünyâ zehir saçan yılan gibidir.»

dedi. Kör adamın dağın tepesine tırmanmakta, deniz etrafında dolaşmakta ve dikenli yollarda yürümekte, görenin buralarda dolaşması gibi olmayacağından avam kısmının da servet edinmekte kâmil bir âlim gibi olması muhâldir.

14 üncü BEYÂN : ZENGİNİ ZEMM, YOKSULU ÖVMEK

Bilmiş ol ki; insanlar, sabreden yoksul ile şükrünü edâ eden zengin hangisinin daha üstün olacağına ihtilâf etmişlerdir. Biz bunu, «Fakîr ve Zühd» kitaplarında anlatmış ve hakikatın yüzünden perdeyi kaldırmıştık. Fakat bu kitapda mücmel de olsa, yoksulun zenginden üstün olduğuna temâs etmek isteriz. Bunu yaparken mes'elenin tafsîlâtına dalmıyacak, burada Hâris-i Muhâsibî'nin uzun uzadıya anlattığı bir hikâyesini zikretmekle iktifâ edeceğiz. O, bu hikâyesinde bâzı zengin âlimlerin kendilerini Sahâbe'nin zenginlerine benzettiklerini, Abdurrahmân b. Avf'ın zengin olduğundan bahsetmekle kendilerini ona benzetmek istediklerini reddetmek üzere bu hikâyeyi anlatmıştır. Muhâsibî ise, muâmele ilminde bu ümmetin en âlimi, kendini korumakta ve amellerin âfetlerinden çekinmekte en üstünü idi. En doğrusu onun sözünü, olduğu gibi anlatmaktır.

Zengin ve fakat kötü âlimlerin reddine dâir yaptığı konuşmasından sonra diyor ki:

«Öğrendiğimize göre İsâ aleyhisselâm: «Ey kötü âlimler, namaz kılar, oruç tutar, sadaka verir fakat emrolduğunuzu yapmazsınız. Bina ragmen bilmediğinizi de öğrenirsiniz. Ne çirkin hükmünüz vardır. Dilinizle tevbe eder, işinizle arzularınıza uyarsınız. Kalbleriniz kirli olduğuhâlde bedeninizi yıkamak size bir fayda sağlamaz. İşe yarayan iyi ve temiz incileri kendisinden çıkarıp, işe yaramıyan tortulu, çerçöp ve sa-

manları kendisinde kalan elek gibi olmayın. Siz de aynı şekilde ağzınızdan hikmet akıtırsınız da gill u gış içinde kahr. Ey dünyânın kulcağızları, dünyâdan arzularını çekmeyen Âhireti nasıl bulabilir? Size hakikati söylüyorum. Sizin kalbleriniz işlerinizden ağlar. Dünyâyı diliniz altına, ameli de ayaklarınızın altına aldınız. Size hakikati söylüyorum, Âhiretinizi büzdünüz, dünyâyı düzelttiniz ve dünyâyı düzeltmek Âhireti düzeltmekten size daha sevimli geldi. Sizden daha büyük zararda kim olabilir? Yazıklar olsun size, ne vakte kadar karanlıkta kulanlara yol gösterecek ve kendiniz hayretler içinde bocalayacaksınız? Siz âdeta dünyâyı size bıraksınlar diye dünyâ adamlarını dünyâyı terke davet ediyorsunuz. Durun durun, yazıklar olsun size, içerisi karanlık olan bir evin üstünde yanan ışıktan o eve ne kâr vardır? Siz de aynı vaziyettesiniz. Kalbleriniz zulmet içinde kıvranırken, dilinizin ilim nûrundan bahsetmesi size bir fayda sağlamaz. Siz ne müttakiler, ne de hakiki hür insanlar gibisiniz. Siz, dünyânın kullarısınız. Dünyâ, sizin ayaklarınızı yerden kesip sizi yüzükoyun yere düşürerek, burnunuz üzerinde sürüyüp günahlarınızı boynunuza bağladıktan sonra arkadan iterek, teker teker ve çıplak olduğunuz hâlde Allahu Teâlâ'nın huzûruna sevk edip orada hesabınızı verdikten sonra, kötü amellerinizin cezâsını çecktireceğinden korkulur» dedi.

Hâris-i Muhâsibî, bunu anlattıktan sonra şöyle diyor: «Aziz kardeşim, bunlar kötü âlimler, insan şeytanları ve insanların başında püsküllü bir belâdırlar. Onlar, dünyâya, dünyâhğa râğbet etti. Dünyâyı Âhiret üzerine tercih ettiler. Dünyâ için dinî zelif ettiler. Onlar, dünyâda yüz karası, Âhirette ise zebânilerin maskarasıdırlar. Ne ola ki Allahu Teâlâ fazl u keremiyle bunları afveyleye.

Bundan sonra bilmiş olunuz ki: dünyâyı Âhiret üzerine tercih edip belâke sürüklenen adamın hâline baktım: ne'esi keder ile karışmış, bundan muhtelif sıkıntılar meydana gelmiş, çeşitli ısyanlar hâsıl olmuştur. Son varacağı helâktir. Bu adam bu ümidle ferahlanıyor ki, aslında ne dünyâsı kalmış, ne de Âhireti; dünyâsı da perişân, Âhireti de perişân! Bu ne büyük bir hüsrândır. Yazıklar olsun ona, ne çirkin felâketle karşılaştı. Kendisi için, bu, ne büyük bir musibettir! Aziz kardeşlerim, kendinize geliniz, aklınızı başınıza alın ve Allah'dan korkunuz. Şeytân sizi aldatmasın! Onun dostlarının Allah huzûrunda istinadgâhları yoktur. Onlar dünyâya dalar, sonra da kendilerini mâzur göstermek için, delil arunâğa başlarlar. Sahâbe-i Kirâm'ın bol servetlere mâlik olduklarını sanarak onların servetinden bahsederler. Şeytan onları aldatmıştır, onların bundan haberleri bile yoktur. Yazıklar olsun sana ey aldanmış, sen Abdurrahmân b. Avf'ın zenginaliğinden bahsedersin. Böyle dav-

ranman, şeytanın seni aldatmasındandır. Senin dilinde bunları sana ko-
nuşturur ve seni helâk eder. Zira sen Sahâbe-i Kirâm'ın tekâsür, şeref
ve zinet için mal topladıklarını sandığın anda, onları gıybet etmiş, on-
lara büyük iftirâda bulunmuş olursun. Ne zaman ki helâlinden servet
edinmenin, serveti terketmekten daha makbûl olduğunu sanırsan, o zaman
Resûl-i Ekrem'i horlamış olursun. Senin ve adamlarının rağbet ettiği bu
hayırda onu geri kalmış gibi sanırsın. Senin gibi mal toplama sevdâ-
sında olamadığı için, onu techîl etmiş olursun. Ne zaman ki helâlinden
mal yığmak daha evlâ olduğuna kaani olursan, Resûl-i Ekrem'in ümmeti-
ne nasihat etmediğine hükmedersin. Zira o, mal toplamamanın hayırlı ol-
duğunu bildiği hâlde, bundan nehyetmiştir. dersin. Böyle yapmakla, gök-
lerin ve yerin Rabbine yemin olsun ki, yalan söylemiş olursun! Çünkü
Resûl-i Ekrem ümmetine nasihat eden, onlara şefkatli ve merhametli
davranan bir zâttır. Ne zaman ki, servet edinmek daha hayırlıdır der-
sen. Allahu Teâlâ servet toplamaktan kulları nehyettiği zaman, onlara
rahmetle nazar etmediğini sanmış olursun. Çünkü o mal toplamamanın da-
ha hayırlı olduğunu bilerek nehyetmiş olur. Veyâhut Allahu Teâlâ'nın
bunu bilememiş olduğunu zannedersin. Sen ise servet edinmekteki hayr u
fazileti bildiğin için, malı çoğaltmağa çalışıyorsun. Güyâ ki sen Rab-
binden daha iyi fazilet ve hayır yerlerini bilmiş oluyorsun ki, Allahu
Teâlâ senin cehlinden münezzehtir. Ey gaafil, Sahâbenin servetiyle se-
ni aldatmağa çalışan şeytânın bu hilesinden akını başına almak sûre-
tiyle kendini koru. Yazıklar olsun sana, sen Abdurrahmân b. A v f ' -
ın servet edinmesiyle delil çekemezsin. Abdurrahmân bile Kıyâmet günü
yalnız bir yiyecek nafakası olup, başka bir şey olmamasını temenni ede-
cektir. Duyduğuma göre Abdurrahmân öldüğü vakit, hayattakiler, onun
serveti hakkında dedi-kodu yaptılar ve: «Bu servet Abdurrahmân hak-
kında iyi değil,» demek istediler. K â ' b ise müdâhale ederek: «Şaşılacak
şey, Abdurrahmân helâlinden kazandı, helâlinden harcadı ve helâlinden
bıraktı. Bunda ne var?» dedi. Bunu duyan Ebû Zer evinden hiddetli
olarak K â ' b ' e gitmek üzere yola çıktı. Yolda bir devenin alt çenesini
buldu, eline aldı. Bunu K â ' b ' e haber verdiler; Ebû Zer elindeki kemik-
le seni arıyor, dövecek dediler. K â ' b kaçarak, yardım dilemek üzere
Hz. O s m â n ' ın evine sığındı ve mes'eleyi kendisine anlattı. Arkasından
Ebû Zer de Hazret-i Osman'ın kapusuna geldi. Ebû Zer içeri girince
K â ' b Hz. Osman'ın arkasına geçti. Bunun üzerine Ebû Zer K â ' b ' e :

— Ey Yahudi çocuğu, sen Abdurrahmân'ın servetinden, Abdurrah-
mân'a bir zarar gelmediğini sanıyorsun. Hâlbuki bir gün Resûl-i Ekrem
ile U h u d ' a doğru gezintiye çıkmıştım. Resûl-i Ekrem :

يَا أَبَا ذَرٍّ الْأَكْثَرُونَ هُمُ الْأَقْلَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْآمَنُ قَالَ هَكَذَا وَ
هَكَذَا عَنِ عَمِيهِ وَشِيعَالِهِ وَقَدَّامِهِ وَخَلْفِهِ وَقَلِيلُ مَا هُمْ يَا أَبَا ذَرٍّ
مَا يَسُرُّنِي أَنَّ لِي مِثْلَ أَحَدٍ أَنْفَقَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمُوتَ يَوْمَ أَمُوتَ وَلَوْ أَنَّ
مِنْهُ قِيرَاطَيْنِ قُلْتُ أَوْ قِطَارَيْنِ قَالَ بَلْ قِيرَاطَانِ ثُمَّ قَالَ يَا أَبَا ذَرٍّ
أَنْتَ شَرِيدُ الْأَكْثَرِ وَأَنَا رِبْدُ الْأَقْلِ

— Yâ Ebâ Zer, diye bana seslendi. Ben de :

— Anam babam sana fedâ olsun, buyur ya Resûlallah, dedim. Resûl-i Ekrem :

— Serveti çok olanlar, Kıyâmet günü Cennet'e az girecek olanlardır. Ancak sağına soluna, önüne ardına saçarak hayır yapanlar müstesnâdır ki, bunlar da az kimselerdir. Yâ Ebâ Zer, şu Uhud dağı büyüklüğünde altınım olsa da tamâmen Allah rızası için dağıtsam, yine de bir veyâ iki kırat ağırlığında borcum için kendime altın ayırmaktan memnûn olmam. (Ebû Zer diyor ki: Ben dedim ki: iki kırat değil iki kantar) Resûl-i Ekrem: «Hayır, koca dağdan ancak iki kırat ayırırdım, öbürünü dağıtırdım. Yâ Ebâ Zer, sen çoğu, ben ise azı murâd ediyorum.» (613) buyurdu. Ebû Zer devamla: «Bizzât Resûl-i Ekrem böyle buyururken, sen ey Yahudi çocuğu, Abdurrahmân'ın bıraktığı servetleri «Ona ne var!» diyorsun. Sen ve senin gibiler yalancıdırlar.» dedi. Ebû Zer çıkıncaya kadar da korku içinde idi. Yine öğrendiğimize göre Abdurrahmân b. Avf'ın Yemen'den bir kervanı geldi. Medine halkı öyle bir haykırıyla haykırdı ki yer yerinden sarsıldı. Hz. Âişe (R.A.) :

— Bu nedir? (Ne oluyor?) diye sorunca :

— Abdurrahmân b. Avf'ın ticâret kervanı geldi, diye cevap verdiler. Bunun üzerine Hz. Âişe :

— Resûl-i Ekrem doğru söyledi, dedi. Bunu duyan Abdurrahmân, Hz. Âişe'ye :

— Resûl-i Ekrem ne buyurdu? diye sordu. Hz. Âişe şu cevâbı verdi :

إِنِّي رَأَيْتُ الْجَنَّةَ فَرَأَيْتُ فَقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْمُسْلِمِينَ يَدُ خُلُونِ
سَعِيًّا سَعِيًّا وَلَمْ أَرَ أَحَدًا مِنْ الْأَغْنِيَاءِ يَدُ خُلُونِ مَعَهُ إِلَّا عَبْدَ
الرَّحْمَنِ ابْنِ عَوْفٍ رَأَيْتُهُ يَدُ خُلَهَا مَعَهُمْ حَبْوًّا ۝

«Cennet'i gördüm. Muhâcir ve müslümân kâfirlerinin koşa koşa Cennet'e girdiklerini gördüm. Zenginlerden kimseyi görmedim. Yalnız Abdurrahmân b. Avf'ın emekleye emekleye onlarla Cennet'e girdiğini gördüm.» (614) Bunu dinleyen Abdurrahmân, kaafileyi, eşyâ ve develeri ve hattâ pradaki köleleri ile birlikte âzâd etti. Hepsini Allah rızası için fedâ etti ve: «İnşâallah, bunlarla koşarak Cennet'e girerim.» dedi.

Yine duyduğumuza göre Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Abdurrahmân b. Avf'a:

أَمَّا أَنْتَ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أَغْنِيَاءِ أُمَّتِي وَمَا كَذَبْتُ أَنْ
تَدْخُلَهَا إِلَّا حَبْوًّا ۝

«Sen yok musun, ümmetimin zenginlerinden Cennet'e ilk girecek olan sensin. Sen de nerde ise emekleye emekleye gireceksin.» (615) buyurdu.

Yazıklar olsun ey aldanmış, ne ile servetin iyiliğine delil çekiyorsun? İşte Abdurrahmân'ın hâli, fazileti, takvâsı, hayr u hasenâtı, Allah uğrunda servetini dağıtması, Resûl-i Ekrem ile sohbeti, Aşere-i Mübeşşere'den olması meydanda olduğu hâlde, iyilik yapmak, infâk etmek, hayır ve hasenâtta bulunmak ve âile nafakasını te'min için helâlinden edindiği servetten dolayı mahşer yerinde durdurulacak, yoksullarla berâber Cennet'e giremiyecek, onlar sıçraya sıçraya giderken, bu arkadan emekleye emekleye gidecektir. Dünyâ fitnelerine dalmış bizim gibiler hakkındaki görüşün nedir?

Bundan sonra şâyân-ı hayrettir ki ey aldanmış, haram ve şübheli şeyler peşine yuvarlanıp gidersin. İnsanların kirli mallarına köpek gibi saldırırsın. İftihar, süs ve şehvet peşinde döner durursun, dünyâ fitne-

(614) Ahmed rivâyet etti. Bununla alakalı bazı ziyâdeler vardır.

(615) Bazı rivâyet yolları vardır. Üstelik Abdurrahmân, Aşere-i Mübeşşere'dendir.

leri arasında yuvarlamp durursun. Sonra da Abdurrahmân b. Avf ile delil çeker de sen servet edindir, Sahâbenin de senin gibi servet edindiğini sanırsın. Gûyâ ki sen, kendini onlara benzetiyorsun. Yazıklar olsun sana, bu senin kıyâsın, şeytânın bâtil kıyaslarındandır.

Evet ömrüme yemin olsun ki, Sahâbe-i Kirâm'dan bâzıları servet sâhibi idi. Bunlar serveti, kendi nafakalarını te'min ve infâk maksadıyla edinmişlerdi. Onlar helâlinden kazandı, temizinden yedi, iktisadlı olarak infâk etti ve fazlasını takdim ettiler. Kimsenin hakkını kesmediler. O servetle cimrilik değil, cömerdlik ettiler. Bir kısmı çoğunu, bir kısmı, mevcûdunun tamâmını infâk etti. Sıkıntılı ve darlık ânlarında Allah rızasını kendi arzûlarına tercih ettiler. Allah hakkı için doğru söyle, sen de böyle misin? Ne arar, sen onlardan ne kadar uzaktasın.

Aynı zamanda Sahâbe'nin ileri gelenleri yoksulluğu tercih eder, fakirlik korkusundan emin olur, geçim husûsunda Allah'a bağlanırlardı. Allah'ın takdirine sevinirlerdi. Belâyâ râzı olur, darlığa sabır, genişliğe şükür, bolluğa hamedederlerdi. Allah için tevâzu' eder, benlik ve üstünlükten kaçınır, dünyâhtan mübâh ile iktifâ eder, aza kanâat eder, dünyâya boş verir, sıkıntılara göğüs gerer, açlığa katlanır, ni'met, bolluk bereket ve yeşillikten yüz çevirir, onlara iltifât etmezlerdi. Allah hakkı için söyle bakalım, sen öyle misin? Hattâ dayduğumuza göre bolluğa ulaştıkları zaman, Allah'dan musibet gelecek korkusu ile bolluğa üzüldür, darlığa düştükleri zaman bunu gönül hoşluğu ile karşılar ve: «Merhabâ ey sâlihlerin şî'arı.» derlerdi. Yine dayduğumuza göre evinde nafakası olarak sabahlayanlar buna üzüldür, bir seysiz sabâha çıkarlar da sevinirler, neş'eli olarak sabâha çıkarlardı. O Ashab-ı Kirâm için herkes ellerinde bir şeyler olduğu vakit sevinir, bir şeyler olmayınca da mahzûn olurlar, dendiği vakit, onlar, bizim için Peygamberimiz Efendimiz en güzel örnektir. Bizim onunla sohbetimiz var. O böyle idi. Elimizde bir şey kalınca onu örnek alamadığımız için üzüldürüz derlerdi. Yine öğrendiğimize göre, onlara genişlik kapuları açıldığı vakit, onlar mahzûn olur ve «Ne oluyor, bu dünyâ bize teveccüh ediyor, bizim dünyâ ile ne alâkamız var?» Bir felâket ile karşılaştıkları vakit sevinerek: «Rabbimiz bizi imtihân ediyor!» derlerdi.

İşte selefin vasıfları ve hâlleri, onların faziletleri bizim bu anlattıklarımızın çok üstündedir. Allah aşkına söyle bakalım, sen de böyle misin? Kısaca onların hâlini dinledin, şimdi senin vaziyetini anlatayım da, sen kıyâsını yap.

Sen, zenginleştğin zaman azar; genişlikte böbürlenir; bollukta rahatlanırsın. Ni'metin şükründen gâflet eder, darlıkta ümitsizliğe düşer, felâket ânında kızar; kazâyâ râzı olmazsın. Evet sen, yoksulluğa kızar,

miskinliğe cebhe alırsın. Hâlbuki fakirlik, peygamberlerin iftihâr ettikleri şeydir. Sen ise, onların iftihâr ettikleri şeyden utanırsın! Sen yoksulluktan korkarak servet yığarsın ki, bu, senin Allah'a karşı merbûtiyetinin zayıflığından ileri gelir. Yalnız bu kadarı günah bakımından sana yeter de artar bile...

Sen serveti; dünyânın süsü, zinet, zevk ve şehveti için toplarsın. Hâlbuki Resûl-i Ekrem :

ثَرَارُ أُمَّتِي الَّذِينَ غَدَوْا بِالنَّعِيمِ قَرِيبَ عَلَيْهِ أَجْسَامُهُمْ

«Ümmetimin kötülerini (Dünyâ) ni'metleri ile gıdalanıp göbek büyütenlerdir.» (616) buyurmuştur.

Yine öğrendiğimize göre, Kıyâmet günü bazı kimseler dünyâda yapmış oldukları iyiliklerinin mükâlatını ararlar. Onlara :

«Dünyâdaki hayâtınızda sizin için güzel olan her şey'i harcadınız, onların zevkini sürdürünüz!» (46 - Ahkâf: 20) denir.

Sen hâlâ gaflette yaşıyorsun. Dünyâda nasibin verilmiş olduğu için, sana Âhirette bir şey yoktur, denir. Adam hasret ve musîbet içinde kalır. Evet, sen serveti üstünlük, övünmek ve dünyâ zineti için topluyorsun. Hâlbuki biz öğrendiğimize göre, bu maksadlarla servet edineni, yârin Allahu Teâlâ gazablı olduğu hâlde huzûruna çağırır. Sen ise, bunu aslâ düşünmedin, servet edinirken buna aldırдыңın bile yoktur. Belki dünyâda kalmak, Âhiret ni'metlerinden de daha çok hoşuna gitmiştir. Sen ölümden hoşlanmazsın. Bu hâlinle Allahu Teâlâ senden hiç hoşlanmaz. Senin bundan da haberin yoktur. Hattâ belki de dünyâlıktan eline geçiremediğine üzülsün. Hâlbuki Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

وَمَنْ أَسِيفَ عَلَى دُنْيَا فَأَتَتْهُ إِقْتَرَبَ مِنَ الشَّارِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ

«Dünyâlıktan bir şey kaybettığıne üzülen kimse, Cehennem'e bir aylık mesâfe yaklaşmış olur.» (617) Hattâ bir senelik mesâfe yaklaştığını rivâyet edenler de vardır. Belki de, senin, farkında olmayarak dünyâlığını çoğaltmak için, dininden olduğun zamanlar bile olur. Dünyâlığın sana temâyülüne sevinir, ferahlanırsın. Hâlbuki Resûl-i Ekrem :

(616) Yukarıda geçmiştir.

(617) Amr İbn Şuayb'den rivâyet edilmiştir.

مَنْ أَحَبَّ الدُّنْيَا وَسَرَبَهَا ذَهَبَ خَوْفُ الْآخِرَةِ مِنْ قَلْبِهِ

«Dünyâyı sevip, dünyâ ile sevinen kimsenin kalbinden Âhiret korkusu gider.» (618) buyurmuştur. Yine ilim sâhiblerinden biri şöyle anlatıyor: «Sen dünyâlığın kaybettüğünden dolayı çektiğin sıkıntıya ve dünyâlıktan eline geçene sevindiğinden dolayı ferahlanmana karşı hesâb vereceksin. Hâlbuki sen dünyâlığın ile sevindikçe, Allah korkusu kalbinden silinir. Sen, Âhiretin için uğraştığının kat kat fazlasını dünyân için uğraşıyorsun. Sen, isyânındaki felâketini, dünyâlığının azalmasındaki felâketinden daha ehven görürsün. Evet, malının kaybolmasından korktuğun kadar gûnahtan korkmazsın. Belki de sen topladığın o gayr-ı meşrû' servetini, dünyâlıkta üstünlük sağlamak için insanlara dağıtırsın. İnsanların teveccühünü, Allahın gazabına tercih edersin. Maksadın halk tarafından ikrâm olunmaktır. Yazıklar olsun sana ki, sen, Kıyâmet günü Allahu Teâlâ'nın seni tahkîr etmesini, insanların seni tahkîr etmesinden daha ehven kabul ediyorsun. Hattâ belki sen, insanlara karşı kusurlarını gizlemeğe çalışırsın, fakat Allahu Teâlâ'nın, kusurlarını bilmesine al-dırış etmezsin, yâni Allah'ın huzûrunda rezîl olmak, insanların huzûrunda rezîl olmaktan sana daha ehven gelmektedir. Cehâletin sebebiyle kullar, Allahu Teâlâ'dan sana daha üstün gelir. Bu kusurlar sende varken akıl sâhiblerinin yanında nasıl konuşursun? Yazıklar olsun sana, pisliklerle mülevves olduğun hâlde iyilerin malları ile kendine delîl çekmeğe çalışıyorsun. Heyhât, sen, selef-i sâlihinden çok uzaktasın! Vallahi, onlar, senin haramdan kaçınmaktan daha çok helâlden kaçınırlardı. Sizin al-dırış etmediğiniz şeyler, onlar için büyük gûnalı sayılırdı. Onların, küçük bir zelleğe karşı gösterdikleri hassâsiyeti, en büyük gûnalara karşı göstermiyorsun. Keşki senin servetin temiz ve helâllikte onların şübheli malları mesâbesinde olsa. Onlar, ibâdetlerinin kabul olmayacağından korktukları kadar, sen de gûnalardan korksan, senin oruçlu hâlin, onların iftarlı hâli gibi olsa, senin ibâdetteki sa'y u gayretin onların ten-bel davrandıkları zaman gibi olsa, senin bütün sevabların onların bir gûnahları gibi olsa. Sahâbelerden birini dinledim, diyor ki: Sıddıkların ganîmeti, dünyâlıktan kaybettikleridir. Bütün himmetleri, dünyâlıktan kendilerine kapalı kalıp verilmeyenidir. Böyle olmayan, ne dünyâ, ne de Âhirette onlarla berâber olur. Arada ne büyük fark vardır? Biri, Allah katında üstün mertebeye erişmiş Sahâbe'nin ileri gelenleri; diğeri de sefâletin önde gelenleri. Hiç bunlar kendilerini ötekilere benzetebilir ve

(618) Hâris-i Muhâsibî'den başka yerde bulunamamıştır.

onları örnek gösterebilirler mi? Ne ola ki Allahu Teâlâ hepimizi fazl u keremiyle afv u mağfiret eyleye!

Aynı zamanda sen, mal toplamakta Ashâb'a uyduğunu sanıyorsun. İhtiyâcını gidermek ve Allah uğrunda infâk etmek gibi işlerde serveti kullanacağını sanıyorsun. Bir def'a düşün, onların zamânında olduğu gibi, senin zamânında da helâl mal bulabiliyor musun? Sonra onlar gibi sen ihtiyatlı davranabiliyor musun? Zira onlar, harâma düşmemek için, helâlin yetmiş kapusundan vaz geçerlerdi. Sen de böyle yaptığını mı zannediyorsun. Kâ'be'nin Rabbine yemin olsun ki, ben seni böyle sanmıyorum. Yazıklar olsun sana, iyi bilki, iyilik yapmak için mâl toplamak, şeytânın aldatmasından başka bir şey değildir. Bu bahâne ile seni şübheli, nihâyet harâm ile karışık şeylere sokmak ister. Bize kadar ulaştığına göre Resûl-i Ekrem:

«مَنْ اجْتَرَأَ عَلَى الشُّبُهَاتِ أَوْ شَكَّ أَنْ يَقَعَ فِي الْحَرَامِ»

«Şübhelere cür'et edenin harâma düşmesinden korkulur.» (619) buyurmuştur.

Ey aldanmış gaafil! Şübheli şeylerden korkarak çekimlen, şübheli şeyleri kazanmaktan ve onu Allah yolunda harcamaktan senin için Allah katında daha kıymetli, daha üstün olduğunu bilmiyor musun? Ehl-i ilimden biri böyle diyor: «Helâl olmaz korkusu ile bir dirhemi almamak, şübheli olan bin dirhemi sadaka vermekten daha hayırlıdır.»

«Şayet kendini şübhelere uzakta görüyor, şübheli şeylerden son derece sakındığını sanıyor, serveti helâlden topladığını zannediyor da, bunu Allah yolunda harcayacağını düşünüyorsan yazıklar olsun sana! Sen hakikaten böyle bir adam isen hesâb vereceğinden korkmaz mısın? Sahâbe-i Kirâm bundan korkarlardı. Ashâb'dan biri, cemâatten alıkoymamak şartıyla günde bin altın kazanıp, bunu oâ Allah rızâsı uğrunda harcamak beni o kadar sevindirmez, dedi. «Niçin?» diyenlere cevâben: «Şu anda hesâbdan huzûr içindeyim. Allah katında hesâbını verecek bir şey'im yoktur. Fakat öyle bir servetim olsa onu nereden alıp nere sarfettiğimin Allah huzûrunda hesâbını vermem gerekiyor da onun için.» dedi. İşte bunlar böyle yaşadı. Zamanlarında helâl kazanç mümkün iken, hesâb korkusundan ona yaklaşımadılar. Sen ise, gaayet emniyette gözüküyorsun. Hâlbuki senin zamanında helâl bir kazanç kalmamıştır. Köpeğin leşe konması gibi, kirlî ve şübheli mallara saldırırsın, sonra da helâlden topladığını sanırsın. Helâl nerde ki onu toplayasın? Kabûl edelim ki, kazancın helâldir. Zenginlik sebebiyle kalbinin bozulmayacağını ne-

(619) Buhâri ile Müslim, Nû'mân b. Bîsr'den rivâyet etmişlerdir.

reden bilirsin? Hâlbuki Sahâbe'den bâzıları vâris olduğu helâl malı, kalbini bozar diye almaz ve terkederdi. Sen, kalbinin Sahâbe'nin kalbinden daha kuvvetli olduğunu mu sanıyorsun? Şayet böyle zannediyorsan, kötülüğü emreden nefsine hüsn-i zann yapıyorsun ki, yanlışdır. Yazıklar olsun sana! Ben sana öğüt veriyorum, nafakana yetecek miktar ile kanâat et! İyilik için dahî olsa, servet edinip başına hesâb meşgalesi alma! Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur :

«مَنْ نَوَقِشَ فِي الْحِسَابِ عُذِّبَ» «Hesâbı münâkaşalı geçen azâb

olunur.» (620)

Diğer hadiste de şöyle buyurulmuştur: «Kıyâmet günü bir adamı Allah'ın huzûruna getirirler. Kazancı da haram, masrafı da haram. Bunu Cehennem'e götürün denir. Başka birini getirirler, helâldan kazanmış harâma sarfetmiş, ona da Cehennem'e götürün denir. Başka birini getirirler, haramdan kazanmış helâla sarfetmiş, onun da Cehennem'e gitmesi için emrolunur. Başka bir adamı getirirler, helâldan kazanmış helâl ve meşrû yolda harcamıştır. Ona, dur bakalım, belki bu serveti kazanırken farzlardan birini eksik bıraktın, denir. Adam, hayır hiç bir eksikim yok, hepsini yerine getirdim, der. Belki bu servete birinin hakkını geçirdin, hayvan hakkını vermedin, buna benzer bir eksik bıraktın, denir. Adam, hayır hiçbir eksikim yok, der. Sonra belki yakınlarından birine vermen gerekirken ona vermedin, denir. Adam, helâldan kazandım, helâl yerde harcadım. Farz'ardan birini kaybetmedim, karıştırmadım, kimse'nin hakkını kesmedim, der. Bu sırada adamlar gelir onlarla karşılaşırlar. Bu da bittikten sonra, dur bakalım; verdiğimiz bu ni'mete karşı ne gibi bir şükürde bulundun, diye sorulur.»

Yazıklar olsun sana! Bu suâlleri bu adam gibi kim cevaplandıracaktır? Bütün vazifelerini yaptığı hâlde bu kadar sorgu-suâlle karşılaşmıştır. Acaba dünyâ fitnelerine dalmış olan bizimkilerin hâli nice olur? Şüphe, şehvet ve zinetlerle karışık servetlerin hesâbını Allah huzûrunda nasıl verecektir? .

İşte bu gibi suâllerden dolayı müttakiler, dünyâlıktan çekindi; idâre miktarı ile iktifâ ettiler. Onlar servet edinecek yerde başka hayır işlerinde bulundular. Sen bunları örnek al. Sen vera' ve takvâda onlardan daha ileri gideceğini, serveti helâlden topladığını sanıyorsun! Helâlinden infâk edip iyilikler yaptığna, kalbinin servet sebebiyle bozulmadığına, gizli âşikâre Allah'ı gazablandırmadığına inanıyorsun, öyle de olsan yazıklar olsun sana! Hâlbuki öyle de değilsin! Sen ilk haafîle ile bir an önce hesap yerinden geçmeğe bak. Bunun için zarûri ihtiyâcına kifâyet et.

Sorgu - suâl için geride kalma. Çünkü selâmetle de geçsen bir sürü hesab verecek, veyâ Rabbinin gazabına uğrayacaksın. Zira bize gelen rivâyete göre; Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

يَدْخُلُ صَعَالِيكُ الْمُهَاجِرِينَ قَبْلَ أَغْنِيَاءِهِمُ الْجَنَّةَ بِخَمْسِ أَعَامٍ

«Muhâcirlerin fakirleri, zenginlerden beşyüz yıl önce Cennet'e girecek.» (621) Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

يَدْخُلُ فَقَرَاءُ الْمُؤْمِنِينَ الْجَنَّةَ قَبْلَ أَغْنِيَاءِهِمْ قِيَاكُلُونَ وَيَتَمَتَّعُونَ
وَالْآخَرُونَ جُنَاتٌ عَلَى زَكِيهِمْ فَيَقُولُ قَبْلَكُمْ طُلُبِّي أَنْتُمْ حُكَّامُ
النَّاسِ وَمُلُوكُهُمْ فَأَرُونِي مَاذَا صَنَعْتُمْ فِيمَا أَعْطَيْتُكُمْ ؟

«Yoksul mü'minler zenginlerden önce Cennet'e girer; yer, içer ve istifâde ederler. Diğerleri ise, dizleri üzerine çökmüş olarak dururlar. Onlara: «Sizden istenenler var, siz insanların hâkim ve hükümdarları idiniz. Size verdiklerim ile ne yaptıklarınızı bana gösterin.» denir.»

Yine öğrendiğimize göre; bâzı ilim sâhibleri, dünyâda iyi mallara sâhib olup da, Âhirette, önce giden ve Resûl-i Ekrem'in civârında bulunan kaafileden geri kalmak, bizim hoşumuza gitmez, demişler ve devamla : «Ey millet, yükü hafif Resûller ile ön safta gitmeğe gayret edin. Resûl-i Ekrem'den geri kalmaktan korkun.» demişlerdir.

Yine öğrendiğimize göre, bir gün Hz. Ebû Bekir susadı, su istedi. Kendisine bal şerbeti sundular. Tadına bakınca boğulacak gibi oldu, ağladı; yanında bulunanları ağlattı. Göz yaşlarını sildi, konuşmağa başladı. sonra yeniden ağlamağa başladı. Ağlamağa devâm edince kendisine :

— Bütün bu ağlamalar, şu bir yudum şerbet için mi? diye sordular. O da :

— Evet, onun içindir. Çünkü bir gün, Resûl-i Ekrem'in yanında bulunuyordum. Benden başka da kimse yoktu. Tam o sırada âdeta birine hitâb edercesine : «Benden uzaklaş.» diyor ve eli ile onu uzaklaştırıyordu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem'e :

— Ya Resûlallah, burada kimse yok. kime hitâb ediyorsun? dedim. Resûl-i Ekrem :

— Şu dünyâ, boynu ve başı ile bana teveccüh ederek : «Beni al.» dedi. Ben de «Başımdan def'ol.» dedim. O ise: «Sen benden kurtulabilir-

(621) Tirmizî ve İbn Mâce Ebû Said'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî, hasendir, dedi.

sin, fakat senden sonra gelecekler benden kurtulamazlar!» dedi, buyurdu. (622) İşte bundan korkuyorum. İşte bu mübârek sîmâlar, helâl bir şerbet sebebiyle Resûl-i Ekrem'den ayrılacaklarından korkarlardı. Sen ise, şübheli kazançların mahsûlü olan envâ-i çeşit zevk u safâda bulunurken, bir def'a olsun, bu korku hâtırına gelir mi? Yazıklar olsun sana! Ne büyük cehâlet içinde kıvranıyorsun. Şâyet Kıyâmet günü Resûl-i Ekrem'den ayrılır ve geride kalırsan, o vakit meleklerle nebilerin dahi korkudan hayretlere düştükleri Kıyâmetin şiddetini görürsün. Az geri kalırsan, ulaşman çok uzar. Servetin çoğunu istersen, hesâbın da o nisbette zorlaşır. Aza kanâat etmezsen, orada çok beklersin. Şâyet ondan ayrılanların hâline râzı olur, onlara uyarsan; Resûl-i Ekrem ve Ashâb-ı yemîn'den ayrı düşersin. Orada zevk u safâyâ dalanlardan geri kalırsın. Müttakilerin hâllerinden ayrılırsan, Kıyâmet gününün dehşetinde mahbûs kalırsın. Dedigimi, iyi dinle, bundan sonra şunu da bil ki, kendini selefin iyileri arasında saymak istersen, aza kanâat et, malını hayra sarfetmekle helâlin azı ile iktifâ et; yoksulluktan korkma, yârını düşünme, rızıkına Allah kefildir. Servet yığanlara kız, yoksulluk ve sıkıntılara göğüs ger, zillet ve meskenetle rahatlan, üstün mevki'lerden hoşlanma, kuvvetlen, doğrudan kalbini ayırma, nefsinin Allah için muhâsebe et, işlerini Allah'ın rızasına uydur, suâl için kendini bekletme, müttakiler hesabdan çekinir. Topladığın malı Allah uğrunda infâk için harca. Vay sana ey aldanmış, sonunu düşün, gözünü aç. Mal meşgalesini terketmek, zikir ve fikir için kalbini boş tutmak, dînin için daha selâmetli, hesâbın için daha kolay olduğunu bilmiyor musun? Kıyâmetin sıkıntılarından emîn olmak istemez, büyük mükâfatlar için kalbini yalnız zikir ve fikir ile meşgûl etmenin daha hayırlı olduğunu bilmez misin? Bu sâyede Allah katındaki mevkiin kat kat yükselir. Şahâbe'nin biri şöyle anlatıyor: «Küp-teki altınları Allah yolunda dağıtmaktan Allah'ı anmak, daha üstündür.» Yine ilim sâhiblerinden birine, iyilik için servet edinen hakkında sorduklarında, bunu terketmesi onun hakkında daha iyidir, dedi. Yine Tâbiîn'den birine sormuşlar: İki adam var, bunların biri helâlinden servet kazanıp Allah için bu servetle hayır ve hasenât yapar, diğeri ise bunlardan uzak kalır ve zikirle meşgûl olur. Bunlardan hangisi daha efdaldir? Bu zât: «Aralarındaki fark, şark ile garb kadar açıktır. Serveti terkeden daha makbûldür.» dedi.

Vah sana, sana verilecek bu faziletler; dünyâyı, tâliblerine terketmekledir. Sen burada servet edinme sevdâsından vaz geçersen vücûdun rahatlaşır, sıkıntıların azalır, rahat yaşarsın, hâline râzı olursun. Daha servet edinmekte kendini mâzur gösterecek neyin var? İyilik yapmak

(622) Bezzâr ve Hâkim Zeyd b. Erkam'dan rivâyet etmişlerdir.

için servet edinenlerden. serveti terkedenler daha iyi olduğunu bildikten sonra, evet, zikrullah ile meşgûl olmak. Allah yolunda mal infâkından daha makbûldür. Demek ki, servet peşinde olmamakla iki fayda sağlıyorsun. Biri dünyâda huzûr, diğeri de Âhirette fazilettir. Aynı zamanda servet edinmekte büyük faziletler olduğunu kabûl etsen bile, sana yakışan, seni hidâyete ulaştıran Peygamberine uymaktır. O, nasıl dünyâdan uzaklaştı ise sen de uzaklaş.

Yazıklar olsun sana, söylediklerimi iyi dinle ve bilmiş ol ki; kurtuluş, dünyâdan uzaklaşmaktır. Dünyâyâ boş ver. Resûl-i Ekrem'in sancağı altında bir ân önce Me'vâ Cenneti'ne girmeğe bak. Zira bize ulaşan habere göre; Resûl-i Ekrem: «Mü'minlerin efendileri Cennet'tedir. Onlar ki sabah kahvaltısını yapsalar, akşama bir şey bulamazlar. İstikrâz etmek isteseler alamazlar, setr-i avretten fazla elbiseleri yok, ihtiyâcını giderecek kadar kazanma imkânları yok. Böylece akşama girer, Rablerinden râzı oldukları hâlde sabahlarlar (dedikten sonra) işte bunlar Allahu Teâlâ'nın in'âm ettiği peygamberler, siddiklar, şehidler ve sâlihlerle berâberdirler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır.» (4 - Nisâ: 69) meâlindeki Âyet-i Celile'yi okudu.

Azîz kardeşim! Bu izâhı duyduktan sonra, daha nasıl servet peşinde koşacaksın? Artık: «Ben fazilet ve iyilik için topluyorum.» şeklinde konuşman boş bir söz olur. Sen ancak yoksulluk korkusu, övünmek ve süslenmekle gösteriş için servet peşindesin. Sonra da iyilik için topladığını sanıyorsun. Yazık sana, Allah'ın seni murâkabe ettiğini hâtırla da, Allah'dan utan! Şâyet mutlak sûrette servet sevdâsında isen, faziletin, bundan uzaklaşmakta olduğunu kabûl et. Bu hususta kusûrunu itirâf et; hesâbından kork. Böyle olmak daha çok kurtuluş yoludur.

Azîz kardeşim! Şunu bil ki, Sahâbe devrinde helâl mevcûd iken, mübahlardan en çok sakınan kimseler idiler. Biz öyle bir asırdayız ki, helâl kaybolmuştur. Biz setr-i avret ile açlığımızı izâle edecek şekilde helâl bulmaktan şübheli iken, fazla servet edinmek neide kalır? Allah bizi ve sizi korusun!

Aynı zamanda Sahâbe'nin takvâ ve vera'ı gibi, takvâ ve vera' bizde ne gezer? Onların zühd ve ihtiyatlı davranmaları gibi davranmak bizde ne arar? Onların hüsn-i niyyet ve samîmiyetleri gibi hüsn-i niyet ve samîmiyet bizde nerde? Bizim görüş ve kanâatlerimiz hevâ ve nefis hastalıkları ile bağlanmıştır. Hâlbuki yolculuk yakındır. Kıyâmet günü, yükü az olanlara ne saâdet! Onlar mes'ûddur, fakat helâl - haram demeden servet yığanların hâli ise perişandır. Onlar için, uzun zaman mahzûn kalmak vardır. Size nasihat ediyorum, kabûl edip etmemek size âittir. Bu hitâba kaabiliyetleri olanlar azdır. Allahu Teâlâ sizi ve bizi bütün hayırlı işlere muvaffak kılsın, âmin.»

İşte son bir sözü budur. Bu izahda, yoksulluğu zenginlik üzerine tercih edene kâfi derecede izâhat vardır. Artık ziyâdeye lüzum yok. Dünyânın zemmi, fakirlik ve zühd kitaplarında anlattıklarımız, buna şehâdet eder. Ebû Umâme el-Bahili'den rivâyet edilen şu vak'a da, buna şehâdet eder:

Ebû Umâme el-Bahili'nin rivâyetinde: Fakir bir insân olan Sa'lebe b. Hâtı b Resûl-i Ekrem'e:

— Ya Resûlallah, duâ et de, Allahu Teâlâ bana biraz servet versin, dedi. Resûl-i Ekrem:

— Şükrünü ödediğin servetin azı, hakkını vermediğin servetin çoğundan daha hayırlıdır, buyurdu. Sa'lebe isrâr edince, Resûl-i Ekrem:

— Ey Sa'lebe, beni örnek kabul etmiyor musun? Allah'ın Resûlü ile olmak istemez misin? Eğer dilersem bu dağlar benim için altın ve gümüş olurdu, buyurdu. Sa'lebe ise:

— Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, eğer duâ eder de beni servet sâhibi kıalarsan, onun hakkını öder ve şöyle şöyle hayırlar yaparım, deyince, Resûl-i Ekrem bu sefer:

— Allah'ım, Sa'lebe'ye bol servet ver, diye duâ etti. Sa'lebe bir miktar koyun aldı. Onlar sür'atle çoğaldılar. Hattâ Sa'lebe'nin davarı Medîne'de barınamaz oldu. Bunun için Medîne'ye yakın bir vâhâ'ya çekildi. Bu vaziyet karşısında, ancak öğle ve ikinci namazları için câmie gelebildi. Bir müddet böyle idâre ettikten sonra, burada da barınamadı, daha uzaklara gitmek zorunda kaldı. Bu sebeble, yalnız Cum'a günleri Medîne'ye gelebildi. Zamanla davarı daha da çoğalınca, daha çok uzaklara gitti. Artık cum'aları da gelemez oldu. Hattâ Medîne'de ne var ne yok diye gelen geçen kaafilerden sormak vaziyetine düştü. Resûl-i Ekrem de aynı şekilde gelen geçen kaafileden Sa'lebe'nin hâlini suâl ederdi. Olup bitenleri Resûl-i Ekrem'e anlattıklarında, Resûl-i Ekrem üç defa:

— Yazık, Sa'lebe helâk oldu, buyurdu. Bu arada:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ

سَكَنٌ لَّهُمْ

«Onların mallarından sadaka al ki, bununla kendilerini (günahlarından) temizlemiş bununla onlar(ın hasenâtını) bereketlendirmiş olasın. Onlara duâ et. Çünkü senin duân onlar için sükûnettir.» (3 - Tevbe: 103) Âyet-i Celîle'si ile Zekât âyeti ve sadakanın vücûbiyeti nâzil olunca, Resûl-i Ekrem, Cûheyne ve Süley m kabilelerinden iki kişiyi zekât âmili, tahsildâr olarak vazîfelendirerek:

— Sa'lebe ile Süley m'den falancaya gidin, onların mallarının zekâtını alın gelin, buyurdu. Onlar da Sa'lebe'ye gittiler. Zekât hakkındaki Âyet-i Celîle'yi okuyup, Resûl-i Ekrem'in emrini tebliğ ettiler. Sa'lebe :

— Sizin bu istediğiniz cizye'den başka bir şey değildir, dedi. Aldıkları bu cevap üzerine oradan ayrıldılar. Tekrar Sa'lebe'ye döndüler, fakat Sa'lebe yine dinlemedi.

Süley m kabilesinden olan adama gittikleri zaman, daha yolda giderken, Süley m'i duyar duymaz hemen en iyi devesini hazırladı, onları bu şekilde karşıladı. Tahsildarlar :

— Hayır, senin bu kadar borcun yoktur, biz senin en iyi deveni almayız, dediklerinde, Süley m :

— Ben bunu gönül hoşluğu ile veriyorum, siz bunu alınız, dedi. Onlar Zekât mallarını topladıktan sonra tekrar Sa'lebe'ye döndüler. Sa'lebe'den zekâtını vermesini istediler. Sa'lebe :

— Verin şu yazınızı bir göreyim, dedi. Onlar da Resûl-i Ekrem'in yazılı emrin'i gösterince, Sa'lebe yine :

— Bu, cizyenin kardeşinden başka bir şey değil, diyerek zekâtını vermekten imtina' etti. Onlar da oradan uzaklaştılar. Gözden kayboluncaya kadar arkalarına dönüp baktılar, fakat beyhude. Topladıkları diğer zekâtlar ile Resûl-i Ekrem'e gelirken, Resûl-i Ekrem daha yolda davalarını görerek, Sa'lebe'nin zekâtını vermediğini anladı ve :

— Yazık, Sa'lebe helâk oldu, buyurdu. Süley m'i'ye ise duâ etti. Bilâhare gelirler, Sa'lebe'nin davranışı ile Süley m'in hatt-ı hareket tarzını anlatırlar. Bunun üzerine Sa'lebe hakkında :

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَإِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ
مِنَ الصَّالِحِينَ فَلَمَّا آتَاهُمُ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ
مُعْرِضُونَ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا
اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ۝

«İçlerinde kimi de Allah'a (şöyle) ahdetmişti: Eger bize lûtf u kere minden ihsân ederse, andolsun, zekâtını vereceğiz, muhakkak sâlihlerden olacağız. Allah kendilerine fazl u inâyetinden verince de onunla cimrilik edip arka çevirdiler. Onlar öyle dönekdirler.» (9 - Tevbe: 75 - 76) Âyet-i Celîlesi nâzil oldu. O sırada Resûl-i Ekrem'in huzûrunda Sa'lebe'nin ak-

rabalarından biri bulunuyordu. Hemen vaziyetten Sa'lebe'yi haberdâr ederek :

— Heiâk oldun, Allahu Teâlâ, hakkında Âyet inzâl etti, dedi. Bunun üzerine Sa'lebe Resûl-i Ekrem'e gelerek zekâtını vermek istedi. Fakat Resûl-i Ekrem :

— Allahu Teâlâ senin zekâtını kabûlden beni men'etmiştir, buyurdu. Sa'lebe ne kadar feryâd u figân etti ise de, fayda vermedi. Resûl-i Ekrem :

— Bu senin amelindir, sana emrettim, kabûl etmedin, şimdi benden iş geçti, buyurdu. Sa'lebe ümidini kesince geri döndü. Resûl-i Ekrem'in irtihâlinde Hz. Ebû Bekr'e, sonra Hz. Ömer'e baş vurdu ise de, hiç biri zekâtını kabûl etmedi. Sa'lebe, Hz. Osmân'ın hilâfetinden sonra öldü.

İşte malın azgınlığı, kötülüğü budur. Mezkûr rivâyetten bunu anlamış oldun.

Yoksulluğun hayr u bereketini, zenginliğin şü'mu sebebiyledir ki, Resûl-i Ekrem kendisi ve ehli için fakirliği zenginliğe tercih etmiştir. Hattâ rivâyete göre İmrân b. Hassîn söyle anlatıyor: «Benim Resûl-i Ekrem nezdinde bir mevki'im, sevgim vardı. Bir gün Resûl-i Ekrem :

— Senin bizim katımızda mevkiin var. Gel seninle kızım Fâtıma' - yi ziyârete gidelim, dedi. Berâberce ziyârete gittik. Kapıya varınca Resûl-i Ekrem kapuyu çaldı, selâm verdi; içeri girmek için müsaade istedi. Hz. Fâtıma :

— Buyur ya Resûlallah, deyince, Resûl-i Ekrem :

— Yanımda İmrân vardır, buyurdu. Hz. Fâtıma :

— Ya Resûlallah, bir eski çarım var, başka giyecek bir şey'im yok, o da yırtık ne yapmalıyım? deyince, Resûl-i Ekrem :

— Onu şöyle şöyle üzerine sar, buyurdu. Hz. Fâtıma :

— Peki vücûdumu böyle kapattım, başımı ne yapayım? deyince, Resûl-i Ekrem kendisine başını örtecek bir örtü vererek :

— Bununla da başını sararsın, buyurdu. Nihâyet içeri girdik. Resûl-i Ekrem Hz. Fâtıma'ya :

— Bugün nasılsın? diye hâtırını suâl etti. Hz. Fâtıma :

— Nasıl olayım, bugün bir lokma şey yemedim, iyice acıktım, yiyecek de bir şey'im yok, dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem ağlıyarak :

— Kızım üzülme, üç gündür ben de yemedim. Allah katında senden daha kıymetliyim. Eğer Rabbinden isteseydim, beni aç bırakmazdı. Fakat Ahireti dünyâ üzerine tercih ettim, buyurdu. Muteâkıben elini kızının omuzuna vurarak :

— Kızım, sana müjdelers olsun ki, sen Cennet hanımlarının efendisi, en üstünüsün, buyurdu. Bunun üzerine Fâtıma :

— Âsiye ile Meryem varken ben nasıl Cennet'in en üstün kadını olabilirim, deyince, Resûl-i Ekrem :

— Onların her biri kendi âleminin, sen de kendi âleminin seyyidesisin. Siz, huzûr içinde bir kamış evde yaşıyorsunuz, buyurdu. Sonra devâmla :

— Kızım, amcazâden ile geçinip gidin. Ben seni dünyâ ve Âhiretin seyyidine verdim, buyurdu.»

Şimdi, sen, Resûl-i Ekrem'den bir parça olan Hz. Fâtıma'yı düşün, nasıl yoksulluğu zenginlik üzerine tercih ettiğini gör. Sonra Peygamberleri, velîleri, onların yaşayışları ile onlar hakkındaki rivâyetleri fikret! Bunları iyice gözden geçirdiğin takdirde, fakîrlüğün zenginlikten hayırlı olduğunda şekk ve şübhen kalmaz. Hattâ hayrât ü hasenâta sarfedilen servetten bile yoksulluk daha iyidir. Çünkü servetin en az zararı, seni Allah'ı zikirden alıkoymaktır. Zira onun ıslâhı, korunması ile meşgûl olacaksın. Meşgale ile zikir yapılamaz. İşte, servetin bütün hakkını ödesen de bu zararı vardır. Cerir'in Leys'den rivâyetine göre; adamın biri Hz. İsâ'ya :

— Seninle arkadaşlık etmek isterim, demiş ve berâberce yola çıkmışlar. Acıkmışlar, bir ırmağın kenârında yemeğe oturmuşlar. Üç tane çörekleri varmış. İkisini yemişler. Hz. İsâ su içmeğe gitmiş. Dönünce bakmış ki çörek yok, sormuş :

— Çörek ne oldu? adam :

— Haberim yok, demiş. Sonra yollarına devâm etmişler. Yolda bir geyik görmüşler, yanında iki yavrusu bulunuyordu. İsâ aleyhisselâm geyiğin yavrularından birini çağırmış. Onu boğazlamış, pişirmiş ve berâberce yedikten sonra, kemiklerini bir araya toplayarak duâ etmiş. Yavru canlanarak tekrar annesine dönmüştü. Bunun üzerine İsâ aleyhisselâm :

— Sana bu kerâmeti gösterdim, sen de çöreğin ne olduğunu bana söyle, demiş. Adam yine :

— Haberim yok, deyince, yola tekrâr devâm etmişler. Önlerine bir ırmak gelmiş, köprü yok, karşıya geçmeleri lâzım. İsâ aleyhisselâm adamın elinden tutarak su üstünde yürümek sûretiy'e karşıya geçmişler ve İsâ aleyhisselâm :

— Sana gösterdiğim bu mucize'yi bana veren Allah aşkına çörek ne oldu? diye sormuş. Adam yine :

— Haberim yok, demiş. Nihâyet bir ovaya inmişler. İsâ aleyhisselâm ovada bir miktar toprak toplamış ve duâ etmiş, toprak altın olmuş. İsâ aleyhisselâm altını üçe taksim etmiş. Adam :

— Niye üçe taksim ettin deyince, İsâ aleyhisselâm :

— Biri benim, diğeri senin, üçüncüsü de çöreği yiyenindir, demiş. Bunun üzerine adam :

— Çöreği ben yedim, demiş. İsâ aleyhisselâm :

— O hâlde bu altınların hepsi senin olsun, demiş ve birbirinden ayrılmışlar. İki kişi bu adama arkadaş olmuş ve altınları elinden almak istemişler. Adam :

— Öyle yapmayım da üçe taksim edelim, demiş, onlar da râzı olmuşlar. Biri de yiyecek almak üzere kasabaya doğru gitmiş. Yolda düşünmüş; bu paralara onları neden ortak yapayım? Alacağım yiyeceğe zehir katayım, onları öldüreyim! Bu sûretle paralar hep bana kalsın, diye düşünür, dediği gibi de yapar. O ayrıldıktan sonra diğerleri ise: «Bu adamı niye ortak edelim? Adam geldiği zaman onu öldürelim de paralar ikimize kalsın!» diye kararlaştırdılar. Adam gelince, der'akab öldürürler. Fakat zehirli yemeği yeyince kendileri de ölür; altınlar da ortada kalıverir. İsa alcyhisselâm, diğer havârilere ile oradan geçerken, onların bu hâlini görerek: «İşte dünyâ, gördünüz mü netice ne olmuş? Binâenaleyh bundan sakınınız!» der.

Hikâye edildiğine göre: Zülkarneyn seyâhatinde bir memlekete uğradı. Halkın elinde dünyâ serveti nâmına bir şey yoktu. Geçimlerini sebze ile te'min ediyorlardı. Sebzelerini canlı malı korur gibi koruyorlardı. Kendilerine mezarlar kazmışlar, her gün mezarlarını temizler ve ibâdetlerini buralarda yaparlardı. Zülkarneyn bunların hükümdarlarını çağırttı. Hükümdâr:

— Ben kimseyi istemiyorum, beni isteyen yanıma gelir, dedi. Zülkarneyn bu sözü uygun buldu ve hükümdârın yanına giderek:

— Ben seni dâvet ettim, niye gelmedin? diye sordu. Hükümdâr :

— Sana bir ihtiyâcım olsa gelirdim, dedi. Bunun üzerin Zülkarneyn:

— Bu hâliniz nedir, sizdeki bu hâli kimsede görmedim? deyince, hükümdâr :

— Evet, biz altın ve gümüşe kıymet vermiyoruz! Çünkü baktık ki, bunlardan bir miktar bir kimsenin eline geçerse, bu sefer daha fazlasını isteyecek ve huzûru bozulacak. Onun için dünyâlık peşinde değiliz, dedi. Zülkarneyn :

— Bu mezarlar nedir? Neden bunları kazıyor ve ibâdetlerinizi burada yapıyorsunuz? diye sordu. Hükümdâr :

— Dünyâlık peşinde koşmamak için bunu böyle yaptık. Mezarları görüp de oraya gireceğimizi hâtırlayınca her şeyden vaz geçeriz, dedi. Zülkarneyn :

— Niçin sebzeden başka yiyeceğiniz yoktur? Hayvan yetiştirdiyseniz, sütünden, etinden istifâde etseniz olmaz mı? dedi. Hükümdâr :

— Önce midelerimizin canlı hayvanlara mezar olmasını istemedik. Sonra bitkilerle geçimimizi sağlıyoruz. Zâten boğazdan aşağı geçtikten sonra hiç birinin tadını alamayız, dedi. Sonra hükümdâr Zülkarneyn'in önüne kuru bir kelle getirdi ve :

— Bu kellenin kim olduğunu biliyor musun? dedi. Zülkarneyn :

— Bilmiyorum, anlat bakalım kimdir? dedi. Hükümdar :

— Bu adam zâlim bir kiral idi. Allahu Teâlâ ona saltanat ve hükümlerlik verdi. O da alabildiğine zulmetti. Allahu Teâlâ onu öldürdü, taş gibi oldu. Kıyâmette amelinin cezasını bulacaktır. Sonra bir kelle daha getirdi ve :

— Bu da âdil ve dindar bir hükümdârın kellesidir. Bu da öldü. Kıyâmet günü amelinin mükâfatını görecektir, dedi. Sonra Zülkarneyn'in kellesini göstererek: «İşte bu kelle de bunlardan biridir. Bak bakalım; hangi yoldasın?» dedi. Bütün bunları dinleyen Zülkarneyn :

— Benimle gelir misin, seni kendime vezir ederim, servetime ortak olursun, dedi. Hükümdâr :

— Hayır, ikimiz bir arada olamayız, dedi. Zülkarneyn bunun sebebini sorunca, hükümdâr :

— Çünkü herkes senin düşmanın, benim ise dostumdur, dedi. Bunun da sebebini soran Zülkarneyn'e :

— Senin varlığından ve servetinden dolayı herkes sana husûmet eder, fakat benim yokluk ve fakirliğimden ötürü ise, bana kimse husûmet etmez, dedi. Bütün bunları dinleyen Zülkarneyn, bu muhâvereden ders alarak, hem de hayranlık içinde yanından ayrıldı.

Bütün bu hikâyeler ve önce anlattıklarımız, zenginliğin âfetlerini anlatmak için kâfi gelir zannederim.

Tevfik ve hidâyet Allah'dandır. Allah'ın lûtf u keremiyle «Mâl ve Cîmriliğin Zemmi Kitâbı» tamâm oldu. Bunu Allah'ın izniyle «Mevki' ve Riyâyı Zemm Kitâbı» tâkib edecektir.

(İhyâ Cilt: 3 - Kitâb 7'nin sonu)

İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn (Cilt:3)

Rub'u'l-Mühlikât

SEKİZİNCİ KİTÂB

KİTÂBU ZEMMÎ'L-CAH VE'R-RİYA'

(CÂH VE RİYÂ'NIN ZEMMÎ)

(MUKADDİME VE YIRMİBEŞ BEYÂN'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

- 1 inci BEYÂN : BİRİNCİ KISIM MEVKÎ VE ŞÖHRET SEVGİSİ.
- 2 nci BEYÂN : ŞÖHRET VE ÜN SALMANIN ÂFETİ.
- 3 üncü BEYÂN : KAPALILIĞIN VE HALKIN GÖZÜNDEN DÜŞMENİN FAZİLETİ.
- 4 üncü BEYÂN : MANSİB SEVMENİN ZEMMÎ.
- 5 inci BEYÂN : MANSİBİN HAKİKATİ.
- 6 ncı BEYÂN : CÂH VE MEVKÎİN TAB'AN SEVİMLİ OLMASI, BUNDAN KURTULUNMASI.
- 7 ncı BEYÂN : HAKİKÎ KEMÂL İLE VEHMÎ KEMÂL.
- 8 inci BEYÂN : MEVKÎ SEVGİSİNDEN ÖVÜLEN VE YERİLENLER.
- 9 uncu BEYÂN : İNSAN TABİATININ ÖVÜLMİYİ SEVMESİ, ZEMMEDİLMEKTEN NEFRETİ.
- 10 uncu BEYÂN : MEVKÎ SEVGİSİNDEN KURTULUŞ ÇARESİ.
- 11 inci BEYÂN : MEDHÎ SEVMENİN, ZEMMDEN HOŞLANMAMANIN TEDAVİSİ.
- 12 ncı BEYÂN : ZEMMDEN HOŞLANMAMANIN TEDAVİSİ.

13 üncü BEYÂN : MEDİH VE ZEMMDE İNSANLARIN HÂLLERİNDE-
Kİ İHTİLÂF.

14 üncü BEYÂN : İBÂDETLER MEVKİ VE MANSİB TALEBİ.

15 inci BEYÂN : RİYÂNIN ZEMMİ.

16 ncı BEYÂN : RİYÂNIN HAKİKATİ, KENDİSİ İLE RİYÂ
YAPILAN ŞEY.

17 ncı BEYÂN : RİYÂNIN DERECELERİ.

18 inci BEYÂN : KARINCANIN AYAK ŞAMATASINDAN GİZLİ
OLAN RİYÂ.

19 uncu BEYÂN : GİZLİ VE AŞIKÂRE RİYÂDAN, AMELİ
MAHVEDİP ETMEYENLER.

20 ncı BEYÂN : RİYÂNIN TEDAVİSİ VE KALBİ TEMİZLEME
YOLLARI.

21 inci BEYÂN : TÂAT VE İBÂDETİ AÇIKLAMAĞA VERİLEN
MÜSAADE.

22 ncı BEYÂN : GÜNAHI GİZLEMekteKİ RUHSAT, DUYULMASIN-
DAN VE ZEMMİNDEN HOŞLANMAMAK.

23 üncü BEYÂN : RİYÂ VE FELÂKETE DÜŞMELİK KORKUSUYLA
İBÂDETİ TERK.

24 üncü BEYÂN : HALK GÖRÜYOR DİYE KULUN İBÂDETE HEVES-
LENMESİ VE BUNUN SAHİH OLUP OLMAYAN
TARAFLARI.

25 inci BEYÂN : ÂHİRETİ MURAD EDENİN, AMELDEN ÖNCE VE
SONRA VE AMEL ESNÂSINDA NEFSİNİ İLZAMI.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsustur. O Allah ki bütün gaybları en mükemmel şekilde bilir. Kalblere ve gizli tuttuklarına mutlak'dır. Dilerse büyük günahlardan da vaz geçer ve onları bağışlar. Sinelerde gizlenen kusurları bilir. Niyyetlerin gizliliklerini ve kaiblerin derinliklerinde saklananları görür. O Allah ki, ancak riyâ ve şirk şâibesinden uzak, yalnız kendi rızası için yapılan hâlis ve kâmu amelleri kabûl eder. Zira melekût âleminde tek ve ortaklıktan müstağni olan yalnız O'dur.

Salât u selâm O'nun Resûlü olan M u h a m m e d aleyhisselâma, iştirâ ve hüyanetten uzak olan âl ve ashâbı üzerine olsun.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir hadisinde :

إِنَّ أَخَوْفَ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي الرِّيَاءُ وَالشَّهْوَةُ الْخَفِيَّةُ الَّتِي
هِيَ أَخْفَى مِنْ دَبِيبِ النَّمْلَةِ السَّوْدَاءِ عَلَى الصَّخْرَةِ الصَّمَاءِ فِي اللَّيْلِ الظُّلْمِ

«Ümmetimin için en çok korktuğum, gizli şehvet ve riyâdır. Zira riyâ, gece karanlığında siyah taş üzerinde yürüyen kara karıncanın ayak şamatısından daha gizlidir.» (623) buyurmuştur. Bunun içindir ki, âbidler ve müttakiler şöyle dursun, en münekkid âlimler bile riyânın gaailelerini bilmekten âciz kalmışlardır. Riyâ, nefis gaailelerinin en sonlarından ve hilelerinin en gizli taraflarındandır. Ciddi olarak Âhiret yolcusu olan âbidler ve âlimler de bundan kurtulamamışlardır. Zira bunlar mücâhede ile nefislerine galebe çalıp şehvetlerden ümidini kestirdiği ve şübhelî şeylerden koruyup çeşitli ibâdetlere mecbûr ettikleri vakit, artık nefisleri dış âzâlarını isyân ettirmekten ümidini keser, ilim ve amel izhârı ile kendisini hayır yolunda göstererek istirahat etmek ister. Halk naza-

(623) İbn Mâce ve Hâkim Şeddâd b. Evs'den farklı ifâdelerle rivâyet etmişlerdir. Hâkim sahlh olduğunu söylemiştir.

rında mücâhede zorluğundan kurtulmuş olup artık iyilikleri kabûllenmiş, zevkine ermiş olarak gözüktür. Halk da onlara saygı ile bakar. Onlar da ibâdete koşar ve yaptıkları ibâdeti yalnız hâlikını bilmesi ile kifâyet etmez mahlûkatın da buna muttali' olmasını isterler. Yalnız Allahu Teâlâ'nın katında aldıkları mevki' ile iktifâ etmez, yaratıkların da kendilerini övmesini isterler. Çünkü o nefis bilir ki insanlar, onun şehvetleri terk edip şübhelerden sakındığını ve ibâdetin meşakkatine tahammül ettiğini bildikleri vakit kendisini övecek, saygı ile anacak ve hattâ biraz da ileri gideceklerdir. Kendisine hürmet ve saygı ile bakacak, kendisiyle mülâkattan yümn ü bereket umacaklardır. Duâsına râğbet edecek, peşinden koşacak, ona hizmet edecek, her yerde onu hürmet ile anacak; bütün muâmelede kendisine kolaylık, öncelik tanıyacak; yemekte giymekte, oturmakta onu öne geçirecek, ona karşı hürmetle eğileceklerdir. Bu sûretle en büyük şehveti tadacak, en büyük zevke varacaktır. Artık günâhı terketmek onun için ehemmiyetsiz bir şey olacak; ibâdetin zorluğu da ortadan kalkmış bulunacaktır. Çünkü halkın nazarındaki itibardan duyduğu zevk, bunların hepsini kendisine unutturacaktır. Öte yandan da ömrünün Allahu Teâlâ'ya ibâdetle, Allah rızâsı uğrunda geçtiğini sanacaktır. Aslında hayâtı, nefsinin bu gizli arzuları peşinde geçmektedir. Nefis ise itâat ve ibâdetinde, haramdan uzaklaşmasında gaayesi halka gösteriş olduğunu, hareketlerinin yapmacık olduğunu gizler. Halkın yanında bulunduğu itibar ile sevinir de, yapmış olduğu tâat ve ibâdetlerin sevâbını mahveder. Adam, kendisini Allah'a yaklaştırmış kullardan zannederken münâfıklar defterine kaydedilir de, bundan haberi bile olmaz.

İşte bu, şeytanın bir hilesidir ki, bundan ancak siddiklar kurtulabilir. Bu öyle derin ve dar bir yoldur ki, bu yoldan ancak mukarrebler geçebilir. Bunun için denilmiştir ki, ileri gelen siddikların kalblerinden en son çıkan riyâset sevgisidir. Riyâ, şeytanın en büyük şebekesi olan gizli bir dert olduğu için, riyânın sebebini, hakikatini, derecelerini, kısımlarını; tedâvî çâreleri ile riyâdan kaçınmanın sebeplerini izâh etmek icab eder. Bütün bunları izâh edebilmek için, mevzûyu iki kısımda incelemek gerekir.

BİRİNCİ KISIM

1 inci BEYÂN : MEVKİ' VE ŞÖHRET SEVGİSİ

Bu mevzûda şöhretin zemmi, kapah kalmanın fazileti, mansıbın zemmi, hakikati ve servetten daha çok sevilmesinin sebebi, mevkiin gerçek kemâl olmayıp vehmî bir kemâl olduğu, mevki' sevgisinden medhedilen ve zemmedilen kısımları, medhedilmeyi sevmenin ve zemmedilmeyi sev-

memenin sebepleri, mevki ve mâl sevgisinin tedâvi çâreleri, medhi ile zemde insanların ayrılıkları anlatılacaktır ki, bunların tamâmı oniki fasıldır. Riyâ hastalığı bunlardan doğar. Onun için önce bunları bilmek lâzımdır. Tevfik ve hidâyet Allah'tandır.

2 nci BEYÂN : BİRİNCİ FASIL

ŞÖHRET VE ÜN SALMANIN AFETİ

Allah seni ıslâh etsin, bilmiş ol ki; mevki arzusu, şöhrat ve ün kazanmak içindir. Bu ise mezmumdur. Makbûl olan, kapalı kalmaktır. Ancak şöhrat peşinde olmaksızın Allahu Teâlâ'nın dinini yaymak uğrunda O'nun meşhûr ettikleri bu hükmün dışındadır. Nitekim Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

حَسْبُ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يُشِيرَ النَّاسُ إِلَيْهِ بِأَلْصَابِعِ فِي دِينِهِ
وَدُنْيَاةٍ إِلَّا مِنْ عَصَمَهُ اللَّهُ

«Dininde olsun, dünyâlığında olsun, parmak ucu ile gösterilmek, kula kötülük bakımından yeter, Allahu Teâlâ'nın korudukları müstesnâ!» (624) buyurmuştur. Câbir b. Abdullah'ın (R.A.) rivâyetinde; Resûl-i Ekrem :

بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ إِلَّا مَنْ عَصَمَهُ اللَّهُ مِنَ الشُّؤْرِ أَنْ يُشِيرَ
النَّاسُ إِلَيْهِ بِأَلْصَابِعِ فِي دِينِهِ وَدُنْيَاةٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى
صَوْرِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ

«Dininde ve dünyâsında parmak ile gösterilmek, kötülük olarak kula yeter. Allahu Teâlâ'nın korudukları müstesnâ! Allahu Teâlâ sûretlerinize bakmaz; niyetlerinize, amellerinize bakar.» (625) buyurmuştur. Hasan-ı Basrî, bu hadîsi rivâyet ettiği zaman, bunu şöyle te'vil etti: Kendisine sordular, hadîsten, insanlar seni gördükleri zaman parmak-

(624) Beyhâkî «Şuabü'l-İmân»ında rivâyet etmiştir.

(625) Bu rivâyet, Câbir'den değil, Ebû Hureyre'den meşhûrdur. Taberânî de rivâyet etmiştir.

ları ile göstermeleri mi murâd olunuyor? O, hayır, dinde bid'at ve dünyâlıkta fık sâhibi olan murâd olunuyor, dedi. Bu te'vilde de beis yoktur. Hz. Alî de: «Zillete düş, fakat şöhret isteme, anımdan kurtulmak için yükselme, bilgili ol, bilgiçlik taslama, sükût etmesini bil ki, selâmet bulasın. Böyle yapmakla iyileri sevindirir, kötülerini kızdırmış olursun.» demiştir.

İbrâhîm b. Edhem: «Şöhret peşinde olan, Allah'a inanmamış sayılır.» dedi. Sahtiyânî de şöyle demiştir: «Vallahi, Allah'a inanan her kul, dâimâ bulunduğu yerin kapalı kalmasını ve bilinmemesini ister.» Hâlid b. Sa'dan da şöhretten korktuğu için etrafında toplananlar çoğalınca hemen oradan ayrılırdı. Ebû'l-Âliye de meclisine üç kişiden fazlası geldi mi hemen kalkardı. Aşere-i Mübeşşere'den olan Talha (R.A.), peşinden on kişinin gelmekte olduğunu görünce: «Tama'kâr sinekler ve ışık etrafında dönen kelebekler.» derdi.

Süleyman b. Hanzale şöyle anlatıyor: «Biz bir cemâat olarak Übeyy b. Kâ'b'ın ardında gidiyorduk. Bunu gören Ömer, elindeki tura ile Übeyy'e bir tâne vurdu. Übeyy:

— Ne yapıyorsun, ya Ömer? deyince, Hazret-i Ömer:

— Bu, sana uyanlara zillet; sana bir fitnedir, yâni senin gurûrunu kırmak, ardından gelenleri ikaz içindir demiştir.

Hasan-ı Basri anlatıyor: Bir gün İbn Mes'ûd evinden çıkmıştı. Bir cemâat peşine takıldı. Onu tâkib ediyorlardı. O, bunlara dönerek: «Niçin peşimden geliyorsunuz? Yemin ederim ki, eğer benim kapalı taraflarımı bilseydiniz, ardımda iki kişiyi göremezdiniz.» dedi.

Yine Hasan-ı Basri bir gün yola çıkmıştı. Etrafında toplanan kalabalığı görünce: «Bir işiniz varsa iyi, yoksa bu hâl, insânın ahlâkını bozar.» demiştir.

Rivâyete göre; adamın biri bir yolculukta İbn Muhayriz'e arkadaş olmuştu. Ayrılacağı zaman:

— Bana bir öğüt ver, demişti. İbn Muhayriz de:

— Mümkünse bil, fakat bilinme. Yürü, fakat peşinden kimse gelmesin. Sor, fakat mes'ûl olma, dedi.

Bir yolculuğa çıkan Eyyûb-i Sahtiyânî'yi kalabalık bir cemâat teşyi' etmişti. Eyyûb: «Benim bu teşyi'den hoşlanmadığımı Allahü Teâlâ'nın bildiğinde şübhem olsa, Allah'ın gazabına uğrayacağımdan şübhe ederdim.» dedi.

Ma'mer diyor ki: «Eyyûb-i Sahtiyânî'nin uzun entari giymesinden dolayı kendisini azarlamıştım. O da, uzun etekli entari giymek, eskiden yaygın idi, şimdi değildir. Şimdi kısa etek yaygındır, dedi.»

Zâtın biri de şöyle anlatıyor: «Bir gün Ebû Kulabe'nin meclisinde bulunuyordum. Sırtında bir sürü elbise giymiş bir adam içeri girdi. Ebû Kulabe, adamın şöhret için fazla elbise giydiğini kasdederek: «Şu anıran eşek'e bakmayın.» dedi.»

İmâm Sevri de, büyük zâtların, çok yeni, çok iyi elbise ile, çok eski ve âdi elbise giymekten sakındıklarını, çünkü her ikisinin de ayrı ayrı şöhret vesilesi olduğunu, nazar-ı dikkatleri üzerlerine çektiklerini söylerdi. Adamın biri Bişr b. el-Hâris'e:

— Bana vasiyyet et, dedi. Bişr:

— Şöhretten sakın, temiz lokma yemeğe gayret et, dedi.

Hûşib, adının Basra câmilerinde zikredildiğini duyduğu için, üzülerek ağlamıştır. Bişr el-Hafi de: «Şöhreti sevenin dini gider, rezil olur.» demiştir. Yine Bişr: «Şöhreti seven kimse, Âhiretin zevkine eremez!» demiştir. Allah hepsine rahmet etsin.

3 üncü BEYÂN: İKİNCİ FASIL

KAPALILIĞIN VE HALKIN GÖZÜNDEN DÜŞMENİN FAZİLETİ

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

رُبَّ أَشْعَثَ أَغْبَرَذِي طُمْرَيْنِ لَا يُوْبُهُ لَهُ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَا بَرَّةَ
مِنْهُمْ الْبَرَاءُ بْنُ مَالِكٍ هـ

«Nice saçı darmadağınık, toz toprak içinde eski elbiselere bürünmüş, kimsenin kıymet vermediği insanlar var ki; bunlar sözlerinde duran ciddi kimselerdir. B e r â b. M â l i k de bunlardan biridir.» (626)

Yine İbn Mes'ûd'un (R.A.) rivâyetinde; Resûl-i Ekrem:

رُبَّ ذِي طُمْرَيْنِ لَا يُوْبُهُ لَهُ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَا بَرَّةَ لَوْ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ
الْجَنَّةَ لَا عَطَاةَ الْجَنَّةَ وَلَمْ يُعْطِهِ مِنَ الذَّنْبِ شَيْئًا هـ

«Nice eski elbiseye bürünmüş, kendilerine kıymet verilmeyen insanlar var ki, verdiği sözde durur. Şâyet Allahu Teâlâ'dan Cennet istese, Al-

(626) Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

lahu Teâlâ ona Cennet'i verir, fakat dünyâlıktan kendisine bir şey vermez!» (627) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ؟ كُلُّ ضَعِيفٍ مُسْتَضْعَفٍ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَا بَرَّةَ وَاهِلُ النَّارِ كُلُّ مُتَكَبِّرٍ مُسْتَكْبِرٍ جَوَاطِلٌ هَر

«Size Cennet ehlini bildireyim mi? (İnsanlar tarafından) hakîr görülen ve kendisini hakîr gören, buna rağmen yemininde sâdık olan, verdiği sözde duran kimsedir. Cehennem ehli de, her kibirlenen, büyüklenen, şişman, süslü püslü ve sallanarak gezen kimsedir.» (628) Ebû Hureyre'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

أَنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ كُلُّ أَشْعَثَ أَغْبَرَذَى طَمْرَيْنٍ لَا يَوُؤُّهُ الَّذِينَ إِذَا اسْتَأْذَنُوا عَلَى الْأَمْرَاءِ لَمْ يُؤْذَنَ لَهُمْ وَإِذَا حُطِبُوا النِّسَاءَ لَمْ يُشْكُوا وَإِذَا قَالُوا لَمْ يُنْصِتْ لِقَوْلِهِمْ حَوَائِجُ أَحَدِهِمْ تَخْلُلُ فِي صَدْرِهِ لَوْ قُتِمَ نُورُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى النَّاسِ لَوْ سِعَتْهُمْ هَر

«Şübhesiz Cennet ehli, her saçı sakalı karışık, dağınık, üstü başı toz toprak içinde, eski elbiseye bürünmüş, nazar-ı itibâre alınmayan kimse-lerdir ki, büyüklerin huzûruna girmek isteseler kabûl edilmezler. Evlenmek isteseler kimse kız vermez, konuşsalar kimse dinlemez. Her birinin ihtiyâcı göğsünde deprenir durur. İşte bunların nûru Kıyâmet hal-kına taksim edilecek olsa hepsine yeterdi.» (629)

Yine Resûl-i Ekrem :

(627) Ebû Mansûr «Müsned»inde rivâyet etmiştir.

(628) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(629) Taberânî «Evsat»ında sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

إِنْ مِنْ أُمَّتِي مَنْ لَوَاتِي أَحَدَكُمْ يَسْأَلُهُ دِينَارًا أَوْ يَعْطِيهِ إِيَّاهُ وَلَوْ سَأَلَهُ
 دِينَارًا أَوْ يَعْطِيهِ إِيَّاهُ وَلَوْ سَأَلَهُ فَلَسَأَلَهُ يَعْطِيهِ إِيَّاهُ وَلَوْ سَأَلَ اللَّهَ
 الْجَنَّةَ لَا عَظَاهُ إِيَّاهَا وَلَوْ سَأَلَهُ الدُّنْيَا لَمْ يُعْطِهَا إِيَّاهَا وَمَا مِنْهَا
 إِيَّاهُ إِلَّا لِمَوَانِهَا عَلَيْهِ رَبِّ ذِي طَمَرَيْنِ لَا يُؤْتِيهِ لَهُ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى
 اللَّهِ لَا بَرَّةَ لَهُ

«Ümmetimden öyle kimseler var ki, sizden birinizden bir altın, bir gümüş veya bir metelik istese, onu vermezsiniz. Allah'dan Cennet'i istese Allah Cennet'i verir, fakat dünyâlık istese onu vermezdi. Dünyâlığı vermemesi, kıymetsiz olduğu içindir. Nice eski elbiselere bürünmüş kıymet verilmeyen kimseler var ki, Allah adına bir söz verse, sözünden dönmeyiz.» (630) buyurmuştur.

Bir def'a Hz. Ömer mescide girdiğinde M u a z b. C e b e l'i Resûl-i Ekrem'in kabri şerifi başında ağlar vaziyette gördü. Sebebinin suâl edince M u a z, Resûl-i Ekrem'in :

إِنَّ أَلْسَبِيرَ مِنَ الرِّيَاءِ شِرْكٌ وَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْأَتْقِيَاءَ الْأَخْفِيَاءَ الَّذِينَ
 أَنْ غَابُوا لَمْ يُفْتَقَدُوا وَإِنْ خَضَرُوا لَمْ يُعْرَفُوا قُلُوبُهُمْ مَصَابِيحُ الْمُهْدَى
 يَنْجُونَ مِنْ كُلِّ غَبْرَاءٍ مُظْلِمَةٍ

«Riyânın azı da şirktir. Allahu Teâlâ, bilinmeyen, gizli kalan müttakileri sever. Onlar ki, yokluklarında aranmaz, varlıklarında bilinmezler. Onların kalpleri hidâyet nûru saçır. Her karanlık, tozlu yollardan bu sâyede kurtulurlar.» (631) buyurduğunu duymuştum da onun için ağlıyorum, dedi.

M u h a m m e d b. S ü v e y d anlatıyor: «Bir def'a Medine'de kıtlık; uzun süren bir kuraklık olmuştu. Millet rahmet duâsı yapıyordu. Bu sırada iki eski elbiseye bürünmüş sâlih, iakat kimsenin katında bir kıyme-

(630) Taberânî «Evsat»ında sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

(631) Taberânî ve Hâkim rivâyet ettiler. Hâkim, sahîh olduğunu söyledi.

ti olmayan bir adam geldi. Acele olarak iki rek'at namaz kıldı. Akabinde ellerini kaldırarak :

— Ya Rabbi, vallahi, rahmetini yağdırmadau elimi indirmem, dedi ve der'akab gökyüzü bulutlandı, bardaktan boşanırcasına rahmet yağmağa başladı. Hattâ halk bu sefer sel felâketinden endişe etmeğe başladı. Bunun üzerine adam :

— Yâ Rabbi, artık yağmuru kes, dedi. Ve rahmet dindi. Bunun farkına varan cemâat içerisindeki sâlih bir zât, adamı tâkib ederek evini öğrendi. Sabahleyin erkenden adamın kapusunu çaldı. Adam :

— Ne var? diye sordu. O zât :

— Sen dâvet ettin, ben de geldim, dedi. Adam :

— Böyle bir şey yok, ne istiyorsan onu söyle, dedi. O zât :

— Bu mertebeye nasıl erdin, onu öğrenmek istiyorum, dedi. Adam :

— Allah'ın emrini yerine getirdim, yasaklarından kaçındım. O da dileğimi kabûl etti, dedi.»

İbn Mes'ûd (R.A.): «İlmin kaynağı ve hidâyetin ışığı olunuz. Evinizde oturun, gece ibâdetle evinizi nurlandırın, gönüllerinizden mâsivâyı çıkarın, fazla süslenmeyin, iki eski elbise yeter. Böyle yapmakla mülk âleminde saklanır, melekût âleminde bilinmiş olursunuz.» dedi. Ebû Umâme'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

إِنَّ أَغْبَطَ أَوْلِيَائِي عَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَفِيفُ الْحَانِ ذُو حَظٍّ مِنْ صَلَاةٍ
أَحْسَنَ عِبَادَةِ رَبِّهِ، وَأَطَاعَهُ فِي السِّرِّ وَكَانَ غَامِضًا فِي النَّاسِ لَا يُشَارُ
إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ ثُمَّ صَبَرَ عَلَى ذَلِكَ (شَهْ نَقَرَبِيدَهُ فَقَالَ) عَجَلْتُ مَنِيَّتَهُ
وَقَلَّتْ رَاتَتُهُ وَقَلَّتْ بَوَاصِيهِ ۞

«En çok gıpta edilecek dostlarım, serveti az, namazı çok, âdeti güzel olan kulumdur. Öyle ki ibâdetini gizli yapar, meşhûr olup parmakla gösterilmez. Bu hâle sabırla devâm eder.» buyurduktan sonra eli ile işâret ederek: «Dünyâya karşı alâkasız ve Ahiretle alâkalı olduğu için, ölümü kolay, serveti az ve âile efrâdı, dost ve ahibâı fazla olmadığı için ağlayamı da az olur.» (632)

(632) Tirmizi ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir.

Abdullah b. Ömer (R.A.) da: «Allah'ın kullarından Allah katında en sevimli ve makbûl olanı gariblerdir.» dedi. «Garibler kimdir?» suâline ise: «Dinleri uğrunda yurdlarından uzaklaşanlardır. İşte bunlar Kıyâmet günü İsa aleyhisselâmın bayrağı altında toplanacaklardır.» dedi.

Fudayl b. İyaz diyor ki: Duyduğuma göre Allahu Teâlâ bâzı kimselere: «Ben sana şu ni'metleri vermedim mi, kusurlarını gizlemedim mi, seni insanların gözünden saklamadım mı?» buyuracaktır.

Halil b. Ahmed de: «Allah'ım, katında beni en yükseklerden, kendi nazarımda en alçaklardan, halkın nazarında ise, orta dereceli insanlardan kıl.» diye duâ ederdi.

Sevri de şöyle diyor: «Ben gönlümü, Mekke ile Medine'deki günlük hayât ile geçinenler arasında rahat eder buldum.»

İbrâhim b. Edhem diyor ki: «Bir def'a olsun, gözüm dünyâda huzûr bulmadı. Bir def'a Şam kasabalarından bir kasabanın câmiinde yatıp uyumuştum. Bağırsaklarım bozulmuştu. Ses duyuldu. Hemen müezzin ayağımdan çekerek beni câmiden dışarı attı.»

Fudayl: «Mümkün mertebe meşhûr olmamağa gayret eyle. Zira bilinmemek senin aleyhinde olmadığı gibi, medh u senâ edilmemek de senin aleyhinde değildir. Hattâ Allah katında kıymetin olduğu zaman, insanlar tarafından zemmedilmekte de sana bir zarar yoktur.» dedi.

Bütün anlatmış olduğumuz bu eser ve haberler, şöhretin âfetini, kapalı kalmanın makbûliyyetini sana anlatmıştır. Şöhretten maksad, insanların kalbinde mevki sâhibi olmaktır. Mevki sevgisi ise her kötülüğün başıdır.

Şâyet, peygamberlerin, Hulefâ-i Râşidîn ve din âlimlerinin şöhretinden daha büyük şöhret olur mu? Bunlar kapalı kalmanın faziletini nasıl olur da kaybederler? derseni;

Bilmiş ol ki; mezmûm olan, şöhret peşinde koşmaktır. Ama kulun bir dahli olmadan Allahu Teâlâ'nın teşhîri ile meşhûr olması mezmûm değildir. Esâsında şöhrette fitne, zayıf irâdeli olanlar içindir. Yoksa kuvvetli irâdeye sâhib olanlar şöhrete kıymet vermezler. Zayıf irâdeli kimseler, denize düşen ve yüzme bilmeyen zayıf irâdeli insanlar gibidir. Yanlarında daha başkaları da bulunduğu vakit, iyisi onların onu bilmemeleridir. Çünkü onlar, onu kurtarmağa koştukları vakit, onları da zayıflatır ve berâber batarlar. Fakat kuvvetli olanı etrâfındakiler bilmeli ki, o kendi kuvvetiyle onları da kurtarır ve mükâfat kazanır.

4 üncü BEYÂN : ÜÇÜNCÜ FASIL

MANSİB SEVMENİN ZEMMİ

Allahu Teâlâ :

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا

«Bu Âhiret yurdunu, yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu istemeyen kimselere veririz.» (28 - Kasas: 83) buyurdu ve fesad koparmak ile, üstünlük sağlamak için çalışması bir tuttu da Âhiretin, bu iki irâdeden hâlî olan kimselere verileceğini bildirdi. Diğer Âyet-i Celile'de de şöyle buyurulmuştur :

مَنْ كَانَ يُرِيدِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُنْجَسُونَ ۖ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

«Kim (yalnız) dünyâ hayatını ve onun zinet (ve ihtişam) ını arzû ederse, onların yaptıklarının (çalışıklarının) karşılığını burada tamâmen öderiz. Onlar bu hususta bir eksikliğe de uğratılmazlar. Onlar öyle kimselerdir ki Âhiret'de kendilerine ateşten başkası yoktur. (Dünyâda) işledikleri şeyler (hattâ iyilikler) orada boşa gitmiştir. Zâten yapageldikleri hep boştur (onların).» (11 - Hûd: 15, 16) Bu Âyet-i Celile de umumî mânâda mevki sevgisini içine alır. Çünkü dünyâ zeyklerinin en üstünü ve zinetlerinin en iyisidir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur :

حُبُّ الْمَالِ وَالْجَاهِ يُنْبِتَانِ التَّفَاقُ فِي الْقَلْبِ كَمَا يُنْبِتُ الْمَاءُ الْبَقْلَ

«Su, bakliyatı (topraktan) bitirdiği gibi, mal ve mevki sevgisi de kalbde nifâkı bitirir.» (633) Diğer hadisde de : «Aç olan iki kurdun saldırdıkları bir koyun sürüsüne verdikleri zarar; mal ve şeref sevgisinin müslümân olan kimsenin dinine verdiği zarar kadar değildir.» (634) Yine

(633) Yukarda geçmiştir.

(634) Yukarda geçmiştir.

Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: «İnsanların helâki, arzûları peşinden gitmek ve medh u senâyı sevmektendir.» buyurdu. (635)

Allah'tan lûtf u keremiyle afv u âfiyet dileriz.

5 inci BEYÂN : DÖRDÜNCÜ FASIL

MANSIBIN HAKİKATİ

Bilmiş ol ki; câh ve mal dünyânın iki direğidir. Malın mânâsı, kendilerinden istifâde edilen maddelere sâhib olmak. Câh'ın mânâsı ise, gönülleri hürmetle kendisine rabtedip itâat ettirmektir. Zengin demek, bütün arzû, istek ve maksadlarını yerine getirebilmek için altın ve gümüşe sâhib olan kimse demek olduğu gibi, câh [mevkî ve mansıb] demek de, insanları, maksad ve arzûlarına hizmet ettirmek için, onların gönüllerine mâlik olmak demektir. Servet, çeşitli zirâat ve san'atla elde edildiği gibi, gönüller de çeşitli muâmelelerle teshîr edilir. Gönüller, muhtelif ilim ve itikadlarla insanlara bağlanır. Bir gönül bir adamda bir kemâl vasfı bulunduğuna inandığı takdirde, ona ister istemez bağlanır. Bu itikad, bu kemâl nisbetinde merbûtiyet kuvvet kesbeder. Bu kemâlin, bizâtihî bir kemâl ve olgunluk olması şart değildir. O adamın inancına göre kemâl sayılması kâfidir. Hattâ, bâzan aslında kemâl olmayan, adamın kendi inancına göre kemâl sayılabilir de, o vasma sâhib olana gönlü meyleder. Bu merbûtiyet, bağlanış; kalbin hâllerinden olduğu için, irâde dışı ve zarûridir. Kalbin hâlleri ise, kalbin ilim, itikad ve hayâllerine tâbidir. Servet âşıkları köle edinmek sevdâsında oldukları gibi, mevkî âşıkları da hür insanları emirlerine almak, onları irâdeleri tahtında bulundurup, kendilerine rabtettirmek, bağlamak isterler. Onların gönüllerini kendilerine çevirmekle, onları irâdelerine eîmak peşinde koşarlar. Bu bakımdan mevkî sâhiblerinin istedikleri, servet sâhiblerinin istediklerinden daha mühimdir. Çünkü servet sâhibleri, aslında köle olarak satılan insanları, zoraki emirleri altına almak isterler. Köle, tabiatinden efendisine bağlanmak istemez, fakat kurtulamadığı için zoraki hizmet eder. Eğer köleyi serbest bıraksan, efendisine bir yudum su bile vermek istemez. Fakat mevkî sâhibi öyle değil; o, hür olan insanları kendi istek ve ihtiyarları ile kendisine itâat ettirmek ve bunu bir zevk addetmelerini ister. Bu bakımdan mevkî sâhibinin insanlardan istediği, servet sâhiblerinin insanlardan istediklerinden çok daha mühimdir. Demek oluyor ki, câh demek, insanların, gönüllerinde mevkî sâhibi olmak demektir. Yâni insanların onda bir kemâl bulduğuna inanmalarını te'min etmektir.

İşte câh'ın mânası budur. Bunun meyveleri de vardır. Medih ve me-dihde mübalâğa gibi. Zira kemâl inancında olan, inandığı şeyden susmaz ve durmadan onu över. Çünkü adam itikad ve merbûtiyeti nisbetinde, çekinmeden ona hizmet etmek ister. Âdetâ kendi ihtiyaçlarında olduğu gibi, onun da ihtiyaçlarında ona bağlanır. Ayrıca isâr, yâni onu kendisi-ne tercih ve onunla münâkaşa etmemek, ona hürmetkâr olmak, önce se-lâm vermek, onu öne geçirmek ve bütün maksadlarında onu tercih eder. İşte bunlar, câh'ın kalb üzerindeki te'siridir. Câh'ın kalbde bulun-masının mânası, gönüllerin bir şahısta kemâlin varlığına inanmasıdır. Bu kemâl, ilim, amel, güzel ahlâk, asâlet, velâyet, hüsn-ü cemâl, kuv-vetlilik veyâ insanların kemâl saydıkları her hangi bir şey olabilir. Bütün bu vasıflar, hürmeti icâb ettiren şeylerdir ve câh'ın kıyâmına se-bebdir. Daha iyisini Allahu Teâlâ bilir.

6 ncı BEYÂN: BEŞİNCİ FASIL

CÂH VE MEVKÎİN TAB'AN SEVİMLİ OLMASI, BUNDAN ANCAK ŞİDDETLİ MÜCÂHEDE İLE KURTULUNMASI

Bilmis̈ ol ki; altın, gümüş ve diğer servetleri sevmeyi gerektiren se-beb ne ise, câh'ın da sevilmesinin sebebi odur. Hattâ altın ile gümüş, miktar bakımından müsâvî oldukları zaman, altın tercih edildiği gibi, câh ve mevki de servet üzerine tercih edilirler. Çünkü altın ve gümüş, yenilip içilmediği ve giyilmediği için maddeleri bakımından diğer çakıl taşlarından farklı değildirler. Bunların sevilmesi, insânın bütün arzûla-rını tatmîne vesile olmaları yüzündendir. Câh da bunun gibidir. İnsan-ların gönüllerini fethetmek, bir netice değildir. Ancak insan altın ve gü-müş sayesinde kendisine yarıyışlı bir çok neticelere ulaşacağı gibi, gö-nülleri fethetmek sayesinde de, bütün arzûlarına kavuşabilir. Demek ki, her iki tarafta da sebep aynıdır. Sebebedeki ortaklık, sevgide de ortaklı-ğı gerektirir. Câh'ı mal üzerine tercihi ise, câh'ın maldan sevimli oldu-ğu içindir. Nitekim üç cihetten câh, mal üzerine tercih edilir.

Birincisi: Servet ile mevki sâhibi olmaktan, mevki ile servet sâhibi olmak daha kolaydır. Gönüllere yerleşen bir âlim veyâ zâhidin, arzû et-tiği anda servet sâhibi olması kolaydır. Zira ona gönül bağlayan zengin-lerin serveti onun emrindedir. Onda kemâl olduğuna inanan zenginler, servetlerini ona fedâ ederler. Fakat cimri bir zengin ne kadar servet sâ-hibi olursa olsun, mevki sâhibi olamaz. Demek ki mevki, servete de ve-sîledir. Mevki sâhibi, aynı zamanda servet sâhibidir. Fakat her servet sâhibi mevki sâhibi değildir. Bu bakımdan mevki, servetten daha sev-gilidir.

İkincisi: Mal, çeşitli âfetler, sirkat vesâir sebeblerle her ân yok olmağa mahkûmdur. Zâlimler servete göz diker, bunun için korunmağa muhtâktır. Fakat gönülleri fethettikten sonra bu gibi tehlikeler bahis mevzûu değildir. Bu gönülleri, başka kimse çalamaz, kimsenin eli bunlara uzanamaz. Bununla berâber bâzı değişiklikler sebebiyle gönüller de dönebilir. Fakat bunun ıslâhı mümkündür.

Üçüncüsü: Gönülleri fethetmek, hiç zahmet çekmeden başkalarına da geçer, artar ve çoğalır. Çünkü gönüller bir kimsede ilim, amel veyâ her hangi bir bakımdan kemâl bulunduğuna inandılar mı, diller durmadan bunu konuşur ve bu sözler ağızdan ağıza dolaşır durur. Bu sûretle başka gönüller de adama meyleder. Bunun için insân tabiatı, anılıp övülmeyi sever. Zira insan, ün aldıkça gönüller ona bağlanır ve ona saygı duymağa başlarlar. Bu, böylece başkalarına şâyet eder gider. Muayyen bir yerde kalmaz. Gittikçe yükselir, servet ise yerinde durur. Bunun için bir adam meşhûrlar meyânına girdiği zaman, artık servete ehemmiyet vermez. İşte bütün bunlar, kısaca mevkî mal üzerine tercihin sebebleridir. Bunların izâhı yapılırsa, tercih sebepleri daha da çoğalır.

Şâyet, mal olsun, mevkî olsun, her ikisinin te'mininde de zorluk vardır. İnsâna yakışan bunların hiç birini sevmemektir. Ancak yiyecek içecek ve tedâvi giderleri gibi zarûrî ihtiyâçlarını giderecek, menfaatini sağlayıp zararını önleyecek kadar mevkî ve servet edinmek kâfidir. Binâenaleyh bu kadarı sevilir. Çünkü sevgiliye ulaştıran her şey sevilir. Fakat fazlasını sevmeye lüzûm yoktur. Hâlbuki insanın öyle acâyib bir hâli var ki, dünyânın bütün servet ve hazinelerine sâhib olmak ister. Hattâ bir dere dolusu altını olsa, bunun iki olmasını ister. Ayrıca hiç gidip görmeyeceği yerlere kadar şöhretinin yayılmasını arzûlar. Bundan hiç bir fayda sağlamıyacağı hâlde bunu sever. Böyle, ne dünyâ, ne Âhrette faydası dokunan bir sevgi peşinde koşmak ahmaklıktan başka ne olabilir? dersin;

Deriz ki: Evet doğrudur. Bu sevgi gönüllerde vardır. Bunun da iki sebebi olabilir. Birincisi, herkesin anlayabileceği şekilde açıktır. Fakat ikinci sebep, en mühim sebep olmakla berâber, o kadar incedir ki, onu, bayağı insanlar şöyle dursun, dâhiler bile anlayamazlar! Çünkü bu sevgi, insan tabiatındaki çok gizli bir arzûdan meydana gelmektedir. Bunu ancak, hikmet deryâsına dalanlar anlayabilir.

Birinci sebep: Korku tehlikesini önlemektir. Zira korkan kimse dâima sù'-i zan hâlinededir. İnsan oğlunun, her ne kadar elinde bu an için yetecek serveti varsa da, o, uzun emeller peşindedir. Bu sebeble elindeki servetin tükeneceğinden veya yok olup başkalarına muhtaç olacağından korkar. Bunları hâtırlayınca korkar ve heyecanlanır. Emniyetini ancak

yedek servet te'mininde bulur. İşte, bu gidersse o var diye teselli bulur. Kendini düşünmesi, hayâtı sevmesi kendisini bu yollara sürükler. Bu sıkıntısını ancak servet çokluğu ile teskin eder. Bunun içindir ki, serveti sever.

Bu öyle bir korkudur ki, servetten muayyen bir miktar bu sıkıntıyı teskin etmez. Bunun için yeter diyeceği son bir had de yoktur. Nitekim Resûl-i Ekrem :

مَنْهُوَ مَنْ لَا يَشْبَعَانِ مِنْهُوْمُ الْعِلْمِ وَمِنْهُوْمُ الْمَالِ هـ

«İki haris kimse var ki, bunlar doymazlar. Bunlar, ilim ve mal harisleridir.» (636) buyurmuştur. İlim ve malda böyle olduğu gibi, câh ve mevkide de hâl böyledir. O, uzak yerlerde de meşhûr olmasını ister. Çünkü ya kendisi kendi memleketinde her hangi bir sebeble sevilmez hâle gelir, o memleketlere gider veya onlar kend memleketine gelirler ve neticede uzaktakilerin nezdinde de şöhret bulması kendisine fayda sağlar. Bunlar, mümkün olan şeylerdir. Mümkün oldukları için uzaktakilerin gönüllerine girmekten tabii olarak zevk alırlar. Zira bunda emniyet vardır.

İkinci sebeb ki, en kuvvetli sebebdır. Rûh bir emr-i Rabbânîdir. Nitekim Âyet-i Celile'de :

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي هـ

«Sana ruhdan sorarlar, de ki rûh, Rabbimin bir emridir.» buyurulmuştur. (17 - İsrâ: 85) Rabbânî olması, izah ve şerhine müzâade edilmeyen mükâşefe ilminin sırlarından olması cihetindendir. Zira Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bunu açıklamamıştır. Fakat sen bunu bilmeden önce, şunu bilmen lâzım ki: **Kalbinin**; yemek, giymek ve münâsebet gibi hayvânî sıfatlara; dövmek, eziyet etmek ve öldürmek gibi yırtıcı hayvan sıfatlarına; hile, aldatma ve teşvik gibi şeytanî sıfatlara; kibirlenmek, höbürlenmek, yükselmek ve üstünlük taslama gibi rubûbiyyet vasıflarına meyli vardır. Zira kalb, tafsilâtı uzun zaman alan muhtelif asıllardan tereküb etmiştir. Kendisinde emr-i Rabbânî bulunduğu için, tabiatıyla rubûbiyyeti sever. Rubûbiyyet demek, kemâlde tekleşmek ve varlıkta istiklâliyetdir. Kemâl, rubûbiyyet sıfatlarından olduğu için, insan tabiatı bunu sever. Kemâl, varlıkta tekleşmektir. Çünkü varlıkta ortaklık, noksan-

(636) Taberânî İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. Ayrıca Bezzâr «Evsafında, Taberânî İbn Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir. Hz. Ali'ye de izâfe edilmiştir.

lıktır. Güneşin kemâli, tek olmasındandır. Şâyet bir güneş daha olsa, güneşin kemâli düşerdi. Hâlbuki her cihette tek olan Allahu Teâlâ'dır. Zira O'nunla berâber kimse yoktur. O'ndan başka her ne varsa, O'nun kuvvet ve kudretinin eseridir. Hiç biri bizâtihî kaa'im değildir. Bizâtihî kaa'im olan, ancak Allahu Teâlâ'dır. Çünkü Onunla başka bir mevcûd yoktur. Zira berâberlik, rütbede müsterekliği gerektirir. Rütbede müstereklik, kemâlde noksanlıktır. Kâmil, benzeri, eşi ve dengi olmayandır. Güneşin, âfâkın her tarafında parlaması, güneşçe eksiklik olmayıp kemâl olduğu; noksanlık ise, onun benzeri başka bir güneşin bulunması olduğu gibi, âlemde olan herşey'in vücûdu, kudret nurlarının parlamasına tâbidir. Bu ise, kudret sâhibinin kemâlidir. Fakat âlemde olan nurlar, tâbidir, metbû değildir. Demek ki rubûbiyetin mânası, varlıkta tekleşmektir. Kemâl de budur. Her insan da, bu tekleşmeyi arzû eder.

Bunun için Sofiyeden biri, Fir'av'n'ın

أَنَا رَبُّكَ الْأَعْلَى

«Ben sizin Âli Rabbinizim.» (79 - Nâziât: 24) dediği gibi, her insânın içinde aynı his vardır. Fakat buna yol bulamaz, demiştir ki, bu söz doğrudur. Zira kulluk, nefsi kahreden nefse bir eziyettir. Bu bakımdan rubûbiyet, tabii olarak sevimlidir. Bu da Allahu Teâlâ'nın:

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي

«De ki: Rûh, Rabbimin emrin-

dendir.» (17 - İsrâ: 85) buyurmakla imâ ettiği nisbet-i Rabbâniyeden ileri gelmektedir. Fakat insan, kemâlin son haddini idrâkten âciz olduğu için ümidini kesmez ve dâimâ kemâli arzular. Kemâli, kemâlin ardında başka bir maksadla değil, yalnız kemâl olduğu için sever. Her mevcûd, varlığını, varlığının kemâlini sever. Kendisinin ve kemâl sıfatının yok olmasına üzüldür. Kemâl, ancak vücûdda teklîği ve bütün mevcûdâtı istilâ etmesinden sonradır. Kemâlin en üstünü de, başkasının varlığı kendinden olmaktır. Şâyet, başkası senden meydâna gelmezse, hiç olmazsa onu istilâ etmen lâzımdır. Bunun için istilâ, herkesin tabiatının sevdiği şeydir. Zira bu da bir nevi kemâldir. Kendi varlığını bildiren her ferd, zâtını sever, zâtının kemâlini de sever ve bundan zevk alır. Yalnız bir şey'i istilâ, onu kuşatıp emri altına almak, ona te'sîr etmek ve arzûya göre onu değiştirmekle mümkündür. Emrine bağlı olup, istediğin tarafa çekip çevirmen lâzımdır. Bunun için insan, her şey'i emri altına almak ister. Varlıklar ikiye ayrılır. Biri zâtında değişikliği kabûl etmeyendir, Allahu Teâlâ'nın Zât ve sıfatları gibi. Bunlar asla değişmezler. Diğeri de, değişikliği kabûl edendir. Bunlar da ikiye ayrılır; değişikliği kabûl

eder fakat bu değişiklikte mahlûkâtın te'siri olamaz, eflâk, yıldızlar, melekût âlemi, melek, cin, şeytan, dağlar, denizler, dağ ve denizlerin altlarında olan şeylerdeki değişiklik gibi. Değişikliği kabûl edenlerin diğer kısmında insanların te'siri olur. Karalar ve kara parçaları ve bunların üzerinde bulunan mâdenler, Nebâtât [bitkiler] ve hayvanlarda olan değişiklikler gibi. Bunlarda insanların dahli vardır. Kulun kudretinde olan değişikliklerden biri de, insanların kalbidir. İnsan ve hayvan cesedleri gibi. İnsan gönülleri de te'sir ile değişikliğe kaabiliyetlidir.

Varlıklar, insan oğlunun tasarrufuna muktedir olduğu yer ve yeryüzündeki şeylerle, tasarrufuna muktedir olamadığı, Allahu Teâlâ'nın Zâtı, melekler ve gökler gibi, ikiye ayrıldığına göre, insan oğlu ilim ile gökleri fethetmeğe ve ondaki esrârı çözmeğe heves etti ki, bu da bir nevi istilâdır. Zira bilinmekle ihâta edilen şey, ilmin altına girmiş ve onun âlimi de onu istilâ etmiş gibidir. Bunun için, insan oğlu Allahu Teâlâ'yı, melekleri, felekleri, yıldızları; göklerin, denizlerin ve dağların sırlarını çözmek istemiştir. Bu sâyede onları da istilâ etmiş olur ki, bu bir nevi kemâldir. Bu, tıpkı acâyip bir san'atı görüp de, ondan âciz olduğu hâlde, o san'at ile ne iş gördüklerini öğrenmek isteyen hâli gibidir. Meselâ, Sâtranc gibi, bu oyunu icâd edene şasar. (637) Bunu icâd edemez, fakat ne için icâd edildiğine ve bununla nasıl oynandığına merak edenin hâli gibidir. Bir de hendesedeki san'at inceliğini gören ve benzeri akıl erdiremeyeceği şeyleri gören kimse, bunları yapamayacağını bilir, fakat nasıl yapıldıklarına merak eder ve anlamadığına üzülür. Anlayabilirse, anladığına sevinir. İşte bu da bunun gibidir.

İkinci kısım, yâni tasarrufuna insânın gücü yettiği şeylere gelince; bunlarda dilediği şekilde tasarruf etmekle bunları idâresine almağı tab'an sever. Bunlar da cisim ve rûh olmak üzere ikiye ayrılır.

Cisim ve maddeler altın, gümüş ve diğer emtiadır. İnsân oğlu bunlara mâlik olmağı ve bunlarda dilediği gibi tasarruf etmeğı ister ki, bu iktidar, bir kemâldir. Kemâl ise, rubûbiyet vasıflarındandır. Rubûbiyet de, tab'an mahbûbtur. Bunun içindir ki, bütün şehvî arzularını tatminde hiç ihtiyâcı olmayacağı serveti dahi sever. Bunun gibi köleler edinmeğı, kahr u galebe ile de olsa, kendisine hizmet ettirmeyi ister. Hattâ gönüllerini fethedemezse de, şahıs ve cisimlerinde dilediği gibi tasarruf eder. Gönülleri fethedemez. Çünkü bâzan gönüller onda kemâl bulunduğuna inanmaz ki, onu sevsinler. Bununla berâber bunun yerini kahr u galebe

(637) Ash Farsca Sadrenk'tir ki, yüz hile demektir. Hind Hakîm'lerinden Samsama b. Dâmir, hükümdârlarından biri için bunu icâd etmiştir.

ahr. Zira kahr u galebede iktidar bahis mevzûu olduğu için bunda da zevk vardır.

İkinci kısmı, insanlar ve nefisleridir. Bunlar, yeryüzünde bulunanların en kıymetlileridir. İnsan oğlu bunları istilâ edip, kendi idâresi altına almağı ister. Bunların kendi emrinde olup kendi irâde ve işâreti altında bulunmalarını ve bunlarda dilediği gibi tasarruf etmesini candan ister. Çünkü istilânın kemâli buradadır. Aynı zamanda burada rubûbiyet sıfatına benzerliği vardır. Gönüller ancak sevgi şâyesinde insanlara bağlanır. Sevmek de, sevilende kemâlin bulunması inancına bağlıdır. Her kemâl sevimlidir. Zira kemâl, ilâhî sıfatlardandır. İlâhî sıfatlar ise, tab'an sevilir. Bunu ölüm eskitmez ki, yok olsun, toprak içine alamaz ki, onu yesin. O, iman ve mârifetin mahallidir. Allah'a ulaştıran da odur. Demek ki, câh'ın mânası, gönülleri kendine bağlamak demektir. Gönülleri kendine bağlayabilen insan, gönüller üzerinde dilediği gibi tasarrufa muktedir olur. Kudret ve istilâ, kemâldir. Kemâl ise rubûbiyet vasıflarındandır. Anlaşıldı ki, tabiati bakımından gönüllerin sevdiği, ilim ve kudretteki kemâldir. Mal ve mevki ise, bu kudretin sebeplerindendir. Mâlûmatın sonu olmadığı gibi, mukadderatın da sonu yoktur. Ortada bilinmeyen malûm ve mukadderat kaldıkça arzûlar da sükûn bulmaz, noksanlık da ortadan kalkmaz. Bunun için Peygamber Efendimiz: «İki haris, xâni ilim ve servet harisleri doymaz.» buyurmuştur. Demek oluyor ki, bağlanmak için gönüllerin aradığı kemâldir. Kemâl de ilim ve kudret ile mümkündür. Bunlar da birbirinden çok farklıdır. Her insanın neçe ve zevki, kemâlden anlayabildiği nisbette dir.

İşte ilim, mal ve câh'ın sevilmesi bu sebeptendir. Bu ise, bunlarla şehvî arzûlarına ulaşabilmenin ardında başka bir sebeptir. Zira bu illetler, şehvetlerin düşmesi ile de devâm edebilir. Hattâ bir insan maksadına kendisini ulaştırmağa salâhiyeti olmayan ilimleri de öğrenmek ister. Zira ilimde mâlûmu ihâta vardır. Bu da rubûbiyet vasıflarından olan bir nevi kemâldir. Bunun için tabiât bakımından sevilir. Ancak ilim ve kudretin kemâlini sevmekte bir takım muğalâtalar vardır, bunları açıklamak lâzımdır. İnşâallah bunlar da açıklanacaktır.

7 nci BEYÂN : ALTINCI FASIL

HAKİKÎ KEMÂL İLE VEHMÎ KEMÂL

Yukardaki izâhatımızdan anladın ki, hakikî kemâl, varlıkta tekleşmektir. Varlıkta tekleştikten sonra kemâl, ancak ilim ve kudretle mümkündür. Hakikî kemâl, vehmî kemâl ile karışabilir, bunu vuzûha kavuş-

turmak lâzımdır. Bilmiş ol ki: Kemâl-i ilim, Allahu Teâlâ'ya mahsus-tur. Bunun da üç şıkkı vardır:

Birincisi: Malûmâtının çokluğu ve genişliği bakımındandır. Zira Allahu Teâlâ'nın ilmi, bütün malûmâtı ihâta eder. Bunun için kulun ilmi ne kadar çoğalsa, o nisbette Allah'a yaklaşmış olur.

İkincisi: İlminin, olduğu gibi malûma taallûk etmesi ve malûmun kendisine tamâmen açık bulunmasıdır. Zira bütün malûmât Allahu Teâlâ'ya en geniş ve olduğu gibi açıktır. Bunun içindir ki, kulun malûmâtı ne kadar açık-seçik ve ilimlerin vasıflarının tafsîlâtında malûma ne kadar muvâfık düşer ve doğru olursa, o nisbette Allah'a yaklaşmış olur.

Üçüncüsü, Allahu Teâlânın ilminin ezeli ve ebedi olup değişmemesi-dir. Allahu Teâlâ'nın ilminde bir değişiklik düşünülemez. Bunun gibi, kulun ilmi ne kadar değişmez ve sağlam esaslara bağlanırsa, o nisbette Allahu Teâlâ'ya yaklaşmış olur.

Malûmât [bilinenler] da iki kısımdır:

Bir kısmı değişir, bir kısmı değişmez, ezelidir.

Değişen malûmât, Ahmed'in şu anda evde olmasını bilmek gibi malûmu bulunan bir ilimdir. Fakat Ahmed'in evden çıkması mümkündür. Ahmed evden çıktıktan sonra, hâlâ onun evde olduğunu bilmek ise cehâlettir. Bu ise kemâl değil, belki noksanlıktır. Değişen âlemin hepsinde hâl budur. Dağlar, yollar, memleketler ve bunlar arasındaki mesâfeler ile alâkalı bilgiler böyledir. Zamanla değişen diller hakkında önceden bildiklerin de böyledir. Bunların malûmâtı civa gibi yerinde durmaz, değişir durur. Bu bilgi kalbe yerleşse de bunda bir kemâl yoktur.

İkinci kısmı ezeli malûmâttır ki, câiz olanların cevâzı, vâciblerin vücûbu ve müstehîl olanların muhal olması gibi. Bunlar değişmeyen ezeli ve ebedi malûmattır. Meselâ bir vakitte vâcib câiz, veyâ câiz muhâl olmaz. Bütün bu kısımlar Allah'ı bilmekte dâhildir. Allah hakkında vâcib olan, sıfatları hakkında muhâl olan, ef'âlinde câiz olan şeyler gibi. Allahu Teâlâ'yı, sıfatlarını, ef'âlini, yer ve göklerin melekûtundaki hikmetini, dünyâ ve Âhireti tertib etmesini ve bunlarla alâkalı husûsları bilmek gibi. İşte bu ilim, sâhibini Allahu Teâlâ'ya yaklaştıran hakikî bir kemâldir. Bu kemâl, öldükten sonra da devâm eder. Yine öldükten sonra âriflerin önlerinden ve sağlarından parlayan ve: «Allah'ım, bize nûrumuzu tamamla» dedikleri nûr, bu mârifet nûrudur. İşte bu mârifet, ana sermayedir. Ondan yakılan ve onda saklı bulunan bir ışıkla daha çok aydınlık te'mini mümkün olduğu gibi, o gizli nûr sâyesinde, kulun da nûru tamamlanmış olur. Fakat az da olsa, ışıgın aslı kendisinde bulunma-

yan kimsenin, bu fazlalıkta hiç ümidi olamaz. Bunun gibi aslında mârifet-i ilâhiyye kendisinde bulunmayan kimsenin de bu nûrda ümidi olamaz. O, artık karanlık bataklığına saplanıp kalmış gibidir. Daha doğrusu bulutların altında birbirini tâkib eden sert ve yüksek dalgaların derin karanlıklarına gömülmüştür. Karanlık üzerine gelen karanlık içinde boğulup gider. Demek ki saâdet, ancak Allah'ı bilmektedir. Bu mârifet dışında kalan ilimlere gelince; bir kısmının hiç bir faydası yoktur. Şiir ve neseb ilimlerini bilmek gibi. Bir kısmı da Allah'ı tanımakta yardımcı olmak bakımından faydalı olur. Arab dilini, Tefsir ve Fıkah ilimleri ile diğer haberleri bilmek gibi. Çünkü Arab diline vâkıf olmak, Kur'an'ın tefsirini bilmekte yardımcıdır. Kur'an'ın tefsiri ise nefsi tezkiye için Kur'ândaki nefis temizlemesini gerektiren amel ve ibâdet şekillerini öğrenmekte yardımcı olur. Nefis tezkiyesi de, Allah'ı bilmek hidâyetini

kabûle nefsi hâzırlar. Nitekim Âyet-i Celîle'de :

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيْهَا

«Nefsi temizleyen felâha erişti.» (91 - Şems: 9) buyurulmuştur. Diğer Âyette de :

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا

«Ama bizim uğrumuzda cihâd edenleri elbette yolumuza ileteceğiz.» (29 - Ankebût 69) buyurulmuştur.

Demek ki, bütün bu bilgiler, Allahu Teâlâ'yı bilmenin gerçekleşmesine birer vesile gibi olurlar. Zâten kemâl de buradadır. Yâni Allahu Teâlâ'yı, Onun sıfat ve ef'âlini bilmektedir. Varlıkları ihâta eden [kuşatan] bütün bilgiler, bu Allah'ı mârifette toplanır. Zira bütün varlıklar Allah'ın ef'âlidir. Onların, Allahu Teâlâ'nın fi'li olduklarını, Allahu Teâlâ'nın kudret, irâde ve hikmetiyle alâkalı bulunduklarını bilmek, Allahu Teâlâ'yı mârifetin kemâлиндendir. Çünkü ilimler, malûmatlarının şerefiyle şereflenir. Malûmatların en şerefli de Allah'ı bilmektir. İşte ilmin kemâlinin hükmü budur. Her ne kadar câh ve riyâ kısımları, bunun yeri değilse de, kemâlin kısımlarını beyân için bunu da burada zikrettik.

Kudrete gelince; burada kulun hakikî kemâli yoktur. Olsa olsa kulun hakikî ilmi olur, yoksa hakikî kudreti olamaz. Hakikî kudret, Allah'a mahsustur. Kulun irâde, kudret ve hareketi akabinde meydâna gelen işler, Allahu Teâlâ'nın yaratması ile hâdis olurlar. Nitekim bunu Rub'u'l-Münciyât'ın, Tevekkül, Şükür ve Sabır kitaplarının bir çok yerlerinde anlattık. İlmün kemâli kul ile kahr. Ölümünden sonra da devâm eder ve onu Allah'a ulaştırır. Kudretin kemâli ise, böyle devâm etmez. Evet hâl-i hâzıra nisbetle kulun da kudret cihetinden bir kemâli vardır. Bu kud-

retteki kemâli, onu ilmin kemâline ulaştırmak için bir vesiledir. Bu kudret, imkânların mevcûd olmasıdır. Tutmak için elinin, yürümek için ayağının ve anlamak için de hâsselerinin [beş duygu organı] selâmeti gibi. Zira bu kuvvetler, ilmin kemâlinin hakikatine erebilmek için birer âlettirler. Bâzan bu kuvvetleri kullanmakta servet ve mevkî de ihtiyacı olur ki, bu sâýede yemek, içmek, giymek ve meskenini te'min eder. Fakat bunların da muayyen bir hudûdu vardır. Eğer bu varlıkları Allah'ı mârifet için kullanmazsa, bunlarda peşin zevkten başka bir fayda yoktur. Bu peşin zevk ise, yakında yokluğa mahkûmdur. Bunu da bir kemâl kabûl eden aldanır.

Mahlûkatın çoğu, bu cehâlet bataklığında helâk olur. Çünkü onlar, cisimleri kahr u irâdeleri altına almağı, bol miktarda servet edinmeğı, mevki sebebiyle insanların kendilerine saygı göstermelerini bir kemâl zannederler. Bunu böyle sandıkları için, bunu severler. Sevdikleri için bunu ararlar. Aradıkları için de, onunla meşgul olurlar. Buna hücum ederler de, Allah'a ve meleklerine yaklaştıran hakîkî kemâli unuturlar. Bu hakîkî kemâl ise, ilim ve hürriyettir. İlim, yukarda anlattığımız gibi Allah'ı bilmek ilmidir. Hürriyet ise, şehvetin esâretinden ve dünyâ sıkıntılarından kurtulup, meleklerle benzeyerek şehvet ve dünyâyı kendi irâdesi altına almaktır. Bu gibilerin ne şehvetleri kendilerini sarsar, ne de gadabları onları şaşırır. Zira şehvet ve gadabın izlerini nefisinden uzaklaştırmak, meleklerin vasıfları olan kemâldandır.

Değişiklik ve her hangi bir şeyden müteessir olmak, Allahu Tealâ hakkında muhâl olan kemâl sıfatlarından olduğı için, kul ârizalar sebebiyle değişiklik ve müteessir olmaktan, ne kadar uzak kalırsa, o nisbette Allah'a yaklaştı, meleklerle benzemiş ve Allah katında mevki sâhibi olmuş olur. Bu da ilim ve kudretin dışında üçüncü bir kemâldır. Bunu kemâl kısmında anlatmayışımızın sebebi, aslında bunun bir varlık değil, yokluk ve noksanlık olması içindir. Zira değişiklik, bir noksanlıktır. Çünkü bu, vâir olan bir sıfatın yok olması ve helâki demektir. Helâk ise zâta ve kemâl sıfatında bir eksiklikler. Demek ki, şehvetler öyle değişmeyip şehvetlere uymamağı da kemâlâtan sayarsak, kemâlât üçe yükselmiş olur. İlim ve hürriyet kemâli gibi. Ancak bu, ilim ve hürriyetin kemâlini kazanmağı bir yoldur. Bu, öldükten sonra da devâm edecek olan kudretin kemâlini kazanmağı yol açmaz. Çünkü kulun maddeyi kullanmağı, gönülleri kendisine bağlayıp bedenleri kendisine hizmet ettirmeğı olan güç ve kuvveti, ölümü ile sona erer. Fakat Allah'ı mârifeti ve nefis hâkimiyetiyle sağladığı hürriyeti ölüm ile yok olmaz. Öldükten sonra da devâm eder. Kendisinde bir kemâl ve Allah'a yakınlığa vesile olarak kalırlar. Bunu bil de câhillerin, körün sürçmesi gibi, nasıl yüzüstü düştüklerini anla. Onlar kudretin kemâlini mevki ve servette aradılar.

Hâlbuki bu, selâmete ulaşmayan, selâmete ulaşsa da, ölüm ile sona eren bir kemâldir. Onlar, sonu gelmeyip ebedî yaşayacak olan, hürriyet ve ilim kemâlinden kaçındılar. İşte bunlar Âhireti satıp dünyâyı alan kim-selerdir. Bunların azâbı hafifletilmez ve yardım olunmazlar. Nitekim Allahu Teâlâ'nın :

الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ
عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا

«Mal ve oğullar, dünyâ hayatının süsüdür. Ama bâkî kalacak faydalı işler, sevâb olarak da, emel olarak da Rabbinin katında daha hayırlıdır.» (18 - Kehif: 46) buyurduğunu anlamayanlar da bunlardandır. İlim ve hürriyet, bâkî kalan sâlihâttir. Nefsin kemâli olarak ebedî yaşarlar. Mal ve mevki ise, yakında yok olup giderler. Nitekim Allahu Teâlâ :

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أُنْزِلَتْهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ

«Dünyâ hayâtı, gökten indirdiğimiz su gibidir ki, onunla insan ve hayvanların yiyeceği bitki'ler yetişip birbirine karışmıştır.» (10 - Yûnus: 24) buyurmuştur. Ve yine :

وَأَضْرِبْ لَهُمْ مَثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أُنْزِلَتْهُ مِنَ السَّمَاءِ
(الْقَوْلُ) فَأَمْضَحَّ هَشِيمَاتُ ذُرْوَاهُ الرِّيحَ حَـ

«Onlara, dünyâ hayâtı misâlinin tıpkı şöyle olduğunu anlat: Gökten indirdiğimiz su ile yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır, ama sonunda rüzgârın savuracağı çerçöpe döner.» (18 - Kehif: 45) buyurulmuştur.

Ölüm rüzgârının savurduğu her şey dünyâ hayatının suçudur. Ölümün yok etmediği her şey, bâkiyât-ı sâlihâttir. Bütün bu izâhattan, mal ve mevki ile kudretin kemâli, asıl kemâl olmayıp vehmî bir kemâl olduğunu anlamış oldun. Kıymetli vakitlerini bu uğurda harcayan kimse ise ahmadır. Nitekim şâir Ebû'l-Tayyib buna işâret ederek:

«Yoksulluktan korkarak kıymetli vakitlerini dünyâlık peşinde harcayanlar, en büyük yoksulluğa düşmüş olanlardır.» demiştir.

Dünyâlıktan ancak kemâl-i hakikiye vesile olacak mikdârı elde etmek kâfidir.

Allah'ım, bizi hayra tevfik ve lûtfunla hidâyete eriştirdiğin kullarından eyle!

8 inci BEYÂN : YEDİNCİ FASIL

MEVKİ SEVGİSİNDEN ÖVÜLEN VE YERİLENLER

Câh ve mevki demek, gönülleri kendisine bağlayıp onlara hükmetmek demek olduğunu anladıktan sonra, servet sâhibi olmakta hüküm ne ise, câh ve mevkide de hüküm aynıdır. Çünkü o dünyâ varlığıdır. Servet gibi o da ölüm ile sona erecektir. Dünyâ ise Âhiretin zirâatgâhıdır. Dünyânın bütün varlıklarından Âhiret azığı almak mümkündür. Zarûret mikdârı yemek içmek, giymek ve mesken ihtiyâcını te'min için cüz'î bir servete ihtiyâç olduğu gibi, insanlarla geçim sağlamak için, az da olsa mevki sâhibi olmağa ihtiyâç vardır. İnsan yemekten müstağni kalamıyacağı için yemeği sevmesi veyâ yemeğini te'min edecek kadar serveti sevmesi câiz olduğu gibi, kendisine bakacak hizmetçiye, yardım edecek arkadaşına, yol gösterecek hocaya, zâlimin zulmünden kendini koruyacak hükümdâra da ihtiyâcı vardır. Bunun için kendisinin, bir hizmet edenin bulunmasını, iyi bir arkadaşının olmasını, bir mürşidinin bulunmasını, kendini koruyacak kadar hükümdârın kalbinde kendisine karşı sevgisinin olmasını sevip arzû etmesi mezmûm değildir. Çünkü câh, maksada bir vesile olmakta mâl gibidir, aralarında fark yoktur. Ancak aranan şey, mal ve mevkiin kendi nazarında bizâtili sevimli olmamalarıdır. Mâl ve mevki sevgisi, evde bir tuvalet yerinin bulunmasını sevmek gibi olmalıdır. Çünkü insân tabiatında buna ihtiyâç vardır. Fakat içine girdikten sonra da, bir an önce kurtulup çıkmayı ister. Bu, aslında tuvalet sevgisi değildir. İşte mal ve mevki sevgisi de böyle olmalı, ihtiyâcını te'min ettikten sonra ondan kurtulmak peşinde koşmalıdır. Sevilen, sevgiliye ulaştıran vâsıta değil, sevgilidir. Vâsıta, sevgiliye ulaştırmak için aranır. Vüsulden sonra onun kıymeti kalmaz. Bunların arasındaki fark, şu misâl ile de izâh edilebilir:

Bir insan düşünelim: Bu adam, tuvaleti kazâ-ı hâceti için sevdiği gibi, kadını da şehvetini yerine getirmek için seviyor. Bu adam, kazâ-i hâcetini görür görmez yüz numarayı terkettiği gibi, arzûsunu te'min eder etmez kadını da terkeder. Fakat kadını yalnız şehvet için değil, kendine âşık olduğu için severse, şehvetini teskin ettikten sonra da ondan ayrılmaz. İşte sevgi budur, yoksa evvelkisi sevgi değildir. Mal ve mevki de böyledir. Gaayeye ulaşmak için bunları sevmek mezmûm değil, mez-

mûm olan, bunları zâtları için sevmektir. Fakat bu sevgi, insânı yalana, hileye ve günah irtikâbına sevketmedikçe, sâhibini fîsk u isyân ile vassıflandırmaz. Ayrıca bu servet ve mevkî ibâdet yolu ile de te'min etmeyecektir. Kendini âbid göstermek sûretiyle milleti soymayacak, ibâdetini dünyâ menfaatine âlet etmiyecektir. Zirâ ibâdetle mal ve mevkî peşinde olmak, dine karşı bir cinâyettir ve haramdır. İlerde zikredeceğimiz gibi, yasak olan riyâ işte budur.

Şâyet, insânın gönlünde, hocasının, arkadaşının, hükümdârının ve kendisi ile alâkalı zevâtın mevkî sâhibi olmasını arzû etmesi, her ne sûretle olursa olsun yoksa; muayyen bir hadde kadar mı bu mübâhtır? der isen;

Derim ki: Bu da üç şekilde olur. Bunların ikisi mübâh, biri mahzurludur.

Mahzûrlu olan, kendisinde olmayan bir vasıf ile kendisini onlara tanıtarak sevdirmeye çalışmasıdır. Bu da kendisinde bulunmayan, ilim, vera' ve neseb gibi hususlara sâhib olduğunu ve kendisini âlim, şübheli şeylerden ictinâb eden [çekinen] göstermek sûretiyle sevgilerini kazanmağa çalışmaktır. Bu şekil sevgi te'mini haramdır. Çünkü yalandır. Söz ve işi ile vaziyeti karıştırmaktır.

Mübâhların birincisi: Kendisinde bulunan bir vasıfla mevkî talebinde bulunmaktır. Nitekim Allahu Teâlâ'nın :

اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْهَا

«(Yûsuf) : Beni memleketin hazineleri üzerine (me'mûr) et. Çünkü ben onları iyice korumaya muktedirim.» (12 - Yûsuf: 55) Âyet-i Celile'sinde haber verdiği Yûsuf'un, kendisinin bilici ve koruyucu, yâni mâlî işlerde mahâreti olduğunu bildirerek hükümdârın kalbinde mevkî sâhibi olup, hazîne vekilliğine getirilmesini istemesi gibi. Hükümdârın buna ihtiyacı vardı. Yûsuf aleyhisselâm da bu hususta doğru söylemişti.

Mübâhların ikincisi: Gözden düşmemesi için kusur ve günahlarından birinin gizlenmesini istemesidir. Bu da mübâhtır. Çünkü kusur ve günahları gizlemek, câizdir. Adamın, gizli kusurlarını araştırıp açığa çıkarmak ve onu teşhîr etmek câiz değildir. Burada bir aldatma yoktur. Belki bilinmesinde fayda olmayan bir şey'i öğrenmenin yolunu kapamaktır. İçki içen kimsenin hükümdâra: «İçki içmiyorum.» demesi gibi. Bu, bir kusur değil, ancak: «Ben şübheli şeylerden sakınırım, harâma hiç yaklaşmam, verâ, sâhibiyim.» derse, o zaman aldatmış olur. «İçki içmiyorum» demek, verâ' sâhibiyim demek değildir. Belki içtiğini bilmesini istemektir. Tehlikeli olanlardan biri de, hükümdârın gözüne girmek için onun

yanında ağır ağır namaz kılmaktır. Bu hareket, riyâ ve aldatmadır. Çünkü hükümdâra, ihlâs ve huşû' sâhibi olduğunu göstermek istiyor. Ağır ağır namaz kılmaktaki maksadı budur. Bu adam, bu fi'li ile riyâkârdır. Daha ihlâs nerde kalır? Bu yoldan mevki aramak haramdır. Her nevi isyân ile mevki peşinde koşmanın da hükmü budur. Bu tıpkı harâm mâl kazanmak gibidir. Hileli yollarla başkasının servetine mâlik olmak, kendisine câiz olmadığı gibi, hile yolu ile başkasının kalbine mâlik olmak da câiz değildir. Zira gönülleri fethetmek, servetlere mâlik olmaktan daha mühimdir.

9 uncu BEYÂN : SEKİZİNCİ FASIL

İNSAN TABİATININ VE NEFSİNİN ÖVÜLMİYİ SEVİP ONA MEYLETMESİ İLE YERİLMEKLE KIZIP ONDAN NEFRET ETMESİNİN SEBEBİ

Bilmiş ol ki; medhi sevmenin ve kalbin bundan zevk almasının dört sebebi vardır :

Birinci sebep - ki en kuvvetli sebebedir -, medihde kemâl anlayışının bulunmasıdır. Yukarda anlattığımız gibi kemâl sevilir. Sevilen her şey'e de ulaşmak zevklidir. Medhin bir kemâl mahsûlü olduğunu bilen, medh edildikçe kemâl sâhibi olduğunu anlar ve bundan zevk duymağa başlar. Medhedildiği vasfı bâriz ve herkesin bildiği bir şey ise, ona o kadar al-dırış etmez. Fakat yine de zevkten hâli değildir. Uzun boylu, beyaz tenli sözleri gibi. Bunlar insanda bir nevî kemâldir. Fakat bâzan insan bunlarla mesgul olmayabilir ve zevkinden mahrûm kalır. Fakat bunu hâtırladıkça bundan zevk duymağa başlar ve işte övülme bunu sağlar.

Şâyet övüldüğü vasıf gizli ve şübheli ise, bunu duyunca bundan aldığı zevk daha büyüktür. «Mükemmel âlim ve mükemmel verâ' sâhibidir.» veyâ «cidden güzeldir.» şeklindeki, övmeler gibi. İnsân, bâzan kendi güzelliğinden, ilminden ve verâ'ından şübhe eder ve hattâ bu şübhenin kalkmasını arzû eder. Hakikaten emsâlsiz bir güzellik, bir bilgi ve vera' sâhibi olduğunu bilmek ister ki, kat'iyet kesbetmiş olabilsin. Bu evsâfı başkası söyleyince, kendisi de iyice buna inanır ve zevki artar. Şâyet bu başkası, bunları anlayan ve yalnız doğruyu söyleyip boş konuşmayan kimse ise, bu zevki daha da kuvvetleşir. Bir talebeyi, hocasının zekâ, zeyreklik ve faziletlikle övmesi gibi. Şâyet bunları söyleyen zayıf kimse ise, zevki o nisbette daha az olur. İşte bütün bu sebeplerden dolayı zemmedilmekten de hoşlanmaz. Çünkü zemm, kendisinde noksanlık olduğunu gösterir. Noksanlık ise, aranan kemâlin zıddıdır. O, hiç bir vakit sevil-

mez. Noksanlığını duyması kendisini üzer. Bunun için zemm, basîret sâhibi şâyân-ı itimad kimselerden gelirse daha acı olur.

İkinci sebep: Medih, medhedenin kalbinin, medhedilene merbûtiyetini gösterir. Gönüllere mâlik olmak ise, sevilen bir şeydir. Bunu sezmek ise, insanın hoşuna gider. Binâenaleyh salâhiyettâr zevâtın medhetmesi ile, zevki de o nisbette ziyâdelik arzeder. Bu sûretle onun kalbini avlamış olmasından istifâde eder; hükümdâr ve büyüklerin medhetmesi gibi. Medh eden nazar-ı itibâre alınmaz ve iktidâr sâhibi olmayan bir kimse olursa, onun medhinden o kadar zevk alınmaz! Çünkü onun kalbine mâlik olmak, uzun boylu fayda sağlamaz. Yine bu sebeblerden ötürü zemmedilmeği de sevmez. Bu zemm büyüklerden gelirse, üzüntüsü daha da fazla olur. Çünkü kaybı daha büyük olur.

Üçüncü sebep: Medhedenlerin medhi ve övenlerin övmeleri, bunu duyanların gönüllerini de avlamağa sebep olur. Hele bunu yapanlar hâtırı sayılır kimseler ise, onların sözü daha da müessir olur. Şübhesiz bu, medhin halk arasında yapıldığı zamândır. Medheden sözü dinlenir kimse olup, dinleyicileri de çoğaldıkça medih daha zevkli, zemm ise daha acı gelir.

Dördüncü sebep: Medih, medhedilenin haşmet ve heybetine ve medh edenin de ya gönüllü veyâ gönülsüz onu medhetmek zorunda kaldığına delâlet eder. Medhedilenin heybet sâhibi olması da, ayrı bir zevktir. Çünkü burada da kahr u galebe mânası vardır. Medheden, söylediğine içinden inanmasa bile, bu zevk vardır. Medhedenin kuvveti ve yaltakıcılıktan kaçınması nisbetinde bu medihden zevk alır. Anlattığımız bu dört sebep, bâzen bir şahsın medhinde toplanmış olabilir ki, o zaman zevk daha çok olur. Bâzan bunlar dağılır ve o nisbette zevk azalır.

Medhi sevmenin birinci illeti olan kemâl hissine gelince; medhedilen kimse kendisinde ilmin, verâ'ın ve asâletin olmadığını bildiği için, medheden kimsenin yalan söylediğini düşünmekle, bu kemâl hissini ortadan kaldırabilir ve zevk diye bir şey kalmaz. Geride bu medih sebebiyle, adamın kalbine ve diline mâlik olmak zevkiyle diğer zevkler kalır ki, kendisinde bu vasıfların olmadığını ve medhedenin de samimî bulunmadığını bildiği zaman, onun gönlüne girme zevki de ortadan kalkar. Geride istilâ ve haşmet zevki kalır. Yâni medheden adamı korkuttuğu ve korku belâsı kendisini medhettiği zevki kalır. Şâyet bu, alay mevzûu oluyorsa, bütün lezzetler ortadan kalkmış olur.

İşte bu anlattıklarımız, insan nefsinin medhedilmekten hoşlanıp zemmedilmekten üzülmesi sebeblerinin perdesini ortadan kaldırmış oldu. Bunu anlatmaktaki maksadımız mevki ve övülme sevgisi ile yerilme korkusu-

nun sebepleri ve bunlardan kurtuluş çârelerinin bilinmesi içindir. Zira teşhis edilmeyen hastalığının tedâvisi zordur.

Tevfik ve hidâyet Allah'tandır.

Salât u selâm, O'nun seçtiği Peygamberlerine olsun.

10 uncu BEYÂN : DOKUZUNCU FASIL

MEVKİ SEVGİSİNDEN KURTULUŞ ÇARESİ

Bilmiş ol ki; mevkî sevdasına yakalanan, bütün gayretini insanların gönüllerini avlamağa hasreder. Kendisini sevdirmekle ve takdirlerini kazanmak için riyâ yapmakla uğraşır. Söz ve hareketlerinde halkın gözüne girmek için elden gelen yaltakçılığı yaparlar. Bu davranış, nifak tohumunu saçmanın ve fesâdın esâsını teşkil eder. Bu hâl bâzan ibâdetlerde gevşeklik, bâzan da insânı ibâdete itinâ göstermeğe sevkeder. Gönülleri fethedip avlayabilmek için tehlikeli işlere girer. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.), mal ve şeref sevgisinin dine olan zararını, koyun sürüsüne saldıran, iki aç kurdun verdiği zarara benzetmiştir. Yine Resûl-i Ekrem: Mevkî sevgisi, suyun topraktan sebzeyi bitirdiği gibi nifak tohumunu bitirir, demıştır. Zira nifak, iş ve sözü ile dışı içine uymamaktır. İnsanların kalbinde yer almak isteyen, mutlak sûrette onlara karşı nifak hastalığına düşer ve kendisinde olmayan hasletlerle onlara görünmek ister ki, bu, nifâkın tâ kendisidir. İşte mevkî sevgisi mühlikâttandır. Onu tedâvi ile kalbden çıkarmak gerekir. O, gönülde mevcûd bir tabiattır. Tıpkı mal sevgisi gibidir. İlâcî, ilim ve amelin terkibinden meydâna gelir.

İlim; mevkî sevgisinin sebebini bilmektir. Bu da insanların şahıs ve kalblerine mâlik olmak içindir. Bunun boş bir şey olduğunu yukarda anlatmıştık. Çünkü bu tahakkuk etse de, ölüm ile berâber sona erecektir. Bâkî kalacak sâlih amellerden değildir. Hattâ seneler boyunca bütün insanlar sana secde etseler bile, neticede ne secde edilen, ne de secde eden kalır. Sen de, senden evvelki mevkî sâhiblerinin derekesine düşersin. Böyle muvakkat, geçici bir mevkî uğruna ebedî hayâtı, saâdete erdirecek olan dini terketmek, aslâ doğru olamaz! Hakikî kemâl ile vehmî kemâli tefrik edebilenlerin gözünde mevkî sevgisi küçülür. Ancak bu küçülüş daha ziyâde Âhireti düşünenlerde olur. O, Âhireti düşündükçe, dünyâlığı hakir görmeğe başlar. Ölüm kendisi için peşin gibi görülür de, âdetâ Hasan-ı Basrî'nin Ömer b. Abdülâzîz'e yazdığı şu mektûbunda ki davranışı gibi bir hâl alır. Hasan-ı Basrî'nin mektûbu :

«Bundan sonra, güyâ ki sen, ölüm kendisine en son yazılıp da ölenlerden birisin.» dedi. Ve gelecekte olacak ölümü bu anda olmuş gibi gördü. Ömer b. Abdülâzîz'in de verdiği cevabda :

«Bundan sonra, sen de dünyâda hiç yokmuş, Âhiretten hiç ayrılmamış gibisin.» dediği gibi olur. İşte bunlar dünyâ için değil, Âhiret için çalışır ve takvâ ile Âhirete hâzırlanırlar. Çünkü biliyorlar ki, netice müttakilerindir. Artık onlar dünyânın mansıb, mevkî ve servetine ehemmiyet vermezler. Ne yazık ki, çoklarının görüş mesâfesi kısa olduğu için, neticeyi müşâhede edemez de, bu dar sâha içinde dolaşır dururlar. Nitekim Allahu Teâlâ :

رَلْ تُؤْتِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ

«Belki dünyâ hayâtını tercih edersiniz. Hâlbuki Âhiret daha hayırlı ve bâkîdir.» (87 - A'lâ: 16,17) Diğer âyette :

كَلَّا بَلْ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ الْآخِرَةَ

«Hayır, hayır; ey insanlar! Sizler, çabuk elde edeceğiniz dünyâ nimetlerini seversiniz! Âhireti bırakırsınız!» (75 - Kıyâme: 20, 21) buyurmuştur. Hakikî vaziyeti bu olan kimseye yaraşan, ilmi ile dünyâlığın âfetlerini düşünerek mevkî sevgisinden kurtulmağa çalışmaktır. Meselâ, önce mevkî sâhiblerinin dünyâda karşılaşacakları tehlikeleri düşünmektir. Her mevkî sâhibine hased edilir, aleyhinde tertibler olur. O da mevkîini korumak için dâimâ korkulu yaşar. İnsanların kalbinden düşmekten son derece sakınır. Hâlbuki kalbler, kaynamakta olan tencerenin hareketinden daha ziyâde hareket hâlindeyirler. Her an değişebilirler. Kalbler her hangi bir şey'i kabûl veyâ reddetmekte her an mütereddittir. Gönüller üzerine kurulan sevgi, dalgalar üzerinde kurulan binâyâ benzer. O, oturamaz, temelsizdir. Gönüller ile uğraşmak, mevkîi muhâfaza, hased edenlerin hasedlerini önlemek, gelecek felâketleri karşılamakla uğraşmak, bütün bunlar peşin olan mevkîin zevkini kaçırarak sıkıntılardır. Dünyâlıkta bile zevki sıkıntısını karşılamaz. Nerde kaldı ki Âhirette? Bunları düşünerek uzakları göremeyen gözünü tedâvi etmeli, bunların farkına varmağa çalışmalıdır. Fakat kuvvetli imân nûru sâyesinde istikbâli görebilenler dünyâlığa iltifât etmezler. İşte ilim ile, mal ve mevkî sevgisi böyle tedâvi edilir.

Amel ile tedâvi; câh ve mevkî sevdâsından amel ile kurtulmanın çaresi de şöyledir: İnsanların gözünden düşecek tavır ve davranışlarda bulunmak. Yalnızlığı tercih edip halka karşı serin davranmak ve yalnız yaratmanın kabûlü ile iktifâ etmektir ki, bu da Melâmetiye yoludur. Onlar görünüşde, mahzurlu, çirkin ve kaba davranışlarda bulunurlar.

Maksadları insanların gözünden düşmekle mevki âfetinden kurtulmaktır. Fakat rehber ve örnek diye tanılan din adamları için bu gibi tavr u hareketler câiz değildir. Çünkü onların böyle hareketi müslümanlar nazarında dini küçük düşürür. Hattâ rehber ve örnek olmayanların da halkın nazarından düşebilmek için mahzurlu şeyleri yapmaları doğru olmaz. Ancak insanların gözünden düşmek için, mahzurlu olan şeyleri irtikâb değil, mübâh olan kaba davranışlarda bulunabilirler. Zâten bu kadarı da şahıslarına mevki vermekten kendilerini uzaklaştırır. Nitekim hükümdârın biri gündüz sâim, gece kaaim olduğunu duyduğu bir zâhidin ziyâretine gider. Zâhid onun yaklaştığını anlayınca yemeğe başlar. Bu sırada hükümdar gelir. Zâhid iştahlı iştahlı büyük lokmaları yutmağa devâm eder. Bunu gören hükümdâr, bunda iş yok, dedikleri gibi değil, diyerek geri döner. Zâhid de: «Seni benden uzaklaştıran Allah'a hamd ederim.» der.

Hattâ tâzıları, insanların gözünden düşmek için, halka şarap içtiklerini ihâm ettirmek maksadıyla renkli sular içerler. Burada şarap içenlere benzerlik olduğu için böyle yapmak fıkıh âlimlerince câiz değildir. Ancak hâl erbâbı fikhî hükümler dışına çıkarlar. Maksadları kalblerini düzeltmektir. Sonra da kusurlarını ıslâh yoluna giderler. Nitekim bir tânesi böyle yapmıştır. Zühd ve takvâsı ile şöhret bulmuş, insanlar bunun peşine takılmış, o da bundan kurtulmak için hamâma girmiş ve çıkarken başkasının elbisesini giymiş, hamâmın kapusunda beklemiş, bunu yakalamışlar ve «Bu zâhid değil, bir yankesicidir» demişler ve bu sûretle insanların gözünden düşmüştür. Mevkiden kurtulmak için bu gibi yollar varsa da, en kuvvetli ve en doğru yol, uzlet ile kimsenin bilmediği yere çekilmektir. Zira kendi memleketinde kendi evinde uzlete çekilen kimse, halk tarafından bilindiği için, yine mevki sevgisinden kurtulmuş sayılmaz. Hattâ bu adam mevkiden kaçınmak için uzlet ediyor mânası çıkar ve aldanmış olur. Bunun zararı ihtilâttan daha kötüdür. Çünkü halk bunu böyle tanımaktadır ve o da kendisini böyle bilmektedir. Şâyet insanların kendi hakkında görüşlerini değiştirdiklerini bilse canı sıkılır. Hattâ çok def'a halktan özür dilemeğe ve aleyhinde olan dedikoduları kalblerinden çıkarmağa çalışır ve hiç aldırış etmeden yalana kadar başvurur. Bu davranışla da mevki sevgisinde olduğu anlaşılır. Mal sevgisi ile mevki sevgisi berâber ve belki mevki sevgisi daha kötüdür. Çünkü bunun zararı daha büyüktür. İnsanlardan ümidini kesmedikçe, mevki sevgisinden kurtulamaz. Nafakasını te'minde insanlara ihtiyâcı olmasa, o zaman insanların kendi nazarında bir kıymeti kalmaz. Onların gönlünde mevkii olup olmadığına aldırış etmez. Hiç görmeyeceği insanlara kıymet vermediği gibi olur. İnsanlardan ümidi kesmek, ancak kanâat ile mümkündür. Kanâat etmesini bilen kimse insanlardan müstağnidir. İn-

sanlardan müstağni olunca da kalbi insanlarla meşgûl olmaz. İnsanların nezdinde mevkii olması kendisi için bir kıymet taşımaz. Demek ki mevkî sevdâsından kurtulmak, ancak kanâat ve insanlardan bir şey ummamakla mümkündür. Bütün bunları yaparken, mevkii yeren ve kapalı kalmağı, küçük düşmeyi öven haberleri okumakla onlardan yardım ve kuvvet almalıdır. «Mü'min, zilletten, killetten ve illetten kurtulmaz.» sözleri gibi. Ayrıca selefî hâl ve davranışlarına göz gezdirmelidir. Onların, nası! zilleti izzet üzerine, Âhireti dünyâlık üzerine tercih ettiklerini görmeli; buna göre kendisine çekî-düzen vermelidir.

11 inci BEYÂN : ONUNCU FASIL

MEDHİ SEVMENİN VE ZEMDEN HOŞLANMAMANIN TEDÂVİ YOLU

Bilmiş ol ki; insanların çoğu, medhedilmeği sevdiği ve zemmedilmekten korktukları için helâk olmuşlardır. Çünkü bu korku ve sevgi sebebiyle bütün tavır ve davranışlarında insanların rızâlarını almağı ve gönüllerini hoş etmeği hedef almışlardır. Bu ise en büyük bir tehlike-
dir. Bunu tedâvi etmek, vâcibdir. Bu tedâvinin yolu da medhi sevmenin ve zemden hoşlanmamanın sebeblerini düşünmektir.

Birinci sebep : Medhedilmekte kemâl olduğunu düşünmektir. Bundan kurtulmanın yolu, aklını başına alıp kendi kendine, «Bu adamların beni medhettikleri bu vasıf bende var mı yok mu?» diye düşünmelisin. Şâyet bu vasıf sende varsa, bu vasıf ya hakikaten medhe lâyıktır, ilim ve verâ' gibi. Yâhud da medhe lâyük değildir, servet ve mevkî gibi. Şâyet dünyâlık için medhediliyorsa bununla sevinmek, ilk baharda açtığı hâlde son baharda kuruyup yok olacak yeryüzündeki yeşillikler ile sevinmek gibidir. Bugün varsa, yarın yoktur. Yakında rüzgârın önündeki çöp gibi savrulup gidecektir. Bununla sevinmek akılsızlığın bir neticesidir. Akli başında olan insân, M ü t e n e b b î 'nin şu beytinde dediği gibi söyler :

«Bana göre en büyük acı, yakında yok olacağını bildiği şey'e sâhibinin sevinmesidir.»

Dünyâ varlığı ile sevinmek insâna yaraşmaz. Sevinirse de, bu husustaki medih ile sevinmesi, hiç de doğru olmaz. Ne dünyâlık ile, ne de bu hususta medhedilmekle sevinmesi lâzımdır. Zâten dünyâlık, medhin sebebi olamaz. Şâyet kendisinde olan vasıf, ilim ve verâ' gibi kendisiyle ferahlanacak bir vasıf ise, yine de sevinmemelidir. Çünkü netice malûm değildir. İlim ve verâ'ın sevilmesi bunların insânı, Allahu Teâlâ'ya yak-

laştırmaları bakımındandır. Hâlbuki son nefesin tehlikesi dâimâ ortadadır. Son nefesin tehlike ve korkusu, dünyâda olan her şey'i unutturur ve insânı her nevî ferahlıktan alıkor. Şâyet îmân ile ölmek ümidi ile seviniyorsa, bu sevinmenin, Allahu Teâlâ'nın kendi fazl u kereminden ilim ve takvâyı sana nasîb ettiği için olmalı. İnsanların seni medhetmesi için olmamalıdır. Zîra zevk, kemâlin varlığını anlamaktadır. Bu kemâl ise, insanların medhi ile değil, Allah'ın fazl ile sende bulunmaktadır. Medih bir şey artırmadığı için ona aldırış etmemen lâzımdır.

Şâyet medhettikleri vasıf sende yoksa, bu medih ile sevinmek, en büyük ahmaklıktır. Bu tıpkı, adamın biri bir başkası ile alay ederken, bunun içinde ne güzel kokular var. Bu adam helâya gittiği zaman ne güzel ve ne nefis kokular çıkarır, der. Adam içinde olan pis kokuları bildiği hâlde ötekinin bu sözlerine sevinmesine benzer. Senin de için kötülük ile dolu olduğu ve bunu Allahu Teâlâ bildiği hâlde, başkasının medhine sevinmen akıl kârı değildir.

Demek ki, seni medheden doğru söylüyorsa, sen, Allahu Teâlâ'nın fazl ile sana bahşettiği bu iyi vasfa sevinmelisin. Yoksa adamın medhi ne değil. Şâyet söyledikleri yalan ise, senin buna sevinmen değil, üzülmen gerekir.

İkinci sebep: Medhetmek, medhedenin kalbinin sana bağlandığına delâlet etmesidir. Buna sevinmek yine insanların kalbinde mevki sâhibi olması esâsına dayanır. Bunun tedâvi şekli yukarda geçti. O da insanlardan ümidini kesmek, Allah'a bağlanmak ve Allah katında mevki sâhibi olmağa çalışmaktır. Bunun için de insanlar nazarında mevki sâhibi olmağı arzûlamanın, Allah katında kıymetini düşüreceğini bilmesi gerekir. Bunu bilen insân buna aslâ sevinemez.

Üçüncü sebep: Haşmetinden dolayı adamı medhetmek mecbûriyetinde kalmaktır. Buna sevinmek de ârızı ve muvakkat bir kudrete istinâd eder. Bu nevî muvakkat şeylere sevinmeğe değmez. Belki, bu şekilde yapılan medhe kızmalıdır. Nitekim seleften böyle rivâyet edilmiştir. Zîra medhedilene, medhin âfeti büyüktür. Nitekim bunu Âfât-ı Lisân bahsinde anlatmıştık. Seleften biri: «Medhedilmekten dolayı sevinen kimse, şeytânın kendisine hulûl etmesine imkân vermiş olur.» demiştir. Başka biri de: «Bir kimse sana «ne iyi adamsın» dediği zaman, «ne kötü adamsın» dediğinden daha çok sevinirsen, aslında sen kötü insânsın.» demiştir. Şâyet, «Sen ne iyi adamsın» dediği zaman, doğruyu söylüyorsa, senin bel kemâlini kırmış sayılır. Nitekim adamın biri Resûl-i Ekrem'in huzûrunda başka birini övdü. Resûl-i Ekrem:

لَوْ كَانَ صَاحِبُكَ حَاضِرًا فَرَضِي الَّذِي قُلْتَ فَهَاتَ عَلَى ذَلِكَ دَخَلَ النَّارَ

«Senin medhettiğin adam, burada bulunup dediklerini kabûl etse ve bu hâl üzere ölse, Cehennem'e girerdi.» (638) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem medheden bir adama :

وَبِحَاكٍ فَسَمِعْتَ ظَهْرَهُ لَوْ سَمِعَكَ مَا أَفْلَحَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

«Yazıklar olsun sana, adamın belini kırdın. Eğer seni duysaydı Kıyamete kadar iflâh olmazdı.» buyurdu. Başka bir hadiste de şöyle buyurulmuştur :

أَلَا تَعْلَمُونَ دَحْرًا وَإِذَا رَأَيْتُمُ الْمَسَادِ حِينَ فَاحْشُوا فِي وُجُوهِهِمُ التُّرَابَ

«Dikkat edin, birbirinizi medhedip durmayın. Böyle meddahları gördüğünüz zaman, onların yüzüne toprak serpin.» (639)

Bu sebebdan Sahâbe-i Kirâm medhetmekten ve bundan doğacak fitneden son derece sakınırlardı. Hattâ Hulefâ-i Râşidîn'den biri başka birine bir şey sordu. Adam :

— Ey mü'minlerin emîri, sen benden daha hayırlı ve daha âlimsin, deyince, halife adama kızarak :

— Ben senden tezkiye istemedim, dedi. Yine Sahâbe'den bir zâta :

— Senin vücûdun rahmettir, sen aramızda bulundukça biz hayır içinde oluruz, dediklerinde, Sahâbe kızarak :

— Sen Irak'lı mısın? dedi. (Çünkü Irak'lılar böyle medhederler). Yine biri medhedildiği zaman: «Allah'ım, şu kulun seni kızdırmak sûretiyle bana yaklaşmak istedi. Onun kötülüğüne ben seni şahid tutarım.» dedi Medhi kerih görmeleri, Allahu Teâlâ'nın katında kötü oldukları hâlde halkın medhinden hoşlanacakları korkusundan idi. Onlar, Allah katında mevkilerinin ne olduğunu düşünmekle meşgûl oldukları için, halkın medhine canları sıkılırdı. Zira medhe şâyân-ı hakikî olan kimse; ancak Allah'a yakın olandır. Zemme şâyân-ı hakikî olan kimse de kötülerle Cehennem'e atılacak olan ve Allah'dan uzak bulunan kimselerdir. Medhedilen adam şâyet Cehennem'lik ise, başkasının medhi ile nasıl se-

(638) Yukarıya geçmiştir.

(639) «Birbirinizi medhedip durmayın.» hâric, diğerleri yukarıda geçmiştir.

vinir? Her şey'in Allah'dan olduğunu bilen kimse, halkın övmesine ve yermesine aldırmaz etmeden kendi dinî vecibelerini yerine getirmeye çalışır. Tevfik ve hidâyet, Allah'tandır.

12 nci BEYÂN : ONBİRİNCİ FASIL

ZEMDEN HOŞLANMAMANIN TEDÂVİSİ

Yukarda anlattığımız gibi, zemden hoşlanmamanın sebebi, medihden hoşlanmamanın sebebinin zıddıdır. Bunun tedâvîsi de ondan anlaşılır. Bu hususta sözün kısıası: Seni zemmeden üç husustan hâli değildir. Zemmederken ya doğru konuşur ve şefkatinden dolayı sana nasihat maksadıyla seni zemmeder. Veyâ doğrudur fakat zemmederken maksadı sana eziyet etmektir, veyâ yalancıdır. Şâyet doğru konuşuyor ve maksadı nasihat ise, ona kızmak ve aleyhinde bulunmak doğru değildir. Belki söylediklerini kabûl edip, ona teşekkür etmek lâzımdır. Zira kusurlarını sana söyleyen, tehlikeyi sana gösteren kimsedir. Tehlikeden sakınman lâzım ve adamın ikazına sevinerek, imkân nisbetinde kusurlarını düzeltmen lâzımdır. Bundan üzülmek adama kızıp aleyhine geçmen cehâlet ve ahmaklıktır.

Şâyet maksadı seni küçük düşürmek ise, sen onun maksadına aldırmaz etme. Bilmediğin noksânını veyâ farkında olmayarak yaptığın kusûru söylemekle sen bunları öğrenmiş oldun. Onun maksadına ehemmiyet verme, kendine çeki-düzen vermeğe bak. Meselâ, bilmeyerek elbisende pislik olduğu hâlde hükümdârın huzûruna girerken adamın biri: «Ey kişi, o pislik ile nereye gidiyorsun?» diye seni ikaz etse, bu adama memnûn olman gerekirken, kızman doğru olur mu? Hâlbuki o hâlinle hükümdârın huzûruna girsen, hükümdârın makaamını kirleteceğin için hükümdârın gadabına uğraman da kuvvetle muhtemel idi. İşte bütün kötü huy-lar Ahiret için birer tehlikedir. İnsan kusurlarını daha çok düşmanlarından duyar ve öğrenir. Çünkü onlar dâimâ kusurlarını araştırıp ifşâ ederler. Bunu ganimet bilmek lâzım. Fakat onun seni teşhîre kalkışmasının zararı daha çok kendi dininedir. O da senin için bir ni'mettir. Onun zararlandığı ve senin istifâde ettiğin sözlerine kızmaya ne hakkın var?

Üçüncü hâl olarak da, sende olmayan bir kusûru sana iftirâ etmiş olmasıdır. Buna da kızmaktansa, üç şey'i düşünmen lâzımdır.

Birincisi: Bu kusûr sende olmamakla beraber onun bilmediği ve bunun benzeri nice kusurların varken, Allahu Teâlâ'ya şükret ki, gerçek kusurlarını ondan gizledi. Sende olmayan kusûru sana iftirâ etmekle onu senden uzaklaştırdı.

İkincisi: Bu iftirânın, senin diğer kusurlarına keffâret olmasını düşünmendir. Yapmadığın bir şey'i sana iftirâ etmekle, yaptığın kusurlardan seni temizlemiş oldu. Çünkü seni çekiştiren, kendi sevablarını sana hediye etmiş sayılır. Seni övenler ise belini kırmış olur. Nasıl olur da belini kıranlara sevinir, sevablarını sana hediye edenlere kızarsın? Hâlbuki seni yerenler, seni Allah'a yaklaştırıyor. Sen de güyâ Allah'a yaklaşmak istersin, daha buna kızılır mı?

Üçüncüsü: Bu miskin herif sana iftira etmekle dinine ihânet etmiş ve Allah'ın gadabına uğramıştır. Allah'ın gadabına uğrayan kimseye kızımağa lüzûm yoktur. Hattâ sana yakışan: «Allah'ım, bunu ıslâh eyle, tevbekâr eyle, buna merhamet eyle.» diye duâ etmektir. Nitekim Resûl-i Ekrem :

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي، اللَّهُمَّ اهْدِ قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَهْتَكُونَ

«Allah'ım, kavmimi mağfiret eyle, kavmimi hidâyet eyle. Zira onlar bilmezler.» (640) diye duâ etmiştir. Bu duâları, amcası Hamza'yı (R. A.) şehid ettikleri, kendi gül yanağını yarıp dişini kırdıkları Uhud cenginde yapmıştır. (Ki Resûl-i Ekrem'in en sıkıntılı ânlarından biri idi.)

İbrâhim b. Edhem de başını yaran bir kimsenin afvedilmesini Allah'dan dilemiştir. Sebebini sorarlara: «Bu dayakta benim Allah katında mükâfâtım vardır. Ona sebeb olan da bu adamdır. Onun sebebiyle ben mükâfatlanırken, benim sebebimle onun cezaolanmasını muvâfık bulmadım. Bunun için Allah'tan afvını diledim.» demiştir.

Zemmedilmenin ağırlığını sana kolaylaştıran sebeplerden biri de, insanlardan ümidini kesmektir. Zira müstağni olduğun bir kimsenin seni yermesi sana o kadar te'sir etmez. Zâten dinde aslolan kanâattır. Kanâat sâyesinde mal ve mevki arzûsundan insan kurtulur. Tama' bulunduğu müddetçe medih ve mevki sevgisi gönülden çıkmaz. Dâimâ gönül yapmak ve avlamak istersen, gönülleri yapmanın ancak dîni yıkmakla mümkün olacağını bilmen lâzımdır. Binâenaleyh, dîni selâmette olduğu hâlde, mâl, mevki ve sevgi te'minine çalışmak doğru değil; çünkü bu çok uzak bir ihtimâldir.

(640) Beyhaki «Delâilü'n-Nübüvve»de rivâyet etmiştir. Başka ifâde ile Bu-hârî'de de vardır.

13 üncü BEYÂN : ONİKİNCİ FASIL

MEDİH VE ZEMDE İNSANLARIN HÂLLERİNDEKİ İHTİLÂF

Bilmiş ol ki; medih ile zemme nisbetle insanların dört hâli vardır :

Birinci hâl : Medhe memnûn olmak, medhedene teşekkür etmek; zemme kızmak, zemmedene kin tutmak, ona aynı şekilde mukabelede bulunmak veyâ bu arzûda olmaktır. Ekserî halkın hâli budur. Bu ise bu husustaki mâsiyetin son haddidir.

İkinci hâl : İçinden onu zemm için hazırlanmak, fakat söz veyâ işi ile bir şey yapmamaktır. Medhedene sevinmek, fakat bunu belli etmemek! Bu hâl bir noksanlık olmakla berâber, birinciye nisbetle yine kemâl sayılır.

Üçüncü hâl : Kemâlin ilk derecesidir. Zemmedilmek de medhedilmek de kendisi için mûsâvî olmaktır. Medhe sevinmediği gibi, zemme de aldırış etmez. Bâzı âbidler bunu kendi nefislerinden bilir. Fakat bâzı belirtileri, tezâhürleri ile nefisini tecrübe etmezse bu hususta aldanmış olabilir. Bunun alâmetleri; kendisini medheden ile zemmeden yanında fazla oturdukları takdirde, zemmedenden, medheden kimseden daha fazla ağır lanmamak. İhtiyaçlarını te'minde kendisini medhedeni zemmeden üzerine tercih etmemek. Medheden ile zemmeden yanına gelmedikleri zaman aralarında fark gözetmemek; medhedene daha fazla üzülmemek, ölüm vukuunda medhedene zemmedenden daha fazla yanmamak, bir felâkette aralarında tefrik yapmamak, medhedenin kusûrunu zemmedenin kusûrundan küçük görmemek, bütün bunlarda mûsâvata riâyet edebiliyorsa, hakikaten bu mertebeye yükselmiştir, fakat bu da çok zordur.

Çok kimse var ki, insanlar tarafından medhedilme arzûsu içlerinde saklı olduğu hâlde, onlar bunun farkında bile olmazlar. Çünkü yukardaki alâmetlerle kendilerini tecrübeye tâbi tutmamışlardır. Bâzan âbid, kalbinin zemmedene meyli olmadığı hâlde, medhedene meyli olduğunu sezer. Şeytan da bunu ona güzel bir anlayış olarak göstermeğe çalışır ve : «Bu adam seni zemmetmekle Allah'a isyân etti. Bu da seni medhetmekle Allah'a itâat etmiştir. Bunlar mûsâvî olurlar mı? Zemmedene ağır lanman ise sırf diyânetindendir.» der ki, bu, bâriz bir aldatmadır. Âbid, bu hususta biraz düşünse bunun yanlış olduğunu kolaylıkla anlar. Çünkü kendisini zemmedenden daha nice büyük günahkârlar vardır ki, onlardan nefret edip onlara ağır lanmıyor. Bunun gibi kendisini medheden başkasını zemden hâli değildir. Kendini zemmedene kızdığı gibi, ona kızmaz. Hâlbuki günâh olması bakımından zemmin bir farkı yoktur. Ha seni zemmetti, ha başkasını, her ikisi de birdir. Demek ki bu âbid aslında

sevdiğini nefsi için sevdiği gibi sevmediğini de yine nefsi için sevmemiştir. Sonra da şeytan bunun, dîni bir davranış olduğunu hayâlinde canlandırıyor da, bu sebeble âbid Allah'dan uzaklaşıyor. Şeytânın hilelerini ve nefsin âfetlerini anlamayanların ibâdetlerinin çoğu yorgunluktan başka bir fayda sağlamaz. Dünyâlığını kaybettiği gibi, Âhirette de hüsranda kalır. İşte bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ :

قُلْ هَلْ يَنْتَكُمُ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُحْسِنُونَ صُنْعًا ۝

«Yâ Muhammed! «Size amelce en çok kayıpta bulunanları haber vereyim mi?» de. Dünyâ hayatında, çalışmaları boşa gitmiştir. Hâlbuki onlar, sağlam iş yaptıklarını sanıyorlardı.» (18 - Kehif: 103 - 104) buyurmuştur.

Dördüncü hâl : İbâdetle sadâkattır. Bu adam medihden hoşlanmadığı gibi, medhedene kızar. Çünkü medhin bir fitne, belini kırmak ve dine zararı olduğunu bilir. Buna mukaabil kendini zemmeden sever. Çünkü kusurlarını kendisine hâtırlattığını, yol gösterdiğini veya sevablarını kendisine hazırlamış olduğunu bilir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S. A.V.) şöyle buyurmuştur :

رَأْسُ التَّوَّاضِعِ أَنْ تَكْرَهُ أَنْ تُذَكَّرَ بِالْبِرِّ وَالشَّقْوَى ۝

«Alçak gönüllülüğün başı, iyilik ve takvâ ile anılmaktan hoşlanmaktır.» Yine rivâyete göre Resûl-i Ekrem :

وَيْلٌ لِلصَّائِرِ وَيْلٌ لِلْقَائِرِ وَيْلٌ لِمُصَاحِبِ الصُّوفِ إِلَّا مَنْ
تَزَهَّتْ نَفْسُهُ عَنِ الدُّنْيَا وَأَبْغَضَ الْمَذْحَةَ وَاسْتَحَبَّ الْمَذْمَةَ ۝

«Oruç tutan, namaz kılan ve sofî kılığına girenlere yazıklar olsun! Ancak kendini dünyâdan çeken, övülmeğe buğzeden, yerilmekten zevk alanlar müstesnâdır.» buyurmuştur. Bu şekil davranış cidden zordur.

Bizim gibilerin en son ulaşabileceği ikinci hâldir, yâni medhe sevindiğini, zemme kızdığını gizlemeğe çalışmak, işi veya sözü ile bunu sezdirmemeğe gayret sarfetmektir. Öven ile yereni bir seviyede tutmak olan üçüncü hâlê tama'ımız yok. Çünkü bu seviyeye ulaşmak zordur. Hattâ,

biz, ikinci hâlde olup olmadığımızı kontrole kalkışırsak tam alâmetleri kendimizde bulamayız. Nasıl olsa bizi medhedeni zemmeden üzerine tercih ederiz. İkrâm etmekte, işini görmekte ve yardımda ona öncelik tanırız. Zemmedenden ağırlandığımız gibi, öbüründen ağırlanmayız. İçimizde olduğu gibi dışımızda da medhedeni tercih ettiğimizi belli ederiz. Yalnız görünüşde olsun her ikisini bir tutabilen kimse, bu zamanda örnek olabilir.

Şu anlattığımız rütbelerin her birinde de ayrı ayrı dereceler vardır.

Medhin dereceleri: Bâzı insanlar medhedilmeyi, övülmeyi, bu sûretle ün kazanmağı ister. Bunun için mümkün olan her şey'e başvurur. Gönülleri kendine bağlayıp kendini medhettirmek için hiç bir tehlikeden çekinmez; hattâ amelinde bile gösteriş yapar. İşte bunlar helâktedir. Diğer bâzıları, övülmeyi sever fakat bunun için dinen mahzurlu olan işlere girmez. Mübâh olan yollardan kendisini sevdirmeye çalışır. Bu da tam tehlikenin kenârındadır. Çünkü gönülleri çekici tavır ve davranışların duraklıyacağı bir hudûd yoktur. Övüleceğim diye yasaklara da girebilir. Bu, cidden helâk olanlara çok yakındır.

İnsanlardan bir kısmı övülmek peşinde ve sevdâsında değil, fakat övülünce kalben sevinir. Eğer mücâhede ile bu sevinci önlemeğe çalışmazsa, yukardakilerin safına katılmış olur. Şâyet medhin âfetlerini düşünerek mücâhede ederse yine tehlikededir. Çünkü bâzan nefsine hâkim olur, bâzan da olamaz.

Diğer bir kısmı da övülmek kendisine hiç te'sir etmez, ne sevilir, ne de üzüdür. Bunlar hayır üzerinedirler. Bu hâl üzere devâm ederlerse, muhlislerdendir. Diğer bâzıları da medhedilmekten hoşlanmaz. Fakat medhedene kızmaz! Bunun en üstün derecesi samimi olduğu hâlde kızmak ve kızdığını belli etmektir. Bunun aksine içinden sevindiği hâlde dışardan kızmak, riyâ ve nifaktır. Çünkü bu adam ihlâstan iflâs ettiği hâlde, kendisini hâlis ve doğru göstermeğe çalışmaktadır. Bunun zıddı olan zemde de hüküm böyledir. Birinci derecesi kızdığını belli etmek, en son derecesi de zemmedildiğine dâir sevindiğini belli etmektir. Yerilmeğe sevinmek, ancak kendi kendine kızan kimseler hakkında düşünülür. Kendi nefsine hâkim olamadığı bir çok kusurları olur. Bunları düzeltmez, âdetâ hasımca mücâdele eder, muvaffak olamaz. Bu def'a zem edilince, oh iyi oldu, der. Çünkü insan düşmânının yerilmesine sevinir. Bu adamın düşmânı da nefsidir. Onun için sevinir ve zemmedene teşekkür eder. Bu bir intikam gibi olur. Çünkü bu sûretle insanların nazarında küçük düşer, rezil olur. İnsan ömrü boyunca yalnız bu ahlâkını düzeltmekte nefsıyla mücâhede etse, meşgale olarak kendisine yeter ve artardı. Hâlbuki saâdete ulaşması için yapacağı daha pek çok işleri vardır. Hepsini mücâhede ister.

İKİNCİ KISIM

14 üncü BEYÂN: İBÂDETLE MEVKÎ VE MANSİB TALEBİ

Bu da riyâdır. Burada; riyânın zemmi, hakikati, riyânın ne ile yapıldığı, riyânın dereceleri, gizli riyâ, riyânın ameli mahveden ve etmeyen kısımları, riyânın ilâç ve tedâvi çâreleri, ibâdetleri âşikâr etmekteki müsâade, günahları gizlemekteki ruhsat, riyâ korkusu ile bâzı ibâdetlerin terki, yaptığı ibâdeti herkesin gördüğüne sevinmenin sıhhati ile, itâatten önce ve sonra âbidin takınacağı tavır anlatılacaktır ki hepsi on fasıldır.

15 inci BEYÂN: BİRİNCİ FASIL

RİYÂNIN ZEMMÎ

Bilmış ol ki; riyâ harâm ve mürâî de Allah katında sevimsiz kimse-
dir. Âyet ve hadisler bunu vâzihan ifâde etmektedir.

Âyetler:

«قَوْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ»

«Vay o namaz kılanların hâline ki, onlar kıldıkları namazdan gaafil-
dirler. Onlar gösteriş yaparlar.» (107 - Mâûn: 4 - 6)

«وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَئِكَ هُوَ يُبْورُ»

«Kötülük yapmakta düzen kuranlara, onlara, çetin azâb vardır. İşte
bunların kurdukları düzenler boşa çıkar.» (35 - Fâtır: 10) Mücâhid
bunların riyâkârlar olduğunu söylemiştir.

«إِنَّمَا نُنْطِقُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا شَرِيكَ لَنَا مِنْكُمْ جَزَاءٌ وَلَا شُكُورًا»

«Biz sizi ancak Allah rızası için doyuruyoruz, bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.» (76 - Dehr: 9) Allahu Teâlâ'dan başka her şey'i irâde etmeği nefyetmekle onları medhetti. Riyâ ise tamâmen bunun zıddıdır.

«فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا»

1-KÖTÜLENME 2-İKİ YÜZLÜ, RİYAKAR 3-AÇIK OLARAK
4-HABERSİZ 5-SÜRGÜNLEMEKLE

«Rabbine kavuşmayı uman kimse yararlı iş işlesin ve Rabbine kul-
lukta hiç ortak koşmasın.» (18 - Kehf: 110) İbâdet ve amelleri karşılığın-
da, insanlardan övülmek isteyenler hakkında nâzil olmuştur.

Bu Husustaki Haberler

Adamın biri Resûl-i Ekrem'e :

— Kurtuluş nerededir? diye bir suâl tevcih edince,

أَنْ لَا يَعْمَلَ الْعَبْدُ بِطَاعَةِ اللَّهِ بِرَبِّهَا التَّاسِ .

«— Yaptığı amel ile insanlara gösteriş etmemektedir.» (641) buyurdu.
«İHLÂS KİTÂBI»nda anlatılacağı gibi, Ebû Hureyre'nin (R.A.) ri-
vâyetinden gelen hadîsde de: «Şehidler, malını infâk edenler ve âlimler
mükâfat olarak Cennet isteyecekleri zaman, Allahu Teâlâ her birine :
«Yalan söylediniz; biriniz desinler diye cömerdlik etti, diğeriniz desin-
ler diye şecâat gösterdi; diğeriniz de falanca ne âlimdir desinler diye
okudu» buyuracak, hiç biri mükâfat alamıyacaktır.» Bunların mükâfat
alamıyacağını ve gösterişlerinin amellerini mahvettiğini Resûl-i Ekrem
haber vermiştir. (642)

İbn Ömer'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

مَنْ رَأَى رَأَى اللَّهَ بِهِ وَمَنْ سَمِعَ سَمِعَ اللَّهَ بِهِ .

«Riyâ edene Allahu Teâlâ riyânın cezâsını, süm'a edene de süm'a-
sının cezâsını verir.» (643) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem uzun bir hadîsinde de: «Allahu Teâlâ meleklerine;
«Bu adam ameli ile beni murâd etmedi; bunu Siccîn'e koyun.» buyurur.»
(644) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

(641) Fakih Ebû'l-Leys Cebele'den rivâyet etmiştir.

(642) Müslim rivâyet etmiştir. «İhlâs Kıtâbı»nda gelecektir.

(643) Buhârî ile Müslim Cündüb'den rivâyet etmiştir.

(644) İbn Mubârek «Zühû»ünde ve İbn Cevzî «Mevzûâtı»nda rivâyet et-
mişlerdir.

إِنَّ أَخَوْفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ الشِّرْكَ الْأَصْغَرَ (قَالُوا وَمَا الشِّرْكَ الْأَصْغَرُ
، قَالَ: الزَّيَاءُ، يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِذَا جَازَى الْعِبَادَ
بِأَعْمَالِهِمْ أَذْهَبُوا إِلَى الَّذِينَ كُنْتُمْ تُرَاوْنُ فِي الدُّنْيَا فَاَنْظُرُوا هَلْ تَجِدُونَ
عِنْدَهُمُ الْجِزَاءَ هـ

«Sizin için en çok korktuğum, küçük şirktir.» buyurdu. «Küçük şirk nedir?» suâline cevâben de: «Riyâdır. Allahu Teâlâ herkesi ameline göre mükâfatlandıracağı Kıyâmet günü: «Dünyâda kime gösteriş yapmış idiyseniz gidin bakın, onların yanında sizin için bir mükâfat var mı?» buyuracaktır.» (645) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ جُبَاِ الْحُزْنِ وَادِ فِي جَهَنَّمَ أَعِدَّ لِلْقَرَاءِ الْمُرَاتِينِ

«Hüzün kuyusundan Allah'a sığınım. Hüzün kuyusu Cehennem'de ri-yâkâr okuyucular için hazırlanmış bir vâdîdir.» (646) Bir başka hadiste de :

يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: مَنْ عَمِلَ لِي عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ غَيْرِي فَهُوَ لَهُ
كُلُّهُ وَأَنَا مِنْهُ بَرِيٌّ وَأَنَا أَغْنَى الْأَغْنِيَاءِ عَنِ الشِّرْكِ هـ

«Allahu Teâlâ buyurur: Benim için bir amel işleyip başkasını bu amele ortak eden kimsenin, bu ameli tamamen kendisi içindir. Ben bu amelden beriyim. Ben ortaklıktan en müstağnî olanım.» (647)

İsâ aleyhisselâm: «Oruç tuttuğunuz gün, oruçlu olduğunuzu belli etmemek için, saçınızı ve sakalınızı yağlayın, dudaklarınızı yıkayın, sadaka verirken sağ elinizin verdiğinden sol elinizin de haberi olmasın. Namaz kılanınız kapuyu iyice kapasın, perdeyi çeksin. Allahu Teâlâ rızkı taksim ettiği gibi, senâyı da taksim eder.» buyurmuştur.

(645) Ahmed ve Beyhakî Mahmûd b. Lebid'den rivâyet etmiştir. Ricâllı şîkâdır.

(646) Tirmizî ve İbn Mâce Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(647) Mâlik Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir, sahihtir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

لَا يَقْبَلُ اللَّهُ عَمَلًا فِيهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ رِيَاءٍ هـ

«Kendisinde zerre kadar riyâ bulunan ameli Allahu Teâlâ kabûl etmez.»

H. Ömer (R.A.) Muâz b. Cebel'i (R.A.) ağlar gördüğünde:

— Niçin ağlıyorsun? diye sordu. Muâz :

— Bu kabrin sâhibi Hz. Muhammed aleyhisselâm'ın şöyle dedi-

ğini duydum : **إِنَّ أَذَى الرِّيَاءِ شِرْكٌ هـ** «Riyânın en azı da

şirktir.» (648) işte bunun için ağlıyorum, dedi.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

أَخَوْفُ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ الرِّيَاءَ وَالشَّهْوَةَ الْخَفِيَّةَ هـ

«Sizin için en çok korktuğum riyâ ile gizli şehvettir.» (649) Gizli şehvet de riyâdır. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

إِنَّ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ رَجُلًا تَصَدَّقَ بِمِائَةِ فَكَادَ
يُخْفِيهَا عَنْ شِمَالِهِ هـ

«Arş'ın gölgesinden başka gölge bulunmayan Kıyâmet günü, Arş'ın gölgesinde gölgelenecek olanlardan biri de, sağ eli ile verdiğini sol elinden saklayacak kadar gizliliğe riâyet edendir.» (650) Bunun için gizli yapılan amelin, âşikâre yapılan amelden yetmiş derece faziletli olduğu söylenmiştir.

Yine Resûl-i Ekrem :

(648) Taberânî rivâyet etmiştir.

(649) Yukarda geçmiştir.

(650) Buhâri ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

إِنَّ الْمُرَائِي يُنَادِي عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا فَاجِرُ يَا غَادِرُ يَا مُسْرِئِي
ظِلَّ عَمَلِكَ وَحَبِطَ أَجْرُكَ أَذْهَبَ فَخْذُ أَجْرِكَ مِمَّنْ كُنْتَ تَعْمَلُ لَهُ ۝

«Kıyâmet günü riyâkâr adama, «ey fâcir, ey gaddâr, nefsine gadreden, ey gösterişçi, amelin mahvoldu, mükâfatın kayboldu! Amelini kime gösteriş için yaptıysan, git ondan mükâfatını al!» denir.» (651) buyurmuştur.

Şeddâd b. Evs (R.A.) diyor ki; Resûl-i Ekrem'i ağlar gördüm. sebebini suâl ettiğimde Resûl-i Ekrem şöyle buyurdu:

إِنِّي تَخَوَّفْتُ عَلَى أُمَّتِي الشِّرْكَ أَمَا إِنَّهُمْ لَا يَعْبُدُونَ صَنَمًا وَلَا
شَمْسًا وَلَا قَمَرًا وَلَا حَجَرًا وَلَكِنَّهُمْ يَرَاؤُنَ بِأَعْمَالِهِمْ ۝

«Ummetimin şirke düşmesinden korkuyorum. Gerçi onlar puta, ay'a, taş'a tapmazlar. Ancak amelleri ile riyâkârlık yaparlar.» (652)

Yine Resûl-i Ekrem:

لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ الْأَرْضَ مَا دَتْ بِأَهْلِهَا فَخَلَقَ الْجِبَالَ فَصَبَّرَهَا أَوْ تَادَّ لِلْأَرْضِ
فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ مَا خَلَقَ رَبُّنَا خَلْقًا هُوَ أَشَدَّ مِنَ الْجِبَالِ ۝ فَخَلَقَ اللَّهُ
الْحَدِيدَ فَقَطَعَ الْجِبَالَ ثُمَّ خَلَقَ النَّارَ فَذَا بَتِ الْحَدِيدُ شَمَّ أَمَرَ اللَّهُ
النَّارَ بِإِطْفَاءِ النَّارِ وَأَمَرَ الرِّيحَ فَكَدَّرَتِ الْمَاءَ فَاخْتَلَفَتِ الْمَلَائِكَةُ
فَقَالَتْ نَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى قَالُوا يَا رَبِّ مَا أَشَدَّ مَا خَلَقْتَ مِنْ خَلْقِكَ
قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لَمْ أَخْلُقْ خَلْقًا هُوَ أَشَدَّ عَلَى مِنْ قَلْبِ ابْنِ آدَمَ حِينَ
يَتَصَدَّقُ بِصَدَقَةٍ يَمِينِهِ فَيُخْفِيهَا عَنْ شِمَالِهِ فَهَذَا أَشَدُّ خَلْقٍ خَلَقْتُهُ

(651) İbn Ebî'd-Dünyâ Cebele'den rivâyet etmiştir.

(652) İbn Mâce ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.

«Allahu Teâlâ yeryüzünü yarattığı zaman, yeryüzü çalkandı durdu. Yeryüzünü teskîn için kazık vazîfesini gören dağları yarattı. Yeryüzü sükûn buldu. Bunu gören melekler, dağlardan kuvvetli bir yaratık yok, dediler. Allahu Teâlâ sonra demiri yarattı, dağları yardı, ateşi yarattı, demiri eritti. Suyu yarattı ateşi söndürdü. Rüzgârı yarattı suyu çalkalattı. Böyle birbirinden kuvvetli şeyleri yaratınca hangisinin daha kuvvetli olduğunu tâyinde melekler ihtilâf ettiler. Allahu Teâlâ'ya soralım dediler. Allahu Teâlâ: «En kuvvetli yaratığım, sağ elinin verdiğini sol elinden gizleyen âdem oğlunun kalbidir. İşte en kuvvetli yaratığım budur» buyurdu.» (653) buyurmuştur.

Abdullah b. el-Mübârek bir adamdan rivâyet ediyor: Adam Muâz b. Cebel'e, Resûl-i Ekrem'den dinlediğin bir hadisi bana anlat, dedi. Muâz b. Cebel de uzun müddet ağladıktan sonra sustu. Akabinde Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu haber verdi. Resûl-i Ekrem Muâz'a hitâben :

«Yâ Muâz, ben sana bir şey anlatacağım, bunu muhâfaza edersen, sana faydası dokunur. Muhâfaza etmezsen, Allah katında bir hüccetin olmaktan çıkar. Ey Muâz, Allahu Teâlâ yer ve gökleri yaratmadan önce yedi melek yarattı, sonra gökleri hâlk etti. Her gök için bu meleklerden bir kapucu ayırdı. Onlar her birini azametle bürüdü. Muhâfız melekler, güneş gibi ziyâ saçtığı hâlde, kulun amelini gökleri çıkarırlar. Birinci kat göklere çıktıkları zaman, ameli tezkiye ederler, büyültürler, fakat kapucu melek: «Bu ameli götürün de sâhibinin suratına çarpın! Zira ben gıybet ile vazîfeli bir me'mûrum. Gıybet edenlerin amelini bundan ileri geçirmememi Rabbim bana emretmiştir» der. Bu böyle gider. Sonra melekler başka birinin amelini getirir, tezkiye edildikten sonra, ikinci kat göklere gider. Oradaki kapucu melek: «Götürün bu ameli sâhibinin suratına çarpın! Zira o, amelinde gösteriş yapardı. Riyâ ile karışık amelleri buradan ileri geçirmememi Rabbim bana emretmiştir» der. Sonra başka birinin daha parlak bir amelini birinci ve ikinci kat göklerden geçirdikten sonra üçüncü kat göğün kapusundaki melek: «Bu ameli götürün sâhibinin suratına çarpın! Ben kibre müvekkel bir meleğim. Kibretenlerin amelini buradan ileri geçirmememi Rabbim bana emretti. Bu adam meclislerde kibreder.» der. Sonra daha parlak başka bir ameli dördüncü kat göklere çıkarırlar. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi çeşitli ibâdetler, inciler gibi parlak bir vaziyette gelirler. Fakat buradaki kapucu melek: «Götürün bu amelleri sâhibinin suratına çarpın! Ben ucub'e müvekkel bir meleğim. Bu adam kendini beğenen ucub sâhibi bir kimse-dir.» der. Yine Hafaza melekleri başka bir ameli beşinci kat göklere ka-

(653) Tirmizî Enes'den farklı ifâdelerle rivâyet etmiştir.

- 1-YATIŞTIRMAK 2-PAYA 3-ARKASINCA 4-DELİL 5-IŞIK
6-SAFLAŞTIRMA 7-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 8-VAZİFELİ, VEKİL
9-KENDİNİ BEĞENME

dar geçirirler. Bu amel, süslenmiş bir gelin gibi, kapudayken müvekkel melek: «Ben hased meleğiyim, bunun sâhibi hasûd bir insandır. Çekememezliğinden dolayı herkesin yaptığını yapar. Rabbim hasûdun amelini ileri geçirmememi bana emretti, götürün de bu amelini onun suratına çarpın!» der. Başka bir amel altıncı kat göklere kadar yükseltirler. Oradaki kapucu melek: «Bu amel götürün de sâhibinin suratına çarpın! Çünkü o, merhametsiz bir insandır. Felâkete uğrayan, darlığa düşen ve sıkıntılara mâruz kalan kimselere aslâ acımaz. Ben rahmet meleğiyim, merhamet etmeyenlerin amelini buradan ileri geçirmememi Rabbim bana emretmiştir.» der. Namaz, oruç, infâk, cihâd ve verâ' gibi amelleri gök gürültüsü gibi ses ve güneş gibi ziyâsı olduğu hâlde üç bin melek yedinci kat göğe kadar yükseltirler. Oradaki kapucu melek: «Götürün bu amelini, onun suratına çarpın, a'zâlarına vurun, kalbini bu ameller ile mühürleyin! Zira ben Allah rızâsı için olmayan amelleri buradan ileri geçirmemeğe me'mûrum. Bu adam amel ile Allah rızâsından başka şeyler murâd etti. Fakihler katında mevki almak, âlimler nezdinde anılmak ve şehirlerde ün salmak maksadı ile amel etmiştir. Bu gibi amelleri geçirmemeği Rabbim bana emretmiştir. Hangi bir amel hâlis olarak Allah rızâsı için yapılmazsa, riyâdır. Mürâinin amelini Allah kabul etmez.» der. Sonra devâmla: «Başka bir kulun; namaz, oruç, zekât, hac, ömre, güzel ahlâk, tefekkür ve zikir gibi amellerini göklere yükseltirler. Her kapudan geçer, göklerin melekleri onu teşyî eder, uğurlarlar, perdelerin hepsini aşar ve Allahu Teâlâ'nın huzûruna yükselirler, yalnız Allah rızâsı için hâlis amel olduğuna şehâdet ederler. Allahu Teâlâ: «Siz, kulumun amelinin koruyucususunuz, ben ise murâkibim. O, bu amel ile beni murâd etmedi, başkasına gösteriş yaptı. Benim lânetim onun üzerine olsun!» buyurur. Meleklerin hepsi bu tel'ine iştirâk eder, katılırlar. Yer ve gökler onu tel'in ederler.» (Muâz diyor ki; Resûl-i Ekrem'e :

— Sen Allah'ın Resûlü, ben Muaz'ım, dedim.) Resûl-i Ekrem: «Amelinde noksanlık varsa da bana uy, ey Muâz, hâmil-i Kuran kardeşlerin hakkında dilini koru, günahlarını kendin yüklen başkasına yükleme, başkalarını yermekle kendini tezkiye etme, kendini başkalarından üstün tutma, dünyâ işleri ile Âhiret işini karıştırmama, bulunduğun mecliste kibirlenme ki, kötü ahlâkından herkes emîn olsun, yanında biri varken, başkası ile gizli konuşma, insanlara karşı böbürlenme ki, dünyânın hayrını kaybetmeyesin, insanları birbirinden ayırma ki, Cehennem'in köpekleri

seni parçalamasın. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَالنَّاسِطَاتُ نَسِطًا

«Canları kolaylıkla alanlara and olsun.» (79 - Nâzi'ât: 2) buyurmuş-

1-HASEDCİ

7-LANET

2-TAKVA

8-KÖTÜLEME

3-FIKIH ALİMİ

9-ÖYÜNME

4-İKİ YÜZLÜ

tur. Yâ Muâz, bu «Nâşitât» in kimler olduklarını bilir misin? Bunlar Cehennem'de bir takım köpeklerdir, kemik ve et parçalarıdır. Yâ Muâz, bu anlattıklarım, Allahu Teâlâ'nın müyesser kıldığı kimseler için kolaydır.» (654) buyurdu. Bu hadisi rivâyet eden zât diyor ki: Bu hadisden korktuğu için, Muâz'dan daha çok Kur'an okuyanı görmedim, dedi.

Bu Husûstaki Eserler :

Rivâyete göre Hz. Ömer, boynunu bükmüş bir adamı görünce: «Ey eğik başlı başını kaldır; huşû, boyun bükmekte değil, kalbedir.» dedi.

Ebû Umâme el-Bahili mescidde bir adamın ağladığını görünce: «Ey adam, sen sensin, burada ağlamana ne lüzûm var, evinde ağlasan daha iyi olmaz mı?» dedi.

Mürâinin üç nişânı vardır: Yalnız kaldı mı amelinde tenbelleşir, halk içindeyken heveslenir, övüldüğü zaman amelini çoğaltır, yerildiği zaman da amelini azaltır.

Adamın biri Ubâde b. es-Sâmit'e: «Ben harbederken Allah rızasını murâd ettiğim gibi, başkalarının beni övmesini de isterim.» dedi. Ubâde: «Sana bundan kâr yok.» dedi. Adam bu suâli üç def'a tekrâr etti, her üçünde de aynı cevâbı aldı ve: «Allahu Teâlâ: «Ben ortaklıktan en çok müstağni olanım.» meâlindeki hadisi okudu.

Adamın biri Saîd İbn Müseyyeb'e:

Bizden biri bir ameli Allah rızası için yaparken insanlar tarafından övülmeyi de arzû eder, deyince, Saîd:

— Allah'ın gadabına uğramayı sever misin? dedi. Adam:

— Hayır, istemem, deyince, Saîd:

— O hâlde amelini Allah rızası için yap, dedi.

Dahhâk diyor ki: Sakın, hem Allah rızası, hem de senin için yapıyorum, demeyin. Bu, Allah rızası, bu da mahremlerim için demeyin, Allah'ın ortağı yoktur.

Hz. Ömer bir gün bir adamı turası ile dövmüştü. Sonra kendisinden kısas almasını söyledi. Adam: «Hayır, Allah için ve senin için bundan vaz geçtim.» der demez, Hz. Ömer: «Bundan bir şey anlamadım! Yâ Allah için vaz geçeceksin, veyâ benim için.» dedi. Adam: «Allah için vaz geçtim.» deyince, Hz. Ömer: «İşte şimdi güzel yaptın.» dedi.

Hasan-ı Basri diyor ki: Öyle adamlara yetiştirdim ki, şöhret korkusu ile kendisinin ve etrâfındakilerin istifâde edecekleri hikmetli sözlerden vaz geçerlerdi. Yolda giderken kirlenen yerini şöhret korkusu ile temizlemezdi. Mürâi Kıyâmet günü dört isimle çağrılır: Mürâî, gâdir, hâ-

(654) Abdullah b. Mübârek'den rivâyet edilmiştir.

1-KORKU 2-İKİ YÜZLÜ 3-KÖTÜLENME 4-İHTİYAÇSIZ
5-ZULMEDEN 6-AZGIN

sir ve fâcir. Bu isimlerle çağırılarak: «Kim için amel ettinse, git mükâfatını ondan al, bizim nezdimizde senin bir mükâfatın yoktur!» denir.

F u d a y l diyor ki: Selef yaptıkları ameller ile riyâ ederlerdi. Şimdi-ki insanlar yapmadıklarını yapmış gibi göstererek riyâ ediyorlar. İkrime: «Allahu Teâlâ kulun ameline vermediği mükâfâtı, niyyetine verir; zira niyyette riyâ olmaz.» demiştir.

H a s a n - ı B a s r i: «Allah'ın kaderine galebe çalmak isteyen kötü bir insandır. Çünkü o, insanların, kendisi için «iyi adamdır» demesini ister, nasıl desinler, Allahu Teâlâ onu alçaklar sınıfına idhâl etmiştir. Ergeç mü'minler onu tanıyacaktır. K a t â d e anlatıyor: «Okuyucular üç kısımdır. Bir kısmı Allah için, bir kısmı dünyâlık için, bir kısmı da hükümdârlar için okurlar. M u h a m m e d b. V a s i ise, Allah için okuyanlardandır.» F u d a y l da: «Riyâkârı görmek isteyen bana baksın.» demiştir.

M u h a m m e d b. e l - M ü b â r e k: «Maksadını gecede açıkla, zira o, gündüzden daha kıymetlidir. Çünkü gündüz, maksadını halka açıklar; gece ise Hâlîka arzadersin.» demiştir.

E b ü S ü l e y m â n D â r â n i: «Amelde takvâ, amelden daha zordur.» dedi.

İ b r â h i m b. E d h e m: «Meşhûr olmayı isteyen, Allahu Teâlâ tasdik etmez.» demiştir.

16 ncı BEYÂN : İKİNCİ FASIL

RİYÂNIN HAKİKATİ, KENDİSİ İLE RİYÂ YAPILAN ŞEY

Bilmiş ol ki; riyâ rü'yetten [görmekten], süm'a³ sima'dan [işitmekten] müştaktır. Riyâ demek, iyi görünmekle insanların kalbinde yer almak istemektir. C â h da insanların kalbinde yer almağı istemektir. Fakat bu, ibâdetle olduğu gibi, başka işlerle de olabilir. Ancak riyâ, yalnız ibâdetle insanların gönlünde yer almağı istemektir. Riyânın târifî: Al-laha yaptığı ibâdet ile kulları kasdetmektir. Mürâî, ibâdet eden, kendisi için riyâ yapılan da, gönüllerinde yer almak için yaptığı ibâdetleri göstermek istediği kimselerdir. Kendisi ile riyâ yapılan şey de, mürâînin iz-hâr etmek istediği hasletlerdir. Riyâ da, bunları göstermeği kasdetmektir. Kendisi ile riyâ ve gösteriş yapılabilen şeyler pek çoktur. Bunlar beş kısımda hulâsa edilebilir. Bu beş şey, kulun, insanlara karşı süslenebileceği şeylerdir. Bunlar; beden, elbise, söz, iş ve amel, etbâ ve diğer hâricî eşyâlardır. Dünyâ adamları da, bu beş sebep ile riyâ ederler. Şu kadar var ki, ibâdet sayılmayan işlerle yapılan riyâ, ibâdetle yapılan riyâdan ehvendir.

1-HAKDAN SAPAN

6-TABI OLANLAR

2-DAHİL

7-ASAĞI

3-GÖSTERİŞ

4-TUTKUN İSTEKLİ

Birinci kısım: Dinde beden ile riyâdır. Bu da yüzünde yorgunluk, bitkinlik ve sararıp solma gibi hâller göstermekle; fazla mücâhede ettiğini, dinî hususta son derece telâşeli, Âhiret husûsunda fazla korkulu olduğunu, az yiyip az uyuduğunu, bütün bu sebeblerle benzinin sararıp solduğunu göstermek ister. Saç ve sakalının karışıklığı ile de, riyâkârlık yapar. Gûyâ Âhiret işleri ile o kadar meşguldür ki, bu meşgalede fırsat bulup saç ve sakalını dahi düzeltemiyor! Görülen bu sebeblerden, insanlar bunları anlar. Bunun için, o da kendisini böyle göstermek ister ki, insanlar arasında böyle bilinsin. Sesini alçaltmak, gözünü yummak, dudaklarını soldurmak bunlara yakındır. Zira bununla devâmlı oruç tuttuğunu göstermek ister. Dudaklarının kuruması orucun nişâanı, sesini alçaltması dinî bir vakar veya açlık sebebiyle kuvvetten düşmenin alâmeti olur. Bunun için İ s â aleyhisselâm: «Oruçlu olduğunuz zaman, saç ve sakalınızı yağlayın, dudaklarınızı silin; oruçlu olduğunuzu belli etmeyin.» demiştir. Ebû Hureyre'den de aynı şey rivâyet edilmiştir. Bütün bu tedbirler, şeytanın riyâ karıştırmakla ameli ifsâd etme korkusundandır. Bunun için İ b n Mes'ûd da: «Oruçlu olduğunuz zaman sabahleyin saç ve sakalınızı yağlayın.» demiştir. Bu anlattıklarımız dindarların beden ile yaptıkları riyâdır. Dünyâ ehli ise; semizlik, parlak renk, endâm güzelliği, güzel yüz, temiz beden, sağlam a'zâ ve tenâsüb-i beden ile riyâ ve gösteriş ederler.

İkinci kısım: Kılık, kıyâfet ve kisve ile riyâdır. Hey'etteki riyâ saçını kirli tutmak, bıyıklarını tıraş etmek, yürürken boynunu bükmek, ağır ağır yürümek, secde tozlarını alnında bırakmak, kayış ve yün elbise giymek, paçalarını kısaltmak, kollarını kısaltmak, temizliğe dikkat etmemek, söküklere aldırış etmemek gibi hâllerdir. Sünnete uyduğunu ve sâlihlerden olduğunu göstermeğe çalışmaktır. Yamalı elbise giymek namaz için seccâde taşımak, yeşil elbise giymek de bunlardandır. Kendisi hakiki sofuluktan uzak olduğu hâlde, bütün bu tavır, giyim ve davranışları ile, kendini sofulardan göstermeğe çalışmaktır. Fesinin üzerine başörtüsü almak, başörtüsünü gözlerinin üzerine örtmek; bütün bunları, çok yorgun olduğunu göstermek, nazarları üzerine çekmek için yapar. Ayrıca, câhil olduğu hâlde kendisini âlim göstermek için, ulemâ kıyâfetine bürünerek, ferâce kaftan giymek ve sarık sarmak gibi şeylerdir. Kıyâfetle riyâkârlıkta bulunanlar bir kaç tabakadır.

Bâzıları, iyiler katında mevkî alabilmek için kaba, kısa, yırtık ve kirli elbise giyer. Maksadı, dünyâlıkla alâkasını kestiğini göstermek. Şâyet selefin giydiği orta değerde temiz bir elbise kendisine giydirilmek istense, bu, ağırlına gider. Korkar ki böyle yaparsa, zühdünden vaz geçti, artık dünyâyâ döndü, derler de mevkîden düşer. Diğer bâzıları, hem sâlihler, hem vezir ve hükümdarlar, hem de zenginler nezdinde hüsn-i

kabûl görmek isterler. Hâlbuki kıymetli elbise giyseler fakirlerin; âdi elbise giyseler büyüklerin ve zenginlerin gözlerinden düşerler. Bunun için yün kumaş, yumuşak elbise boyalı ve yamalı kaftan giyerler. Giydiği kumaşlar, kıymet bakımından zenginlerin giydiği, şekil bakımından ise sofuların giydiği şekildedir. Bu sûretle her iki fırkanın teveccühüne mazhar olmak isterler. Bunlar da öbürlerinin aksine, kalın kumaş giymeğe mecbûr edilseler ödleri kopar. Çünkü büyüklerin gözünden düşmekten korkarlar. Eğer ince ve beyaz elbise giymeğe zorlansalar, bunu da kabûl etmezler. Çünkü sâlihlerin gözünden düşerler. Bunların herbiri, kendi hususî kıyâfetleri ile kendilerini tanıtmak ister, diğerlerinin kıyâfetine girmeye kabûl etmezler. Bütün korkuları, gözden düşmektir.

Bunlar, dinî cihetten riyâkârlık edenlerdir. Dünyâlıkta riyâ ve gösteriş yapanlarsa, onlar da temiz elbise giymek ve iyi vâsitaya ehemmiyet verir. Elbise, ev ve ev eşyası ile süslenmeğe çalışırlar. Evlerinde âdi elbiseler içinde dururlar. Fakat halk huzûruna böyle çıkıncadan hoşlanmaz, son derece süslenmeğe gayret ederler.

Üçüncüsü: Söz ile riyâdır. Din erbâbının riyâsı, selef-i sâlihinin hâllerine ehemmiyet verdiklerini³ ve malûmât sâhibi olduklarını göstermek için, hikmetli sözler söyler, nutuklar çeker, vaazlar verirler. Zikre devâm ettiğini göstermek için halk huzûrunda dil ve dudaklarını oynatır dururlar. Emr-i mârûf ve nehy-i münker ederler. Kötülüklere kızar, isyâna teessüflerini gösterirler. Seslerine âhenk verirler. Korku ve üzüntüye delâlet etsin diye, Kur'ân'ın bunlarla alâkalı âyetlerini okurken, seslerini alçaltırlar. Büyük hadîs âlimi olduklarını, büyük kimselerle buluştuklarını iddiâ ederler. Birbirlerini tenkid eder dururlar. Faziletlerini göstermek için, hadîsin sahîh ve gayr-ı sahîhi üzerinde dururlar. Hasnı ilzâm için, dinî mübâhaselere girerler. Maksadları kendilerini etrâfa âlim göstermektir ki, söz ile yapılan riyânın nevileri sayılamıyacak kadar çoktur.

Dünyâ ehlinin dil ile riyâsına gelince; bunlar da şiir ve darb-ı meselleri ezberlemek, fesâhatle konuşmak, edebî üslûb ve ifâdeler tâkib etmek, gönülleri çekmek için insanlara sevgi ve saygılar sunmak gibi şifâhî [sözlü] hareketlerdir.

Dördüncüsü: Amel ile riyâdır. Namazın rükünlerini uzatmak, boyunu bükmek, sağa sola bakmamak, huşû içinde bütün âzalarını her rükünde yerli yerinde bulundurmamak gibi. Oruç, Cihâd, Hac, Sadaka, yemek yedirme, yürümek ve vakar ile konuşmakta da hüküm böyledir. Hattâ riyâkâr insan, bir iş için yolda sür'atle giderken, din adamlarından birini gördüğü zaman, kendisini tenkid etmesin diye hemen başını eğer, ağır ağır yürümeğe başlar. Adamı savuşturunca hemen eski hâline döner. Tekrâr karşılaşırsa, tekrar kendisine çeki-düzen verir. Bütün bun-

1-NAİL 2-SAHİBLER 3-NITQ 4-İYİLİĞİ EMRETME
5-YASAKDAN SAKINDIRMA 6-İŞARE 7-DÜŞMANLIK EDENİ
8-SUSTURMAK 9-HIKMETLİ MİSAL 10-ACIK VE GÜZEL
11-KORKU 12-TEMKİNLİLİK

ları yaparken Allah'ı hatırlayıp Allah için huşû etmez, gösteriş için huşû eder. Hattâ bâzıları bunu bildikleri için dâimâ vakar içinde yürür, bu sûretle riyâdan kurtulduklarını sanırlar. Hâlbuki bu adam, bu hareketini Allah için değil, insanlar için yaptığından dolayı yine riyâkârdır. Çünkü bu riyâ ve gösteriş, içinde mevcuttur.

Dünyâcılar ise, sallana sallana ve ellerini sallaya sallaya, kısa adımlarla, sağa sola yalpa vurarak yürürler ki, maksadları kendilerini halkın nazarında büyük göstermektir.

Beşincisi de, arkadaş ve ziyâretçilerinin çokluğu ile riyâkârlık ve gösteriş yapmaktır. «Falan hoca, falanı ziyâret etti» desinler diye âlimlerin, kendisinden yümn ü bereket umuyorlar desinler diye âbidlerin, yine dinde mevkii yüksektir desinler diye hükümdarlar ve vâlilerin kendisini ziyâret etmelerini ister. Ayrıca bir çok şeyhlerle buluşup görüştü desinler diye, bir çok şeyhlerden bahseder. Hattâ başkalarına «Ben diyâr diyâr dolaştım, şu kadar zatlarla görüştüm, şu kadar zatlara hizmet ettim. Onlardan faydalandım» diyerek onlara üstünlük taslar.

İşte riyâkârlar, bütün bunlarla riyâ ederler. Hepsi de bu riyâkârlıkla insanların kalblerinde yer almak isterler.

Bâzıları da riyâkârlıklarında her hangi bir servet peşinde olmaksızın, yalnız insanların kendilerine hüsn-i zan edip, onların kendisini iyi tanımaları ile iktifâ ederler. Nice râhibler var ki, yıllarca bir Manastır'a kapanır kalırlar. Nice âbidler var ki, dağın tepesinde inzivâyâ çekilir, uzun müddet orada kahırlar. Bunların, bu çileleri iltizâmı, insanların gönüllerini kazanmak içindir. Şâyet oralarda halk tarafından her hangi bir kusûr ile suçlandıklarını bilseler, huzûrları kaçar, «Biz bir şey yapmadık, Allah bizi biliyor» demekle kalmazlar, canları sıkılır, bu sû'-i zan'dan kurtulmak için çeşitli hîle yollarına saparlar. Hâlbuki bunların, insanların servetlerinde de gözleri yoktur. Çünkü bunlar, insanlardan uzakta yaşamaktadırlar. Bunların sevdikleri tek şey, insanların kalbinde itibar bulmak, bu sûretle gönüllerde yer almaktır. Bunun çok zevkli bir şey olduğunu, sebepleri ile birlikte yukarda izâh etmiştik. Çünkü her ne kadar ona câhillerin yalnız aldanacağı ve çabuk geçici ise de gönüllerde yer almak bir nevi kudret ve şu anda bir kemâldir. Ne yazık ki, insanların ekserisi câhil olduğu için, onun sür'atle zâil ve geçici olduğuna bakmadan ona aldanırlar.

Riyâkârlardan bir kısmı da, yalnız insanların kalbinde mevkî sâhibi olmakla kalmaz, dillerde övülmeyi de isterler.

Bâzıları da, ziyâretçileri çoğaltmak için, her tarafa ün salmağı ister. Diğer bir kısmı da, sözünü dinletebilmek, bir çok işleri kendi vâsıtasıyla yaptırabilmek için, hükümdarların gözüne girmek ister ki, bu sâyede herkesin yanında mevkî sâhibi olabilsin.

1-KORKU, UTANMA VE RİYAYI SEVMEME 2-İYİ, GÜZEL
3-YETİNME 4-GEREKLİ BULMA 5-KÖTÜ 6-BİLGİSİZ 7-GEÇİCİ

Bunlardan bâzıları riyâkârlıkları ile servet edinmek ister. Bu servetin vakıf, yetim malı ve diğer harâm ve gayr-ı meşrû yollardan olmasına aldırmaz etmezler. İşte bunlar, yukarda anlattığımız yollarla riyâkârlık edenlerin en kötüleridir. İşte riyânın hakikati, ne gibi şeylerle riyâ yapılabileceği bunlardan ibârettir. Şâyet riyâ harâm, mübâh veyâ mekrûh mudur yâhut bunda bir tafsîlât var mıdır, varsa nedir? diye sorarsan :

Derim ki: Bunun da tafsîlâtı vardır. Zîra riyâ, mevki arzûsudur. Mevki talebi, yâ ibâdet veyâ başka bir şeyle yapılır. Şâyet ibâdetten başka bir yoldan mâl talebi için yapılıyorsa, bu bakımdan insanların kaibine girmek için yaptığı riyâ harâm değil, fakat bunun ciddi olan başka yollardan da te'mini mümkündür. Bunun için aldatıcı ve tehlikeli yollara baş vurmağa lüzum yoktur. Mevki arzûsu ile insanların gönüllerine girmek için yapılan riyâda da hüküm aynıdır. Muhtâç olduğu serveti te'min için çalışmak makbûl olduğu gibi, kendisini tehlikelerden koruyacak şekilde mevki talebi de makbûldür. Nitekim Yûsuf aleyhisselâm : «Ben bilici ve koruyucuyum.» demiştir. Servetin öldürücü zehiri ve şifa verici panzehiri olduğu gibi, mevkide de vaziyet aynıdır. Servetin çoğu insanı azdırıp Allah'ı unutturduğu gibi, üstün mevki de aynıdır, hattâ daha tehlikelidir. Bununla berâber çok servete mâlik olmağa harâm demediğimiz gibi, üstün mevkîe sâhib olmağa da harâm demeyiz. Ancak biz, bunlara, sâhiblerini azdırıp câiz olmayan şeylere baş vurdukları zaman harâm deriz. Evet, bütün gayretini geniş mevki sâhibi olmağa hasretmek, bütün emeğini bol servet edinmeğe sarfetmek gibi kötülüğün başlangıcıdır. Aynı zamanda mâl ve mevki âşkı, kalbini, dilini ve diğer âzâsını isyandan koruyamaz.

Haris olmadığın ve kaybolmasından üzülmeyişin büyük mevkîe sâhib olmanın sana bir zararı yoktur. Zîra Peygamber Efendimizin ve Hulefâ-i Râşidîn'in mevkîlerinden daha üstün mevki olmaz. Bunlardan sonra hakikî din âlimleri de böyledir. Fakat bütün himmetini mevki yoluna harcamak, dinde noksanlıktır. Bununla berâber, haramdır, denemez.

Buna göre deriz ki: Halk arasına çıkarken güzel elbise giymek bir riyâdır fakat harâm değildir. Çünkü ibâdetle yapılan bir riyâ değildir. İnsanların bütün süslenmelerini buna benzetebilirsin. Bu husustaki delilimiz, Hz. Âişe'nin şu rivâyetidir: Bir gün Resûl-i Ekrem Ashâbının bulunduğu meclise gideceği için, ayna vazîfesi gören su kabına bakarak sarığını, saç ve sakalını düzeltti. Bunu gören Hz. Âişe :

— Ya Resûlallah, sende mi süsleniyorsun? deyince, Resûl-i Ekrem :

نَعْمَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ مِنَ الْعَبْدِ أَنْ يَتَرْتَّبَ لِإِخْوَانِهِ إِذَا خَرَجَ إِلَيْهِمْ

«— Evet, Allahu Teâlâ, dostlarının arasına çıkacak olan kimsenin, onlara karşı süslenmesini sever.» (655) buyurdu. Evet, bu, Resûl-i Ekrem için bir ibâdetti. Zira o, halkı dâvete me'mûrdur. Onları kendine uymağa tergîp ve gönüllerini çekmek için böyle davranması gerekirdi. Eğer gözlerinden düşse, ona uymazlardı. Bunun için onlara karşı temiz olması lâzımdı. Çünkü avam, görünüşe bakar, bâtından anlamaz. İşte Resûl-i Ekrem'in maksadı bu idi. Fakat halk huzûruna çıkarken, onlara karşı süslü görünmek ve saygı kazanmak için süslenirse bu, mübâh olan bir iştir. Zira zemden kurtulmak ve rahat ünsiyet sağlamak için tedbir almak, insanın hakkıdır. Ağır lanacakları ve hoşlanmayacakları kılık ve kıyâfetle bu netice te'min edilemez.

Demek ki, ibâdet dışında yapılan riyâların mübâh ve mezmûm olan kısımları vardır. Bu da riyâdaki niyyete bağlıdır. Bunun için deriz ki: Bir kimse, ibâdet ve sadakayı niyyet etmeden yalnız, bu adam cömerttir, desinler diye servetini zenginlere dağıtsa, bu da harâm olmayan bir riyâdır. Benzerleri de böyledir. Fakat Sadaka, Namaz, Oruç, Gazâ ve Hac gibi ibâdetlerde mürâinin iki hâli vardır.

Birincisi, bir sevab beklemeden yalnız riyâ maksadı ile yapılan ibâdetlerdir. Bu ise ameli ibtâl eder. Çünkü ameller niyyet ile kıymet kazanır, bu ise ibâdet niyyeti ile yapılmamıştır. Hattâ yalnız ibâdetini ibtâl etmekle kalmaz. Çünkü ibâdetin ibtâli, hiç yapılmamış gibi demektir. Hâlbuki bu adam âyet ve hadislerin de delâletiyle aynı zamanda günahkâr olmuştur. Bunun da iki sebebi vardır:

Birincisi: İbâdetle iyiliktir ki, ibâdetini karıştırdı ve ona hile kattı. Çünkü o, kendini dindar ve ihlâs ile ibâdet edenlerden gösterdi. Hâlbuki öyle değildir. Hattâ bu karışıklık dünyâ husûsunda olsa bile yine haramdır. Meselâ, bir cemâatin borcunu ödemeyi üzerine alsa, bunu yaparken kendisinin cömertliğini göstermek isterse, günahkârdır. Çünkü hileli yoldan insanların gönüllerini avlamağa çalışmıştır.

İkincisi: Allahu Teâlâ ile alâkalıdır. Çünkü Allah'a ibâdetle, Allah'ın kullarını kandırmağı hedef tutunca, Allah ile alay etmiş gibi olur. Nitekim K a t â d e : «Kul riyâ ettiği zaman, Allahu Teâlâ meleklerine: «Bakın şu adam benimle nasıl alay ediyor?» buyurur.» demiştir. Bu, tıpkı şunun gibidir: Bir adam uzun müddet hükümdârın huzûrunda bulunur ve hükümdâra hizmet eder. Fakat maksadı hükümdâra hizmet değil, onun câriyelerinden birine göz dikmiş, onun için hükümdârın yanında bulunuyor ki, bu adam âdeta hükümdâr ile alay ediyor, demektir. İşte riyâ ile amel de bunun gibi Allah ile istihzâdır. Allah'a itâatle, Allah'ın kulları-

(655) İbn Adiy «Kâmil»de rivâyet etmiştir. Hadis, yukarda geçti.

1-İSTEKLENDİRME 2-KÖTÜ 3-İKİ YÜZLÜ 4-İŞARE 5-ALAY

nı kasdetmekten daha büyük alay olabilir mi? Bu ise tehlikeli olan büyük günahlardandır. Bunun için Resûl-i Ekrem riyâyâ «Şirk-i asgar» demiştir.

Evet, riyânın derecelerini açıklarken anlatacağımız gibi, riyânın bâzısı bâzısından daha ağırdır. Zâten kendisiyle riyâ edilen şey itibariyle riyâ, az veyâ çok gûnahtan hâli değildir. Riyâda başka bir mahzûr olmasa bile, namaz kılarken, Allah'tan başkasına gösteriş için secde etmek gûnâhı yeterdi. Yemîn ederim ki, eğer secde ederken Allah'tan başkasına tâzîmi kasdetse, âşikâre küfre giderdi. Ne var ki riyâ gizli şirktir. Çünkü riyâkâr, içinden insanlara tâzîmi kasdediyor. Allah'a secde ederken O'na tâzîmi bırakıp halka tâzîm edince şirke yakın olmuş olur. Çünkü bu adam görünüşde Allah'a tâzîm ederken kalbinde insanlara saygı gösteriyor. Bu bakımdan da riyâ gizli şirk oluyor. Bu ise cehâletin son haddidir. Buna ancak şeytânın aldattığı kimseler baş vurur. Şeytan ona yemek, içmek, yaşamak vesâirede insanların sana sağlayacağı fayda, Allahu Teâlânın sana sağlayacağı faydadan daha çoktur, diye vesvese verir. O da Allah'ı bırakır, insanlara teveccüh eder, bu sûretle insanların nazârında mevki sâhibi olmak ister. Onun bu tavr u hareketine karşı Allahu Teâlâ onu insanlarla başbaşa bırakıp dünyâ ve âhiret işlerini insanlara havâle etse, en küçük mukaabelede bulunmuş olurdu. Hâlbuki insanlar değil ona, kendilerine bile bir fayda sağlayamazlar. Dünyâda hâl böyle. Âhirette ise, hiç bir baba evlâdından, hiç bir evlâd babasından bir şey kaldıramaz. Hattâ peygamberler bile «Nefsî nefsi» deyip yerlere kapınırlar. Daha aklı başında olan insan nasıl olur da âhiret sevâbını, Allah'a yakınlığı, yalancı olan dünyâda ellerinden bir şey gelmeyen insanlara dönmekle değişebilir? Riyâkârın bu şekil ameli ile, Allah'ın gadabında olduğunda şübhe etmek bile doğru değildir. Bu anlattığımız, yaptığı ibâdetlerde kat'iyyen sevab beklemediği zamandır. Şâyet hem sevab ümid eder, hem de insanların gözüne girmek maksadıyla ibâdet ederse, bu da ihlâsın zıddı olan bir şirktir. İhlâs bâbında bunun hükmünü anlattık. Bu kimsenin mükâfat alamıyacağı hakkında Saîd İbn ü'l-Müseyyeb ve Ubâde b. Sâmî'ten naklettiğimiz rivâyetler kâfidir.

17 nci BEYÂN : ÜÇÜNCÜ FASIL

RİYÂNIN DERECELERİ

Bilmiş ol ki; riyânın bâzısı bâzısından daha şiddetlidir. Riyânın ihtilâfı, erkânının ihtilâfı ve derecelerinin farklı olması bakımındandır. Bunlar, kendisiyle riyâ yapılan iş, ne maksadla riyâ yapıldığı ve rivâyı kasdetmektir.

- 1-BİLGİSİZLİK
- 2-GAZAB
- 3-ESASLAR

BİRİNCİ RÜKŪN

Birinci rükün riyâyı kasretmektir. Bu da yapılan ibâdet; ya hiç bir mükâfat beklemeden yalnız gösteriş için yapılır, yâhut hem gösteriş, hem de sevab maksadıyla yapılır. Hem gösteriş, hem de sevab maksadıyla yapılan riyâda, sevâbı irâde tarafı, daha kuvvetli, daha gaalib veyâ daha zayıf veyâ müsâvî olur ki, dereceler dörde yükselmiş olur.

Birinci Derece: - Ki en ağırıdır. - Riyâ ile yaptığı ibâdetde hiç sevab niyyeti olmaz. İnsanların yanında hattâ bâzan abdestsiz de namaz kılıp yalnızlıkta hiç kılmayan gibi. İşte bunun kılmış olduğu namaz, yalnız insanlara gösteriş içindir. Bu adam, Allah katında sevilmeyen bir insandır. İnsanlara gösteriş ve insanlardan korktuğu için sadaka veren de böyledir. Çünkü bu adam yalnız kalsa, bir kuruş vermeyecektir. Riyânın en ağır derecesi budur.

İkinci Derece: Yaptığı ibâdetde gösterişin yanında bir de Allah rızası niyyeti var, fakat bu niyyeti zayıf, yalnızlıkta bunu yapmayacaktı. Hattâ sevab niyyet etmese bile, riyâ ile yine bu ibâdeti yapacaktı. Bu da birinciye yakındır. Bunda da gûnahtan kurtulamaz.

Üçüncü Derece: Sevâb ve gösteriş tarafları müsâvî olmaktır. Şâyet riyânın yanında bir de sevâb veyâ sevâbın yanında bir de riyâ niyyeti olmasa, bu ameli yapmayacaktı. Ancak ikisinin müsâvî olarak bulunmasıyla bu ameli yapmıştır. Bunun ıslâh ettiği ifsâd ettiğini belki karşılar da başbaşa kurtarır. Ne lehine, ne de aleyhine olur. Yâhut da sevâbı kadar günâhı da olur. «İhlâs Kitâbı»nda anlattığımız gibi, görünüşe göre bu adam da kurtulamaz.

Dördüncü Derece: İbâdetini, insanların duymuş olmasından dolayı, hevesini arttırarak takviye etmesidir. Şâyet kimse duymasa da, ibâdetini yine yapacaktı. Sırf riyâ için yapmış olmayacaktı. Hakikatini Allah'a havâle etmekle berâber, bize göre, sevâbının kökünden yok olmayacağı fakat azalmış olacağıdır. Veyâhut riyâsı nisbetinde azâb, ihlâsı nisbetinde sevâb göreceğidir. Resûl-i Ekrem'in: «Allahu Teâlâ'nın, ben ortaklıktan en çok müstağni olanım.» buyurduğu sözü, iki tarafa müsâvî veyâ riyâ tarafı gaalib olduğu hâllerdir.

İKİNCİ RÜKŪN

İkinci rükünü, kendisiyle riyâ yapılan şeydir. Bu da tâat ve ibâdettir. Riyâ bununla yapılır ki, bu riyâ, yâ ibâdetin aslında veyâ vasfında olmak üzere ikiye ayrılır.

1-DENK, EŞİT 2-BOZMA 3-İHTİYAQSIZ

BİRİNCİ KISIM

Birinci kısım en ağırıdır, ibâdetin aslında riyânın bulunmasıdır. Bu da üç derecede mütâlea edilir :

Birinci derece: İmânın aslında riyâdır ki, riyâların en ağırıdır. Bunun sâhibi ebedî Cehennem'dedir. Bu, ol kimsedir ki, diliyle kelime-i şehâdeti söylerken kalbi ile onu yalanlar. Fakat sûreta müslümân görünür. Kur'ân-ı Azîm'in bir çok yerlerinde Allahu Teâlâ bunları şöyle anlatır:

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ
إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ

«Yâ Muhammed! İki yüzlüler sana gelince: «Senin şübhesiz Allah'ın peygamberi olduğuna şehâdet ederiz.» derler. Allah, senin kendisinin peygamberi olduğunu, bununla berâber Allah, iki yüzlülerin yalancısı olduklarını da bilir.» (63 - Münâfıkûn: 1)

Dillerinde söylediklerinin kalblerinde olana delâlet ettiğine yalancıdırlar.

مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجِيبُكَ قَوْلَهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ
وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ
الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ

«İnsanlardan öyle kimseler vardır ki, onun bu dünyâ hayâtına âid sözü hoşuna gider ve o, kalbinde olana Allah'ı şahid getirir. Hâlbuki o, düşmanların en yamanıdır. O, yeryüzünde işbaşına geçti mi, orada fesad çıkarmaya, ekini ve zürriyeti kökünden kurutmaya koşar. Allah fesadı sevmez.» (2 - Bakara: 204,205) Diğer bir âyetde :

وَإِذَا الْقَوْمُ قَالَُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَصَوْا عَنْكُمْ الْإِنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ

«Sizinle buluştukları zaman «inandık» derler. Kendi aralarında baş-başa kaldıkları vakit (size karşı olan) kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar.» (3 - Âl-i İmrân: 119) Yine başka bir Âyet-i Kerîmede:

يُرَٰؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا مُّذَبِّذِينَ ذَٰلِكَ

«Onlar insanlara gösteriş yaparlar. Allah'ı ancak birazcık anarlar. Onlar küfür ile imân arasında bocalayan bir sürü kararsızdırlar.» (4 - Nisâ: 142 - 143) buyurulmuştur.

Bu husustaki âyetler pek çoktur. Nifak, İslâmın ilk devirlerinde pek yaygındı. Onlar çeşitli maksadlarla müslüman gözüktülerdi... Fakat şimdi nisbeten azalmışlardır. Buna rağmen içinden dinden ayrılan münâfıklar da çoktur. Mülhidlerin sözüne inanarak Cennet ve Cehennem'i inkâr ederler veyahut İbâhiyecî'lere uyarak «Şeriatın hükmü ortadan kalkmıştır» der veyâ yanlış bir itikaada kapıldığı hâlde dilinde aksini söyler. İşte bunlar Cehennem'de ebedî kalacak münâfık ve riyâkârlardır. Bunun üstünde riyâkârlık olmaz. Bunlar, âşikâre küfredenlerden daha beterdir. Çünkü bunlar küfr-i bâtinî ile nifâk-ı zâhiriyyi bir araya toplamışlardır.

İkinci derece: İbâdetin aslında riyâdır. Bu da Allah katında büyük bir günahdır, fakat birinciye nisbetle çok ehvendir. Bu, gizli sakladığı servetinin zekâtını vermeyip başkasının elinde olan ve bilinen servetinin zekâtını veren, yalnızken kılmayıp halk arasında kılan, halk arasında oruçlu olup tenhâda oruç tutmayan, halkın ayıplaması olmasa Cum'aya dahî gitmeyen, insanlardan çekindiği için anne ve babasına bakan ve akrabaları ile alâkalanan, yine aynı maksadlarla Gazâ ve Hacc eden kimsenin tavr u hareketleri gibi hâllerdir. Bu adam, inanılması gereken şeylere imân ettiği; Allah'tan başka kimseye hiç bir sûretle secde etmediği hâlde, yalnızlıkta ibâdeti terkedip, ibâdetten tenbelleşip, halk arasında ibâdete heveslenen bir insandır. Binâenaleyh insanlar nezdinde mevki sâhibi olmasını, Allah katında mevki sâhibi olmak üzerine tercih eder. Bu davranış, en büyük cehâlet ve ahmaklıktır. Bu adam, her ne kadar itikaad bakımından İmanın aslından ayrılmış değilse de, bu davranışları ile Allahu Teâlâ'nın gazabına uğrar.

Üçüncü derece: İman ve farzları edâ etmekte riyâkâr olmayıp nâfileler ile riyâkârlık eden kimsedir. Hâlbuki bunları aslından terketse, hiç de isyân etmiş sayılmaz. Ancak o, bunları yalnızken yapmaz da halk arasında yapar. Cemâate devam, hasta ziyâreti, cenâze teşyî'i, gece namazı ve muayyen günlerde oruç tutmak gibi. Riyâkâr insan, bütün bunları, ya yerilmekten korktuğu veyâ övülmek istediği için yapar. Hâlbuki yalnızlıkta bunları yapmayacağını Allahu Teâlâ bilir. Bu da günah bakımından büyük olmakla, diğerlerine nisbetle daha ehvendir. Çünkü ev-

1-İKİ YÜZLÜ 2-KAFİR 3-İKİ YÜZLÜLÜK 4-AŞAĞI

5-BUNDAN DOLAYI 6-BİLGİSİZLİK 7-UGURLAMAK 8-KÖTÜLENME

velkiler, halkın memnûniyetini Hâlikın memnûniyetine tercih ettiler. Halkın zemminden korkup, Hâlikın zemmine aldırmadılar da, halkın zemetmesini daha ehemmiyetli buldular. Bu adam böyle yapmadı; çünkü nâfilenin terki ile azâb korkusu yoktu. Bunun suçu evvelkilere nisbetle yarı yarıya olduğundan, cezâsı da onların yarısı nisbetindedir.

İKİNCİ KISIM

İkinci kısım, ibâdetin aslında olmayıp vasfında olan riyâdır, ki bunun da üç derecesi vardır :

Birinci derece: Terkinde ibâdete noksanlık vermeyen bir iş ile riyâ etmektir. Meselâ, kimse görmese rükû', sücûd ve kırâeti fazla uzatmayacak, fakat gördükleri için namazın rükünlerini uzatan gibi. Bu gibiler hakkında İbn Mes'ûd (R.A.): «Bunlar âdeta Allah'ı hafife almış kimselerdir.» demiştir. Yâni yalnızken Allahu Teâlâ'nın kendisini gördüğüne aldırtış etmiyerek acele ile Namâzını kılar. Ancak insânlar gördüğü zamân ağır ağır ve güzel Namâz kılar. Bir efendinin yanında ayaklarını birbirî üstüne atıp dururken, hizmetçinin yanına girdiği vakit, ayaklarını indirmek sûretiyle hizmetçiyi efendisi üzerine tercih edenin hâli gibidir. Burada efendiye açıkça ihânet vardır. İşte yalnızken âdâbına riâyet etmiyerek namaz kılan ile, herkesin gözü önünde âdâbına riâyette namaz kılanın da hâli budur. Zekâtını, sevmediği âdi mallardan verirken; başkasının görmesinden çekinerek iyisini verenin de hâli budur. Oruç ibâdetini tamamlamak için değil de, başkalarına gösteriş için oruç hâlinde gıybet ve kötü sözlerden dilini çekenin hâli de böyledir. Zira bütün bunlarda mahlûkatı, yaratan üzerine tercih vardır. Ancak bunlardaki riyâ, nâfilelerin aslında riyâdan ehvendir.

Şâyet bu hareketleri mürâinin yapması görenleri gıybetinden korumak içindir. Zira bu adam acele ile onların yanında namaz kılsa, onlar dedi-kodusunu yapacaklar, onları kurtarmak için böyle yapıyor, dersin, derim ki: Bu düşünce, şeytanın aldatmasından başka bir şey değildir. Gerçek böyle değildir. Zira senin riyâ ile namazda yaptığın eksikliğin zararı, başkasının seni gıybet etmesinden daha büyüktür. Eğer sen dindarlığı düşünseydin, kendine daha çok acırdın. Senin bu hâlin, bir kimse bir hükümdardan bir mevki alabilmek için ona kör, sağır ve suratsız bir câriye hediye edip, bu câriyeyi hediye ederken hükümdâra karşı aldırtış etmeyip orada bulunan hükümdârın hizmetçilerinden kendisini zemederek korkusu ile çekinenlerin hâline benzer ki, bu muhâldir. Hizmetçileri göz önünde tutan kimsenin, hükümdarı daha çok göz önünde tutması gerektiği gibi, adamın da mahlûkattan önce yaratanı düşünmesi ge-

rekir. Yalnızken acele ile, halk arasında ise âdâbına riâyette namaz kılmanın iki hâli vardır. **Birincisi**, namazın âdâbına riâyette yalnız insanlar katında mevkî peşinde koşmaktır ki, bu haramdır. Ben rükû ve sücûdümü çabuk yapsam, yine namazım Allah katında noksânı ile kabûl olur. Fakat insanların dilinden kurtulamam. Bundan kurtulmak için insanların yanında güzel kılıyorum, yoksa bundan sevab beklemiyorum demektir ki, burada sevab kaybolmakla zemden de kurtulur. Bunun üzerinde biraz durulur. Bu hâlde de doğru olanı, niyyetini düzeltip namazını ağır kılmaktır. Şâyet hâlis niyyete sâhib olamıyorsa, yalnızlıkta kıldığı şekilde kılmaktır. Aksi ise Allah ile istihzâ gibidir.

İkinci derece: Terkinde noksanlık olmayıp; ibâdetini tamamlayan, kemâle erdiren bir iş ile riyâ etmektir. Kıyâm, kırâet, rükû ve sücûdünden sünnetten fazla uzatmak gibi. Tekbirde ellerini güzel kaldırmak, imamın ilk tekbirinde hemen ona yetişmek gibi. Ramazanda fazla uzlet edinmek ve susmak. Zekâtta iyisi üzerine daha iyi ve güzelini tercih, keffâretlerde en kıymetli kölesini âzâd etmek gibi, yalnızlıkta bunların hiç birini yapmazdı.

Üçüncü derece: Nâfilelerin dışında kalan ibâdetlere daha fazlasını ilâve etmektir. Herkesden ve vaktinden evvel câmie gelip birinci safı, imâmın arkasını veyâ sağına elde etmek ve benzeri hareketlerde bulunmak gibi. Bütün bunlarda yalnız kalsa, yâni bilinmedik bir yerde olsa, bu usûllere riâyette bulunacağını ve safın neresinde olursa olsun buna aldırış etmeyeceğini Allahu Teâlâ bilir.

İşte kendisiyle gösteriş yapılan ibâdetlere nisbetle riyânın dereceleri de bunlardır. Hepsi mezmûm olmakla berâber, yine de bâzısı bâzısından daha ağırdır.

ÜÇÜNCÜ RÜKÛN

Üçüncü rükûn, riyânın niçin yapıldığıdır. Çünkü riyâkârın riyâ ve gösterişinden bir maksadı vardır; ya servet, ya mevkî veyâ bunların benzerlerinden biri için riyâ eder ki, bunun da üç derecesi vardır:

Birinci derece: En ağır ve en büyüğüdür. Maksadı, ibâdetindeki riyâsıyla isyân etmektir. Böyle âdâbına muvâfık bir şekilde namaz kılmak, nâfilelere riâyette ve şübheli şeylerden çekinmekle kendisini tanıtır emniyetle şöhret bulduktan sonra vakıf, vasiyyet, yetim malı gibi malî işlerde vazife alıp, onları istediği gibi harcamak. Zekât ve sadaka âmilliği yapıp, onları zimmetine geçirmek; bu sûretle emîn biliniyor uhdesine tevdi edilen emânetleri yemek maksadını gütmek gibi. Bâzıları kendilerini sofî kılığında ve huşu içinde gösterir, hikmetli sözler konuşur, va'z u

1-SECDE 2-ALAY 3-KÖTÜ 4-BIRAKILMA 5-KORKU

nasihatler eder. Bu sûretle kendini halka sevdirmek ve itimad kazanmak ister ki, maksadı kötülük yapmaktır. Bâzan böyle ilim ve Kur'an meclislerine gelir. Bunları dinlemeğe hevesli görünürler. Hâlbuki asıl maksadları kadın, kız ve oğlanları seyretmek ve bunları elde etmektir. İşte Allah katında en sevimsiz riyâkârlar bunlardır. Çünkü bunlar Allahu Teâlâ'ya ibâdeti mâsiyete vesile kılmışlardır.

Bunlardan daha aşağı olmakla berâber, yine bunlara yakın sayılan riyâkârlar da devamlı sûrette işledikleri, bu sûretle töhmet altında kaldıkları bir suçtan sıyrılmak için, kendilerini takvâ sâhibi göstermeğe çalışanlardır. Kendisine tevdi edilen bir emâneti inkâr ettiği için töhmet altında kalan kimsenin; insanlara, bu adam kendi malını infâk edip dururken, başkasının malını yer mi? demelerini sağlamak için servetinden infâk eden gibi. Gayr-ı meşrû münâsebetinden dolayı töhmet altında kalan bir kimsenin, kendisini müttakî göstermesi de bu kabildendir.

İkinci derece: Riyâkârlığı ile, mübâh olan bir serveti veyâ zengin ve güzel bir kadını elde etmek maksadını gütmektir. Kendini Allah'ın azâbından korkar ve hattâ ağlar gösterir, bol va'z u nasihatler eder. Maksadı, herkes kendisine hediyeler yağdırsın, istediği kadını alsın. Veyâ âlim ve âbid bir adamın kızını alabilmek için, kendisini de âlim ve âbid göstermek gibi. Bütün bunlar, kaçınılması gereken riyâlardır. Zira Allah'a itâat ile dünyâ meta'nı kasdetmiştir. Fakat bu, birinciye nisbetle daha ehvendir. Çünkü maksadı harâma değil, mübâha kavuşmaktır.

Üçüncü derece: Her hangi bir maddî menfaat gözetmemek, yalnız halkın gözünden düşmemek, âbid ve zâhidlerden bilinmek için, kendisine çeki-düzen vermektir. Meselâ, koşarak yürürken vekar ile yürümek; gülünecek yerde gülmemek; şakacılık yapmamak ve bunların birine istiğfâr ve hüzn göstermek; bu arada insan oğlu ne kadar gaâfildir şeklinde konuşmalar yapmak gibi. Hâlbuki yalnızlıkta böyle davranmadığını, insanların gözünde büyümek için böyle davrandığını Allahu Teâlâ bilir. Yine, muayyen günlerde oruç tutup, terâvih ve gece namazı kılanları görüp de kendisine, ibâdette tenbel, dememeleri için onlara uyup bu ibâdetleri yapanlar da böyledir. Yine bâzı muayyen günlerde oruçlu olduğunu göstermek, insanların yermesinden korkmak sebebiyle susamış olduğu hâlde su içmemek veyâ dâvet edildiği hâlde yememek. Üstelik oruçlu olduğunu tasrih etmiyerek, mâzeretim var, şeklinde bahâneler göstermek gibi. Bu son şekilde olan iki pisliği irtikâb ediyor: Biri oruçlu olmadığı hâlde, oruçluyum diyor. İkincisi de, güyâ orucunda ihlâslı olduğunu ifade etmek istiyor. Şâyet böyle günlerde halk arasında yiyip içmek zorunda kalır, veyâ oruç tutmadığı bilinirse, hasta olduğum için oruç tutamadım veyâ dâvetin hâtırı için orucu bozdum, şeklinde uydurma mâ-

1-İSHAN	6-TEMKİNLİLİK
2-TAKVALI	7-HABERSİZ
3-CİNE	8-İŞLEME
4-MENFAAT	

zeretler göstermekten de geri kalmaz. Bu adam, riyâ ediyor demesinler diye, bu nevi mâzeret ileri sürmez, sabreder. Bilâhare bir münâsebet dü-şürerek, mâzeretini ifâde eder. Meselâ, falan adam dost ve ahibâbı seven ve yemek yedirmekten zevk alan bir insandır. Bugün bana isrârda bulun-du, ben de gönlünü hoş etmek için dâvetine icâbet ettim, şeklinde ko-nuşur. Veyâ annem bana çok düşkün, üstelik bana karşı çok tahammül-süzdür. Bir gün bile oruç tutsam, öleceğimi sanır. Bırakmaz beni ki, bu mübârek günlerde bir def'a olsun oruç tutayım, şeklinde konuşmalar ya-par ki, hepsi riyâdır. Bu gibi sözlerin dillerde dolaşması, riyâ tohumu-nun kalbe kök salmasından ileri gelir. İhlâs sâhibi olanlara gelince, on-lar böyle değil, onun Ramazan hâricindeki mübarek günlerde oruç tut-madığını Allahu Teâlâ'nın bildiğini bilir. Bunun için de kimseye aldırış etmez. Şâyet Allah rızâsı için oruç tutma hevesinde ise, yine onu Allahu Teâlâ'nın bildiğini bilir, bununla iktifâ eder. Bu bilgide başkasını ortak tutmak istemez. Bâzan başkaları da bana bakarak orucu yemesinler di-ye, kendini oruçlu göstermek ister ki, bu da şeytanın aldatmasından baş-ka bir şey değildir. Bunun da tafsîlatı gelecektir.

İşte riyânın dereceleri ve mürâilerin sıfatları bunlardır. Hepsi de Al-lah'ın gadabındadırlar. Riyâ, en büyük tehlikelerdendir. Çünkü bunda karıncanın ayak şamatasından daha çok gizlilik vardır. Kalbin gaallele-⁶rini, nefsin âfetlerini bilmeyen câhil âbidler şöyle dursun, fazîlet sâhibi ulemânın bile burada ayağı kayar.

18 inci BEYÂN : DÖRDÜNCÜ FASIL

5

KARINCANIN AYAK ŞAMATASINDAN GİZLİ OLAN RİYÂ

Bilmiş ol ki; riyâ, gizli ve âşikâre olmak üzere ikiye ayrılır. Âşikâre riyâ, insânı amel etmeğe sevkeden riyâdır. Bunun daha açığı riyâ mak-sadıyle amel etmektir. Bundan az gizli olanı, yalnız riyâ için yapılmayan ameldir. Meselâ, gece teheccüd namazı kılan kimseye, yalnızlıkta bu na-maz ağır geldiği hâlde başkasının yanında bunu hevesle yapmak gibi. Yâ-ni bu adam ibâdetini yalnız riyâ için yapmıyor, fakat başkalarının yanın-da daha neş'eli olarak yapıyor.

Bundan da daha gizli riyâ, başkasının onu görüp görmemesi amelin-de hiç bir sûretle te'sîr etmez. Ancak amelinin bilinmesini sever. Nice ihlâs ile amel edip riyâyı reddeden ve ameline bu şekilde devâm eden kimseler var ki, bütün bunlara rağmen amelinin çevrede duyulmasına sevinir ve duyulmasından duyduğu zevkle ibâdetine daha sıkı sarılır. İşte bu sevinmek de, gizli riyâyâ delâlet eder. Adamın gönlünde insanlara bir temâyül olmasaydı, insanların bunu duyması, neş'esini artırmazdı. Ate-

1-SONRA 2-YETİNME 3-İKİ YÜZLÜ 4-GARAB 5-HAY-KÜY
6-SIKINTI 7-BELA 8-İŞARE 9-MEYLETME

sin ağaçta gizlenmesi gibi, riyâ da onun kalbinde saklıdır. İşte halkın duymasından sevinmesi bunun delilidir. Sonra başkalarının duymasına olan sevincini anlar da bunu reddetmezse, gizli riyânın kökünü beslemiş olur ve bu sûretle kendisinde gizli bir hareket başlar. Sarâhaten olmasa da imâ ve işâret yolu ile ibâdetini duyurma sebeblerini araştırmağa başlar. Bâzan hâlini sözü ile değil; iş, hareket, kılık ve kıyâfetle izhâr etmek ister. Zayıflık, solgunluk, alçak seslilik, dudak sararması, tükürük kuruması, göz yaşlarının izi ve uykusuzluğa delâlet eden çok esnemelerle vaziyetini belli etmeğe çalışır.

Bundan daha gizli riyâyâ gelince; amelini duyurmak istemediği gibi, hiç bir sûretle duymalarından da memnûn olmaz. Ancak karşılaştığı kimselerin kendisine önce selâm vermelerini, saygı ve güler yüzle kendisini karşılamalarını, övmelerini, ihtiyâcına koşmalarını, alış-verişde kendisine müsâmaha etmelerini ve meclislerde kendisine yer vermelerini ister. Şâyet bu arzûlarında, biri kusur ederse bundan ağırlanır, adamdan hoşlanmaz olur. Âdetâ bu adam, kimsenin duymasını istemediği ve Allah rızası için yapmış olduğu ibâdeti sebebiyle insanlardan hürmet bekler. Öyle ki, bu ibâdetleri yapmasa kimseden bu saygıyı beklemezdi. Halk ile alâkalı olarak yapmış olduğu ibâdetin varlığı ile yokluğu müsâvî olmadıkça, yalnız Allah'ın bildiği ile kifâyet etmedikçe; karıncanın ayak şamatâsından da gizli olan riyânın gizli şâibelerinden kurtulmuş sayılmaz. Bütün bunların, yapılan ibâdetin sevâbını gidermelerinden korkulur. Bunlardan ancak addıklar korunur.

Hız. Alî'den (R.A.) gelen rivâyette; Kıyâmet günü Allahu Teâlâ Kurrâlara :

— Size alış-verişde kolaylık gösterilmedi mi? Sizden önce size selâm verilmedi mi? İhtiyaçlarınız görölmedi mi? Siz mükâfatınızı aldınız, size ecir yok, buyuracaktır, dedi.

Abdullah b. el-Mübârek'in anlattığına göre, Vehb b. Münebbih diyor ki: Seyâhate çıkanlardan biri arkadaşlarına: «Bizim mâl ve evlâdımızdan ayrılmamızın sebebi, onların arasında isyâna dalma korkusu idi. Fakat bu yolculukta daha çok günâha gireceğimizden korkuyorum. Zîra biriyle karşılaştığımız zaman, «dindarız» diye ondan hürmet, alış-verişde ikrâm bekleriz. Böyle şey olur mu?» dedi. Adamın bu sözünü duyan memleketin hükümdârı büyük bir kalabalık ile ziyâretine gider. Seyyâh, kalabalığı görünce, bunun ne olduğunu sorar, öğrenir. Bunun üzerine hemen yemek ısmarlar ve çenelerini oynata oynata sür'atle yemeğe devâm eder. Hükümdâr :

— Adamınız nerde? diye sorunca onu gösterirler. Hükümdâr :

— Ne hâldesin? diye sorar. O da :

1-AÇIK OLARAK

2-AÇIĞA ÇIKARMA

3-HOŞ GÖRÜLÜK

4-DENK ESİT

— Diğer insanlar gibi, diye cevap verir. Diğer bir rivâyette, iyiyim, der. Hükümdâr bakar ki kaba bir insan :

— Bunun istifâdeli tarafı yok, der ve geri döner. Bunun üzerine seyyâh :

— Allah'a hamdolsun ki, beni zemmeder olduğun hâlde Allah seni benden uzaklaştırdı, dedi.

İhlâs ile amel edenler dâimâ riyâdan korkarlar. Sâlih, amellerini insanlardan saklamak için gayret sarfeder; insanların kusurlarını gizlemeğe verdikleri ehemmiyet gibi, onlar da amellerini gizlemeğe ihtimâm gösterirler. Allahu Teâlâ da Kıyâmet günü herkesin huzûrunda onlara ihlâslarının mükâfatını verir. Herkes Kıyâmet günü Allahu Teâlâ'nın ancak hâlis amellerini kabûl ettiğini bilir. Mâl ve evlâdın, anne ve babanın fayda sağlamıyacağı Kıyâmet günü, ancak ihlâs fayda verecektir. Bunu bilip buna göre davranmak lâzımdır. O gün başkaları şöyle dursun, sıddıklar bile «nefsi, nefsi» demekle meşguldür. Bunlar, aynı uzaktan gelen Kâ'be ziyaretçileri gibidirler. Bunlar, Hicaz'da geçen akçayı temine mecbûr oldukları gibi, Kıyâmet günü de ihlâs ile alınan takvâ azığı fayda vereceğinden, akli başında olanlar onu te'mîne çalışırlar.

Demek ki gizli riyâ şâibeleri sayılamıyacak kadar çoktur. Ne zaman ibâdetinin başkası tarafından duyulmasına memnûn kalırsa kendisinde riyânın dallarından bir dal bulunduğunu anlamalı; küçük çocukların ve hayvanların ibâdetini görüp görmemesini mühimsemediği gibi, ihlâs ile amel edip yalnız Allahu Teâlâ'nın bilmesiyle kalaydı, akıllı insanların da ibâdetini bilip bilmemelerine aldıriş etmezdi. Çünkü onların da hayvânât ve çocuklar gibi, ne rızıkına, ne eceline, ne sevâbının çokluğuna, ne de azlığına bir te'sirleri olmadığı gibi, onların bilip bilmemeleri kendisi için farketmez. Şâyet bu düşüncede değilse, mutlak kendisinde bir riyâ kokusu var, fakat bu koku ameli bozup ecri mahvedecek şekilde değildir. Bunun da tafsîlâtı vardır.

Şâyet, tâat ve ibâdetinin duyulmasından sevinmeyen bir insân yoktur, sevinmenin hepsi kötü mü, yoksa bâzısı kötü ve bâzısı iyi midir? dersin :

Önce şunu deriz ki: Her sevinç mezmûm değildir. Meserret [sevinç], övülen ve yerilen olmak üzere ikiye ayrılır. Makbûl sevinç ise dört kısımdır:

MAKBÛL MESERRET [SEVİNÇ]

Birinci kısmı: Maksadı, hâlis niyyetle amelini gizlemektir. Halk bunu duyunca, bunu duyuranın Allahu Teâlâ olduğunu ve iyiliklerini açığa çıkardığını anlar. Bundan Allahu Teâlâ'nın kendisine hüsn-i muâmelede

1-KÖTÜLEME 2-CİDDİ GAYRET 3-KÖTÜ 4-KÖTÜLENEN
5-GÜZEL, İYİ

bulunduğuna delil çeker. Çünkü o, hem itâat, hem de isyânını gizlemiş, fakat Allahu Teâlâ kusurlarını örttüğü hâlde iyiliklerini açıklamıştır ki, bundan büyük lütuf olmaz. Buna sevinir. Bu sevinç, insanların duyduğuna değil, Allahu Teâlâ'nın kendisine lütufda bulunduğunadır. Nitekim Allahu Teâlâ :

قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا

«De ki: Ancak Allah'ın fazlı ile, rahmetiyle, işte yalnız bunlara sevininler.» (10 - Yûnus: 58) buyurmuştur. O, Allah katında makbûl bir insân olduğu kanâatine vararak sevinmiş gibi olur.

İkinci kısmı: Allahu Teâlâ'nın dünyâda kusurlarını gizleyip iyiliklerini açığa çıkardığından, Âhirette de aynı şekilde olacağına delil çeker sevinmektir. Nitekim Resûl-i Ekrem bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

مَا سَرَّ اللَّهُ عَلَى عَبْدٍ ذَنْبًا فِي الدُّنْيَا إِلَّا سَرَّهُ عَلَيْهِ فِي الْآخِرَةِ

«Allahu Teâlâ dünyâda kimin kusurlarını gizlerse, Âhirette de onları örter.» (656) Buna göre birinci kısımdaki sevinci bu ân için, ikinci kısımdaki sevinci de Âhîret için olmuş olur.

Üçüncü kısmı: Bunu duyanların da ibâdetle heves edeceklerine sevinmektir. Bununla berâber ecir çoğalır. Çünkü burada iki ecir kazanır Ecir bir amelinin gizlemek mükâfatı, diğeri de ona bakarak amel edenlerin mükâfatıdır. Hâlbuki kendi ecrinden bir şey eksilmez. Bunu beklemek sevinmeğe değer. Zira hayâl ettiği kazanç artışını görmek zevklidir.

Dördüncü kısmı: Onun ibâdetini duyanlar samimiyetle onu över ve Allah'ın itâat edeni sevip, gönülleri Ona meylettirmesinden ötürü, övmelerine sevinir. Çünkü öyle müslümanlar var ki, ibadet ehlini gördükleri zaman ona kızar, hesed eder, onu zemmeder, onunla alay eder, onu riyâkârlığa nisbet eder de, kat'iyen onu övmezler. Bunlar kendisini değil, başkasını da ibâdetinden dolayı samimiyetle övdüklerinde kendi ihlâsı sebebiyle ona da aynı şekilde sevinir.

Beşinci kısım, mezmûm olan sevinmedir.. Bu da insanların gönlünde yer aldığına sevinmiş olmasıdır. İhtiyaçlarında ve diğer husûslarda onların kendisine hürmet göstermelerine sevinir. Bu sevinç ise mekrûh-
dur.

(656) Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

19 uncu BEYÂN: BEŞİNCİ FASIL

GİZLİ VE ÂŞİKÂRE RİYADAN, AMELİ MAHVEDİP ETMEYENLER

Bu hususta deriz ki: Kul ihlâs ile amele başladıktan sonra hâtırına riyâ gelirse, bu riyâ, yâ ameli bitirdikten sonra veyâ bitirmeden önce gelir. Şâyet amelini bitirdikten sonra, amelini duyurmaksızın içine bir sevinç gelirse, bunun ameline bir zararı yoktur. Çünkü amel, ihlâs ile tamamlanmıştır. Ameli yaptıktan sonra gelen riyânın zarar vermiyeceğini umarız. Bilhâssa onu duyurmak istemediği, duyulması için çalışmadığı, fakat Allah tarafından duyurulmuş olup bu hususta gönlüne bir sevinç doğmuş ise, bunda bir zarar yoktur. Ancak amelini ihlâs ile bitirdikten sonra onu başkalarına duyurmak sevdâsına düşer ve bunu söylerse, o zaman yine korkulur. Bu amelin mahvedildiğine dâir rivâyetler vardır. Rivâyete göre; adamın biri: «Ben akşam Bakara sûresini okudum.» deyince İbn Mes'ûd (R.A.): «İşte, okuduğundan nasibin budur.» dedi. Rivâyete göre adamın biri de Resûl-i Ekrem'e gelerek:

— Tam bir sene oruç tuttum, deyince, Resûl-i Ekrem :

مَا صُيْتُ وَمَا أَفْطَرْتُ — Ne oruç tuttun, ne de iftâr et-

tin! (657) buyurdu. Bâzıları, Resûl-i Ekrem'in böyle buyurması, onun bunu söylemesinden; diğer bâzıları da seneyi tamâmen oruç tuttuğundan-
dır, demişlerdir. Her iki rivâyet de, adamların riyâdan hâli olmadıklarını ortaya koymaktadır. Yoksa amelden sonra yaptığını söylemenin amelini ibtâl etmesi, uzak bir ihtimâldir. Burada en uygunu, geçmiş amelinin mükâfâtını göreceği, bilâhare yaptığı riyânın da cezâsını çekeceği husûsunu söylemektir. Fakat daha ameli bitmeden amel içinde riyâkârlık yapmasındaki hüküm ayırdır. Bu riyâ, bâzan namaz ve ameli ibtâl eder. Meselâ, ihlâs ile başladığı namaz tamâm olmadan önce riyâyâ teveccüh edecek olursa, bu riyâ, yâ amellere te'siri olmayan, yalnız bir sevinçten ibâret kalır veyâ amel'e tesiri olur. Şâyet riyânın amel'e te'siri olur; ihlâs ile başlanılan amel, riyâ ile neticelenirse ecri mahvolur. Bu, nâfile namaza başlayan bir kimsenin, birden hâtırına parklarda gezmenin, yâhut bir resmi geçit varsa, ona bakmayı, yâhut da bir yerde unuttuğu malını hatırlayarak hemen onu gidip almayı istemesi gibidir. Şâyet kendini gören olmasaydı, der'akab namazını bozup bu arzûsunu yerine getirirdi. Bütün bunlar muvâcehesinde, o, görenlerden utanarak ibâdetine devâm edenin hâline benzer. Bu adamın kılmakta olduğu namaz, farz bir namaz idiyse, onu iâde etmesi gerekir. Nitekim Resûl-i Ekrem :

(657) Müslim, Ebû Katâde'den rivâyet etmiştir.

1-BOŞ 2-SONRA 3-HEMEN, DERHAL 4-KARŞI

الْعَمَلُ كَالْوَعَاءِ إِذَا طَابَ آخِرُهُ طَابَ أَوَّلُهُ

«Amel bir kab gibidir, sonu iyi olursa evveli de iyi olur.» (658) buyurmuş ve itibârı, hâtimeye yâni neticeye bağlamıştır.

Yine bir rivâyette: «Amelinde bir miktar riyâ eden kimsenin, o riyâsı, amelinin evveliyâtını da mahveder.» (659) buyurulmuştur.

Bu anlattığımız, müstakil bir ibâdet olan namazda düşünülebilir. Yoksa sadaka ve kırâatte düşünülemez. Çünkü bunların her cüz'ü müstakil bir ibâdetdir. Riyânın geçmişe şümûlü olamaz. Hac ve oruç ise namaz gibidir. Fakat hâtırına geçen riyâ, sevab kasdı ile ibâdeti tamamlamasına mâni' değilse; meselâ, namaza başlamış, bu defa ardına cemâat toplanmış, buna sevinerek gösteriş için namazını daha güzel kılmağa başlamış ve fakat bunlar olmasa da yine namazını kılacaktı. Burada riyâkârlığı, yalnız amelini daha güzel yapmağa kendisini sevk etmiştir. Şâyet riyâ galebe çalar, sevab niyyeti kapalı kalır, kaybolacak hâle gelirse, bu niyyetle işlenen rükünlerin de ifsâd olması gerekir. Zira biz, başlangıçtaki niyyeti kâfi gördük ama, bu niyyeti gölgeleyecek başka bir şey'in âriz olmamasını da şart koştuk. Hâlbuki riyâ, o ihlâs niyyetini gölgelemiştir. Bununla berâber ibâdete girişteki niyyete ve sevabda kasdinin devâmına bakarak, âriz olan riyânın ibâdeti bozmama ihtimâli de vardır. Hattâ sonra gelen riyâ o niyyeti zayıf düşürürse de, ihlâs ile başladığı için ibâdeti ifsâd edilmez denebilir.

Fakat Hâris-i Muhâsibî, bundan daha ehven olan hâllerde bile amelin fâsîd olduğunu kabûl etmiş ve demiştir ki: İbâdetini insanların duymasına yalnız sevinen kimsenin bu ibâdetinde insanlar fırkalara ayrılmış ve bir kısmı bu kadarı da amelini mahveder, demiştir. Çünkü o, başlangıçtaki azim ve niyyetini bozmuş, insanların kendisini övmesine meyletmiş, amelini ihlâs ile bitirememiştir. İtibâr, hâtimeyedir. Sonra devamla: «Ben bu adamın amelinin mahvolmasıyla hükmedemiyeceğim gibi selâmette olması ile de hükmedemem. Bu hususta ihtilâf olduğu için, ben sükûtu tercih ederim. Fakat benim temâyülüm, riyâ ile sona eren amelin mahvolması tarafındadır.» demiştir. Sonra devamla: «Şâyet Hasan-ı Basrî, bunlar iki ayrı hâllerdir, yâni biri ihlâs, diğeri riyâdır. İlki ihlâs olursa sonra gelen riyâ buna zarar vermez, dedi, sen buna ne dersin? Hâlbuki rivâyete göre adamın biri Resûl-i Ekrem'e :

(658) İbn Mâce, Muâviye'den rivâyet etmiştir. Hadis yukarda geçmiştir.

(659) Buhârî ile Müslim'in buna yakın rivâyetleri vardır.

1-KAPLAMA	7-NETİCEYE BAĞLAMAK
2-BOZMA	8-MEYLETME
3-YETERLİ	
4-YAPISMA	

— Ya Resûlallah, ben amelimi gizli yaparım, duyulmasını istemem, fakat duyulur. Duyulunca da sevinirim, deyince. Resûl-i Ekrem :

لَكَ أَجْرَانِ أَجْرُ السِّرِّ وَأَجْرُ الْعَلَانِيَةِ — Senin için iki ecir vardır, biri

yapma mükâfâtı, diğeri de duyulmasının mükâfâtıdır, (660) buyurdu.» Bunlar amelin mahvolmamasını gösteriyor demek istedi ve sonra haber ve eser üzerinde durarak, Hasan-ı Basri'nin: «Ona zarar vermez.» sözü, yâni ameli terketmez. Kendisi Allah rızasını murâd ettiği amelde gelen bu gibi riyâ hâtıraları ona zarar vermez demektir. Yoksa önce ihlâs ile niyyet ettikten sonra ihlâsı bırakıp riyâyâ dönerse, ona zarar vermez demek istememiştir. Hadis-i şerife gelince; onun hakkında uzun bir tefsir yapmıştır ki, neticesi üç tevcihden mürekkebirdir.

⁵**Birinci tevcih :** İhtimâl ki, amel bittikten sonra duyulmuştur. Bunun aksini ifâde eden bir hâl yoktur. Bu hâlde tabiatıyla geçmiş amele zarar vermez.

⁵**İkinci tevcih :** Duyulduğuna sevinmesi, kendisine uyulup aynı amelin başkaları tarafından da yapıldığı için, yâhut da yukarda anlattığımız makbûl olan başka sebeplerden dolayı sevinmiş olmasıdır. Yoksa insanlar nezdinde mevki sâhibi olduğu için sevinmez. Çünkü Peygamber Efendimiz, ona bu hususta da «Bir ecrin var.» buyurdu. Ecir ancak böyle olur. Yoksa insanların övmesine karşı ecir alacağını kimse söylememiştir. Ol- sa olsa afvı umulur, denebilir. Aksi hâlde ihlâs ile amel edene bir ecir, riyâ ile amel edene iki ecir var demek olur ki, böyle şey olamaz.

⁵**Üçüncü tevcih :** Hadisin senedi üzerinedir. Ebû Hureyre'den rivâyet edenlerin çoğu hadisi gayr-ı muttasıl olarak rivâyet etmişlerdir. Çoğu, (sikaadan bir zât olan) sahîh bir zâta mevkûfen rivâyet eder. Bâzıları da ref'eder. Ortada umûmî hükümler mevcûd iken mürseller ile uğ- raşmağa lüzûm yoktur, der. Hâris-i Muhâsibi'nin anlattığı bunlar- dır. Ve kat'i hükme varmamakla sonradan âriz olan riyânın ameli mah- vedeceği tarafa meyletmiştir. Bize göre en doğrusu, bu kadar riyânın amelde bir te'sir hûsûle getirmedeği ve ameli ihlâs üzerine başladığı niyyet ile devâm ettirdiği takdirde amelinin fâsid olmamasıdır. Çünkü başladığı hâlis niyyeti devâm etmektedir.

Riyâ hakkında vârid olan haberlere gelince: Yalnız halkı gözönünde bulundurarak yapmış olduğu amellerde tatbik edilir. Şirket ile alâkalı rivâyetlerde her iki tarafın müsâvî olması veyâ gösterişin daha gaalib ol-

(660) Beyhaki İbn Mes'ud'dan, Tirmizi ve İbn Hibbân Zekvan'dan rivâyet etmişlerdir.

1-ARALIKSIZ 2-VAKFEDİLEREK 3-LÂĞV EDİR
4-GÖNDERİLMİŞ 5-Tefsir 6-TAKILMIŞ 7-MEYDANA GELME
8-BOZUK 9-DENK, EŞİT

ması hâliyle alâkalıdır. Fakat ihlâsa nisbetle riyâ tarafı zayıf olursa, sadaka ve diğer amellerin sevâbını ifsâd edemiyeceği gibi, namâzı da ifsâd etmemesi gerekir. Bununla berâber ona borç olan, yalnız Allah rızası için ihlâs ile namaz kılmaktır. Hâlis demek, hiç bir ihtilâtu [karışımı] bulunmayan demektir. Böyle riyâ karışımı ile kılınca emri yerine getirmiş sayılmaz da denebilir. En doğrusunu Allah bilir. «İHLÂS KİTÂBİ»nde kâfi derecede beyânda bulunduk. Oraya da mürâcaat edebilirsiniz. Buraya kadar anlattığımız, ihlâs ile başlanan ibâdete; yâ ibâdet esnâsında veyâ ibâdet bittikten sonra karışan riyânın hükümleri idi.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Üçüncü kısım, niyyet ânındaki riyâdır. Namaza başlarken riyâ ile başlamaktır. Şâyet sonuna kadar bu riyâ devâm ederse, kıldığı namazın namaz olmayıp iâdesi gerektiğinde ihtilâf yoktur. Şâyet namaz içinde pişmân olup riyâdan vaz geçerse, ihlâsa dönüp ihlâs ile namazı bitirmişse, bunun hakkında da üç görüş vardır:

1. Bir fırka, başlangıç sahîh olmadığı için devâmı sahîh olmaz. Namazı keser ve yeniden ihlâs ile niyyet ederek kılar, dedi.

2. Bir kısmı da, nerede riyâdan vaz geçip ihlâsa dönmüşse oraya kadar kıldıklarını, namazdan çıkmadan tekrar kılar, namazı bozmaz, iftitah tekbiri bâkidir. Zira tekbir-i tahrime bir âkiddir. Riyâ ise kalbde bir hâtıradır ki, tekbiri, âkid olmaktan çıkaramaz. Yâni namaza başlaması, başlamak sayılır. Ancak ikinci rek'atta niyyetini düzeltmişse yeniden o rek'atları kılar, demişlerdir.

3. Diğer bir kısmı da, hiç bir şey lâzım gelmez. Kalbinden istiğfâr ederek namazını tamamlar. Çünkü itibar, hâtimeyedir. İhlâs ile başlayıp riyâ ile bitirdiği amel mahvolduğu gibi, riyâ ile başlayıp ihlâs ile bitirdiği amel de makbûl olur, dediler. Muvakkat, geçici necasetle pislenen beyaz elbise gibi, yıkandığı zaman temizlenir. Namaz, rükû, sücûd, ancak Allah için olur. Başkası için yapılır ve Allah'tan başkasına secde ederse kâfir olur. Fakat bunun vaziyeti böyle değil, ibâdetine bir riyâ ve bir gösteriş eklenmiş, bilâhare de tevbe ve nedâmet ile bundan vaz geçerek, insanların övgü veyâ yermesine aldırış etmemiştir. Binâenaleyh namazı sahîhdir dediler.

Bu ilk iki fırkanın görüşleri, tamâmen fıkhi kıyasların dışında kalır. Bunların başında rükû ve sücûdleri iâde eder de iftitah tekbirini iâde etmez diyenler gelir. Zira rükû ve sücûdleri sahîh değilse, namazda fazla hareketlerde bulunduğu için, namazı zâten fâsiddir. «Hâtimeye nazaran namazı sahihtir» diyenlerin sözü de böyledir. Riyâ, niyyeti bozuyor. Asıl riâyet edilmesi gereken, namaza başlarken hâlis niyyettir.

1-BOZMA

6-MÜVAKKATİ

11-BUNDAN DOLAYI

2-YETERLİ

7-PİSLİK

12-SON

3-İLK

8-SECDE

4-DEVAMLI

9-PİŞMANLIK

Hâlbuki fıkhi kıyâsa ittibâen şöyle denilmeli idi: Başlangıçta sırf ri-yâyı niyyet etmişse, zâten başlangıç sahîh değil; başlangıç sahîh olma-yınca, müteâkib hareketler de sahîh değildir. Meselâ, namaz kılmak niy-yeti olmayan bir kimse, insanlar kendisini gördükleri için elbisesi pis de olsa aldırış etmeden namaza başlar. Bu, niyyetsiz namazdır. Çünkü niy-yet, dinî bir arzûdan doğar. Burada ne dinî bir sâik var, ne de dinî bir icâbet. Bu, namaz değildir. Fakat namaz kılmak niyyetinde idi de ancak insanlar gördüğü için daha da heveslendi ve övülmesini isteyerek kıldı ise, burada iki sebep toplanmış oldu. Böyle iki sebebin toplanması, ya tahlil ve tahrimesi bulunmayan, yâni giriş ve çıkışı bulunmayan sadaka ve Kur'ân okumakta olur veyâ başlangıcı ve sonu bulunan namaz ve hac gibi ibâdetlerde olur. Şâyet sadakaya ri-yâ karışmışsa, ri-yâsı nisbetinde günahkâr, ihlâsı nisbetinde de sevâba nâil olur. Âyet-i Celile'de: «Zerre kadar iyilik işleyen mükâfâtını bulur, zerre kadar kötülük işleyen de ce-zâsını görür.» buyurulduğuna göre sahîh niyyeti kadar mükâfat, fâsid niyyeti kadar da ikâb görür ve bu ihlâs ile ri-yâ birbini mahvetmezler.

Şâyet bu ihtilât [karışım], niyyetinde yapılan karışıklık sebebiyle fâ-sid olan bir namazda ise, o zaman kıldığı namaza bakılır. Namaz ya farz veyâ nâfiledir. Nâfile ise hükmü, aynen sadaka gibidir. Bir cihetden âsî, bir cihetten ise mutîdir. Namazı fâsiddir. «Buna uymak bâtıldır» dene-mez. Meselâ, terâvih namazı kıldırان bir adamın gerek kırâet, gerek di-ğer tavır ve davranışından, «Bu adamın maksadı gösteriştir, eğer peşin-de cemâat olmasa, evde yalnız kılssa terâvih kılmazdı. Binâenaleyh, buna uymak sahîh değildir» diye hüküm çıkarmak doğru olmaz. Bu, çok uzak bir ihtimâldir. Belki her ne kadar bu gibi gösterişleri varsa da, bu adam bu nâfile ibâdetle yine Allah rızasını kasdetmiştir. Bu kasdı ile namazı sahîh, ona uymak ise câizdir. Şâyet böyle bir ri-yâsı varsa, onun da ce-zâsını çeker demek en doğrusudur.

Fakat kıldığı, farz bir namaz olup, hem sevab, hem de gösteriş niy-yetleri var ve aynı zamanda her biri müstakil değil, yâni her ikisini bir-den niyyet etmişse, bu niyyetle kıldığı namaz borcuna sayılmaz. Çünkü yalnız Allah rızası için kılacaktı, onu yapamadı. Şâyet her sebep müsta-kil ise, yâni ri-yâ olmasa da borcu olan farzını kılacaktı veyâ borcu ol-masa da ri-yâ için bir nâfile namaz kılacak idiyse, şimdi ikisi toplanmış ve böylece bir farz namazı kılmış ise. İşte burası düşündürür. Meselâ, adamdan istenen, yalnız Allah rızası için namaz kılmaktır. Bu, ri-yâyı katmakla ihlâsı ortadan kalktı, kalktığı gibi de namaz sahîh değildir de-nildiği gibi, bu adam müstakil Allah rızası için namaz kılacaktı. Bu is-tiklâliyet var. Her ne kadar buna bir de ri-yâ karışırsa karışsın farzı düş-mez de denebilir. Bu, gasbedilen yerde kılınan bir namaz gibidir. Bu gi-bi yerde namaz kılmakla âsî olursa da borcunu edâ etmek ve farzı yeri-

1-TABI TUTARAK 2-SIRAYLA 3-SEVKEDEN 4-İLK TEKBİR
5-BOZUK 6-CEZA 7-İSYANKAR 8-İTAATKAR 9-BUNDAN DOLAY
10-MÜSTAQİLLİK

ne getirmek bakımından mutî olur. Her iki ihtimâl de bu namazda vardır.

Şâyet riyâ, namazın aslı ile alâkalı olmaz da, başlaması ile alâkalı olursa; meselâ evinde yalnız kılsa, namazı son vakitlerde kılacakken, cemâat olduğu için onlara gösteriş olarak ilk vaktinde kılmak gibi, bu şekil riyâ, namazın sıhhatine mâni değildir. Çünkü namazın aslında riyâ yoktur, vaktini tesbîtte riyâ vardır. Bunun, niyyete te'siri olamaz. Bizim anlattığımız, amele teşvîk eden riyâ hakkındadır. Fakat yalnız insanların duymasıyla sevinmekten meydâna gelen riyânın amel üzerinde te'siri yoksa, namaza zarar getirmez.

Bu anlattıklarımız, fıkıh ölçülerine muvâfık düşen görüşlerimizdir. Aslında mes'ele mühimdir. Fakîhler fıkıh kitaplarında müstakil olarak buna temâs etmemişlerdir. Bu hususta konuşanlar, fıkıh kaanunlarını ve namazın sıhhat ve fesâdındaki fetvâları düşünmemişler, ancak kalbleri temizleme ve ihlâs talebindeki hırâ ve hevesleri; kendilerini ibâdetleri ifsâda teveccüh ettirdi. Görüşümüze binâen anlattıklarımız en iktisadlı bir yoldur.

Her şey'i olduğu gibi ancak Allah bilir.

20 nci BEYÂN : ALTINCI FASIL

RİYÂNIN TEDÂVİSİ VE KALBİ TEMİZLEME YOLLARI

Buraya kadar yaptığımız izahdan, riyânın amelleri mahvedip, Allah'ın gadabına sebebiyet verdiğini, büyük tehlikelerden bulunduğunu öğrenmiş olduk. Kendisinde riyâ bulunan kimsenin, bunu bir an evvel izâlesi için uğraşması, mücâhede etmesi, hattâ zorluklara katlanması gerekir. Şifâ, çirkin ve acı ilâçları içmektedir. Bu bir mücâhededir ki, bütün insanlar buna mecbûrdur. Zira her çocuk, iyiyi ve kötüyü aramıyacak şekilde zayıf olarak yaratılmıştır. O, gözünü açıp insanlara baktığı zaman, bunların birbirine karşı yapmacık hareketlerde bulunduklarını görür. O da ister istemez onları taklide koyulur, bu hâl kalbinde yerleşir. Onu kalbinden söküp atmak, şehvet kuvvetine karşı koymak ve şiddetli mücâhede ile mümkün olur. Kimse bu mücâhedeye muhtâç olmaktan kurtulamaz. Fakat bu mücâhede önceleri ne kadar zor ise de, neticesi o nisbette çok kolaydır. Riyânın tedâvisi için iki makam vardır. Birincisi, riyâ ağacının köklerini kalbden söküp atmak, ikincisi şu anda hâtırına geçenleri def'etmektir.

BİRİNCİ MAKAM

Birinci makaam: Riyâyı kökü ile kalbden söküp atmaktır. Riyânın aslı, mevki sevgisidir. Tafsîlâtına girdiğimiz zaman; bunu üç asılda toplarız. O da övülmeyi sevmek, zemden kaçınmak ve insanlarda olan şeylere

1-FIKIH ALIMI

2-BORMA

3-GAZAB

4-MAHV, GİDERİLME

tama' etmektedir. İnsânı riyâkârlığa sevkeden bunlardır. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin rivâyetinde; Bedevinin biri Resûl-i Ekrem'e :

— Adam var ki, hamiyet ve gayretinden dolayı harbeder, adam öldürür, yâni mağlûb oldu demesinler diye muhârebe eder; adam da var ki, herkesin gönlünde yer etmek, bir rütbe almak için cenk eder, adam da var ki, nâm salmak için çarpışır, deyince, Resûl-i Ekrem :

مَنْ قَاتَلَ لِيَكُونَ كَلِمَةً لِلَّهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

— Ancak i'lâ-yı Kelimetullah [Allah'ın adını yüceltmek] için harbeden kimse, Allah yolundadır, (661) buyurdu.

İbn Mes'ûd (R.A.) da: «İslâm ve düşmân orduları karşılaştığı zaman, melekler iner, herkesi kendi mertebesine göre yazarlar. Meselâ, falanca nâm almak için, falanca mülk edinmek için harbediyor. Vatan için cihâd ise, dünyâ tama'ına işârettir. Bu sûretle onları tezyîf ederler.» demiştir. Hz. Ömer (R.A.): «Bakarsınız bir kimse için «Falanca şehid oldu» derler. Hâlbuki araştırırsanız atının terkiler'ini para ile doldurduğunu görürsünüz.» demiştir. Yine Resûl-i Ekrem :

مَنْ غَزَا لَا يَبْغِي إِلَّا عِقَالًا فَلَهُ مَا نَوَى

«Kim gazâ

eder de, gazâsından maksadı bir deve bağı olursa, onun için niyyet ettiği vardır.» (662) buyurmuştur. Yâni herkes niyyetine göre mükâfat alır. Peygamberimiz burada, muhârebe eden kimsenin tama'ına işâret buyurmuştur. Bâzan adam yaptığı iyi işinden dolayı övülmek istemez. Fakat yerilmekten de hoşlanmaz. Zengin cömerdler arasında bulunan cimriler gibi. Cömerd zenginler çok verirler. Bu cimri de yerilmemek için az az verir. Kahramanlar arasında bulunan korkaklar gibi; bu adam zâten övülmez, fakat yerilmekten korktuğu için, harb meydânından kaçmaz. Geceyi sabahlara kadar namaz kılan kimseler arasında bulunan gibi. Zâten övülmesine imkân yoktur, ancak yerilmesin diye o da onlar arasında bir kaç rek'at namaz kılar. Bunun içindir ki, techîl edilir korkusu ile bilmediği bir husûsu bilenden sormaz da, bilmeyerek fetvâ verir. Câhil olduğu hâlde kendisini ulemâdan gösterir. Bütün bunlar yalnız yerilme korkusu ile yapılan işlerdendir.

İşte insânı riyâkârlığa sürükleyen şu üç sebeptir, yâni övülmek zevki, yerilmek korkusu ve insanlardan bir şey ummaktır. Bunlardan kurtu-

(661) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(662) Nesel rivâyet etmiştir.

luş çâresi ise, bu kitâbın birinci kısmında hulâsaten beyân ettiğimiz hususlardır. Fakat burada da hâssaten riyâ ile alâkalı tedâvî çârelerini zikredelim. Şübhe yok ki, insan oğlunun bir şey arzûlayıp ona heves etmesi, yâ şimdiki hâlde veyâ gelecekte kendisi için faydalı ve zevkli olduğunu zannettiği içindir. Şâyet şu anda tatlı olmakla gelecekte acı olduğunu anlarsa, kolayca ondan vazgeçer. Meselâ, balın tatlı bir şey olduğunu bilir, ona heves eder. Fakat içinde zehir olduğunu anlayınca hemen ondan vazgeçer. İşte zevkli sandığı riyâkârlığın da ilerdeki zararlarını bilmekle kolayca bundan vazgeçebilir.

Mürâî, riyânın zararlarını, kalbini bozduğunu, tevfik-ı ilâhiden bu anda kendisini uzaklaştırdığını, Âhiretteki azâbını, Allah'ın kendisine olan gazabını, mahşer, yerinde, «Yâ gâdir, yâ fâcir veyâ mürâî!» diye çağırılarak, Allah'a ibâdet ile dünyalık peşinde koşmaktan, yaptığı ibâdetle insanların gönüllerini avlayarak Allah ile alay etmekten, kullarca sevilmeğe çalışmakla, Allah'ı buğzettirmekten, Allahtan uzaklaşmakla onlara yaklaşmaktan, onların övgüsünü Allah'ın zemmi üzerine tercihden ve onların rızasını Allahın gazabında aramaktan utanmadın mı? Bir tânesi üzerine de Allah'ı tercih edemedin mi? diyerek yaratıklar arasında rezil - rüsvây olacağını düşünmedin mi? denecektir. İnsân oğlu bu rezâleti düşündüğü, dünyalıkta kullardan edindiği istifâde ile Âhiretteki kaybını karşılaştırdığı ve Âhirette kaybettiği mükâfatını, hâlbuki ihlâs ile yaptığı bir amelinin bile sırasına göre bütün günahlarına ağır geleceğini düşündüğü ve riyâ ile yapıldığı için aynı amelin günahlar tarafına geçtiğini ve bu sûretle Cehennem'e sürükleneceğini hâtırladığı takdirde, elbette bundan vazgeçer. Riyâda yalnız ameli mahvetmekten başka bir şey olmasa da, bu kadarının bile kâfi olduğunu düşünmeli, hattâ buna rağmen diğer sevabları ağır gelip Cennet'e gitse bile riyâ ile yapmış olduğu amelini eğer bir niyyet farkı ile ihlâs ile yapsa onun sâyesinde Cennette daha üstün mevki kazanacağını hâtırlamalı, bütün bunlardan riyâ sebebiyle düştüğünü bilmeli ve riyâdan vazgeçmelidir. Bunların hâricinde dünyâda da insanların gönüllerini avlamak için çektiği zahmeti düşünmelidir. Birinin gönlünü alırken diğeri darılır. Bâhusûs Allah'ın gazabında kulların rızasını arayan kimsenin, ne dünyâ, ne de Âhirette bir fayda görebileceğini düşünerek, onları Allah üzerine tercih etmemelidir.

Maddî menfaat ümidiyle gösteriş yapıyorsa, kulların kalblerinin Allah'ın yed-i kudretinde olduğunu, Allahu Teâlâ irâde etmeden bir şey yapamayacaklarını, rızkı verenin yalnız Allah olduğunu, insanların eline bakan kimsenin zillet ve meskenetten kurtulamıyacağını, şâyet murâdına erse bile dâimâ onların minneti altında kalıp onlara karşı küçük düşeceğini bilmelidir. Bunları bilen bir insan böyle boş ümide kapılarak Allah katındaki fazîleti terkeder mi?

1-İKİ YÜZLÜ

6-YETERLİ

2-YARDIM

7-TEMBELLİK

3-ZULMEDEN

İnsanların yermelerinden korktuğuna gelince; bundan korkmakta da bir mâna yoktur. Çünkü Allahu Teâlâ yermedikten sonra, insanların yermesi hiç bir zarar getirmez. Ne ömrüne, ne rızıkına, ne de Cenâb-ı Hak'ın Cehennemlik olmasına ve ne de Allahın gazab ve buğzetmesine bir te'siri olur. Mahlûkaatın cümlesi âcizdir. Başkası şöyle dursun, kimse kendisine bile zarar, kâr, ölüm kalım gibi bir şey getiremez.

İşte şu üç sebebin, âfet ve zararlarını iyice idrâk edip, fikrettiği takdirde, riyâdan nefret ederek Hz. Allah'a rücû eder, döner. Zira çalışan adam, zararı çok ve kârı az olan işe heves etmez. İnsanlar onun riyâ ettiğini bilseydi, herkes ondan nefret ederdi. Hâlbuki Allahu Teâlâ onu ergeç rezil-rüsvây edecek, herkes bu rezâleti ile kendisini tanıyacaktır. Riyâdan kaçınmak için yalnız bu kadarı bile kâfidir. Şâyet ihlâs ile amel etse, Allahu Teâlâ onu mahlûkatına teşhîr edecek, kendisini onlara sevdirecek, onları kendisine rabt edecek, bağlayacak ve onu medh u senâ edeceklerdir. Her ne kadar onların medhinde bir kemâl olmasa bile, neticede bu, böyle olacaktır. Aslında medihde bir kemâl olmadığı gibi, zemde de bir noksanlık yoktur. Nitekim şâirin biri: «Benim medhim zinet, zemmim ise ayıbdır.» deyince, Resûl-i Ekrem :

كَذَبْتَ ذَاكَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ «Yalan söyledin; o senin dediğin tek olan Allah'a mahsustur.» (663) buyurdu.

Zira zinet ve süs ancak O'nun medhinde, kusûr ise O'nun zemmettiğindedir. Sen Allah katında fenâ bir insân isen, insanların medhi ne fayda sağlar? Allah katında iyi bir insân isen, insanların zemmi ne zarar getirir?

Âhireti, onun ebedi ni'metlerini ve yüksek mevkîlerini hâtırlayan kimse, insanlarla alâkalı şeylerden ömrü boyunca nefret duyar, onların gussa ve kederlerine canı sıkılır ve gönlünü doğrudan doğruya Hz. Allah'a bağlayarak riyâ zilletinden ve insanların kalblerini araştırmaktan kurtulur. İhlâs sâyesinde, kalbi nurlanır, gönlü genişler ve Allah ile olan ünsiyyeti nisbetinde mükâşefe kapuları kendisine açılır. Artık o, halktan uzaklaşır, dünyâyı hakîr görür, Âhireti büyük bilir. Kalbinden halk sevgisi çıkar, riyâ bağları çözülür, ihlâs yolları ona açılır.

İşte buraya kadar dercettiklerimiz, riyâyı kökünden atabilmek için, ilimle olan tedâvi yollarıdır.

Ameli tedâvisine gelince: Fuhşu sevenlerin saklı yerler aradıkları gibi, mümkün mertebe ibâdetleri için gizli yer aramalı ve halka duyur-

(663) Hâkim, Ekra' b. Habis'den rivâyet etmiştir.

1-KÖTÜLENME 2-DÜŞMANLIK 3-BELA 4-GERİ 5-YETERLİ
6-GÖSTERME 7-KÖTÜ 8-GİZLİ SEYERİ AÇIĞA ÇIKARMA İLMİ
9-KÜÇÜK 10-ÇİRKİN 11-KÖTÜLEME

mak arzûsunu nefsinden kesecek şekilde saklanmalı da, ibâdetini Allah'tan başka kimse görmediğine emin olmalıdır.

Rivâyete göre Ebû Hafs el-Haddâdî'nin adamlarından biri, dünyâyı ve dünyâlık peşinde olanları zemmetti. Ebû Hafs: «Gizlemen gereken şey'i ifşâ etmiş oldun! Bundan sonra, artık toplantılarımıza gelme!» dedi. Bu kadarını bile ifşâyâ müsâade etmedi. Zira dünyâyı zemmin altında zâhidlik iddiâsı yatar. Riyâdan kurtuluşun en büyük çâresi gizliliğe riâyettir. Gerçi bu gizliliğe riâyet önceleri ağır ve zor gelir, fakat sonraları kolaylaşır. Çünkü Allahu Teâlânın yardımı ve tevfiği ona yetişir. Allahu Teâlâ, bir kavme verdiği ni'meti, onlar kendilerini bozmadıkça, ellerinden almaz. Mücâhede kuldan, hidâyet Allah'dandır. Kuldan, kapuyu çalmak, açmak ise Allah'dandır. Allahu Teâlâ, ihsân edenlerin ecrini zâyi³ etmez. Bir hasene de olsa, onu kat kat çoğaltır ve kendi fazlından ziyâdesiyle mükâfat verir.

İKİNCİ MAKAM

İkinci makaam: İbâdet esnâsında âriz⁴ olan riyânın önlenmesi hakkındadır. Bunu da öğrenmek lâzımdır. Zira nefsiyle mücâhede edip, kânâati, tama'⁵ kesmek, insanların gözüne girmek hevesinden vazgeçmek, medh ile zemme aldırış etmemekle kalbinden riyânın kökünü söküp atmak isteyen kimseyi ibâdet esnâsında da şeytan rahat bırakmaz. Çeşitli riyâ hâtıraları ile karşısına çıkar, vesvesesini ondan ayırmaz, nefsin arzusu da tamâmen zâil olmaz. Bunun için âriz⁶ olan riyâ hâtıralarını da yok etmeğe ehemmiyet vermesi lâzımdır. Bu hâtıralar da üç şekildedir. Bâzan tek bir hâtıra gelir, bâzan birbirini tâkib ederler.

Birincisi, ibâdetini insanların duymasını bilmek ve bilmelerini ummaktır. Sonra bunu, insanların yanında mevki sâhibi olma ve övülme sevgisi tâkib eder. Buna meylederek bunu öğrenmek ister. Bunların birincisine, mârifet, ikinci hâle şehvet, râğbet, üçüncü hâle ise fiil, yâni azm u tasmîm denir. Birinci hâtırayı, ikinci hâtıra tâkib etmeden refetmek için aranan kâmil kuvvet, ne zaman ki, hâtırına ibâdetini halkın bilme isteği veyâ halkın duymasını arzû etmek gelirse, hemen halkın bu ibâdeti bilip bilmemesinden sana ne kâr var? Allah biliyor ya, daha başkasının bilmesinden ne fayda? deyip onu reddetmeğe çalışmaktır. Şâyet⁷ halk tarafından övülmeye râğbeti buna eklenirse, daha önce riyânın âfetlerinde zikrettiğimiz hususları hâtırlamalı. Kıyâmet günü Allah'ın mekrine uğrayıp en dar zamanda perişan olacağını düşünmelidir. Yapmış olduğu ibâdetini insanların bilmesini arzû etmesi kendisini riyâkârlığa sürüklediği gibi, riyânın âfetlerini hâtırlamak da riyâyâ¹⁰ karşı nefret uyandırır da, o arzû ve isteğe karşı çıkar. Çünkü Allahın mekrine ve ikâabına uğrayacağını düşündükçe riyâdan nefret eder. Şehvet riyâyâ teş-

İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Cilt: 3 - F. : 43

1-YARDIM

7-İŞLER

2-İYİLİK

8-ÖNCEDEN KARARLAŞTIRMA

3-FAZLA

9-YÜCELTMEK

4-TAKILMIŞ

10-HİLE

vik ederken bu nefret de riyâdan uzaklaştırır. Nefis ise bunlardan kuvvetli olan tarafa uymak ister.

Demek ki, ibâdet esnâsında ârız olan riyâyı söküp atabilmek için üç şey lâzımdır. Birincisi mârifet, ikincisi, kerâhet ve üçüncüsü de ibâ ve i'râzdır. Bâzan insânın, ihlâsla başladığı bir ibâdete sonradan riyâ karışır da, mârifet ve kerâhet onu önlemeden insan bunu kabûl eder. Bunun sebebi, gönlün, yerilmeden hoşlanmayıp övülme aşkı ile dolu olmasıdır. Hırs, gönlünü kaplamıştır. Kalbinde başkasına yer kalmamıştır. Riyânın âfetiyle kalbinde, ibâdete başlarken sakladığı mârifet gider. Çünkü kalbinde övülme aşkı yer almıştır. Bu, gazabı yerip kendini hâlim ve yumuşak huylu göstermek isteyen, sonra da kendisini kızdırdıkları zaman, bu kararını unutup da birden bire kalbi hiddetle dolup gazabın âfetini unutan kimsenin hâline benzer. Bunun gibi, şehvet zevki kalbi doldurur ve mârifet nûrunu kalbden uzaklaştırır. Câbir, şu sözü ile buna işâret etmiştir: «Biz Resûl-i Ekrem ile ağacın altında, kaçmamak üzere muâhede etmiştik, fakat ölüm için biat etmedik, bu hususta söz vermedik. Bunun için Huneyn cenginde bunu unuttuk. Bunun üzerine: «Ey ağaç altında biat edenler» diye çağırıldık ve döndük. Zira kalblerimiz korku ile dolmuştu. Bu sebeble eski muâhedeği unuttuk, tâ ki bize hâtırlatıldı.» Âni olarak saldıran şehvetlerin çoğunda hâl böyle oluyor. Çünkü onun iman bağına olan zararını bilmek unutuluyor. Bu mârifet unutulunca kerâhet görünmüyor. Çünkü kerâhet mârifetin neticesidir.

Bâzan bu hâlde insan hâtırlar ve bu hâlde gelen hâtıranın Allah'ı gadablandıran bir riyâ olduğunu da anlar. Buna rağmen şiddetli iştîyâkından dolayı yine de riyâsına devâm eder. Nefsânî arzuları aklına galebe çalar da bu peşin zevkini önleyemez ve hemen tevbe edemez. Veyâhut şiddetli arzûsundan dolayı bunun üzerinde durmak istemez de, başka tarafa vurur. Nice âlimlerin hâtırına öyle şeyler gelir ki onları ona ancak riyâkârlık söyletir. O ise, yine bile bile, o sözüne devâm eder. İşte bunun cezası iki kat olur. Zira riyânın cezasını müdrik olduğu hâlde, onu kabûl etmiştir. Kerâhetten hâli olan mârifet, buna fayda sağlamamıştır. Yani riyânın hem kötü olduğunu bilecek, hem de ondan hoşlanmayacaktır. Bâzan insânda hem mârifet, hem de kerâhet bulunduğu hâlde, kerâhet tarafı zayıf fakat şehvet tarafı kuvvetli olduğu için, yine riyâyı dâvet eden sebepleri kabûl eder ve riyâkârlıkta bulunur. Buna da kerâhet fayda vermiyor. Çünkü riyâyı kerih görüp ondan hoşlanmamak onu yapmamağı gerektirir ki bunu yapamıyor.

Demek ki, ibâdet esnâsında ârız olan riyâyı önlemek için, üç şey'in toplanması lâzımdır: Mârifet, kerâhet, ibâ. Mârifet, riyânın kötülüğünü ve zararlarını bilmek, kerâhet, ondan hoşlanmamak, ibâ ise, ondan uzak kalmaktır. İbâ kerâhetin, kerâhet de mârifetin neticesidir. Mârifetin kuv-

1-TAKILMIŞ 2-İĞRENGLİK 3-KABUL ETMEMEK, TİKSİNMEK
4-YÜZ ÇEVİRMEK 5-BELA 6-CÖMERT 7-ANDLAŞMA 8-GAZA
9-BOŞ 10-İĞRENÇ, MEKRUH

veti, iman ve ilim nûrunun kuvveti nisbetindedir. Zayıflığı da gaflet, dünyâ sevgisi, Âhireti unutmak ve Allah katında olanı az düşünmek, dünyâ hayatının âfetlerini ve Âhiret ni'metlerinin büyüklüğünü, riyânın bütün hatâların başı ve her günâhın kaynağı olduğunu düşünmenin zafiyetindendir. Zîra mevki, dünyâlık sevgisinin zevki, kalbi karartır, düşünemez hâle getirir, âkıbeti düşünemez, kitâb, sünnet ve ilmin nûrları ile aydınlanamaz.

Şâyet, riyâdan hoşlanmayıp onu kerih gördüğü, bunun böyle olmasını istediği ve kendi imkânları ile bunu redde çalıştığı hâlde, yine de istemiyerek içinden riyâyâ bir temâyül uyandığında acaba bu da mürâilerden sayılır mı? dersin:

Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ kullarına güçlerinin yetmiyeceği bir tek-lifde bulunmaz. Şeytânı kalbinden söküp atmak ve ona vesvese verdir-memek kulun elinde değildir. Tabiatini şehvetlere meyletmekten uzaklaş-tıramaz. İnsânın yapabileceği, Allah'a ve Âhirete olan imânı, dinî bilgisi ve neticedeki kötülükleri bilmesiyle şehvetlerine karşı koymak ve bunu sevdirmemeğe çalışmaktır. İnsân, bu kadarını yapınca, nihâi vazifesini yapmış olur. Nitekim rivâyete göre Ashâb-ı Kirâm, Resûl-i Ekrem'e:

— Kalbimize öyle şeyler geliyor ki, bunları dilimizde konuşmak, bi-ze göklerden düşüp parça parça olmaktan daha ağır gelir, diye şikâyetle bulunduklarında, Resûl-i Ekrem:

أَوْقَدْ وَجَدْتُمُوهُ ذَلِكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ هـ

— Siz bu hâli buldunuz

mu? İşte açık iman budur, (664) buyurdu. Yâni insânın hâtırına her şey gelebilir, mümkün mertebe kötü şeyleri redde çalışmalıdır. Sarîh iman, buldukları o vesveseleri kerih görmeleridir. Yoksa vesveseye «Sarîh iman» denemez. Geride vesveseyi kerih görmeleri kalmıştır. İşte «Sarîh iman», onu kerih görmek ve ondan hoşlanmamaktır. Riyâ ne kadar ağır olsa da, Allah hakkında hâtıra gelen vesveseden hafıftır. Bu gibi vesve-seden hoşlanmamakla zararı kalkarsa, bundan daha ehven olan riyâ sev-gisinden hoşlanmamak da onun mes'ûliyetini kaldırır. Yâni riyâ sevgisi, istemiyerek de gelebilir, fakat onu kerih görmek, onun mes'ûliyetini yok eder.

Bunun gibi, İb n Abbâs' dan (R.A.) gelen bir rivâyette Resûl-i Ek-

rem: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَدَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ إِلَى الْوَسْوَاسَةِ هـ

«O Allah'a hamdederim ki, şeytânın hilesini vesveseye çevirdi.»

(664) Müslim rivâyet etmiştir.

1-HABERSİZLİK

6-AÇIK

2-ZAYIFLIK

7-EHVEN

3-MEYLETME

4-İKİ NÜZUL

(665) buyurdu. İbn Hâzîm de: «Nefsinden gelen kötü bir şey'e hoşlanmadığın zaman, ondan sana zarar gelmez. Fakat nefsinden gelen kötü şey'e yine kendi nefsin için râzı olursa, o zaman, nefsini itâb et ve kına!» demiştir. Demek ki sen i'râz edip kerâhetle reddettiğin zaman, şeytânın vesvesesi ve nefsin aldatması sana zarar vermez. Riyâyı hâtırlatan ve hâzırlayan bütün sebebler şeytandandır. Bundan sonraki meyil ve heves nefistendir. Riyâdan hoşlanmamak ve onu kerih görmek, akıl ve imandandır. Ancak şeytânın bu hususta başka bir aldatma yolu da vardır. Sana riyâyı kabûl ettiremediği takdirde, seni mütemâdiyen şeytân ile mücâdeleye dâvet eder. Maksadı, kalbinin huzûrunu selbedip ihlâsın sevâbından seni uzaklaştırmaktır. Zira devamlı şeytan ile mücâdele, Allah ile münâcâtın sırrından insânı uzaklaştırmaktır ki, bu, Allah katındaki mevkiine noksanlık getirir.

RIYÂ HÂTİRALARINI DEF' ETMEKTEKİ MERTEBELER

Riyâdan kurtulanlar, riyâ hâtıralarını def'etmekte dört mertebeye ayrılırlar.

Birinci mertebe: Riyâ şeytandandır deyip onu reddetmekle kalmayıp, daha iyidir zannıyla bu hususta uzun mücâdelelere girişmektir. Bu mücâdele, Allah ile olan münâcâtından ve bulunduğu hayır yolundan kendini alıkoyup âdetâ girdiği yoldan sarf-ı nazar ederek yolda karşısına çıkan yol kesenlerin tâkibine koyulmak gibi hakikî bir eksikliklerdir.

İkinci mertebe: Onunla uğraşmanın yolundan geri kalmak gibi bir eksiklik olduğunu bildiği için, hiç mücâdeleye girişmeden, yalnız bir tek-zib ile iktifâ etmektir.

Üçüncü mertebe: Bunu yalanlamak, az da olsa bir meşgale olacağından, yalnız ondan hoşlanmamakla iktifâ edip yoluna devâm etmektir.

Dördüncü mertebe: Riyâ sebeblerinin cereyânı,ânında, yine şeytânın kendisine hased edeceğini bildiği için, şeytânın ifsâdı arttıkça, o da inâdına ihlâsa ehemmiyet verir. Allah'ı düşünmek ve şeytânı daha da kızdırmak için sadaka ve ibâdetlerini çok daha gizli yapmağa gayret etmektedir. İşte şeytânı kızdırıp ümidini kestiren ve artık bir daha riyâ vesvesesiyle kendine yaklaştırmayan bu davranıştır. Rivâyete göre F u d a y l ' e :

— Falanca seni çekiştiriyor, dediklerinde, F u d a y l :

— Onu, ona yaptırana ben kızarım, dedi. Onlar :

— Kimdir yaptırana? dediklerinde, F u d a y l :

— Şeytandır. Allah o adamı afvetsin, ben şeytâna kızar, Allah'a ibâdet ederim, dedi. Yâni ona uymam demek istedi. Şeytân, bir kulun bu şekil davranışını görünce, onu daha fazla Allah'a yaklaştırmamak için ondan vazgeçer.

(665) Müslim, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

1-AZARLAMA 2-YÜÇ GEVİRME 3-İĞRENÇLİK 4-KÖTÜ
5-DEVALI OLARAK 6-ZORLA ALMA, KAPMA 7-YETİNME 8-BORMA

İbrâhîm-i Teymî diyor ki: Şeytan insânı kötülüğün kapusuna dâvet eder. Bu dâveti sezen insan, ona icâbet etmeyip daha çok ibâdete koyulsun. Bunu gören şeytân, artık ondan uzaklaşır. Şeytân, çağırdığı insânı mütereddit gördüğü zaman ümidlenir, onun peşini bırakmaz, fakat buna rağmen yine ibâdete devâmını görünce, artık ümidini keser, adamı terkeder. Hâris-i Muhâsibî şu dört mertebeyi güzel bir misâl ile izâh etmiştir. Diyor ki:

Bunlar, istifâde edip doğruya ve hidâyete ulaşmak için ilim ve hadis meclisine gitmek isteyen dört kimse gibidir. Bunların hak ve hakikati anlayacaklarından korkan bid'at sâhibi biri önlerine çıkar.

İlk gelene mâni' olur, onu yolundan alıkor da kendi bid'at meclisine dâvet eder. Fakat yolundan geri kalan adam oraya da gitmez. Bu sefer bid'at sâhibi onunla mücâdeleye başlar. Adam da bid'at sâhibi ile mücâdeleyi bir vazife telâkki ederek onunla mücâdeleye kalkışır. Bid'at sâhibi bunu da bir muvaffakiyet kabûl eder. Çünkü adamı yolundan alıkoymuş, lüzumsuz şeyle oyalamıştır.

İkinci gelenin yoluna çıkar, onu da bir müddet oyalar, fakat adam onunla daha fazla uğraşmadan yoluna devâm eder. Bid'at sâhibi bunu da bir zaman meşgûl ettiği için, yine memnûndur.

Üçüncüsünün yoluna çıkarsa da, üçüncüsü onun tarafına hiç bakmadan yoluna devâm eder. Bid'at sâhibi bundan ümidini keser.

Bu def'a dördüncü ile karşılaşır. Dördüncü ise hiç tarafına bakmadan yürüyüşüne daha da hız vererek yoluna devâm eder. Bid'atçının tamâmen ümidini kestiği bu dördüncüdür. İkinci bir karşılaşmada diğer üçünde bir ümidi olabilir, fakat bunda hiç ümidi kalmaz. Hattâ daha da sür'atle hedefine doğru gideceğinden korkarak onunla hiç karşılaşmak istemez.

ŞEYTAN'IN VESVESELERİNE KARŞI VAZİYET ALIŞ

Şâyet, şeytânın vesveselerinden emîn olunamayacağına göre, vesvese vermeden önce onu gözetleyip hâzır olmak mı, yoksa Allah'a tevekkül edip ibâdetle meşgûl olmak sûretiyle şeytânı düşünmemek mi vâcib olur? dersin :

Bilmis ol ki: Bu hususta üç görüş vardır :

4 Basrahîlardan bâzıları, kuvvetli insanların, şeytandan korunmaktan müstağni olduklarını, onların tamâmen Allah'a bağlanıp onun sevgisiyle meşgul bulunduklarını, şeytânın bunlara bir şey yapamayacağını bildiği için, onlardan ümidini kestiğini söylemişlerdir. İhtiyâr, zayıf ve âcizlerin içki içip zinâ etmelerinden ümidini kestiği gibi. Bu gibilere aslında mübâh olan dünyâlık, şarab ve domuz eti gibi olmuştur. Onlar dünyâ sevgisinden tamâmen râbitalarını kestiklerinden dolayı, şeytânın bunlarda

ümidi kalmamıştır. Bu bakımdan onların şeytandan çekinecek tarafları yoktur.

Şam âlimlerinden bazıları da, şeytandan, tevekkül ve yakini az olan kimseler korkar. Allahu Teâlâ'nın tedbirinde ortağı olmadığını yakinen bilen bir kimse, başkasından korkmaz ve şeytânın da hüküm ve irâde sâhibi olmayan âciz bir yaratık olduğunu, ancak Allahu Teâlâ'nın irâdesinin tecellî edeceğini, bunu bilenlerin başkasından korkmakta utanması gerektiğini de bilmelidir. Allahu Teâlâ'nın birliğine kat'i olarak yâni yakinen inanmak, onu, başkasından korkmaktan müstağni kılar.

İlim erbâbından bazıları da, her ne olursa olsun, şeytandan korunmak lâzımdır, demişlerdir. Basra âlimlerinin; «Kuvvetli mü'minler, dünyâ ile alâkalarını kesmiş, şeytan korkusundan müstağni kalmışlardır,» sözü, şeytânın aldatmasından başka bir şey değildir. Zira Peygamberler bile şeytânın vesvese ve ifsâdâtından kurtulamamıştır. Nerede kaldı ki, başkaları kurtulsun? Zira şeytânın bütün vesvesesi, şehvet ve dünyâ sevgisi tarafından değildir. Allahu Teâlâ'nın sıfat ve esmâsında bid'at ve sapıklıkları güzel göstermekte ve bunlara benzer daha bir çok cihetlerden vesvese verir; aldatmağa, atlatmağa çalışır. Bunun için hiç kimse şeytânın tehlikesinden âzâde olamaz. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ ۚ

«Ey Muhammed, senden önce gönderdiğimiz hiç bir elçi ve peygamber yoktur ki, bir şey'i arzûladığı zaman, şeytân onun arzûsuna vesvese karıştırmamış olsun.» (22 - Hacc: 52) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) de şöyle buyurmuştur:

إِنَّهُ لَيُفْئِسُ عَلَى قَلْبِي ۚ

«Kalbime öyle şeyler gelir ki, günde yüz

kere Allah'a istiğfâr ederim.» (666) Onun şeytânı müslümân olmuş ve kendisine hayırdan başka bir şey emretmemiş olduğu hâlde, Resûl-i Ekrem böyle iken, diğer peygamberler ve peygamberimizden daha fazla Allah sevgisi ile meşgûl olduğu için kendisine şeytan bir şey yapamaz iddiasında bulunanlar aldanmış kimselerdir. Nitekim emniyet ve meserret [sevinç] yeri olan Cennet'te bile Âdem ile Havvâ ondan kurtulamamışlardır. Hâlbuki daha önce Allahu Teâlâ onlara:

(666) Hâdis, yukarda geçmiştir.

1-İHTİYAQSIZ 2-SAHİBLER 3-AZDIRMALAR 4-İSİM
5-DİNDE BATIL OLAN YENİ ŞEY

إِنَّ هَذَا عَذَابٌ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجُكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى إِنَّ لَكَ
أَنْ لَا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَبْسُرَى وَأَنْكَ لَا تَقْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَى

«Ey Âdem! Doğrusu bu, senin ve eşinin düşmândır. Sakın sizi Cennet'ten çıkarmasın, yoksa bedbaht olursun. Doğrusu Cennet'ten ne çıkarsın ne de çıplak kalırsın, orada ne susarsın, ne de güneşin sıcağında kalırsın.» (20 - Tâ-hâ: 117-119) buyurmuştur. Bununla berâber bütün Cennet nimetleri karşısında bir ağaçtan men'edilmişti. Buna rağmen yine şeytânın mekrinden kurtulamadı. Emân ve saâdet yeri olan Cennet'te bile bir peygamber şeytânın mekrinden emin olamazsa, mihnet, meşakkat, şehvet ve yasaklar diyârı olan dünyâda başkaları nasıl emin olabilir? Mûsâ aleyhisselâm bile Allahu Teâlâ'nın haber verdiği gibi:

هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ «Bu şeytanın işidir.» (28 - Kâsas: 15)

demmiştir. Bunun için Allahu Teâlâ bütün insanları şeytandan korkutarak:

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمُ مِنَ الْجَنَّةِ ....
إِنَّهُ بَرَأَكُمْهُ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ

«Ey Âdem oğulları! Şeytan ana ve babanızı, fenâ yerlerini kendilerine göstermek için, elbiselerini soyarak nasıl Cennet'ten çıkardı ise, sakın size de bir fitne (belâ) yapmasın! Çünkü o da, kabilesinden olanlar da, kendilerini göremiyeceğiniz yerlerden muhakkak sizi görürler.» (7 - A'raf: 27) buyurmuştur. Kur'ân-ı Kerim şeytandan korkutan âyetlerle dolu olduğu hâlde, daha ondan korkmamak nasıl iddiâ olunabilir? Allahu Teâlânın emrettiği şekilde ondan sakınmak, Allahu Teâlâ'nın sevgisi ile meşgul olmağa münâfi değildir. Allahu Teâlâ'nın emrine uymak, O'nu sevmektendir. O da kâfirlerden kaçınmağı ve korunmağı emrettiği gibi, düşmân olan şeytandan da sakınmağı emretmiştir. Nitekim Âyet-i Celîle'de:

وَلِيَّاءُ خُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَافَهُمْ

«Silâhlarını yanlarına alsınlar.» (4 - Nisâ: 102), diğer âyette:

وَأَعِذُوا بِاللَّهِ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ

«Siz de onlara (düşmanlara) karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet, ve bağlanıp beslenen atlar hâzırlayın.» (8 - Enfâl: 60) buyurmuştur. Bütün bu âyetlerle gördüğün düşmandan sakınman, Allahu Teâlâ'nın emri ile sana borç olduğu gibi, görmediğin ve seni gören düşmandan sakınman evleviyetle sâbit bir borç olur. Bunun için İbn Muhriz:

«Senin gördüğün ve seni görmeyen avı avlaman mümkün, fakat seni görüp de senin göremediğin avın tuzağına düşmekten korkulur.» demiştir. Bu sözü ile şeytâna işâret etmiştir. Nasıl görülmeyen düşmandan korkmazsın? Zira görülen düşmanın olan kâfire karşı gaafil davranır ve avlanırsan şehîd olursun. Fakat şeytâna karşı ihmâlkâr davranırsan, Cehennem'e ve elîm azâba müstahak olursun. Allahu Teâlâ'nın korkuttuğu şey'e aldırış etmemek, Allah ile meşgûl olmaktan sayılmaz. Yâni Allah ile meşgûl olmaktan sayılmaz. Yâni Allah ile meşgûl olduğu için, Allahu Teâlâ'nın korkuttuğu şey ile meşgûl olmamıştır,³ denemez. Bu izâhatımızdan da, şeytandan korkmak tevekküle münâfîdir, diyen ikinci görüşün, yanlış olduğu ortaya çıkar. Zira orduyu toplayıp hendek kazmak, silâh kuşanıp kalkan takınmak, Resûl-i Ekrem'in tevekkülüne münâfî olmamış iken, Allahu Teâlâ'nın korkuttuğu ve çekinmeyi emrettiği şeyde korku, tevekküle nasıl münâfî olur? Biz, «TEVEKKÛL KİTÂBİ» nda, tevekkülün sebeplerden tamâmen sıyrılmak mânâsında olduğunu sananların yanlış olduklarını zikretmiştik. İyiliği ve kötülüğü yaratan, öldüren ve diriltenin, yalnız Allahu Teâlâ olduğunu bildikten sonra, Allahu Teâlâ'nın: «Siz de düşmanlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet, ve bağlanıp beslenen atlar hâzırlayın.» (8 - Enfâl: 60) buyurması tevekküle münâfî olmadığı gibi, hidâyetin,⁴ sapıklığın yaratıcısı Allah olup, vâsıta ve sebeplerin O'nun emrinde musahhar olduğunu,⁵ bildikten sonra, şeytandan korkutmak ve kendini korumak tevekküle münâfî değildir. İşte Hâris-i Muhâsibî'nin görüşü budur. İlim nûrunun şehâdet ettiği doğru yol da budur. Bunun dışındaki sözler, ilmin derinliğine inemiyenler ve bâzı zamanlarda kendilerine ârız olan vecd ve istiğrâk hâlinin devam edeceğini sanan kimselerin sözüdür ki, bu, uzak bir ihtimâldir.

ŞEYTANDAN SAKINANLARIN İHTİLÂFLARI

Bundan sonra, şeytandan sakınmanın gerektiğini kabul eden bu görüş de, üç şekilde ihtilâfa düştü.

Bir kısmı, mâdemki Allahu Teâlâ bize şeytânın şerrinden korunmağı emretti, öyle ise en mühim vazifemiz devamlı sûrette şeytânın iğfâ⁸ lâtından korunmak, bir an olsun bu korkuyu hâtırından çıkarmamaktır.

1-HABERSİZ 2-ACI 3-ZİT 4-TABİ 5-TAKILMIŞ 6-MUHABBET
7-GARK OLMA DALMA 8-KANDIRMALAR

Zira bir anlık ihmâlin bizi felâkete götüreceğinden korkulur, demişlerdir.

Diğer bir kısmı da, devamlı olarak şeytanın şerrinden korunmakla meşgul olmak, bizi Allah'ı hâtırlamaktan alıkor. Zâten şeytânın istediği de budur. Biz, ibâdet ve zikir ile meşgûl olurken şeytânı, düşmanlığını ve ondan korunma ihtiyâcını da unutmamalı, her iki husûsu da nazar-ı itibâra almayı tercih etmeliyiz, dediler. Çünkü şeytânı tamâmen unutursak ummadığımız taraftan gelir, yalnız onunla meşgul olursak Allah'ı anmağı ihmâl etmiş oluruz. En doğrusu, iki tarafı da hesâba katmaktır, dediler.

Muhakkik âlimler ise, iki tarafın da galat ettiklerini söylerler. Çünkü birincisi yalnız şeytan ile meşgul oldu ve zikrullahı unuttu. Bunun bir galet olduğu meydandadır. Zira bizim şeytandan kaçınmakla emrolunmamız, bizi Allah'ı zikirden alıkoymaması içindir. Daha nasıl olur da kalbimizde en çok onu düşünürüz. Zâten onun istediği de budur. Bu ise, kalbimizin ilâhî nûrdan boş kalmasına sebep olur. Böyle zikir nûrundan mahrûm olan bir kalbe şeytan teveccüh ettiği zaman, bu kalbin, şeytanı men'e muktedir olamayacağı, şeytânın zafere ulaşacağından korkulur. Hâlbuki biz, ne şeytanı beklemekle, ne de devamlı olarak onu hatırd tutmakla me'mûruz.

İkinci görüş de yanlıştır. Çünkü o da birinci görüşe katılmıştır. Zira Allah'ı zikir ile şeytânı hâtırlamağı kalbde toplamıştır. Hâlbuki kalb şeytânı düşünmekle, ne nisbette meşgûl olursa, o nisbette Allahı zikri azaltmış olur. Gerçek şu ki, Allahu Teâlâ, yalnız zâtını zikretmemizi, şeytan da dâhil, bütün mâsivâyı kalbden çıkarmamızı emretmiştir. Bu hususta en doğrusu, insan, şeytânın düşmanlığını ve şeytandan korkuyu kalbine iyice yerleştirdikten sonra, Allah'ı zikir ile meşgul olup, bütün himmetini ona bağlamaktır. Artık şeytânı düşünmemelidir. Şeytânın düşmanlığını kabûl ettikten sonra Allahı zikir ile meşgul olduğu takdirde, şeytânı hâtırlar hâtırlamaz, aklını başına alır ve hemen onu def'eder. Demek Allah'ı zikir ile meşgul olmak, şeytânın vesvesesini önlemeğe mâni' değildir. Hattâ bir adam mühim bir işi için sabahleyin erkende uyanacağını kararlaştırıp uykuya yattığı zaman, uykuda onu bilmediği hâlde sabâha kadar birkaç def'a uyanır. Çünkü o korkuyu kalbine daha önce yerleştirmiştir. Uykuda hâl böyle olunca Allah'ı zikir hâlinde, daha önce düşmanlığını kalbine yerleştirdiği şeytâna karşı uyanık davranması evleviyetle sâbit olur. Böyle yalnız Allah'ı zikir ile meşgul olup hevâî arzularını öldüren, akıl ve nûrunu kalbinde canlandırıp şehvet zulmetlerini söndüren kimsenin kalbi, düşmânı uzaklaştırmakta daha güçlü ve daha kuvvetli olur.

Basîret sâhibi insanlar şeytânın düşmanlığını ve ondan korunmanın lüzûmunu kalblerine yerleştirdi ve artık onunla uğraşmadan Allah'ı zi-

1-HATA 2-KUVVETLİ 3-YÜKSELME ARZUSU

4-İSTEK VE HEVESE AIT

kir ile meşgul oldular da, bu zikir sâyesinde düşmânın şerrinden kendilerini müdâfaa edip zikir nûru ile nurlandı ve düşmânın hâtıralarını kalbden uzaklaştırdılar. Kalb, pis sulardan temizlenip temiz su akıtması istenen bir kuyu gibidir. Şeytân ile meşgul olanlar pis suları kapulardan bırakanlar gibidir. Hem Allah'ı, hem de şeytânı zikir ile meşgul olanlar, kapunun bir tarafını pislikten temizlemiş, fakat temizlediği yere öte taraftan pislik akıtmış gibidir. Bu vaziyet karşısında kuyu kolay kolay temizlenmez. Akıllı insan, pislik gelen tarafı kapatır ve kuyuyu temiz su ile doldurur. İşte bu şekilde hâriçten gelen pis suyu daha kolay atar.

21 inci BEYÂN : YEDİNCİ FASIL

YAPILAN TÂAT VE İBÂDÂTI AÇIKLAMAĞA VERİLEN MÜSÂADE

Bilmiş ol ki: Ameli gizli yapmakta riyâdan kurtuluş ve ihlâs faydası vardır. Âşikâre amelde de örnek olmak ve insanları ibâdete teşvik vardır. Fakat burada bir de riyâ korkusu mevcuttur. Hasan-ı Basrî diyor ki: Gizli amelin riyâdan daha sâlim ve fakat açıklamasında da fayda olduğunu müslümanlar bilmektedir. Nitekim Aillahu Teâlâ her iki tarafı da övmek üzere :

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ
فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ

«Eğer sadakaları âşikâre verirsiniz o, ne güzel. Eğer onları gizler, onları (bu sûretle) fakirlere verirsiniz, işte bu, sizin için daha hayırlıdır.» (2 - Bakara: 271) buyurmuştur.

Ameli ifşâ iki şekilde olur. Biri amelini âşikâre yapmak, diğeri de yaptığını söylemektir.

BİRİNCİ KISIM

Birinci kısım: İnsanları teşvik için âşikâre sadaka vermek gibi. Nitekim Resûl-i Ekrem sadakayı teşvik ettiği zaman Ensâr'dan biri elinde kesesi para dolu olduğu hâlde sadaka vermek üzere gelince, Ashâb-ı Kirâm da ona bakarak keselerinin ağızlarını açtılar. Bunu gören Resûl-i Ekrem :

مَنْ سَنَّ سُنَّةَ حَسَنَةٍ فَعَمِلَ بِهَا كَانَ لَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ اتَّبَعَهُ

«İslâm'da güzel âdet ihdâs edip, onunla amel eden kimseye, amelinin mükâfâtı ve ona bakarak o iyiliği yapanların mükâfâtı (gibi bir mükâfat) verilir.» (667) buyurdu.

Namaz, Oruç, Hac, Gazâ ve benzeri amellerde de hüküm böyledir. Ancak sadakada örnek olmak daha gaalibdir. Çünkü insanlar birbirine bakarak daha çok verirler. Evet, bir gaazinin başkalarını teşvik için herkesten önce meydâna çıkması daha da efdaldır. Zira aslında gazânın gizli olması mümkün değildir. Bir an önce meydâna çıkmak, onu ilân değil belki başkalarını teşvikdir. Gece namazı kılan kimsenin, çevresindekileri de ikaz ederek, ibâdet ettirmek gaayesine mâtûfen âşikâre okumasında da hüküm budur. Gizli yapılması mümkün olmayan, Cum'a ve Cihâd gibi ibâdetleri yapmakta, başkalarını teşvik için öne geçmek makbûldür. Ancak bu hareketinde riyâ kokusu olmayacaktır.

Gizli yapılması mümkün olan sadaka ve namaz gibi ibâdetlere gelince; şâyet sadakayı âşikâre vermekte, başkasını da sadakaya teşvik olduğu gibi, sadakayı alacak olana eziyet varsa - eziyet harâm olduğu için - sadakayı gizli vermesi efdaldır. Şâyet sadakayı alacak olanın izzet-i nefsi rencide edilmiyorsa; bâzılarına göre, her ne kadar âşikâre vermekte örnek olmak varsa da, yine gizli verilmesi daha makbûldür. Diğer bâzıları da, örnek olamayacağı yerde gizli vermesi, örnek olabilecekse âşikâre vermesi daha makbûldür, dediler. Allahu Teâlâ'nın peygamberlere âşikâre ibâdet etmekle emretmesi, bunların sözlerinin doğruluğunu te'yid eder. Artık bunlar hakkında da «Fazîletli amelden mahrûm kaldılar» denemez. Aynı zamanda Peygamber Efendimizin: «Ona (âşikâre verene) kendi mükâfâtı verildiği gibi, ona bakarak o ameli yapanların mükâfâtı gibi bir mükâfat daha verilir.» buyurması da bunu te'yid eder. Yine hadîsde :

«Gizli amel, âşikâre amelden yetmiş kat daha fazla mükâfat alır, fakat âşikâre amelde örnek olursa, bu amel de gizli amel üzerine yetmiş derece fazîletli olur.» (668) buyurulmuştur. Bunda ihtilâfa yol yoktur. Gönül, riyâ şâibesinden uzaklaşıp gizli ve âşikâre ihlâs üzere bulunduğu zaman, örnek olduğu ibâdet, elbette daha makbûldür. Ancak riyâ şâibesinden korkulur. Böyle bir şey varsa, başkasına örnek olması kendisini kurtaramaz ve tehlikeye girmiş olur. Bu bakımdan gizli amel de daha makbûl olur. Âşikâre amel edenin iki vazîfesi vardır :

Birincisi: Umduğu veyâ kat'i sûrette örnek olabileceğini bildiği yerde amelinin âşikâre etmektir. Meselâ, öyleleri var ki, yalnız âile efrâdı kendisine uyar, başkaları uymaz. Öyleleri de var ki, komşularına örnek

(667) Müslim, Cerir b. Abdullâh'tan rivâyet etmiştir.

(668) İlk kısmını Beyhâkî Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir. Ayrıca İbn Ömer'den buna benzer bir rivâyet de vardır.

olabilir, fakat kasaba halkı onu nazar-ı itibâra almaz. Ancak meşhûr bir âlim olursa herkes ona uyar. Âlimlerden başkası âşikâre amel etmek istediği takdirde, münâfıklık ve riyâkârlık yapıyor diye kendisini zemmeder ve ona uymazlar. Bu gibilerin lüzumsuz yerde amellerini âşikâr etmelerine lüzum yoktur. Örnek niyetiyle ameli âşikâre yapmak, örnek olabileceği yerde ve örnek olabileceği kimselere karşı câizdir, aksi hâlde faydasız olur.

İkincisi: Kalbini murâkabe etmektir. Belki kalbinde gizli riyâ bulunur da iktidâ bahânesiyle onu âşikâre amele teşvîk eder. Maksadı, amel ile süslenmek ve örnek olabileceğini göstermektir. Amelini âşikâre yapanların ekserisi bu nevî bir riyâ içindedirler. Ancak kuvvetli ihlâs sâhibi olanlar bundan kurtulur ki, bunlar da ekalliyeti [azınlığı] teşkil ederler. Kendi kendini bu şekilde aldatıp helâke sürüklenmek doğru değildir. Bu gibilerin hâli, denize düşmüş zayıf bir yüzücünün hâline benzer. Yüzücülüğü ancak kendini kurtarabilecek kadar iken, daha bir çok kimselerin suya düştüklerini görür, onlara yaklaşır. Güyâ onları kurtarmak ister! Onlar da bunun eline ayağına sarılır ve hepsi birden boğulur giderler. Suda boğulmanın acısı, en çok bir sâat sürer, fakat riyâ ile helâk olmanın azâbı ise çok uzar. İşte burası âbid ve âlimlerin ayaklarının sürüdüğü bir yerdir. Bunu ayırabilmek zordur. Bunlar kalblerinde kuvvetli ihlâs olmadığı hâlde, ameli izharda kendilerini kuvvetli ihlâs sâhiblerine benzettiklerinden amelleri mahvolur. Bu hususta kendini şöyle bir tecrübe-ye tâbi tutabilir: Kendi kendine, «Sen namazını çabuk kıl, halk bu hareketi görünce seni bırakır ve falan zâtı örnek alırlar» der. Şâyet gönlü buna rızâ gösteriyorsa, riyâsı yok demektir. Şâyet râzı olmuyorsa, o zaman amelini açığa çıkarmakta riyâ kokusunun bulunduğu meydâna çıkar. Bunun maksadı örnek olmak değil, gösteriş yapmaktır. İnsan, nefsinin bu hîlelerinden sakınmalı. Zîra nefis hilekârdır. Şeytân ise, fırsat gözetleyicidir. Mevki sevgisi dâimâ kalbe gaalibdir. Âşikâre yapılan ameller riyâdan zor kurtulur. Selâmet, gizliliktedir. Âşikâre yapılan ibâdetlerde, bizim gibilerin önleyemeyeceği tehlikeler vardır. Âşikâre amelden sakınmak, bizim gibi zayıflar için daha doğrudur.

İKİNCİ KISIM

İkinci kısım: Yaptıktan sonra amelinden bahsetmektir. Bu da aynen ameli yaparken âşikâr etmek gibidir. Ancak, bundaki tehlike daha çoktur. Çünkü her şey dilde daha kolaydır. Ballandıra ballandıra yaptığı ameli, daha da büyük gösterebilir. Nefis de bundan zevk alır. Bu bakımdan tehlikeli olmakla berâber bitirmiş olduğu ameli de ifsâd etmez. Bu yüzden ehvendir. Buradaki hüküm şöyledir:

Tam ihlâs sâhibi olup, bu hususta insanlara kıymet vermeyen ve

1-İKİ YÜZLÜ 2-KÖTÜLEME 3-KONTROL 4-BÜDRAMA
5-ACIĞA ÇIKARMA 6-HAVASLANDIRMA 7-BOZMA 8-ASAĞI

medih ile zemmi müsâvî tutan bir kimse ise, sözünü dinletebileceği ve iyilik yapmasını arzû ettiği başka bir kimseye amelini açıklaması câizdir. Belki hayra teşvik bakımından mendûbdur. Zira hayra teşvik, hayırdır. Selefin kuvvetlilerinin pek çoklarından bu, rivâyet edilmiştir.

Saîd b. Muâz: «Müslümân olduğum gündenberi namaz kılarken hâtırıma hiç bir şey getirmedi. Resûl-i Ekrem'in her söylediğini hak olarak kabûl ettim.» demiştir.

Ömer (R.A.): «Hakkımda hangisinin daha hayırlı olduğunu bilemediğim için, darlık ve genişlik günlerimin hiç birine aldırış etmedim.» demiştir.

İbn Mes'ûd (R.A.): «Hiç bir zaman, bu hâlimden daha iyibir hâle sâhib olayım demedim.» dedi.

Osman (R.A.): «Resûl-i Ekrem'in elinden tuttuktan sonra tegannî etmedim, hattâ elimle edeb yerimi dahî tutmadım.» dedi.

Şeddâd b. Evs: «Müslümân olduktan sonra, niçin bunu konuş-
dum, diyecek hiç bir söz söylemedim.» dedi.

Ebû Süfyân ölüm döşegine yattığı zaman âile efrâdına: «Bana ağlamayın; zira ben müslümân olduktan sonra hiç bir günâh işlemedim.» dedi.

Ömer b. Abdülâzîz: «Hiç bir zaman, Allahu Teâlâ hakkımdaki takdirini değıştirse de, bunu böyle yapsa daha iyi olurdu,» diye hâtırımından geçmedi.» demiştir.

Bütün bu konuşmalar, iyi hâllerini ifşâ etmektir. Bunlar, riyâkârlık yapmak isteyenler için en mükemmel vâsitalardır. Örnek olabilecekler için de iyiliğe en üstün bir teşviktir. Yukarda anlattığımız şartlara riâyet edilmek üzere kuvvetli ihlâs sâhiblerinin örnek olabilme maksadı ile, bu gibi ifşâları câizdir. Bunun için ameli açıklama kapusunu kapamak doğru olmaz. İnsan tabiatı, iyileri örnek alıp onlara benzemek ister. Hattâ insanlar farkında olmadığı zaman, mürâinin dahî ameli açıklamasında insanlar için fayda vardır, ancak kendisi için zararlıdır. Nice ihlâs sâhibleri vardır ki, ihlâsına sebep olan, riyâkârlardır. Hattâ bâzı kimseler sabahlara kadar Basra sokaklarında dolaşır ve gece evinden yüksek sesle okuyanların Kur'ânını dinlerlerdi. Sonra biri riyânın inceliklerine dâir bir eser yazınca, onlar da evlerde âşikâre okumağı, diğerleri de sokaklarda dinlemeğı terkettiler. İnsanlar duydukları bu rağbet karşısında: «Keşke o kitab yazılmasaydı.» dediler. Riyâkârın başkalarına fayda sağlaması, riyâ ettiği bilinmediğı zamandır. Allahu Teâlâ bu dîni, fâcir ve imandan nasibi olmayan kimselerle de te'yid ettiğine dâir Peygamber Efendimizin hadisleri vardır. İşte kendilerine uyulan bâzı mürâiler de bunlardır. Allahu Teâlâ her şey'i daha iyi bilir.

1-DENK, ESİT

2-MÜSTEHAŞ

3-YETERLİ BULMA

4-FERTLER

22 nci BEYÂN : SEKİZİNCİ FASIL

**GÜNAHLARI GİZLEMEKTEKİ RUHSAT İLE İNSANLARIN
DUYMASINDAN VE İNSANLARIN ZEMMİNDEN
HOŞLANMA**

Bilmiş ol ki; ihlâsda aranan, gizli ve âşikârenin müsavî olmasıdır. Nitekim Hz. Ömer adamın birine :

- Amelin âşikâresine devâm et, deyince, adam :
- Amelin âşikâresi nedir? diye sordu. Hz. Ömer :
- İnsanlar duyduğu zaman onlardan utanmıyacağın ameldir, dedi.

Ebû Müslim el-Havlânî de: «Âilemle münâsebetimden ve kazâ-i³ hâcetimden başka hiç bir işimin duyulmasına aldırış etmem.» dedi.

Şu kadar var ki, bu hâl, çok üstün mertebedir, herkes bu dereceye yükselemez. Kalbi ile olsun, uzuvları ile olsun, insan oğlu gizleyeceği kusûrdan hâlî olamaz. O, kusûrunu gizler ve insanların duymasından hoşlanmaz. Bilhâssa hâtırına geçen şehvî hislerini hiç duyurmak istemez. Hâlbuki Allahu Teâlâ bunların hepsini bilir. Böyle olunca, bunları insanlardan gizlemenin riyâ olduğu hâtıra gelirse de, böyle değildir. Tehlikeli olan, Allah'ın bildiğini insanlardan saklamak değil, müttakî olmadığı hâlde kendini takvâ sâhibi göstermek için kusurlarını gizlemektir. Riyâ-kâr olmayan sâdıklara gelince; sekiz cihetden günahlarını gizlemek doğrudur.

Birinci: Günahlarını Allahu Teâlâ'nın gizlediğine sevinmek ve açıklandığına üzmektir. Bu üzüntü ile Kıyâmette de rezil olacağından korkmaktır. Zira haberde: «Allahu Teâlâ dünyâda kimin kusûrunu gizlerse, Âhirette de onu gizler.» diye vârid olmuştur. İşte bu bakımdan günâhın duyulmasına üzmek iman kuvvetindendir.

İkincisi: Günahların âşikâre yapılmasından Allahu Teâlânın hoşlanmadığını ve gizlenmesini sevdiğini bildiği için kusurlarını gizlemektir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

مَنْ أَزْكَبَ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الْقَادُورَاتِ فَلَيْسَتْ بِسِتْرِ اللَّهِ

«Şu günahlardan bir şey irtikâb eden kimse, Allah'ın yardımı ile onları gizlesin.» (669) buyurmuştur. Bu adam her ne kadar günâh ile Allah'a isyân etmişse de, yine Allahu Teâlâ'nın sevdiğini sevmekten hâlî

(669) Müslim rivâyet etmiştir.

1-KÖTÜLEME 2-DENK, EŞİT 3-İHTİYAÇLARI GİDERMEK 4-BOŞ
5-TAKVA 6-İŞLEME

değildir. Bu da isyânın âşikâre yapılmasını Allahu Teâlâ'nın kerih gördüğüne dâir olan imânın kuvvetinden gelir. Bu hususta samîmî olmasının delili, başkasının âşikâre isyân etmesini istememesi ve günâhının duyulmasına üzülmüş olmasıdır.

Üçüncüsü: Kalbini ve aklını Allahu Teâlâ'nın, ibâdetinden meşgûl etmesi ve üzmesi bakımından günâhı sebebiyle zemmedilmesinden korkmaktır. Çünkü insân tabiatı zemmedilmekten üzülmür. Akli ile münâzaa ederek Allah'a ibâdetten geri kahr. Bu, zemmedilmekte böyle olduğu gibi, kendisini zikir ve ibâdetten alıkoyacak ve kalbini kaplayacak övülmeden de hoşlanmamalıdır. Bu da iman kuvvetindendir. Zira huzûr içinde ibâdeti arzulamak imandandır.

Dördüncüsü: Tab'an yerilmekten hoşlanmayıp üzüldüğü için, kusurlarının kapalı kalmasını ister. Zira dayak bedeni incittiği gibi, zemm de kalbi kederlendirir. Zemm ile kalbin üzülmesinden korkmak harâm değildir. İnsan bununla âsi olmaz. Âsi olması, insanların zemminden nefisini sızlandırdığı ve onların zemminden korkarak câiz olmayan şeylere kendini sevkettiği zamandır. İnsanların zemminden üzülmemek ve üzüntü duymamak insâna vâcib değildir. Evet kemâl, zarar ve kârın Allah'tan geldiğini ve bütün kulların âciz olduğunu bildiği için zemm ile medhin kendi nazarında müsâvi olmasıdır. Fakat bu gibiler az bulunur. Çokları, zemde noksanlık olduğunu bildikleri içi üzülmür. Zemm ile duyulan nice üzüntüler var ki, makbûldür. Bu da zemm eden kimse, dinde basîret, sâhibi olduğu zamandır. Zira onlar, Allah'ın şahidleridir. Onların zemmi, dinde noksanlığına ve Allah'ın da zemmine delâlet eder. Daha buna nasıl üzülmesin? Yerilen keder, takvâlık ile övülmesini kaybettiğine üzülmek kederlenmektir. İtâat ediyor diye insanlar tarafından övülmeyi sevmek câiz değildir. Çünkü bu, Allah'a itâatle başkasından mükâfat beklemektir. Şayet içinde böyle bir his seziyorsa, onu reddetmesi vâcibdir. Fakat tabiatı bakımından isyânı sebebiyle zemmedilmekten hoşlanmaması mezmûm değildir. Bu korkudan dolayı günâhını gizleyebilir. İnsan övülmeyi sevmekle berâber, zemmedilmekten de hoşlanmayabilir. Bu gibilerin maksadı, medhi istemediği gibi, zemmi de istememektir. Nice istemeyerek övülmenin zevkine dayananlar var ki, zemmedilmenin acılığına dayanamazlar. Çünkü övülmek, zevki dâvet eder. Zevkin yokluğu ise, acılık değildir. Bu bakımdan buna tahammül eder. Zemm ise acıdır, buna dayanmak zordur. Yaptığı ibâdeti için medhedilmeği ummak, yaptığı ibâdete peşin mükâfat istemektir. Fakat isyâna karşı zemden hoşlanmamak böyle değildir. Bu bakımdan bu, yalnız bir noktadan mahzurludur. O da Allah'ın bildiğine aldırış etmeyip, insanların bildiklerine üzülmektir. Bu ise, dinde büyük bir noksanlıktır. Lâyık olan, günâhını Allahu Teâlâ'nın bilmesine daha çok üzülmektir.

1-KÖTÜ MEKRÜH

7-KÖTÜ

2-SÖZLÜ MÜCADELE

3-YARATILIŞTAN TABİAT İTİBARIYLA

4-KÖTÜLENME

5-İSYANKAR

4. Beşincisi: Zemden hoşlanmaması, kendini zemmeden kimsenin, bu zemm sebebiyle günahkâr olması bakımındandır. Bu maksadla zemden hoşlanmamak, iman kuvvetinden gelir. Fakat buradaki samîmiyetinin nişanı, başkasının zemmedilmesine üzülmektir.

Altıncısı: Günâhını gizlemenin altıncı sebebi, kendisine bir kötülük yapılmasından korktuğu içindir. Bu ise zemmin acısından başkadır. Çünkü bunu duyan adam, bir kötülük yapmayacak hâlde olsa bile, kendisi için bir alçaklık ve noksanlık olduğunu anlaması bakımından üzüntü vericidir. Şâyet duyan kimse zarar verebilecek gibi ise, zararından kurtulmak için kusûrunu gizlemek lâzımdır.

2. Yedincisi: Yalnız utandığı için kusûrunu gizlemektir ki, bu zemmin eleminden ayrı ve iyi bir ahlâkın neticesidir. Bu hayâ, akıl nûrunun yeni parladığı gençlik çağında başlar. O, duyulan kusurlarından utanır. Bu,

güzel bir vasıftır. Nitekim Resûl-i Ekrem: الْحَيَاءُ خَيْرُكُمْ

«Hayânın hepsi hayırdır.» (670) buyurmuştur. Diğer bir hadîsde de

şöyle buyurulmuştur: الْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ «Hayâ, imân-

nın dallarından bir daldır.» (671)

Yine Resûl-i Ekrem:

الْحَيَاءُ لَا يَأْتِي إِلَّا بِخَيْرٍ

«Hayâ ancak hayır getirir.» (672) buyurmuştur. Diğer bir hadîsde de

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْحَيَّ الْهَلِيمَ «Allahu Teâlâ utangaç ve yumuşak

olanları sever.» buyurulmuştur. Âşikâre isyân edip günâhının duyulmasına aldırış etmeyen fâsıklar, bu fısklarına bir de açıklığı eklemiş ve hayâyı kaybetmiş kimselerdir. Şübhesiz bu gibiler, gizli isyân işleyenlerden fenâdır. Yalnız bâzan hayâ, riyâ ile karışabilir ve son derece riyâya benzer ki, bunu ayırmak zordur. Bunun için her riyâkâr, utangaç olduğunu ve ibâdetini güzel yapması riyâ için değil de insanlardan utandığı için yaptığını söyler ki bu yalandır. Çünkü hayâ keremli tabiatlardan doğar,

(670) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(671) Buhârî ile Müslim, İmrân'dan rivâyet etmişlerdir.

(672) Taberânî Fâtıma'dan rivâyet etmiştir.

bunun ardından riyâ veyâ ihlâs sebepleri ortaya çıkar. Böylece hayâ ile ihlâsı düşünüldüğü gibi, riyâ etmesi de düşünülebilir. Bunun izâhı şöyledir:

Adamın birinden dostu borç para ister, adara ise vermek istemez. Ancak kendisinden utanır. Hattâ başka bir vâsıta ile istese utanmadan reddedebilirdi. Ne riyâ, ne de sevâb için para vermezdi. Şimdi adamın bu vaziyet karşısında üç hâli vardır: Birincisi ne utanmaz adamdır, denilmeğe aldırış etmeden, adamın yüzüne karşı çekinmeden kat'i bir ifade ile reddetmektir. Bu, utanmazların işidir. Çünkü utangaçlar, ya bir takım sebep ve bahâneler öne sürer veyâhut istemeye istemeye parayı verirler. Bu adam parayı verdiği zaman üç hâli vardır:

a) Riyâyı hayâ ile karıştırmaktır. Önce hayâsı heyecâna gelir ve adamı reddetmeyi hoş karşılamaz. Sonra riyâ da faaliyete geçer; elbette vermen lâzım, adam seni över, sana teşekkür eder, seni herkese cömerd insan tanıtır, der. Veyâhut ver ki seni cimrilikle yermesin der. Bu şekilde verdiği, riyâ ve gösteriştir. Aynı zamanda riyâsını harekete geçiren de hayâsının heyecânıdır.

b) Utandığı için adamı reddedemez. Cimriliği devâm ettiği için vermek de kendisine zor gelir. Bu sefer ihlâs tarafı harekete geçer ve: «Sadakanın bir, ikrâzın ise onsekiz derece mükâfatı var. İkrâzda büyük ecir var. Dostun gönlünü hoş etmek var. Bu ise Allah katında makbûldür.» der de bu sebebdan adamın sehâveti uyanır ve ikrazda bulunur. Bu adam ihlâs sâhibidir ve bunun ihlâsını hayâ harekete geçirmiştir.

c) Sevâb arzûsu olmadığı gibi, övülme ve yerilmeği de nazara almaz. Adam başka vâsıta ile istese kendisine verecek değildi. Yalnız utandığı için istikrâz olarak istediğini ona verir. Şâyet utanması olmasa vermezdi. Bu, yalnız bir utangaçlık neticesidir. Bu ise, ancak kötülüklerde olur. Cimrilik ve günâha dalmak gibi. Bu gibi davranışları hayâdan sayarsa da, gerçekde bunlar riyâkârlıktır. Nitekim, hayânın bir kısmı zayıftır, denildi ki bu doğrudur. Bundan murâd, çirkin olmayan şeylere utanmaktır. Va'z etmekten ve imâm olmaktan utanmak gibi. Bu utanma, çocuk ve kadınlarda makbûl, büyüklerde ise mezmûmdur. Bâzan yaşlı bir zâtın hatâlı bir hareketi görülür de, yaşlılığından utanılarak kendisine bir şey denemez. Çünkü müslümân yaşlılara hürmet, Allah'a ta'zim gibidir. Bu utanma ise güzel bir hayâdır. Bundan daha güzeli, Allah'tan utanarak, kim olursa olsun ve kime olursa olsun, emr-i mâruf ve nehy-i münker'i terk etmemektir. Çünkü kuvvetli insanlar Allahu Teâlâdan utanmağı, insanlardan utanmak üzerine tercih ederler. Fakat zayıf olanlar bâzan buna güç yetiremezler. İşte bu sebeplerden kusur ve günahları gizlemek câizdir.

Ihyâu 'Ulûmî'd-Din Cilt: 3 - F. : 44.

1-HASİS

2-BORÇ VERME, ÖDÜNG VERME

3-CÖMERTLİK

4-BORÇLANMA, ÖDÜNG ALMAK

7-YASAKDAN SAKINDIRMA

Sekizinci sebep ise, günahlarının duyulması ile başkalarının da kendisine uyararak isyân etmesidir. Bu bir illettir ki, ibâdeti açıklamakta da câridir. Bu, en üstün bir derecedir. İmamlara ve örnek olabilecek insanlara mahsustur. Bu illet sebebiyle isyankâr insan, kusurlarını kendi âile efrâdından dahi gizlemelidir. Zira onlar, ondan öğrenirler.

İşte bunlar sekiz mâzerettir. İbâdeti izharda, yalnız bu örnek olmak mâzereti vardır. Kendisini insanlara âbid göstermek maksadıyla günahlarını gizleyen, riyâ kasdiyle amelini açıklayan gibi mürâidir.

Şâyet, âdeti vechile övülmeği ve insanlar tarafından sevilmeği arzû etmek kul için câiz midir? Nitekim adamın biri Resûl-i Ekrem'e :

— Allah'ın ve insanların, beni sevecekleri bir ameli bana öğret, de-yince, Resûl-i Ekrem :

إِزْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبُّكَ اللَّهُ وَإِنِّي إِلَيْهِمْ هَذَا الْمَطَامَ يُحِبُّوكَ

«— Dünyâdan i'râz et ki, Allah seni sevsin, insanların eline bakma ki, onlar seni sevsin.» (673) buyurdu, dersin:

Deriz ki: İnsanlar tarafından sevilmesini arzû etmek bâzan mübâh, bâzan makbûl, bâzan da mezmûm olur. İnsanlar tarafından sevilmeği, Allah tarafından sevildiğini bilmek için istiyorsan makbûldür. Çünkü Allahu Teâlâ bir kulu sevdiği zaman, onu insanlara da sevdirebilir. Yapmış olduğu muhtelif ibâdetler karşısında insanlar tarafından sevilmeği arzû etmek ise mezmûmdur. Çünkü bu, yaptığı ibâdetle peşin mükâfat istemektir. İbâdetlerin dışında diğer iyi hâllerin için halk tarafından sevilmeği arzû etmen ise mübahtır. Bu, mal sevmek gibidir.

23 üncü BEYÂN : DOKUZUNCU FASIL

RİYÂ VE FELÂKETLERE DÜŞMEK KORKUSU İLE İBÂDETİ TERKETMEK

Bilmiş ol ki, insanlardan bâzıları, riyâ karışır korkusu ile ameli terkederler. Bu görüş yanlış ve zâten şeytânın istediği bu olduğu için, şeytâna uymaktır. Böyle bir korku ile hangi ameli terkedip hangisini yapması gerektiği, bizim anlatacaklarımızdır.

Tâatler bizâtihi zevkli ve zevksiz olmak üzere ikiye ayrılır. Namaz, oruç, hac ve cihâd gibi ibâdetler, bizâtihi zevkli ve lezzetli değildir. Bunlar, insanların övmesine sebep olmaları bakımından zevklidirler. Bu da

(673) İbn Mâce, Sehl b. Sa'd'dan farklı ifâde ile ıvâyet etmiştir.

1- SEBEB, VESİLE 2-AKICI 3-FERTLER 4-KABAHAHAT 5-AĞIĞA VURI
6-İKİ YÜZLÜ 7-TARZ, ÜSLUB 8-YÜZ GEVİRME 9-KÖTÜ
10- KENDİLİĞİNDEN

bu ibâdetleri insanlar görüp, bildikten sonra olur. Bizâtihi zevkli olan ibâdetler, kendi şahsına münhasır olmayıp, halk ile alâkalı olan ibâdetlerdir. Hılâfet, kadılık, vâililik, idârecilik, imamlık, vâizlik, öğretmenlik, infak ve bunlara benzeyen halk ile alâkalı, âfâtleri büyük ve zevkleri olan işlerdir.

BİRİNCİ KISIM

Birinci kısım, yâni şahsına münhasır olup başkasına geçmeyen ve zâtında zevk olmayan namaz, oruç ve hac gibi ibâdetlere riyâ üç şekilde karışır :

1 — Daha amele başlamadan riyânın kendisine girmesidir. Yâni gösteriş için amele başlamağı kasdetmek ve dinî bir sâikin bulunmamasıdır. Böyle sırf gösteriş için yapacağı amelde tâat nâmına bir şey bulunmayıp doğrudan doğruya mâsiyet olacağı için, lâıyk olan, onu terketmektir. Çünkü bu, görünüşte tâat, gerçekte ise mevki talebidir. Şâyet kendi kendini «Utanmıyor musun? Allah için amele cimrilik ediyor da gösteriş için amel ediyorsun. Bu yaptığın doğru mudur?» diye kınar nefsinı ıslâh ederek, riyâyı atabilirse, o zaman ameline devâm eder.

2 — Allah rızası için hâzırlanır, fakat ibâdete başlarken riyâ gelir karışır. Bu hâlde ibâdeti terketmesi doğru olmaz. Zira ortada dinî bir sâik vardır. İbâdetine devâm etmeli ve yukarda anlattığımız tedâvi yolları ile mücâhede ederek riyâyı atıp ihlâsı sağlamağı çalışmalıdır.

3 — İhlâs ile ibâdete başladıktan sonra, ibâdet arasında riyânın âriz olmasıdır. Bu vaziyet karşısında ameli terketmez, mücâhede edip ihlâsa dönmeğı çalışır. Zira şeytan ilk önce insânı ameli terke dâvet eder. Muvaffak olamazsa bu def'a riyâyı sokuşturmak ister. Buna da muvaffak olamazsa, «Bu amelin hâlis değil, riyâ ile karışıktır. Binâenaleyh, emeğin boşadır. Sen bundan vazgeç.» der. Dediğini yaparsan yine onun maksadı hâsil olur.

Riyâkârlık korkusu ile ameli terkeden kimse, efendisi tarafından yabancı maddelerden temizlenmek üzere kendisine teslim edilen buğdayı nasıl olsa tertemiz yapamıyacağım, iyisi mi bu iş kalsın, diyen hizmetçinin hâline benzer. Bu hareket, ihlâsı amel ile birlikte terketmektir ki, bir kıymet taşımaz.

İnsanlar, bu adam mürâidir, demek, sûretiyle isyâna düşecekler korkusu ile ameli terketmek de bu kabildendir. Bu da, şeytânın aldatmasıdır. Çünkü önce burada müslümanları töhmet altında bulundurmak var ki, sù-i zanna hakkı yoktur. Aynı zamanda onların bu sözlerinden kendisine bir zarar olmayacağını bildiği hâlde yalnız onlar mürâi derler ise,

1-AİT	5-HASIS
2-HAKİMLİK	6-TAKILMIŞ
3-SÜRDÜKLEYEN,	7-BUNDAN DOLAYI
4-ŞEYKİ	8-CİNS

günahkâr olurlar korkusu ile ibâdeti terk, riyâkârlığın tâ kendisidir. Onların yermesinden korkup övmelerini isterse, onların, «Mürâîdir» veya «Muhlistir» sözlerinin ne kıymeti kalır? «Mürâîdir» demelerinden korkarak ameli terk ile, «Muhlistir» desinler diye ameli güzel yapmak arasınca ne fark vardır? Ameli terketmek bundan daha fenâdır.

Bütün bunlar, câhil âbidler için şeytânın birer dolabıdır. Sonra ameli terketmekle şeytandan kurtulacağını nasıl umar? Şeytan ardını bırakmaz ve: «Şimdi insanlar senin için, bu muhlis adamdır, denilmek için ameli terketti, şöhret istiyor, derler.» Bu sefer seni insanlardan uzaklaştırmaya sevkeder. Kaçar da bir mağaraya kapanırsan, bu sefer, zühdünden dolayı uzaklaştığını insanların bilmelerini arzû temâyülünü sende uyandırır. Daha şeytânın şerrinden nasıl kurtulursun. Bu hususta şeytandan kurtuluş, riyânın âfêtlarını bilmekle mümkündür. Onlar da dünyâda bir faydası olmadığı gibi, Âhirette zararının çok olduğu hususlardır. Böylece riyâyı kerih görür, ona aldırış etmez ve ibâdetine devâm eder. Yoksa şeytânın vesvesesinin ardı arkası gelmez. Ona bakacak olursa tamâmen ibâdeti terketmesi gerekir.

İçinden ibâdete dîni bir sâik bulduğun müddetçe ibâdeti terketme, riyâ ile mücâdele et, insanlar tarafından övülmeyi tercihe nefsin seni dâvet ettiği zaman, Allah'tan utanmakla onu ilzâm etmeğe çalış. Allahu Teâlâ'nın, içinden geçeni bildiğini hâtırla. Şâyet insanlar kendilerine gösteriş için amel ettiğini bilseler, onlar seni övmek şöyle dursun, sana alabildiğine kızarlar. Hâlbuki Allah senin gösteriş ettiğini bilir. Elinden geldiği kadar amelinde Allah'dan hayâyı kalbine yerleştir. Bu hâlinle şeytan sana «Sen riyâkârsın» derse, artık ona kıymet verme, o, onun bir aldatması olduğunu bil. Senin riyâdan hoşlanmadığını ve kalbinde riyâ olmadığını, Allah'tan korkup utandığını bildiği için seni sapıtmağa çalışır.

Şâyet, kalbinde riyâyâ karşı bir kerâhet hissi yok, Allah'tan korkmaz ve içinde dîni bir sâik bulunmaz da yalnız riyâ için amel etmek istersen, bu ameli terket. Çünkü bu, amel olmaktan çok uzaktır. İbâdete başlayan kimsede sevâb niyyeti devâm etmelidir.

Şâyet, şöhret korkusu ile çoklarının ameli terkettikleri nakledilmektedir. Nitekim İbrâhîm Nâhâî, Kur'ân okurken yanına bir adam girmek isteyince, hemen Kur'ân-ı Kerim'i kapamış ve: «Şu adam benim her sâat Kur'an okuduğumu görmesin.» demiştir. İbrâhîm et-Teymî de: «Konuşmak hoşuna gittiği an, sükût et; sükût hoşuna gittiği zaman da konuş.» demiştir. Hasan-ı Basrî: «Onlar, şöhret korkusundan eziyyet veren şeyleri yoldan temizlemezlerdi. Yine şöhret korkusundan ağlayacak yerde gülerlerdi.» dedi. Buna benzer daha pek çok rivâyetler vardır. Siz buna ne dersiniz? dersin:

1-İKİ YÜZLÜ 2-HALİS 3-KÖTÜ 4-BİLGİSİZ 5-MEYLETME
6-BELA 7-KÖTÜ İĞRENG 8-SÜRÜKLEYEN 9-İĞRENGLİK

Deriz ki: Bu, sizin anlattıklarınızla, bu hâllerde amellerini açıklayanlar hakkında vârid olan rivâyetlerle muâraza hâlinindedir. Hasan-ı Basrî'nin va'z esnâsında bu sözü açıklaması, ağlamanın ve yolu temizlemenin şöhrete delâletinden daha ziyâde, şöhrete yakındır.

Hulâsa, bu gibi hâllerde nâfileleri terketmek câizdir. Söz, efdaliyyettedir. Yâni hangisi daha iyidir. En iyisini ancak kuvvetli ihlâs sâhibleri yapabilir, zayıflar yapamaz. O da ihlâsa gayret edip amelî terketmeden tamamlamaktır. Bâzı amel sâhibleri fazla telâşa kapıldıklarından, efdalin aksine olarak tedâvi yolu ararlar. Kuvvetlilere uymak, en doğrusudur. İbrâhim Nahaî'nin mushafı kapamayı, adam ile konuşup meşgul olacağı sebepten ötürü de olabilir. Bunun için adamın kendisini kırâet hâlinde görmesini istememiştir. Yol temizlemekten vazgeçmeleri, şöhretten kaçınma sebebiyle olacağı gibi, insanların kendisine uyararak daha mühim amelleri terk etmeleri korkusundan da olabilir ki bu, yalnız riyâ korkusu ile değil, daha çok ibâdetleri korumak içindir. Teymî'nin «Sözün hoşuna gittiği zaman.» demesinden maksadı, edebî konuşmalar, hikâye ve kıssalar anlatmalar olabilir. Bunlar ucub gerektirir. Mübâh olan sükût ile kendini beğenmek de mahzurludur. Bu gibi hâllerde kelâmdan sükûta, sükûttan kelâma geçmek, ucubdan korunmak için bir mübahtan diğer mübâha geçmektir. Mendûb olan hak kelâma gelince; bunun hakkında böyle sarâhat yoktur. O, ikinci kısımda aranır. Bizim sözümüz, insanlarla alâkalı olmayan ve beden ile yapılan ibâdetler hakkındadır.

İKİNCİ KISIM

İkinci kısım, halk ile alâkalı olup, âfet ve tehlikeleri büyük olan işlerdir. Bunların en büyüğü, hilâfet, hükümdârlık, sonra kadılık, sonra vâizlik, sonra müderrislik, sonra müftülük, daha sonra da infak gelir.

Hilâfete gelince; adâlet ve ihlâs ile yapıldığı takdirde bu, ibâdetlerin en faziletlisidir. Zira Resûl-i Ekrem :

لَيَوْمٍ مِنْ إِمَامٍ عَادِلٍ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ الرَّجُلِ وَحْدَهُ سِتِينَ عَامًا

«Âdil hükümdârın bir günü (bir gün adâletle hükmetmesi) bir adamın kendi kendine altmış sene (nâfile) ibâdet etmesinden daha hayırlıdır.» (674) buyurmuş ve bir günlük ibâdetini altmış yıllık ibâdete denk tutmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

(674) Taberânî ve Beyhâkî İbn Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir.

1-YARIŞMA
2-İŞARE
3-FAZLA
4-FAZİLETLİ

6-MÜSTEHA
7-AGIKLIK
8-BELA
9-HAKİMLİK
10-İKİ MÖZLÜK

14-ADALETLİ

أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ ثَلَاثَةُ أَلِمَامٍ الْمَقْسُطُ هـ

«Cennet'e ilk girecek üç sınıf var. (Bunlardan biri de) âdil hükümdârdır.» (675) buyurmuştur.

Ebû Hureyre'nin rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

ثَلَاثٌ لَا تُرَدُّ دَعْوَتُهُمْ أَلِمَامُ الْعَادِلِ هـ «Üç kimsenin

duâsı reddedilmez. Bunlardan biri de âdil hükümdârdır.» (676) buyurmuştur. Ebû Saïd el-Hudri'nin rivâyetinde ise :

أَقْرَبُ النَّاسِ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِمَامٌ عَادِلٌ هـ

«Kıyâmet günü benim meclisime en çok yakın olan âdil hükümdârdır.» (677) buyurmuştur.

Emîrlik ve hilâfet en büyük ibâdetlerden olduğu kadar, o nisbette büyük tehlikeleri de olduğundan takvâ sâhibleri ona asla yaklaşmaz ve ondan uzaklaşırlar. Çünkü burada hisleri harekete geçer, mevki ve insanları idâre etmek sevgisi insâna galebe çalır. Zira bunlar dünyâ zevklerinin son haddidir. Bir def'a riyâset sevilmeye başlanınca, artık bu adam nefsinin arzûlarına uyar ve tamâmen nefsine esir olmaktan korkulur da, hak da olsa mevkiine hâlel getirecek her şeyden uzaklaşır. Bâtıl da olsa mevkiini kuvvetlendirecek her çâreye baş vurur. İşte bu anda helâke gider de zâlim bir hükümdâr olur, zâlim bir sultânın bir günlük hükmü, yukardaki hadisin mefhûm-u muhâlifine göre altmış senelik fısktan daha kötü olur. Bu tehlikelerden ötürü Hz. Ömer: «Bu vazîfeyi kim alır.» derdi. Resûl-i Ekrem de bir hadisinde şöyle buyurmuştur :

مَا مِنْ وَالٍ عَشِيرَةٍ إِلَّا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَغْلُولَةً يَدُهُ إِلَى عُنُقِهِ
أُطْلِقَهُ عَدْلُهُ أَوْ أُوبِقَهُ جَوْرُهُ هـ

«Hiç bir aşîret reisi yoktur ki, Kıyâmet günü eli boynuna bağlı olarak mahşer yerine gelmesin. Ya adâleti kendisini kurtarır veyâ zulmü

(675) Müslim, İyaz b. Hamad'dan rivâyet etmiştir.

(676) Yukarda geçmiştir.

(677) İsfahânî «Et-Tergîb ve't-Terhîb»de rivâyet etmiştir .

1-ADALETLİ 2-REİSLİK 3-MANA 4-GÜNAH

kendisini helâk eder.» (678) Hadîsi, Mi'kal b. Yesar rivâyet etmiştir. Hz. Ömer kendisini Basra vâililiğine tâyin edince:

— Bana kötülük mü yapmak istiyorsun? dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer:

— Otur yerinde, fakat kimseye bir şey söyleme, buyurdu. Hasan'ın rivâyetinde Resûl-i Ekrem, adamın birini vâli tâyin etmişti. Adam:

— Bu benim için bir horluktur, deyince, Resûl-i Ekrem:

— O hâlde otur, buyurdu. (679) Yine Abdurrahmân b. Semüre'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem kendisine:

يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ لَا تَسْأَلِ الْإِمَارَةَ فَإِنَّكَ إِنْ أُوتِيَتْهَا مِنْ
غَيْرِ مَسْئَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا وَإِنْ أُوتِيَتْهَا عَنْ مَسْئَلَةٍ وَكَلْتَ إِلَيْهَا

«Yâ Abdurrahmân, emîrlik isteme, istemeden sana emâret tek-
lif edilirse, yardım görürsün. Eğer istemek sûretiyle bir mevkiye geçer-
sen acziyyet içinde kalırsın.» (680) buyurmuştur.

H. Ebu Bekir de bir ara Râfi b. Ömer'e: «İki kişi de olsa, on-
lara emîrlik yapma.» demiştir. Bilâhare Hz. Ebu Bekir halife olunca Râ-
fi,

— Hani bana «iki kişiye de olsa emîrlik yapma» diyordun, şimdi na-
sıl bütün ümmetin emîrliğini üzerine aldın? dedi. Hz. Ebu Bekir,

— Evet, ben sana öyle söyledim. Emîrlikte adâlet etmeyene Allahu
Teâlâ'nın lâneti vardır, dedi. Belki bazı kimseler emâretin fazileti hak-
kında vârid olan hadislerle, emâretten nehiy hakkındaki rivâyetlerin her
birini nakzettiklerini zannederler. Ashında böyle değildir. Burada hak
ve hakikat şudur: Dinine bağlı seçkin insanların velâyeti uhdelerine al-
maktan çekinmemeleri lâzımdır. Fakat zayıfların da buna yaklaşıp helâk
olmaları doğru değildir. Burada dinine bağlı, dindarlığı kuvvetli demek-
teki maksadımız, dünyâyâ meyletmeyen, tama'ı kendisini sarsmayan, Al-
lah yolunda vazife görürken zemmedenlerin zemmine aldırış etmeyen
kimselerdir. Bunlar, insanlara kıymet vermeyen, dünyâdan i'râz eden,
halk arasına katılmaktan hoşlanmayan insanlardır. Bunlar, nefislerini
kahr u galebeleri altına almışlar, şeytânı ümitsizliğe düşürmüşlerdir.
Bunları yalnız hak harekete geçirir ve yalnız hak ve hakikat susturur.

(678) Ahmed, Ubâde b. Sâmî'ten rivâyet etmiştir. Muhtelif rivâyet yolları
vardır.

(679) Taberâni mevsûlen rivâyet etmiştir.

(680) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

1-AŞAĞILANMAK

6-YÜZ ÇEVİRME

2-ACİZLİK

3-EMİRLİK

4-AÇ GÖZLÜLÜK

Bunlar imâret ve hilâfetin faziletine nâil olmuş kimselerdir. Bu hâl ve vaziyette olmayan kimsenin velâyet peşinde koşması ona haramdır.

Vâli olmadan kendisini tecrübe edip, hak ve adâlet üzere olduğunu, şehvî arzularından çekindiğini bildiği hâlde, vâlilik gibi bir mevki kendisine teklîf edildiğinde, belki buraya heves ederek artık ayrılmak isteyeceğinden ve azledilirim korkusu ile dalkavukluk yapacağından korkan kimsenin bu gibi teklifi kabûl edip etmemesi hakkında âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı, bu adam şu anda hakka sarılmakta ve nefsin arzularını tercih etmemekte kuvvetlidir. Korkusu, istikbâl içindir. Bunun için peşinen velâyet teklifini reddetmesi doğru değildir, dediler. Fakat doğru olanı, böyle bir adamın böyle bir teklifi kabûl etmemesidir. Çünkü nefis hilekârdır. Hakkı iddiâ eder ve hayrı va'deder. Hâlbuki kat'i olarak hayra söz verse bile, vâliliği ânında bundan dönebileceğinden korkulur. Nerde kaldı tereddüt gösterdiği zaman? Önceden vâliliği kabûl etmemek, vâli olduktan sonra ondan ayrılmaktan daha kolaydır. Çünkü azledilmek insânın ağırına gider. Nitekim: «Azil, erkeğin talâkıdır» darb-ı meseli meşhûrdur. Şâyet böyle bir vazifeyi kabûl ederse, artık nefsi, azli müsâmaha ile karşılamaz. Binâenâleyh riyâkârlık ve dalkavukluğa meyl ederek hakkı ihmâle başlar da Cehennem'in dibini boylar. Ölünceye kadar vâlilikten ayrılmak istemez. Ne ola ki kendisini kahren azletmiş olsunlar.

Burada vâliliği seven herkes için peşin bir azâb vardır. Ne zaman ki, insan vâliliğe temâyül eder, bunun için çâreler araştırmaya başlarsa, işte bu, kötü bir emirliktir. Bunun için Resûl-i Ekrem:

إِنَّا لَا نُؤَلِّي أَمْرًا مِنْ سَعَلْنَا ه «Bizden isteyenleri, işi-

mizin başına geçirmeyiz.» (681) buyurmuştur. Şimdi zayıf ile kuvvetli arasındaki hükmün farkını anladınsa, Ebû Bekir'in (R.A.) Râfi'i velâyetten men'edip kendisinin kabûlündeki hikmeti ve bunların birbirini bozmadığını anlamış oldun.

Kadıllığa gelince: Bu, her ne kadar hilâfet ve emâretin dînunda ise de, yine aynı mânâ ve hükümdedir. Zira her velâyet sâhibi, bir emirdir, hükmü geçen kimsedir. Emirlik tab'an sevilir. Hakk'a uyarak kadıllık yapıp hüküm vermekte mükâfât büyük olduğu gibi, Hakk'tan ayrılmak sûretiyle verilen hükümde de azâb büyüktür. Nitekim Resûl-i Ekrem:

(681) Buhâri ile Müslim, Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmişlerdir.

1-YALTAQLIQ 2-GELECEK 3-AZARLAYAN 4-BDŞAMA
5-MİSAL 6-HOŞ GÖRÜLÜK 7-BUNDAN DOLAYI 8-MEYLETME
9-EMİRLİK 10-HAKİMLİK

القُضَاةُ ثَلَاثَةٌ قَاضِيَانِ فِي النَّارِ وَقَاضٍ فِي الْجَنَّةِ

«Kadılar üçtür; bunların ikisi Cehennem'de birisi Cennet'tedir.»
(682) buyurmuştur. Diğer bir hadiste ise şöyle buyurulmuştur:

«Kadılık mev-⁻¹⁰ مِنْ اسْتَقْضَى فَقَدْ ذُبِحَ بِغَيْرِ مَكِينٍ

kiine getirilen kimse, bıçaksız boğazlanmış gibidir.» (683) Bunun hükmü de aynen emirliğin hükmü gibidir. Zayıf olup dünyâlığa zerre kadar kıymet veren kimseler bundan uzaklaşmalı, hiç bir şey'e aldırış etmeyen kuvvetliler bu vazîfeyi der'uhde etmelidirler. Hükümdâr zâlim olur ve bu sebeble kadı adâletle hüküm vermiyeceğinden, bâzı hakları çiğneyip yağcılık yapacağından, zîra doğru hükümde bulunsa hükümdârın etrâfındakilerin bunu kabûl etmiyeceğinden korkarsa, kadılığı kabûl etmemelidir. Şâyet kabûl ederse, azledileceğinden korkmadan Hakk'tan ayrılmamalıdır. Hattâ azledilmekle hayâtî bir mes'ûliyetten kurtulacağı için, üstelik buna sevinmelidir. Şâyet bunu göze alamıyorsa, o zaman hevâ-i nefsine ve şeytâna uyarak hüküm verdiğinden, bundan kal'iyen sevab beklemes. Bil'akis zâlimlerle berâber Cehennem'in en alt tabakasında soluğu alır.

Va'z, fetvâ, ders okutma ve hadis rivâyeti işlerine gelince: Bunlar ve bunların benzeri olan âlî mesnedler ve mevkîini yükseltmeğe vesile olan her şeyde, vâlîliklerde olduğu gibi büyük âfetler vardır. Allah korkusundan, selef mümkün mertebe fetvâdan kaçınarak: «Haddesenâ» [falanca bize Resûl-i Ekrem'den haber verdi] deyip söze başlamak, dünyâlıktan bir kapudur. Böyle diyen kimse, «Benim için kapuları açınız» demek istiyor.» derlerdi. Bunun için Bîşr-i Hafî ezberinde olan bir çok hadisleri berâberinde mezâra götürmüş, rivâyet etmemiş, şöyle bir beyânda bulunmuştur: «Beni hadis rivâyetinden alıkoyan, nefsimin hadis rivâyet etmek isteyişidir. Eğer kendimde bu isteği bulmasaydım, hadis rivâyet ederdim.»

Vâiz efendiye gelince: Bu da gayret eder, insanların gönlüne nüfûz etmeğe çalışır, onları coşturup ağlatarak kendine bağlamağa uğraşır ve bundan zevk alır. Zâten bu, en üstün bir zevktir. Buna bir dadandı mı -bâtıl da olsa- avam arasında revaç bulan yaldızlı cümleler kullanmağa başlar. Avamın ağırına gidip hoşlanmıyacağı hakk sözlerden uzaklaşır,

(682) Ashâb-ı Sünen Bureyde'den sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

(683) Ashâb-ı Sünen Ebû Hureyre'den sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

onlara yaklaşmaz. Bütün gayretini avâmın kalbini tahrike sarfeder. Onların gönlüne girmeye ve orada mevki sâhibi olmağa çalışır. Bir hadis ve hikmetli bir söz duyduğu zaman, bunu ballandıra ballandıra kürsü ve minberlerde cemâate anlatacağı için sevinir. Hâlbuki bu hadis ve hikmetli söze sevinmesi bunun için değil, saâdet yolunu bulduğu ve din yoluna girip gereği ile amel edeceği için sevinmesi gerekirdi. Bundan sonradır ki, Allahu Teâlâ bana bu ni'meti verip bu hikmetle beni faydalandırdığı gibi, ben de bunu faydalanmaları için müslümân kardeşlerime anlatırım diye sevinmesi gerekirdi. İşte bu vâizliğin de, tıpkı vâililik gibi büyük korku ve tehlikesi vardır. Mevki ve din ile dünyâlık peşinde olmayan bununla övünüp böbürlenmeyen kimselerin hevâ-i nefislerine uymarak vâizliği terketmeleri gerekir. Ne zaman nefsinden emîn olur ve takvâ sâhibi olursa, o zaman va'zetmelidir.

Şâyet, ilim-erbâbı için bu şekilde hüküm verilirse, ilimler kaybolur ve ortalığı cehâlet istilâ eder dersen :

Deriz ki: Bizzat Resûl-i Ekrem emîrlik talebinden nehyetti ve bundan korkutarak şöyle buyurdu :

إِنَّكُمْ تَحْرِصُونَ عَلَى الْإِمَارَةِ وَإِنَّهَا حَسْرَةٌ وَنَدَامَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
الْأَمِنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا هـ

«Siz emirlige harissiniz. Hâlbuki o, Kıyâmet günü hasret ve nedâmettir. Ancak onu hakkıyla ele alanlar bu hasret ve nedâmetten kurtulurlar.» (684)

Yine Resûl-i Ekrem :

نِعْمَتِ الْمُرْضِعَةِ وَبِئْسَتِ الْفَاطِمَةُ هـ «Süt annesi ne güzel ve Fâtıme ne çirkindir.» (685) buyurmuştur. Hâlbuki yine bilinen bir gerçektir ki, hükümdârlık ve emîrlik ihmâl edilse, din ve dünyâ ikisi birden mahvolurdu. Halk arasında münâzaalar, adam öldürmeler çoğalır, emniyet kaybolurdu. Memleketler harâb olur ve geçim zorlaşırdı. Vâiziyet bu merkezde olduğuna göre, emâretten niçin nehyolunuyor? Ve Hz. Ömer, Ubeyy b. Kâ'b'ı müslümanların efendisi tanıdığı ve Kur'ânı ona dinletirken ardından giden bir cemâat gördüğü zaman, Ubeyy'i,

(684) Buhâri Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(685) Buhâri, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Bir hadisin devamıdır.

1-KİMİLDATMA 2-HAVASLANDIRMA 3-NASIHAATÇI 4-ÖYÜNME 5-İSTEK
6-SAHİPLER 7-BİLGİSİZLİK 8-HÜKMÜ ALTINA ALMA 9-YASAK
10-PİŞMANLIK 11-SÖZ KAVGASI 12-EMİRLİK

niçin kamçıladi ve onların, ardından gitmesine engel oldu ve böyle bir cemâatin bir adamın ardından gitmesini onun için fitne ve uyanlar için bir zillet kabul etmiştir. Diğer taraftan böyle yaptığı hâlde kendisi hutbe okur, va'z eder ve buna aldırış etmezdi.

Yine adamın biri sabah namazını müteâkib va'z etmek için Hz. Ömer'den izin istediğinde Hz. Ömer bunu men'etti. Adam,

— Nasihat etmekten mi beni alıkoyuyorsun? deyince, Hz. Ömer, adamda halkı dinletmek ve va'zda mevki sâhibi olmak sevdâsı gördüğü için, ona karşı sertlenerek: Başının yıldızlara değmesinden korktuğum için, sana mâni' oldum, diye cevap vermiştir. Niçin? Hâlbuki hilâfet ve kadılık; vâizlik, müderrislik ve müftilik gibi, insanların, dinlerinde muhtâç oldukları şeylerdir. Fitne ve zevk bakımından da aralarında fark yoktur, dersin:

Deriz ki: Va'z u nasihatten men'etmek, ilmin kaybolmasına, sebep olur sözü, galettir. Zira bizzat Resûl-i Ekrem'in kadılıktan nehyetmesi, kazâ ve hüküm işlerini atâlete uğratmamış, riyâset sevgisi insanları buna mecbûr etmiştir. Bunun gibi yine riyâset sevgisi ilmi ortadan kaldırmaz. Hattâ riyâsete vesile olacak ilim, insanlara yasaklansa, cezâ evine atılıp zincire vurulsalar da zincirleri kırar cezâ evlerinden kaçar ve bu bilgiyi elde etmeğe çalışırlar. Allahu Teâlâ, imandan nasibi olmayanlarla dahî bu dini kuvvetlendirmeyi vâdetmiştir. Âlemin işini düşünüp durma. Allah herkesi kayırır, sen kendine bak. Bununla berâber derim ki:

Bir belde bir cemâat va'z işi ile meşgul olduğu zaman, bunun yasaklanması, sebebiyle ancak bir kısmı çekilir, diğerleri riyâset sevdâsı ile ondan ayrılmazlar. Bir belde tek bir vâiz bulunup, güzel ifâdesi ve görünüşdeki hüsn-i hâliyle cemâate faydalı olursa, onu va'zdan men'etmeyiz. Ona: «Önce nefsini tezkiyeye çalış» deriz. Şâyet o: «Ben buna muktedir olamıyorum» derse, kendisine: «Yine va'zına devâm et ve mücâhede ile meşgul ol» deriz. Çünkü tek olduğu için va'zdan alıkonması insanları helâke sürükler. Şâyet bu tek vâiz, mevki edinme maksadıyla va'zına devâm ediyorsa, va'zları ile halka faydalı olurken kendi kendini helâk etmektedir. Biz âmmenin selâmetine bu adamı fedâ eder, va'zına devâm ettiririz. Bu adam, Resûl-i Ekrem'in:

«Allahu Teâlâ bu dîni imandan nasibi olmayan kimselerle de te'yîd eder.» buyurduğu kimselerdendir, deriz.

Sonra vâiz dediğin, sözü ve dış görünüşü ile dünyâdan nefret ettirip Ahirete yönelten kimse demektir. Fakat zamânımızda (Gazâlî'nin zamânı) vâizlerin icâd ettikleri muzahref ve şiirle karışık kaafiyeli sözlerinde dîni hükümlere saygı, müslümanları Allah'ın azâbıyla korkutmak gibi

1-SIRAYLA	7-TEMİZLEME
2-HAKİMLİK	8-BECERİKLİ
3-HATA	9-ÜMUMİ OLAN
4-TEMBELLİK	10-KUVVETLENDİRME
5-BEYERLİK	11-PARLAK

bir şey bulunmayıp, ancak güzel sözlerle halkı ümidlendirmek ve isyâna cür'et ettirmek hâli bulunduğundan bu gibi vâizlerden memleketi temizlemek bir vazîfedir. Çünkü bunlar, Deccal'ın kapucuları ve şeytânın helifeleridirler. Bizim sözümüz, halk tarafından hüsn-i kabûl sevgisini içine gizleyen ve başka bir maksadı olmayıp görünüşü ve va'zı güzel olan vâizler hakkındadır. Aynı zaman İlim Kitâbı'nda kötü âlimler hakkında anlattığımız vâidler de bu gibiler hakkındadır. Nitekim İsâ aleyhisselâm: «Ey kötü âlimler, namaz kılar, oruç tutar ve sadaka verirsiniz fakat emrettiğinizi yapmaz, yapmadığınızı öğretirsiniz. Ne çirkin hüküm veriyorsunuz. Dil ve sözünüz ile tevbe ederken hevâ-i nefsinizin arzûlarına göre hareket edersiniz. Kalbleriniz isyânla kirlenmiş ve karar-mış olduğu hâlde vücûdlarınızı sabunla yıkamak size bir fayda sağlamaz. Size hakikati söylüyorum; faydalı unu çıkarıp da çer çöpü içinde kalan elek gibi olmayın. Sizin yaptıklarınız böyledir. Ağzlarınızdan hükümleri savurursunuz, gıll u gış içinizde kalır. Dünyâ kulları, râğbet ve şehvetini dünyâdan kesmeyenler Âhireti nasıl bulabilirler? Size hakikati söylüyorum; kalbleriniz amellerinize ağırlar. Çünkü dışınız içinize uymuyor. Dünyâyı dilinize doladınız. Ameli ve Âhireti ise ayağınızın altına aldınız. Sizi hak olarak söylüyorum; dünyâlığı mükemmel yapacağız diye, Âhiretinizi kaybettiniz. Sizin için dünyâ düzeni Âhiret düzeninden daha sevimli oldu. Sizden daha âdi kim olabilir? Bunu bilseydiniz. Yazıklar olsun size, ne vakte kadar bu karanlık içinde bocalayacak ve bu şaşkınlık içinde kalacaksınız. Sizin dâvetiniz dünyâlığadır. İsteddiğiniz şey dünyâ halkı, sizin için dünyâlıktan ferâgat etsin ve bütün dünyâ varlıkları ile size kalsın. İçerisi karanlık olan bir evin damına ışık yakmaktan evin içine ne kâr olur, ordan nasıl ışık alabilir? Siz de böylesiniz. Ağzınızdan ilim nurları parlarken kalbleriniz karanlık içinde kıvranıyor. Ey dünyâyâ tapanlar, dünyânın bir gün sizi kökünüzden koparıp yüzüstü sermesi yakındır. Sonra sizi burnunuzun üzerinde sürter, günahlarınızı boynunuza geçirir. Sonra da ilminiz sizi arkanızdan iter, yalın ayak ve çıplak olarak teker teker sizi Allahu Teâlâ'nın huzûruna sevkeder. Orda kötü amellerinizin, cezâsını size çektirir.» buyurdu.

Bu hadisi, Hârisî Muhâsibî kitablarının birinde anlattıktan sonra, bu kötü âlimler insan şeytanlarıdır ve insanlara fitnedirler. Dünyânın mevki ve metâına râğbet ve onu Âhiret üzerine tercih ederek dünyâ için dîni zelil ve hâkir ettiler. Onlar dünyâda yüz karası, Âhirette ise hüsrandırlar.

Şâyet, bu anlattığın âfetler meydândadır, fakat buna karşı ilim ve va'z hakkında bir çok tergîb ve teşvîk vârid olmuştur. Hattâ Resûl-i Ekrem:

1-NASİHATÇ 2-İYİ, GÜZEL 3-KORKUTMA 4-İSTEK 5-TOK GÖZLÜ
6-MENFAAT 7-KIYMETSİZ, KÜÇÜK 8-BELA 9-İSTEKLENDİRME

لَا يَهْدِي اللَّهُ بَكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرًا لَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا

«Allahu Teâlâ'nın seninle bir kimseyi hidâyete ulaştırması, senin için bütün varlığı ile dünyâdan hayırlıdır.» (686) buyurmuştur.

Diğer bir hadiste de şöyle buyurulmuştur :

أَيُّ مَا دَاعٍ دَعَى إِلَى الْهُدَى وَاتَّبَعَ عَلَيْهِ كَانَ لَهُ أَجْرُهُ وَاجْرُ مِنْ اتَّبَعَهُ

«Kim hidâyete dâvet eder ve dâvetine uyulursa - kendi sevâbından başka - kendisine uyanların ecri gibi bir ecri vardır.» (687) Buna benzer ilmin fazîletini bildiren daha pek çok rivâyetler vardır. Bunlar karşısında yakışan, âlime, ilminle meşgul ol fakat riyâyı terket, demektir. Nitekim riyâ ile namaz kılan kimseye de aynı şey'i söylüyoruz. Yâni: «Na-mâzı terketme kıl fakat riyâyı atmak için çalış.» diyoruz, dersin :

Bilmiş ol ki: Emâret ve hilâfetin fazîleti gibi, ilmin de fazîleti büyüktür. Fakat bunun yanında tehlikesi de çoktur. Biz hiç kimseye: «İlmi terket» demeyiz. Zîra ilmin kendisinde bir âfet yoktur. Âfet, va'z, okutmak ve hadis rivâyetinde ve onu açıklamaktadır. Aynı zamanda riyâ ile karışmış olsun, yâni riyânın yanında dinî bir sâik de bulunursa, yine bu adama: «İlmini açıklama» demeyiz. Fakat yalnız gösteriş için ilmini açıklamağa çalışırsa, o zaman açıklamaması daha faydalı olur. Nâfile ibâdetlerde de hüküm böyledir. Yalnız riyâ için yapılacaksa, terki vâcibdir. Fakat ihlâs ile başladığı nâfile ibâdetine ibâdeti esnâsında, riyâ karışmak ister ve kendisi bunu hoş karşılamazsa, yine ibâdetine devâm eder. Zira ibâdetteki riyânın âfeti zayıftır. Riyânın asıl hedefi idâre mevkîlerinde ve ilim ile yüksek mevkî ihrâz etmek peşinde olmaktır ki, dereceleri üçtür :

RİYÂNIN ASIL HEDEFLERİ

Birincisi Vâliliktir. Bunun âfeti büyüktür. Bu korkudan selefin çoğu bunu kabûl etmemiş ve terketmiştir.

İkincisi Oruç, namaz, hac ve gazâ gibi ibâdetlerdedir. Selefin kuvvetli ve zayıfları bunlarda riyâ ile karşılaştı, fakat âfet korkusu ile kimse bunları terketmedi. Çünkü bunlara karışan âfetler zayıftır. Azıcık gayretle ihlâsa yönelebilir.

Üçüncüsü Birinci ve ikinci derece arasındadır, yâni kuvvetli âfet ile zayıf âfetler arasındadır.

(686) Buhâri ile Müslim, Sehl b. Sa'd'dan rivâyet etmişlerdir.

(687) İbn Mâce Enes'den rivâyet etmiştir.

Bu da, va'z, fetvâ, rivâyet, ve okutma mansıbı peşinde koşmaktır. Bunun âfetleri, vâlilerin âfetlerinden küçük ve fakat namazdaki âfetten büyüktür. Namazı zayıf olsun, kavi olsun, terketmek doğru olmaz, ancak ri-yâ hâtıralarını azaltmağa çalışmalıdır. Vâliliği ise zayıfların tamâmen terketmesi ve kuvvetlilerin, kabûl etmesi uygundur. İlim mansıbı bunların arasındadır. İlmin âfetlerini tecrübe edenler, bunun vâliliğe daha çok benzediğini anlarlar. Zayıflar için bundan kaçınmak daha sâlim bir yoldur. Doğruyu Allah bilir.

Bu arada bir de dördüncü bir derece vardır, o da muhtaclara vermek için servet edinmektir. Zira infak ve cömerdliği açıklamakta övülmeyi celbetmek vardır. İnsanların, gönüllerini sevindirmekte de zevk vardır. Bununla berâber bunun da âfetleri çoktur. Bunun için H a s a n - ı B a s - r i'ye :

— İhtiyâcından fazla dünyâlık te'min edip onu tutan ile, onu infâk edenlerden hangisi daha makbûldür? diye sorduklarında, H a s a n - ı B a s r i :

— Evinde duran daha makbûldür, dedi. Çünkü dünyâlıkta huzûr azdır. Asıl zühd, Allah için dünyâyı terketmektir. E b ū ' d - D e r d â : D i m i ş k mescidinin kapusunda çalışıp her gün elli dinar kazanarak onu tasadduk etmek beni sevindirmez. Gerçi ben, alış-veriş haramdır, demiyorum, fakat ben isterim ki, alış-veriş kendilerini Allah'ı zikirden alıko-yan kimselerden olmayayım, demiştir. Bu hususta âlimler ihtilâf etmişler. Bir kısmı, dünyâdan korunmak ve tasadduk etmek şartıyla helâlinden kazanmak, nâfilelerle meşgul olmaktan daha iyidir. Diğer bir kısmı, devamlı sûrette zikir ile meşgul olmak daha iyidir, dedi. Zira alış-veriş in-sânı zikirden alıkor. Nitekim İsâ aleyhisselâm: «Ey iyilik yapmak maksadıyla dünyâlığı arayan, dünyâyı terketmek senin için daha iyidir.» demiştir. Yine İsâ aleyhisselâm: Dünyâlığın en küçük âfeti, onu ıslâh edeceğim diye Allah'ı zikirden meşgul olmaktır. Hâlbuki, Allah'ı zikir, her şeyden büyük ve faziletlidir. Bu anlattığımız, ri-yâ âfetinden selâmet bulanlar hakkındadır. Bir de işin içine ri-yâ karışırsa, dünyâlığı terketmesi çok daha makbûldür. Zikirle meşgul olmanın faziletinde ihtilâf yoktur.

Hulâsa: Halk ile alâkalı olup nefsin zevk aldığı şeyde âfetin bulunması ihtilâflı değildir. En makbûlü, amel etmek ve âfetleri terketmektir. Şâyet âfetleri terketmekten âciz kalırsa, kendisine baksın, kalbine danişsın, gayret etsin, yaptığı işdeki hayır ile şerri muvâzene etsin de tabiatının meylettigini değil, ilim nûrunun gösterdiği yolu tercih etsin. Daha doğrusu nefsinin daha çok hoşuna gideni kendisi için daha zararlı olanıdır. Zira nefis, dâima kötülüğü gösterir. Hayra meyledip hayırdan zevk alması pek enderdir. Bununla berâber bu da bâzı hâllerde uzak bir şey

değildir. Bunlar, müsbet veyâ menfi olarak tafsîlâtı üzerinde hüküm verebilmenin mümkün olamayacağı şeylerdir. Bütün bunlar, kalbinin ictihâdına terkedilmiştir. Dînin selâmeti için kalbine baksın ve kendisine kuşku veren şey'i terkedip sükûn veren şey'i yapsın.

Şunu da söyliyelim ki; bu anlattıklarımızdan bâzan câhiller aldandabilir ve âfet korkusu ile malını elinde tutarak infâk etmeyebilir. Bu ise cimrilğin tâ kendisidir. Sadakalarda şöyle dursun, mübâh olan yerlerde bile malı infâk etmek onu tutmaktan daha hayırlı olduğunda şübhe yoktur. İhtilâf, kazanmağa muhtâç olan bir kimsenin hakkındadır. Bu adamın kazanıp infâk etmesi mi daha makbûl, yoksa mal kazanmakta ki âfetleri gözönüne alarak bundan vazgeçip zikir ile meşgûl olması mı daha makbûldür? İşte ihtilâf buradadır. Fakat elde mevcûd helâl serveti infâk etmesi, onu elinde tutmasından her hâl ü kârda daha makbûldür.

HÂLİS VE SADIK ÂLİMİN ALÂMETLERİ

Şâyet, âlim bir vâizin gösteriş maksadı olmadan hâlis ve sâdik olduğu hangi alâmet ile bilinebilir? dersen, bilmiş ol ki; onun bir takım alâmetleri vardır:

Birincisi : Kendisinden daha âlim, daha güzel ve halkın daha çok rağbet ettiği bir vâiz çıkarsa, ona hased etmeden, ona sevinmiş olmaktır. Yâni bu gibi bir hatibe hased etmezse, kendisi sâdik bir vâizdir. Hased etmez derken, gıpta da etmez demedik; ben de bunun gibi olabilsem demesinde bir beis yoktur.

Diğeri de cemâatini aynı gözle görmektir. Yâni ileri gelenler geldiği vakit söz ve ifâdelerinde bir değişiklik yapmamaktır.

Bir başka alâmeti de, sokaklarda halkın, kendi peşinden gitmesini arzû etmemektir. Daha bir çok alâmetleri varsa da, bunları saymak sözü fazla uzatacaktır. Saîd b. Mervan diyor ki: Mescidde Hasan-ı Basri'nin yan tarafında bir yerde oturuyordum. Haccâc, bâzı asker ve yardımcıları ile berâber içeri girdi. Mescidin avlusuna geldiği zaman, bindiği erkek atın üzerinde Roma mâmulü bir eyer vardı. Atından indi, etrafına bakındı ve en kabalalık Hasan-ı Basri'nin meclisini buldu. O tarafa yöneldi ve benim bulunduğum taraftan gelerek ikimizin arasında oturdu. Hasan ise her gün mûtaad olan konuşmasını yapıyordu. Sözünü değiştirmeden ve Haccâc'a iltifât etmeden mevzûuna devâm etti ve bitirdi. Ben kendi kendime: «Bugün Hasan'ı deneyeceğim, bakalım Haccâc geldi diye vaziyetinde bir değişiklik yapacak mı?» dedim. Fakat Hasan yukarda anlattığım gibi hiç bir değişiklik göstermeden mûtaad konuşmasını bitirince Haccâc elini Hasan'ın omuzlarına vurarak: «Bu şeyh doğru konuştu ve iyi yaptı. Siz bu gibi meclislere devâm edin. Zîra ben Resûl-i Ekrem'in: «Zikir meclisleri Cennet bahçeleridir» dediğini işittim. Eğer

üzerime aldığım âmme işleri olmasa, siz beni bu gibi meclislerde geçemezsiniz. Çünkü ben bunların faziletini bilenlerdenim.» dedi ve sonra ağzını açarak söze başladı. Hasan'a varıncaya kadar hepimiz hüsn-i beyânına hayran kaldık. Haccâc kalkıp gidince, Şamlı biri gelerek Haccâc'ın yerinde oturdu ve: «Ey Allah'ın kulları, hayret etmez misiniz? Ben yaşlı bir insân olduğum hâlde hâlâ askerlik yapıyorum. Aldığım maaş üçyüz dirhemdir. Buna karşılık at, katır ve çadır bulundurmam mecbûriyetindeyim. Hâlbuki yedi kız çocuğum var, bunları da geçindirmek zorundayım. Hâlime bakın da bana acıyınız.» dedi. Hasan-ı Basrî, adama acıyarak başını ona doğru eğmiş söylediklerini dikkatle dinliyordu. Adam sözünü bitirince, Hasan başını kaldırdı ve: «Allah onları kahretsin, Allah'ın kullarını kendilerine hizmetçi ettiler. Allah'ın malını kendi aralarında bölüp yediler. Altın ve gümüş için insanları öldürdüler. Allah'ın düşmanları, kendileri harbe çıktıkları zaman rahat eyerler ve rahvan atlar üzerinde otururlar. Din kardeşlerini yaya ve aç olarak harb meydanına sürerler.» şeklinde konuştu ve ağzına geleni söyledi. Onların bütün ayıplarını saydı döktü. Bunları dinleyen başka bir Şam'lı oradan kalkarak hemen Hasan-ı Basrî'nin söylediklerini Haccâc'a ulaştırdı. Az sonra Haccâc'ın postası geldi ve: «Haccâc seni çağırıyor.» dedi. Hasan-ı Basrî kalkıp gidince, Haccâc'ın aleyhindeki ağır konuşmalarından dolayı ona acıdı; mutlaka Haccâc'dan kendisine bir zarar gelir, dedik. Kısa bir müddet sonra Hasan-ı Basrî gülerek geri döndü. Bu şekilde güldüğü az görülmüştür, o yalnız gülümserdi. Geldi yerine oturdu ve emânetin ehemmiyeti üzerinde durdu. Devamla: «Siz emânetle meclislerde oturursunuz. İhâneti yalnız altın ve gümüşde aramayın. En büyük hıyânet, kendisine güvenilerek yanında konuşulan sözleri, alâkalıya iletmektir. Adam beni bu sebepten çağırdı ve,

— Diline sâhib ol. Bu nasihatinden dolayı sana bir şey demiyorum. Ancak böyle, Allah'ın düşmanları kendileri harbe şöyle çıkar, din kardeşlerini aç-çıplak götürürler şeklinde konuşmalar yapıp halkı aleyhimize tahrik etme, dedi. Kolaylıkla Allah beni şerrinden korudu,» dedi. Bu arada Hasan-ı Basrî merkebine binip evine gitmek istediği sırada kalabalık bir halkın peşine takıldığını görünce, dönerek :

— Ne istiyorsunuz, bir şey mi soracaksınız? Şâyet böyle bir şey yoksa dağılın gidin, dedi.

İşte şu anlattıklarımız ve benzeri alâmetlerden kulun iç hâli anlaşılır. Ne zaman ki, âlimler birbirinin aleyhine düşer, birbirini çekemezler ve birbirlerine yardımda bulunmazlarsa, bilmiş ol ki onlar Ahireti satın dünyâyı satın alan hâsirlerdendirler. Allah'ım, lütf u kereminle bizi bu vartaya düşmekten koru.

1-GEZEL,İYİ 2-KİMİLDATMA 3-UĞURUM,TEHLİKE

24 üncü BEYÂN : ONUNCU FASIL

**HÂLK GÖRÜYOR DİYE KULUN İBÂDETE HEVESLENMESİNİN
SAHİH OLUP OLMAYAN TARAFLARI**

Bilmiş ol ki; insân bâzan teheccüd namazı kılan kimseler arasında geceler. Bunların bir kısmı sabahlara, bir kısmı gecenin yarısına kadar bâzısı da gecenin bir kısmını ibâdetle geçirirler. Kendisi evinde bulunduğu zaman çok az gece ibâdeti yapardı. Fakat bunları görünce, onlara uymağa heves eder ve âdetini aşar veyâhut hiç gece ibâdeti yapmazken, bunların arasında bulunduğu için, o da kalkar kılsa, bunun gibi, nâfile oruç tutmak mûtâdî değil iken oruç tutanlar arasında bulunduğu için, heveslenerek o da onlarla oruç tutarsa, bâzan bunun riyâ olup onlara uymaması gerektiği sanılır ki bu, mutlak sûrette böyle değil, belki bunun tafsilatı vardır. Çünkü her mü'min, Allah'a ibâdet etmeği, gündüz oruç tutup gece namaz kılmağı arzû eder, ancak bâzı mâniler buna engel olur. Şehvetine uyar, gaflete kapılır da bu ibâdetleri yapamaz. Fakat başkalarını bu ibâdetlerde görmek, gafletinin zâil olmasına sebep olur. Yâhut bâzı yerlerde ibâdetine mâni olan engeller ortadan kalkar, hevesi artar da ibâdet eder. Meselâ bir insâna, kendi evinde ibâdetine mâni olan hâller doğar ve gece ibâdetine engel olur. Yumuşak döşekte yatmak, âilesi ile münâsebette bulunmak, akraba ve dostları ile sohbet etmek, çocukları ile meşgûl olmak ve diğer işleri ile uğraşmak gibi. Fakat evinden uzaklaştığı zaman, hayra rağbetini köstekleyen bu engeller ortadan kalkar da hayrı teşvik eden sebebler doğar. Bunun gibi dünyâdan i'râz edip ibâdetle Allah'a yönelen kimseleri görmek ve ibâdetle onların onu geçmeleri ağına gitmek gibi hâller de olur. İşte bu anda gösteriş değil, dinî hüccet kendisini gayrete getirir, yâhut evinden uzaklaşıp yatak değiştirdiği için uyuyamaz, uykusuzluğu fırsat bilerek ibâdet eder. Bunun gibi insân devâmlı olarak evinde bulunur, nefsi de devâmlı ibâdeti istemez, bu bakımdan evinde kılamaz olur, fakat yer değiştirmekle gittiği yerde az kalacağı için orada gece namazı kılmağa heves eder. Evinde çeşitli yemekleri varken oruç tutmak zoruna gidebilir. Fakat bunlardan uzaklaştığı zaman, bu engel zâil olur ve dinî arzu ile oruç tutmak ister. Çünkü ibâdetine mâni olan engeller ortadan kalkmıştır. Mâniler kalkınca da dindarlığı onu ibâdete sevkeder. Bütün bu sebebler bulunmakla berâber, ibâdet etmesinin asıl sebebi, insanların arasında bulunması ve herkesin kendisini görmesi de olabilir. Bununla berâber bâzan bu gibi hâller de ameline engel olur ve: «Burada bu ibâdetleri yapma, sonra mürâi olursun. Çünkü sen evinde bu ibâdetleri yapmıyordun.» der. Bâzan bu gibi hâllerde ibâdete hevâs, insanların görmesinden, onla-

İhyâü 'Ulûm'd-Dîn Cilt: 3 - F. : 45

1-ADET

2-HABERSİZLİK

3-GEÇİCİ

4-YÜZ GEVİRME

rın kendisini yermesinden, husûsan kendisini ibâdet eder diye bildikleri hâlde ibâdet etmediğini görünce, onu tenbelliğe nisbet etmelerinden çekinmekten de olur. Çünkü onların gözünden düşmek istemez ve onların nezdindeki mevkiini korumak ister. İşte bu ahvâlde şeytan faaliyete geçerek: «Sen kıl, artık sen mürâî değilsin, ihlâs ediyorsun. Kıldığın bunlar için değil, Allah içindir.» der. Zâten senin evde kılamadığın çeşitli mânilerden dolayı idi. Şimdi kıldığın gösteriş için değil, o mâniler zâil olduğu içindir. İşte burası bir hayli karışıktır. Bunu ancak basiret sâhibleri aydınlatabilir. İbâdet için kendisini harekete geçiren kuvvetin riyâ olduğunu sezdiği zaman, mütâdından fazla olarak bir rek'at dahi kılmamasın. Zira Allah'a itâat etmekle insanlar tarafından övülmeği arzû ettiği için, Allah'a âsi olur. Şâyet ibâdeti, mânilerin ortadan kalkması ve âbidlere gıpta maksadı ile olursa, onlara uysun. Bunun da alâmeti vardır. Şöyle ki: Şâyet o evde onların göremiyeceği bir yerde olsa da, yine mâniler zâil olduğu ve onlara heves ettiği için namazına devam edecek idiyse, aslında bu bir riyâkârlık değildir. Yok eğer onlar beni göremiyorlar, ben de kılmam derse, onların yanında yaptığı riyâkârlıktır. O zaman bu ibâdeti terketsin.

Yine bunun gibi, Cum'a günü câmide insâna bir heves gelir ki, bu heves başka zamanlar gelmeyebilir. Bu hevesin de iki sebebi vardır; yâ cemâat tarafından övülmeği arzû eder veyâhut oradaki ibâdetlere heves ederek Allah rızası olur. Bâzan hem dinî, hem de övülme arzusu birleşir. Burada da gaalib olan taraf aranır. Gaalib olan Allah rızası ise, ibâdetine devam eder ve mümkün mertebe gösterişi atmağa gayret eder. Yine bunun gibi orada Allah korkusundan ağlayan insanları görerek bundan haz alıp, kendisi de - gösteriş olmaksızın - ağlar. Gerçi kendisi yalnız olarak yapılan va'zı dinlemekten ağlamıyacaktı. Fakat insanların ağlaması kendisine te'sir ettiği için ağlamıştır. Bâzan da ağlayamaz, fakat kalb katılığından korkarak, ya gösteriş veyâ hakikaten kendisini ağlar gibi göstermeğe çalışır, bu da makbûldür. Fakat bunun da riyâ veyâ gerçek olmasının alâmeti vardır. Şöyle ki; orada, cemâatin görmeyeceği bir yerde olsa, yine aynı tavır ve davranış içinde olacak idiyse bu, riyâ değil, gerçektir. aksi ise riyâdır. Onun için ne ağlamalı, ne de kendisini ağlar gibi göstermelidir. L o k m a n aleyhisselâm, oğluna nasihatinde: «Oğlum, kalbin katı olduğu hâlde insanların sana hürmet etmesi için kendini Allah'tan korkar gibi göstermeğe çalışma.» demiştir. Kur'ân ve zikir meclislerinde, bâzı hâllerde âh çekmek, solumak ve inlemekte de hüküm böyledir. Bunlar bâzan gerçek nedâmât, hüzüün ve üzüntünün te'siri ile olduğu gibi, bâzan da yanındakilerin te'siri ile olur ki, her ikisi de makbûldür. Bâzan da desinler diye olur ki, bu ise riyâdır. Şâyet samimî üzüntüsüne bir de riyâ karışır ve bunu reddederse yine ağlaması makbûldür. Şâyet

1-İKİ YÜZLÜ 2-GEÇİCİ 3-ADET 4-İSYANKAR 5-PİŞMANLIK

âriz olan riyâyâ meylederse, o zaman ecir kaybolur ve Allah'ın gazabına uğrar.

Bâzan da mahzûn olması samimî ve fakat sesini yükseltmesi ve hareketleri gayr-ı samimî olur. Bu da korkulu bir riyâkârlıktır. Çünkü bu riyâ ile başlamak gibidir. Bâzan, bu heyecanla düşmediği hâlde gösteriş için düşer, fazla baygın kalmadığı hâlde kendisini baygın gibi gösterir. Kalkabildiği hâlde kalkamıyor gibi kendisini gösterir ve bunlara benzer hareketlerde bulunur. Bütün bu yapmacık hareketler, şeytanın aldatması ve nefsin ifsâdındandır. Bu gibi hâller kendisine âriz olduğu takdirde, kendini toparlamalı, aslında bu hareketinin yapmacık olduğunu etrafındakiler bilseler, kendisine itibâr şöyle dursun, kendisinden nefret edeceklerini hâtırlamalı, Allahu Teâlâ'nın her şey'i bildiğini, bu davranışında insanlardan daha çok kendisine kızdığını bilmelidir. Nitekim Zûn-Nûn-ı Mısri bir zikir esnâsında ayağa kalktı ve yıkıldı. Bunu gören bir ihtiyar da aynı şekilde kalktı ve yıkılmak istedi. Kendini zorlayarak bu hareketi yapmak istediğini farkedene Zûn-Nûn :

— İhtiyâr, sen kalktığın zaman ne maksadla kalktığını bilen seni görüyor, deyince, insafı olan ihtiyâr hemen oturdu. Bütün bunlar nifak işleridir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

تَعَوَّذُوا بِاللّٰهِ مِنْ خَشْوَعِ النِّفَاقِ «Nifak husûundan

Allah'a sığınım.» (688) buyurmuştur. Nifak husûu, âzalar husû' ederken kalbin buna aldırış etmemesidir.

İstiğfâr, Allahu Teâlâ'nın azab ve gazabından O'na sığınmakta da hüküm böyledir. Bunlar bâzan kusurlarını hâtırlayıp nedâmet duyduğu için, bâzan da gösteriş için olur. İşte bunlar kalbe karşılıklı ve birbirine yakın olarak geçen hâtıralardır. Bunun için kalbine geçenleri iyice incele, nerden geldiklerini araştır, şâyet Allah için iseler devâm et, riyâ karışımından ise, kendini koru. Çünkü o, karıncanın ayak şamatasından da gizlidir. İbâdetinin makbûl olup olmayacağı korkusunu da hâtırından çıkarma. İhlâs ile başladığın ibâdete, insan övgü ve sevgisinden kaçın. Zira bu her dâim akla gelebilir. Böyle bir şey'i içinde duyduğun zaman, hemen bunu Allahu Teâlâ'nın bildiğini ve sana kızdığını hâtırla ve Ey-yûb aleyhisselâmı ziyâret eden üç kişiden birinin söylediklerini düşün. O, Eyyûb'a :

— Ey Eyyûb, kulun kendini aldattığı görünüşte belli etmeyip içinde gizli tuttuğu şey ile cezâ göreceğini bilmiyor musun? Diğer birisinin de: «Allah'ım, insanların benî senden korkar gördüğü hâlde senin bana

(688) Beyhaki «Şuabü'l-İman»ında rivâyet etmiştir.

1-TAKILMIŞ

2-BOZMA

3-İKİ YÜZLÜLÜK

4-KORKU

gazablı olmandan sana sığınırım.» dediğini düşün. Hz. Hüseyin de şöyle demiştir: «Allah'ım, insanların gözünde güzel görünüp de senin nazârında içimin çirkin olmasından, insanlara karşı görünüşümü korumaktan, senin muttâlî' olduğun kalbimi kaybetmekten, insanlara kendimi güzel gösterip kötü niyyetimle sana karşı cür'etkâr davranmaktan, insanlara güzel amelimle yaklaşıp kötü niyyet ve hareketimle senden uzaklaşıp gazabını celbetmekten sana sığınırım. Allah'ım, beni bu hâllerden koru.» dedikleri hâtırla.

Bu üç kişiden diğerinin de söylediğini hâtırla. O, şöyle demişti:

Ey Eyyûb, dış görünüşlerini koruyup gizli taraflarını kaybedenlerin Allah'tan ihtiyâç diledikleri zaman, yüzlerinin kararıp rezîl olacaklarını bilmez misin?

İşte yukardan beri anlattıklarımız, riyânın âfetleridir. Bunları anlayabilmek için insan dâimâ kalbini murâkabe etmelidir. Haberde vârid olduğuna göre riyânın yetmiş kapusu vardır. Bunların birbirinden daha karanlık, daha kapalı olduğunu, hattâ karıncanın ayak şamatasından daha ince olduğunu öğrendin. Bunu seçebilmek için ne kadar titiz davranmak gerektiğini de anlamış oldun. Nefsin hilelerini araştırıp murâkabe etmeden, kalbini kontrol etmeden bunlar hiç bulunur mu? Allahu Teâlâ'nın ihsân ve keremiyle bizi riyâdan korumasını dileriz.

25 inci BEYÂN

ÂHİRET YOLCULUĞUNU MURÂD EDEN KİMSENİN AMELDEN ÖNCE VE SONRA VE AMEL ESNÂSINDA NEFSİNİ İLZÂM İÇİN NE YAPMASININ GEREKTİĞİ

Bilmiş ol ki; müridin, ilk olarak kalbini ilzâm edeceği en iyi hareketi, bütün ibâdetlerini Allahu Teâlâ'nın bilmesiyle iktifâ etmektir. Yalnız Allah'ın bilgisiyle, ancak Allah'dan korkup O'ndan umanlar iktifâ eder. Fakat başkasından korkup umanlar, iyi hâllerini onlara duyurmak isterler. Bu hâlde olanlar, Allah'ın gazabına uğrama tehlikesi ile karşı karşıya bulunduklarından bu arzûnun akıl ve iman cihetinden çirkin bir şey olduğunu kalbe anlatmakla onu ilzâma çalışmalı, başkasının dayanamıyacağı yorucu ibâdetlerde nefsini murâkabe etmelidir. Çünkü böyle mühim bir ibâdeti yapan nefis, onu ifşâ etmek ve duyurmak ister. Senin bu kadar meşakkatli ameli göze alıp yaptığını bu halk bilse, seni baş tâcı yapar, hattâ sana secde ederlerdi. Çünkü bunu senden başka kim yapabilir? Sen bunu gizlemeğe nasıl râzı olursun? İnsanlar senin mevkiini bilemez, seni kabûl edip sana uymazlar, der. İşte bu vaziyet karşısında dimdik durmalı ve yapmış olduğu büyük ameli karşısında alacağı büyük mükâfatı

1-VAKIF 2-BELA 3-KONTROL 4-HAY-KÜY 5-HÂSSAS
6-SUSTURMA, BAĞLAMA 7-İKİ YÖZLÜ 8-YETİNME

düşünmeli, bunun karşısında Allahu Teâlâ'ya yapılan ibâdetle kullarından mükâfat bekeyenlerin; Allhu Teâlâ'nın gazabına uğrayacaklarını hâtırlamalı, amelini başkasına gösterip ona kendisini sevdirmekle Allah'ın katından düşüp o büyük emeğinin boşa gideceğini bilmeli ve kendi kendine: «Ben bu emeğimi hiç bir şey'e güc yetirmeyen insanlara bildirmekle nasıl kaybederim» deyip nefsini ilzâmâ çalışmalıdır.

«Ne yapalım bu amel karıştı, ihlâs ancak kuvvetli imân sâhiblerinin kârıdır. Böyle karışık olanlar onun gibi degillerdir» diyerek ümîdini kesip de ihlâsdaki, mücâhedesini terketmemelidir. Zîra amelleri riyâ ile karışanların mücâhedeğe daha çok ihtiyaçları vardır. Çünkü takvâ sâhibinin nâfile ameli fesâda giderse de farzları tam olarak kalır. Böyle karışık hâlde olanlar, farzlarını da tam olarak koruyamazlar. Bunun için noksanlarını nâfile ile ikmâl etmeleri lâzımdır. Şâyet bunu yapmazsa farzları da eksik olur ve bu hususta göreceği cezâ ile helâke gider. Onun için bu gibilerin ihlâsa daha çok ihtiyaçları vardır. Temîm-i Dârî'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

يُحَاسَبُ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَإِنْ نَقَصَ قَرْضُهُ قِيلَ انْظُرُوا هَلْ لَهُ مِنْ تَطَوُّعٍ؟ فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ اكْمَلْ بِهِ قَرْضُهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ تَطَوُّعٌ اخْذْ بِطَرَفِهِ فَأُلْقَى فِي النَّارِ

«Kıyâmet' günü kul hesâba çekilir. Farzlarında éksik varsa, bakın nâfileleri var mı? denir. Varsa, farzları onunla tamamlanır. Yoksa, sağından ve solundan yakalandığı gibi Cehennem'e atılır.» (689)

Riyâ ile karışık amel eden, Kıyâmet günü farzları noksan ve günahları büyük olduğu hâlde Allah'ın huzûruna götürülür. Bunun için farzlarını tamamlamağa ve günahlarını azaltmağa son derece gayret etmelidir. Bu da ancak nâfilelerde ihlâs ile mümkün olur. Müttâkilerin çalışması, derecelerinin yükselmesi içindir. Şâyet nâfileleri kabul olmasa da farz ibâdetleri, Cennet'e girmeleri için kâfidir. O hâlde nâfilelerin kabulü için, nâfile ibâdetlerini başkasının bilmemesi husûsunda kalbini ilzâm etmeğe çalışmalı, ibâdetten sonra da bunu duyurmamağa gayret etmelidir. Bütün bunları yaptıktan sonra da amelinin kabul olup olmayacağından korkmamalıdır. Çünkü bilmeden belki yine gizli bir riyâ karışmış olabilir. Allahu Teâlâ'nın kabul etmeyip reddetme korkusu dâimâ kalbinde bulunmalıdır. Amele başlarken Allah rızasını kat'i olarak niyyet ettiği-

(689) Ebû Dâvud, İbn Mâhiye'den rivâyet etmiştir.

1-ÇALIŞMA

2-TAMAMLAMAK

3-TAKVALI

4-YETİLERİ

ne kaani¹ olmalı ki, ancak bu sâyede ameli sahîh olacaktır. Namaz içinde de gafletle geçirdiği anlarda 'riyâ² ve ucub³ gibi hâtıralardan korkmalı ki, amelinin kabûlüne daha çok müessir olur. Bu sâyede ibâdetin zevkine varır. Çünkü ihlâsı yakın; riyâsı ise şek ve şübhelidir. Bu şübheden korkması, arayerde bilmeyerek geçmiş olan riyâ hâtıralarının yok olmasına vesile olabilir.

İnsanların ihtiyâcına koşmak ve ilim öğretmekle Allah'a yaklaşmak isteyenler de, insanların gönlünü sevindirmesinin sevâb olması ile nefsin⁴ ilzâm etmeli, başka bir şey beklememeli, okutmanın da mükâfatı ile iktifâ etmeli. buna karşı teşekkür ve övülme gibi hiç bir karşılık beklememelidir. Çünkü karşılık beklemek, sevâbı giderir. Öğrencisinden hizmet, arkasında gezmek ve her hangi bir işinde bulunmak gibi bir şey beklediği anda ecrini kaybeder. Kendisi ummadan öğrencileri kendi istekleri ile bir hizmette bulunmak isterlerse, bunun, ecrine zarar vermiyeceği umulur. Bununla berâber, âlimler bundan çekinirler. Hattâ biri kuyuya düşmüş, halk toplanmış, ip uzatmışlar, onu çekip yukarı alacakları sırada adam aşağıdan: «Benden bir âyet öğrenen varsa, Allah aşkına, sakın ipime yapışmasın» diye seslendi. Maksudı, emeğinin mükâfatının kaybolmaması idi. Ş a k ı k - ı B e l h i : «Süfyân-ı Sevri'ye bir kat elbise hediye ettim, onları iâde etti. Ben de kendisine :

— Ben senden bir şey öğrenmedim, benim elbisemi niçin iâde ettin? dedim. O da :

— Onu biliyorum, yalnız kardeşin benden öğrenmişti, bu sebepten çekindim, dedi.»

S ü f y â n 'ın çok gidip geldiği dostlarından birinin oğlu, Süfyân'a bir veyâ iki deri veyâ bin veyâ iki bin dirhem para getirdi. Bu ara babasının hâlini S ü f y â n 'dan sorarak :

— Onu nasıl tanırırsın? dedi. S ü f y â n da :

— Şöyle böyle iyi bir insandı, Allah rahmet etsin, dedi. Adam :

— Bunun servetinin benim elime nasıl geçtiğini biliyorsun, o hâlde şu hediyemi kabûl et, çoluk çocuğunun geçimine harca, dedi. Süfyân hediyeyi kabûl etti. Adam çıkınca hemen oğlu (690) M ü b â r e k 'i peşinden göndererek «Çağır gelsin» dedi. Adam geri döndü. Süfyân hediyeyi - bütün zorlamalarına rağmen - kendisine iâde etti. Onun babası ile olan ahablığını Allah için bir kardeşlik kabûl ettiğinden bu hediyeyi hoş karşılamıyarak kendisine geri verdi. Mübârek diyor ki: Adam gittikten sonra sabredemedim, Süfyân'ın yanına girerek:

— Niçin böyle yaptın? Diyelim ki senin kimsen yok, bizi düşünmedin mi? diye kendisine çattım. Süfyân da bana :

(690) Mübârek, aslında oğlu değil, yegenidir. Kitabda oğlu diye geçiyor.

1-İNANMIŞ 2-HABERSİZLİK 3-KENDİNİ BEĞENME 4-TESİRLİ
5-SUSTURMA, BAĞLAMA 6-YETİNME

— Ey Mübârek, nasıl, sen âfiyetle parayı ye de mes'ûliyetini ben çekeyim, öyle mi? dedi. Demek ki âlime vâcib olan, insanları hidâyet bâbında mükâfatını yalnız Allah'tan dilemektir. Talebeye de lâzım olan, Allah'a hamdedip O'ndan sevâb dilemek ve O'nun katında mevki sâhibi olmağa gayret etmek, ne mualliminden, ne de halktan bir şey bekleme-
mektir. Muallimine karşı amelinde riyâkârlık yaparak onun yanında mevki sâhibi olmağı istemesi de hatâdır. Zira ilim öğrenmek de Allah'a itâat etmekledir. Allah'dan başkasını kasdetmek hüsrandır. Hâlbuki ilim ya faydalı olur veyâ olmaz. Gelecekteki ilim vehmi ile bu andaki ameli hüsrâna uğratar. Bu ise câiz değildir. Belki öğrenmesi Allah için olmalı, İbâdeti Allah için olmalı, muallime Allah için hizmet etmelidir. Öğrenmesinden itâati kasdediyorsa böyle davranmalıdır. Çünkü kullar, ihlâs ile amel etmek ve ibâdetleri ile Allah'tan başkasını kasdetmemekle emrolundular.

Yine bunun gibi, anne ve babasına hizmet edenler, onların nezdinde mevki sâhibi olmalarını niyet etmemeli, ancak Allah'ın rızâsının onların rızâsına bağlı olduğunu düşünerek hizmet etmelidir. Yine annem babam beni sevsinler diye onlara gösteriş için ibâdet etmesi de câiz değildir. Çünkü bu niyet, bu anda bir günahdır. Aynı zamanda Allahu Teâlâ, hâlini anne babasına açıklar ve onların gözünden onu düşürür.

İnsanlardan uzaklaşan ve uzlet eden zâhîde gelince: o da kalbini Allah'ı zikre bağlamalı ve ibâdetini yalnız Allah'ın bilmesinin yettiğini kalbine yerleştirmelidir. İbâdetini insanların duyup kendisine saygı göstermelerini hâtırından geçirmemelidir. Çünkü bu istek, kalbinde riyâ tohumunu bitirir ve insanlar kendisini bilip övüyorlar diye kolaylıkla tenhâde ibâdet ederken, diğer taraftan bu niyyetinden dolayı mükâfatını kaybeder.

İbrâhîm b. Edhem diyor ki: Ben mârifeti, Sem'an adında bir Rahibden öğrendim. Bir gün kilisesine gittim ve kendisine :

— Ne vakitten beri bu hücrede bulunuyorsun? diye sordum. Râhib:

— Yetmiş senedir buradayım, dedi. Ben :

— Ne yer ne içersin? diye sordum. Râhib :

— Neden soruyorsun? dedi. Ben :

— Öğrenmek istediğim için sordum, dedim. Rahib :

— Her gece nohut yerim, dedi. Ben :

— Bu yemekle nasıl geçiniyorsun? diye sordum. Rahib :

— Karşıdaki kiliseyi görüyor musun? dedi. Ben :

— Evet, görüyorum, dedim. Rahib :

— Oradakiler senenin muayyen gününde gelir hücremi süsler, onu ziyâret eder, bana saygı gösterirler. Ne vakit ibâdetten ağırlanırsam, o

günü hâtırlarım ve ağırlık üzerimden kalkar da bir sâatlik zevke bir senelik meşakkati fedâ ederim. Ben bir sâatlik izzet için bir yıllık zahmet katlanırım. Sen de ebedi izzet için bir sâat katlan, dedi ve mârifeti kalbimde büyüttü. Sonra devamla :

Bu kadarı yeter mi daha söyleyeyim mi? dedi. Ben :

— Yetmez, artır, dedim. Râhib :

— Aşağı in, dedi. Berâberce indik. Bana bir bardak doldurdu. İçinde yirmi tâne nohut vardı. Sonra bana :

— Kiliseye gir de sana verdiğimi görsünler, dedi. Kiliseye girince Rumlar etrâfımı çevirdi ve :

— Şeyhimiz sana ne verdi? diye sordular. Ben :

— Kendi yiyeceğinden bana ikrâm etti, dedim. Onlar :

— Sen onu ne yapacaksın, bizim ona daha çok ihtiyâcımız var, dediler. Sonra da :

— Ne istiyorsun? dediler. Ben :

— Yirmi nohuda yirmi altın istiyorum, dedim. Onlar da hemen parayı verip nohuda aldılar. Rahibe döndüm. Rahib :

— Ne yaptın? diye sordu. Ben, olup biteni anlattım ve yirmi altına sattığımı söyledim. Rahib :

— Beceremedin, yirmi bin altın isteseydin alacaktın. İşte bu, ibâdet etmeyenlerin eriştiği ululuktur. Sen ibâdet edenleri buradan kıyasla dedi ve devamla :

— Dostum, Rabbine dön, altın ve gümüşe boş ver, dedi.

Maksadımız şu ki; tenhâ yerlerde bulunan kimse de halk nezdinde sayılıp sevilmesini ister ve bâzan da bunun farkında olmaz. Onun için dâimâ korkulu olmalıdır. Kurtuluş nişânı, insanlarla hayvanları bir seviyede tutmaktır. Kendi hakkındaki görüşleri her ne şekil değişse de ona aldırış etmemeli, azıcık acınmağı da akıl ve imân nûru ile reddetmelidir. Hattâ yaptığı ibâdetini insanların hepsi görse bile, onlar görüyor diye huşûunda bir değişiklik olmamalı ve buna sevinmemelidir. Azıcık sevinç, zayıflığına, alâmettir. Fakat akıl ve imân nûru ile bunu reddederse perişan ve sa'yinin hebâ olmaması umulur. Ancak onlar gördüğü vakit, küstahlıklarına uğramasın diye ağır kılarsa, bunda beis olmamakla yine bir nevi aldatma vardır. Zira nefsin gizli arzusu, bâzan huşûunu açığa çıkarmakta olur da bunu, halkı aleyhine çevirmemek şeklinde göstermeğe çalışır. O vakit maksadının bu olup olmadığını anlamak için nefsi sıkı bir denemeden geçirmek lâzımdır. Şöyle ki; bu adam, sür'atle yürümesinden, çok yemesinden veya fazla gülmesinden dolayı halkın kendisinden nefret ettiğini anladığı zaman, bunu müsâmaha ve cömerdlikle karşılıyor mu? Şâyet orada müsâmaha göstermez ve küçük düşmemek için bu hareketlerine düzen verir de, ibâdette küçük düşmemek için on-

1-KORKU, UTANMA VE RİYAYI SEVMEME 2-GALIŞMA, GAYRET
3-HOŞ GÖRÜLÜK

-4

ları görünce huşû içinde namaza devâm ederse, buradaki maksadının da görenlerin gözüne ve gönlüne girmek olduğu anlaşılır. Bundan ancak mevcûdatta, hakikatte Allah'tan başka kimsenin olmadığını kalbine yerleştirenler kurtulur. Bunlar, yalnızlıkda nasıl ibâdet ederlerse, halk içinde de aynı ibâdeti yapar, kimseye aldırış etmezler. Gelen ufak-tefek hâtıraları kolaylıkla reddederler. İnsanların görüşleri ile tavr u hareketlerinde bir değişiklik olmaz. Buradaki samimiyetlerinin nişânesi, bu adamın, biri fakir, diğeri zengin iki arkadaşı olsa; zengin yanına geldiği zaman, zengine fakirden daha çok, ikrâm etme arzûsunu içinde duymamaktır. Tabîî, zenginin âlim veyâ vera' sâhibi olması hâlleri müstesnâdır. Bu vasıflarından dolayı kendisine hürmet edilir. Kimin canı zenginleri daha çok görmek isterse, o mürâî veyâ tama'kârdır. Yoksa yoksula bakmak, Âhirete râğbeti artırır, kalbe meskeneti sevdendir. Zengine bakmak ise bunun aksinedir. O hâlde daha nasıl fakire değil de zengine bakmaktan hoşlanır?

Hikâye edildiğine göre zenginlerin Süfîyân-ı Sevri'nin meclisinde uğradıkları zillet, hiç bir yerde görülmemiştir. O, fakirleri öne alır ve zenginleri arkada bırakırdı. Hattâ onun sohbetine devâm eden zenginler yoksulluğu temenni ederlerdi. Evet, senin zengine fazla hürmet etmek hakkın var ama, zengin sana daha yakın olur veyâ aranızda hak ve hukuk veyâhut eski bir dostluğunuz bulunduğu zamandır. Şâyet bu şartlar zengin ve fakirde aynı ise, yine zengini takdîm edemezsin. Çünkü fakir, Allah katında zenginden kıymetlidir. Senin zengini takdîm etmen, zenginliğine tama'n ve ona gösterişin içindir. Sonra meclisde onları bir seviyede tuttuğun zaman, hikmet ve huşûu zengine daha çok göstermenden de korkulur ki, bu da gizli bir riyâ veyâ gizli bir tama'dır. Nitekim İbn Semmâk diyor ki: Cârîyeme dedim ki, bana ne oluyor, Bağdad'a geldiğim zaman, hikmet kapuları bana açılıyor, bülbül gibi konuşuyorum. Cârîye, tama' adamın dilini açar, dedi ve doğru söyledi. Hakikaten dil, zenginin yanında açılıp döküldüğü gibi, fakirin yanında açılmaz. Yine bunun gibi zengine gösterdiği saygıyı fakire gösteremez.

Bu hususta nefsin gizli hileleri sayılamıyacak kadar çoktur. Seni nefsinin şerrinden ancak Allahu Teâlâ'dan başkasını kalbinden çıkarmak kurtarır. Ondan sonra da ömrün boyunca nefsin ile uğraşırsın. Bir kaç günlük şehvî arzûlarının peşinde ateşe atılmana râzı olmazsın. Dünyâda, bütün zevk ve şehvetlerini yerine getirme imkânına sâhib ve fakat zevk ve şehvetlerinin peşine koşmakla bedenindeki hastalığı sebebiyle her an ölüme mahkûm olan bir hükümdâr gibi olmalısın. Şehvet ve zevklerinin peşine giderse ölüme mahkûm ve fakat diyet eder tedâvi yollarını araştırırsa yaşar ve saltanatı devâm eder. Bunu anlayan hükümdar artık şehvî zevkleri tatmin edecek vâsitalardan uzaklaşır ve hekimlere

1-TAKVA 6-RAHATLANDIRMA

2-İKİ YÜZLÜ

3-AÇ GÖZLÜ

4-DUA İSTEK

yaklaşır. Acı ilâçları içmeğe başlar. Onların acılığına dayanır da bütün tatlılardan uzaklaşır ve bunların hasretine dayanır. Canı arzû ettiği yemekleri yemez, sevmediği zehir gibi ilâçlara devâm eder. Az yiyip az içtiği için her gün kilo kaybına uğrar, zayıflar. Fakat hekimin tavsiyesine riâyet edip acı ilâçlara devâm ettiği için de hastalığı her gün biraz daha azalır. Canı iyi yemekleri istediği zaman, onlardan bulduğu şifâyı ve bu sâyyede sağlam bedene sâhib olup tekrar zevk u safâ içinde hükümdarlığını sürdüreceğine bakarak, bu arzûya iltifât etmiyerek ilâçların acılığına dayandığı gibi, Âhiret yolcusu mü'min de böyle olmalı. Âhiretini tehlikeye uğratacak dünyâ zevklerinden sakınıp onların azı ile kanâat etmeli, ¹tenhâ yerleri tercih edip, Allah'ın gazabına uğrama korkusundan ihtilâtı terketmeli, korku ve hüüzün içinde olup Allahu Teâlâ'nın azâbından korunmağa çalışmalıdır. İşin sonu, bir yandan azabtan kurtarip öte yandan sayısız ni'metler olacağını düşündüğü zaman bütün bu işler kendisine kolay gelir. Sonra da Allahu Teâlâ'nın kerem ve merhamet sâhibi olup rızâsını arayan kullarına yardımcı olacağını, ²dilediği zaman, onları her türlü zorluklardan koruyacağını ve fakat onlara kendilerinin doğruluk derecelerini bildirmek için onları bâzı tecrübelerden geçirdiğini bilmelidir. Sonra başlangıçtaki zorluğa tahammül etmesini bilenlere her türlü kolaylığı göstereceğini, onlara sabır ve tahammülü kolaylaştıracağını, ³tâatın zevkini tattıracağını, münâcâtın zevkine vardırıp şehvetlere karşı koymaktan kendilerini takviye edeceğini bilmelidir. Zîra kerem sâhibi ümid edenin arzûsunu boşa çıkarmaz, sevgiliyi boş çevirmez. O, öyle bir kerem sâhibidir ki: «Bana bir karış yaklaşıpna ben bir zîrâ' yaklaşıyorum.» buyurmuştur. Nitekim Allahu Teâlâ: «İyi kullarımın bana mülâkât şevki arttı. Ben ise onların mülâkâtını daha çok arzû ederim.» buyurmuştur. O hâlde kul, ilk hâlinde ciddiyet, sadâkat ve ihlâsını açığa çıkarsın ki, Allahu Teâlâ da kendi keremi, cömerdliği ve merhametiyle onu kendisine yaklaştırsın.

Câh ve Riyâ Kitâbı burada sona erdi.

Hamd Allah'a, salât O'nun sevgili Peygamberine olsun.

(İhyâ - Cilt: 3 — Kitâb: 8'in sonu)

1-KARIŞMA

2-KUVVETLENDİRME

3-(EL, KOL UZUNLUĞU)

4-KAVUŞMA

Ihyâu 'Ulûmi'd-Dîn (Cilt : 3)

Rub'ü'l-Mühlikât

DOKUZUNCU KİTÂB

KİTÂBÜ ZEMMİ'L-KİBR
VE'L-UCB

(KİBİR VE UCUB KİTÂBI)

(MUKADDİME VE ONBEŞ BEYÂN'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

- 1 inci BEYÂN : KİBRİ ZEMMETMEK. 718-726
- 2 nci BEYÂN : GİYİNİŞDE VE YÜRÜYÜŞDE KİBRİN ZEMMİ. 726-727
- 3 üncü BEYÂN : TEVÂZUUN FAZİLETİ. 730-738
- 4 üncü BEYÂN : KİBRİN HAKİKATİ VE ÂFETİ. 738-741
- 5 inci BEYÂN : KİBRİN KİMLERE KARŞI YAPILDIĞI,
DERECE VE KISIMLARI İLE NETİCELERİ. 742-748
- 6 nci BEYÂN : KİBİR NE İLE YAPILIR? 748-759
- 7 nci BEYÂN : KİBRİ TEŞVİK EDİP, ONU HAZIRLAYAN
SEBEBLER. 759-760
- 8 inci BEYÂN : TEVÂZU' SAHİBLERİNİN AHLÂKİ VE TEVAZU'
İLE KİBRETMENİN TOPLANDIĞI YERLER. 761-767
- 9 uncu BEYÂN : KİBRİ İZÂLE İLE TEVÂZU'U ELDE ETMENİN
YOLU. 767-787
- 10 uncu BEYÂN : TEVÂZU' AHLÂKINDA RİYAZETİN SON HADDİ. 788-
- 11 inci BEYÂN : UCBUN ZEMMİ VE ÂFETLERİ. 789-791
- 12 nci BEYÂN : UCBUN ÂFETİ. 791-792
- 13 üncü BEYÂN : UCUB VE İDLÂLİN HAKİKATİ VE TÂRİFLERİ. 792-793
- 14 üncü BEYÂN : İCMÂLEN UCBUN TEDÂVİSİ. 793-799
- 15 inci BEYÂN : KENDİSİYLE UCUB YAPILAN ŞEYLERİN
KISIMLARI VE MUFASSAL TEDÂVİ ÇÂRELERİ. 799-800

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsûstur, (O'na hamdederim). O Allah ki Hâlık-
tır, her şey'i o takdir eder. Bâridir, takdirine uygun şekilde icâd eder.
Musavvirdir, yarattığı şeyleri en güzel bir tertibde sûretlendirir Aziz-
dir, saygılıdır. Herkes O'na muhtâctır, fakat O'na erişmek zordur. Ceb-
bâr'dır, kahr u galebe sâhibidir, dilediğini dilediği gibi yapar ve yap-
tırır. Mütekebbirdir, zâtına nisbetle her şey hakir, ululuk üstünlük
ancak Ona mahsustur. Mutlak sûrette Âlidir, Onu ululuk ve üstünlüğün-
den kimse indiremez. O, öyle bir kahr u galebe sâhibidir, ki, bütün Ceb-
bârlar Onun azameti karşısında zelil ve bütün mütekebbirler Onun
ululuğu karşısında miskindirler. O, Kahhârdır, dilediğini kahreder ve
kimse onu önleyemez. O Gani'dir, öyle bir zengin ve müstağnidir ki,
Zât ve sıfâtında hiç bir şey ile alâkası yoktur. Mülkünde ortaklık ka-
bûl etmez. O öyle bir Kâdirdir, ki, Onun Celâl ve azameti mahlûkatın
gözlerini kamaştırdı. Onun istivâ, istilâ ve isti'lâsı. Arş-ı A'zamı kah-
retti. Peygamberlerin bile dilleri Onun vâsfini ve medhini yapabilmek-
ten âciz kaldı. Onu küñhü ile anlamaktan onları bile âciz bıraktı, da
Onun Celâlinin küñhünü anlamaktan melek ve peygamberleri âczi-
yetlerini itiraf etti. Onun kahr u ceberûtu Kısraların belini kırdı. Onun
ululuk ve yüceliği Kayser'lerin elini kısalttı. Azamet, Onun izârı; Kib-
riyâlık ise ridâsıdır. Kibir ve azamette O'nunla münâzaaya kalkışa-
nı, ölüm hastalığı ile kahreder de çâresini bulamaz. Onun şânı âli,
kadri yücedir, noksanlıktan münezzehtir.

Salât u selâm, saçtığı ziyâ ile dünyânın her tarafını aydınlatan,
nûr-ı mübîn¹²in kendisine indirilmiş bulunduğu Hz. M u h a m m e d ' e
ve Allahu Teâlâ'nın sevgili dostları ve seçtiği Ashâbı üzerine olsun.

*

Bundan sonra, bilmiş ol ki: Resûl-i Ekrem bir hadîs-i kudside Allahu
Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu haber veriyor:

1-BÜYÜKLENEN 3-KEMALİN SABİT OLMASI 5-YÜCE OLMA
2-İHTİYAC SİZ 4-HÜKMÜ ALTINA ALMA 6-ÖZ, ASIL
7-ACİZLİK 8-BÜYÜKLÜK, CELAL 11-BÜYÜKLENME

الْكِبْرُ يَأْزِىءُ رِدَائِي وَالْعِظَمَةُ زَارِي فَرَسٌ نَارَعَنِي فِيهِمَا قَصْمَةٌ

«Kibir ve yücelik benim gömleğim, azamet ve ululuk da benim cüb-bemdir. Bunlarda benimle münâzaaya kalkışanı kırarım.» (691)

Yine Resûl-i Ekrim (S.A.V.) :

ثَلَاثٌ مَهْلِكَاتٌ شَحْ مُطَاعٌ وَهَوًى مُتَّبَعٌ وَاعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ هـ

«Üç şey helâk edicidir: İtâat edilen cimrilik, uyulan hevâ-i nefis, kulun kendini beğenip böbürlenmesidir.» (692) buyurmuştur. Kibir ve ucub, yâni benlik ve böbürlenmek, kendini beğenmek, tehlikeli iki hastalıktır. Kibir ve ucub sâhibleri, hasta ve Allah katında sevimsiz kimselerdir. İh-yâu Ulûmî'd-Dîn'in bu kısmı tehlikeleri açıklamayı gaay⁷e edindiğine göre, en çirkin hasletlerden ve kötü huylardan olan kibir ve ucub da açıklamak icâb etti. Biz de bunları iki kısım hâlinde ele alıp açıklayacağız. Birinci kısım kibir, ikinci kısım ise ucub hakkındadır.

BİRİNCİ KISIM

BİRİNCİ KISIM KİBRİ HAKKINDADIR

Burada kibrin zemmi, heybet ve azametle sallana sallana yürüme-¹nin zemmi, tevâzuun fazileti, gerçek tekebbür ve âfeti, kimlere karşı kib-⁸rin yapılacağı ve kibrin dereceleri, ne ile kibir yapılabileceği, kibrin se-¹⁰bepleri, tevâzu' sâhiblerinin ahlâkı, kibrin nerede açıklanacağı, kibrin ilâ-¹²cı, kibir ahlâkı ile nefsi imtihan, tevâzudan makbûl ve mezmûm olan kısımları anlatılacaktır.

1 inci BEYÂN : KİBRİ ZEMMETMEK

Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerim'in pek çok âyetlerinde kibri, cebbâr ve mütekebbirleri yermiştir. Bunlardan bâzıları :

سَاءَ صِرْفٌ عَنْ آيَاتِي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ هـ

(691) Hâkim «Müstedrek»inde rivâyet etmiştir. İsnâdı sahihtir.

(692) Bezzâr, Taberani ve Beyhaki Enes'den rivâyet etmişlerdir.

1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 2-SÖZLÜ MÜCADELE 3-HASIS
4-İSTEK 5-ÖYÜNME 6-GURUR, KENDİNİ BEĞENME 7-MAKSA
8-KÖTÜLENME 9-KİBİRLENME 10-BELA 11-KÖTÜ 12-ZALİM
13-KİBİRLENENLER 14-KÖTÜLEMİŞTİR

«Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenleri âyetlerimden çevireceğim.»
(7 - A'raf: 146)

كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُّكْبِرٍ جَبَّارٍ ۝

«Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini mühürler.» (40 - Mü'min: 35)

وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ۝ (Peygamberler

hep) fütûhât istediler. (Buna kavuştular. Hakka karşı alabildiğine) inâd eden her zorba ise nihâyet hâib ve hâsir oldu.» (14 - İbrâhim: 15)

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْكِرِينَ ۝ «O. büyüklük taslayanla-

rı sevmez.» (16 - Nahl: 23)

لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا ۝

«Andolsun ki, kendi kendilerine büyüklenmişler, azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.» (25 - Fûrkan: 21)

إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ۝

«Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler alçalmış olarak Cehennem'e gireceklerdir.» (40 - Mü'min: 60)

Kibri zemmeden âyetler pek çoktur. Bu kadarı ile iktifâ edip bu husustaki hadislere geçelim. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ كِبَرٍ وَلَا يَدْخُلُ النَّارَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيْمَانٍ ۝

«Kalbinde hardal dânesi kadar kibir bulunan Cennet'e giremez. Kalbinde hardal dânesi kadar îmânı olan Cehennem'e giremez.» (693)

(693) Müslim, İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir.

- 1- GALİBİYET
- 2- MAHRUM
- 3- HÜSRANDA
- 4- SETİNME

Ebû Hureyre'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ إِذَا رِي فَمَنْ تَارَعَنِي
وَاحِدًا مِنْهُمَا الْقَيْتُهُ فِي جَهَنَّمَ وَلَا أُوبَا فِي هـ

Allahu Teâlâ¹ buyuruyor: «Kibir² ridâm, azamet³ izârımdır. Bunların birinde bana münâzaa edeni, hiç aldırmadan Cehennem'e atarım.» (694) buyurmuştur.

Ebû Seleme diyor ki: Ömer'in oğlu Abdullah ile Amr'in oğlu Abdullah Safâ'da buluştu ve görüştüler. Amr'in oğlu gitti. Ömer'in oğlu Abdullah bulunduğu yerde ağlamağa başladı. Sebebini soranlara şöyle dedi: Şu Abdullah Resûl-i Ekrem'in:

مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ كِبَرٍ أَكْبَبَهُ اللَّهُ
فِي النَّارِ عَلَى وَجْهِهِ هـ

«Kalbinde hardal dânesi kadar kibir bulunanı Allahu Teâlâ yüzüstü Cehennem'e atar.» (695) buyurduğunu söyledi de ona ağlıyorum, dedi.

Yine Resûl-i Ekrem:

لَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَذْهَبُ بِنَفْسِهِ حَتَّى يُكْتَبَ فِي الْجَبَّارِينَ فَيُصِيبَهُ
مَا أَصَابَهُمْ مِنَ الْعَذَابِ هـ

«Kul kendini beğenmek sûretiyle cebbârlardan yazılır da onlara isâbet eden azabdan kendisine de isâbet eder.» (696) buyurmuştur.

Bir gün Süleymân aleyhisselâm yüz binlerce insân, cin ve hayvânâtın huzûrunda öyle yükseldi ki, meleklerin göklerdeki tesbih seslerini duydu. Sonra öyle alçaldı ki, ayakları deniz sularına değmeğe başladı. Bu sırada bir ses duydu: «Eğer Süleymân'ın kalbinde zerre ka-

(694) Müslim, Ebû Dâvud'dan rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

(695) Ahmed ve Beyhaki sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

(696) Tirmizi rivâyet etti ve sahih olduğunu söyledi.

dar kibir olsaydı onu yükselttiğim nisbetten daha çok aşağı düşürürdüm.» dedi.

Resûl-i Ekrem :

يَخْرُجُ مِنْ جَهَنَّمَ عُنُقُهُ أَذْنَانِ تَسْمَعَانِ وَعَيْنَانِ تُبْصِرَانِ وَلِسَانٌ
مَنْطِقٌ يَقُولُ وَكَلَّتْ بِثَلَاثَةِ بَئِلٍ جَبَّارٍ عَنِيدٍ وَبِكُلِّ مَنْ دَعَا مَعَ
اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَبِالْمُصَوِّرِينَ هـ

«Cehennem'den bir boyun çıkar; gören iki gözü, işiden iki kulağı ve konuşan bir dili vardır. Der ki; ben üç kimseye gönderildim: Zâlim mütekebbirler, Allah'a ortak koşanlar ve sûret yapanlara» (697) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بَخِيلٌ وَلَا جَبَّارٌ وَلَا سَيِّئُ الْمَلَكَةِ هـ

«Cimri ve cebbârlar ile kötü huy sâhibleri Cennet'e giremez.» (698) Diğer hadîsde de :

حَاجَّتِ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ فَقَالَتِ النَّارُ أُوتِرْتُ بِالْمُسْكِبِينَ وَالْمُجَبِّرِينَ
وَقَالَتِ الْجَنَّةُ مَا لِي لَا يَدْخُلُنِي إِلَّا ضَعْفَاءُ النَّاسِ وَسَقَاطُهُمْ وَعَجَزَتُهُمْ

فَقَالَ اللَّهُ لِلْجَنَّةِ إِنَّمَا أَنْتِ رَحِمَتِي أَرْحُمُ بِكَ مَنْ أَسَاءَ مِنْ عِبَادِي وَقَالَ
لِلنَّارِ إِنَّمَا أَنْتِ عَذَابِي أَعَذِّبُ بِكَ مَنْ أَسَاءَ وَلِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْكُمَا مِلْثُهَا هـ

«Cennet ile Cehennem birbirine üstünlük tasladı. Cehennem :

— Bütün kodamanlar, mütekebbir ve cebbârlar bendedir, dedi. Cennet de :

(697) Tirmizi, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(698) Yukarda geçmiştir.

— Yâ Rab, bana ne oluyor ki, hep zayıflar, düşükler ve âcizler bana giriyor, deyince, Allahu Teâlâ Cennet'e :

— Sen benim rahmetimsin. Seninle kullarımdan dilediğime rahmet ederim, buyurdu. Cehennem'e de :

— Sen benim azâbımsın, seninle de dilediğime azâb ederim. Her ikinizi de dolduracağım, buyurdu.» (699) buyurulmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

بُئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ تَجَبَّرَ وَاعْتَدَى وَنَسِيَ الْجَبَّارَ الْأَعْلَى، بُئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ تَجَبَّرَ وَاخْتَالَ وَنَسِيَ الْكَبِيرَ الْمُتَعَالَى، بُئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ غَفَلَ وَنَسِيَ الْمَقَابِرَ وَالْبِلَى، بُئْسَ عَبْدٌ عَتَا وَبَغَى وَنَسِيَ الْمَبْدَأَ وَالْمُنْتَهَى هـ

«Ne kötü kuldur o kul ki, cebbârlık taslar, hudûdu aşar da Cebbâr-ı A'lâ olan Allahu Teâlâ'yı unutur. Ne kötü kuldur o kul ki, kibreder ve sallanır da Kebîr-i Müteâl olan Allah'ı unutur. Ne kötü kuldur o kul ki, gaflete dalar da çürüyüp yok olacağı mezârı unutur. Ne kötü kuldur o kul ki, azar, tuğyân eder de başlangıcı ile sonunu unutur.» (700)

Sâbit'in anlattığına göre Resûl-i Ekrem'e: «Falan adam ne de mü-

tekebbirdir.» denildiğinde, Resûl-i Ekrem :

الْيَسْرَ بَعْدَهُ الْمَوْتُ هـ

«Önünde ölüm yok mudur?» (701) buyurdu. Abdullah İbn Amr'un rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

(699) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(700) Tirmizî, Esmâ bint-i Amr'den rivâyet etmiştir.

(701) Beyhakî «Şuabül-İman»ında mürsel olarak rivâyet etmiştir.

1- GADDAR, ZALİM 2- KENDİNİ BÜYÜK GÖRME
3- HABERSİZLİK 3-AZGINLIK, TAŞKINLIK

إِنَّ نُوحًا عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاتُ دَعَا ابْنَيْهِ وَقَالَ إِنِّي
أَمَرَكُمَا بِأَنْتَتَيْنِ وَأَنْهَاكُمَا عَنِ اثْنَتَيْنِ: أَنْهَاكُمَا عَنِ الشِّرْكِ وَالْكَبْرِ
وَأَمَرَكُمَا بِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ فَإِنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ رَضِينَ وَمَا
فِيهِنَّ لَوْ وُضِعَتْ فِي كِفَّةِ الْمِيزَانِ وَوُضِعَتْ لِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ فِي
الْكِفَّةِ الْآخَرَى كَانَتْ أَرْحَ مِنْهُمَا وَلَوْ أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ رَضِينَ
وَمَا فِيهِنَّ كَانَتْ حَلَقَةً فَوُضِعَتْ لِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ عَلَيْهِمَا لَقُصِمَتْهُمَا
وَأَشْرَكُمَا بِسُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ فَإِنَّهَا صَلَاةُ كُلِّ شَيْءٍ وَبِهَا يُرْزَقُ كُلُّ شَيْءٍ

«Nûh aleyhisselâm ölüm döşegine yattığı vakit iki oğlunu yanına çağırarak :

— Oğullarım, size iki şey'i emreder ve iki şeyden nehyederim. Sizi men'ettiklerim: Şirk ile kibirdir. Emrettiklerimin biri «Lâilâhe illallah» demektir. Zira yer ve gökler bütün varlıkları ile terâzinin bir gözüne, kelime-i tevhid de diğer gözüne konsa, kelime-i tevhid ağır gelir. Yer, gökler ve bunlardaki varlıklar bir araya gelip kelime-i tevhid bunların üzerine konsa, bunları kırar ve çökertirdi. «Sübhânellâh ve bihamdihî» demekle de size emrederim. Zira o, her şey'in duâsıdır. Her şey o sâyede merzûk olur.» (702) buyurmuştur.

İsâ aleyhisselâm: «Müjde o adama ki, Allahu Teâlâ ona kitâbını öğretti de sonra bu adam mütekebbir cebbârlardan olmadı.» demiştir.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

أَهْلُ النَّارِ كُلُّ جَفْظَرِيٍّ جَوَاطِئِ مُسْتَكْبِرٍ جَمَاحٍ مَنَاجٍ
وَأَهْلُ الْجَنَّةِ الضُّعَفَاءُ الْمُقِلُّونَ

«Cehennem ehli, her kaba ve çirkin sözlü, şişman, sallana sallana ve kibirli kibirli yürüyen, arkadaşlarına karşı kibredip höbürlenene, istif

(702) Ahmed, Buhârî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Senedi sahihtir.

1-SAKINDIRMA

2-RIZIKLANMIŞ, SAADETİ

3-KIBİRLİ

4-ÖYÜNEN

eden, hakkı mî'eden kimselerdir. Cennet ehli de her zayıf ve aza kanâat eden kimselerdir.» (703)

Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ أَحَبَّكُمْ إِلَيْنَا وَأَقْرَبَكُمْ مِنَّا فِي الْآخِرَةِ أَحَا سِنْتَكُمْ أَخْلَاقًا وَإِنْ أَبْغَضَكُمْ
إِلَيْنَا وَأَبْغَضَكُمْ مِنَّا التَّرْتَارُونَ الْمُتَشَدِّقُونَ الْمُتَفَنِّهُونَ

«Bize en sevimli ve Âhirette en yakın olanınız, ahlâkı, güzel olanınızdır. En sevimsiz ve en çok uzak olanınız da çok konuşup hezeyan eden, ağzı zorlayıp yayararak konuşan, konuşmasında kendisini öven ve lüzumsuz sözler söyleyen mütekebbirlerdir.» (704) buyurmuştur. Bir başka hadide de şöyle buyurulmuştur :

يُحْشَرُ الْمُتَكَبِّرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي مِثْلِ صُورِ الذَّرِّ، تَطَوُّهُمْ النَّاسُ
ذَرًّا فِي مِثْلِ صُورِ الرِّجَالِ يَعْلُوهُمْ كُلُّ شَيْءٍ مِنَ الصَّغَارِ ثُمَّ يُسَاقُونَ
إِلَى سِجْنٍ فِي جَهَنَّمَ يُقَالُ لَهُ بُولِسٌ، يَعْلُوهُمْ نَارُ الْأَنْبَارِ يُسَقَوْنَ
مِنْ طِينِ الْخَبَالِ عَصَا رُءُوسِهِمْ أَهْلُ النَّارِ

«Böbürlenen mütekebbirler Kıyâmet günü zerreler gibi ayak altında haşrolurlar. Herkes onları çiğner geçer. Her küçük, onların üstünde ve onlardan büyüktür. Sonra Boles adında Cehennem'in bir zindânına atılırlar. Cehennem ateşi onları kaplar. Cehennem halkının yanıp eriyen cesedlerinden sulanırlar.» (705) Ebû Hureyre'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

يُحْشَرُ الْجَبَّارُونَ وَالْمُتَكَبِّرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي صُورِ الذَّرِّ تَطَوُّهُمْ
النَّاسُ لِهَوَانِهِمْ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى

(703) Cima' ve menna' ziyâdesi başka bir rivâyettedir. Diğerini Buhârî ile Müslim, Hârise b. Vehb'den rivâyet etmişlerdir.

(704) Ahmed, Sa'lebe'den rivâyet etmiştir.

(705) Tirmizî Amr İbn Şuayb'den rivâyet etmiştir.

«Cebbâr ve mütekebbirler Kıyâmet günü zerreler hâlinde haşrolunurlar. Allah'ın, üzerlerindeki horluklarından dolayı herkes onları çiğner geçer.» (706)

Muhammed b. Vâsıf diyor ki: Bilâl b. Ebû Bureyde'nin yanına gittim ve ona dedim ki:

— Senin babanın rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

إِنَّ فِي جَهَنَّمَ وَادِيًّا يُقَالُ لَهُ هَبْهَبٌ حَوْثٌ عَلَى اللَّهِ إِنْ لَيْسَ كُنْهَ كُلِّ جَبَّارٍ

«Cehennem'de Hebbheb adında bir vâdi vardır. Buralara cebbârları yerleştirmek Allah'ın hakkıdır.» (707) Sakın sen bunlardan biri olmayasın.

Yine Resûl-i Ekrem:

إِنَّ فِي النَّارِ قَصْرًا يُجْعَلُ فِيهَا الْمُتَكَبِّرُونَ وَيُطْبَقُ عَلَيْهِمْ

«Cehennem'de mütekebbirlere mahsus bir bina var. Onlar oraya konur ve kapu üzerlerine kapatılır.» (708) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَفْخَةِ الْكِبَرِيَاءِ «Allah'ım, mütekebbirle-

rin nefeslemelerinden sana sığınırım.» (709)

Bir başka hadîsde de:

مَنْ فَارَقَ رُوحَهُ جَسَدَهُ وَهُوَ بَرٌّ مِنْ ثَلَاثٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ الْكِبْرُ وَالْتَّوَنُّ وَالْفُلُ

«Üç şeyden uzak olduğu hâlde ölen Cennet'e girer. Bunlar kibir, borç ve azgınlıktır.» (710) buyurulmuştur.

Bu Husûs İle Alâkalı İslâm Büyüklerinin Sözleri:

3 Hz. Ebû Bekir (R.A.): «Müslümanlardan hiç kimse hiç kimseyi tahkir etmesin. Zira hakir görülen insanlar, Allah katında büyük olurlar.» demiştir.

(706) Bezzâr hasen isnâd ile rivâyet etmiştir.

(707) Ebû Yalâ, Taberânî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.

(708) Beyhâkî «Şuabül-İman»ında rivâyet etmiştir.

(709) Ebû Dâvud ve İbn Hibbân'ın Cübeyr'den buna benzer rivâyeti vardır.

(710) Tirmizî ve Nesefî İbn Mâce'den rivâyet etmişlerdir.

1-GADDAR, ZALİM

2-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME

3-HAKARET, TAHQİR

4-KÜÇÜK

Vehb diyor ki: «Allahu Teâlâ (Adn) Cennet'ini yarattığı vakit ona baktı ve — «Sen mütekebbirlere haramsın, onlar sana giremezler.» buyurdu.»

Ahnef b. Kays, Zübeyr'in oğlu Mus'ab'ın himâyesinde idi. Onunla bir sedirde otururlardı. Bir gün Ahnef geldi ve fakat Mus'ab uzatmış olduğu ayaklarını toplamadı. Ahnef oturdu ama şübhesiz Mus'ab biraz sıkıştı ve suratı kızardı, yâni böbürlenir bir tavır takındı. Bunun üzerine Mus'ab: «İki def'a sidik yolundan meydâna gelen insanların böbürlenmelerine şaşarım.» dedi.

Hasan-ı Basrî: «Âdem oğluna şaşarım; günde en az iki def'a eli ile pisliğini yıkadığı hâlde sonra döner de yer ve göklerin Cebbâri olan Allah ile muâraza eder.» dedi. Allahu Teâlâ'nın:

وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ

«Kendi içinizde Allah'ın varlığına ni-

ce deliller vardır.» (51 - Zâriyât: 21) âyetinden murâdı, kazâ-i hâcet ve idrardır, diyenler olmuştur. Hz. Hüseyin'in oğlu Muhammed: «İnsân kibirlendiğinde aklı azalır.» demiştir. Süleymân'a,

— Kendisiyle iyilik fayda etmeyen kötülük nedir? diye sorduklarında, o:

— Kibirdir, dedi.

Nu'man b. Bişr minberde îrad ettiği hutbesinde: «Şeytânın zinetleri ve âletleri vardır. Onun zinet ve âletlerinden biri, Allah'ın nimetlerine karşı gösteriş, kullarına karşı kibir ve havâî arzûlara uymaktır.» demiştir.

Allahu Teâlâ'nın dünyâ ve Âhirette fazl u kereminden af ve âfiyet dileriz.

2 nci BEYÂN: GİYİNİŞDE VE YÜRÜYÜŞDE KİBRİN ZEMMİ

Bu husûstaki hadisler:

لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَى رَجُلٍ يَخْرُجُ أَزَارَهُ بَطَرًا

«İzârını kibirle çeken kimseye

Allahu Teâlâ bakmaz.» (711)

Yine peygamberimiz:

(711) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

1-KİBİRLİ 2-ÖYÜNME 3-SÖZLÜ MÜCADELE, YARIŞMA
4-GÜSÜL 5-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 6-DOŞUNA VE ÇIRKIN
7-SELAMET 8-KÖTÜLENME 9-ELBİSE

بَيْنَمَا رَجُلٌ يَتَجَرَّ فِي بُرْدَتِهِ إِذْ اعْجَبَتْهُ نَفْسُهُ فَخَسَفَ اللَّهُ بِهِ الْأَرْضَ
فَهُوَ يَتَجَلَّجَلُ فِيهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ هـ

«Kendini beğenerek elbisesi içinde sallana sallana yürüyen kimseyi Allahu Teâlâ yerin dibine batırır ve Kıyâmete kadar orada deprenir durur.» (712)

مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خِيَلًا لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هـ

«Kim böbürlenerek elbisesini sürüye sürüye yürürse, Kıyâmet günü Allahu Teâlâ ona bakmaz.» (713)

Zeyd b. Eslem diyor ki: «Abdullah b. Ömer'in huzûruna girmiştim. Oradan Vakıd'ın oğlu Abdullah geçiyordu, sırtındaki yeni izârı sürükleniyordu. İbn Ömer bunu görünce, Abdullah'a :

«— Oğlum, izârını kaldır, yerlere sürünmesin. Zira ben Resûl-i Ek-

rem'in : «Kibirli ki- لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَى مَنْ جَرَّ إِزَارَهُ خِيَلًا هـ

birli izârını sürükleyene Allahu Teâlâ bakmaz.» (714) buyurduğunu işittim.» demiştir.

Bir gün Resûl-i Ekrem avucuna tükürdü ve tükürüğünü parmağı ile göstererek şöyle buyurdu :

يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ابْنُ آدَمَ أَتَعْجِزُنِي وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ مِثْلِ هَذِهِ
حَتَّى إِذَا سَوَّيْتُكَ وَعَدَلْتُكَ مَسَّيْتُ بَيْنَ بُرْدَيْنِ وَلِلْأَرْضِ
مِنْكَ وَبَيْنَهُ جَمَعْتُ وَمَنْعْتُ حَتَّى إِذَا بَلَغْتَ التَّرَافِي قُلْتَ
أَتَصَدَّقُ وَأَنْتَ أَوَّازُ الصَّدَقَةِ هـ

«Allahu Teâlâ buyuruyor ki: «Ey âdem oğlu, sen beni âciz bırakmağa

(712) Buhâri ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(713) Buhâri ile Müslim İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(714) Müslim rivâyet etmiştir.

mi çalışıyorsun? Seni şuna (tükürüğe) benzer şeyden yarattım. Tam insan olarak meydâna geldikten sonra iki elbisene büründün ve böbürlenmeğe başladın. Hâlbuki yerin sende ağırlığı vardır. Servet edindin infâk etmedin. Can boğazına geldiği vakit, dur, sadaka vereyim, dedin. Nerde, sadakanın zamânı çoktan geçmiştir.» (715)

Yine Resûl-i Ekrem :

إِذَا مَسَّتْ أُمَّتِي الْمُطِيطَاءُ، وَخَدَمَتْهُمْ قَارِئُ الرُّومِ، سَكَنَ اللَّهُ
بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ ۝

«Ümmetimin, sallana sallana yürüdükleri, Fars ve Rûm'u fethedip onlardan aldıkları esirler kendilerine hizmet ettikleri vakit, Allahu Teâlâ onları birbirlerine düşürür.» (716) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

مَنْ تَعَظَّمَ فِي نَفْسِهِ وَاخْتَالَ فِي مَشْيِهِ لِقَرِّ اللَّهِ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضَبَانُ

«Kendi kendine böbürlenip, sallanarak yürüyen kimse, Kıyâmet günü Allahu Teâlâ kendisinden gadablı olduğu hâlde huzûruna çıkar.» (717)

Bu hususta İslâm büyüklerinin sözleri :

Ebû Bekr-i Hüzeli diyor ki: «Hasan-ı Basrî ile bulunuyorduk. Amr b. el-Ehtem geldi ve Emevîlerin fesâdı olan mihrâbın yan tarafındaki maksûreye geçmek istedi. Üzerinde topuk döven, sıra ile altın işlemeli bir çarı vardı. Sallana sallana yürüyordu. Hasan-ı Basrî: «Aman aman, bu ne kibir, kibrinden kimseyi görmüyor, kendi sağına soluna bakarak gidiyor. Sen ne ahmaksın, hakkı ödenmemiş gayr-ı meşrû kazan-cına bakar da böbürlenirsin. Vallahi, sizin bu yürüyüşünüz, delilerin yürüyüşü gibidir. Her uzuvda Allah'ın bir ni'meti ve şeytanın da bir lokması vardır.» dedi. Bunu duyan İbn Ehtem, kendisine özür dilemeğe gelince: «Bana özür dileme. Rabbine tevbe eyle. Sen Allahu Teâlâ'nın :

(715) İbn Mâce ve Hâkim, sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

(716) Tirmizî ve İbn Mâce İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(717) Ahmed, Taberânî, Hâkim ve Beyhakî İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ۝

«İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme; Allah, kendini beğenip övünen hiç bir kimseyi şübhesiz ki sevmez.» (31 - Lukman: 18) buyurduğunu duymadın mı?» dedi.¹

Yine bir gün güzel kıyâfette Hasan-ı Basrî'nin yanından geçerken, Hasan-ı Basrî onu çağırarak:

— Ey âdem oğlu, sanki mezârı geride bırakmış amelinin mükâfatını almış gibi gençliğine mağrûr oluyor, şekil ve şemâilin ile neş'eleniyorsun. Bütün bu tehlikeler önündedir. Kalbine dön, kalbini düzelt, Allahu Teâlâ'nın insanlardan istediği bedenlerini değil, kalblerini ıslâh etmele-ridir, dedi.

Rivâyete göre Ömer b. Abdülâzîz halife olmadan önce Hacca gitmişti. Tâvus, onun sallanarak yürüdüğünü görünce omuzuna vurarak:

— Oğlum, bu yürüyüş, içi pislik dolu olanların yürüyüşü değildir, dedi.

Muhammed b. Vâsî, oğlunun kibirli kibirli yürüdüğünü görünce onu çağırarak:

— Oğlum, sen neye mağrûr olarak kibrediyorsun, kendini biliyor musun? Annen iki yüz dirheme satın aldığım bir cariyedir. Baban ise, Allah müslümanlar arasında onun gibileri çoğaltmasın, yâni kendisini kasdederek aşağılık bir kimsedir, dedi.

Abdullah b. Ömer, bir adamın eteklerini sürüyerek yürüdüğünü görünce, üç def'a: «Şeytânın da kardeş ve arkadaşları vardır.» dedi. Yine rivâyete göre Mıtraf, Muhalleb'i, işlemeli bir cübbe içinde kibrederek yürürken gördü ve: «İşte bu yürüyüş, Allahu Teâlâ'nın sevmediği bir yürüyüştür.» dedi. Muhalleb:

— Sen galiba beni tanıyamadın, dedi. Mıtraf:

— Tanırım, nasıl tanımam, evvelin nutfe, âhirin ise cife; bu iki hâl arasında ise karnını yarsak bağırsaklarından bir sepet pislik çıkar, dedi. Bunu dinleyen Muhalleb, sallanmayı terkederek normal yürüyüşle oradan ayrıldı.

Mücâhid: ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَمُتًا ۝ «Sonra sallana sallana ehline gitti.» (75 - Kiyâme: 33) âyetinin tefsirinde, «tematta» sallanarak yürümektir, demiştir. Kibrin zemmini anlattıktan sonra, tevâzuun faziletini anlatalım:

3 üncü BEYÂN : TEVÂZUUN FAZİLETİ

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

مَا زَادَ اللَّهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ إِلَّا عِزًّا وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ ۝

«Allahu Teâlâ Allah için afvedenin, ancak izzet ve şerefini artırdığı gibi, tevâzu' göstereni de yüceltir.» (718) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

مَا مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَمَعَهُ مَلَكَانِ وَعَلَيْهِ حَكْمَةٌ يُمَسِّكَانِيهَا فَإِنْ هُوَ رَفَعَ نَفْسَهُ جَبَذَاهَا شَوْقًا لِلَّهِ ضَعْفُهُ وَإِنْ وَضَعَ نَفْسَهُ قَالَا اللَّهُمَّ ارْفَعْهُ ۝

«Her insân ile iki melek vardır. Onun boynunda takılı bir ip var; o ipi tutarlar, kibirlendiği vakit ipi aşağı doğru çekerek :

— Allah'ım, bunu alçalt, derler. Tevâzu' ettiği zaman ise, ipi yukarı doğru çekerek :

— Allah'ım, bu adamı yücelt, derler.» (719) Bir başka hadîsde de :

طُوبَى لِمَنْ تَوَاضَعَ فِي غَيْرِ مَسْكَنَةٍ وَأَنْفَقَ مَا لَا جَمْعَ فِي غَيْرِ مَغْصَبَةٍ وَرَحِمَ أَهْلَ الذُّلِّ وَالْمَسْكَنَةِ وَخَالَطَ أَهْلَ الْفِقْرِ وَالْحِكْمَةِ ۝

«Zillate düşmeyecek şekilde tevâzu' gösteren, meşrû kazancını meşrû yola sarfeden, düşkünlere acıyan, fakir ve Hakîm'lerle düşüp kalkan kimseye müjdeler olsun.» (720) buyurulmuştur.

Ebû Seleme'nin babası yolu ile dedesinden rivâyetinde, diyor ki: «Kuba'da Resûl-i Ekrem oruçlu olduğu hâlde aramızda bulunuyordu. İftar vakti bal ile karıştırılmış bir bardak sütü Resûl-i Ekrem'e verdik. Resûl-i Ekrem tadına bakınca bal zevkini aldı ve :

— Bu nedir? buyurdu. Biz de,

— Bal ile karıştırılmış süttür, dedik. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem bardağı yere koyarak :

(718) Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(719) Ukayli ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir.

(720) Beğavî ve Taberânî rivâyet etmişlerdir.

1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME

أَمَّا أَنِي لَا أُحَرِّمُهُ وَمَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللَّهُ وَ
مَنْ اقْتَصَدَ آغْنَاهُ اللَّهُ وَمَنْ بَذَرَ أَفْقَرَهُ اللَّهُ وَمَنْ أَكْثَرَ ذِكْرَ اللَّهِ أَحَبَّهُ اللَّهُ هـ

— Şimdi ben, bu, haramdır, demiyorum. Ancak Allah için tevâzu' edeni Allah yüceltir, kibreden ise alçaltır, iktisâd edeni zenginleştirir, israf edeni fakirleştirir, kendisini çok ananı da sever. (721) buyurdu.»

Rivâyete göre; Resûl-i Ekrem evinde Ashâbı ile birlikte yemek yerken kapudan bir sâil seslendi. Resûl-i Ekrem sâili içeri aldı. Sâil kötürüm idi. Resûl-i Ekrem onu dizine alarak :

— Ye, buyurdu. Orada bulunan biri, adamın hastalığından hoşlanmadı. onu kerih görüp kibirlendiği için, ölmeden aynı hastalığa yakalandı.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

خَيْرَ بَنِي بَيْنَ أَمْرَيْنِ أَنْ أَكُونَ عَبْدًا رَسُولًا أَوْ مَلِكًا نَبِيًّا فَلَمْ أَذَرِ أَيُّهُمَا
أَحْقَارُ وَكَانَ صَفِيٌّ مِنَ الْمَلَائِكَةِ جِبْرِيلُ فَرَفَعْتُ رَأْسِي إِلَيْهِ فَقَالَ تَوَاضَعَ
لِرَبِّكَ فَقُلْتُ عَبْدًا رَسُولًا هـ

«Rabbim, beni kul ve Resûl olmakla, hükümdâr ve nebi olmak arasında muhayyer kıldı. Hangisini tercih edeceğimi bilemedim. O sırada meleklerden dostum Cebrâil'e baktım. O da,

— Rabbin için tevâzu' et, dedi. Ben de kul ve Resûl olmağı tercih ettim.» (722)

Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm'a: «Ben azametim karşısında tevâzu' edip gündüzleri beni zikrederek benim için şehvetlerinden uzaklaşan kimsenin namaz ve ibâdetlerini kabûl ederim.» buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

الْكِرْمُ التَّقْوَى وَالشَّرَفُ التَّوَضُّعُ وَالْيَقِينُ الْغِنَى هـ

(721) Bezzâr ve diğerleri rivâyet etmişlerdir.

(722) Ebû Ya'lâ ve Taberânî, Âişe ve İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.

«Kerem takvâdır, şeref tevâzu'dur, yakın ve sağlam imân ise istiğnâdır.» (723) buyurmuştur.

İsâ aleyhisselâm: «Dünyâda alçak gönüllü olanlara müjdeler olsun ki, Kıyâmet günü onlar kürsü sâhibleridir. Dünyâda ara bulup barıştıranlara müjdeler olsun ki, Kıyâmette Firdevs Cennet'ine onlar vâris olacaklardır. Dünyâda kalbini temizleyenlere müjdeler olsun ki, Kıyâmet günü Allahu Teâlâ'nın cemâline onlar bakacaklardır.» buyurdu.

Bir başkası da şöyle anlatıyor: «Duyduğuma göre Resûl-i Ekrem :

إِذَا هَدَى اللَّهُ عَبْدًا لِلْإِسْلَامِ وَحَسَنَ صُورَتَهُ وَجَعَلَهُ فِي مَوْضِعٍ غَيْرِ
شَيْنٍ لَهُ وَرَزَقَهُ مَعَ ذَلِكَ تَوَاضُعًا فَذَلِكَ مِنْ مَغْفُورَةِ اللَّهِ ۝

«Allahu Teâlâ bir kimseyi İslâmiyete hidâyet eder, sûretini güzel yapar nesebinde de bir yîlz karalığı bulunmaz, bununla berâber tevâzuu da ona nasîb ederse, işte bunlar, Allahu Teâlâ'nın ihtiyâr ettiği kimselerdir.» (724) buyurmuştur.» Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur :

أَرْبَعٌ لَا يُعْطِيهِمُ اللَّهُ إِلَّا مَنْ أَحَبَّ : الصَّمْتُ وَهُوَ أَوَّلُ الْعِبَادَةِ
وَالْتَوَكُّلُ عَلَى اللَّهِ وَالتَّوَاضُّعُ وَالزُّهْدُ فِي الدُّنْيَا ۝

«Dört şey var ki, Allahu Teâlâ bunları ancak sevdiği kimselere verir: Sükût etmek; bu, ibâdetin başlangıcıdır, Allah'a tevekkül, tevâzu' ve dünyâdan meylini kesmektir.» (725)

İbn Abbâs'ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

إِذَا تَوَاضَعَ الْعَبْدُ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ ۝

«Kul tevâzu' edince Allahu Teâlâ onu yedi kat göklere kadar yükseltir.» (726) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

(723) İbn Ebi'd-Dünyâ mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(724) Taberâni mevkûf olarak rivâyet etmiştir.

(725) Taberâni ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.

(726) Beyhâkî rivâyet etmiştir.

التَّوَّاضُّعُ لَا يَزِيدُ الْعَبْدَ إِلَّا رِفْعَةً فَتَوَّاضَعُوا بِرَحْمَةِ اللَّهِ هـ

«Tevâzu' insâna ancak yücelik getirir. Tevâzu' ediniz ki, Allahu Teâlâ da size rahmet etsin.» (727)

Rivâyete göre; Resûl-i Ekrem yemek yiyordu. Bu sırada çiçek hastalığına yakalanmış ve yaraları kabuk bağlamış, iyiliğe yüz tutmuş siyahî bir adam gelip sofraya oturdu. Kimin yanına oturdu ise sofradan kalktı. Resûl-i Ekrem adamı yanına oturttu ve :

إِنَّهُ لَيُعْجِبُنِي أَنْ يَحْمِلَ الرَّجُلُ الشَّيْءَ فِي يَدِهِ يَكُونُ مِهْنَةً لِأَهْلِهِ يَرْفَعُ بِهِ الْكِبْرَ عَنْ نَفْسِهِ هـ

«Kulun çoluk çocuğuna yardımı dokunacak bir şey'i bizzât kendi elinde tutup getirmesi ve onunla gurûrunu yenmesi benim hoşuma gider.» (728) buyurdu. Resûl-i Ekrem yine bir gün Ashâbına :

مَا لِي لَا أَرَى عَلَيْكُمْ حَلَاوَةَ الْعِبَادَةِ! التَّوَّاضُّعُ هـ

«Ne oluyor, sizin üzerinizde ibâdet zevkini görmüyorum.» buyurdu. Ashâb-ı Kirâm,

— O nedir? diye sorduklarında, Resûl-i Ekrem :

— Tevâzu', alçak gönüllülüktür, (729) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem:

إِذَا زَأَيْتُمُ الْمُتَوَاضِعِينَ مِنْ أُمَّتِي فَتَوَّاضَعُوا لَهُمْ. وَإِذَا زَأَيْتُمُ الْمَكْبَرِينَ فَتَكَبَّرُوا عَلَيْهِمْ، فَإِنَّ ذَلِكَ مَذَلَّةٌ لَهُمْ وَصَفَارٌ هـ

«Ümmetimden alçak gönüllü olanları gördüğünüz zaman, siz de onlara tevâzu' gösterin, fakat kibirlileri gördüğünüz zaman, siz de onlara karşı kibredin. Zira mütekebbire karşı kibriniz, onları hakîr ve küçük düşürmektir.» buyurmuştur.

Bu Hususta Büyüklerin Sözleri :

Hz. Ömer diyor ki: «Kul, Allah için tevâzu' gösterdiği zaman, Allahu Teâlâ onun hikmetini artırır ve yükseltir.»

(727) İsfahânî ve diğerleri rivâyet etmişlerdir.

(728) Garib bir rivâyettir.

(729) Bu da garibdir.

1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME

2-KIBIRLENEN

3-KÜÇÜK

Yine Hz. Ömer: «Alçak gönüllü ol ki, Allah seni yüceltsin. Kul ki-birlenip böbürlendiği zaman Allahu Teâlâ ony¹-alçaltır ve bir melek: «Uzak ol. Allah seni uzaklaştırsın.» der. Kibirli insan kendi kendini büyük görürse de herkesin nazarında düşük, hattâ domuzdan daha âdîdir.» demiştir. Abdullah'ın oğlu Cerir anlatıyor: «Bir def'a bir ağacın gölgesine gittim. Baktım ki, bir adam bir dalın gölgesinde yatmış, uyumuş fakat gölge kendisinden ayrılmış. Tuttum dalı yine onun üzerine çektim ve gölgelendirdim. Adamcağız uyanınca baktım ki, Selmân-ı Fârsî Ona gölgelik ettiğimi anlattım. Bunun üzerine Selmân:

— Ey Cerir, dünyâda Allah için tevâzu' et, zira dünyâda tevâzu' edenleri Allahu Teâlâ kıyâmette yüceltir. Ey Cerir, Kıyâmette Cehennem'in zulmetinin ne olduğunu biliyor musun? O, dünyâdaki insanların birbirlerine olan zulmüdür, dedi.

Hız. Âişe: «Sizin mağfiret edileceğiniz en büyük ibâdetlerin başında tevâzu' gelir.» demiştir.

Yûsuf b. Esbât: «Çok amel yerine az vera'⁵, çok mücâhede yerine az tevâzu' yeter.» demiştir.

Fudayl'e, tevâzu'dan sorduklarında: «İster câhilden, ister çocuktan olsun, hakkı duyduğun vakit, ona boyun büküp onu kabûl etmendir.» dedi.

İbn Mübârek: «Tevâzuun başı, dünyâlıkta senden daha aşağıda olan kimseler yanında onlardan fazla bir şey'in olmadığını, senden çok servete sâhib olanların karşısında da onların senden fazla bir şeyleri olmadığını gösterir bir tavır takınmandır.» dedi.

Katâde: «Elbise, servet, güzellik ve ilim gibi ni'metler kendisine verilip de tevâzu' etmesini bilmeyenlerin bu varlıkları Kıyâmet günü kendilerine vebaldır.» dedi.

Denildi ki; Allahu Teâlâ İsâ aleyhisselâma: «Sana bir ni'met verdiğim vakit, onu tevâzu' ile kabûl et ki, ni'metimi sana tamamlayayım.» buyurdu.

Kâ'b diyor ki: «Allah kime dünyâlıktan bir ni'met verdi de, adam bu ni'metin şükrünü ödedi ve tevâzuunu gösterdi ise, Allahu Teâlâ o ni'metin menfaatini dünyâda ona gösterdiği gibi, Âhirette de derecesini yükseltir, fakat verdiği ni'mete şükretmez ve tevâzu göstermezse, Allahu Teâlâ dünyâda o ni'metten ona bir kâr sağlamadığı gibi, Âhirette de ona Cehennem'den bir kapu açar; dilerse afveder, dilerse azâb eder.» Abdülmelik b. Mervân'a:

— Hangi adam daha efdaldır? diye sordular. Abdülmelik:

— Gücü yeterken tevâzu' gösteren, hevesi varken dünyâyı terkeden ve intikam almağa gücü yeterken afveden kimsedir, dedi.

1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 2-ÖYÜNME 3-AŞAĞI 4-AFV
5-TAKVA 6-BİLGİSİZ 7-FAZİLETLİ

İbnü's-Semmak, Hârûn Reşid'in huzûruna girerek:

— Ey mü'minlerin emîri, senin bu şerefli mevkiin yanında tevâzu' göstermen, sâhib olduğun şereften daha üstün bir şeref sana bahşediyor, dedi. Hârûn:

— Ne güzel söyledin, dedi. Semmak:

— Ey mü'minlerin emîri, Allahu Teâlâ her kime hüsn-i cemâl nasîb edip onu asil bir âileye mensûb eder ve kendisine bolluk verir de, o kimse güzelliğini örter, bununla övünmez, malından tasadduk eder, asâleti ile iftihâr etmezse, Allah'ın hâlis kulları arasına girer, dedi. Hârûn, kâğıt kalem getirterek bunları kendi eliyle yazdı.

Süleymân aleyhisselâm, sabahleyin kalktığı zaman zenginlerden yüz çevirerek, yoksulların meclisine gider ve: «Miskin, miskinlerin arasına yakışır.» derdi.

Diğer biri: «Zenginlerin seni âdi elbise ile görmelerinden hoşlanmadığın gibi, fakîrlerin de seni süslü elbise ile görmelerinden hoşlanma.» demiştir.

Ubeyd'in oğlu Yûnus, Eyyûb-i Sahtiyânî ve Hasan-ı Basri tevâzu' hakkında konuşuyorlardı. Hasan-ı Basî:

— Tevâzuun ne demek olduğunu biliyor musunuz? dedi ve devamla:

— Tevâzu', karşılaştığın her müslümânın senden üstün olduğunu kabûl etmendir, dedi.

Mücâhid anlatıyor: «Allahu Teâlâ Nûh aleyhisselâmın kavmini tûfanda garkettiği vakit, dağlar böbürlendi ve yükseldiler. Buna karşı Cûdî dağı tevâzu' gösterdi. Çünkü onlar yüksek, Cûdî ise alçak idi. Tevâzu' gösterdiği için Allahu Teâlâ onu yüceltti ve Nûh'un gemisini onun tepesine kondurdu.»

Süleymân Dârânî diyor ki: «Allahu Teâlâ bütün insanların kalbini murâkabe etti. En çok mütevâzi Mûsâ aleyhisselâm'ı buldu. Bundan dolayı onu Kelâm ile tâhsîs etti.»

Yûnus b. Ubeyd, Arafattan döndüğü vakit: «Allah'ın Arafatta ki rahmetinde şübhem yok. Ne yazık ki ben kendimi o rahmet edilenler meyânında görmüyorum. Hattâ benim yüzümden onlara rahmet edilmemesinden korkuyorum.» demiştir.

Yine denildi ki: «Allah katında en üstün, nefsinde en alçak olan; yâni kendini en çok hakîr görendir. Allah katında en alçak, kendi kendini en üstün gören kimsedir.»

Ziyad diyor ki: «Tevâzu'suz zâhidlik, meyvesiz ağaç gibidir.» Mâlik b. Dînâr: «Mescidin kapusundan biri, en kötünüz mescidden çıksın, diye seslense, benden evvel kapuya çıkan olmazdı. Ancak daha kuvvetli koşabilen bir kimse olursa ona karışmam.» demiştir.

1- GÜZEL SİMA

6- AYIRMA

2- ALLAH YOLUNDA HARCAMA

7- KÜGÜK

3- ASİLZADALIK

4- KONTROL

İbn Mübârek bu sözü duyduğu zaman: «Zâten bu hâli ile, Mâlik, Mâlik olmuştur,» dedi.

Fudayl: «Başkanlığı seven, iflâh olmaz,» demiştir.

Mûsâ b. el-Kaasım diyor ki: «Bir ara zelzele ve kızıl rüzgâr âfetine yakalandık. Muhammed b. Mukatil'e giderek bu belânın kaldırılması için Allah'a duâ etmesini diledik. Muhammed ağlayarak: «Başınıza gelen bu felâket benim yüzümden olmasa daha ne isterdim?» dedi. O gece Resûl-i Ekrem'i rü'yamda gördüm. Resûl-i Ekrem: «Muhammed b. Mukatil hürmetine Allahu Teâlâ bu felâketi sizden kaldırdı,» buyurdu.» Adamın biri; Şiblî'nin ziyâretine gelir. Şiblî, âdeti üzere adama:

— Sen kimsin ve nesen? diye sorar. Adam:

— Bismelenin «bâ»sının altındaki bir noktacıktan ibâretim, diyerek tevâzuunu gösterir. Şiblî:

— Allah şahidini öldürsün, kendine bir mevki mi gösteriyorsun? der. Yine Şiblî: «Allah'a karşı vazîfelerimdeki zilletim, Yahudîlerin zilletini geçmiştir.» demiştir.

Denildi ki; kendini bir şey sanan kimsenin tevâzu'dan nasîbi yoktur.

Ebû'l-Feth b. Şuhruf diyor ki: «Hz. Ali'yi rü'yamda gördüm ve kendisine: «Bana bir öğüt ver.» dedim. Hz. Ali: «Allah rızası için fakirler arasında zenginlerin tevâzu' göstermesi ne güzel şeydir. Bundan daha güzeli, Allah'a olan itimâdı sebebiyle fakirlerin zenginlere üstünlük taslamasıdır.» dedi.» Ebû Süleymân: «Kul kendini bilmedikçe tevâzu' etmiş sayılmaz.» dedi.

Ebû Yezîd el-Bistâmî: «Kul, insanlar arasında kendisinden daha kötü kimsenin bulunduğu inandıkça kibirlidir.» demiştir. Kendisine:

— Bu insan ne vakit tevâzu' sâhibi olabilir? diyenlere, o:

— Kendisinin bir makam ve hâl sâhibi olmadığı zaman. Her insânın tevâzuu, Allahu Teâlâ'yı ve kendini mârifeti nisbetindedir, dedi. Ebû Süleymân Dârânî: «Bütün insanlar beni alçaltmak için bir araya gelseler, benim kendimi alçalttığım kadar alçaltamazlardı.» demiştir.

Urve: «Tevâzu', şerefi avlamanın vâsıtalarından biridir. Aynı zamanda her ni'met sâhibi hased edilir. Hased edilmeyen tek ni'met tevâzu'dur.» demiştir.

Yahyâ b. Hâlid: «Şerefli insan ibâdet edip yükseldikçe tevâzu' gösterir, fakat âdi insan ibâdet ettikçe böbürlenir.» demiştir.

Yahyâ b. Muaz da: «Sana karşı kibirlenene senin kibirlenmen, ona göstereceğin tevâzuu göstermemenle olur.» demiştir.

Denildi ki; herkesin tevâzuu güzel, zenginlerin tevâzuu daha güzeldir. Herkesin kibirlenmesi çirkin, fakat fakîrlerin kibirlenmesi daha çirkindir. Yine denildi ki; Allah için yapılan zilletten üstün izzet ve Allah için tevâzu gösterenden daha üstünlük ve Allah korkusundan daha büyük emniyet, nefsinin Allah uğrunda fedâ etmekten daha büyük ticâret olamaz. Ebû Ali: «Nefis; kibir, hırs ve hased hamuru ile yoğurulmuştur. Allahu Teâlâ helâkini murâd ettiği kimseden tevâzuu, nasîhati ve kanâati kaldırır. Bir kula da hayrı murâd ettiği zaman, bu hasletleri ona nasîb eder. Kibir ateşi içinde kaynaştığı vakit, Allah'ın yardımı ile tevâzu' suyu onu söndürür. Hırs âteşi galeyâna geldiği zaman ise, Allah'ın yardımı ile kanâat suyu onu söndürmeğe çalışır.

Cüneyd, Cum'a va'zında cemâatine: «Eğer Resûl-i Ekrem'in,

يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ زَعِيمُ الْقَوْمِ آزَلَهُمْ

«Âhir zamanda milletin başına en rezilleri geçer.» (730) sözü olmasaydı, ben size buradan konuşmazdım.» dedi.

Yine Cüneyd: «Tevhîd ehli nazarında tevâzu', kibirdir.» derdi. Çünkü tevâzu' eden, önce kendinde bir varlık duyar da sonra tevâzu' eder. Hâlbuki gerçek muvahhid hiç bir zaman, kendisinde bir varlık görmez ki, buna karşı alçak gönüllülük gösterebilir.

Amr b. Şeybe anlatıyor: «Mekke'de Safâ ile Merve arasında bulunuyorduk. Bir adamın katır üzerinde geldiğini, etrafındaki hizmetçilerin herkese karşı sert davrandıklarını, adamın heybet ve ihtişam içinde olduğunu gördüm. Aradan yıllar geçti, deve üzerinde Bağdad'a girdim. Orada başı kabak yalın ayak, uzun saçlı bir adam gördüm. Adamı gözüm ısırdı, tanıyacak gibi oldum. Bunun için dikkatli dikkatli kendisine bakıyordum. Adam, bakışımın sebebini sordu. Ben de kendisine:

— Seni birine benzetiyorum, dedim ve kime benzettiğimi anlattım. Adam:

— İşte o gördüğün benim. Tevâzu' gösterilmesi gereken yerde kibirlendim. Şimdi insanların kibirlendikleri yerde bu hâle düştüm, dedi.»

Muğîre diyor ki: «Biz İbrâhîm Nahaî'ye bir hükümdâr gibi saygı gösterirdik. İbrâhîm ise,

— Siz bakmayın, ben Kûfe'nin fakîhi bulunduğum zaman, kötü bir zamân idi, derdi. Yâni benim o zamanki fakîhlîğim bir kıymet ifâde etmez, bunun için bana saygı göstermeyin, demek istedi.»

(730) Tirmizî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

Atâi Selîmî, gök gürültüsü duyduğu zaman, doğum sancılarına yakalanan bir kadın gibi karnını tutar, kalkar oturur ve: «Bu, benim isyânımdır. Eğer ben ölsem, insanlar kurtulurdu, der ve ilâve ederdi: «Selâmı terk ile dünyâlık peşinde olanlardan selâmet bulun,» derdi. Adamın biri Abdullah b. el-Mübârek'e:

— Allah seni umduğuna ulaştırsın, diye duâ edince, Abdullah:

— Ümîd, mârifetten sonra gelir. Mârifet nerde ki ümîd olsun, dedi.

Bir gün Kureyş, asâletleri ile övünmeğe başladılar. Bunları dinleyen Selmân: «Benim övünecek bir tarafım yok. Çünkü nutfeden yaratıldım. Sonunda da kokmuş bir leş hâline geleceğim. Sonra da Kıyâmet gününü terâzi başına gideceğim. Sevâbım ağır gelirse iyi insanım, günâhım ağır gelirse kötü insanım.» dedi.

Hız. Ebû Bekir: «Keremi takvâda, zenginliği yakinde ve şerefi tevâzu'da bulduk.» demiştir.

Allahu Teâlâ'dan hüsn-i tevîk dileriz.

4 üncü BEYÂN: KİBRİN HAKİKATİ VE ÂFETİ

2 Bilmiş ol ki; kibir, bâtinî ve zâhirî olmak üzere ikiye ayrılır. ¹Bâtinî kibir, nefisdeki bir ahlâktır. Zâhirî kibir ise a'zâlarda görülen kibirdir. Esâsen içindeki ahlâka kibir demek en doğrusudur. Görünüşteki hareketler bu iç duygudan meydana gelir. Zâten bu hareketleri meydana getiren içindeki kibir ahlâkıdır. Bunun için bu hastalık a'zâlarda kendisini gösterdiği zaman «Kibirlendi» denir. Görünmediği zaman, o, «Kibirlidir» derler. Demek ki, kibrin aslı insan tabiatinde bulunan ahlâktır. Bu da kendisini başkalarına karşı üstün gösterme isteğidir. Demek ki kibir: biri kibirlenecek adam, diğeri de ona karşı kibirleneceği bir adam olmak üzere iki kimse ister ve ucubdan burada ayrılır. Hattâ başka hiç kimsenin bulunmadığı yerde insanlar ucub sâhibi olur, ama kibir sâhibi olamaz. Yâni ucub, mutlak sûrette kendini beğenmek, kibir ise başkasından kendisini üstün görmektir. Her ucub sâhibi mütekebbir olamaz. Çünkü çok def'a insan kendisini beğenir, fakat başkasını da kendisinden üstün görebilir de ona kibretmez. Kibir ise üç şey'in birleşmesinden meydana gelir. Bunlar da kendisini bir mevkide görür, başkasını da bir mevkide farzeder. Ondan sonra kendi mevkiini ondan üstün görür. İşte bunlardan kibir ahlâkı doğar. Yoksa yalnız başkasını hakîr görmekle de mütekebbir olmaz. Bu görüş, kibri nefyeder demek istemiyoruz. Belki bu kendini beğenme hâli genişler, kalbinde taşkınlık, sevinç, ferahlık getirerek inandıklarına meyleder ve kendi kendine gururlanır da bu hâller kendini kibre doğru sürükler. Bunun için Peygamber Efendimiz:

1-GÜZEL YARDIM 2-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 3-BÜYÜKLENME
4-KIBIRLENEN 5-SÜRGÜN EDER

أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَفْحَةِ الْكِبَرِيَاءِ

⁻² «Kibre meyilden sana sığı-

nırım.» (731) buyurmuştur.

H^z. Ömer de va'z etmek için müsâade isteyen birine: «Korkarım büyüklenirsin de kendini Merih'de görmeğe başlarsın.» dedi.

İnsân oğlu kendini bu gözle gördüğü vakit, büyür, kibirlenir, şişer ve ululanır. İşte kibir, kendinde bu hâlin meydâna gelmesinden ibârettir. Buna izzetlenmek ve büyüklenmek de denir. Bunun için İbn Abbâs (R.A.) Allahu Teâlâ'nın :

إِنْ فِي ضِدِّ وَرِهَيْدِ الْكِبَرِ مَا هُوَ بِالْغَيْهِ

«Onların gönüllerinde, ulaşamıyacakları bir büyüklenme vardır.»

(40 - Mü'min: 56) Âyet-i Celile'sinin tefsirinde, «azameti», ulaşamıyacakları ululuk diye tefsir etmiştir. Sonra, bu ululuk taslama iç ve dışda bâzı hareketleri gerektirir ki, buna kibirlenmek denir. Çünkü ne zaman başkasına nisbetle kendini büyük görürse, başkasını kendisinden düşük, hakir ve alçak görmeğe başlar. Onu yanına yaklaştırmak istemez, meclisine almaz. Onu, karşısında bir hizmetçi gibi görmek ister. Hattâ hizmetçi olarak da kendisini kabûl etmeyebilir ve onu hizmetçi olarak da karşısında görmek istemez. Şâyet kibri biraz daha hafif ise, müsâvî olmasından çekinir, yan yana gidemeyecekleri dar yollarda ve meclislerde öne geçer, onun selâm vermesini bekler. Kendinin ihtiyâcına bakmakta kusûr ederse, neden böyle yaptı diye ona hayret eder. Karşısına çıktığı zaman onu muhâtab almak istemez. Va'z u nasihatini dinlemez. Kendisine bir şey îade etse kızar. Muallimlik yaparsa talebelere hoş davranmaz. Onlara hakaaret eder. Onlarla alay eder ve kendi işinde çalıştırır. Avâma bakışları, hayvâna bakışlarından farklı olmaz. Hulâsa, kibirli adamın, sayılamıyacak kadar çok çeşitli tavır ve davranışları vardır. Bunları herkes anlayabileceği için, burada sayılmalarına lüzum yoktur.

İşte bu, kibirdir. Kibrin âfetleri büyük, gaaileleri pek çoktur. Havasın çoğu kibir²den helâke gider. Avam şöyle dursun, âbid, zâhid ve âlimlerin çoğu da kibir hastalığından kurtulamazlar. Kibrin doğurduğu felâket nasıl büyük olmasın ki Resûl-i Ekrem :

(731) Yukarda geçmiştir.

1-KÜÇÜK 2-BENK, EŞİT 3-İKİNCİ SAHİS 4-BELA 5-MAKSAD 6-DİNDARLAR

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ ۝

«Kalbinde zerre kadar kibri olan Cennet'e giremez.» (732) buyurmuştur. Kibrin Cennet'e girmeğe engel olması, kul ile bütün mü'minlerin arasına girdiği içindir. O ahlâklar ki, onlar Cennet kapularıdır, insâna Cennet yolunu açarlar. Kibir ve izzet-i nefis ise Cennet kapularını kaparlar. Zira kibirli insan, ululuk demek olan, kendisi için sevdiğini başkası için sevmeye vâfıka sâhip olamadığı gibi. Yine ululuk demek olan ve müttakilerin ahlâkının başı sayılan tevâzu' da kendisinde bulunmaz. Yine terkedilmelerinde izzet ve şeref bulunan; kin, hiddet, çekememezlik gibi hastalıklardan da kurtulamaz. Tatlı nasihatte bulunamaz. Nasihatî kabûl edemez. İnsanları çekiştirmekten kendini alıkoyamaz. Uzun sözün kısası, kibirli insanlar kibirliliklerini muhâfaza için her kötülüğe baş vurur ve bütün iyi hasletleri kaybeder. Bunun için içinde zerre kadar kibir hastalığı bulunan kimse, Cennet'e giremez.

Âdi huylar birbirini çekerler. Kibrin bir çok çeşitleri olmakla beraber, en kötüsü ilim öğrenmeğe mâni, hakkı kabûl ve inkıyâda engel olan kısımlarıdır. Kibir ve kibirlileri zemmeden âyetler, bunların hakkında nâzil olmuştur. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيَهُمْ (الْقَوْلُ) وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ

«Meleklerin de pençelerini uzatarak kendilerine «Haydi bakalım» canlarınızı kurtarın. Allah'a karşı haksız olanı söyleyegeldiğiniz, Allah'ın âyetlerinden kibirlenerek uzaklaşmış olduğunuz içindir ki, bu gün ha-kaaret azâbı ile cezâlanacaksınız.» (6 - En'âm: 93) buyurmuştur. Sonra da:

ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ

«Onlara: «Temelli kalacağınız Cehennem'in kapularından girin; bö-⁵bürlenenenlerin durağı ne kötüdür.» denir.» (39 - Zümer: 72) buyurulmuştur. Sonra da Cehennem'liklerin en şiddetli azâb görenleri, kibirde aşırı gidenler olduğunu beyân etmek üzere :

ثُمَّ لَنُنَزِّعَنَّ مِنْ كُلِّ شَيْعَةٍ آيَةً أَشَدَّ عَلَى الرَّحْمَنِ عَنِيًّا ۝

«Sonra her kavimden Rahmân'a en çok kimin baş kaldırdığını orta-

(732) Müslim, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etti.

1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 2-TAKVALI 3-İMTİNA 4-KÖTÜLEME 5-ÖYÜNME

ya koyacağız.» (19 - Meryem: 69) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكَرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ

«Âhirete inanmayanların kalbleri bunu inkâr eder, onlar büyüklük taslarlar.» (16 - Nahl: 22) Diğer âyette de şöyle buyurulmuştur :

يَقُولُ الَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا وَالْوَلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ

«Gücsüz sayılanlar büyüklük taslayanlara: «Siz olmasaydınız biz inacaktık» derler.» (34 - Sebe': 31) Diğer âyette de :

إِنَّ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

«Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler, alçalmış olarak Cehennem'e gireceklerdir.» (40 - Mü'min: 60)

Yine Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor :

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

«Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenleri, âyetlerimi idrâkten çevireceğim.» (7 - A'raf: 146) Bunun tefsirinde; Kur'ânı anlamağı onun kalbinden kaldırıyorum, veyâ onların kalblerini melekût âleminin sırlarından mahrûm ederim, denilmiştir. İbn Cüreyc ise; tefekkür ve ibretten onları mahrûm ederim, demektir demiştir. Nitekim İsâ aleyhisselâm: «Mahsûl, ovada, sulu ve yumuşak toprakta yetişir, dağlarda, sert topraklarda yetişmez. Bunun gibi, hikmet de mütevâzî olanların kalblerinde gelişir, kibirlilerin gönüllerinde gelişmez. Görmez misiniz? Başını tavanlara kaldıranların başları tavana değer ve yaralanır, başını eğenlere ise tavan gölgelik yapar ve kendini korur.» İşte bu, mütekebbirlerin hikmetten nasıl mahrum kaldıklarını gösterir. Bunun için Resûl-i Ekrem, hakkı inkârın kibirde olduğunu beyân etmek üzere:

مَنْ سَفِهَ الْحَقَّ وَعَمَسَ النَّاسَ ۖ

«Mütekebbir, hakkı inkâr edip insanlara hakaaret eden kimsedir.» buyurmuştur.

5 inci BEYÂN : KİBRİN KİMLERE KARŞI YAPILDIĞI, DERECE VE KISIMLARI İLE NETİCELERİ

Bilmiş ol ki; kibir, Allahu Teâlâ'ya, Peygamberine veyâ diğer insanlara karşı yapılır. İnsân, zâlim ve câhil olarak yaratılmıştır. Bâzan hal-ka ve bâzan da Hâlika kibreder. Demek ki kibir, yapıldığı kimseler iti-bâriyle üçe ayrılır:

KİBR KİMLERE KARŞI YAPILIR?

Birincisi: Allah'a karşı yapılan kibirdir. Kibrin en kötüsü budur. İn-sânı bu yola sürükleyen, cehâlet ve azgınlıktır. Nitekim Nemrud, bunlardan biridir. O, kendi kendine göklerin Rabbi ile harbetmeyi dü-şünmüştür. Diğer câhillerden de buna benzer rivâyetler vardır. Rubûbiy-et iddiâsında bulunan Fir'avn ve benzerleri gibi. Fir'avn, kib-

rinden dolayı: **أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى** «Ben sizin âli rabbını-

zım.» (79 - Nâziât: 24) dedi ve Allah'a kul olmağı kabûl etmedi. Bu gibi-ler hakkında Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

«Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler, alçalmış olarak Cehennem'e gireceklerdir.» (40 - Mü'min: 60) Diğer âyette de :

لَنْ يَسْتَكْبِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ

«Ne Mesih, ne en yakın melekler, Allah'ın kulu olmaktan asla çekin-mez.» (4 - Nisâ: 172) buyurulmuştur. Bir başka âyette de şöyle buyurul-muştur :

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنْسَاجُ وَالْيَاأَمُرُ نَاوَزَادَهُمْ نُفُورًا

«Onlara: «Rahmân'a secdeye varın» dendiği zaman, «Rahmân da ne-dir? Ey Muhammed emrettiğine mi secdeye varacağız?» derler. Bu, on-ların nefretini artırır.» (25 - Fûrkan: 60)

İkincisi: Peygamberlere karşı kibirdir. Bu da kendileri gibi bir in-sâna uymağı kabûl etmemektir. Bu, bâzan körü körüne olur, da kibri se-bebiyle kendini haklı sanarak peygamberlere uymaz ve cehâlet karanlı-ğında kalır. Bâzan da bilerek olur. Nefsi, onu hakkı kabûle ve peygam-

1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 2-BİLGİSİZ 3-BİLGİSİZLİK
4-HAKİMLİK

bere uymasına engel olur. Nitekim bu gibilerden hikâye yolu ile Kur'-

ân-ı Kerîm'de Allahu Teâlâ : **أَنْتُمْ مِنْ لَبِشَرِّينَ مِثْلَانَا**

«Bizim gibi iki insâna mı inanacağız.» (23 - Mü'minûn: 47) buyurmuştur. Diğer âyette de şöyle buyurulmuştur :

إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا «Siz ancak bizim gibi insansınız.»

(14 - İbrâhim: 10) Bir başka âyette de :

وَلَنْزِ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ أَنْتُمْ إِذَا الْخَاسِرُونَ

«Kendiniz gibi bir insâna itâat ederseniz, hüsrâna uğrayacağınızda hiç şübhe yoktur.» (23 - Mü'minûn: 34) buyurulmuştur. Yine Allahu Teâlâ :

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْحُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَى رَبَّنَا لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ ۖ غَوَوْا عَتَا كَبِيرًا

«Bizimle karşılaşmayı ummayanlar: «Bize ya melekler indirilmeli, ya da Rabbimizi görmeliyiz» derler. Andolsun ki, kendi kendilerine büyüklemişler, azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.» (25 - Fûrkan: 21) buyurmuştur.

Diğer âyette de şöyle buyurulmuştur :

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْمَلَكُ «Üzerine melek indirilmeli de-

gilmi idi? dediler.» (6 - En'âm: 8) Bir başka âyette de :

أَوْجَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ «Veyâ ona yanında yar-

dım edecek melekler gelmeli değil mi?» (43 - Zuhrûf: 53) buyurulmuştur. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۖ

«O ve askerleri, memlekette, haksız yere büyüklük tasladılar.» (28 - Kasas: 39)

Fir'avn, hem Allah'a, hem de Resûlüne ikisine birden kibretmiştir. Vehb diyor ki: «Mûsâ aleyhisselâm Fir'avn'a:

— İmân et, mülk ü saltanatın sende kalsın, dedi. Fir'avn da:

— Hâmân ile bir görüşeyim, dedi. Hâmân:

— Nasıl olur, aramızda tanıyan bir rab iken şimdi ibâdet eden bir kul mu olacaksın? dedi ve Allah'a kul ve Mûsâ aleyhisselâm'a ümmet olmaktan istinkâf etti.»

Allahu Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'de haber verdiği gibi Kureyş:

«Bu Kur'an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi? dediler.» (43 - Zuhrûf: 31) buyurulmuştur. İki şehirden murâd, Mekke ile Tâif'dir. Katâde diyor ki: İki şehrin büyük adamı Velîd b. Muğîre ile Ebû Mes'ûd es-Sakafi'dir. Müşrikler daha büyük adam istediler. Bu, bir yetimdir, bunu Allah bize nasıl gönderdi? dediler. Al-

lahu Teâlâ: **أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ۗ** «Rabbinin rahmetini

onlar mı taksim ediyorlar?» (43 - Zuhurf: 32) buyurdu. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

لَيَقُولُوا أَهْلُوا أَهْوَآءٍ مِّنَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا ۗ «Biz onlardan ki-

mini kimi ile - sırf Allah (buldu buldu da) aramızdan bunlara, bunların üzerine mi lütfunu revâ gördü? desinler diye...» (6 - En'âm: 53) Yâni Peygamber Efendimizi hakir gördü ve onu o makaama lâyık görmediler. Bir gün Kureyş'in ileri gelenleri Resûl-i Ekrem'e,

— Şu ayak takımları senin çevreni almışken biz seninle nasıl otururuz? dediler ve onlarla oturmağa kibirlendiler. Bunun üzerine Allahu Teâlâ:

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ (الْقَوْلِ) مَا عَلَيْكَ
مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ ۚ

1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 2-İMTİNA 3-BÖLME 4-KÜÇÜK

«Sabâh akşam Rablerine, sırf O'nun cemâlini dileyerek, duâ edenleri huzûrundan koğma. Onların (kâfirlerin) hesâbından hiç bir şey sana, senin hesâbından hiç bir şey de onlara âid değildir.» (6 - En'âm: 52) buyurdu. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ
وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

«Sabâh akşam Rablerinin rızasını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret. Dünyâ hayâtının güzelliklerini isteyerek gözlerini o kimselerden ayırma.» (18 - Kehf: 28)

Sonra da Cehennem'e girdikleri vakit, gözlerine hakîr görünen Am-mâr, Bilâl, Suhayb ve Mîkdâd gibi zâtları Cehennem'de görmeyecekleri zamanki şaşkınlıklarını haber vermek üzere Allahu Teâlâ: «Ne oluyor? Dünyâda kötü sandığımız kişileri burada görmüyoruz.» diyeceklerini buyurmaktadır.

Bunlardan bâzılarını kibirleri engellediğinden Resûl-i Ekrem'in hak Peygamber olduğunu düşünememişlerdir. Bir kısmı Resûl-i Ekrem'in hak Peygamber olduğunu bildikleri hâlde kibirleri, ona inanmaktan onları alıkoymuştur. Nitekim Allahu Teâlâ:

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ

tından - nezdlerinde bulunan (Tevrât'ı) tasdik edici - bir kitâb geldi ona küfrettiler.» (2 - Bakara: 89) buyurmuştur. Diğer âyette de:

وَبَجَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا

«Gönülleri kat'i olarak kabûl ettiği hâlde, haksızlık ve büyüklenmelerinden ötürü, onları bile bile inkâr ettiler.» (27 - Neml: 14)

Bu kibir, her ne kadar bir derece aşağıda ise de Allahu Teâlâ'ya olan kibre yakındır. Çünkü bu da Allah'ın emirlerini kabûl etmemektir.

Üçüncüsü: Diğer insanlara karşı kibirdir. Kendini büyük, karşısındakini küçük görerek ona inkıyâd etmemektir. Bu, birinci ve ikinciye nisbetle küçük ise de, iki cihetten büyüktür:

1-NE ZAMAN Kİ

2-İTAAT

1 — Kibir, izzet, azamet ve üstünlük, ancak Allah'a yaraşır. Hiç bir şey'e, gücü yetmeyen zayıf bir kula kibirlenmek nereden gelebilir? Kul kibirlendiği vakit, ancak Allah'a yaraşan bir sıfatta Allah ile münâzaaya girişmiş demektir. Bu, tıpkı bir hizmetçinin Pâdişâhın tâcını başına geçirerek onun kürsüsünde oturup hükmetmesine benzer. Bir hizmetçi için bundan büyük cür'et ve bundan büyük bir cinâyet düşünülebilir mi? Şübhesiz bu hizmetçi pâdişâhın en ağır³ cezâsına uğrar. İşte Allahu Teâlâ'nın: «Azamet benim gömleğim, kibriyâlık benim cübbemdir. Kim benimle bu hususta ortaklığa kalkışırsa ben onun belini kırarım.» buyurduğu ile buna işâret edilmiştir. Yâni bunlar bana has vasıflardır. Bunlar ancak bana yaraşır, bunlarla münâzaa eden, benim sıfatlarımdan biri ile münâzaa etmiş olur. Kibir ancak kendisine lâayık olup, kullarından hiç birine lâayık olmadığına göre, kullarına karşı kibre kalkışanlar, Allah'a karşı cinâyet işlemişlerdir. Nitekim hükümdârın maiyyetine hakaaret edip onlara üstünlük taslayan ve onları kendi idâresine almak isteyen, bir noktada da olsa hükümdâr ile münâzaa etmiş sayılır. Her ne kadar bu hükümdârın tahtına oturmak gibi değilse de ona yakındır. Bütün yaratıklar, Allahu Teâlâ'nın kullarıdır. Onlar üzerinde azamet ve kibriyâlık yalnız O'na mahsûstur. Onlara kibirlenmeğe kalkışan, Allah ile münâzaa etmiştir. Fir'a v n ile bunlar arasındaki fark, hükümdârın hükümlanlığını elinden almak isteyen ile, hizmetçilerine karşı kötü davrananlar gibidir.

2 — Kendisinin ululuk tasladığı kibir rezîleti, bütün emirlerinde Allahu Teâlâ'ya muhâlefete dâvet eder. Zira kibirli bir insan, başka birinden hak ve hakikati duysa, onu kabûl etmek istemez, hemen karşısına çıkar. Bunun için dinî mevzûlarda münâzara edenleri görürsün ki, hemen benlikçiler gibi birbirini inkâra kalkışır. Hattâ hakkı, hasmının dilinde duysa hemen çeşitli yollardan bile onu çürütmeğe çalışır. Hâlbuki bu hâl kâfir ve münâfıkların vasfıdır. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا هَذَا الْقُرْآنَ وَالْغَوَافِ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ

«İnkâr edenler: «Bu Kur'ânı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın, belki gaalib gelirsiniz.» (41 - Fussilet: 26) buyurmuştur.

Hakkı, bulduğu yerde almak için olmayıp da üstün gelmek için münâzara edenlerin hepsi bu ahlâkta, kâfirler ve münâfıklara katılmışlardır.

Bunun gibi, bu hâl va'z u nasihatı kabûlden de insânı alıkor. Nitekim Allahu Teâlâ :

1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 2-SÖZLÜ MÜCADELE 3-BÜYÜKLÜK CELAL
4-ÖRTÜ 5-İKİ YÜZLÜ

«Ona: «Allah'-
وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ»

dan kork» denildiği zaman, izzeti kendisini günâh işlemeye götürür.» (2-Bakara: 206) buyurmuştur.

Rivâyete göre Hz. Ömer bu âyeti okudu ve «İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn» biri emr-i mâruf nehy-i² münker etti onu öldürdüler. Öbürü kalktı emr-i mâruf nehy-i² münker edeni nasıl öldürürsünüz? dedi. Münker onu da öldürdü. İbn Mes'ûd: «Bir adama: «Allah'dan kork!» dendiği vakit, sen kendine bak bana karışma, dedi mi günâh olarak kendisine yeter.» demiştir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) adamın birine :

— Sağ elinle ye, buyurdu. Adam:

— Gücüm yetmiyor, becerip yiyemiyorum, dedi. Resûl-i Ekrem :

3 — Gücün yetmesin, buyurdu. (733) Bundan sonra adamın sağ eli muattal oldu ve daha elini sallayamadı.

Demek oluyor ki, insanlara karşı da olsa kibir, çok yanlış bir yoldur. Çünkü insanlardan başlamak sûretiyle Allah'a kibretmeğe kadar insânı sürükler. İblis'in bu hususta darb-ı mesel olması ve encâmının bildirilmesi, bu vartaya düşmemek içindir. İblis: «Ben ondan hayırlıyım.» dedi. Bu kibri, asla nisbetle idi. Zîra: «Beni ateşten yarattın, onu da topraktan yarattın.» (38-Sâd: 76) dedi. Bu böbürlenmek, Allahu Teâlâ'nın kendisine yapmasını emrettiği, secdeyi yapmamağa kendisini sevk etmiştir. Başlangıç, Âdem'e karşı kibir ve onu çekememezlik iken, neticede Allahu Teâlâ'nın emrine karşı gelmekle, ebediyyen helâk olmasına kadar gitti. İşte bu anlattığımız, Allahu Teâlâ'nın kullarına karşı yapılan kibrin büyük âfetlerinden biridir. Bunun için Resûl-i Ekrem'e Sâbit b. Kays:

— Ya Resûlallah, ben süs ve zineti severim, bu da kibirden midir? diye sorduğunda, Resûl-i Ekrem :

«— Hayır, o kibir değil; kibir, Hakk'a karşı böbürlenmek ve insanlara hakaarettir.» (734) buyurmakla kibri bu iki âfet ile izâh etmiştir.

Diğer hadîsde de :

مِنْ سَفَةِ الْحَقِّ

«Kibirli, Hakkı küçük

görendir.» buyurdu. «Ben hayırlıyım» demek birinci âfet, Hakk'ı reddetmek ise ikinci âfettir.

(733) Müslim, Seleme'den rivâyet etmiştir.

(734) Hadîs, yukarda geçmiştir.

1-İHLÂĞI EMRETME 7-BELA

2-KÖTÜLÜKDEN SAKINDIRMA

3-İSSİ

4-MİSAL

5-SON NİHAyet

Kendini başkasından hayırlı görüp başkalarına horluk ve hakaaretle bakan, bile bile onlarda bulduğu hakkı reddedip kabûl etmeyen kimse, yaratıklara karşı kibirlenmiş, Allah'a karşı eğilmeyip O'nun emirlerine saygı göstermeyen de Allah ve Resûlüne karşı kibretmiş olur.

6 ncı BEYÂN : KİBİR NE İLE YAPILIR?

Bilmiş ol ki; insân oğlu kendini büyük görmedikçe kibirlenemez. Kendini büyük görmek için de kendisinde kemâl sıfatlarından birinin bulunmasına inanmış olması gerekir. Kemâl sıfatları, dinî ve dünyevî olmak üzere ikiye ayrılır. Dinî kemâl, ilim ve ameldir. Dünyâlıktaki kemâl, asâlet, güzellik, kuvvet, servet ve etrâfındaki adam ve yardımcılarının çokluğudur ki, bunlar yedi sebebdir.

DÜNYEVİ KEMÂLÂT

BİRİNCİSİ: İlimdir. Kibir, sür'atlı olarak ulemâ arasında yayılır.

Nitekim Resûl-i Ekrem: **أَفَةُ الْعِلْمِ الْكِبَرُ** «İlmin âfeti, sal-

lana sallana kibretmektir.» buyurmuştur.

Âlim, hemen ilmin şerefiyle şereflenmek ister. İlmin cemâl ve kemâliyle süslendiğine inanır. Kendi kendini büyük görerek insanları hakir görmeğe başlar. Onları techil⁵ eder, hattâ onlara hayvân nazarı ile bakmağa başlar. Onlardan her yerde hürmet ve saygı bekler. Gördüğü hürmet ve saygıyı kendi hakkı olarak telâkki eder. Onlar onun hakkında iyi dedikleri hâlde o, onlar hakkında iyi demez. Onlar ziyâretine geldikleri hâlde, o gitmez. Onları kendi işinde çalıştırır. Tenbelleşen olursa ona kızar ve onlardan muhtelif karşılıklar bekler. Bu, ilmiyle dünyâlık husûsundaki kibridir. Âhiret ile alâkalı olarak da ilmi sâyesinde kendini herkesten daha ziyâde Allah'a yakın ve kendini üstün kabûl ederek başkaları hakkında daha çok endişeli ve kendini daha çok emniyetli hisseder. Bu gibilere âlim demektense câhil demek daha doğrudur. Gerçek ilim, insânın kendisini ve Rabbini bilip son nefes tehlikesinden korkması, Allah'ın âlimlere hücceti ve ilmin tehlikelerini bilmesidir. Bunlar; ilim ile kibri tedâvi kısmında anlatılacaktır. Bu hakikî ilim, insânın emniyette olmasını değil, kulun Allah'tan korkusunu, tevâzu ve huşûunu arttırır. İlim ni'metinin şükrünü ödemediği ve Allahu Teâlâ'nın: «Bu ilim ile ne yaptın?» diye kendisini sorguya çekeceğini düşünerek herkesi kendinden hayırlı görmesini gerektirir. Bunun için Ebû'd-Der-
1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 2-ASİLZADALIK 3-BELA 4-KÜÇÜK
5-BİLGİSİZ SAYAR 6-KABUL 7-FAZLA 8-BİLGİSİZ 9-DELİL
10-KORKU, HAYA ETME VE RİYAYI SEVMEME

dâ (R.A.): «İlmi çoğalan kimsenin sancıları çoğalır.» demiştir ki bu, dediği gibidir.

O hâlde bâzı kimselerin bilgilerinin çoğalması ile kibir ve emniyetlerinin de artmasının sebebi nedir? dersin:

Bilmiş ol ki; bunun da iki sebebi vardır:

1 — Meşgûl olduğu ilmin asıl ilim¹ olmamasıdır. Asıl ilim, kulun, kendini ve Rabbini bildiği ve Allah'a mülâkat arzû ve korkusunu bildiren ilimdir. Bu ilim, kibir ve emniyeti değil, haşyet ve tevâzu artırır.

Nitekim Allahu Teâlâ: *إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ* :

«Allah'ın kulları arasında O'ndan korkan, ancak ilim sâhibleridir.» (35 - Fâtır: 28) buyurmuştur.

Bunun dışında kalan tıb, matematik, lûgat, şiir, gramer, dâvalarda hüküm ve mücâdele ilimlerine gelince; insan yalnız bunlarla meşgul olup kafasını bunlarla doldurursa, bunlar kulun kibir ve nifâkını arttırmaktan başka bir işe yaramazlar. Bunlara ilim demektense, san'at demek daha doğru olur. Gerçek ilim, kulluk, rubûbiyyet ve ibâdet yollarını öğreten ilimdir. İşte bu ilimdir ki çoğunlukla insanlarda tevâzu' hissini uyandırır.

2 — Ahlâkı bozuk ve kalitesi düşük olduğu hâlde ilme dalmaktır. Kula her şeyden önce lâzım olan, nefis mücâhadesiyle ahlâkını güzelleştirmektir. Bu adam çeşitli mücâhede yolları ile nefisini düzelterip kalbini temizlememiş, Allah'a kulluğa râzı olmamış, kalbi pislik içinde kalmış, bu hâli ile hangi ilim ile meşgul olursa olsun, elde ettiği ilim pis bir kaba girer. Bu sebeble iyi bir semere vermez, eseri iyilikte görülmez. Vehb, bunu şöyle bir misâl ile anlatır: Yağmur temiz olarak gökten yağar, ağaçların kökleri bu suyu emer de kendilerindeki vâsfa çevirir. Meyvesi acı ise daha çok acı meyve yetiştirir, tatlı ise daha tatlı mahsûl verir. İlim de aslında berrak ve temizdir. Fakat herkes kendi iç bünyesine göre onu geliştirir. Kibrinin kibrini ve alçak gönüllülüğün² de tevâzuunu artırır. Çünkü gaayesi kibir olan kimse, aslında câhildir. İlim sâhibi olunca kibir³ vâsıtasını elde etmiş olur ve bu sâyede kibrini artırır. Câhil kimse, cehâletiyle Allah'tan korkarsa, ilmi arttıkça Allah'ın Celâl ve Kibriyâlığını düşünerek korkusu da artar. Merhamet ve zilleti çoğalır, tevâzu artar.

Demek ki ilim, kibrin en büyük vesilesidir. Bunun için Allahu Teâlâ Peygamber Efendimize :

1-KAVUŞMA	7-MAKSAD
2-KORKU VE DEHŞET	8-BİLGİSİZLİK
3-İKİ YÜZLÜLÜK	9-BÜYÜKLÜK
4-IDARECİLİK	

وَاحْفَظْ جَنَّا حَكَ لِمَنْ أَتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝

«Sana uyan mü'minlere şefkat ve merhamet kanatlarını ger.» (26 - Şu'arâ: 215), diğer âyette de :

وَلَوْ كُنْتَ فَضًّا غَلِظَ الْقَلْبُ لَا انْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ ۝

«Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar etrâfından dağılıp gitmişlerdi.» (3 - Âl-i İmrân: 159) buyurmuştur.

Dostlarını tavsif ederken :

أَذَلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ۝

«Mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorlu.» (5 - Mâide: 54) buyurmuştur.

Bunun gibi Hz. Abbâs'ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

يَكُونُ قَوْمٌ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَقُولُونَ قَدْ قَرَأْنَا
الْقُرْآنَ فَمَنْ أَوْفَأُ مِنَّا وَمَنْ أَعْلَمُ مِنَّا ! ۝

«Bir takım Kur'an okuyucular gelecek ki, okudukları Kur'an hançerelerinden aşağı geçmeyecektir. Onlar: «Biz Kur'ânı okuyoruz, var mı bizim gibi bir okuyucu? Var mı bizim gibi bir âlim?» diyeceklerdir.» Sonra Resûl-i Ekrem Ashâb'ına dönerek :

أُولَئِكَ مِنْكُمْ أَيْهَا الْأُمَّةُ أُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ۝

«Onlar sizdendir ve onlar Cehennem yakacaklarıdır.» (735) buyurmuştur. Bu sebebdan Hz. Ömer (R.A.): «İlminiz cehlînizi karşılamıyacak şekilde âlimlerin cebbârlarından olmayın.» dedi.

Yine bunun içindir ki Temim-i Dâri câmide va'z etmek istediği zaman, Hz. Ömer kendisine müsâade etmek istememiş ve: «O, boğazlanmaktır.» demiştir.

(735) İbn Mubârek «Zühd ve Rekâik»inde rivâyet etmiştir.

1-DART 2-BİLGİSİZLİK 3-GADDAR, ZALİM

Başka bir imam da namazı müteâkıb va'z etmek istediği vakit ona da müsâade etmemiş ve: «Korkarım kabarır da S ü r e y y â yıldızına kadar yükselirsin.» demiştir.

Bir gün H u z e y f e cemâate namaz kıldırıp selâm verdikten sonra: «Artık bundan sonra ya başka imam bulur veyâ namazınızı münferid kı-larsınız. Ben bir daha imamlık yapmam. Çünkü namaz kıldırırken ak-lımdan: «Bu cemâatte benden daha liyâkatlısı yok» diye bir şey geçti. Bu ise kibir alâmetidir. Binâenaleyh bu vazifeyi bir daha yapmam.» dedi.

H u z e y f e gibi bir zât bu tehlike ile kendini karşı karşıya görürse, ya sonradan gelen bu zayıf karakterli insanların hâli ne olur? Bunlar kibirden nasıl selâmet bulur? Yeryüzünde nerde bulursun öyle bir âlim ki, onun ilmi kibri¹ni kırmış ve tevâzuunu arttırmıştır. Bu, çok ender bulunan bir zâttır. Böyle bir zât bulunursa zamânının «Sıddîkî» dir. Onun ilim ve irfânından istifâde şöyle dursun mübârek simâsına bakmak bile ibâdettir. Ahlâkî ile ahlâklanabilmek ve bereketinden istifâde etmek için, Ç i n 'de de böyle bir zât bilsek koşarak ona giderdik. Nerde, bu za-mânın cömerdlik edip de böyle bir zât yetiştirmesi çok uzak bir ihtimâl-dir. Onlar Allah'a teveccüh etmiş, mânevî mevki sâhibi kimseler idiler ki, daha ilk asırlarda yok olup gittiler. Olsa olsa zamânımız âlimlerinden bu mertebeye erişemediklerinin esefini çekenler bulunabilir ki, bunlar da çok azdır. Eğer Resûl-i Ekrem'in:

سَيَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ مِّنْ تَمَسَّكَ فِيهِ بِعُشْرِ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ لَنَجَى

«Bir zaman gelecek ki, ümmetim sizin yaptığınızın onda birini yap-salar da kurtulacaklardır.» (736) müjdesi olmasaydı, Allah korusun, ye'se, ümitsizliğe düşmekten başka çâremiz kalmazdı. Keşke biz şimdi onların onda biri kadar olsaydık.

Allah'dan af dileriz.

İKİNCİSİ: Kibrin² ikinci sebebi amel ve ibâdettir. Amel ve ibâdet sâhibleri ululuk ve böbürlenme reziletinden kurtulamaz. Zâhid ve âbid-ler, insanların gönüllerinden kendilerine meyletmesiyle hem din, hem de dünyâlıkta kibirlenebilirler.

Dünyâlıktaki kibirlenmeleri, kendilerinin ziyâret edilmesini, başkala-rının ziyâreti üzerine tercih etmeleri, insanların kendi ihtiyaçlarına koş-maları, saygı göstermeleri, meclislerde yer vermeleri, onları iyilikleri ile anmaları ve her hususta kendilerini takdim etmelerini arzû etmeleridir. Bunlar, ibâdetlerini halka bir minnet olarak göstermektedirler.

(736) Ahmed, Ebû Zer'den rivâyet etmiştir.

1-SIRAYLA

6-DÜMİTSİZLİK

2-YALNIZ, TEK

7-BÜYÜNMƏ

3-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME

4-BUNDAN DOLAYI

Dindeki kibirlenmelerine gelince : İnsanların helâkte olup yalnız kendilerinin necâta olduklarını sanmalarıdır. Hâlbuki bunlar bu görüşde oldukları müddetçe gerçekte helâkte olan kendileridir. Bunun için Resûl-i Ekrem :

إِذَا سَمِعْتُمُ الرَّجُلَ يَقُولُ هَلَكَ النَّاسُ فَهُوَ أَهْلُكُمْ

«İnsanlar helâk oldu» diyeni duyduğunuz vakit, asıl helâkte olan kendisidir.» (737) buyurmuştur. Çünkü bu adam bu sözü ile insanları hakir görüyor, kendisi Allah'a mağrûr oluyor, Allah'ın mekrinden emîn oluyor, azâbından korkmuyor demektir. Nasıl korkmasın ki, kötülük bakımından başkasını hakir görmesi ona yeter. Nitekim Resûl-i Ekrem :

كَفَى بِالْمَرْءِ شَرًّا أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ

«Kula, din kardeşini hakir görmesi kötülük olarak yeter.» (738) buyurmuştur. Bu âbid ve zâhîde ibâdetinden dolayı sevgi besleyip saygı gösteren ve Allah katında alacağı mevkie heves eden halk ile, böyle düşünen bu âbid arasında ne büyük fark vardır. Onlar, ibâdetinden dolayı böyle bir âbide hürmet etmekle Allah'a yaklaşırlarken, bu âbid onlardan kendini üstün görmekle, Allah'ın gazabına uğramaktadır. O âbidi ibâdetinden dolayı sevenler, onun derecesine yükselmeyi; onlara hakaaretle bakan âbid de onların derekesine indirilmeyi hak etmişlerdir. Nitekim İsrâîl oğullarında, biri ibâdetle, diğeri de kötülükle şöhret bulan iki kimse vardı. Hattâ rivâyete göre âbidin başında dâimâ bir bulut bulur ve onu gölgelendirirdi. Kötü bir insan bir gün bu âbidin yanından geçerken: «Bu adam, iyi bir insan, ben ise kötü bir insânım. Bunun yanında biraz oturayım. Umulur ki, bunun yüzü suyu hürmetine Allahu Teâlâ beni de afveder.» diyerek adamın yanına oturdu. Âbid, bu kötü insan kim oluyor ki, benim yanımda oturuyor, düşüncesiyle adamı korur. Bunun üzerine Allahu Teâlâ zamânın peygamberine, her ikisinin de geçmişini yok ettim adamı afvettim, âbidin ibâdetini yok ettim. Her ikisi de yeniden ibâdete başlasınlar, diye vahyetti. Hattâ bir rivâyete göre, bulut, kötü insânın başına geçti. Demek ki Allahu Teâlâ insanların kalblerindeki niyyetlerine ve maksadlarına bakar. Câhil, Allah'dan korkarak zillet gösterdi ve kalbinden Allah'a itâatı niyyet etti. Bu niyyete sâhib olmak, kibir getiren ilimden ve kendini beğenen âbiddan Allah

(737) Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(738) Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

katında daha makbûldür. Yine rivâyete göre Beni İsrâil'den biri yolda giderken secde de bulunan bir âbidin boynuna bastı. Âbid :

— Kaldır ayağını, vallahi, Allah seni afvetmez, dedi. Allahu Teâlâ ona :

— Ey benim adıma yemin eden âbid, onu değil, seni afvetmem, (739) buyurdu. Hasan-ı Basrî de bir sohbetinde böyle dedi. Hattâ sof giyen sofilerin kibri, işlemeli kumaş giyenlerin kibrinden daha şiddetlidir. İşlemeli ve kıymetli kumaşlar giyen, kendini sof giyenden üstün görürken, sof giyen de kendini ondan daha üstün görür. Âbidlerin çoğu bu âfetlerden kurtulamaz. Birisi kendisiyle alay ettiği veyâ kendisine eziyet ettiği vakit: «Benimle alay ve bana eziyet edenleri elbette Allah afvetmez» der de bu sebeble Allah'ın gazabına uğrar. Çünkü aynı eziyet başkasına yapılırsa bunu aynı seviyede görmez. Zira kendisine üstün bir mevki tanımaktadır. Bu ise kibir, ucub ve gurûru bir araya toplayan bir cehâlettir. Hattâ bâzılarının ahmaklık ve cehâleti o dereceye yükselir ki, kendisine eziyet edenler hakkında: «Onların başına gelecek felâketi yakında görürsünüz.» diyecek kadar ileri gider. Bu arada adam gerçekten bir felâkete uğrarsa onu kendi kerâmetine hamleder ve Allahu Teâlâ'nın kendi nâmına ondan intikam aldığını sanır. Hâlbuki diğer taraftan Allah ve Resûlüne sövenler, peygamberlere eziyet edenler, hattâ onları dövüp öldürenler olduğu hâlde çoklarına mühlet verip onları dünyâda muazzeb etmediğini ve hattâ bu cürümlerden sonra müslümân olanları afvedip dünyâda cezalandırmadığı gibi, Âhirette de cezalandırmayacağını görür ve bilir de Allah katında kendisini peygamberlerden üstün saymağa yeltenir. Allah peygamberlerinin intikaamını almadığı hâlde kendi intikaamını aldığını sanır. Bu hâliyle, yâni kibir ve ucub ile Allah'ın gazabına uğramışken ondan habersiz kahr. İşte aldandıların hâli budur.

Fakat akli başında olan âbidler, Atâ-i Selimi'nin gök gürültüsü sırasında: «Bu benim isyânımdandır. Eğer ben ölsem bu halk bundan kurtulurdu.» dediği ve diğerinin de Arafat dönüşünde: «Ben aralarında olmasam, Allahu Teâlâ'nın bunlara rahmet edeceğinde şübhem yoktu.» dediği gibidirler. İşte iki âbid arasındaki farkı mukaayese et. Birisi zâhir ve bâtında Allah'dan korkar. Üstelik bu adam, amelinde kıymet vermez. Diğer ise bâzan içinde riyâ, kibir, hased ve gill ü gış gibi şeytana gülünç olacak şeyleri gizler de sonra Allah'a karşı amelinden mükâfat bekler. Kim kendini başkasından üstün görürse, cehâleti sebebiyle bütün ameli mahvetmiş olur. Cehâleti, insânı Allah'tan uzaklaştıran en

(739) Ebû Dâvud. Hâkim Ebû Hureyre'den hasen isnâd ile rivâyet etmişlerdir.

İhyâu 'Ulûmü'd-Din Cilt: 3 - F. : 48

1-BELA 7-HEVESLENİR
2-BÜYÜKLENME 8-KİN VE HİLE
3-BİLGİSİZLİK
4-KENDİNİ BEĞENME

büyük bir günahdır. Kendini başkalarından üstün görmesi, en büyük ce-hâlet ve Allah'ın mekrinden emin olmaktır. Hâlbuki Allah'ın mekrinden ancak hüsrâna düşenler emin olur. Bunun için Resûl-i Ekrem'e adamın birinin iyiliğinden bahsettiler. Bir gün adam ötedenberi geliyordu. Re-sûl-i Ekrem'e: «İşte şu adamdır.» dediklerinde, Resûl-i Ekrem:

«Ben onun

اِنِّى اَرَى فِى وَجْهِهِ سَفْعَةً مِّنَ الشَّيْطَانِ

yüzünde şeytani bir leke görüyorum.» buyurdu. Adam selâm verip otu-runca, Resûl-i Ekrem:

اَسْأَلُكَ بِاللّٰهِ حَدَّثَكَ نَفْسُكَ اَنْ لَّيْسَ فِى الْقَوْمِ اَفْضَلُ مِنْكَ

«Allah aşkına sana soruyorum, doğru söyle; şuradan gelirken bu ce-mâat arasında benden daha faziletlisi yoktur, diye aklıma bir şey geldi mi?» diye sordu. Adam da:

— Evet ya Resûlallah, dedi. Resûl-i Ekrem nübüvvet nûru ile bu adamın içinde saklı olanı yüzünde siyah bir leke olarak gördü. Bu bir âfettir ki, bundan ancak Allahu Teâlâ'nın koruduğu kimseler kurtulabi-lir. (740)

Âlimler ve Âbidler, Kibir Âfetinde Üç Derecedir:

1 — Kibir hastalığı kalbinde yerleşip kendini başkalarından üstün gördüğü hâlde, başkalarını kendisinden üstün görenlerin tavır ve dav-ranışları gibi davranıp tevâzu' göstermeğe gayret eden kimsedir. Bu ada-mın kalbinde kibir ağacı kök saldıği hâlde, dallarını kesen bir insandır.

2 — Kalbindeki kibrini, meclislerde başta oturmak, emsâlinin önü-ne geçmek, kendisine karşı saygısızlık gösterenlere kızmak sûretiyle kib-rini izhâra çalışmaktır. Bunun âlimlerde en düşük haddi, insanlara yüz çevirmek; âbidlerde ise suratını ekşitmek ve kaşlarını çatmaktır. Sanki insanlardan uzak ve onları hiçe sayan ve onlara kızgın olan bir tavır ta-kınmaktır. Bu miskin herif, bilmez ki vera' elinde değil ki, onu kızıştır-sın; suratta değil ki onu ekşitsin; yanaklarda değil ki, onları yana çevir-sin; boynunda değil ki, onu sağa sola döndürsün; eteklerde değil ki onu toplasın; vera' kalbedir. Nitekim Resûl-i Ekrem:

(740) Ahmed. Bezzâr ve Dârekutnî Enes'den rivâyet etmişlerdir.

1-BİLGİSİZLİK 2-HİLE 3-Peygamberlik 4-BELA 5-KENDİNİ BÜYÜK GÖR
6-BENZER 7-AÇIĞA ÇIKARMA 8-TURŞUTMA 9-TAKVA

التَّقْوَى هُنَا «Takvâ buradadır.» (741) buyurarak göğsü-

nü ve göğsündeki kalbini göstermiştir. Resûl-i Ekrem, insanların en keremlisi ve en çok takvâ sâhibi olanı idi. En geniş ahlâklı, en tatlı sözlü ve güler yüzlü olanı da yine o idi. Bunun için Ashâb'dan Hâris Zebidî: «Okuyuculardan açık dilli ve güler yüzlü olanlar benim hoşuma gider» demiştir. Sen güler yüzlü olduğun hâlde karşına ekşi suratla çıkan kimse, bilgisi ile sana üstünlük taslamaktadır. Aramızda bu gibileri Allah çoğaltmasın. Eğer Allahu Teâlâ bunların bu davranışlarına râzı olsaydı Habîb-i Ekrem'ine :

«Mü'minlerden sana uyanlara şefkat ve merhamet kanatlarını¹ ger.» (26 - Şu'arâ: 215) buyurmazdı.

Bu görünüşlerinde kibirleri belli eden kimselerin hâli ilerde anlatacağımız üçüncü derecedekilerin vaziyetinden daha hafiftir. O üçüncü derece kibri dilinde açıklayan, bunu dâva mevzûu yapan, kendini tezkiye ederek üstünlük iddiâ eden, bâzı hâl ve makamlardan dem vuran, ilim ve amelde üstünlük iddiâ edenlerdir.

Meselâ âbid, diğer bir âbide üstünlük taslamak üzere: «O da kim oluyor? Onun ameli ne ki? Onun neresi zâhid?» şeklinde başkalarına dil uzattıktan sonra kendini övmeye başlar: «Ben şu kadar zamandır oruca devâm ediyorum. Şu kadar müddetten beri gece yatmış değilim. Her gün bir hatim yaparım. Falanca gece uyur, fazla Kur'an okumaz.» gibi lâflar eder durur. Bâzan da zımnî kendisini tezkiye eder: «Falanca bana kötülük düşünüyordu fakat Allah belâsını verdi. çocuğu öldü.» veyâ: «Malı mahvoldu, iflâs etti.» veyâ «Hastalandı döşeklere düştü.» şeklinde konuşmalarla âdetâ kendi kerâmetini ortaya koymak ister. Bir başka üstünlük taslama şekli de, halk arasında onlara uyararak, hattâ üstün gelmek için fazla namaz kılmak, fazla aç kalmak, falanca daha üstün demesinler diye daha çok ibâdet, meşakkat ve zahmete katlanmak gibi hususlardır.

Âlimin kibrine² gelince: O, üstünlük taslar: «Ben bütün ilimlere ve hakikatlere vâkıfım. Falan ve falan zâtlarla görüştüm, sen kim oluyorsun? Senin kıymetin ne? Sen kiminle görüştün? Kimden öğrendin? Senin öğrendiğin adam kim oluyor?» şeklinde konuşmalarda bulunur. Bütün bunlar, kendini büyük ve karşısındakini küçük düşürmek için söylenen sözlerdir. Diğer üstünlük taslamalarına gelince; münâzaralarda, dâimâ üstün gelmek için uğraşır. Toplantı yerlerinde süslenmek, münâza-

(741) Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

ra ve cedelde üstün gelmek, güzel ibâre okumak, kaafiyeli konuşmak, dinleyicilerinin hayranlığını celbetmek için, garîb² şeyler ve hadisleri³ senedleri ile ezberlemek gibi. Maksudı hasmını ilzâm⁴ ve fazlını izhârdır. Biri hatâ ettiği vakit onu rezil etmek için sevinir, hasmı isâbet edip doğ-ruyu söylediği vakit, daha üstün zannedilir korkusu ile üzülür.

İşte böyle ilim ve amel ile üstünlük taslamak, kibir ahlâkı, kibrin eseri ve meyveleridir. Bunların hepsinden veyâ bir kısmından kurtulabilen var mıdır? Kendisinde kibrin bu dallarından birinin bulunduğunu ve Resûl-i Ekrem'in : «Hardal dânesi kadar kibir kalbinde bulunan kimse Cennet'e giremez.» buyurduğunu bildikten sonra, nasıl kendisinde üstünlük iddiâ eder. Ne olaydı bunu anlayabileydim? Resûl-i Ekrem, bunun Cehennem'lik olduğunu haber verdikten sonra daha nasıl başkasına karşı üstünlük taslayabilir? Üstünlük, Cehennem'den kurtulanındır. Cehennem'den kurtulan kimsede de kibir ve üstünlük iddiâsı bulunmaz. Gerçek âlim, Allahu Teâlâ'nın: «Kendine kıymet vermedikçe, senin bizim katımızda kıymetin var, kendine kıymet verdiği zaman bizim nezdimizde kıymetin kalmaz.» buyurduğunu anlayan kimsedir. Bunu anlamayana âlim demek, yalandır. Bunu anlayan ise kendisine kıymet vermeyip, kibirlenmemesi lâzımdır. İşte ilim ve amel ile kibirlenmek böyledir.

ÜÇÜNCÜSÜ: Asâletle övünmektir. Asil bir âileye mensûb olan, böyle olmayanı hakîr görür. Hattâ ilim ve amelde üstün olsa da ona kıymet vermez. Bâzıları insanları köle ve eşyâ gibi görür. Onların arasına girmeğe tenezzül etmez. Bunun dildeki görünüşü, bununla insanlar arasında övünerek: «Ey kıbtî, ey Hindli, ey Ermeni sen kim oluyorsun? Senin baban kim? Asâletin ne? Ben, falanzâde falancanın oğluyum. Sen kim oluyorsun ki benimle konuşacak hattâ bana bakabileceksin?» Ve buna benzer sözlerdir. Bu asâlet hastalığı, kökü kalbin derinliklerinde bulunan bir ağaçtır. Sâlih de olsa, akli da olsa hiç bir asîlzâde bundan kurtulamaz. Ancak mütedil hâlinde bu hastalığı içinde kalabilir. Kızdığı vakit, hid-detî basîret nûrunu söndürür ve asâlet iddiâsını ortaya atar. Nitekim Ebû Zer (R.A.) şöyle anlatıyor: «Bir gün Resûl-i Ekrem'in de hâzır bulunduğu bir mecliste bir adam ile müşâcere-i kelâmiyye yapıyorduk. Bir ara canım sıkıldı. Kendisine: «Ey kara kızın oğlu!» dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem müdâhale ederek:

يَا أَبَا ذَرٍّ طَفُّ الصَّاعِ طَفُّ الصَّاعِ لَيْسَ لَابْنِ الْبَيْضَاءِ عَلَى ابْنِ السَّوْدَاءِ فَضْلٌ

«Yâ Ebâ Zer, ikinizin de ölçeği tam dolu değil, aranızda fark yok,

1-DÜŞMAN 2-SUSTURMA 3-AĞIĞA GIKARMA 4-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME
5-ASİLZADALIK 6-KÜGÜK 7-DÜŞME 8-SÖZLÜ MÜCADELE 9-CADVA

beyazların siyahlar üzerine bir üstünlüğü yoktur.» (742) buyurdu. Ebû Zer diyor ki: «Bunun üzerine hemen çöktüm ve yaslandım. Adama: «Kalk, benim suratıma bas,» diyerek özür diledim.» Ebû Zer'in beyazlardan olması hasebiyle siyâhîlere üstünlük taslamasının, hatâ olduğunu, bak nasıl Resûl-i Ekrem, ona müdâhale ederek hemen ikaz etti. Ebû Zer'in de bu ikaz üzerine nasıl kibirlendiği adama suratına basmasını söylemekle gurûrunu kırmak istediğini düşün! Çünkü izzeti, zilletin kıracağını bilmiştir.

Yine bunun gibi iki kişi Resûl-i Ekrem'in huzûrunda birbirine üstünlük taslayarak, biri: «Ben falancanın oğlu falanım. Sen kimsin? Senin annen bile belli bir kadın değil.» dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

اِفْتَخَرِ رَجُلَانِ عِنْدَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ أَحَدُهُمَا اَنَا فُلَانُ ابْنِ فُلَانٍ
حَتَّى عَدَّ تِسْعَةً فَأَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ قُلْ لِلَّذِي اِفْتَخَرَ
بِكَ التَّسْعَةَ فِي النَّارِ وَأَنْتَ عَاشِرُهُمْ هـ

«Mûsâ aleyhisselâm'ın yanında iki adam böyle birbirine karşı övünmeğe kalkıştı. Hattâ biri dokuz batın geriye doğru saydı. Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâma vahyetti, ona söyle, iftihâr ettiği dokuz kişi Cehennemdedir. Kendisi de onuncusudur.» (743) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem:

لَيْدَ عَنْ قَوْمٍ الْفَخْرُ بِأَبَائِهِمْ وَقَدْ صَارُوا خَمًّا فِي جَهَنَّمَ أُولَئِكَ كُونَتْ
أَهْوَنَ عَلَى اللَّهِ مِنَ الْجَعَلَانِ الَّتِي تَذَرِفُ بَيِّنَاتِهَا الْقَذَرُ هـ

«Bir kavim, ataları ile övünmeği terketsinler. Hâlbuki onlar Cehennem'de kömür hâline gelmişlerdir. Yâhut bunlar, Allah katında burunları ile pislik karıştırıp duran böceklerden daha ehemmiyetsiz olurlar.» (744) buyurmuştur.

DÖRDÜNCÜSÜ: Güzellikle övünmektir. Bu, daha çok kadınlarda

(742) İbn Mubârek «El-Birr ve's-sile» de rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

(743) Ahmed, «Zevâid-i Müsned»inde Ubeyy b. Kâ'b'den sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

(744) Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Hibbân, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

görülür. Başkalarını ayıplamağa, küçük düşürmeğe ve gıybet vesile olur. Nitekim Hz. Âişe (R.A.) diyor ki:

«Bir defa Resûl-i Ekrem'in huzûruna bir kadın girdi ve çıktı. Ben elimle işaret ederek: «Bunun boyu bu kadarlık» dedim. Resûl-i Ekrem: — Onu çekıştirdin, buyurdu.»

Bu da gizli kibirden doğar. Çünkü kendisi de kısa olsa bu sözü söylemezdi. Kendi kendine kadını küçümsedi ve bu sözü söyledi.

BEŞİNCİSİ: Servet ile kibirlenmektir. Bu, hükümdârlar ile zengin tüccarlarda görülür. Hükümdârlar: «Hazinelerim dolu.» der. Tüccarlar da: «Şu kadar sermayem, bu kadar servetim var.» derler. Köy ağaları arasında olur; «Benim çiftliğim seninkinden çok, benim elbisem daha mükemmel, binitlerim daha kıymetli» gibi sözler. Bu sûretle zengin fakire üstünlük taslar, onu hakîr görür ve: «Miskin herif, ben istesem seni toptan satın alırım, hattâ seni hizmetçiliğe bile kabul etmem. Sen kim oluyorsun? Senin neyin var? Benim yalnız evimin mobilyası seni satın alır. Senin bir yılda yiyemediğini ben bir günde sadaka olarak veririm.» şeklinde hakaaretâmiz konuşmalar yapar. Bütün bunlar, zenginliği üstün ve fakirliği düşük gördüğü için yapılır ki, bu da zenginliğin âfeti, fakirliğin fazîletini bilememekten gelir. Buna işaret olarak Allahu Teâlâ:

قَالَ لِمَا حَبِهَ وَهُوَ يَحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا

«Arkadaşına dedi: «Ben malca senden zengin, nüfusca da senden daha itibarlıyım.» Adam da kendisine:

إِنْ تَرَبَّنَا أَتَا أَقْلَ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا فَعَسَى رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا أَوْ يُبْحِثَ مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا

«Rabbim, senin bahçenden daha iyisini bana verebilir ve seninkinin üzerine gökten bir felâket gönderir de bahçen yerle bir olur. Yâhut suyu çekilir bir daha da bulamazsın.» buyurmuş ve bu, mâl ve evlâd ile kibirden ileri gelmiştir. Sonra Allahu Teâlâ onun sonunu beyân ederek:

يَا لَيْتَنِي لَدَا شَرِكٍ بِرَبِّي أَحَدًا «Keşki Rabbime kimseyi ortak koş-

masaydım.» (18 - Kehf, 34, 39 - 42) diyeceğini de haber vermiştir.

Kaarûn'un kibirlenmesi de bundandır. Bunu bildirmek üzere Allah Teâlâ :

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا إِنَّا لِلْأَعْيُنِ
لَنَافِلٌ مَّا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ

«Kaarûn, ihtişam içinde milletin karşısına çıktı. Dünyâ hayatını isteyenler: «Keşki Kaarûn'a verildiği gibi bizim de olsa; doğrusu o büyük bir varlık sâhibidir.» demişlerdi.» (28 - Kasas: 79) buyurmuştur.

ALTINCISI: Kuvvet, şecâat ve kahramanlıkla övünmektir. Kuvveti ile zayıflara üstünlük taslar.

YEDİNCİSİ: Adamlarının, yardımcılarının, öğrencilerinin, köle, kabile, akraba ve çocuklarının çokluğu ile kibirlenmektir. Bu, hükümdarlar arasında ordularının çokluğu ile; âlimler arasında talebelerinin çokluğu ile yapılır.

Hulâsa, aslında kemâl sayılmasa bile, kemâl olduğu zannedilen her nevi ni'met ile kibir yapılabilir. Hattâ kendilerini kadınlara benzeten erkekler bile bunu bir mehâret sayarak arkadaşları arasında: «Bunu ben daha iyi beceriyorum» diye öğünebilir. Aslında alçakça bir hareket olmasına rağmen, o, kendi kendine bunu bir kemâl sayar. Fâsıkda da hâl böyledir.

İşte bu saydıklarımız; insanların kendi aralarında kibirlendikleri şeylerdir. Herkes kendi varlığında kendisinden düşük olan ile kibirlenir. Bâzan Allah katında kendisinden üstün olana karşı da kibirlenir. Bir bilgin'in üstün bir âlime karşı kibirlenmesi gibi.

Lütuf ve keremiyle Allahu Teâlâ'dan afv u mağfiret dileriz.

7 nci BEYÂN: KİBRİ TEŞVİK EDİP ONU HAZIRLAYAN SEBEBLER

Bilmiş ol ki; kibir, gizli bir ahlâktır. Hâricde onun meyve ve neticesi görünür. Buna kibirden ziyâde kibirlenmek denmelidir. Kibir ise kendini büyük görme mânasında nefsi bir iç duygusudur. Bu içindeki kibrin tek bir sebebi vardır. İlerde açıklayacağımız gibi, kibirlenen ile alâkası bulunan ucub, kendini beğenme hastalığıdır. İnsan oğlu ilim, amel veya herhangi bir sebeble, kendini beğendiği vakit, kendi kendini dev aynasında görüp kibirlenmeğe başlar.

1-FARZLA

2-KENDİNİ BEĞENME, GURUR

3-YİĞİTLİK

ZÂHİRİ KİBRİN SEBEBLERİ:

Dıştaki kibrin üç sebebi vardır. Bu sebeplerden biri kibirlenende; diğeri kibirlendiği kimseye karşı; üçüncüsü de başkalarına karşı olan sebeplerdir.

Kibirlenenin kendisindeki sebep: **Ucub**, yani kendini beğenmedir.

Kibirlendiği kimseye karşı olan sebep: **Kin** ve **çekememezlik** tir.

Başkaları ile alâkalı olan sebep de: **Riyâ** ve **gösteriş** tir.

Bu bakımdan kibrin sebepleri dörttür. Bunlar da: a) **Ucub** [kendini beğenme], b) **Hıkd** [kin], c) **Hased** [çekememezlik] ç) **Riyâ** [gösteriş] tir.

a) **Ucub**: Ucbun gizli kibri doğurduğunu, gizli kibrin söz, iş, tavır ve davranışlarda tezâhür ettiğini zikretmiştik.

b) **Hıkd**: Bu, ucubsuz² da kendini gösterir. Her hangi bir sebepten dolayı kızdığı zaman, emsâline ve hattâ kendisinden üstün kabul ettiği kimseye karşı da kibirlenebilir. Hiddet, kin hâlini alır, adama içerler ve bu bakımdan, tevâzua lâyık kimse olduğunu bildiği hâlde ona karşı kibrederek, Nice ayak takımları vardır ki, kızdıkları büyük kimselere karşı tevâzu' göstermek için nefisleri kendilerine isyân eder, ona karşı kibirlenir ve hak ondan gelse de onu kabul etmez, öğütlerini dinlemez. Hakkı olmadığını bile bile onu geçmek ister ve ondan özür dilemez.

c) **Hased**: Bu da hased ettiği kimseye kızar, hattâ onun tarafından hiddetini gerektirecek bir tavır ve davranış olmasa bile yine ona kızar ve bu kızması, onu hakkı inkâra kadar sürükler. Öğütlerini dinlemez, ondan ilim öğrenmez. Nice ilme haris câhillere vardır ki, bu hususta kendisinden istifâde edebileceği kimseye hased ettiği için ondan faydalanmaz da câhil kalır. Hasedi, ona karşı kendini kibirlendirir. İçinden bunu irtikâb ettiği hâlde, bile bile böyle yapar.

ç) **Riyâ**: Bu da kibri doğurur. Aralarında hased ve kin bulunmayan ve kendini daha üstün kabul etmediği kimseler ile de münâzara eder. Karşısındakinin daha üstün olduğu söylenmesin diye, ona karşı tevâzu' göstermez ve hakkı kabul etmez. Bu sûretle kibirlenmeğe başlar. Bu kibrin sebebi riyâkârlıktır. Hattâ yalnız kalsalar, bâzan kendisinin üstün olmadığını bildiği hâlde yalandan asâlet iddiâsında bulunur ve diğerini hâkir görür. Bu iddiâsında, yalancı olduğunu bildiği için içinde kibir yoktur. Ancak riyâkârlık, kibirliliğine sebep olmaktadır. Umûmiyetle bu nevi davranışlarda bulunanlara içindeki kibrinden dolayı mütekebbir denir. Hâlbuki yukarda anlattığımız şekilleri vardır.

1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 2-KENDİNİ BEĞENME 3-KİN 4-BENZELME
5-BİLGİSİZ 6-İŞLEME 7-SÖZLÜ MÜCADELE 8-ÂSİLZADALIK
9-KÜÇÜK 10-KİBİRLİ, BÜYÜKLENEN

8 inci BEYÂN : TEVAZU' SÂHİBLERİNİN AHLÂKI VE TEVAZU' İLE KİBRETMENİN TOPLANDIĞI YERLER

Bilmiş ol ki; kibir, kulun şekil ve şemâilinde gözüktür. Surat asıklığı, göz ucu ile bakmak, başını dikerek kimseye bakmamak, bağdaş kurup oturmak veyâ yaslanmak gibi. Ayrıca kibir sözde olur; ses tonunda, konuşurken doldurup atmasında olduğu gibi. Ayrıca yürümesinde, oturup kalkmasında, duruş ve hareketlerinde ve bütün işlerinde belli eder. Bütün bu hâllerde kibredenler bulunduğu gibi, bunların bâzılarında kibredip, bâzılarında tevâzu' gösterenler de vardır. Ayrıca kendisine kıyâm edilmesini ve karşısında ayakta durulmasını sevmek sûretiyle kibredenler de vardır.

Nitekim Hz. Ali (R.A.): «Cehennem'liye bakmak isteyen, kendisi oturduğu hâlde başkalarını karşısında ayakta tutan kimseye baksın.» demiştir.

Enes (R.A.) de: «Ashâb nezdinde Resûl-i Ekrem'den sevimli kimse olmadığı hâlde onun, kendisine kıyâm edilmesinden hoşlanmadığını bildikleri için meclislerine geldikleri vakit, ona kıyâm etmezlerdi.» demiştir.

Kibrin şekillerinden biri de, ardından yürüyen bir adamı berâberinde alıp yola çıkmaktır. Ebû'd-Derdâ (R.A.): «Kul, ardında adam yürüttüğü müddetçe Allah'dan uzaklaşır.» demiştir.

Abdurrahmân b. Avf (R.A.) şahsiyeti ile tanınmasaydı köleleri arasında hiç belli etmezdi. Hasan-ı Basri de ardında hiç kimsenin yürümesine müsaade etmezdi. Resûl-i Ekrem, bâzan Ashâb'ını öne geçirir ve kendisi aralarında yürürdü. Böyle yapması, onlara bunu öğretmek için olduğu gibi, şeytandan gelen kibir vesvesesini kırmak için de olabildi. Nitekim namazı kılarken yeni ebiseyi çıkarıp eskisini giydiği, bu iki sebepten biri için olduğu gibi. Kibrin nevilerinden biri de dinî cihetten başkasına faydalı olsa da onun ziyâretine gitmemektir ki, bu da tevâzuun zıddıdır. Süfyân-ı Sevrî Remle'ye gitmişti. İbrâhim b. Edhem :

— Gel de konuşalım, diye kendisine haber gönderdi. Süfyân da geldi ve konuştular. Sonra İbrâhim'e :

— İnsan yalnız konuşmak için Süfyân gibi bir adamı çağırır mı? dediklerinde, İbrâhim :

— Tevâzuunu tecrübe etmek için böyle yaptım, demiştir.

Kibirilenmenin bir şekli de, başkasının kendi yanında değil, tam karşısında oturmasını istemektir. Tevâzu', bunun hilâfıdır. İbn Vehb diyor ki :

« Abdülâzîz b. Ebû Revvâd'ın yanına oturmıştım. Omuzum omuzuna değiyordu. Ben çekindim. Bunun farkında olan Abdülâzîz hemen beni kendisine doğru çekerek :

— Niçin bana karşı, cebbârlara karşı davrandığınız gibi davranmak istiyorsunuz? Hâlbuki sizin aranızda benden daha âdi kimsenin bulunduğu sanmam, dedi.»

Enes (R.A.) anlatıyor: «Medine'nin çocuklarından her hangi küçük bir kızcağız bile Resûl-i Ekrem'in elinden tutsa, onu istediği yere çeker götürür ve Resûl-i Ekrem ondan elini geri almazdı.»

Kibirlenme şekillerinden biri de, hasta ve sakat kimseler arasında bulunmaktan hoşlanmamaktır. Resûl-i Ekrem Ashâb-ı Kirâmı ile yemek yerken, çiçek hastalığına yakalanmış ve çiçek bozgunları yeni kabuklanmış bir adam sofraya gelip oturdu, fakat herkes ondan çekindi. Resûl-i Ekrem ise onu yanına alıp oturttu. Abdullah b. Ömer (R. A.) hiç bir hastalık sâhibinden sofrasını saklamaz, herkesi sofrasına otur-turdu.

Evinin işini kendi eliyle görmemek de kibirdendir. Tevâzu' ise bunun aksinedir. Rivâyete göre Ömer b. Abdülâzîz'e bir misâfir gelmişti. Akşam lâmbanın yağı bittiği için lâmba sönmeğe başladı. Hâlbuki kendisi yazıyordu. Misâfir :

— Ben bunu düzelteyim, dedi. Ömer :

— Hayır, misâfire hizmet ettirmek kerem değildir, dedi. Misâfir :

— O hâlde hizmetçiye haber vereyim, dedi. Ömer :

— Hizmetçi yeni uykuya yattı. Onu uyandırmak da doğru değildir, diyerek, bizzat, kendi eliyle lâmbanın yağını koydu ve ışığı yaktı. Misâfir :

— Bizzât bu işi kendin yaptın? deyince, Ömer :

— Evet, giderken de Ömer, gelirken de yine Ömer idim, hiç bir şey değişmedi. İnsanların hayırlısı tevâzu' gösterendir, dedi.

Evinin ihtiyâcını kendi eliyle götürmemek de kibirdendir ve tevâzuun aksidir. Resûl-i Ekrem bizzât kendisi tutar ve evine götürürdü.

H. Alî (R.A.) de: «İnsânın bizzât kendi eliyle, evine ihtiyâcını götürmesi, ona bir noksanlık getirmez.» demiştir.

Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh emir olduğu hâlde, hamama giderken hamam tasını kendi elinde tutar götürürdü.

Sâbit b. Ebû Mâlik anlatıyor: «Ebû Hureyre (R.A.) Medine'de Mervan'ın nâibi bulunduğu sırada bir kucak odun ile berâber geliyordu. Beni görünce: «Medine emirine yol verin» diye benimle şaka-laştı.»

Usbuğ b. Benâne de: «Hz. Ömer'in bir elinde et ve bir elinde turası olduğu hâlde, sokaklarda nasıl dolaştığını hâlâ görür gibiyim.» demiştir.

Diğer biri de: «Hz. Ali'yi torbaya koyduğu et elinde olduğu hâlde, eve doğru giderken gördüm. Kendisine:

— Eti ben götürüyüm, dediğimde:

— Hayır, âile sâhibinin yiyeceği taşıması daha doğrudur, diye cevap verdi.»

Elbise de kibrin sebeblerinden biridir. Kibirlik ve alçak gönüllülük elbise ile de belli eder. Nitekim Resûl-i Ekrem:

الْبِذَازَةُ مِنَ الْإِيمَانِ

«Süslenmek imandandır.» (745) buyur-

muştur.

Hârûn diyor ki: «Ma'n'a:

— Bezâzet nedir? diye sordum:

— Âdi elbise giymektir, dedi.»

Zeyd b. Vehb de: «Bir gün Ömer b. el-Hattâb'ı (R.A.) sokakta gördüm. Bir elinde kamçısı ve sırtında bir izârı vardı ki, ondört yaması mevcûttu. Yamaların bir kısmı da deri parçaları idi.» demiştir.

Bir gün Basra'dan Hz. Ali'yi (R.A.) ziyârete gelen bir hey'et, Ali'nin sırtında yamalı elbiseyi görünce:

— Bu nedir? diye kendisine takıldılar. Hz. Ali:

— Hem örnek olur, hem de insanı kibirden uzaklaştırır, dedi.

Hız. İsa: «Güzel elbise gönülde kibri uyandırır.» demiştir.

Tavus: «Ben şu iki elbisemi elimle yıkarım. Bunları yıkadığım zaman, onlar temiz oldukları müddetçe ben kendimi beğenmekten huylanırım.» demiştir.

Rivâyete göre Ömer b. Abdülâziz halife olmadan kendine bin dinara elbise alırdı. «Ömer, elbise çok güzel ama biraz daha yumuşak olsa.» derdi. Halife olduktan sonra beş dirheme elbise almağa başladı. Bu sefer «elbise çok güzel fakat yumuşak olmasa» derdi. Kendisine:

— Sizin eski kıymetli elbiseleriniz, binîtleriniz ve ihtişamlarınız ne oldu? dediler. Ömer:

— Benim her şeyden zevk alan ve dâimâ daha ileriye isteyen bir arzûm var. En üstün mevki olan hilâfete yükselince, artık maddî zevkler bitti. Bu sefer Allah katında olan zevklere yöneldim, dedi.

Saîd b. Süveyd anlatıyor: «Bir gün Ömer b. Abdülâziz cum'a namazını kıldırdı. Sırtında, yanlardan yamalı bir elbisesi olduğu hâlde aramızda oturdu. Adamın birisi:

— Ey mü'minlerin emîri, Allahu Teâlâ sana verdi, iyi elbise giysen olmaz mı? dedi. Ömer, bir müddet başını eğdikten sonra kaldırdı ve:

(745) Ebû Dâvud ve İbn Mâce, Sa'lebe'den rivâyet etmişlerdir.

man, onlar temiz oldukları müddetçe ben kendini beğenmekten huylanı-
— En makbûl iktisad, varlıkta, en faziletli afv da intikaama gücü
yettiği zamanki afvıdır, dedi.» Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) de :

مَنْ شَرَكَ زِينَةَ اللَّهِ وَوَضَعَ نِيَابًا حَسَنَةً تَوَاضَعًا لِلَّهِ وَابْتِغَاءً
لِمَرْضَاتِهِ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَدَّ خَيْرَ لَهُ عَبْرَتِي الْجَنَّةِ

«Allah için süslenmeği terkeden ve Allah için tevâzu' gösterip güzel
elbise giymeyen kimse için Cennet'in en üstün yerini hâzırlamak Allah
üzerine bir haktır.» (746) buyurmuştur.

Şâyet, İsa aleyhisselâm: «İyi elbise kibir alâmetidir.», Resûl-i Ek-
rem de: «Hayır, kibirden değil; kibir, hakkı reddedip insanları hakir gör-
düğü zamân olur.» buyurduğuna göre, bunlar nasıl te'lif olunur? dersin;

Bilmiş ol ki: İyi elbise, her hâl ü kârda herkes için bir kibir vesilesi
olmak mevkiinde değildir. Resûl-i Ekrem'in işâret etmek istediği ve Sâ-
bit b. Kays'ın: «Ben iyi elbiseyi severim, bunda kibir var mı?» diye
sorduğu zamân, onun hâlinde kibir olmayıp temiz bir kılık ve kıyâfeti
sevdiğini anlayarak: «Bunda kibir yok» dediği budur. Mutlaka iyi ve ye-
ni elbisede kibir var denemez. Ancak kibir vesilesi de olabilir. Nitekim
âdi elbiseyi giymek tevâzu' vesilesi olduğu gibi. İyi elbise de kibir alâ-
meti, başkalarının yanında süslenip yalnız kaldığı vakit kılık ve kıyâfe-
te aldırış etmemektir. Güzelliği sevmenin alâmeti ise, her yerde yâni
yalnız da kalsa, kendi kılık ve kıyâfetine itina göstermesidir ki, bu, kibir-
den değildir.

Demek ki, her iki söz te'lif edilmiş oldu. İsa aleyhisselâm'ın sözü, bâ-
zı hâller ile kayıtlıdır, yâni iyi elbise bâzan kibre vesile olabilir demek-
tir. Resûl-i Ekrem'in: «İyi elbise kibirden değil.» sözü, yâni mutlak sû-
rette iyi elbise kibri mücib değildir, demektir. Bâzi ahvâlde ise kibre
vesile olabilir. İşte bu sûretle te'lif edilirler.

Kısaca şunu diyelim ki; ahvâl, şahsiyet itibâriyle değişebilir. Onun
için en iyisi, göze çarpmayacak bir kılık ve kıyâfet takınmalı; ne çok
pejmürde, ne de çok iyi, vasat bir şekilde giyinmelidir. Nitekim Resûl-i
Ekrem :

كُلُّوا وَاشْرَبُوا وَابْسُوا وَتَصَدَّقُوا فِي غَيْرِ سَرَفٍ وَلَا مَخِيلَةٍ

«Yiyiniz içiniz, giyininiz ve tasadduk ediniz, fakat bütün bunlarda

(746) Ebû Sâid ve Ebû Nuaym İbn Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir.

- 1-TUTUM, İTİDÂL 2-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 3-KÜÇÜK
4-DİKKATLİLİK 5-BİRLEŞTİRİP KARIŞTIRMA 6-GEREKTİREN
7-ESKİ PÜSKÜ 8-ORTA 9-HARCAMA

isrâftan ve kibirden sakınıınız.» (747) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدٍ ۝

«Allah Teâlâ kuluna verdiği ni'metin eserini kulunun elinde görmek ister.» (748) buyurmuştur.

Bekr b. Abdullah el-Müzenî, sâlihlerin elbiselerini giyip bunlarla kibirlenmek isteyenlere: «Kırallar gibi elbiseler giyiniz fakat kalblerinizi Allah'ın hasyetiyle öldürünüz.» demiştir.

İsâ aleyhisselâm da: «Ne oluyor size, kalbleriniz yırtıcı kurdların kalbi gibi olduğu hâlde ruhban kılığında karşıma çıkıyorsunuz? Zararı yok, hükümdarlar gibi giyiniz fakat kalblerinizi Allah korkusu ile öldürünüz.» demiştir.

Bunlardan biri de, hakaaret edildiği ve haksızlığa uğratıldığı vakit tevâzu' göstermektir. İşte asıl aranan da budur. Nitekim bu hususta se-leften nakledilenleri Gazab ve Hased kısmında beyân etmiştik.

Hulâsa, güzel ahlâk ve tevâzuun toplandığı yer, Resûl-i Ekrem'dir; onun ahlâk ve tevâzuudur. Her işde onu nümüne-i imtisâl etmek [örnek almak] lâzımdır. Ebû Seleme, Ebû Saîd el-Hudri'ye:

— Şu insanların icâd ettikleri elbise, yemek-içmek ve binitlere ne dersin? diye sordu. Ebû Saîd:

— Yeğenim, Allah için ye, iç, giy. Şâyet bunlara ucub, iftihar, riyâ, süm'a ve isrâf karışırsa, işte günâh olan budur. Ev işlerinde de Resûl-i Ekrem'in yaptığı gibi yap. O, devesini bağlar, yedirir, evi süpürür, tanzim eder, koyun sağlar, ayakkabı tâmir eder ve elbiseyi kaldırır. Hizmetçisi ile yer, ona yemek hâzırlar, pazardan malzeme alır, eve getirir, zengin ve fakir ile sohbet eder, küçük - büyük tefriki [ayırımı] yapmazdı. Siyah, beyaz, hür, köle farkı gözetmeden müslümân olan - küçük olsun, büyük olsun - karşılaştığı herkesden önce selâm verirdi. Evinden çıkış ve eve girişlerde ayrı ayrı elbise giymez, dâvete gitmek için süslenmez ve bundan çekinmez, hurma döküntüleri de olsa, dâvet edildiği şey'i küçümsemezdi. Sabah için akşamdan, akşam için sabahdan yiyecek hâzırlamazdı. Geçimi kolay, ahlâkı yumuşak, tabiati keremli, iyi geçimli, güller yüzlü, mütebessim çehreli, asık surata varmayan mahzûn duruşlu, sertliğe varmayan ağırbaşlı idi. Zillate düşmeyen tevâzu'a, isrâfa varmayan cömerdliğe sâhib idi. Yakınlarına ve bütün müslümanlara karşı merhametli ve yumuşak kalbli idi. Dâimâ önüne bakar, bir vakit midesini tamâmen doldurmaz, tama' ederek elini uzatmazdı, dedi.

(747) İbn Mâce, Amr b. Şuayb'den rivâyet etmiştir.

(748) Tirmizi ve Hassan Amr b. Şuayb'den rivâyet etmişlerdir.

1-KORKU VE DEHŞET 2-MİNİK

3-GURUR, KENDİNİ BEĞENME

4-GÖSTERİŞ 5-SERBEST 6-AC GÖZLÜLÜK

Ebû Seleme diyor ki: «Hz. Âişe'ye gittim, Resûl-i Ekrem'in zühdü hakkında Ebû Saîd'in anlattıklarını naklettim. Hz. Âişe:

— Ebû Saîd bir santim yanılmadı, belki biraz da kısa anlattı. Zira o sana, onun hiç yemekten doymadığını, bundan hiç kimseye şikâyet etmediğini, aç yattığı hâlde yiyecek bulamayınca oruca niyyet ettiğini, fakirliğin zenginlikten kendisi için daha sevimli olduğunu, isteseydi dünyânın şarkına ve garbına mâlik olabileceğini anlatmadı. Çok def'a çektiği açlığa dayanamıyarak kendim ağlar, elimle karnımı sıvazlardım ve kendisine: «Ne oluyor, hiç olmazsa yetecek kadar dünyâlık te'mîn etsen olmaz mı?» dediğimde: «Peygamber olan kardeşlerim benden çok daha büyük eziyetler çekmişlerdir. Onlar, o hâlleri ile Rablerine ulaştı ve yüksek mevkiler ihrâz ettiler. Ben dünyâda refâha ulaşıp Âhirette onlardan düşük mevkide kalmaktan utanırım. Ebedi hayatta mes'ûd olmak için şurada bir kaç gün sıkıntı çekerim. Bütün gaayem ve emelim, kardeşlerime vâsıl olmam, ulaşmamdır.» dedi. Hz. Âişe devam ederek: «Bu muhâvereyi [karşılıklı konuşmayı] müteâkib bir hafta geçmeden ebediyyete intikal etmiştir.»

Resûl-i Ekrem'in haber verilen ahlâkı, tevâzuun tamâmını içine almıştır. Alçak gönüllü, mütevâzi olmak isteyenler ona uysunlar. Kendini Resûl-i Ekrem'den üstün görüp onun râzı olduğuna rızâ göstermemekten büyük cehâlet olamaz. Dünyâ ve Âhirette en büyük mevkîe sâhib olan O'dur. Ululuk ve üstünlük, ona uymaktır. Bunun için Hz. Ömer: «Biz İslâmiyetle izzet bulmuş bir milletiz. Artık ululuğu başka tarafta aramayız.» demiştir. Bu sözünü, Şam'a giderken giydiği yırtık yamalı elbisesini görenlerin kendisine: «Niçin böyle giyiyorsun?» dedikleri zaman, söylemiştir.

Ebû'd-Derdâ (R.A.)₂ diyor ki: «Allahu Teâlâ'nın bir takım kulları var ki, bunlara «Eb dâ l»₃ denir. Bunlar peygamberlerin halefleri ve yeryüzünün direkleridir. Nübüvvet sona erince, Hz. Muhammed'in ümmetinden bir kavmi onların yerine koydu. Onlar fazla namaz, fazla oruc ve ibâdetlerinden değil, ancak ciddi vera' ve samimî niyyet sâhibi olup herkese iyilik düşünmelerinde ve Allah için nasihat etmelerindedir. Onlar, korkaklığa varmayan sabır, zillete düşmeyen tevâzu sâhibleridir. Onları Allahu Teâlâ seçti. Onlar otuz veya kırk kişidirler. Onlar İbrâhîm aleyhisselâm'ın kalbi gibi kalbe sâhibdirler. Onlardan biri öldüğü takdirde, Allahu Teâlâ onun yerine başkasını halkeder [yaratır].»

Kardeşim, şurasını da bil ki, onlar kimseyi tel'in etmez, kimseye ezâ vermez, hakaaret etmez, kimseye dil uzatmazlar. Hased etmez, dünyâya haris olmazlar. İyilik bakımından insanların en temiz, en yumuşak ahlâklısı, en cömerdleridir. Alâmetleri sehâvet, seciyyeleri güler yüz, vasıfla-

1-SİĞALLARDIM 2-KAZANMA 3-NİYET 4-KAVUŞMA 5-GEÇME
6-BİLGİSİZLİK 7-VELİ 8-PEYGAMBERLİK 9-TAKVA 10-LANETLEMİ
11-EZİYET 12-CÖMERDLİK

rı ise selâmettir. Bugün için korkuda, yarın için ¹gaflette değiller. Onlar zâhirlerini [dış görünüşlerini] muhâfaza eder korur, Allah'a olan yakınlıklarına rüzgâr bile ulaşamaz. İyiliklerde müsâbakada ve Allah'a olan şevkleri bakımından gönülleri Allah'a doğru yükselir. İşte bunlar, Allah'ın ordusudur, gaalib gelen de bunlardır. Râvi diyor ki; Ebû'd-Derdâ'ya dedim ki :

— Bundan daha üstün vasıflar duymuş değilim. Bu dereceye nasıl ulaşabilirim? dedim. Ebû'd-Derdâ :

— Dünyâyı terk ile bu seviyeye ulaşabilirsin, zira sen dünyâya ²bugz ettiğin vakit, Âhirete yönelirsin. Âhireti sevdiğin nisbette dünyâdan yüz çevirirsin. Dünyâdan yüz çevirdiğin nisbette de sana faydalı olanı görür, bulursun. Allahu Teâlâ kulunun iyi talebine karşılık ona doğru yolu gösterir, onu korur. Şunu da bil ki, bu anlattığım Kur'ân-ı Kerimdedir. Nitekim Allahu Teâlâ :

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ

«Muhakkak Allah sakımanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir.» (16-Nahl: 128) buyurmuştur, dedi.

Yahyâ b. Kesîr : «Biz baktık; Allah ve sevgisi ile Allah ve rızası gibi zevkli bir şey bulamadık. Allah'ım, bizi seni sevenlerden kıl. Zira senin sevgine, ancak senin râzı olduğun kimseler ulaşır.»

Salât u selâm, sevgili Habîbin Hz. Muhammed'e olsun.

9 uncu BEYÂN :

KİBRİ İZÂLE İLE TEVÂZUU ELDE ETMENİN YOLU

Bilmiş ol ki; ³kibir, en büyük tehlikelerden olmakla berâber, yüzde yüz bundan kimse kurtulamaz. Kibri yok etme farz-ı ⁵ayındır. Yalnız temenni ve dilek ile ⁴zâil olmaz. Onu yok edecek ilâçları kullanmak ve tedâvi etmek sûretiyle zâil olur. Tedâvisi için de iki makaam vardır:

³Kibrin Tedâvisinde İki Makaam :

Birinci makam, kökünü kalbden söküp atmaktır. İkinci makam ise, insânın başkalarına karşı kibretmesine yol açan ârizî sebepleri ortadan kaldırmaktır.

BİRİNCİ MAKAM

Kibri kökünden söküp atmaktır ki, bunun ilâcı ilim ve ameldir. Tam şifâ, bunları kullanmaktadır.

1-HABERSİZLİK

3-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME

5-FARZ

2-DÜŞMANLIK

4-MAHV, AIDERİLME

6-İSTEK

7-GEÇİCİ

İlim, nefsinin ve Rabbini bilmesidir. Kibri izâle için bu iki şey'i bilmek yeter. Kul kendisini bildiği zaman, her şeyden âdi ve her şeyden mahrûm olduğunu anlar. Bu anlayışta olana yaraşan, tevâzu'dur. Kul Rabbini de bildiği takdirde, kibriyâlık ve azametinin yalnız O'nun şânı olduğunu idrâk eder, anlar.

Rabbisinin ululuk ve azametini bilmesini izâh bâbında söz çok fazla uzar. Çünkü mükâşefe ilminin son haddidir. Gerçi nefsini bilmekte de söz uzar, fakat biz tevâzu'u te'minde faydalı olan kısmını anlatalım. Bu hususta da Kur'ân-ı Kerim'den bir âyet yeter. Zira basîret sâhibi olanlar, geçmiş ve geleceklerin ve Âhiretin ilimlerinin Kur'ân-ı Kerim'de olduğunu bilirler.

Âyet-i Celile :

قُلِ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ مِنْ نَظْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ
شُعَ السَّبِيلِ يَسَّرَهُ شَعَا مَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ شَعَا إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ ۝

«Canı çıksın insanın, o ne nankördür. Allah onu neden yaratmış? Onu meniden yaratıp merhalelerden geçirerek ona şekil vermiş; sonra, tutacağı yolu kolaylaştırmıştır. Sonra onu öldürür ve kabre koyar. Sonra dilediği zaman onu tekrar diriltir.» (80 - Abese: 17 - 22) Bu Âyet-i Celile insânın hilkatine, neticesine ve bu arada geçirdiği safhalara işâret etmiştir. İnsan bunlara bakmalı ki, âyetin mânasını anlasın. İnsânın evveliyâtı yokluk, yâni hiç bir şey değildi. Uzun zamanlar yoklukta idi. Hattâ yokluğunun başlangıcı bile yoktu. Yokluktan daha âdi bir şey olur mu? Kadim olmakta da böyledir. Sonra Allahu Teâlâ onu, en âdi ve en pis meniden yarattı. Çünkü topraktan, meniden, kan ve et parçalarından meydâna geldi. Sonra kemiklendirdi. Sonra kemikleri etle sardı. İşte kısaca insanın başlangıcı bu. Buradan itibâren var olmağa başladı. Görülüyor ki, gaayet âdi şeylerden ve düşük vaziyette meydâna geldi. İlk yaratılışında kâmil olarak vâir olmadı. Önce görmez, işitmez, duygusuz, dilsiz, yürüyemez, anlamaz ve bilmez bir ölü olarak vâir oldu. Yâni hayâtından evvel ölümü, kuvvetinden önce zâfiyeti, ilminden evvel cehâleti, gözünden evvel körlüğü, işitmesinden evvel sağırlığı, kudretinden önce aczi ile yaratıldı. İşte Allahu Teâlâ'nın :

مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ مِنْ نَظْفَةٍ خَلَقَهُ ۝

«Allah onu neden

yaratmış? Onu meniden yaratmış.» Ve :

- 1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 2-BÜYÜKLÜK
3-GİZLİ ŞEYLERİ AĞIĞA ÇIKARMA 4-ZAYIFLIK 5-BİLGİSİZLİK
6-KAR 7-ACİZLİK

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا ۖ إِنَّا خَلَقْنَاهُ
الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ ۖ

«İnsân oğlu, vâd edilip bahse değer bir şey olana kadar, şübhesiz uzun bir zaman geçmemiş midir? Biz insânı katışık bir nutfeden yaratmışızdır...» (76 - İnsân: 1-2) âyetlerinin mânâsı budur. Onu böyle yarattı. Sonra ona minnet ettirerek:

«Sonra tutacağı yolu kolaylaştırmıştır.» (Bu da ölünceye kadar kendisine müyesser kıldığı şeylerdir).

مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ۖ إِنَّا هَدَيْنَاهُ
السَّبِيلَ إِنَّمَا شَاكَرْنَا وَإِنَّمَا كَفَّورًا ۖ

«Biz insânı katışık bir nutfeden yaratmışızdır; onu deneriz; bu yüzden onun işitmesini ve görmesini sağlamışızdır. Şübhesiz ona yol gösterdik; buna kimi şükreder, kimi de nankörlük.» (76 - İnsân: 2,3) buyurmuştur ki bunun mânâsı; ölü iken onu topraktan, sonra nutfeden yarattı. Sağır olduğu hâlde işittirdi. Görmezken görür yaptı. Zayıf iken kuvvetlendirdi. Câhil iken âlim yaptı. A'zaları yok iken a'zâ verdi. Yoksul iken varlıklı kıldı. Aç iken doyurdu. Çıplak iken giydirdi. Sapık iken hidâyete ulaştırdı. Nasıl onu takdir etti, sevk u idâre etti, doğru yolu gösterdi. Allahu Teâlâ'nın bu lütuflarına bak, bir de onun isyânına... Ne câhil bir varlıktır. Nitekim Allahu Teâlâ:

أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ۖ

«İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi ki, hemen apaçık bir hasım kesilir.» (36 - Yâ Sin: 77),

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ شَرِيدُونَ ۖ

«Sizi topraktan yaratması, O'nun varlığının âyetlerindendir. Sonra hemen birer insân olup yeryüzüne yayılırsınız.» (30 - Rûm: 20) buyurmuştur.

Allahu Teâlâ'nın insâna verdiği ni'metlere bak; nasıl onu zillet, killet, hisset ve pislikten kurtarıp bu mevki ve kerâmetlere yükseltmiştir. Aslında hiç bir şey değildi. Hiç bir şey olmakdan daha düşüklük olur mu? Sırf yokluktan daha az bir şey olur mu? Sonra Allah katında bir şey olmuştur. Hiç yokken önce ayak altında çiğnenen topraktan, sonra da pis meni içindeki hayat hücrelerinden yarattı ki, insân kendi nefsini tanıyıp, ni'metini kendisine tamamlamasında Rabbini, Rabbinin azamet ve celâlini bilip kibriyâhğa ancak O'nun lâıyk olduğunu anlaması içindir. Allahu Teâlâ:

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ۝

«Biz onun için iki göz, bir dil ve iki dudak vâd etmedik mi? Biz ona eğri ve doğru iki yolu da göstermedik mi?» (90 - Beled: 8 - 10) buyurmuştur. Önce hissetini bildirmek üzere de:

أَلَمْ يَكُنْ مِنْ مَنِيٍّ نُطْفَةٍ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً ۝ «O akıtılan

bir meni damlası değil mi idi? Sonra kan pıhtısı olmuş...» (75 - Kiyâme: 37 - 38) buyurmuş, sonra da ona karşı lütfunu bildirerek:

فَخَلَقَ فِسْوًى فَجَعَلَهُ مِنْهُ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى ۝

«Sonra Allah onu yaratıp şekil vermişti. Ondan, erkek dişi iki cins yaratmıştı.» (75 - Kiyâme: 38 - 39) buyurmuş ve ihtira' yolu ile meydâna gelen varlığın tenâsül ile devâm edeceğini bildirmiştir.

Başlangıcı ve seyri bu olan kimse, daha nasıl böbürlenip kibirlenebilir? Aslında o, en âdi ve en zayıf bir yaratıktır. Fakat aslında hasis olanların âdeti budur. Hissetten kurtulur kurtulmaz, hemen burnunu yukarı kaldırır. Bu ilk hissetin delilidir. Azamet ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur. Evet, şâyet onu kemâle erdirip varlık ve devâmını kendi irâdesine terketse, belki bir dereceye kadar başlangıç ve sonucu unutarak azgınlığına cevâz verilirdi. Hâlbuki hayâtı boyunca çeşitli hastalık ve felâketleri, birbirini nakzederek, birbirinin zıddı olan muhtelif unsurları kendisine musallat etmiştir. Acıkmaması, susamaması, üşümesi, hasta olması ve hattâ ölümü de istemiyerek kendisine gelir. Kâr, zarar, hayır ve şerden kendisine bir fayda sağlayamaz. Her istediği şey'i bilemez. Hatırlamak istediğini unuttur. Unutmak istediği şey'i dâimâ gözönünde canlandır. Kendisi gaflet ettiği hâlde gaflet olunmaz. Kalbini bir şey'e bağlamak ister

1-YARATMA 2-ÖYÜNME 3-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 4-BOZAN
5-SATAŞAN 6-HABERSİZLİK

fakat zarurî olarak vesvese ve düşünceler sâhasında dolaşır durur. Kalbi kalbine, nefsi, nefesine mâlik olamaz. Bâzan kendisini helâke sürükleyecek olan şey'i arzûlar. Bâzan da hayâtı, canı arzû etmediği şeylerde olur. Helâki, arzû ettiği yemeklerde, hayâtı ise sevmediği ilâçlarda olur. Hiç bir ân başına gelecek her hangi bir felâketten ve hattâ ölümden emîn değildir. Satılmış bir köledir. Hiç bir şey'e mâlik değildir. Daha bundan âdi ne olabilir? Şâyet kendisini bilse daha kibre³decek ne hâli olurdu? İşte bu, doğumundan sonra ölümüne kadar olan hayâtıdır.

Sonu ise ölümdür. Nitekim Allahu Teâlâ :

ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ هـ «Sonra onu öldü-

rür ve kabre koyar. Sonra dilediği zaman onu tekrar diriltir.» (80 - Abese: 21 - 22) buyurmuştur. Bunun mânası şöyledir: Kulağını, gözünü, kudretini, ilmini, idrâkını, hissini, hareketini ve hayâtını alır da kendisini eskisi gibi cansız bir nebat [bitki] hâline getiririz de, his ve hareketsiz bir sûret ve şekilden ibâret kalır. Sonra toprağa konur. Nutfe hâlinde olduğu gibi, kokmuş bir lâşe hâline gelir. Sonra et kemikten ayrılır, a'zâlar çürür, kurtlanır. Kurtlar yanaklarından ve diğer yerlerinden başlamak sûretiyle bütün uzuvlarını yerler. Kemikleri kül olup havaya uçar. Yenilen kısımları kurtların midelerinde pislik hâline gelir, ki, kurt ve böcekler bile ondan nefret eder. Son olarak da insanların zirâat ve inşâat için, çanak ve çömlek işlerinde kullandıkları toprak hâline gelir. Unutulur. Öyle unutulur ki, hiç yokmuş gibi olur. Fakat böyle kalmaz. Muayyen zaman geldiği vakit, daha büyük belâlarla karşılaşmak için yeniden dirtilir. Dağılmış parçaları toplanarak dirtilir. Kıyâmetin şiddetine hâzırlanır. Kıyâmetin koptuğu, göklerin yarıldığı, yeryüzünün değiştiğini, dağların hallaç pamuğu gibi atıldığını, yıldızların döküldüğünü, güneşin karardığını, Cehennem Zebânî'lerinin şiddetini, Cehennem'in solumasını, mücrimlerin hasretle Cennet'e baktıklarını görür de, hasret ve nedâmetler içinde kalır. Amel sahifelerinin dağıldığını görür ve kendisine: «İşte yaptıkların bu defterde, kitâbını oku» denir. O: «Bu kitab nedir?»² diye sorunca, kendisine: «Senin, sevinip ni'metleri ile övünerek böbürlendiğin dünyâ yaşayışında sana tâyin edilen iki meleğin az ve çok iğneden ipliğe konuştuklarını, yaptıklarını, yiyip içtiğini, kalkıp oturduğunu ve senin unuttuklarının hepsini yazdılar. Allahu Teâlâ bunların hepsini senin için zabtettirdiği kitabdır. Şimdi hesâb ve cevâba hâzır ol. Cevâb vermediğin takdirde azâb olunacaksın!» derler. Adam bu hitâbın şiddetinden kendisinin rezil ü rüsvây olacağını düşünerek amel defterini açıp bakmadan önce şaşırıp kalır. Hele bir de kitâbını açıp baktığı ve içindeki kepazelikleri okuduğu zaman: «Vây bana, bu kitâba ne oluyor ki, kü-

1-KAND TƏSƏRRÜFATI

2-NƏFƏS ALMASINI

3-SUQLU

4-PİSMANILIKLAR

çük-büyük her yaptığım burada yazılıdır.» der. İşte sonu bu. Allahu Teâlâ:

ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ ١ âyetiyle buna işâret etmiştir. En-⁴

câmı bu olan kimsenin artık bir daha büyüklenip kibirlenmesine, hattâ bir ân olsun ferahlanmasına imkân var mıdır? İlk yaradılışını ve yaşayışını görüp duruyor. Şâyet son hâlini de görse - Allah korusun - hayvân ile toprak olup yok¹ olabilmek için köpek veyâ hınzır³ olmasını tercih ederdi de, bu hitâba muhâtab olacak veyâ azâb edilecek insân olmasını istemezdi. Hele Allah katından azâbı hak etmiş kimselerden ise, hınzır olmak onun için her şeyden üstün ve şerefli olurdu. Zira hınzırın evveli de toprak, sonu da topraktır. Azab ve hesaptan uzaktır. Köpek ve domuzdan insanlar kaçmaz fakat eğer günahkâr kulun Cehennem'deki azâbını insanlar görseydi, onun vahşetinden, çirkin sûret ve pis kokusundan helâk olurlardı. Ona içirilen sudan bir damla dünyâ denizlerine dökülse, bütün okyanuslar lâşeden daha fenâ⁶ kokardı. Allahu Teâlâ'nın afvedecekleri müstesnâ - ki onun afvedilecekler arasına girip girmeyeceği de şübheli - sonu bu olan kimse, nasıl kendini bir şey zanneder. Kendisinde bir fazilet görür de sevinerek kibirlenip böbürlenmeğe yeltenir. Acaba Allahu Teâlâ'nın fazl u keremiyle afv u mağfireti olmasa, Allah'ın azâbına uğrayacak isyânı işlemeyen kimse olabilir mi? Gerçi Allah'dan ümîd kesilmez fakat ümîd, O'nun fazl u kereminedir. Kuvvet ve kudret O'na mahsustur. Şöyle bir düşün; yüz kırbaç cezâsına çarptırılmış ve cezâ evine atılmış bir adam, bekliyor, ya afvedilecek veyâ bu kamçıları yiyecektir. Bu vaziyet karşısında cezâ evi mahkûmlarına karşı kibirlenip böbürlenebilir mi? Bütün günahkârlar için dünyâ bir hapishânedir. Suçu işleyip cezâyı mahkûm olmuştur. Sonunun ne² olacağını bilemeyen bu adama bu sıkıntı yetmez mi? Daha nasıl kibirlenir? İşte bu anlattıklarımız, kibrin aslını kökünden söküp atacak olan ilmi tedâvi yoludur.

Ameli ilâcına gelince; kibrin ameli cihetden tedâvisi, Allah için ve bütün insanlar için tevâzu' göstermektir. Bu da Peygamber Efendimiz ve diğer sâlihlerin hâllerinden hikâye ettiğimiz gibi, onların gösterdikleri tevâzu' ahlâkına devamla mümkündür. Nitekim tevâzu' eseri olarak Resûl-i Ekrem alçakta ve yer üzerinde yemek yerken:

إِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ أَكُلُ كَمَا يَأْكُلُ الْعَبْدُ ١

1-SON 2-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 3-DOMUZ 4-İKİNCİ ŞAHİS
5-LEŞ 6-KÖTÜ 7-ÖYÜNME 8-HEVESLENİR 9-AFV

«Ben bir kulum, kölenin yediği gibi yerim.» (749) buyururlardı. Selmân-ı Fârsî'ye :

— Neden hiç yeni elbise giymeysin? diye sorduklarında, Selmân :

— Ben bir köleyim, âzâd edildiğim vakit giyerim, derdi. Şübhesiz bu âzâdlıktan, Âhiretteki azabdan âzâd olmağı kasdetmiştir.

Tevâzu', mârifet, ile başlar, fakat ancak amel ile tamamlanır. Bunun için Arabın mütekebbir insanlarına iman ve namaz ile emrolunmuş ve namaz dinin direği olarak kabûl edilmiştir, ki namazda bir çok sırlar vardır. Bu bakımdan direk olmuştur. Bu esrârın bir kısmı da kıyâm, rûkû ve sücûd ile tevâzu' göstermektir. Arablar, tevâzu alâmeti, belirtisi olan baş eğmekten son derece çekinirler. Hattâ birinin kamçısı düşse onu eğilip almaz, ayakkabısı çözülsün onu eğilip bağlamazdı. Çünkü bunlarda baş eğmek var, onlar bunu yapmazlardı. Hattâ Hakîm b. Hizâm (750) diyor ki: «Ben eğilmeden ayakta, secde etmek üzere İslâmı yeti kabûl ettim.» demiştir. Sonra fakîh oldu ve imâmı kemâle erdi. Bunlar nazarında secde, zilletin son haddi olduğu için bunların kibir ve gurûrunu kırmak üzere secde ile emrolundular. Bu sâyede tevâzu' gönüllerinde yer etti ve bütün müslümanlar da bununla emrolundular. Çünkü kıyâm, rûkû ve sücûd, tevâzu icâbı yapılan hareketlerdir. Bunun gibi, nefsini bilen kimse, kibri gerektiren amel sâyesinde güzel huylar ile ahlâklanabilir. Bu da kalbin beden ile olan gizli münâsebet ve râbitasından, mülk âlemi ile melekût âleminin gizli irtibâtından ileri gelir. Kalb ise melekût âlemindendir.

İKİNCİ MAKAM

Yukarda anlattığımız yedi sebep ile kibirden ârız⁵ olan şeyler beyânındadır. Nitekim «CÂH VE MEVKÎ ZEMMÎ KİTÂBI» nda asıl kemâlin ilim⁶ ve amel olduğunu, bunlardan başka ölüm ile sona erecek her şey'in vehmî kemâl olduğunu anlatmıştık. Bunun için hakikî âlim kolay kolay kibretmez². Fakat biz yine şu yedi sebepte ilim ve amel ile kibrin tedâvi yollarını izah edelim.

1. Birincisi: Neseb, yâni asâletle övünmek idi. Bu yüzden kibirlenen kimse, iki şey'i bilmekle kendisini tedâvi etsin.

(749) Maişet Kıtâbı'nda geçmiştir.

(750) Hz. Hatice'nin yeğenidir. Hadisde rivâyetleri vardır. Kureys'in İleri gelenlerindendir. Fetih yılı müslümân olmuş Müellefetü'l-kulûb'dandır. Huneyn cengine katılmıştır. Yüz deve ganimet almıştır. 120 yıl yaşamıştır. Hicri 50 veya 60 da ölmüştür. Ömrünün yarısı müslim ve yarısı gayr-ı müslim olarak geçmiştir. Bu rivâyette gizli bir mürsellik vardır.

1-KİBİRLENEN

2-SECDE

3-FİKİH ALİMİ

4-BÜYÜKLENME

5-MANASIZ KORKU, BELİRSİZ FİKİR

7-OSİLZADALIK

Bilmesi gerektiği şeylerin birincisi, başkasının kemâli ile övünmenin bir cehâlet olduğudur. Nitekim şâir :

«Şerefli ataların ile övünsen haklısın, fakat yetiştirdikleri evlâda ne dersin.»

demiştir.

Aşâlet¹ ile övünen bizâtihi hasis bir kimse ise, başkasının kemâli ile kendi alçaklığını nasıl kapatabilir? Belki övündüğü kimse, hayatta olsa kendisine: «Evet benim bir şerefim var, fakat sen nesin, sen ancak benim nazarımdan meydâna gelen bir haşeresin. İnsân idrarı ile hayvan idrarından meydâna gelen bir böcek arasında ne fark vardır? Fark ve şeref insanlıktadır. Yoksa şundan veyâ bundan doğmakta değildir.» diyecekti.

İkincisi hakiki asâlet² bilmektir. Çünkü onun en yakın aslı menî, en uzağı ise topraktır. Nitekim Allahu Teâlâ :

اللّٰهُ اَحْسَنُ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَا خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ طِينٍ ثُمَّ
جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَّاءٍ مَهِينٍ

«Yarattığı her şey'i güzel yaratan, insânı başlangıçta çamurdan yaratan, sonra onun soyunu, bayığı bir suyun özünden yapan, sonra onu şekillendirip rûhundan ona üfleyen Allah'tır» (32 - Secde: 7 - 8) buyurmuştur.

Aslı, ayak altında çiğnenen ve sonra da çamuru yoğurulup kuru balçık hâline gelen, toprak olan kimse, nasıl kibirlenir? Çünkü intisâb³ ettiği şey, bütün eşyanın en hasisidir. Nitekim insânı tahkîr mâhiyetinde : «Ey topraktan alçak, ey cifeden pis kokulu ve ey balgamdan iğrenç adam.» denir. Şâyet uzağı ile değil, yakini ile övünüyor, dersin, en yakini babası değil, menidir. Bununla övünmek şöyle dursun, insanın kendisini hâkîr görmesi gelir. Bir yandan toprak, bir yandan menî, bunların hangisi ile övünebilir? Aslı toprak, faslı menî, görüldüğü gibi ne aslı var, ne de faslı. Bu, asâlet için en büyük alçaklıktır. Aslı, ayak altında çiğnenirken, faslından da yıkanmak sûretiyle beden temizlenir. İşte insan oğlunun gerçek nesebi. Bunu bilen elbet asâlet⁴ ile övünmez ve bunu öğrenip de perde aradan kalktıktan sonra kibîre aslâ yaklaşamaz. Meselâ, bir kimseyi anne ve babası: «Sen Hâşimî'lerden, peygamber sülâlesinden gelme-sin.» deyip kandırsalar, bu adam da asâletim var diye övünse, sonra da şübhe götürmeyecek şekilde kendisine güvenilir kimseler: «Sen Hâşimî değil, belki Hind fakirlerinden birisinin çocuğusun.» deseler⁵ ve bunu kat'i sûrette isbât etseler, bu adamda kibirden eser kalır mı? Kibir şöyle

1-BİLGİSİZLİK 2-ASİLZADALIK 3-KENDİLİĞİNDEN

4-HİÇ BİR ÖZELLİĞİ OLMAYAN 5-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME

6-MENSUB OLDUĞU 7-HAKARET 8-LEŞ 9-KÜÇÜK, KIYMETSİZ

10-ASİLZADALIK

dursun, kendisini insanların en âdîsi olarak görmeğe başlar. Artık kendi alçaklığından başka bir şey düşünmez olur. İşte basîret sâhibi olup da aslının önce toprak, sonra da meniden olduğunu bilen, elbette kibirlenmez.

2. İkinci sebe b : Güzellikle övünmektir. Bunun da tedâvi çâresi, sığır gibi dış görünüşüne değil, aklı başında olan insân gibi iç hâline bakmaktır. Bâtınını araştırdığın vakit güzelliği ile övünmesini gölgeleyecek bir takım çirkinlikler ile karşılaşır. Bütün a'zâlarında çeşitli pislikler vardır. Bağırsaklarında pislik, mesânesinde sıdık, burnunda sümük, ağzında balgam, kulaklarında kir, damarlarında kan, yarasında irin, koltuk ve kasığı kıllarla doludur. Günde bir veyâ iki def'a kazâ-i¹ hâcete gider ve pislğini kendi eli ile temizler. Bütün bunlar kendi hâlini anlaması içindir ve bunlar yaradılışının ortasında yâni yaşama devresindedir. Yaradılışı ise daha berbâd, pislik yolundan gelen nutfe ve hayız kanı, önce babasının belinden koparak sidik yolundan çıkmış ve aynı yoldan hayız kanı akıtan rahme intikâl etmiş, sonra da aynı sidik yolundan dışarı çıkmıştır.

Enes (R.A.) diyor ki: «Ebû Bekir bize hutbe irâd eder ve hutbesinde bizi tahkîr ederek: «İki def'a sidik yolundan çıktınız.» derdi.»

Tavus da Ömer b. Abdülâzîz'i, hilâfetinden önce sallanarak yürüdüğünü gördüğü vakit: «Bu yürüyüş içi pislik dolu olan kimsenin yürüyüşü değildir.» demiştir.

İşte evveli de ortası da budur. Şâyet bir gün kendisini ihmâl ederek bakmasa da hâli üzere terketse, her tarafından pislik akmağa ve pis pis kokmağa, hattâ hayvanlardan da berbâd olmağa yüz tutardı.

Böyle pislikten yaratıldığını, pislik içerisinde bulunduğunu ve sonunda diğer lâşelerden daha kötü bir hâl alacağını düşünen kimse, elbette güzelliği ile övünemez. Onun güzelliği, pislik üzerinde biten gül çiçeği gibidir. Bir de bakarsın rüzgâr esmiş, har vurup harman savurmuş, çerçöp arasına³ karışmış gitmiştir. Hattâ güzelliği devamlı, üstelik bu kusurlardan hâli olsa, yine güzelliği ile övünmemesi lâzım gelir. Zira çirkinin çirkinliği kendisinden değil ki, onu kaldırır. Güzelin güzelliği kendi hüneri değil ki onu medhetsinler. Bâhusus güzelliğin devâmı da yok, her an hastalık, yara ve benzeri muhtelif sebeblerle güzellik kaybolabilir. Nice güzel yüzler bu gibi ârızalar ile çirkin⁵ surata dönmüştür. İşte bunları bilmek, güzellik sebebiyle yapılan kibri gönülden söküp atar.

3. Üçüncü sebe b : Kuvvet ve kudretine güvenerek kibirlenmektir. Hastalıklara karşı duramadığı ve onlara mukaavemet edemediğini, bir sürü sinekle başa çıkamayacağını, bir karıncanın, hattâ karıncadan çok daha küçük bir yaratığın içine girmesiyle onu öldürebileceğini, bir

1-GÜSL

2-GEÇME

3-BOŞ

4-XÜSUSAN

dikenin bile kendisini âciz bırakacağını, bir günlük sıtmanın bile uzun müddet telâfisi mümkün olmayan bir za'fa kendisini düşürebileceğini düşünmesiyle bu kibrinden vaz geçer. Çünkü bunları men'e kaadir olmayan ve bunlara mukaavemet edemeyen kimse, kuvvet ve kudreti ile nasıl kibirlenebilir? Aynı zamanda deve, aslan ve fil şöyle dursun, bir merkebin kuvveti kadar kuvvete sâhib olmayan hayvanların bile kendisini geçtiği bir sıfat ile nasıl iftihâr eder?

4. Dördüncü ve 5. Beşinci sebep: Zenginlik, servet, âile ef-râdı, yardımcı ve adamlarının çokluğu ile yapılan kibirdir. Hükümdarlar katında mevki sâhibi olmakla kibirlenmektir. Bunlar, güzellik, kuvvet ve ilim gibi, insânın kendisinde bulunmayan şeylerle kibirlenmektir ki, kibrin en çirkini de budur. Zira varlığı ile kibreten kimse, meselâ mal ve evleri ile kibretmek gibi, bir gün evleri yıkılır, o mal ölür ve kendisi ayazda kalır. Hükümdara yakınlığı ile övünen kimse, kalbi, tencereden daha kuvvetli kaynayan ve sağa sola hareket edip duran birisine bağlanmıştır ki, aralarında bulunan bağlar bir anda gevşeyip kopabilir, ve o zaman en hâkir derekeye düşer.

Demek ki, kendi zâtındaki vasfı dışında bulunan bir şey ile kibirlenmek en büyük ahmaklıktır. Meselâ serveti ile kibirlenen bir müslümân, Yahûdilere baktığı zaman, onları kendisinden daha çok zengin göreceğinde şüphe yoktur. Başkalarının kendisini geçtikleri bir şey ile kibirlenen insânâ yazıktır. Aynı zamanda bu serveti bir anda hırsız çalabilir ve diğer âfetlerle mahvolur da, o zaman kendisi perişân olarak ortada kalır. Bunlar kendi zâtında olmayan şeylerdir. Kendi zâtında olan sebeplerin de devâmı olmadığı gibi, Âhirette de vebâli vardır. Bu gibi şeylerle kibirlenmek elbette cehâletten başka bir şey olamaz. Aslında senin tarafından olmayan her şey, senin değildir. Bunların hiç biri senin tarafından değil, sana hibe edenindir. İsterse bunları sende ibkâ eder, isterse alır. Sen, hiç bir şey'e mâlik olmayan bir köle gibisin. Bunu bilen kimse elbette kibirden vazgeçer. Bu adamın hâli, tıpkı, bir adamın; kuvvet, kudret, servet, hürriyet ve istiklâli ile övünüp dururken; iki âdil şahidin mahkemede, bu adamın, anne ve babasının falan zâtın kölesi olması hesabıyla hem kendisinin hem de servetinin, hadd-i zâtında mezkûr zât'a âid olduğuna şehâdet etmeleri üzerine hâkimin; hükmünü, övünenin mal ve mülküyle aslı sâhiblerine iâdesi şeklinde tecelli ettirdiği kimsenin hâline benzer.

Sonra da sâhibini aramadığı ve servetinde dilediği gibi tasarruf ettiği için, sâhibi tarafından muâheze edileceğinden korkar ve kendisini yılan ve çıyanların bulunduğu bir zindâna atılmış, her an onların taarruz ve saldırısına mâruz kalacak şekilde görür. Artık her şey'i ve

1-ZAYIFLIK 2-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 3-EŞEK 4-FERTLER 5-KÜÇÜ
6-DERECE 7-BELA 8-BAĞIŞLAMA 9-BAKİLESTİRME 10-MÜSTAQİLL
11-ADALETLİ 12-AZARLAMA 13-İLİŞME, SATAŞMI

«Kıyâmet günü bir âlim getirilir ve Cehennem'e atılır. Pisliği, bağırsakları dökülür. Su çeken merkebe gibi onların etrafında döner durur. Cehennem halkı başına toplanır ve: «Nedir bu hâlin?» derler. O da: «Ben dünyâda hayrı emreder kendim yapmazdım, kötülükten men'eder kendim yapardım. İşte cezâsını çekiyorum.» der.» (751) buyurmuştur.

Allahu Teâlâ bilip de amel etmeyenleri eşek ve köpeğe benzeterek:

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا

«Kendilerine Tevrat öğretildiği hâlde, onun gereğini yapmayanların hâli, sırtına kitab yüklenmiş merkebin hâli gibidir.» (62 - Cum'a: 5) buyurmuş ve bunlardan Yahûdi âlimleri, bilhâssa Bel'am b. Ba'ûr'a ve bunlar gibi olanların kastedildiği söylenir. Diğer âyette de şöyle buyurulmuştur:

وَأَنذَرْتَهُمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ فَإِن شَاءَ فَانْسِلَخْ مِنْهَا... فَتَنَّا كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِن تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ

«(Habibim!) Onlara o kimsenin haberini de oku ki, biz kendisine âyetlerimizi vermiştik de o, bunlardan sıyrılıp çıkmış, derken şeytân onu arkasına takmış, nihâyet azgınlardan olmuştu. Eğer dileseydik onu bu âyetlerle yükseltirdik. Fakat o, yere saplandı, hevâsına uydu. Artık onun sıfatı o köpeğin hâli gibidir ki, üstüne varsan dilini sarkıtıp solur, yâhut kendi hâline bıraksan yine dilini uzatıp solur. İşte âyetlerimizi yalan sayanlar gürûhunun sıfatı budur. Artık sen kıssayı anlat, belki iyice düşünürler.» (7 - A'raf: 175 - 176)

İbn Abbâs (R.A.) diyor ki: «Bel'am'e ilim verildi. O, yeryüzündeki şehvetlere dâdandı. İşte o, köpek gibidir. Terkederse de ürür, kovalarsan da ürür, yâni hikmet versen de vermesen de o şehvetini terk etmez.»

İşte âlime bu tehlike yeter. Acaba şehvetine uymayan hangi âlimdir? Yapmadığı iyilikleri emretmeyen bir âlim var mıdır? Ne zaman ki, bir âlim câhile nisbetle kendisini üstün görmeğe başlarsa, içinde bulunduğu şu büyük tehlikeyi düşünsün. Bunu düşününce, câhile nisbetle mevkii üstün olduğu gibi, tehlikesinin de o nisbette büyük olduğunu anlar. Bu âlim, hayâtı tehlikede olan bir hükümdâr gibidir. Hükümdârı yakalayıp

(751) Buhâri ile Müslim, Ebû Usâme'den rivâyet etmişlerdir.

öldürecekleri zaman: «Keşke yoksul bir ayak takımı olaydım da bu tehlike ile karşılaşmayaydım.» der. Allah korusun, nice âlimler var ki Kıyamet günü karşılaşacağı cezâyı göreceği zaman: «Keşke câhil olsaydım.» diyecektir.

İşte bu tehlike, âlimi kibirden men'eder. Zira Cehennem'lik ise domuz ondan kıymetlidir. Daha nasıl kibredebilir? Bir def'a bir âlim, bir ân olsun, kendini sahâbelerden üstün görmeğe yeltenmemelidir. Hâlbuki sahâbenin bâzıları: «Keşki annem beni doğurmasaydı.», diğeri eline aldığı çer-çöpü göstererek: «Keşki böyle bir çöp olsaydım», başka biri de, «Keşki hiç bir şey olmasaydım.» demiş ve bütün bunlar, âkıbetin tehlikesinden dolayı sarfedilmiştir. Onlar kendilerini hayvânâtta ve topraktan daha âdi görürler. Bir âlim bu tehlikeleri inceden inceye düşünürse, kendiliğinden kibir hastalığından kurtulur. Zira kendisini en âdi bir insan görür. Bu da efendisi kendisine bâzı şeyler yapmasını emrettiği hâlde, bunlardan bir kısmını terkedip, bir kısmını karıştıran, bunları efendisinin emrettiği şekilde yapıp yapmadığını bilemeyen, nihâyet efendisinin kendi hakkında bütün elbisesini soyunarak çıplak bir vaziyette güneşin altında beklemesini emrettiğini haber alan ve uzun zaman böyle bekledikten sonra yaptıklarından hesâba çekilip sonunda işkenceli bir cezâ evine atılan, efendisinin isyân edenlerin bir kısmını afvedip dilediğini cezâlandırdığını bilen ve kendisinin hangi tarafta olduğunu kestiremeyen kölenin hâline benzer. Bütün bunları düşününce, kibri kırılır, kendisi düşünceye dalar, korku ve heyecân içinde kalır. Kibir şöyle dursun, bağışlanırım ümidi ile alçak gönüllü olmağa başlar. Âlim de böyle olmalıdır. Bâtını ve zâhiri kusurlarını düşünüp Allah'ın emirlerindeki kendi noksanlıklarını hatırladığı ve önündeki tehlikeleri düşündüğü takdirde elbette kibrinden vazgeçer.

B) İkinci emre gelince; âlim, kibrin yalnız Allah'a mahsus olduğunu, kibrettiği zaman O'nun gazabına uğrayacağını ve kendisinin tevâzu' göstermesini Allahu Teâlâ'nın sevdiğini bilir. Kendine kıymet vermedikçe Allah katında kıymetli olacağını, kendini beğendiği anda Allah katında kıymeti kalmıyacağını düşünür. Buna göre kendisini ayarlar da, mevlâsının kendisinden sevdiği şey'e nefisini zorlar. İşte bu ilim ve idrâk, anlayış; kibri kalbinden çıkarır. Hattâ hiç günâhı olmadığını, kabûl etse de vaziyet değişmez. Zira bu düşünce ile Peygamberler bile kibirlenmemiştir. Çünkü kibirde Allah ile münâzaaya kalkışanın belini Allahu Teâlâ'nın kıracağını bilmişlerdir. Allahu Teâlâ, kendi katında mevkilerinin yükselmesi için nefislerini küçük görmelerini kendilerine emretmiştir. İşte bu da âlimi tevâzua sevkeder.

Şayet, kendisi âlim ve âbid olduğu, ilim ve ibâdetin Allah katındaki mevkiini bildiği hâlde, nasıl olur da fâsık ve fâcirden kendisini aşağı gö-

1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME

2-HEVESLENMEMELİDİR

3-SÖZLÜ MÜCADELE

rerek ona tevâzu' gösterir? Fâsık ve bid'at sâhibinin tehlikesinin daha büyük olduğunu bildiği hâlde ilmin tehlikesi nasıl hâtırına gelir? dersin:

Bilmiş ol ki; bu söylediğimiz, son nefesdeki tehlikeyi düşünmekle mümkün olur. Bunu düşünmekle değil bir fâsıka, hattâ bir kâfire karşı da kibirlenmesi mümkün olmaz. Kâfirin sonradan müslümân olup mü'min olarak ölmesi, kendisinin de son nefesde imansız gitmesi mümkün ve muhtemeldir. Büyük, Allah katında büyük olandır. Şübhesiz Cehennem'lik olanlara nisbetle, köpek ile domuz, Allah katında daha kıymetlidir. Bu âlim, bu neticeyi bilemez. İslâmiyetten önce Ömer'i görüp de onu hâkîr gören nice müslümanlar var ki, Ömer müslümân olduktan sonra, Ebû Bekir'den (R.A.) başka hepsinden üstün mevkîe yükselmiştir. Neticeler, insanlar için kapalıdır. Akli başında olan neticeye bakar. Dünyadaki bütün faziletler, âkıbet için istenir.

Demek ki, kulun vazifesi, kim olursa olsun, kimseye karşı kibretmemektir. Bir câhil gördüğü zaman: «Bu adam cehâletinden isyân etmiş olabilir, ben ise bilerek isyân ediyorum. Bu, benden daha mâzurdur.» demeli. Bir âlim gördüğünde ise: «Bu, benim bilmediklerimi biliyor, ben buna nasıl emsâl olurum?», yaşlı birini gördüğünde: «Bu, benden yaşlı, benden daha çok Allah'a ibâdet etmiştir», kendisinden küçüğünü gördüğünde: «Bu benden genç, bunun günâhı daha az.» demelidir. Bid'at sâhibi veya bir kâfiri gördüğünde: «Bilmiyorum, belki Allah buna hidâyet nasib eder de, benim şimdiki mertebemde olur. Allah korusun, bakarsın beni onun vaziyetine çevirir. Hidâyetin aslı benden olmadığı gibi, devâmı da benim elimde değildir.» demelidir. Bu sûretle, son nefesi düşünmekle kibri kırmağa muvaffak olur. Bütün bunlar, kemâlin, Âhiret sââdeti ve Allah'a yaklaşmakta olup, devamsız olan dünya görünüşlerinde olmadığını bilmekten ibârettir. Yemin ederim ki, bu tehlike, kibir eden ile kibir edilen arasında müsterektir. Fakat herkese düşen vazife âkıbeti için kendi nefsinin ıslâh ve kalbini düzeltmekle meşgul olmaktır. Kendisi tehlikede olduğu hâlde başkasına acımak, yalandır. Meselâ bir cemâat idâma mahkûm olarak zindâna atılsa, bunların birbirlerine kibredecek hakları olmadığı gibi, herkes kendi nefsi ile meşgûl ve kendisinin idâm edileceğini düşündüğü gibi olmalıdır.

Şâyet, bir yandan fâsık ve bid'at sâhiblerine buğzetmekle emredilirken, diğer taraftan onlara tevâzu' göstermeyi tavsiye, tenâkuz olmaz mı? dersin;

Bilmiş ol ki; bunlar karışıktır. Bunları herkesin tefrik etmesi, ayırması zordur. Zira bid'at ve fıskı Allah için kızarak reddetmekle, kibirlenerek red ve inkâr etmek birbirine karışabilir. Nice câhil âbidler ve nice aldanmış kendini beğenmiş âlimler var ki, yanında oturan bir fâsıkı gördüğü zaman, ona canı sıkılır ve içindeki kibrinden ötürü ondan uzak-

1-DİNDE BATIL ÇIKAN YENİ ŞEY 2-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME
3-KÜÇÜK 4-BİLGİSİZ 5-BİLGİSİZLİK 6-BENZER 7-DÜŞMANLIK
8-ZİTLİK 9-AYIRIM 10-HAKDAN AYRILMA 11-BİLGİSİZ

laşır da, güyâ Allah için ona gazab ettiğini sanır. Beni İsrâil'in âbidlerinden biri ile kötü insanlarından biri arasında geçen ve yukarıda anlatığımız hikâyede olduğu gibi. Zira mutî olan kimseye karşı kibir²in kötü bir şey olduğu meydanda iken, ondan kaçınmak mümkündür. Fakat fâsık karşı kibirlenmek, Allah için gazablanmağa benzer ki, Allah için kızmak bir fazilettir. Çünkü kızan kimse, kızdığı adama karşı kibirlendiği gibi, kibirlenen insan da kibirlendiği kimseye kızar. Bunlar birbirini doğurabilir. Bunlar karmakarışık olduğu için, bunları ancak muvaffak olanlar ayırabilir. Seni bu karmakarışıklıktan kurtaracak ve burada muvaffak kılacak olan, fâsık ve bid'at sâhibini gördüğün veya onlara emr-i mârûf ve nehy-i³ münker yaptığın zaman, kalbinde üç şey'in hâzır olmasıdır. Bunlardan birincisi, geçmiş günahlarını hâtırlayarak kendini küçük görmen; ikincisi, senin temâyüz⁴ ettiğin, ilim, sağlam inanç ve sâlih amel gibi varlıkların, Allahu Teâlâ'nın sana bir ni'meti olduklarını, bunun için minnetin tamâmen Allah'a yapılması gerektiğini bilmendir. Bunları Allah'dan bilip nefsini beğenmediğin anda kibir de yapmazsın. Üçüncüsü de, hem kendinin, hem de onun âkibetini düşünmendir. Neticede onun iman ile - Allah korusun - senin de imansız gitmen ihtimâlini hâtırlaman sûretiyle kibirden uzaklaşmandır.

Şâyet, bu vaziyet karşısında daha nasıl bu gibilere kızabilir? der ise;

Derim ki; kızmağı kendi şahsın adına değil, sana kızmağı emreden Mevlân adına yaparsın. Sen kızarken kendini selâmette, karşındakini helâkte görme. Belki, Allahü Teâlâ'nın senin gizli kusurlarını bildiği için, nefsinde karşı olan korkun, onun nâmına olan korkundan daha üstün olsun. Aynı zamanda âkibetini de bilemiyorsun. Ben bunu bir misâl ile sana açıklayayım ki, Allah için gazab ettiğini, kimseye kibretmenin doğru olmadığını anlayasın da kendini ondan üstün görmeğe lüzûm dahi olmadığını bilesin. Meselâ, efendinin gözbebeği bir oğlu, bir de kölesi olsa, çocuğunun terbiyesini kölesine havâle etse ve: «Buna darıl, kusûr ettiği zaman döv» dese. Bu köle şâyet efendisine mutî ise, çocuğa kendi nâmına kızmaz, ancak efendisi adına ona darılır ve çocuğu terbiye etmekle efendisine yaklaşmak ister. Bunun için çocuğun kusurlarına karşı çocuğa kızar ve onu terbiye etmeğe çalışır. Bunu yaparken çocuğa karşı kibirlenmez. Efendisinin yanında çocuğun kıymeti olduğunu bildiği için kendini ondan düşük görür ve ona tevâzu' gösterir.

Demek ki kızmak başka, kibirlenmek başkadır. Kızmak, kibirlenmeği gerektirmez. İşte bid'at sâhibi ve fâsık olan kimselere de bu gözle bakarsın. Zâten içyüzünü bilmiyorsun, belki Allah katında onlar senden daha kıymetlidir. Ezelde her iki taraf için de böyle takdir olmuş ve senin de bundan haberin olmamış olabilir. Bununla beraber Mevlânı sevdiğin için onun kusurlarından dolayı kendisine kızabilirsin ve Kıyâmette

1-İTAATKAR 2-İYİLİĞİ İEMRETMEK 3-YASAĞTAN SAKINDIRMAK
4-BAŞKA VASİFLARLA ÜSTÜN OLDUĞUN

Allah katında senden daha yakın olması mümkün olduğu için tevâzu' gösterirsin.

İşte aklı başında, bâzı âlimler böyledir. Korku ve tevâzuu hiddetlerine katarlar, fakat mağrur olanlar böbürlenir ve âkibetlerini bilmedikleri hâlde kendilerini başkalarından üstün görmeğe kalkışırlar¹ ki bu, aıdanmanın son haddidir. İşte Allah'a karşı isyân edip bid'atlere dalan kim-seden uzaklaşmakla berâber ona karşı tevâzu' göstermenin yolu budur.

7. Yedinci sebep: Kibrin yedinci sebebi, amel, ibâdet ve vera' ile kibirlenmektir. Bu da kullar için büyük bir fitnedir. Bundan kurtuluş çâresi, bütün insanlara karşı tevâzuu kalbine yerleştirmeye çalışmaktır. Meselâ, ilmin faziletini bildiği için âlime karşı ilmini düşünerek kibretmemelidir. Nitekim Allahu Teâlâ:

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

«Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» (39 - Zümer: 9) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem de:

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ عَلِيٍّ عَلَى رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِي

«Âlimin âbide üstünlüğü, benim sizin en düşük derecede olanınıza olan üstünlüğüm gibidir.» (752) buyurmuştur.

Bunlara benzer ilmin faziletini bildiren daha pek çok rivâyetler vardır. Şâyet âbid, o âyet ve hadiste murâd edilen ilimle âmil olan âlimdir, bu ise fâcir bir âlimdir, derse, ona deriz ki; hasenâtın seyyiâtı, iyiliklerin kötülükleri yok edeceğini bilmiyor musun? Aynı zamanda ilim, âlimin aleyhinde delil olacağı gibi, günahlarının bağışlanmasına da sebep olabilir. Bunların her ikisi de mümkündür. Bu hususlarda haberler vârid olmuştur. İlmî, âlimin lehinde veyâ aleyhinde delil olacağını bilemediği için, âlimi tâlikir etmesi câiz değil, belki hürmet edip ona karşı tevâzu' göstermesi vâcibdir.

Şâyet, bu anlattıkların doğru ise, âlimin, kendisini âbiddeden üstün görmesi gerekir. Peygamber Efendimizin: «Âlimin âbide üstünlüğü, benim, sizden en aşağı derecede olanınız üzerine olan üstünlüğüm gibidir.» buyurması da bunu açıkça ifâde eder, dersen;

Bilmiş ol ki; bu iddiân doğru olurdu, eğer âlim neticeyi bilmiş olsaydı. Hâlbuki âkibet şübhelidir. Bir günâh sebebiyle câhilden daha kö-

(752) Tirmizî, Ebû Ümâme'den rivâyet etmiştir.

1-GURURLU 2-ÖYÜNME 3-DİNDE BATIL ÇIKAN YENİŞ ŞEYLER
4-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 5-TAKVA 6-İYİLİKLER 7-KÖTÜLÜK
8-HAKARET 9-BİLGİSİZ

tü bir seviyede de olabilir. Buna göre dâimâ kendisinin korkması lâzımdır. Âlim olsun, âbid olsun, bu tehlike ile karşı karşıya bulunduğu için başkasını değil, kendisini düşünmesi lâzımdır. Umûmiyetle kendisi hakkında korkan; başkaları hakkında ise ümid beslemelidir. Bu ise âbidin kibrine mâni olur. İşte âbidin âlim ile vaziyeti bu merkezdedir.

Âbidin, âlimden başka sâir insanlarla olan vaziyetine gelince; bunların bir kısmının hâlini bilirse de, hepsinin ne olduğunu bilemez. Bilemediği kimselerin mânen kendisinden daha üstün olması ihtimâlini göz önünde bulundurarak ona karşı kibirlenmesi icâb eder. Hâlini bildiği kimselere karşı muâmelesine gelince; mukaayese yapar, ömrü boyunca kendisinin isyânını düşünür de, yine ona karşı kibirlenmez. «Onun günâhı daha çoktur.» diyemez. Çünkü bütün isyânın muhâsebesini yapamaz. Evet, adam öldürmek, içki ve zinâ gibi günahlarını göz önünde bulundurup bir mukaayese yapmak da mümkündür. Bununla berâber yine de kibirlenmemek lâzımdır. Çünkü her ne kadar görünen bu büyük günahları yapmamışsan da Allah katında yine ağır cinâyetlerden sayılan ve kalb hastalıklarından olan kibir, hased, riyâ, bâtil inançlar, Allahu Teâlâ'nın sıfatlarından vesvese ve bu hususlarda hatâlara düşmek gibi şeyler içinden geçmiş olabilir ki, bütün bunlarla Allahu Teâlâ'nın gazabına uğramış olabilirsin. Zâhirdeki büyük günahları işleyen de bâtında, sende olmayan Allah sevgisi, ihlâs, korku ve tâzim gibi hâller bulunabilir de bunlar Allahu Teâlâ'nın onu afvetmesine sebep olabilirler de perde ortadan kalktığı Kıyâmet günü onu senden daha üstün mevkîde görebilirsin. Kendini düşünebiliyorsan; aleyhinde olan, uzak bir ihtimâl de olsa onu yakın görmen doğru olur. Sen başkası hakkında mümkün olanı değil, kendi hakkında tehlikeli olanı düşünmen gerekir. Kimse kimsenin cezâsını çekmediği gibi, başkasının cezâ çekmesi senden bir şey eksiltmez. Bütün bunları düşündüğün takdirde, kendini başkasından üstün görmek ve kibirlenmekten alıkoyacak meşgale bulunmuş olur. V e h b b. M ü n e b b i h anlatıyor: «İnsanda on haslet bulunmadıkça aklı tamâm olmaz.» dedi ve dokuzunu saydıktan sonra (753): «Onuncusuna gelince; işte bununla berâber yükselir ve kemâle erer,» dedi ve ilâve etti: «Bu da herkesi kendisinden hayırlı ve üstün görmesidir. İnsanları iki fırka hâlinde düşünmeli; bir fırkayı kendisinden üstün, diğer fırkadan da kendini fenâ görerek her iki fırkaya da tevâzu' göstermeli. Kendinden daha iyi olanlarla karşılaştığı zaman, buna sevinmeli ve onlar gibi olmağı temennî

(753) ³ Kibirden emin olmak, rûd-i me'mûl olmak, dünyâlıktan geçim miktarı ile iktifâ etmek, fazlayı infak etmek, tevâzuu şeref üzerine tercih etmek, zilleti izzetten üstün görmek, ömür boyunca ilim öğrenmekten usanmamak, hayır yollarını araştırmaktan usanmamak, az da olsa verileni çok görmek, çok da olsa verdiğini azımsamak.

- 1-KÖTÜ 2-İSTEK, NİYET, DUA
- 3-ÜMİD EDİLEN DOĞRU YOLDA
- 4-YETİNME
- 5-AZ HESAB ETMEK

etmeli; kendinden daha kötü olanları gördüğü zaman: «Belli olmaz, belki Allahu Teâlâ bunları bağışlar da ben helâk olurum.» diye düşünmeli, her hâlinde neticeden korkmalıdır. Belki bu adamın gizli iyilikleri var. Allahu Teâlâ'nın kendisinden memnûn olacağı ve benim bilemiyeceğim iyi tavır ve davranışları olabilir demelidir. İşte bu görüşe sâhib olduğu vakit, akli kemâle erer ve zamânının efendisi olur.» dedi.

Hulâsa, ezelde kötü kimselerden olma ihtimâlini düşünen kimsenin hiç bir sûretle kibirlenmesine yol yoktur. Bu korku kendisine hâkim olduğu zaman herkesi kendisinden üstün görmeğe başlar ki, fazilet de budur. Nitekim âbidin biri ibâdet etmek üzere dağa çıkar. Bir gece rü'yâsında: «Falan yaşmakçıya git. Senin için duâ etsin.» denir. Âbid dağdan iner, adamı bulur, ne iş gördüğünü sorar. Adam, gündüzleri oruç tutup yaşmak işlerinde çalıştığını, kazandığı para ile âile efrâdını geçindirdikten sonra fazlasını tasadduk ettiğini söyler. Âbid, adamın güzel bir iş yaptığını ve fakat kendisinin dağda sırf ibâdetle meşgul olmasını daha iyi bulur ve tekrar ibâdetine döner. Yine gece rü'yâsında: «Yaşmakçıya git, ve ona: «Bu yüzündeki sararma nedendir?» diye sor.» denir. Âbid gider yaşmakçıya bunu sorar. Yaşmakçı: «Kimi görürsem, hoş, bu kurtulacak da ben helâk olacağım der ve kendimden korkarım. Yüzümün sararması bundandır.» der. İşte o zaman âbid, yaşmakcının bu korku ile üstünlük kazandığını anlar. Bunun üstünlüğünü ifâde eden âyetler:

يُؤْتُونَ مَا اتَّوَوْا قُلُوبُهُمْ وَجِلَةً أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ

«Rablerine döneceklerinden kalbleri ürpererek vermeleri gerekeni verenler.» (23 - Mü'minûn: 60).

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ

«Onlar ki Rablerinin hasyetinden korkarlardı.» (23 - Mü'minûn: 57).

إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِكَ مُشْفِقِينَ «Doğrusu bu-

dan önce âilemizin yanında bile korku içinde idik.» (52 - Tûr: 26) Melekler mukaddes, ibâdete devamlı ve günahlardan berî oldukları hâlde, müşfik ve ibâdete devamlı olduklarını bildirmek üzere:

1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 2-FERTLER 3-HARCAMA
4-KORKU VE DEHŞET

نَسْبَحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ «Gece gündüz

bıkmadan tesbih ederler.» (21 - Enbiyâ: 20),

«O'nun korkusundan titrerler.» (21 - Enbiyâ: 28) buyurmuştur.

Ne zaman ki, şefkat ve ezeldeki mukadderât korkusu kaybolur, işler son nefesin açıklamasına kalırsa, o zaman kibrin sebebi olan Allah'ın mekrinden emin olmak galebe çalar ve insan helâke sürüklenir. Demek ki kibr, emniyetin delili, emniyet ise tehlikelidir. Tevâzu' ise korkunun delili, korku ise insânı saâdete ulaştıran bir yoldur. Şu hâlde âbidin kibri, insanları hakir görmesi sebebiyle ifsâd ettiği zâhirî amelleri ile ıslâh ettiğinden fazladır.

İşte kibri kalbden çıkaracak yegâne bilgiler bunlardır. Ancak bunları bildikden sonra da nefis bâzan tevâzu' göstermek üzere kibirden uzaklaştığını iddiâ eder ki, yine de yalancı olur. Çünkü yeni bir vak'a karşısında hemen eski hâline dönebilir de verdiği sözde durmayabilir. Bu bakımdan yalnız mârifetle kalmamalı, kibrin heyecanlandığı yerlerde mütevâzilerin nasıl davrandıklarını görmeli ve amel ile bu mârifeti tamamlamağa çalışmalıdır. Gerçi bu hususta nefisini imtihan yolları pek çoktur, fakat içinde olan kibri çıkardığına delâlet eden beş şey ile kendini tecrübeye tâbi tutmalıdır.

KİBRİN İZÂLE OLUP OLMADIĞINI TECRÜBE :

Birinci imtihan : Bir mes'eled⁶e emsâli ile kendisini tecrübe etmesidir. Hakikat, akrânından geldiği zaman, buna ağırlanır ve bunu memnûniyetle kabûl etmezse kendisinde gizli bir kibir var demektir. Bundan Allah'a sığınıp ilim ve amel yolu ile izâlesine çalışmalıdır. İlim yolu ile izâlesi, kendisinin hissetini, ilerdeki tehlikesini ve bu kibrin yalnız Allah'a mahsûs olduğunu bilmesiyledir. Amel ile tedâvisine gelince; hakkı itirâf ağırlığını kendine kabûl ettirmek, dili ile acziyetini izhâr edip bilenlere teşekkür etmek, öğrettiği için memnûniyetini ifâde etmek, zekâ ve ilmini takdir eder mâhiyette konuşmak, hikmet mü'minin kaybıdır, bunu bana gösterdiği için sana müteşekkirim, sa'y¹⁰ın meşkûr olsun, demektir. Biraz zorlama ile olsa dahi, böyle yapa yapa, bunu meleke, tabiat hâline getirir, meleke keşbeder ve bu şekilde hakkı kabûl etmesi kolaylaşır. Böyle vasıflarda bildiği akrânını medh u senâdan çekinirse, kendisinde kibir vardır. Şâyet, yalnızlıkta adamı takdir eder de halk arasında takdir etmezse o zaman kendisinde kibir değil, riyâ hastalığı var demektir. İnsanlara kıymet vermemekle riyâyı tedâvi etmelidir. Şâyet

1-KADER

7-MAHV

İhyâu 'Ulûmî'd-Din Cilt: 3 - F. : 50

2-HİLE

8-ACİZLİK

12-KAZANIR

3-BOZMA

9-AÇIĞA ÇIKARMA

4-TEVAZUKARLAR

yalnızlıkta ve halk arasında adamı takdir etmiyorsa, o zaman hem kibri¹, hem de riyâsı var demektir. Birinden kurtulmadıkça diğerinden de kurtulamayacağına göre, tehlikeli olan her iki hastalığın tedâvisine baksın.

İkinci imtihan : Emsâl ve akrânları² ile meclislere gidip yolda onları öne geçirmek ve meclislerde arkada oturmak sûretiyle, kendini tecrübe-ye tâbi tutmaktır. Şâyet onları öne geçirmek kendisine ağır geliyorsa, ki-birlidir. O zaman kendini zorlayarak buna alışmağa ve bu ağırlığı üze-rinden atmağa gayret etsin. Bu sûretle kibrini kırmış olur, fakat burada da şeytanın bir aldatma yolu vardır. Kendisi tam kapu dibine çekilir ve bâzı ayak takımlarını, büyükler ile kendi arasında oturtmakla güyâ te-vâzu' ettiğini göstermek ister ki, bu, kibrin tâ kendisidir. Çünkü böyle davranmak mütekebbirlerin ağırlığına gitmez. Güyâ böyle yapmakla hak-kı olan üstün makaamı tevâzu' eseri olarak bırakmış olduğu ihamını uyan-dırır ki, bu da tevâzu libâsına bürünmüş bir nevi kibirdir. Asıl tevâzu' emsâl ve akrânını öne aldıktan sonra, araya başka ayak takımlarını al-madan hemen onları tâkib eden yerde oturmaktır. İşte, kibri kıran bu davranıştır.

Üçüncü imtihân : Yoksulların dâvetine katılmak, arkadaş ve yakın-larının işleri için sokağa çıkmaktır. Bu davranış ağırlığı gidiyorsa, ken-disinde kibir vardır. Bu gibi davranışlar ahlâki faziletlerden oldukları gibi, bol mükâfatları da vardır. Bunlardan kaçınmak, bâtını pislikten ge-lir. Bu işlere devamla içindeki bu pisliliği temizlemeğe çalışmalı ve bunu yaparken de kibir hastalığını izâle için bütün anlattığımız bilgileri dü-şünmelidir.

Dördüncü imtihan : Kendisinin ve arkadaşlarının eşyalarını bizzât kendisinin sokaktan eve taşımasıdır. Burdan çekinirse, kendisinde ya kibir veya riyâ hastalığı vardır. Şâyet tenhâlarda bunu yapmak istemiyorsa, kendisinde bir kibir vardır. Yalnızlıkta yapıp halk arasında yapmak iste-mezse, riyâkârdır. Bütün bunların, bir an önce tedâvilerine bakılmazsa, tehlikeli kalb hastalıklarındandır. Ne yazık ki insanlar mânevî hastalık-ların tedâvisini ihmâl edip, ölüm kendisi için mukadder olan cismin te-dâvisi ile meşgul olmuşlardır. Hâlbuki kalblerin saâdeti, selâmetlerine bağlıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de :

إِنَّمَا مَن آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

«Ancak kalb-i selim ile

Allah'a varanlar müstesnâ.» (26 - Şu'arâ: 89) buyurulmuştur.

Abdullah b. Selâm bir gün bir bağ odun yüklenmiş gidiyordu. Kendisine :

1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 2-BENZER 3-TAY 4-KIBİRLİ 5-MAHV
6-TAYIN OLUNMUŞ 7-SAĞLAM, KUSURSUZ

— Çocuklar ve hizmetçilerin var, bunlar senin bu kadar işini görmiyorlar mı? diye sorduklarında, Abdullah:

— Evet, var ve görürler, fakat ben kendimi tecrübe etmek istedim, bakayım nefsim ağırla gelecek mi? diye düşündüm, dedi. Ve yalnız azmi ile iktifâ etmedi, bunu fi'len tatbik etmek sûretiyle nefsini tecrübeye tâbi tuttu. Haberde:

مَنْ حَمَلَ الْفَاكِهَةَ أَوْ الشَّيْءَ فَقَدْ بَرَّئَ مِنَ الْكِبْرِ

«Meyve veyâ her hangi bir şey'i eliyle evine götüren, kibirden uzaklaşmıştır.» (754) diye vârid olmuştur.

Beşinci imtihan: Eski elbise giymekle olur. Yalnızlıkta bundan hoşlanmazsa kibirli, yalnızlıkta aldırış etmez de halk arasında hoşlanmazsa riyâkârdır. Resûl-i Ekrem de:

مَنْ اعْتَقَلَ الْبَعِيرَ وَلَبَسَ الصُّوفَ فَقَدْ بَرَّئَ مِنَ الْكِبْرِ

«Koyun sağan, sof giyen, kibirden kurtulmuş olur.» (755),

Diğer hadîsde:

إِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ أَكُلُ بِالْأَرْضِ وَأَلْبَسُ الصُّوفَ وَأَعْقِلُ الْبَعِيرَ وَالْعَقُّ أَصَابِي
أَجِيبُ دَعْوَةَ الْمَمْلُوكِ فَنَزَغَ عَنِّي فَلَيْسَ مِنِّي

«Ben ancak bir kulum, yer üzerinde yemek yerim, sof giyerim, deve sağan ve okşarım, Parmaklarımı sıyrırım, kölelerin dahî dâvetine giderim. Sünnetimden, benim davranışlarımdan yüz çeviren benden değildir.» (756) buyurmuştur.

Rivâyete göre Ebû Mûsa el-Eş'ari'ye:

— İnsanlar, iyi elbiseleri yok diye Cum'a namazına gelmez oldular, dediklerinde, o da bir kalın abâ giyerek Cum'ayı kıldırmasıdır.

İşte âdi ve eski elbise giymek, riyâ ile kibrin toplandığı bir yerdedir. Görünüşle alâkalı olan riyâ, yalnızlıkla alâkalı olanı kibirdir. Bunları bil de korun. Bilmeyen kötülüğe düşer, hastalığı bilmeyen tedâvisine bakmaz.

(754) Beyhaki, Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

(755) Beyhaki, Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

(756) Bazı kısımları yukarda geçmiştir.

10 uncu BEYÂN :

TEVÂZU' AHLÂKINDA RİYÂZETİN SON HADDİ

Bilmiş ol ki; tevâzuun da diğer huylarda olduğu gibi, aşırı tarafları ile orta derecesi vardır. İfrât derecesine, kibirlenmek, tefrit derecesine de hissetlenme ve zillet denir. Orta dereceye de tevâzu' adı verilir. Makbûl olan tevâzu, zillet ve hisset derekesine düşmeyen tevâzu'dur. Zira her şey'in aşırı tarafları mezmûmdur. Allah katında en sevimli olan, orta derecelerdir. Emsâllerinden ileri geçmek isteyen, mütekebbir, geride kalan da mütevâzidir, yâni şey'i hakkı olduğu yerin alt kademesine koymaktır. Âlim, bir yaşmakçı kendisine geldiği vakit, onun için eğilip alçalır ve onu kendi yerine oturtur, sonra ayakkabılarını çevirir ve kendisini kapuya kadar uğurlarsa, zillate düşmüş olur ki, bu, makbûl değildir. Allah katında makbûl olan, adâlet ve itidâldır. Yâni herkese hakkını vermektir. Bu gibi tevâzuu, insan akrânına karşı yapmalıdır. Gelişi güzel insanlara karşı tevâzu, onlara kıyâm etmek, güler yüzlü olmak, suâl ve dâvetlerine icâbette yumuşak davranmak, ihtiyaclarına gitmek ve benzeri şeylerle olur. Ayrıca kendini onlardan üstün görmemek, tahkîr etmemek, küçümsememek ve son nefesi bilemediği için kendisini üstün görmemekle olur.

Demek ki, tevâzu' sâhibi olmak için tâkîb edeceği yol, emsâline ve kendi mâdûnuna tevâzu' göstere göstere, güzel âdetlerde onu meleke hâline getirmektir. Bu sâyede kibri de yok eder. Şâyet her güzel âdetlerde tevâzu' kendisine kolay geliyorsa, kibirden kurtulmuştur. Şâyet ağırlanarak tevâzu' göstermeğe gayret ediyorsa, bu adam aslında mütevâzî değildir. Her hangi bir şey'e ahlâk denebilmek için, insandan kolaylıkla sâdır olması lâzımdır. Zoraki hareketlere ahlâk denmez. Şâyet tevâzu', kendisini zillate düşürecek derecede kolaylaşmışsa, o zaman kendini bir derece yükseltmeğe gayret etmelidir. Zira mü'mine zillet yaraşmaz. Bunun için sırât-ı müstakîm olan itidal ve orta dereceyi bulmağa çalışmalıdır. Orta derece, diğer huylarda olduğu gibi tevâzu'da da kapalıdır. Ortanın altına düşmeğe temellük denir ki, tekebbür tarafından ehvendir. Nitekim malda sehâvetten, israf tarafına meyletmek de, cimrilik tarafına meyletmekten daha ehvendir. Fakat cimrilik ile israfın son hadlerinin ikisi de mezmûm ve biri diğerinden daha fâhiştir. Kibir ve zilletin de son hadleri mezmûm, fakat biri diğerinden daha çirkindir. Mutlak sûrette makbûl olan, itidâle riâyet ederek eşyâyı yerine koymaktır. Bu da şeriat ve âdet örfü ile bilinir.

Kibir ve tevâzu' bahsinden bu kadarı ile iktifâ edelim.

- 1-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 2-KÖTÜ 3-BENZER 4-KIBİRLİ
5-TEVAZOKAR 6-HAKARET 7-AŞAĞISINDAKİNE 8-DOĞRU YOL
9-MÜLK EDİNMEK SAHİP OLMAK 10-KIBİRLENME 11-AŞAĞI
12-SAHAVET 13-HASIS 14-TERBİYESİZ
15-ADAT VE ÂNÂNÂYYA UYGUN 16-YETİNME

İKİNCİ KISIM

İKİNCİ KISIM UCUB HAKKINDADIR

Burada ¹ucbun, ²zemmi, ³âfetleri, ⁴ucbun ve nazlanmanın hakikati, târifleri, icmâlen ucbun ilâcı, kendisi ile ucbun yapılan şeylerin kısımları ve tedâvilerinin tafsîlâtı anlatılacaktır.

11 inci BEYÂN : ¹UCBUN ²ZEMMİ ³VE ⁴ÂFETLERİ

Bilmiş ol ki; ¹ucub, ²kitâb ve sünnet ile zemmedilmiştir. Nitekim ¹ucb'u inkâr sadedinde, Allahu Teâlâ :

وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كُرُوتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا هَر

«Huneyn günü çokluğunuz o zaman size ucub vermişti de bu, size bir şey'i gidermiye yaramamıştı.» (9 - Tevbe: 25) buyurmuştur.

Kâfirlerin de kal'alarına ve şevketlerine güvenerek ucublanmalarını reddetmek üzere :

وَهُمْ يَحْسِبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا هَر

«Hâlbuki onlar, sağlam iş yaptıklarını sanıyorlardı.» (18 - Kehf: 104)

وَقَالُوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ حَسِبُوا

«Onlar da kal'alarının kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Amma Allah'ın azâbı onlara beklemedikleri yerden geldi.» (59 - Haşr: 2) buyurmuştur ki, bu da amel ile ucublanmağa râcidir. İnsân oğlu isâbetli amelinde kendini beğendiği gibi, bâzan hatâlı amelinde de kendini beğenir. Resûl-i Ekrem de :

ثَلَاثٌ مَهْلِكَاتٌ شَحٌّ مُطَاعٌ وَهَوًى مُتَّبَعٌ وَاعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ

«Üç şey helâk edicidir: İtâat edilen aşırı cimrilik, uyulan hevâ-i nefis ve kulun kendini beğenmesidir.» (757) buyurmuştur.

Bu ümmetin sonunu anlatmak üzere Sa'lebe'ye hitâben :

(757) Buhâri, Kays'den rivâyet etmiştir.

- 1-GURUR, KENDİNİ BEĞENME
2-KÖTÜLENME 3-BELA 4-ÜMITLİ 5-HASIS
6-İSTEK

ذَآرَأَيْتَ شَحْمًا مَطَاعًا وَهُوَ مُتَّبَعًا وَانْجَابَ كُلُّ ذِي رَأْيٍ بِرَأْيِهِ
فَعَلَيْكَ بِنَفْسِكَ

«Peşinden gidilen cimriliği, uyulan nefsânî arzûları ve her re'y sâhibinin kendi re'yini beğendiğini gördüğün zaman, artık kendi başının çâresine bak.» (758) buyurmuştur.

İbn Mes'ûd (R.A.): «Helâk iki şeydedir. Bunlar; ümitsizlik ve kendini beğenmektir,» demiştir. Bunları bir arada anlatmasının sebebi, saâdete ulaşmanın çâresi sa'y u gayret ve ciddiyetle aramak sâyesindedir. Ümidini kesen kimsede bunlar olmaz. Kendi kendini beğenen de murâdına nâil olup saâdete ulaştığını sanarak sa'y u gayret göstermez. Ucublanan kimse, her şey'in kendisinde mevcûd olduğunu sanır ki, insan, vârlar olan şey'i aratmaz. Ümitsizliğe düşen de her şey'i muhâl zanneder ve muhâlin peşine düşmez. Birine göre saâdet mevcûd; diğerine göre ise muhâldir. Bu bakımdan bu iki vasfın sâhibi helâk olmuştur. Allahu

Teâlâ da: **فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ** «Nefsinizi tezkiye etmeyiniz.» (53 - Necm: 32) buyurmakla ²ucbu yasaklamıştır. Nitekim İbn Cüreyc, bu âyetin tefsirinde; bir iyilik yaptığın zaman, ben bunu yaptım deme, demiştir. Zeyd b. Eslem de; onu bir iyilik sanmayın, onu iyilik olarak kabul etmek kendini beğenmektir, dedi.

Uhud cenginde Talha (R.A.) kendi hayatını fedâ ederek Resûl-i Ekrem'i öyle müdâfaa etmişti ki, elinden büyük yara almıştı. Yapmış olduğu işin ehemmiyetini düşünerek biraz kendini beğenir gibi olmuştu. İnce sezişe sâhib olan Ömer (R.A.) Talha'nın (R.A.) bu hissiyatını sezer sezmez: «Resûl-i Ekrem'i müdâfaa ettiği günden beri Talha'nın yüzünde bir ucub eseri tezâhür ediyor.» dedi. Buna rağmen Talha (R.A.), bu ucubunu ne açıkladı, ne de bu yüzden kimseyi tahkîr etti. Şûrâ zamânı İbn Abbâs (R.A.) Ömer'e (R.A.)

— Talha'yı nasıl görürsün? diye sorduğunda, o:

— Onda ucubdan bir miktar koku vardır, dedi. Talha (R.A.) gibi kimseler ucubdan kurtulamazsa, bundan sakınmayan zayıflar kendilerini nasıl koruyabilirler?

(758) Bezzâr ve İbn Hibban Zu'afa'da rivâyet etmiştir.

1-HASIS 2-GURUR, KENDİNİ BEĞENME 3-İMKANSIZ
4-SAFLAŞTIRMA 5-HAKARET

Mıtraf diyor ki: «Gece uykusuna yatıp sabahleyin pişmân olarak kalkmam. Gece ibâdet edip sabahleyin kendimi beğenmemden benim için daha sevimlidir.»

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

قَوْلُهُ تَذَنُّبُوا الْخَشْيَةَ عَلَيْكُمْ مَا هُوَ أَكْبَرُ مِنْ ذَلِكَ الْعُجْبُ الْعُجْبُ

«Siz hiç günâh işlemediniz bile ben onun daha büyüğünden sizin için korkardım. O da ucubdur, ucubdur.»

Görülüyor ki, Resûl-i Ekrem ücbu günahların en büyüklerinden ad-
detmiştir.

Bişr b. el-Mansûr, ibâdete fazla devâm ettiği için, onu gören-
ler hemen Allah'ı ve ölümü hâtırlardı. Bir gün namazı fazla uzattı. Ar-
dından adamın biri seyrediyordu. Bunun farkına varan Bişr: «Sen be-
nim ağır kıldığımıza bakma, ashında bu, mühim bir şey değildir. İblis
de uzun zaman melekler arasında ibâdet ettikten sonra gideceği yere
gitti.» dedi.

Hız. Âişe'ye:

— İnsan ne zaman isâet eder? diye sorduklarında, Hız. Âişe:

— İhsân ettiğini zannettiği vakit, diye cevâb vermiştir. Nitekim Al-

lahu Teâlâ: وَلَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى «Menn u ezâ ile sa-

dakalarınızı ibtâl etmeyiniz.» (2-Bakara: 264) buyurmuştur. Menn
[minnet altına almak], verdiği büyültmenin, büyük görmenin netice-
sinde olur. Ameli büyültmek ise ucubdur.

12 nci BEYÂN: UCBUN ÂFETİ

Bilmiş ol ki; kendini beğenmenin âfetleri büyüktür. Yukarda anlat-
tığımız gibi, kibrin sebeplerinden biri ucub olduğuna göre, ucub kibre
dâvet eder ve ucubdan kibir doğar. Kibirden ise, sayılamıyacak kadar
âfetler meydana gelir. Bu, ucubun kullar arasındaki kötülüğüdür.

Allah'a karşı kötülüğüne gelince; ucub, günahları unutturur ve on-
lara karşı ihmâl etmeğe, onları hâtırlayıp araştırmamağa sebep olur. Çün-
kü ucub, kendini bu gibi araştırmadan müstağni kılar, hâtırladıklarına
da ehemmiyet vermez olur. Telâfisine çalışmaz. Onların bağışlanmış ol-
duğunu sanır.

İbâdet ve amellere gelince; onları beğenir, ibâdet yapıyorum diye bö-
bürlenir. Allah'ın tevfiğiyle ibâdet ettiğini unuttur. İbâdetini beğendikçe

1-KÖTÜ İŞ İŞLEME

2-BELA

3-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME

4-İHTİYAGSIZ

de âfetlerini görmez olur. Amelin âfetlerini araştırmayanın gayretlerinin çoğu boşa gider. Zira zâhiri amelleri hâlis olmadıkları vakit faydaları azalır. Bu hâlleri, kendini beğenenler değil, korku içinde olanlar araştırır. Ucub sâhibi kendini ve fikrini beğenir, Allah'ın mekrinden emîn olur, Allah katında mevki sâhibi olduğunu sanır, Allah'a karşı kendini hak sâhibi iddiâ eder. Ucub, kendini övüp tezkiye etmeğe kadar sürükler. Kendini beğenmek, istişâre, istifâde ve suâlden kendisini alıkor. Hatâ da olsa kendi buluşlarına sevinir, âdeta bir diktatör, müstebit hâline gelir. Söz dinlemez, nasîhata kulak asmaz olur. Herkesi câhil görür, kendi hatâsında ısrâr eder. Bu görüşü dünyâlık ise, onu tahakkuk ettirmeğe çalışır. Akaaid ile alâkalı dini bir mes'ele ise hatâlı görüşünde ısrâr ettiği için helâke gider. Eğer bu hususlarda kendini tasdik etmezse, Kur'an'ın nûru ile nurlansa, din âlimlerinden istifâde etse, ilim meclislerine devâm etse de basîret sâhiblerinden müşkillerinin hâline çalışsa hakkı bulurdu. İşte bunlar ve benzerleri ucubun âfetleridir. Bunun için tehlikelidirler. Artık ben müstağnî oldum, aradığımı ve istediğimi buldum, diyerek sa' y u gayretten tenbellik ile geri kalması, ucubun en büyük tehlikelerindendir. Bu, şübhe getirmeyecek şekilde açık bir helâktir.

Allah'tan yardım dileriz.

13 üncü BEYÂN :

UCUB VE IDLÂLİN HAKİKATİ VE TÂRİFLERİ

Bilmiş ol ki; ucub ve kendini beğenme, mutlak sûrette kemâl sayılan bir vasıf ile olur. Bir âlimin; ilim, amel, servet ve diğer vasıflarla kemâl bulmasında iki hâli vardır :

ÂLİMİN KEMALÂTI YOLUNDAKİ İKİ HÂLİ

Birincisi: Bu varlıkların bir anda yok olup gitme tehlikesinden korku üzere olmasıdır ki bu, ucub değildir.

İkincisi: Bütün bu varlıkların yok olabileceğinden korkmaz da, kendi kazancı olmayıp Allahu Teâlâ'nın bir lûtfu olduğunu bilerek bu varlıklar ile sevinmektir. Bu da ucub değildir. Bu iki hâlin dışında üçüncü bir hâl var ki, ucub odur. O da, bütün bu varlıkların yok olabileceğini hâtırandan bile geçirmeyip varlıkları ile sevinmek, onlara bağlanarak bu sevinci, Allahu Teâlâ'nın bir lûtf ve ihsânı olması bakımından değil, mutlak sûrette bu varlığın bir kemâl, ni'met, hayır ve üstünlük olması bakımından bilmesidir. Yâni bunlarla ferahlanması bunların kendi vasfı olması bakımındandır. Ne vakit Allahu Teâlâ'nın lûtfu olduklarını ve dilediği vakit bunları alacağını bilirse, o zaman ucubu kırılır, fakat

1-BELA 2-KENDİNİ BEĞENME 3-HİLE 4-SAFLAŞTIRMA
5-MÜSTAQİLLİK 6-BİLGİSİZ 7-GERÇEKLEŞTİRME 8-AKİDELER
9-İHTİYAÇSIZ 10-NAZLANMA

bunları kendisinden bildiği müddetçe ucba devâm eder, kendisini beğenir.

Demek ki ucub, verilen ni'meti veren Allahu Teâlâ'ya nisbet etmeden onu kendine mâl edip ona bağlanmaktır. Şâyet ni'metin Allah'dan olduğunu, fakat kendisi amel ve kerâmetiyle buna hak kazandığını ve artık bu vaziyet karşısında bu varlıklarının elinden alınmasının çok uzak bir ihtimâl olduğunu düşünürse buna da İdlâl [nazlanmak] denir. Yâni ameli ile nazlanıyor: «Bu benim çalışmam karşılığıdır, hakkımdır.» gibi bir davranıştır. Başkasına verdiği şeyi çoğunsayıp onu minnet altına almağa da ucub denir. Şâyet onu işinde çalıştırır ve zor şeyler tek-lif ederse, buna idlâl denir. Katâde Allahu Teâlâ'nın :

وَلَا تَعْنُرْ تَسْكِرْهُ «Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.»

(74 - Müddessir: 6) buyurduğu âyetin tefsirinde: «Amelin ile idlâl etme.» demiştir.

Haberde :

إِنْ صَلَاةَ الْمَدِلِّ لَا تَرْفَعُ فَوْقَ رَأْسِهِ وَلَا تَنْصَحُكَ وَأَنْتَ مُعْتَرِفٌ بِذَنْبِكَ
خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَبْكِي وَأَنْتَ مَدِلٌّ بِعَمَلِكَ

«Ameli ile nazlananın namazı başından yukarı geçmez, yâni Allah'a yükselmez. Günâhını kabûl ve müterif olduğun hâlde gülmen, amelinle nazlandığın hâlindeki ağlamandan senin için daha hayırlıdır.» âiye vârid olmuştur.

İdlâl, ucubdan sonra gelir. İdlâl eden, ameli ile nazlanan herkesde ucub vardır. Lâkin her ucub sâhibinde idlâl yoktur. Çünkü ucub, kendini beğenmek ve varlıklarını büyük görmekten ibârettir. Bu adam, yaptığığın karşılığında bir mükâfat beklemez, yalnız kendini beğenir, fakat idlâl, yaptığığın beğenmekle berâber mükâfat beklemektir. Benim duâmın kabûl edilmesi lâzım, nasıl olur da dileğim kabûl edilmez? Kötü bir insânın dileğinin reddine aldırış etmez de kendi duâsının reddine şaşar. İşte bu, hem ucub, hem de idlâldir. Aynı zamanda kibrin başlangıç sebeblerindendir.

14 üncü BEYÂN : İCMALEN UCBUN TEDÂVİSİ

Bilmiş ol ki; her hastalığın tedâvisi, onu, sebebinin zıddı ile karşılaştırmaktır. Ucub hastalığının illeti, sırf cehâlet olduğu için tedâvisi de an-

1-İTİRAF EDEN 2-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME
3-KISACA 4-BİLGİSİZLİK

cak cehâletin zıddı olan ilimdir. Meselâ, ucub², kulun irâdesi ile yapılan bir işde tatbîk edelim. Bu da ibâdet, sadaka, cihâd ve halkı sevk u idâre gibi, insânın kendi irâdesi altında olan bu gibi işlerle ucublanması, kendi irâdesi dışında kalan güzellik, kuvvet ve neseb gibi şeylerle ucublanmasından daha kuvvetlidir. Buna göre deriz ki:

Kulun, ucublandığı² vera'³, takvâ, ibâdet ve diğer amelleri ile kendini beğenmesi, ya bu amellerin kendisinde yapılması, yâhut da kendisi tarafından yapılması için olur. Şâyet, ibâdetlerin kendisinde yapıldığı için kendini beğeniyorsa, kendisi ibâdetin mahallî oluyor ki, burada kendini beğenecek bir taraf yok. Zîra mahallî işe musâhhardır. İcad ve tahsil bakımından mahallin bir kıymeti yoktur. Şâyet kendisinden ve kendi kudret ve ihtiyâr ile yaptığına dâir ucublanıyorsa, amelini başlayıp tamamladığı kudret, irâde, a'zâ ve diğer sebebler üzerinde düşünmesi gerekir. Bu ni'metleri karşılıksız olarak Allahu Teâlâ kendisine vermişse, ucub kendisine değil, Allah'ın cûd ve keremine olmalıdır ki, hakkı olmayan şeyleri kendisine vermiş ve onu başkaları üzerine tercih etmiştir. Hiç bir nitelik gözetmeden ve hiç bir tercih hakkı olmayan bir kimseye bir efendi bir ikramda bulunursa, burada ucublanacak olan, ikrâm olunan değil, ikrâm edendir. İkrâmda bulunan bir hükümdâr ise, bu, ne âdildir² deyip ona ucublanmak lâzımdır. Demek ki burada da bu ni'metleri karşılıksız Allahu Teâlâ verdiği için adam, kendini değil, veren Allah'ın lûtfuna ucub edecektir. Şâyet, benim mânevî bir husûsiyetim var, onun için bana ikrâm etti, dersen, o mânevî husûsiyeti karşılıksız olarak sana veren kimdir? O, değil midir? Bu, hükümdârın biri, sana bir at bahşedip, senin aldırış etmediğin, sonra da sana bir köle verdiği vakit, benim atım olduğu için bana köleyi vermiştir, diye kendini beğenmeğe kalkışmana benzer. Hâlbuki atı da sana veren odur. Sen, onun cûd ve sehâvetine şaşmayıp kendini beğenmen, ahmaklıktır. Mâdem ki hepsi ondandır, onun cömertlik ve faziletine hayrân olmalısın, yoksa kendi kendini beğenmemelisin.

Şâyet ucublandığın² sıfat başkasından ise, bu sıfat ile ucublanmak uzak bir ihtimâl değildir. Bu, hükümdârlar hakkında düşünülebilirse de, mevşûf ile sıfatı icâd eden Allah hakkında düşünülemez. Sen kendi ibâdetine ucublanırken, ben Allah'ı sevdiğim için Allah beni muvaffak kıldı, dersen, deriz ki; Allah sevgisini sana veren kimdir? Yine O değil midir? Demek ki, sevgi de ibâdet de Onun ni'metidir, karşılıksız bunları sana vermiştir. Sevgi ve amelin, amel ve sebeblerinin, Onun tarafından sana verilmiş olması ile, ucub, kendine değil, Onun cûd ve kereminedir.

O hâlde artık âbidin, ibâdetiyle; âlimin, ilmiyle, güzelin, güzelliği ile ve zenginin de zenginliği ile ucublanmasının bir mânası yoktur. Çünkü bunların hepsi Allahu Teâlâ'nın fazlıdır. Kendisi ise ilâhî fazlın te-

1-BİLGİSİZLİK 2-KENDİNİ BEĞEN 3-SÜBHİLİLERDEN SAKINMA
4-YER 5-TABI 6-CÖMERTLİK 7-ADALETLİ 8-EL AÇIKLIĞI
9-VASİF

celligâhıdır. Kendisi dahi Onun lûtfundandır. Daha nesine ucublanacaktır. Şâyet: «Ben amelimi unutamam, onu ben yaptım. Ben yaptığım için Allah'dan mükâfatını beklerim. Yapmasam bir şey beklemezdim. Ameller ihtirâ' yolu ile Allahu Teâlâ'nın mahlûku iseler, daha ben sevab nasıl bekleyeyim? Şâyet ameller benim kudret ve irâdemle iseler neden kendimi beğenmeyeyim?» dersin;

Bilmiş ol ki; sana verilecek cevâbın yönü ikidir. Birincisi, sarih bir hak, ikincisi müsâmaha yolu ile dir.

Birincisi: Sarih hakka gelince; kudret, irâde ve hareketin hepsi Allahu Teâlânın yaratması ve icâd etmesi ile dir. Kıldığını da, yaptığını da andığını da, hadd-i zâtında anan ve yapan Allah'dır. İşte bu, baş gözünden daha bâriz bir müşâhede ile basîret erbâbına keşfedilen bir hakikattir. Seni, a'zâlarını, onlardaki kuvvet ve kudreti, senin için akıl, ilim ve irâdeyi yaratan Odur. Bunlardan birini kaldırmak istesen yapamazsın. Sonra a'zâlarında hareketleri yarattı. Bu hususta, senin en ufak bir dahlin olmadı. O, istediği ve dilediği tertib üzere onları yarattı. Meselâ, a'zâlarda kuvveti yaratmadan hareketi yaratmadı. Onun hilkatte tedriciliği seni şübhelendirdi de amelini senin icâd ettiğini hayâl ettirdi. İşte sen, burada aldandın. Bunun izâhı, Allahu Teâlâ'nın halkettiği amele mükâfat vermesi, Şükür Kitâbı'nda ele alınacaktır. Oraya bakarsınız.

İkincisi: Şimdi biz senin müşkülünü ikinci cevâb ile kaldırmağa çalışalım. Biliyorsun ki, bu cevâb müsâmaha yolu ile verilen cevabdır. O da amelini kendi kudretinle yaptığını sanmandır. Kudretin nerden geliyor? Amel, senin varlığına bağlıdır. Varlığın, amelinin varlığı, irâde, Kudret ve diğer amel sebepleri hiç biri senden değil, hepsi Allah'tandır. Amel kudret ile yapılıyorsa, kudret onun anahtarı demektir. Bu anahtar ise, Allah'ın yed-i kudretindedir. Anahtarı vermedikten sonra sen o ameli yapamazsın. İbâdetler, insânı saâdete ulaştıran hazinelerdir. Anahtarları, kudret, irâde ve ilimdir. Bunlar da Allah'ın kudret kabzasındadır. Meselâ, bütün dünyâ hazinelerinin bir kal'ada toplandığını ve anahtarının da muhâfaza altında bulunduğunu farzetsen, bin sene onun etrafında dolaşsan, bir kuruşunu bile göremezsin. Hattâ yalnız anahtarı verip kapuya yaklaştırmakta da vaziyet aynıdır. Hazinedâr, anahtarları sana teslim edip hazîneyi açarak para almağa izin verse, o zaman elini uzatıp parayı alabilirsin, fakat parayı alırken kendi kendini mi begeneceksin, yoksa bu imkânı sana bahşedenin fazlına mı hayrân olacaksın? Şübhesiz bunu hazinedârın bir lûtfu olarak kabûl etmen lâzımdır. Çünkü eli uzatıp parayı almak kolay, aslolan anahtarı teslim edip para almağa müsâade etmektir. Bunu da yapan Hâzindir. Bunun gibi, irâde ve hareket kudretlerini yaratıp bütün mânileri ortadan kaldırmak sûretiyle amel im-

kânını ve bütün sebepleri sağlayan Allahu Teâlâ'dır. Bunların hiç birinde senin bir dahlin yoktur. Şaşılabacak şey, bu imkânları sana bahşedene şükretmeyip kendini beğenmendir. Seni kötüler üzerine tercih eden O'dur. Kötülük sebeplerini senden kaldıran Odur. Kötülük sebeplerini başkalarına musallat edip seni onlardan koruyan da Odur. Onlara bütün kötülük sebeplerini hazırlamış, sana iyilik sebeplerini. Bu sebeplerde onlar kötülüklerine devâm ederken sana iyilikleri müyesser kılmıştır. Bunları yaparken, ne senin geçmiş bir iyiliğin, ne de fâsıkın geçmiş bir kötülüğü vardı. Fazl u keremiyle seni iyiliklere ihtiyâr ve tercih etmiş, adâletiyle fâsıkı bunlardan uzaklaştırmıştır. Bütün bunları bildikten sonra daha nasıl kendi kendine ucublanıp duruyorsun?

Demek ki, mukadderâta³ senin gücünün yetmesi, Allah'ın sana bahşettiği ve aksine imkânın olmayan sebepler iledir. Âdetâ bu işe seni O mecbûr etmiştir. Bu vaziyet karşısında yaptığın iyiliklere şükür ve minnet sana değil, bu imkânları bahşedenedir. **Tevhid ve Tevekkül Kitâbı'n**da sebep ve müsebbiblerin téselsülü. Allah'tan başka fâil-i hakikî ve Hâlikin bulunmadığı anlatılacaktır.

Şaşılabacak şu adamdır ki, Allahu Teâlâ kendisine akıl ve ilim verip de servet vermediği ve serveti câhil ve ahmak kimseye verdiği vakit: «Bu doğru değil, servet bana lâıyk idi. Benim bu kadar aklım ve ilmim vâir iken geçinecek ekmek bulamıyorum. Şu câhil ve gaafil, ni'metlere garkolmuştur.» diyerek dış görünüşü ile âdetâ bunu zulüm gibi göstermeğe cûr'et eder. Aldanmış olan bu adam düşünmez ki, ilim, akıl ve serveti, Allahu Teâlâ kendisinde toplayıp, câhil ahmağa bir şey vermese, asıl zulme benzeyen bu olabilirdi. Zira câhil fakir; «Yâ Rab, neden hem akıl, hem serveti ona verdin de bana bir şey vermedin. Her ikisini de bana versen veya hiç olmazsa birini bana versen olmaz mıydı?» diyebilirdi. Hz. Alî'ye (R.A.):

— Niçin çok akıllı kimseler fakir oluyor? dediklerinde, Hz. Alî:

— Kulun akli rızkına mahsûb edilir, demekle buna işâret etmiştir. Yine şaşılabacak bir cihet, akıllı ve âlim fakir, câhil zengini kendisinden daha iyi görür. Hâlbuki, ver aklını da al onun servetini desek onu da kabûl etmez. İşte bu kendisindeki akıl ni'metinin ahmaktaki servet ni'metinden daha üstün olduğunu bildiğine delâlet eder. Daha bunda şaşılabacak ne vardır? Güzel ve fakat yoksul bir kadın süs ve zînetleri çirkin bir kadında gördüğü zaman: «Böyle şey olur mu? Bunlar bana yakıştırdı.» der. Hâlbuki bilmez ki, onun güzelliği de rızkına mahsûbdur. Buna rağmen kendisine: «Ver güzelliğini, al incileri.» desen, onu aslâ kabûl etmez. Bu da Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği güzellik ni'metinin incilerden daha kıymetli olduğunu gösterir. Hikmet sâhibi akıllı bir âlimin: «Yâ

1-SATAŞAN 2-GURUR, KENDİNİ BEĞENME 3-KADER 4-VESİLE
5-ZİNCİRLEME 6-İŞ SAHİBİ, İŞİ GÖREN 7-BİLGİSİZ 8-HABERSİZ
9-HESABLANMIŞ, SAYILMIŞ 10-İŞARE

Rab, niçin beni dünyâlıktan mahrûm ettin de onu câhillere verdin.» diye meydâna çıkması, hükümdârın bir at bahçettiği kimsenin: «Benim atım var, bana niye köle vermedin?» demesine benzer. Buna karşı hükümdâr: «Ben sana at'ı vermesem, sen böyle bir hak iddiâsında buluna-
bilecek mi idin?» der. Bunlar câhillerin kurtulamıyacağı bir takım ev-
hâm ve hayâlâtır, hepsinin kaynağı cehâlettir. Bu evhâm, kulun kendi-
si de dâhil olmak üzere, ameli ve vasıflarının hepsi için bir karşılıksız,
Allah tarafından verilmiş birer ni'met olduğunu bilmekle zâil olur. İş-
te bu ilim, ucub ve idlâl'i ortadan kaldırır. Bunun yerine, hüzû ve
şükrü getirir de, bu ni'metin yok olmasından dâimâ korkar. Bunu böyle
bilen kimsenin ilim ve ameli ile ucba düşmesi düşünülemez. Çünkü hep-
sinin Allah'tan olduğunu biliyor. Bunun için Dâvud aleyhisselâm Al-
lahu Teâlâ'ya :

— Yâ Rab, hiç bir gece yok ki Âl-i Dâvud'dan ayakta bulunan olma-
sın. Hiç bir gün yok ki, Dâvud oğullarından oruç tutan bulunmasın,
demiştir.

Diğer rivâyette :

— Hiç bir sâat geçmez ki, Dâvud oğullarından sana ibâdet eden
bulunmasın. Mutlaka ya namaz kılar, ya oruç tutar veyâ seni zikreder-
ler, deyince, Allahu Teâlâ :

— Yâ Dâvud! Bu imkân onlara nerden verildi? Bu, ancak benim
lûtfumdur. Benim yardımım olmasa, kendi nefisleri ile başbaşa kalsalar,
bunların hiç birini yapamazlardı. Ben seni kendi başına bırakırım, bu-
yurdu.

İbn Abbâs (R.A.) diyor ki: «Dâvud aleyhisselâmın ibtilâsı, ame-
li ile ucublanmasındandır. Zira o, idlâl yolu ile ameli Âl-i Dâvud'a izâ-
fe etmiştir. Bunun üzerine kendi kendine bırakıldı, kendisinden zelle sâ-
dır oldu. Nâdim ve peşîman oldu ve dedi ki :

— Yâ Rab, İsrâil oğulları, İbrâhîm, İshâk ve Yâkub adına
senden istekte bulunurlar. Allahu Teâlâ :

— Ben onları ibtilâ ve imtihân ettim, onlar sabrettiler, buyurdu. Dâ-
vud aleyhisselâm :

— Ben de ibtilâ olursam, sabrederim ve vaktinden önce amel ederim,
dedi. Allahu Teâlâ :

— Ben onları ne ile ve ne zamân ibtilâ edeceğimi kendilerine bil-
dirmedim, fakat sana haber veriyorum: Seni yarın bir kadın ile ibtilâ
edeceğim, kendini koru, buyurdu ve Dâvud'un ibtilâsı da böyle başladı.»
(759)

(759) Dâvud aleyhisselâm mevkiinin yükselmesi için bir belâ ile ibtilâ edil-
mesini istemişti. Bir çok kitablara girmiş olan Urviyâ mâcerasının husûle gel-
miş olduğu söylenirse de, vasıflarından birisi ismet olan peygamberler hakkında

1-KURUNTULAR	6-TEVAZU
2-HAYAL	7-BELAYA UĞRAMA
3-BİLGİSİZLİK	8-İSNAD
4-GECİCİ	9-BÜDRAMA MEYDANA GELDİ

Yine bunun gibi Resûl-i Ekrem'in Ashâbı, Huneyn cenginde Allah Teâlâ'nın kendilerine olan fazl u keremini unutarak çokluklarına güvenip kendilerini beğendikleri için mağlûb olmuşlardır. Nitekim Âyet-i Celile'de :

وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كُرَّتُكُمْ فَلَمْ تَغْنُ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ
الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَتَوَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ

«Huneyn günü çokluğunuz size ucub vermişdi de bu, size bir şey'i gidermeye yaramamıştı. Yeryüzü, o genişliğine rağmen, başınıza dar gelmişti. Nihâyet gerisin geri döntüp gitmişsiniz.» (9 - Tevbe: 25) buyurmuştur.

İbn Uyeyne'nin rivâyetine göre Eyyûb aleyhisselâm :

— Allah'ım, beni bu belâ ile ibtilâ ettin, fakat ben dâimâ senin emr ü irâdeni, arzû ve isteklerim üzerine tercih ettim, dedi. Kendisine :

— Bu şekil davranma kaabiliyeti sana nereden geldi? diye nidâ gelince, Eyyûb aleyhisselâm başına toprak serpererek :

— Senden geldi, yâ Rab, demek sûretiyle, bu ciheti unuttuğundan ötürü hemen rücû' ederek o imkânı bahşedenin Allah Teâlâ olduğunu bildi. Bunun için Allah Teâlâ :

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا

«Allah'ın size lûtf u merhameti bulunmasa, hemen hiç biriniz ebediyyen temize çıkamazdı.» (24 - Nûr: 21) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem de insanların hayırlısı olan Ashâb'ına hitâben :

مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يُجْبِيهِ عَمَلُهُ وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ تَغْمَدَنِي اللَّهُ بِرَحْمَتِهِ

böyle şeyleri düşünmek en büyük günahlardandır. Allah Teâlâ bir peygamberi bu şekilde ibtilâ etmez. Meselâ, İbrâhîm'i oğlunu kurban kesmekle, Yâkub'u oğlunu kaybettirmekle, İshâk'ın göz nûrunu almakla ibtilâ etmiştir. Bunlarla Urviya arasında hiç bir benzerlik yoktur. Kur'an-ı Kerim'in bu husûs ile alakalı âyetinden anlaşıldığı gibi, Dâvud aleyhisselâm'ın zellesi: Dâvâcı: «Bu adamın 99 koyunu ve benim de tek koyunum olduğu hâlde bunu da elimden almak istiyor.» demesi üzerine, dâvalının müdâfaasına lüzum görmeden hemen hüküm verip: «Sana zulmetti» demesidir. İşte zellesi budur. Diğer hikâyeler tamâmen uydurma ve asılsızdır.

1-GURUR, KENDİNİ BEĞENME 2-BELAYA UĞRAMA 3-VAZGEÇME
4-BÜDRAMA

— Sizden hiç birinizi ameli kurtaramaz, buyurdu. Kendisine :

— Seni de kurtaramaz mı? diye sormaları üzerine, Resûl-i Ekrem :

— Beni de kurtaramaz, ancak Allahu Teâlâ beni rahmetine daldırır-
sa başka, buyurmuştur. (760) Bunu dinleyen Ashâb-ı Kırâm'ı, o kadar
temiz kalbleri ve hâlis amelleri karşısında :

— Keşke saman, çer-çöp ve toprak olaydık, derlerdi. Daha nasıl olur
da aklı başında bir insan ameline mağrûr olur, nazlanır da kendi âkıbe-
tinden korkmaz.

İşte bütün bunlar, ucub hastalığını kalbden çıkarmanın belli başlı
ilâçlarıdır. Ne zaman insânın kalbine ucub gelirse, hemen bu ni'metin
elinden gitme tehlikesini gözönüne alarak, ucubdan vaz geçmelidir. Hat-
tâ kâfirlere bakarak, daha önce bir günâh işlemedikleri hâlde nasıl fâ-
sık ve kâfir olduklarını düşünüp bu âkıbete uğramaktan korkmalı ve hiç
bir cinâyeti olmayanı, bu mânevî ni'metlerden mahrûm etmekte aldırış
etmeyen ve hiç bir karşılıksız bağışta bulunan Allahu Teâlâ'nın verdiği
ni'metlerden de geri döneceğini hâtırlayarak kendine çeki-düzen verme-
lidir. Nice mü'minler mürted, nice âbidler fâsık olmuşlardır. Bunu fikr
eden, düşünen kimsede artık ucub nâmına bir şey kalmaz.

Her şey'i Allah bilir.

15 inci BEYÂN :

KENDİSİYLE UCUB³ YAPILAN ŞEYLERİN KISIMLARI VE MUFASSAL TEDAVİ ÇARELERİ

Bilmiş ol ki, insan çeşitli şeylerle ucublanabilir. Kibirlendiği şeyler
sebebiyle olan ucubunu anlattık. Bâzan da kendileri ile kibirlenmediği
şeylerle de ucublanır. Meselâ, cehâletini süsleyen hatâlı görüşü ile de
kendini beğenebilir. Bunun için insân oğlunun kendisiyle ucublanabileceği
şeyler sekizdir :

İNSÂNIN UCUBUNA YOL AÇAN ŞEYLER :

1 — Bedeniyle ucublanmaktır. Boy, bos, endâm, şekil, kılık ve kı-
yâfet, güzellik, vücûd tenâsübü ve ses güzelliği gibi şeylerle kendini be-
ğenmek gibi. Her an zevâle mâruz kalacağını ve kendisine Allah'ın bir
lûtfu olduğunu unutarak güzel tarafı ile övünür ve ucublanır. Bunun
tedâvisi, güzellik ile yapılan kibrin tedâvisinde anlattığımız gibi; yaradı-
lışında, yaşayışında ve ölümünden sonraki pislik hâllerini, o güzel endâ-

(760) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivayet etmişlerdir.

1-GURURLU 2-ISLAMİYETDEN ÇIKAN 3-TAFSİLATLI 4-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 5-BİLGİSİZLİK 6-SON, BİTME

minin nasıl çürüyüp herkesin nefret edeceği bir lâşe hâline geleceğini akletmesidir.

2 — Kuvvet ve ceberüttur. Âd kavmi gibi. Nitekim bunlar hakkında

Allahu Teâlâ: **مَنْ أَشَدُّ مِقَاوَةً**

«Bizden daha kuvvetli kim

vardır?» (41 - Fussilet: 15) dediklerini haber vermiştir. «Uc» da kuvvetine güvenerek ucublandı. Mûsâ aleyhisselâmın ordusunu bastıracak bir dağ omuzlandı ve başı üzerine aldı. Hz. Mûsâ beddûa etti de başındaki dağ yarıldı boynuna geçti ve Hudhud kuşu hafif olduğu hâlde gagası ile beynini yardı. Uc kuşa mukaavemet edemiyerek öldü. Mü'min de bâzan kuvvetine güvenebilir. Nitekim Süleymân aleyhisselâm bir akşam: «Ben bugün yüz âilemle temâs ederim ve yüz oğlum olur.» dedi. Bu sözü söylerken «İnşâallah» demediği için umduğunu bulamadı. Dâvud aleyhisselâmın: «Beni imtihân edersen sabrederim» sözü de bunun gibidir. Kendine güvendi, fakat kadına sabredemedi.

Kuvvet ile kendini beğenmek, harblerde saldırganlığa, tehlikeye atılmağa ve kötülük yapan herkes ile vuruşmağa sebep olur. Kuvvetle ucublanmanın tedâvisi, yukarda anlattığımız gibi, bir günlük sıtma hastalığının kendisini bitâb düşüreceğini ve onu verenin çeşitli sebeblerle tekrar alabileceğini düşünmektir.

3 — Akıl ve zekâsı ile, din ve dünyâ işlerinde ince ve mühim noktaları anlayabilmektir. Bunun alâmeti de diktatörlük, kendi görüşlerinde ısrâr, istişâreden kaçınmak, görüşlerine uymayanları techîl etmek, âlimlerin huzûruna saygısızca çıkmak ve onlara ihânet etmek gibi hâllerdir.

Bunun tedâvi çâresi, Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği bu akıl ni'metine şükretmek, bunun her hangi beyin ve rûh hastalığı ile sarsılabileceğini düşünüp korkusunu saklamak, aklını ve ilmini küçümsemek, kendine ilimden az miktar verildiğini hâtırlamak, aklını beğenmemek, ahmakların da kendi akıllarını beğendikleri için insanlar nezdinde nasıl gülünç düştüklerini ve bilmeyerek bunların derekesine ineceğini düşünerek bundan kaçınmaktır. Çünkü akılsızlar bir vakit bunu kabul etmezler. Aklının derecesini kendisinden değil, başkalarından öğrenmesi daha doğru olur. Dostlarından ziyâde düşmanlarından öğrenmelidir. Çünkü etrâfında yaltaklık edenler, onu medhederler, o da aldanıp kendini beğenebilir.

4 — Asâletle övünmektir. Hâşimi'lerin asâletleri ile övünmeleri gibi. Hattâ bâzıları asâletleri sebebiyle herkesin kendilerine köle olduğunu, yine bu sâyede afvedileceklerini sanmışlardır.

1-BÜYÜKLÜK 2-GURUR, KENDİNİ BEĞENME 3-ŞİYNİNE ALDI
3-FAZLA 4-ASİLZADALIK

Bunun tedâvi çâresi, atalarının yolunda gitmenin, onlardan olmasını sanmanın cehâlet olduğunu, şâyet onlara uyuyor, onların yolundan gidiyorsa onlarda ucub olmadığını, dâimâ korkunun hâkim bulunduğunu, kendilerini yerip herkesi büyük gördüklerini bilmek; onların şerefleri, haseb ve neseble olmayıp ilim, amel ve güzel ahlâk ile olduğunu bilerek bu vasıflarla şereflenmeğe çalışmaktır. Şurayı da unutmamalıdır ki, aynı kabileden olduğu hâlde, imansızlığı sebebiyle köpeklerden kötü, domuzlardan âdi derekeye düşenler de vardır. Nitekim Allahu Teâlâ :

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ
لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ ۚ

«Ey insanlar, doğrusu biz, sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler hâline koyduk ki, birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şübhesiz, Allah katında en kıymetliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır.» (49 - Hucürât: 13) Yâni bir asılda toplandığınız için neseblerinizde fark yoktur. Nesebin faydasının tanışıp bilişmek olduğunu, sonra da şerefin nesebde olmayıp takvâda olduğunu beyân buyurdu. Resûl-i Ekrem'e :

— İnsanların en akıllısı, en keremlisi kimdir? diye sorulduğundan, Resûl-i Ekrem :

— Benim mensûb olduğum âileye mensûb olanıdır, buyurmadı da :

أَكْرَمُهُمْ أَكْرَمُهُمُ لِلْمَوْتِ ذِكْرًا وَأَشَدُّهُمْ لَهٗ اسْتِعْدَادًا ۚ

«— Onların en keremlisi, ölümü en çok hâtırlayıp onun için en çok hâzırlananıdır.» (761) buyurdu.

Allahu Teâlâ'nın : «En keremliniz, en çok müttaki olanınızdır.» buyurduğu Âyet-i Celile'nin sebep-i nüzûlü şöyledir :

Hız. Bilâl ezan okuyup müezzinlik yaptığı vakit, Kureyş'in ileri gelenlerinden Hişam'ın oğlu Hâris, Amr'ın oğlu Süheyl ve Useyd'in oğlu Hâlid: «Şu köle mi bize müezzinlik edecek.» demeleridir. Resûl-i Ekrem de :

إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عِبَةَ الْجَاهِلِيَّةِ كُلِّكُمْ بَنُوا أَدَمَ وَأَدَمُ مِنْ ثَرَابٍ

(761) İbn Mâce, İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

«Allahu Teâlâ câhiliyyet övünmelerini sizden kaldırdı. Hepiniz Âdem'-in evlâdlarısınız, Âdem ise topraktan yaratılmıştır.» (762) buyurmuştur.

Diğer bir hadîsde de şöyle buyurulmuştur :

يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ لَا تَأْتِي النَّاسَ بِالْأَعْمَالِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَتَأْتُونَ
بِالدُّنْيَا تَحْمِلُونَهَا عَلَى رِقَابِكُمْ تَقُولُونَ يَا مُحَمَّدُ يَا مُحَمَّدُ فَأَقُولُ هَكَذَا هـ

«Ey Kureyş topluluğu, Kıyâmet günü herkes ameli ile gelirken, siz dünyâyı boynunuza yüklenmiş olduğunuz hâlde gelmeyin. O zaman : «Yâ Muhammed, yâ Muhammed» diye seslenirsiniz. fakat ben de şöyle derim, yâni tarafınıza hakmam.» (763)

Resûl-i Ekrem böyle buyurmakla, dünyâyı meylederlerse, neseblerinin kendilerine fayda vermeyeceğini bildirdi.

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ «Önce en yakın hısımlarını

korkut.» (26 - Şu'arâ: 214) Âyet-i Celile'si nâzil olduğu zaman, Resul-i Ekrem onları isim isim çağırarak :

— Ey falancanın oğlu falan, ey falanın oğlu falan, diye çağırarak ikaz etti. Hattâ :

يَا فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ يَا صَفِيَّةُ بِنْتُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَمَّةُ رَسُولِ اللَّهِ
أَعْمَلًا لَا لِنَفْسِكُمْ فَإِنِّي لَا أَعْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا هـ

«Ey Muhammed'in kızı Fâtıma ve ey Abdülmuttalib'in kızı, Muhammed'in halası Safiye, kendiniz için amel ediniz; ben Allah katında sizden bir şey önleyemem.» (764) buyurdu.

Bütün bunları anılayıp şerefının takvâyâ bağlı olduğunu ve tevâzu'nun, atalarının âdeti bulunduğunu bilen kimse, takvâ ve tevâzu'da onlara uyar. Aksi hâlde kendi lisan-ı hâliyle kendi esâletine hakaaret etmiş

(762) Ebû Dâvud ve Tirmizi, Ebû Hureyreden rivâyet etmiştir. Tirmizi hasen olduğunu söyledi. Fakat «İnsanların en keremlisi» ziyâdesi garibdir.

(763) Taberânî, İmrân b. Husayn'den rivâyet etmiştir.

(764) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

olur. Kendini onlara nisbet edip takvâ, tevâzu, korku ve şefkatte onlardan ayrılması bu neticeyi verir.

Şâyet, evet Resûl-i Ekrem Fâtıma ve Sâfiyye'ye (Allah her ikisinden de râzı olsun): «Ben sizi her şeyden muğni kılamam.» dedikten

sonra: **إِلَّا أَنْ لَكُمْ رَحِمًا سَأَبْلُهَا بِإِلَهِهَا**

«Ancak sizin bir mahremiyyetiniz var. Onu ben ıslaklığı ve tazeliği ile yaşartırım.» (765) ve yine:

أَنْتَرَجُوا سُلَيْمٌ شَفَاعَتِي وَلَا يَرْجُوها بَنُو عَبْدِ الْمُطَّلِبِ

«Süley m kabilesi şefâatimi umar da Muttalib oğulları ummaz mı?» (766) buyurdu.

Bu rivâyetler, yakınlarına husûsî bir şefâatın yapılmasına delâlet etmez mi? dersin.

Bilmiş ol ki; her müslüman Resûl-i Ekrem'in şefâatini bekler. Asıl olan akrabası da bunu öncelikle bekler, fakat müttakilerden olup, Allah'ın gazabına uğrayanlardan olmamak şarttır. Allahu Teâlâ gazablandığı kimseye şefâat, müsâadesi vermez. Zira günahların bir kısmı vardır ki, Allah'ın mekrini, gazabını çeker. Bu hususta şefâate izin verilmez. Bir de şefâat sâyesinde afvolacak kısımları vardır. Âdetâ hükümdâra karşı işlenen suçlar gibi. Öyle suçlar var ki afvettirme cesâreti kimsede görülmez. Günahlarda da hüküm böyledir. Öyle günahlar var ki bunlara şefâat yapılamaz ve şefâat ile bunlar önlenemez. Allahu Teâlâ:

وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ أَرَادَ تَضَى «Peygamberler Allah'ın hoşnûd ol-

duğu kimselerden başkasına şefâat edemezler.» (21 - Enbiyâ: 28).

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ «O'nun izni olmadık-

ça nezdinde şefâat edecek kim?» (2 - Bakara: 255),

(765) Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir

(766) Taberâni rivâyet etmiştir.

«Allah'ın وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ»

katında, kendisine izin verilenlerden başka kimse şefâat edemez.» (34 - Sebe': 23).

«Artık onlara. فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ»

şefâat edicilerin şefâati fayda vermez.» (74 - Müddessir: 48) buyurmakla bunlara işâret etmiştir.

Günahlar, şefâat kabul edip etmemek üzere ikiye ayrıldığına göre, korku da borç olmuş olur. Şâyet her günâh şefâati kabul etse, Resûl-i Ekrem Kureyş'e itâat ile emretmez ve Fâtîme'yi isyandan men'etmezdi. Bizâtihi kâmil olduğu için kendisine şefâat ederdi. Şefâati unumak sûretiyle takvâyı terkedip isyâna dalmak, bir hastanın akrabasından olan bir hekime itimâd ederek kendisini tehlikelere atmasına benzer. Zira tabib, her hastalığı değil, bazı hastalıkları tedâvi edebilir. Artık tabibe bel bağliyerek, hastanın zararlı yemekleri yemesi câiz olmaz. Çünkü tabib, her hastalığa müdâhale edemez. İşte peygamber ve sâlihlerin yakınlarına ve mensublarına yapılacak şefâatlerini de bu şekilde anlamak gerekir. Bu idrâk ve anlayış, bir ân korku ve mahzûru ortadan kaldırmaz. Nasıl kaldırsın, peygamberden sonra en hayırlı halefi Sahâbe-i Kirâm olduğu hâlde onlar bile toz-toprak olmağı temennî etmişler. Âhiret korkusundan dolayı hayvân olmağı istemişlerdir. Hâlbuki bunlar kalbleri temiz, amelleri güzel ve olgun takvâ sâhibi insanlardır. Mahzâ kendilerine mahsûs olarak Resûl-i Ekrem'den Cennet'le müjdelendikleri hâlde, sırf peygamberimizin şefâatine bağlanmamışlar, bunun içindir ki, korku ve haşyeti bir ân olsun gönüllerinden çıkarmamışlardır. Sohbet ve öncülükte onlar gibi olmayan, onların seviyesine hiç bir sûretle ulaşamıyanlar, nasıl şefâate güvenebilirler?

5 — Dindarlık ve ilme nisbetle olmayıp zâlim hükümdarlara mensûb olmakla şereflenmek ve ucublenmektir. Bu ucub, sırf cehâletten başka bir şey değildir.

Bunun ilâcı, hükümdarların zulümlerini, dinî ifsâdlarını, Allah katında menfûr olduklarını, bunun neticesi olarak Cehennem'deki korkunç suratlarını ve pis kokularını görecektir. Onlardan nasıl nefret edeceğini ve uzaklaşacağını düşünerek onlarla övünmemektir. Kıyâmet günü hak sâhiblerinin nasıl yakalarından yapışacağını, meleklerin boyunlarından

1-DOKTOR 2-NİYET, DUA 3-GURUR, KENDİNİ BEĞENME
4-BİLGİSİZLİK 5-BOZMA 6-NEFRET EDİLEN

yakalıyarak onları nasıl Cehenneme sürükleyeceğini görse, onlardan tamâmı ile nefret eder. İt'e, hîzır'a intisâbı, onlar üzerine tercih ederdi. Zulümden korunmuş zâlimlerin çocuklarına yakışan onlarla övünmek degil, Allah'a şükredip onlar için istiğfardır. Bunlarla ucublanmak cehâlettir.

3 6 — Evlâd, akraba, hizmetçi, yardımcı ve adamlarının çokluğu ile ucublanmaktır. Nitekim kâfirlerin söylediklerini haber vermek üzere Al-

lahu Teâlâ : نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا ۖ «Malları ve çocuk-

ları en çok olan bizleriz.» (34 - Sebe' : 35) buyurmuştur. Mü'minler de Huneyn cenginde : «Biz kalabalığız, yenilmeyiz.» diyerek ucublandı ve nihâyet yenildiler.

Bunun da tedâvi çâresi, kibir kısmında anlattıklarımızdır. Kendisinin ve adamlarının za'fiyetini ve nihâyet kâr veya zarar getirmeyecek âciz yaratıklar olduklarını düşünerek bunlarla böbürlenmemek ve Allah'ın izniyle nice az kuvvetlerin büyük kuvvetleri mahvettiğini gözönünde bulundurmaktır. Sonra öldüğü vakit, onlardan nasıl ayrılıp tek başına zelil bir vaziyette mezâra gireceğini, adamlarından hiç birinin kendisiyle mezâra girmeyeceğini, kendisini yılanlara, akreblere, kurtlara ve nihâyet çürümeğe terkedeceklerini, en şiddetli ihtiyâc ânında kendisine bir fayda sağlamıyacaklarını, hattâ Kıyâmet günü kendisinden kaçacaklarını düşünmektir. Nitekim Âyet-i Celile'de şöyle buyurulmuştur:

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ۖ

«O gün, kul; kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve oğullarından kaçar.» (80 - Abese: 34 - 36)

En dar zamânında senden ayrılan ve en muhtâc olduğun zaman senden kaçan kimselerden sana ne hayır gelir? Nasıl olur da mezarda, mahşerde ve sıratda sana faydası olmayan şey'e ucublanırsın? Senin hayât ve memâtına mâlik olup, sana her türlü hayır ve zararı irase muktedir olan ve fazl u keremiyle amelinin mükâfatını sana verecek olan Allah'ı unutur da, bu gibi faydasız şeylere nasıl bel bağlarsın? demek sûretiyle adamları ile ucublanmamaktır.

7 — Mal ile böbürlenmek ve kendini beğenmektir. Nitekim Allahu Teâlâ iki bahçe sâhibinden haber vermek üzere :

1-MENSUB OLAN	3-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME	6-ÖLÜM
2-DOMUZ	4-ZAYIFLIK	5-ÖYÜNME
		7-KUVVETLİ

«Ben malca senden zengin, **أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا**»

nüfusca da senden daha itibarlıyım.» (18 - Kehif: 34) dediğini bildirmiş-
tir. Resûl-i Ekrem bir gün bir zenginin yanına fakîrin oturduğunu, buna
memnûn kalmayan zenginin eteklerini topladığını görünce :

«Yoksulluğunun sana bu-
أَخْشَيْتَ أَنْ تَعْدُوَ إِلَيَّ فَتَمْرُهُ»

laşacağından mı korktun?» (767) buyurdu. Adamın bu davranışı, malı
ile ucublanması idi.

Bunun tedâvi çâresi, servetin âfetlerini, ondaki kul haklarını ve gaa-
ilelerini düşünmektir. Yoksulluğun faziletini, Cennet'e ilk önce yoksul-
ların gireceklerini ve kendisinden daha çok nice zenginlerin bulunaca-
ğını düşünerek ucubunu kırmaktır. Ayrıca Resûl-i Ekrem'in :

**بَيْنَمَا رَجُلٌ يَتَخَبَّرُ فِي خَلَةٍ لَهُ قَدْ أَحْبَبَتْهُ نَفْسُهُ إِذْ أَمَرَ اللَّهُ الْأَرْضَ
فَأَخَذَتْهُ فَهُوَ يَجْلُجِلُ فِيهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ**

«Adamın biri sırtındaki iyi elbiseyi giyip de kendisini begendiği için
sallana sallana gezerken, Allahu Teâlâ yere emretti ve yer onu içine çek-
ti. O adam Kıyâmete kadar her gün yere batmaktadır.» (768) buyurdu-
ğunu da hâtırlamalıdır.

Resûl-i Ekrem bu hadisi ile malı ile böbürlenenenlerin ukubetlerine işâ-
ret etmiştir. Ebû Zer (R.A.) diyor ki: «Resûl-i Ekrem ile mescide gir-
miştik. Resûl-i Ekrem :

— Başımı kaldırı, dedi. Ben de başımı kaldırdım, iyi elbise giyen bir
adam gördüm. Tekrar Resûl-i Ekrem :

— Başımı kaldırı, buyurdu. Kaldırdım, bu def'a da eski elbise giyen
bir insan gördüm. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

يَا أَبَا ذَرٍّ هَذَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنْ قَرَابِ الْأَرْضِ مِثْلَ هَذَا

(767) Ahmed, «Zühd» unde rivayet etmiştir.

(768) Buhâri ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

— Ey Ebâ Zer, şu eski elbiseli o yeni elbiseliden yer dolusu kadar hayırlıdır.» (769) buyurduğunu da düşünsün.

Ayrıca; Zühd, Dünyânın Zemmi, Malın Zemmi, Kitâbları'nda anlatıklarımızın hepsi, Allah katında zenginlerin hakirliğini ve fakirlerin şerefini anlatmaktadır. Bunları bildikten sonra daha bir mü'min için serveti ile ucublanmak düşünülebilir mi? Belki bütün bunları bilen bir müslümân, serveti helâlinden kazanarak meşrû yola sarfedip edemediği ve malın hakkını verip veremediğini düşünerek dâimâ korku içerisinde olur. Ve bilir ki, bunlara riâyet etmeyenlerin sonu hüsrândır. Daha nasıl olur da serveti ile ucublanır?

8 — İsâbetsiz ve yanlış görüşleri ile ucublanmaktır. Nitekim Allahu

Teâlâ: «Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse, kötülüğü hiç işleme-

yene benzer mi?» (35 - Fâtır: 8), Diğer âyette :

 «Hâlbuki onlar, iyi şey yaptıklarını sanıyorlar.» (18 - Kehf: 104) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem bu gibilerin son zamanda çoğalacağını ve geçmiş ümetlerin bu sebeble helâk olduklarını haber vermiştir. Zira onlar fırkalara ayrıldı, her fırka kendi görüşünü beğendi. Bütün bid'ât sâhibleri ve sapıklar, kendi adamlarını beğendi, bid'atlerini tasvib ettiler. Bid'ât ile böbürlenmek, şehvetin arzûlarını hak ve hakikat sanarak güzel görmek- tir.

Ucbun bu nev'inin tedâvisi, diğerlerinden daha zordur. Zira hatâli görüşe sâhib olan, görüşünün hatâ olduğunu bilemez. Çünkü hatâsını bilse, ondan dönerdi. Bilinmeyen hastalığı tedâvi de zordur. Cehâlet de bilinmeyen bir hastalık olduğu için, onun da tedâvisi zordur. Çünkü bilen bir kimse, bilmeyen bir kimseye kusûrunu söyler ve onu düzeltir, fakat bilmediği hâlde bilmez olduğunu bilemeyenlere söz anlatmak zordur. Çünkü o, lâf dinlemez. Kendini helâk edecek bir belâyâ mübtelâdır. Buna rağmen o, bunu bir ni'met sanır. Artık bunun tedâvisi mümkün olur mu? Bunun tedâvisi, dâimâ kendini hatâda görmeğe, çalışmak, kendini beğenmemek; ancak kitab, sünnet ve sahîh akla müstenid olanı kabûl etmektir. İnsân, şer'in ve aklın delillerini ve şartlarını, mugalâta edecek yerlerini ancak iyi bir düşünce, tam akıl ve ciddi sa'y u gayretle bilebi-

(769) İbn Hibbân «Sahîh»inde rivâyet etmiştir.

1-KÖTÜLENME

2-KÜÇÜK

3-DİNE BATIL OLAN YENİ ŞEY

4-BİLGİSİZLİK

7-ŞERİ NASİHAT

8-YANILTMA

1
1ir Bununla beraber bâzı husûslarda da galat edebilir. En doğrusu, kendisini ömrü boyunca ilme bağlamayan kimse, mezhebler ile uğraşmayıp Allahu Teâlâ'nın bir olup, ortağı ve dengi olmadığına, benzeri bulunmadığına, işitici ve görücü olduğuna, Resûlünün bütün haber verdiklerinde doğru olduğuna inanmalı; selefin yolunda yürümeli, üzerinde fazla durup teferruâta dalmadan kitab ve sünnete iman etmelidir. Günahlardan kaçınarak, ibâdete devâm etmek ve müslümanlara şefkat etmek üzere takvâ ile meşgul olmalıdır.

2 3
Şâyet böyle sathî ma'lûmatla mezheblere, bid'atlere ve akaaidde taassuba saplanırsa, anlamadığı yerde helâke gider. İşte ilimden başka bir şey ile meşgul olacak kimsenin din nâmına yapacağı budur. Fakat tamâmen kendisini ilme veren ve ömrü boyunca ilim ile meşgul olacak olan kimse için, ilk ve en mühim olanı, delil ve delilin şartlarını bilmektir. Bu da çok uzun sürer. Bu yoldan yakın ve mârifete ulaşmak cidden zordur. Buna ancak, Allah'ın nûru ile te'yîd edilmiş kuvvetli kimseler erişebilir. Böyle bir adam ise ender bulunur. Allahu Teâlâ'dan sapıklıktan korunmamız için yardım diler ve cehâletin hayâllerine uymaktan O'na sığınırız.

7 8
Kibir ve ucub kitâbı burada tamâm oldu. Yalnız Allah'a hamd ederiz. O'na sığınırız. O, ne güzel muhâfızdır. Havl ve kuvvet ancak O'na mahsustur.

O'na hamdeder, Resûlüne ve âl ve ashâbına salât u selâm ederiz.

(İhyâ - Cilt: 3 - Kitâb 9'un sonu)

1-HATA

2-DİNDE BATIL GIKAN YENİ FİYLER

3-ŞAİDƏLƏR

4-TARAFLILIK

5-KUVVETLENDİRME

6-BİLGİSİZLİK

7-KENDİNİ ÜSTÜN GÖRME

8-KENDİNİ BEĞENME

9-GÜÇ

Ihyâu 'Ulûmid-Dîn (Cilt : 3)

Rub'u'l- Mühlikât

ONUNCU KİTÂB

KİTÂBU ZEMMÎ'L-GURÛR GURURU ZEMM KİTABI

(MUKADDİME VE İKİ BEYÂNDAN MÜTEŞEKKİLDİR) 811-813

1 inci BEYÂN : GURÛRUN ZEMMÎ, HAKİKATİ VE MİSÂLLERİ 813-833

2 nci BEYÂN : MAĞRÛR OLAN DÖRT SINIF İLE HER SINIFIN
FİRKALARI. 833-879

and many of the other cases in which the patient has been treated with the same method. The results of the treatment have been very satisfactory in many cases, and the patient has been able to return to his normal state of health. The treatment is very simple and can be carried out by any physician. It is a very effective method of treating the disease and is well tolerated by the patient. The results of the treatment have been very satisfactory in many cases, and the patient has been able to return to his normal state of health. The treatment is very simple and can be carried out by any physician. It is a very effective method of treating the disease and is well tolerated by the patient.

The results of the treatment have been very satisfactory in many cases, and the patient has been able to return to his normal state of health. The treatment is very simple and can be carried out by any physician. It is a very effective method of treating the disease and is well tolerated by the patient. The results of the treatment have been very satisfactory in many cases, and the patient has been able to return to his normal state of health. The treatment is very simple and can be carried out by any physician. It is a very effective method of treating the disease and is well tolerated by the patient.

KITABU ZEMMIL GURUR GURURU ZEMM KİTABI

The results of the treatment have been very satisfactory in many cases, and the patient has been able to return to his normal state of health. The treatment is very simple and can be carried out by any physician. It is a very effective method of treating the disease and is well tolerated by the patient. The results of the treatment have been very satisfactory in many cases, and the patient has been able to return to his normal state of health. The treatment is very simple and can be carried out by any physician. It is a very effective method of treating the disease and is well tolerated by the patient.

The results of the treatment have been very satisfactory in many cases, and the patient has been able to return to his normal state of health. The treatment is very simple and can be carried out by any physician. It is a very effective method of treating the disease and is well tolerated by the patient. The results of the treatment have been very satisfactory in many cases, and the patient has been able to return to his normal state of health. The treatment is very simple and can be carried out by any physician. It is a very effective method of treating the disease and is well tolerated by the patient.

The results of the treatment have been very satisfactory in many cases, and the patient has been able to return to his normal state of health. The treatment is very simple and can be carried out by any physician. It is a very effective method of treating the disease and is well tolerated by the patient. The results of the treatment have been very satisfactory in many cases, and the patient has been able to return to his normal state of health. The treatment is very simple and can be carried out by any physician. It is a very effective method of treating the disease and is well tolerated by the patient.

The results of the treatment have been very satisfactory in many cases, and the patient has been able to return to his normal state of health. The treatment is very simple and can be carried out by any physician. It is a very effective method of treating the disease and is well tolerated by the patient. The results of the treatment have been very satisfactory in many cases, and the patient has been able to return to his normal state of health. The treatment is very simple and can be carried out by any physician. It is a very effective method of treating the disease and is well tolerated by the patient.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsûstur (O'na hamdederim). O Allah ki, bütün işlerin anahtarı O'nun elinde, hayır ve şerrin açacakları O'nun kudretindedir. Dostlarını karanlıktan aydınlığa çıkaran ve ezeli ilminde imân etmiyeceklerini bildiği düşmanlarını da, şehvî arzularının batıklığı içinde bırakan Odur.

Kıyâmete kadar devâm edecek olan salât ve selâm, insanları şübhe karanlıklarından çıkarıp, nurlu yola hidâyet eden Hz. Muhammed'e, dünyâ hayâtı ve şeytânın aldatamadığı Âl ve Ashâb'ı üzerine olsun.

★

Bundan sonra bilmiş ol ki; saâdetin anahtarı zekâ ve uyanıklık, şekaavetin kaynağı ise, gaflet ve aldanmaktır. Allahu Teâlâ'nın kullarına verdiği ni'metler arasında imân ve mârifetten daha büyüğü yoktur. Buna da ancak basiret nûru ile genişleyen kalb sayesinde erişilir. Küfür ve mâsiyetten de büyük felâket olamaz. Buna da cehâlet zulmetiyle körleşen kalblerden başkası dâvet etmez. Basiret sâhibi kimselerin kalbleri:

كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ مِثْلُهَا كَوْكَبٌ
دُرِّيٌّ وَقَدْ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ
زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ هـ

«İçinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir, cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, nerde ise yağın kendisi aydınlatacak.» (24 - Nûr: 35), kalbleri aldanmış olanlar ise :

1-BELAYA UĞRAMA

2-HABERSİZLİK

3-İSYAN

4-BİLGİSİZLİK

أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرِ لُجِّي يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا
فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ

«Veyâ engin denizin karanlıklarına benzer. Onu, üstüste dalgalar ve dalgaların üstünde de bulutlar örter; karanlıklar üstünde karanlıklar; in-sân elini uzattığı zaman, nerde ise onu bile göremez. Allah'ın nûr vermediği kimsenin nûru olmaz.» (24 - Nûr: 40)

Aklı başında olanlar, Allahu Teâlâ'nın hidâyetlerini dilediği ve gönüllerini islâm ve hidâyet nûru ile genişlettiği kimselerdir. Aldananlar da Allahu Teâlâ'nın, kendi irâdeleri üzerine saptırdığı ve kalblerini hakkı kabûlden daralttığı kimselerdir. Aldanmış, hidâyeti kabûl etmeyen, gözü açılmayan, körlükte ve cehâlet karanlığında kalan, nefsânî arzularını rehber ve şeytânî kılavuz kabûl eden kimsedir. İmân nûru ile aydınlanmayıp bu dünyâda basiretleri kör olanlar, Ahirette daha kör ve daha sapık yoldadırlar.

Şekaavetlerin anası ve² tehlikelerin kaynağının gurûr³ ve aldanma olduğu bilindikten sonra, gururdan korunmak için, gurûrun müdâhalesi ve yollarını açıklamakla, çoğunlukla gurûra nereden ve nasıl düşüldüğünü tafsilâtıyla bildirmek gerekmektedir. Kullardan muvaffak olanlar, âfat⁴ ve fesâdın giriş yerini bilip ondan korunan ve basiretli davranan kimselerdir. Şimdi biz gurûr yollarının çeşitlerini, içi⁵ çirkin olduğu hâlde başlangıçta güzel görünerek sâlihler, âlimler ve kadılardan aldananları anlatmağa çalışacağız. Onların nasıl gâafil avlanarak aldandıklarını bildireceğiz. Her ne kadar sayılamıyacak derecede çok şekilleri varsa da vereceğim misâller ile, başkasına ihtiyaç kalmayacak şekilde hepsini açıklamış olacağım. Her ne kadar aldananların fırkaları pek çok ise de, bunları dört sınıfta toplamak mümkündür.

Birinci sınıf ulemâ, ikinci sınıf âbidler, üçüncü sınıf tasavvufcular, dördüncü sınıf da servet sâhibleridir. Aldanan her sınıfta bir çok fırkalar ve her fırkada da muhtelif aldanma yolları vardır. Bunlardan bir kısmı münker'i⁷ mârûf, kötüyü iyi görür. - Harâm servet ile câmi¹⁰ yapıp onları süsleyenler gibi -. Bâzıları da yaptıkları işlerin kendi namlarına mı, yoksa Allah rızası için mi olduğunu aramayan kimselerdir. Va'zlarında halkın teveccühüne mazhar olup mevki kazanmak için va'z eden vâizler¹² gibi. Bir kısmının mühim olmayan şey'i ehemim üzerine tercih etmesi, diğer bir kısmının nâfileyi farz üzerine takdim etmesi, bir diğerinin de, özü bırakıp kabuk ile uğraşması gibi. Namazda aranan huzûru bırakıp

- 1-BİLGİSİZLİK 2-BELAYA UĞRAMA 3-BÜYÜKLENME 4-BELALAR
5-HAKİM 6-HABERSİZ 7-YASAK 8-İYİLİK 9-TOPLAMA 10-NAIL
12-NASİHATÇI 13-DAHA MÜHİM

mahâric-i hurûf ile uğraşmak gibi. Ve daha bir çok çeşitleri vardır ki, bunlar ancak misâlleri ile açıklanır.

Şimdi biz³ gurûru zemmedip hakikatini ve haddini anlattıktan sonra âlimlerin gurûrunu anlatmağa çalışacağız.

1 inci BEYÂN : GURÛRUN ZEMMÎ, HAKİKATİ VE MİSÂLLERİ

Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ'nın :

فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ

«Dünyâ hayâtı sakın sizi aldatmasın. Allah'ın afvına güvendirerek şeytân sizi ayartmasın.» (31 - Lukman: 33),

وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ أَنْفُسُهُمْ وَرَبُّهُمْ وَغُرَّتْكُمْ الْأَمَانَةُ

«Fakat sizler kendinizi aldattınız, bize pusu kurdunuz. Allah'ın buyruğu gelene kadar dinde şübheye düştünüz; sizi kuruntular aldattı; sizi şeytanlar Allah'a karşı da ayarttı.» (57 - Hadid: 14) Âyet-i Celile'leri, gurûr bâbında yeter de artar da. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

حَبَّذَا نَوْمُ الْأَكْيَاسِ وَفِطْرُهُمْ كَيْفَ يَغْنُونُ سَهَرِ الْحَقِّ وَاجْتِهَادُهُمْ
وَمِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ صَاحِبِ تَقْوَى وَيَقِينٍ أَفْضَلُ مِنْ مِلْئِ الْأَرْضِ مِنَ الْفَقْرِ

«Akıllıların uyku ve yemeleri ne güzel şeydir. Onlar nasıl olur da ahmakların uykusuzluğuna ve cehd u gayretlerine aldanırlar. Hâlbuki takvâ sâhibinin bir zerre ameli ve yakını, aldannuşların yer dolusu ibâdetinden hayırlıdır.» (770) Diğer hadiste de :

الْكَيْسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْأَخْقَى مَنْ أَتْبَعَ
نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ

(770) İbn Ebi'd-Dünyâ rivâyet etmiştir.

«Akıllı, nefsinı deneyip ölümden sonrası için çalışan, ahmak da nefsinin arzularına uyup Allah'tan uman kimsedir.» (771) buyurmuştur. Ümin fazileti¹ ve cehlin yerilmesi hakkında, vârid olan her rivâyet, gurûrun zemmine bir delildir. Zira gurûr, cehâletin bir çeşitidir. Çünkü cehâlet, şey'e, olduğunun aksine inanmaktır. Gurûr da cehâlettir. Bununla berâber her cehâlet gurûr ve aldanma değildir. Gurûr ve aldanma, birisi aldandığı yer, diğeri de nereye aldanıyorsa olmak üzere iki şey ister. Ne zaman ki, inandığı meçhûlû hevâsına uygun gelir ve cehâletin sebebi şübhe ve hayâl olursa, gerçekte delil olmadığı hâlde o, bunu delil kabûl ettiği anda cehâlet, gurûr adını alır. Demek ki, gurûr, hevâsına uygun olan şeylerde nefsin sükûn bulduğu ve şeytânın aldatması ile tabiatın meylettığı şeylerdir. Fâsîd bir şübhe ile şimdi veya gelecekte bu gibi şeylerin hayır olduğunu zannedenler, mağrûr ve aldanmışlardır. İnsanların çoğu hatâda oldukları hâlde, kendilerinin hayır üzere olduklarını sanırlar ki, aldanma çeşitlerinin ayrılmasına ve derecelerinin ayrı olmasına rağmen, hepsi mağrûr ve aldanmışlardır. Bunun en açık ve en büyüğü, kâfirlerin, âsîlerin ve fâsikların gurûrudur. Şimdi biz bunları birer mîsâl ile açıklayalım:

BİRİNCİ MİSÂL

Birinci mîsâl, kâfirlerin aldanmasıdır. Bunların bir kısmın, dünyalık ve bir kısmını da şeytân aldatmıştır. Dünyâ hayâtının aldattığı kâfirlere gelince, bunlar, «Peşin, dâimâ veresiyeden hayırlıdır. Dünyâ peşin, âhiret ise veresiyedir. Netice, dünyâ Âhiretten hayırlıdır. Bu bakımdan hayırlı olanı tercih etmek lâzımdır.» dediler ve yine: «Yakin şübhedenden hayırlıdır. Dünyâ zevkleri kat'î, Âhiret ise şübhelidir. Kat'î bildiğimizi şübhelî olan ile değişemeyiz.» derler ki bütün bunlar, İblis'in şu kıyasına benzeyen fâsîd kıyaslardır: Kur'an-ı Kerim'in beyânına göre İblis:

أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

«Ben ondan hayırlıyım; beni ateşden yarattın, onu da topraktan yarattın.» (38 - Sâd: 76) dedi. Allahu Teâlâ buna işaret ederek:

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يَخَفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

«Onlar âhirete bedel dünyâ hayâtını satın almış kimselerdir. Bundan

(771) Tirmizi ve İbn Mâce Şeddâd b. Evs'den rivâyet etmişlerdir.

1-BİLGİSİZLİK 2-BÜYÜKLENME 3-KÖTÜLÜK 4-BİLİNMEYEN
5-İSTEK 6-BOZUK 7-GURURLU 8-İSYANKAR

dolayı kendilerinden azâb kaldırılıp hafifletilmeyecek, onlara yardım da edilmeyecektir.» (2 - Bakara: 86) buyurmuştur. Bu gibi aldanmanın tedâvisi ya imân veya burhandır.

Yalnız imân ile tasdika gelince;

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ ﴿١﴾ «Sizde olanlar tükenir ama Al-

lah katında olanlar sonsuzdur.» (16 - Nahl: 96)

وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِّنْ ذَلِكَ ﴿٢﴾ «Allah katında olan hayırlıdır.» (28-

Kasas: 60), وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿٣﴾ «Ahiret hayırlı ve sonsuzdur.»

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿٤﴾ «Dünyâ hayâtı, (87 - A'lâ 17),

aldanma metâından başka bir şey değildir.» (3 - Âl-i İmrân: 185),

فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ﴿٥﴾ «Dünyâ hayâtı sakın sizi aldatma-

sın.» (31 - Lukman: 33) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem bunları bir çok kâfirlere okumuş ve kâfirlerin bir kısmı, hiç delil aramadan bunları, inanıp tasdik etmiştir. Diğer bir kısmı da:

— Sen gerçek peygamber misin? doğru söyle, demişler, Peygamberimiz de:

— Evet peygamberim, dedikten sonra inandı ve burhan aramadılar. Avâmın imânı budur. Bu sâyede aldanmadan kurtulmuşlardır. Bu tasdik, tefrik yapamayan bir çocuğa velîlerinin, «mekteb oynamaktan hayırlıdır,» dediklerine inanması gibidir.

¹Burhan ve delil ile mârifete gelince; bu da, şeytânın kalbinde ⁴tezvir ettiği bu kıyâsın fesâdının yolunu bilmesidir. Çünkü her mağrûrun aldanmasının bir sebebi vardır. Bu sebep de delildir. Her ne kadar herkes âlimler gibi mukaddimeler kurup sügrâ ve kübrâlar yaparak bir neticeye varamazlarsa da, yine her delil, içinden doğma bir nevi kıyasdan gelir ve bu kıyâsa bağlanır. Şeytânın tanzim ettiği bu kıyâsın iki aslı vardır: Birincisi, dünyânın peşin ve Ahiretin veresiye olmasıdır ki, bu kısım

1- DELİL 7- DAHA BÜYÜK

2- LEZZET

3- AYIRIM

4- YALAN KARIŞTIRMA

5- BAŞLANGIÇ

6- DAHA KÜÇÜK

doğrudur. İkincisi, peşin veresiyeden hayırlıdır, aslıdır ki, burada iltibas vardır. Gerçek böyle değildir. Çünkü peşin, miktar ve maksatta veresiye gibi ise, peşin hayırlıdır. Fakat veresiye daha çok ise, o zaman veresiye hayırlı olur. Zira aldanmış olan bu kâfir, veresiye on dirhem alabilmek için ticâretinde bütün servetini verir.

«Peşin veresiyeden hayırlıdır, malım elimde kalsın.» demez. Tabîb kendisine, sevdiği yemeklerin ilerde zararı dokunacağını haber verdiği anda, hemen onları yemekten vaz geçer. «Peşin veresiyeden hayırlıdır.» deyip bu günkü zevkine bakmaz. Gelecekteki tehlikeyi önlemek için peşin zevklerinden ferâgat eder. Bütün ticâret erbâbı servetlerini eline alır, kara, deniz (ve hava) yolculuklarına katlanır, zahmete girerler. Maksad, peşin paraları ile ilerde ticâret etmektir. Gelecekteki on dirhem, şimdiki bir dirhemden hayırlı olduğuna göre, zaman bakımından dünyânın zevki ile Âhiret zevkini bir karşılaştırır. Dünyânın ömrü, Âhiret ömrünün milyonda biri kadar değildir. Dünyânın ömrü asır ise, Âhiretin ömrü sonsuzdur. Burada biri terketmekle Âhirette milyarları alacakmış gibidir. Sonsuz ve hudutsuz bir mükâfat alacaktır. Nev'i bakımından bir mukaa-yese ederse, dünyâ ni'metlerinin çeşitli sıkıntı ve kederlerle dolu olduğunu, Âhiret zevklerinin ise, sâfi ve her türlü karışıklıktan âri olduğunu görür ki, «Peşin veresiyeden hayırlıdır.» görüşünde galât ettiği ortaya çıkar. Bu, açık bir aldanmadır ki, bunun doğuşu, meşhûr olan «Lâfz-ı âmm»¹ ıtlak edip «Hâss»² murâd etmektir. Aldanmış insan, bunun husûsî mânasından gâflet etmiştir. Zira «Peşin veresiyeden hayırlıdır» diyen ve bu sözü mutlak olarak söyleyen, onun husûsî mânasını murâd etmiştir ki, ikisi bir olduğu zaman «Peşin veresiyeden hayırlıdır» demek istemiştir. Bu def'a da şeytân başka bir kıyâsa baş vurur ve der ki; «Kat'i ve şübhesiz olan şeyler, şübheli olandan hayırlıdır. Dünyâ, şübhesiz ve kat'idir, Âhiret ise şübhelidir.» Bu, kıyâs, birinci kıyasdan daha fâsiddir. Zira bunun iki aslı, her iki mukaddimleri de bâtıldır. Şübhesiz olarak bilinen şey'in şübheli olan şeyden hayırlı olması, ikisi müsâvî olduğu zamandır. Yoksa tüccarın çektiği zahmet kat'i kârında ise şübhelidir. Öğrencinin çektiği zahmet kat'i, fakat müderrisler seviyesine ulaşması şübhelidir. Avcının çektiği zahmet kat'i, avlaması ise şübhelidir. Bütün bunlarda şübhe için kat'i olanı terketmek vardır. Fakat tüccar «Ben ticâret etmezsem büyük zarar eder ve neticede aç kalırım. Şâyet alış-veriş edersem, zahmetim az ve kârım çok olur» der. Hasta da böyledir. Şifâ bulacağı kat'i olmadığı hâlde, bilerek ilâçların acılığına dayanır da, ilerde gelmesi muhtemel olan hastalığa binâen ilâçların peşin acılığı daha ehvendir, der. Bütün bunlar gibi, Âhiret hakkında şübheli olan kimseye de vâcib olan, sabır günleri azdır nihâyet bunlar ömür boyu olan şeylerdir. Âhiret ise uçsuz bucaksızdır. Şâyet Âhiret hakkında dedikleri yalan ise,

1-DOKTOR 2-VAZ GEÇME 3-SAHİPLER 4-TEMİZ 5-UZAK 6-HATA
7-UMUMA AİT KELİME 8-BIRAKMA 9-TEK, KAS 10-HABERSİZLİK
11-BOZUK 12-BAŞLANGIÇ 13-DENK 14-MUALLİM 15-AŞAĞI

yaşayışında bâzı zevklerimden mahrûm kalacağım ki, ezelden dünyâya gelinceye kadar zâten yokluk ve mahrûmiyet içinde idim. Şimdi de kendimi yoklukta kabûl edeyim. Şâyet dedikleri doğru ise, bunun sonunda Cehennem'de ebedî yanmak vardır. Buna kimse dayanamaz. O hâlde gereğini yapayım, demelidir. Bunun için Hz. Ali (R.A.), bâzı mülhid ve münkirlere hitâben: «Sizin dediğiniz doğru çıkarsa, siz de kurtuldunuz biz de kurtulduk. Şâyet bizim dediğimiz doğru çıkarsa, (ki doğrudur.) O zaman biz kurtuluyoruz, fakat siz helâk oluyorsunuz.» demiştir. Şübhesiz Hz. Ali'nin, bu sözü Âhiret hakkında her hangi bir şübhesinden değil, fakat mülhidlere kendi akıllarının anlayabileceği şekilde konuşmak ve kat'i olarak Âhirete inançları yoksa, aldanmış olduklarını bildirmek içindir.

Sözlerindeki ikinci asıl ve mukaddime, «Âhiret şübhelidir!» sözüdür. Bu da birinci asıl gibi hatâdır. Âhiretin varlığı mü'minlere göre şübheli değil, kat'idir. Bu kat'i inancın da iki yolu vardır:

Birinci yolu, peygamber ve ulemâyı taklîd yolu ile, imân ve tasdikdir. Bu iman, avam ve havassın da ekseriyetinin imânıdır. Bu iman da gurûru izâle eder. Bu, derdinin dermânını bilmeyen ve fakat hekimlerin gösterdiği tedâvi usûlüne hiç bir delil aramadan inanan, onların târifesini tatbik eden hastanın hâline benzer. Bunlar, tıbda mâhir ve bu meslekte ihtisas sâhibi kimseler oldukları hâlde, tıbba dâir hiç bir bilgisi olmayan bedevî veyâ bunağın birisi bunları inkâra kalkışır ve onları kabûl etmeyerek kendi görüşüne giderse, bunun aldanmış bir bunak olduğu meydandadır. Bunun gibi, Âhireti ikrâr edip ondan haber verenlere ve onun saâdetine ulaşmanın en faydalı ilâcının takvâ olduğunu haber verenlere baktığı zaman, onların insanların hayırlısı, akıl, mârifet ve basirette en üstün mertebede olan peygamberler, veliler, hakimler ve âlimler olduğunu ve muhtelif sınıfların onlara uyduğunu gördüğü hâlde şehvetlerine mahkûm olduğu için bunlara muhâlefet edip Âhireti inkâr eden ve peygamberleri yalanlayanlar da, bunlara benzer. Bu yol ile imân kâfidir. Bu kat'i bir yakındır, amele teşvik eder ve gurûru kırar.

İkinci yol: Peygamberlere yapılan vahiy ve velilere yapılan ilhamdır. Senin peygamberi taklîd ederek imân ettiğin gibi, Resûl-i Ekrem'in de Âhirete imânı, Cebrâil'i taklîd yolu ile olduğunu ve senin mârifetinin de onun mârifeti gibi olduğunu ve yalnız mukallidin ayrıldığını sanma. Çünkü taklîd mârifet değildir. Taklîd, yalnız sahîh bir imandır. Peygamberler ise, âriflerdir. Yâni eşyânın hakîkatî, olduğu gibi onlara keşfedilmiştir. Onlar bizim baş gözümüzle gördüğümüz gibi, basîret gözleri ile eşyânın hakikatini görmüş ve bizlere, duyduklarını değil, gördüklerini haber vermişlerdir. Meselâ, rûhun hakîkatî ve Allah'ın emrinden

İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Cilt: 3 - F. : 52

1-İMANIŞİ

2-İNKAR EDEN

3-BEİZETME

4-MAHV

7-BENZEMEYE ÇALIŞAN

olduğu gösterildi. Buradaki «Emir» den murad, nehyin karşılığı olan emir değildir. Çünkü her hangi bir şey'i emretmek bir sözdür. Rûh, söz değildir. «Allah'ın emrindendir» demek, bir şân ve hâl değildir ki murâd, yalnız Allah'ın yaratmasındadır, mânasında olsun. Çünkü bu mânada yalnız rûh değil, her şey Allah'ın yaratmasıdır. Belki âlem ikiye ayrılır. Biri emir âlemi, diğeri de halk âlemidir. Halk âlemi de, emir âlemi de Allah'ındır. Halk âleminden olan cisimler kemmiyet, keyfiyet ve mikdâr sahibidirler. Çünkü «halk» lisân kaaidelerine göre takdir, yâni her şey'i bütün hudûdu ile bilip yaratmaktır. Kemmiyet ve mikdârı olmayan her mevcûd, emir âlemindendir. Bunu açıklamak, rûhun sırrını açıklamak olur ki, buna ruhsat yoktur. Çünkü sır-ı kader gibi, ifşâsından bir çokları mutazzarır olurlar. Rûhun sırrını bilen, kendisinin de sırrını bilir. Kendi sırrını bilen Rabbisini de bilir. İnsân nefsi ile Rabbini bildiği anda kendisinin fitrat ve tabiatı ile emr-ı Rabbânî olduğunu, âlem-i cismânide garib olarak bulunduğunu, cisim âlemine intikali zâtının iktizâsı olmayıp, ârizi bir sebeble olduğunu, ârizi ve garib olan bu sebebin Âdem'e uğradığını bilir ki, biz buna mâsiyet diyoruz. Bu mâsiyettir ki, zâtının iktizâsı itibâriyle lâıyık olduğu Cennet'ten onu uzaklaştırmıştır ki, orası civâr-ı Rabbü'l-Âlemin ve emr-i Rabbânîdir. Tabii ve zâtidir. Kendisini buradan uzaklaştıran, zâtından garib olan âlemin ârizasıdır. O âriza sebebiyle kendini ve Rabbini unutarak yaptığını yaptı ve nefsi-ne zulmetti. Nitekim bu gibiler hakkında :

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

«Allah'ı unutup da Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar, yoldan çıkmış kimselerdir.» (59 - Haşr: 19) buyurulmuştur. Yâni onlar tabiatlerinin iktizâsından ve istihkaklarından ayrılmış oldular. Nitekim hurmalar bozulup asli fitratlarından çıktıkları

zaman Arablar : سَقَتِ الرِّطْبَةُ عَنْ كُمَامِهَا derler. Bu öyle bir

sırlara işârettir ki, ârifler onun güzel kokusuna erebilmek için direnip durdukları halde, mârifet derecesinden düşük olanlar da onun lâfını duymaktan canları sıkılır. Kemre böceğinin gül kokusundan bunaldığı gibi, onlar da bundan bunalır ve sıkılırlar. Y a r a s a güneşe bakmadığı gibi, onlar da buna bakamazlar. Kalbin derinliklerinden melekût âlemine açılan bu kapuya mârifet ve velâyet kapusu, bunların sâhiblerine de velî ve ârif denir. Burası nübüvvetin başlangıç ve velâyetin son noktasıdır.

Şimdi biz yine mevzûumuza dönelim. Maksadımız, şeytânın: «Âhiret

1-DİL 2-KANUN 3-ZARAR GÖRMÜŞ 4-GEÇME 5-GEREKLİ
6-ZATI VE ESASTAN OLMAYIP SONRADAN HASİL OLAN
7-HAK EDİLEN, KAZANILAN 8-VELİLİK 9-PEYGAMBERLİK

şübhelidir» şeklindeki aldatması; ya kat'i taklid yolu veya bâtinî olan basiret ve müşâhede yolu ile reddedilir. Mü'minler, itikad ve dilleri ile Allah'ın emirlerini zâyi' edip sâlih amelleri terkettikleri, şehvet ve mâsiyete büründükleri zaman, bu gurûr ve aldanışda kâfirlere arkadaş olurlar. Zira onlar dünyâ hayâtını Âhiret üzerine tercih etmişlerdir. Bu bakımdan onlar, kâfirlerle birleşmiş olmakla beraber onların asıl imanları kendilerini ebedî Cehennem azâbından korumuştur. Bununla beraber yine bunlar mağrûr ve aldanmışlardır. Gerçi onlar Âhiret hayâtının dünyâ hayâtından hayırlı olduğunu kabûl etmişler, fakat iş ve gidişleri ile dünyâyâ meyletmiş ve onu tercih etmişlerdir. Tamâmen kurtulabilmek için kuru bir iman kâfi gelmez. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ

«Doğrusu Ben, tevbe edeni, inanıp yararlı iş işleyerek doğru yola gideni bağışlarım.» (20 - Tâ Hâ: 82).

إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ «Şübhe yok

ki, iyi hareket edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.» (7 - A'raf: 56) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) de şöyle buyurmuştur :

الْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ •

O'na ibâdet etmendir.» (772) Yine Allahu Teâlâ :

وَالْعَصْرُ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَتَوَصَّوْا بِالْحَقِّ وَتَوَصَّوْا بِالصَّبْرِ •

«Asra kaseî olsun ki, insan hiç şübhesiz hüsrân içindedir. Ancak inanıp yararlı iş işleyenler, birbirlerine gerçeği tavsiye edenler ve sabırlı olmayı tavsiye edenler bunun dışındadır.» (103 - Asr sûresi: 1-3) buyurmuştur. Görüldüğü gibi, Kur'ân-ı Kerim'de mağfiretî va'd eden bütün âyetler, yalnız imâna değil, sâlih amellere makrûn olan imâna bağlı olduğunu göstermektedir. Dünyâyâ bel bağlayıp onunla ferahlanan, dünyâ zevkle-

(772) Buhâri ile Müslim, İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

1-BENZETME	5-YETERLİ
2-İSYAN	6-YEMİN
3-BÜYÜKLENME	7-AFV
4-GURURLU	8-ULAŞMIŞ

rinden mahrûm kalırım korkusu ile, ölümü sevmeyip hayattan zevk alanların da, Allah'a güvenerek aldanmalarını iki misâl ile açıklayalım :

Kâfirlerin aldanması : Onlar derler ki, şâyet gerçekten öldükten sonra dirilmek varsa, biz orada da daha üstün mevkiler alırız. Çünkü o, bizim hakkımızdır, derler. Nitekim iki kişinin muhâveresini anlatan Âyet-i Kerime'de :

وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِّدْتُ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا

«Kıyâmetin kopacağını da sanmıyorum. Eğer Rabbime döndürülürsem, andolsun ki, orada bundan daha iyisini bulurum.» (18 - Kehf: 36) buyurulmuştur. Tefsirlerde anlatıldığı gibi, bunların hâli şöyledir: Bu iki kişiden biri kâfir idi. Bin altın harcayarak bir köşk yaptırdı. Bin altın vererek bir bahçe aldı. Bin altın karşılığında bir köle satın aldı. Bin altın vererek evlendi. Bütün bunları yaparken müslümân arkadaşı kendisine :

— Aldığın bu köşk harâb olacaktır. Eğer Cennet'te bir köşk alsaydın o, ebedî kalırdı. Aldığın bu bostan harâb olup gidecektir. Cennet'te bir bostan almış olsaydın o, ebedî kalırdı. Aldığın bu kadın ve hizmetçiler ölecektir. Şâyet Hûrî ve Gılmanlar almış olsaydın, onlar ölmezlerdi, diye nasihat verirdi. Fakat her def'asında da kâfir, mü'mini reddederek:

— Burada gördüklerimiz doğru, senin anlattıkların ise, hepsi yalandır, derdi Şâyet doğru çıkarsa ben orada da buradan daha iyisini alırım. Çünkü ben bu işin erbâbıyım, derdi. Yine Â s b. Vâ il :

لَا وَتَيْنِ مَا لَا وَكَلَاءُ «Bana elbette mâl ve çocuk verilecek-

tir.» (19 - Meryem: 77) dediği zaman, Allahu Teâlâ onu reddederek :

أَظْلَعَ الْغَيْبِ أَمْ أَخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا كَلَامًا

«O görülmeyeni mi biliyor, yoksa Rahmân katından bir söz mü almıştır.» buyurdu.

Hibab anlatıyor: Â s b. Vâ il'de alacağın vardı. Parayı istedim alamadım. Bunun üzerine kendisine :

— Ben de Kıyâmette bunu senden alırım, dedim. Â s da :

— Âhirete geldiğin zaman benim orada malım da var, evlâdım da var, sana onlardan veririm, dedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ :

1- KONUŞMA 2- DELİKANLI 3- SAHIPLER

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِينَ مَالًا وَلَدًا

«Ey Muhammed, âyetlerimizi inkâr eden ve: «Bana elbette mâl ve çocuk verilecektir» diyeni gördün mü?» (19 - Meryem: 77) buyurdu.

Diğer âyette de :

وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَتْهُ لَيَقُولَنَّ هَذَا إِلَى وَمَا

أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رَجَعْتُ إِلَى رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ لَاحْسَنِي بِهِ

«Başına gelen sıkıntıdan sonra, kendisine katımızdan bir rahmet tadırsak: «Bu, benim hakkımdır; kıyâmetin kopacağını sanmıyorum. Rab-bime döndürülsem, O'nun katında andolsun ki, benim için daha güzel şeyler vardır,» der.» (41 - Fussilet: 50) buyurulmuştur.

Bunların hepsi aldanmadır. Sebebi, İblis'in fâsîd olan kıyaslarıdır. Şerrinden Allah'a sığınırız. Çünkü bunlar dünyâda Allah'ın kendilerine verdiği ni'metleri mukaayese ederek Âhirette de aynı ni'metlere ulaşacaklarını; dünyâda azâb edilmediklerini mukaayese ederek Âhirette de azâb edilmeyeceklerini sanırlar ve :

وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ

«Allah'ın bizi söylediklerimizden ötürü cezâlandırması gerekmez mi idi?» (58 - Mücâdele: 8) derler. Onlara cevâb olarak :

حَسْبُهَا جَهَنَّمُ بَصُلُونَهَا وَيَبْسُرُ الْمَصِيرُ

«Cehennem

onlara yeter, oraya girerler, ne kötü dönüşür.» (58 - Mücâdele: 8) buyrulur. Bâzan da mü'minlerin yoksulluk ve perişan hâllerine bakarak on-

ları tahkir eder ve :

أَهَؤُلَاءِ مَنِ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا

«Allah aramızdan bunlara, bunların üzerine mi lûtfunu revâ gördü?»

(6 - En'âm. 53).

«لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَا إِلَيْهِ» «Eğer İslâmi-

yette bir hayır olsaydı, bu hususta bizden öne geçemezlerdi.» (46 - Ahkaf: 11) derler.

Onların içlerinden tezvîr ettikleri kıyâs şöyledir: Allah bize dünyâda ihsân etti. Her ihsân eden sever. Seven, ilerde de ihsân eder. Nitekim şâir :

«Geçmişde ihsân eden Allah, gelecekde de ihsân eder.» demiştir.

Geleceği geçmişe kıyâs, kerâmet ve sevgi vâsıtası ile dir. «Ben kerem sâhibi ve Allah katında sevilen bir insân olmasam, Allah bana dünyâda ihsân etmezdi. Hâlbuki dünyâlık verdi. Demek ki, sevilen ve sayılan bir insânım. O hâlde Âhirette de bana verir.» dedi. Bunun karşılığı, her ihsânın sevgiye müstenid olmasında ve dünyâda kendisine verilen ni'meti, bir ihsân olarak telâkki etmesindedir. Kerâmetine delâlet etmeyen ve aslında boş olan bir delil ile, Allah katında keremli olduğunu sandı ve aldı. Bu, tıpkı şuna benzer: Ağanın iki küçük kölesi var. Ağa, bunlardan birini fazla sever, bunun için de onun terbiye ve tahsiline ehemmiyet verir. Onu başı boş bırakmaz. Sıhhatı ile alâkadar olur. Acı acı ilâçları kendisine içirir, her türlü baskı ve murâkabe altında bulundurur. Diğerrine de aldırış etmez. O, istediği gibi gezer tozar, har vurur harman savurur da o, bunu efendisinden bir lûtf sanır. İşte bunların da hâli böyledir. Ki, bu, açık bir gurûr ve aldanıştır. Dünyâ ni'metleri de böyledir. Onlar, insânı Allah'tan uzaklaştıran tehlikeli şeylerdir. Allahu Teâlâ'nın sevdiği kullarını dünyâlıktan men'edip koruması, hastayı zararlı yemeklerden korumak gibidir. Resûl-i Ekremi bunu böyle haber vermişlerdir.

Basîret sâhiblerinin ellerine dünyâlıktan bir şey geçtiği zaman üzulür ve servet için: «Ukûbeti peşin olan bir günâhtır.» derler, yâni bu dünyâlığı bir gazab alâmeti görürler. Yoksulluk ile karşılaştıkları zaman: «Merhabâ ey sâlihlerin şî'arı,» derler ve bunu memnûniyetle kabûl ederlerdi. Öte yandan aldanmış insân, dünyâlığı Allah'ın bir keremi olarak karşılar; dünyâlık elinden gitti mi, onu horluk ve hâkîrlik kabûl eder. Nitekim Allahu Teâlâ:

فَإِنَّمَا لِلنَّاسِ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ
وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ كَلَّا

«Rabbim bir insânı denemek için ona iyilik edip, ni'met verdiği zaman, o: «Rabbim beni şerefli kıldı» der Ama onu sınamak için rızkını bir

1-YALAN 2-KARIŞTIRMA 3-İSNAD 4-İŞARE 5-BÜYÜKLEME
6-CEZA 7-İŞARE, NİŞAN 8-KÜÇÜKLÜK

ölçüye göre verdiği zaman: «Rabbim beni fakir düşürdü» der. Hayır.» (89 - Fecr: 15 - 17) buyurmuştur.

Yâni onların dedikleri gibi değil. O ni'met ibtilâdır. Şerrinden Allah'a sığınır ve Allah'tan hak üzerinde sebat dileriz. Bunun bir gurûr ve aldanma olduğunu haber vermiştir. H a s a n diyor ki; «Kellâ» demekle bütünüyle kendilerini yalanlamıştır. Yâni Allahu Teâlâ buyuruyor ki «Hayır, dünyâlığı vermem bir ikrâm, dünyâlığı kesmem ise bir horluk değildir. Asıl kerem, - fakir olsun, zengin olsun - ibâdeti kime nasib ettimse odur. Horluk da - zengin olsun, fakir olsun - isyân etmektir.»

Bu aldanmanın ilâcı, kerâmet ve horluğun delilini bilmektir. Bu da ya basîret yolu veyâ taklîd ile olur.

Basîret yoluna gelince; şehvetlere iltifâtın Allah'dan uzaklaştırdığını, şehvetlerden uzaklaşmanın ise, Allah'a yaklaşmak olduğunu ve Allah'a yaklaşmanın, ilhâm yolu ile kişinin ârifler ve veliler mertebesine ulaşacağını bilmektir. Bu, mükâşefe kısmından olduğu için, muâmele kısmında izâhı muvâfık düşmez.

Taklîd ve tasdik yolu ile kerâmet ve horluğu ayırmağa gelince; Allah'ın kitâbına ve Resûlünün sünnetine inanmakla olur. Nitekim Allahu Teâlâ:

أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُم بِمَالٍ قَبْلَ إِقْبَالِ الْعَذَابِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ

«Kendilerine mal ve oğullar vermekle, iyiliklerde onlar için acele davrandığımızı mı zannederler. Hayır; farkında değiller.» (23 - Mü'minûn: 55 - 56) ve yine:

فَتَحْنَاهُمْ عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ

بَغْتَةً فَزَاذَاهُمْ مَبْلِسُونَ

«Üzerlerine her şey'in kapılarını açtık, nihâyet kendilerine verilen o şeyler yüzünden ferahlandıkları vakit de onları ansızın tutup yakalayı verdik ve artık o anda onlar bütün ümidlerinden mahrum kaldılar.» (6 - En'am: 44) buyurmuştur. Yâni onlar her günah ihdâs ettikçe, onlara yeni ni'metler veririz ki, bununla daha çok aldanmış olurlar. Nitekim

1-BELAYA UĞRAMA

2-KARARLILIK

3-BENZETME

4-GİZLİ ŞEYLERİ ACİĞA

GİKARMA İLMİ

5-MEYDANA KÖYMA

diğer âyette : **إِنَّمَا غُضِّلَ لَهُمُ الْيَوْمَ دَأُوهُمُ مَا هُمْ فِيهِ** «Onlara fırsat veriş-i-

miz, ancak günahları artırmaları içindir.» (3 - Âl-i İmrân: 178),

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ

«O zâlimlerin yapacaklarından Allah'ı gaafil zannetme sakın. O bunları ancak öyle bir gün için geciktiriyor ki, o gün gözler şaşkınlıkla be-
lerip kalacaktır.» (14 - İbrâhim: 42) buyurmuştur. Bunlara benzer daha
pek çok âyetler ve peygamberimizin hadisleri vardır. Bunlara îmân eden-
ler gurûrdan kurtulmuş olurlar. Zira bu gurûrun menşe'i, Allahu Teâlâ'nın
sıfatlarında cehâlettendir. Onu bilen mekrinden emin olmaz. Fâsîd
olan bu hayâllere kapılmaz. Fir'avn, Hâmân, Kaarûn ve benze-
ri kiralara ve önceleri Allahu Teâlâ'nın onlara olan ihsânlarına sonra da
onları kahr u perişân ettiğine bakmalı ve ondan ders almalıdır. Allahu

Teâlâ : **هَلْ نَحْشُرُ مِنْهُمْ أَحَدًا** «Şimdi onlardan hiç birini

duyuyor veya hiç bir sesi işitiyor musunuz?» '19 - Meryem: 98) buyurmak-
la mekir ve istidraçtan korkutmuştur. Yine Allahu Teâlâ :

فَلَا يَأْمُرُ مَكْرًا إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ «Allah'ın mek-

rinden ancak, hüsrâna yuvarlanmış olanlar emin olur.» (7 - A'raf: 99),

«Onlar bir düzen kurdular, farketirmeden biz düzenlerini bozduk.»
(3 - Âl-i İmrân: 54) Başka bir âyette de şöyle buyurulmuştur:

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا وَأَكِيدُ كَيْدًا فَمَهْلُ الْكَافِرِينَ أَمْ هَلْهُمْ رُوَيْدًا

«Gerçekten onlar düzen kuruyorlar. Ben de bir düzen kurmaktayım.

(1-HABERSİZ 2-BÜYÜKLENME 3-BİLGİSİZLİK 4-HİLE 5-BOZUK
5-YÜKSELMEYİ İSTEYİŞ

Ey Muhammed, sen inkârcılara mehil ver; onlara mukaabeleyi biraz geri bırak.» (86 - Târik: 15 - 17)

İhmâl edilen kölenin, ihmâlini, efendisinin kendisini sevmesine hamletmesinin doğru olamayacağı ve bunun aleyhinde olacağından korkması gerektiği gibi, Allahu Teâlâ'nın bu mühletinden dolayı da, korku üzere olmalıdır. Üstelik, efendi, kölesini serbest bırakırken bunun bir istidrac⁵ olabileceğini söylememiş, hâlbuki Allahu Teâlâ, bu mühletin bir istidrac⁵ olacağını bildirmiş ve bununla korkutmuştur.

Demek oluyor ki, Allahu Teâlâ'nın mekrinden emin olanlar, mağrûr² ve aldanmış kimselerdir. Bu aldanmanın menşe'i, kendisine verilen dünyâlıktan delil çekerek Allah katında kerem sâhibi bir kimse olduğunu sanmasıdır. Hâlbuki bunun bir horluk neticesi olması ihtimâli de mevcûd olduğunu bilir. Ancak insan buna yaklaşmak istemez de, dâimâ kendisinin kerem sâhibi olduğu tarafa meyleder. Şeytânın bu aldatması, gurûr²ün tâ kendisidir.

İKİNCİ MİSÂL

İkinci misâl: Günahkâr müslümanların, «Allah Kerimdir, Allah afv eder» diyerek buna bel bağlamak sûretiyle ameli ihmâl etmeleri ve böyle bir ümide bağlanmanın dinde makbûl olduğu kanâatine vararak, «Allah'ın ni'meti bol, rahmeti geniştir. Allah'ın rahmet deryâsına nisbetle kul³ların günâhı solda sıfır kalır. Bizler işe, elhamdülillâh mü'min ve muvahhidiz, iman bâbında onun rahmetini umarız.» demeleridir. Hazret-i Ali'nin soyundan gelenlerde olduğu gibi, bunlar bâzan atalarına da güvenirler, fakat takvâ, vera' ve korkuda onlara uymaz ve hattâ bu hâlleri ile kendilerini onlardan da üstün görmeğe çalışırlar. Onlar takvâ ve vera'ları ile berâber, korku üzere oldukları hâlde, bunlar isyânda berâber olmakla kendilerini emniyette görürler. İşte bu, aldanmanın son haddidir. Şeytân Ali'nin soyundan gelenler için şöyle bir kıyâs ortaya attı: Atalarını seven, evlâdlarını da sever. Allahu Teâlâ atalarınızı sevdiği gibi, sizi de sevmiştir. Artık sizin tâat ve ibâdete ihtiyâcınız yoktur, der. Hâlbuki buna aldanan düşünemez ki, Nûh Aleyhisselâm oğlu Ken'an'ı gemiye almak istediği hâlde alamamış ve oğlu boğulmuştur. Nitekim Nûh

Aleyhisselâm : رَبِّ اِنِّى مِنْ اَهْلِي «Ey Rabbim, şüb-

hesiz oğlum ehlindendir.» (11 - Hûd: 45) deyince, Allahu Teâlâ :

- 1- MÜHLET   4- ŞÜPHELİLERDEN SAKINMA
2- GURURLU
3- BİR ALLAHA
İNANAN

يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ

«Ey Nûh, o kat'iiyyen senin âilenden değildir. Çünkü o, kötü bir iş işlemiştir.» (11 - Hûd: 46) buyurdu. İbrâhim Aleyhisselâm da babasının mağfiretini dilediği hâlde, babasına fayda vermedi. Resûl-i Ekrem de annesinin mezarını ziyâret ve onun için istiğfâr etmek üzere Rabbisinden izin dilediği hâlde, ziyârete izin verildi, istiğfâr için izin verilmedi. O da annesinin mezarı başında oturdu ve ağladı. Hattâ etrâfındakileri de ağlattı. Bu atalara güvenmek de bir gurûr ve aldanmaktır. Allahu Teâlâ itâat edeni sever, isyân edene buğzeder. Âsî olan oğluna buğzettği için, mutî olan babasına buğzetmediği gibi, mutî olan babaya beslediği sevgi de oğluna sirâyet etmez. Eğer babaya karşı olan sevgi oğluna intikal etse, babaya olan buğzunun da oğluna sirâyet etmesi gerekirdi. Bu hususta gerçek ve hak olan, kimse kimsenin günâhını yüklenmemesidir. Atalarının takvâlılığı ile kurtulacağını zannedenler, babalarının yemesiyle, kendi karınlarının doyacağını, onların içmesiyle kendi susuzluklarının giderileceğini, babasının okumasıyla kendisinin âlim olacağını, babasının hacca gitmesiyle kendisinin de hacı olacağını sanması gibidir. Takvâ, bir farz-ı ayındır. Bu hususta baba ve ana evlâdı için yeterli olamayacağı gibi, evlâd da anne ve babası için yeterli olamaz. Kişinin kardeşinden, anne ve babasından kaçtığı günde, Allah katında takvâ'nın başkalarına faydalı olması, Allahu Teâlâ'nın şefâat iznine bağlıdır. Bu da kibir ve ucub kitaplarında anlattığımız gibi, Allahu Teâlâ'nın fazla gazablanmadığı kimselere şefâate izin vermesi ile mümkündür.

Şâyet, Allahu Teâlâ, «Ben kulumun zannı üzereyim, kulum Beni nasıl zannederse öyle bulur. O hâlde dâimâ bana iyi zanda bulunsun.» buyurduğuna göre günahkârların: «Allah Kerîm'dir. O'nun rahmet ve mağfiretini umarız.» demelerindeki kusurları nedir? dersin:

Bilmiş ol ki; şeytan insânı, görünüşü güzel fakat içi bozuk olan sözlerle aldatır. Zâten görünüşde güzel olmasa, insan ona aldanmazdı. Fakat Peygamber Efendimiz bunun da yüzünden perdeyi kaldırmış ve: «Akıllı adam, kendini deneyip, ölümden sonrası için hazırlanandır. Ahmak da nefsi, hevâsına tâbi kılıp Allah'tan umandır.» buyurdu. Buna; temennî, boş bir arzû denirken, şeytan bunun adını değiştirerek, recâ ismini verdi de, câhilleri bununla aldattı. Allahu Teâlâ recâyı açıklayarak şöyle buyurdu:

1-AFV 2-BÜYÜKLENME 3-KÖTÜLÜK, DÜŞMANLIK 4-İSYANKAR
5-İTÂATKAR 6-YAYILMA 7-GEÇME 8-FARZ 9-İSTEK
10-ÜMİT, YALVARMA 11-BİLGİSİZ 12-RİCA, DUA, İSTEK

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ
يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ

«Hakikat imân edenler, bir de Allah yolunda hicret edip de harbeden-
ler (yok mu?) İşte onlar Allah'ın rahmetini umarlar.» (2 - Bakara: 218)
Yâni recâ, bu gibilere lâyıktır. Çünkü Âhiretin sevâbı, amelin ecr ü
mükâfâtıdır. Nitekim Allahu Teâlâ :

جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ إِنَّمَا تُوفُونَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«İşlediklerine karşılık olarak...» (56 - Vâkıa: 24), «Ecirleriniz muhak-
kak kıyâmet günü eksiksiz olarak verilecektir.» (3 - Âl-i İmrân: 185) bu-
yurmuştur. Şöyle bir düşünelim; kerem sâhibi, va'dini fazlasıyla yerine
getiren bir adam, âlet ve edevâtını ücret karşılığı bir işçiye, düzeltmek
üzere verir, işçi de bunları düzeltecek yerde bu kısmının tarafına hiç
bakmaz, bir kısmını da vurur kırar, ondan sonra da «Mâl sâhibi keremli
bir insandır, konuştuğu parayı fazlası ile öder» diyerek beklerse, bu bek-
leyiş bir aldanış¹⁰ ve muhalî¹² ummak mı yoksa recâ mıdır? Elbette boş
bir ümittir. Bu, recâ ile temenninin farkını bilememekten gelir.

Hasan-ı Basri'ye, bâzı kimseler, amel etmedikleri hâlde, «Al-
lah'tan ümidimizi kesmeyiz,» derler. Bunlar hakkında ne buyurursunuz?
diye sorduklarında, Hasan-ı Basri :

— Bu ümidleri çok uzak, o, onların arzûlarıdır. Zira uman arar, kor-
kan kaçar, dedi.

Müslim b. Yasar :

— Bu gece uzun uzadıya Rabbime secde ettim, dedi. Adamın biri :

— Allah'tan recâmızı¹⁰ kesmeyiz, fakat bu kadar yorulmağa ne lüzum
var? deyince, Müslim :

— Ne uzak bir ümid, korkan korktuğundan kaçar, uman ise umduğu-
nu arar, dedi.

Evlenmeden veyâ evlendiği hâlde münâsebette bulunmadan veyâ
münâsebette bulunduğu hâlde inzâl etmeden çocuk bekleyen kimse; bu-
nak sayılacağı gibi, imân etmeyen, yâhut imân ettiği hâlde sâlih amel iş-
lemeyen veyâ sâlih amel işlediği hâlde isyânı terketmeyen kimsenin mü-
kâfat beklemesi de ahmaklık, gurûr ve aldanmaktır. Evlenerek münâse-
bette bulunup inzâl ettikten sonra, çocuğun olmasından ve kusursuz doğ-
masından korkarak tam bir çocuğun doğmasını uman akıllı olduğu gibi,

1-AVADANLIQ

2-İMKANSIZ

3-MENİ ÇIKMA

îmân edip sâlih amelleri işledikten ve günahları terk ettikten sonra korku ile ümid arasında olup amelinin kabûl olmasını, ve devâmını ümid eden ve Allah'tan son nefesinde îmân ile göçmesini isteyen de akıllıdır. Bunun dışında kalanlar aldanmışlardır. Yarın azâbı gördükleri zaman, kimin sapık olduğunu anlayacaklardır. O zaman :

رَبَّنَا ابْصِرْنَا وَرَجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ

«Rabbimiz, gördük ve duyduk, bizi geri çevir de sâlih ameller yapalım, iyice inandık.» (32 - Secde: 12) diyecekler. Yâni evlenmeden, münâsebette bulunmadan çocuk ve ekmeden biçmek olamayacağı gibi, Âhirette de sâlih amelsiz sevâbın olamayacağını anladık. Bizi geri çevir de iyi amellerde bulunalım. Senin: «İnsân için sa'yinden başka bir şey yok, ileride ancak sa'yin mükâfatını görecek.» buyurduğunun gerçek olduğunu öğrendik, diyecekler. Nitekim Allahu Teâlâ :

كَلَّمَ الْقَوْمَ فِيهَا فَوْجٌ سَاءَ لَهُمْ حَزَنُهَا إِنْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ

«İçine her bir topluluğun atılmasında, bekçileri onlara: «Size bir ikaz edici gelmemiş miydi?» diye sorarlar. Onlar: «Evet, doğrusu bize bir ikâz edici geldi...» (67 - Mülk: 8) buyurmuştur.

Yâni Allahu Teâlâ'nın kulları hakkında düstûrunu size duyurmadık mı? Her nefis kazancı ile ölecek, herkes kazancına bağlı kalacaktır, buyurmadı mı? Bunları duyup anladıktan sonra neye aldandınız? denecek, onlar :

قَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ الشَّعِيرِ فَاعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ
فَسُحُوتًا لِأَصْحَابِ الشَّعِيرِ

«Eğer kulak vermiş veya akletmiş olsaydık, çılgın alevli Cehennem'likler içinde olmazdık, derler. Böylece günahlarını itiraf ederler. Çılgın alevli Cehennem'likler yok olsunlar.» (67 - Mülk: 10 - 11) derler.

O hâlde recânın umulduğu ve bunun makbûl olduğu yer neresidir? dersin:

Bilmiş ol ki; recâ iki yerde makbûldür :

Birincisi: Günahkâr bir insan pişmân olup tevbe-kâr olduğu zaman, onu ye'se düşürmek için şeytan ona: «Senin bu kadar günâhınla Allah

1-ÇALIŞMA 2-TENBİH 3-AĞLIMIZI YIĞMIŞ 4-ÜMİD
5-ÜMİTSİZLİK

seni nasıl afveder?» diye aldatmağa çalışır. İşte o zaman, Allahu Teâlâ'nın tevbeleri kabûl eden, günahları afveden kerem sâhibi olduğunu, tevbenin de günahlara keffâret bulunduğunu bilerek Allah'tan günahlarının bağışlanacağını ümid etmendir. Bu recâ makbûldür. Nitekim Allahu Teâlâ:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝ وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ ۝

«Ey Muhammed, Benim adıma de ki: «Ey nefislerine karşı tutumsuz davranan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir. Rabbinize teveccüh edin. Azâb size gelmeden önce O'na teslim olun.» (39 - Zümer: 53 - 54) buyurdu ve günahlarından dönmekle onlara emretti. Yine Allahu Teâlâ:

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَنۢ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ ۝

«Doğrusu Ben tevbe edeni, inanıp yararlı iş işleyerek doğru yola gideni bağışlarım.» (20 - Tâ Hâ: 82) buyurmuştur. -4

Tevbe ettikten sonra mağfireti umması bir recâdır. İsyânda ısrâr ile mağfireti beklemesi, gurûr ve aldanıştır. Meselâ, cum'a günü farkına varmadan vaktin daraldığını gören bir kimse cum'aya gitmek istediği zaman şeytan: «Yetişemezsin, işine bak» diye kendisine vesvese verir. Adam, şeytanın vesvesesini dinlemiyerek, belki yetişirim, diye yola çıkarsa, işte bu recâdır. Şâyet, hele biraz daha alış-veriş edeyim, belki imam benim hâtırım için veyâ her hangi bir sebebdan dolayı namazı te'hîr eder, düşüncesine kapılırsa, işte bu gurûr ve aldanıştır.

İkinci yer: Nâfile ve diğer faziletli ibâdetlerden tenbelleşerek yalnız farz ile iktifâ ederken sâlihler ve va'dedilen mükâfatları düşünerek yavaş yavaş heveslenip faziletli amelleri de yapmağa başlıyan kimsenin recâ ve ümide kapılmasıdır ki, bu da makbûldür. Bunu yaparken de Allahu Teâlâ'nın:

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ (إِلَىٰ قَوْلِهِ) أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ۝ الَّذِينَ يَرْتُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝

«Mü'minler, muhakkak felâh bulmuştur. (Öyle mü'minler) ki, onlar namazlarında huşûa riâyetskârdırlar. (Öyle mü'minler) ki, onlar boş ve faydasız şeylerden yüz çeviricidirler. (Öyle mü'minler) ki, onlar zekât-larını vericidirler. (Öyle mü'minler) ki, onlar ırzlarını koruyanlardır. Şu var ki, zevcelerine, yâhut sağ ellerinin mâlik olduklarına karşı (olan hâl-ler) müstesnâdır. Çünkü onlar bu takdirde kınanmışlar değildir. O hâlde kim bunların ötesini isterse şübhe yok ki, onlar haddi aşanlardır. (Öyle mü'minler) ki, onlar emânetlerine ve ahidlerine riâyetskârdırlar. (Öyle mü'minler) ki, onlar namazlarına devam ederler. İşte onlar varis olanla-rın tâ kendileridir. Ki onlar Firdevs'e vâris olacaklardır. Onlar bunun içinde ebedi kâhçılardır.» (23 - Mü'minûn: 1-11) âyetini hâtırlar.

Birinci maddede anlattığımız recâ, tevbeye mâni' olan ümitsizliği kı-rar. İkinci recâ ise, nâfilelere karşı insanda meydâna gelen tenbelliği öl-dürür. Tevbe ve ibâdeti teşvik eden her ümid recâdır. İbâdetle tenbelleş-tiren ve insânı atâlete sevkeden her ümid de gurûr ve aldanmadır. Me-selâ, artık günahları terkedip amel ile meşgul olayım diye bir adamın aklına geldiği zaman, şeytan ona: «Ne lüzum var, nefsine bu kadar ezi-yet ediyorsun. Senin, kerem sâhibi afv ve mağfiret eden bir Rabbin var» demesiyle tevbe ve ibâdetten tenbelleşirse, işte o, aldanmıştır. Bu gibi ahvâlde korku silâhını kullanarak, Allah'ın gazab ve ikaabıyla kendisini korkutmalı ve : «Evet o, günahları mağfiret eden bir pâdişâh olmakla be-râber, ikaabı da şiddetlidir. O, keremiyle berâber kendisine hiç zararları olmadığı hâlde kâfirleri de ebedi olarak Cehennem'de bırakacaktır. Yine Rahim ve keremli olmakla berâber kullarını açlık, yoksulluk, fakirlik, hastalık, mihnet ve meşakkat gibi muhtelif belâlar ile ibtilâ eder. «O be-ni azâb ile korkutmuştur, ben nasıl yalnız afvına mağrûr olayım?» de-melidir. Korku ile ümid kulu amele teşvik eder. Ameli gerektirmeyen her ümid gururdur. Umûmiyetle insanların recâsı, insanları ibâdetten soğutmağa, dünyâyâ teveccüh, Allah'tan uzaklaşmağa ve Âhireti ihmâle sebep olur ki, bu, gurûr ve aldanıştır. Resûl-i Ekrem: «Âhir zamanda in-sanlar gurûra kapılacaklardır.» buyurmuştur. Resûl-i Ekrem'in bu haberi gerçekleşdi. Eski insanlar gece ve gündüzlerini tâat ve ibâdetle geçirir-ken, yine de âkıbetlerinden ve Allah'ın ikaabından korkarlardı. Şübhele-rden ve şehvî arzûlardan son derece sakınırlar, tenhâ yerlerde kendi hâl-lerine ağarlardı. Şimdiki insanları ise, neş'eli, huzûr içinde, kendilerin-den emin bir hâlde görürsün. İsyâna dalıp, dünyâlığa meylettikleri ve Allah'dan uzaklaştıkları hâlde, keyiflerine keder gelmemekte, Allah'ın lûtf u keremine mâzhar olacaklarını sanmaktadırlar. Allah'ın afv ü mağ-firetine mazhar olacaklarını ummaktadırlar. Sanki Allahu Teâlâ'nın fazl u keremi hakkında Enbiyâ, Sahâbe ve geçmiş İslâm büyüklerinin bilme-diklerini onlar biliyorlarmış gibi bir davranış içindedirler. Şâyet böyle bir temennî ile berâber, insan, umduklarını bulacak olsa; ya onların kor-

ku, hüznün ve ağlamalarının sebebi ne idi? Bunları «HAVF VE RECA KİTÂBİ»nda tafsilâtli bir şekilde anlatacağız. Mı'kâl b. Yesar'ın rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَخْلُقُ فِيهِ الْقُرْآنُ فِي قُلُوبِ الرِّجَالِ تَخْلُقُ السَّيِّئَاتُ
عَلَى الْأَبْدَانِ أَمْرُهُمْ كُلُّهُ يَكُونُ طَمَعًا لَا خَوْفَ مَعَهُ إِنْ أَحْسَنَ أَحَدُهُمْ
قَالَ يَتَقَبَّلُ مِنِّي وَإِنْ أَسَاءَ قَالَ يَغْفِرُ لِي ۝

«Bir zaman gelecek ki, insanların sırtındaki elbisenin eskimesi gibi, Kur'ân-ı Kerim de kalblerinde eskiyecektir. Bütün işleri, korkusuz ümid-
dir. Onlardan birisi bir iyilik yaparsa, o kabul olur, kötülük yaparsa da
mağfiret olur, der.» Resûl-i Ekrem bu sözü ile, Kur'ân'ın korkutan âyet-
lerine, cehâletleri sebebiyle korkunun yerine tama'ı koymuşlardır, demek
istemıştır. Bunun bir benzeri de Hristiyanlardan haber verilmiştir. Ni-
tekim Allahu Teâlâ:

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى
وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا ۝

«Onlardan sonra - (bir taraftan) bu dünyânın geçici metânı kapıp :
"Biz (nasıl olsa) ileride yarlıgandırız" demek, (bir taraftan) kendilerine
ona benzer bir metâ gelirse onu da (kaçırmayıp) alınak (da devâm et-
mek) üzere o kitâba vâris olan - kötü kimseler gelip onların yerine geç-
miştir.» (7 - A'raf: 169) buyurmuştur. Yâni onlar kitâba vâris oldular de-
mek, onlar âlimlerdir, dünyâdan şehvetlerini almışlar, harâm ve helâl
dememişlerdir, demektir. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ ۝ «Rabbine karşı durmaktan korkan

kimseye iki Cennet vardır.» (55 - Rahmân: 46),

ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ۝ «İşte bu benim makaamımdan

korkanlara, benim tehdidimden korkanlara hasdır.» (14 - İbrâhîm: 14)

1-DÖRDÜNCÜ CİLDİN 3-CÜ KİTABI

2-AFV

3-BİLGİSİZLİK

4-AÇ GÖZLÜLÜK

5-MAL

6-AFFOLUNURUZ

Kur'ân, evvelinden âhirine kadar, sakındırma ve korkutma âyetleri ile doludur. Onları gören her düşünür - eğer bunlara inanmışsa - derin düşüncelere dalar ve gittikçe korkusu artar. Bakarsın ki, insanlar kılı yağdan çeker gibi Kur'ân'ı okur, harf mahreçlerine riâyet eder. Çıkış ve inişlerinde, sesi alçaltıp yükseltmelerinde âdeta yarışır. Sanki bir şiir okuma yarışmasına girerler de, mânasına ehemmiyet vermez, mânaları üzerinde düşünmez ve gereği ile amel etmezler. Bundan daha büyük gurûr ve aldanma olur mu? İşte bunlar, Allah'a mağrûr olmanın ve recâ ile gurûrun farklarının izâhıdır.

Buna yakın bir gurûr daha vardır, o da hem ibâdet eden ve hem de isyân işleyen ve fakat isyânı fazla olanların gurûrudur. Günahları çok olduğu hâlde sevablarının ağır geleceğini umarlar. Bu, büyük bir cehâlettir. Bakarsın ki bir adam, helâl ve haram karışık olan servetinden bir miktar sadaka verip de buna mağrûr olur. Bin dirhem şübhelî ve harâm serveti toplamış, bundan bir dirhemini tasadduk etmiş ve burada muâdelet sağladığını sanmıştır. Bu, on kuruşu terâzinin bir kefesine, yüz kuruşu da terâzinin diğer kefesine koyduktan sonra, on kuruşun ağır geleceğini ummak gibidir. Bu ise açık bir cehâlettir. Bâzıları işledikleri kötülüğün muhâsebesini yapmadıkları hâlde ibâdetlerinin isyanlarından daha çok olduğunu sanırlar. Meselâ, dili ile istiğfâra devâm edip, günde yüz kere Allah'ı tesbîh ederken, öte yandan çekirtme, insanların gizli hâllerini araştırma ve Allah'ın râzı olmayacağı hareketlerle gününü geçirdiği hâlde, bütün bu hezeyânını unutarak, gözünü, yaptığı istiğfar ve çektiği tesbîhlere dikerek meşgul olan gibi. Hâlbuki bütün bu günahları, Kirâmen Kâtibin melekleri zabta geçmiş ve Allah Teâlâ her kelimesi için ikaab edeceği ile korkutmuştur. Nitekim Âyet-i Celîle'de :

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَبِيدٌ * Yanında hâzır

birer gözcü olarak söylediği her sözü zabtederler.» (50 - Kaaf: 18) buyurmuştur.

Adam, durmadan yaptığı tesbîh ve tehlilin sevâbını düşünür, de gıybet eden, yalan konuşan, söz gezdiren ve içi dışına uymayan münâfıklar için, hâzırlanan azabları düşünmez. Bu ise, sırf bir aldanmaktır. Yemin ederim ki, bu tesbîhleri karşısında işlediği günahları ücret karşılığı alsa Kirâmen Kâtibin melekleri bunları yazmak istemezlerdi. Bunun için: değil bu gibi sözlerden, lüzumlu sözlerden bile çekinmeli ve isyânını ibâdetine müvâzî kılmalıdır. Dünyâ metâ'ında bir santim kaybetmemek için en ince hesablara girip, son derece ihtiyatlı olduğu hâlde, ebedî olan Firdevs Cennet'i için buna aldırış etmeyenlere şaşarım. Bu ise, düşünen-

1-BÜYÜKLENME 2-GURURLU 3-ÜMİD 4-BİLGİSİZLİK 5-HARCAN
6-DENKLİLİK 7-HESAPLAMA 8-SAYIKLAMA 9-EZİYET
10-TEVHİD 11-İKİ YÜZLÜ 12-DENK 13-FAYDA

ler için en büyük felâkettir. Biz bir vaziyetle karşı karşıyayız² ki, bunda şübhe edersek küfre gideriz, tasdik edersek aldanmış mağrûrlardan oluruz. Hâlbuki Kur'an'ın getirdiğine inananların hâli bu değildir. Kûfür ehlinden olmaktan Allah'a sığınırız.

- 2 -
2 nci BEYÂN : MAĞRÛR OLAN DÖRT SINIF İLE
HER SINIFIN FIRKALARI

BİRİNCİ SINIF

Birinci sınıf : İlim erbâbıdır. Bunlardan aldananları da bir kaç fırkadır. Bir kısmı şer'i ve akli ilimleri toplamış, derinliğine onlara nüfûz etmiş, onlarla meşgûl olmuş iken, a'zâlarını ihmâl etti, onları isyandan koruyup amel ile meşgul etmemiştir. Bunlar ilimlerine aldanmış ve ilimleri sâyesinde Allah katında bir mevkileri olduğunu sanmışlar ve bu sâyede azâb olmayacaklarını düşünmüşlerdir. Hattâ kendilerinin şefâatçi olacaklarını, kerâmetleri sebebiyle günah ve kusurlarından dolayı mes'ûl olmayacaklarını sanmışlardır ki, işte bunlar mağrûr ve aldanmış kimselerdir. Eğer onlar basiret gözü ile bakıp ilmin, muâmele ve mükâşefe ilimleri olmak üzere ikiye ayrıldığını; bilseler ki, mükâşefe ilmi, mârifet ilmi diye adlandırılan, Allah ve sıfatının ilmidir. Muâmele ilmi ise helâl, haram, güzel ahlâk ve kötü huy ilimleri ile bunlardan kurtuluş çârelerini bildiren ilimlerdir. Bütün bu muâmele ilmi, amel için lüzumlu olan ilimlerdir. Eğer amele ihtiyaç olmasaydı, bu ilimlerin bir değeri olmazdı. Kendisiyle amel murâd olunduğu hâlde, kendisiyle amel yapmayan her ilim bir şey değildir. Bir hasta düşünelim; tabîb, kendisine, derdinin dermânını anlatmış ve: «Şu çiçekleri toplayacak, şöyle kurutacak, böyle dögecek ve şöylece hamur edip ayazlatacak, sonra süzdürüp şu zamanlarda içecek ve böylece tedâvi olacaksın» demiş olsun. Hasta da târifeyi güzelce ezberlemiş, gelmiş bu derdin dermânını başkalarına anlatmış, nutuklar çekmiş, konferanslar vermiş, fakat kendisi henüz ilâcı hâzırlayıp kullanmamıştır. Böyle bir hasta şifâ bulur mu? Aslâ, eğer bu hususta bin nüsha yazı yazsa, bin hastaya târif edip, o hastaları târifi üzerine bu hastalıktan kurtarsa, yine kendisi şifâ bulamaz. Ancak ne vakit ilâcı satın alır, tabîbin tavsiyesine göre, muayyen zamanlarda kullanır ve tabîbin diğer tavsiyelerine de riâyet ederse, şifâyı bekleyebilir. Bütün bunları yapmadan yalnız öğrenip başkalarına öğretmekle şifâ bulacağını sanmak, gurûr ve ahmaklıktır.

İbâdetlerin nelerden ibâret olduğunu bildiği hâlde yapmayan, günahların nelerden ibâret olduğunu bildiği hâlde onlardan kaçmayan, iyi ve

güzel huyların nelerden ibâret olduğunu bilip de, iyi huyları edinmeyen ve kötülüklerden sakınmayan fakih de böyledir; mağrûr ve aldanmıştır.

Zîra Allahu Teâlâ: **قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا** «Kendini arıtan saâdete

ermiştir.» (91 - Şems: 9) buyurdu ve tezkiye ilmini bilip de yazan, felâh bulur, demedi.

Burada da şeytan seni şu şekilde yanıltabilir. Bu misâl seni aldatmasın. Gerçi yalnız ilâcı bilmek seni tedâvi etmez, fakat senin maksadın Allah'a yaklaşıp sevab kazanmaktır. İlim sevâbı çeker, der ve ilmin fazîleti hakkındaki rivâyetleri kendisine okur ve böylece yanıltır. Eğer bu adam, bunak ve mağrûr ise, şeytanın bu sözü, arzûsuna uygun düşer. buna bel bağlar ve ameli ihmâl eder. Şâyet aklı başına ise, şeytânâ: «Sen, ilmin fazîleti hakkında vârid olanları bana okuyarak, fâcir âlim hakkındaki veidler bana unutturmak istiyorsun!» der. Nitekim Kur'ân-ı Ke-

rim'de şöyle buyurulmuştur: **فَمَثَلُ كَثَلٍ الْكَلْبِ** «Onun benze-

ri köpeğin benzeri gibidir.» (7 - A'raf: 176).

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا

«Kendilerine Tevrat öğretildiği hâlde, onun gereğini yapmayanların hâli, sırtına kitab yüklenmiş merkebin hâli gibidir.» (62 - Cum'a: 5) Allahu Teâlâ amel etmeyen âlimi, köpek ve merkebe benzetti ki, âlim için bundan daha büyük kepâzelik olur mu? Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

مَنْ أَرَادَ عِلْمًا وَلَمْ يَزِدْهُ هُدًى لَمْ يَزِدْهُ مِنْ اللَّهِ إِلَّا بَعْدًا

«İlmini çoğalttığı hâlde hidâyetini arttırmayan, Allah'a uzaklıktan başka bir şey'i arttırmış olamaz.» (773) buyurmuştur. Diğer hadiste de şöyle buyurulmuştur:

«Âlim Cehennem'e atılır, bağırsakları dökülür. Kendisi de değirmen çeviren eşek gibi onların etrafında döner durur.» (774) Yine Resûl-i Ek-

(773) İlim bahsinde geçmiştir.

(774) Çok kere geçmiştir.

rem : *شَرُّ النَّاسِ عِلْمَاءُ الشُّوءِ هـ* «İnsanların en fenâsı, kötü

tü âlimlerdir.» (775) buyurmuştur. Ebû'd-Derdâ (R.A.) da: «Câhile bir kere yazıklar olsun. Hâlbuki Allahu Teâlâ dilese onu da âlim yapardı. İlmiyle amel etmeyen âlime yedi kere yazıklar olsun.» demiştir. Yâni ilmi onun aleyhine delildir. Ona :

— İlminle ne amel ettin, Allah'a karşı şükür vazifeni nasıl yerine getirdin? denir. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَمْ يَنْفَعُهُ اللَّهُ بِعِلْمِهِ هـ

«Kıyâmet günü insanların en şiddetli azâb olunanı, ilmi kendisine fayda vermeyen âlimdir.» (776)

Burada ve ilim kitâbında, Âhiret âlimlerinin alâmeti hakkında anlattıklarımızdan başka, daha pek çok rivâyetler vardır. Fakat bu rivâyetler, fâcîr âlimin işine gelmez. Ama ilmin fazileti hakkında vârid olan rivâyetler işine gelir de, şeytan onu nefsinin arzûlarına çevirir. Bu ise gurûrdur. Zira bu adam basiret gözü ile bakarsa, misâli anlattıklarımızdır. Şâyet imân gözü ile bakarsa, ilmin faziletini haber veren kötü âlimleri de o zemetmiş ve bunların hâllerinin câhillerden daha fena olduğunu bildirmiştir. Bunları bildikten sonra amelsiz ilimde bir hayır olduğunu sanmak, düpedüz gurûr ve aldanmaktır.

Mükâşefe ilmine sâhib olanın iddiâsına gelince; Allah'ın zâtına, sıfâtına ve isimlerine ilim gibi, bu ilimlere sâhib olduğunu iddiâ etmekle ameli ihmâl eder, Allah'ın emrini yerine getirmez ve hudûdunu aşarsa, bu hepsinden daha mağrûr ve daha çok aldanmıştır. Bu adam sanki, hükümdâra hizmet etmek isteyen şu adamın hâline benzer: Adam hükümdârı tanır, ahlâkını bilir, vasfını, rengini, şeklini, enini, boyunu, âdetini ve oturup kalkmasını bilir, yalnız nereden hoşlanıp nereden hoşlanmadığını, nereye memnûn olup nereye kızdığını bilmez, veyâhut bunları da bilir fakat kendisinde tamâmen hükümdârın hoşlanmadığı tavır ve davranış vardır. Hükümdârın sevdiği kıyâfet, hareket, oturup kalkma, konuşma vasıflarının tamâmen tersi kendisinde mevcûd, hükümdârın hoşlandığı hiç bir tavır ve davranışı yok. Bu hâliyle hükümdâra yaklaşıp ona hizmet etmek ister. Hükümdârın nesebini, ismini, memleketini, sûretini, şeklini, hizmetçilerine karşı muâmelesini, maiyyetine karşı tavır

(775) Yukarda geçmiştir.

(776) Yukarda geçmiştir.

ve davranışlarını bilmekle hükümdârı tanısa, hoşlanıp hoşlanmayacağı şeyleri bilip ona göre davransa, hakkında çok daha hayırlı olurdu ve bu sâyede hükümdâra daha çok yaklaşırdı. Ne yazık ki, mükâşefe ilmine sâhib olduğunu iddiâ eden bu zâtın takvâdaki kusûru ve şehvetlerine uyması, ona, Allah'ı mârifette yalnız isimler keşfedilmiş, isimleri öğrenmiş olup mânalardan habersiz olduğuna delâlet etmektedir. Zira o, hakkı mârifetle Allah'ı bilseydi, Allah'tan korkar ve takvâ üzere olurdu. Çünkü aklı başında olup arslanı bilen bir insanın arslandan korkup çekinmemesi düşünülemez. Allahu Teâlâ Dâvud Aleyhisselâm'a: «Yırtıcı hayvanlardan korktuğun gibi, Ben'den kork!» buyurmuştur. Evet, şekli ve ismi ile arslanı bilenlerden bazıları arslandan korkmayabilir. Çünkü bu, yalnız ismini ve şeklini biliyor, onun ne derece kuvvetli ve yırtıcı bir hayvân olduğunu bilemiyor demektir. Bilen elbette korkar. Allahu Teâlâ'yı bilen, O'nun hiç aldırış etmeden bütün âlemleri helâk eden vasfını da bilir. Dilediğine ebediyyen azâb edeceğini de bilir ve O'ndan kor-

kar. Nitekim Allahu Teâlâ:

«Allah'tan kulları içinde ancak ilim sâhibleri korkar.» (35 - Fâtır: 28) buyurmuştur. Zebûr'un başında da: «Hikmetin başı, Allah korkusudur.» diye yazılıdır. İbn Mes'ûd (R.A.): «İlim oimak bakımından Allah korkusu, cehâlet bakımından da mağrûr olmak yeter.» demiştir. Hasan-ı Basrî'ye bir şey sormuşlar, o da cevâbını vermiş. Onlar:

— Bizim fakihlerimiz böyle diyorlar, dediklerinde Hasan-ı Basrî:

— Siz hiç fakih gördünüz mü? Fakih, gündüz sâim [oruçlu], gece kaaim [ibâdet eden] olup dünyâdan yüz çeviren kimsedir, dedi.

Murre diyor: Fakih, hiç bir zaman, idârecilik ve yaltaklık yapmaz. Allah'ın hükmünü yayar; kabûl ederlerse hamdeder, reddederlerse yine hamdeder. Demek ki fakih, Allah'tan, emir ve nehyini öğrenen ve Allah'ın sıfatlarından, hangilerinden hoşlanıp hoşlanmadığını öğrenip gereğini yapan kimsedir. Allahu Teâlâ kime hayır dilerse, onu dinde fakih kılar. Bu vasfı hâiz olmayan mükâşefeci, aldanmış bir mağrûrdur.

Diğer bir fırka da, ilim ve ameli toplamış, günahları terk ile zâhiri ibâdetlere devâm etmişlerdir. Ancak bunlar kalblerini araştırmamış, Allah katında mezmûm olan kibir, hased, riyâ, mevki sevgisi ile bunlara benzer hor görme, şehvet peşinde olma gibi kötü hasletlerden kalblerini temizlemeğe çalışmamışlar. Hattâ bazıları bunların kötü şeyler olduğunu bilmeyerek bunlara fazlasını ekledi ve bunlardan kaçınmadılar da Resûl-i Ekrem'in: «Riyânın azı da şirktir.» ve yine: «Kalbinde zerre mik-târ kibir olan Cennet'e giremez.» buyurduğuna ve yine: «Ateşin odunu

yediği gibi, hased sevabları yer.» dediğine ve yine: «Su baklayı bitirdiği gibi, şeref ve mal sevgisi kalbde nifak tohumunu bitirir.» ve benzeri hadislerine aldırış etmediler. Bunlar dış görünüşlerini düzeltti ve fakat bâtinlerini ihmâl ettiler ve Resûl-i Ekrem'in: «Allahu Teâlâ sizin görünüşünüze ve servetinize bakmaz, kalbinize ve amelinize bakar.» buyurduğunu unuttular da, aslolan kalbi ihmâl ederek zâhiri amelîler ile meşgul oldular. Bilmediler ki, necat, ancak selim bir kalb ile gelenler içindir.

Bunlar sanki bir bostan kuyusu gibidirler. Kuyunun yüzü parlak ve fakat içi pisliktir. (777) Yâhut ölü mezarları gibidir. Dışardan çiçekli ve süslüdür, fakat içerisinde cesed leş hâlinde kokar. Yâhut damına ışık asılan karanlık bir ev gibidir. Dışarı parlak, içerisi ise karanlıktır. Yâhut hükümdârı dâvet eden bir adam gibi ki, adam hükümdâr gelecek diye evinin etrafını temizler ve fakat içerisi pislik içinde kalır. Bunun bir gurûr ve aldanma olduğu meydandadır. Bütün bunlardan daha yakın bir benzeri de şudur: Adam bir tohum eker, tohum ile berâber ekilen tohumu zarar veren nebatlar da biter. Ekin arasında bitip, ekini bastıracak olan yabancı maddelerin kökünden temizlenmesi emredildiği hâlde, adam, bunların köküne dokunmadan tepelerini ve yanlarını alır ki, onun bu hareketi âdetâ bir ağaç budama vazifesi görür ve yabancı maddeyi daha kuvvetleştirerek daha gür bir şekilde inkişâfına sebep olur. Günahların kökü de kalbde yerleşen kötü huylardır. Kalbini bunlardan temizlemeyenin zâhiri ibâdetleri tamâm olmaz. Bir çok âfetlerle karşılaşır. Bu, tıpkı uyuz hastalığına yakalanan bir insan gibidir. Bu adama iki ilâç verilmiş, birini bedenine sürecektir ve birini de içecektir. Sürüneceği ilâçla dışardaki kabarcıkları, içeceği ilâçla da ciğerlerini temizleyip hastalığın kökünü yok edecektir. Adam, yalnız sürüneceği ilâçla yetinir ve içeceği ilâcı içmezse, hastalık, yüzünden bir zaman için kesilir, fakat kökü içeride durduğu için dâimâ tâzelenir. İşte kalbini temizlemeyip zâhiri amelîlerle meşgul olan da böyledir.

Diğer bir fırka da, bu bâtını hastalıkların şer'an mezmûm olduklarını bilir, fakat kendilerini beğendikleri için, bunlardan kurtulduklarını ve kendilerinin böyle bir vartaya düşmeyeceklerini, bu gibi hastalıkların ilim sâhiblerinde değil, avamda bulunabileceğini, onlar ise, Allah katında üstün mevki sâhibleri oldukları için, bunlardan uzak kaldıklarını sanırlar. Sonra kendilerinde kibir, riyâset sevgisi, üstünlük ve şeref sevgisi görüldüğü zaman, bunun kibir olmadığını, dinin izzetini korumak, ilmin şerefini izhâr, Allah'ın dinine yardım ve bid'at sâhiblerinin burnunu kırmak için olduğunu söylerler. Ve şâyet âdi elbise giysek, meclisin alt

(777) Arablar, helâ icâd etmeden önce kazâ-i hâcetlerini bostandaki kuyulara yaparlardı.

tarafında otursak, İslâmiyeti zillete düşürür, düşmanlarını sevindirir ve aleyhde konuşmalarına sebep oluruz, derler. Hâlbuki bu, aldanmış, mev-lâsının kendisini çekindirdiği asıl düşmanının şeytan olduğunu ve bu davranışları ile şeytânın kendisiyle alay ettiğini unuttur. Yine Peygam-ber Efendimizin, dîne ne ile yardım ettiğini, küffârı ne ile kahrettiğini unutmış. Sahâbenin tevâzuunu, kanâat ve meskenet içerisinde kaldık-larını hâtırlamamış. Hattâ Hz. Ömer Şâm'a gittiği zaman, giydiği eski elbise dolayısıyla itâb edildiğini ve Hz. Ömer'in: «Biz İslâmiyetle izzet bulduk, izzeti başka yerde aramayız.» dediğini düşünmemiştir. Sonra al-danmış olan bu insan, dinin izzetini, ince keten elbiselerde, dinen giyil-mesi yasak olan atlas ve ibrişimlerde ve muhtelif binit vâsıtalarında arar. Güyâ bunlarla berâber dinin izzet ve şerefini koruduğunu sanır. Yine bunun gibi, emsâline hased ettiği veyâ sözünü reddedenlere kızdığı zaman, bunun bir hased olduğunu sanmaz da, hak uğrunda gazablandığ-ını, düşmanlık ve zulmünde bâtılı red ettiğini iddiâ eder. Eğer bu adam, kendisine karşı yapılan bu hareketi karşıladığı gibi, aynı muâ-mele başka bir âlime yapıldığı zaman, onu da aynı şekilde karşılasa, o zaman hak üzere olabilirdi. Hâlbuki tamâmen bunun aksine başka bir âlime yapılan bu muâmeleye, kızmak şöyle dursun belki sevinir de, ga-zabı, dini için değil, bâtını habisliğinden ve emsâlini çekemediğinden dolayı nefsi için olur. İlim ve amelî ile de, bu şekilde riyâkârlık yapar. Riyâ hâtıraları kendisinde görüldüğü zaman: «Hayır, bu riyâ değil, mak-sadım ilim ve amel ile örnek olmak ve halkı Allah'ın ikaabından kurtar-maktır.» der. Hâlbuki, yine hak uğrunda kendisine değil de başkasına uysalar, buna canı sıkılır. Şâyet maksadı, halkın salâhı olsa, hak uğrun-da kime uyarsa uysunlar, ona sevinmesi lâzım idi. Bu tıpkı hizmetçileri hasta olan bir efendiye benzer. Efendinin maksadı hizmetçileri tedâvidir. Hizmetçiler iyi olsun da, kim iyi ederse etsin. Bunun da maksadı, insan-ların ıslâhı ise, kim düzeltirse ona memnûn olması lâzım gelir. Ne yazık ki, bu iddiası samîmi değildir. Kendisine: «Niçin canın sıkılıyor, maksad bunları ıslâh değil mi? Islâh olsunlar da kim ıslâh ederse etsin» dendiği zaman, yine şeytân, onun başını boş bırakmaz ve ona gerekli cevâbı hâ-tırlatır: «Benim maksadım, benim vasıtamla hidâyete ulaşsınlar da, mü-kâfatını ben alayım. Yoksa maksadım, halkın beni kabûl edip reddetme-sinde değildir.» der. Kendisi böyle sanır ve böyle göstermeğe çalışır. Hâl-buki Allahu Teâlâ onun içinden geçeni bilir. Hattâ bir peygamber ken-disine: «Senin kapalı kalmanla alacağın mükâfat, böyle açıkta iken al-dığın mükâfattan daha çoktur.» diye haber verse de bir yere tevkif edil-se, o bütün bunlara rağmen cezâ evinden çıkıp ilmi faziletini ve mevki-ini açıklamaya çalışır. Hükümdarların huzûruna girer ve onlara yaltak-lık eder. Zâlim hükümdarlara, tevâzuun harâm olduğunu hâtırladığı za-

man, şeytân: «Bunun harâm olması, hükümdarların malına tama' edildiği zamandır. Hâlbuki senin maksadın, müslümanlara şefâatçi olup, onları zarardan korumak ve düşmanlarının şerrinden kurtarmaktır.» der. Ne yazık ki, emsâllerinden başka birisi bu işleri yapsa, ona canı sıkılır, hattâ onu gözden düşürmek için, pâdişâha karşı onun aleyhinde, her türlü harekette bulunmaktan çekinmeyeceğini yine Allah bilir.

Hattâ bâzı âlimler hükümdarlara karşı yaltaklıkları ile onlardan para da alırlar. Bunun harâm olduğunu düşündükleri zaman, şeytan: «Senin aldığın bu paranın gerçek sâhibi belli değil, âmme maslahatı için sarfedilecek bir paradır. Sen ise müslümanların imâmı ve âlimisin, din, seninle ayakta duruyor. İhtiyâcın kadarını almak niçin helâl olmasın?» der. Bu mugalâta ile üç şeyde aldanmış olur.

Birincisi, bu, mâliki olmayan bir servettir, sözündedir. Çünkü bu paranın haraç, vergi ve cizye olarak alındığını, mal sâhiblerinin veya vereselerinin ortada olduğunu bilir. Ancak aldığı paranın hangi şahsa âit olduğunu bilmeyebilir. On kişiden zorla yüz altın alıp bunları birbirine karıştırmakla bunlar helâl olmaz. Bunların hepsinin harâm olduklarında şübhe yoktur. Artık, bunlar sâhibsiz maldırlar, denemez. Her ne kadar bu paralar birbirine karışmış iseler de, on kişiye onar dinar vermek vâcib olur.

İkincisi, sen müslümanların işine yarayan bir adamsın ve din seninle ayakta durmaktadır, sözündedir. Belki dinlerini ifsâd edip sultanların malını helâl gören, dünyâlığa hevesle riyâset peşinde koşup, bu sebeble âhiretten yüz çevirenler, dünyâdan yüz çevirip ondan iraz ederek Allah'a yönelenlerden daha çokturlar. Gerçekte bunlar dinin deccalarıdır. Bunlar dinin imamları değil, şeytanın mezhebini ayakta tutanlardır. Zira imam, dünyâdan yüz çevirip Allah'a yönelmekte örnek olan kimsedir. Peygamberler, Ashâb ve geçmiş âlimler gibi. Deccal da dünyâya yönelip âhiretten iraz etmekte örnek olan kimsedir. Bu gibilerin ölümü isâbet, hayatları ise musibettir. Böyle iken o, hâlâ dini ayakta tuttuğunu sanır. Bu gibiler hakkında İsâ Aleyhisselâm şöyle demiştir: «Bunlar, gözenin ağzını kapayan bir taş gibidir; ne kendisi su içer, ne de suyu bahçeye salar.» Zamânımızda ilim erbâbının aldanma şekilleri sayılamıyacak kadar çoktur. Biz az ile çoğa tenbih etmiş oluyoruz.

Diğer bir fırka da ilim sâhibi oldu, uzuvlarını temizledi ve tâatle süsledi. Zâhiri mâsiyetlerden sakındı, nefsin ahlâkını ve kalbin vasıflarını arındırdı. Riyâ, hased, kin, kibir ve mevkî talebi gibi hastalıklardan kalbini temizledi. Bunlardan uzak kalmak için nefsi ile mûcâhede etti, belli ve muhkem olan köklerini kalblerinden söküp attıktan sonra, yine de aldanmış oldular. Zira kalblerinin kenar köşelerinde şeytânın hile ve

nefsin aldatmalarından kalıntılar vardır. Bunları bulmak zordur. Bunları sezemez ve onları ihmâl eder. Bu da ekinini yabancı maddelerden temizlemeğe kalkışan ve görünürdekileri söküp atan ve fakat kök saldığı hâlde henüz yüze çıkmayıp içerde kalanların farkında olmadığı için daha bir şey kalmadığını zanneden kimsenin hâline benzer. Hiç haberi olmadan onlar büyür ve mahsülü ifsâd ederler. Bu âlim de böyledir. Her şey'i yapar ve fakat gizli kalan bu hastalıkları görmediği için, onları ihmâl eder. Kendisi, ilimlerin tertibi, lâfızlarını güzelleştirmek ve tasnifatta bulunmak üzere gecesini gündüzüne katarak çalışırken Allah'ın dinini yaymağa ve şeriatini açıklamaya çalıştığını zanneder ki, bununla mevki ve şöhret talebi, gizli arzusu olabilir. Ziyâretçilerinin çoğalmasını, zühd ve takvâ ile şöhret bulmasını, halkın etrâfında toplanıp sözünü dinlemelerini, konuşurken can kulağı ile kendine bağlanmalarını, müsbet bir şekilde başlarını sallamalarını, sözlerine hayrân olmalarını ve ağlamalarını içinden arzû eder. Adamlarının ve cemâatının çokluğu ile neş'elenir. İlim, verâ' ve zühdün zâhiri ile akranlarına üstün geldiğine sevinir ve yanlış yolda olanları irşâda muktedir olduğu için, buna hoşlanır. Fakat bu sevinç, dine yönelen bir musibeti önlemekten ziyâde, kendi imtiyâzı için olur.

Belki de, bu aldanmış miskinın bâtındaki yaşayışı, halkın kendisini üstün tanıyıp kendisine teveccüh etmeleri yönündendir. Eğer halk ondan yüz çevirse ve görüldüğü şekilde kendisini tanımasalar, canı sıkılmağa, amelinde karışıklıklar yapmağa başlar. Çeşitli hile yollarını araştırır, kusûrunu örtmek için yalana da baş vurur ve hattâ kendisini inananlara kerâmet sâhibi göstermeğe kadar gider. Kendi derecesini bilenlere de kızar. Adamları arasında tercih yapar; bâzılarını daha üstün gösterir. Onlar da bunu kendi verâ' ve faziletlerine verirler. Hâlbuki işin iç yüzü böyle değil, onlar onu daha çok medhedip arzularına daha çok uydukları için, onları tercih eder. Hâlbuki belki onların ona hürmetleri onun ilminden istifâde etmeleri için iken, o, bunu kendi sıdk u ihlâsına ve ilminin hakkını ödediğine verir ve halkın menfaatine dilini kolaylaştırdığı için Allah'a hamdeder. Bu hareketinin de günâhına keffâret olacağını sanır, niyyetinin sahîh olup olmadığını araştırmaz. Hattâ uzlette ve ilmini gizlemekte aynı sevâbı alacağı kendisine va'd edilse, ona heves etmez. Çünkü halk arasında hüsn ü kabûlden mahrûm kalır. Şeytânın, Âdem oğullarından ilmi sâyesinde benden kurtulacağını sananlar, bu cehâletleri ile kolayca benim tuzağıma düşerler, dediğinden murâdı, belki de bu gibi âlimlerdir. Belki de kendisi, cehd ü gayret ederek eser meydâna getirmekle, istifâde için bir ilim meydâna getirdiğini zanneder. Hâlbuki asıl maksadı, güzel eser yapmakla ün almaktır. Şâyet birisi: «Bu eser benimdir» deyip onun ismini silerek eserin başına kendi ismini yaz-

1-BOZMA 2-KELİME 3-SINIFLAŞTIRMAK 4-TAKVA 5-KUVVETLİ
6-FAZLA 7-FARKLILIK 8-GÜZEL,İYİ 9-BİLGİSİZLİK

sa, eserin kendisi tarafından tasnif edildiğini, Allahu² Teâlâ bildiği için, bu eserden yapılacak mânevî istifâdenin kendisine⁴ râci olduğunu bildiği hâlde, bu iş kendi ağırına gider. Belki de eseri tasnif ederken kendisine bol duâlar yapmak veyâ zımnen başkasına dokunmakla kendi kendini övmekten de geri kalmamıştır. Başkasına dokunmaktaki maksadı, onun kendisinden daha düşük ve kendisinin daha üstün olduğunu ortaya koymaktır. Çünkü başkasına hiç de dokunmayabilirdi. Hattâ bu adamı küçük düşürmek için onun çürük sözlerini kitâbına alarak tenkidini yapar, bâzan başkasının güzel sözlerini kitâbına alır, onları kendisine mal etmek için sâhibinden hiç bahsetmez. Yâhut bir hırsız gibi cümlelerde biraz değişiklik yaparak kendine mâl eder. Sözlerini edebî üslûb ile süslemeğe çalışır. Maksadı daha çok revâç⁶ bulup istifâde edilmesidir. Belki de böyle yaparken şu hâdiseden gaafildir. Hakîm'in biri hikmete dâir üçyüz eser yazmış. Allahu Teâlâ'nın zamânın⁵ peygamberine: «Ona söyle, yeryüzünü nifakla doldurmuştur. Ben onun nifakından bir şey kabûl etmem.» diye vahyettiğini bilmemiş olabilir.

Belki de bu sınıftan bir cemâat bir araya geldiği zaman, her biri kalbin gizli hastalıklarından selâmet bulduğunu sanır. Bunlar dağılıp da kendi adamları kendi etrâfında toplandıkları zaman, herkes kendisinin ve karşısındaki adamın cemâatine bakar, hangisinin ardında daha çok olduğunu araştırır. Arkadaşının kendisinden daha çok cemâate hak kazandığını bilse de kendi cemâatinin çokluğu ile sevinir. Sonra bunlar tamâmen ayrılıp herkes bir şey'i öğretmeğe koyulduğu zaman birbirine hased etmeğe başlarlar.

Hattâ bunlardan birisinin cemâati kendisinden ayrılıp diğerine gitse, buna canı sıkılır da içinden ona nefret duymağa başlar ve artık eskisi gibi onun işine bakmaz, eskisi gibi onu övmez olur. Ayrılan adamının maksadının istifâde etmek olduğunu ve o gittiği yerden daha çok istifâde edeceğini bildiği hâlde yine aynı nefreti duyar.

Belki de bunlardan birisi, hasedinin harekete geçtiği başlangıç ânında onu açığa çıkaramaz da çeşitli hileli yollarına baş vurmağa başlar. Hidetini o yolda teskîn için adamın dînine ve vâra'ına dokunmağa başlar: «Benim ona kızdığım şahsım için değil, Allah içindir» şeklinde bahâ-neler ortaya atar. Hattâ onun kusurları, kendi yanında söylenece ona sevinir, övüldüğü zaman canı sıkılır. Bâzan da kusurları söylenirken güyâ hoşlanmıyormuş gibi suratını ekşitir ve fakat içinden memnûn kalır.

Bu ve benzeri kalbin gizli hastalıklarına çok zekî kimseler vâkıf olabilir ve bunlardan ancak yakîni kuvvetli olanlar kurtulabilir. Bizim gibi zayıf insanların bu seviyeye ulaşması çok zordur. Ancak en ehven⁷ derece, insan kendi kusurlarını bilip kusurlu olduğunu kabûllenmesi ve islâhına harîs olmasıdır. Allahu Teâlâ bir kuluna hayır dilediği zaman,

1- SINIFLANDIRMA

6- YATISDIRMAK

2- AİT

7- AŞAĞI

3- ACIKDAN OLMAYARAK

4- HABERSİZ

5- İKİ YÜZLÜLÜK

ona kendi kusurlarını gösterir. Kim iyiliklerine sevinir ve kötülüklerine üzülürse, onun hayır üzerinde olması umulur ve o, kendini tezkiye edip ilim ve ameli ile Allah'ın hayırlı kullarından olduğunu zannederek gizli kusurlarını bildiği hâlde onları ihmâl edenden daha hayırlıdır. Gaflet ve gururdan Allah'a sığınırız. Bu gurûr, mühim ilimleri tahsil ettiği hâlde, ilimlerinin gereği ile amelde kusûr edenlerin gurûrudur. Şimdi de ilimlerin mühim olmayanlarını öğrenip bunlarla yetinen ve mühim olanlarını ihmâl eden aldanmışları anlatalım. Bunların gurûru, ya mühim ilmi öğrenmekten kendilerini müstağni görmeleri veyâ ehemmiyetsiz ilimlerle yetinmiş olmalarındandır.

Bunlardan bâzıları kamu yararı için, halk arasında geçerli olan dâvaları ayırmağa yarayan fetvâ ilimleri ile meşgul oldu ve buna « Fıkıh » adını verdiler. Bununla berâber zâhiri ve bâtinî ilimleri ihmâl ettiler. Uzuvarını murâkabe etmedi; dillerini gıybetten, midelerini harâmdan, ayaklarını hükümdarların huzûruna çıkmaktan ve diğer âzâlarını günahlardan alıkoymadılar. Kalblerini kibir, riyâ, hased ve diğer tehlikelerden temizlemediler. İşte bunlar iki yönden aldanmışlardır. Biri ilim, diğeri de amel yönleridir.

Amel cihetinden aldanmış olduklarını yukarda anlatmıştık. Bunlar, hasta adamın, derdini öğrendiği zaman, onu tekrar tekrar okuyup tatbik etmemesi gibidir. Belki kendisi, bâsur ve sar'a hastalığına yakalanıp nerde ise helâk olmak üzere olduğu hâlde bu hastalığın çârelerini araştırarak yerde İstihâze hastalığının çârelerini araştırarak adamın hâline benzer. Kendisi erkek olduğu için hayız ve istihâze görmeyeceğini bildiği hâlde, durmadan bu hastalıklar üzerinde araştırma yapar. Ve bunu yaparken de: « Bakarsınız, bir kadın istihâze olur da hâlini benden sorar. Ona cevap verebilmek için bununla uğraşıyorum. » der ki, bunun apaçık bir gurûr olduğu meydandadır. İşte fıkıh mes'eleleri ile uğraşan miskin de böyledir. Bâzan dünyâ sevgisi, şehvetlere uyma, hased, kibir, riyâ ve diğer tehlikeli şeyler kendisine musallat olur da, tevbe ile noksanlarını telâfi etmeden beklemediği anda ölüm kendisini yakalar ve gazablı olduğu hâlde Allaha ulaşır. Adam bütün bunları düzeltmeğe aldırış etmeden onları terkedersek selem, icare, zihar, lian, cerahat, diyet, dâvalar, beyyineler ile, hayız gibi ömründe muhtâç olmayacağı, muhtâç olsa da bunları halledecek müftilerin bulunduğu şeylerle meşgul olur. Onun bunlarla meşgul olması, mevki, başkanlık ve servet edinmek içindir. Şeytan kendisini aldatıyor da kendisinin bundan haberi olmuyor. Zira bu aldanmış, dinî farize ile meşgul olduğunu zanneder; farz-ı aynı yapmadan farz-ı kifâye ile uğraşmanın bir günâh olduğunu bilmez. Aslında kendisinin dediği gibi, sahîh bir niyyete sâhib olsa ve kabûl etsek ki, onun fıkıh ile meşgul olması Allah rızası içindir. Kendisi

için farz-ı ayın olan cevârihini ve kalbini düzeltmeden fıkıh ile meşgul olmasının, amel bakımından bir gurûr ve aldanma cıduğu yine meydândadır.

İlim bakımından gurûr ve aldanmasına gelince; din ilmindendir sanarak fetvâ ile meşgul olup Allah'ın kitâbını ve Resûlünün sünnetini terketmesi ve hattâ bâzan hadis âlimlerine dil uzatarak «Onlar değerini anlamadıkları altın hammallarıdır» demesi ve ahlâk ilmini öğrenmemesi; havf, heybet, huşû' ifâde edip takvâyâ götüren Allah'ın azamet ve celâlini bildiren ilmi terketmesidir. Buna rağmen kendisini emniyette hissederek Allah'ın afvına mağrûr, mutlak sûrette Allahu Teâlâ'nın kendisine merhamet edeceğine; çünkü kendisinin dini ayakta tuttuğuna inanır ve şâyet kendisi fetvâ ile meşgul olmasa helâl ve harâm ilminin kaybolacağına aldanır. Bu adam kendine ehemm olan ilimleri terkettiği için aldanmış ve mağrûr olan kimsedir. Aldanmasının sebebi de, şeriatte fıkıh ilminin tâzîmine dâir duyduğu şeylerdir. Bu adam, medhedilen gerçek fıkıhın, Allah'ın zât ve sıfatını bildiren, insâna korku ve ümid bahş eden ilim olduğunu bilmez. Nitekim Allahu Teâlâ :

فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ
إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

«İnananlar toptan savaşa çıkmamalıdır. Her topluluktan bir tâife-
nin dini iyi öğrenmek ve milletlerini geri döndüklerinde uyarmak üzere
geri kalmaları gerekli olmaz mı? Ki böylece belki yanlış hareketlerinden
çekinirler.» (9-Tevbe: 122) buyurmuştur.

Aynı zamanda kendisiyle inzâr edilen, korkutulan ilm, onun oku-
duğu fıkıhtan başka bir ilimdir. Zira onun okuduğu fıkıh ilminden
maksad, muâmele şartlarına göre mal ve bedeni muhâfazadır. Fıkıh ilmi
bunları sağlar. Mâl, Allah yolunda bir âlet, beden ise bir merkebdir. Mü-
him olan ilim, yola girmegi bilmek ve mezmûm sıfatlardan sayılan kal-
bin engellerini aşmaktır. Bunlar kul ile Allah arasında birer perdedir.
O sıfatlarla mülevves olarak ölürse, Allah'ın cemâlinden mahrûm kalır
ve Allah'a ulaşamaz. Fıkıh ilmiyle yetinmesi bakımından bu adam, Hac
yoluna çıkmak isteyen su tulumlarını ve ayakkabı tâmirini öğrenmeğe,
kendisini hasredene benzer. Ayakkabı ve susuz Haccın yapılamıyacağı-
nda şübhe yoktur, fakat yalnız bunlarla meşgul olan Hac yapmış sayıl-
maz. Biz bunu tafsilâtiyle İlim Kitâbı'nda anlattık. Bunlardan bâzıları da
fıkıh ilminde yalnız hılâfiyât ilmiyle meşgul olmuşlardır. Bu gibile-
rin ehemmiyet verdikleri, yalnız mücâdele yolunu öğrenmektir. Mak-

şad, hasmı ilzâm, susturmak ve üstün gelmek için hakkı önlemektir. O, gece-gündüz mezheb sâhiblerinin münâkaşalarını düşünür ve akranlarının kusurlarını araştırır. Bunlar yırtıcı insanlardır. Tabiatleri eziyet, ve bütün davranışları ahmaklıktır. Bunların ilimden maksadı, emsâllerine üstünlüktür. Böyle emsâlleri arasında üstünlüklerini sağlamağa faydalı olmayan kalb ilmi ve yerilen sıfatları övülen sıfatlara çevirerek Allah'ın yoluna götüren ilimleri, zevkli vâiz sözleri diye adlandırır ve bunları küçük görürler. Onlara göre gerçek ilim, mücâdeleciler arasında geçen arbêde ilmidir. Bunlar, eskilerin toplamış olduğu fetvâları toplamış ve bu farz-ı kifâye üzerine bir de selefin bilmediği cedel inceliklerini bildiren bid'at bir ilmi, fıkha eklemişlerdir. Mezheb ilminin müştêmil olduğu ahkâmın delillerine gelince; bunlar Allah'ın kitâbı ve peygamberin sünneti ile bunların mânalarını anlamaktır. Kesr, kalb, fesâd, vaz', ter-kib ve tâdiye gibi cedel hileleri ise, hasmı ilzâm ve susturmak için sonradan uydurulmuş bir takım bid'at ve icadlardır. Bunlara pek çok aldananlar vardır. En çirkin aldanış da ilk mücidlerindir.

Diğer bir fırka da, kelâm ilmiyle meşgul olanlardır. Bunlar kendi arzûlarına göre mücâdeleye girişmiş muhâliflerini red ile uğraşmış, onların münâkazalarını araştırmış ve bir çok muhtelif makaleler öğrenmişler, münâzara ve ilzâm yollarını araştırmışlardır. Bu hususta bir çok fırkalara bölünmüşler; iman ve amelin ancak cedel ilmini öğrenmekle mümkün olacağına inanmışlardır. Akaaidlerinin delilleri diye adlandırdıkları ve Allah'ın zât ve sıfatını kendilerinden başka kimsenin bilemeyeceğini; onların mezheplerini kabûl etmeyenlerin imânı olamayacağını sanmışlardır. Bu kelâmcıların her fırkası kendi mezhebine dâvet etmiştir. Sonra bu kelâmcılar da biri Dâlî [sapık] ve diğeri de Hâk olmak üzere ikiye bölünmüşlerdir. Fırak-ı dâlî [sapık fırka] Ehl-i Sünnet'in aksi istikaamete, hak fırka da Ehl-i Sünnet'e dâvet ediyor, fakat gurûr ve aldanma her iki tarafı da içine almıştır.

Sapık fırkanın gurûru: Sapıklıklarından haberleri olmayıp, kurtuluşun kendi fırkalarında olduğunu sanmalarındadır. Bu sapıklar bir çok fırkalara ayrılmış ve her fırka kendi aralarında birbirini tekfir edegelmişlerdir. Bunların sapıklıkları, şübheyi delil ve delili şübhe görmeleri bakımındandır.

Hak fırkanın gurûruna gelince; cîdâli mühim ve Allah'ın dinine yaklaştırmakta en mühim şey sanmalarındandır. Bunlar, kelâm yolu ile araştırma yapılmadıktan sonra, kişinin dininin tamâm olmayacağını sanmaktadırlar. Hattâ onlara göre delilleri araştırmadan tasdik eden, mümin değildir. Bu fâsîd zanlarından dolayı ömürlerini cedel yolunda harcadı ve bid'at sâhiblerinin hezeyân ve makaaleleri ile uğraştılar da,

- 1-DÜŞMANINI 2-SÜBUT GÂTİRÂRÂK BAĞLAMAQ 3-TAY 4-BENZER
5-KAVGA 6-KONUŞMADA KAVGA ETMEK 7-DİNDE BATIL OLAN YENİ
8-ŞAHİL 9-KIRMA 10-TECAVÜZ ETTİRME 11-ZİTLİK TESKİL EDEN K
12-MÜBAHESE 13-BÜYÜKLENME 14-KAFİRLİĞİNE HÜKMETME MELERİN
15-SÖZLE MÜCADELE 16-BOZUK 17-SACMA SAPAN KONUŞMA

nefis ve kalblerini ihmâl ettiler. Kendilerinin zâhîrî ve bâtînî hatâlarına karşı kör kaldılar. Hattâ onlar kelâm mücâdelesinin Allah katında daha makbûl olduğunu sandılar. Fakat üstün gelme, hasmı ilzâm ve ri-yâset sevgisi onları dinden uzaklaştırdı, basiretleri kör oldu da, birinci asır müslümanlarına bakmaz oldular. Resûl-i Ekrem¹, onların en hayırlı insanlar olduklarını haber vermiştir. Onlar bir çok bid'at sâhiblerine yettişikleri hâlde bu gibi mücâdelelere kat'iyyen girmediler. Onlar, kalb ve âzaları ile meşgul olmaktan başka bir şey ile uğraşmağa bakmadılar. Ancak sapıklara, sapıklıklarını anlatırlardı. Onlar dinlemeyince mücâdeleye lüzum göstermeden ayrılırlardı. Bu gibilere yalnız içlerinden buğz ederlerdi ve: «Hak, sünnete dâvettir, sünnete dâvet de dâvette mücâdeleyi terketmektedir.» derlerdi. Zira Ebû Umâme el-Bahilî'nin ri-vâyetinde Resûl-i Ekrem:

مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إِلَّا أَوْثُوا الْجَدَلَ هـ

«Hiç bir kavim hidâyetten sonra sapıtmamıştır, ancak sapıtanlar, cedel sebebiyle sapıtmışlardır.» (778) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem bir gün Ashâbının toplu oturdukları yere uğradı. Orada onların cedel ile uğraşıp husûmetleştiklerini görünce hiddetinden yüzü nar gibi kızardı ve:

إِنَّ هَذَا بَعْثُهُمْ إِلَى هَذَا أَمْرُهُمْ أَنْ تَضْرِبُوا كِتَابَ اللَّهِ بَعْضُهُ يَعْصِرُ أَنْظُرُوا إِلَى مَا أَمْرُهُمْ بِهِ فَاَعْمَلُوا وَمَا نَهَيْتُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا هـ

«Bunun için mi yaratıldınız? Bununla mı emrolundunuz? Allah'ın kitâbını birbirine vurun, emrolunduğunuza bakın ve onu yapın, nehyolunduğunuzdan uzaklaşın.» (779) buyurdu. Ve onları mücâdeleden men'etti. Hâlbuki cedel ve sohbetle onlardan ilerde kimse yoktu. Sonra onlar Resûl-i Ekrem'i gördüler. Bütün beşeriyyete peygamber olarak gönderildiği hâlde alt edip susturmak maksadiyle hiç kimse ile mücâdele etmemiş, mücâdelesi, onlara nâzil olan Kur'ân-ı Kerim'i okumakla olmuş ve buna başka bir şey eklememiştir. Zira mücâdele mîdeyi bulandırır, ve izâlesi güç olan çeşitli şübheleri kalbe getirir. Gerçi Resûl-i Ekrem mücâdeleden âciz olmadığı gibi onu Ashâb'ına da öğretmekten âciz değildi. Fakat akli başında fazîlet sâhibi insanlar, buna kıymet vermezler ve bütün insanlar kurtulsa da, biz helâk olsak onların kurtuluşu bize bir fayda sağlamaz derlerdi. Biz Ashâbın tâkib ettiği yoldan, Yehûd ve Nasâra ile

(778) Hadis yukarda geçmiştir.

(779) Hadis yukarda geçmiştir.

1-REİSLİK

2-DUŞMANLIK

3-DUŞMANLIKLAŞTIKLARINI

4-YASAK

5-MAHV, GİDERİLME

olan mücâdelelerinden daha ileri gidemeyiz derlerdi. Onlar bu gibi mücâdeleler ile kıymetli vakitlerini kaybetmezlerken bize ne oluyor da, kıyâmet gününde hiç faydası olmayan cedel ile ömrümüzü isrâf edelim? Aynı zamanda bid'atçiler yalnız mücâdele ile yetinmez, işi taassub ve husûmete kadar vardırırlar. O hâlde «Nefsim ile mücâhede edip ona dünyâsını Âhireti için terkettirmek benim için daha hayırlıdır.» derlerdi.

Yine bu anlattıklarımız, mücâdeleden men'edilmediğimiz zaman, ta-kınacağımız tavr u harekettir. Üstelik mücâdeleden de men'olunduk. Sün-neti terk ile sünnete dâvet, acayib bir şeydir, derler. Evlâ olan, kendi nefislerimizle uğraşmak, onları ıslâh edip Allahu Teâlâ'nın râzı olacağı yöne çevirmektir, derler.

Diğer bir fırka da, va'z u nasihat ile meşgul oldular. Bunların en üstün mevkie olanları da havf [korku], recâ [ummak], sabır, şükür, te-vekkül, zühd, yakîn, ihlâs, sıdk ve benzerleri gibi kalbin vasıfları ve nefsin ahlâkından bahsedenlerdir. Bunların gurûru, bu sıfatlardan bahsedip in-sanları bu güzel huylara dâvet ettikleri zaman, kendilerinin de bu va-sıflar ile mevsûf olduklarını sanmalarındadır. Hâlbuki onlar Allah ka-tında bu vasıflardan çok uzaktırlar. Olsa olsa avâmıdan farklı değillerdir. İşte bunların aldanmaları, en büyük bir gururdur. Çünkü onlar kendi-lerini son derece beğenen insanlardır. Onlar kendilerini, mahabbet der-yâsına dalan en hâlis insanlar sanırlar ve kendilerini her türlü kusûr ve eksiklikten berî görürler. Kendileri Allah'ın yakın kullarından olmasaydı halka bu yakınlığı ve Allah'a giden yolu gösteremezlerdi, derler. Bu zavallı herif bu sanıları ile kendisini emniyette ve başkalarını tehlikede görür. Kendisini, Allah'ın kazâsına râzı, başkalarını ise küskün, kendisi-ni mütevekkilinden, başkalarını ise izzet ve şerefe dayanandan, kendisi-ni hâlislerden, başkalarını riyâkârlardan görür. İhlâsı anlatır, kendisi ihlâs etmez, riyâyı anlatır ve hâtırlatır da kendisi bunu yaparken riyâ eder. Riyâdan bahsederken: «Bu adam riyâkâr olsa kendisi riyâdan bah-setmezdi» inancını aşılattır. Dünyâyâ şiddetle haris ve kuvvetli rağbeti olduğu hâlde zâhidlikten bahseder. Allah'a dâvet ederken açık-lar, kendisi ondan uzaktır. Allah'ın celâl ve ikaabından korkuturken ken-dini emniyette görür. Kendisi Allah'ı unuttuğu hâlde Allah'ı hâtırlat-mağa çalışır. Kendisi uzaklaştığı hâlde insanları Allah'a yaklaştırmaya uğraşır. Kendisi muhlis olmadığı hâlde ihlâsa dâvet eder. Kötü sıfatları yerdığı hâlde kendisi onlarla vasıflanır. İnsanları yaratıklardan müstağ-nî kılmağa çalışırken, kendisi şiddetle insanlara haris olur. İnsanları dâ-vet ettiği meclisten uzaklaştırılsa yer kendisine dar gelir de, hâlâ halkın irşâdı için çalıştığını sanır.

Şâyet akranlarından birisine halkın teveccüh ettiğini duysa hase-dinden çatlar. Kendi ahablarından birisi, emsâllerinden birisini kendi-

sine övse onun amansız düşmanı kesilir. İşte bunlar en büyük aldanmışlar ve ıslâhları en güç olanlardır. Zira kötü huylardan uzaklaştırıp iyi ahlâka teşvik eden kimse kötülüklerin gaailerini ve iyiliklerin faydalarını bilen kimsedir. Bu adamın ilmi kendisine fayda vermemiştir. Halkı hakka dâvet etme sevgisi, hakkı amelden kendini alıkoyduğuna göre daha bu adam nasıl tedâvi edilir ve bu ne ile korkutulur? Zühdü iddiâ ettiği ve ona gücü yettiği hâlde kendini bundan alıkoyan nedir? Allah ile ünsiyet iddiâ ettiği hâlde kendini ünsiyetten alıkoyan nedir? Ancak adamları kendini gördükleri zaman, o yola girer, neden? Yalnız kaldığı zaman, Allah'a yaklaşmaz, neden?

İşte aklı başında insanlar, kendilerini bu hâlleri ile tecrübeye tâbi tutarlar. Mağrurlar ise kendilerini iyilerden sanırlar. Âhirette, perde ortadan kalkıp gerçek yüzleri meydâna çıkınca perişân olurlar. Cehennem'e atılır, bağırsakları dökülür, onlar da bağırsaklarının etrafında döner dururlar. Zira onlar hayrı emretti, fakat kendileri yapmadı, kötülükten men'etti fakat kendileri yaptılar.

Bu fırkanın aldanması, Allah sevgisi, Allah korkusu ve Allah rızası gibi esaslardan içlerindeki duyguları zayıf olduğu hâlde, bu mânada yüksek menzilleri anlatabilmeleri, Allah'ın kendilerine bahsettiği ilimle böyle güzel ifâdeleri ve insanların bunlardan istifâde etmeleri, ancak kendilerinin de aynı vasıfla muttasıf olmalarından ileri geldiğini sanmalarındandır. Hâlbuki bir şey'i kabûl edip anlayıp anlatmak başka, o şey ile muttasıf olmak ise başkadır. Bunların: müslümanların diğer ferdlerinden farkları, ancak bunları vasıftaki kudretlerindedir. Bâzan bu sevgi ve korkuda onlardan da aşağıya düşebilirler. Bunlar kendilerini emniyette hisseder ve bu sûretle korkuları azalır, halka temâyülleri artar; Allah sevgisi de kendilerinde azalmış olur. Bunlar, başka hastaların anlatamayacağı şekilde, hastahğı ve tedâvi çârelerini, hastalığın derece ve sebeplerini edebî bir üslûb ve ifâde ile anlatan hastalar gibidir. Bu hususları edebî bir dil ile anlatmak, bunları bu hastalıkta diğer hastalardan ayırmaz. Bunların ayrılıkları tıb ilmîne vukufı ve hastalığı teshîs edip tedâvi çârelerini bilmiş olmaları bakımındandır. Yalnız bu bilgi ile kendilerinin gerçek sıhate kavuştuklarını sanmak, ahmaklık ve cehâletin son haddi olduğu gibi, korku, sevgi, tevekkül, zühd vesâire güzel sıfatları bilmek başka, bu vasıflar ile muttasıf olmak da baskadır. Hakikatleri anlatmak ile hakikatler ile vasıflanma arasındaki farkı bilemeyenler, mağrûr ve aldanmış kimselerdir.

İşte vâizlerin hâli budur. Onlar ki, ifâde-i merâm etmelerinde kusurları yok, belki va'zlarında tâkib ettikleri yol, Kur'an ve hadis yolu, Hasan-ı Basrî ve emsâlinin va'zıdır, fakat tatbikatları başkadır.

Vâizlerden başka bir fırka daha vardır ki, bunlar tamâmiyle vâcib olan vâ'z yolundan çıkmıştır ki, bunlar zamânımızın vâizleridir. Şâyet ke-
nar bucakta Allahu Teâlâ'nın koruduğu pek az kimseler bulunabilir. Biz onları bilemiyoruz. Diğerlerinin bir kısmı mantık ve dinin kabûl etmediği bir takım yalan ve uydurma sözlerle halkı oyalar ve halkın va-
kitlerini kendilerine çekmeğe çalışırlar. Diğer bir fırka da bir takım an-
laşılmaz ince nükteler ve kaafiyeli sözlerle edebiyat yapmağa çalışırlar. Maksadları mevzun sözler konuşup sözlerine, ayrılık ve vuslat şiirleri ile delil çekmek, gaayeleri halkı heyecanlandırmak ve fâsid garazlar üze-
rine de olsa, vecde getirip coşturmaktır. İşte bunlar, cin şeytanlarından da, daha kötü olan insan şeytanlarıdır. Kendi sapıklıkları yanında baş-
kalarını da sapıtırlar. Yukarda anlattığımız diğer sınıf vâizler, her ne kadar kendilerini ıslâh edemedilerse de, hiç olmazsa doğru ve dürüst va'zlarıyla başkalarının ıslâhına çalışırlar. Bunlar ise, kendileri sapıt-
tıkları gibi, başkalarını da sözleri ile sapıtmağa çalışan kimselerdir. Bun-
lar, Âhireti unutturup dünyâyâ meylettirirler. Bilhâssa sırtlarında kıy-
metli elbiseleri, altlarında değerli binitleri ile gelip kürsüye çıktıkların-
da kendileri bütün mevcudiyetleri ile dünyâlık peşinde oldukları sebe-
biyle halkı da dünyâlığa çekmekten başka bir şey'e yaramazlar. Bunla-
rın bozdukları, düzelttiklerinden çok fazladır. Belki de halkı sapıtmak-
tan başka bir işe yaramazlar. Bu gibilerin aldandıkları meydandadır.

Bunlardan bir kısmı da dünyânın zemmi hakkındaki zâhidlerin söz-
lerini ezberlemekle iktifâ etmiş, onları oldukları gibi muhafaza etmişler
ve, ne demek istediklerini anlamadan halka aktarmışlardır. Onlar bu ez-
berlerini câmilerin minber, mihrâb ve kürsülerinde, dost ve ahbabları ile
buluştukları yerlerde anlatıp durmuşlardır. Bunların herbiri bu sözleri
ezberleyip anlatmakla kendilerinde bir imtiyaz görür ve bu sâyede afv
edilip maksadlarına ulaşacaklarını sanırlar. Artık zâhir ve bâtınlarını
düzeltmeden bunun kâfi geleceğine inanırlar ki, bunlar daha çok aldand-
mış kimselerdir.

Diğer bir fırka da vakitlerini hadis dinlemekle geçirir ve bir çok ri-
vâyetleri, senedleri ile ezberlerler. «Falancadan rivâyet etti» desinler
diye diyâr diyâr dolaşırlar, adam ararlar ve: «Ben falancadan rivâyet et-
tim.» derler. Bunlar da bir kaç yönden aldandmışlardır:

a) Kendileri altın hammalı gibi, hadisın mânâsını anlamadan ancak
onun nakil muâmelesini yapıp sırf bu kadarının kâfi geleceğini sanmış
olmalarından.

b) Mânâsını anlamadıkları için mûcibiyle amel etmemelerinden, hat-
tâ anlayabildikleri ile de amel etmemelerinden.

c) Herkese farz olan kalbin tedâvisi ile meşgul olmağı bırakıp, hiç
lâzım olmayan senedleri çoğaltmak peşinde koşmaları yüzünden.

d) Semâ'in [işitmenin] şartına riâyet etmemelerinden. Zira işitmek, her ne kadar tek başına bir fayda sağlamazsa da, hadisin isbâtında mühim rolü vardır. Zira tefehhüm [anlamak] isbâtta sonra, amel de anlamaktan sonra gelir. Yâni önce duyulur, sonra anlaşılır, sonra ezberlenir. Muhâfaza edilir, sonra onunla amel edilir ve sonra da neşredilir. Hâlbuki bunlar yalnız işitmekle yetinmişler ve semâ'in hakikatini terketmişlerdir. Bakarsınız bir çocuk, yaşlı bir zâtın hadîs dersine oturur. Bu zât hadîsi rivâyet ederken bâzan uyuklar, çocuk da bu arada oynar, sonra «Bu çocuk falan şeyhden hadîs dinledi» diye ismi yazılır, büyüdüğü zaman ise, kendisinden hadîs dinlenmeğe başlanır. Hattâ akli başında bâliğ olduğu hâlde hadîs dinleyen kimse de, bâzan başka tarafa dalar, dinleyemez, şeyhin sözüne kulak vermez. Bâzan da ezberleyemez ve bâzan yazmakla meşgul olur. Şeyhi okuduğunu değiştirirse, o bunun farkında bile olmaz. Bu şekillerdeki hadîs dinlemelerin hepsi gurur ve aldanmadır. Zira hadîsde aslolan, onu Resûl-i Ekrem'in ağzından dinleyip olduğu gibi zabt etmek ve zabtettiği gibi rivâyet etmektir. Demek ki, rivâyet, ezberlemekten, ezberlemek de işitmekten hâsıl olur. Şâyet Resûl-i Ekrem'in ağzından duymadınsa Sahâbe veyâ Tâbiîn'den duymalıdır. Bunlardan dinlemen, aynen peygamberden dinlemen gibi olur. Dikkatli dinler, iyice ezberler, sonra da ezberlediği gibi hiç bir harf değişikliği yapmadan anlatırsın. Hattâ başka birisi bu hadîsin bir harfini değiştirirse onu da bilirsin.

Hadîsi senin muhâfaza etmen için iki yol vardır. Birincisi, onu olduğu gibi ezberleyip zaman zaman okumak sûretiyle unutmamandır. İkincisi, dinlediğin hadîsi duyduğun gibi onu eksiksiz olarak kaleme alıp yazıları muhâfaza etmendir. Bâzılarında olduğu gibi, yazdığın yazılara kalem karışabilir. Şâyet duyduğun hadîsi ne ezberler, ne de yazarsan, yalnız bir ses olarak kulağından gelip geçerse, sonra bu hadîsin yazılışını gördüğün zaman: «Ben bunu duydum» diyecek hakkın yoktur. Çünkü orada bir değişiklik olup olmadığını bilemezsin. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ

«Bilmediğin şey'in ardına düşme.»

(17 - İsrâ: 36) buyurmuştur. Zamânımızdaki şeyhlerin -mezkûr zaman Gazâlî zamânıdır - «Bu hadîsi ben duydum» demeleri - bu şartları hâiz değilse - yalandır. Semâ'in en küçük şartı, rivâyetin hepsini dikkatle dinlemek ve değişiklikten koruyacak şekilde mühim noktalarını ezberlemektir. Eğer çocuğun, gaafilin ve uykuda olanların duyduklarının yazılışı câiz olsa, mecnûnun ve beşikteki sabinin duyduklarını da yazmak câiz olacaktı. Sonra hepsi büyüdüğü, mecnûn ayıldığı zaman, ona okunurdu ki,

- 1-İŞİTME
- 2-OLGUN
- 3-BÜYÜKLENME
- 4-ADI GEÇEN
- 5-HABERSİZ

böyle bir şey olamaz. Zira bu câiz olsa, rahimdeki çocuğun duyduğunu da yazmak câiz olacaktı. Ana rahmindeki çocuk anlayıp ezberlemediği için duyduklarını onun nâmına yazmak doğru olmadığı gibi, oynayan, dalgın olan ve yazmakla meşgul olan bir kimse de anlayıp ezberleyemediği için onların da duydukları kendi namlarına yazılamaz. Câhilin biri, beşikte yatan çocuğun duyduğu, onun nâmına yazıldığı gibi, ana rahmindeki çocuğun da duyduğu yazılır ve aynı zamanda şâyet ana rahmindeki çocuk sesi duymaz, fakat beşikteki çocuk sesi duyar diye aralarında bir fark gözetilmek istenirse, bunun bir faydası olmaz. Çünkü nakledilen ses değil, hadistir. O da onu anlamaz, o da anlamaz. Yaşlandığı zaman: «Ben bâliğ olduktan sonra küçük yaşta iken falan şeyhin meclisine gidip rivâyet ettikleri hadisi, duyduğumu bana söylediler, fakat rivâyet edilen hadis ne olduğunu bilmiyorum» dese, böyle bir rivâyetin sahîh olmadığına şübhe yoktur. Buna biraz bir şey katmak ise açık yalandır. Arapçayı bilmeyen Türkün hadis işitip rivâyet etmesi câiz olsaydı, o zamân beşikteki çocuğun da rivâyeti câiz olurdu. Çünkü o da bir ses duymuş, o da... Bu ise cehâletin son haddidir. Sema'nın senedi Resûl-i Ekrem'in :

نَضَرَ اللَّهُ أَمْرًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَدَعَاَهَا فَأَدَاَهَا كَمَا سَمِعَهَا هـ

«Allah o adamı güzellendirdi ve nur'landırsın ki, makalemi duydu, ezberledi de sonra olduğu gibi başkasına ulaştırdı.» (780) buyurduğu rivâyettir.

Duyduğunu anlamayan, onu duyduğu gibi başkasına intikal ettirebilir mi?

İşte böyle rivâyetler, fâhiş aldanmalardır. Zamânımız bu belâ ile mübtelâdır. Eğer zamânımızın halkı biraz ihtiyatlı davransa, hadis râvîlerini hep bu şekilde çocukluk hâlinde hadisleri dinlemiş olduklarını bulurlardı. Ne yazık ki, hadis âlimlerinin mevkî itibarı olduğu için, bu şartları arayamadılar. Çünkü bunlar açığa çıkarılsa râvîlerin cemâatleri azalır ve mevkileri düşerdi. Aynı zamanda bütün bu şartlar tahtında duydukları hadislerin adedi de azalmış olur, belki de hiç rivâyet edecek hadis bulamazlardı. Bunun için: «Duysun da ne şekilde duyarsa duysun, farketmez» dediler. Ashında sema'nın sıhhati hacıs âlimlerinin sözlerinden bilinmez. Zira bu onların salâhiyetleri dâhilinde değil, bu, Usûl-i Fıkıh âlimlerinin işidir. Bizim anlattıklarımız Usûl-i Fıkıh kaanunlarının

(780) Ashâb-ı Sünen ve İbn Hibbân Zeyd b. Sâbit'ten rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Tirmizi ve İbn Mâce İbn Mes'ûd'dan rivâyet ettiler. Tirmizi hasen ve sahîh olduğunu söyledi.

da kat'idir. Bu ise bunların gurûr ve aldanmalarıdır. Zâten sema' şartlarına uygun olarak hadisi dinieseler de yalnız nakil ile iktifâ etmekte yine aldanmışlardır. Ömürlerini rivâyet ve sened yollarında harcayıp, dinin mühim mes'eleleri ve rivâyet ettikleri haberlerin mânaları ile meşgul olmamaları bakımından yine aldanmışlardır. Aslında hadisten maksad, Ahiret yolculuğuna başlamaktır. Çok kere tek bir hadis de bunun için kâfi gelebilir. Nitekim zâtın biri, hadis rivâyet edilen bir meclise gitmiş, orada ilk rivâyet edilen hadis, Resûl-i Ekrem'in :

مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْزُوقِ مَا لَا يَعْتَبِرُ «Kulun, mâlâyânîyi, faydasız söz-

leri terketmesi, islâmiyetinin güzelliğindendir.» (781) hadisi idi.

Bu zât, bunu dinleyince meclisden kalktı; «Bu, bana yeter. Hele bunu yerine getireyim de sonra diğer rivâyetlere bakarım.» dedi. İşte gurdan kaçınan akıllı kimseler böyle dinlerdi.

Diğer bir fırka da nahiv, lûgat, garib lûgat ve şiirle meşgul olarak bunlara aldandılar. Bunlarla uğraşmakla afvedileceklerini sandılar, kendilerini bu ümmetin âlimlerinden zannetdiler. Zîra dinin ayakta durması, kitâb ve sünnet ile, bunların da ayakta durabilmesi lûgat ve nahiv iledir, dediler ve ömürlerini nahvin inceliklerinde, şiir san'atında ve garib lûgatlerde tükettiler. Bunlar, ömürlerini yazı, san'at ve tekniği ile tüketip, ilimlerin mutlak sûrette yazı ile te'min edileceğini, bu bakımdan yazının öğrenilip tashihinin zarûrî olduğunu sananlar gibidir. Eğer biraz düşünse, okunaklı yazı yazmanın yetişeceğini, diğerinin fazlalık olduğunu anlardı. Edebiyatçı da eğer düşünseydi, Arab edebiyâtının diğer lisan edebiyâtından farklı olmadığını, Arab dili ve edebiyâtı ile uğraşmanın, her hangi bir dilin edebiyâtından farklı bir husûsiyet taşımayacağını anlardı. Aradaki fark, Kur'an ve Sünnetin Arabça olmasındadır. O hâlde yalnız Kur'an ve sünnetin anlaşılmasına yarayacak kadar edebiyât, lûgat ve nahiv kâfi idi. Fazlasının lüzumsuz bir yorgunluk olacağını anlardı. Aynı zamanda yalnız Kur'an ve hadis ile alâkalı, lûgat, nahiv ve edebiyât ile iktifâ etse de, Kur'an ve hadisin hükümlerini yerine getirmese, yine aldanmıştır. Bu da ömrünü tashih-i mahâriç ile geçirip Kur'an'ın hükmü ile amel etmeyen gibidir. Zîra harflerden maksad, mânalardır. Harfler ise mânaların âletleridir. Bu, müşhil almak ihtiyacını duyan kimsenin, iyi bir bardak hâzırlamasıyla meşgul olmasına benzer ki, aldanmış bir câhildir. Nahiv, lûgat, edebiyat, kırâet, tashih-i mahâriç

(781) Tirmizî, garibdir, dedi. İbn Mâce Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Mâlik'e göre Hz. Hüseyin'den mürseldir.

ve hurûf ile meşgul olanlar da böyledir. Bunlar, bu ilimlere fazla dalıp meşgul olarak ameli ihmâl ettikçe aynı derekeye düşerler. Zira her şeyde aranan öz, ameldir. Amelin dışında ameli bilmek, daha dışında lâfızları olduğu gibi duyup ezberlemek, daha dışında da lügat ve nahiv bilmek, daha dışında da mahâric-i hurûf gelir. Yâni mahâric-i hurûf, en üst taraftır. Lügat ve nahiv ondan sonra gelir ki, mahârice nisbetle öz ve fakat lügat ve nahivden sonra rivâyetleri ezberlemek gelir ki, lügat ve nahiv buna nisbetle zarf, rivâyetleri ezberlemek öz, rivâyetleri ezberledikten sonra bilmek [ilim] gelir ki, bu ilim, ezberlemeğe nisbetle öz ve ezberlemek de buna nisbetle zarf olmuş olur. En sonra yâni bütün zarfların ortasında asıl öz, ameldir ki, ilimde bunun zarfı kalır. Asıl öz olan amele inmeyip onun zarfları olan bu derecelerin hangisi olursa olsun, birisinde kalıp onunla iktifâ etmek, aldanmaktır.

Ancak bu dereceleri birer konak yeri ve uğrak kabul edip, muhtâç olduğu kadarını oradan aldıktan sonra diğerine, oradan da diğerine ve nihâyet özlerin özü olan amele geçen kimse, işte bu adam kalb ve âzâları ile asıl ameli arayan kimsedir. Her türlü âfetlerden korunma yolunda olan da, bu adamdır. İşte bütün şer'i ilimlerin hizmet ettiği budur, ameldir. Diğer ilimler, amelin hizmetçisidir, ona birer vesiledir ve onun üzerindeki kabukları ve ona ulaşabilmek için menzillerdir. Maksada ulaşamayan herkes, hâib ve hâsirdir. İster uzak menzilde kalsın, ister yakın menzile gelsin, farketmez. Bu ilimler, şeriat ile alâkalı ilimler oldukları için, bunlarla meşgul olanlar aldandılar. Tıb, hesâb, san'at ilmi ve şeriat ilminden olmadığı bilinen diğer ilimlerin sâhibleri, bu ilimler sâyesinde mağfîret olacaklarını düşünmediler. Bunların aldanması, şer'i ilim sâhiblerinin aldanmasına nisbetle daha azdır. Zira özü muhâfaza eden zarf, onu muhâfaza ettiği için makbûl olduğu gibi, şer'i ilimler de öz olan amele ulaştırdıkları için makbûldürler. Fakat bunlar; içlerindeki öze ulaştırmaları bakımından, bilvâsıta makbûldürler. Bizâtihi makbûl olan, özdür. Zarfı veyâ dış kabuğu öz gibi müteber kabul ederek ona sarılıp kalan, elbette aldanmıştır.

Diğer bir fırka da, fıkıh ilminde aldanmışlardır. Onlar, kulun kendisiyle Rabbi arasındaki hükmünün kendilerinin verecekleri hükme tâbi olduğunu sandılar. Hak ve hukuku kaldırmak için, hile yolları uydurdular. Mübhem lâfızları te'vilde aldandılar. Zâhir hâle mağrûr olup, orada hatâya düştüler - fetvâlardaki hatâ ve aldanmalar gibi -. Hakikaten fetvâlarda hatâlar pek çoktur. Buradaki hatâlardan akli başında olanlar kurtulabilir. Biz bu hususta bazı misâller verelim: Meselâ, fıkıh âlimlerine göre kadın mihr-i müeccelinden vazgeçerse, artık Allah katında kocasında bir hakkı kalmaz. Bu boşanmada başka bir mes'ûliyet yoktur. Zâhir hâl böyle. Fakat kadın acaba kendi isteği ile boşanmak için mi ni-

kâh parasından vaz geçmiştir, yoksa kocasının kendisine yaptığı tahammül edilmez işkencelerden kurtulmak için mi bundan vaz geçmiştir? Böyle bir baskı neticesi hasebiyle kadın bu haktan vaz geçmişse, bu gönül hoşluğu ile değildir. Hâlbuki Allahu Teâlâ :

فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَكُلُوهُ هِيََا مَرِيَا

«Eğer ondan birazını gönül hoşluğu ile size bağışlamış olurlarsa onu da içinize sine sine yiyin.» (4 - Nisâ: 4) buyurdu ve gönül hoşluğunu şart koştu. Hâlbuki gönül hoşluğu ile nefis hoşluğu farklı şeylerdir. Bâzan insân oğlu, nefsinde hoş görmediği şey'i kalbinde murâd edebilir. Meselâ, kalbinden [içinden] kan almağı murâd eder, fakat nefis bundan hoşlanmaz. Nefis hoşluğu demek, bir zarûret karşılığı olmaksızın nefsinin ondan ibrâsını arzû etmesidir. Yoksa ehven-i şerri ihtiyâr, kalbinden olmamaktır. Böyle nefis hoşluğu olmadan baskı neticesinde nikâh parasından vaz geçerek boşanmayı istemek bir müsâderedir, hadd-i zâtında zulümdür. Evet küçük kadı, işin iç yüzüne, garaze muttali' değildir. Zâhiri ibrâya bakar. Bunun, zâhirde bir ikrâh sebebi görülmez, buna göre hükümünü verir, fakat büyük kadı, Kıyâmet günü hükmünü vereceği sırada küçük kadı'nın verdiği bu hüküm bir kıymet ifâde etmez.

Bunun için nefis hoşluğu ile verilmeyen helâl olmaz. Meselâ, birinden tenhâ bir yerde para istese, verdiği parayı alamıyacağını ve onun borcunu ödemiyeceğini bildiği için ona para vermeyeceği halde, halk arasında kendisinden para istese, utanma belâsı bu adam ona bu parayı verse, bu şekilde parayı alan ile müsâdere sûretiyle para alan arasında fark yoktur. Çünkü müsâdere bağırarak adamın bedenini acıtmaktır. Adam beden acısını kalb acısı üzerine tercîh ederek, içinden acına acına parayı verir. Adamın utanacağı ve riyâkârlık yapacağı yerde, kendisinden bir şey istemek de bunun aynıdır. O da kalbe vurmaktır. Kalbe vurmakla kalba vurmak arasında fark yoktur. Zira Allah katında kalb ile kalıp ikisi açıktır. Ama dünyâ hâkimi, adamın: «Hibe ettim» sözünü esâs alır, kalbine karışmaz. Çünkü ona vâkıf olamaz. Diî'nin ve elinin şerrinden korkarak verilen de aynı şekilde haramdır.

Bütün bu yollarla alınan da haramdır. Dâvud aleyhisselâm'ın kisasını biliyor musun? Üzülmesinden sonra uzun müddet secdede kaldı. Nihâyet Allahu Teâlâ :

— Seni afvettim, başını kaldır, deyince, Dâvud :

— Yâ Rab, hasmım ile hâlim ne olacak? dedi. Allahu Teâlâ :

— Ondan da helâllik iste, buyurdu. Tabîî Uriya ölmüştü. Beyt-i Makdis'deki sahrâ'dan adama Dâvud aleyhisselâm seslendi. Uriya :

— Buyur, yâ Dâvud, beni Cennet'ten çıkardın, ne istiyorsun? dedi. Dâvud aleyhisselâm:

— Senin bende bir hakkın var, onu helâl etmeni istiyorum, dedi. Uriya:

— Helâl olsun, dedi ve ayrıldı. Dâvud aleyhisselâm vaziyeti Cebrâil'e bildirince, Cebrâil aleyhisselâm:

— Hakkının ne olduğunu izâh ettin mi? dedi. Dâvud aleyhisselâm:

— Hayır, deyince, Cebrâil aleyhisselâm:

— Ona hakkını izâh et, neden sende hakkı olduğunu bildir ve öyle helâllik al, deyince, Dâvud aleyhisselâm, tekrâr Uriya'nın rûhuna seslendi ve helâllik istedi, Uriya:

— Helâl ettim ya, deyince, Dâvud aleyhisselâm:

— Hayır, mes'ele şundan ibârettir, bu husustaki hakkını helâl etmeni istiyorum, deyince, karşı taraftan ses kesildi. Dâvud aleyhisselâm:

— Niye cevap vermiyorsun? deyince, Uriya:

— Hayır, bu iş peygamberlere yakışmaz, seninle Allah huzûrunda hesablaşırız, dedi ve gitti. Bunun üzerine Dâvud aleyhisselâm yeniden ağlamağa başladığından Allahu Teâlâ:

— Âhiret günü aranızı, bizzat Ben bulurum, diye vaidde bulundu. (782) İşte bu kıssa gönül hoşluğu ile yapılmayan hibenin fayda vermiyeceğini, gönül hoşluğu ve nefis hoşluğu ise şey'i bildikten sonra olacağını, ibrâ ve hibede gönül hoşluğu, kulun hârici te'sirlerden âzâde serbest kaldığı zaman kendi irâdesiyle yaptığı zaman olabileceğini, çeşitli yollarından ilzâm edilmekle gönül hoşluğu olamayacağını göstermiştir. Bu hile yollarından biri de zekât borcundan kurtulmak için senesini doldurmadan malı karısına hibe etmektir. Fakih, malını karısına hibe edip bir yıl elinde kalmadığı için, zekât borcu sâkıttır, der. Şâyet bu zekât, pâdişâhın koyduğu bir vergi ise fakih doğrudur. Çünkü onun bildiği görünüştür. Görünüşde servet yılını doldurmadan hibe edilmiştir. Şâyet kıyâmette de borçtan kurtulacağını ve âdeta hakikaten yabancıya temlik etmiş gibi bir vaziyet düşünüyorsa, zekâtın sırrına ve dinî anlayışa karşı çok câhildir. Zira zekâtın sırrı, nefsi cimrilik rezâletinden temizlemektir. Çünkü cimrilik insânı helâke sürükleyen bir hastalıktır. Nitekim Resûl-i Ekrem tehlikeli üç şey'i sayarken bunların birinin de itâat edilen cimrilik olduğunu haber vermiştir. Zekât vermemek içir servetini yıl içerisinde

(782) Dâvud aleyhisselâm hakkındaki bu asılsız rivâyet, bir çok kitaplarda gaayet zayıf ve farklı ifâdelerle zikredilmiş ise de, ulemâ-i muhakkikin, bu nevi hikâyelerin aslı astarı olmadığını kat'i bir lisanla ifâde etmişlerdir. Bu tarz hikâyeleri kaale alarak peygamberler hakkında asla sûizanda bulunmamalıyız.

(Mütercim)

âilesine devretmekle cimriliğine itâat etmiş olur. Bunu bir çıkar yol sanmakla da tamâmen helâke gider. Zira Allahu Teâlâ onun kalbine vâkıf, mal sevgisi hırsını bilir. Onun mala olan hırsı, kendisini hile yoluna sevk etmiştir. Cehâlet ve aldatması sebebiyle cimrilikten kurtuluş yollarını kendisine kapamış oldu.

Bu hile yollarından biri de, kamu yararına sarfedilen servetten fakih ve benzerlerinin ihtiyaçlarına kadar para almalarının câiz olması şeklidir. Aslında bu mübahtır, fakat mühim olan ihtiyaç derecesini tâyinidir. Aldanmış fakihler, zarûrî ihtiyaç ile şehvî arzûlarını tatminin arasını tefrik etmezler. Onlar canlarının arzû ettikleri her şey'i zarûrî ihtiyaç olarak kabûl ederler ki bu sırf gurûrdur. Aslında dünyâ, kulların, ibâdet ihtiyaçları için yaratılmıştır. Kulun, din ve ibâdetine yardım için aldığı her şey ihtiyaçtır. Bundan başkası fuzûlî ve şehvî şeylerdir. Fakihlerin bu gibi şeylerde aldandıklarının yarısını ele alsak, cildler dolu su kitablar yazılırdı. Maksad, çeşitli misâller ile bunları bilmeğe tenbihtir, yoksa hepsini saymak değildir.

İKİNCİ SINIF

İkinci sınıf: İbâdet ve amel erbâbıdır. Bunlardan aldananlar pek çoktur. Kimi namaz'da, kimi kırâette, kimi hac'da, kimi gazâ'da, kimi de zühdünde aldanmıştır. Hepsi bir çeşit amel ile meşgul iken gururdan ancak akıllı olanlar kurtulur ki, onlar da pek az kimselerdir.

Bunlardan bir fırka da, farzları ihmâl edip nâfilelere ehemmiyet veren ve hattâ bu hususta isrâfa varan kimselerdir. Abdestte vesvese edip abdest âzalarını haddinden fazla yıkamak, temizliğiyle hükmedilen suların temizliğinde şübhe etmek ve suyun pisliğinde uzak olan ihtimâli yakın görmek gibi. Hâlbuki öte yandan yediği yemeğin harâm olma ihtimâli daha kuvvetli ve daha yakın bir ihtimâl iken, onu uzak görmek sûretiyle bâzan harâm lokma yemeğe kadar gider de aldırış etmez. Hâlbuki bu titizliği yediği lokmada gösterse, Ashâb-ı Kirâm'ın tavır ve davranışlarına daha çok benzerdi. Nitekim Hz. Ömer Hristiyan bir koca karının bardağı ile abdest alırken bardağın ve suyun pis olması muhtemel iken buna aldırış etmemiş ve fakat harâm lokma yerim korkusu ile nice helâl yemeklerden uzak kalmıştır.

Bunlardan bir kısmı, yasak olduğu hâlde suyu lüzûmundan fazla isrâf eder, abdesti uzatır ve hattâ namazı vaktinden çıkaracak kadar ileri gider. Vakit çıkmasa bile, namazın en faziletli olan ilk vaktini kaybettiği için yine aldanmıştır. Şâyet ilk vakti kaçırmasa da suyu fazla isrâf ettiği için yine aldanmıştır. Hattâ suyu isrâf etmese de lüzûmundan

fazla abdestte zaman kaybetmekle yine aldanmıştır. Ne yazık ki, şeytan insanları sünnet yolu ile de aldatır. Onlara ibâdet süsünü verdirerek onları Allah'tan uzaklaştırır.

Diğer bir fırka da, namazın niyetinde vesvese eder. Sahih bir niyet edebilmek için şeytan onun yakasını bırakmaz. O «Niyet ettim, niyet ettim» diye diye namaz vaktini ona geciktirir veya cemâatten onu alıkor, hattâ tekbiri alsa bile hâlâ niyetim oldu mu olmadı mı diye içinden tereddüt eder. Bu vesvese bâzan tekbirde de olur. Güyâ son derece itinâlı davranacağız diye, tekbiri, tekbir edâsından değiştirirler. Bütün bu vesveseli itinâlar niyet ve tekbirde olduktan sonra namazlarında kalblerini hâzırlamaz ve onu, gaffet içinde kılmağa devâm ederler. Namaza girerken gösterdikleri itinânın yeteceğini ve yalnız bu kadar ile hayır üzere bulunduklarını sanırlar.

Başka bir fırka da, namazda Kur'an'ın tecvîd ve mahâric-i hurûfuna dikkat eder, bütün güçlerini harfleri mahreçlerinden çıkarmağa verirler de bu kadarı ile iktifâ eder ve başka şey'e bakmazlar. Okudukları âyetlerin mânalarını düşünmez, bundan ders almazlar. Bu âyetlerin esrârını anlamağa çalışmazlar. Bu da en çirkin bir aldanıştır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'i herkes gerçek mahreçlerine riâyete okuyacak diye bir mükellefiyet yoktur. Herkes kendi imkânları nisbetinde Kur'an'ı güzel okur. Bu gibiler, tıpkı pâdişâhın fermânını pâdişâhın huzûrunda bütün harf mahreçlerine nokta ve virgölüne riâyete tekrar tekrar okuyan ve fakat yazı muhtevâsı ile alâkalanmıyan ve burada istenenlere bakmadan, meclisdekilerin hâline riâyete etmeden devamlı olarak bu yazıyı okuyan kimse gibidir. Bu adam bu hareketiyle cezâyı hak etmiş bir mecnûn sayıldığı gibi, Kur'an-ı Kerim'i de yalnız güzel okumakla kalıp onun istediklerinden gaafil olanlar da aynı şekildedirler.

Diğer bir fırka da, Kur'an-ı Kerim'i çok okumakla aldanmışlardır. Hattâ bâzan yirmi dört saatte bir hatim de indirirler. Dilleri Kur'an'ı okuyup giderken gönülleri arzûları peşinde dolaşır, okuduklarından gaafil, okudukları âyetlerden ders almak için onun mânalarını düşünmezler. Yasaklarından kaçınmaz, nasihatlarından ders almaz, emir ve yasakları üzerinde durmaz, ibret âyetlerinden müteessir olmazlar. **Kur'an Okuma Kitâbı'nda** okumaktan maksadın ne olduğunu anlattığımız hususları nazâr-ı itibâre almazlar. Çok okuyoruz diye övünürler. İşte bunlar da aldanmış kimselerdir. Onlar sanırlar ki Kur'an'ın inzâlından maksad, yalnız okumaktır. Bu gibiler de, efendisi tarafından kendisine bir yazı yazılan ve bu yazıda kendisine bâzı şeyler emredilip, bâzı şeyler yasaklanan bir hizmetçidir. bu yazıdaki emir ve yasaklardan haberi olmayıp, bunlara aldırış etmeyerek kendi bildiğine giden ve fakat devamlı olarak bu

yazıyı okuya okuya ezberlemesine benzer ki, bu adam daha ziyâde ukûbet ve cezâyâ hak kazanan bir insandır. Bu adam maksadın yalnız okumak olduğunu zannediyorsa aldanmıştır.

Evet, unutulmamak ve ezberlenmek için Kur'ân-ı Kerim'in okunması lâzımdır. Ezberlenmesi ise mânâsı için, mânâsı da mûcibiyle amel etmek içindir. Bâzan adamın sesi güzel olur, okudukça zevk alır ve bu zevkine aldanarak bunu Allah'ın kelâmından zevk alması şeklinde yorumlarsa da, aslında kendi sesinin zevkini almaktadır. Nitekim şiir ve şarkı da söylese aynı zevki alacaktır. Bu adam, kalbini araştırıp aldığı zevkin, sesinden mi, yoksa kırâetin güzel nazmı ve mühim mânâsından mı geldiğini ayırmadıkça, mağrûr ve aldanmıştır.

Diğer bir fırka, oruçlarına mağrûr olur. Mübârek günleri ve hattâ seneyi boydan boya oruç tutar, fakat oruçlu iken dillerini gıybetten, kalblerini riyâdan, iftar zamanı midelerini haramdan ve bütün gün boyunca dillerini fuzulî sözlerden korumazlar. Vaziyet bu merkezde iken, bu gibiler kendilerini hayırlı bir iş gördüklerini sanırlar. Farzları ihmâl ederken nâfileye devâm ederler. Buna rağmen nâfilenin de hakkını vermezler. Bu, en büyük bir aldanıştır.

Başka bir fırka da, hacca mağrûr olurlar. Borçlarını ödemeyip helâllik almadan, anne ve babalarının muvafakatlarını tahsîl etmeden, helâl nafaka te'min etmeden hacca giderler. Bunlar, borç olan hacılarını da yaptıktan sonra bu şekilde tekrar hacca gider. Yolda farz olan namazı zâyi eder. Beden, elbise temizliğini gereği gibi yapmaz. Yolda haksız yere para alan vurguncularla karşılaşır. Yolda kötü söz, kavga ve münâzaalardan kaçınmazlar. Bâzan, harâm olarak topladığı parayı gösteriş için hac yolunda döke saça harcar, infâk eder. Böyle yapmakla önce haram kazandığı, sonra da gösteriş olarak infâk ettiği için iki nevi günah kazanır. Parayı helâlden kazanmadığı gibi yerinde de harcamamıştır. Sonra da kötü huylar ile mülevves olan kalbi ve mezmûm sıfatları ile Kâ'be'ye gider. Daha önce bütün bu rezâletleri atayım da temiz olarak Rabbimin Beytine varayım demez. Bu vaziyette hayır yaptığını zannediyorsa aldanmıştır.

Bir fırka da, gûya sevaptır maksadıyla va'z u nasihat, emr-i mâruf ve nehy-i münker eder. İnsanların kusurlarına kızar. Onlara iyiliği emreder, fakat bu arada kendini unuttur. Onlara bir hayrı emrederken sert davranır, onlara üstünlük ve şeref iddiâ eder. Kendisi, yaptığı kötülükten dolayı tenkid edildiğinde ona kızar; «Ben yaptığımı bilirim, sen beni nasıl tenkid edersin» der. Etrâfında toplanan cemâatten biri meclisinden ayrılrsa ona kızar, aleyhinde konuşur. Maksadı, gösteriş yapmak, ri-

yâset kapmaktır. Bulunduğu câmide başkası vazîfe yapsa kıyâmeti koparır. Ezan okur, okuduğu ezanı Allah için okuduğunu sanır. Hâlbuki başka birisi kalkıp ezan okusa susuz değirmenleri başına çevirir; «Niye benim mevkiimi aldın, hakkıma tecâvüz ettin» diye ona çatar. Bâzan mescidin imamlığını iltizâm eder de, bir hayır yaptığını zanneder. Hâlbuki maksadı, kendisine imam dedirtmektir. Bu arada kendisinden daha âlim, daha vera' sâhibi bir kimse imâmete geçse, ona ağırlanır, canı sıkılır.

Başka bir fırka da, Mekke veyâ Medîne'de mücâvir kalır ve buna aldanır. Bu arada kalbini murâkabe etmez, iç ve dışını temizlemez. Bu gibilerin, aslında kalbleri, memleketlerine bağlıdır. «Falanca Mekke'de mücâvir kaldı» diye kendi hakkında söylenenleri zevkle dinler. Bâzan bizzât kendisi, kendi kendini övmek üzere; «Ben şu kadar sene Mekke'de mücâvir kaldım» demek cesâretini de gösterir. Fakat bunu açıkça söylemenin çirkin olduğunun farkına varınca, bu def'a kendisi bunu açıkça konuşmaktan vaz geçer, fakat içinden herkesin bunu bilmesini arzû eder. Sonra bu mücâvir bâzan gözünü, malın kiri olan sadaka ve zekâta diker. Bunlardan servet edindiği vakit onu sıkıca kavrar. Ondan bir yoksula bir kuruş vermez. Bu sûretle gösteriş, cimrilik ve tama' gibi kötü hasletleri mücâvirliği sebebiyle kendisinde toplar ki, bunların hepsi tehlikeli şeylerdir. Eğer mücâvir kalmasaydı bütün bu hastalıkların hepsinden uzakta olacaktı. Fakat övgü sevgisi ve mücâvir kaldı dedirtme arzûsu, bu rezâletleri irtikâb ile kendini mücâvirliğe itmiştir. İşte bu da aldanmıştır. Hiç bir amel ve ibâdet yoktur ki, onda âfet ve tehlikeler olmasın. Âfetlerin yollarını bilmeyerek amellere güvenenler aldanmıştır. Bütün bunlar en ince teferruâtına varıncaya kadar İhyâu Ulûmî'd-Dîn'in içine aldığı kitaplarda bulunur ve bunlardan bilinir. Meselâ, namazda aldanma yolları, İhyâ'nın «NAMAZ KİTÂBI»nda, hacdaki aldanma «HAC KİTÂBI»nda, diğer ibâdetlerdeki âfetler de o ibâdetlerle alâkalı kitaplardan anlaşılır. Biz burada hulâsaten onlara işâret etmekteyiz.

Diğer bir fırka da, mâl ve servetten tecerrüd ederek az ile iktifâ etmiş, câmileri mesken kabul etmiş ve oralara bağlanmışlardır. Bu sûretle kendisinin zâhidlik mertebesine yükseldiğini sanır. Hâlbuki öte yandan ilmi, va'zı veyâ yalnız zühdü ile de olsa riyâset ve mevki peşindedir. Bu adam, tehlikesi az olan iki şey'i terkedip iki büyük tehlikeyi kucaklamıştır. Zira mevki, servetten üstündür. Mevki peşinde olmayıp servet peşinde olsa daha iyi ederdi. İşte bu adam da aldanmıştır. Çünkü bu adam, kendisini dünyâdan yüz çevirmiş zâhidlerden sanıyor. Ne yazık ki, dünyânın ne demek olduğunu anlamamış ve dünya zevklerinin en üstünü riyâset olduğunu ve riyâsete istekli olanın münâfık, hasûd, mütekebbir, mürâi ve bütün kötü huylarla muttasıf olması gerektiğini bilememiştir.

Evet, bâzan riyâseti de terkeder, halvet ve uzleti tercih eder de yine aldanmadan kurtulamaz. Zira bu hâli ile kendisini beğenir, servet sâhiblerine dil uzatır, onlarla ağır konuşur ve onlara hakaaretle bakar. Kendisini üstün görür, amelini beğenir ve bu sûretle kalbin bütün kötü hastalıklarını haberi olmadan taşır. Hattâ bâzan bu adam zühdetinden vaz geçti derler korkusu ile kendisine verileni de almaz. Şâyet kendisine: «Bu helâldir, sen bunu görünüşde kabûl et sonra gizlice îade et» dense, insanların övgüsü peşinde olduğu için, insanlar kendisini yerer korkusu ile bunu da kabûl etmez. Bu adam insanlar tarafından övülmeği seviyor ki, bu da dünyâlığın en zevkli bir tarafı olduğu hâlde hâlâ kendisini zâhidlerden görür ki, aldanmıştır. Bununla berâber zenginleri yoksullar üzerine tercih ederek onlara saygı göstermekten de geri kalmaz. Kendisini övüp kendisine mürid olanları medheder, başka zâhidlere meyledenlerden nefret eder. İşte bütün bunlar şeytanın hile ve aldatmalarıdır. Şerrinden Allah'a sığınırız. A'zâ ile yapılan ibâdetle kendilerini fazla zorlayanlar, hattâ yirmi dört saatte bin rek'at ramaz kılanlar, Kur'ân'ı hatmedenleri de vardır. Ne yazık ki bunlar bu kadar zahmetlere girerken kalblerini murâkabe etmezler. Onu riyâ, kibir, ucub gibi hastalıklardan temizlemezler. Hattâ bunların tehlike olduğunu da idrâk etmezler. İdrâk etseler de kendilerinin masûn olduklarını sanırlar. Şâyet kendilerinde böyle bir şey bulunsa da onun mağfiret edileceğini zannederler. Bütün bu zâhiri ibâdetleri yanında onların ehemmiyeti olmadığını, olsa da zâhiri amellerinin kalb hastalıklarına galebe çalacağını sanırlar ki, bu çok uzak bir şeydir. Takvâ sâhibinin bir zerre ameli, akıllıların güzel bir ahlâkı, bu gibilerin a'zâları ile yapılan dağlar gibi amellerinden daha faziletlidir. Aynı zamanda bu adam insanlarla kötü geçimden, haşin davranmaktan, riyâ ve övülme sevgisi gibi bâtını pislikten kurtulamaz. Kendisine: «Siz yeryüzünün direkleri, Allah'ın velileri ve sevgililerisiniz» dediğinde, buna sevinirler, adamı tasdik ederler ve böylece aldanışları çoğalır. İnsanların tezkiyesini Allahu Teâlâ'nın rızasına bir delil sayar. İçlerindeki habâsetlerini bilmeyerek zâhiri hâllerine göre insanların kendilerini övdüklerini bilmezler.

Diğer bir fırka da, nâfilelere haris olur da farzlara aldırış etmezler. Kuşluk ve gece namazları ile benzeri nâfile namazları kıldıklarında buna sevinirler de, farzlardan bu zevki almaz, vaktinin ilk cüz'ünde bunlara koşmazlar. Resûl-i Ekrem'in Allahu Teâlâ'dan hikâye tarikiyle bildirdiği :

مَا تَقَرَّبَ الْمُتَقَرَّبُونَ إِلَيَّ بِمِثْلِ آدَاءِ مَا فَرَضْتُ عَلَيْهِمْ

«Bana yaklaşanlar, kendilerine borç ettiğim farz ile olan yakınlıkları gibi hiç bir şey ile yaklaşılamazlar.» (783) buyurduğunu unuturlar. Hayırlar arasında tertibi terketmek, kötülüklerdendir. Belki bâzan insan iki farz ile karşılaşır ki, bunlardan biri kaybolacak, diğeri olmayacak veya iki farz ile karşılaşır ki, bunlardan biri kaybolacak, diğeri olmayacak veya iki fazilet ile karşılaşır ki, birinin vakti daralmış, diğeri vakti geniştir. Bütün bunlarda tertibe riâyet etmezse aldanmıştır. Bunların benzerleri pek çoktur. Gerek isyân ve gerek ibâdet meydandadır. Gizli ve kapalı olan ibâdetlerin bâzılarını bâzıları üzerine takdîmdedir. Meselâ, bütün farzları nâfileler üzerine, farz-ı ayınları farz-ı kifâyeye üzerine ve edâ edeni bulunmayan farz-ı kifâyeyi, yapanı bulunan farz-ı kifâyeye üzerine, farz-ı ayınlardan ehemmi olanı mühim olan üzerine, kaybolacağı kaybolmayacak üzerine takdîm gibi. Annenin ihtiyâcını babanın ihtiyâcına üzerine takdîmi gibi. Zira Resûl-i Ekrem, anne ve babadan hangisine daha çok ikramda bulunayım, diye sorana cevâben :

أُمَّكَ أُمَّكَ ثُمَّ أَبَاكَ ثُمَّ أَدْنَاكَ فَأَدْنَاكَ

«Annene, annene, annene, sonra babana, sonra sırası ile en yakınına...» (784) buyurmuştur. Akriba ile alâkalanmak ve onlara yardımda önce en yakınlarını tercih etmektir. Yakınlıkta müsâvî iseler, en muhtaçlarını, burada da müsâvî iseler en müttakî olanını tercih eder.

Yine bunun gibi, anne ve babasını geçindirecek serveti olmadığı hâlde hacca gidenler var ki, bunlar aldanmıştır. Çünkü bunların hakkını hac üzerine tercih etmesi lâzımdır. İşte bu, ehemmi olan farzı, mühim olan farz üzerine takdîmdir.

Yine bunun gibi, bir adama verilmiş bir sözü var. Sözünde durması bir ibâdettir. Fakat Cum'a vakti girmiştir. Bu hâlde verdiği sözde durup Cum'aya gitmemek mâsiyettir. Cum'ayı tercih etmesi lâzımdır.

Yine, elbisesine isâbet eden pislikten dolayı anne babasına ve âile efrâdına ağır söz söylemek gibi. Necâset pisliktir, yıkamakla temizlenir. Ağır sözle kırılan kalb kolaylıkla tâmir edilmez. Bunun için eziyetten kaçınmak necâsetten kaçınmaktan mühimdir.

Böyle mahzurlu şeylerle itâatleri karşılaştıracak misâller sayılamıyacak kadar çoktur. Bütün bunlarda tertibe riâyet etmeyen aldanmıştır. Bu aldanış da çok kapalıdır. Zira burada aldatan, tâatte aldanıyor. Bu tâat sebebiyle daha mühim olan bir tâatı terketmiş olduğu için bu tâatin mâsiyet olacağını fark edemiyor.

(783) Buhârî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

(784) Tirmizi ve Hâkim, Zeyd b. Hakîm'den rivâyet etmişlerdir.

Bunlardan biri de; a'zâları ve kalbi ile alâkalı temizliyeceği bir sürü kusurları ve yapacağı bir çok ibâdetleri varken, bunları bir yana iterek fıkıh hıfâfiyât ve mezheb kavgaları ile uğraşmaktır. Zira fıkıhın maksadı, başkasının muhtaç olduğu hususları ona bildirmektir. Kulun kendi ihtiyâcını bilip onunla meşgul olması elbette bundan önde gelir. Ne yazık ki mevki ve mansıb sevgisi ile münâzarada hasmı ilzâm edip ona üstün gelme sevgisi kendini körleştirir de bu gibi davranışları ile dînin mühim mes'eleleri ile meşgul olduğunu sanır.

ÜÇÜNCÜ SINIF

Üçüncü sınıf: Mutasavvifedir. Bunların gururu hepsinden büyük ve bunlarda da aldananlar bir çok fırkalara ayrılır.

Bir fırka, Allahu Teâlâ'nın korudukları müstesnâ olmak üzere zamânımızın mutasavvifesidir. Bunlar söz ve görünüşlerini, kalıp kıyâfetlerini gerçek sofilere benzetmiş, onların âdâb, merâsim ve istilâhlarına, sema', raks, tahâret ve namazda postnişin olmakta kafalarını eğmekte, konuşurken alçak sesle konuşmakta ve diğer hususlarda kendilerini onlara benzetmek sûretiyle aldanmışlardır. Onlar bütün bu görünüşlerde kendilerini asıl sofilere benzetmekle kendilerini de sofilerden sandı, mücâhede, riyâzet, kalbi murâkaba, bâtın ve zâhirlerini gizli ve âşikâre günahlarından temizlemediler. Hâlbuki bütün bunlar sofilerin ilk yapacakları işlerdir. Bunların hiç birini yapmayana sofî demek ve kendilerini sofilerden saymak câiz değildir. Ne yazık ki bunlar, bu anlattıklarımızın etrafına yaklaşamadılar bile. Bilâkis köpekler gibi hazine mallarına, şübheli şeylere ve harâma saldırırlar. Ekmek ve para işinde koşuşup dururlar. İğneden ipliğe her şey'i hased ederler. Aralarında küçük bir ihtilâfta bütün gizli işlerini açığa vurur, birbirini parçalar ve rezil ederler. Bunların aldanışları meydandadır. Bunlar tıpkı şu acûze kadın gibidir: Kadın, muhârebelerde ve mübâreze meydanlarında kahramanlıklar gösteren kimselerin isimlerinin kayıtlara geçtiğini ve her birine bir memleketin kumandasının verildiğini duyar. Bunun üzerine kadın da onların kahramanlık menkıbelerinden ve meydânlardaki şecâat sözlerinden bir kısmını ezberler. Nasıl heybetle yürüdüklerini ve nasıl kafa tutup kol salladıklarını öğrenir. Bütün onların teçhizâtı gibi teçhizât kuşanır. Başına miğfer giyer ve ordu kumandanına gider. Bütün bu hareketleri taklîd ettikten sonra o da bir vilâyetin kumandanlığını ister. Kumandan bu kıyâfetle bunu hükümdârın huzûruna çıkarır. Mes'eleyi anlatır. Hükümdâr emir verir; soyunsun, iç yüzünü görelim, meydâna çıksın ok ve kılıç oyunlarını gösterson, bir mübâreze yapsın ona göre ona da bir hak tanıyalım. Kendisini soydukları vakit bakarlar ki, ayakta durmaktan âciz yaşlı bir

kadın; «Sen bizimle alay mı ediyorsun? Bunu fillerin önüne sürün, filler bunu ayakları altına alıp ezsinler.» der. İşte burada yalnız kıyâfete bürünmekle tasavvuf iddiasında olanların vaziyeti Kıyâmet günü böyle olacaktır. Onların yüzlerinden perde kalkıp bütün gizli hâlleri açığa çıkarılarak büyük hâkimin huzûruna sevkedildiklerinde, aynı muâmeleye tâbi olacaklardır. Çünkü o, görünüşe değil, kalbe bakar.

Diğer bir fırka, aldanmakta bunları da daha ileri geçenlerdir. Kaba elbiseler giymek ve aza rızâ göstermekle sofulara benzemek bunların ağrına gider ise de sofuluklarını göstermek için bunların kılığına girmek mecbûriyetinde olduklarından, onlar ibrişim ve ipeği terkettiler. Yerine dikişli ve renkli kumaşlar, dikişli fotolar ve işlemeli seccâdeler kullanmak sûretiyle ipekten daha da kıymetli şeyleri giydi, yalnız bu şekle girmekle sofilerden olduğunu sandılar da, hakikî sofilerin renkli elbise giymelerinde hikmetin onu her an yıkamakla meşgûl olmamak için olduğunu ve dikişli elbise giymeleri, yeni elbise giymemek için olduğunu unuttular. Kendilerinin parçalayıp dikkikleri yeni kumaşların onların giydikleri ile bir benzerliği yoktur. Bunlar bütün mağrûrlardan daha açık bir şekilde aldanmış kimselerdir. Bunlar nefis kumaşları giyer, lezzetli yemekleri yer, rahat bir hayât sürdürürler. Sultanların mallarından yerler. Bâtını isyân şöyle dursun, zâhiri isyândan bile kaçınmazlar. Bütün bu tavır ve davranışları ile hayır yolunda olduklarını sanırlar. Bunların kötülükleri, başkalarına da geçen bir kötülüktür. Zira bunlara uyanlar da helâk olur. Uymayanların da sofiler hakkındaki umumî görüşleri bozulur, hepsini böyle sanarak hepsine dil uzatmağa başlarlar. Bütün bunlar, sofilere benzemeğe çahşanların şûmundandır.

Bunlardan bir fırka da mârifet ilmini, hakkı müşâhede, makaam ve hâlleri aşarak aynı şuhûda devâm ettiklerini ve kurb-i Hakka vâsıl olduklarını iddiâ ederler. Hâlbuki bunları ancak isim ve söz olarak bilirler. Çünkü o bir takım aşırı lâflar ezberlemiş, durmadan bunları tekrarlayıp durur da bunları ilk ve son amellerin üstünde görür. Bunlar; avam şöyle dursun, fıkıh, tefsir, hadis ve diğer ilim erbâbına bile horluk ve hakaaretle bakarlar. Hattâ dokumacılar tezgâhlarını, çiftçiler tarlalarını ve işlerini terkederek onlara koşar, bir müddet yanlarında kalır, onlardan bu yaldızlı sözleri ezberler ve tekrar tekrar onları âdeta vahiy imiş gibi okurlar. Artık sırların gizlilerinden haber verirler de bu sûretle bütün âbid ve âlimlere hakaaret etmeğe başlarlar. Âbidler için onlar kendilerini boşuna yoran; âlimler için onlar Allah'dan telâkki etmekten mahrûm olan kimselerdir, derler. Yalnız kendileri Allah'a vâsıl olduklarını ve mukarreblerden bulunduklarını iddiâ ederler ki, aslında fâcir ve münâfıklardan olup basiret erbâbı nezdinde ise câhil ve ahmak kimselerdir.

İlimden, ahlâktan, amelden ve kalb murâkabesinden mahrûm, yalnız hevâ-i nefislerine uymuş, ancak bir takım hezeyanlar ezberlemiş bedbahtlardır.

Diğer bir fırka da ibâhiye olmuş, şeriat sergisini dürmüş, ahkâmı kaldırmış, helâl ve harâmı birleştirmiş kimselerdir. Bâzıları Allahu Teâlâ'nın kendi amellerinden müstağni olduğunu sanmış, bunun için neye yorulayım demiş; diğer bâzıları da, insanlar kalblerini şehvî hisler ve dünyâ sevgisinden temizlemekle zorlandılar. Bu ise muhâldir, mümkün olmayan bir şey ile tekliftir. Bu iddiâyâ, bu hususta tecrübeye girmeyenler aldanmışlar, biz ise tecrübe etmek sûretiyle bunun imkânsız olduğunu anladık, dediler. Hâlbuki bu ahmak, yapılan teklifin şehvetleri kökünden söküp atmak olmadığını bilmiyor. Teklif, bunları akıl ve şeriatın hüküm ve idâresi altına almaktan ibârettir. Bu ise mümkündür.

Diğer bâzıları da, a'zâlar ile yapılan amellerin ne kıymeti vardır? Asıl kontrol edilen kalbdır. Bizim kalblerimiz ise Allah sevgisi ile dolmuş ve taşmıştır, hattâ mârifetullah'a ulaşmıştır. Biz, bedenlerimizle dünyadayız, kalblerimiz ile Hazret-i Allah'a bağlıyız. Biz, zâhirî şehvetlerle berâberiz, yoksa bâtinî şehvetlerden müstağniyiz, derler. Bunlar, avam mertebesinden yükseldiklerini, bedenî ameller ile nefsi temizlemekten müstağni olduklarını, kuvvetli oldukları için şehvetleri kendilerini Allah yolundan alıkoyamayacağını sanır ve kendilerini peygamberlerden üstün görürler. Peygamberler, kendilerinden sâdır olan küçük bir zellenin bile kendilerini Allah yolundan alıkoyduğunu bildikleri için uzun müddet âh u feryâd ettikleri hâlde bunlara bu gibi kusurlar vız gelir. Sofilere kendilerini benzeten bu İbâhiyecilerin aldanmış pek çok çeşitli sınıfları vardır. Bütün bunlar, çeşitli mugalata ve şeytanın aldatmasından doğan vesveseler üzerine kurulmuş şeylerdir. İlim edinmeden, iktidâyâ salâhiyetli, âlim ve müttakî bir zâta uymadan, cehâletle nefis mücâhadesine kalkışmadan bu hâle düşmüşlerdir. Bunların sınıflarını saymak uzun sürer.

Diğer bir fırka daha var ki, bunlar, yukarda anlattığımız fırkaları da geçmiş, amelden, helâl ve haram aramaktan vaz geçmiş ve yalnız kalbini aramakla meşgul olmuştur. Bunlardan bâzıları zühd, tevekkül, rızâ ve muhabbet gibi makamların hakikî mânalarını, şart, alâmet ve âfetlerini anlayıp bilmeden bu makamlara ulaştıklarını iddiâ etmişlerdir. Bunlardan bâzıları v e c d ' i - beşerî vasıfları mahvetmekle yok olmağı - ve Allah sevgisini iddiâ etti ve kendisinin Allah'a karşı mest ü hayrân olduğunu sandı. Belki de Allah hakkında bid'at veya küfür olan hayaller peşinde koştu. Bir şey bilinmeden sevilmediği hâlde o, Allah'ı mârifetten önce Ona olan sevgisini iddiâ etti. Bundan sonra da Allah'ın hoş-

lanmadığı hareketlerden ve nefsinin arzularını Allahu Teâlâ'nın emirleri üzerine tercihten hâli kalmadı. Hattâ insanlardan utanarak bazı şeyleri yapmadığı hâlde yalnızlıkta bunları yapar da Allah'tan utanmaz ve bu hareketin Allah sevgisine münâfi olduğunu düşünmez.

Bâzıları da kanâat ve tevekküle meylederek tevekkül dâvasını birleştirmek için azıksız olarak çöllere doğru yol alır da, bunun selef ve sahâbeden nakledilmeyen bir bid'at olduğunu anlamaz. Hâlbuki tevekkülü onlar daha iyi bilirlerdi. Onlar böyle yaparken aızığa değil, yine Allah'a tevekkül ederlerdi. Bunlardan bâzıları ezik almadıkları zaman, Allah'a değil de başka bir sebebe bağlanırlar. Münciyâtın makamlarından hiç bir makam yoktur ki, orada gurûr ve aldanma olmasın ve onlara aldanan bulunmasın. Bu âfetlerin giriş yollarını Rub'u'l-Münciyâtta anlattık, artık tekrârına lüzum yoktur.

Diğer bir fırka da, nafakasını kısar ve hâlis helâli ararlar. Yalnız bununla meşgul olur da kalb ve uzuvların diğer hususlarını araştırmazlar. Diğer bir kısmı yemek, giymek ve meskenine aldırış etmez, helâl ve haram ayırmaz da diğer hususlara ehemmiyet verir. Bu miskinler bilmezler ki, Allahu Teâlâ böyle, bir tarafını ihmâl edip bir tarafına ehemmiyet verenden râzı olmaz. Allahu Teâlâ'nın râzı olacağı, zâhir ve bâtını kontrol edip her tarafı düzeltmeğe çalışmaktadır. Bâzılarını ıslâh edip bâzılarını ihmâl etmenin kâfi geleceğini zannedenler aldanmışlardır.

Diğer bir fırka da güzel ahlâk, tevâzû' ve cömerdlik iddiâ ederek, sofilere hizmet eder ve bunun için dernekler kurar, riyâset ve servet edinmek için bir şebeke hâlinde çalışırlar. Maksadları, kibirlenmektir. Tevâzû' sâhibi ve ehl-i hizmet görünerek yükselmek isterler. Kendilerini müşfik göstererek muhit edinmek isterler. Helâl ve haram demeden topladıklarını dağıtmakla isimlerini duyurur ve adamlarını çoğaltırlar. Bâzıları sultanların mallarını alıp sofilere dağıtır. Diğerleri bu paraları hac yolunda sofilere dağıtır ve güyâ bununla ikrâm ve infâkta bulunduklarını gösterirler ki, asıl maksadları riyâ ve süm'adır. Bunun delili, zâhiri ve bâtını Allahu Teâlâ'nın emirlerini ihmâl ederek haram serveti toplayıp ondan infâk etmeleridir. Hayır maksadıyla haram malı hac yolunda infâk eden, câmi inşâ edip onu pislik ile sıvayan gibidir.

Diğer bir fırka da, mücâhede, ahlâkı güzelleştirme, nefsi kusurlarından temizlemekle alabildiğine meşgûl olur. Nefsin kusurlarından bahsetmeği ve onun hilelerini bilmeği bir ilim ve san'at hâline getirirler. Bütün iş ve güçlerini nefsin ayıplarını araştırmaya ve âfetleri hakkında ince sözler bulmaya uğraşır ve: «İşte bu da nefsin bir kusurudur. Bunu kusur bilmemek de bir kusurdur.» derler. Uydurdukları bu uzatmalı söz-

lerle vakitlerini öldürürler. Böylece nefsin ayıb ve kusurlarını araştırıp tedâvi çârelerini bulan ve fakat kendi nefsini düzeltmeyenler, hac ile alâkalı âfetleri ve diğer mes'eleleri inceleyip durduğu hâlde hac yolculuğuna çıkmayan gibidir. Şübhesiz fiilen bir işi yapmadıktan sonra onun kusurlarını araştırıp öğrenmekte bir kâr yoktur.

Başka bir fırka ise bu rütbeyi de geçmiş ve tarikat yoluna girmeğe başlamışlar, mârifet kapuları kendilerine açılmıştır. Mârifet başlangıçlarından her koku aldıkça hayretler içinde kalmışlardır. Buna sevindi ve bu garîb hâller kendilerini şaşırttı da, gönülleri hep o tarafa akdı. Başkalarına kapalı olan bu kapıların kendilerine açılmasını düşünür ve ona bağlanırlar. İşte bütün bunlarda kalblerinin buna bağlanması ve buna iltifât etmesiyle aldanmış kimselerdir. Sâlikin seyr ü sülûkünde en büyük perde böyle bir noktada saplanıp kalmaktır. Zira Allahu Teâlâ'ya giden yolun hayranlığının nihâyeti yoktur. Her noktada böyle şaşıp duraklasa adımları kısalar ve maksadına ulaşamaz. Bu, hükümdârın birini görmek için sarayına doğru giderken, sarayın önünde bir meydan, meydân içinde bir bahçede öyle çeşitli çiçekler ve aydınlıklar görür ki, bundan önce böyle şeyler görmemiştir. Hayranlık içinde bunlara baka kalıp da randevu sâatini geçiren gibidir.

Diğer bir fırka bunları da geçti. Yoldaki parlaklıklara ve ikramlara aldırış etmedi, yoluna devâm etti ve kurb-i Hakk'a vâsıl oldu. Ancak bunun tamâmen vuslat olduğunu sandılar. Burada durdu ve işi karıştırdılar. Hâlbuki Allahu Teâlâ'nın nurdan yetmiş bin perdesi vardır. Sâlik bu perdelerden birine yükseldiğinde, tam vuslata eriştiğini sanır. İbrâhîm aleyhisselâmın sözü ile buna işâret edilmiştir. Nitekim Allahu Teâlâ :

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي

«İşte o, üstünü gece bürüyüp örtünce bir yıldız görmüş, «Bu mu benim Rabbim» demiş.» (6 - En'am: 76) buyurmuştur. Bundan murâd, gökte parlayan cisimler değildir. Zira İbrâhîm aleyhisselâm, onları küçüklüğünde de görüyor ve onların ilâh olmadığını biliyordu. Aynı zamanda gökte parlayan tek değil, daha bir çok cisimler de vardı. Câhil bir Bedvî bile yıldızları ilâh tanımadığı hâlde, yüce mevki ve şerefiyle İbrâhîm aleyhisselâm, yıldızı Rab kabul eder miydi? Bunlardan murâd, Allahu Teâlâ'nın nur perdelerinden biridir. Bu perde ki sâlikin yolu üzerindedir. Bu perdeler aşılmadan vusûl olmaz. Bunlar birbirinden büyük nûrânî perdelerdir. En küçüklerine Kevkeb ve en büyüklerine

Şems, aradakilere de Kamer denir. Bu perdelere istiâre olarak yıldız, ay ve güneş adı verilmiştir. İbrâhîm aleyhisselâm'a göklerin melekûtu, gizlilikleri durmadan gösterildi. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

«Biz İbrâhîm'e kat'i ilme crenlerden olması için göklerin ve yerin mülkünü de öylece gösteriyorduk.» (6 - En'am: 75) buyurmuştur. Bîrinden diğerine geçerek yükseldi. Her mülâkî olduğu hicabda vâsıl olduğunu sandı. Sonra ilerde daha büyük hicâb olduğunu görünce, hemen oraya terakkî eder ve orada da aynı şekilde vuslat-ı Hak olduğunu sanır. Sonra daha ilerde başka bir perde görünce o perdeye ve nihâyet en yakın olan son perdeye vardığında bu hicâbı daha da büyük görerek vâsıl olduğunu sandı. Sonra bunda da kemâl derecesinden eksiklik görünce; «Hayır, ben böyle geçici şeyleri sevmem. Yer ve gökleri yoktan var edene yönümü çevirdim.» dedi.

İşte bu yolun yolcusu, bâzı hicablarda aldanabilir. Meselâ, ilk hicabda duraklayabilir ki, bu ilk hicab, kulun kendisi ile Rabbi arasındaki zâtidir. Bu da Allah'ın nurlarından bir nûr ve emr-i Rabbânîdir. Yâni Hakk'ın topyekûn hakikatinin tecelligâhı olan sırr-ı kalbdır. O, bütün âlemi ihâta eder, her şey'in sûreti orada tecelli eder, işte o zaman orası alabildiğine parlar. Zira bütün varlıklar olduğu gibi orada açıklanır. Bu sırr-ı kalb evveleminde üzerine perde çekilmiş bir pencere gibidir. Allahu Teâlâ'nın nûru kalbde parlayıp perde kalktıktan sonra, bu kalbin sâhibi kalbine bakınca, onun üstün cemâlinden hayretlere düşer ve «ENE'L-HAKK» demeğe başlar. İşte burası ayakların sürüttüğü bir yerdir. Şâyet bunun daha ilerisi kendisine açıklanmazsa buna aldanır, burada kalır ve helâk olur da ilâhî nurlardan olan küçük bir yıldızın tecellisine aldanmış olur. Bundan sonra Güneş şöyle dursun, Ay'a bile yüklesemez. Burası, sâlikin aldandığı bir yerdir. Çünkü burada parlayan ile parladığı yer birbirine karıştırılıyor. Aynaya akseden bir rengi aynada gören kimsenin, bunu aynanın kendi rengi sanması ve bardağın içine konan şey ile bardağın renklerinin birbirine karışması gibidir. Nitekim şâir:

«Bardak inceldi, şarap inceldi, birbirine benzediler ve iş karıştı.»

«Sanki şarap var, bardak yok veyâ bardak var şarap yoktur.» dedi.

İşte Hıristiyanlar da bu göz ile Hz. İ s â 'ya baktılar. İlâhî nûrun kendisinde parladığını görünce şaşırdılar. Yıldızı aynada veya suda görenler gibi. Onu aynada veyâ suda zannedip elleri ile almak istediler. İşte bunlar aldanmışlardır.

Allah yoluna sülûk edenlerin aldandıkları yerler, cildlere sığmayacak kadar çoktur. Bunları son haddine kadar açıklamak bütün mükâşefe ilimlerini izâh ile mümkündür ki, buna da ruhsat yoktur. Hattâ buraya kadar anlattıklarımızı da açıklamaya lüzum yok denebilir. Zira Allah yoluna sülûk eden kimsenin, bunları başkasından duymasına muhtâc olmadığı gibi, bu yola giremeyenlere de bunları duymak bir fayda sağlamaz, belki zarar verir. Çünkü anlamadığı şeyleri duymakla dehşete kapılır. Ancak bunları duymak, içinde bulunduğu gurûr ve aldanıştan kurtarması bakımından faydalı olabilir ve işin kendi zannettiği kısa görüş ve muzahraf mücâdelesinden daha mühim olduğunu anlar da, Evliyâullah'ın mükâşefelerinden hikâye edilenleri tasdik eder. Bununla gurûr ve aldanışı büyük olanlar yine de eskisi gibi inkârlarında ısrâr edebilirler.

DÖRDÜNCÜ SINIF

Dördüncü sınıf: Servet sâhibleridir. Bunlardan aldanmış olanlar da bir kaç fırkaya ayrılır.

Bunlardan bir fırka; câmi, medrese, kervansaray, tekke, köprü ve benzeri herkesin görebileceği hayır işleri yapmağa haris olurlar. Burlara adlarını yazdırırlar. Öldükten sonra da isimlerinin anılmalarını ister ve bu eserin kendileri tarafından yapıldığını herkese duyurmak sevdasına kapılırlar da bu hayırları ile mağfiret edilmeğe hak kazandıklarını sanırlar ki, bunlar iki cihetten aldanmış kimselerdir.

1. **Birincisi:** Sermâye bakımındandır. Elde ettikleri bu servetin çoğunu şüpheli yollardan rüşvet, yağma, zulüm ve haksızlık yollarından toplamış olmalarındadır. Önce böyle gayr-ı meşrû kazançla, sonra da infâkında Allah'ın gazabına uğramışlardır. Birinci vazifeleri gayr-ı meşrû servet edinmemek idi. Böyle yapmakla Allah'a âsi oldular. İkinci vazifeleri, elde ettikleri bu gayr-ı meşrû kazançları sâhiblerine iâde ile tevbe etmek idi. Ya servetinin aynını veyâ bedelini, yâ sâhiblerine veyâ vereselerine iâde edip Allah'a müteveccih olacaklardı. Şâyet bu servetin asıl sâhiblerinden kimse kalmamış ve verese de yoksa, o zaman bu serveti en hayâtî ihtiyâca sarfetmeleri gerekirdi. En hayâtî ihtiyaç da aç ve muhtaç olan yoksullardır. Onlar bunu, herkes görüp duymaz korkusu ile böyle yapmadılar da, mezkûr parayı herkesin görebileceği inşâatlarda sarfedip, isimlerini yazdırdı ve hayrın devâmı için değil de, isimlerinin yaşaması için bu binâların devâmını arzû ettiler.

2. **İkincisi:** Bunlar bu hayrı yaparken hâlis niyetle yaptıklarını sandılar. Hâlbuki, birisine bir altın ver, fakat ismin yazılmasın, dense canı sıkılır ve bunu vermek istemez. Eğer bu hayır sâhibi insanların kendisine

teveccühünü düşünmese, isminin yazılıp yazılmamasına hiç bir kıymet vermez. Çünkü ismi yazılsa da yazılmasa da Allah onu bilir. İşte aldandıkları yerler...

Diğer bir fırka da helâlinden kazandığı serveti mescid gibi hayır yerlerine sarfettiği hâlde, yine iki cihetten aldanmıştır:

a) **Birincisi** riyâ ve övülmeği arzû etmesidir. Zira etrafında aç ve muhtâç insanlar bulunduğu zaman, onlara infâk etmesi câmi yaptırmaktan ve onu süslemekten çok daha makbûl olduğu hâlde, kimse duymayacağı için, onu yapmayıp, herkesin görebileceği câmi yaptırması bunun bir delilidir.

b) **İkincisi**, bu serveti câmin nakış ve yıldızlarına sarfetmektir. Namazdan maksad, huşû ve kalb huzûrudur. Buna mâni olacak her şey yasaktır. Bunun mescidde yaptığı nakış ve işlemler, namaz kılanın gözü-nü kendine çeker, namazın huzûrunu bozar, gönülleri meşgûl eder de sevablarını azaltır. Bunun cezâsını da yaptıran çeker. Yaptığı bu kabil işle günah kazandığı hâlde, sevab yaptım ümidiyle sevinir ki, aldanmıştır. Bir yandan da câmide süslü işlemler yaparken namaz kılanların gönülllerini dünyâlığa çeker ve evlerinde de aynı şeyleri yapmağa kalkışırlar.

Mâlik b. Dînar anlatıyor: «İki kişi mescidin kapusuna gelmiş. Bunlardan biri, «Benim gibi adam Allah'ın evine giremez.» dedi ve bu sözü ile melekler onu siddikler defterine yazdılar.» Mescidlere böyle hürmet gösterilmelidir. Kendisinin mânevî tarafıyla bile mescidi kirleteceğini düşünmelidir. Nerde kaldı yasaklanmış süs ve işlemler ile mescidi kirletmek? İsâ aleyhisselâm, Havârîleri ile giderken bir ibâdethâneye uğradılar. Havârîleri İsâ aleyhisselâm'a :

— Bu mâbed ne güzel bir san'at eseri ve ne güzel tezyinatlı bir şekilde binâ edilmiş, dediklerinde, İsâ aleyhisselâm :

— Aklınızı başınıza alın, size hakikati söylüyorum. Allahu Teâlâ bu mescidde taş üstüne taş bırakmaz, hepsini harâb eder. Sizin hayrân olduğunuz bu taş, altın ve gümüşe Allahu Teâlâ kıymet vermez. Allahu Teâlâ katında en sevimli olan, sâlih kalblerdir. Kalbler sâlih oldukça dünyâ mâmur kalır, kalbler bozulunca da dünyâ harâb olur, dedi.

E b ü ' d - D e r d â ' n ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

«إِذَا زَخَرْتُمْ مَسَاجِدَكُمْ وَحَلَيْتُمْ مَصَاحِفَكُمْ فَالْأَمَارُ عَلَيْكُمْ»

«Câmîlerinizi nakışladığınız ve mushaflarınızı yaldızladığınız vakit helâk olursunuz.» (785) buyurmuştur.

(785) **İbn Mübârek Züh'dünde** rivâyet etmiştir.

Hasan-ı Basrî anlatıyor: Resûl-i Ekrem Medine mescidini inşa ederken **Cebrâil** aleyhisselâm: «Bunu yedi zira' yüksekliğinde, işleme ve nakışsız olarak yapacaksın.» dedi. İşte câmii nakış ve çiçeklerle süslemenin aldanması, münkeri mâruf görüp ona bağlanmasındadır.

Diğer bir fırka da, helâl kazancını yoksul ve muhtaçlara verirken, halkın bulunduğu yeri ve fakirlerden, aldığı herkeşe söyleyenı tercih ederler. Gizli ve saklı yerlerde vermezler ve aldığı söylemeyen fakirleri nankörlükle ithâm ederler. Çok def'a komşularını açlık, sefâlet ve ihtiyâç içinde bilip bırakırlar da, servetlerini tekrar tekrar hacca gitmekle, hac yolunda harcarlar. Çünkü bunu herkes görür ve bilir. Bunun için **İbn Mes'ûd** (R.A.): Âhir zamanda sebebsiz, yâni farz olmadığı hâlde hacılar çoğalır, yollarda yaptıkları ticâretleri ile hac işi onlara kolay gelir ve kazançları çoğalır. Ecirden mahrûm ve sevabdan soyulmuş olarak geri dönerler. Kumlu ve susuz çöllerde binimleri onları dolastırır da yanbaşındaki komşusunun hâl ve hâtırını sormazlar.

Ebû Nasret-Temâr anlatıyor: «Adamın biri hacca gitmek üzere **Bişr b. el-Hâris'e** vedâa geliyor ve **Bişr'e**:

— Ben Hacca gidiyorum, bir emriniz var mı? der. **Bişr**:

— Ne kadar harçlığın var? diye sorunca, adam:

— İki bin dirhem harçlığım var, diye cevap verir. **Bişr**:

— Hacca gitmekle zühdü mü, yoksa Kâ'be'ye olan aşkını mı, yoksa Allah rızasını mı kasedediyorsun? diye tekrar sorunca, adam:

— Allah rızasını kasedediyorum, der. Bunun üzerine **Bişr**:

— O hâlde evinde dururken peşin olarak Allah rızasını kazandıracak bir şey'i sana söylersem, yapar mısın? der. Adam:

— Evet, yaparım, deyince, **Bişr**:

— O hâlde sen bu iki bin dirhemi, borcunu ödeyemeyen bir fakire, yiyeceği olmayan bir yoksula, nüfusu kalabalık, geçimi dar olan bir âileye, yetimi sevindiren bir yetim bakıcısına ve bunlar gibi on kişiye yirmişer dirhem ve hattâ istersen hepsini bunlardan birine ver. Zira müslümânı sevindirmek, düşkünlere el uzatmak, sıkıntıyı gidermek ve zayıflara yardım etmek, nâfile olarak yapılan yüz hacdan daha sevabdır. Kalk da dediğim gibi yap. Şâyet böyle yapmak istemiyorsan asıl kalbinde olanı bana söyle, dedi. Adam:

— Doğrusu kalbimde hacca gitmek tarafı kuvvetlidir, dedi. Bunun üzerine **Bişr** gülümseyerek adama döndü ve:

— Servet, şüpheli şeylerden kazanıldığı takdirde, nefis, kendi arzularından birinin yerine getirilmesini ister ve sâlih ameller yaptığını göstermek ister. Hâlbuki Allahu Teâlâ, yalnız müttakilerin amelini kabûl eder, dedi.»

Servet sâhiblerinden diğer bir fırka da, malları ile meşgul olur, onları cimrilikle korur, onlardan infâk etmez, parasız olan namaz, oruç ve Kur'an okumak gibi bedeni ibâdetler ile meşgul olurlar. Bunlar da aldanmış kimselerdir. Zira öldürücü cimrilik, bunların içini kaplamıştır. Bunlara düşen vazife, mallarından ayırıp vermekle bu hastalığı yok etmektir. Ne yazık ki, onlar mükellef oldukları bu vazifeyi yapmazlar da, farz olmayan nâfile ibâdetlerle meşgul olurlar. Bunlar, vücûdunu yılan dolamış bir adamın, safrasını gidertmek için müşil almakla meşgul olmasına benzer. Nerde ise yılan, kendisini zehirleyip öldürecek, bu adam hâlâ müşil almakla meşgûl! Yılanın zehiri ile ölmek üzere bulunan bu adamın safra ilâcına ne ihtiyâcı kalır. Asıl işi yilandan korunmak olduğu gibi, bu zengin de nâfile namaz ve oruçla uğraşmadan bir an önce, yılan gibi kendini dolayan cimrilik âfetinden kurtulmağa bakmalıdır. Bunun için yine **Bîşr'e** :

— Falan zengin devamlı bir şekilde namaz kılar ve oruç tutar, dediklerinde, o:

— Yazık zavallı adam, kendi hâlini bıraktı da başkasının yapacağı iş ile meşgûl oldu. Ona düşen vazife, yoksulların yardımına koşmak, açların karnını doyurmaktır. Onun böyle yapması, kendisine açlık ve yoksuzluk çektirmesinden daha iyidir, o, dünyâlığı topladı da yoksullardan men'etti, dedi.

Diğer bir fırka da, servetlerinden yalnız zekâtlarını vermekle iktifâ etti ve onu da en âdi mallarından ayırdı ve bunun karşılığında kendisine hizmet edecekleri kimseleri seçti veyâ her hangi bir garaz güttü veyâ kendisine faydası dokunacak büyüklerden birine verdiler. Bütün bunlar, ameli mahveden fâsid niyetlerdir. sâhibi ise aidanmıştır. Kendisi ibâdet yaptığını zannederken, ibâdeti ile Allah'a isyân ettiği için fâcirdir. Bu ve sayılamıyacak bir çok benzerleri ile servet sâhibleri aldanmışlardır. Biz misâl olarak bu kadarı ile iktifâ ettik.

Servet sâhibi ve fakir olan avamdan bir fırka da zikir ve va'z meclislerine devâm etmekle aldandı ve bunları dinlemenin kâfi geleceğini sanarak bunu ibâdet hâline getirdiler. Mûcibiyle amel etmeden, kuru kuruya yalnız dinlemekle mükâfat alacaklarını sandılar. İşte bunlar da aldanmışlardır. Zira va'z meclislerinin fazileti, hayra teşviki bakımındandır. Hayra teşvik etmeyen dinlemede bir fayda yoktur. Hayrı teşvik eden dinleme makbûldür. Çünkü o, amele sevkeder. Şâyet amele vesile olmazsa, yine hayırsızdır. Demek ki va'z u nasihat dinlemek, ondan ders alıp amel etmek içindir. Başkası için murâd olunan bir şey, murâd olunan şey'i yaptırmazsa, onda hayır olmadığı gibi, amel için dinlenen va'z

neticesi amel yapılmadığı takdirde, bu va'zı dinlemekte de hayır yoktur. Bâzan va'zı dinlemenin ve va'zda ağlamanın faziletini duyar da buna aldanır, hattâ bâzan da kadınlar gibi kalbi yumuşayarak ağlamağa başlar ve bâzan korkunç azab âyetlerini duyduğu zaman: «Allah'ım, sen koru, aman Yâ Rabbi, Sübhânellâh,» gibi duâlar sarfederek ellerini ovuşturur, böyle yapmakla bir iyilik işlediğini zanneder! Hepsinde aldanmıştır. Bu da, yakalandığı hastalığı sebebiyle hekimlerin yanına gidip onların bu hastalık hakkındaki sözlerinden üzülen veyâ yanında nefis yemeklerden bahsedilirken buna iştahlanan aç bir adamın hâline benzer. Tâatlerin vasıflarını dinlemek bir fayda sağlamaz. Dinlediğin va'zlardan ders alıp kötü huylarının hepsini veyâ bir kısmını terkedip Allah'a teveccüh etmezsen, o va'z, lehinde değil, aleyhinde bir delildir. Senin onu iyiliğine kabûl etmen gurûr ve aldanmaktır.

Şâyet, senin anlattığın bu gurûr ve aldanma yollarından kimse kurtulamaz. Bunlardan kaçınmak mümkün değil. Bu, doğrudan doğruya ümitsizliğe düşmektir. Zira bu âfetlerin gizliliklerinden kimse korunamaz, derseni:

Derim ki, insan bir şey'e tenbelleştiği zaman, onu büyültür, yolu kendisine zor gelir ve ümitsizliğe kapılır. Fakat gönlü ona meylettği zaman, onun gizli yollarını araştırır ve muvaffak olur. Hattâ istediği an, havada uçan kuşu indirir, denizlerin dibindeki balığı da çıkarır. Yine dilerse dağların derinliklerinden altın ve gümüşü de çıkarabilir. Ormanlarda ve kırlarda serbest dolaşan yırtıcı hayvanları da avlar; fil gibi büyük ve vahşi hayvanları bile kendi emrine alır. Zehirli yılanları yakalar, onlarla eğlenir, içlerinden tiryâklar elde eder. Renkli ipekler elde etmek istediği zaman, onu dut böceği vâsıtasıyla te'min eder. Yıldızların büyüklük küçüklüğü, en ve boylarını ve adedlerini bilmek istediği zaman ise, kendisi yerde oturduğu hâlde onları da iyice hendese hesapları ile bulur çıkarır. Bütün bunlar, âletler te'min etmek ve hile yollarını düşünmekle te'min edilen şeylerdir. Atı binmek, tazıyı avlamak, şahini kuş avlamak için emrine alır, balık avlamak için tuzaklar kurar. Bütün bunlar, insân oğlunun dünyâlık için düşündüğü ince hile yollarıdır. Bunlar, dünyâlığa yardımcıdır. Eğer âhiret işini benimsese, bir tek meşgalesi olurdu, o da kalbini takviyedir. Bütün bu işleri düşünüp yapabilen insanın kalbini takviye muhâldir, buna kimin gücü yeter demesi doğru olamaz. Zira himmeti, kalbini takviye olsa, bu ona asla zor gelmez, onun da çıkar yolunu bulur. Nitekim şâir:

«İsteseni, onun da hile yollarını bulurdun.» demiştir.

Bu bizim anlattıklarımız, selef-i sâlihînin, onlara uyanların ve kuv-

vetli irâde sâhiblerinin âciz kalmayıp kolaylıkla yaptıkları şeylerdir. Hat-tâ bunu yaparken dünyâ işlerini tertib ve tanzimde aradıkları hile yol-larının ve geçtikleri zahmetlerin onda biri kadar da yorulmamışlardır.

Şâyet, aldanma yollarını çoğalttıktan sonra da işi kolaylaştırır gibi oldun. O hâlde insanlar bu gurûr ve aldanmalardan nasıl kurtulur? Ne ile kurtulur? Ve kurtuluş yolları nelerdir? derseni;

GURURDAN KURTULUŞ

Bilmiş ol ki; gururdan kurtulmanın üç yolu vardır. Bunlar akıl, mâ-rifet ve ilimdir. Kurtuluş için bu üç şey lâzımdır.

1. Akıl: Yaradılıştaki bir garize ve kendisiyle eşyânın hakikati idrâk edilen asıl bir nûrdur. Zekâ ve zeyreklik, ahmaklık ve gâbâvet fitridir. Bunlar, yaradılıştadır. Ahmak ve gâbi insan, kendisini aldanmaktan ko-ruyamaz. Akıl ve fehm, insânın yaradılışında olacak. Yaradılışında akıl ve fehmiden mahrûm olanlar, bunları sonradan te'min edemezler. Ancak bunların asılları kimde varsa, o, tecrübe ve denemelerle bunları inkişâf ettirebilir, geliştirebilir. Demek ki, bütün saâdetlerin esâsı, akıl ve zekâ-dır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

تَبَارَكَ اللَّهُ الَّذِي قَسَمَ الْعَقْلَ بَيْنَ عِبَادِهِ أَشْتَاتًا إِنَّ الرَّجُلَيْنِ لَيَسْتَوِي عَمَلُهُمَا
وَبِرُّهُمَا وَصُومُهُمَا وَصَلَاتُهُمَا وَلَكِنَّهُمَا يَتَفَاوَتَانِ فِي الْعَقْلِ كَالذَّرَّةِ
فِي جَنْبِ أَحَدٍ وَمَا قَسَمَ اللَّهُ لَخَلْقِهِ حَقًّا هُوَ أَفْضَلُ مِنَ الْعَقْلِ وَالْيَقِينِ ۝

«Şânı âli olan Allahu Teâlâ, kulları arasında akli parça parça taksim etti. İki kişi amelde, iyilikte, oruç ve namazda müsâvi oldukları hâlde akılda, Uhud dağının yanında zerre gibi birbirinden ayrılırlar. Allahu Teâlâ kulları arasında akıl ve yakinden daha efdal bir şey bölüştürme-miştir.» (786)

Ebû'd - Derdâ'nın (R.A.) rivâyetinde; Resûl-i Ekrem'e:

— Adamın biri, mâli ve bedeni bütün ibâdetleri yapar, fakat bun-ların ne olduğunu ve bunları yapmakla Allah katındaki mevkiinin ne olacağına akli kesmezse bunun mükâfatı nedir? diye suâl ettiklerinde,

(786) Tirmizî «Nevâdir» de rivâyet etmiştir.

1-BÜYÜKLENME 2-HUY 3-ANLAYIŞSIZLIK 4-ANLAYIŞ 5-BÖLM
6-DENK 7-FAZİLETLİ

Resûl-i Ekrem :

«مُكَافَاتِي» إِنَّمَا يُجْزَى عَلَى قَدْرِ عَقْلِهِ ۞

aklı nisbetindedir.» (787) diye cevap verir.

Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem'in huzûrunda bir adamı övdüler ve çok ibâdet ettiğinden bahsettiler. Resûl-i Ekrem :

كَيْفَ عَقْلُهُ فَإِنَّ الْأَحْمَقَ يُصِيبُ بِحُجْمِهِ أَعْظَمَ مِنْ فَجْوَ الْفَاجِرِ وَإِنَّمَا
يُقَرَّبُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ ۞

«Akıllı var mıdır? (Onlar, biz ibâdetinden bahsediyoruz, siz aklından soruyorsunuz, dediklerinde) Resûl-i Ekrem: «Ahmak'ın düştüğü günah, fâcirin günâhından büyük olur. Kıyâmet günü insanlar akılları nisbetinde mevki alırlar.» (788) buyurdu.

Ebû'd-Derdâ (R.A.) anlatıyor: «Resûl-i Ekrem'e, bir adamın çok ibâdetinden bahsettikleri zaman, onun aklından sorardı. «Akıllıdır» derlerse, «İyi, sevâbı umulur» buyururlardı. «Akıllı yok» dedikleri zaman, «Kıymeti yok» derdi. Yine bir adamın çok ibâdetinden bahsetmişler, Resûl-i Ekrem aklından sorup, akıllı olmadığı cevâbını alınca :

«ANLATTIĞINIZ ADAMINIZ SANDIĞINIZ DERECELERE ULAŞAMAZ!» مَنْ يَبْلُغُ صَاحِبُكُمْ حَيْثُ تَتَطَوَّنَ ۞

«Anlattığınız adamınız sandığınız derecelere ulaşamaz!» (789) buyurmuştur.»

Allahu Teâlâ'nın insanlara bahsettiği asıl ni'met, zekâ ve sağlam akıldır. Yaradılışta mevcûd olmayan bu ni'met, sonradan elde edilemez.

2. Mârifet: Mârifetten maksadımız, dört şey'i bilmektir. Bunlar da nefsi, Rabbi, dünyâsı ve Âhireti dir.

Nefsini kulluk ve zillet ile ve bu âlemden garib ve behimi şehvetlerinden kaçınmak ile bilerek tab'an kendisine yaraşan, Allahu Teâlâ'yı bilip yalnız Ona, Onun emirlerine ve rızasına bakmaktır. Nefsini bilmeyen Rabbini de bilemez.

(787) Hatib «Târih» inde rivâyet etti.

(788) Dâvud, «Kitâbü'l-Akıl» da rivâyet etmiştir.

(789) Tirmizî ve Hâkim «Nevâdir» de rivâyet etmiştir. Beyhâkî de rivâyet etti.

Rabbini bilmeyene gelince: O da Mahabbet, Kalb, Tefekkür ve Şükür kitaplarında anlattıklarımızdan yardım alarak Rabbini öğrensin. Zira orada nefsin vasıflarına ve Allahu Teâlâ'nın Celâlinin vasfına işâret edilmiştir. Onları okumakla kısa da olsa bir malûmat edinir. Kemâl-i mârifet ise bundan sonradır ve aynı zamanda mükâşefe ilmidir. Biz bu kitabda muâmele ilmi üzerindeyiz.

Dünyâ ve Âhireti bilmek için de, dünyânın zemmi ve ölümün zikri kitaplarını okusun. Bunları okumakla dünyânın Âhirete nisbet edilecek bir tarafı olmadığını anlar. Nefsini, Rabbini, dünyâ ve Âhireti bildiği takdirde; Allah'ı mârifetten Allah sevgisi, Âhireti mârifetten de Âhirete heves, dünyâyı mârifetten de dünyâdan nefret hâsıl olur ve en mühim işi Âhirette kendisine faydalı olacak ve kendini Allah'a ulaştıracak olan şey kalır. Burada kalbine hâkim olduğu vakit, her işinde sahîh bir niyete sâhib olur. Yemesinde içmesinde ve hattâ kazâ-i hâcetinde bile Âhiret yoluna girmek için imkân sağlamalarını kaseder. O zaman sahîh niyyete sâhib olur da menşe'i dünyâlık olan her nevi gurur ve aldanmadan selâmet bulur. Zira dünyâlık olan her şey, niyyeti bozar. Kendisi için dünyâ Âhiretten daha sevimli olduğu ve nefsinin arzûlarını Allah'ın rızasına takdim ettiği müddetçe gurur ve aldanmalardan kurtulamaz.

3. İlmi: Ne zaman ki, kâmil aklı ile Allah ve nefsini bilerek Allah sevgisi kendisinde galebe çalarsa, o zaman üçüncü bir şey'e muhtâç olur ki, o da ilimdir. Yâni Allah'a giden yola nasıl sülûk edilir, onu bilmesi ve Allah'a kendini yaklaştıran ve Allah'tan uzaklaştıran şeyleri öğrenmesi, bu yolun âfet, ukûbât ve gaâilelerini anlamasıdır. Bütün bunlar, **İhyâu Ulûmî'd-Din** kitaplarında mevcûddur. Meselâ: **Rub'u'l-İbâdât'tan**, bunların şartlarını bilir ve onlara riâyet eder, âfetlerini öğrenir ve onlardan korunur.

Rub'u'l-Âdât'tan, maişetin sırlarını ve zarûrî ihtiyaçlarını öğrenerek onları meşrû bir şekilde elde etmeğe çalışır. Lüzumsuz olanları da öğrenir ve onlardan sarf-ı nazar eder.

Rub'u'l-Mühlîkât'tan da Allah yolundaki engellerin çıkardıkları güçlükleri öğrenir ki, bunlar da kötü huylardır. Kötü huyları ve onların tedâvî çârelerini öğrenir. Bütün bunları tatbik ettiği vakit, gururdan korunmuş olur. Bütün bunların esâsı, Allah sevgisine dayanır. Dünyâ sevgisini atar, Allah sevgisini kalbine yerleştirirse, irâdesi kuvvet bulur ve niyyeti düzelir. Bu da ancak yukarıda anlattıklarımıza riâyette mümkündür.

Şayet, bütün bunları toplayan müttakilerin daha korkacağı bir şey kalır mı? dersin:

1-GİZLİ ŞEYLERİ AÇIĞA ÇIKARMA 2-KÖTÜLÜK 3-BİLMEK 4-GÜL
5-BÜYÜKLENME 6-GİTME 7-BELA 8-CEZA 9-SIKINTI 10-TAKVALI

Derim ki; evet, yine şeytânın aldatmasından korkulur. Şeytan onu ilim neşrine, halka nasihat ile Allahu Teâlâ'nın dininden bildiklerini öğrenmeğe dâvete teşvik eder. Zira hâlis bir mürid, nefsin ve ahlâkını güzelleştirip kalbini murâkabe ederek bütün lekelerden temizledikten ve doğru yola girdikten, dünyâyı da küçümsiyerek onu terkettikten ve halktan ümidini keserek artık onlardan bir şey beklemedikten sonra, kalbinde tek bir emeli kalır, o da Allah'tır. Allah'ı zikir ile zevk almak, Ona münâcatta bulunmak ve Ona mülâkâta iştiyaktır. Bu vaziyet karşısında şeytan, aldatmaktan âciz kalmıştır. Dünyâlık ve nefsin şehvetlerinden gelecek, kandıramayınca, bu def'a dinî yönden gelir. «Artık sen kurtuldun, Allah'ın kullarına acı, onlara merhamet et, onlara nasihat etmekle doğru yolu göster, onlar için duâ et.» der. Bu da merhamet ve şefkat dolu bakışları ile onlara bakar, kimi işinde şaşkın, kimi dininde sarhoş, kör ve sağır kalmışlar, hastalık her taraflarını kaplamış ta haberleri yok, hekimî de kaybetmişler, nerde ise helâk olacaklar. Bunları bu hâlde görünce merhamet ve şefkati daha da artar. Hâlbuki onların muhtaç olduğu hakikatler kendisinde mevcûddur. Onların sapıklıklarını açıklayıp saâdete ulaşmalarını te'minde kendisi bir zorluk çekmez. Hiç bir zahmete katlanmadan doğruyu onlara gösterebilir. Âdetâ büyük bir hastalığa yakalanıp gece gündüz uykusuz kalan, yemek-içmekten ve hattâ hareketten kesilen ve sonra parasız-pulsuz ve zahmetsiz olarak bu hastalığın ilâcını bulan ve hiç bir acılığı olmayan bu ilâcî kullanmakla şifâ bulan, artık rahat uyuyup sıhhat ve âfiyetine kavuşan ve sonra da bir çoklarının aynı hastalıktan kıvrandıklarını gören ve onlara acıyıp bu ilâcî tavsiye eden iyileşmiş bir hasta gibidir.

İşte bu mürid de doğru yola girdikten ve kalb hastalığından şifâ bulduktan sonra, mahlûkata bakar. Onların kalblerinin bozuk ve müzmin birer hasta olup helâk olmalarının yaklaştığını görerek tedâvilerini de bildiği için, onlara acıyarak nasihat etmeğe başlar. Şeytan durmaz, bu arada daha çok fit vermeğe çalışır. Onu aldatabilmek için durmadan teşvik eder. Artık irşâd işine başlayınca, şeytan gaayet sînsice ona riyâset sevgisini aşılamağa başlar. Bu, karıncanın ayak şamatasından da gizli olduğu için mürid, ilk hamlede bunun farkında olamaz. Bu hareket kalbinde debreşir durur, mürid, yavaş yavaş yapmacık hareketleri, güzel ve uydurma cümleleri, giyinim ve kuşanımı ile halka karşı süslenmeğe başlar. Halk kendisine teveccüh gösterir, ona karşı saygı duyar, hattâ kendisine bir hükümdardan fazla hürmet ederler. Çünkü kendisinde derdlerine dermân bulmuşlar, aynı zamanda bu merhamet ve şefkate her hangi bir karşılık beklemediği için onu herkesten üstün tutar ve ona bir köle gibi bağlanır, hükümdarlardan da üstün tutarlar. İşte bu anda dünyâ zevki kalbine girmeğe başlar. Dünyâyı terkettiği hâlde bu

- 1-KONTROL 5-REİSLİK
2-KAVUŞMA 6-HAY-KÜY
3-SİHHAT
4-ESKİMİŞ

def'a en üstün zevk olan riyâset sevdâsına kapılır; şeytan da bulduğu bu fırsatı ganimet bilerek o mevki zevkini koruyacak her şey'i yapmak için elini kalbine atar. İşte tehlike buradadır.

Tabiatın dağılması ve nefsin şeytâna meyletmesinin alâmeti, kendisi düştüğü bir hatâdan dolayı âmmeye huzûrunda ikâz edilse ona canı sıkılır. Kendi kendine, niçin kızyorsun? dediği vakit hemen şeytan öne atılarak: «Senin bu asabiyyetin nefsin için değil, Allah içindir» der. Çünkü müridlerin ve etrâfında toplananlar senin hakkında hüsn-ü itikadda bulunmazlarsa, Allah'a giden yoldan ayrılmış olurlar. Bu sûretle gurûra düşer, kendini beğenir ve aldanır. Bâzan öyle olur ki, kendisine karşı çıkan adamın aleyhine geçer ve gıybetini yapar. Şübheli olan helâldan kaçınırken, bu def'a şübhesiz olan harâma düşer. Hakkı kabûl edip ona teşekkür edecek yerde, hakkı kabûlden kibirlenir, inâdına hakkı kabûl etmez olur. Yine bunun gibi güldüğü veya bazı ibâdetlerden tenbelleştiği zaman, insanların bunu duyup kendisine olan saygıları azalacağından korkar da bunun için hemen akâbinde istiğfâr eder. Hattâ bu sebebdan amel ve evrâdını çoğaltır. Bu arada şeytan: «Senin böyle yapman, insanlara gösteriş için değil, seni terkedip Allah yolundan düşmelerini içindir.» der. Bütün bunlar şeytânın hile ve desiseleri ile nefsin riyâsetten düşme korkusudur. Bunun için emsâllerinden de böyle hareketlerin duyulmasına memnûn kalır. Şâyet emsâllerinden birinin bir iyiliği ve halka daha çok müessir olduğu duyulsa, buna da canı sıkılır. Eğer nefsi riyâset sevdâsında olmasa ve riyâsetten zevk almasa, başkasının kusurlarına üzülmesi gerekirdi. Bu adam tıpkı, tanıdıklarından bir cemâatin kuyuya düştüklerini ve kuyunun ağzını büyük bir taşın kapat-¹⁰tığını, bu sebeble kuyudan çıkamadıklarını görüp de, onları kurtarmak için kuyunun ağzındaki taşı atmamakla uğraşıp buna muvaffak olamayan ve bu sırada gelen başka birinin yardımı ile kuyunun üstünden taşı atan adamın hâli gibidir. Elbette kuyudakilerin hayatını kurtardığı için buna sevinir. Zira maksadı, onları kurtarmaktı. Yalnız kurtaramadı da arkadaşları ile kurtardı, maksad hâsıl olduğu için sevinir. Halka nasihat eden de böyledir. Maksadı, din kardeşlerini ateşten kurtarmak ise, ona bir yardımcı bulunduğu takdirde, buna sevinmelidir. Meselâ, hiç nasihat almadan o cemâat toptan hidâyete ulaşsa buna canı sıkılacak mı idi? Eğer maksadı onları hidâyete erdirmek ise, bu nereden gelirse gelsin, hangi vâsıta ile ve kim tarafından olursa olsun, buna memnûn olması lâzımdır. Eğer başkasından hidâyeti buldular diye buna canı sıkılıyorsa, şeytan onu kalb ve bedeninin büyük günahlarına çekerek helâk etmiş demektir. Hidâyetten sonra kalblerin sapmasından ve doğruluktan sonra nefsin eğilmesinden Allah'a sığınırız.

1-REİSLİK 2-HALK 3-TENBİH 4-İYİ GÖZEL 5-BÜYÜKLENME
6-ARKASINCA 7-DUALAR 8-OYUN 9-BENZER 10-TEŞİRLİ

Şâyet, o hâlde insanlara nasihatle ne zaman meşgul olması doğru olur? dersin:

Derim ki; ne zaman maksadı, onları yalnız Allah'a hidâyet olur, bir yardımcının bulunmasını veyâ kendiliklerinden hidâyete ermelerini ister ve tamâmen onlardan te'mîn edeceği servet ve övmelerinden müstağni kalır; onların övmesi de, yermesi de kendisi için müsâvî olur ve hiç birine aldırış etmez, yalnız Allah'ın medhini ister, Allah'ın medhine uymayan medihlerinden memnûn olmaz ve onlara, bir yandan İslâm büyüklerine, öte yandan da diğer canlılara baktığı gibi bakarsa, o zaman va'z u nasihat edebilir. Cemâatini, İslâm büyüklerini gördüğü gibi görmesi ve onlara aynı bakışla bakması, onlara karşı kibir etmemesi ve son nefesi bilemediği için hepsini kendisinden üstün kabul etmesi bakımındandır. Onları behâim gibi görmesi, onların kalblerinde mevki sâhibi olmak veyâ kendilerinden bir şey istemek arzûsunda olmaması içindir.

Hayvânâtı gördüğü zaman, tavır ve davranışlarında bir değişiklik yapmadığı ve onlara karşı bir aldırışda bulunmadığı gibi, onlara karşı da aynı şekilde davranmalıdır. Meselâ, çobanın maksadı, koyunu doyurmak ve kurttan korumak olduğu ve koyunlardan başka bir şey beklemediği, onların da kendisine bakmalarını düşünmediği gibi kendisi de insanlara karşı böyle olmalıdır. İnsanları hayvanlar gibi görmeyen, onların ıslâhı ile meşgul olmaktan kurtulamaz. Hâlbuki bâzan onları düzeltirken kendini ifsâd eder. Mum ışığı gibi ki, başkasını aydınlatırken kendisi yanar gider.

Şâyet, bu dediğin mertebeye vâsıl olamadan kimse va'z etmese, dünyâ vâizsiz kalır ve kalbler ölür, dersin:

Derim ki; Resûl-i Ekrem: «Dünyâ sevgisi bütün hatâların başıdır.» buyurmuştur. Eğer insanlar dünyâyı sevmese, âlem helâke gider ve dünyâ harâb olurdu. Geçim yolları bozulur, kalb ve bedenler birden helâk olurdu. Ancak Resûl-i Ekrem, dünyâ sevgisinin mühlik olduğunu ve tehlikeli olmasının, çoklarının kalbinden bu sevgiyi kaldırmayacağını bildi. Bununla berâber nasîhati terketmedi ve dünyâ sevgisindeki tehlikeleri anlatmaktan geri kalmadı. Maksadı, Allahu Teâlâ'nın:

وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

«Fakat Cehennem'i tamâmen cin ve insanlarla dolduracağımâ dair benden söz çıkmıştır.» (32 - Secde: 13) buyurduğunu tasdik için, Allahu Teâlâ'nın kullarına musallat ettiği ve onlarla berâber Cehennem'e sevk edeceği tehlikeli şehvetlerle nefsini başbaşa terketmekten korktuğu için-

dir. Bunun gibi vâizlerin dilleri durmaz. Her ne kadar riyâset sevgisi için va'z haramdır dense de, yine bundan vaz geçmezler, dâima va'z edenler bulunur. Nitekim Allah ve Resûlü zina, hırsızlık, ribâ, zulm ve benzeri günahlar haramdır dedikleri hâlde, insanlar bunlardan vaz geçmemişlerdir. Sen kendine bak, insanların dedi-kodusuna kulak asma. Allah Teâlâ bir kulu ifsâd ile çoklarını ıslâh eder. Eğer bâzılarının kusurlarını bâzıları sebebiyle bağışlamasa yeryüzü fesâda giderdi. Allah Teâlâ imandan nasibi olmayan kimselerle de bu dîni takviye ve te'yid eder. Korkulan şey, va'zdan faydalanma yolunun bozulmasıdır. Yoksa ardında riyâset ve dünyâ sevgisi yatarken vâizlerin aslâ dilleri tutulmaz. Ne olursa olsun, onlar va'z etmeğe devâm ederler.

Şâyet, mürid, şeytânın bu hilesini anlar da, nefsinin ıslâhı ile meşgul olur ve nasîhati terkederse veyâ nasîhatle berâber siddk ve ihlâsın şartlarına riâyet ederse; daha korkulacak bir tarafı var mı? dersin;

Bilmiş ol ki; önünde daha büyük bir tehlike kalır. O da şeytan kendisine: «Keskin zekân ve olgun aklın sâyesinde beni atlattın ve âciz bıraktın. Nice velileri ve büyükleri sapıtığımı hâlde seni yoldan çıkaramadım. Sen metânetli ve Allah katında ne kadar kıymetli bir insansın ki, beni yendin ve bütün hile yollarımı kapattın.» der. Bu sırada bu adam, evet öyledir, diye şeytânı tasdik eder ve kendini beğenmeğe başlar ki, bu, en büyük bir gurûr ve aldanmadır. En büyük bir tehlikedir. Çünkü ucub [kendini beğenme] en büyük günahlardandır. Bunun için şeytan şöyle der: «Ey Âdem oğlu, ilminle benden kurtulduğunu sanırsan, cehâletle benim tuzağıma düşmüş olursun.»

Şâyet, bu hâlde de kendini beğenmez, şeytandan korunmasını kendi kuvvetinden değil, Allah Teâlâ'nın lûtfundan bilir. kendisinin âciz olduğunu kabûl ederse, küçük şeylerde âciz olduğunu kabûl eden, böyle mühim dâvalarda Allah'ın yardımı olmadan başarıya ulaşamayacağını bilir. Bu hâlde ucbu da ortadan kaldırdıktan sonra korkulacak başka bir şey kalır mı? dersin :

Derim ki; evet, Allah'ın fazlına mağrûr olmak, mekrinden emin olmak gurûrundan korkulur. O artık kendisinin sonuna kadar bu hâl üzere kalacağını sanır da, her hangi bir değişikliğe aldırış etmez. Artık tamâmen Allah'ın fazlına dayanır da O'nun mekrinden korkmaz olur. Hâlbuki Allah'ın mekrinden emin olan hüsrândadır.

Ona düşen vazîfe, bütün bu muvaffakiyetlerin, Allah'ın lûtfu ile olduğunu bilmek, ondan sonra da dünyâ sevgisi, riâyâ ve kötü huylardan her hangisine bilmeyerek düşebilmek ve her an bir değişikliğe ve Allah'ın mekrine uğramak korkusunu taşımaktır. Bu öyle bir korku ve öyle bir tehlikedir ki, sırat köprüsünü geçinceye kadar kimse bundan emin

1-NASİHATÇI 2-REİSLİK 3-FAİZ 4-AZDIRMAK

5-KUVVETLENDİRME 6-SAĞLAMLAŞTIRMA 7-BÜYÜKLENME

8-BİLGİSİZLİK 9-KENDİNİ BEĞENME 10-GURURLU 11-HİLE

olamaz. Bunun için son nefesde şeytan Allah'ın bir velisine giderek: «Benden kurtuldun» deyince, velî, «Yok daha bir nefes var, henüz tamâmen senden kurtulmuş değilim.» dedi. Bu hususta şöyle denilmiştir:

«İnsanlar hep helâktedir, yalnız âlimler helâkten kurtuldu. Âlimler de helâktedir yalnız ilmiyle âmil olanlar kurtulmuştur. İlmîyle âmil olanlar da helâktedir yalnız ihlâs sâhibleri kurtulmuştur. İhlâs sâhibleri de büyük tehlikededir. Mağrûr helâkte, gururdan kaçan muhlis de tehlikededir.» Bunun içindir ki Evliyâullah dâima korku üzerindedir.

Allahu Teâlâ'nın fazl u kereminden hüsn-ü hâtimeler dileriz. Zîra itibar neticeyedir.

³ ⁻⁷
Zemm ve Gurûr Kitâbı burada tamâm oldu ve bununla Rub'u'l-Mühükât tamamlandı. Rub'u'l-Münciyâtla bunu Tevbe Kitâbı tâkib edecektir.

Hamd Allah'a, Salât u selâm Onun son peygamberine olsun.

(İhyâ - Cilt: 3 - Kitâb: 10'un sonu)

-
- 1-AMEL EDEN
  - 2-İHLASLI
  - 3-KÖTÜLEME